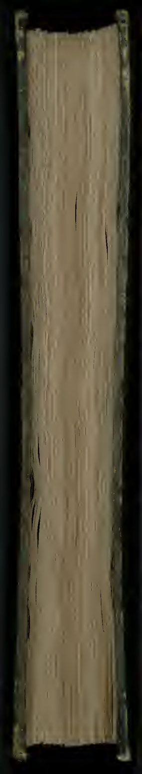
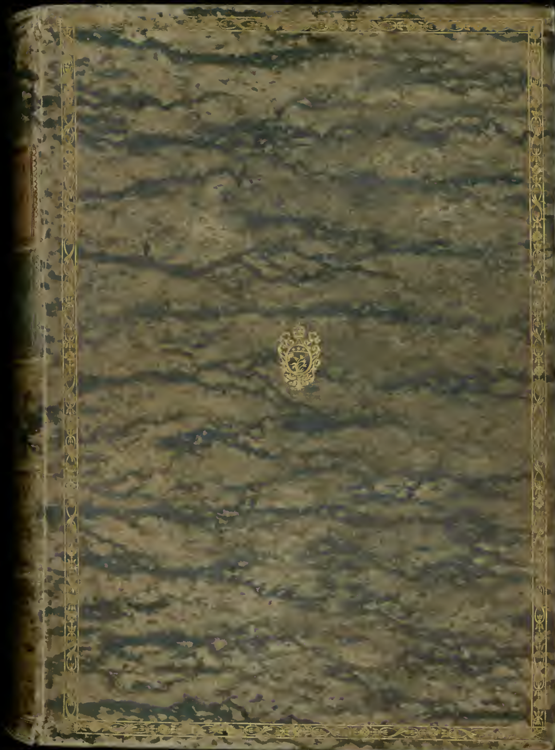
TOME
468

Aurelii Augustini de ciuitate dei primi libri incipiunt rubrice

¶ Rubrice ſecundi libri Aurelii Auguſtini de ciuitate dei incipiunt.

¶ Libri tercii rubrice Aurelii Auguſtini de ciuitate dei incipiunt.

¶ Quarti libri rubrice Aurelii Auguſtini de ciuitate dei incipiunt.

¶ Rubrice libri quinti Aurelii Augus/
tini de ciuitate dei incipiunt.

¶ Romanum regnum a deo uero esse dispositum: a quo est omnis potestas: et cuius prouidentia reguntur uniuersa. ¶ Capitulum. xxi. Que cum.

¶ Tempora exitusq; bellorum ex dei pendere iudicio. ¶ Ca. xxii. Sic etiam tempora.

¶ De bello in quo Radagaysus rex gothorum demonũ cultor: uno die cum ingẽtibus copiis suis uictus est. ¶ Capitulum. xxiii. Quod tamen.

¶ Que sit christianorum imperatorum & q̃ uera felicitas. ¶ Ca. xxiiii. Neq; enim.

¶ De prosperitatibus quas Costãtino imperatori xp̃iano deus cõtulit. ¶ Ca. xxv. Nã bonus.

¶ De fide & pietate Theodosii Augusti. ¶ Capitulum. xxvi. Vnde & ille non.

¶ Incipiunt sexti libri rubrice de ciuitate dei beati augustini ep̃i.

DE hisqui dicunt deos a se non propter presentem uitã colis: sed propter eternã. ¶ Capitulum primum. Quinq; superioribus.

¶ Quid Varronem de diis gentiũ sensisse credendum sit: quorum talia & genera et sacra detexit: ut reuerentius cũ eis ageret si de illis oĩno reticeret. ¶ Ca ii. Quis Marco.

¶ Que sit partitio Varronis librorũ suorũ: quos de antiquitatibus rerum humanarũ diuinarumq; composuit. ¶ Capitulum. iii. Quadraginta.

¶ Quod ex disputatione Varronis apud cultores deorum antiquiores res humane q̃ diuine reperiantur. ¶ Capitulum. iiii. Varronis igitur.

¶ De tribus generibus theologie sc̃dm Varronẽ: scilicet uno fabuloso: altero naturali: tercioq; ciuili. ¶ Capitulum. v. Deinde illud.

¶ De theologia mistica id est fabulosa: & de ciuili contra Varronem. ¶ Capitulum. vi. O Marce.

¶ De fabulose atq; ciuilis theologie similitudine atq; cõcordia. ¶ Ca. vii Reuocat.

¶ De interpretationibus naturaliũ rationũ: quas doctores pagani pro diis suis conantẽ ostendere. ¶ Capitulum. viii. At enim habent.

¶ De officiis singulorum deorum. ¶ Capitulum. ix. Quid.

¶ De libertate Senece: qui uehementius ciuilem theologiam reprehendit q̃ Varro fabulosam. ¶ Capitulum. x. Libertas sane

¶ Quid de iudeis seneca senserit. ¶ Capitulum. xi. Hic inter alias.

¶ Quod gentilium deorũ natiuitate detecta: nequeat dubitari eternã eos uitã nemini prestare: qui nec ipsã adiuuant temporalem. ¶ Capitulum. xii. Nunc propter tres.

¶ De ciuitate dei septimi libri Augus/tini Episcopi incipiunt rubrice.

ANnõ in theologia ciuili deitatem non esse constiterit: in selectis diis eã inueniri posse credendum sit. ¶ Capitulum primum. Diligentius.

¶ Qui sint dii selecti: & an ab officiis uiliorum deorum habeãt excepti. ¶ Ca. ii. Hos certe.

¶ Quã nulla sit ratio que de selectiõe quorundam deorum possit ostendi: cur multis inferioribus excellentior amministratio deputetur. ¶ Capi. iii. Que igitur causa.

¶ Melius actũ est cum diis inferioribus qui nullis infamantur opprobriis: q̃ se selectis quorũ tante turpitudines celebrantur. ¶ Capitulum. iiii. Gratuletur autem.

¶ De paganorum secretiore doctrina phisicisq; rõibus. ¶ Capi. v. Sed ipsorum.

¶ Libri octaui rubrice Aurelii Augustini De ciuitate dei incipiunt.

¶ Incipiunt noni libri rubrice de ciuitate dei Augustini episcopi.

¶ Quod fallacia demonum dum sua intercessione uiam spondet ad deum: hoc conatũ ut homines a uia ueritatis auertat. ¶ Capitulum. xviii. Falsi sunt.
¶ Quod appellatio demonũ iã nec apud cultores eorum assumatur in significationẽ alicuius boni. ¶ Capitulum. xix. Sed ne de uerbis.
¶ De qualitate scientie: que demones superbos facit. ¶ Capitulum. xx. Quãq̃ etiã.
¶ Ad quẽ modũ dominus uoluerit demonibus innotescere. ¶ Ca. xxi. Contra supbiã.
¶ Quid intersit iter scientiã sanctoꝝ angelorũ & sciãm demonũ. ¶ Ca. xxii. His igitũ.
¶ Nomen deorũ falso ascribi diis gentiũ: quod tamen & angelis sanctis & hominibus iustis ex diuinaꝝ scripturaꝝ auctoritate coie est. ¶ Capitu. xxiii. Hos si platonici.

¶ Libri decimi rubrice Aurelii Augustini de ciuitate dei incipiunt.

VEram beatitudinem siue angelis siue hominibus per unum deum tribui etiam platonicos diffinisse: sed utrũ hi quos ab hoc ipsũ colendos putãt: uni tñ deo an etiam sibi sacrificari uelint: esse querendum. ¶ Capitulum primum. Omniũ certa
¶ De supna illuminatione qđ Plotinus platonicus senserit. ¶ Capi. ii. Sed non est.
¶ De uero dei cultu: a quo platonici quãuis creatorẽ uniuersitatis intellexerint deuia-rũt: colendo angelos siue bonos siue malos honore diuino. ¶ Ca. iii. Que cum ita.
¶ Quod uni uero deo sacrificium debeatur. ¶ Capitulum iiii. Hic nos.
¶ De sacrificiis que deus nõ requirit: sed ad significationem eoꝝ obseruari uoluit que requirit. ¶ Capitulum. v. Quis autem
¶ De uero perfectoq; sacrificio. ¶ Capitulum. vi. Proinde uerum.
¶ Quod sanctorum angelorũ ea sit in nos dilectio: ut nos non suos sed unius ueri dei uelint esse cultores. ¶ Capitulum vii. Merito illi.
¶ De miraculis que deus ad corroborandam fidem piorum: etiam per angelorum ministerium promissis suis adhibere dignatus est. ¶ Capitulum. viii. Nam nimis.
¶ De illicitis artibus erga demonũ cultũ: i quibus Porfirius platonicus quedã pbãdo: quedam quasi improbando uersatur. ¶ Capitulum. ix. Hec & alia.
¶ De theurgia: que falsam purgationem animis demonum inuocatione promittit. ¶ Capitulum. x. Ecce.
¶ De epistola Porphirii ad Anebuntem egyptium in qua petit de diuersitate demonũ se doceri. ¶ Capitulum. xi. Melius sapuit.
¶ De miraculis que p scõꝝ angeloꝝ ministeriũ deus uerus opatũ. ¶ Ca. xii. Porro aũt.
¶ De inuisibili deo qui se uisibilẽ sepe pstitit: non scđm quod est: sed scđm qđ poterãt ferre cernentes. ¶ Capitulum. xiii. Nec mouere debet.
¶ De uno deo colendo: nõ solum propter eterna sed etiam propter tpalia beneficia: que uniuersa in ipsius prouidentie potestate consistũt. ¶ Capi. xiiii. Sicut autem.
¶ De ministerio sanctoꝝ angeloꝝ quo prouidentie dei seruiũt. ¶ Ca. xv. Sic itaq;.
¶ An de pmerenda beata uita his angelis sit credendũ: q se coli exigũt honore diuĩo: an uero illis q nõ se sed uni deo sancta pcipiũt religiõe seruiri. ¶ Ca. xvi. Quibus.
¶ De arca testamenti mirabilisq; signorũ: que ad cõmendandam legis ac promissionis auctoritatem diuinitus facta sunt. ¶ Capitulum. xvii. Proinde.
¶ Contra eos qui de miraculis quibus dei populus eruditus est. negãt ecclesiasticis libris esse credendum. ¶ Capitulum. xviii. An dicet.

¶ Incipiunt libri undecimi rubrice de ciuitate dei beati Augustini epi.

¶Aurelii Augustini de ciuitate
dei rubrice libri. xii. incipiunt.

DE una bonorum angelorumq; natura. ¶ Capitulum primum Anteq̃.

¶Nullam eſſentiam deo eſſe cõtrariam: quia ab eo qui ſumme eſt & ſemper eſt: hoc totum uidetur diuerſum eſſe quod non eſt. ¶ Capitulum ſecundum. Hec.

¶De inimiciſ dei non per naturam ſed per contrariã uoluntatem: que cum ipſiſ nocet bone utiq; nature nocet: quia uiciũ ſi non nocet non eſt. ¶Capi.iii. Dicũtur aũt.

¶ De natura irrationalium aut uita carentium: que in ſuo genere atq; ordine ab uniuerſitatiſ decore non diſcrepat. ¶ Capitulum.iiii. Ceterum.

¶Quod in omni natura ſpecie ac mõ laudabiliſ ſit creator. ¶ Ca.v. Nature igiẽ.

¶Que cauſa ſit beatitudiniſ angelorum bonorum: & que cauſa ſit miſerie angelorum malorum. ¶ Capitulum.vi. Proinde.

¶Cauſam efficientẽ male uoluntatiſ nõ eſſe querendã. ¶Capitulũ.vii. Nemo igiẽ.

¶De amore peruerſo: quo uoluntaſ ab icõmutabili bono ad bonũ mutabile deficit. ¶Capitulum.viii. Itemq;.

¶An ſancti angeli quem habent creatorem nature: eundem habeãt bone uoluntatiſ auctorẽ p ſpiritũ ſanctũ in eiſ caritate diffuſa ſemper fuiſſe exiſtimãt. Capitulũ .ix. ¶Cum ergo male uoluntatiſ.

¶De falſitate euiſ hiſtorie que multa milia annorum preteritiſ temporibuſ aſſcribit. ¶Capitulum.x. Fallunt etiam.

¶ De hiſ qui hunc quidem mundum nõ ſempiternũ putãt: ſed aut innumerabileſ aut eundem unum certa concluſione ſeculorum ſemper naſci et reſolui opinãtur. ¶Capitulum.xi. Alii uero.

¶ Quid reſpondendum ſit hiſ qui primam conditionem hominiſ tardam eſſe cauſanẽ. ¶ Capitulum.xii. Quid autem.

¶ De reuolutione ſeculorum: quibuſ certo fine concluſiſ: uniuerſa ſemper in eundem ordinem eandemq; ſpeciem reditura: quidam philoſophi crediderunt. ¶ Capitulum .xiii. Hanc autem.

¶ De tẽporali conditione generiſ humani: quam deuſ nec nouo conſilio conſtituerit: nec mutabili uoluntate. ¶ Capitulum.xiiii. Quid.

¶ An ut deuſ ſemper etiam dominuſ fuiſſe ſemper intelligatur credendum ſit: creaturã quoq; nunq̃ defuiſſe cui dominaretur: & quomodo dicatur ſemper creatum: quod dici non poteſt coeternum. ¶ Capitulum.xv. Ego quidem.

¶ Quomodo intelligendum ſit promiſſa homini a deo uita eterna aut tẽpora eterna. ¶ Capitulum.xvi. Que ſecula.

¶ Quod de immutabili conſilio aut uoluntate fideſ ſana deſcendat cõtra rõcinatiões eorum: qui opera ex eternitate repetita per eoſdem ſemper uolunt ſeculorũ redire circuituſ. ¶ Capitulum.xvii. Illud quoq;.

¶ Contra eoſ qui dicunt ea que infinita ſunt nec dei poſſe ſcientia cõprehendi. ¶ Capitulum.xviii. Illud autem.

¶ De ſeculiſ ſeculorum. ¶Capitulum.xix. Quod utrum.

¶ De impietate eoꝝ qui aſſerũt aĩmaſ ſumme uereq; beatitudiniſ pticipeſ: iterum atq; iterũ p circuituſ tẽpoꝝ ad eaſdẽ miſeriaſ laboreſq; rediturаſ. ¶Ca.xx. Quoꝝ enĩ.

¶ De conditione uniuſ pmi hominiſ atq; in eo generiſ humani. ¶ Ca.xxi. Hac igiẽ.

¶ Incipiunt. xiii. libri rubrice de ciuitate dei Augustini Epi.

¶ Rubrice xiiii libri de ciuitate dei beati Auguſtini Epiſcopi incipiunt.

¶ Rubrice .xv. libri de ciuitate dei
beati Auguſtini Epiſcopi incipiunt.

¶ An in dinumeratione annorum hebreorum magis q̃. lxx. interpretum sit sequenda auctoritas. ¶ Capitulum. xiii. Sed cum hoc.
¶ De paritate annorũ: qui iisdem quibus nunc spaciis & in ponbus seculis cõcurrerũt. ¶ Capitulum. xiiii. Nunc iam uideamus.
¶ An credibile sit: primi seculi uiros usq; ad eam etatem qua filios generasse referũtur: a concubitu continuisse. ¶ Capitulum. xv. Dicet.
¶ De iure coniugiorũ: q̃ dissimiliter a subsequẽtibus matronis habuerit pma cõnubia. ¶ Capitulum. xvi. Cum igitur.
¶ De duobus ex uno genitore procreatis patribus atq; pncipibus. ¶ Ca. xvii. Cũ ergo.
¶ Quid signatũ sit in Abel & Seth & Enos: qd apparet ad christũ & corpus eius id est ecclesiam pertinere. ¶ Capitulum. xviii. Et Seth.
¶ De significatione que in Enoch translatione monstratũ. ¶ Ca. xix. Nam ista.
¶ De eo q̃ Cayn successio in octaua ab Adam generatione clauditur: & in posteris ab eodem patre Adam Noe decimus inuenitur. ¶ Capitulum. xx. Dicet aliquis.
¶ Qua ratione cõmemorato Enoch q fuit filius Cayn: totius generatiõis eius usq; ad diluuium sit continuata narratio: cõmemorato autem Enos qui fuit filius Seth ad cõditionis humane principium sit reditum. ¶ Capitulum. xxi. Primo
¶ De lapsu filiorum dei alienigenarũ mulierũ amore captorũ: unde & omnes exceptis octo hominibus diluuio perire meruerunt. ¶ Capitulum. xxii. Hoc itaq;.
¶ An credendum sit angelos substantie spiritalis amore speciosarũ mulierum captos earũdem iniisse coniugia: ex quibus gigantes sunt creati. ¶ Ca. xxiii. Nã & ĩ eadẽ.
¶ Quomõ intelligendum sit q̃ eis qui diluuio perdendi erant dominus dixerit: erunt dies eorum centumuiginti anni. ¶ Capitulum. xxiiii. Quod
¶ De ira dei que incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat. ¶ Capitulum. xxv. Ira dei.
¶ Quod arca quã Noe iussus est facere: in omnibus christum ecclesiamq; significet. ¶ Capitulum. xxvi Iam uero.
¶ De arca atq; diluuio nec illis esse consentiendum: qui solam historiam recipiunt sine allegorica significatione: nec illis qui solas figuras defendunt: repudiata historica ueritate. ¶ Capitulum. xxvii Non tamen.

¶ Incipiunt. xvi. libri rubrice de ciuitate dei Augustini Episcopi.

¶ IN post diluuium a Noe usq; ad Abraam alique familie scd̃m deum uiuentiũ reperiantur. ¶ Capitulum primum. Post diluuium.
¶ Quid in filiis Noe pphetice fuerit prefiguratum. ¶ Capitulum. ii. Sed nunc.
¶ De generationibus trium filiorum Noe. ¶ Capitulum. iii. Generationes.
¶ De diuersitate linguarum principioq; babilonis. ¶ Capitulum. iiii. Cum ergo.
¶ De descensiõe domini ad cõfundendã linguã edificantiũ turri. ¶ Ca. v. Quod. n.
¶ Qualis intelligenda sit locutio qua deus angelis loquitur. ¶ Ca. vi. Poterat.
¶ An omne bestiarũ genus etiam remotissime a terris insule ex eo numero acceperũt: q in arca diluuii inundatione seruatus est. ¶ Capitulum. vii Sed questio.
¶ An ex propagine Adam uel filiorum Noe quedam genera hominum monstruosa prodierint. ¶ Capitulum. viii. Queritur etiam.

¶ An inferiorem partem terre que nostre habitationi contraria est antipodas habere credenda sit. ¶ Capitulum.ix. Quod uero.

¶ De generatione Sem: in cuius progenie tendens ad Abraã ciuitatis dei ordo dirigit᷑. ¶ Capitulum.x. Tenenda est.

¶ Quod ea primitus lingua in usu hoĩm fuerit: que postea hebrea ab Heber nomine nũcupata est (& i cuius familia remansit cum diuersitas esset facta linguarũ. ¶ Ca. .xi. Quamobrem.

¶ De articulo temporis in Abraam: a quo sancte successionis nouus ordo contexitur. ¶ Capitulum.xii. Nunc iam.

¶ Que ratio fecisse uideat᷑: ut in transmigratiõe Thare qua chaldeos deserens in meso/potamiam transiuit: nulla filii eius Nachor facta sit mentio. ¶ Ca.xiii. Deinde.

¶ De annis Thare qui in charra uite tempus impleuit. ¶ Ca.xiiii. Defuncta aũt.

¶ De tempore pmissionis Abrae: qua scd̃m preceptũ dei exiuit de charra. ¶ Capitulũ .xv. Quod uero commemorata.

¶ De ordine & qualitate pmissionum dei que ad Abraã facte sunt. ¶ Ca.xvi. Iam.

¶ De tribus excellentioribus gentium regnis: quorum id est assyriorum iam Abraam sublimius eminebat. ¶ Capitulum.xvii. Per idem.

¶ De iterato alloquio dei ad Abraam: quo ei & semini eius Chanaã terra promittitur. ¶ Capitulum.xviii. Egressus ergo.

¶ De Sare pudicitia in egypto per dominum custodita: quam Abraam non uxorem suam esse dixerat: sed sororem. ¶ Capitulum.xix. Deinde.

¶ De secessiõe Loth & Abrae: que illis salua caritate cõplacuit. ¶ Ca.xx. Reuerso.

¶ De tertia pmissione dei qua terram chanaã Abrae & semini eius in ppetuũ pollicet᷑. ¶ Capitulum.xxi. Cum ergo digressi.

¶ De superatis ab Abraã hostibus zodomorum (quando Loth de captiuitate eripuit. & a Melchisedech sacerdote benedictus est. ¶ Capitulum.xxii. Hoc responso.

¶ De uerbo domini ad abraã: quo ei pmittit᷑ scd̃m multitudinẽ stellarũ multiplicãda posteritas (qd̃ credens iustificatus est adhuc in ppucio cõstitutus. ¶ Ca.xxiii. Etiã.

¶ De significatione sacrificii quod Abraam offerre preceptus est (cum poposcisset ut de his que crederet doceretur. ¶ Capitulum.xxiiii. In.

¶ De Agar ancille Sare quam eadem Sara Abrae uoluit esse concubinã. ¶ Capitulũ .xxv. Iam hinc tempore.

¶ De testificatione ad Abraã: qua eidem seni de sterili Sara filiũ spopondit (patrẽq; eum gentium statuit & promissi fidei sacramento circũcisionis obsignatur. ¶ Capit. .xxvi. Post hec natus.

¶ De masculo qui si octauo die nõ fuerit circũcisus perit anima eius (quia testamentũ dei dissipauit ¶ Capitulum.xxvii. Item potest.

¶ De commutatione nominum Abrae & Sare (q cũ ob unius sterilitatem: ob utriusq; autem senectutem generare non possent: munus fecunditatis adepti sunt. ¶ Capitu. .xxviii. Facta igitur.

¶ De tribus uiris uel angelis (in quibus ad quercũ mambre apparuisse Abrae dominus manifestatur. ¶ Capitulum.xxix. Item deus.

¶ De Loth a zodomis liberato: atq; eisdẽ celesti igne cõsumptis: & de Abimelech cuius concupiscentia castitati Sare nocere non potuit. ¶ Capitulũ.xxx. Post hanc.

¶ De Ysaac scd̃m promissionem nato (cuius nomẽ ex risu utriusq; parentis est inditũ.

¶ Capitulum.xxxi. Post hec natus.

¶ De obedientia et fide Abrae: quam per oblationem immolandi filii probatus est: et de morte Sare. ¶ Capitulum.xxxii. Inter hec.

¶ De Rebecca nepte Nachor: quã Ysaac accepit uxorem. ¶ Ca.xxxiii. Deinde.

¶ Quid intelligẽdum sit in eo ꝙ Abraã post mortem Sare accepit uxorem Ceturam. ¶ .xxxiiii. Quid autem.

¶ De geminis adhuc in utero Rebecce matris inclusis: qd indicauerit diuina responsio. ¶ Capitulum.xxxv. Iam ex hoc.

¶ De oraculo & benedictione quã Ysaac non aliter q̃ pater ipsius: merito eiusdem ac dilectione accepit. ¶ Capitulum.xxxvi. Accepit.

¶ De his que in Esau & Iacob mistice prefigurantur. ¶ Capitulum.xxxvii. Duo.

¶ De missione Iacob in mesopotamiã ad accipiẽdam uxorem: & de uisione quam in itinere somniauit: et de quatuor ipsius feminis cum unam petisset uxorem. ¶ Capit. .xxxviii. Mittitur Iacob.

¶ Que ratio fuerit ut etiam israel cognominaretur. ¶ Capit.xxxix. Genuit ergo.

¶ Quõ cũ septuagintaqnq; animabus egyptũ narretur ingressus: cũ pleriq; ex eis qui commemorant tempore posteriori sunt geniti. ¶ Capitulum.xl. Ingressi itaq;.

¶ De benedictione quã in Iudam filium suũ ꝓmisit. ¶ Capitulum.xli. Igitur ꝓpter.

¶ De filiis Ioseph quos Iacob ꝓphetica manuũ suaꝝ trãsmutatiõe benedixit. ¶ Capit. xlii. Sicut autem.

¶ De tpibus Moysi & Iesu Naue ac iudicũ: atq; exinde regũ: quoꝝ q̃dem Saul ꝑmus est: sed Dauid ꝑcipuus & sacramẽto habet & merito. ¶ Ca.xliii. Defũcto Iacob.

¶ Rubrice .xvii. libri de ciuitate dei
beati Augustini Episcopi incipiunt.

DE temporibus prophetarum. ¶ Capitulum primum. Promissiones dei.

¶ Quo tempore sit impleta promissio dei de terra Chanaan: quã in possessionem etiam israhel carnalis accepit. ¶ Capitulum secundum. In precedente.

¶ De tripartitis significationibus prophetarum: que nũc ad terrenã nunc ad celestem hierusalem: nũc autem ad utranq; referuntur. ¶ Capitulũ tercium. Quocirca.

¶ De prefigurata cõmutatione israelitici regni & sacerdotii: & de his que antea mater Samuelis personam gerens ecclesie prophetauit. ¶ Capitulũ.iiii. Procursus igitur.

¶ De his que ad Heli sacerdotem homo dei ꝓphetice locutus est: significans sacerdotiũ quod scd̃m Aaron institutũ fuerat auferendum. ¶ Capitulũ.v. Sed hoc.

¶ De iudaico sacerdotio & regno: que cum in eternũ dicantur statuta non ꝑmanent: ut alia intelligantur que spondentur eterna. ¶ Capitulum.vi. Cum igitur.

¶ De diruptione regni israelitici: qua prefiguratur perpetua diuisio israelis spiritalis ab israhele carnali. ¶ Capitulum.vii. Rursus.

¶ De promissiobus ad Dauid in filio eius: quod nullatenus in Salomone sed plenissime inueniuntur in christo. ¶ Capitulum.viii. Iam nunc.

¶ Quã similis in psalmo.lxxxviii. sit prophetia de christo: his que in regnorum libris ¶ Nathan prophetante promittuntur. ¶ Capitulum.ix. Propter.

¶ Quam diuersa acta sint in regno terrene hierusalem: ab his que promiserat deus: ut intelligeret̃ ꝓmissiõis ueritas ad alterius regis & regni gloriã ptinere. ¶ Ca.x. Post.

¶ De substātia populi dei: que per successionem carnis in christo est: qui solus eruendi animam suam ab inferis habuit potestatem. ¶ Capitulum. xi. Post hec autem
¶ Ad quorum personam pertinere ītelligenda sit flagitatio promissorum de quibus in psalmo dicitur: ubi sunt misericordie tue antique dñe. ¶ Capitulū. xii. Sed cetera.
¶ An promisse pacis ueritas illis tēporibus possit ascribi: que sub Salomone fluxerunt: ¶ Capitulum. xiii. Hoc tam magnum.
¶ De studio Dauid in dispositione psalmorum. ¶ Capitulū. xiiii. Procurrente.
¶ An omnia que in psalmis de christo & ecclesia pphetant ad contextū huius operis coaptanda sint. ¶ Capitulum. xv. Nunc iam.
¶ De his que in. xliiii. psalmo ad christum & ecclesiam pertinentia aut aperte dicūtur aut tropice. ¶ Capitulum. xvi. Quamlibet.
¶ De his que ad sacerdotium christi in psalmo centesimonono & de his que in psalmo . xxi. ad passionem ipsius spectant. ¶ Capitulum. xvii. Sicut etiam.
¶ De psalmo tercio & de. xl. & de. xv. & de. lxvii. in quibus mors & resurrectō domini prophetantur. ¶ Capitulum. xviii. De resurrectione.
¶ De psalmo. lxviii. in quo iudeorum pertinax infidelitas declaratur. ¶ Ca. xix. Sed ut.
¶ De regno ac merito Dauid & de filio ipsius Salomone: eaque pphētia que ad christum pertinens inuenitur uel in eis libris qui scripti ipsius copulantur: uel in eis quos ipsius esse non dubium est. Capitulum. xx. Regnauit ergo.
¶ De regibus post Salomonem siue in Iuda siue in Israel. ¶ Ca. xxi. Ceteri post.
¶ De Ieroboam qui impietate idolatrie subditū sibi populū pphanauit: ī quo tamen non destitit deus & prophetas inspirare & multos sub idolatrie crimine custodire. ¶ Capitulum. xxii. Verum rex Israel.
¶ De uario utriusque regni hebreorū statu donec ambo populi in captiuitatē diuerso tempore ducerentur reuocato postea Iuda ī regnū suū qd nouissime in romanorum transit potestatem. ¶ Capitulum. xxiii. Item que in.
¶ De prophetis qui uel apud iudeos postremi fuerūt: uel quos circa tēpus natiuitatis christi euangelica prodit historia. ¶ Capitulum. xxiiii. Toto autem tempore.

¶ Aurelii Augustini de ciuitate dei Rubrice libri. xviii. incipiunt.

De his que usque ad tempora saluatoris decem & septem uoluminibus disputata sunt. ¶ Capitulum primum. De ciuitatum.
¶ De terrene ciuitatis regibus atque temporibus quibus ex ortu Abrae sanctorum tēpora supputata conueniunt. ¶ Capitulum. secūdum. Societas.
¶ Quibus regnātibus apud Assyrios atque Sicionios Abrae cētenario Ysaac de pmissiōe sit natus uel ipsi Ysaac sexagenario Esau & Iacob gemini de Rebecca sint editi. ¶ Capitulum tercium. Huius temporibus.
¶ De temporibus Iacob & filii eius Ioseph. ¶ Capitulum. iiii. Regnantibus.
¶ De Api rege argiuorū: quē egyptii serapim nominatū diuino honore coluerunt. ¶ Capitulum. v. His temporibus.
¶ Quo regnāte apud argiuos quo ue apud assyrios Iacob ī egipto mortuus sit. Capitulum. vi. ¶ Apis ergo rex.
¶ Quorum regum tēpore Ioseph in egypto defunctus est. ¶ Capit. vii. Regnantibus.

Rubrice .xix. libri de ciuitate dei
beati Auguſtini Epiſcopi incipiunt.

Decivitate dei Augustini Epi
incipiunt rubrice libri.xx.

Rubrice .xxi. libri de ciuitate dei
beati Auguſtini Epiſcopi incipiunt.

De hiis qui nouissimo iudicio propter intercessionem sanctorum neminem putant damnandum esse. Capitulum.xviii. Sunt etiam quales.
De hiis qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hereticis propter participationem corporis christi. Capitulum.xix. Item sunt alii.
De hiis qui non omnibus: sed eis tantum qui apud catholicos sunt regenerati: etiam si postea in multa crimina erroresque proruperint indulgentiam pollicentur. Ca.xx. Item sunt.
De hiis qui eos qui permanent in catholica fide: etiam si pessime uixerint & ob hoc uri meruerint: tamen propter fidei fundamentum saluandos esse diffiniunt. Ca.xxi. Sunt autem.
De hiis qui putant ea crimina que inter elemosinarum opera committuntur: ad damnationis iudicium non uocari. Capitulum.xxii. Comperi.
Contra opinionem eorum qui dicunt nec diaboli nec hominum malorum perpetua futura supplicia. Capitulum.xxiii. Ac primum quem.
Contra eorum sensum qui in iudicio dei omnibus reis propter sanctorum preces putant esse parcendum Capitulum.xxiiii. Hoc autem.
An hi qui inter hereticos baptisati sunt & deteriores postea male uiuendo sunt facti: uel hi qui apud catholicos renati ad hereses aut scismata transierunt: uel hi qui a catholicis apud quos renati sunt non recedentes criminose uiuere perstiterunt: possint per ullum sacramentorum remissionem eterni sperare supplicii. Capit.xxv. Sed iam.
Quid sit in fundamento habere christum: et quibus spondeatur salus quasi per ignis usturam. Capitulum.xxvi. Sed habent.
Contra eorum persuasionem qui putant sibi non ob futura peccata: in quibus cum elemosinas facerent perstiterunt. Capitulum.xxvii. Restat.

Aurelii Augustini de ciuitate dei incipiunt rubrice libri.xxii.

DE conditione angelorum & hominum Capitulum primum. Sicut in proximo.
De eterna dei & incommutabili eius uoluntate. Capit.ii. Multa enim.
De promissione eterne beatitudinis sanctorum & perpetuis suppliciis impiorum. Capitulum.iii. Quapropter.
Contra sapientes mundi: qui putant terrena hominum corpora ad celeste habitaculum non posse transferri. Capitulum.iiii. Sed uidelicet.
De resurrectione carnis: quam quidam mundo credente non credunt. Ca.v. Sed hoc.
Quod roma conditorem suum Romulum diligendo deum fecerit: ecclesia autem christum dominum credendo dilexit. Capitulum.vi. Recolamus.
Quod ut mundus in christum crederet: uirtutis fuerit diuine non persuasionis humane. Capitulum.vii. Sed ualde.
De miraculis que ut mundus in christum crederet facta sunt: & fieri mundo credente non desinunt. Capitulum.viii. Cur inquiunt.
Quod uniuersa miracula que per martires in christi nomine fiunt: ei fidei testimonium ferant qua in christum martires crediderunt. Capitulum.ix. Cui nisi huic fidei.
Quanto dignius martires honorantur: qui ideo multa mira obtinent ut deus uerus colatur: quam demones qui ob hoc quedam faciunt: ut ipsi dii esse credentur. Ca.x. Hic forte.
Contra platonicos qui de naturalibus elementorum ponderibus argumentantur terrenum corpus in celo esse non posse. Capitulum.xi. Contra quod.

Aurelii Augustini de ciuitate
dei rubrice feliciter expliciunt.

NTEREA cum roma gothorum irruptione agentium sub rege Alarico atq; impetu magne cladis euersa est: cuius euersionẽ deo⁊ falsorũ multorũq; cultores quos usitato nomine paganos uocamus in christianã religionem referre conantes: solito acerbius & amarius deũ uerũ blasphemare ceperunt. Vnde ego exardescẽs zelo domus dei: aduersus eorũ blasphemias uel errores: libros de ciuitate dei scribere institui. Quod opus per aliquot annos me tenuit. eo q alia multa intercurrebãt que differri nõ oporteret: et me pus ad soluẽdum occupabant. Hoc autem de ciuitate dei grande opus tandem .xxii. libris est terminatũ: quorũ quinq; primi eos refellũt qui res humanas ita prosperari uolunt: ut ad hoc multo⁊ deorũ cultum quos pagani colere consueuerunt: necessarium esse arbitrentur. et quia prohibentur: mala ista exoriri atq; abundare cõtendũt. Sequẽtes aũt qnq; aduersus eos loquunẽ: qui fatentur hec mala nec defuisse unq̃ nec defutura mortalibus: et ea nũc magna nũc parua: locis: temporibus: personisq; uariari. Sed deo⁊ multorũ cultum quo eis sacrificatur: propter uitam post mortẽ futuram esse utilem disputãt. His ergo .x. libris due iste uane opiniones christiane religioni aduersarie refelluntur. Sed ne quisq̃ nos aliena tantum redarguisse: non autẽ nostra asseruisse reprehenderet: id agit pars altera operis huius. que .xii. libris continetur. Quanq̃ ubi opus est: et in prioribus .x. que nostra sunt asseramus: et in .xii. posterioribus redarguamus aduersa. Duodecim ergo libro⁊ sequentiũ primi quatuor cõtinent exortũ duarũ ciuitatum. quarũ est una dei altera huius mũdi. Secundi quatuor excursum earũ seu procursum. Tertii uero qui & postremi: debitos fines. Ita omnes .xxii. libri cũ sint de utraq; ciuitate cõscripti: titulum tamẽ a meliore acceperũt ut de ciuitate dei potius uocarentur. In quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni: in Abrae sacrificio flammam celitus factam inter diuisas uictimas cucurrisse. quoniam hoc illi in uisione monstratũ est. In .xii. libro quod dictum est de Samuele nõ erat de filiis Aaron: dicendũ potius fuit: non erat filius sacerdotis. Filios qppe sacerdotũ defunctis sacerdotibus succedere magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitẽ pater Samuelis: sed sacerdos non fuit. nec ita ĩ filiis: ut eũ ipse genuerit Aaron: sed sicut omnes illius populi dicuntur filii israel.

Lonosissimam ciuitatem dei siue ĩ hoc temporum cursu cum inter impios peregrinaẽ ex fide uiuens: siue in illa stabilitate sedis eterne quam nunc expectat per patientiam quoadusq; iustitia cõuertatur ĩ iudiciũ: deinceps adeptura p excellentiã uictoria ultima & pace perfecta: hoc opere ad te instituto et mea promissione debito defendere aduersus eos qui cõditori eius deos suos pferũt fili carissime Marcelline suscepi. magnũ opus & arduum: sed deus adiutor noster. Nam scio quibus uiribus opus sit: ut persuadeatur superbis quãta sit uirtus humilitatis: qua fit ut oĩa terrena cacumina temporali mobilitate nutantia non humano usurpata fastu: sed diuina gratia donata celsitudo transcendat. Rex enim & conditor ciuitatis huius de qua loqui instituimus: in scriptura populi sui sententiam diuine legis aperuit qua dictum est: deus superbis resistit hũilibus autem dat gratiam. hoc uero quod dei est

superbe quoq; anime spiritus inflatus affectat: amatq; sibi in laudibus dici: Parcere subiectis & debellare superbos. Vnde etiam de terrena ciuitate: que cum dominari appetit & si populi seruiant: ipa ei dominãdi libido dominatur: non est p̃tereundũ silentio quidqd dicere suscepti huius operis ratio postulat & facultas datur. Ex hac nanq; existunt inimici: aduersus quos defendenda est dei ciuitas. quorũ tamẽ multi correcto impietatis errore ciues in eo fiũt satis idonei. Multi uero in eam tantis ex/ardescũt ignibus odiorum: tanq; manifestis beneficiis redemptoris eius ingrati sunt: ut hodie contra eam linguas mouerent: nisi ferrum hostile fugientes in sacratis eius locis uitam de qua superbiunt inuenirent. An non etiã illi romani xp̃i nõi infesti sunt: qbus propter xp̃m barbari pepercerũt? Testantur hoc martirũ loca & basilice apostolorũ. que in illa uastatõne urbis ad se confugientes suos alienosq; receperũt. Huc usq; cruentus seuiebat inimicus. Ibi accipiebat limitem trucidatoris furor. Illo ducebãtur a miserantibus hostibus: qbus etiã extra ipsa loca pepercerant: ne in eos incurrerent qui similem misericordiam nõ habebant. Qui tamẽ etiã ipi alibi truces atq; hostili more seuiẽtes: postea q̃ ad loca illa ueniebãt ubi fuerat interdictum qđ alibi iure belli licuisset: tota feriẽdi refrenabatur immanitas & captiuãdi cupiditas frangebatur. Sic euaserunt multi qui nũc christianis temporibus detrahũt: et mala que illa ciuitas pertulit christo iputant: bona uero que in eos ut uiuerent propter christi honorem facta sunt: nõ imputant christo nostro sed fato suo. Cum potius deberent si quid recte saperent: illa que ab hostibus aspera & dura perpessi sunt: illi diuine prouidentie tribuere: que solet corruptos hoĩum mores bellis emendare atq; conterere. Itemq; uitam mortalium iustam atq; laudabilem talibus afflictionibus exercere: probatãq; uel in meliora trasferre: uel ĩ his adhuc terris propter usus alios detinere. Illud uero quod eis uel ubicunq; propter christi nomen uel in locis christi nomini dicatissimis & amplissimis: ac pro largiore misericordia ad capacitatẽ mul/titudinis electis: preter bellorum morem truculẽti barbari pepercerũt: hoc tribuere temporibus christianis: hinc deo agere gratias: hinc ad eius nomen ueraciter currere ut effugiant penas ignis eterni. Quod nomẽ multi eorũ mendaciter usurparunt: ut effugerent penas presentis exitii. nam quos uides petulanter & procaciter insultare seruis christi: sunt in eis plurimi qui illũ interitũ clademq; non euasissent: nisi seruos christi se eẽ finxissent. et nũc ingrata superbia atq; impiissima insania eius nomini resistunt corde peruerso: ut sempiternis tenebris puniantur. ad quod nomẽ ore uel subdolo cõfugierunt: ut tẽporali luce fruerẽtur.

TOt bella gestaq; conscripta sunt uel ante conditã romam: uel ab eius exortu et imperio: legant & proferant sic ab alienigenis aliquã captam eẽ ciuitatem: ut hostes qui ceperant: parcerẽt eis quos ad deoꝝ suoꝝ templa cõfugisse cõpererãt: aut aliquẽ ducem barbarum precepisse: ut irrupto opido nullus feriretur qui ĩ illo et illo templo fuisset inuentus. Nonne uidit Eneas Priamum per aras sanguine fedantẽ: quas ip̃e sacrauerat ignis? Nõne Diomedes & Vlixes cesis sũme custodibus arcis corripuere sacram effigiem: manibusq; cruentis: Virgineas ausi diue cõtingere uittas? Nec tamẽ quod sequitẽ uerũ est. ex illo fluere ac retro sublapsa spes referri. Danaum postea quippe uicerunt. Postea troiam ferro ignibusq; deleruntt. Postea cõfugientem ad aras Priamũ obtruncauerũt. Nec ideo troia periit qa Mineruam perdidit. Quid enĩ prius ip̃a Minerua perdiderat ut periret. an forte custodes suos? Hoc sane uerum est. illis quippe interemptis potuit auferri. Neq; enim homines a

simulacbro: sed simulacbrum ab hõibus seruabatur. Quomodo ergo colebatur ut patriam custodiret & ciues: que suos non ualuit custodire custodes?

ECce qbus diis urbem romam seruandam se cõmendasse gaudebant. O nimium miserabilẽ errorẽ. et nobis succensent cũ de diis eoꝝ talia dicimus nec succẽsent auctoribus suis quos ut edi[s]cerent mercedem dederunt. Doctoresq; ipsos insuper & salario publico & honoribus dignissimos habuerũt. Nempe apud Virgilium quem ꝓpterea paruuli legũt: ut uidelicet poeta magnus oĩmq; p̃clarissimus atq; optimus: teneris ebibitus ãnis nõ facile obliuiõe possit aboleri scd̃m illud Oratii. Quo semel est imbuta recens seruabit odorem testa diu. Apud hũc ergo Virgiliũ nempe Iuno inducitur infesta troianis Eolo uentorum regi aduersus eos irritando dicere. Gens inimica mihi tyrrhenũ nauigat equor. Ilium in italiam portans: uictosq; penates. Ita ne istis penatibus uictis romam ne uinceretur prudentes cõmendare debuerunt. Sed hec Iuno dicebat uelut irata mulier qd loqueretur ignorans. Quid Eneas ipẽ pius totiens appellatus? Nonne ita narrat. Panthus otriades arcis plebiq; sacerdos. Sacra manu uictosq; deos paruumq; nepotem. Ipse trahit: cursuq; amens ad limia tendit. Nonne deos ipos quos uictos nõ dubitat dicere: sibi potius q̃ se illis perhibet cõmendatos cũ ei dicit. Sacra suosq; tibi cõmendat troia penates? Si igit̃ Virgilius tales deos & uictos dicit: et ut uel uicti quoquomõ euaderent hõi cõmendatos. que dementia ẽ existimare his tutoribus romã fuisse sapienter cõmissam. et nisi eos amisisset non potuisse uastari? Imo uero uictos deos tanq̃ presides ac defensores colere: qd est aliud q̃ tenere nõ numina bona: sed demonia mala? Quãto enim sapientius credit̃ romã ad istam cladẽ nõ fuisse uẽturam. nisi prius illi perissent. sed illos potius olim fuisse perituros: nisi eos quãtum potuisset roma seruasset. Nam quis non cum aduerterit uideat: quanta sit uanitate presumptũ non posse uinci sub defensoribus uictis: et ideo perisse q̃a custodes perdidit deos. cũ uel sola potuerit eẽ causa peeundi: custodes habere uoluisse perituros? Non itaq; cũ de diis uictis illa cõscriberentur & canerẽtur poetas libebat mẽtiri sed cordatos hoĩes cogebat ueritas confiteri. Verũ ista oportunius alio loco diligẽter copioseq; tractanda sunt. Nũc quod institueram de ingratis dicere hõibus parũper explicem ut possum qui ea mala que pro suorum morũ peruersitate merito blasphemãtes patiũtur christo imputant. Quod aũt illis etiã talibus propter xp̄m parcit̃ nec dignãtur attẽdere. et eas linguas aduersus eius nomẽ demẽtia sacrilege peruersitatis exercent; qbus linguis usurpauerũt mẽdaciter ipm nomen ut uiuerent.

VEl quas linguas in locis ei sacratis metuendo presserũt: ut illic tuti atq; muniti ubi ꝓpter eũ illesi ab hostibus fuere: inde in eũ maledictis hostilibus ꝓsilirent. Ipsa ut dixi troia mater romani populi: sacratis in locis deorum suorũ munire non potuit ciues suos: ab ignibus ferroq; grecoꝝ eosdem deos colentium: qn etiã Iunonis asilo custodes lecti fenix & dirus Vlixes predã asseruabãt. Huc undiq; troia gaza incensis erepta aditis mensesq; deoꝝ crateresq; auro solidi captiuaq; Vestis cõgentur. pueri & pauide longo ordine matres stant circum. Electus est uidelicet locus tante dee sacratus non unde captiuos nõ liceret educere sed ubi captiuos liberet includere. Compara nũc asilũ illud nõ cuilibet dei gregalis uel de turba plebis sed Iouis ipius sororis & cõiugis et regine oĩm deoꝝ: cũ mẽoriis nostroꝝ apostoloꝝ. Illuc incensis templis & diis erepta spolia portabant nõ reddẽda uictis sed diuidẽda uictoribus:

huc aũt & quod alibi ad ea loca compertum eſt pertinere: cum honore & obſequio religioſiſſimo reportatũ eſt. Ibi amiſſa: hic ſeruata libertas. Ibi clauſa: hic īterdicta captiuitas. Ibi poſſidendi a dominãtibus hoſtibus premebãt: huc liberandi a miſerantibus hoſtibus ducebant. Poſtremo illud Iunonis templũ ſibi elegerat auaritia et ſuperbia leuiũ grecoꝝ: iſtas chriſti baſilicas miſericordia & hũilitas etiã immaniũ barbaroꝝ.

NIſi forte greci qdem in illa ſua uictoria templis deorum cõmuniũ pepercerũt: atq; illo confugientes miſeros uictoſq; troianos ferire uel captiuare non auſi ſũt. Sed Virgilius poetarũ more illa mentitus eſt. Imo uero morẽ hoſtiũ ciuitates euertẽtium ille deſcripſit. Quem morem etiã Cato ſicut ſcribit Saluſtius nobilitate ueritatis hiſtoricus: ſentẽtia ſua quã de cõiuratis in ſenatu habuit: cõmemorare nõ pretermittit. Rapi uirgines: pueros: diuelli liberos a parentũ complexu: matres familiarũ pati que uictoribus collibuiſſet: phana atq; domos ſpoliari: cedem: incẽdia fieri. Poſtremo armis atq; cadaueribus cruore atq; luctu oĩa cõpleri. Hic ſi phana tacuiſſet: deorum ſedibus ſolere hoſtes parcere putaremus. et hec non ab alienigenis hoſtibus: ſed a Catilina: et ſotiis eius nobiliſſimis ſenatoribus & romãis ciuibus: romana templa metuebant. Sed hi uidelicet perditi & patrie parricide.

QVid ergo per multas gentes que inter ſe bella geſſerũt: et nuſq̃ uictis in deoꝝ ſuorum ſedibus pepercerũt noſter ſermo diſcurrat. Romanos ipſos uideamus: ipſos inq̃ recolamus reſpitiamuſq; romanos de quoꝝ pcipua laude dictũ eſt: parcere ſubiectis & debellare ſuperbos. et ꝙ accepta iniuria ignoſcere malebant q̃ perſequi. Quãdo tot tantaſq; urbes: ut late dominarentur expugnatas captaſq; euerterunt: legat̃ nobis que templa excipere ſolebant: ut ad ea quiſqs cõfugiſſet liberaretur. An illi faciebant. et ſcptores earũdem rerũ geſtarũ iſta reticebant. Ita ne uero qui ea que laudarent maxĩe reqrebant: iſta preclariſſima ſcd̃m ipſos pietatis indicia preterirent. Egregius romani nois Marcus Marcellus q ſyracuſas urbem ornatiſſimam cepit: refertur eam prius fleuiſſe ruituram: et ante eius ſanguinem ſuas illi lacrimas effudiſſe. Geſſit & curam pudicitie etiã in hoſte ſeruãde. Nam priuſq̃ opidũ uictor iuſſiſſet inuadi: conſtituit edicto ne quis corpus liberum uiolaret. Euerſa eſt tamen ciuitas more bellorũ. nec uſpiam legit̃ ab imperatore tam caſto atq; clementi fuiſſe preceptũ: ut quiſquis ad illud uel illud templũ fugiſſet haberetur illeſus. Quod utiq; nullo mõ preteriretur: quãdo nec eius fletus nec quod edixerat pro pudicitia mĩme uiolanda potuit taceri. Fabius tarentine euerſor urbis: a ſimulachroꝝ depredatiõe abſtinuiſſe laudat̃. Nam cũ ei ſcriba ſuggeſſiſſet: qd de ſignis deoꝝ que multa capta fuerant fieri iuberet: cõtinentiã ſuam etiã iocãdo cõdiuit. Queſiuit enim cuiuſmodi eẽnt. et cũ ei nõ ſolũ multa grandia: uerũ etiã renuntiarẽtur armata: relinquamus inquit tarentinis deos iratos.

CVm igit̃ nec illius fletũ nec huius riſũ: nec illius caſtã miſericordiã: nec huius facetam continentiã romanoꝝ rerũ geſtarũ ſcriptores tacere potuerũt: quãdo pˀtermitteretur ſi aliqbus hõibus in honorẽ cuiuſpiã deoꝝ ſuorũ ſic pepercisſent: ut in quocũq; templo cedẽ uel captiuitatẽ fieri prohiberẽt. Quicqd ergo guaſtatiõis: trucidatiõis: depredationis uel cõcremationis: afflictionis in iſta recẽtiſſima romana clade cõmiſſum eſt: fecit hoc conſuetudo belloꝝ. Quod aũt more nouo factũ eſt: ꝙ inuſitata rerum facie immanitas barbara tam mitis apparuit: ut ampliſſime baſilice

implende populo cui parceretur eligerent & decernerētur: ubi nemo ferretur: unde nemo raperetur: quo liberādi multi a miserātibus hostibus ducerent: unde captiuādi nulli nec a crudelibus hostibus abducerentur: hoc christi nōi: hoc christiano tempori tribuendū: quisquis nō uidet cecus: quisquis uidet nec laudat: ingratus: quisq; laudāti reluctatur insanus est. Absit ut prudens quisꝗ hoc feritati imputet barbaroꝝ. Truculētissimas & seuissimas mentes ille terruit: ille frenauit: ille mirabiliter temperauit: qui per prophetam tanto ante predixit: uisitabo in uirga iniquitates eorum: et in flagellis peccata eoꝝ misericordiam autē meam nō dispergam ab eis. Dicet aliquis. Cur ergo ista diuina misericordia etiā ad impios ingratosq; peruēit? Cur putamus nisi qa eam prebuit qui quotidie facit oriri solem suū super bonos & malos: et pluit super iustos & iniustos? Quāuis enī qdam ista eoꝝ cogitantes penitendo ab īpietate se corrigant: qdam uero sicut apostolus dicit diuitias bonitatis & longanimitatis dei contempnentes: scđm duritiam cordis sui & cor impenitens thesaurizent sibi iram in die ire & reuelationis iusti iudicii dei: qui reddet unicuiq; scđm opera eius: tn̄ patiētia dei ad penitentiā inuitat malos: sicut flagellū dei ad patientiā erudit bonos. Itemq; misericordia dei fouēdos āplectit̄ bonos: sicut seueritas dei puniēdos corripit malos. Placuit qppe diuine prouidentie preparare in posterū bona iustis qbus nō fruētur iniusti: et mala impiis qbus non excruciabuntur boni.

ISta uero temporalia bona & mala utrisq; uoluit esse cōia: ut nec bona cupidius apperant̄: que mali quoq; habere cernūtur: nec mala turpiter euitentur: qbus & boni plerūq; afficiūtur. Interest autē plurimū qualis sit usus uel earum rerum que prospere: uel earū que dicunt̄ aduerse. Nam bonus temporalibus nec bonis extollit̄: nec malis frangitur. Malus autē ideo huiuscemodi infelicitate punitur. qa felicitate corrūpitur. Ostendit tamē deus sepe etiā in his distribuendis euidentius operationē suam. Nam si nunc omne peccatum manifesta plecteret pena. nihil ultimo iudicio reseruari putaretur. Rursus si nullum peccatū nūc puniret aperta diuinitas: nulla esse prouidentia diuina crederetur. Similiter in rebus secūdis. si nō eas deus qbusdā petentibus euidentissima largitate concederet: non ad eū ista pertinere diceremus. Itemq; si omnibus eas petentibus daret: non nisi propter talia premia seruiēdum illi eē arbitraremur: nec pios nos faceret talis seruitus: sed potius cupidos & auaros. Hec cum ita sint: quicunq; boni maliq; pariter afflicti sunt: non ideo isti distincti non sunt: quia distinctum non est quod utriq; perpessi sunt. Manet enim dissimilitudo passorum etiā in similitudine passionum. et licet sub eodem tormento non est idem uirtus & uicium. Nam sicut sub uno igne aurū rutilat & palea fumat: et sub eadē tribula stipule cōminuunt̄ frumenta purgant̄: nec ideo cū oleo amurca cōfundit̄: quia eodem preli pondere exprimitur: ita una eademq; uis irruēs bonos probat ac purificat: eliquat: malos damnat: uastat & exterminat. Vnde in eadem afflictione mali detestantur deum atq; blassemant: boni autē precantur & laudant. Tantum interest nō qualia. sed qualis quisq; patiatur. Nam pari motu exagitatū & exalat horribiliter cenum: et suauiter fragrat unguentum. De [illegible] ppi quas et boni et mali pariter flagel[illegible]. Ca. x.

QVid igit̄ in illa rerum uastitate xp̄iani passi sunt: quod nō eis magis fideliter ista considerantibus ad prouectum ualeret? Primo ꝙ ipsa peccata qbus deus indignatus impleuit tantis calamitatibus mūdum humiliter cogitantes: ꝗuis longe absint a facinorosis flagiciosis atq; impiis: tamē non usq; adeo se a delictis deputant

alienos: ut nec temporalia pro eis mala perpeti se iudicent dignos. Excepto enim q̄ unusquisq; quālibet laudabiliter uiuens cedit in q̄busdam carnali concupiscentie: et si nō ad facinoꝝ immanitatē & gurgitem flagiciorū atq; impietatis abominationē: ad aliqua tamen peccata uel rara uel tāto crebriora q̄to minora. Hoc ergo excepto quis tandem facile reperitur: qui eosdem ipsos propter quoꝝ horrendam superbiā: luxuriam & auaritiam: atq; execrabiles iniquitates & impietates: deus sicut minādo predixit conterit terras: sic habeat ut habendi sunt: sic cum eis uiuat ut cum talibus uiuendum est? Plerunq; enī ab eis docendis: admonendis: aliquādo etiā obiurgādis et corripiendis male dissimulatur: uel cum laboris piget: uel cum os eoꝝ coram q̄bus uerecūdamur offendere: uel cū eoꝝ inimicitias deuitamus: ne impediant & noceant in istis temporalibus rebus: siue quas adipisci adhuc appetit nostra cupiditas: siue q̄s amittere formidat infirmitas: ita ut q̄uis bonis uita maloꝝ displiceat: et ideo cum eis non incidant in illam damnationē que post hanc uitam talibus preparatur: tamen quia propterea peccatis eorū damnabilibus parcunt: dum eos in suis licet leuibus & uenialibus metuunt: iure cū eis temporaliter flagellantur: quāuis in eternum minime puniantur. Iure istam uitam quādo diuinitus affligūtur cum eis amaram sentiunt: cuius amando dulcedinem peccantibus eis amari esse noluerunt. Nam si propterea quisquis obiurgandis & corripiendis male agentibus parcit: quia oportunius tempus inquirit: uel eisdem ipsis metuit ne deteriores ex hoc efficiantur: uel ad bonā uitam & piam erudiendos impediāt infirmos alios & premāt atq; euertant a fide: nō uidetē esse cupiditatis occasio: sed consilium caritatis. illud esse culpabile q̄ hi q̄ dissimiliter uiuunt & a malorum factis abhorrent: parcunt tamē peccatis alienis que dedocere aut obiurgare deberent: dum eorū offensiones cauent: ne sibi noceant in his rebus quibus licite boni atq; innocenter utuntur: sed cupidius q̄ oportebat eos qui in hoc mūdo peregrināntur & spem superne patrie pre se gerūt. Non solū q̄ppe infirmiores uitam ducentes coniugalem: filios habentes uel habere cupientes: domos ac familias possidentes: quos apostolus in ecclesia alloquitur docens & monens quemadmodum uiuere debeant: uxores cum maritis & mariti cum uxoribus: et filii cum parētibus & parentes cum filiis: et serui cū dominis & domini cum seruis: multa temporalia: multa terrena libenter adipiscūtur & moleste amittunt: propter que non audent offēdere homines quorū sibi uita contaminatissima & cōsceleratissima displicet: uerum etiam hi q̄ superiorem uite gradū tenent: nec coniugalibus uinculis irretiti sunt: et uictu paruo ac tegumento utunt̄: plerūq; sue forme: fame ac saluti dū insidias atq; īpetus malorum timent: ab eoꝝ reprehensione sese abstinent: et quāuis non in tantum eos metuant ut ad similia perpetranda quibuslibet eoꝝ terroribus atq; improbitatibus cedant: ea ipa tamē que cū eis non perpetrant nolunt plerūq; corripere: cū fortasse possint aliquos corripiēdo corrigere: ne si nō potuerint: sua salus ac fama ī piculū exitiumq; perueniat. Hoc non ea consideratione qua suā famam ac salutem uidēt esse necessariam utilitati erudiendoꝝ hoīm: sed ea potius infirmitate: qua delectat lingua blandiens & hūanus dies: et reformidatur uulgi iudiciū: et carnis excruciatō uel peremptio. Hoc est ꝓpter quedā cupiditatis uincula: nō ꝓpter officia caritatis.

Non mihi itaq; uidetur hec parua esse causa quare cum malis flagellētur & boni: qn̄ deo placet perditos mores etiā temporaliū penarū afflictiōe punire. Flagellanē enim simul non quia simul agūt malam uitam: sed q̄a simul amant tēporalē uitam. non q̄dem equaliter: sed tamē simul: quā boni contemnere deberent: ut illi correpti atq; correcti consequerentur eternam: ad quam consequendam si nollent esse socii:

Malorum uita bonis displicet

Quare boni simul cum malis flagellantur.

ferrent & diligerentur inimici. qa donec uiuunt semper incertū est utrū uoluntatē sint in melius mutaturi. Qua in re nō utiq; parem sed longe grauiorē habēt causam: qbus per prophetam dicitur. Ille qdem in suo peccato morietur: senguinem autem eius de manu speculatoris requiram. Ad hoc enim speculatores hoc est populorum prepositi constituti sunt in ecclesiis. ut non parcant obiurgando peccata. Nec ideo tamē ad huiuscemōi culpa penitus alienus est: qui licet prepositus nō sit in eis tamē quibus uite huius necessitate coniungitur multa monenda uel arguenda nouit & negligit: deuitans eorū offensiones: propter illa qbus in hac uita nō ut debuit utit: sed plus q̄ debuit delectatur. Deinde habent aliam causam boni quare tēporalibus affligantur malis: qualem habuit Iob: ut sibi ipse humanus animus sit probatus et cognitus: quanta uirtute pietatis gratis deum diligat.

Quibus recte consideratis atq; perspectis: attende utrum aliquid mali acciderit fidelibus & piis: quod eis nō in bonū uerteret. Nisi forte putandū est aposto/licam illam uacare sententiā ubi ait. Scimus qm̄ diligentibus deum omnia coopanē in bonum. Amiserunt omnia que habebant. Nunqd fidem. nunqd pietatē. nunqd interioris hominis bona: qui est ante deum diues. He sunt opes xp̄ianorum. quibus opulentos dicebat apostolus ubi ait. Est aūt questus magnus pietas cum sufficiētia. Nihil enim intulimus in hunc mūdum. sed nec auferre quid possumus. habentes aūt uictum & tegumentum his contenti sumus. Nam qui uolunt diuites fieri incidunt in temptationem & laqueum et desideria multa & noxia que mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim est oīum malorum auaritia. quam quidam appetentes a fide perrauerūt & inseruerunt se doloribus multis. Quibus ergo terrene diuitie illa uastatione perierūt: si eas sic habebāt quēadmodū ab isto foris paupere intus diuite audierant id est si mūdo utebantur tanq̄ non utentes: potuerūt dicere q illle grauiter tēptatus & mīme superatus. Nudus exii de utero matris mee nudus in terram reuertar. dominus dedit dominus abstulit. sicut domino placuit ita factū est. sit nomē domini benedictum. ut bonus seruus magnas facultates haberet ipam sui domini uoluntatē. cui pedissequus mente ditesceret. nec contristaretur eis rebus uiuens relictis: quas fuerat cito moriens relicturus. Illi autē infirmiores qui terrenis his bonis quāuis ea nō preponerent christo: aliquātula tamē cupiditate coherebāt: quātum hec amando peccauerint: perdendo senserūt. Tantū qppe doluerūt: q̄tum se doloribus inseruerant. sicut apostolum dixisse supra cōmemoraui. Oportebat enī ut eis adderetur etiā experimētoꝝ disciplīa: qbus fuerat tam diu neglecta uerborū. Nam cū dicit apostolus: qui uolunt diuites fieri in temptationē incidunt & cetera: pfecto in diuitiis cupiditatē reprehendit: nō facultatem quā precepit alibi dicens. Precipe diuitibus huius mundi non superbe sapere neq; sperare in incerto diuitiarū suarum: sed in deo uiuo qui prestat nobis oīa abundanter ad fruendū. bene faciant diuites. sint in operibus bonis. facile tribuant. cōmunicent. thesaurizent sibi funda/mentum bonū in futurum: ut apprehendant ueram uitam. Hec qui de suis faciebāt diuitiis: magnis sūt lucris leuia damna solati: plusq; letati ex his que facile tribuēdo tutius seruauerūt: q̄ contristati ex his que timide retinendo facilius amiserunt. Hoc enim potuit in terra perire: quod piguit inde trāsferre. Nam qui receperūt consiliū domini sui dicentis: nolite condere uobis in terra thesauros ubi tinea & rubigo ex/terminant: et ubi fures effodiunt & furantᷣ: sed thesaurizate uobis in celo thesauros: quo fur nō accedit neq; tinea corrūpit. ubi enī est thesaurus tuus: ibi erit & cor tuū:

tribulationis tempore pbauerunt q̄ recte sapuerint: nō contempnēdo ueracissimū preceptorem: et thesauri sui fidelissimū inuictissimūq; custodem. Nam si multi sūt gauisi ibi se habuisse diuitias suas: quo contigit ut hostis nō accederet: q̄to certius & securius gaudere potuerunt: q monitu dei sui illic migrauerant quo accedi oīno non posset. Vnde Paulinus noster nolensis episcopus ex opulentissimo diuite uolūtate pauperrimus & copiosissime sanctus: quādo & ipsam nolam barbari uastauerūt: cū ab eis teneret̄ sic in corde suo ut ab eo postea cognouimus precabatur. Domine nō excrucier propter aurum & argētum. ubi enim sint oīa mea tu scis. Ibi enī habebat oīa sua: ubi eum cōdere & thesaurizare ille monuerat: qui hec mala mūdo uentura predixerat. Ac per hoc qui domio suo monenti obedierant: ubi & quō thesaurizare deberent: nec ipsas terrenas diuitias barbaris incursantibus amiserūt. Quos autē non obedisse penituit: quid de talibus rebus faciendum esset: si non precedente sapientia: certe consequente experientia didicerūt. At enī qdam boni etiā christiani tormētis excruciati sunt: ut bona sua hostibus proderent. Illi uero nec prodere nec perdere potuerūt bonum quo ipi boni erant. Si aūt torqueri q̄ māmona iniquitatis pdere maluerunt. boni nō erant. Admonendi autē fuerant qui tanta patiebant̄ pro auro: quāta essent sustinenda pro christo: ut eum potius diligere discerent: qui p se passos eterna felicitate ditaret. non aurum & argentum pro quo pati miserrimum fuit: seu mentiendo occultaretur: seu uerū dicendo proderetur. Nanq; inter tormenta nemo christum confitendo amisit: nemo aurum nisi negando seruauit. Quocirca utiliora erant fortasse tormenta que bonum incorruptile amandum docebant: q̄ illa bona que sine ullo utili fructu domīos sui amore torquebant. Sed qdam etiā nō habētes quod proderent dū non credunt̄ torti sunt: et hi forte habere cupiebāt. nec sancta uoluntate pauperes erant. qbus demonstrandum fuit: non facultates sed ipas cupiditates talibus eē dignas cruciatibus. Si uero melioris uite proposito reconditū aurū argentūq; nō habebāt: nescio qdem utrū cuiq̄ talium acciderit: ut dū habere credit̄ torqueret̄. Verūtamen etiā si accidit: pfecto q inter illa tormēta paupertatē scām confitebatur: christum confitebatur. Quapropter & si nō meruit ab hostibus credi: nō potuit tamē sancte paupertatis confessor sine celesti mercede torqueri. Multos inquint etiā xpianos fames diuturna uastauit. Hoc quoq; in usus suos boni fideles pie tolerando uerterūt: quos enī fames necauit: malis uite huius sicut corpis morbus eripuit. Quos autē non necauit: docuit parcius uiuere: docuit productius ieiunare.

Sed enim multi etiā christiani interfecti sunt: multi multarum mortium feda uarietate consumpti. Hoc si egre ferendū est: oībus qui in hanc uitam pcreati sunt utiq; cōmune est. Hoc scio neminē fuisse mortuum qui non fuerat aliquando moriturus: finis autē uite tam longam q̄ breuem uitam hoc idem facit. Neq; enim aliud melius aliud deterius: aut aliud maius & aliud breuius est: quod iā pariter non est. Quid autem interest quo mortis genere uita ista finiatur: quādo ille cui finitur iterum mori nō cogitur. Cum autē unicuiq; mortalium sub quotidianis uite huius casibus innumerabiles mortes quodāmodo continentur: q̄ diu incertum est que nam earum uentura sit: quero utrum satius sit unam perpeti moriendo: an omnes timere uiuendo. Nec ignoro q̄ inertius eligatur diu uiuere sub timore tot mortiū: q̄ semel moriendo nullā deinceps formidare. Sed aliud ē qđ carnis sensus infirmiter pauidus refugit: aliud quod mentis ratio diligenter enucleata cōuincit. Mala mors putanda non est: quā bona uita precesserit. Neq; enī facit malam mortem nisi quod sequit̄

mortem. Non itaq; multũ curandum est eis qui necessario morituri sũt: qd accidat ut moriantur: sed moriendo quo ire cogantur. Cum igit̃ christiani nouerint longe meliorem fuisse religiosi pauperis mortem inter lingentium canum linguas: q̃ impii diuitis in purpura & bisso: horrenda illa genera mortiũ qd mortuis obfuerũt q bene uixerunt?

At enim in tanta strage cadauerum nec sepeliri potuerũt. Neq; istud pia fides nimium reformidat. tenens predictum. Nec absumentes bestias resurrecturis corporibus obfuturas: quorũ capillus capitis non peribit. nullo modo diceret ueritas: nolite timere eos qui corpus occidunt: aĩmam autem non possunt occidere: si quicq̃ obesset future uite quidquid inimici de corporibus occisorũ facere uoluissent. Nisi forte qspiam sic absurdus est: ut contendat eos q corpus occidunt nõ debere timeri ante mortẽ ne corpus occidant: et timeri debere post mortẽ ne corpus occisũ sepeliri non sinant. Falsum est ergo qd̃ ait christus: qui corpus occidũt & postea nõ habent quid faciant: si habent tanta que de cadaueribus faciant. Absit ut falsum sit quod ueritas dicit. Dictum est enim aliquid eos facere cũ occidunt: quia in corpore sensus est occidendo: postea uero nihil habere quid faciant: qa nullus sensus est in corpore occiso. Multa itaq; corpora christianorum terra non texit. sed nullum eorũ quisq̃ a celo & a terra separauit: quam totam implet presentia sui qui nouit unde resuscitet quod creauit. Dicitur qdem in psalmo. posuerũt mortalia seruorum tuorum escam uolatilibus celi. carnes sanctorũ tuoꝝ bestiis terre. Effuderunt sanguinẽ eorũ sicut aquam in circuitu hierusalem & non erat qui sepeliret. Sed magis ad exaggerandã crudelitatem eorum qui ista fecerunt: non ad eoꝝ infelicitatẽ qui ista perpessi sũt. Quãuis enim hec in cõspectu hoĩm dura & dira uideantur sed preciosa in cõspectu domini mors sanctoꝝ eius. Proinde oĩa ista id ẽ curatio funeris: cõditio sepulture: pompa exequiarum: magis sũt uiuorum solatia q̃ subsidia mortuorum. Si aliquid prodest impio sepultura preciosa: oberit pio uilis aut nulla. Preclaras exequias in conspectu hoĩm exhibuit purpurato illi diuiti turba famuloꝝ: sed multo clariores in conspectu domini ulceroso illi pauperi ministerium prebuit angelorum: qui eum non extulerũt in marmoreum tumulum: sed in Abrae gremium sustulerũt. Ridẽt hic illi contra quos defendendam suscepimus ciuitatem dei. Veruntamen sepulture curam etiã eoꝝ philosophi cõtempserũt: et sepe uniuersi exercitus dum pro terrena patria morerentur: ubi postea iacerent uel quibus bestiis esca fierent non curarunt. Licuitq; de hac re poetis plausabiliter dicere. Celo tegitur qui non habet urnam. Quãto minus debent de corporibus insepultis insultare xp̃ianis: qbus & ipsius carnis et membrorum oĩm reformatio non solũ ex terra: uerum etiã ex alioꝝ elementoꝝ secretissimo sinu quo dilapsa cadauera recesserunt: in temporis puncto reddenda & reintegranda promittitur.

Nec ideo tamen contẽpnenda & abiicienda sunt corpora defunctoꝝ. maxieq; iustoꝝ atq; fidelium. quibus tanq̃ organis & uasis ad oĩa bona opera sanctus usus est spiritus. Si enim paterna uestis & anulus: ac si quid huiusmodi tanto carius ẽ posteris: quãto erga parentes maior existit affectus: nullo modo ipsa spernẽda sunt corpora: que utiq; multo fãiliarius atq; cõiunctius q̃ quelibet indumẽta gestamus. Hec enim non ad ornamentum uel adiutorium quod adhibetur extrinsecus: sed ad ipsam naturam hominis pertinent. Vnde et antiquorum iustorum funera officiosa pietate curata sunt: et exequie celebrate: et sepultura prouisa: ipsiq; dũ uiuerẽt hoc de sepeliendis uel etiam trasferendis suis corporibus filiis mandauerunt: et Thobias

sepeliendo mortuos deum ꝑmeruisse teste angelo cõmendatur. Ipse quoq; dominus die tertio resurrecturus: et religiose mulieris bonum opus predicat: predicandumq; commendat ꝙ unguentum preciosum super membra eius effuderit: atq; hoc ad eum sepeliendum fecerit. et laudabiliter cõmemorantur in euangelio qui corpus eius de cruce acceptum diligenter atq; honorifice tegendum sepeliendumq; curarũt. Verũ iste auctoritates nõ hoc admonent ꝙ insit ullus cadaueribus sensus: sed ad dei pro/uidentiam cui placent etiã talia pietatis officia: corpora quoq; mortuoꝝ pertinere significant propter fidem resurrectionis astruẽdam. Ubi & illud salubriter discitur q̃ta possit esse remuneratio ꝓ elemosinis: quas uiuentibus & sentientibus exhibemus: si neq; hoc apud deum perit quod exanimis hominum membris officio diligentieq; persoluitur. Sũt qdem & alia que sancti patriarche de corporibus suis uel cõdendis uel transferendis prophetico spiritu intelligi dicta uoluerũt. Non aũt hic locus est ut ea ptractemus. cũ sufficiant ea que diximus. Sed si ea que sustẽtandis uiuẽtibus sunt necessaria sicut uictus & amictus q̃uis cũ graui afflictõne desint: nõ frangunt in bonis perferẽdi tolerandiq; uirtutem: nec eradicant ex aĩo pietatem: sed exer/citatã faciũt fecũdiorem: q̃to magis cũ desunt ea que curandis funeribus cõdendisq; corporibus defunctoꝝ adhiberi solent: non efficiũt miseros in occultis pioꝝ sedibus iam quietos. Ac per hoc quãdo ista cadaueribus christianorum in illa magne urbis uel etiam aliorum opidorum uastatõne defuerunt: nec uiuorum culpa est qui non potuerunt ista prebere: nec pena mortuorum qui non possunt ista sentire.

SEd multi inquit christiani etiã captiui ducti sunt. Hoc sane miserrimum ẽ: si aliquo duci potuerũt: ubi deũ suũ non inuenerunt. Sunt in scripturis sanctis huius etiã cladis magna solatia. Fuerũt in captiuitate tres pueri. fuit Daniel: fuerũt alii prophete: nec deus defuit consolator. Sic non deseruit fideles suos sub damnatõe gentis licet barbare tamen hũane: qui ꝓphetam nõ deseruit nec in uisceribus belue. Hoc quoq; illi cum qbus agimus malunt irridere q̃ credere: qui tamen in suis literis credunt Arionem methimneum nobilissimum cytaristam cum esset eiectus de naui exceptum delphini dorso: et ad terram esse prouectũ. Verum illud nostrũ de Iona ꝓpheta incredibilius ẽ. Plane incredibilius: qa mirabilius: et mirabilius qa potẽtius.

HAbent tamẽ isti de captiuitate religionis causa etiã sponte toleranda & in suis preclaris uiris nobilissimum exemplum. Marcus Regulus imperator populi romani captiuus apud carthaginenses fuit. qui cum sibi mallent a romanis suos reddi q̃ eorũ tenere captiuos: ad hoc impetrandum etiã istũ precipue Regulum cũ legatis suis romã miserũt: prius iuratiõe constrictũ: si quod uolebãt minime peregisset: rediturum esse carthaginem. Perrexit ille atq; in senatu cõtraria persuasit: quoniam nõ arbitrabatur utile esse romane reipublice mutare captiuos. Nec post hanc persuasionẽ a suis ad hostes redire cõpulsus est. sed quia iurauerat id sponte impleuit. At illi eũ excogitatis atq; horrẽdis excruciatibus necauerunt. Inclusum qppe angusto ligno ubi stare cogeretur: clauisq; acutissimis undiq; confixo: ut se in nullã eius partem inclinaret sine penis atrocissimis: etiã ui/gilando peremerũt. Merito certe laudant uirtutẽ tam magna infelicitate maiorẽ. Et per deos ille iurauerat. quoꝝ pro cultu prohibito has generi humano clades isti opinanẽ infligi. Qui ergo ꝓpterea colebanẽ ut istã uitã ꝓsperam redderent: si uerũ iuranti has irrogari penas seu uoluere seu permisere: qd periuro grauius irati facere

potuerunt? Sed cur ratiocinationē meam non potius ad utrūq; concludam? Deos certe sic ille coluit: ut propter iurisiurandi fidem nec remaneret in patria: nec inde quo libet ire: sed ad suos acerrimos inimicos redire minime dubitaret. Hoc si huic uite utile existimabat: cuius tam exitum horrēdum meruit: procul dubio fallebat. Suo quippe docuit exēplo nihil deos ad istam tēporalem felicitatem suis pdesse cultoribus: quādoquidem ille eorum deditus cultui: et uictus & captiuus adductus est. et qa noluit aliter q̃ per eos iurauerat facere: nouo ac prius inaudito nimiūq; horribili supplicii genere cruciatus extinctus est. Si aūt cultus deorum post hāc uitam uelut mercedem reddit felicitatem: cur calumniantur temporibus xp̄ianis ideo dicentes urbi accidisse illā calamitatem: quia deos suos colere destitit: cum potuerit etiā illos diligentissime colens tam infelix fieri q̃ ille Regulus fuit? Nisi forte contra clarissimā ueritatem tanta quis q̃ dementia mire cecitatis obnitit: ut contendere audeat uniuersam ciuitatem deos colentem infelicem esse non posse: unū uero hoiem posse: quod uidelicet potentia deorū suorum multos potius sit idonea cōseruare q̃ singulos: cum multitudo constet ex singulis. Si autē dicunt Marcū Regulum etiā in illa captiuitate illisq; cruciatibus corporis: animi uirtute beatū esse potuisse. uirtus potius uera queratur: qua beata possit esse & ciuitas? Neq; enim aliunde beata ciuitas: aliunde homo: cū aliud ciuitas non sit q̃ concors hoīm multitudo. Quāobrem nōdum interim disputo qualis in Regulo uirtus fuerit. Sufficit nūc q isto nobilissimo exemplo coguntur fateri: non propter corporis bona: uel earū rerum que extrinsecus homini accidunt colendos deos: quādoquidem ille carere his omnibus maluit: q̃ deos per quos iurauit offendere. Sed qd faciemus hōibus q gloriantē talem se habuisse ciuem: qualē timēt habere ciuitatem? Quod si non timent: tale ergo aliquid quale accidit Regulo etiā ciuitati tam diligenter q̃ ille deos colenti accidere potuisse fateantur: et christianis tēporibus non calūnientē. Verū qa de illis christianis orta questio ē qui etiā captiui ducti sunt: hoc intueantē & taceant: qui saluberrime religioni ex hinc impudenter atq; imprudenter illudūt: qa si diis eorum probro nō fuit q attentissimus cultor illorū dum eis iurisiurandi fidem seruaret: patria caruit dum aliam no haberet: captiuusq; apud hostes per longam mortem supplicio noue crudelitatis occisus ē: multo minus nomē criminandū est xp̄ianū in captiuitate sacratorum suorū: q supernā patriā ueraci fide expectantes: etiā in suis sedibus pegrinos se eē nouerūt.

Magnum sane se crimen putant obiicere christianis. cum eorum exaggerantes captiuitatem addunt stupra etiā commissa. Non solum i aliena matrimonia uirginesq; nupturas: sed etiam in quasdam sanctimoniales. Hic uero non fides: non pietas: non ipsa uirtus que castitas dicitē: sed nostra potius disputatio inter pudorem atq; rationē qbusdam coartatē angustiis. Nec tantū curamus hic alienis respōsionē reddere: quātum ipsis nostris consolationē. Sit igitē in primis positū atq; cōfirmatū: uirtutem qua recte uiuitur ab aīmi sede mēbris corporis imperare: sanctūq; corpus usu fieri sancte uoluntatis. Qua inconcussa ac stabili permanēte: quidquid alius de corpore uel in corpore fecerit: quod sine peccato proprio non ualeat euitari preter culpam esse patientis. Sed quia non solum quod ad dolorem: uerum etiam quod ad libidinē pertinet i corpore alieno perpetrari potest: quidqd tale perpetratū fuerit: et si retentam cōstantissimo aīmo pudicitiam non excutit: tamen pudorem incutit. ne credatur factum cū mentis etiā uoluntate: quod fieri fortasse sine carnis aliqua uoluptate non potuit.

AC per hoc & que se occiderunt ne quicq̃ huiusmodi paterētur: quis humanus affectus eis nolit ignosci? Et que se occidere noluerūt ne suo facinore alienū flagitiū deuitarent: quisquis eis hoc crimē dederit: ipe crimine insipientie nō carebit.
Nam utiq; si nō licet priuata potestate hoīem occidere uel nocentē: cuius occidēdi licentiam lex nulla concedit: profecto etiā qui seipm̄ occidit homicida est, et tanto fit nocentior cū se occiderit: quāto innocentior in ea causa fuit qua se occidendum putauit. Nam si Iude factū merito detestamur: eūq; ueritas iudicat cum se laqueo suspendit scelerate illius traditionis auxisse potius q̃ expiasse cōmissum: quoniā dei misericordiam desperando exitiabiliter penitens: nullū sibi salubris penitentie locū reliquit: quāto magis a sua nece se abstinere debet: qui tali supplicio qd in se puniat non habet? Iudas enim cū se occidit: sceleratum hoīem occidit: et tamen non solum christi uerum etiā sue mortis reus finiuit hanc uitam. quia licet propter suum scelus: alio suo scelere occisus est. Cur aūt homo q malí nihil fecit sibi male faciat: et seipm̄ interficiendo hominem interficiat innocētem: ne alíum patiatur nocentem: atq; in se perpetret peccatum proprium: ne in eo perpetretur alienum?

AT enim ne uel aliena eū polluat libido metuitur? Non polluet si aliena erit. Si autē polluet aliena nō erit. Sed cū pudicitia uirtus sit aīmi: comitēq; hēat fortitudinem: qua potius quelibet mala tolerare q̃ malo consentire decreuit: nullus aūt magnanimus & pudicus in potestate habeat quid de sua carne fiat: sed tantum qd annuat mente uel renuat. quis eadem sana mente putauerit se perdere pudicitiā: si forte in apprehensa uel oppressa carne sua exerceatur & expleat libido nō sua? Si enī hoc mō pudicitia perit: profecto pudicitia aīmi uirtus non erit. nec ptinebit ad ea bona qbus bene uiuitur: sed in bonis corporeis numerabitur. qualia sunt uires: pulchritudo: sana integraq; ualitudo: ac si quid huiuscemodi est. Que bona etiam si minuantur: bonam iustamq; uitam omnío non minuūt. Quod si tale aliquid est pudicitia: ut quid pro illa ne amittatur etiam cum periculo corporis laboratur? Si autē bonū animi ē: etiā oppresso corpore nō amittitur. Quinetiā sancte cōtinentie bonum cum immūditie carnalium concupiscentiarum non cedit: et ipsum corpus sanctificatur. et ideo cum eis non cedere incōcussa intentione persistit. Nec de ipo corpore perit sanctitas: quia eo sancte utendi perseuerat uoluntas: et q̃ntum in ipo est & facultas. Neq; enim eo corpus sanctum ē ꝙ eius membra sunt integra: atq; eo ꝙ nullo cōtrectantur attactu: cū possint diuersis casibus & uulnerata uim perpeti: et medici aliquādo saluti opitulantes hec ibi faciāt que horret aspectus. Obstetrix uirginis cuiusdam integritatem manu uelut explorans: seu maliuolentia seu inscitia siue casu dum íspicit perdidit. Non opinor quenq̃ tam stulte sapere: ut huic perisse aliquid existimet etiā de ipius corporis sanctitate: quāuis membri illius integritate iam perdita. quocirca proposito aīmi permanēte per quod etiā corpus sanctificari meruit: nec ipsi corpori aufert sanctitatem uiolentia libidinis aliene: quam seruat perseuerantia continentie sue. An uero si aliqua femina mente corrupta uiolatoq; proposito quod deo uouerat: pergat uitianda ad deceptorem suū: adhuc eā pgētem sanctam uel corpore dicimus: ea sanctitate animi per quam corpus sanctificabatur amissa atq; destructa? Absit hic error. Et hinc potius admoneamur ita non amitti corporis sanctitatem: manente animi sanctitate etiā corpore oppresso: sicut amittitē corporis sanctitas uiolata aīmi sanctitate etiā corpore intacto. Quamobrem non habet quod in se morte spontanea puniat femina sine ulla consensiōe sua uiolēter

oppressa: et alieno compressa peccato. quanto minus anteq̄ hoc fiat ne admittatur homicidium certum: cum ipm flagitium quāuis alienum adhuc pendet incertum.

An forte huic perspicue rationi qua dicimus: corpore oppresso nequaq̄ pposito castitatis ulla in malū cōsensione mutato: illius tantū esse flagitiū q opp̄mens concubuerit: non illius que oppressa concūbenti nulla uoluntate consenserit. contradicere audebūt hi contra quos feminarū christianarū in captiuitate oppressarū: nō tantum mentes uerum etiā corpora sancta defendimus. Lucretiā certe matronā nobilem ueteremq; romanam pudicitie magnis efferūt laudibus. Huius corpore cū uiolēter oppresso Tarquinii regis filius libidinose potitus eēt: illa scelus improbissimi iuuenis marito Collatino & propīquo Bruto uiris clarissimis & fortissimis indicauit: eosq; ad uindictam constrinxit. Deinde fedi in se commissi egra atq; impatiens se peremit. Quid dicemus? Adultera hec an casta iudicanda ē? Quis in hac cōtrouersia laborandum putauerit? Egregie qdam ex hoc ueraciterq; declamans ait mirabile dictū. Duo fuerūt. et unus adulteriū admisit. Splendide atq; uerissime. intuens enī in duum corpoꝝ cōmixtiōe unius inquinatissimam cupiditatem: alterius castissimā uoluntatē: et nō quid cōiunctione membrorum: sed quid aīoꝝ diuersitate ageretur attendens. Duo inqt fuerunt & adulteriū unus admisit. Sed quid est hoc quod in eā grauius uindicat̄ que adulteriū non admisit? Ille patria etiā cū patre pulsus est: hec summo mactata est supplicio. Si non est illa impudicitia qua inuita comprimitur: non est hec iusticia qua casta punitur: uos appello leges iudicesq; romani. Nempe post perpetrata facinora: nec quenq̄ scelestum & idemnatū impune uoluistis occidi. Si ergo ad uestrum iudicium quisq̄ deferret hoc crimē: uobisq; probaretur nō solū indemnatam: uerum etiā castam & innocentem interfectam esse mulierem: nonne eum qui id fecisset seueritate congrua plecteretis? Hoc fecit illa Lucretia. Illa sic predicata Lucretia: innocentem: castam: uim perpessam Lucretiā insup interemit. Proferte sententiam. quod si propterea non potestis: quia non astat quam punire possitis: cur interfectricem innocentis & caste tanta predicatiōe laudatis? Quā certe apud inferos iudices etiā talem quales poetarum uestrorum carminibus cantitātur: nulla ratiōe defenditis constitutā. scilicet inter illos qui sibi letum insontes peperere manu lucēq; perosi: proiecere aīas: cui ad superna redire cupienti fas obstat: tristisq; palus innabilis unde alligat. An forte ideo ibi non est: quia nō insontem: sed male sibi consciam se peremit? Quid si enim quod ipa tantummodo nosse poterat: quāuis iuueni uiolenter irruenti etiam sua libidine illecta consensit. Idq; in se puniens ita doluit: ut morte putaret expiandum. qq̄ nec sic qdem occidere se debuit: si fructuosam posset apud deos falsos agere penitentiam. Verūtamen forte ita est: falsūq; ē illud q fuerūt duo & adulteriū unus admisit: sed potius ambo adulteriū cōmiserūt: unus manifesta inuasione: altera latente consensione: nō se occidit insontē. et ideo potest alteratis eius defensoribus dici: non esse apud inferos inter illos qui sibi letum insōtes peperere manu. Sed ita hec causa ex utroq; latere coartatur: ut si extenuat̄ homicidium: adulterium cōfirmetur. Si purgatur adulterium: homicidiū cumulet̄. Nec omnino inuenitur exitus ubi dicitur: si adultera cur laudata? Si pudica cur occisa? Nobis tamen in hoc tam nobili femine huius exemplo. ad istos refutandos qui christianis feminis in captiuitate cōpressis alieni ab omni cogitatōe sanctitatis insultant. sufficit q in preclaris eius laudibus dictum est. duo fuerūt & adulterium unus admisit. Talis enim Lucretia ab eis magis credita est: que se nullo adulterino

potuerit maculare consensu. Quod ergo seipsam quoniā adulterium pertulit: etiam non adultera occidit: non est pudicitie caritas: sed pudoris infirmitas. Puduit eam enim turpitudinis aliene in se cōmisse: etiam si non secum et romana mulier laudis auida nimium uerita est ne putaretur quod uiolenter est passa cum uiueret libēter passa si uiueret. Vnde ad oculos hominū mentis sue testem illā penam adhibendam putauit: qbus conscientiam demonstrare non potuit. Sociam quippe facti se credi erubuit: si quod alius in ea fecerat turpiter: ferret ipsa patienter. Non hoc fecerunt femine christiane que passe similia uiuūt. Tamen nec in se ulte sunt crimē alienū: ne aliorū sceleribus adderent sua: si quoniā hostes in eis concupiscendo stupra com/miserant: ille in seipsis homicidia erubescendo committerent. Habent quippe intus gloriam castitatis testimonium conscientie. habent autem coram oculis dei sui, nec requirunt amplius nisi qd recte faciant. nō amplius habent ne deuiēt ab auctoritate legis diuine: cum male deuitant offensionem suspitionis humane.

NEq; enim frustra in sanctis canonicisq; libris nusq̄ nobis diuinitus preceptum permissum ue reperiri potest: ut uel ipsius adipiscende mortalitatis: uel ullius carendi cauēdiq; mali causa nobismetipsis necem inferamus. Nam & prohibitos nos esse intelligendum est ubi lex ait: non occides: presertim quia nō addidit pximum tuum: sicut falsum testimonium cum uetaret: falsum inquit testimonium nō dices aduersus proximū tuū. Nec ideo tamen si aduersus seipm quisq̄ falsum testimoniū dixerit: ab hoc crimine se putauerit alienum: quoniā regulam diligendi proximū a semetipso dilector accepit: quādo qdem scriptum est: diliges proximum tuum sicut teipsum. Porro si falsi testimonii non minus reus est qui de seipso falsum fatetur: q̄ si aduersus proximū hoc faceret: cum in eo precepto quo falsum testimoniū prohibetur: aduersus proximum prohibeatur: possitq; non recte intelligentibus uideri: non esse prohibitum ut aduersus seipm quisq; falsus testis assistat: quāto magis intelligēdum est nō licere homini seipsum occidere: cum in eo quod scriptū est non occides: nihilo deinde addito: nec ipse utiq; qui precipitur intelligatur exceptus? Vnde qdam hoc preceptum etiā in bestias ac pecora conantur extēdere: ut ex hoc etiā nullū eorum liceat occidere. Cur nō ergo et herbas & quidquid humo radicitus alitur ac figitur? Nam et hoc genus rerū quāuis non sentiat dicitur uiuere: ac per hoc potest & mori. proinde etiā cū uis adhibetur occidi. Vnde & apostolus cū de huiuscemodi seminibus loqueretur: tu inquit quod seminas nō uiuificatur nisi prius moriatur. et in psalmo scriptum est. occidit uites eorum in grandine. Nunquid igitur ob hoc cū audiuimus nō occides: uirgultum uellere nefas dicimus: et manicheorum errori insanissime ac/quiescimus? His igitur deliramentis remotis: cum audimus non occides: si propterea nō accipimus hoc dictū esse de frutectis qa nullus est eis sensus: nec de irrōnabilibus animantibus uolatilibus: natatilibus: ambulantibus: reptilibus: quia nulla nobis rōe sotiantur: quam non eis datum est nobiscum habere communem. Vnde iustissima ordinatōne creatoris: et uita & mors eoꝝ nostris usibus subditur. Restat ut de hōie intelligamus quod dictū est nō occides. Non alterum ergo: nec te: neq; enim qui se occidit: aliud q̄ hoiem occidit.

QVasdam uero exceptiones eadem ipsa diuina fecit auctoritas: ut non liceat hominem occidi. sed his exceptis quos deus occidi iubet: siue data lege: siue ad personam pro tempore expressa iussiōe. Non aūt ipse occidit qui ministeriū debet iubēti: sicut adminiculum gladius est utenti. et ideo nequaq̄ contra hoc preceptum

fecerunt quo dictum est non occides: qui deo auctore bella gesserunt: aut personã gerentes publice potestatis scd'm eius leges: hoc est iustissime rõnis imperio sceleratos morte punierunt. Et Abraam non solum non ẽ culpatus crudelitatis crimine: uerũ etiam laudatus est nomine pietatis ꝙ uoluit filium nequaq̃ scelerate sed obedienter occidere. Et merito queritur utrum pro iussu dei sit habendum quod Iepte filiam que patri occurrit occidit: cum se immolaturũ deo id uouisset quod redeũti de p̃lio uictori primitus occurrisset. Nec Sampson aliter excusatur ꝙ seip̃m cum hostibus ruina domus oppressit: nisi quia spiritus latenter hoc iusserat qui per illum miracula faciebat.

His ergo exceptis quos uel lex iusta generaliter: uel ip̃e fons iusticie deus speci/aliter occidi iubet: quisquis hominẽ uel seip̃m uel quẽlibet occiderit: homicidii crimine innectitur. Et quicunq; hoc in seipsis perpetrauerunt: animi magnitudine fortasse mirandi non sapientie sanitate laudandi sunt: quanq̃ si rationẽ diligentius consulas: nec ipsa qdem aĩmi magnitudo recte nominatur: ubi quisq; non ualendo tolerare: uel queq; aspera: uel aliena peccata seip̃m interemerit. Magis enim mens infirma deprehenditur: que ferre non potest uel duram sui corporis seruitutem: uel stultam uulgi opinionem. Maiorq; aĩmus merito dicẽdus est: qui uitam erũnosam magis potest ferre q̃ fugere: et humanum iudicium maximeq; uulgare quod plerũq; caligine erroris inuoluitur: pre conscientie luce ac puritate contẽpnere. Quãobrem si magis aĩmo fieri putandum est cum sibi homo ingerit mortem: ille potius Theo/brotus in hac aĩmi magnitudine reperitur: quem ferunt lecto Platonis libro ubi de immortalitate anime disputauit: se precipitem dedisse de muro. atq; ita ex hac uita emigrasse ad eam quã credidit eẽ meliorem. Nihil enĩ urgebat aut calamitatis aut criminis: seu uerũ seu falsum: quod nõ ualendo ferre seu auferret: sed ad capessendã mortem atq; ad huius uite suauia uincula rumpenda: sola affuit aĩmi magnitudo. Quod tamen magne potius factum esse q̃ bene: testis ei potuit esse Plato ipse quem legerat: qui profecto id precipue potissimumq; fecisset uel etiam precepisset: nisi ea mente qua immortalitatem aĩe uidit: nequaq̃ faciendum q̃ etiam prohibẽdum esse iudicasset. At enĩ multi se interemerunt: ne in manus hostium peruenirẽt. Non mõ querimus utrum sit factum: sed utrũ fuerit faciẽdum. Sana qppe ratio etiã exẽplis anteponenda est: cui qdem & exempla concordant. sed illa que tanto digniora sunt imitatione: quanto excellentiora pietate. Non fecerunt patriarche: non prophete non apostoli: quia & ip̃e dominus christus quãdo eos qui persecutionem paterentur fugere admonuit de ciuitate in ciuitatem: potuit admonere ut sibi manus inferrẽt: ne in manus p[illegible]sequentium peruenirent. Porro si hoc ille nõ iussit aut monuit: ut hoc modo sui ex hac uita emigrarẽt: qbus migrantibus se mansiones eternas prepa/raturum esse promisit: quelibet exẽpla ponant gentes que ignorant deũ: manifestũ est hoc non licere colentibus unum uerum deum.

Sed tamẽ etiã illi preter Lucretiam de qua supra satis quod uidebatᷣ diximus non facile reperiunt de cuius auctoritate prescribant: nisi illum Catonem qui se utice occidit: non quia solum id fecit: sed quia uir doctus & probus habebatur: ut merito putetur recte etiã fieri potuisse: uel posse quod fecit. De cuius facto qd po/tissimũ dicam: nisi ꝙ amici eius docti qdam uiri q hoc fieri prudentius dissuadebant: imbecillioris q̃ fortioris aĩmi facinus esse censuerũt: quo demonstrarẽt nõ honestas turpia precauentis: sed infirmitas aduersa nõ sustinentis. Hoc & ipse Cato in suo caris/

simo filio iudicauit. Nā si turpe erat sub uictoria Cesaris uiuere: cur auctor huius turpitudinis peior filio fuit: quē de Cesaris benignitate omīa sperare precepit? Cur non & illum secū coegit ad mortem? Nam si eū filium qui contra imperiū in hostē pugnauerat: etiam uictorem laudabiliter torquatus occidit: cur uictus uicto filio pepercit Cato: qui non pepercit sibi? An turpius erat contra imperiū esse uictorem: q̄ contra decus ferre uictorē? Nullo modo igitᷣ Cato turpe eē iudicauit sub uictore Cesare uiuere. alioqn ab hac turpitudine paterno ferro filiū liberaret. Quid ē ergo nisi ꝙ filium quātum amauit cui parci a Cesare et sperauit & uoluit: tantum glorie ipius Cesaris ne ab illo etiā sibi parceretur ut ipe Cesar dixisse fertur inuidit: aut ut aliquid nos mitius dicamus erubuit?

C. xxiiii

Nolunt aūt isti contra quos agimus: ut sanctum uirum Iob qui tam horrenda mala ī sua carne perpeti maluit: q̄ illata sibi morte oībus carere cruciatibus. uel alios sanctos ex nostris literis summa auctoritate celsissimos fideq̄ dignissimos: qui captiuitatē dominationēq̄ hostiū ferre: q̄ sibi necem ueq̄ inferre maluerint Catōi preferamus. Sed ex literis eorum eūdem illum Marco Catoni Marcum Regulum preferamus. Cato enim nunq̄ Cesarem uicerat cui uictus dedignatus est subici: et nē subiceretur a seipo elegit occidi. Regulus aūt penas iam uicerat: imperioq̄ romano romanus imperator nō ex ciuibus dolendam: sed ex hostibus laudādam uictoriam reportauerat. ab eis tamen postea uictus maluit eos ferre seruiendo: q̄ eis se auferre moriendo. Proinde seruauit & sub carthaginensium dominatione patientiam: et in romanorum dilectione constantiam: nec uictum auferens corpus ab hostibus: nec inuictum animum a ciuibus. Nec ꝙ se occidere noluit: uite huius amore fecit. hoc probauit cū causa promissi iurisiurandi ad eosdem hostes: quos grauius in senatu uerbis q̄ in bello armis offēderat: sine ulla dubitatione remeauit. Tantus itaq̄ uite huius contemptor: cū seuientibus hostibus per quas libet penas eam finire: qua se ipē perimere maluit: magnū scelus eē si se homo interemat proculdubio iudicauit: inter suos omnes laudabiles: et uirtutis insignibus illustres uiros non proferūt romani meliorem: quē neq̄ felicitas corrupent: nam in tanta uictoria pauperrimus permansit. nec infelicitas fregent: nam ad tanta exitia reuertit intrepidus. Porro si fortissimi & clarissimi uiri terrene patrie defensores: deorumq̄ licet falsorum non tamē fallaces cultores: sed ueracissimi etiā iuratores qui hostes uictos more ac iure belli ferire potuerūt. Hi ab hostibus uicti seipos ferire noluerūt: et cū mortē minime formidarent: uictores tamē dominos ferre q̄ eam sibi inferre maluerunt: q̄to m[illegible] xpiani uerū deū colentes: et superne patrie suspirantes ab hoc facinore tēper[illegible] si eos diuina dispositio uel probandos uel emendandos ad tempus hostibus [illegible]iugauerit: quos in illa hūilitate non deserit qui propter eos humiliter altissimus uenit: presertim quos nullius militaris potestatis uel talis militie iura cōstringunt ipm hostē ferre supatū. Quis ergo tam malus error obrepit ut homo se occidat: uel quia in eū peccauit: uel ne in eum peccet inimicus: cum uel peccatorem uel peccaturum ipsum occidere non audeat inimicum?

C. xxv

At enim timendū est & cauēdum: ne libidini hostili subditū corpus illecebrosa uoluptate aīmum alliciat consentire peccato. Proinde inquint nō iam ꝓpter alienum: sed propter suum peccatum: anteq̄ hoc quisq̄ committat se debet occidere. Nullo modo qdem hoc faciat aīmus: ut cōsentiat libidini carnis sue aliena libidine cōcitate: q deo potius eiusq̄ sapīe: q̄ corporis cōcupiscentie subiectus est. Verūtamē

si detestabile facinus & damnabile scelus est etiam seipsum hominem occidere: sicut ueritas manifesta proclamat: quis ita desipiat ut dicat: iam nunc peccemus ne forte postea peccemus? Iam nunc perpetremus homicidium: ne forte postea incidamus in adulterium? Nonne si tantũ dominatur iniquitas: ut non innocentia sed potius peccata eligant: satius ẽ incertũ pro futuro adulteriũ: q̃ certũ de presenti homicidiũ? Nõne satius est flagitiũ cõmittere quod penitendo sanetur: q̃ tale facinus ubi locus salubris penitentie non relinquitur? Hoc dixi propter eos uel eas: que nõ alieni sed proprii peccati deuitandi causa: ne sub alterius libidine etiã excitate sue forte con/sentiant: uim sibi qua moriantur inferendam putant. Ceterũ absit a mẽte xp̃iana que deo suo fidit: in eoq; spe posita eius adiutorio nititur: absit inquã ut mens talis cuiuslibet carnis uoluptatibus ad consensum turpitudinis cedat. Quod si illa cõcu/piscentialis inobedientia que adhuc in membris moribundis habitat: preter nostre uoluntatis legem quasi lege sua mouetur: quãto magis absq; culpa est ĩ corpore nõ consentientis: si absq; culpa est in corpore dormientis?

xxvi

SEd quedam inquiunt sancte femine tempore persecutionis ut insectatores sue pudicitie deuitarent: in rapturum atq; necaturum se fluuium proiecerũt: eoq; modo defuncte sunt: earũq; martiria in catholica ecclesia ueneratione celeberrima frequẽtant. De his nil temere audeo iudicare. utrum enĩ ecclesie aliqbus fidedignis testificationibus ut eoꝝ memoriam sic honoret diuĩa persuaserit auctoritas nescio. et fieri põt ut ita sit. Quid si enĩ hoc fecerũt nõ hũanitus decepte: sed diuitus nobis iusse: nec errantes sed obediẽtes. sicut de Sampson aliud fas non ẽ credere? Cum aũt deus iubet: seq; iubere sine ullis ambagibus intimat: quis obedientiã in crimẽ uocet? Quis obsequũ pietatis accuset? Sed nõ ideo sine scelere facit q̃squis deo ĩmolare filiũ decreuerit. Sed hoc Abraã etiã laudabiliter fecit. Nam & miles cũ obediẽs potestati sub qua legitime cõstitutus ẽ hoĩem occidit: nulla ciuitatis sue lege reus est hõicidii. imo nisi fecerit: reus est imperii deserti atq; contẽpti. quod si sua sponte atq; aucto/ritate fecisset: crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaq; unde punitur si facit iniussus: inde punietur nisi fecerit iussus. Quod si ita est iubente imperatore: quãto magis iubente creatore? Qui ergo audit nõ licere se occidere: faciat si iussit cuius nõ licet iussa contẽpnere. Tantũmodo uideat utrũ diuina iussio nullo nutet incerto. nos per aurem conscientiam cõuenimus: occultorũ nobis iudicium non usurpamus. Nemo scit qd agatur in hoĩe nisi spiritus hominis qui in ipso est. Hoc dicimus: hoc asserimus: hoc modis omnibus approbamus: neminẽ spontaneam mortẽ sibi inferre debere: uelut fugiẽdo molestias temporales ne incidat in perpetuas. Neminẽ aliena peccata: ne hoc ipso incipiat habere grauissimũ propriũ: quẽ nõ polluebat alienũ. Neminẽ ꝓpter sua peccata preterita: propter que magis hac uita opus ẽ ut possint penitendo sanari. Neminem uelut desiderio uite melioris que post mortẽ speratur: quia reos sue mortis melior post mortem uita non suscipit. An propter devitationem peccati Mors [...]

xxv

REstat una causa de qua dicere ceperam: qua utile putat ut se quisq; occidat: scilicet ne irruat in peccatũ uel blandiente uoluptate: uel dolore seuiente. quã causam si uoluerimus admittere: eo usq; progressa perueniet: ut hortandi sint hoĩes tunc se potius interimere: cũ lauacro sancte regenerationis abluti: uniuersorum re/missionem acceperint peccatorum. Tunc enĩ tempus est cauẽdi oĩa futura peccata: cum sunt omnia deleta preterita. Quod si morte spontanea recte fit: cur non tunc

potiſſimum fit? Cur babtizatuſ ſibi quiſq; parcit? Cur liberatū caput tot rurſuſ uite huiuſ periculiſ inſerit: cū ſit facillime poteſtatiſ illata ſibi nece omnia deuitare? cum ſcriptū ſit: qui amat periculū incidit in illud. Cur ergo amant tot & tanta pericula: uel certe etiā ſi non amant ſuſcipiunt: cur manet ī hac uita cui abſcedere licitū eſt? An uero tam inſulſa peruerſitaſ cor euertit et a conſideratōe ueritatiſ auertit: ut ſi ſe quiſq; interimere debet ne uniuſ captiuantiſ domīatu corruat in peccatū: uiuendū ſibi exiſtimet ut ip̄m perferat mūdum per omēſ horaſ tēptatiōibuſ plenū: et talibuſ qualiſ ſub uno domīo formidatur: et innumerabilibuſ ceteriſ ſine qbuſ hec uita nō ducitur? Quid igitur cauſe ē cur in eiſ exhortatiōibuſ tempora conſumamuſ: qbuſ babtizatoſ alloquendo ſtudemuſ accendere: ſiue ad uirginalem integritatē: ſiue ad continentiā uidualem: ſiue ad ip̄am thori coniugaliſ fidem: cū habeamuſ meliora & ab oībuſ peccādi p̄iculiſ remota cōpendia: ut qbuſcūq; poſt remiſſionē recentiſſimā peccatoꝝ: arripiēdam mortem ſibiq; ingerēdam perſuadere potuerimuſ: eoſ ad dn̄m ſanioreſ purioreſq; mittamuſ? Porro ſi quiſq; hoc aggrediēdum atq; perſuadendum putat: nō dico deſipit ſed īſanit. Qua tādem fronte hōi dicit. interfice te: ne paruiſ tuiſ peccatiſ adiciaſ grauiuſ: dū uiuiſ ſub domino barbariſ moribuſ impudico: qui nō pōt niſi ſceleratiſſime dicere. Interfice te peccatiſ tuiſ oībuſ abſolutiſ: ne rurſuſ talia uel etiam peiora cōmittaſ dum uiuiſ in mūdo tot impuriſ uoluptatibuſ illecebroſo: tot nefandiſ crudelitatibuſ furioſo: tot erroribuſ & terroribuſ inimico? Hoc quia nefaſ eſt dicere. nefaſ eſt profecto ſe occidere. Nam ſi hoc ſponte faciēdi ulla cauſa iuſta eē poſſet: p̄culdubio iuſtior q̄ iſta nō eſſet: qa uero nec iſta eſt: ergo nulla eſt. Non itaq; nobiſ o fideleſ xp̄i ſit tedio uita ueſtra: ſi ludibrio fuit hoſtibuſ caſtitaſ ueſtra: habetiſ magnam ueramq; conſolationem: ſi fidam conſcientiam retinetiſ non uoſ conſenſiſſe peccatiſ eorum: qui in uoſ peccare permiſſi ſunt.

QVod ſi forte cur permiſſi ſunt queritiſ: alta quidem eſt prouidentia creatoriſ mūdi atq; rectoriſ: et inſcrutabilia ſunt iudicia eiuſ: et inueſtigabileſ uie eiuſ. Veruntamē interrogate fideliter aīmaſ ueſtraſ: ne forte de iſto integritatiſ & continentie uel pudicitie bono uoſ inflatiuſ extuliſtiſ: et hūaniſ laudibuſ delectate in hoc etiā aliqbuſ inuidiſtiſ. Non accuſo qđ neſcio: nec audio qđ uobiſ interrogata corda ueſtra reſpondent: tamē ſi ita eſſe reſponderint: nolite mirari hoc uoſ amiſiſſe unde hōibuſ placere geſſiſtiſ: illud uobiſ remanſiſſe quod oſtendi hōibuſ nō poteſt. Si peccantibuſ nō conſenſiſtiſ: diuine gratie ne amitteretur diuinū acceſſit auxiliū. humane glorie ne amaretur hūanum ſucceſſit opprobrium: in utroq; conſolamini puſillanimeſ: illinc probate: hinc caſtigate: illinc iuſtificate: hinc emēdate. Quarum uero corda interrogata reſpondent nunq̃ ſe de bono uirginitatiſ: uel uiduitatiſ: uel cōiugaliſ pudicitie ſuperbiſſe: ſed humilibuſ conſentiendo de dono dei cum tremore exultaſſe: nec inuidiſſe cuiq̃ pariſ excellentiam ſanctitatiſ & caſtitatiſ: ſed humana laude poſtpoſita: que tanto maior deferri ſolet: quāto eſt bonū rariuſ quod exigit laudem: optaſſe potiuſ ut eaꝝ amplior numeruſ eſſet: q̃ ut ipſe ī paucitate ampliuſ eminerent. Nec iſte quidem que taleſ ſunt: ſi earum quoq; aliquaſ barbarica libido cōpreſſit: permiſſum hoc eſſe cauſentur: nec ideo credant deum iſta negligere: quia permittit quod nemo impune cōmittit. Quedam enim ueluti pondera malarum cupiditatum: et per occultum diuinum preſenſ iudiciū relaxantur: et māifeſto ultimo reſeruantur. Fortaſſiſ aūt iſte que bene ſibi ſūt conſcie: nō ſe ex iſto caſtitatiſ bono cor inflatū extuliſſe: et tamen uim hoſtilem in carne perpeſſe ſunt: habebāt aliquid

latentis infirmitatis. que posset in superbi e fastū si hanc hūilitatē in uastatiōe illa euasissent extolli. Sicut ergo qdam morte rapti sunt ne malitia mutaret intellectū eorum: ita quiddam ab istis ui raptum est: ne prosperitas mutaret modestiam earū. Vtrisq; igit̄ que de carne sua q̄ turpem nullius essent perpesse cōtactum: uel iam supbiebant: uel superbire si nec hostiū uiolentia cōtrectate eēnt forsitan poterant: non ablata est castitas sed hūilitas persuasa. Illarum tumori occursum est manēti. istarum occursum est imminenti. Quanq̃ & illud non sit tacēdum: q̄ qbusdam que ista perpesse sunt: potuit uideri cōtinentie bonū in bonis corporalibus deputandū: et tūc manere si nullius libidine corpus attrectaretur: non aūt esse positum in solo adiuto diuinitus robore uoluntatis ut sit sanctum et corpus & spūs: nec tale bonū eē q̄ inuito aīo possit auferri: q erroris fortasse sublatus est. Cum enī cogitāt qua cōscientia deo seruierint: et fide incōcussa nō de illo sentiūt q̄ ita sibi seruiētes: eūq; ita inuocantes deserere ullo mō potuerit: q̃tumcūq; illi castitas placeat dubitare nō possunt: uident esse consequens nequaq̃ illum fuisse permissurum ut hec acciderent sanctis suis. si eo modo perire posset sanctitas quam contulit eis & diligit in eis.

Abet itaq; omnis familia summi & ueri dei cōsolationem suam non fallacem: nec in spe rerum nutantium uel labentium constitutam: uitamq; etiam ipsam temporalem minime penitendam in qua eruditur ad eternam: bonisq; terrenis tanq̃ peregrina utitur nec capitur: malis aūt probat̄ aut emēdatur. Illi uero qui pbitati eius insultant. eiq; dicūt cum forte in aliqua temporalia mala deuenerit: ubi ē deus tuus? Ipsi dicant. Vbi sunt dii eorum: cum talia patiantur pro quibus euitādis eos uel colunt uel colendos esse contendūt. Nam ista respōdet. Deus meus ubiq; p̄sens est ubiq; totus: nusq̃ inclusus: qui possit adesse secretus: abesse non motus. Ille cū me aduersis rebus exagitat: aut merita examīat: aut peccata castigat: mercedēq; mihi eternam pro toleratis pie malis tēporalibus seruat. Vos autē qui estis cū qbus loqui dignum sit saltem de diis uestris: quāto magis de deo meo qui terribilis ē sup omnes deos. quoniā omnes dii gentium demonia: dominus autem celos fecit. Si Nasica ille Scipio quōdam pontifex uester uiueret: quē sub terrore belli punici in suscipiēdis frigiis sacris cū uir optimus quereretur uniuersus senatus elegit: cuius os fortasse non auderetis aspicere: ipse uos ab hac impudentia cohiberet.

CVr enim afflicti rebus aduersis de temporibus queri mini christianis: nisi quia uestram luxuriā cupitis habere securam: et perditissimis moribus remota omni molestiarum asperitate diffluere? Neq; enī propterea cupitis habere pacem & omī genere copiarum abūdare: ut his bonis honeste utamini: hoc ē modeste: sobrie: temperanter: pie: sed ut infinita uarietas uoluptatum insanis effusionibus exquiratur: secūdisq; rebus ea mala oriantur in moribus: que seuientibus peiora sunt hostibus. At ille Scipio pontifex uester: ille iudicio totius senatus uir optimus istā uobis metuens calamitatem: nolebat emulam tūc imperii romani carthaginem dirui: et decernēti ut dirueretur cōtradicebat Catoni: timens infirmis aīmis hostem securitatē: et tanq̃ pupillis ciuibus idoneum tutorem necessarium uidens eē terrorem. Nec eū sententia fefellit: re ipa probatum est q̃ uerū diceret. Deleta qppe carthagine: magno scilicet terrore romane reipublice depulso & extincto: tanta de rebus prosperis orta mala cōtinuo subsecuta sūt: ut corrupta diruptaq; cōcordia: p̄us seuis cruentisq; seditōibus: deinde mox malarū connexiōe: causarū bellis etiā ciuilibus tante strages ederētur:

tantus sanguis effūderetur: tanta cupiditate proscriptionum ac rapinarum ferueret immanitas ut romani illi qui uita integriore mala metuebant ab hostibus: perditā integritate uite crudeliora paterentur a ciuibus. eaq; ipa libido dominādi que inter alia uicia generis humani īmoderatior inerat uniuerso populo romāo: postea q̄ in paucis potentioribus uicit: obtritos fatigatosq; ceteros etiā iugo seruitutis oppressit.

NAm qñ illa quiesceret in superbissimus mentibus: donec cōtinuatis honoribus ad potestatem regiam perueniret ambitio? Honorum porro continuandorū facultas non esset: nisi ambitio preualeret: minime autem preualeret ambitio: nisi in populo auaritia: luxuria: corruptō. Auarus uero luxuriosusq; populus secūdis rebus effectus est: quas Nasica ille prudentissime cauendas esse censebat: quādo ciuitatem hostium maximam: fortissimam: opulētissimam nolebat auferri. Ut timore libido premeretur: libido pressa nō luxuriaret: luxuriaq; cohibita nec auaritia crassaret: qbus uitiis obseratis ciuitati utilis uirtus floreret & cresceret: eiq; uirtuti libertas congrua permaneret. Hinc etiā erat: et ex hac prouidētissima patrie caritate ueniebat: q͠ idem ipse uester pontifex maximus a senatu temporis illius quod sepe dictum est electus sine ulla sententiarū discretiōe uir optimus: caueā theatri senatū construere molientem ab hac dispositione & cupiditate cōpescuit: persuasitq; orōe grauissima: ne grecam luxuriam uirilibus patrie moribus paterentur obrepere: et ad uirtutem labefactandam eneruandamq; romanam: peregrine consentire nequitie: tantumq; auctoritate ualuit: ut uerbis eius cōmota senatoria prouidētia: etiam subsellia qbus ad horam congestis in ludorū spectaculo iam uti ciuitas ceperat: deinceps ꝓhiberet apponi. Quāto studio iste ab urbe roma ludos ipos scenicos abstulisset: si auctoritati eoꝝ quos deos putabat resistere auderet: quos eē noxios demōes nōītelligebat. aut si intelligebat: placandos etiam ipse potius q̄ contempnendos deos existimabat. Nondum enim fuerat declarata gentibus superna doctrina: que fide cor mundans ad celestia uel supercelestia capessenda hūili pietate hūanum mutaret affectū: et a dominatu supboꝝ demonū liberaret.

c. xxxii.

VEruntamen scitote qui ista nesciatis: et quos ista nescire dissimulatis aduertite: qui aduersus liberatorem a talibus dominis murmuratis: ludi scenici: spectacula turpitudinum: et licentia uanitatū non hoīm uitiis: sed deorum uestroꝝ iussis rome instituta sunt. Tolerabilius diuinos honores deferretis illi Scipioni: q̄ deos eiusmodi coleretis. neq; enī erant illi dii suo pontifice meliores. Ecce attēdite si mens tam diu potatis erroribus ebria iōs aliqd sanū cōsiderare ꝑmittit. Dii ꝑpter sedandā corpoꝝ pestilentiam ludos sibi scenicos exhiberi iubebant: pontifex autē propter animorū cauendā pestilentiam ipam scenam construi prohibebat. Si aliqua luce mentis aīm corpori preponitis: eligite quem colatis. Neq; enim & illa corporum pestilentia ideo conquieuit: quia populo bellicoso & solis antea ludis circensibus assueto ludorū scenicorum delicata subintrauit insania: sed astutia spirituum nefandorum preuidens illam pestilētiam iam fine debito cessaturam: aliam longe grauiorem qua plurimū gaudet: ex hac occasione nō corporibus sed moribus curauit immittere: que animas miserorum tantis obcecauit tenebris: tanta deformitate fedauit: ut etiā modo quod īcredibile forsitan erit si a nostris posteris audietur: romana urbe uastata: quos pestilentia illa possedit atq; inde fugientes carthaginem peruenire potuerunt: in theatris quotidie certatim pro histrionibus insanirent.

O Mentes amētes: quis est hic tantus non error sed furor: ut exitium uestrū sicut audiuimus plangētibus orientalibus populis: et maximis ciuitatibus in remotissimis terris publicū luctū meroremq; ducentibus: uos theatra quereretis: intraretis: impleretis: et multo insaniora q̄ fuerint antea faceretis. Hanc animorum labem ac pestem: hanc probitatis & honestatis euersionē uobis Scipio ille metuebat: quādo construi theatra prohibebat: quando rebus prosperis uos facile corrumpi atq; euerti posse cernebat: quādo uos ab hostili terrore securos eē nolebat. Neq; enī censebat ille felicem esse rempublicam stantibus menibus ruentibus moribus: sed i uobis plus ualuit q̄ demones impii seduxerunt: q̄ q̄ homines prouidi precauerūt. Hinc est q̄ mala que facitis uobis īputare nō uultis: mala uero que patimini xp̄ianis tēporibus imputatis. neq; enim i uestra securitate pacatam rempublicam: sed luxuriā queritis impunitam. q depravati rebus prosperis: nec corrigi potuistis aduersis. Volebat uos ille Scipio terreri ab hoste ne in luxuriā flueretis: uos nec contriti ab hoste luxuriā repressistis. ꝑdidistis utilitatē calamitatis: et miserrimi facti estis & pessimi ꝑmāsistis.

Attamē quod uiuitis dei est. qui uobis parcendo admonet ut corrigamini penitendo: qui uobis etiā ingratis prestitit: ut uel sub nomine seruoꝝ eius: uel in locis martirū eius hostiles manus euaderetis. Romulus & Remus asylum cōstituisse perhibētur: quo quisquis confugeret ab omni noxa liber esset: augere querētes creāde multitudinem ciuitatis. Mirandum in honorem christi processit exemplū. hoc cōstituerunt euersores urbis: quod instituerant antea conditores. Quid autē magnum si hoc fecerūt illi ut ciuium suorū numerus suppleretur: quod fecerūt isti ut suorum hostium numerositas seruaretur? Hec et alia si qua uberius & commodius poterit respōdeat inimicis suis redempta familia domini xp̄i: et peregrina ciuitas regis xp̄i.

MEminerit sane in ipsis inimicis latere ciues futuros. ne infructuosum uel apud ipsos putet: q̄ donec perueniat ad confessos portat infensos: sicut ex illoꝝ numero etiā dei ciuitas habet secum q̄diu peregrinatur in mundo cōnexos cōmunione sacramētorum: nec secum futuros in eterna sorte sanctorum: qui partim in occulto partim in aperto sunt. Qui etiā cum ipsis inimicis aduersus deum cuius sacramentum gerunt murmurare non dubitant: modo cum illis theatra: modo ecclesias nobiscum replentes. De correctione aūt quorūdam etiā talium multo minus est desperandū: si apud apertissimos aduersarios predestinati amici latitāt: adhuc ignorati etiā sibi. Perplexe quippe sunt iste due ciuitates in hoc seculo inuicem quia permixte: donec ultimo iudicio dirimantur: de quarum exortu et procursu & debitis finibus quod dicendum arbitror q̄tum diuinitus adiuuabor expediam: propter gloriam ciuitatis dei que alienis a contrario comparatis clarius eminebit.

SEd adhuc quedam mihi dicēda sūt aduersus eos qui romane reipublice clades in religionē nostram referunt: qa diis suis sacrificare ꝑhibentur. Cōmemorāda enim sunt que & quāta occurrere potuerūt: uel uidebuntur satis esse mala que illa ciuitas pertulit: uel ad eius imperium prouincie pertinentes: anteq̄ eorum sacrificia prohibita fuissent: que omnia proculdubio nobis tribuerent: si iam uel illis claret nostra religio: uel ita eos a sacris sacrilegis prohiberet. Deinde demonstrandum est quos eorum mores & quam ob causam uerus deus ad augēdum imperium adiuuare dignatus est: in cuius potestate sūt regna omīa. quanq̄ nihil eos adiuuerint hi quos

deos putant: qn potius q̃tum decipiendo & fallendo nocuerint. Postremo aduersus eos dicetur q manifestissimis documẽtis confutati atq; deuicti: conantur asserere non propter uite presentis utilitatẽ: sed ꝓpter eam que post mortem futura est colẽdos eẽ deos: que nisi fallor questio multo erit operosior & subtilior: disputatiõe dignior: ut & cõtra philosophos in ea disseratur: nõ quoslibet: sed q apd' illos excellẽtissima gloria clari sunt: et nobiscum multa sentiunt. scilicet de anime immortalitate: & ꝙ deus uerus mundũ condiderit: et de prouidentia eius qua uniuersum quod condidit regit. Sed quoniam & ipsi in illis que contra nos sentiunt refellendi sunt: deesse huic officio non debemus: ut refutatis impiis contradictiõibus: pro uiribus quas deus im/partietur: asseramus ciuitatem dei ueramq; pietatẽ & dei cultum: in quo uno ueraciter sempiterna beatitudo promittitur. Hic itaq; modus sit huius uoluminis. ut deinceps disposita ab alio sumamus exordio. AV[illegible] AVGVS IN[illegible] DI [illegible] INCI[illegible]

SI rationi perspicue ueritatis infirmus humane consuetudinis sensus non auderet obsistere: sed doctrine salubri languorem suum tanquã medicine subderet: donec diuino adiutorio fide pietatis impetrante sanaretur: nõ multo sermone opus eẽt ad cõuincendum quẽlibet uane opinationis errorem: his q recte sentiũt & sensa uerbis sufficientibus explicãt. Nunc uero qm̃ ille est maior & tetrior insipientium morbus animorum: quo irrõnabiles motus suos etiã post rõnem plene redditam: quãta hõi ab hoie debetur: siue nimia cecitate qua nec aperta cernunt: siue obstinacissima peruicacia qua & ea que cernuntur nõ ferunt: tanq̃ ipsam rationẽ ueritatemq; defendunt: fit necessitas copiosius dicendi plerũq; res claras: uelut eas nõ spectãtibus intuendas: sed quodãmõ tangendas palpãtibus & cõniuentibus offeramus. Et tamẽ quis disceptandi finis erit & loquẽdi modus: si respõdendum eẽ respõdentibus semper existimemus? Nam qui uel nõ possunt intelligere quod dicit: uel tam duri sunt aduersitate mentis: ut etiam si intellexerint nõ obediant: respondent ut scriptũ est & loquuntur iniq̃tatem: atq; infatigabiliter uani sunt. Quoꝝ dicta contraria si totiens uelimus refellere: quotiẽs obnixa fronte statuerint nõ curare qd dicãt: dũ quocũq; mõ nostris disputatõibus cõtradicãt: q̃ sit infinitũ & erumnosum et infructuosũ uides. Quãobrem nec te ipm̃ mi fili Marcelline: nec alios qbus hic labor noster in xp̄i caritate utiliter ac libera/liter seruit: tales meoꝝ scriptoꝝ uelim iudices: qui responsionẽ semp desiderent: cum his que leguntur audierint aliqd contradici: ne fiant similes earũ muliercularũ quas cõmemorat apostolus: semp discentes & ad ueritatis scientiam nunq̃ peruenientes.

De his que primo lo.

SVperiore itaq; libro cũ de ciuitate dei dicere instituissem: unde hoc uniuersũ opus illa adiuuante in manus sumptum est: occurrit mihi respondendum esse primitus eis: q hec bella qbus mũdus iste conteritur: maxieq; romane urbis recentem a barbaris uastationem xp̄iane religioni tribuũt: qua prohibẽtur nefandis sacrificiis seruire demõibus: cũ potius hoc deberent tribuere xp̄o: ꝙ propter eius nomẽ contra institutum moremq; belloꝝ eis quo cõfugerent religiosa et amplissima loca barbari libere prebuerũt: atq; in multis famulatũ debitũ xp̄o: non solũ uerũ: sed etiã timore confictum sic honorauerunt: ut quod in eos belli iure fieri licuisset: illicitum sibi esse iudicarẽt. Inde incidit questio. cur diuĩa beneficia & ad ĩpios ingratosq; puenerint:

et cur illa itidem dura que hostiliter facta sunt pios cum impiis pariter afflixerint. Quã questionẽ permulta diffusam: in huius eui quotidianis uel dei muneribus: uel hoĩm cladibus: que q̃m utraq; bene uel male uiuentibus: ꝑmixte atq; indiscrete sepe accidunt: solet multos mouere: ut pro suscepti operis necessitate dissoluerẽ aliq̃ntum ĩmoratus sum. maxĩe ad cõsolandas sanctas feminas: et pie castas: in q̃bus ab hoste aliquid perpetratũ est quod intulit uerecundie dolorem: et si non abstulit pudicitie firmitatẽ. ne peniteat eas uite: quas non est unde possit penitere nequitie. Deinde pauca dixi in eos qui christianos aduersis illis rebus affectos: et precipue pudorem hũiliatarũ feminarũ q̃uis castarũ atq; scõrum: ꝑteruitate impudẽtissima exagitãt: cũ sint neq̃ssimi & irreuerentissimi longe ab eis ipsis romanis degeneres: quoꝝ p̃clara multa laudant & literarũ memoria celebrant: imo illoꝝ glorie uehemẽter aduersi. Romã q̃ppe cura structam ueterũ auctamq; laboribus: fediorem stantẽ fecerant q̃ ruentem: q̃nq̃dem in ruina eius lapides & ligna: in istoꝝ aũt uita oĩa non murorum sed morũ munimenta atq; ornamenta ceciderunt: cũ funestioribus eoꝝ corda cupiditatibus: q̃ ignibus tecta illius urbis arderent. Quibus dictis primũ terminaui librũ. deinceps itaq; dicere institui: quãta mala ciuitas illa perpessa sit ab origine sua: siue apud seipam: siue in ꝓuinciis iam sibi subiectis: que oĩa christiane religiõi tribuerẽt: si iam tunc euãgelica doctrina aduersus falsos & fallaces eorum deos: testificatione liberrima personaret.

Memento aũt me ista cõmemorantem adhuc contra imperitos agere: ex quorũ imperitia illud quoq; exortum est uulgare prouerbium: pluuia defecit causa xp̃iani noĩs. Sunt nanq; qui eoꝝ studiis liberalibus instituti: amant historiam: qui facillime ista nouerũt. Sed ut nobis ineruditorum turbas infestissimas redderent se nosse dissimulant. atq; hoc apud uulgus affirmare nituntur: clades quibus per certa interualla locorũ & tẽpoꝝ genus hũanũ oportet affligi: causa accidere noĩs xp̃iani quod contra deos suos ingenti fama & preclarissima celebritate ꝑ cuncta diffunditᷣ. Recolãt ergo nobiscũ: anteq̃ xp̃us uenisset in carne: anteq̃ eius nomẽ ea cui frustra inuident gloria populis innotesceret: quibus calamitatibus res romane multipliciter uarieq; contrite sunt: et in his defendant si possunt deos suos: si propterea coluntur ne ista mala patiantᷣ cultores eoꝝ: quoꝝ si quid nũc passi fuerint: nobis imputanda eẽ contendũt. Cur enĩ ea que dicturus sum ꝑmiserunt accidere cultoribus suis: anteq̃ eos declaratũ xp̃i nomen offenderet: eorũq; sacrificia prohiberet. primo ipsos mores ne pessimos haberent: quare dii eoꝝ curare noluerunt?

Deus enim uerus eos a q̃bus non colebatur merito neglexit: dii aũt illi a quoꝝ cultu se ꝓhiberi hoĩes ingratissimi cõqueruntur: cultores suos ad bene uiuẽdum quare nullis legibus adiuuerunt? Utiq; dignũ erat ut quomõ isti illoꝝ sacra: ita illi istoꝝ uitam aut facta curarent. Sed respõdetur q̃ uolũtate ꝓpria quisq; malus est. Quis hoc negauerit? Uerũtamen ꝑtinebat ad consultores deos: uite bone precepta non occultare populis cultoribus suis: sed clara predicatiõe prebere: per uates etiam cõuenire atq; arguere peccantes: palam minari penas male agentibus: premia recte uiuẽtibus polliceri. Quid unq̃ tale in deoꝝ illoꝝ templis prompta & eminenti uoce concrepuit? Ueniebamus nos etiã aliquando adolescentes ad spectacula ludibriaq; sacrilegiorum: spectabamus arrepticios: audiebamus simphoniacos: ludis turpissimis q̃ diis deabusq; exhibebãtur oblectabamur: celesti uirgini & Berecinthie deorũ matri

olum: ante cuius lecticam die solenni lauationis eius talia per publicũ cantitabãtur a neqssimis scenicis: qualia nõ dico matrẽ deoꝝ: sed matrẽ qualiũcunq; senatoꝝ: uel quorũlibet honestoꝝ uirorũ: imo uero qualia nec matrem ipsorũ scenicoꝝ deceret audire. Habet enĩ qddam erga parentes hũana uerecundia: quod nec ipa nequicia possit auferre. Illam proinde turpitudinẽ obscenoꝝ dictorũ atq; factorũ: scenicos ipsos domi sue pro ludẽdi causa coram matribus suis agere puderet: quã per publicũ agebãt coram deorũ matre: spectante & audiente utriusq; sexus frequẽtissima multitudine. Que si illecta curiositate adesse potuit circũfusa: saltem offensa castitate debuit abire confusa. Que sunt sacrilegia: si illa erant sacra? Aut que inquinatio si illa lauatio? Et hec fercula appellabantur: quasi celebraretur cõuiuium quo uelut suis epulis immũda demonia pascerent. Quis enĩ non sentiat cuiusmodi spiritus talibus obscenitatibus delectent: nisi uel nesciens utrũ oĩo sint ulli immũdi spũs deoꝝ noĩe decipiẽtes: uel talem agens uitam: in qua istos potius q̃ deum uerũ & optet propitios et formidet iratos?

Nequaq̃ istos q flagitiosissime consuetudinis uitiis oblectari potius q̃ obluctari student: sed illum ipm Nasicam Scipionẽ qui uir optimus a senatu electus est: cuius manibus eiusdem demonis simulachrũ susceptũ est in urbẽq; peruectũ: habere de hac re iudicem uellem. Diceret nobis utrũ matrem suã tam optime de republica uellet mereri: ut ei diuini honores decernerent: sicut et grecos & romãos aliasq; gẽtes constat qbusdã decreuisse mortalibus: quoꝝ erga se beneficia magnipẽderant eosq; ĩmortales factos: atq; in deoꝝ numerũ receptos eẽ crediderant: profecto ille tãtam felicitatem sue matri si fieri posset optaret. Porro si ab illo deinde quereremus utrũ inter eius diuinos honores uellet illa turpia celebrari: nõne se malle clamaret ut sua mater sine ullo sensu mortua iaceret: q̃ ad hoc dea uiueret ut illa libenter audiret? Absit ut senator populi romani ea mente pditus: qua theatrũ edificari ĩ urbe fortiũ uiroꝝ prohibuit: sic uellet coli matrem suam: ut talibus dea sacris propiciaretẽ: q̃libus matrona urbis offenderetur. Nec ullo mõ crederet uerecũdiam laudabilis femĩe ita in contrarium diuinitate mutari: ut honoribus eam talibus aduocarẽt cultores sui: qualibus cõuiciis in quẽpiam iaculatis cum inter homĩes uiueret: nisi aures clauderet: seseq; subtraheret: erubescerẽt pro illa & ppinqui: et maritus & liberi. Proinde talis mater deoꝝ qualem habere matrẽ puderet quemlibet etiã pessimũ uirum: romanas occupatura mentes quesiuit optimũ uirũ: non quẽ monẽdo & adiuuãdo faceret: sed quẽ fallendo deciperet: ei similis de qua scriptũ est: mulier autẽ uiroꝝ preciosas aĩas captat: ut ille magne indolis aĩmus: hoc uelut diuino testimonio sublimatus & uere se optimũ existimans: ueram pietatem religionẽq; nõ quereret: sine qua oĩe q̃uis laudabile ĩgenium superbia uanescit & decidit. Quõ igiẽ nisi insidiose quereret dea illa optimum uirum: cum talia querat in suis sacris: qualia uiri optimi abhorrẽt suis adhibere cõuiuiis?

Hinc ẽ q de uita & moribus ciuitatũ atq; populoꝝ a qbus colebanẽ illa numĩa nõ curarunt: ut tam horrendis eos & detestabilibus malis: nõ in agro et uitibus: nõ in domo atq; pecunia: nõ deniq; in ipo corpore quod menti subditur: sed in ipa mente: in ipo rectore carnis animo: eos impleri ac pessimos fieri sine ulla sui terribili phibitiõe pmitterent: aut si prohibebant: hoc ostendaẽ potius: hoc probetur. Nec nobis nescio quos susurros paucissimoꝝ auribus anhelatos: et arcana uelut religiõe traditos iactent: qbus uite probitas castitasq; discatur: sed demonstrentur uel cõmemorẽtur loca talibus aliquãdo cõuenticulis consecrata: nõ ubi ludi agerenẽ obscenis

uocibus & motibus histrionum: nec ubi fugalia celebrarentur effusa omniũ licentia turpitudinum. Et uere fugalia: sed pudoris & honestatis: sed ubi populi audirẽt qd dii preceperũt de cohibenda auaritia: ambitiõne frangenda: luxuria refrenanda: ubi discerent miseri quod discendum Persius increpuit dicens. Discite o miseri & causas cognoscite rerum. Quid sumus & quidnam uicturi gignimur ordo. Quis datus aut mete q̃ mollis flexus & unde. Quis modus argenti: quid fas optare quid asper. Vtile numus habet: patrie carisq; propinquis. Quantũ largiri deceat: quẽ te deus eẽ iussit. Et hũana qua parte locatus es in re. Dicat̃ in qbus locis hec docentiũ deorũ solebãt precepta recitari: et a cultoribus eoꝝ populis frequẽter audiri: sicut nos ostendimus ad hoc ecclesias institutas quaquauersum religio christiana diffunditur.

AN nobis forte philosophoꝝ scolas disputationesq; mẽorabunt? Primo hec non romana sed greca sunt: aut si ꝓpterea iã romana qa & grecia facta ẽ romana ꝓuintia: non deoꝝ precepta sunt sed hoĩm inuenta: qui utcũq; conati sunt ingeniis acutissimis prediti rõcinando inuestigare qd in rerũ natura latitaret: qd in moribus appetẽdum eẽt atq; fugiendũ: qd in ipsis rõcinandi regulis certa cõnexiõe traheret̃: aut quid nõ esset cõsequens uel etiã repugnaret. Et qdam eoꝝ quedã magna q̃tum diuinitus adiuti sunt inuenerũt: q̃tum aũt hũanitus impediti sũt errauerũt: maxime cũ eoꝝ sup̃bie iuste ꝓuidentia diuina resisteret: ut uiã pietatis ab hũilitate ĩ sup̃na surgentẽ etiã istoꝝ comparatiõe monstraret: unde postea nobis erit in dei ueri dñi uolũtate disq̃rendi ac disserendi locus. Verũtamẽ si philosophi aliquid inuenerunt: quod agende bone uite beateq; adipiscende satis eẽ possit: q̃to iustius talibus diuini honores decernerent̃: q̃to melius & honestius in Platonis templo libri eius legerent̃: q̃ in templis demonũ galli absciderent̃: molles cõsecrarent̃: insani secarent̃: et qdqd aliud uel crudele uel turpe: uel turpiter crudele: uel crudeliter turpe: in sacris talium deoꝝ celebrari solet. Quãto satius erat ad erudiendã ad iusticiam iuuentutẽ: publice recitari leges deoꝝ: q̃ laudari inaniter leges atq; instituta maioꝝ? Oẽs enĩ cultores taliũ deoꝝ mox ut eos libido ꝓpulerit: feruenti ut ait Persius tincta ueneno: magis intuẽtur quid Iupiter fecerit: q̃ quid docuerit Plato uel censuerit Cato. Hinc apud Terentiũ flagiciosus adolescens spectat tabulã quãdam pictam ĩ pariete. ubi inerat pictura hec. Iouẽ quo pacto Dane misisse aiũt in gremiũ quẽdam imbrem aureũ: atq; ab hac tãta auctoritate adhibet patrociniũ turpitudini sue: cũ in ea se iactat imitari deũ. At quẽ deũ inquit? Qui templa celi sũmo sonitu cõcutit: ego homũcio non facerem id. Ego uero illud feci ac libens.

Ca. viij.

AT enim non tradũtur ista sacris deoꝝ: sed fabulis poetarum. Nolo dicere illa mistica: q̃ ista theatrica esse turpiora: hoc dico ꝙ negantes conuincit historia: eosdem illos ludos in qbus regnant figmẽta poetarũ: non ꝑ imperitiã obsequiũ sacris deorũ suoꝝ intulisse romanos: sed ipsos deos ut sibi solenniter ederent̃: et honori suo consecrarent̃: acerbe ĩperando & quodãmõ extorquẽdo fecisse. Quod in p̃mo libro breui cõmemoratiõe ꝑstrinxi. Nã ingrauescente pestilentia: ludi scenici auctoritate pontificũ rome primitus instituti sũt. Quis igitur in agenda uita non ea sibi potius sectanda arbitretur: que actitant̃ ludis auctoritate diuina institutis: q̃ ea que scp̃titantur legibus humano consilio promulgatis? Adulterũ Iouem si poete fallaciter ꝓdiderũt: dii utiq; casti: qa tantũ nefas ꝑ hũanos ludos cõfictũ est: nõ qa neglectũ

irasci ac uindicare debuerunt. Et hec sunt scenicorum tolerabiliora ludorum: comedie scilicet & tragedie. hoc est fabule poetarū agēde ī spectaculis multa rerū turpitudīe: sed nulla saltem sicut alia multa uerborum obscenitate cōposite: quas etiā inter studia que honesta ac liberalia uocant pueri legere & discere cogunt a senibus.

QVid aūt hinc senserint romāi ueteres Cicero testat in libris quos de republica scripsit. ubi Scipio disputans ait. Nunq̄ cōmedie nisi cōsuetudo uite pateretur ꝓbare sua theatris flagicia potuissent. Et greci qdam antiqores uiciose sue opiniōis quādam conuenientiā seruauerūt. apud quos fuit etiā lege concessū: ut quod uellet comedia noīatim uel de quo uellet diceret. Itaq; sicut ī eisdem libris loqt africanus: quē illa nō attigit: uel potius quē non uexauit: cui pepercit? Esto populares hoīes improbos ī republica sediciosos Cleonē Cleofontē Hiperbolū lesit, patiamur inqt: et si huiusmodi ciues a censore melius est q̄ a poeca notari. Sed Pericleṅ cum iam sue ciuitati maxīa auctoritate plurimos annos domi & belli prefuisset uiolari uersibus et eos agi in scena non plus decuit q̄ si Plautus inquit noster uoluisset aut Neuius Publio & Gneo Scipioni: aut Cecilius Marco Catoni maledicere. Deinde paulo post. Nostre inqt contra. xii. tabule cū per paucas res capite sanxissent in his hanc quoq; sanxiendā putauerūt: si quis actitauisset siue carmē cōdidisset quod infamiā faceret: flagiciū ue alteri preclare. Iudiciis enī magistratuū disceptatiōibus legitimis ꝓpositam uitam nō poetarū ingeniis habere debemus nec ꝓbrū audire: nisi ea lege ut respondere liceat & iudicio defēdere. Hec ex Ciceronis quarto de republica libro ad uerbū excerpenda arbitratus sum nōnullis ꝓpter faciliorē intellectū uel pretermissis: uel paululū cōmutatis. Multum enim ad rem ptinet. quā molior explicare si potero. Dicit deinde alia & sic cōcludit hunc locū. ut ostendat ueteribus displicuisse romanis: uel laudari quenq̄ in scena uiuū hoīem uel uituperari. Sed ut dixi hoc greci q̄q̄ inuerecūdius tamen cōuenientius licere uoluerunt cū uiderent diis suis accepta & grata esse opprobria. nō tantū hoīm: uerum & ipsorum deorum in scenicis fabulis siue a poetis eēnt illa cōficta: siue flagitia eorum uera cōmemorarent & agerent in theatris: atq; ab eorum cultoribus ut solo risu ac nō etiā imitatiōe digna uiderent. Nimis enī superbum fuit fame parcere principū ciuitatis & ciuium: ubi sue fame parci numina noluerūt. Nam quod affertur ꝓ defensione non illa uera in deos dici: sed falsa atq; conficta: idipm est scelestius si pietatem consulas religionis. Si aūt malitiā demonū cogites: qd astutius ad decipiēdum atq; callidius? Cū enī probrū iacitur in pncipem patrie bonum atq; utilem nōne tanto ē indignius q̄to a ueritate remotius: et a uita illius alienum? Que igit supplicia sufficiūt: cū deo fit ista tam nefaria tam insignis iniuria?

SEd maligni spūs quos isti deos putāt: etiā flagitia que nō admiserunt de se dici uolūt dū tamē hūanas mētes his opiōnibus uelut retibus inducant et ad predestinatū supplicium secū trahant. siue hoīes ista cōmiserint quos deos hēri uolūt q hūanis erroribus gaudent pro qbus etiā se colendos mille nocendi fallendiq; artibus interponūt siue etiā nullorum hoīm illa crimina uera sint: que tn̄ de numinibus fingi libenter accipiunt fallacissimi spūs ut ad scelestia ac turpia ꝑpetranda uelut ab ipo celo traduci in terras satis idonea uideat auctoritas. Cum igit greci taliū numinum seruos se esse sentirent inter tot & tanta eorum theatrica opprobria parcendum sibi a poetis nullo mō putauerūt uel diis suis etiā sic cōsimilari appetētes: uel metuētes ne honestiorē famā ipi reqrendo & eis se hoc mō p̄ferēdo: illos ad iracundiā ꝓuocarēt.

AD hanc conuenientiã pertinet: ꝙ etiã ſcenicoſ auctoreſ earũdem fabularũ nõ paruo ciuitatiſ ſue hõre dignoſ exiſtimarunt. Siqdem quod ĩ eo quoq; de republica libro cõmemorat: Heſchineſ ciuiſ athenienſiſ uir eloquẽtiſſimuſ: cũ adoleſcẽſ tragediaſ actitauiſſet rẽpublicã capeſſiuit: et Ariſto/demum tragicũ item auctorem maxĩe de rebuſ pacis ac belli legatũ ad Philippum athenienſeſ ſepe miſerũt. Non enĩ conſentaneũ putabat: cũ eaſdem arteſ eoſdemq; ſcenicoſ ludoſ etiã diiſ ſuiſ acceptoſ uiderent: illoſ per quoſ agerẽtur infamiũ loco ac numero deputari. Hec greci turpiter qdem ſed ſane diiſ ſuiſ oĩno cõgruenter: q nec uitam ciuiũ lacerandam linguiſ poetarũ & hiſtrionũ ſubtrahere auſi ſunt: a quibuſ cernebant deoꝝ uitã eiſdem ipſiſ diiſ uolentibuſ & libentibuſ carpi: et ipoſ hoĩeſ per quoſ iſta in theatriſ agebant͛ que numĩbuſ qbuſ ſubditi erant grata eẽ cognouerũt: non ſolũ mĩme ſpernendoſ in ciuitate: uerum etiã maxĩe honorandoſ putauerunt. Quid enĩ cauſe reperire poſſent cur ſacerdoteſ honorarent. qa per eoſ uictimaſ diiſ acceptabileſ offerebant: et ſcenicoſ probroſoſ haberent: p quoſ illã uoluptatem ſiue honorẽ diiſ exhiberi petẽtibuſ & niſi fieret iraſcentibuſ: eoꝝ admonitiõe didicerant. cũ preſertim Labeo quẽ huiuſcemodi rerum peritiſſimũ predicant: numina bona a numĩbuſ maliſ iſta etiã cultuſ diuerſitate diſtinguat: ut maloſ deoſ ꝓpiciari cedibuſ & triſtibuſ ſupplicatiõibuſ aſſerat: bonoſ aũt obſequiiſ letiſ atq; iocũdiſ: q̃lia ſunt ut ipe ait ludi: cõuiuia: lectiſternia. Quod totũ q̃le ſit poſtea ſi deuſ iuuerit diligẽtiuſ diſſeremuſ. Nunc ad rem p̃ſentem quod attinet diſſeramuſ. ſiue omnibuſ oĩa tanq̃ boniſ ꝑmixte tribuant͛: neq; enĩ eſſe decet deoſ maloſ cũ potiuſ iſti qa immũdi ſunt ſpũſ omneſ ſint mali: ſiue certa diſcretione ſicut Labeoni uiſum eſt: illiſ illa: iſtiſ iſta diſtribuant͛ obſequia. Competẽtiſſime greci utroſq; honore ducũt. et ſacerdoteſ per quoſ uictime miniſtrant͛: et ſcenicoſ p quoſ ludi exhibentur. Ne uel oĩbuſ diiſ ſuiſ ſi et ludi omnibuſ grati ſũt: uel quod ẽ indigniuſ hiſ quoſ bonoſ putant ſi ludi ab eiſ ſolum amant͛: facere cõuincantur iniuriam.

Labeo

xi

AT romani ſicut in illa de republica diſputatiõe Scipio gloriat͛: ꝓbriſ & iniuriiſ poetarũ ſubiectã uitam famãq; habere noluerunt: capite etiã ſanxienteſ tale carmẽ condere ſiquiſ auderet: quod erga ſe qdem ſatiſ honeſte conſtituerũt: ſed erga deoſ ſuoſ ſuperbe & irreligioſe. Quoſ cũ ſcirent non ſolum patienter: ſed etiã libenter poetarũ probriſ maledictiſq; lacerari: ſe potiuſ q̃ illoſ huiuſcemodi iniuriiſ indignoſ eſſe duxerũt: ſeq; ab eiſ etiã lege muniuerunt. illoꝝ aũt iſta etiã ſacriſ ſolennitatibuſ miſcuerunt. Ita ne tandem Scipio laudaſ hanc poetiſ romaniſ negatam eẽ licentiã: ut cuiq̃ opprobriũ infligerẽt romãoꝝ: cũ uideaſ eoſ nulli deoꝝ pepercisse ueſtroꝝ? Ita ne pluriſ tibi habenda uiſa eſt exiſtimatio curie ueſtre q̃ celeſtiſ curie: Capitolii imo rome uniuſ q̃ celi totiuſ: ut linguam maledicam ĩ ciueſ tuoſ exercere poete etiã lege ꝓhiberẽtur: et in deoſ tuoſ ſecuri tanta conuicia nullo ſenatore: nullo cenſore: nullo principe: nullo pontifice prohibẽte iacularentur. Indignum uidelicet fuit ut Plautuſ aut Neuiuſ Publio: et Gneo Scipiõi: aut Ceciliuſ Marco Catoni maledi/ceret: et dignum fuit ut Terẽtiuſ ueſter flagicio Iouiſ optimi maximi adoleſcentiũ nequitiam concitaret?

x

SEd reſpõderet mihi fortaſſe ſi uiueret. Quõ noſ iſta impunita eſſe nollemuſ: que ipi dii ſacra eſſe noluerũt: cũ ludoſ ſcenicoſ ubi talia celebrant͛: dictitant͛:

actitanẽ: et romanis moribus inuexerunt: et suis honoribus dicari exhiberiq; iusserũt? Cur ergo nó hinc magis ipsi intellecti sunt non esse dii ueri: nec oĩno digni quibus diuinos honores deferret illa respublica? Quos enim coli minime deceret minimeq; oporteret: si ludos expeterent agendos conuiciis romanoꝝ: quomodo queso colendi putati sunt: quomõ non detestandi spũs intellecti: qui cupiditate fallẽdi inter suos honores sua celebrari crimina poposcerũt? Itẽq; romani q̃uis iam superstitiõe noxia premerentur: ut illos deos colerent quos uidebant sibi uoluisse scenicas turpitudines cõsecrari: sue tamẽ dignitatis memores ac pudoris: auctores talium fabularũ nequaq̃ honorauerũt more grecorũ: sed sicut apud Ciceronẽ idem Scipio loquitur. cũ artem ludicram scẽnãq; totam in probro ducerẽt: genus id hoĩm nó modo honore ciuium reliquorũ carere: sed etiã tribu amoueri notatione censoria uoluerũt. Preclara sane & romanis laudibus annumerãda prudẽtia. Sed uellẽ se ipa sequeretᷣ.se imitaretur. Ecce enim recte q̃squis ciuiũ romanoꝝ esse scenicus elegisset: nó solum ei nullus ad honorẽ dabatᷣ locus: uerũ etiã censoris nota tribum tenere propriã mĩme sinebatur. O animũ ciuitatis laudis auidum germaneq; romanũ. Sed respondeatur mihi qua cõsentanea rõe hoĩes scenici ab oĩ̃ bonore pellunt: et ludi scenici deoꝝ honoribus admiscẽtur? illas theatricas artes diu uirtus romana nó nouerat: que & si ad oblecta/mentũ uoluptatis hũane quererent: et uicio moꝝ irreperent humanorũ: dii eas sibi exhiberi petiuerũt. Quõ ergo abicitᷣ scenicus q̃ quẽ colitur deus? Et theatrice illius turpitudinis qua fronte notatᷣ actor: si adoratᷣ exactor? In hac controuersia greci romaniq; cõcertant: greci putant recte se honorare hoĩes scenicos: cũ colant ludorũ scenicorũ flagitatores deos. Romani uero hoĩbus scenicis nec plebeiam tribũ: quãto minus senatoriã curiã dehonestari sinũt. In hac disceptatiõe huiuscemodi rõcinacio summã questionis absoluit. Proponũt greci. Si dii tales colendi sunt: profecto etiã tales hoĩes hõrandi sunt. Assumũt romani. Sed nullo mõ tales hoĩes honorandi sũt. Concludũt xp̃iani. Nullo igitᷣ mõ dii tales colendi sũt.

Deinde querimus. ipsi poete taliũ fabularum cõpositores: qui .xii. tabularũ lege prohibentᷣ famã ledere ciuiũ: tam ꝓbrosa in deos cõuicia iaculantes: cur nó ut scenici habeantᷣ inhonesti? Qua rõe rectũ est: ut poeticoꝝ figmentoꝝ & ignõiosoꝝ deorum infamẽtur actores: honorentur exactores? An forte Platoni greco potius palma danda est: qui cũ ratione firmaret qualis esse ciuitas debeat: tanq̃ aduersarios ciuitatis poetas censuit urbe pellẽdos? Iste uero & deorum iniurias indigne tulit: et fuscari corrũpiq; figmentis animos ciuiũ noluit. Confer nũc Platonis hũanitatem a ciuibus decipiendis poetas urbe pellentẽ: cũ deoꝝ diuitate honori suo ludos scenicos expetente. Ille ne talia uel scriberentᷣ & si nó obtinuit disputando: tamẽ ne scripta reciperẽtur persuasit leuitati lasciuieq; grecorũ: isti ut talia etiã agerentur iubendo extorserunt grauitati & modestie romanoꝝ. Nec tantum hec agi uoluerũt: sed sibi dicari: sibi sacrari: sibi solenniter exhiberi. Cui tãdem honestius diuinos honores de/cerneret ciuitas: utrũ Platoni hec turpia & nefãda ꝓhibenti: an demõibus hac hoĩm deceptiõe gaudentibus: q̃bus ille uera ꝑsuadere non potuit? Hunc Platonẽ Labeo inter semideos cõmemorandũ putauit: sicut Herculem sicut Romulũ. semideos aũt heroibus anteponit: sed utrosq; inter numĩa collocat. Verũtamẽ istũ quẽ appellat semideum: nó heroibus tantũ: sed etiã diis ipsis ꝓferendũ esse nó dubito. Propinquãt aũt romanoꝝ leges disputationibus Platonis: quãdo illa cuncta poetica figmenta cõdemnat. Isti aũt poetis romanoꝝ adimũt saltem in hoĩes maledicendi licentiam:

ille poetas ab urbis ipsius habitatiōe repellit: isti saltem auctores poeticarū fabularū a ledenda societate ciuitatis cōpescāt. Et si contra deos ludorū scenicorū expetitores aliquid audirent: forte undiq; remouerent. Nequaq̄ igit leges ad instituēdos bonos aut corrigēdos mores malos a diis suis possēt accipere romāi siue spare. quos legibus suis uincūt atq; cōuincūt. Illi enī honori suo deposcūt ludos scenicos: isti ab honoribus omnibus repellūt hoīes scenicos. Illi celebrari sibi iubent figmētis poeticis opprobria deorū: isti ab opprobriis hoīum deterrent impudētiam poetarum. Semideus aūt ille Plato & taliū deorū libidini restitit: et ab indole romanorū quid perficiendum esset ostendit: qui poetas ipsos uel pro arbitrio mentientes: uel hoībus miseris quasi deorū facta pessima imitanda pponentes: oīno in ciuitate bene instituta uiuere noluit. Nos qdem Platonē nec deū nec semideum phibemus: nec ulli sācto angelo summi dei: nec uerdico prophete: nec apostolo alicui: nec cuilibet christi martiri: nec cuiq̄ xpiano hōi cōpamus. cuius nostre sentētie ratio deo psperante suo loco explicabit. Sed eū tamē quādoqdem ipsi uolūt fuisse semideū preferendū esse censemus si non Romulo & Herculi: q̄uis istū nec occidisse frēm: nec aliqđ ppetrasse flagitiū quisq̄ historicorū uel poetarum dixit aut finxit: certe uel Priapo uel alicui cynocephalo: postremo uel Febrio, que romani numina partim peregrina receperūt: partim sua ppria sacrauerunt. Quō igit tanta aīmi & morū mala bonis preceptis & legibus uel imminētia prohiberēt: uel insita extirpanda curarent dii tales: qui etiā semināda & augēda flagitia curauerūt: talia uel sua uel q̄si sua facta per theatricas celebritates populis innotescere cupiētes: ut tanq̄ auctoritate diuīa sua sponte neq̄ssima libido accenderetur hūana: frustra hoc exclamante Cicerone. q cū de poetis agens ad eos accessisset: clamor inqt & approbatio populi q̄si magni cuiusdā & sapientis magistri: quas illi obducunt tenebras? Quos inuehunt metus? Quas inflammant cupiditates?

xv.

QVe aūt illis eligendorū deorū etiā ipsorū falsorū ratio ac non potius adulatio ē: quādo istū Platonem quē semideum uolunt tantis disputatiōibus laborātem ne in aīmis malis que precipue cauenda sunt mores corrumperentur humani: nulla edicula sacra dignū putarunt: et Romulum suum diis multis pretulerunt: quāuis & ipm semideum potius q̄ deum uocauerūt: uelut secretior eorū doctrina cōmendat? Nam etiā flamē illi instituerunt. qđ sacerdotii genus adeo in romanis sacris testāte Apice excelluit: ut tres solos flamines haberēt tribus numinibus institutos. Dyalem Ioui: Martialem Marti: Quirinalem Romulo. Nam beniuolentia ciuium uelut receptus in celum Quirinus est postea noīatus: ac per hoc & Neptuno et Plutoni fratribus Iouis: et ipi Saturno patri eorū isto Romulus honore prelatus est: ut pro magno sacerdotium quod Ioui tribuerunt huic etiā hoc tribuerent: et Marti tanq̄ patri eius forsitan propter ipm.

xvi.

SI aūt a diis suis romani uiuendi leges accipere potuissent: non aliquot annos post romā conditam ab atheniensibus mutuarētur leges Solonis: quas tamen non ut acceperunt tenuerunt: sed meliores & emendatiores facere conati sunt: q̄uis Ligurgus lacedemoniis leges ex Apollīs auctoritate se īstituisse cōfinxerit. Quod prudenter romani credere noluerūt. ppterea nō inde acceperūt. Numa Pompilius qui Romulo successit in regnū: quasdam leges que qdem regende ciuitati nequaq̄ sufficerent condidisse fertur. Qui eis etiā multa sacra constituit. non tamē phibetur easdem leges a numinibus accepisse. Mala igit animi: mala uite: mala morū: que ita

magna sunt: ut his doctissimi eorum uiri etiam stantibus orbibus respublicas perire cōfirment: diu eorum ne suis cultoribus acciderent minime curarūt, imo uero ut augerent sicut supra disputatū est omni modo curauerunt.

An forte populo romano ppterea leges non sunt a numinibus cōstitute: quia sicut Salustius ait. Ius bonumq; apud eos nō legibus magis q̄ natura ualebat. Ex hoc iure ac bono credo raptas esse sabinas. Quid enim iustius & melius q̄ filias alienas fraude spectaculi inductas non a parentibus accipi: sed ui ut quisq; poterat auferri. Nam si inique sabini facerent negare postulatas: q̄to fuit iniquius rapere non datas? Iustius aūt bellum cū ea gente geri potuit: que filias suas ad matrimoniū cū regionalibus & confinalibus suis negasset petitas: q̄ cum ea que repetebat ablatas. Illud ergo potius sibi fieret ubi Mars filiū suum pugnātem iuuaret: ut cōiugiorum negatorum armis ulcisceretur iniuriā: et eo modo ad feminas quas uoluerat perueniret. Aliquo enim fortasse iure belli iniuste negatas iuste uictor auferret. Nullo autem iure pacis nō datas rapuit: et iniustū bellum cū earū parentibus iuste succensentibus gessit. Hoc sane utilius faciliusq; successit: qđ & si ad memoriā fraudis illius circensium spectaculū mansit: facinoris tamē in illa ciuitate & imperio nō placuit exemplū. faciliusq; romani in hoc errauerunt: ut post illam iniqtatem deum sibi Romulum consecrarent: q̄ ut in feminis rapiendis factum eius imitandum & lege ulla uel more permitterent. Ex hoc iure ac bono post expulsum cum liberis suis regē Tarquinium: cuius filius Lucretiam stupro uiolenter oppresserat: Iunius Brutus consul Lucium Collatinū maritum eiusdem Lucretie collegam suū bonum atq; innocētem uirum: propter nomē & ppinqtatem tarquiniorū coegit magistratu se abdicare: nec uiuere in ciuitate permisit. Quod scelus fauente uel patiēte populo fecit: a quo populo cōsulatū idem Collatinus sicut etiā ipse Brutus acceperat. Ex hoc iure ac bono Marcus Camillus illius temporis uir egregius: qui ueientes grauissimos hostes populi romāi post decēnale bellū: quo romāus exercitus totiens male pugnādo grauiter afflictus est: iam ipa roma de salute dubitante atq; trepidante facillime supauit: eorūq; urbē opulentissimā cepit: inuidia obtrectatorum uirtutis sue & insolentia tribunorum reus plebis factus: tanq̄ ingratam sensit quā liberauerat ciuitatem: ut de sua damnatiōe certissimus in exiliū sponte discederet: et decem milibus eris absens etiā damnaretur: mox iterum a gallis uindex patrie futurus ingrate. Multa cōmemorare iam piget feda & iniusta quibus agitabatur illa ciuitas: et cū potentes plebem sibi subdere conarentur: plebsq; illis subdi recusaret. et utriusq; partis defensores magis studiis agerent amore uincendi: q̄ equum & bonum quicq; cogitarent.

Itaq; habebo modum. et ipm Salustiū testem potius adhibebo. Qui cū in laude romanorum dixisset: unde nobis iste sermo exortus est. Ius bonumq; apud eos non legibus magis q̄ natura ualebat: predicans illud tempus quo expulsis regibus incredibiliter ciuitas breui etatis spacio plurimū creuit. Idem tamē in primo historie sue libro atq; eius exordio fatetur: etiam tunc cum ad consules a regibus esset translata respublica: post paruum interuallum iniurias ualidorū: et ob eas discessionē plebis a patribus: aliasq; in urbe discessiones fuisse. Nam cum optimis moribus & maxima concordia populum romanum inter secūdum & postremum bellum carthaginense cōmemorasset egisse: causamq; huius boni nō amorem iustitie: sed stante carthagine metum pacis in fide fuisse dixisset. Vnde et Nasica ille ad reprimendam nequitiam

ſeruandoſq; iſtoſ moreſ optimoſ: ut metu uicia cohiberentur carthaginem nolebat euerti. Continuo ſubiecit idem Saluſtiuſ & ait. At diſcordia et auaritia atq; ambitõ: et cetera ſecũdiſ rebuſ oriri ſueta mala: poſt carthaginiſ excidiũ maxie aucta ſũt: ut intelligeremuſ etiã antea et oriri ſolere & augeri. Vnde ſubnectenſ cur hec dixerit. Nam iniurie inquit ualidorum & ob eaſ diſceſſio plebiſ a patribuſ: alieq; diſceſſioeſ domi fuere. Iam inde a pͥncipio neq; ampliuſq̃ regibuſ exactiſ dũ metuſ a Tarquinio et bellum graue cum etruria poſitũ eſt: equo & modeſto iure agitatum. Videſ quẽadmodum etiã illo breui tempore ut regibuſ exactiſ id eſt eiectiſ aliquantulũ equo et modeſto iure ageretur: metũ dixit fuiſſe cauſam. qm̃ metuebatur bellũ quod rex Tarquiniuſ regno atq; urbe pulſuſ: etruſciſ ſociatuſ contra romanoſ gerebat. Attende itaq; quid deinde cõtexat. Deinde inquit ſeruili imperio patreſ plebem exercere: de uita ac quiete erga ſe regio more cõſulere: erga alioſ de uiolentia & inqetudine ſibi regna moliri: illoſ agro pellere: et ceteriſ ex ptibuſ ſoli impio agere. Quibuſ ſeuiciiſ et maxime fenore oppreſſa plebſ: cũ aſſiduiſ belliſ tributũ ſimul & militiã toleraret: armata montem ſacrũ atq; auẽtinum inſedit: tumq; tribunoſ plebiſ & alia ſibi iura parauit: diſcordiarũ & certaminiſ utriuſq; finiſ fuit ſecũdum bellũ punicum. Cerniſ ex quo tempore id eſt paruo interuallo poſt regeſ exactoſ: qualeſ romani fuerint de qbuſ ait. iuſ bonumq; apud eoſ non legibuſ magiſ q̃ natura ualebat. Porro ſi illa tempora talia reperiuntur qbuſ pulcherrima atq; optima fuiſſe predicatur romana reſpublica: quid iam de conſequẽti etate dicendum aut cogitandũ arbitramur: cum paulatim mutata ut eiuſdẽ hiſtoria uerbiſ utar: ex pulcherrima atq; optia peſſima ac flagicioſiſſima facta eſt: poſt carthaginiſ uidelicet ut cõmemorauit excidium? Que tempora ipe Saluſtiuſ quẽadmodũ breuiter recolat & deſcribat i eiuſ hiſtoria legi poteſt: quãtiſ maliſ morum que ſecundiſ rebuſ exorta ſunt: uſq; ad bella ciuilia demonſtret eſſe peruentum. ex quo tempore ut ait maiorum moreſ nõ paulatim ut antea: ſed torrentiſ modo precipitati: adeo iuuẽtuſ luxu atq; auaritia corrupta eſt: ut merito dicatur genitoſ eſſe qui neq; ipſi habere poſſent reſ familiareſ: neq; alioſ pati. Dicit deinde plura Saluſtiuſ de Sille uiciiſ ceteraq; feditate reipublice. Et alii ſcriptoreſ in hoc conſentiunt q̃uiſ eloquio multũ impari. Cerniſ tamẽ ut opinor: et qſquiſ aduerterit facillime perſpicit: colluuie morũ peſſimoꝝ quo illa ciuitaſ ꝓlapſa fuerit ante noſtri regiſ aduentum. Hec enim geſta ſunt nõ ſolum anteq̃ chriſtuſ in carne preſenſ docere cepiſſet: uerum etiã anteq̃ de uirgine natuſ eſſet. Cum igiẽ tot et tanta mala tempoꝝ illoꝝ: uel tolerabiliora ſuperiuſ: uel poſt euerſam carthaginẽ intoleranda & horrenda: diiſ ſuiſ imputare non audeant opinioneſ hũaniſ mentibuſ unde talia uicia ſilueſcerent maligna aſtutia inſerẽtibuſ: cur mala preſentia chriſto imputãt: qui doctrina ſaluberrima & falſoſ ac fallaceſ deoſ coli uetat: et iſtaſ hoim noxiaſ flagicioſaſq; cupiditateſ diuina auctoritate deteſtanſ atq; condemnanſ: hiſ maliſ tabeſcenti ac labenti mundo ubiq; familiam ſuã ſenſim ſubtrahit: qua condat eternam: et non plauſu uanitatiſ: ſed iudicio ueritatiſ glorioſiſſimam ciuitatem.

Ecce romana reſpublica: quod non ego priuſ dico ſed auctoreſ eorũ unde hec mercede didicimuſ tanto ante dixerũt: ante chriſti aduentũ paulatim mutata et ex pulcherrima atq; optima peſſima atq; flagicioſiſſima facta ẽ. Ecce ante xp̄i aduentũ: poſt deletam carthaginẽ maioꝝ moreſ nõ paulatim ut antea: ſed torrẽtiſ modo ꝑcipitati: adeo iuuentuſ luxu atq; auaritia corrupta eſt. Legant nobiſ cõtra luxum & auaritiam precepta deoꝝ ſuoꝝ populo romano data. Cui utinã tantum

casta & modesta reticerent: ac non etiã ab illo probrosa et ignominiosa deposcerẽt: qbus per falsam diuinitatem pernisiosam cõciliarent auctoritatem. Legant nostra et per prophetas & per sanctũ euangeliũ et per apostolicos actus & epistolas tam multa contra auaritiã atq; luxuriam ubiq; populis ad hoc congregatis: q̃ excellẽter q̃ diuine non tanq̃ ex philosophoꝝ concertationibus strepere: sed tanq̃ ex oraculis et dei nubibus intonare et tamẽ luxu atq; auaritia scenisq; ac turpibus moribus añ aduentum christi rempublicam pessimam ac flagiciosissimã factam: non imputant diis suis: afflictionẽ uero eius q̃cunq; isto tempore superbia delicieq; eorum perpesse fuerint: religioni increpitant christiane. Cuius precepta de iustis probisq; moribus si simul audirent atq; curarent reges terre & omnes populi: principes et omnes iudices terre: iuuenes & uirgines seniores cum iunioribus: etas omnis capax & uterq; sexus: et quos baptista Iohannes alloquit̃: exactores ipsi atq; milites: et terras uite presentis ornaret sua felicitate respublica: et uite eterne culmẽ beatissĩe regnatura cõscenderet. Sed qa iste audit ille contemnit: pluresq; uiciis male blandiẽtibus q̃ utili uirtutũ asperitati sunt amiciores: tolerare christi famuli iubentur siue sint reges siue sint principes siue iudices siue milites: siue prouĩciales: siue diuites siue paupes: siue liberi siue serui utriuslibet sexus: pessimã etiã si ita necesse est flagiciosissimãq; rẽpublicã: et ĩ illa angelorũ quadã sanctissima atq; augustissima curia celestiq; republica: ubi dei uolũtas lex est: clarissimũ sibi locũ etiã ista tolerantia compare.

XX.

VEruntamen tales cultores & dilectores deorũ istorum quoꝝ etiã imitatores in scelenbus & flagitiis se ẽe letantur: nullo mõ curant pessimã ac flagiciosissimã non esse rempublicam. Tantum stet inqunt: tantũ floreat copiis referta: uictoriis gloriosa uel qd̃ est felicius pace secura sit: et qd ad nos? Imo id ad nos magis ptinet: si diuitias quisq; semper augeat que quotidianis effusionibus suppetant: per quas sibi etiã infirmiores subdat qsq; potentior. Obsequant̃ diuitibus paupes causa securitatis: atq; ut eorũ patrociniis quieta inertia perfruantur: diuites pauperibus ad clientelas et ad ministeriũ sui fastus abutantur: populi plaudant non cõsultoribus utilitatum suarũ: sed largitoribus uoluptatũ. Non dura iudebantur: nõ probibeant̃ impura: reges nõ curent q̃ bonis sed q̃ subditis regnent: prouintie regibus nõ tanq̃ rectoribus morum: sed tanq̃ rerum dominatoribus & deliciarum suarum prouisoribus seruiant: eosq; non sinceriter honorent: sed nequiter ac seruiliter timeant: quid aliene uinee potius q̃ quis sue uite quisq; noceat: legibus aduertatur. Nullus ducatur ad iudices: nisi q alieni rei: domui: saluti: uel cuiq̃ inuito fuerit importunus aut noxius. Ceterũ de suis: uel cum suis uel cum qbuscunq; uolentibus faciat quisq; quod libet: abundent publica scorta: uel propter omnes quibus frui placuerit uel propter eos maxime qui habere priuata non possũt. Extruant̃ amplissime atq; ornatissime domus: ubi pata conuiuia frequententur: ubi cuiq; libuerit & potuerit die noctuq; ludatur: bibatur: uomatur: defluatur. Saltatiões undiq; cõcrepent: theatra inhoneste leticie uocibus: atq; omi genere siue crudelissime siue turpissĩe uoluptatis exestuẽt. Ille sit publicus inimicus cui hec felicitas displicet. Quisquis eam mutare uel auferre temptauerit: eũ libera multitudo auertat ab auribus euertat a sedibus auferat a uiuẽtibus. Illi habeantur dii ueri qui hanc adipiscẽdam populis procurauerint adeptãq; seruauerint. Colantur ut uoluerint: ludos exposcant quales uoluerint quos cum suis uel de suis possunt habere cultoribus tantum efficiant ut huic felicitati nihil ab hoste: nihil a peste: nihil ab ulla clade timeatur. Quis hanc rempublicam sanus: nõ dicam romão

impio sed domui Sardanapali cōparauerit? Qui quondā rex ita fuit uoluptatibus deditus: ut in sepulchro suo scribi fecerit ea sola se habere mortuum: que libido eius etiā tum uiueret hauriendo consumpserat. Quē regem isti si haberent sibi in talibus indulgentem: nec in eis quicq̄ ulla seueritate aduersantem: huic libentius q̄ romani ueteres Romulo templū & flamē consecrarēt.

Ed si cōtemnitur qui romanā rempublicam pessimā ac flagitiosissimā dixit: nec curant isti quanta morum pessimorum ac flagitiosorum labe ac dedecore impleatur: sed tantummodo ut consistat & maneat: audiant eam nō ut Salustius narrat pessimā ac flagitiosissimā factam: sed sicut Cicero disputat iam tūc prorsus perisse & nullam oīno remansisse rempublicam. Inducit enim Scipionē eum ipm qui carthaginē extinxerat de republica disputantem: quādo presentiebatur ea corruptione quā describit Salustius eam iam iamq̄ perituram. Eo q̄ppe tēpore disputatē quo iam unus gracchorū occisus fuit: a quo scribit seditiones graues cepisse Salustius. Nam mortis eius fit in eisdem libris cōmemoratio. Cum autem Scipio in secūdi libri fine dixisset: ut in fidibus ac tibiis atq̄ cantu ipso ac uocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis: quē immutatū aut discrepantem aures erudite ferre nō possunt: isq̄ concentus ex dissimillimarū uocum moderatiōe concors tamen efficitur et congruens: sic ex sūmis & mediis et infimis interiectis ordinibus ut sonis moderatā ratione ciuitatem consensu dissimillimoꝝ concinere: et que armonia a musicis dicit in cantu: eam esse in ciuitate cōcordiam artissimū atq̄ optimum oīum in republica uinculum incolumitatis: eāq̄ sine iusticia nullo pacto esse posse. Ac deinde cū aliq̄to latius & uberius disseruisset: quātumq̄ prodesset iusticia ciuitati: quantūq̄ obesset si abfuisset: suscepit deinde Pilus unus eorum qui disputationi aderant: et poposcit ut hec ipsa questio diligentius tractaretur: ac de iusticia plura dicerentur: propter illud quod iam uulgo ferebatur rempublicam regi sine iniuria non posse. Hanc proinde questionē discutiendam & enodandā esse assensus est Scipio. Responditq̄ nihil esse quod adhuc de republica putaret dictum: et quo posset longius progredi: nisi esset confirmatum non modo falsum esse illud sine iniuria non posse: sed hoc uerissimū esse sine summa iusticia rempublicā regi non posse. Cuius questionis explicatio cum in diem cōsequentem dilata esset: in tertio libro magna conflictatione res acta est. Suscepit enim Pilus ipse disputationem eorum qui sentirēt sine iniusticia regi non posse rempublicam: purgans precipue ne hoc ipse sentire crederetur. Egitq̄ sedulo pro iniusticia contra iusticiam: ut hanc esse utilem reipublice: illam uero inutilem uerisimilibus ratiōibus & exemplis uelut conaretur ostendere. Tū Lelius rogātibus oībus iusticiam defendere aggressus est: asseruitq̄ q̄tum potuit nihil tam inimicū: q̄ iniusticiam ciuitati: nec oīno nisi magna iustitia geri aut stare posse rempublicā. Qua questione quātum satis uisum est pertractata Scipio ad intermissa reuertitur: recolitq̄ suam atq̄ cōmendat breuem reipublice diffinitionem qua dixerat eam esse rem populi. Populum aūt non omnem cetum multitudinis: sed cetum iuris consensu & utilitatis cōmunione sociatum esse determinat. Docet deinde q̄ta sit in disputādo diffinitionis utilitas: atq̄ ex illis suis diffinitiōibus colligit tunc esse rempublicā id ē rem populi: cū bene ac iuste geritur siue ab uno rege: siue a paucis optimatibus: siue ab uniuerso populo. Cum uero iniustus ē rex quē tyrannū more greco appellauit: aut iniusti optimates quoꝝ consensum dixit esse factionē: aut iniustus ipe populus cui nomē usitatum nō reperit: nisi ut etiā ipm tyrannum uocaret: nō iam uitiosam sicut pridie fuit disputatum: sed sicut ratio ex illis diffinitiōibus connexa docuisset

oīno nullam esse rempublicā: quoniā non esset res populi cū tyrannus eā factione capesseret: nec ipse populus iam populus eēt si eēt iniustus: qm̄ non eēt multitudo et iuris cōsensu & utilitatis cōmunione sociata: sicut populus fuerat diffinitus. Quādo ergo respublica romana talis erat qualem illam describit Salustius: nō tam pessima ac flagiciosissima sicut ip̄e ait: sed oīno nulla erat scd̄m istā rationē: quā disputatio de republica inter magnos eius p̄ncipes tūc habita patefecit. Sicut etiā ipse Tullius non Scipionis nec cuiusq̄ alterius: sed suo sermone loquens testatur ī principio qnti libri: cōmemorato prius Ennii poete uersu quo dixerat. Moribus antiquis res stat romana uirisq;. Quem quidem ille uersum inquit uel breuitate uel ueritate tanquā ex oraculo mihi quodam eē affatus uidetur. Nam neq; uiri nisi ita morata ciuitas fuisset: neq; mores nisi hi uiri prefuissent: aut fundare aut tam diu tenere potuissent tantam & tam iuste lateq; imperantem rempublicam. Itaq; ante nostram memoriā et mos ip̄e patrius prestantes uiros adhibebat: et ueterum morem ac maioꝝ instituta retinebant excellentes uiri. Nostra uero etas cū rempublicā sicut picturā accepisset egregiam sed euanescentem uetustate non modo eam coloribus iisdem qbus fuerat renouare neglexit: sed ne id qdem curauit ut formam saltem eius & extrema tāquā liniamēta seruaret. Quid enim manet ex antiquis moribus qbus ille dixit rem stare romanam: quos ita obliuione absolutos uidemus: ut nō modo nō colantur: sed etiā ignorentur. Nam de uiris quid dicam? Mores enim ipsi interierūt uirorum penuria: cuius tanti mali non uidet̄ reddenda ratio nobis: sed etiā tanq̄ reis capitis quodāmō dicenda causa est. Nostris enim uiciis nō casu aliquo rempublicā uerbo retinemus: rem ip̄am uero iam pridem amisimus. Hec Cicero fatebat̄: longe qdem post mortē Africani quē in suis libris fecit de republica disputare: adhuc tamē ante aduentum christi. Que si diffamata & preualescente religōne xp̄iana sentirent̄ atq; dicerent̄: quis non istorum ea christianis imputanda esse censeret? Quāobrem cur nō curarūt dii eorum ne tūc periret atq; amitteretur illa respublica: quam Cicero longe anteq̄ xp̄us in carne uenisset tam lugubriter deplorat amissam? Viderint laudatores eius etiā illis antiquis uiris & moribus qualis fuerit: utrum in ea uiguerit recta iusticia: an forte nec tunc fuerit uiua moribus sed picta coloribus. quod & ipse Cicero nesciens cum eam preferret expressit. sed alias si deus uoluerit hec uidebimus. Enitar enī suo loco ut ostendam scd̄m diffinitiones ip̄ius Ciceronis qbus quid sit respublica & quid sit populus loquente Scipione breuiter posuit: attestātibus etiā multis siue ip̄ius siue eorū quos loqui fecit in eadem disputatione sententiis: nunq̄ illā fuisse rempublicā: quia nunq̄ in ea fuit uera iusticia. Scd̄m probabiliores autē diffinitiones & pro suo modo quedam respublica fuit. et melius ab antiquioribus romanis q̄ a posterioribus administrata est. Vera aūt iusticia nō est: nisi in ea republica cuius cōditor rectorq; christus est: si & ip̄am rempublicam placet dicere. qm̄ eam rem populi eē negare nō possumus. Si aūt hoc nomen qđ alibi aliterq; uulgatū est ab usu nostre locutionis est forte remotius: in ea certe ciuitate est uera iusticia de qua scriptura sancta dicit. Gloriosa de te dicta sunt ciuitas dei.

SEd quod pertinet ad presentem questionē: quamlibet laudabilem dicant istam fuisse uel esse rempublicam: scd̄m eorum doctissimos auctores iam longe ante xp̄i aduentū pessima ac flagiciosissima facta erat. Imo uero nulla erat atq; oīo perierat p̄ditissimis moribus. Vt ergo nō periret: dii custodes eius populo cultori suo dare precipue uite ac moꝝ precepta debuerunt: a quo tot tēplis tot sacerdotibus & sacrificiorū generibus tam multiplicibus uariisq;

ſacriſ: tot feſtiſ ſolennitatibuſ: tot tantorumq; ludorum celebritatibuſ colebant: ſubi nihil demoneſ niſi negotium ſuum egerunt: nõ curanteſ quẽadmodum illi uiuerẽt: imo curanteſ ut etiã perdite uiuerent: dum tamen honori ſuo illa oĩa metu ſubditi miniſtrarent. Aut ſi dederunt proferatur: oſtẽdatur: legatur quaſ deorum legeſ illi ciuitati dataſ contempſerint gracci ut ſeditiõibuſ cuncta turbarent: quaſ Mariuſ & Silla & Carbo: ut in bella etiã progrederentur ciuilia cauſiſ iniquiſſimiſ ſuſcepta: et crudeliter geſta crudeliuſq; finita. ¶Quaſ deniq; Silla ipſe cuiuſ uitam: moreſ: facta: deſcribente Saluſtio aliiſq; hiſtorie ſcriptoribuſ: quiſ nõ exhorreat? ¶Quiſ illã rem/publicam non tunc periſſe fateatur? An forte propter huiuſcemodi ciuium moreſ uirgilianam illam ſententiam ſicut ſolent pro defenſione ſuorum deorum opponere audebunt? ¶Diſceſſere oĩeſ aditiſ ariſq; relictiſ dii. qbuſ imperiũ hoc ſteterat. ¶Primũ ſi ita eſt: non habent cur querantur de religione chriſtiana: ꝙ hac offenſi eoſ dii ſui deſeruerũt: quoniãqdem maioreſ eorum iam pridem moribuſ ſuiſ ab urbiſ altaribuſ tam multoſ ac minutoſ deoſ tanq̃ muſcaſ abegerunt. ¶Sed tamẽ hec numinum turba ubi erat: cum longe antequã moreſ corrumperentur antiqui: a galliſ roma capta & incenſa eſt? ¶An pſenteſ forte dormiebant? ¶Tunc enĩ tota urbe in hoſtiũ poteſtate redacta: ſoluſ colliſ capitolinuſ remanſerat. ¶Qui etiã ipe caperetur: niſi ſaltẽ anſereſ diiſ dormientibuſ uigilarent. ¶Vnde pene in ſuperſtitionẽ egyptiorum beſtiaſ aueſq; colentium roma deciderat: cũ anſeri ſolennia celebrabant. ¶Verum de hiſ aduẽtitiiſ et corporiſ potiuſ q̃ animi maliſ: que uel ab hoſtibuſ uel alia clade accidũt: nõdum interim diſputo. ¶Nunc ago de labe morum: quibuſ primum paulatim decoloratiſ: deinde torrentiſ modo precipitatiſ: tanta quãuiſ integriſ tectiſ menibuſq; facta eſt ruina reipublice: ut magni auctoreſ eorum eam tunc amiſſam nõ dubitent dicere. ¶Recte aũt abſceſſerant ut amitteretur omneſ aditiſ ariſq; relictiſ dii: ſi eoꝝ de bona uita atq; iuſticia ciuitaſ precepta contempſerat. ¶Nunc uero qualeſ queſo dii fuerũt: ſi noluerũt cum populo cultori ſuo uiuere: quẽ male uiuentem nõ docuerunt bene uiuere?

QVid ꝙ etiam uidentur eorum affuiſſe cupiditatibuſ implendiſ: et oſtendũtur non prefuiſſe refrenandiſ? ¶Qui enim Marium nouum hominem & ignobilem cruentiſſimum auctorem bellorũ ciuilium atq; geſtorem: ut ſeptieſ conſul fieret ad/iuuerunt: atq; ut in ſeptimo ſuo conſulatu moreretᷓ ſenex ne in mãibuſ Sille futuri mox uictoriſ irrueret: cur non etiã iuuerunt ut a tantoꝝ ſe cõpeſceret immanitate facinorum? ¶Si enim ad hoc eũ dii eoꝝ non iuuerunt: non paruũ eſt quod fatentᷓ: et etiam nõ propitiiſ diiſ ſuiſ poſſe accidere homini iſtam temporalem quam nimiſ diligũt tantam felicitatem: et poſſe homĩeſ ſicut fuit Mariuſ ſalute: uiribuſ: opibuſ: honoribuſ: dignitate: longeuitate cumulari & perfrui diiſ iratiſ: poſſe etiã hoĩeſ ſicut fuit Reguluſ captiuitate: ſeruitute: ĩopia: uigiliiſ: doloribuſ excruciari & emori diiſ amiciſ. ¶Quod ſi ita eſſe cõcedunt: cõpendio nihil eoſ ꝓdeſſe & coli ſupfluo cõfitentᷓ. ¶Nam ſi uirtutibuſ animi & probitate uite cuiuſ premia poſt mortem ſperanda ſũt magiſ contraria ut populuſ diſceret inſtiterunt: ſi nihil etiam in hiſ tranſeuntibuſ & temporalibuſ boniſ uel eiſ quoſ oderunt nocent: uel eiſ quoſ diligunt proſunt: ut qd coluntur: ut quid tanto ſtudio colendi requiruntur? ¶Cur quia laborioſiſ triſtibuſq; temporibuſ tanq̃ offenſi abſceſſerint murmuratur: et propter eoſ chriſtiana religio cõuiciiſ indigniſſimiſ leditur? ¶Si autem habent in hiſ rebuſ uel beneficii uel maleficii poteſtatẽ: cur ĩ eiſ affuerũt peſſimo uiro Mario: et optimo uiro Regulo defuerũt?

An ex hoc ipsi intelligũtur iniustissimi & pessimi? Quod si propterea magis timẽdi et colendi putantur. neq; hoc putetur. Neq; enĩ minus eos inuenit Regulus coluisse q̃ Marius: nec ideo uita pessima eligẽda uideatur: quia magis Mario q̃ Regulo dii fauisse existimantur. Metellus enim romanorum laudatissimus: qui habuit quinq; filios consulares: etiam rerum temporalium felix fuit: et Catilina pessimus oppressus inopia & in bello sui sceleris prostratus infelix: et uerissima atq; certissima felicitate prepollent boni deũ colentes: a quo solo conferri potest. Illa igitur respublica malis moribus cum periret: nihil dii eorum pro dirigẽdis uel corrigendis egerunt moribus ne periret: imo deprauandis & corrumpendis addiderunt moribus ut periret. Nec se bonos fingant ꝙ uelut offensi ciuiũ iniquitate discesserunt: prorsus ibi erant. ꝓdunt cõuincuntur. Nec subuenire precipiendo. nec latere tacendo potuerunt. Omitto ꝙ Marius a miserantibus miturnensibus Marice dee in luco eius cõmendatus est: ut ei oĩa prosperaret: et ex summa reuersus desperatiõe incolumis in urbem duxit crudelem crudelis exercitũ. Ubi q̃ cruenta q̃ indicibilis: hostiliq; inmanior eius uictoria fuerit: eos qui scripserunt legant q scire uolunt. Sed hoc ut dixi omitto: nec Marice nescio cui tribuo Marii sanguineam felicitatem: sed occulte potius prouidẽtie dei ad istorum ora claudenda: eosq; ab erroribus liberandos qui non studiis agunt: sed nec prudenter aduertũt. Quia & si aduertunt: aliqd in his rebus demones possũt: tãtum q̃tum secreto oĩpotentis arbitrio permittunt. Ne magnipẽdamus terrenã felicitatẽ: que sicũt Mario malis etiã plerunq; conceditur. Nec eã rursus q̃si malã arbitremur: cũ etiã in ea multos pios ac bonos unius dei ueri cultores inuitis demõibus ꝑpolluisse uideamus. Nec eosdem immundissimos spiritus uel propter hec ipsa bona mala ue terrena propitiandos aut timendos existimemus: quia sicut ipsi mali homĩes in terra: sic etiam illi non omnia que uolunt facere possunt: nisi quãtum illius ordinatione sinuntur: cuius plene iudicia nemo comprehendit: nemo reprehendit iuste.

Silla certe ipse cuius tempora talia fuerunt: ut superiora quorum uindex esse uidebatur illius cõparatiõe quererent: cũ primũ ad urbẽ contra Mariũ castra mouisset: adeo leta exta immolanti fuisse scribit Liuius: ut custodiri se Postumius aruspex uoluerit: capitis supplicium subiturus: nisi ea que in aĩmo Silla haberet: diis iuuantibus impleuisset. Ecce nõ discesserant aditis aris q; relictis dii quãdo de rerum euentu predicebant: nihilq; de ipsius Sille correptõne curabant. Promittebant presagando felicitatem magnam: nec malam cupiditatem minando frangebãt. Deinde cum esset in asia bellum mitridaticum gerens: per Lucium Titium ei mandatum est a Ioue: ꝙ esset Mitridatem superaturus. et factum est. Ac postea molienti redire in urbem: et suas amicorumq; iniurias ciuili sanguine ulcisci: iterum mandatum est ab eodem Ioue: per militem quẽdam legionis sexte: prius se de Mitridate pronuntiasse uictoriam: et tunc promittere daturum se potestatem qua reciperaret ab inimicis rempublicam non sine multo sanguine. Tum percunctatus Silla que forma militi uisa fuerit. Cum ille indicasset eã: recordatus est q̃ prius ab illo audierat q de mitridatica uictoria ab eodem mandata pertulerat. Quid hic respõderi potest quare dii curauerint uelut felicia ista nuntiare: et nullus eorum curauerit Sillam monendo corrigere: tanta mala facturum scelestis armis ciuilibus: qualia non solum fedarent sed auferrent omnino rempublicam. Nempe intelliguntur demones sicut sepe iam dixi: notumq; nobis est in literis sacris: resq; ipse satis indicant negotium suum agere ut pro diis habeantur: ut colantur: ut ea illis exhibeant: q̃bus hi qui exhibẽt sociati

unam pessimam causam cum eis habeant ĩ iudicio dei. Deinde cum uenisset tarentũ Silla atq; ibi sacrificasset: uidit ĩ capite uituliní iecoris similitudinem corone auree. Tunc Postumius aruspex ille respondit: preclaram ei uictoriam significari. iussitq; ut extis illis solus uesceretur. Postea paruo facto interuallo seruus cuiusdam Lutii Pontii uaticinãdo clamauit: a Bellona nũtius uenio. uictoria tua est Silla. Deinde adiecit arsurum esse capitolium. hoc cum dixisset cõtinuo egressus e castris: postera die cõcitatior regressus ẽ. et capitoliũ arsisse clamauit. arserat autẽ reuera capitoliũ. Quod qdem demoni & preuidere facile fuit et celerrime nũtiare. Illud sane attẽde quod ad causam maxime pertinet: sub qualibus diis esse cupiant qui blasfemãt saluatorem: uoluntates fidelium a dominatu demonum liberantem. Clamauit homo uaticinando: uictoria tua est Silla. atq; ut id diuino spũ clamasse crederet: nũtiauit etiã aliquid & prope futurum et mox factum. Vnde lõge aberat per quẽ ille spũs loquebat: non tamẽ clamauit ab sceleribus parce Silla. que illic uictor tam horrẽda commisit: cui corona aurea ipsius uictorie illustrissimum signum in uitulino iecore apparuit. Qualia signa si dii isti dare solerent ac non demones impii: profecto illis extis nefaria potius atq; ipsi Sille grauiter noxia mala futura mõstrarent. Neq; enĩ eius dignitati tantum profuit illa uictoria: q̃tum nocuit cupiditati. Qua factũ est ut immoderatius inhians & secundis rebus elatus ac precipitatus: magis ipe periret in moribus q̃ inimicos in corporibus perderet. Hec illi dii uere tristia uereq; lugenda: non extis: nõ auguriis: non cuiusq̃ somnio uel uaticinio prenũtiabant. magis enim timebant ne corrigeretur q̃ ne uinceretur. Imo uero satis agebãt: ut uictor ciuium gloriosus: uictus atq; captiuus & nefandis uitiis: et per hoc ipsis etiã demonibus multo obstrictius subderetur.

ILlinc uero quis non intelligat: quis non uideat: nisi qui tales deos imitari magis eligit q̃ diuina gratia ab eo4 societate separari: q̃tum moliantur maligni isti spũs exemplo suo uelut diuinam auctoritatẽ prebere sceleribus? Quinetiam in quadam campanie lata planicie ubi non multo post ciuiles acies nefario prelio cõflixerũt: ipsi inter se prius pugnare uisi sunt. Nanq; ibi auditi sunt primũ ingentes fragores: moxq; multi se uidisse nuntiarunt p aliquot dies duas acies preliari. Que pugna ubi destitit: uestigia queq; uelut hominũ & equorũ quãta de illa conflictatiõe exprimi poterant inuenerunt. Si ergo ueraciter inter se numina pugnarunt: iã bella ciuilia excusantur hũana. Consideretur tamẽ que sit talium deorũ uel malitia uel miseria. Si aũt se pugnasse finxerunt: qd aliud egerunt nisi ut sibi romani bellando ciuiliter tanq̃ deorum exemplo nullum nefas admittere uiderentur? Iam enĩ ceperant bella ciuilia: et aliqua nefandorum preliorum strages execranda precesserat. Iam multos mouerat q miles qdam dũ occiso spolia detraheret: frẽm nudato cadauere agnouit: ac detestatus bella ciuilia & seip̃m ibi perimens fraterno corpori adiunxit. Vt ergo tanti huius mali minime tederet: sed armorum scelestorum magis magisq; ardor incresceret: mox hi demões quos illi deos putant: et colẽdos ac uenerandos arbitrant: inter se pugnantes hominibus apparere uoluerunt: ne imitari tales pugnas ciuica trepidaret affectio: sed potius humanum scelus diuino excusaretur exemplo. Hac astutia maligni spiritus etiã ludos unde multa iam dixi scenicos sibi dicari sacrariq; iusserunt. ubi deorum tanta flagitia theatricis canticis atq; fabularum actionibus celebrata sunt: ut quisquis eos talia fecisse crederet & quisquis non crederet: sed tamẽ illos libentissime sibi talia uelle exhiberi cerneret: securus imitaretur. Ne quis itaq;

existimaret in deos conuicia potius q̄ eis dignum aliquid scriptitasse: ubicunq; illos inter se pugnasse poete cōmemorarunt: ipi ad decipiendos homies poetarū carmina firmauerūt: pugnas uidelicet suas non solum per scenicos in theatro uerum etiā per seipos in campo humanis oculis exhibentes. Hec dicere compulsi sumus: qm̄ pessimis moribus ciuium: romanā rempublicam iam antea perditam fuisse: nullāq; remāsisse ante aduentum domini nostri iesu christi: auctores eorum dicere & scribere minime dubitauerunt. Quam perditionē diis suis non imputāt: qui mala transitoria quibus mali siue inuoluant: siue euadant pereunt: et in qbus boni siue uiuāt siue moriant perire non possunt: christo nostro imputant: cum christus noster tanta frequentet pro moribus optimis precepta contra perditos mores: dii uero ipsorum nullis talibus preceptis egerint aliquid cum suo cultore populo: pro illa republica ne periret: imo eosdem mores uelut suis exemplis auctoritate noxia corrūpendo: egerunt potius ut periret. Quā non ideo ut arbitror tūc perisse quisq̄ iam dicere audebit: qa discessere omnes aditis arisq; relictis dii: uelut amici uirtutibus cōuiciis hominū offenderentur: quia tot signis extarum: augurorum: uaticiniorum: qbus se tanq̄ prescios futurorū adiutoresq; preliorum iactare & cōmendare gestiebant cōuincūtur fuisse presentes: qui si uere abscessissent: mitius romani i bella ciuilia suis cupiditatibus q̄ illorum instigationibus exarsissent.

xxvi Que cum ita sint: cū palam aperteq; turpitudines crudelitatibus mixte: et opprobria numinū: et crimina siue pdita siue conficta: ipis exposcentibus & nisi fierent irascentibus: et iam certis & statutis solennitatibus cōsecrata illis & dicata claruerint: atq; ad omnium oculos ut imitanda proponerentur spectanda processerint: quid est q iidem ipi demones qui se huiuscemodi uoluptatibus immiscent: immūdos spiritus se esse confitentur: In quo enim suis flagiciis & facinoribus siue indicatis siue simulatis: eorūq; sibi celebratōne petita: impudentes & immūdos gaudent habere cōsortes: auctores se uite scelerate imundeq; testantur. Perhibentur tamē in abditis suis secretisq; penetralibus dare quedam bona pcepta de moribus qbusdā uelut electis sacratis suis. Quod si ita est: hoc ipo callidior aduertenda est & cōuincenda malitia spūum noxiorū. Tanta enim uis est pbitatis et castitatis: ut omnis uel pene ois eius laude moueatur hūana natura: nec usq; adeo sit turpitudie uiciosa: ut totum amittat sensum honestatis. Proinde malignitas demonum: nisi alicubi se quēadmodum scriptum i nostris literis nouimus transfiguret in angelos lucis: non implet negotium deceptionis. Foris itaq; populis celeberrimo strepitu impietas impura circumsonat: et intus paucis castitas simulata uix sonat. Prebentur propatula pudendis: et secreta laudandis. Decus latet: et dedecus patet. Quod malum geritur omes conuocat spectatores: quod bonum dicitur uix aliquos inuenit auditores. Tanquā honesta erubescenda sunt: et inhonesta glorianda. Sed ubi hoc nisi in demonū templis: ubi nisi in fallacie diuersoriis? Illud enim fit ut honestiores qui pauci sunt capiātur: hoc autē ne plures qui sunt turpissimi corrigātur. Ubi & quādo secreti celestis audiebant castitatis precepta nescimus: ante ipm tamen delubrum ubi simulachrū illud locatum conspiciebamus: uniuersi undiq; cōfluentes: et ubi quisq; poterat stantes: ludos qui agebātur intentissimi spectabamus: intuētes alternante cōspectu: hinc meretriceā pompam: illinc uirginem deam: illā suppliciter addorari: ante illā turpia celebrari. Non ibi pudibūdos mimos: nullā uerecundiorē scenicam uidimus: cūcta obscenitatis implebant officia. Sciebatur uirginali numini quid placeret: et exhibebatur quod de templo domū matrona doctior reportaret.

Nonnulle pudentiores auertebant faciem ab impuris motibus scenicorum: et artem flagicii uidere erubescentes furtiua intentiōe discebant. Hōibus nanq; uerecūdabant ne auderēt impudicos gestus ore libero cernere: sed multo minus audebāt sacra eius quā uenerabātur casto corde damnare. Hoc tamen palam discēdum prebebat in templo: ad quod perpetrandum saltem secretū querebatur in domo. Mirū nimium si ullus ibi erat pudor mortalium: quo hūana flagicia non libere hoīes cōmitterent: que apud deos etiam religiose discerent: iratos habituri nisi etiā exhibere curarent. Quis enim alius spūs occulto instinctu nequissimas agitat mentes: et instat faciēdis adulteriis & pascitur factis: nisi qui etiā sacris talibus oblectatur: cōstituens in tēplis simulacbra demonum: amans in ludis simulacbra uiciorū: susurrans in occulto uerba iusticie ad decipiendos etiā paucos bonos: frequētans in aperto inuitamenta neqtie ad possidendos innumerabiles malos.

Vir grauis & philosophus Tertullius edilis futurus: clamabat in auribus ciuitatis inter cetera sui magistratus officia: sibi Floram matrem ludorum celebritate placandam. Qui ludi tanto deuotius quanto turpius celebrari solent. Dicit in alio loco iam consul in extremis periculis ciuitatis & ludos per decem dies factos: neq; rem ullam que ad placādos deos pertineret ꝑtermissam: quasi nō satius erat tales deos irritare tēperancia q̄ placare luxuria: et eos honēstate etiā ad inimicitias prouocare: q̄ tanta deformitate lenire. Neq; enī grauius fuerant qualibet crudelissima immanitate nocituri homines propter quos placabant: q̄ nocebant ipi cum uiciositate fedissima placarentur: quādoq̄dem ut auerteretur quod metuebatur ab hoste in corporibus: eo mō dii conciliabant quo uirtus debellaretur in mentibus: qui non opponerentur defensores oppugnatoribus menium: nisi prius fierent expugnatores morum bonorum. Hāc talium numinum placationē petulantissimam: impurissimam: impudentissimam: nequissimam: immundissimam: cuius auctores laudāda romane uirtutis indoles honore priuauit: tribu amouit: agnouit turpes: fecit infames. Hanc inq̄ pudendā uereq; religioni aduersandā & detestandā talium numinum placationem: has fabulas in deos illecebrosas atq; criminosas: hec ignōiosa deorū facta scelerate turpiterq; conficta: uel sceleratius turpiusq; cōmissa: oculis & auribus publicis ciuitas tota discebat: hec cōmissa numinibus placere cernebat. et ideo non solum illis exhibenda: sed sibi quoq; imitanda credebat. Non illud nescio quid uelit bonum uel honestum quod tam paucis & tam occulte dicebatur: si tamen dicebatur: ut magis ne innotesceret q̄ ne non fieret timeretur.

AB istarum immūdissimarum potestatum tartareo iugo & societate penali: erui per christi nomē homines in lucem saluberrime pietatis: ab illa perniciosissime impietatis nocte transferri querūtur et murmurant iniqui & ingrati: et illo nefario spiritu altius obstrictiusq; oppssi: q̄a populi confluunt ad ecclesias casta celebritate: honesta utriusq; sexus discretione: ubi audiant q̄ bene hic ad tempus uiuere debeāt: ut post hanc uitam beate semperq; uiuere mereātur. Vbi sancta scriptura iusticieq; doctrina de superiore loco in conspectu oīum personante: et qui faciunt audiāt ad premium: et qui non faciunt audiant ad iudicium. Quo et si ueniunt qdam talium preceptorū irrisores: omnis eoꝝ petulantia aut repentina immutatione deponitur: aut timore uel pudore cōprimitur. Nihil enī eis turpe ac flagiciosum spectandum imitandūq; ꝑponitur: ubi ueri dei aut precepta insinuant: aut miracula narrantur: aut dona laudantur: aut beneficia postulantur.

Hec potius cócupisce o indoles romane laudabilis: o progenies regulorum: sceuolarum: scipionum: fabritiorum: hec potius concupisce: hec ab illa turpissima uanitate et fallacissima demonum malignitate discerne. Si quid in te laudabile naturaliter eminet: non nisi uera pietate purgatur atq; perficitur: impietate autem dispergitur & punitur. Nunc iam elige qd sequaris. ut nó in te sed in deo uero sine ullo errore laudens. Túc ení tibi gloria popularis affuit: sed occulto iudicio diuine puidétie: et uera religio quã eligeres defuit. Expergiscere dies est: sicut experrecta es in qbusdã de quorum uirtute perfecta & pro fide uera passionibus gloriamur: qui usq;quaq; aduersus potestates inimicissimas cófligentes: easq; fortiter moriẽdo uincẽtes: sanguĩe nobis hanc patriam peperere suo. Ad hanc patriam te inuitamus: et exhortamur ut eius adiciaris numero ciuium: cuius quodãmodo asylum est uera remissio peccatorũ. Non audias degeneres tuos christo christianisue detrahentes: et accusantes uelut tempora mala: cũ querant tempora qbus nó sit quieta uita: sed potius secura neqtia. Hec tibi nunquã nec pro terrena patria placuerũt. Nunc iam celestem arripe pro qua minimũ laborabis: et in ea ueraciter semperq; regnabis. Illic ení tibi nó uestalis focus: non lapis capitolinus: sed deus unus & uerus: qui nec metas rerũ nec tempora ponet: imperiũ sine fine dabit. Noli deos falsos fallacesq; requirere. abice potius atq; cótempne: in ueram emicans libertatem. Non sunt dii. maligni sunt spiritus: quibus eterna tua felicitas pena est. Non tam Iuno troianis a quibus carnalem originem ducis & arces uidetur inuidisse romanas: q̃ isti demones quos adhuc deos putas omni generi hoĩum sedes inuident sempiternas. Et tu ipsa non parua ex parte de talibus spiritibus iudicasti: quãdo ludis eos placasti: et per quos homĩes eosdem ludos fecisti: infames esse uoluisti. Patere asseri libertatem tuam aduersus immundos spiritus: qui tuis seruicibus imposuerant sacrandam sibi & celebrandam ignõiam suam. Auctores criminũ diuinorũ remouisti ab honoribus tuis: supplica deo uero ut a te remoueat illos deos: qui delectãtur criminibus suis siue ueris quod ignominiosissimum est: siue falsis quod malitiosissimum est. Bene q tua sponte histrionibus & scenicis societatẽ ciuitatis patere noluisti: euigila plenius: nullo modo his artibus placatꝰ diuina ma/iestas: qbus hũana dignitas inquinatur. Quo igitꝰ pacto deos qui talibus delectantꝰ obsequiis haberi putas in numero sanctarum celestium potestatum: cum hoĩes per quos eadem aguntur obsequia non putasti habendos in numero qualiũcunq; ciuiũ romanorum: Incomparabiliter superna est ciuitas clarior: ubi uictoria ueritas: ubi dignitas sanctitas: ubi pax: felicitas: ubi uita: eternitas. Multo minus habet in sua societate tales deos. si tu in tua tales homines habere erubuisti. Proinde si ad beatam peruenire desiderans ciuitatem: deuita demonũ societatem. Indigne ab honestis co/luntur: qui per turpes placantur. Sic isti a tua societate remoueantur purgatione christiana: quomodo illi a tua dignitate remoti sunt notatione censoria. De bonis aũt carnalibus qbus solis mali perfrui uolunt: et de malis carnalibus que sola pperti nolunt: q neq; in his habeant quã putantur habere isti demones potestatem: q̃q̃ si haberent deberemus potius ista contẽpnere: q̃ propter ista illos colere: et eos colẽdo ad ea que nobis inuident peruenire non posse: tamen nec in istis eos hoc ualere: qd hi putant qui propter hec eos coli oportere contendunt: deinceps uidebimus. ut hic sit huius uoluminis modus. AVR[illegible]I AVGVST[illegible]N[illegible] DE C[illegible] · DEI LIBER I I · INCIPIT.

De adu[illegible] quas soli mali m[illegible] & quas semper [illegible] est mundus cum d[illegible] cole[illegible]

o [illegible] Romanorum [illegible]

Incomparabiliter [illegible]

IAm satis dictum esse arbitror de morum malis & animorum: que precipue cauenda sunt: nihil deos falsos populo cultori suo: quo minus eorū malorū aggere premeretur subuenire curasse: sed potius ut maxīe premeretur egisse. Nunc de illis malis uideo dicendum: que sola isti perpeti nolunt: qualia sūt fames: morbus: bellū: expoliatio: captiuitas: trucidatio: et siqua similia iā in primo libro cōmemorauimus. Hec enim sola mali deputant mala que non faciunt malos: nec erubescūt inter bona que laudant ipsi mali eē q laudāt. magisq; stomachantur si illa mala habeant q̄ si malam uitam: quasi hoc sit hoīs maximū bonum habere bona omnia preter seipm: sed neq; talia mala que isti sola formidant: dii eorum quando ab eis libere colebantur ne illis acciderent obstiterunt. Cum enim uariis per diuersa loca temporibus ante aduētum redemptoris nostri innumerabilibus nōnullisq; etiam incredibilibus cladibus genus conteretur humanum: quos alios q̄ istos deos mūdus colebat: excepto uno populo hebreo & qbusdam extra ipm populum: ubicūq; gratia diuina digni & occultissimo atq; iustissimo dei iudicio fuerūt? Verum ne nimiū longum faciam: tacebo aliarū usq;quaq; gentium mala grauissima: quod ad romā pertinet romanumq; imperium tantū eloquar: id est ad ipsam proprie ciuitatem: et quecūq; illi terrarū uel societate cōiuncte uel conditōne subiecte sunt: que sint perpesse ante aduentum christi: cum iam ad eius quasi corpus reipublice pertinerent.

PRimum ipsa troia uel ilium unde origo est populi romani: neq; enī pretereundum aut dissimulandū est quod & ī primo libro attigi: eosdem habens deos et colens: cur a grecis uictum captum atq; deletum est? Priamo inquit sunt reddita laomedōtea paterna periuria. Ergo uerū est q Apollo atq; Neptunus eidem Laomedonti mercennariis operibus seruierunt. Illis qppe promisisse mercedem falsumq; iurasse perhibetur. Miror Apollinē noīatum diuinatorē: in tanto opificio laborasse nescientem q Laomedon fuerat promissa negaturus. Quanq̄ nec ipm Neptunum patruum eius fratrem Iouis regem maris decuit ignarum esse futurorum. Nam hunc Homerus de stirpe Enee de posteris cuius roma est: cū ante illam urbem conditam idem poeta fuisse dicatur: inducit magnū aliquid diuinātem: quē etiā nubes rapuit ut dicit ne ab Achille occideretur: cuperetq; cōuertere ab imo quod apud Virgiliū confitetur. Structa suis manibus periure menia troie. Nescientes igitur tanti dii et Neptunus & Apollo Laomedontē sibi negaturū esse mercedem: structores meniū troianorum gratis & ingratis fuerūt. Videant ne grauius sit tales deos credere q̄ diis talibus peierare. Hoc enī nec ipse Homerus facile credit: q Neptunum qdem cōtra troianos Apollinem aūt pro troianis pugnantē facit: cū illo periurio ambos fabula narret offensos. Si igitē fabulis credunt: erubescant talia colere numina. Si fabulis non credunt: non obtendant troiana periuria: aut mirentur deos periuria punisse troiana: amasse romana. Vnde enim coniuratio Catiline in tanta tamq; corrupta ciuitate habuit etiā eorum grandem copiam quos manus atq; lingua periurio aut sanguine ciuili alebat? Quid enim aliud totiens senatores corrupti in iudiciis: totiens populus in suffragiis uel in qbusq; causis que apud eū concioībus agebātur: nisi etiā peierando peccabant? Nam corruptissimis moribus ad hoc mos iurandi seruabatur antiquus. nō ut a sceleribus metu religionis prohiberent: sed ut periuria quoq; sceleribus ceteris adderentur. Nulla itaq; causa est: quare sint dii quibus ut dicūt steterat illud imperium: cum a grecis preualentibus probentur uicti: troianis peierantibus

fingantur irati. Nec adulterium Paridis ut rursus a qbusdam defenduntur uictona
ulciscendum censuerint: auctores enī doctoresq; peccatorū esse assolent nō ultores.

Non

VRbem romam inquit Salustius sicuti ego accepi & condidere atq; habuere in
initio troiani: qui Enea duce profugi in certis sedibus uagabantur. Si ergo
adulterium Paridis uindicandum numina censuerunt: aut magis in troianis aut etiā
in romanis puniendum fuit: quia Enee mater hoc fecit. Sed quomō in illo hoīum
illud flagicium oderant: qui in sua socia Venere nō oderant: ut alia omittam quod
cū Anchise cōmiserat: ex quo Eneam pepererat? An quia illud factū est indignāte
Menelao: illud aūt concedente Vulcano? Dii enim credo non zelant coniuges suas
usq; adeo: ut eas etiā cum hoībus dignētur habere cōmunes. Irridere fabulas forcassis
existimor: nec grauiter agere tanti ponderis causam. Non ergo credamus si placet
Eneam esse Veneris filium. Ecce concedo si nec Romulus Martis. Si aūt illud: cur
nō & illud? An deos fas est hoībus feminis: mares aūt hoīnes deabus misceri nefas?
Dura uel potius non credenda conditio: quod ex iure Veneris in concubitu Marti
licuit: hoc in iure suo ipsi Veneri non licere. At utrunq; firmatū est auctoritate ro/
mana. Neq; enī minus credidit recentior Cesar auiam Venerem: q̄ patrē antiquior
Romulus Martem.

DIxerit aliquis ita ne tu ista credis?
Ego uero ista non credo. Nam & uir doctissimus eorum Varro falsa hec esse
q̄uis non audenter neq; fidenter: pene tamē fatetur. Sed utile esse ciuitatibus dicit:
ut se uiri fortes etiā si falsum sit ex diis genitos esse credant. ut eo mō animus hūanus
uelut diuine stirpis fiduciā gerens: res magnas aggrediendas presumat audacius: agat
uehemētius: et ob hoc impleat ipsa securitate felicius. Que Varronis sententia expssa
ut potui meis uerbis cernis q̄ latum locū aperiat falsitati: ubi intelligamus plura iam
sacra & q̄si religiosa potuisse cōfingi: ubi putata sunt ciuibus etiā de ipsis diis pdesse
mendacia.

SEd utrum potuerit Venus ex concubitu Anchise Eneam parere: uel Mars ex
Ilie concubitu filie numitoris Romulū gignere: in medio relinquamus. Nam
pene talis questio etiā de scripturis nostris oboritur: qua querit̄ utrū preuaricatores
angeli cū filiabus hoīm cōcubuerint: unde nati gigantes: id ē nimiū grandes ac
fortes uiri tunc terra cōpleta est. Proinde ad utrūq; interim modo nostra dispu/
tatio referatur. Si enim uera sūt que apud illos de matre Enee & de patre Romuli
lectitātur: quomō possunt diis adulteria displicere hoīum: que in seipsis concorditer
ferunt? Si aūt falsa sunt: nec sic qdem possunt irasci ueris adulteriis hūanis: qui etiā
falsis delectantur suis. Huc accedit. quoniā si illud de Marte non creditur: ut hoc
quoq; de Venere non credatur. Nullo diuini cōcubitus obtentu & matris Romuli
causa defenditur. Fuit aūt sacerdos Ilia uestalis: et ideo dii magis in romanos sacri/
legum illud flagicium: q̄ in troianos Paridis adulterium uindicare debuerūt. Nam
et ipsi romani antiqui in stupro detectas uestales sacerdotes uiuas etiā defodiebant:
adulteras autem feminas quāuis aliqua damnatione nulla tamē morte plectebant.
Usq; adeo grauius seuerius; uindicanda putabant adita diuina: q̄ humana cubilia
uindicabant. De parricidio romuli quod dii nō uindicarunt

ILlud adiicio. quia si eousq; peccata hominum illis numinibus displicerent: ut
offensi Paridis facto desertam troiam ferro ignīq; donarent: magis eos contra
romanos moueret Romuli frater occisus: q̄ contra troianos grecus maritus illusus.

magiſ irritaret parricidiū naſcentiſ: q̄ regnantiſ adulteriū ciuitatiſ. Nec ad cām quā nūc agimuſ intereſt utrum hoc fieri Romuluſ iuſſerit: aut Romuluſ fecerit. Quod multi impudentia negant: multi pudore dubitāt: multi dolore diſſimulāt. Nec noſ itaq̄ i ea re diligentiuſ reqrenda p multoꝝ ſcriptoꝝ perpenſa teſtimōia demoremur: Romuli frēm palam cōſtat occiſum: nō ab hoſtibuſ: nō ab alieniſ. Si aūt ppetrauit aut impauit hoc Romuluſ: magiſ ipſe fuit romanorū: q̄ Pariſ troianorū caput. Cur igit̄ troianiſ iram deoꝝ puocauit ille aliene cōiugiſ raptor. et eorūdem deoꝝ tutelā romaniſ inuitauit iſte ſui fratriſ extinctor? Si aūt ſceluſ a facto impioq̄ Romuli alienū eſt: qd̄ debuit utiq̄ uindicari: qd̄ tota hec illa ciuitaſ fecit qd̄ tota conſenſit: et nō iam frēm ſed prēm qd̄ peiuſ eſt occidit: uterq̄ enī fuit cōditor: ubi alter ſcelere ablatuſ & non pmiſſuſ eſt eē regnator. Non eſt ut arbitror q̄ dicatur qd mali troia meruerit: ut eā dii desererēt quo poſſet extingui: et qd boni roma ut eam dii inhabitarēt quo poſſet augeri: niſi q̄ uicti inde fugerūt: et ſe ad iſtoſ quoſ pariter deciperent cōtulerūt. Imo uero & illic manſerūt: ad eoſ more ſuo decipiendoſq̄ ruſuſ eaſdem terraſ habitarent: et hic eaſdem arteſ fallacie ſue magiſ etiam exercendo maioribuſ hōribuſ gloriati ſunt.

CErte enī ciuilibuſ iā belliſ ſcatentibuſ: qd miſerū cōmiſerat ilium ut a Fimbria marianarū partium hoīe peſſimo euerteretur: multo ferociuſ atq̄ crudeliuſ q̄ olim a greciſ? Nam tunc & multi inde fugerūt: et multi captiuati ſaltē in ſeruitute uixerūt. Porro aūt Fimbria priuſ edictū propoſuit ne cui parceretur: atq̄ urbem totam cūctoſq̄ in ea hoīeſ incendio concremauit. Hoc meruit iliū nō a greciſ quoſ ſua irritauerat iniquitate: ſed a romāiſ quoſ ſua calamitate propagauerat: diiſ illiſ cōibuſ ad hec repellēda nihil iuuātibuſ: ſiue quod uerū eſt nihil ualentibuſ. Nunqd et tūc abſceſſere oīeſ aditiſ ariſq̄ relictiſ dii: qbuſ illud opidū ſteterat: poſt āntiquoſ grecoꝝ igneſ ruinaſq̄ reparatum? Si aūt abſceſſerant: cām requiro. et opidanorum odem q̄to inuenio meliorem: tanto deteriorē deoꝝ. Illi enī contra Fimbriā portaſ clauſerant: ut Sille ſeruarent integrā ciuitatē: hic eoſ iratuſ incendit. uel potiuſ penituſ extinxit. Adhuc aūt melioꝝ partiū ciuiliū Silla dux fuit: adhuc armiſ rēpublicā recuperare moliebatur. horū bonoꝝ initiorum nōdum maloſ euentuſ habuit. Quid ergo meliuſ ciueſ illiuſ urbiſ facere potuerūt: qd honeſtiuſ: quid fideliuſ: qd romana parentela digniuſ: q̄ meliori cauſe romanoꝝ ciuitatem ſeruare: et contra parricidam romane reipublice portaſ claudere? At hoc eiſ in q̄tum exitiū uerſum ſit: attendant defenſoreſ deoꝝ. Deſeruerunt dii adulteroſ. iliūq̄ flammiſ grecoꝝ reliquerūt: ut ex eiuſ cineribuſ roma caſtior naſceretur. Cur et poſtea deſeruerunt eandem ciuitatem romaniſ cognatam. non rebellantē aduerſuſ romā nobilem filiā: ſed iuſtioribuſ eiuſ partibuſ fidem conſtantiſſimā piiſſimāq̄ ſeruantē: eamq̄ delendam reliquerūt: non grecorū uiriſ fortibuſ: ſed uiro ſpurciſſimo romanorum? Aut ſi diſplicebat diiſ cauſa partiū ſillanarū: cui ſeruanteſ urbem miſeri portaſ clauſerant: cur eidem Sille tanta bona pmittebāt & prenūciabant? An et hinc agnoſcūtur adulatoreſ: feliciū potiuſ q̄ infelicium defenſoreſ? Non ergo ilium etiā tunc ab eiſ cū euerteretur deſertū eſt. Nam demoneſ ad decipiendum ſemp uigilātiſſimi quod potuerūt fecerūt. Euerſiſ quippe et incenſiſ oībuſ cū opido ſimulachriſ: ſolum Minerue ſimulachrū ſub tanta ruina templi illiuſ ut ſcribit Liuiuſ integrum ſtetiſſe perhibetur. Non ut diceretur dii patrii quorum ſemper ſub numine troia eſt ad eorum laudem: ſed ne diceretur exceſſere omneſ aditiſ ariſq̄ relictiſ dii ad eoꝝ defenſionem. Illud enī poſſe permiſſi ſunt: non unde probarentur potenteſ: ſed unde preſenteſ conuincerentur.

Vigilantia demonum ad decipiendum

His itaq; iliacis post troie ipsius documētū qua tandē prudētia roma custodiēda cōmissa est? Dixerit quispiam iam eos rome habitare solitos. quādo expugnāte Fimbria cecidit iliū. Vnde ergo stetit Minerue simulachrū? Deinde si apud romā erant quādo Fimbria deleuit ilium: fortasse apud ilium erant quādo a gallis ipsa roma capta & incensa est. Sed ut sūt auditu acutissimi: motuq; celerrimi: ad uocem anseris cito redierūt: ut saltē capitolinū collem q̄ remāserat tuerent. Ceterū ad alia defēdenda serius sūt redire cōmoniti.

SI etiā Numam Pompilium successorem Romuli adiuuisse credūtur: ut toto regni sui tēpore pacē haberet: et iā portas que bellis patere assolent clauderet: eo merito scilicet quo romanis multa sacra constituit. Illi uero hōi pro tanto ocio gratulandum fuit: si modo id rebus salubribus scisset impendere: et perniciosissima curiositate neglecta deū uerū uera pietate pquirere. Nunc aūt non ei dii cōtulerūt illud ocium. sed eum minus fortasse decepissent si ociosum mīme repperissent. Quāto enī minus eum occupatum inuenerūt: tanto magis ipsi occupauerunt. Nam q̄d ille molitus sit: et q̄bus artibus tales deos sibi uel illi ciuitati consociare potuerit: Varro prodit. quod si domino placuerit suo diligentius differetur loco. Modo aūt quia de beneficiis eorum questio est. magnū beneficium est pax. Sed dei ueri beneficium est plerūq; etiā sicut sol: sicut pluuia uiteq; alia subsidia super ingratos & nequā. Sed si hoc tam magnū bonum dii illi rome uel Pompilio contulerunt: cur impio romano per ipsa tempora laudabilia id nunq̄ postea prestiterunt? An utiliora erant sacra cū instituerētur: q̄ cum instituta celebrarentur? Atqui tunc nōdum erant sed ut essent addebantur: postea uero iam erant que ut prodessent custodiebant. Quid ergo ē q̄ illi q̄dragintatres: uel ut alii uolūt. xxxix. anni in tanta pace transacti sūt regnāte Numa: et postea sacris institutis: diisq; ipsis q̄ eisdem sacris fuerāt inuitati iā p̄sidibus atq; tutoribus: uix post tam multos annos ab urbe condita usq; ad Augustum unus pro magno miraculo cōmemoratur annus post primum bellum punicum: quo belli portas romani claudere potuerunt?

AN respōdent q̄ nisi assiduis sibiq; cōtinuo succedentibus bellis romanū impiū tam longe lateq; nō posset augeri: et tā grandi gloria diffamari: idonea uero causa ut magnū esset imperium cur esse deberet inquietum? Nonne in corporibus hoīm satius est modicam staturam cū sanitate habere: q̄ ad molem aliq̄ giganteam perpetuis afflictionibus peruenire: nec cū peruenerit requiescere. sed q̄to grandioribus membris tanto maioribus agitari malis? Quid aūt mali esset ac non potius plurimū boni: si ea tempora pdurarent que perstrinxit Salustius ubi ait. Igit in inicio reges: nam in terris nomē imperii id primū fuit: diuersi pars ingeniū: alii corpus exercebāt. etiā cum uita hoīm sine cupiditate agitabatur: sua cuiq; satis placebant. An ut tam multum augeretur impium: debuit fieri quod Virgilius detestatur dicens. Deterior donec paulatim ac decolor etas: Et belli rabies & amor successit habendi. Sed plane p tantis bellis susceptis & gestis iusta defensio romāoꝝ est: q̄ irruētibus sibi īportune inimicis resistere cogebat non auiditas adipiscende laudis hūane: sed necessitas tuende salutis & libertatis. Ita sit plane. Nā postq̄ res eoꝝ sicut scribit ipse Salustius legibus: moribus: agris aucta: satis prospera satisq; pollens uidebatur: sicuti pleraq; mortaliū habent: inuidia ex opulētia orta est. Igit reges populiq; finitimi bello eos tēptare: pauci ex amicis auxilio esse. Nam ceteri metu perculsi longe a periculis aberant.

At romani domi militieq; intēti: festinare: parare: alius aliū hortari: hostibus obuiā ire: libertatem: patriā: parentesq; armis tegere. Post ubi pericula uirtute ꝓpulerunt: sociis atq; amicis auxilia portabant: magisq; dandis q̃ accipiendis beneficiis amicicias parabāt. Decenter his artibus roma creuit. Sed regnante Numa ut tam longa pax esset: utrū irruebant improbi bellaq; temptabāt? An nihil eorꝫ fiebat ut posset pax illa ꝑsistere? Si enī bellis etiā cū roma lacessebatᷓ: nec armis arma obuia ferebātur: qbus modis agebatur ut nulla pugna supati: nullo martio impetu territi sedarentur inimici: his modis semper ageretur: ut semp roma clausis iam portis pacata regnaret? Quod si in potestate non fuit: non ergo roma pacem habuit q̃diu dii eorꝫ: sed q̃diu homines finitimi circūquaq; uoluerūt: qui etiā nullo bello ꝓuocauerūt. Nisi forte dii tales etiā id hōi uendere audebūt: qd̄ alius homo uoluit siue noluit. Interest qdem iam uicio proprio malas mentes q̃tenus sinātur isti demones uel terrere uel excitare. Sed si semper hoc possent: nec aliud secretiore ac superiore potestate contra eorum conatū sepe aliter ageretur: semper in potestate haberent paces bellicasq; uictorias: que semp fere per hūanorꝫ aīorum motus accidunt: quas tamē plerūq; contra eorū fieri uolūtatē non solū fabule multa mētientes: et uix ueri aliqd uel indicantes uel significātes: sed etiā ip̄a romana cōfitetur historia.

[N]Eq; enim aliūde Apollo ille cumanus cū aduersus achaeos regēq; Aristonicū a romanis bellaretur: quatriduo fleuisse nūciatus est. Quo prodigio aruspices territi: cū id simulachrū in mare putauissent eē ꝓiciendū: cumani senes intercesserunt atq; retulerūt tale ꝓdigium et anthioci & ꝑsidis bello in eodem apparuisse figmēto. Et qa romanis feliciter ꝓuenisset: ex senatus consulto eidem Apollini sua dona esse missa testati sūt. Tunc uero peritiores acciti aruspices respōderūt: simulachri Apollis fletum ideo prosperū esse romanis: qm̄ cumana colonia greca esset: suisq; terris unde accitus eēt id est ip̄i grecie et luctū & cladem Apollinē significasse plorantē. Deinde mox regem Aristonicū uictum & captum esse nunciatū est: quē uinci utiq; Apollo nolebat & dolebat. et hoc sui lapidis etiam lacrimis indicabat. Unde non usq;quaq; incōgrue q̄uis fabulosis tamē ueritati similibus mores demonū describunt carminibus poetarum. Nam Camillam Diana doluit apud Virgiliū: et Pallantem moriturum Hercules fleuit. Hinc fortassis & Numa Pompilius pace abundans: sed quo donāte nesciens nec requirens: cū cogitaret ociosus qbus nam diis tuendam romanam salutem regnūq; cōmitteret: nec uerū illum atq; omipotētem summum deū curare opinaretur ista terrena: atq; recoleret troianos deos quos Eneas aduexerat: neq; troianum neq; lauiniense ab ip̄o Enea conditum regnū diu cōseruare potuisse: alios prouidendos existimauit: quos illis prioribus siue qui cum Romulo iam romam transierant: siue qn̄q; alba euersa fuerant transituri: uel tanq̄ fugitiuis custodes adhiberet: uel tanq̄ inualidis adiutores.

[N]Ec his sacris tamē roma dignata est esse cōtenta: que tā multa illic Pompilius cōstituerat. Nam ip̄ius summum templū nondum habebat Iouis. Rex qppe Tarquinius ibi capitoliū fabricauit. Esculapius aūt ab epidauro abiuit romam: ut peritissimus medicus in urbe nobilissima artē gloriosus exerceret. Mater aūt deorꝫ nescio unde nata penestrinū montē insedit. Indignū enim erat ut cū eius filius iam colli capitolino presideret: adhuc ip̄sa in loco ignobili latitaret. Que tamē si oīum deorꝫ mater est: nō secuta est solū romam quosdam filios suos: uerū & alios precessit

etiã secuturos. Miror sane si ipsa peperit cynocephalum qui longe postea uenit ex egypto. Verũ etiã deus Febris ex illa natus sit: uidẽt Esculapius pronepos eius. Sed undecunq; nata sit: nõ opinor audebunt eã ignobilem dicere dii peregrini deã ciuem romanam. Sub hoc tot deorũ presidio quos numerare quis potest: indigenas & alienigenas: celestes: terrestres: infernos: marinos: fontanos: fluuiales: et ut Varro dicit certos atq; incertos: in oĩbusq; generibus deoꝝ sicut in aĩalibus mares & feminas. Sub hoc ergo tot deoꝝ p̃sidio cõstituta roma: nõ tam magnis & horrendis cladibus q̃les ex multis paucas cõmemorabo agitari affligiq; debuit. Nimis enĩ multos deos grandi fumo suo tanq̃ signo dato ad tuitionẽ congregauerat: qbus templa: altaria: sacrificia: sacerdotes instituẽdo atq; p̃bendo: summũ uero deũ cui uni hec rite gesta debent offenderet. Et felicior qdem cũ paucioribus uixit. Sed q̃to maior facta est sicut naui nautas: tãto plures adhibendos putauit: credo desperans pauciores illos sub qbus in cõpatiõe peioris uite melius uixerat: nõ sufficere ad opitulandũ granditati sue. Primo enĩ sub ip̃is regibus excepto Numa Pompilio de quo iam supra locutus sum: q̃tum malum discordiosi certaminis fuit: quod fratrem Romuli coegit occidi?

QVomõ nec Iuno que cũ Ioue suo iam fouebat romanos rerum dños gentẽq; togatam: nec Venus ipa eneadas suos potuit adiuuare: ut bono & equo more coniugia mererẽt: cladesq; tanta irruit huius inopie: ut ea dolo raperẽt: moxq; cõ/pellerẽtur pugnare cũ soceris: et misere femine nondũ ex iniuria maritis cõciliate: iã parentũ sanguie dotarent. At enĩ uicerũt in hac conflictatõe romani uicinos suos. Quantis & q̃multis utrinq; uulneribus ac funeribus tã ppinquoꝝ q̃ & cõfinium iste uictorie cõstiterũt. Propter unũ Cesarem socerũ: et unũ generũ eius Pompeiũ: iam mortua Cesaris filia uxore Pompeii: quanto & q̃iusto doloris instinctu Lucanus exclamat. Bella p emathios plus q̃ ciuilia cãpos. Iusq; datũ sceleri canimus. Vicerũt ergo romani: ut strage soceroꝝ mãibus cruẽtis ab eoꝝ filiabus amplexus miserabiles extorquerent: nec ille auderent flere patres occisos: ne offenderent uictores maritos: que adhuc illis pugnantibus pro quibus facerent uota nesciebant. Talibus nuptiis populum romanũ non Venus sed Bellona dotauit: aut fortassis allecho illa inferna furia iam eis fauẽte Iunone plus in illos habuit licentie: q̃ cum eius precibus contra Eneam fuerat excitata. Andromacha felicius captiuata est: q̃ illa cõiugia romana nupserunt. licet seruiles tamẽ post eius amplexus nullum troianorum Pirrus occidit. Romani aũt soceros interficiebãt in preliis: quoꝝ iã filias ãplexabant in thalamis. Illa uictori subdita dolere tm̃ suoꝝ mortẽ potuit nõ timere: ille sociate bellãtibus: parentũ suoꝝ mortes p̃cedentibus uiris timebant: redeũtibus dolebant. nec timorem habentes liberũ nec dolorem. Nam propter interitum ciuiũ: propinquoꝝ: fratrum: parentũ: aut patrie cruciabant: aut crudeliter letabãtur uictoriis maritorum. Huc accedebat q ut sunt alterna bellorum: alique parẽtum ferro amiserunt uiros: alieq; utrorũq; ferro & parentes et uiros. Neq; enim & apud romanos parua fuerunt illa discrimia. Siqdẽ ad obsidionẽ quoq; p̃uentũ est ciuitatis. clausisq; portis se tuebant. Quibus dolo apertis admissisq; hostibus intra menia: ĩ ip̃o foro scelerata & nimis atrox inter generos socerosq; pugna cõmissa est: et raptores illi etiã superabãtur: et crebro fugiẽtes intra domos suas: et grauius fedabãt pristinas q̃uis & ipsas pudẽdas lugẽdasq; uictorias. Hic enĩ Romulus de suoꝝ iam uirtute desperans: Iouẽ rogauit ut starẽt. atq; illi hac occasiõe nomen statoris inuenit. Nec finis esset tanti mali nisi rapte ille laceratis crinibus emicarent: et prouolute parentibus iram eoꝝ iustissimã non armis

hec de rapta sabinarum virginum.

Cesaris et pompei bella

Lucanus.

Andromacha.

Vide ouidium de Fastis

uictricibuſ ſed ſupplici pietate ſedarent. Deinde Titum Tacium regē ſabinoꝝ ſociū regni Romuluſ ferre cōpulſuſ eſt: germani cōſortiſ impatientiſ ſed quādo & iſtū diu toleraret: q frēm geminūq; nō pertulit? Vnde & ipo interfecto ut maior deuſ eſſet regnum ſoluſ obtinuit. Que ſunt iſta iura nuptiarū. que irritamēta bellorum: que federa germāitatiſ: affinitatiſ: ſocietatiſ diuinitatiſ? Que poſtremo ſub tot diſtuto/ribuſ iura ciuitatiſ? Videſ quāta hinc dici & q̄multa poſſent: niſi que ſupſunt noſtra curaret intentio: et ſermo in alia feſtinaret.

Vid deinde poſt Numā ſub aliiſ regibuſ? Quāto malo nō ſolum ſuo ſed etiā romanoꝝ in bellū albani ꝓuocati ſunt? Quia uidelicet pax Nume tā longa uiluerat. Quā crebre ſtrageſ romani albaniq; fuerunt exercituſ: et utriuſq; cōmotio ciuitatiſ. Alba nāq; illa quā filiuſ Enee creauit Aſcaniuſ: rome mater propior ipa q̄ troia a Tullo Hoſtilio rege prouocata conflixit. Confligenſ autē & afflicta eſt et afflixit: donec multoꝝ cederet pari defectione certaminū. Tunc euentum belli de tergeminiſ hinc atq; inde fratribuſ placuit experiri. a romaniſ treſ oracii; ab albaniſ aūt treſ curiacii ꝓceſſerūt; a curiaciiſ tribuſ duo oracii; ab uno aūt oracio treſ curiacii ſupati & extincti ſunt. Ita roma extitit uictrix ea clade etiā in certamie extremo: ut de ſex uiuiſ unuſ rediret domum. Cui damnum in utriſq;? Cui luctuſ niſi Enee ſtirpi: niſi Aſcanii poſteriſ; niſi proli Veneriſ; niſi nepotibuſ Iouiſ? Nā & hoc pluſ q̄ ciuile bellū fuit; quando filia ciuitaſ cū ciuitate matre pugnauit. Acceſſit aliud huic tergeminoꝝ pugne ultime atrox atq; horrendū malū. Nam ut erant ambo populi priuſ amici: uicini qppe atq; cognati uni curiacioꝝ deſpōſata fuerat oraciorū ſoror. hec poſtea q̄ ſponſi ſpolia in uictore fratre cōſpexit: ab eodem fratre quoniā fleuit occiſa eſt. Humanior huiuſ uniuſ femie q̄ uniuerſi populi romani mihi uidet̄ fuiſſe affectuſ. Illa quē uirū iam fide media retinebat; aut forte etiā ipm fratrem dolenſ q eū occiderat: cui ſororem ꝓmiſerat; puto q non culpabiliter fleuerit. Vnde enim apud Virgilium piuſ Eneaſ laudabiliter dolet hoſtem etiā ſua peremptum manu. Vnde Marcelluſ ſiracuſanam ciuitatem recolenſ eiuſ pauloante culmē & gloriam ſub manuſ ſuaſ ſubito cōcidiſſe: cōmunem cogitanſ conditionē flendo miſeratuſ eſt. Queſo ab hūano impetremuſ affectu; ut femina ſponſum ſuū a fratre ſuo ꝑemptū ſine crimine fleuerit; ſi uiri hoſteſ a ſe uictoſ etiā cum laude fleuerūt. Ergo ſponſo a fratre illatā mortem quādo femia illa flebat; tūc ſe contra matrem ciuitatem tanta ſtrage bellaſſe; et tanta hinc & inde cognati cruoriſ effuſiōe uiciſſe gaudebat roma. Quid mihi obtenditur nomen laudiſ nomenq; uictorie? Remotiſ obſtaculiſ inſane opīoniſ: facinora nuda cernant̄; nuda penſentur: nuda iudicent̄. Cauſa dicat̄ albe: ſicut troie adulteriū dicebatur. nulla taliſ: nulla ſimiliſ inuenitur. Tantū ut deſideſ moueret Tulliuſ in arma uiroſ; et iā deſueta triūphiſ agmina. Illo itaq; uicio tantū ſceluſ ꝑpetratum eſt ſocialiſ belli atq; cognati. Quod uiciū Saluſtiuſ magnū tranſe/unter attigit. Cum enī laudanſ breuiter antiqora cōmemoraſſet tēpora: quādo uita hoīm ſine cupiditate agitabat̄; et ſua cuiq; ſatiſ placebant. Poſtea uero inquit q̄ in aſia Cyruſ; in grecia lacedemonii & athenienſeſ cepere urbeſ atq; nationeſ ſubegere: libidinē dominādi cauſam belli habere; maxīam gloriā in maximo imperio putare etcetera que ipe inſtituerat dicere. Mihi huc uſq; ſatiſ ſit eiuſ uerba poſuiſſe. Libido iſta dominādi magniſ maliſ agitat & cōterit genuſ hūanum. hac libidine roma tūc uicta albam ſe uiciſſe triūphabat; et ſui ſceleriſ laudem gloriā noīabat; qm̄ laudatur inqt ſcriptura noſtra peccator ī deſiderii ſ amīe ſue: et qui iniqua gerit benedicitur.

Fallacia igit̃ tegmina & deceptorie dealbationes auferant̃ a rebus: ut sincero inspiciantur examie. Nemo mihi dicat. magnus ille atq; ille: qa cũ illo & illo pugnauit et uicit. Pugnãt etiã gladiatores. uincũt et ipi. habet p̃mia laudis & illa crudelitas. Sed puto eẽ satius cuiuslibet inertie penas luere: q̃ illoꝝ armoꝝ gloriam querere. et tamẽ si in arenã pcederẽt pugnaturi inter se gladiatores. quoꝝ alter esset filius alter pater eẽt. tale spectaculũ quis ferret: quis nõ auferret. Quõ ergo gloriosũ alterius matris alterius filie ciuitatis inter se armoꝝ potuit eẽ certamẽ. An ideo diuersũ fuit ꝙ arena illa nõ fuit. et latiores campi non duorũ gladiatoꝝ: sed in duobus populis multoꝝ funeribus implebantur. nec amphitheatro cingebantur illa certamina: sed uniuerso orbi. Et tũc uiuis & posteris quousq; ista fama porrigit̃ impiũ spectaculũ prebebatur. Vim tamẽ patiebãtur studii sui dii illi presides imperii romani. et taliũ certaminũ tanq̃ theatrici spectatores. donec oraciorum soror propter curiacios tres peremptos etiã ipa tercia ex altera parte fraterno ferro duobus fratribus adderetur: ne minus haberet mortium etiam roma que uicerat. Deinde ad fructum uictorie alba subuersa est. Vbi post ilium quod greci euerterũt. et post lauiniũ ubi rex Latinus Eneã regem pegrinũ atq; fugitiuũ cõstituerat. tercio loco habitauerãt numia illa troiana. Sed more suo etiã inde iã fortasse migrauerãt: ideo deleta est. Discesserãt uidelicet omnes aditis arisq; relictis dii quibus imperium illud steterat. Discesserant sane ecce iam tercio. ut eis quarto roma puidentissime crederetur. Displicuerat enim et alba ubi Amulius expulso fratre. et roma placuerat ubi Romulus occiso fratre regnauerat. Sed anteq̃ alba dirueretur trãsfusus est inquiunt populus eius in romam: ut ex utraq; una ciuitas fieret. Esto ita factũ sit: urbs tamẽ illa Ascanii regnum: et terciũ domiciliũ troianoꝝ deorũ. ab urbe filia mater euersa est. Et ut belli reliquie e duobus populis unũ facerent miserabile coagulũ: multus ante fusus utriusq; sãguis fuit. Quid iã singillatim dicam: sub ceteris regibus toties̃ eadem bella renouata: que uictoriis finita uidebãtur. et tantis stragibus iterũ atq; iterũ confecta. iterum iterũq; post fedus & pacem inter generos et soceros & eoꝝ stirpem posterosq; repetita. Nõ paruum indicium calamitatis huius fuit: ꝙ portas belli nullus clausit illorum.

I. paulus de Romulo.

Nullus ergo illoꝝ sub tot diis presidibus in pace regnauit. Ipsoꝝ autẽ regũ qui exitus fuerũt. De Romulo uiderit adulatio fabulosa qua pħibetur receptus in celum. Viderũt qdam scptores eoꝝ qui eũ propter ferocitatẽ a senatu discerptum esse dixerunt. subornatũq; nescio quẽ Iuliũ Proculum. q eũ sibi apparuisse diceret: eũq; per se populo mãdasse romano ut inter numina coleretur. eoq; modo populũ qui contra senatũ intumescere ceperat repressum atq; sedatum. Acciderat enĩ & solis defectio quã certa ratione sui cursus effectam imperita nesciens multitudo meritis Romuli tribuebat. Quasi uero si luctus ille solis fuisset. magis ideo credi deberet occisus ipmq; scelus auersione etiã diurni luminis indicatũ. Sicut reuera factũ est cũ dñs crucifixus est crudelitate atq; impietate iudeoꝝ. Quã solis obscurationẽ non ex canonico siderũ cursu accidisse satis ostendit. ꝙ tũc erat pascha iudeoꝝ. Nam plena luna pasche solennitas agit̃. Regularis aũt solis defectio nõ nisi lune fine cõtingit.

Defectus solis non nisi in fine Lune.

Satis & Cicero illam inter deos Romuli receptionẽ putatam magis significat esse q̃ factam. quãdo & laudans eũ in libris de republica Scipionisq; sermõe. tantũ est inqt consecutus: ut cũ subito sole obscurato non cõparuisset: deoꝝ in numero collocatus putaretur. quam opinionem nemo unq̃ mortalis assequi potuit sine eximia uirtutis gloria. Quod aũt dicit eũ subito non cõparuisse: profecto ibi intelligit̃ aut uiolẽtia

tempestatis: aut cedis facinorisq; secretum. Nam & alii scriptores eorum defectiōi solis addunt etiā subitam tempestatem: que profecto aut occasionē sceleri prebuit: aut Romulum ipa consumpsit. De Tullo quippe etiam Hostilio qui tercius a Romulo rex fuit: qui & ipse fulmine assumptus est: dicit in eisdem libris idem Cicero propterea et istum non creditum inter deos receptum tali morte: quia fortasse quod erat in Romulo probatū id est persuasum: romani uulgare noluerunt id est uilificare: si hoc et alteri facile tribueretur. Dicit etiam aperte in inuectiuis. Illum qui hanc urbem condidit Romulū ad deos immortales beniuolentia famaq; sustulimus: ut nō uere factū: sed propter merita uirtutis eius beniuolentia iactatum diffamatūq; mōstraret. In hortensio uero dialogo cū de solis canonicis defectiōibus loqueretur: ut easdem inquit tenebras efficiat quas effecit in interitu Romuli: qui in obscuratione solis est effectus. Certe hic minime timuit interitū hoīs dicere: quia disputator magisq̄ laudator fuit. Ceteri aūt reges populi romani excepto Numa Pompilio & Ancomarcio qui morbo interierūt: q̄ horrendos exitus habuerunt. Tullus ut dixi Hostilius uictor et euersor albe cum tota domo sua fulmine cōcrematus est. Priscus Tarquinius per sui decessoris filios interemptus est. Seruius Tullus gener ipsius Tarquinii superbi qui ei successit in regnū nefario scelere occisus est. Nec discessere aditis arisq; relictis dii: tanto in optimū illius populi regem parricidio perpetrato: quos dicūt ut hoc misere troie facerent eāq; grecis diruendā exurendāq; relinquerēt: adulterio fuisse Paridis cōmotos. Sed insuper interfecto a se socero Tarquinius ipse successit. Hunc illi dii nefarium parricidam soceri interfectione regnātem: insuper multis bellis uictoriisq; triūphantem: et de bellorum manubiis capitoliū fabricantē: nō abscedentes sed presentes manentesq; uiderunt: et regem suū Iouem in illo altissimo templo hoc est in opere parricide sibi presidere atq; regnare perpessi sūt. Neq; enī adhuc innocens capitoliū instruxit: et postea malis meritis urbe pulsus ē. Sed ad ipm regnū in quo capitoliū fabricaret immanissimi sceleris perpetratōne peruenit. Quod uero eū romani regno postea depulerunt: ac secluserūt menibus ciuitatis: non ipsius de Lucretie stupro sed filii peccatū fuit: illo non solū nesciente: sed etiā absente cōmissum. Ardeā ciuitatem tūc oppugnabat: et pro populo romano bellū gerebat. Nescimus quid faceret si ad eius noticiā flagiciū filii deferretur. Et tamen inexplorato eius iudicio & inexperto ei populus ademit imperium: et recepto exercitu a quo deseri iussus est: clausis deinde portis nō sunt passi intrare redeuntem. At ille post bella grauissima quibus eosdem romanos concitatis finitimis attriuit: posteaq̄ desertus ab eis quorum fidebat auxilio regnum recipere nō ualuit: in opido tusculo rome uicino quattuordecim ut fertur annos priuatam uitam quietus habuit: et cū uxore cōsenuit optabiliore fortassis exitu q̄ socer eius: generi sui facinore nec ignorante filia sicut perhibetur extinctus. Nec tamē istum Tarquinium romani crudelem aut sceleratum sed superbū appellauerūt: sed fortassis regios eius fastus alia superbia nō ferentes. Nam scelus occisi ab eo soceri optimi regis sui usq; adeo contempserūt: ut eū regem suū facerent. ubi miror si nō scelere grauiore mercedem tantam tanto sceleri reddiderūt: nec discessere aditis arisq; relictis dii. Nisi forte quispiam sic defendat istos deos: ut dicat eos ideo mansisse rome: quo possent romanos magis punire suppliciis q̄ beneficiis adiuuare. seducentes eos uanis uictoriis: et bellis grauissimis cōterentes. Hec fuit romanorum uita sub regibus laudabili tēpore illius reipublice: usq; ad expulsionē Tarquinii superbi per ducentos ferme & quadraginta et tres annos: cum ille omnes uictorie tam multo sanguine & tantis empte calamitatibus: iuxta illud imperium intra uiginti ab urbe miliaria dilatauerint. Quātum

spacium absit ut saltem alicuius ciuitatis nec territorio comparemus.

HUic tẽpori adiciamus etiã tpus illud quousq; dicit Salustius equo & modesto iure agitatum: dum metus a Tarquinio & graue bellum cũ ethruria positũ est. Quandiu enĩ etruschi Tarquinio redire in regnũ conãti opitulati sunt: graui bello roma cõcussa est. Ideo dicit equo & modesto iure gestam rẽpublicã metu premẽte: non persuadente iusticia: in quo grauissimo tempore q̃ funestus ille annus fuit: quo primi consules creati sunt expulsa regia potestate: annũ qppe suũ non cõpleuerũt. Nam Iunius Brutus exhonoratũ eiecit urbe collegã Luciũ Tarquiniũ Collatinũ. Deinde mox ille ĩ bello cecidit mutuis cum hoste uulneribus: occisis a seipso p̃mitus filiis suis & uxoris sue fratribus: q eos p restituẽdo Tarquinio cõiurasse cognouerat. Quod factum Virgilius postq̃ laudabiliter cõmemorauit: continuo dementer ex/horruit. Cum enim dixisset natosq; pater noua bella mouentes. Ad penam pulchra p libertate uocabit. mox deinde exclamauit & ait. Infelix utcũq; ferent ea facta minores. Quomodolibet inquit ea facta posteri ferant id est preferant & excolant: qui filios occidit infelix est. Et tanquã ad consolandum infelicem subiunxit. Vicit amor patrie: laudumq; immensa cupido. Nõne in hoc Bruto qui & filios occidit: et a se percusso hoste et filio Tarquinii & mutuo percussus superuiuere nõ potuit. eiq; potius ipẽ Tarquinius superuixit. Collatini collége uidetur innocentia uindicata: q bonus ciuis ob hoc Tarquinio pulso passus est quod tyrannus ipẽ Tarquinius. Nam et idem Brutus consanguineus Tarquinii fuisse perhibetur: sed Collatinum uidelicet similitudo nominis pressit: quia etiã Tarquinius uocabatur. Mutare ergo nomẽ nõ patriam cogeretur: postremo si in eius nomine hoc uocabulum minus eẽt: Lucius Collatinus tantũmodo uocaretur. Sed ideo nõ amisit q sine ullo detrimẽto posset amittere: ut & honore primus consul: et ciuitate bonus ciuis carere iuberetur. Etiam ne ista est gloria Iunii Bruti. detestanda iniqtas & nihilo utilis reipublice. Et etiã ne ad hãc ppetrandam uicit amor patrie: laudumq; immensa cupido. Iam expulso utiq; Tarqnio tyranno: consul cũ Bruto creatus est maritus Lucretie Lucius Tar/qnius Collatinus: q̃ iuste populus mores in ciue non nomen attendit: q̃ iniuste Brutus collegam prime ac noue illius potestatis: quẽ posset si hoc offendebat nomĩe tantũ priuare: et patria priuauit & honore. Hec mala facta sunt: hec aduersa acciderũt: quãdo in illa republica equo & modesto iure agitatum est. Lucretius quoq; qui in locum Bruti fuerat subrogatus: morbo anteq̃ idem annus terminaretur absumptus est. Ita Publius Valerius q successerat Collatino: et Marcus Oracius qui p defuncto Lucretio suffectus fuerat: annum illum funereum atq; tartareum qui cõsules qnq; habuit compleuerunt. Quo anno consulatus ipius nouum honorem ac potestatem auspicata est romana respublica. Tunc iam diminuto paululum metu nõ qa bella cõquieuerant: sed qa non tã graui pondere urgebãt.

FInito scilicet tẽpore quo equo & modesto iure agitatũ est: secuta sunt que idẽ Salustius breuiter sic explicat. Deinde seruili imperio patres plebem exercere de uita ac quiete erga se regio more consulere: erga alios de uiolentia & ingetudine sibi regna moliri: illos agro pellere: et ceteris ex partibus soli ĩ impio agere. Quibus agitata seuiciis & maxime fenore oppressa plebes cũ assiduis bellis tributũ & militiã simul toleraret: armata mõtem sacrũ atq; auẽtinum insedit. Tumq; tribunos plebis

et alia sibi iura parauit discordiarum & certaminis utriusq; finis fuit secundú bellum punicum. Quid itaq; ego tantas moras uel scribens patiar uel lecturis afferam? Quã misera fuit illa respublica: tam longa etate per tot annos usq; ad secundum bellum punicum bellis forinsecis inquietare nõ desistentibus et intus discordiis sediciõibusq; ciuilibus a Salustio breuiter intimatum est. Proinde uictorie ille nõ solida beatorú gaudia fuerút sed inania solatia miserorum: et ad alia atq; alia terribilia mala sube/unda illecebrosa incitamenta minime quietorum. Nec nobis quia hec dicimus boni romani prudentesq; succenseãt quanq̃ de hac re nec pauendi sint nec monendi: qñ eos minime succensuros esse certissimum est. Neq; enim grauius uel grauiora dicimus auctoribus eorum: et stilo & ocio multum impares. Quibus tamen ediscendis & ipsi elaborauerunt: et filios suos elaborare compellunt. Qui autẽ succensent: quãdo me ferrent si ego dicerem quod Salustius ait plurime turbe sediciões & ad posterú bella ciuilia orta sunt: dum pauci potentes quoꝝ in grãm pleriq; cõcesserant sub honesto patrum aut plebis nomine dominatiões affectabant boniq; & mali ciues appellati: non ob merita in rempublicam incesserant omnibus pariter corruptis sed uti quisq; locupletissimus & iniuria ualidior quia presentia defendebat pro bono ducebatur. Porro si illi scriptores historie ad honestam libertatem pertinere arbitrati sút mala ciuitatis proprie nõ tacere quã multis locis magno preconio laudare compulsi sút: cú aliam ueriorem quo ciues eterni legendi sunt nõ haberent qd nos facere cõuenit: quorú spes quãto in deo melior & certior tanto maior debet esse libertas: cú mala presentia christo nostro imputant ut infirmiores imperitioresq; mentes alienent ab ea ciuitate: in qua sola iugiter feliciterq; uiuẽdum est. Nec in deos eoꝝ horribiliora nos dicimus q̃ eorum iidem auctores quos legút & predicant quãdoqdem et ex ipsis que diceremus accepimus et nullo modo dicere uel talia uel cuncta sufficimus. Ubi erant ergo illi dii qui propter exiguam fallacemq; huius mundi felicitatem colendi existimantur cú romani qbusse colendos mendacissima astutia uendicabant tantis calamitatibus uexarẽtur? Ubi erant quãdo Valerius consul et ab exulibus & seruis incensum capitoliú cú defensaret occisus est faciliusq; ipe prodesse potuit edi Iouis: q̃ illi turba tot numinú cú suo maximo atq; optimo rege: cuius templú liberauerat subuẽire? Ubi erant quãdo densissimis fatigata ciuitas sedicionum malis cú legatos athenas missos ad leges mutuandas paululú quieta operiret: graui fame pestilẽtiaq; uastata est? Ubi erant quãdo rursus populus cú fame laboraret prefectú annone primú creauit atq; illa fame inualescente: spurius Emilius qui esurienti multitudini frumenta largitus est regni affectati crimen incurrit et eiusdem prefecti instantia per dictatorem Lucium Quintum etate decrepitum: a Quinto Seruilio magistro equitum cum maximo & periculosissimo tumultu ciuitatis occisus ẽ? Ubi erant qñ imminẽte pestilentia maxĩa exportãdis inutilibus populus diu multúq; fatigatus: noua lectisternia quod nunq̃ antea fecerat exhibenda arbitratus est. lecti aút ster/nebantur in honorem deoꝝ: unde hoc sacrum uel potius sacrilegiú nomen accepit? Ubi erant quãdo per .x. continuos annos male pugnando crebras & magnas clades apud ueios exercitus romanus acceperat nisi per Furiú Camillú tandẽ subuẽiretur: quem postea ciuitas ingrata damnauit? Ubi erant quando galli romam ceperunt: spoliauerunt: incenderunt: cedibus impleuerunt? Ubi erant cú illa insignis pestilẽtia tam ingentem stragẽ dedit: qua & ille Furius Camillus extinctus est: q rempublicã ingratam & a ueientibus ante defendit: et de gallis postea uindicauit? Inde in hac pestilentia scenicos ludos aliam nouam pestem non corporibus romanoꝝ: sed quod

Valerius

Roma a gallis capta

est multo perniciosius moribus intulerunt. Vbi erant quādo alia pestilentia grauis de uenenis matronarum exorta credita est: qua᷑ supra fidem multarū atq; nobiliū mores deprebensi sunt omni pestilentia grauiores. uel quando in caudinas furculas a samnitibus obsessi: ambo cum exercitu cōsules fedus cū eis fedum facere coacti sūt. ita ut equitibus romanis sexcentis obsidibus datis: ceteri amissis armis aliisq; spoliati priuatiq; tegminibus sub iugum bostium cum uestimentis singulis mitterētur? Vbi quando graui pestilentia ceteris laborantibus multi etiam in exercitu ictu fulminis perierunt? Vel quādo etiā inter alia intolerabilis pestilētia Esculapiū ab epidauro quasi medicum deum roma aduocare atq; adhibere compulsa est. qm̄ regem omniū Iouem q iam diu in capitolio sedebat multa stupra qbus adolescens uacauerat: non permiserant fortasse discere medicinam. uel cū cōspirantibus uno tempore bostibus lucanis: brutiis: samnitibus: etruscis & scenonibus gallis primo ab eis legati perempti sūt? Deinde cū pretore oppressus exercitus septem tribunis cū illo pereuntibus: et militū tredecim milibus. uel quādo post graues & longas rome seditiones qbus ad ultimum plebs ianiculū bostili direptione secesserat. cuius mali tam dira calamitas erat: ut eius rei causa quod in extremis periculis fieri solebat & dictator crearetur Ortensius. qui plebe reuocata in eodem magistratu expirauit. quod nulli dictatori an̄ contigerat. et quid illis diis iam presente Esculapio grauius crimen fuit? Tum uero tam multa bella ubiq; crebuerunt: ut inopia militū proletarii illi qui eo ꝙ proli gignende ua/cabant: ob egestatē militare nō ualentes hoc nomē acceperāt militie cōscriberent. Accitus etiā a tarētinis Pyrrbus rex grecie tūc ingenti gloria celebratus: romanorū bostis effectus est. Cui sane de rerum futuro euentu cōsulenti: satis urbane Apollo sic ambiguum oraculum edidit: ut e duobus qdquid accidisset ip̄e diuinus haberetur. Ait enim. dico te Pyrrbe uincere posse romāos. atq; ita siue Pyrrbus a romanis siue romani a Pyrrbo uincerentur: securus fatidicus utrūlibet expectaret euentū. Que tūc & q̄ horrēda utriusq; exercitus clades: in qua tn̄ supior Pyrrbus extitit: ut iam posset Apollinē p suo intellectu p̄dicare diuinū: nisi pxime alio prelio romani abscederēt superiores. Atq; in cāta strage bellorꝝ etiā pestilētia grauis exorta ē mulierū. Nam p̄us q̄ maturos partus ederēt grauide moriebāt. Vbi se credo Esculapius excusabat: ꝙ archiatrum se non obstetricē profitebat. Pecudes quoq; similiter interibāt: ita ut iam defecturū genus aīalium crederet. Quid biems illa cōmemorabilis tā incredibili immanitate seuiens: ut niuibus borrenda altitudine etiā in foro per dies. xl. manen/tibus: tiberis quoq; glacie duraretur. Si nostris temporibus accidisset: que isti & q̄ta dixissent? Quid illa itidem ingens pestilentia: q̄diu seuiuit: q̄ multos pemit? Que cū in annū aliū multo grauius tēderetur: frustra presente Esculapio aditū est ad libros Sybillinos. In quo genere oraculorꝝ sicut Cicero in libris de diuinatiōe cōmemorat: magis interpretibus ut possunt siue uolunt dubia coniectantibus credi solet. Tunc ergo dictū est eam eē cām pestilētie: ꝙ plurimas edes sacras multi occupatas p̄uatim tenerent. sic interim a magno imperitie uel desidie crimine Esculapius liberatus est. Vnde autem a multis edes ille fuerant occupate nemine probibente: nisi quia tante numinum turbe diu frustra fuerat supplicatum. atq; ita paulatim loca deserebātur a cultoribus: ut tanquā uacua sine ullius offensione possent bumanis saltem usibus uendicari. Nanq; tunc uelut ad sedādam pestilentiā diligenter repetita fuerūt atq; reparata: nisi postea eodem mō neglecta atq; usurpata latitarent: non utiq; magne peritie Varronis tribueretur. ꝙ scribens de edibus sacris tam multa ignorata cōmēorat. Sed tūc interim elegans nō pestilentie depulsio: sed deorꝝ excusatio procurata est.

Pyrrhus

IAm uero punicis bellis cum inter utrūq; imperiū uictoria diu anceps atq; incerta penderet: populiq; duo preualidi impetus in alterutrū fortissimos & opulentissi/mos agerent: quot munitiora regna contrita sunt: que urbes ample nobilesq; delete: quot afflicte: quot perdite ciuitates: q̄ longe lateq; tot regiones terreq; uastate sunt: quotiens uicti hinc atq; inde uictores: quid hoīum consumptum est uel pugnantiū militum: uel ab armis uacantium populorum: quāta uis nauium marinis etiā preliis oppressa: et diuersarum tempestatū uarietate submersa est: si enarrare uel cōmemo/rare conemur: nihil aliud q̄ scriptores etiā nos erimus historie. Tunc magno metu pturbata romana ciuitas: ad remedia uana & ridenda currebat. Instaurati sunt ex auctoritate librorum sibillinorum ludi seculares: quoꝝ celebritas inter centū annos fuerat instituta: felicioribusq; temporibus memoria negligēte perierat. Renouarūt etiā pontifices ludos sacros infernis: et ipsos abolitos annis retrorsū melioribus. Nimirū enim quando renouati sunt: tanta copia morientium ditatos inferos etiam ludere delectabat: cū pfecto miseri hoīes ipa rabida bella & cruentas aīositates: funereasq; hinc atq; inde uictorias magnos agerent ludos demonum: et opimas epulas inferoꝝ. Nihil sane miserabilius primo punico bello accidit: q̄ q ita romani uicti sūt: ut etiā Regulus ille caperetur cuius in pmo & in altero libro mentionē fecimus: uir plane magnus & uictor antea domitorq; penorum. Qui etiā ipm primum bellū punicum confecisset: nisi auiditate nimia laudis & glorie duriores conditiones q̄ ferre possent fessis carthaginensibus imperasset. Illius uiri & captiuitas inopinatissima: et seruitus indignissima: et iuratio fidelissima: et mors crudelissima: si deos illos non cogit eru/bescere: uerū est q erei sunt & nō habēt sanguinē. Nec mala illo tēpore grauissima intra menia defuerunt. Nam exundante nimis ultra morem fluuio tiberino: pene oīa urbis plana subuersa sūt: aliis impetu quasi torrentis impulsis: aliis uelut stagno diuturno madefactis atq; sublapsis. Istam deinde pestem ignis pniciosior subsecutus est. qui correptis circa forū quibusq; celsioribus: etiā templo Veste suo familiarissimo non pepercit: ubi ei ueluti uitam perpetuam diligentissima substitutione lignorum non tam honorate q̄ damnate uirgines donare consueuerant. Tum uero illic ignis non tantum uiuebat: sed etiam seuiebat. Cuius impetu exterrite uirgines: sacra illa fatalia que iam tres in qbus fuerant presserant ciuitates: cū ab illo incendio liberare nō possent: Metellus pontifex sue quodāmodo salutis oblitus irruens ea semiustu/latus abripuit. Neq; enim uel ipm ignis agnouit. aut uero erat ibi numē quod non etiā si fuisset fugisset. Homo igitur potius sacris Veste q̄ illa hoī pdesse potuerunt. Si aūt a semetipis ignem non repellebant a ciuitate cuius salutem tueri putabant: quid contra illas aquas flāmasq; poterant adiuuare: sicut etiā res ipa nihil ea prsus potuisse patefecit. Hec istis neq̄q̄ obiicerētur a nobis: si illa sacra dicerent nō tuendis his bonis temporalibus instituta: sed signandis eternis. et ideo cum ea que corporalia uisibiliaq; eēnt pire cōtingeret: nihil his rebus minui pper quas fuerant instituta: et posse ad eosdem usus denuo reparari. Nunc uero cecitate miserabili eis sacris que perire possent fieri potuisse existimant: ut salus terrena & tēporalis felicitas ciuitatis perire non posset. Proinde cum illis etiā manentibus sacris: uel salutis cōtritio uel infelicitas irruisse monstratur: mutare sententiam quam defendere nequeunt erubescunt. De afflictione belli punici secundi quo uires utriusq; consumpte sunt. C. xix

SEcundo autem bello punico: nimis longum est commemorare clades duorum populorū tam longe secum lateq; pugnantium: ita ut his quoq; fatentibus qui

Ludi seculares in solam cladis instaurati.

Regulus captus fuit in primo bello punico ...

Exundacio fluuii Tiber

Veste templum

Metellus ex igne sacra abripuit et liberauit

non tam narrare bella romana q̃ romanũ imperium laudare instituerunt: similior uicto fuerit ille qui uicit. Hãnibale qppe ab hispania surgente: et pireneis mõtibus superatis gallia trãscursa alpibusq; diruptis tam longo circuitu auctis uiribus cũcta uastando aut subigendo: torrentis mõ italie faucibus irruente: q̃cruenta bella gesta sunt: q̃multa prelia: quotiens romani superati: q̃multa ad hostem opida defecerũt: q̃multa capta & oppressa: q̃dire pugne et totiens Hãnibali romana clade glorioso. Sed hec hactenus. De cannensi autem mirabiliter horrẽdo malo quid dicam? Vbi Hãnibal cum esset crudelissimus: tamen tanta inimicoꝝ atrocissimoꝝ cede satiatus parci iussisse perhibetur. Vnde tres modios anuloꝝ aureorũ carthaginem misit: quo intelligerent tantam in illo prelio dignitatẽ cecidisse romanã: ut facilius eã caperet mensura q̃ numerus: atq; hinc strages turbe cetere tanto utiq; numerosioris quanto infirmioris: que sine anulis iacebat: conicienda potius q̃ nuntiãda putaretur. Deniq; tanta militum inopia secuta est: ut romani reos facinorum proposita impunitate colligerent: seruicia libertate donarent: atq; ex illis pudendus nõ tam suppleretur q̃ institueretur exercitus. Seruis itaq; imo ne faciamus iniuriam iã libertis: p romana republica pugnaturis arma defuerunt. Detracta sunt templis. tanq̃ romani diffuis dicerẽt. Ponite que tã diu inutiliter habuistis: si forte aliqd utile inde facere possint nostra mancipia: unde uos nostra numĩa nihil facere potuistis. Tunc etiã stipendiis sufficiẽdis cũ defecisset erarium: in usus publicos opes uenere priuate: adeo unoquoq; id quod habuit conferente: ut preter singulos anulos aureos singulasq; bullas miserabilia dignitatis insignia: nihil sibi auri senatus ipe q̃to magis ceteri ordines tribusq; relinquerent. Quis ferret istos si nostris temporibus ad hanc inopiam cogerentur: cũ eos mõ uix feramus quãdo pro supflua uoluptate plura donant histrionibus: q̃ tũc legiõibus pro extrema salute collata sunt?

Ed i his oĩbus belli punici secũdi malis: nihil miserabilius ac miserabili querela dignius: q̃ exicium saguntinorum fuit. Hec quippe hispanie ciuitas amicissima populi romani: dũ eidem populo fidem seruat euersa est. Hinc enĩ Hãnibal fracto federe romanoꝝ causas quesiuit: qbus eos irritaret ad bellũ. Saguntũ ergo ferociter obsidebat. Quod ubi rome auditum est: missi sunt legati ad Hãnibalem ut ab eius obsidione discederet. Contempti carthaginem pergunt: querimoniamq; deponunt federis rupti: infectoq; negocio romam redeunt. Dum he more aguntur: misera illa ciuitas opulentissima siue reipublice romaneq; carissima: octauo uel nono a peniis mense deleta est: cuius interitum legere quãto magis scribere horroris est. Breuiter tñ eum cõmemorabo: ad rem qppe que agitur multum pertinet. Primo fame cõtabuit. nam etiã suoꝝ cadaueribus a nõnullis pasta perhibetur. Deinde fessa oĩum rerũ: ne saltem captiua in manus Hãnibalis perueniret: ingentem rogum publice struxit: in quem ardentem ferro etiã trucidatos omnes se suosq; miserunt. Hic aliquid agerent duelliones atq; nebulones sacrificioꝝ adipibus inhiantes: et fallacium diuinationum caligine decipiẽtes: hic aliqd agerẽt si ciuitati populi romani amicissime subuẽirent: et fidei conseruatione pereũtem perire non sinerent. Ipsi utiq; medii prefuerũt: cum romãe reipublice interiecto federe copulata est. Custodiens itaq; fideliter quod ipsis presidibus placito iunxerat: fide uinxerat: iuratõe constrinxerat: a perfido obsessa oppressa consumpta est. Si ipsi dii tempestate atq; fulminibus Hãnibalem postea romanis proximum menibus terruerunt: longeq; miserunt: tunc primũ tale aliquid facerent: audeo qppe dicere: honestius illos pro amicis romanoꝝ ideo periclitãtibus

ne romanis frangerent fidem|et nullā open tunc habentibus: q̄ pro ipsis romanis qui pro se pugnabāt atq; aduersus Hānibalem opulenti erant potuisse tepestate seuire. |Si ergo tutores essent romane felicitatis & glorie: tam graue ab ea crimen sagūtine calamitatis auerterēt|Nunc uero q̄ stulte credit: diis illis defensoribus romā uictore Hānibale non perisse|qui sagūtine urbi non potuerūt ne pro eius periret amicicia subuenire?|Si sagūtinorum christianus populus esset: et huiusmodi aliquid pro fide euangelica pateretur|quanq̄ se ipe nec ferro nec ignibus corrupisset|sed tamē si pro fide euangelica excidium pateretur: ea spe pateretur qua in christū crediderat: non mercede breuissimi temporis: sed eternitatis interminate potiretur|Pro istis aūt diis qui propterea coli phibentur: propterea colendi requiruntur|ut harum labentiū atq; transeuntium rerum felicitas tuta sit:|quid nobis defensores & excusatores eorum de sagūtinis pereūtibus respondebunt:|nisi quod de illo Regulo extincto?|Hoc qppe interest q̄ ille unus homo: hec tota ciuitas: utriusq; tamē interitus causa cōseruatio fidei fuit. propter hanc enī ad hostes & redire ille uoluit: et noluit ista transire|Cō/seruata ergo prouocat deoꝝ iram fides.|An possunt & diis propiciis perire non solū quiq; homines: uerum etiam integre ciuitates?|Verum uolunt eligant. Si enim fidei seruate irascūtur illi dii: querant perfidos a qbus colantur.|Si aūt etiā illis propiciis multis grauibusq; cruciatibus afflicti interire hoīes ciuitatesq; possunt: nullo fructu felicitatis coluntur|Desinant igit̄ succensere: qui sacris deoꝝ suoꝝ perditis se infelices factos esse putant|Possent enim illis nō solum manentibus: uerum etiā fauentibus nō sicut modo de miseria murmurare|sed sicut tunc Regulus & sagūtini excruciati horribiliter etiā penitus interire.

Porro inter secundum & postremum bellum carthaginense|quando Salustius optimis moribus & maxima cōcordia dixit egisse romanos: multa enī pretereo suscepti operis modum cogitans|Eodem ergo ipo tempore moꝝ optimoꝝ maxieq; cōcordie|Scipio ille rome italieq; liberator: eiusdemq; belli punici secūdi tam hor/rendi tam exiciosi tam periculosi predarus mirabilisq; confector|uictor Hānibalis |domitorq; carthaginis|cuius ab adolescētia uita describit̄ diis dedita tēplisq; nutrita: inimicorum accusatiōibus cessit|carensq; patria quam sua uirtute saluam & liberam reddidit|i opido linternensi egit reliquam compleuitq; uitam|post insignem suum triūphum nullo illius urbis captus desiderio: ita ut iussisse phibeat̄ ne saltē mortuo in ingrata patria funus fieret|Deinde tunc primū per Gneū Malleū pconsulem de gallogrecis triūphantē: asiatica luxuria romam omi hoste peior irrepsit|Tūc enim primū lecti erati & p̄tiosa stragula uisa phibētur|Tūc inducte in cōuiuia psalterie et alia licenciosa nequicia|Sed nunc de his malis que intolerabiliter hoīes patiūtur: non de his que libenter faciunt dicere institui|Vnde illud magis quod de Scipione cōmemoraui|q̄ cedens inimicis extra patriam quā liberauit mortuus est|ad p̄sentem pertinet disputationem: q̄ ei romana numina a quoꝝ templis auertit Hānibalem nō reddiderunt uicem|que propter istam tantūmodo colūtur felicitatem|Sed quia Salustius eo tēpore ibi dixit mores optimos fuisse: propterea hec de asiana luxuria cōmemoranda putaui|ut intelligatur etiā illud a Salustio in comparatione aliorū tempoꝝ dictum|qbus tēporibus peiores utiq; in grauissimis discordiis mores fuerūt. |Nam tunc id est inter secūdum & postremū bellum carthaginense lata est etiā illa lex uoconia|ne qs heredē feminā faceret: nec unicā filiam|Qua lege qd iniquius dici aut cogitari possit ignoro|Verūtamen toto illo interuallo duum bellorū punicoꝝ

tolerabilior infelicitas fuit: bellis tantúmodo foris cóterebat exercitus: sed uictoriis cósolabatur. Domi aút nulle sicut alias discordie seuiebát. Sed ultimo bello punico uno impetu alterius Scipionis q ob hoc etiá ipe africani cognomen inuenit: emula imperii romani ab stirpe deleta est: ac deinde tantis maloꝝ aggeribus oppssa romana respublica: ut prosperitate ac securitate rerum unde nimiú corruptis moribus mala illa congesta sunt: plus nocuisse móstretur tam cito euersa: q̃ prius nocuerat tam diu aduersa carthago. Hoc toto tempore usq; ad Cesarem Augustum: qui uidetur nó adhuc uel ipsorum opinione gloriosam: sed contentiosam & exiciosam et plane iam eneruem ac languidam libertatem oímodo extorsisse romáis: et ad regale arbitriú cúcta reuocasse: et q̃si morbida uetustate collapsam ueluti instaurasse ac renouasse républicam. Toto ergo isto tépore omitto ex aliis atq; aliis causis atq; etiá bellicas clades: et numantinú fedus horrenda ignominia maculosú: uolauerant ení pulli de cauea: et Mancino cósuli ut aiút auguriú malú fecerant: q̃si per tot annos qbus illa exigua ciuitas romanú circúsessa exercitú afflixerat: ipiq; romane reipublice terrori esse iam ceperat. Alii contra eum malo augurio processerút: sed hoc inquá omitto.

QVamuis illud nequaq̃ tacuerim: q Mitridates rex asie ubiq; in asia pegrinátes ciues romáos: atq; innumerabili copia suis negociis intétos uno die occidi iussit: et factum est. Quá illa miserabilis rerum facies erat: subito quéquam ubicúq; fuisset inuentus: in agro: in uia: in opido: in domo: in uico: in foro: in templo: in lecto: in cóuiuio: inopinate atq; impie fuisse trucidarú. Quis gemitus moriétium: que lacrime spectátium fortasse etiam ferientium fuerunt. Quá dura necessitas hospitum: non solum uidendi nefarias illas cedes domi sue: uerum etiá perpetrandi: ab illa blanda cóitate húanitatis repente mutatis uultibus ad hostile negocium in pace pagédum: mutuis ut ita dicá oío uulneribus: cú percussus in corpore & percussor in aío feriret. Num & isti omnes auguria contempserant. Num deos & domesticos et publicos cú de sedibus suis ad illam irremeabilem pegrinationem profecti sunt: quos cósulerent non habebant. Hoc si ita est: nó habent cur isti in hac causa de nostris temporibus cóquerantur. Olim romani hec uana cótempnút. Si aút consuluerút: respódeatur quid ista profuerunt: quádo per humanas dumtaxat leges nemine probibéte talia licueruut.

SEd iam illa mala breuiter quátum possumus cómemoremus: que q̃to interiora tanto miseriora extiterút: discordie ciuiles uel potius inciuiles: nec iá seditónes sed etiá ipsa bella urbana: ubi tantus sanguis effusus est: ubi partium studia nó contentionum dissensionibus uariisq; uocibus in alterutrú: sed plane iam ferro armisq; seuiebát bella socialia: bella seruilia: bella ciuilia: quátum romanú cruoré fuderút: quátam italie uastationé desertionéq; fecerunt. Nanq; anteq̃ se aduersus romam sociale latium bellum cómoueret: cuncta aíalia humanis usibus subdita: canes equi: asini boues: et queq; alia pecora sub hominum dominio fuerunt: subito efferata & domestice lenitatis oblita: relictis tectis libera uagabantur: et oém non solum alioꝝ uerum etiá dominoꝝ aduersabantur accessum: nó sine exicio uel periculo audentis: siquis de proximo urgeret. Quod quáti mali signum fuit. Quod si hoc signum fuit quod tantú malum fuit: q cum malú fuit illud cuius hoc signum fuit. Hoc si nostris temporibus accidisset: rabidiores istos q̃ illi sua animalia pateremur.

INicium autẽ ciuilum bellorum fuit seditiones graccorum agrariis legibus excitate. Volebant enim agros populo diuidere quos nobilitas perperam possidebat. Sed tam uetustã iniqtatem audere cõuellere piculosissimum: imo uero ut ipa res docuit perniciosissimũ fuit. Que funera facta sunt cũ prior Graccus occisus est: que etiã cũ alius frater eius nõ longo interposito tẽpore. neq; enĩ legibus & ordine potestatum: sed turbis armorũq; cõflictibus nobiles ignobilesq; necabãtur. Post Gracci alterius interfectionẽ: Lucius Opimius cõsul qui aduersus eũ intra urbem arma cõmouerat: eoq; cũ sociis oppresso & extincto ingentem ciuium stragem fecerat. cũ questionem haberet iam iudiciaria inqsitiõe ceteros psequens: tria milia hoĩm occidisse phibetur. Ex quo intelligi potest: quãtam multitudinem mortium habere potuerit turbidus conflictus armorum: qñ tantã habuit iudiciorum uelut examinata cognitio. Percussor Gracci ipius caput quãtum graue erat tanto auri pondere consuli uẽdidit. hec enim pactio cedem pcesserat. In qua etiã occisus est cũ liberis Marcus Fuluius cõsularis.

Eleganti sane senatus cõsulto eo ipo loco ubi funereus tumultus ille cõmissus est: ubi tot ciues ordinis cuiusq; ceciderũt: edes concordie facta est. ut graccorũ pene testis & concionantiũ oculos ferirer: memoriamq; cõpungeret. Sed hoc qd aliud fuit q̃ irrisio deorum. illi dee templũ cõstituere: que si eẽt in ciuitate nõ tantis dissenti/onibus dilacerata corrueret? Nisi forte sceleris huius rea concordia: quia deseruerat aĩos ciuiũ: meruit in illa ede tanq̃ in carcere includi. Cur enĩ si rebus gestis cõgruere uoluerũt. nõ ibi potius edem discordie fabricarũt? An ulla ratio redditr cur cõcordia dea sit: et discordia dea nõ sit. ut scdm Labeonis distinctionẽ bona sit ista: illa uero mala? Nec ipse aliud secutus uidetur: q̃ quod aduertit rome etiam febri sicut saluti templũ constitutũ. Eo igit̃ modo non tantũ concordie: uerũ etiã discordie cõstitui debuit. Periculose itaq; romani tam mala dea irata uiuere uoluerũt: nec troianum excidiũ recoluerunt originẽ ab eius offensione sumpsisse. Ipsa qppe quia inter deas nõ fuerat inuitata: trium dearũ litem aurei mali suppositiõe cõmentata est. Vnde rixa numinũ: et Venus uictrix. et rapta Helena. et troia deleta est. Quapropter si forte indignata ꝙ inter deos in urbe nullũ templũ habere meruit: ideo iã turbabat tantis tumultibus ciuitatẽ. q̃to atrocius potuit irritari: cũ in loco illius cedis hoc ẽ in loco sui operis aduersarie sue constitutã edem eẽ uideret? Hec uana ridẽtibus nobis illi docti sapientesq; stomachant̃. et tamẽ numinũ bonorum malorumq; cultores. De hac questiõe cõcordie discordieq; nõ exeunt. siue pretermiserint harũ dearũ cultum: eisq; Febrem Bellonãq; ptulerint qbus antiq̃ phana fecerũt: siue & istas coluerint: cum sic eos discedente cõcordia. discordia seuiens usq; ad ciuilia bella perduxerit.

PRedarum uero seditiõibus obstaculum: edem cõcordie testem cedis suppliciiq; graccorum cõcionantibus opponendã putarunt. Quãtum ex hoc profecerint indicant secuta peiora. Laborarũt enĩ deinceps cõcionatores nõ exemplũ deuitare graccorũ: sed supare propositum. Lucius Saturnius tribunus plebis. et Gaius Cesar: Seruilius pretor. et multo post Marcus Drusus: quorum oĩm seditiõibus cedes primo iam tũc grauissime. deinde socialia bella exarserũt: qbus italia uehemẽter afflicta: et ad uastitatem miserabilem desertionẽq; pducta est. Bellũ deinde seruile successit & bella ciuilia. In qbus que prelia cõmissa sunt: qd sanguinis fusum. ut oẽs fere italie gentes qbus romanũ maxĩe prepollebat impiũ: tanq̃ seua barbaries domarent̃. Iam ex paucissimis hoc ẽ minus q̃ septuaginta gladiatoribus quẽadmodum bellũ seruile

lex agraria

Caput gracci ... pondere venditum

Aedes concordie ubi fuit

concordia discordia. Labeo.

Dea discordia causa fuit Troiani belli.

febris Bellona.

cōtractum sit: ad quātum numerū & q̄ acrem ferocemq; puenerit: quos ille numerus imperatores populi romani supauerit: quas & quō ciuitates regionesq; uastauerit: uix q historiā conscripserūt satis explicare potuerūt. Neq; id solum fuit seruile bellum: sed & macedoniam prouinciā prius seruicia depopulata sunt deinde siciliam oramq; maritimā. Quāta etiā & q̄horrenda cōmiserint p̄mo latrocinia: deinde ualida bella piratarū: quis p magnitudine rerū ualeat eloqui.

Cum uero Marius ciuili sanguine iam cruentus: multis aduersarū sibi partium pemptis: et uictus urbe profugisset: uix paululū respirante ciuitate ut uerbis tullianis utar: supauit postea Cinna cū Mario. Tū uero clarissimis uiris interfectis lumina ciuitatis extincta sunt. Vltus est huius uictorie crudelitatem postea Silla: nec dici qdem opus est q̄ta diminutione ciuium: et q̄ta calamitate reipublice. De hac enī uindicta que pniciosior fuit: q̄ si scelera que puniebant̄ impunita relinquerent̄. Ait & Lucanus. Excessit medicina modū nimiumq; secuta est: Qua morbi duxere manus periere nocentes. Sed cū iam soli possent supesse nocentes. Tūc data libertas odiis resolutaq; legū: Frenis ira ruit. Illo bello mariano atq; sillano exceptis his q foris in acie ceciderūt: in ipa quoq; urbe cadaueribus uici: platee: fora: theatra: tēpla cōpleta sunt: ut difficile iudicaretur qn̄ uictores plus funerū ediderint: utrum prius ut uincerent: an postea qa uicissent. Cum primū uictoria mariana quādo de exilio se ipse restituit: exceptis passim quaquersum cedibus factis: caput Octauii consulis poneretur in rostris: Cesar & Fimbria domibus trucidarentur a suis: duo Crassi pater et filius in cōspectu mutuo mactarentur: Bebius & Numitorius unco tracti sparsis uisceribus interirēt: Catulus hausto ueneno se māibus inimicoꝝ subtraheret: Merula flamen Dialis precisis uenis Ioui etiā suo sanguine litaret: In ipius aūt Marii oculis continuo feriebantur: qbus salutantibus dexteram porrigere noluisset.

C. xxviii.

Sillana uero uictoria secuta huius uidelicet uindex crudelitatis: post tantum sanguinē ciuiū quo fuso cōpata fuerat: finito iam bello inimiciciis uiuentibus crudelius in pace grassata est. Iam etiā post Marii maioris pristinas ac recentissimas cedes: addite fuerant alie grauiores a Mario iuuene atq; Carbone earūdem partiū marianarum. Qui Silla imminēte non solū uictoriā: uerum etiā ipam desperantes salutem: cuncta suis aliisq; cedibus impleuerunt. Nam preter stragem late p diuersa diffusam: obsesso etiā senatu: de ipa curia tanq̄ de carcere pducebantur ad gladium. Mucius Sceuola pontifex qm̄ nihil apud romāos templo Veste sanctius habebat: aram ipam amplexus occisus est. igneq; illū q perpetua cura uirginū semp ardebat: suo pene sanguine extinxit. Vrbem deinde Silla uictor intrauit. q in uilla publica nō iam bello sed ipa pace seuiente: septē milia peditū undecūq; inermia nō pugnādo sed iubendo pstrauerat. In urbe autē tota quē uellet sillanus quisq; feriebat. Vnde tot funera numerari oīo non poterant: donec Sille suggereret̄ sinendos esse aliquos uiuere: ut essent qbus possent impare qui uicerant. Tunc iam cohibita que hac atq; hac passim furibunda ferebat̄ licentia iugulandi: tabula illa cū magna gratulatiōe proposita est: que hoīum ex utroq; ordine splendido equestri scilicet atq; senatorio occidēdoꝝ ac pscribendoꝝ duo milia cōtinebat: cōtristabat numerus: sed cōsolabat̄ modus. Nec qa tot cadebant tātum erat meroris: q̄tum leticie qa ceteri nō timebāt. Sed in qbusdā eoꝝ q mori iussi erant: etiā licet ipa crudelis ceteroꝝ securitas genera mortium exquisita cōgemuit. Quēdam enī sine ferro laniantiū manus diripuerunt. immanius hoīes hoīem uiuum: q̄ bestie solent disserpere cadauer abiectū. Alius

oculis effossis & particulatim membris amputatis in tantis cruciatibus diu uiuere uel potius diu mori coactus est. Subuastate sunt etiam tanquam uille quedam nobiles ciuitates. una uero uelut unus reus occidi iuberetur: sic tota iussa est ciuitas trucidari. Hec facta sunt in pace post bellum. non ut acceleraretur obtinenda uictoria: sed ne contempneretur obtenta. Pax cum bello de crudelitate certauit & uicit. Illud enim prostrauit armatos: ista nudatos. bellum erat ut qui feriebat si posset feriret: pax autem non ut qui euaserat uiueret: sed ut moriens non repugnaret. Que rabies exterarum gentium: que seuicia barbarorum huic de ciuibus uictorie ciuium comparari potest?

Quid roma funestius tetrius amariusque uidit: utrum olim gallorum & paulo ante gothorum irruptionem: an Marii & Sille aliorumque in eorum partibus uirorum clarissimorum tanquam suorum luminum in sua membra ferocitatem? Galli quidem trucidauerunt senatum: quicquid eius in urbe tota preter arcem capitolinam que sola utcunque defensa est reperire potuerunt. Sed in illo colle constitutis auro uitam saltem uendiderunt: quam & si ferro rapere non possent: possunt tamen obsidione consumere. Gothi uero tam multis senatoribus pepercerunt: ut magis mirum sit quod aliquos peremerunt. At uero Silla uiuo adhuc Mario ipsum capitolium quod a gallis tutum fuit: ad decernendas cedes uictor insedit. Et cum fuga Marius esset lapsus ferocior cruentiorque rediturus: iste in capitolio per senatus etiam consultum tam multos uita rebusque priuauit. Marianis autem partibus Silla absente quid sanctum cui parcerent fuit: quando Mutio ciui senatori pontifici aram ipsam ubi erant ut aiunt sacra romana misceris ambienti amplexibus non pepercerunt? Sillana porro tabula illa postrema: ut omittamus alias innumerabiles mortes: plures iugulauit senatores quam gothi uel expoliare potuerunt. Qua igitur fronte: quo corde: qua impudentia: qua insipientia uel potius amentia illa uel dicunt non imputant: et hec nostro imputant xpo?

Crudelia bella ciuilia omnibus bellis hostilibus auctoribus etiam eorum fatentibus amariora: quibus illa respublica nec afflicta sed perdita omnino iudicata est: longe ante aduentum xpi exorta sunt: et sceleratarum concatenatione causarum a bello mariano atque sillano ad bella Sertorii & Catiline: quorum a Silla fuerat ille proscriptus ille nutritus. inde ad Lepidi & Catuli bellum: quorum alter gesta sillana rescindere alter defendere cupiebat. inde ad Pompeii & Cesaris: quorum Pompeius sectator Sille fuerat: eiusque potentiam uel equauerat uel iam etiam superauerat. Cesar autem Pompeii potentiam non ferebat. sed quia non habebat. quam tamen illo uicto interfectoque transcendit. Hinc ad alium Cesarem qui post Augustus appellatus peruenerunt: quo imperante natus est xpus. Nam et ipse Augustus cum multis gessit bella ciuilia: et in eis etiam multi clarissimi uiri perierunt: inter quos & Cicero disertus ille artifex regende reipublice. Pompeii quippe uictorem Gaium Cesarem: qui uictoriam ciuilem clementer exercuit: suisque aduersariis uitam dignitatemque donauit: tanquam regni appetitorem quorundam nobilium coniuratio senatorum uelut pro republice libertate in ipsa curia trucidauit. Huius deinde potentiam multum moribus dispar uitiisque omnibus inquinatus atque corruptus affectare uidebatur Antonius. Cui uehementer pro eadem illa uelut patrie libertate Cicero resistebat. Tunc emerserat mirabilis indolis adolescens ille alius Cesar illius Gaii Cesaris filius adoptiuus: qui ut dixi postea appellatus est Augustus. Huic adolescenti Cesari ut eius potentia contra Antonium nutriretur Cicero fauebat: sperans eum depulsa & oppressa Antonii dominatione instauraturum reipublice libertatem: usque adeo cecus atque inprouidus futurorum: ut ille ipse iuuenis cuius dignitatem ac potestatem fouebat: et eundem

Ciceronẽ occidendũ Antonio quadã quasi cõcordie pactione promitteret: et ipsam libertatem reipublice pro qua multum ille clamauerat ditioni proprie subiugaret.

XXXI Deos suos accusent de tantis malis: qui nostro xp̄o ingrati sunt de tantis bonis. Certe qñ illa mala fiebant: calebãt are numinũ sabeo thure: sertisq; recẽtibus halabant: clarebant sacerdotia: phana renitebant: sacrificabatur: ludebatur: furebatur in templis: qñ passim tantus ciuiũ sanguis a ciuibus non modo in ceteris locis: uerum inter ipsa quoq; deorum altaria fundebatur. Non elegit templum quo confugeret Tullius: quia frustra elegerat Mucius. Hi uero qui multo indignius insultãt temporibus xp̄ianis: aut ad loca xp̄o dicatissima confugerunt: aut illuc eos ut uiuerẽt etiã ipsi barbari deduxerunt. Illud scio: et hoc mecum quisquis sine studio partium iudicat facillime agnoscit: ut omittam cetera que multa cõmemoraui: et alia multo plura que cõmemorare longum putaui: si humanum genus ante bella punica reciperet xp̄ianam disciplinã: et cũ sequeretur rerũ tanta uastatio quãta illis bellis europam africamq; cõtriuit: nullus taliũ quales nũc patimur nisi christiane religiõi illa mala tribueret. Multo aũt minus eorum uoces tolerarentur: quãtum attinet ad romanos: si christiane religionis receptionem & diffamatõnem: uel irruptio illa gallorum: uel tiberini fluminis igniũq; illa depopulatio: uel qđ cuncta mala precedit bella ciuilia sequerentur. Mala etiã alia que usq; adeo incredibiliter acciderũt: ut inter prodigia numerarentur. si christianis temporibus accidissẽt: quibus ea nisi christianis hominibus tanq̃ crimina obicerent? Omitto quippe illa que magis fuerũt mira q̃ noxia: boues locutos: infantes nondum natos de uteris matrum quedam uerba clamasse: uolasse serpentes: feminas & gallinas et homines in masculinum sexum fuisse conuersas: et cetera huiusmodi: que in eorum libris non fabulosis sed historicis seu uera siue falsa sint: nõ inferũt hõibus perniciem sed stuporem. Sed et cũ pluit terra: cũ pluit creta: cum pluunt lapides: non ut grando appellari solet hoc nomĩe: sed oĩno uel terre uel crete uel lapidum pluuia. Hoc profecto etiam grauiter ledere potuerũt. Legimus apud eos ethneis ignibus ab ipso montis uertice usq; ad littus proximũ decurrẽtibus: ita ferbuisse mare ut rupes exurerentur & pices nauium soluerẽtur. Hoc utiq; non leuiter noxiũ fuit: quãuis incredibiliter mirum. Eodem rursus estu ignium tanta ui fauille scripserũt oppletam eẽ siciliam: ut cathanensis urbis tecta obruta & oppressa dirueret: qua calamitate pmoti misericorditer eiusdem anni tributum ei relaxauere romani. Locustarum etiã in africa multitudinẽ prodigii similem fuisse: cũ iam esset populi romani puincia litteris mãdauerũt. Consũptis enĩ fructibus foliisq; lignorũ: ingenti atq; inextimabili nube in mare dicũt esse deiectam. Qua mortua redditaq; littoribus: atq; hinc aere corrupto tantã ortam pestilentiã: ut ĩ solo regno masinisse octingẽta hominum milia perisse referantur: et multo amplius in terris littoribusq; pximis. tunc utice ex triginta milibus uiroꝝ que ibi erãt decem remãsisse cõfirmãt. Talis itaq; uanitas qualem patimur eiq; respondere compellimur: quid horum non christiane religioni tribueret si temporibus christianis uideret? Et tamẽ diis suis ista nõ tribuunt: quorum cultum ideo reliquerunt ne ista uel minora patiantur: cum ea maiora pertulerint a quibus antea colebantur.

AVRELII AVSTINI DE CIVITATE DEI LIBER QVARTVS INCIPIT.

De his que primo uolumine di[illegible] tata sunt. Ca. pri[illegible]MVM.

DE ciuitate dei dicere exorsus prius respondendum putaui eius inimicis: q terrena gaudia cõsectantes rebusq; fugacibus inhi/antes: qdquid in eis triste misericordia potius admonẽtis dei q̃ punientis seueritate patiunt̃: religiõi increpitãt christiãe: que una est salubris & uera religio. Et qm̃ cũ sit in eis etiã uulgus indoctũ: uelut doctoꝝ auctoritate in odium nostrũ grauius irritant̃: existimantibus imperitis ea que suis tẽporibus insolute acciderũt: p alia retro tẽpora accidere nõ solere: eorũq; opionem etiã his q eã falsam eẽ nouerũt: ut aduersũ nos iusta murmura habere uideant̃: sue sciẽtie dissimulatõe firmãtibus: de libris quos auctores eoꝝ ad cognoscendã preteritoꝝ tempoꝝ historiã mẽorie mandauerũt: longe aliter esse q̃ putãt demõstrandũ fuit: et simul docendũ deos falsos quos uel palam colebant uel occulte adhuc colunt: eos eẽ immũdissimos spũs & malignissimos ac fallacissimos demones: usq; adeo ut aut ueris aut fictis etiã suis tamẽ criminibus delectent̃: que sibi celebrari p sua festa uoluerũt: ut a ppetrãdis dãnabilibus factis hũana reuocari nõ possit infirmitas: dum ad hec imitãda uelut diuĩa prebetur auctoritas. Hec nõ ex nostra cõiectura probauimus: sed partim ex recenti mẽoria: qa & ipsi uidimus talia ac talibus numĩbus exhiberi: ptim ex litteris eoꝝ q nõ tanq̃ in contumeliã: sed tanq̃ in honorẽ deoꝝ suoꝝ ista cõscripta posteris reliquerũt: ita ut uir doctissimus apud eos Varro & grauissime auctoritatis: cũ rerũ hũanarum atq; diuinarũ dispertitos faceret libros: alios hũanis alios diuinis pro sua cuiusq; rei dignitate distribuens: nõ saltẽ in rebus hũanis sed in rebus diuinis poneret ludos scenicos: cũ utiq; si tantũmodo boni & honesti hoĩes in ciuitate essent: nec in rebus hũanis ludi scenici eẽ debuissent. Quod pfecto nõ auctoritate sua fecit: sed qm̃ eos rome natus & educatus in diuinis rebus inuẽit. Et quoniã in fine primi libri que deinceps dicenda eẽnt breuiter posuimus: et ex his quedam in duobus consequẽtibus diximus: expectationi legentium que restant reddenda cognoscamus. De his que libro secundo … continentur.

PRomiseramus ergo quedam nos eẽ dicturos aduersus eos qui romãe reipublice clades in religionẽ nostram referũt: et cõmemoraturos quecunq; & quãtacunq; occurrere potuissent: uel satis esse uiderent̃ mala que illa ciuitas pertulit: uel ad eius imperium ptinentes: anteq̃ eoꝝ sacrificia pĥibita fuissent. Que oĩa pculdubio nobis tribuerent: si iã uel illis clareret nostra religio: uel ita eos a sacris sacrilegis prohiberet. Hec et secũdo & tertio libro satis q̃tũ existimo absoluimus: in secũdo agẽtes de malis moꝝ: que mala uel sola uel maxima deputãda sunt. In tertio aũt libro de his malis que stulti sola perpeti exhorrẽt: corporis uidelicet externarũq; rerum: que plerũq; patiunt̃ & boni. Illa uero mala nõ dico patienter sed libenter habent qbus ipi fiunt mali. Et q̃ pauca dixi de sola ipa ciuitate atq; eius imperio: nec inde oĩa usq; ad Cesarem Augustũ. Quod si cõmemorare uoluissem: et exaggerare illa mala que non sibi inuicem hoĩes faciunt: sicut sunt uastationes: euersionesq; bellantium: sed ex ipius mundi elementis terrenis accidũt rebus: que uno loco Apuleius breuiter stringit in eo libro quem de mũdo scripsit: terrena oĩa dicens mutationes euersiones et intentiones & remissiones habere. Nanq; in modicis tremoribus terrarũ ut uerbis eius utar: dissiluisse humũ & interceptas urbes cũ populis dicit: abruptis etiã imbribus prolutas totas esse regiones: illas etiam que prius fuerant continentes hospitibus atq; aduenis fluctibus insulatas: aliasq; desidia maris pedestri accessu puias factas: uentis ac procellis euersas eẽ ciuitates: incendia de nubibus emicuisse: qbus orientis regiones

conflagrate pierunt: et in occidentis plagis scaturigines quasdã ac pluuiones easdem strages dedisse. Sic ex ethne uerticibus quondã effusis crateribus diuini incendii per decliuia torrentis uice flãmarum flumĩa cucurrisse. Si hec atq; huiusmõi que habet historia unde possem colligere uoluissem: qñ finissem que illis temporibus euenerũt: anteq̃ xp̃i nomen illa istoꝝ uana & uere saluti pniciosa cõprimeret. Promiserã me etiã demõstraturũ: quos eoꝝ mores & quã ob causam deus uerus ad augendũ impiũ adiuuare dignatus est in cuius potestate sũt regna omnia: q̃q; eos nihil adiuuerint hi quos deos putant et potius quãtum decipiendo & fallendo nocuerint unde nunc mihi uideo eẽ dicendũ & magis de incremẽtis impii romani. Nam de noxia fallacia demonũ quos uelut deos colebant q̃tum maloꝝ inuexerit moribus eoꝝ: in secundo maxĩe libro nõ pauca iã dicta sũt. Per omẽs aũt absolutos tres libros: ubi oportunũ uisum est cõmendauimus etiã in ipis bellicis malis q̃tum solacioꝝ deus ꝑ xp̃i nomen cui tantũ honoris barbari detulerũt preter belloꝝ morẽ bonis malisq; cõtulerit quõ qui facit solem suũ oriri sup bonos & malos: et pluit sup iustos & iniustos. Iam itaq; uideamus quale sit ꝙ tantam latitudinem ac diuturnitatem imperii romãi illis dus audent tribuere quos etiã per turpiũ ludoꝝ obsequia: et ꝑ turpiũ hoĩm ministeria se honeste coluisse contendunt.

QVanq̃ prius uellem paululũ inquirere que sit ratio que prudentia cum hoĩum felicitatẽ non possis ostendere semp in belliris cladibus & in sanguine ciuili uel hostili cũ humano & cũ tenebroso timore et cruenta cupiditate uersantiũ ut uitrea leticia eoꝝ cõparetur fragiliter splẽdida cui timeat horribilius ne repente frangat: de imperii magnitudine ac latitudine uelle gloriari. Hoc ut facilius diiudicetur nõ uanescamus inani uentositate iactati atq; obtundamus intentionis aciem altisonis uocabulis rerũ: cũ audimus populos: regna: prouincias sed duos constituamus hoĩes. Nam singulus quisq; homo: ut in sermõe una littera ita q̃si elementũ est ciuitatis & regni q̃talibet terrarũ occupatiõe latissimi. Quoꝝ duoꝝ hoĩum pauperẽ unum uel potius mediocrẽ alterũ prediuitẽ cogitemus sed diuitẽ timoribus anxiũ merroribus tabescẽtem cupiditate flagrantẽ nunq̃ securũ semp inquietũ perpetuis inimiciarũ contentiõibus anhelantem augentẽ sane his miseriis patrimoniũ suũ in immensum modũ atq; illis augmentis curas quoq; amarissimas aggregantẽ. Mediocrẽ uero illũ re familiari parua atq; succĩcta sibi sufficientẽ carissimũ suis cognatis uicinis amicis dulcissima pace gaudentem pietate religiosum benignũ mente sanũ corpore uita parcum moribus castũ consciencia securũ. Nescio utrũ quisq̃ ita desipiat: ut audeat quẽ preferat. Vt ergo in his duobus hoĩbus: ita in duabus familiis: ita in duobus populis ita in duobus regnis regula seq̃t eq̃tatis. Qua uigilanter adhibita: si nostra intencio corrigat facillĩe uidebimus ubi habitet uãitas & ubi felicitas. Quapropter si uerus deus colat: eiq; sacris ueracibus & bonis moribus seruiat: utile ẽ ut boni lõge lateq; diu regnent. Neq; hoc tam ipsis q̃ illis utile est q̃bus regnant. Nam q̃tum ad ipos pertinet: pietas & probitas eoꝝ que magna dei dona sunt sufficit eis ad ueram felicitatẽ: qua & ista uita bene agat et postea percipiat eterna. In hac ergo terra regnum bonoꝝ nõ tam illis prestatur q̃ rebus hũanis. Malorum uero regnũ magis regnãtibus nocet q̃ suos aĩos uastant scelerũ maiore licentia his aũt qui eis seruiẽdo subdunt nõ nocet nisi iniq̃tas propria. Nam iustis q̃dq̃d maloꝝ ab iniquis dominis irrogatur: non ẽ pena criminis sed uirtutis examẽ. Proinde bonus si seruiat liber est: malus aũt etiã si regnet seruus est. Nec unius hoĩs: sed quod est grauius tot domĩoꝝ

quot uicioꝝ: de qbus uicis cū ageret scriptura diuina: a quo enī quis inqt deuictus ē: huic & seruus addictus est.

Remota itaq; iusticia: qd sunt regna nisi magna latrocinia? Quia & latrocinia quid sunt nisi parua regna? Manus etenī ipsa hoīm cū imꝑio ꝑncipis regitur: pacto societatis astringit: placiti lege preda diuidit. Hoc malū si in tātum ꝑditorū hoīm accessibus crescit: ut & loca teneat: sedes constituat: ciuitates occupet populos subiuget: euidentius regni nomē assumit. Quod eis iam in māifesto confert non ac/temptata cupiditas: sed addita impunitas. Eleganter enī & ueraciter Alexandro illi magno qdam cōprehēsus pirata respōdit. Nam cū idem rex hoīem interrogasset qd ei uideret ut mare haberet infestū: ille libera cōtumacia qd tibi inqt ut orbē terraꝝ. Sed qa id ego exiguo nauigio facio latro uocor: quia tu magna classe imperator.

Ca. V.

PRoinde omitto querere quales Romulus congregauerit: quoniā multum eis cōsultum est: ut ex illa uita dato sibi cōsorcio ciuitatis penas debitas cogitare desisterent: quarū metus eos in maiora facinora propellebat: ut deinceps pacatiores essent rebus humanis. Hoc dico ꝙ ipsum romanum imperium iam magnum multis gētibus subiugatis: ceterisq; terribile: acerbe sensit: grauiter timuit: nō paruo negocio deuitande ingentis cladis oppressum: qn paucissimi gladiatores in campania de ludo fugientes exercitum magnū compararunt: tres duces habuerūt: italiam latissime & crudelissime uastauerunt. Dicant quis istos deus adiuuerit: ut ex paruo & ex con/temptibili latrocinio peruenirent ad regnum: tantis iam romanis uiribus arcibusq; metuendum. An quia nō diu fuerunt ideo diuinitus negabuntur adiuti. quasi uero ipsa cuiuslibet hominis uita diuturna sit? Isto ergo pacto neminem dii adiuuant ad regnandum: qm singuli quiq; cito moriuntur. Nec beneficiū deputandum est: quod exiguo tēpore in unoquoq; hoīe ac ꝑ hoc singillacim utiq; in oīmibus uice uaporis euanescit. Quid enim interest eorum qui sub Romulo deos coluerunt et olim sunt mortui: ꝙ post eoꝝ mortem romanū tantū creuit impiū: cū illi apud inferos causas suas agant? Utrum bonas an malas ad rem presentē non ptinet. Hoc aūt de oībus intelligendū est: qui ꝑ ipm impium quis decedentibus succedentibusq; mortalibus in longa spacia protendat: paucis diebus uite sue cursim raptimq; transierunt: actuum suorum sarcinas baiulantes. Sin uero etiā ipsa breuissimi temporis beneficia deorum adiutorio tribuenda sunt: non parū adiuti sūt illi gladiatores: q seruilis condicionis uincula ruperūt. fugerunt: euaserūt: exercitum magnū et fortissimum collegerunt: obedientes regū suoꝝ cōsiliis & iussis: multū romane celsitudini metuēdi: et aliquot romanis imꝑatoribus insupabiles: multa ceperunt: pocia sunt uictoriis plurimis: usi uoluptatibus qbus uoluerūt: qđ suggessit libido fecerūt: postremo donec uincerent quod difficillime est factū: sublimes regnātesq; uixerūt. Sed ad maiora ueniamus. De [illegible] Nini regis [illegible]

IUstinus qui grecā uel potius peregrinam Trogum Pompeiū secutus est: non latine tantū sicut ille: uerū etiā breuiter scripsit historiā. opus librorū suorū sic incipit.

Principio rerū gentium nationūq; impium penes reges erat: quos ad fastigiū huius maiestatis non ambicio popularis: sed spectata inter bonos moderacio prouehebat: populi nullis legibus tenebantur: arbitria ꝑncipum pro legibus erant. Fines imperii tueri: magis q̄ proferre mos erat. Intra suā cuiq; patriam regna finiebātur. Primus oīm Ninus rex assyrioꝝ: ueterē & q̄si habitū gentibus morē noua impii cupiditate mutauit. hic primus intulit bella finitimis: et rudes adhuc ad resistendū populos ad

terminos usq; libie perdomuit. Et paulopost. Ninus inquit magnitudinem quesite dñationis continua possessione firmauit. Domitis ergo pximis: cū accessione uirium fortior ad alios transiret: et pxima queq; uictoria instrumentum sequentis eēt: totius orientis populos subegit. Qualibet aūt fide rerum uel iste uel Trogus scripserit: nam quedam illos fuisse mentitos & alie fideliores littere ostendūt: constat tamē et inter alios scriptores regnū assyrioꝝ a Nino rege fuisse longe lateq; porrectum. Tandiu autē pseuerauit: ut romanū nondū sit eius etatis. Nam sicut scribunt qui cronicam historiā psecuti sunt: mille ducentos & q̄dragınta annos ab anno pmo quo Ninus regnare cepit pmansit hoc regnum: donec trasferretur ad medos. Inferre aūt bella finitimis & inde in cetera pcedere: ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere & subdere: qd aliud q̄ grande latrocinium noiandum est?

SI nullo deoꝝ adiutorio tam magnū hoc regnū & plixū fuit: q̄re dii romanis tribuit romanū regnū: locis amplū: temporibusq; diuturnum? Quecunq; enim causa ē: illa eadem est etiā ista. Si aūt et illud deoꝝ adiutorio tribuēdum esse contendunt: quero quoꝝ? Non eni alie gentes quas Ninus domuit & subegit alios tūc colebant deos. Aut si pprios habuerūt assyrii q̄si peritiores fabros imperii cōstruendi atq; seruandi: nunqd nam mortui sunt qn̄ & ipsi imperiū pdiderunt? Aut mercede nō sibi reddita uel alia maiore pmissa ad medos transire maluerunt: atq; inde rursus ad persas Cyro inuitante & aliquid cōmodius pollicente? Que gens nō angustis orientis finibus post Alexādri Macedonis regnū magnū locis: sed breuissimū tēpore in suo regno adhuc usq; pdurat. Hoc si ita est: aut infideles dii sunt qui suos deserunt & ad hostes transeūt: qd nec homo fecit Camillus: qn̄ uictor & expugnator aduersissime ciuitatis: romam cui uicerat sensit ingratam: quā tamē postea oblitus iniurie memor patrie a gallis iterū liberauit: aut nō ita fortes sunt: ut deos eē fortes decet: q possunt hūanis uel consiliis uel uiribus uinci. Aut si cū inter se belligerant: non dii ab hōibus sed dii ab aliis dii forte uincūtur: qui sunt quarūcunq; ppri ciuitatū. Habent ergo et ipi inter se inimicicias: quas pro sua quisq; parte prorsus suscipiūt. Non itaq; deos suos ulla debuit colere ciuitas: magis q̄ alios a qbus adiuuarent̄ sui. Postremo quomō se hēat deoꝝ iste uel transitus uel fuga: uel migratio: uel in pugna defectio: nondū illis tēporibus atq; in illis terrarū partibus xpi nomē fuerat predicatū: qn̄ illa regna p ingentes bellicas clades amissa atq; translata sūt. Nam si post mille ducētos et q̄draginta annos qn̄ regnum ab assyriis ablatum est: iam ibi xpiana religio aliud regnū predicaret eternū: et deorū falsoꝝ cultus sacrilegos inhiberet: qd aliud gentis illius uani homines dicerent: nisi regnū quod tam diu conseruatū est: nulla alia causa nisi suis religiōibus desertis & illa recepta perire potuisse? In qua uoce uanitatis que poterat esse & isti attendant speculum suū: et similia conqueri si ullus in eis pudor est erubescāt. Quanq; romanū imperium afflictū est potius q̄ mutatū: quod & aliis ante xpi nomē temporibus ei contigit: et ab illa est afflictione recreatum: quod nec istis temporibus desperandum est. Quis enim de hac re nouit uoluntatem dei?

DEinde queramus si placet: ex tanta deoꝝ turba quā romani colebant: quem potissimū uel quos deos credant illud impiū dilatasse atq; seruasse. Neq; eni in hoc tam preclaro ope & tante plenissime dignitatis: audēt aliquas partes sub nomīe deoꝝ uel dearū dee Cloacine tribuere: aut Volupie que a uoluptate appellata est:

aut Libentine cui nomē est a libidine: aut Vagitano q infātum uagitibus p̄sidet: aut Cunine que cunas eorum administrat. Quādo aūt possūt uno loco libri huius cōmēorari oīa noīa deoꝝ aut dearū: que illi grandibus uolumibus uix cōprehēdere potuerūt: singulis rebus ꝓpria dispertientes officia numinum? Nec agroꝝ munus uni alicui deo cōmittēdū arbitrati sūt. sed rura dee Rusine: iuga montiū deo Iugatino: collibus deam Collatinam: uallibus Valloniam prefecerunt. Nec saltem potuerunt unam Segetiā talem inuēire: cui semel segetes cōmendarent: sed sata frumenta q̄diu sub terra eēnt: prepositā uoluerūt habere deā Seiam. Cum uero iam eēnt sup terram et segetē facerēt deā Segetiā: frumētis uero collectis atq; recōditis ut tuto seruarent deam Tutilinam preposuerunt: cui nō sufficere uideretur illa Segetia: q̄diu seges ab initiis herbidis usq; ad aristas aridas puenīret. Non cā satis fuit hōibus deoꝝ multitudinem amantibus: ut aīa misera demonioꝝ turbe ꝓstitueretur: unius dei ueri castū dedignata cōplexum. Prefecerūt ergo Proserpinā frumentis germinātibus: geniculis nodisq; culmoꝝ deū Nodotum: inuolumētis folliculoꝝ deā Volutinā: cū folliculi patescūt ut spica exeat deam Patelenā: cū segetes nouis aristis equātur quia ueteres eq̄re hostire dixerūt: deā Hostilinā: florētibus frumētis deā Floram: lactescētibus deā Lacturciā: maturescentibus deā Maturam. Cum runcant id ē a terra auferunt deā Runcinam. Nec oīa cōmemoro. qa me piget quod illos nō pudet. Hec aūt paucissima ideo dixi: ut intelligeretur nullo mō eos dicere audere ista numīa impiū constituisse: auxisse: conseruasse romanū: que ita suis queq; adhibebātur officiis: ut nihil uniuersū uni alicui crederetur. Quādo ergo Segetia curaret impiū: cui curam gerere simul et segetibus & arboribus nō licebat? Quādo de armis Cunia cogitaret: cuius ꝑpositura puuloꝝ cunas nō ꝑmittebat excedere? Quādo Nodotus adiuuaret in bello: q nec ad folliculū spice sed tm̄ ad nodū geniculi ptinebat? Vnusq̄sq; domui sue ponit hostianū. et qa homo est oīo non sufficit: tres deos isti posuerūt. Forculū foribus: Cardeam cardini: Limētinum limini. Ita ut poterat Forculus simul fores & cardinem limenq; seruare. Omissa igit̄ turba ista minutorū deoꝝ: uel aliquātum intermissa: officia maioꝝ deoꝝ debemus ingrere: quo roma tam magna ē facta: ut tam diu tot gentibus imperaret.

NImirū ergo Iouis hoc opus est. Ip̄m enim deoꝝ oīm dearumq; regem uolūt. hoc eius indicat sceptrum: hoc in alto colle capitolium. De isto deo quāuis a poeta dictum cōuenientissime predicat̄. Iouis oīa plena. Hunc Varro credit etiā ab his coli qui unū deum solum sine simulachro colunt: sed alio nomine nuncupan. Quod si ita est: cur tā male tractatus est rome: sicut q̄dam & in ceteris gentibus ut ei fieret simulachrū: quod ipsi etiā Varroni ita displicet: ut cū tante ciuitatis peruersa consuetudine ꝑmeretur: nequaq̄ tamē dicere & scribere dubitaret: ꝙ hi qui populis instituerūt simulachra: et metum dempserunt & errorem addiderunt.

CVr illi etiā Iuno uxor adiūgitur: que dicatur soror & cōiunx? Quia Iouem inquiunt in ethere accipimus: in aere Iunonem. Et hec duo elementa cōiuncta sunt: alterū supius alterū inferius. Non ē ergo ille de quo dictū est Iouis oīa plena: si aliquā ꝑtem implet & Iuno. An uterq; utrūq; implet: et ambo isti coniuges & in duobus isti elemētis et in singulis simul sunt? Cur ergo ether dat̄ Ioui: aer Iunoni? Postremo ipi duo satis eēnt. Quid est ꝙ mare Neptuno tribuit̄: terra Plutoni? Et ne ipi quoq; sine cōiugibus remanerēt: addit̄ Neptuno Salatia: Plutoni Proserpīa.

Nam ſicut inferiorem celi ꝑtem id eſt aerem inquint Iuno tenet: ita inferiorẽ maris Salacia: et terre inferiorem Proſerpina. Querũt quẽadmodum ſarciant fabulas nec inueniunt. Si enĩ hec ita eẽnt: tria potius elementa mũdi eẽ nõ quatuor eoꝝ ueteres ꝑderent: ut ſingula deoꝝ cõiugia diuiderent ſingulis elementis. Nunc uero om̃i mõ affirmauerũt aliud eſſe etherem: aliud aerẽ: aliud terram. Aqua uero ſiue ſuꝑior ſiue inferior utiq; aqua eſt: puta quia diſſimilis. nunqd in tm̃ ut aqua nõ ſit? Et inferior terra: qd aliud põt eſſe q̃ terra q̃talibet diuerſitate diſtincta? Deinde ecce iam totus in his q̃tuor uel tribus elementis corporeus cõpletus eſt mũdus. Minerua ubi erit: qd tenebit: qd implebit? Simul enĩ cũ his in capitolio cõſtituta eſt: cũ iſta filia non ſit amboꝝ. Aut ſi etheris ꝑtem ſuꝑiorem Mineruã tenere dicũt: et hac occaſiõe fingere poetas ꝙ de Iouis capite nata ſit: cur nõ ergo ipa potius deoꝝ regina deputatur ꝙ ſit Ioue ſuꝑior? An qa indignũ erat ꝑponere patri filiam: cur nõ de Ioue ipõ erga Saturnũ iuſticia iſta ſeruata eſt? An qa uictus eſt? Ergo pugnarunt? Abſit inquũt. fabularũ eſt iſta garrulitas. Ecce fabulis nõ credatur: et de his ſentiantẽ meliora. Cur ergo nõ data ẽ patri Iouis & ſi nõ ſublimior eq̃lis certe ſedes honoris? Quia Saturnus inquint tẽporis longitudo eſt. Tempus igitẽ colunt qui Saturnũ colunt: et rex deoꝝ Iupiter inſinuatẽ natus ex tẽpore. Quid enĩ indignũ dicitẽ cũ Iupiter & Iuno nati dicũtur ex tempore: ſi celũ eſt ille & illa terra: cũ facta ſint utiq; celi & terra? Nam hoc quoq; in libris ſuis habent eoꝝ docti atq; ſapiẽtes. Neq; de figmẽtis poeticis: ſed de philoſophoꝝ libris a Virgilio dictũ eſt. Tum pater om̃ipotens fecũdis imbribus ether. Coniugis in gremiũ lete deſcendit id ẽ in gremiũ telluris aut terre. Quia & hic aliquas differentias uolunt eſſe: atq; in ipa terra aliud terram: aliud tellurem: aliud telluuionẽ putãt. Et oẽs hos deos hẽnt ſuis nõibus appellatos: ſuis officiis diſtinctos: ſuis aris ſacriſq; ueneratos. Eandem terram etiã matrem deoꝝ uocant: ut iam poete tolerabiliora cõfingant: ſi ſcd̃m iſtoꝝ non poeticos ſed ſacroꝝ libros non ſolũ Iuno ſoror & cõiunx: ſed etiã mater ẽ Iouis: eandẽ terram Cererem: eandem etiã Veſtam colunt: cũ tamẽ ſepius Veſtã nõ niſi ignẽ eſſe ꝓhibeant ꝑtinentẽ ad focos: ſine qbus ciuitas eẽ non põt. Et ideo illi uirgines ſolere ſeruire: ꝙ ſicut ex uirgine ita nihil ex igne naſcatur. Quã totã uanitatẽ aboleri & extingui utiq; ab illo oportuit: qui eſt natus ex uirgine. Quis enĩ ferat ꝙ cũ tantũ honoris & q̃ſi caſtitatis igni tribuerint: aliqñ Veſtam nõ erubeſcũt etiã Venerẽ dicere: ut uaneſcat in ancillis eius honorata uirginitas? Si enĩ Veſta Venus eẽt: quõ ei rite uirgines a uenereis opibus abſtinẽdo ſeruirent? An Veneres due ſũt. una uirgo altera mulier? An potius tres: una uirginũ que etiã Veſta eſt: alia cõiugatarũ: alia meretricũ? Cui etiã fenices donũ dabant de ꝓſtitutiõe filiarũ: anteq̃ iungerent eas uiris. Que illarũ matrona eſt Vulcani? Non utiq; uirgo qm̃ habet maritum. Abſit autẽ ut meretrix: ne filio Iunonis & cooꝑario Minerue facere uideamur iniuriã. Ergo hec ad cõiugatas intelligitẽ ꝑtinere. ſed eã nolumus imitentẽ in eo qd̃ fecit illa cũ Marte. Rurſus inquint ad fabulas redis. Que iſta iuſticia eſt: nobis ſuccenſere ꝙ talia dicimus de diis eoꝝ: et ſibi non ſuccenſere qui hec in theatris libentiſſime expectãt crimina deorũ ſuoꝝ? Et ꝙ eẽt incredibile: niſi cõteſtatiſſime probaretur hec ipa theatrica crimina deoꝝ ſuoꝝ: in honorẽ inſtituta eſſe eorũdem deoꝝ.

Quotquot libet igitẽ philoſophicis rõibus & diſputatõibus aſſerant. Modo ſit Iupiter corporei huius mũdi aĩus: q uniuerſam iſtã molẽ ex q̃tuor uel quot eis placet elementis conſtructam atq; cõpactam implet & mouet: mõ inde ſuas ꝑreſſorori & fratribus cedat. Modo ſit ether ut aerẽ Iunonẽ ſubter fuſã deſuper

amplectatur: modo totum simul cú aere sit ipe celum: terram uero tanq̃ coniugem
eãdemq; matrem: qa hoc in diuinis turpe nó est: fecúdis imbribus & seminibus fetet.
Modo aũt ne sit necesse p cuncta discurrere: deus unus de quo multi a poeta nobi/
lissimo dictú putant: Deum nãq; ire p omes terras tractusq; maris celúq; pfundum.
Ipe in ethere sit Iupiter. ipse in aere Iuno. Ipe in mari Neptunus: in inferioribus
etiã maris ipse Salatia: et in terra Pluto: in terra inferiore Proserpina. In focis do/
mesticis Vesta: in fabrorum fornace Vulcanus: in sideribus sol & luna & stelle. In
diuinãtibus Apollo: Mercurius in merce: in iano Iniciator: in termío Terminator:
Saturnus in tẽpore: Mars & Bellona in bellis: Liber in uineis: Ceres in frumentis:
Dyana in siluis: Minerua i ingeniis. Ipe sit postremo etiã in illa turba q̃i plebeiorum
deorú. Ipse presit noíe Liberi uirorú seminibus: et noíe Libere feminarum. Ipse sit
Diespiter q partú pducat ad diem. Ipe dea Mena quã prefecerút mẽstruis feminarum.
Ipse Lucina que a parturiẽtibus inuocetur. Ipse opem ferat nascẽtibus excipiens eos
sinu terre & uocetur Ops. Ipse in uagitu os apiat & uocetur deus Vagitanus. Ipse
leuet de terra et uocetur dea Leuana. Ipe cunas tueatur & uocetur dea Cunina. Nó
sit alius sed ipse in deabus illis que fata nascẽtibus canút & uocantur Carmentes. presit
fortuitis uoceturq; Fortuna. Indiua rumía mãmam puulo immulgeat: qa rumam
dixerút ueteres mãmam. Indiua potina potionem ministret. Indiua edulica escam
prebeat. De pauore infancium Pauentia nuncupetur. De spe que uenit Venilia. De
uoluptate Volupia. De actu Agenona. De stimulis qbus ad nimium actum homo
impellitur dea Stimula noíetur. Strenua dea sit strenuum faciendo. Numeria que
numerare doceat. Camena que canere. Ipse sit & deus Consul pbendo cósilia: et dea
Sentia sententias inspirando. Ipe dea Iuuẽtas que post ptextatã excipiat iuuẽilis
etatis exordia. Ipse sit Fortuna barbata que adultos barba induit quos honorare
uoluerit: ut hoc qualecúq; numẽ saltem masculú deum: uel a barba Barbatú sicut a
nodis Nodotum: uel certe nó Fortunã: sed quia barbas habet Fortunium
noíarent. Ipse in Iugatino deo coniuges iungat: et cú uirgini uxori zona soluitur
ipe inuocetur siue uirtutes eius. et dea uirginẽsis uocetur. Ipse sit Motunus uel Tu/
tunus: qui ẽ apud grecos Priapus si nó pudet. Hec oía que dixi & quecúq; nó dixi:
non ení omnia dicenda arbitratus sum: hi omes dii deeq; sit unus Iupiter: siue sint ut
qdam uolút oía ista partes eius siue uirtutes eius: sicut eis uidetur qbus eú placet esse
múdi aím. Que sententia uelut magnorum multorúq; doctorum est. Hec si ita sunt: qd
q̃le sit nódum interim quero: qd pderent si unú deú colerent prudẽtiore cópendio?
Quid ení eius contẽpneretur cú ipe coleretur? Si aũt metuẽdum fuit ne ptermisse
siue neglecte ptes eius irascerentur: nó ergo ut uolút uelut unius aíantis hec tota uita
est que omes cótinet deos: q̃si suas uirtutes uel membra uel partes: sed suã queq; pars
habet uitã a ceteris separatam: si preter alteram irasci altera pót: et alia placari alia
concitari. Si aũt dicitur omes simul id est totú ipm Iouẽ potuisse offendi: si ptes eius
nó etiã singillatim minutatimq; colerentur: stulte dicitur. Nulla qppe earum ptermitte/
retur cú ipse unus q hẽret oía coleretur. Nam & alia omittã que sút innumerabilia:
cú dicút omia sidera partes Iouis eẽ: et oía uiuere atq; ratónales aías habere: et ideo
sine cótrouersia deos esse: nó uident q̃ multos nó colát: q̃ multis edes nó construãt:
aras nó statuant: quas tñ paucissimis siderú statuendas eẽ putauerunt & singillatim
sacrificandú. Si igitur irascuntur qui nó singillatim coluntur: nó metuút paucis placatis
toto celo irato uiuere. Si aũt stellas omes ideo colút qa in Ioue sút quẽ colút: isto
cópendio possent in illo uno omibus supplicare. Sic ení nemo irasceretur: cú in illo

Deus unus et poetarum

De diversis nominibus deorum et eorum officiis

[illegible]

uno omnibus supplicaretur nemo contempneretur: potius q̃ cultis quibusdam iusta irascendi causa illis qui pretermissi eẽnt multo numerosioribus preberetur presertim cũ eis de superna sede fulgentibus turpi nuditate distentus preponeretur & Priapus.

xii Quod et illud non debet mouere acutos hoĩes uel qualescũq; hoĩes. Non enĩ ad hoc ingenii opus est excellentia: ut deposito studio contentionis attendant si mũdi aĩus deus est: eiq; aĩo mũdus ut corpus est ut sit unum aĩal constans ex aĩo & corpore atq; iste deus est sinus q̃dam nature in seipso continens oĩa ut ex ipsius aĩa qua uiuificat̃ tota ista moles: uite atq; aĩe cunctorũ uiuentiũ pro cuiusq; nascentis sorte sumant̃ nihil oĩo remanere põt quod nõ sit pars dei. Quod si ita est quis non uideat q̃ta impietas & irreligiositas consequat̃: ut quod calcauerit quisq; partem dei calcet et in oĩni aĩante occidendo pars dei trucidetur? Nolo oĩa dicere que possunt occurrere cogitantibus dici autem sine uerecundia non possunt.

xiii Si aũt sola aĩalia rõnalia sicut sũt hoĩes ptes dei esse cõtendunt nõ uideo q̃dem si totus mũdus est deus: quõ bestias ab eius ptibus separent. Sed obluctari quid opus est? De ipso rationali aĩante id est hoĩe quid infelicius credi põt: q̃ dei partem uapulare cũ puer uapulat? Iam uero ptes dei fieri lasciuas: iniquas: impias atq; oĩo damnabiles quis ferre posset nisi q̃ prorsus insanit? Postremo q̃d irascat̃ eis a q̃bus nõ colitur: cũ a suis ptibus nõ colatur? Restat ergo ut dicant oĩes deos suas hẽre uitas: sibi queq; uiuere nullũ eoꝝ esse partem cuiusq̃: sed oĩes colendos q̃ cognosci & coli possunt q̃a tam multi sunt ut oĩes nõ possint. Quoꝝ Iupiter q̃a rex presidet: ipm credo ab eis putari cõstituisse regnũ uel auxisse romanũ. Nam si hoc ipe non fecit: quẽ aliũ deũ opus tã magnũ potuisse aggredi credat̃ cũ oĩes occupati sint officiis & operibus propriis: nec alter irruat in alterius?

xiiii A rege igit̃ deoꝝ regnũ hoĩm potuit et propagari & augeri. Hic primũ quero cur non etiã ipm regnũ aliquis deus est? Cur enĩ non ita sit si uictoria dea est? Aut quid ipso Ioue in hac cã opus est: si uictoria faueat sitq; ppicia: et semp eat ad illos quos uult eẽ uictores? Hac dea fauente & ppicia: etiã Ioue uacante uel aliud agente: que gentes nõ subdite remanerent? Que regna non cederent? An forte non displicet bonis iniq̃ssima improbitate pugnare et finitimos quietos nullãq; iniuriã facientes ad dilatandum regnum bello spontaneo prouocare? Plane si ita sentiunt approbo & laudo.

xv Videant ergo ne forte nõ ptineat ad uiros bonos gaudere de regni latitudine. Iniquitas enim eoꝝ cũ q̃bus iusta bella gesta sunt regnũ adiuuit ut cresceret. quod utiq; paruũ esset: si quies & iusticia finitimoꝝ contra se bellũ geri nulla puo/caret iniuria. ac felicioribus sic rebus hũanis oĩa regna parua eẽnt: cõcordi uicinitate letantia. Et ita eẽnt in mũdo regna plurima gentiũ: ut sunt ĩ urbe domus plurime ciuiũ. Proinde belligerare & pdomitis gentibus dilatare regnũ: malis uidet̃ felicitas: bonis necessitas. Sed q̃a peius eẽt ut iniuriosi iustioribus dñarentur: ideo nõ incõgrue dicitur etiã ista felicitas. Sed proculdubio felicitas maior est uicinum bonũ habere cõcordem. q̃ uicinũ malũ subiugare bellantem. Mala uota sunt optare habere quẽ oderis uel quẽ timeas: ut possit esse quẽ uincas. Si ergo iusta gerẽdo bella nõ impia nõ iniqua romãi impiũ tam magnũ acq̃rere potuerũt: nunq̃d tanq̃ aliq̃ dea colẽda est eis etiã iniquitas aliena? Multum enĩ ad istam latitudinẽ imperii eã cooperatam

uidemus que faciebat iniuriosos: ut eẽnt cum quibus iusta bella gererent & augeretur impium. Cur aũt & iniquitas dea non sit uel externarũ gentiũ: si pauor et pallor & febris dii romani eẽ meruerũt? His igit̃ duabus id ẽ aliena iniqtate & dea uictoria: dũ bellorum causas iniqtas excitat: uictoria eadem bella feliciter terminat: etiã feriato Ioue creuit impiũ. Quas eni hic ptes Iupiter hẽret: cũ ea que possent beneficia eius putari dii habent: dii uocantur: dii colunt: ipsi pro suis ptibus inuocantur? Haberet hic aũt etiã ille aliquã partem: si regnum etiã ipse appellaretur sicut appellatur illa uictoria: aut si regnũ munus ẽ Iouis: cur nõ & uictoria munus eius hẽatur? Quod pfecto hẽretur: si nõ lapis in capitolio: sed uerus rex regũ & dominus dominãtium cognosceretur atq; coleretur.

MIror aũt plurimum: q cum deos singulos singulis rebus & pene singulis motibus attribuerent: uocauerunt deam Agenoriam que ad agendum excitaret: deam Stimulã que ad agendũ ultra modũ stimularet: deã Murceam que preter modum nõ moueret: ac faceret hoiem ut ait Pomponius murcidũ id est nimis desidiosum & inactuosũ: deam Strenuã que faceret strenuũ. His oibus diis & deabus publica sacra facere susceperũt. Quietã uero appellãtes que faceret quietũ: cũ edem haberet extra portam collinã publice illã suscipere noluerũt. Utrũ indiciũ fuit animi inquieti an potius ita significatũ est: q q illã turbã colere pseuerarẽt: nõ plane deorũ sed demoniorum eum quietem habere nõ posse: ad quã uocat uerus medicus dicens: discite a me quia mitis sum & humilis corde: et inuenietis requiem aĩabus uestris?

AN forte dicũt q deam Uictoriam Iupiter mittat: atq; illa tanq̃ regi deorum obtemperans ad quos iusserit ueniat: et in eorum parte considat? Hoc uere dicitur nõ de illo Ioue quẽ eorum regem pro sua opinione confingunt: sed de illo uero rege seculorum: q mittat non Uictoriã que nulla substantia est: sed angelũ suum & faciat uincere quẽ uoluerit: cuius consiliũ occultũ esse põt: iniquũ esse non potest. Nam si Uictoria dea est: cur nõ deus est & Triumphus: et Uictorie iũgitur uel maritus uel frater uel filius? Talia quippe isti de diis opinati sũt: q̃lia si poete fingerẽt atq; a nobis exagitarent: responderẽt isti ridenda eẽ figmenta poetarum non ueris attribuenda numinibus: et tamẽ se ipsi nõ ridebãt: cũ talia deliramenta nõ apud poetas legebãt: sed in templis colebãt. Iouẽ igit̃ de oĩbus rogarent: ei uni tantũmõ supplicarent. Non eni se misisset Uictoria si dea eẽt sub illo rege et posset & auderet resistere: et suã potius facere uolũtatem.

QUid q & felicitas dea est? Edem accepit aram meruit: sacra ei cõgrua psoluta sunt. Ipsa ergo sola coleretur. ubi eni ipsa eẽt: qd boni non esset? Sed quid sibi uult q et Fortuna dea putat̃ & colitur? An aliud est felicitas aliud fortuna? Quia fortuna potest esse & mala. Felicitas aũt si mala fuerit: felicitas non erit. Certe oĩes deos utriusq; sexus si & sexus habent: non nisi bonos existimare debemus. hoc Plato dicit: hoc alii philosophi: hoc excellentes reipublice populorũq; rectores. Quõ ergo dea Fortuna aliqñ bona est aliquãdo mala? An forte qñ mala ẽ dea nõ est: sed in malignũ demonẽ repente cõuertitur? Quot sunt ergo dee iste? Profecto quotquot sunt hoies fortunati hoc est bone fortune. Nam cũ sint & alii plurimi simul hoc ẽ uno tẽpore male fortune: nunqd si ipsa eẽt: simul et bona eẽt & mala: his aliud illis aliud? An illa que dea ẽ semp est bona? Ipsa est ergo felicitas. Cur adhibent̃ diuersa nomina? Sed et hoc ferendũ est: solet eni & una res diuersis nõibus appellari. Quid

diuerse edes? quid diuerse are diuersa sacra? Est causa inquiunt: qa felicitas illa est quā boni habent precedentibus meritis: fortuna uero que dicitur bona: sine ullo examine meritoꝝ fortuitu accidit hōibus et bonis & malis. unde etiā fortuna noīatur. Quomō ergo bona est que sine ullo iudicio uenit et ad bonos & ad malos? Vt qd aūt colitur que ita ceca est: passim in quoslibet incurrens: ut suos cultores plerumq; pretereat: et suis cōtemptoribus hereat? Aut si aliqd pficiunt cultores eius: ut ab illa uideantur & amentur iam merita sequitur non fortuitu uenit. Vbi ē ergo diffinitio illa fortune? Vbi ē quod a fortuitis etiā nomē accepit? Nihil enī prodest eā colere: si fortuna ē. Si autem suos cultores discernit ut prosit: fortuna nō est. An et ipam quo uoluerit Iupiter mittit? Colatur ergo ipse solus. Non enī pōt ei iubenti & eam quo uoluerit mittenti fortuna resistere. Aut certe ipam mali colant: q nolūt habere merita qbus possit dea Felicitas inuitari.

XVIII.

TAntū sane huic uelut uni numini tribuūt qd Fortunā uocant: ut simulachrū eius quod a matronis dedicatū est: et appellatum est Fortuna muliebris: etiā locutū esse mēorie cōmendarint: atq; dixisse non semel sed iterū ppter quod eā rite matrone dedicauerit. Quod qdem si uerū sit: mirari nos oportet. Non enī malignis demōibus etiā sic difficile est fallere: quoꝝ artes atq; uersucias hinc potius isti aduertere debuerūt: q illa dea locuta ē que fortuitu accidit: nō que meritis uenit. Fuit enī fortuna loquax & muta felicitas: et ad qd aliud nisi ut hoīes recte uiuere nō curarēt cōciliata sibi fortuna: que illos sine ullis bonis meritis faceret fortunatos? Et certe si fortuna loquitur: non saltem mulieribus sed uiris potius loqueretur: ut non ipe que simulachrū dedicauerunt putarētur tantū miraculū muliebri loquacitate finxisse.

XX.

VIrtutem quoq; deam fecerūt: que qdem si dea esset multis fuerat preferēda. Et nūc quia dea nō est sed donū dei: ipa ab illo impetretur a quo solo dari pōt: et omnis falsoꝝ deoꝝ turba uanescit. Sed cur & fides dea credita est: et accepit etiā ipa templū & altare? Quā quisqs prudenter agnoscit: habitaculū illi seipm facit. Vnde aūt sciūt illi quid sit fides: cuius primū & maxim officiū est ut in uerū credat deum? Sed cur non suffecerat uirtus? Nonne ibi est & fides? Quādoqdem uirtutē in qtuor spēs distribuendā esse uiderūt: prudentiā iusticiā fortitudinē tempantiā. Et qm iste singule species suas habent. in ptibus iusticie fides est: maximq; locū apud nos habet quicūq; scimus qd sit q iustus ex fide uiuit. Sed illos miror appetitores multitudinis deoꝝ. si fides dea est: quare aliis tam multis deabus iniuriam fecerunt: ptermittendo eas qbus similiter edes & aras dedicare potuerūt? Cur tempantia dea esse nō meruit: cū eius noīe nōnulli romani pncipes nō paruā gloriā cōparint? Cur dēiq; fortitudo dea nō est: que affuit Mucio cū dexteram porrexit in flāmas: que affuit Curcio cū se pro patria in abruptā terram pcipitem dedit: que affuit Decio patri & Decio filio cū pro exercitu se uouerunt? Si tamē his omibus uera inerat fortitudo: unde modo nō agitur. Quare prudentia: qre sapia nulla numinum loca meruerunt? An quia in nomīe generali ipius uirtutes omēs colūtur? Sic ergo posset & unus deus coli cuius partes ceteri dii putātur. Sed in illa una uirtute et fides est & pudicitia: que tamen extra in edibus propriis altaria meruerunt. Has deas non ueritas sed uanitas fecit.

HEc enim ueri dei munera sunt: non ipse dee sunt. Veruntamē ubi est uirtus & felicitas: quid aliud queritur? Quid ei sufficit cui uirtus felicitasq; non sufficit?

Omnia qppe agenda cõplectitur uirtus: omnia optanda felicitas. Si Iupiter ut hec daret ideo colebat: qa si bonũ aliquid ẽ latitudo regni atq; diuturnitas: ad eandem ptinet felicitatẽ: cur nõ intellectũ est dona dei eẽ non deos? Si aũt putate sunt dee: saltem alia tanta deoꝝ turba nõ quereretur. Consideratis enĩ officiis deoꝝ dearũq; oĩm: que sicut uoluerũt pro sua opinatõe finxerũt: inueniant si possunt aliquid qd ab aliquo deo prestari possit hõi habenti uirtutẽ: habenti felicitatẽ. Quid doctrine uel a Mercurio uel a Minerua petendũ eẽt: cũ uirtus oĩa secũ haberet? Ars qppe ipa bene recteq; uiuendi uirtus a ueteribus diffinita est. Vnde ab eo q̃ grece arete dicat̃ uirtus: nomẽ artis latinos traduxisse putauerũt. Sed si uirtus nõ nisi ad ingeniosum posset uenire: quid opus erat deo Tacio patre qui cautos id ẽ acutos faceret: cum hoc posset cõferre felicitas? Ingeniosum qppe nasci felicitatis est. Vnde etiã si nõ potuit a nõdum nato coli dea Felicitas: ut hoc ei cõciliata donaret: cõferret hoc parẽtibus eius cultoribus suis ut eis ingeniosi filii nascerent̃: qd opus erat pturientibus inuocare Lucinã: cum si adesset felicitas non solũ bene parerent: sed etiã bonos? Quid necesse erat Opi dee cõmendare nascẽtes: deo Vagitano uagientes: dee Cunine iacẽtes: dee Rumine sugentes: deo Statilino stantes: deo Adeone adeũtes: Abeone abeũtes: dee Menti ut bonã haberent mentẽ: deo Volumno & dee Volumne ut bona uellent: diis cõiugalibus ut bene cõiugarent̃: diis agrestibus ut fructus uberrimos caperẽt: & maxime ipsi diue Fructesee: Marti & Bellone ut bene belligerarẽt: dee Victorie ut uincerẽt: deo Honori ut honorarent̃: dee Pecunie ut pecuniosi eẽnt: deo Esculano & filio eius Argentino: ut haberent eream argenteãq; pecuniam? Nam ideo patrem Argentini Esculanũ posuerũt: qa prius erea pecunia in usu eẽ cepit: post argentea. Miror aũt q̃ Argẽtinus non genuit Aurinũ: qa & aurea subsecuta ẽ. Quẽ deũ isti si haberent: sicut Saturno Iouem: ita et patri Argentino & auo Esculano Aurinum preponerẽt. Quid ergo erat necesse ppter hec bona uel aĩmi uel corpis uel externa tantã deoꝝ turbã colere & inuocare: quos neq; oẽs cõmemoraui: nec ipi potuerũt oĩbus humanis bonis minutatim singulatimq; digestis: et deos minutos & singulos prouidere: cũ posset magno faciliq; cõpendio una dea Felicitas cuncta cõferre: nec solũ ad bona capienda quisq̃ alius: sed neq; ad depellenda mala quereretur? Cur enĩ eẽt inuocanda ppter fessos diua Fessonia: ppter hostes depellendos diua Pellonia: ppter egros medicus uel Apollo uel Esculapius: uel ambo simul quãdo esset grande piculum? Nec deus Spiniensis ut spinas ex agris eradicaret: nec dea Rubigo ut non accederet rogaret̃: una felicitate presente & tuente: ut uel nulla mala exorirent̃ uel facillĩe pellerent̃. Postremo qm̃ de duabus istis deabus Virtute & Felicitate tractamus: si Felicitas uirtutis est premiũ: non dea sed dei donũ est. Si aũt dea est: cur non dicat̃ & uirtutẽ ipsa cõferre: quãdoqdem etiã uirtutẽ consequi felicitas magna est?

De scientia colendorum deorum quam a se Varro gloriatur collatam esse romanis (c. xxij.

Quid ergo est quod pro ingenti beneficio Varro iactat prestare se ciuibus suis? Quia nõ solum cõmemorat deos quos coli oporteat a romanis: uerũ etiã dicit quid ad quẽq; ptineat: quõ nihil prodest inquit hõi alicuius medici nomen formãq; nosse: et quid sit medicus ignorare: ita dicit nihil prodest scire deũ esse Esculapiũ: si nescias eum ualitudini opitulari: atq; ita ignores cur ei debeas supplicare. Hoc etiã alia similitudĩe affirmat dicens: non mõ bene uiuere: sed uiuere oĩo neminẽ posse: si ignoret quisnã sit faber: quis pictor: qs tector. a quo quid utensile petere possit: quẽ adiutorẽ assumere: quẽ ducem: quẽ doctorẽ. Eo mõ nulli dubiũ esse asserens ita esse utilem cognitionẽ deoꝝ: si sciat̃ quã quisq; deus uim & facultatẽ ac potestatẽ cuiusq;

M. Varro.

rei habeat. Ex eo enĩ poterimus inquit scire quẽ cuiusq; cã deũ aduocare atq; inuocare debeamus: ne faciamus ut mimi solẽt: et optemus a Libero aquã: a Nimphis uinũ. Magna sane utilitas. Quis nõ huic grãs ageret si uera mõstraret: et si unũ uerũ deũ a quo eẽnt oĩa bona: et hõibus colendũ doceret?

SEd unde nũc agit̃. si libri & sacra eoꝝ uera sunt: et felicitas dea est: cur nõ ipa una que coleretur cõstituta ẽ: que posset uniuersa conferre: et cõpendio facere felicem? Quis enĩ optat aliquid ꝓpter aliud q̃ ut felix fiat? Cur deĩq; tam sero huic tãte dee post tot romanos ṗncipes Lucullus edem cõstituit? Cur ipe Romulus felicẽ cupiens cõdere ciuitatem: nõ huic templũ potissimũ struxit? Nec propter aliqd diis ceteris supplicauit: qñ nihil deesset si hec adesset. Nã et ipe nec ṗus rex: nec ut putãt postea deus fieret: si hanc deam ꝓpiciã non hẽret. Vt quid ergo Romulus cõstituit romanis deos Ianũ Ionẽ Martẽ Picũ Faunũ Tiberinũ Herculem & siquos alios? Vt quid Titus Tacius addidit Saturnũ Opem Solem: Lunã Vulcanũ Lucem: et quosq; alios addidit: inter quos etiã deam Cloatinam Felicitate neglecta? Vt quid Numa tot deos & tot deas sine ista? An eã forte in tanta turba uidere nõ potuit? Hostilius certe rex deos & ipse nouos Pauorẽ atq; Pallorẽ ꝓpiciandos nõ introduceret: si deã istã nosset aut coleret. presente qppe felicitate omĩs pauor & pallor non ꝓpiciatus abscederet: sed pulsus aufugeret. Deinde qd ẽ hoc qđ iam romanũ impiũ longe lateq; crescebat: et adhuc nemo felicitatẽ colebat? An ideo grandius impium q̃ felicius fuit? Nam quõ ibi esset uera felicitas: ubi uera nõ erat pietas? Pietas enim uera ẽ uerax ueri dei cultus: nõ cultus falsoꝝ tot deoꝝ quot demõioꝝ. Sed & postea iã in deoꝝ numerũ felicitate suscepta: magna belloꝝ ciuiliũ infelicitas subsecuta est. An forte iuste est indignata felicitas ꝙ & tã sero et nõ ad hõrem sed ad contumeliã potius inuitata ẽ: ut cũ ea coleret̃ Priapus & Cloatina: et Pauor & Pallor et Febris: et cetera nõ numina colendoꝝ sed crimina colentiũ? Ad extremũ si cũ turba indignissima tanta dea colenda uisa ẽ: cur nõ uel illustrius ceteris colebat̃? Quis enĩ ferat ꝙ neq; inter deos cõsentes quos dicũc in consiliũ Iouis adhiberi: nec inter deos quos selectos uocant felicitas cõstituta est: ut templũ aliqđ ei fieret: qđ & loci sublimitate & opis dignitate ṗemineret? Cur enĩ nõ aliqd melius q̃ ipsi Ioui? Nã neq; etiã Ioui regnũ nisi felicitas dedit: si tñ cũ regnaret felix fuit: et potior ẽ felicitas regno. Nẽo enĩ dubitat facile inuẽiri hoĩem q timeat se fieri regẽ: nullus aũt inuẽitur q se nolit eẽ felicem. Ipi ergo dii si ꝑ auguria uel quolibet mõ eos posse cõsuli putãt: de hac re consulerẽtur utrũ uellent felicitati loco cedere: si forte alioꝝ edibus uel altaribus iã fuisset locus occupatus: ubi edes maior atq; sublimior felicitati cõstrueretur: etiã ipse Iupiter cederet ut ipm uerticẽ collis capitolini felicitas potius obtineret. Non enim quispiã resisteret felicitati: nisi qđ fieri non põt q eẽ uellet infelix. Nullo mõ oĩo si cõsuleret̃ faceret Iupiter quod ei fecerunt tres dii: Mars Terminus & Iuuentas: qui maiori & regi suo nullo mõ cedere loco uoluerũt. Nam sicut habẽt eoꝝ littere cũ rex Tarquinius capitoliũ fabricare uellet: eũq; locũ qui ei dignior aptiorq; uidebat̃ a diis aliis cerneret preoccupatũ: nõ audens aliqd cõtra deoꝝ facere arbitriũ: et credẽs eos tanto numini suoq; ṗncipi uolũtate cessuros: qa multi erant illic ubi capitoliũ cõstitutum est: per auguriũ quesiuit utrũ concedere locũ uellent Ioui atq; ipsi inde cedere: oẽs uoluerunt ṗter illos quos cõmẽoraui: Martẽ Terminũ Iuuentatẽ: atq; ideo capitoliũ ita cõstructũ est: ut etiã isti tres intus eẽnt: tam obscuris signis ut hoc uix hoĩes doctissimi scirent. Nullo mõ igit̃ felicitatẽ Iupiter ipse contẽpneret: sicut

a Termino: Marte: Iuuentate contemptus est. Sed ipsi etiã qui non cesserant Ioui: profecto cederent felicitati que illis regem fecerat Iouem. Aut si non cederent: nõ id cõtemptu eius facerent: sed quia i domo felicitatis uel obscuri eẽ mallent: q̃ sine illa in locis propriis eminere. Ita dea Felicitate in loco amplissimo & celsissimo cõstituta: discerent ciues unde omis boni uoti petendũ esset auxiliũ. Ac sic ipã suadẽte natura: alioꝝ deoꝝ supflua multitudine derelicta coleretur una felicitas: uni supplicaretur: unius templũ frequẽtaret a ciuibusq felices eẽ uellent: quoꝝ eẽt nemo q nollet. atq ita ipsa a seipã peteretur que ab omibus petebatur. Quis enĩ aliqd ab aliquo deo nisi felicitatẽ uelit accipe: uel qđ ad felicitatẽ existimat ptinere? Proinde si felicitas hẽt in potestate cũ quo hoie sit: habet aũt si dea ẽ: que tandẽ stulticia est ab aliquo eã deo petere quã possis a seipsa impetrare? Hanc ergo sup deos ceteros honorare etiã loci dignitate debuerunt. Sicut enim apud ipsos legitur: romani ueteres nescio quẽ Summanum cui nocturna fulmina tribuebãt: coluerunt magis q̃ Iouem ad quem diurna fulmina ptinebãt. Sed postq̃ Ioui templum insigne ac sublime constructũ est: propter edis dignitatem sic ad eum multitudo confluxit: ut uix inueniatur qui Summani nomẽ quod audire iam nõ potest: se saltem legisse meminerit. Si autem Felicitas dea nõ est: qm̃ quod uerũ est munus est dei: ille deus querat qui eam dare possit: et falsoꝝ deoꝝ multitudo noxia relinquatur: quã stultoꝝ hoĩum multitudo uana sectatur: dei dona deos sibi faciens: et ipm̃ cuius ea dona sũt obstinatõe supbe uolũtatis offendens. Sic enĩ carere nõ potest infelicitate: qui tanq̃ deam Felicitatẽ colit: et deum datorem felicitatis relinquit: sicut carere nõ potest fame q panẽ pictũ lingit: et ab homie qui uerum habet non petit. Libet aũt eoꝝ rationes considerare.

VSq; adeo ne inquiunt maiores nostros insipientes fuisse credendum est: ut hec nescirent munera diuina esse non deos? Sed quoniã sciebant nemini talia nisi aliquo deo largiente concedi: quoꝝ deoꝝ noĩa non inueniebant: earũ rerum nõibus appellabant deos quas ab eis sentiebant dari: aliqua uocabula inde flectentes: sicut a bello Bellonam nuncupauerũt nõ bellum: sicut a cunis Cuninam non cunam: sicut a segetibus Segetiam nõ segetem: sicut a pomis Pomonam nõ pomũ: sicut a bobus Bobonam nõ bouem: aut certe nulla uocabuli declinatiõe sicut res ipse nomiantur: ut pecunia dicta est dea que dat pecuniam: non oĩno pecunia dea ipsa putata est. Ita uirtus que dat uirtutem: honor qui honorẽ: concordia que concordiã: uictoria que uictoriã dat. Ita inquint cum felicitas dea dicitur nõ illa que datur: sed numẽ illud attenditur a quo felicitas datur. Ista nobis reddita ratione: multo facilius eis quorum cor non nimis obduruit persuadebimus fortasse quod uolumus.

SI enim iam hũana infirmitas sensit nõ nisi ab aliquo deo dari posse felicitatẽ: et hoc senserunt homines qui tam multos colebant deos: in qbus & ipm̃ eorum regem Iouem: quia nomen eius a quo daretur felicitas ignorabant: et ideo ipius rei nomie quã credebãt ab illo dari: eum appellare uoluerunt. Satis ergo indicant nec ab ipso Ioue dari posse felicitatem quã iam colebant: sed utiq; ab illo quem nomine ipsius colendum esse censebant. Confirmo prorsus a quodam deo quẽ nesciebant: et eos credidisse dari felicitatem. Ipse ergo queratur: ipe colatur & sufficit. Repudietur strepitus innumerabiliũ demõioꝝ: illi nõ sufficiat hic deus: cui nõ sufficiat munus eius. Illi inq̃m nõ sufficiat ad colendũ deus dator felicitatis: cui nõ sufficit ad accipiendũ ipsa felicitas. Cui autem sufficit: non enim habet homo quid amplius optare debeat:

ſeruiat uni deo datori felicitatiſ. Non eſt ipſe quē nominant Iouem. Nam ſi eum datorem felicitatiſ agnoſcerent: non utiq; aliū uel aliā a quo daretur felicitaſ nōie ipſiuſ felicitatiſ inquirerent: neq; ipm̄ Iouem cū tantiſ iniuriiſ colendū putarent. Iſte alienarū dicitur adulterator uxorū. Iſte pueri pulchri impudicuſ amator & raptor.

Sed fingebat hec Homeruſ ait Tulliuſ: et hūana ad deoſ transferebat: diuina mallem ad noſ. Merito diſplicuit uiro graui diuinorū criminū poeta cōfictor. Cur ergo ludi ſcenici ubi hec dictitant: cātitant: actitant: deorū honoribuſ exhibent: inter reſ diuinaſ a doctiſſimiſ cōſcribūtur? Hic exclamat Cicero nō cōtra figmēta poetarum: ſed contra inſtituta maiorū. An nō exclamarent & illi: quid noſ fecimuſ? Ipſi dii iſta ſuiſ honoribuſ exhibenda flagitauerūt: atrociter imparunt: cladem niſi fierent pronūtiarūt: qa neglectum eſt aliquid ſeueriſſime uindicarūt: quia id quod neglectū fuerat factū eſt placatoſ ſe eē mōſtrarūt. Inter eorū cōmemorat uirtuteſ & miranda facta quod dicam. Tito Latino ruſtico romano patrifamiliaſ dictū eſt in ſomniſ: ut in ſenatu nūtiaret ut ludi romani inſtaurarentur: ꝙ primo eorū die in quodā ſcelerato q populo ſpectante ad ſuppliciū duci iuſſuſ eſt: numinibuſ uidelicet ex ludiſ hilaritatē querētibuſ: triſte diſplicuiſſet impium. Cum ergo ille qui ſomno cōmonituſ erat poſtera die iuſſa facere nō auſuſ eēt: ſecūda nocte hoc idem rurſuſ ſeueriuſ impatum eſt: amiſit filiū qa non fecit: tercia nocte dictū eſt hōi ꝙ maior ei pena ſi nō faceret immineret. Cum etiā ſic non auderet: in morbum incidit acrem & horribilē. Tum uero ex amicorū ſententia ad magiſtratuſ rem retulit: atq; in lectica allatuſ eſt in ſenatum. Expoſitoq; ſomnio recepta cōtinuo ualitudine pedibuſ ſuiſ ſanuſ abſceſſit. Tanto ſtupefactuſ miraculo ſenatuſ quadruplicata pecunia ludoſ cenſuit inſtaurari. Quiſ nō uideat qui ſanū ſapit ſubditoſ hōieſ malignis demōibuſ: a quorū dn̄atione nō liberat niſi gratia dei per Ieſum xp̄m dn̄m noſtrū: ui cōpulſoſ eē exhibere talibuſ diiſ que recto cōſilio poterant turpia iudicari? In illiſ certe ludiſ poetica numinum crimina frequentant: qui ludi cogētibuſ numinibuſ iuſſu ſenatuſ inſtaurabant. In illiſ ludiſ corruptorē pudicicie Iouē turpiſſimi hiſtrioneſ cātabāt: agebant: placebant: ſi illud fingebat ille iraſceretur. Si aūt ſuiſ criminibuſ etiā fictiſ delectabat: qn̄ coleretur niſi diabolo ſeruiretur? Ita ne iſte romanū conderet dilataret cōſeruaret impium: quouiſ romano ciui diſplicebant talia abiectior? Iſte daret felicitatem qui tam infeliciter colebatur: et niſi ita coleretur infeliciuſ iraſcebatur?

Relatū eſt in litteriſ doctiſſimū pōtificem Sceuolam diſputaſſe: et tria genera tradita deorū. unū a poetiſ: alterū a philoſophiſ: tercium a ꝑncipibuſ ciuitatiſ. Primū genuſ nugatoriū dicit eſſe: ꝙ multa de diiſ fingant indigna. Secūdum uero cōgruere ciuitatibuſ quod habeat aliqua ſupuacua: aliqua etiā que obſint populiſ noſſe. De ſupuacuiſ nō magna cauſa eſt. Solet enī & a iuriſ peritiſ dici: ſuperflua nō nocent. Que ſunt aūt illa que prolata in multitudine nocent? Hec inquit. nō eſſe deoſ Herculem: Eſculapiū: Caſtorē. Pollucem. Prodit enī a doctiſ ꝙ hōieſ fuerint & hūana cōditiōe defecerint. Quid aliud q̄ ꝙ eorū qui ſint dii nō habebāt ciuitateſ uera ſimulachra: ꝙ ueruſ deuſ nec ſexū habeat nec etatē: nec diffinita corpiſ mēbra? Hec pontifex noſſe populoſ nō uult. nam falſa eē non putat. Expedire igit exiſtimat falli in religiōe ciuitateſ. Quod dicere etiā in libriſ rerū diuinarū ipſe Varro nō dubitat. Preclara religio quo confugiat liberanduſ infirmuſ. et cū ueritatem qua liberetur inquirat: credat ei expedire ꝙ fallat. Poeticū ſane deorū genuſ cur Sceuola

respuat eisdē litteris non tacetur. qa sic uidelicet deos deformāt ut nec bonis hōibus cōpareneᷓ. cū aliū faciūt furari: aliū adulterare. Sic item inqt aliquid aliter turpiter atq; inepte dicere aut facere: tres inter se deas certasse de p̄mio pulchritudinis: uictas duas a Venere: troiam euertisse Iouē: ip̄m cōuerti in bouē aut cignū: ut cū aliqua concūbat: deam hōi nubere: Saturnum filios deuorare. Nihil deniq; posse confingi miraculoꝝ atq; uicioꝝ quod nō ibi reperiatur: atq; a deorum natura longe absit. O Sceuola pontifex maxime ludos tolle si potes: precipe populis ne tales honores diis immortalibus deferant: ubi crimina deoꝝ libeat mirari: et que fieri possunt placeat imitari. Si aūt tibi respōderit populus: uos nobis importastis ista pōtifices: deos ip̄os roga quibus instigantibus ip̄a iussistis: ne talia sibi iubeant exhiberi. Que si mala sunt & propterea nullo mō de deoꝝ maiestate credenda: maior est deoꝝ iniuria de qbus impune finguntur. Sed non te audiunt. demōes sunt: praua docent: turpibus gaudēt: non solum nō deputant iniuriam si de illis ista fingantur: sed eam prorsus iniuriam ferre nō possunt: si per eoꝝ solennia non agantur. Iam uero si aduersus eos Iouem interpelles: maxīe ob eam cām quia eius plura crimina ludis scenicis actitātur: nōne etiā si deū Iouem nūcupatis: a quo regit̄ totus atq; administrat̄ hic mūdus: eo illi fit a uobis maxīa iniuria: q̄ eum cū istis colendum putatis: eorūq; regem eē perhibetis.

NVllo igit̄ modo dii tales qui talibus placant̄ uel potius accusant̄ honoribus: ut maius sit crimen q̄ eis falsis oblectātur q̄̄ si de illis uera dicerentur: romanum imp̄iū augere & cōseruare potuissent. Hoc enim si possent: grecis potius donū tam grande cōferrent: qui eos in huiuscemōi rebus diuinis hoc ē ludis scenicis hōrabilibus digniusq; coluerūt: quādo & morsibus poetarū qbus deos dilacerari uidebant se nō subtraxerunt: dando eis licentiam male tractandi hōies quos liberet: et ip̄os scenicos non turpes iudicauerunt: sed dignos etiā preclaris honoribus habuerunt. Sicut aūt potuerunt auream pecuniā habere romani quāuis deum Aurinum non colerent: sic & argenteam habere potuerūt et eream: si nec Argētinum nec eius patrem colerent Esculanū: sic oīa que retexere piget. Sic ergo & regnū inuito qdem deo uero nullo mō habere possent: diis uero istis falsis & multis ignoratis siue contēptis: atq; uno illo cognito et fide sincera ac moribus culto: et melius hic regnū haberent quantūcunq; haberent: et post hoc acciperent sempiternum siue hic haberent siue non haberent.

NAm illud quale est quod paulo āte cōmemoraui: pulcherrimū auspicium fuisse dixerūt: Martem et Terminū & Iuuentatem: nec Ioui regi deoꝝ loco cedere uoluisse. Sic enī inquiunt significatū est martiā gentem id ē romanā nemini locū quē teneret daturā: romanos quoq; terminos p̄pter deū Terminū neminē cōmoturum: iuuentutē etiā romanā p̄pter deā Iuuentatē nemini eē cessuram. Videāt ergo quō habeant istū regem deoꝝ suoꝝ & datorē regni sui: ut ei auspicia ista pro aduersario ponerēt cui nō cedere pulchrū eēt. Quanq̄̄ hec si uera sūt nō habent oīo qd timeāt. Non enī confessuri sunt q̄ dii cesserūt xp̄o: qui Ioui cedere noluerūt. Saluis qppe imperii finibus xp̄o cedere potuerūt: et de sedibus locoꝝ & maxīe de corde creden/tium. Sed anteq̄̄ xp̄us ueniret ī carne: anteq̄̄ deniq; ista scriberent̄ que de libris eoꝝ p̄ferimus: sed tamen posteaq̄̄ factū est sub rege Tarqnio illud auspiciū: aliquotiens romanus exercitus fusus est: hoc est uersus in fugam: falsumq; ostendit auspicium q̄ Iuuentas illa nō cesserit Ioui: et gens martia supantibus atq; irrūpentibus gallis in ip̄a urbe cōtrita est: et termini imperii deficiētibus multis ab Hānibale ciuitatibus:

in angustū fuerant coartati. Ita euacuata est pulchritudo auspicioꝝ: remāsit cōtra
Iouē cōtumacia nō deoꝝ sed demōioꝝ. Aliud est enī nō tessisse: aliud unde tesseras
redisse. Quanq̄ etiā postea in orientalibus partibus Adriani uoluntate mutati sunt
termini impii romani. Ille nāq; tres ꝓuītias nobiles armeniā: mesopotamiā: assyriā:
persarū cōtessit impio: ut deus ille Terminus q romanos terminos scđm istos tuebat̄:
et ꝑ illud pulcherrimū auspiciū loco nō cesserat Ioui: plus Adrianū regem hoīm q̄
regē deoꝝ timuisse uideat̄. Receptis quoq; alio tempore ꝓuintiis memoratis: nostra
pene mēoria retrorsus Terminus tessit: qñ Iulianus deoꝝ illoꝝ oraculis deditus im/
moderato ausu naues iussit incendi qbus alimonia portabat̄: q̄ exertitus destitutus
mox etiā ipso hostili uulnere extinctus in tātam ē redactus inopiā: ut inde nullus
euaderet undiq; hostibus incursantibus: milite impatoris morte turbato: nisi placito
pacis illic imperii fines cōstituerent̄ ubi hodieq; ꝑsistunt: nō qdem tanto detrimento
q̄tum tōtesserat Adrianus: sed media tantū compositiōe defixi. Vano igit̄ augurio
deus Terminus nō tessit Ioui: q cessit Adriani uolūtati: cessit etiā Iuliani temeritati:
et Iouiniani necessitati. Viderūt hec intelligentiores grauioresq; romani: sed cōtra
cōsuetudinē ciuitatis que demoniacis ritibus fuerat obligata parum ualebant. Quia
& ipsi etiā si illa uana esse sentiebāt: nature tamē rerum sub unius ueri dei regimine
atq; impio cōstitute: religiosū cultū qui deo debet̄ exhibendū putabant: seruientes
ut ait apostolus creature potius q̄ creatori qui est benedictus in secula. Huius ueri
dei erat auxiliū necessariū: a quo mitterētur sancti uiri & ueraciter pii: qui pro uera
religiōe morerentur: ut falsa a uiuentibus tolleretur. Cicero augur irridet auguria:
et reprehendit homines coruí & cornicule uocibus uite consilia moderantes.

SEd iste achademicus q oīa esse cōtendit incerta: indignus est q hēat ullā in his
rebus auctoritatem. Disputat apud eū Quintus Lucilius Balbus in secundo de
deoꝝ natura libro: et cū ipse supstitiōes ex natura rerū uelut phisicas & philosophi/
cas inserat: indignat̄ tamē institutiōi simulachroꝝ & opiōnibus fabulosis ita loquēs.
Videns ne igit̄ ut a phisicis rebus bñ atq; utiliter inuentis rō sit tracta ad cōmenticios
& fictos deos? Que res genuit falsas opiōnes: erroresq; turbulentos: et superstitiones
pene aniles. Et forme enī nobis deoꝝ et etates & uestitus ornatusq; noti sunt: genera
preterea cōiugia cognationes: oīaq; traducta ad similitudinē imbecillitatis hūane.
nā & ꝑturbatis aīs inducūtur. Accepimus. n. deoꝝ cupiditates: egritudines: iracūdias.
Nec uero ut fabule ferūt dii bellis preliisq; caruerūt. Nec solū ut apud Homerum
duos exercitus contrarios alii dii ex alia ꝑte defenderent: sed etiā cum titanis aut cū
gigātibus sua ꝓpria bella gesserūt. Hec et dicunt̄ & credunt̄ stultissime: et plena sūt
uanitatis sūmeq; leuitatis. Ecce interim que confitent̄ qui defendunt deos gentium.
Deinde cū hec ad supstitiōem ꝑtinere dicat: ad religionē uero quā ipse scđm stoicos
uidetur docere: nō enī philosophi solū inqt uerū etiā maiores nostri supstitionem a
religione sepauerunt. Nam q totos dies precabātur & immolabant ut sibi sui liberi
supstites cēnt: supsticiosi sūt appellati. Quis nō intelligat eū conari dū cōsuetudinē
ciuitatis timet religionē laudare maioꝝ: eāq; a supstitiōe uelle seiungere: sed quō id
possit nō inuenire? Si enī a maioribus illi sunt appellati supersticiosi qui totos dies
precabant̄ & immolabant: nunqd & illi qui instituerūt quod iste reprehendit: deoꝝ
simulachra diuersa etate & ueste distincta: deoꝝ genera: cōiugia: cognationes? Hec
utiq; cū tanq̄ supsticiosa culpant̄: implicat ista culpa maiores taliū simulachrorum
institutores atq; cultores: implicat & seipm qui q̄tolibet eloqo se in libertatem nitat̄

euoluere: necesse habebat ista uenerari: nec quod in hac disputatõe disertus insonat mutire auderet in populi contione. Agamus itaq; xp̄iani dño deo nostro gratias: nõ celo & terre sicut iste disputat: sed ei qui fecit celũ et terram: qui has supstitiones quas iste Balbus uelut balbutiens uix reprehendit: per altissimã xp̄i humilitatem: per apostoloꝝ predicationẽ: per fidem martirũ pro ueritate morientium: et cũ ueritate uiuentium: nõ solũ in cordibus religiosis: uerũ etiã in edibus supsticiosis libera suorũ seruitute subuertit.

Ad uero stati(?) ... one populu ... uero ... tñ ... lu esse ... uerit

·xxxi·

Vid ipse Varro quẽ dolemus in rebus diuinis ludos scenicos quãuis non iudicio ꝓprio posuisse: cũ ad deos colendos multis locis uelut religiosus hortetur: nõne ita cõfitetur: non se illa iuditio suo sequi que ciuitatẽ romanã instituisse cõmẽorat. ut si eam ciuitatẽ nouam cõstitueret: ex nature potius formula deos noĩaq; eoꝝ se fuisse dedicaturũ non dubitet cõfiteri. Sed iam qm̄ in uetere populo eẽt acceptũ: ab antiquis noĩm & cognoĩm historiã tenere ut tradita est debere se dicit: et ad eũ finẽ illa scribere ac ꝑscrutari: ut potius eos magis colere q̄ despicere uulgus uelit. Quibus uerbis hõ acutissimus satis indicat nõ se apire oĩa que nõ sibi tm̄ cõtemptui eẽnt: sed etiã ipsi uulgo despitienda uiderent̃ nisi tacerentur. Ego ista conicere putari debui: nisi euidenter alio loco ipe diceret de religiõibus loquens: multa eẽ uera que nõ mõ uulgo scire nõ sit utile: sed etiã tam & si falsa sunt aliter existiare populũ expediat. et ideo grecos theletas ac misteria taciturnitate parietibusq; clausisse. Hic certe totũ consiliũ ꝓdidit uelut sapientiũ ꝑ quos ciuitates & populi regerent̃. Hac tñ fallacia miris mõis maligni dẽones delectant̃. qui et deceptores & deceptos pariter possident. a quoꝝ dñatiõe nõ liberat nisi gratia dei ꝑ Iesum xp̄m dñm nostrũ. Dicit etiã idem auctor acutissimus atq; doctissimus: q̄ hi soli ei uideant̃ aĩaduertisse quid eẽt deus: qui crediderũt eũ esse aĩam motu ac rõe mundũ gubernãtem: ac ꝑ hoc & si nõdum tenebat qđ ueritas habet: deus enĩ uerus nõ aĩa sed aĩe quoq; est effector & cõditor: tamẽ si contra ꝑiudicia cõsuetudinis liber esse posset: unũ deũ colendũ fateret̃ atq; suaderet: motu ac rõe mundũ gubernantẽ: ut ea cũ illo de hac re questio remãeret: q̄ eum diceret esse aĩam nõ potius & aĩe creatorẽ. Dicit etiã antiquos romanos plus ãnos centũ & .lxx. deos sñ simulachro coluisse. Quod si adhuc inq̄t mãsisset: castius dii obseruarent̃. Cuius sententie sue testẽ adhibet inter cetera etiã gentem iudeã. nec dubitat eũ locũ ita cõcludere ut dicat: q̄ ꝑmi simulachra deoꝝ populis posuerũt: eos ciuitatibus suis & metũ demsisse et errorem addidisse: prudenter existimãs deos facile posse in simulachroꝝ stoliditate contempni. Quod uero non ait errorẽ tradiderunt sed addiderũt: iam utiq; fuisse etiã sine simulachris intelligi uult errorẽ. Quapropter cum solos dicit aĩaduertisse quid eẽ deus: qui eũ crederẽt aĩam mũdum gubernantẽ: castiusq; existimat sine simulachris obseruari religionẽ: quis nõ uideat q̄tum ꝓpinq̄uerit ueritati. Si enĩ aliqd cõtra uetustatẽ tanti posset erroris: ꝑfecto & unũ deũ a quo mũdum crederet gubernari & sine simulachro colendũ esse censeret: atq; in tam ꝓximo inuentus facile fortasse de aĩe mutabilitate cõmoneret̃: ut naturam potius incõmutabilem que ipam quoq; aĩam condidisset deũ uerũ esse sentiret. Hec cũ ita sint: quecunq; tales uiri in suis litteris multoꝝ deoꝝ ludibria posuerunt: confiteri ea potius occulta dei uolũtate cõpulsi sunt q̄ ꝑsuadere conati. Si qua igit̃ inde a nobis testimõia ꝓferũtur: ad eos redarguẽdos proferunt̃: qui nolũt aduertere de quãta & q̄ maligna demonũ potestate nos liberet singulare sacrificium tam sancti sanguinis fusi: et donum spiritus impartiti. Ad quam spem ... principes gentium apud

q(uo)d deus esset

deus q(ui) sit colendus

Ro. deos sine simulacro colu(erunt)

Dicit etiã de generationibus deo4 magis ad poetasq̃ ad phisicos fuisse populos inclinatos: et ideo & sexũ et generatões deo4 maiores suos id ẽ ueteres credidisse romanos: et eo4 cõstituisse cõiugia. Quod utiq; nõ aliã ob cãm factũ uidet: nisi qa hoĩm uelut prudentiũ & sapientiũ negociũ fuit populũ in religiõibus fallere: et in eo ip̃o non solũ colere sed imitari etiã demones: qbus maxĩa est fallendi cupiditas. Sicut.n. demones nisi eos quos fellẽdo deceperint possidere nõ possunt: sic & hoĩes principes nõ sane iusti sed demonũ similes: ea que uana eẽ nouerunt religionis noĩe populis tanq̃ uera suadebant: hoc mõ eos ciuili societati uelut artius alligantes: quo similiter subditos possiderẽt. Quis aũt infirmus & indoctus euaderet simul fallaces & p̃ncipes ciuitatis & d[e]mones?

Deus igit̃ ille felicitatis auctor & dator: quia solus est uerus deus: ip̃e dat regna terrena et bonis & malis. Neq; hoc temere et q̃si fortuitu: qa deus ẽ nõ fortuna: sed p rerũ ordine ac tẽpore occulto nobis: notissimo sibi. Cui tamẽ ordini tẽpo4 nõ subditus seruit: sed eũ ipse tanq̃ dñs regit moderatorq; dispõit. Felicitatẽ uero nõ dat nisi bonis. Hãc n. possunt hẽre & non habere seruiẽtes: possũt & non hẽre et habere regnãtes. Que tñ plena in ea uita erit: ubi iã nemo seruiet ulli. Et ideo regna mũdi huius deus bõis & malis cõiter p̃stat: ne boni ea tanq̃ dei magna munera cõcupiscãt. Et ideo regna terrena et bõis ab illo danẽ & malis: ne eius cultores adhuc in puectu aĩmi paruuli: hec ab eo munera q̃si magnum aliqd cõcupiscãt. et hoc ẽ sacramẽtum ueteris testamẽti ubi occultũ erat nouũ: ꝙ illic pmissa & dona terrena sũt intelligẽtibus & tũc spũalibus: q̃uis nõdum in mãifestatõne p̃dicantibus: et que illis tpalibus rebus significaretẽ eternitas: et in qbus dei donis eẽt uera felicitas.

Itaq; ut cognoscerent etiã illa terrena bona: qbus solis inhiãt q meliora cogitare nõ possunt: et ĩ ipsius unius dei eẽ posita ptãte: nõ in multo4 falso4 quos colẽdos romani ante crediderũt: populũ suũ in egypto de paucissimis multiplicauit: et inde signis mirabilibus liberauit. Nec Lucinã mulieres ille ĩuocauerũt qñ earũ partus ut minis mõis multiplicarent: et gens illa ĩcredibiliter cresceret: ab egyptio4 p̃sequẽtiũ & infãtes oẽs necare uolentiũ mãibus ipse liberauit: ip̃e seruauit. Sine dea Rumina suxerũt: sñ Cunina in cunis fuerũt: sñ Edulica & Potina escã potũq; sũpserũt: sñ tot diis puerilibus educati sũt: sñ diis cõiugalibus cõiugati: sñ cultu p̃api cõiugibus mixti: sñ inuocatõne Neptuni mare transeũtibus diuisum patuit: et sequẽtes eo4 inimicos fluctibus ĩ se redeũtibus obruit. Nec cõsecrauerũt aliq̃ deã mãnam qñ de celo mãna sũpserũt: nec qñ sitiẽtibus aquã pcussa petra pfudit niphas limphasq; coluerũt. Sine insanis sacris Martis & Bellone bella gesserũt: et sñ uictoria qdem nõ uixerũt: nõ eã tamẽ deã sed dei sui munus hũerunt: sñ Segetia segetes: sine Bobona boues: mella sñ Mellona: poma sñ Pomona. Et prorsus oĩa p qbus tante falso4 deo4 turbe romãi supplicandũ putauerunt: ab uno uero deo multo felicius acceperunt: et si nõ in eum peccassent impia curiositate: tanq̃ magicis artibus seducti ad alienos deos & ad idola defluẽdo: et postremo xp̃m occidendo: in eodẽ regno & si nõ spaciosiore tñ feliciore mansissent. Et nunc ꝙ per omẽs fere terras gentesq; dispersi sunt: illius unius ueri dei prouidencia est. ut ꝙ deo4 falso4 usq;q̃q; simulachra: are: luci: templa euertũtur & sacrificia phibentur: de codicibus eo4 probetur queadmodum hoc fuerit tanto ante pphetatũ: ne forte cũ legeretur ĩ nostris: a nobis putaretur eẽ confictũ. Iam quod seqtur in uolumine sequenti uidendum est: et hic dandus huius prolixitatis modus.

Voniã cõstat oĩm rerũ optandarũ plenitudinẽ eẽ felicitatẽ: que non ẽ dea sed donũ dei: et ideo nullũ deũ colendũ esse ab hoĩbus: nisi qui põt eos facere felices. Vnde si illa dea eẽt: sola colenda merito diceretur. Iam cõsequenter uideamus: qua tã deus qui põt & illa bona dare que hẽre possunt etiã nõ boni ac p hoc etiã non felices: romanũ impium tam magnũ tanq̃ diuturnũ esse uoluerit. Quia enim hoc deorũ falsoꝝ illa quã colebãt multitudo nõ fecit: et multa iam diximus: et ubi uisum fuerit oportunũ esse dicemus. Causa ergo magnitudinis imperii romani nec fortuita est nec fatalis: scd̃m eoꝝ sententiã siue opĩonem qui ea dicũt esse fortuita: que uel nullas causas habent uel non ex aliquo rationabili ordine uenientes: et ea fatalia que preter dei & hoĩm uoluntatẽ cuiusdam ordinis necessitate cõtingunt. Prorsus diuina puidentia regna cõstituũtur hũana. Que si propterea quisq̃ fato tribuit: q̃a ipsam dei uolũtatem uel ptãtem fati noĩe appellat: sentẽtiam teneat: linguã corrigat. Cur enĩ nõ hoc p̃mũ dicat qd̃ postea dicturus est: cũ ab illo quisq̃ quesierit quid dixerit fatum? Nam id hoĩes qñ audiũt usitata loquẽdi cõsuetudine: nõ intelligũt nisi uim positionis siderũ: qualis est qñ quis nascit̃ siue cõcipit̃: quod aliqui alienãt a dei uolũtate: aliq̃ ex illa etiã hec pendere cõfirmant. Sed illi q̃ sine dei uolũtate decernere opinanẽ sidera qd̃ agamus uel qd̃ bonoꝝ hẽamus malo ꝝ ue patiamur: ab auribus oĩm repellendi sũt. Non solũ eoꝝ q̃ ueram religionẽ tenent: sed q̃ deoꝝ qualiũcunq̃ licet falsoꝝ uolũt eẽ cultores. Hec enĩ opĩo quid agit aliud nisi ut nullus oĩo colat̃ aut rogetur deus? Contra quos mõ nobis disputatio nõ est instituta: sed cõtra eos qui p defensiõe eoꝝ quos deos putant xp̃iane religiõi aduersãtur. Illi uero q̃ positiõi stellarũ quodãmõ decernentiũ qualis quisq̃ sit: et quid p̃ueniat boni qd̃ ue mali accidat ex dei uolũtate suspendunt: si easdem stellas putant habere hanc ptãtem traditam sibi a sũma illius ptãte ut uolentes ista decernant: magnã celo faciũt iniuriã: in cuius uelut clarissimo senatu ac splendidissima curia opinanẽ scelera faciẽda decerni: qualia si aliq̃ terrena ciuitas decreuisset: genere hũano decernente fuerat euertenda. Quale deinde iudiciũ de hoĩum factis deo relinquit̃: q̃bus celestis necessitas adhibet̃: cũ dñs ille sit & siderũ et hoĩm? Aut si nõ dicunt stellas accepta q̃dem ptãte a summo deo arbitrio suo ista decernere: sed in talibus necessitatibus ingerendis illius oĩno iussa cõplere: ita ne de ipso sentiẽdum est: quod indignissimũ uisum ẽ de stellarũ uolũtate sentire? Quod si dicunẽ stelle significare potius ista q̃ facere: ut q̃si locutio quedã sit illa positio predicens futura nõ agens: non enim mediocriter doctoꝝ hoĩum fuit ista sententia. nõ q̃dem ita solent loqui mathematici: ut uerbigratia dicant: Mars ita positus homicidã significat sed hoĩcidam nõ facit. Uerũtamẽ ut cõcedamus nõ eos ut debent loqui: et a philosophis accipere oportere sermonis regulã: ad ea prenũtianda que in siderum positione reperire se putant: quid fit de quo nihil unq̃ dicere potuerunt: cur in uita geminoꝝ: in actiõibus & in euentis: in p̃fessiõibus: artibus: honoribus: ceterisq̃ rebus ad humanam uitam pertinẽtibus: atq̃ in ipsa morte sit plerunq̃ tanta diuersitas: ut similiores eis sint q̃tum ad hec attinet multi extranei q̃ ipsi inter se gemini p exiguo tẽporis interuallo in nascendo separati: in conceptu aũt p unũ concubitũ uno etiã momento seminati.

Cicero dicit Ipocratẽ nobilissimũ medicũ scriptũ reliq̃sse: quosdã fratres cũ simul

egrotare cepissent: et eorum morbus eodem tẽpore ingrauesceret: eodẽ leuaret̃ geminos suspicatum. Quos Possidonius stoicus multũ astrologie deditus eadem constitutione astrorum natos: eademq; cõceptos solebat asserere. Ita quod medicus ptinere credebat ad simillimã temperiẽ ualitudinis: hoc philosophus astrologus ad uim cõstitutionẽq; siderũ: que fuerat quo tẽpore cõcepti natiq; sunt. In hac causa multo ẽ acceptabilior & de pximo credibilior cõiectura medicinalis: q̃m parẽtes ut erant corpe affecti dũ concũberent: ita pmordia cõceptorum affici potuerũt: ut cõsecutis ex materno corpe prioribus incremẽtis pares ualitudinis nascerent̃: deinde in una domo eisdem alimentis nutriti: ubi aerẽ & loci positionẽ et uim aquarũ plurimũ ualere ad corpus uel bñ uel male accipiendũ medicina testat̃: eisdem etiã exercitatiõibus assuefacti tam similia corpora gererẽt: ut etiã ad egrotandũ uno tẽpore eisdẽq; causis similiter mouerent̃. Constitutionẽ uero celi ac siderũ que fuit qñ cõcepti siue nati sunt: uelle trahere ad istã egrotandi parilitatẽ: cũ tam multa diuersissimi generis diuersissimorum affectuũ & euentuũ eodem tẽpore in unius regionis terra eidem celo subdita potuerũt cõcipi et nasci: nescio cuius sit insolentie. Nos aũt nouimus geminos nõ solũ actus & peregrinationes habere diuersas: uerũ etiã dispares egritudines perpeti. De q̃ re facillimã q̃tum mihi uidetur rõnem redderet Ipocrates: diuersis alimẽtis & exercitatõibus que nõ de corporis tẽperatõe sed de aĩmi uolũtate ueniũt: dissimiles eis accidere potuisse ualitudines. Porro aũt Possidonius uel q̃libet fataliũ siderũ assertor: mirum si põt hic inuẽire quid dicat: si nolit imperitorum mentibus in eis quas nesciũt rebus illudere. Quod.n. conant̃ efficere de interuallo exigui tpis qđ inter se gemini dũ nascerẽtur habuerũt: pp̃ter celi pticulam ubi ponit̃ hore notatio quã horoscopũ uocant: aut non tantũ ualet quãta inuenit̃ in geminorum uolũtatibus: actibus: moribus: casibusq; diuersitas: aut plus etiã ualet q̃ est geminorum uel hũilitas generis eadẽ uel nobilitas: cuius maximam diuersitatẽ non nisi in hora qua quisq; nascit̃ ponũt. Ac p hoc si tam celeriter alter post alterum nascitur: ut eadem pars horoscopi maneat: paria cuncta quero: que in nullis possunt geminis inueniri. Si aũt sequentis tarditas horoscopum mutat: parentes diuersos quero: quos gemini habere non possunt.

FRustra igit̃ afferẽt nobile illud cõmentũ de figuli rota: qđ respondisse ferunt Nigidiũ hac q̃õne turbatũ: unde & figulus appellatus est. Dũ.n. rotã figuli ui quãta potuit intorsisset: currente illa: bis numero de atramento tanq̃ uno eius loco summa celeritate pcussit: deinde inuenta sũt signa que fixerat desistente motu: non paruo interuallo in rote illius extremitate distantia. Sic inq̃t in tanta celi rapacitate etiã si alter post alterũ tanta celeritate nascatur q̃ta rotã bis ipẽ pcussi: in celi spacio plurimũ est. Hinc sunt inq̃t queciũq; dissimillima phibẽtur in moribus casibusq; geminorum. Hoc figmentũ fragilius est q̃ uasa que illa rotatiõe finguntur. Nam si tam multũ in celo interest quod cõstellatiõibus cõprehendi non põt: ut alteri geminorum hereditas obueniat alteri non obueniat: cur audent ceteris qui gemini non sunt cum inspexerint eorum constellationes talia pronuntiare: que ad illud secretum pertinent quod nemo põt cõprehẽdere & momentis annotare nascentium? Si aũt propterea talia dicũt in aliorum genituris: q̃a hec ad pductiora spacia tẽporum ptinent: momenta uero illa partiũ minutarũ que inter se gemini possũt habere nascentes rebus minimis tribuunt̃: de q̃libus mathematici nõ solent cõsuli: quis enĩ consulat quãdo sedeat qñ deambulet: quãdo uel qđ prandeat: nũquid ista dicimus quãdo in moribus: opibus: casibusq; geminorum plurima plurimũq; diuersa monstramus?

NAti sunt duo gemini antiq̃ patrũ mẽoria ut de insignibus loquar: sic alter post alterũ ut posterior plantã prioris teneret: tanta in eoꝝ uita fuerũt moribusq; diuersa: tanta in actibus disparilitas: tanta in parentũ amore dissimilitudo: ut etiã inimicos eos inter se faceret ipsa distantia. Nunqd hoc dicit̃ qa uno ambulãte alius sedebat: et alio dormiẽte alius uigilabat: alio loquẽte tacebat alius: que ptinent ad illas minucias que nõ possũt ab eis cõprehendi q cõstitutiõi siderũ qñ quisq; nascatur ascribũt: unde mathematici cõsulãtur? Vnus duxit mercẽnariã seruitutẽ: alius non seruiuit. Vnus a matre diligebat̃: alius nõ diligebat̃. Vnus honorẽ q magnus apud eos habebat̃ amisit: alter adeptus ẽ. Quid de uxoribus: qd de filiis: quid de rebus: q̃ta diuersitas? Si ergo hec ad illas ptinẽt minucias tẽpoꝝ que inter se habent gemini: et constellatiõibus nõ ascribunt̃: q̃re alioꝝ cõstellatiõibus inspectis ista dicũtur? Si aũt ideo dicunt̃ quia nõ ad minuta incõprehẽsibilia: sed ad temporũ spacia ptinent que obseruari notariq; possunt: quid hic agit rota illa luti figuli: nisi ut hoĩes luteum cor habentes in girum mittantur: ne mathematicoꝝ uaniloquia cõuincantur?

QVid deniq; iidem ipsi quoꝝ morbũ ꝙ eodem tpe grauior leuiorq; apparebat amboꝝ: medicinaliter inspiciens Ipocrates geminos suspicatus ẽ: nõne satis istos redarguũt q uolũt sideribus dare qđ de corpoꝝ simili tẽperatiõe ueniebat. Cur enim similiter eodẽq; tpe nõ alter prior alter posterior egrotabãt sicut nati fuerant: quia utiq; simul nasci ambo nõ poterant? Aut si nihil momẽti attulit ut diuersis tpibus egrotarẽt ꝙ diuersis tpibus nati sunt: q̃re tẽpus in nascendo diuersũ ad aliarũ rerum diuersitates ualere cõtendunt? Cur poterũt diuersis tpibus pegrinari: diuersis tpibus ducere uxores: diuersis tpibus filios pcreare: et multa alia ppterea qa diuersis tpibus nati sũt: et nõ potuerũt eadem cã diuersis etiã tpibus egrotare? Si.n. dispar nascẽdi mora mutauit horoscopũ: et disparilitatẽ intulit ceteris rebus: cur illud in egritudĩbus mãsit qđ habebat in tpis eq̃litate cõceptus? Aut si fata ualitudinis in cõceptu sunt: aliarũ uero rerũ in ortu esse dicunt̃: nõ deberẽt inspectis nataliũ constellatiõibus de ualitudĩe aliquid dicere: qñ eis inspicienda cõceptionalis hora nõ datur. Si autẽ ideo prenuntiãt egritudines nõ inspecto cõceptiõis horoscopo: qa indicant eas momento nascentiũ: quõ dicerẽt cuilibet eoꝝ gemiõꝝ ex natiuitatis hora qñ egrotaturus eẽt: cũ & alter qui nõ hẽbat eandẽ horam natiuitatis necesse haberet pariter egrotare? Deinde quero si tanta distãtia ẽ tpis in natiuitate gemiõꝝ: ut p hanc oporteat eis cõstellationes fieri diuersas ppter diuersũ horoscopũ: et ob hoc diuersos oẽs cardĩes ubi tanta uis põitur ut hinc etiã diuersa sint fata: unde hoc accidere potuit cũ eoꝝ conceptus diuersum tẽpus hẽre non possit? Aut si duoꝝ uno momẽto tpis cõceptoꝝ potuerũt eẽ ad nascendũ fata disparia: cur nõ & duoꝝ uno momẽto tẽporis natoꝝ possint esse ad uiuendũ atq; moriendũ fata disparia? Nam si unũ momentum quo ambo cõcepti sunt non impediuit ut alter prior alter posterior nasceretur: cur uno momẽto si duo nascant̃ impedit aliquid ut alter prior alter posterior moriatur? Si cõceptio momẽti unius diuersos casus in utero geminos habere pmittit: cur natiuitas momẽti unius nõ etiã quoslibet duos in terra diuersos casus habere permittat? At ut oĩs huius artis uel potius uanitatis cõmenta tollant: quid ẽ hoc ꝙ uno tẽpore uno momẽto sub una eadẽq; celi positiõe concepti diuersa hñt fata: que illos pducãt ad diuersarũ horarũ natiuitatẽ: et uno momento tẽporis sub una eadẽq; celi positiõe de duabus matribus duo pariter nati: diuersa fata habere nõ possũt que illos pducãt ad

diuersam uiuendi uel moriendi necessitatẽ? An cõcepti nondũ habent fata: que nisi nascãtur hẽre non potuerũt? Quid ẽ ergo quod dicũt si hora cõceptionalis inueniat: multa ab istis dici posse diuinitus? Vnde etiã illud a nõnullis predicatur: ꝙ quidam sapiens horã elegit qua cũ uxore concũberet: unde filiũ mirabilem gigneret. Vnde postremo & hoc ẽ quod de illis pariter egrotãtibus geminis Possidonius astrologus ideq; philosophus respõdebat: ideo fieri ꝙ eodẽ tpe fuissent nati eodẽq; cõcepti. Nam utiq; ꝓpter hoc addebat cõceptionẽ: ne diceret ei non ad liquidum eodẽ tempore potuisse nasci: quos cõstabat oĩo eodem tẽpore fuisse cõceptos: ut hoc quod similiter simulq; egrotabant nõ daret de ꝓximo pari corpis tempamẽto: sed eandẽ quoq; ualitudinis parilitatem siderus nexibus alligaret. Si igit in cõceptu tanta uis est ad equalitatem fatoꝝ: nõ debuerũt nascendo eadẽ fata mutari. Aut si ꝓpterea mutant fata geminorum quia tpibus diuersis nascunt: cur nõ potius intelligamus iã fuisse mutata ut diuersis tpibus nascerẽtur? Ita ne nõ mutat fata natiuitatis uolũtas uiuentiũ: cum mutet fata conceptionis ordo nascentium? Quanq̃ & in ipsis geminoꝝ conceptibus ubi certe amboꝝ eadẽ momẽta siue tẽpoꝝ: sepe fit ut sub eadem cõstellatione fatali alter concipiat masculus altera femina.

NOuimus geminos diuersi sexus: ambo adhuc uiuũt: ambo etate uigent adhuc. Quoꝝ cũ sint inter se similes corpoꝝ species q̃tum ĩ diuerso sexu põt: instituto tñ et proposito uite ita sunt dispares: ut preter actus quos necesse est a uirilibus distare femineos: ꝙ ille in officio comitis militat: et a sua domo pene semp peregrinat: illa de solo patrio & de rure ꝓprio non recedit. Insup qđ est incredibilius si astralia fata credãtur: non aũt mirũ si uolũtates hoĩm & dei munera cogitent: ille cõiugatus illa uirgo sacra est: ille numerosam prolem genuit: illa nec nupsit. At enim plurimũ uis horoscopi ualet. Hoc q̃ nihil sit iã satis disserui: sed qualecũq; sit ĩ ortu ualere dicũt. Nunqd et in cõceptu ubi & unũ concubitũ esse mãifestũ est: et tanta nature uis est: ut cũ conceperit femĩa deinde alterũ cõcipere oĩo nõ possit? Vnde necesse ẽ eadem eẽ in geminis momẽta cõceptus. An forte quia diuerso horoscopo nati sũt: aut ille in masculũ dũ nascerent: aut illa in feminam cõmutata est? Cum igit usq̃q̃q; absurde dici possit ad solas corpoꝝ differẽtias afflatus quosdã ualere sidereos: sicut ĩ solaribus accessibus & decessibus uidemus etiã ipius anni tpra uariari: et lunaribus incrementis atq; detrimentis augeri & minui quedã genera rerũ: sicut echinos & conchas: et mirabiles estus oceani: non aũt & aĩmi uolũtates positiõibus siderũ subdi: nũc isti cũ etiã nostros actus inde religare conantur: admonẽt ut queramus: unde nec in ipsis qdem corpibus eis possit rõ ista cõstare. Quid enĩ tam ad corpus pertinens q̃ corpis sexus? Et tamẽ sub eadẽ positione siderũ diuersi sexus gemini cõcipi potuerũt. Vnde quid insipientius dici aut credi põt q̃ siderum positionẽ que ad horam cõceptionis eadem ambobus fuit facere non potuisse: ut cũ quo habebat eandem cõstellationẽ: sexum diuersum a fratre non haberet: et positionem siderum que fuit ad horam nascẽtium facere potuisse: ut ab eo tam multum uirginali sanctitate distaret? De electione [illegible]

IAm illud quis ferat ꝙ in eligendis diebus noua quedã suis actibus fata moliũtur? Non erat uidelicet ille ita natus ut hẽret admirabilẽ filiũ: sed ita potius ut contemptibilẽ gigneret, et ideo uir doctus elegit horam qua misceret uxori. Fecit ergo fatũ quod nõ hẽbat: et ex ipius fato cepit eẽ fatale qđ in eius natiuitate nõ fuerat. O stultitiã singularẽ. eligit dies ut ducat uxor. Credo ꝓpterea quia põt in diem nõ bonum nisi eligatur incurri: et infeliciter duci. Vbi est ergo quod nascẽti iam sidera

decreuerunt. An pôt hõ quod ei iã conſtitutũ eſt diei electiõe mutare: et quod ipſe in eligendo die cõſtituerit nõ poterit ab alia ptãte mutari? Deinde ſi ſoli hoĩeſ nõ aũt oĩa que ſub celo ſũt cõſtellatiõibuſ ſubiacent: cur alioſ eligũt dieſ accõmodatoſ ponẽdiſ uitibuſ uel arboribuſ uel ſegetibuſ: alioſ dieſ pecoribuſ uel domandiſ uel ad/mittendiſ maribuſ quibuſ eq̃rum uel boum fetent armenta & cetera huiuſmõi? Si aũt ppterea ualent ad haſ reſ dieſ electi: qa terreniſ oĩbuſ corpibuſ ſiue aĩantibuſ ſiue nõ aĩantibuſ ſcdm diuerſitateſ tpaliũ momẽtoꝝ & ſiderũ poſitio dñatur: cõſiderent q̃ innumerabilia ſub uno tpiſ puncto uel naſcant uel oriãtur uel incboent: et tam diuerſoſ exituſ hñt: ut iſtaſ obſeruatiõeſ cuiuiſ puero ridendaſ eẽ pſuadeãt. Quiſ eni eſt tã excorſ ut audeat dicere oẽſ arboreſ: omeſ herbaſ: oẽſ beſtiaſ: ſerpẽteſ: aueſ: piſceſ: uermiculoſ: momẽta naſcendi ſingillatim habere diuerſa? Solent tñ hoĩeſ ad tẽptandã peritiã mathematicoꝝ: afferre ad eoſ cõſtellatiõeſ mutoꝝ aĩalium: quoꝝ ortuſ ppter hanc exploratione domi ſue diligenter obſeruant: eoſq̃ mathematicoſ preferũt ceteriſ: q cõſtellatõibuſ inſpectiſ dicũt nõ eſſe hoĩem natũ ſed pecuſ. Audẽt etiã dicere q̃le pecuſ: utrũ aptũ lanicio: an uectatiõi: an aratro: an cuſtodie domuſ. Nam et ad canina fata tẽptant: et cũ magniſ admirantiũ clamoribuſ iſta rñdent. Sic deſipiunt hoĩeſ ut exiſtimẽt cũ hõ naſcit & ceteroſ rerũ ortuſ ita inhiberi: ut cũ illo ſub eadẽ celi plaga nec muſca naſcat. Nam ſi hanc admiſerint: pcedit rõcinatio que gradatim acceſſibuſ modiciſ eoſ a muſciſ ad cameloſ elephantoſq̃ perducat. Nec illud uolũt aduertere: q electo ad ſeminandũ agrum dieſ tam multa grana in terra ſimul ueniũt: ſimul germinãt: et exorta ſegete ſimul herbeſcũt: pubeſcũt: flaueſcũt: et tñ inde ſpicaſ ceteriſ coeuaſ atq̃ ut ita dixerim cõgermialeſ aliaſ rubigo iterimit: aliaſ aueſ depopulant: aliaſ hoĩeſ auellũt. Quõ iſtiſ aliaſ cõſtellationeſ fuiſſe dicturi ſunt: quaſ tã diuerſoſ exituſ hẽre conſpiciunt? An eoſ penitebit hiſ rebuſ dieſ eligere: eaſq̃ ad celeſte negabãt ptinere decretũ: et ſoloſ ſideribuſ ſubdent hoĩeſ quibuſ ſoliſ in terra deuſ dedit liberaſ uolũtateſ? Hiſ oĩbuſ cõſideratiſ nõ immerito creditur: cum aſtrologi mirabiliter multa uera reſpondeant: et occulto inſtinctu fieri ſpũum non bonoꝝ: quoꝝ cura eſt haſ falſaſ & noxiaſ opĩoneſ de aſtralibuſ fatiſ inſerere hũaniſ mentibuſ atq̃ firmare: non horoſcopi notati & inſpecti aliqua arte que nulla eſt.

Qui uero nõ aſtroꝝ cõſtitutionẽ ſicuti eſt cũ quidq̃d cõcipitur uel naſcit uel inchoat: ſed oĩm cõnexionẽ ſerieq̃ cauſarũ qua fit oẽ quod fit fati nomĩe appellant: non multũ cum eiſ de uerbi cõtrouerſia laborandũ atq̃ certandũ eſt: q̃ñq̃dem ipm cauſaꝝ ordinẽ & quãdam connexionem dei ſũmi tribuũt uolũtati & ptãti: q optime et ueraciſſime credit & cũcta ſcire anteq̃ fiant: et nihil inordinatũ relinquere: a quo ſunt oẽſ ptãteſ: q̃uiſ ab illo nõ ſint oĩm uolũtateſ. Ipam itaq̃ pcipue dei ſũmi uoluntatẽ: cuiuſ ptãſ inſupabiliter per cũcta porrigit: eoſ appellare fatũ ſic pbat. Annei Senece ſunt niſi fallor hi uerſuſ. Duc me ſũme pater: altiq̃ dñator olimpi. Quocũq̃ placuerit: nulla parendi mora eſt. Aſſum impiger: fac uelle comitabor gemenſ. Maluſq̃ patiar facere: qd licuit bono. Ducũt uolentẽ fata: nolẽtem trahunt. Nempe euidentiſſime hoc ultimo uerſu ea fata ap/pellauit: que ſupra dixerat ſummi patriſ uoluntatẽ. Cui ſe paratum obedire dicit: ut uolenſ ducat: ne nolenſ trahat: qm ſcilicet ducũt uolentẽ fata: nolentẽ trahunt. Illi quoq̃ uerſuſ homerici huic ſententie ſuffragant: quoſ Cicero in latinũ uertit. Taleſ ſunt hoĩm menteſ q̃liſ pater ipſe Iupiter auctiferaſ luſtrauit lumine terraſ. Nec in hac q̃õne auctoritatẽ haberet poetica ſententia. Sed quoniã ſtoicoſ dicit uim fati

asserentes istos ex Homero uersus solere usurpare: nõ de illius poete sed de istorum philosophoꝝ opinióe tractatur: cú per istos uersus quos disputationi adhibent quã de fato habent: quid sentiant esse fatú apertissime declaratur: qm̃ Iouem appellant quẽ summú deum putant. a quo cónexionem dicunt pendere fatorum. De

HOs Cicero ita redarguere conat̃: ut nó existimet aliqd se aduersus eos ualere: nisi auferat diuinationẽ. Quã sic conat̃ auferre ut neget eẽ sciẽtiam futuroꝝ: eãq; oĩbus uiribus nullã esse oĩno contendat: uel in deo: uel in hoĩe: nullãq; rerum predictionẽ. Ita et dei prescientiã negat: et oẽm prophetiam luce clariorẽ conatur euertere uanis argumẽtatóibus: et opponẽdo sibi quedã oracula que facile possunt refelli: que tñ nec ipse cóuincit. In his aút mathematicoꝝ cóiecturis refutandis eius regnat oratio: quia uere tales sunt ut se ipẽ destruant & refellant. Multo sunt aút tolerabiliores qui uel siderea fata cóstituũt: q̃ iste qui tollit p̃scientiã futuroꝝ. Nam et confiteri esse deú & negare presciú futuroꝝ: aptissima insania est. Quod et ipse cú uideret: etiã illud temptauit asserere qđ scriptú est: Dixit insipiens in corde suo non est deus. sed nó ex sua p̃sona. Vidit enĩ q̃ esset inuidiosú & molestú. Ideoq; Cottam fecit disputantẽ de hac re aduersum stoicos in libris de deoꝝ natura: et pro Lucilio Balbo cui stoicoꝝ ptes defendẽdas dedit maluit ferre sententiã: q̃ pro Cotta q nullã naturam diuinã esse cótendit. In libris uero de diuinatióe ex seip̃o apertissime oppugnat prescientiã futuroꝝ. Hoc aút totú facere uidetur: ne fatú esse consentiat: & p̃dat liberam uoluntatẽ: putat enĩ concessa scientia futuroꝝ ita eẽ consequens fatú: ut negari oĩno nó possit. Sed quoquomõ se habeant tortuosissime cócertationes & disputatióes philosophoꝝ: nos ut cófitemur summú & uerum deum: ita uoluntatem summamq; ptãtem ac prescientiã eius cófitemur. Nec timemus ne ideo uolũtate non faciamus qđ uolũtate facimus: qa id nos facturos ille p̃sciuit cuius p̃scientia falli nó pót: qđ Cicero timuit ut oppugnaret p̃scientiã: et stoici ut nó oĩa necessitate fieri dicerent: q̃uis oĩa fato fieri cótenderent. Quid ergo ẽ quod Cicero timuit in p̃sciẽtia futuroꝝ: ut eã labefactare disputatióe detestabili niteretur? Videlicet qa si p̃scita sunt oĩa futura: hoc ordine quo uentura eẽ prescita sunt. Et si hoc ordĩe uenient: certus ẽ ordo rerú presciẽti deo. Et si certus est ordo rerú: certus ẽ ordo causarú. Nó enĩ aliqd fieri pót: quod nó aliqua efficiens causa precesserit. Si aút certus est ordo causarú quo fit oĩe qđ fit: fato inquit fiunt oĩa que fiũt. Quod si ita ẽ: nihil est in nostra ptãte: nullũq; est arbitriú uolũtatis. Quod si cócedimus inquit oĩs humana uita subuertitur: frustra leges dantur: frustra obiurgatióes: laudes: uituperationes: exhortatióes adhibent̃: neq; ulla iusticia bonis premia: et malis supplicia cóstituta sunt. Hec ergo ne cósequant̃ indigna absurda & p̃niciosa rebus hũanis: nó uult esse prescientiã futuroꝝ: atq; in has angustias Cicero coartat aĩum religiosum: ut unum eligat e duobus: aut esse aliqd in nostra uoluntate: aut esse prescientiã futuroꝝ: qm̃ utrũq; arbitrat̃ esse nó posse: sed si alterú confirmat̃ alterú tolli: si elegerimus prescientiã futuroꝝ: tolli uolũtatis arbitriú: si elegerimus uolũtatis arbitriú: tolli p̃scientiã futuroꝝ. Ipse itaq; ut uir magnus et doctus & uite humane plurimú ac peritissime consulens: ex his duobus elegit liberú uoluntatis arbitrium. Quod ut cófirmaretur negauit prescientiã futuroꝝ: atq; ita dú uult facere liberos: facit sacrilegos. Religiosus aút aĩus utrũq; eligit: utrũq; confitetur: et fide pietatis utrũq; confirmat. Quó inquit? Nam si est prescientia futuroꝝ: sequunt̃ illa oĩa que cónexa sunt: donec eo p̃ueniat̃ ut nihil sit in nostra uolũtate. Porro si est aliqd in nostra uolũtate: eisdem

recursis gradibus eo puenitur ut non sit prescientia futuroꝝ. Nam per illa om̃ia sic recurrit̃ .si est uolũtatis arbitriũ: non oĩa fato fiũt. Si non oĩa fato fiũt: nõ est oĩm certus ordo causarũ. si certus cãrum ordo nõ est: nec rerũ certus ẽ ordo prescienti deo. que fieri nõ possunt nisi p̃cedentibus & efficiẽtibus causis. si rerũ ordo prescienti deo certus nõ est: non oĩa sic ueniũt ut ea uentura presciuit. Porro si non oĩa sic eueniũt ut ab illo uentura prescita sunt: nõ est inquit in deo prescientia oĩm futuroꝝ. Nos aduersus istos sacrilegos ausus atq; impios: et deum dicimus om̃ia scire anteq̃ fiant: et uoluntate nos facere quidquid a nobis nõ nisi uolentibus fieri sentimus & nouimus. Om̃ia uero fata fieri nõ dicimus. imo nulla fieri fato dicimus quoniã fati nomẽ ubi solet a loquẽtibus poni: id ẽ in constitutõe siderũ qua quisq; cõceptus aut natus est: qm̃ res ipsa inaniter asseritur: nihil ualere monstramus. Ordinem aũt causarum ubi uolũtas dei plurimum põt: neq; negamus neq; fati uocabulo nũcupamus: nisi forte ut fatũ a fando dictũ intelligamus id ẽ a loquẽdo. non enĩ abnuere possumus esse scriptũ in litteris sanctis: semel locutus est deus duo hec audiui: qm̃ ptãs dei est & tibi dñe misericordia: quia tu reddes unicuiq; scd̃m opera eius. Quod enim dictũ est semel locutus est: intelligit̃ immobiliter hoc ẽ incõmutabiliter ẽ locutus. sicut nouit incõmutabiliter oĩa que futura sunt & que ipse facturus est. Hac itaq; rõne possemus a fando fatũ appellare: nisi hoc nomẽ iam in alia re soleret intelligi quo corda hoĩm uolumus inclinari. Non est aũt cõsequens ut si deo certus est oĩm ordo cãrum: ideo nihil sit in nostre uolũtatis arbitrio. et ipse qppe nostre uolũtates in causarũ ordine sunt: qui certus est deo eiusq; prescientia cõtinetur. qm̃ & humane uolũtates hũanoꝝ operũ cause sunt. Atq; ita q omnes rerũ causas p̃sciuit: ꝑfecto in eis causis etiã nostras uolũtates ignorare nõ potuit: quas nostroꝝ operũ causas eẽ presciuit. Nam et illud quod idem Cicero cõtendit nihil fieri si causa efficiens nõ precedat: satis est ad eũ in hac qõne redarguendũ. Quid enĩ eũ adiuuat q dicit nihil qdem fieri sine causa: sed nõ oẽm cãm esse fatalem: qa ẽ causa fortuita: est naturalis: est uolũtaria. Sufficit qa om̃e qd̃ fit nõ nisi causa p̃cedente fieri cõfitetur? Nos enĩ eas causas que dicunt̃ fortuite unde etiã fortuna nomen accepit: non esse dicimus nullas sed latentes: easq; tribuimus uel dei ueri uel quorũlibet spũum uolũtati. Ipsasq; naturales nequaq̃ ab illius uoluntate seiungimus: qui est auctor om̃is conditorq; nature. Iam uero cause uolũtarie aut dei sunt: aut angeloꝝ: aut hoĩm: aut quorũq; aĩalium. si tñ appellãde uolũtates sunt aĩalium rõnis expertiũ motus illi qbus aliqua faciũt scd̃m naturam suã: cum qd uel appetũt uel euitant. Angeloꝝ aũt uolũtates dico siue bonoꝝ quos angelos dei dicimus: siue malorũ quos angelos diaboli uel etiã demones appellamus. Sic et hoĩm & bonoꝝ scilicet et maloꝝ: ac p hoc colligit̃ non esse causas efficientes oĩm que fiunt: nisi uolũtarias illius nature scilicet que spũs uite est. Nam et aer iste siue uentus dicit̃ spũs. Sed qm̃ corpus est non est spũs uite. Spũs ergo uite q uiuificat om̃ia: creatorq; ẽ om̃is corpis & om̃is creati spũs: ipse ẽ deus utiq; spũs non creatus. In eius uolũtate sũma potestas ẽ: que creatoꝝ spũum uolũtates bonas adiuuat: malas iudicat: om̃es ordinat: et qbusdam tribuit ptãtem: qbusdam nõ tribuit. Sicut .n. oĩm naturarũ creator ẽ: ita oĩm potestatũ dator nõ uoluntatũ. Male qppe uoluntates ab illo nõ sunt: qm̃ contra naturam sunt que ab illo ẽ. Corpora igit̃ magis subiacent uolũtatibus: quedã nostris id est oĩm aĩantium mortaliũ: et magis hoĩm q̃ bestiarũ: quedã uero angeloꝝ: sed oĩa maxime dei uolũtati subdita sunt. Cui etiã uolũtates om̃es subiciunt̃: qa nõ habent pcãtem nisi quã ille cõcedit. Causa itaq; rerũ que facit nec fit deus est. Alie uero cause & faciũt et fiunt: sicut sunt om̃es creati spũs & maxĩe

ranonaleſ. Corporaleſ autem cauſe que magiſ fiunt ꝙ̃ faciunt: nõ ſunt inter cauſaſ efficientes annumerande: qm̃ hoc poſſunt qđ ex ipſiſ faciũt ſpũum uolũtateſ. Quõ igit̃ ordo cãrum q preſcienti certuſ ẽ deo id effecit ut nihil ſit in noſtra uolũtate: cũ in ipſo cãrum ordine magnũ habeãt locũ noſtre uolũtateſ? Contẽdat ergo Cicero cũ eiſ qui hunc cãrum ordinẽ dicũt eſſe fatalem: uel potiuſ ipm̃ fati noie appellant: qđ noſ abhorremuſ precipue ꝑpter uocabulũ quod nõ in re uera cõſueuit intelligi. Qꝫ uero negat ordinem oĩm cauſarũ eſſe certiſſimũ & dei preſcientie notiſſimũ: pluſ eũ ꝙ̃ ſtoici deteſtamur. Aut enĩ deũ eſſe negat: qđ qdem inducta alteriuſ perſona in libriſ de deoꝝ natura facere molituſ eſt: aut ſi eſſe confitetur deũ quẽ negat preſciũ futuroꝝ: etiã ſic dicit nihil aliud ꝙ̃ quod ille dixit inſipienſ in corde ſuo nõ eſt deuſ. Qui enim non ẽ preſciuſ oĩm futuroꝝ: non eſt utiqꝫ deuſ. Quapropter & uolũtateſ noſtre tm̃ ualent ꝙ̃tum deuſ eaſ ualere uoluit atqꝫ preſciuit: et ideo quidquid ualẽt certiſſime ualent: et qđ facture ſũt ipſe oĩo facture ſũt: qa ualituraſ atqꝫ facturaſ ille preſciuit cuiuſ preſcientia falli non põt. Quapropter ſi mihi fati nomẽ alicui rei adhibendũ placeret: magiſ dicerẽ fatũ eẽ infirmioriſ: potentioriſ uoluntatẽ qui eum habet in ptãte: ꝙ̃ illo cãrum ordine quẽ nõ uſitato ſed ſuo more ſtoici fatũ appellãt arbitriũ noſtre uolũtatiſ auferri.

Vnde nec illa neceſſitaſ formidanda eſt: quã formidando ſtoici laborauerunt: cauſaſ rerũ ita diſtinguere ut quaſdã ſubtraherẽt neceſſitati: quaſdã ſubderẽt. atqꝫ in hiſ quaſ eẽ ſub neceſſitate uoluerũt: poſuerũt etiã noſtraſ uolũtateſ. ne uidelicet non eẽnt libere ſi ſubderent̃ neceſſitati. Si enĩ neceſſitaſ noſtra illa dicenda eſt que non ẽ in noſtra poteſtate: ſed etiã ſi nolumuſ efficit quod põt: ſicut ẽ neceſſitaſ mortiſ: manifeſtũ ẽ uolũtateſ noſtraſ qbuſ recte uel pperam uiuit̃ ſub tali neceſſitate nõ eſſe. Multa enĩ facimuſ que ſi nollemuſ nõ unqꝫ faceremuſ. Quo ꝑmituſ ptinet ipm̃ uelle. nã ſi uolumuſ ẽ: ſi nolumuſ nõ eſt. Non enĩ uellemuſ ſi nollemuſ. Si aũt illa diffinit̃ eſſe neceſſitaſ ſcđm quã dicimuſ neceſſe eſſe ut ita ſit aliquid uel ita fiat: neſcio cur eã timeamuſ ne nobiſ libertatẽ auferat uolũtatiſ. Neqꝫ.n. et uitam dei & preſcientiã dei ſub neceſſitate ponimuſ ſi dicamuſ: neceſſe ẽ deũ ſemp uiuere & cũcta preſcire. ſicut nec poteſtaſ eiuſ minuit̃ cũ dicit̃ mori falliqꝫ nõ poſſe. Sic enĩ hoc nõ põt: ut potiuſ ſi poſſet minoriſ eẽt unqꝫ poteſtatiſ. Recte qppe omipotenſ dicit̃: qui tamẽ mori & falli non põt. Dicit̃ enĩ omipotenſ faciendo qđ uult: nõ patiendo qđ non uult. quod ſi ei accideret: nequaꝙ̃ eſſet oĩpotenſ. Vnde ꝑpterea quedã non põt qa omipotenſ eſt. Sicut etiã cũ dicimuſ neceſſe ẽ eſſe: ut cũ uolumuſ libero uelimuſ arbitrio: et uerũ proculdubio dicimuſ: et nõ ideo ipm̃ liberum arbitrium neceſſitati ſubicimuſ que adimit libertatem. Sunt igit̃ noſtre uolũtateſ: et ipſe faciunt quidqd uolendo facimuſ: qđ nõ fieret ſi nollemuſ. Quidqd aũt alioꝝ hoĩm uolũtate nolenſ quiſqꝫ patit̃: etiã ſic uolũtaſ ualet: et ſi nõ illiuſ: tamẽ hoĩſ uolũtaſ: ſed poteſtaſ dei. Nam ſi uolũtaſ tm̃ eſſet nec poſſet qđ uellet: potentiore uolũtate impediretur. Nec ſic tamẽ uoluntaſ niſi uoluntaſ eẽt: nec alteriuſ ſed eiuſ eẽt q uellet: et ſi non poſſet implere qđ uellet. Vnde quidqd preter ſuã uolũtatẽ patitur hõ: nõ debet tribuere hũaniſ uel angelicis uel cuiuſqꝫ creati ſpũſ uoluntatibuſ: ſed eiuſ potiuſ q dat ptãtem uolentibuſ.

Non ergo ꝑpterea nihil ẽ in noſtra uolũtate: qa deuſ preſciuit qd futurũ eſſet in noſtra uolũtate. Non enĩ qui hoc preſciuit nihil preſciuit. Porro ſi ille qui preſciuit quid futurũ eſſet in noſtra uoluntate: non utiqꝫ nihil ſed aliquid preſciuit: ꝑfecto & illo preſciente eſt aliqd in noſtra uolũtate. Quo circa nullo mõ cogimur

aut retenta preſcientia dei tollere uolũtatiſ arbitriũ: aut retento uolũtatiſ arbitrio: deũ quod nefaſ ẽ negare preſciũ futurorum. Sed utrũq; amplectimur: utrũq; fideliter & ueraciter confitemur. illud ut bene credamuſ: hoc ut bene uiuamuſ. Male autem uiuitur: ſi de deo non bene creditur. Vnde abſit a nobiſ eiuſ negare preſcientiam ut liberi eſſe uelimuſ: quo adiuuante ſumuſ liberi uel erimuſ. Proinde non fruſtra ſunt legeſ: obiurgatiõeſ: exhortationeſ: laudeſ & uituperationeſ: quia et ipaſ futuraſ eſſe preſciuit: et ualent plurimũ quantũ eaſ ualituraſ eẽ preſciuit. Et preceſ ualẽt ad ea impetranda: que ſe precãtibuſ cõceſſurũ eſſe preſciuit. Et iuſte premia boniſ factiſ: et peccatiſ ſupplicia cõſtituta ſunt. Neq; enĩ ideo peccat hõ quia deuſ illũ peccaturũ eẽ preſciuit: imo ideo nõ dubitatur ipm peccare cũ peccat: quia ille cuiuſ preſciẽtia falli nõ poteſt: non fatum: nõ fortunam: non aliquid aliud: ſed ipm peccaturũ eſſe preſciuit: qui ſi nolit oĩno non peccat: ſed ſi peccare noluerit: etiã hoc ille preſciuit.

Deuſ itaq; ſũmuſ & uerus cũ uerbo ſuo et ſpũ ſancto que tria unum ſũt: deuſ unuſ oĩpotenſ creator & factor oĩſ aĩme atq; oĩſ corporiſ: cuiuſ ſunt participatione feliceſ qcunq; ſunt ueritate nõ uanitate feliceſ: qui fecit hoĩem rõnale aĩal ex aĩma & corpore: qui eũ peccantẽ non impunitũ eſſe pmiſit: nec ſine miſericordia dereliqt: qui boniſ & maliſ eſſentiã etiã cũ lapidibuſ: uitam ſeminalem etiã cũ arboribuſ: uitã ſenſualem etiã cum pecoribuſ: uitam intellectualem cũ ſoliſ angeliſ dedit: a quo eſt oĩſ moduſ: oĩſ ſpecieſ: oĩſ ordo: a quo ẽ menſura: numeruſ: ponduſ: a quo ẽ quidqd naturaliter eſt: cuiuſcũq; generiſ eſt: cuiuſcunq; extimationiſ eſt: a quo ſunt ſemina formarum: forme ſeminum: motuſ ſeminum atq; formarum. Qui dedit carni originem: pulchritudinẽ: ualitudinem: propagationiſ fecunditatẽ: membrorũ diſpoſitionem: ſalutem: concordiã: qui & aĩe irrationali dedit mẽoriam: ſenſum: appetitũ: rationali aũt inſup mentem: intelligentiã: uolũtatem: qui non ſolũ celũ & terram: nec ſolum angelũ et hoĩem: ſed nec exigui & cõtemptibiliſ aĩantiſ uiſcera: nec auiſ pennulam: nec herbe floſculũ: nec arboriſ foliũ ſine ſuarũ partium cõuenientia & quadã ueluti pace dereliquit: nullo modo ẽ credenduſ regna hoĩm eorũq; dñationeſ & ſeruituteſ a ſue prouidentie legibuſ alienaſ eſſe uoluiſſe.

PRoinde uideamuſ quoſ romanorum moreſ: et quam ob cauſam deuſ uerus ad augẽdum imperium adiuuare dignatuſ eſt: in cuiuſ poteſtate ſunt etiã regna terrena. Quod ut abſolutiuſ differere poſſemuſ: ad hoc pertinentẽ & ſuperiorẽ librũ conſcripſimuſ: ꝙ in hac re poteſtaſ nulla ſit eorum deorum quoſ etiã rebuſ nugatoriiſ colendoſ putarũt: et preſentiſ uoluminiſ parteſ ſuperioreſ quaſ huc uſq; perduximuſ de fati queſtione tollenda: ne quiſq̄ cui iam perſuaſum eſſet non illorũ deorum cultu romanũ impium ppagatũ atq; ſeruatũ: neſcio cui fato potiuſ id tribueret q̄ dei ſũmi potentiſſime uolũtati. Vetereſ igitẽ primiq; romani quãtum eorum docet & cõmendat hiſtoria: q̄uiſ ut alie genteſ excepta unã populi hebreorum deoſ falſoſ colerent: et non deo uictimaſ ſed demoniiſ immolarent: tamen laudiſ auidi pecunie liberaleſ erant: gloriam ingentem: diuitiaſ honeſtaſ uolebant: hanc ardentiſſime dilexerunt: ppter hanc uiuere uoluerũt: propter hanc & mori nõ dubitauerunt. Ceteraſ cupiditateſ huiuſ uniuſ ingenti cupiditate preſſerunt: ipſam deniq; patriam ſuam quoniã ſeruire uidebatẽ ingloriam: dñari uero atq; impare glorioſũ: priuſ oĩ ſtudio liberã deinde dñam eſſe cõcupierunt. Hinc eſt ꝙ regalem dñationem nõ ferenteſ: annua imperia binoſq; impatoreſ ſibi fecerũt: qui conſuleſ appellati ſunt a conſulendo: nõ regeſ aut domini a regnando atq; dñando: cũ & regeſ utiq; a regendo: dicti meliuſ uideantẽ ut

regnum a regibus: reges autẽ ut dictũ est a regendo: sed fastus regius non disciplina putatus est regentis: uel beniuolentia cõsulentis: sed supbia dominãtis. Expulso itaq; rege Tarqnio & cõsulibus institutis: secutũ est qđ idem auctor in romãoꝝ laudibus posuit: q̃ ciuitas incredibile mẽoratu adepta libertate & q̃tum breui creuerit: tanta cupido glorie icesserat. Ista ergo laudis auiditas & cupido glorie multa illa mirãda fecit: laudabilia scilicet atq; gloriosa scđm hominum extimationem. Laudat idem Salustius tpribus suis magnos & preclaros uiros Marcũ Catonẽ et Gaium Cesarem dicens: q̃ diu illa respublica nõ habuit quenq̃ uirtute magnũ: sed sua mẽoria fuisse illos duos ingenti uirtute: diuersis moribus. In laudibus autem Cesaris posuit: q̃ sibi magnũ imperium: exercitum: bellũ nouũ exoptabat: ubi uirtus enitescere posset: ita fidebat in uotis uirorum uirtute magnoꝝ: ut excitaret in bellum miseras gentes et flagello agitaret Bellona sanguineo: ut esset ubi uirtus eorum enitesceret. Hec illa pfecto laudis auiditas & glorie cupido faciebat. amore itaq; primitus libertatis post etiã dñatiõis & cupiditate laudis et glorie multa magna fecerũt. Reddit eis utriusq; rei testimonium etiã poeta insignis eoꝝ. Inde qppe ait. Necnõ Tarquiniũ eiectum porsenna iubebat. Accipe: ingentiq; urbem obsidiõe premebat. Eneade in ferrum p libertate ruebant. Tunc itaq; magnũ illis fuit: aut fortiter emori aut liberos uiuere. Sed cũ eẽt adepta libertas: tanta cupido glorie incesserat: ut parũ esset sola libertas nisi & dñatio quereretur. dũ pro magno hẽretur q̃ uelut loquente Ioue idem poeta dicit. Quin aspera Iuno. Que mare nũc terras metu celũq; fatigat. Consilia ĩ melius referet mecũq; fouebit. Romanos rerum dños gentẽq; togatam. Sic placitũ ueniet lustris labentibus etas. Cum domus assaraci phtiam clarasq; micenas. Seruitio p̃met ac uictis dñabitur argis. Que qdem Virgilius Iouem inducẽs tanq̃ futura p̃dicentẽ: ipẽ iam facta recolebat cernebatq; presentia. Verũ ppterea cõmemorare illa uolui: ut ostẽderem dominationem post libertatẽ sic habuisse romanos: ut in eoꝝ magnis laudibus poneretur. Hinc est et illud eiusdem poete: q̃ cũ aliarũ gentiũ artibus: eas ipsas pprias romanoꝝ artes regnãdi atq; impandi & subigendi ac debellãdi populos anteponeret ait. Excudent alii spirantia mollius era. Credo eqdem uiuos ducent de marmore uultus. Orabunt causas melius celiq; meatus. Describent radio & surgentia sidera dicent. Tu regere impio populos romane memento. He tibi erũt artes paciq; imponere mores. Parcere subiectis & debellare supbos. Has artes illi tanto peritius exercebant: q̃to minus se uoluptatibus dabant. Et eneruatione animi & corporis in concupiscendis & augendis diuitiis & per illas moribus corrũpendis: rapiendo miseris ciuibus: largiendo scenicis turpibus. Vnde qui tales iam morum labes supabant atq; abundabant: quãdo scribebat ista Salustius canebatq; Virgilius: nõ illis artibus ad honores & gloriam: sed dolis atq; fallaciis ambiebant. Vnde idem dicit. Sed primo magis ambitio q̃ auaricia aĩos hoĩm exercebat: quod tamen uitiũ ppius uirtuti erat. Nam gloriã: honorem: imperiũ: bonus & ignauus eque sibi exoptãt. Sed ille inqt uera uia nititur. huic quia bone artes desunt: dolis atq; fallaciis contendit. He sunt ille bone artes: per uirtutem scilicet nõ p fallacem ambitionẽ ad honorem & gloriã et imperium puenire: que tamen bonus & ignauus eque sibi exoptant. Sed ille id est bonus uera uia nititur. Via uirtus est qua nitit̃ tanq̃ ad possessionis finem: id est ad gloriam: honorem: imperium. Hoc insitũ habuisse romanos etiã deoꝝ apud illos edes indicant: quas cõiunctissimas cõstituerunt uirtutis & honoris: pro diis habentes que dant̃ a deo. Vnde intelligi põt quẽ finem uolebãt eẽ uirtutis: et quo eã referebãt q boni erant: ad honorẽ scilicet. nã mali nec habebãt eam q̃uis honorẽ habere cupent

quem malis artibus conabātur adipisci: id est dolis atq; fallaciis. Melius laudatus est Cato. De illo qppe ait. Quo minus petebat gloriam: eo magis illū sequebat. Quādo qdem gloria est cuius illi cupiditate flagrabant: iudicium hoīm bene de hominibus opinantium. Et ideo melior est uirtus: que hūano testimonio contenta non est nisi cōsciencie sue. Vnde dicit apostolus. Nam gloria nostra hec ē testimoniū consciētie nostre. Et alio loco. Opus autē suum probet unusquisq;: et tunc in semetipso tantū gloriā habebit & nō in altero. Gloriam ergo et honorem & impium que sibi exop/tabant: et quo bonis artibus peruenire nitebātur boni: nō debet sequi uirtus: sed ipsa uirtutem. Neq; enī est nera uirtus: nisi que ad eū finē tendit ubi ē bonum hoīs quo melius non ē. Vnde et honores quos expetiuit Cato petere nō debuit: sed eos ciuitas ob eius uirtutem nō petenti dare. Sed cum illa memoria duo romani essent uirtute magni Cesar & Cato longe uirtus Catonis uirtuti uidetur ppinqor fuisse q̄ Cesaris. Proinde qualis eēt illo tēpore ciuitas: et antea q̄lis fuisset uideamus in ipa sententia Catonis. Nolite inqt existimare maiores nostros armis rempublicā ex pua magnā fecisse. Si ita esset: multo pulcherrimā eam nos hērēmus. Quippe sociorū atq; ciuium: preterea armorū & equorū: maior copia nobis q̄ illis ē. Sed alia fuere que illos uiros magnos fecerūt: que nobis nulla sunt domi industria: foris iustū impium: aīmus in cōsulendo liber: neq; libidini neq; delicto obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atq; auariciam: publice egestatem: priuatim opulentiā. laudamus diuicias: sequimur inertiam: inter bonos & malos discrimē nullū: oīa uirtutis premia ambicio possidet. Neq; mirum. ubi uos sepatim sibi quisq; consilia capitis: ubi domi uoluptatibus: hic pecunie aut gratie seruitis. Eo fit ut impetus fiat in uacuā rempublicam. Qui audit hec Catonis uerba siue Salustii. putat quales laudant romani ueteres: omēs eos tales tunc fuisse uel plures. Non ita est. alioquin uera non essent que ipe idem scribit: ea que cōmemoraui in secundo libro huius operis: ubi dicit iniurias ualidiorū: et ob eas discessionē plebis a patribus: aliasq; discessiones domi fuisse iam inde a principio. neq; amplius equo & modesto iure actū: q̄ expulsis regibus q̄diu metus a Tarqnio fuit: donec bellū graue quod propter ipm cum etruria susceptū fuerat finiretur. Postea uero seruili impio patres exercuisse plebem: regio more uerberasse: agro pepulisse: et ceteris ex partibus solos egisse in imperio. Quarū discordiarū dum illi dominari uellēt illi seruire nollent: finē fuisse bellū punicū secūdum. Quia rursus grauis metus cepit urgere: atq; ab illis pturbatiōibus alia maiore cura cohibere aīos inquietos: et ad cōcordiam reuocare ciuilem. Sed p quosdam paucos qui pro suo mō boni erant magna admistrabant: atq; illis toleratis ac tēperatis malis: paucorū bonorū puidētia res illa crescebat. sicut idē historicus dicit multa sibi legēti & audienti: que populus romanus domi militieq; mari atq; terra pclara facinora fecerit se libuisse attendere: que res maxīe tanta negocia sustinuisset: qm̄ sciebat sepenumero parua manu cum magnis legionibus hostiū cōtendisse romanos: cognouerat paruis copiis bella gesta cū opulentis regibus: sibiq; multa agitanti constare dixit: paucorū ciuium egregiam uirtutem cūcta patrauisse: eoq; factum ut diuitias paupertas: multitudinē paucitas superaret. Sed postq̄ luxu atq; desidia inquit ciuitas corrupta est: rursus respublica magnitudine sui imperatorū atq; magistratuum uicia sustentabat. Paucorum igitē uirtus ad gloriā: honorē: impiū: uera uia id ē uirtute ipsa nitentium: etiā a Catone laudata est. Hinc erat domi industria quam commemorauit Cato: ut erarium esset opulētum: tenues res priuate. Vnde corruptis moribus uicium esse cōtrarium posuit: publice egestatem priuatim opulentiam.

Quamobrem cũ diu fuissent regna orientis illustria: uoluit deus & occidentale fieri: qđ tẽpore esset posterius: sed imperii latitudine & magnitudine illustrius. Idq; talibus potissimũ concessit hõibus ad domanda grauia mala multa⁊ gentium: qui causa honoris laudis & glorie cõsuluerunt patrie: in qua ipsam gloriã requirebant. salutemq; eius saluti sue preponere nõ dubitauerunt: pro isto uno uicio id ẽ amore laudis: pecunie cupiditatem & multa alia uicia cõprimentes. Nam sanius uidet: qui & amorẽ laudis uiciũ esse cognoscit. Quod nec poetã fugit Oraciũ qui ait: Laudis amore tumes: sunt certa piacula que te Ter pure lecto poterũt recreare libello. Idẽ in carmine lyrico ad reprimendã dñandi libidinem ita cecinit. Latius regnes auidũ domando spiritum: q̃ si lybiam remotis gadibus iungas. et uterq; penus seruiat uni. Veruntamen qui libidines turpiores fide pietatis impetrato spiritu sancto & amore intelligibilis pulchritudinis nõ refrenant: melius saltem cupiditate humane laudis & glorie: nõ qdem iam sancti sed minus iam turpes sunt. Etiam Tullius inde silere nõ potuit in eisdem libris quos de republica scripsit: ubi loquit̃ de instituendo principe ciuitatis: quẽ dicit alendũ esse gloria: et consequẽter cõmemorat maiores suos multa mira atq; preclara glorie cupiditate fecisse. Huic ergo uicio nõ solũ non resistebãt: uerũ etiã id excitandũ & accendẽdum eẽ censebant: putãtes hoc utile eẽ reipublice. Quanq̃ nec in ipsius philosophie libris Tullius ab hac peste dissimulet: ubi eam luce clarius confitetur. Cum eñi de studiis talibus loqueretur: que utiq; sectanda sũt fine ueri boni: nõ uentositate laudis hũane: hanc intulit uniuersalem generalẽq; sñiam. Honos alit artes omesq; accendũtur ad studia gloria: iacentq; ea semper que apud quosq; improbantur.

Huic igit̃ cupiditati melius resistit̃ sine dubitatiõe cũ ceditur. Tanto eñi quisq; est deo similior: quãto & ab hac immũditia mũdior. Que in hac uita et si non funditus eradicatur ex corde: quia etiã bene proficientes aĩmos temptare nõ cessat: saltem cupiditas glorie superetur dilectõe iusticie: ut si alicubi iacent que apud quosq; improbantur: si bona si recta sunt: etiã ipse amor humane laudis erubescat: et cedat amori ueritatis. Tam ñ. est hoc uiciũ inimicũ pie fidei: si maior ĩ corde sit cupiditas glorie q̃ dei timor uel amor: ut dñs diceret. Quõ potestis credere gloriã ab inuicem expectantes: et gloriam que a solo deo est non querentes. Item de qbusdã qui in eũ crediderant & uerebãtur palam confiteri ait euangelista. Dilexerũt gloriam hoĩm magis q̃ dei. Quod sancti apostoli nõ fecerũt. Qui cũ in his locis predicarent christi nomẽ: ubi nõ solũ improbat̃ sicut ille ait: iacentq; ea semp que apud quosq; improbantur: uerũ etiã summe detestationis habebãtur: tenentes quod audierant a bono magistro eodemq; medico mentiũ. Si quis me negauerit coram hõibus: negabo eũ coram patre meo qui in celis est. uel corã angelis dei. Inter maledicta & opprobria: inter grauissimas psecutiones crudelesq; penas: nõ sunt deterriti a predicatiõe salutis humane: tanto fremitu offensionis humane. Et q eos diuina facientes atq; dicentes: diuineq; uiuentes: debellatis quodãmõ cordibus duris: atq; introducta pace iusticie: ingens in ecclesia xp̃i gloria cõsecuta est: nõ in ea tanq̃ in sue uirtutis fine quieuerũt: sed eã quoq; ipsam ad dei gloriã referentes: cuius gratia tales erãt. Isto quoq; fomite eos qbus cõsulebant ad amorem illius a quo & ipsi tales fierent accendebant. Nanq; ne propter hũanam gloriam boni essent: docuerat eos magister illo⁊ dicens. Cauete facere iusticiam uestram coram hõibus ut uideamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrẽ uestrũ qui in celis est. Sed rursus ne hoc peruerse intelligẽtes

hóibus placere metuerent. minusq; prodessent latendo q bom sunt: demóstrans quo fine innotescere deberent: Luceant inqt opera uestra coram hóibus: ut uideát bona facta uestra & glorificent patrem uestrú qui in celis est. Non ergo ut uideamini ab eis: id est hac intentióe ut eos ad uos cóuerti uelitis: qa nó per uos aliquid estis: sed ut glorificent patrẽ uestrú qui in celis est: ad quẽ conuersi fiant quod estis. Hos secuti sunt martires: qui sceuolas & curcios et decios: non sibi inferendo penas sed illatas ferendo: et uirtute uera: qm̃ uera pietate & innumerabili multitudine superarũt. Sed cú illi essent in ciuitate terrena: qbus propositus erat oĩum pro illa officiorum finis incolumitas eius & regnú: nó in celo sed in terra: nó in uita eterna: sed in decessione morientium & successióe moriturorũ: qd aliud amarent q̃ gloriam: qua uolebát etiá post mortem tanq̃ uiuere in ore laudantium?

QVibus ergo nó erat deus daturus uitá eternam cú sanctis angelis suis in ciuitate sua celesti: ad cuius societatem pietas uera perducit: que nó exhibet seruitutem religionis: quá latriam greci uocant: nisi uni uero deo: si neq; hanc eis terrená gloriá excellentissimi imperii cócederet: nó redderetur merces bonis artibus eorú: id est uirtutibus: qbus ad tantam gloriá peruenire nitebátur. De talibus ení qui propter hoc boni aliquid facere uidentur ut glorificent̃ ab hóibus: etiá dominus ait. Amen dico uobis ceperút mercedem suam. Sic et isti p̃uatas res suas pro re cói hoc est republica: et pro eius erario contempserunt: auaricie restiterunt: consuluerunt patrie consilio libero: neq; delicto scd̃m suas leges neq; libidini obnoxii. Sed his oíbus artibus tanq̃ uera uia nisi sunt ad honores: imperiú: gloriá: honorati sunt in oĩbus fere gẽtibus: imperii sui leges imposuerút multis gentibus: hodieq; litteris & historia gloriosi sunt pene in omnibus gentibus: non est quod de summi & ueri dei iusticia conquerantur: perceperunt mercedem suam.

MErces aút sanctorũ longe alia est: etiá hic opprobria sustinentiú pro ciuitate dei: que múdi huius dilectoribus odiosa est. Illa ciuitas sempiterna ẽ: ibi nullus oritur quia nullus moritur. Ibi est uera & plena felicitas: nó dea sed donú dei. Inde fidei pignus accepimus: q̃diu peregrinantes eius pulchritudini suspiramus. Ibi non oritur sol sup bonos & malos: sed sol iusticie solos protegit bonos. Ibi nó erit magna industria ditare erarium publicum priuatis rebus angustis: ubi thesaurus cómunis est ueritatis. Proinde nó solú ut talis merces talibus hóibus redderetur romanú impiú ad húanam gloriam dilatatú est: uerum etiá ut ciues eterne illius ciuitatis q̃diu hic peregrinátur diligenter & sobrie illa intueátur exempla: et uideant quáta dilectio debeatur superne patrie propter uitam eterná: si tantú a suis ciuibus terrena dilecta est propter hoím gloriam. Quantú enim ptinet ad hanc uitá mortaliú que paucis diebus ducitur & finitur: qd interest sub cuius imperio uiuat homo moriturus: si illi qui imperant ad impia & iniqua non cogant. Aut uero aliquid nocuerunt romani gentibus qbus subiugatis imposuerút leges suas: nisi quia id factú est ingenti strage bellorũ: quod si concorditer fieret idip̃m fieret meliore successu: sed nulla esset gloria triũphantiú. Neq;.n. et romani nó uiuebát sub legibus suis quas ceteris imponebát. Hoc sufficeret reipublice: nisi qa Marti & Bellone displicebat: ut nec uictoria locú haberet nemine uincente ubi nemo pugnauerat. Nonne romanis & ceteris gẽtibus una eẽt eademq; códitio: p̃sertim si mox fieret qđ postea gratissime atq; húanissime factú est: ut oĩes ad romanú imperium pertinentes societatem acciperent ciuitatis:

et romani cives essent: ac sic esset oīum quod erat ante paucorum: tantū q plebs illa que suos agros non haberet de publico viveret: qui apparatus eis per bonos administratores reipublice gratius a concordibus prestaretur: q̄ victis extorqueretur?

Nam quid intersit ad incolumitatē bonosq; mores: et ipsas certe hoīm dignitates: q alii vicerunt alii victi sunt oīno non video: preter illū glorie hūane inanissimū fastū: in quo pceperunt mercedem suā q eius ingenti cupiditate arserūt: et ingentia bella gesserunt. Nunqd enī illoꝝ agri tributa non soluunt? Nunqd eis licet discere quod aliis non licet? Nunqd non multi senatores sunt in aliis terris: qui romam nec facie qdem norunt? Tolle iactātiam: et oēs homines quid sunt nisi hoīes? Quod si pversitas seculi admitteret ut honoratiores essent quiq; meliores: nec sic pro magno haberi debuit honor hūanus: quia nullius est ponderis fumus. Sed utamur & in his rebus beneficio dñi dei nostri. cōsideremus quāta cōtempserint: que pertulerint: quas cupiditates subegerint pro hūana gloria: qui eam tanq̄ mercedem talium virtutum accipere meruerunt: et valeat nobis etiā hoc ad opprimendam superbiam: ut cū illa civitas in qua nobis regnare pmissum est: tm̄ ab hac distet q̄tum distat celū a terra: a tēpali leticia vita eterna: ab inanibus laudibus solida gloria: a societate mortaliū societas angeloꝝ: a lumine solis & lune: lumē eius qui fecit solem & lunam: nihil sibi magnū fecisse videātur tante patrie cives: si pro illa adipiscenda fecerint boni operis aliqd: vel mala aliqua sustinuerint: cū illi p hac terrena iam adepta tanta fecerint: tanta perpessi sint: presertim quia remissio peccatorum que cives ad eternam colligit patriam: habet aliqd cui per umbrā quādam simile fuit asylum illud romuleū: quo multitudinē qua illa civitas cōderetur: quorūlibet delictoꝝ cōgregavit impunitas.

Quid ergo magnū est p illa eterna celestiq; patria cūcta seculi huius quamlibet iocūda blandimenta contempnere: si pro hac tempali atq; terrena filios Brutus potuit & occidere: quod illa facere neminē cogit? Sed certe difficilius est filios interimere: q̄ qđ pro ista faciendū est: ea que filiis cōgreganda videbant̄ atq; servanda: vel donare paupibus: vel si existat tēptatio que id p fide atq; iusticia fieri cōpellat amittere. Felices enī vel nos vel filios nostros nō divicie terrene faciunt: aut nobis viventibus amittende: aut nobis mortuis a qbus nescimus vel forte a qbus nolumus possidende. Sed deus felices facit qui ē mentiū vera opulentia. Bruto aūt quia filios occidit: infelicitatis phibet testimoniū etiā poeta laudator. Ait enim. Natosq; pater noua bella moventes. Ad penā pulchra p libertate vocabit. Infelix utcūq; ferent ea facta minores. Sed versu sequenti cōsolatus est infelicē. Vicit amor patrie laudūq; immensa cupido. Hec sunt duo illa libertas & cupiditas laudis hūane: que ad facta compulit miranda romanos. Si ergo p libertate morituroꝝ & cupiditate laudū que a mortalibus expetūtur: occidi filii a patre potuerunt: quid magnum est si pro vera libertate que nos ab iniquitatis & mortis et diaboli dominatu liberos facit: nec pro cupiditate hūanarum laudum sed caritate liberandorū hoīm: nō a Tarquinio rege: sed a demonibus & demonū principe nō filii occidūtur: sed xp̄i pauperes inter filios cōputantur? Si alius etiā romanus princeps cognomine Torquatus filiū non quia contra ipam patriā: sed etiā pro patria: tamē qa contra imperium suum id ē contra quod imperaverat pater impator: ab hoste provocatus iuvenili ardore pugnaverat: licet vicisset occidit: ne plus mali esset in exemplo imperii cōtempti: q̄ boni in gloria

hostis occisi; ut quid se iactent qui pro immortalis patrie legibus omnia que multo
minus q̃ filii diligunt bona terrena cõtempnũt? Si Furius Camillus etiã ingratam
patriam a ciuius ceruicibus acerrimorum hostiũ ueientiũ iugum depulerat: damnatusq;
ab emulis fuerat: a gallis iterũ liberauit: qa nõ habebat potiorem ubi posset uiuere
gloriosus; cur extollat uelut grande aliquid fecerit: qui forte in ecclesia ab inimicis
carnalibus uelut grauissimam exhonorationis passus iniuriam: nõ se ad eius hostes
hereticos transtulit: aut aliquã contra illã ipse heresim condidit: sed eã potius q̃tum
ualuit ab hereticorum pniciosissima prauitate defendit: cũ alia non sit non ubi uiuat
in hoim gloria: sed ubi uita acqratur eterna? Si Mutius ut cum Porcenna rege pax
fieret: q grauissimo bello romanos premebat: qa Porcennã ipm occidere nõ potuit:
et pro eo alterũ deceptus occidit: in ardentẽ aram ante eius oculos dexterã extendit
dicens: multos tales q̃lem illũ uideret in eius exitium cõiurasse: Cuius ille fortitudinẽ
& cõiurationẽ taliũ phorrescens: sine ulla dilatione se ab illo bello facta pace com/
pescuit: quis regno celorum imputaturus est merita sua: si pro illo non unam manum
neq; hoc sibi ultro faciens: sed psequente aliquo patiens totum flammis impenderit?
Si Curcius armatus equo concito in abruptũ hiatum terre se precipitem dedit: deorum
suorum oraculis seruiens: qui iusserat ut illuc id qđ romani haberent optimũ mitterẽt:
nec aliud intelligere potuerunt q̃ uiris armisq; se excellere: unde uidelicet oportebat
ut deorum iussis in illũ interitũ uir precipitaretur armatus: quid se magnũ pro eterna
patria fecisse dicturus est: qui aliquẽ fidei sue passus inimicum: nõ se ultro in talem
mortẽ mittens: sed ab illo missus obierit: q̃nq̃dem a dño suo eodemq; rege patrie sue
certius oraculum accepit: nolite timere eos q corpus occidunt: aĩam aũt non possunt
occidere? Si se occidendos certis uerbis quodãmodo consecrantes decii deuouerũt: ut
illis cadentibus & iram deorum sanguĩe suo placantibus: romanus liberaret exercitus:
nullo mõ supbiant sancti martires tanq̃ dignũ aliqd pro illius patrie participatiõe
fecerint: ubi eterna ẽ & uera felicitas: p qua usq; ad sui sanguinis effusionẽ non solũ
suos fratres p qbus fũdebat: uerũ & ipos inimicos a qbus fundebat: sicut eis preceptũ
est diligentes: caritate fide: et fidei caritate certarunt: Si Marcus Publius dedicans
edem Iouis Iunonis Minerue: falso sibi ab inuidis morte filii nũtiata: ut illo nũtio
perturbatus abscederet: atq; ita dedicationis gloriam collega eius consequeretur: sic ita
cõtempsit ut eũ proici etiã insepultum iuberet: et sic in eius corde orbitatis dolorem
glorie cupiditatis uicerat: qd magnũ se pro euangelii sancti predicatione: qua ciues
superne patrie de diuersis liberant & colligunt erroribus fecisse dicturus est: cui dñs
de sepultura patris sui solicito ait: sequere me & sine mortuos sepelire mortuos suos?
Si Marcus Regulus ne crudelissimos hostes iurando falleret: ad eos ab ipsa roma
reuersus est: qm sicut romanis eum tenere uolentibus respondisse fertur: posteaq̃ afris
seruierat: dignitatem illic honesti ciuis habere nõ posset: eũq; carthaginenses quoniã
contra eos in romano senatu egerat grauissimis suppliciis necauerunt: qui cruciatus
nõ sunt pro fide illius patrie cõtempnendi: ad cuius beatitudinẽ fides ipsa perducit?
Aut quid retribuetur domino pro omnibus que retribuit: si pro fide que illi debetur
talia fuerit homo passus: qualia pro fide quã pniciosissimis inimicis debebat passus
est Regulus? Quomõ aũt se audebit extollere de uoluntaria paupertate xpianus:
ut in huius uite peregrinatiõe expeditior ambulet uiam que perducit ad patriã: ubi
uere diuicie ipe deus est: cũ audiat uel legat Luciũ Valeriũ qui in suo defunctus est
cõsulatu usq; adeo fuisse paupem: ut numis a populo collatis eius sepultura curaret?
Audiat uel legat Quĩcium Cincinnatum cum quatuor iugera possideret: et ea suis

manibuſ coleret: ab aratro eſſe abductum ut dictator fieret. maior utiq; honore q̄ conſul: uictiſq; hoſtibuſ ingentē gloriam conſecutū in eadem paupertate manſiſſe. Aut quid ſe magnū feciſſe predicabit: qui nullo premio mūdi huiuſ fuerit ab eterne illiuſ patrie ſocietate seductuſ: cū Fabricium didicerit tantiſ muneribuſ Pirri regiſ epyrotarum: promiſſa etiā quarta parte regni romana ciuitate nō potuiſſe diuelli: ibiq; in ſua paupertate priuatū manere uoluiſſe. Nam illud quod rempublicā id eſt rem populi: rem patrie: rem cōmunem: cū haberent opulentiſſimā atq; ditiſſimam: ſic ipſi in ſuiſ domibuſ paupereſ erant: ut qdam eorum qui iam biſ conſul fuiſſet: ex ſenatu pauperū hoīm pelleretur notatiōe cenſoria: q̄ decem pondo argenti in uaſiſ habere copertuſ eſt. Ita idem ipſi pauperes erant: quoꝝ triumphiſ publicū ditabat erarium. Nonne omneſ chriſtiani qui excellentiore propoſito diuiciaſ ſuaſ cōmuneſ faciunt: ſcđm q̄ ſcriptum eſt in actibuſ apoſtolorū: ut diſtribuat̄ ſicut cuiq; opuſ ē: ut nemo dicat aliquid proprium: ſed ſint illiſ om̄ia cōmunia: intelligunt ſe nulla ob hoc uentilari oportere iactantia: id faciendo pro obtinenda ſocietate angeloꝝ: cum pene tale aliquid illi fecerint pro cōſeruanda gloria romanorum? Hec et alia ſiqua reperiūtur in litteriſ eoꝝ: quādo ſic innoteſcerent: qñ tanta fama predicarētur: niſi romanū imperiū longe lateq; porrectū magnificiſ ſucceſſibuſ augeretur? Proinde p illud imperium tam magnū tamq; diuturnū: uirorūq; tantorū uirtutibuſ preclarū atq; glorioſum: et illoꝝ intentiōi merceſ quā querebant ē reddita: et nobiſ pposita neceſſarie cōmonitioniſ exempla: ut ſi uirtuteſ quarū iſte utcunq; ſunt ſimileſ quaſ iſti p ciuitatiſ terrene gloria tenuerūt: pro dei glorioſiſſima ciuitate nō tenuerimuſ: pudore pungamur: ſi tenuerimuſ: ſuperbia non extollamur. Quoniam ſicut dicit apoſtoluſ. Indigne ſunt paſſioneſ huiuſ tēporiſ ad futuram gloriam que reuelabit̄ in nobiſ. Ad hūanam uero gloriam preſentiſq; tēporiſ ſatiſ digna uita extimabatur illorum. Vnde etiā iudei qui xp̄m occiderunt: reuelante teſtamento nouo quod in ueteri uelatū fuit: ut nō pro terreniſ & tēporalibuſ beneficiiſ que diuina puidentia permixte boniſ maliſq; concedit: ſed pro eterna uita muneribuſq; perpetuiſ: et ipiuſ ſupne ciuitatiſ ſocietate colat̄ deuſ unuſ & uerū: rectiſſime nec iſtoꝝ gloria donati ſunt: ut hi qui qualibuſcunq; uirtutibuſ terrenā gloriam queſierunt & acquiſierūt: uincerent eoſ qui magniſ uitiiſ datorem uere glorie & ciuitatiſ eterne occiderūt atq; reſpuerunt.

INtereſt ſane inter cupiditatem hūane glorie: et cupiditatē dominationiſ. Nam licet procliue ſit: ut qui hūana gloria nimium delectatur: etiā domiari ardenter affectet: tamē qui ueram licet hūanarum laudum gloriā concupiſcūt: dant operam bene iudicātibuſ nō diſplicere. Sunt enī multa in moribuſ bona de qbuſ multi bene iudicant: quiſ ea multi non habeant: et per ea bona moꝝ nitūtur ad gloriā & imperiū uel dominationem: de qbuſ ait Saluſtiuſ. Sed ille uera uia nititur. Quiſquiſ aūt ſine cupiditate glorie qua ueretur homo bene iudicātibuſ diſplicere: dñari atq; imperare deſiderat: etiā per apertiſſima ſcelera querit plerūq; obtinere quod diligit. Proinde q̄ gloriam cōcupiſcit: aut uera uia nititur: aut certe doliſ atq; fallaciiſ cōtendit: uolenſ bonuſ uideri quod nō eſt. Et ideo uirtuteſ habenti magna uirtuſ eſt contempnere gloriam: quia cōtemptuſ eiuſ in cōſpectu dei eſt: iudicio aūt non reperitur humano. Quidquid enī fecerit ad oculoſ hoīm quo glorie cōtemptor appareat: ad maiorem laudem hoc ē ad maiorē gloriā facere ſi credatur: non ē unde ſe ſuſpicantiū ſenſibuſ aliter eſſe q̄ ſuſpicantur oſtendat. Sed qui cōtempnit iudicia laudantiū: contempnit etiā ſuſpicantiū temeritatem: quoꝝ tamē ſi uere bonuſ eſt nō contempnit ſalutem.

quoniã tante iustitie est q̃ de spiritu dei uirtutes habet: ut etiã ipsos diligat inimicos: et ita diligat: ut suos osores uel detractores uelit correctos habere consortes: non in terrena patria sed superna. In laudatoribus aũt suis q̃uis puipendat q̃ eum laudãt: nõ tamẽ puipendit qđ amant. nec eos uult fallere laudantes: ne decipiat diligentes. Ideoq; instat ardenter ut potius ille laudetur: a quo habet homo quidq̃d in eo iure laudatur. Qui autem contemptor glorie dominatiõis est auidus: bestias superat: siue crudelitate uite siue fluxu luxurie. Tales quidem romani fuerunt. Non enim cura existimationis amissa dominationis cupiditate caruerũt. Multos tales fuisse prodit historia. Sed huius uicii summitatem & quasi arcem quandam Nero Cesar primus obtinuit. Cuius fuit tãta luxuries: ut nihil ab eo putaretur uirile metuẽdum. tanta crudelitas: ut nihil molle habere crederetur si nesciretur. Etiam talibus dominandi potestas nõ datur nisi summi dei prouidentia. qñ res hũanas iudicat talibus dominis dignas. Aperta de hac re uox diuina est: loquẽte dei sapientia. Per me reges regnãt: et tiranni per me tenent terram. Sed ne tiranni non pessimi atq; improbi reges: sed ueteri nõie fortes dicti existimẽtur. unde ait Virgilius. Pars mihi pacis erit dextrã tetigisse tiranni. apertissime alio loco de deo dictum est: qui regnare facit hominẽ ypocritam propter puersitatem populi. Quãobrem q̃uis ut potui satis exposuerim: qua causa deus unus uerus & iustus romanos scđm quãdam formã terrene ciuitatis bonos adiuuerit: ad tanti imperii gloriam cõsequẽdam. potest tamẽ & alia causa eẽ latentior. propter diuersa merita generis hũani deo magis nota q̃ nobis. dum illud constet inter omẽs ueraciter pios: neminẽ sine uera pietate id est ueri dei cultu ueram posse habere uirtutem. nec eam ueram esse quãdo glorie seruit hũane. Eos tamẽ q̃ ciues nõ sunt ciuitatis eterne. que in sacris litteris nostris dicitur ciuitas dei: utiliores esse terrene ciuitati quãdo habent uel ipsam: q̃ si nec ipsam. Illi aũt qui uera pietate prediti bene uiuũt. si hanc scientiã regendi populos cõsectati sunt. nihil est felicius rebus hũanis: q̃ si deo miserante habeãt potestatem. Tales aũt homĩes uirtutes suas quãtasq; in hac uita possunt habere non tribuunt nisi gratie dei: q̃ eas uolentibus credentibus petentibusq; dederit. Simulq; intelligunt q̃tum sibi desit ad pfectionẽ iustitie: q̃lis est in illoꝝ scõꝝ angeloꝝ societate cui se nituntur aptare. Quantũlibet aũt laudetur atq; predicetur uirtus que sine uera pietate seruit hoĩm glorie. nequaq̃ sanctoꝝ exiguis initiis cõparanda est: quoꝝ spes posita est in gratia & misericordia ueri dei.

Solent philosophi q̃ finẽ boni hũani in ipsa uirtute constituunt. ad ingerendũ pudorem q̃busdam philosophis qui uirtutes q̃dem probant. sed eas uoluptatis corporalis fine metiuntur. et illã per seipsam putant appetendam. istas ppter ipsam: tabulam quandam uerbis pingere. ubi uoluptas in sella regali quasi delicata quedã regina consideat. eiq; uirtutes famule subiciãtur: obseruantes eius nutum ut faciant quod illa imperauerit. Que prudẽtie iubeat: ut diligenter inquirat quomõ uoluptas regnet & salua sit. Iustitie iubeat: ut prestet bñficia que põt ad cõparandas amicicias corporalibus cõmodis necessarias. nulli faciat iniuriam: ne offensis legibus uoluptas uiuere secure non possit. Fortitudini iubeat: ut si dolor corpori acciderit q̃ non cõ/pellat in mortem. teneat dominã suã id ẽ uoluptatẽ fortiter in aĩmi cogitatõe: ut p pristinaꝝ deliciarũ suaꝝ recordationẽ mitiget presentis doloris aculeos. Temperantie iubeat ut tantũ capiat alimentorũ & siqua delectãt: ne p immoderationẽ noxium aliq̃d ualitudĩem turbet. et uoluptas quã etiã in corporis sanitate epicurei maxĩam ponunt grauiter offendatur. Ita uirtutes cũ tota sue glorie dignitate: tanq̃ imperiose

cuidam etiã inhoneste muliercule seruient uoluptati. Nihil hac pictura dicunt esse ignominiosius & deformius: et quod minus bonorũ ferre possit aspectus. et uerũ dicũt. Sed nõ existimo satis debiti decoris esse picturam: si etiã talis fingatur ubi uirtutes hũane glorie seruiant: licet enĩ ista gloria delicata mulier nõ sit: inflata tamẽ est & multũ inanitatis habet. Vnde nõ ei digne seruit soliditas quedã firmitasq; uirtutum. ut nihil prouideat prudentia: nihil distribuat iusticia: nihil tolleret fortitudo: nihil temperantia moderetur: nisi unde placeatur hõibus: et uentose glorie seruiatur. Nec illi se ab ista defenderunt feditate: q cũ aliena spernãt iudicia uelut glorie cõtemptores: sibi sapientes uidentur & sibi placent. Nam eoꝝ uirtus si tamẽ ulla est: alio mõ quodam humane subditur laudi. Neq; enĩ ipse qui sibi placet homo nõ est. Qui aũt uera pietate ĩ deũ quẽ diligit credit & sperat: plus intẽdit in ea in qbus sibi displicet: q̃ in ea si qua in illo sunt que nõ tam ipsi q̃ ueritati placent. Neq; id tribuit unde iã põt placere: nisi eius misericordie cui metuit displicere: de his sanatis gratias agens: de illis sanandis preces fundens.

QVe cũ ita sint: nõ tribuamus dandi regni atq; imperii potestatẽ: nisi deo uero qui dat felicitatem in regno celoꝝ nõ nisi solis piis: regnũ uero terrenũ & piis et impiis: sicut ei placet cui nihil iniuste placet. Quãuis enĩ aliquid dixerimus quod aptum nobis esse uoluit: tamẽ multũ est ad nos & ualde superat uires nostras hoĩm occulta discutere: et liquido examine merita diiudicare regnoꝝ. Ille igit̃ unus uerus deus: qui nec iudicio nec adiutorio deserit genus hũanum: quãdo uoluit & quãtum uoluit romanis regnum dedit: qui dedit assyriis uel etiã persis: a qbus solos duos deos coli: unũ bonũ alterũ malum continent littere istoꝝ: ut taceã de populo hebreo de quo iam dixi q̃tum satis uisum ẽ: qui preter unũ deũ non coluit & quãdo regnauit. Qui ergo persis dedit segetes sine cultu dee Segetie: q alia dona terrarũ sine cultu tot deorum: quos isti rebus singulis singulos: uel etiã rebus singulis plures preposuerunt: ipse etiã regnũ dedit sine cultu eoꝝ per quoꝝ cultũ se isti regnasse crediderunt. Sic etiã hõibus q Mario ipse Gaio Cesari: qui Augusto ipse & Neroni: q Vespasianis uel patri uel filio suauissimis impatoribus: ipse & Domiciano crudelissimo. Et ne p singulos ire necesse sit: q Constantino xp̃iano: ipse apostate Iuliano: cuius egregiã indolem decepit amore dñandi sacrilega & detestãda curiositas: cuius uanis deditus oraculis erat: quãdo fretus securitate uictorie naues qbus uictus necessarius portabat̃ incẽdit. Deinde feruide instans ĩ modicis ausibus: et mox merito temeritatis occisus: in locis hostilibus egenũ reliquit exercitũ: ut aliter inde nõ posset euadi: nisi contra illud auspicium dei Termini de quo supiore libro diximus romani imperii termini mouerent̃. Cessit enĩ Terminus deus necessitati: q nõ cesserat Ioui. Hec plane deus unus & uerus regit & gubernat ut placet. Et si occultis causis et nunquid iniustis?

SIc etiã tempora ipsa belloꝝ: sicut in eius arbitrio ẽ iustoq; iudicio & misericordia: uel atterere uel cõsolari genus hũanum: ut alia citius alia tardius finiant̃: bellũ piratarũ a Pompeio: bellũ punicum terciũ a Scipione incredibili celeritate & temporis breuitate cõfecta sunt. Bellum quoq; fugitiuoꝝ gladiatoꝝ quãuis multis romanis ducibus & duobus cõsulibus uictis: italiaq; horribiliter cõtrita atq; uastata: tercio tamẽ anno post multa consumpta cõsumptum est. Picentes: marci: et peligni gentes nõ extere sed italice: post diuturnã & deuotissimã sub romano iugo seruitutẽ in libertatem caput erigere temptauerunt: iam multis nationibus romano imperio

subiugatis: deletaq; carthagine. In quo bello italico romanis sepissime uictis: ubi & duo cōsules perierūt et alii nobilissimi senatores: nō diuturno tamē tempore tractū ē hoc malū. Nam quintus ei annus finē dedit. Sed bellū punicū secundū cum maximis detrimētis & calamitate reipublice p annos decē & octo romanas uires extenuauit et pene consumpsit: in duobus preliis ferme .lxx. romanoꝝ milia occiderunt. Bellum punicū primū per .xx. & tres annos peractū est. Bellum mitridaticū .xl. annis. Ac ne quisq̃ arbitretur rudimenta romanoꝝ fuisse fortiora ad bella citius pagenda: superioribus temporibus multū in omī uirtute laudatis: bellum samniticū annis tractum est ferme quinquaginta: in quo bello ita romani uicti sunt: ut sub iugū etiā mitterent. Sed quia non diligebant gloriā propter iusticiā: sed iusticiā propter gloriā diligere uidebant: pacem factam fedusq; ruperunt. Hec ideo cōmemoro: qm̄ multi p̄teritaꝝ rerū ignari: qdam etiā dissimulatores sue scientie: si tēporibus xpianis aliquod bellū paulo diutius trahi uidēt: illico in nrām religionē ꝓteruissime insiliunt: exclamātes ꝙ si illa nō esset & uetere ritu numia colerent: iā romana illa uirtute que adiuuāte Marte & Bellona tanta celeriter bella confecit: id quoq; celerrime finiret. Recolāt igit̄ qui legerūt q̃ diuturna bella: q̃ uariis euentibus: q̃ luctuosis cladibus a ueteribus sint gesta romanis: sicut solet orbis terrarū uelut procellosissimū pelagus uaria taliū maloꝝ tempestate iactari: et quod nolunt aliquādo fateātur: nec insanis aduersus deū linguis se interimant: et decipiant imperitos.

QVod tamē nostra mēoria recentissimo tēpore deus mirabiliter & misericorditer fecit: non cum gratiarū actione cōmemorant: sed q̃tum in ipsis est oīum si fieri potest hoīm obliuione sepelire conātur. Quod a nobis si tacebitur: similiter erimus ingrati. Cum Radagaysus rex gothorū agmine ingenti etiā immani iam in urbis uicinia cōstitutus: romanis ceruicibus immineret: uno die tanta celeritate sic uictus est: ut ne uno qdem nō dicam extincto sed uulnerato romanorū: multo amplius q̃ centūmiliū prosterneretur eius exercitus: atq; ipse cum filiis mox captus pena debita necaretur. Nam si ille tam impius cū tantis & tā impiis copiis romā fuisset ingressus: cui pepercisset? Quibus honorē locis martirū detulisset? In qua ꝑsona deū timeret? Cuius nō sanguinem effusum: cuius pudicitiam uellet intactam? Quas aūt isti pro diis suis uoces haberent: quāta insultatione iactarent: ꝙ ideo ille uicisset: ideo tanta potuisset: qa quotidianis sacrificiis placabat atq; inuitabat deos: qd̄ romanos facere christiana religio nō sinebat? Nam propinquāte iam illo his locis ubi nutu summe maiestatis oppssus est: cū eius fama ubiq; crebresceret: nobis apd̄ carthaginē dicebat̄: hoc credere: spergere: iactare paganos: ꝙ ille diis amicis ꝓtegētibus & opitulantibus qbus immolare quotidie ferebat̄: uinci oīno non posset ab eis qui talia diis romanis sacra nō facerent: nec fieri a quoq̃ permitterent. Et non agunt miseri gratias tante misericordie dei: qui cū statuisset irruptiōe barbarica grauiore dignos mores hoīm castigare: indignationē suam tanta māsuetudine temperauit: ut illū primo faceret mirabiliter uinci: ne ad infirmoꝝ aīmos euertendos gloria daretur demōibus: qbus eū supplicare constabat. Deinde cū ab his barbaris roma caperetur: qui contra oēm cōsuetudinem belloꝝ ante gestorū ad loca sancta cōfugientes christiane religionis reuerentia tuerentur: ipsisq; demōibus atq; impiorum sacrificioꝝ ritibus de qbus ille presumpserat sic aduersarent̄ pro noīe christiano: ut longe atrocius bellum cū eis q̃ cū hōibus gerere uiderentur: ita uerus dominus gubernatorq; rerū & romanos cum misericordia flagellauit: et tamē incredibiliter uictis supplicatoribus demonum: nec

ſaluti rerū preſentiū neceſſaria eſſe ſacrificia illa mōſtrauit: ut ab hiſ q nō putaciter contendunt ſed prudenter attendunt: nec propter preſenteſ neceſſitateſ religio uera deſeratur: et magiſ eterne uite fideliſſima expectatione teneatur.

NEq; enim noſ xpianoſ quoſdam imperatoreſ ideo feliceſ dicimuſ: quia uel diutiuſ imperarūt: uel imperanteſ filioſ morte placida reliquerūt: uel hoſteſ reipublice domuerūt: uel inimicoſ ciueſ aduerſuſ ſe inſurgenteſ & cauere et opprimere potuerūt. Hec et alia uite huiuſ erūnoſe uel munera uel ſolacia: quidam etiā cultoreſ demonū accipere meruerunt: qui non pertinent ad regnū dei quo pertinent iſti: et hoc ipſiuſ miſericordia factū eſt: ne ab illo iſta q in eū crederent uelut ſūma bona deſiderarēt. Sed feliceſ eoſ dicimuſ: ſi iuſte imperant: ſi inter linguaſ ſublimiter honorantium: et obſequia nimiſ hūiliter ſalutantium non extollūtur: ſed ſe hoīeſ eſſe meminerunt: ſi ſuā poteſtatem ad dei cultū maxime dilatādum maieſtati eiuſ famulā faciūt: ſi deū timent diligunt & colunt: ſi pluſ amant illud regnū ubi nō timent habere cōſorteſ: ſi tardiuſ uindicāt facile ignoſcūt: ſi eandē uindictā pro neceſſitate regende tuēdeq; reipublice: nō pro ſaturandiſ inimiciciarum odiiſ exerunt: ſi eandem ueniam non ad impunitatē iniquitatiſ: ſed ad ſpem correctioniſ indulgent: ſi quod aſpere coguntur plerūq; decernere: miſericordie lenitate & beneficiorum largitate cōpenſāt: ſi luxuria tanto eiſ eſt caſtigatior quanto poſſet eſſe liberior: ſi malunt cupiditatibuſ prauiſ q̄ quibuſlibet gentibuſ imperare. Et ſi hec oīa faciūt nō propter ardorē inaniſ glorie: ſed caritatem felicitatiſ eterne: ſi pro ſuiſ peccatiſ hūilitatiſ & miſerationiſ et oratioīſ ſacrificiū deo ſuo uero immolare nō negligunt. Taleſ chriſtianoſ imperatoreſ dicimuſ eſſe feliceſ interim ſpe: poſtea re ipſa futuroſ: cum id quod expoſcimuſ aduenerit.

NAm bonuſ deuſ ne hoīeſ qui eū crederēt propter eternam uitam colendū: haſ ſublimitateſ & regna terrena exiſtimarēt poſſe neminē cōſequi niſi demōibuſ ſupplicaret: quod hi ſpirituſ in talibuſ multū ualerent: Conſtantinū imperatorem non ſupplicantē demōibuſ: ſed ipm uerū deū colentē tantiſ terreniſ impleuit muneribuſ: quanta optare nulluſ auderet. Cui etiā condere ciuitatem romano imperio ſociam: uelut ipſiuſ rome filiam: ſed ſine aliquo demonū templo ſimulachroq; conceſſit. Diu imperauit: uniuerſum orbem romanum unuſ Auguſtuſ tenuit & defēdit: in adminiſtrandiſ & gerendiſ belliſ uictorioſiſſimuſ fuit: in tiranniſ opprimendiſ per omnia proſperatuſ eſt. Grandeuuſ egritudine & ſenectute defunctuſ eſt: filioſ imperanteſ reliquit. Sed rurſuſ ne imperator quiſq̄ ideo xpianuſ eſſet: ut felicitatē Conſtantini mereretur: cū propter uitam eternā quiſq; debeat eē chriſtianuſ: Iouinianū multo citiuſ q̄ Iulianum abſtulit: Gratianū ferro tirānico permiſit interimi. Longe quidem mitiuſ q̄ magnū Pompeium colentem uidelicet romanoſ deoſ. Nam ille uindicari a Catone nō potuit: quē ciuiliſ belli quodāmodo heredem reliquerat: iſte aūt quāuiſ pie aīme ſolacia talia nō requirant: a Theodoſio uindicatuſ eſt quē regni participem fecerat: cum paruulū haberet & fratrem: auidior fide ſocietatiſ q̄ nimie poteſtatiſ.

VNde et ille non ſolum uiuo ſeruauit quā debebat fidem: uerum etiā poſt eiuſ mortem pulſum ab eiuſ interfectore maximo: Valentinianum eiuſ paruulum frēm in ſui parteſ imperii tanq̄ xpianuſ excepit pupillū: paterno cuſtodiuit affectu: quē deſtitutum oībuſ opibuſ nullo negocio poſſet auferre: ſi latiuſ regnādi cupiditate magiſ q̄ bñfaciendi caritate flagraret. Vnde potiuſ eū ſeruata eiuſ impatoria

dignitate ſuſceptum: ipſa hūanitate & gratia conſolatuſ eſt. Deinde cum maximuſ
terribileſ faceret illi ſucceſſuſ: hic in anguſtiſ curarū ſuarū non eſt lapſuſ ad curioſi/
tateſ ſacrilegaſ atq; illicitaſ: ſed ad Iohānem in egipti heremo conſtitutum: quē dei
ſeruū pphetandi ſpiritu preditū fama crebreſcente didicerat miſit: atq; ab eo nunciū
uictorie certiſſimū accepit. Mox tiranni maximi extinctor: Valentinianū puerū
imperii ſui partibuſ unde fugatuſ fuerat cum miſericordiſſima ueneratione reſtituit:
eoq; ſiue per inſidiaſ: ſiue quo alio pacto uel caſu proxime extincto: aliū tirannum
Eugeniū qui in illiuſ imperatoriſ locū non legitime fuerat ſubrogatuſ: accepto rurſuſ
prophetico reſponſo fide certuſ oppreſſit: contra cuiuſ robuſtiſſimū exercitū magiſ
orando q̄ feriendo pugnauit. Militeſ nobiſ qui aderant retulerunt: extorta ſibi eſſe
de manibuſ quecunq; iaculabātur: cū a Theodoſii partibuſ in aduerſarioſ uehemenſ
uentuſ iret: et non ſolum quecūq; in eoſ iaciebantur cōcitatiſſime raperet: uerū etiā
ipſoꝝ tela in eoꝝ corpora retorqueret. Vnde et poeta Claudianuſ quāuiſ a chriſti
noīe alienuſ in eiuſ tamē laudibuſ dixit. O nimiū dilecte deo cui fudit ab aſtriſ. Se
Iouiſ armatuſ: uehemenſ tibi militat ether. Et coniurati ueniunt ad claſſica uenti.
Victor aūt ſicut crediderat & predixerat: Iouiſ ſimulachra que aduerſuſ eū fuerāt
neſcio qbuſ ritibuſ uelut conſecrata: et in alpibuſ conſtituta: depoſuit: eorūq; fulmīa
ꝙ aurea fuiſſent: iocantibuſ ꝙ illa leticia pmittebat curſoribuſ: et ſe ab eiſ fulmīari
uelle dicentibuſ: hilariter benigneq; donauit. Inimicoꝝ ſuoꝝ filioſ quoſ non ipſiuſ
iuſſuſ: ſed belli abſtulerat impetuſ: etiā nōdum chriſtianoſ ad eccleſiam cōfugienteſ:
chriſtianoſ hac occaſione fieri uoluit: et xpiana caritate dilexit: nec priuauit rebuſ
ſed auxit honoribuſ. In neminem poſt uictoriā priuataſ inimiciciaſ ualere pmiſit:
bella ciuilia nō ſicut Cinna et Mariuſ & Silla et alii taleſ nec finita finire uoluerūt:
ſed magiſ doluit exorta q̄ cuiq̄ nocere uoluit terminata. Inter hec oīa ex ipſo inicio
imperii ſui nō quieuit: iuſtiſſimiſ & miſericordiſſimiſ legibuſ aduerſuſ impioſ laboranti
eccleſie ſubuenire: quam ualenſ hereticuſ fauenſ arrianiſ uehemēter afflixerat: cuiuſ
eccleſie ſe membrū eſſe magiſ q̄ in terriſ regnare gaudebat. Simulachra gentiū ubiq;
euertenda precepit: ſatiſ intelligenſ nec terrena munera in demonū: ſed in dei ueri eē
poſita poteſtate. Quid aūt eiuſ religioſa hūilitate mirabiliuſ: qñ in theſſalonicenſiū
grauiſſimū ſceluſ: cui iam epiſcopiſ intercedentibuſ promiſerat indulgentiā: tumultu
quorūdam q ei coherebāt uindicare cōpulſuſ eſt: et eccleſiaſtica coercituſ diſciplina
ſic egit penitentiā: ut imperatoriam celſitudinem pro illo populuſ oranſ magiſ fleret
uidendo proſtratā: q̄ peccando timeret iratam. Hec ille ſecū & ſiqua ſimilia que cō/
memorare longū eſt bona opera eulit: ex iſto temporali uapore cuiuſlibet culminiſ
et ſublimitatiſ hūane: quoꝝ operū merceſ eſt eterna felicitaſ: cuiuſ dator ē deuſ ſoliſ
ueraciter piiſ. Cetera uero bona uite huiuſ uel faſtigia uel ſubſidia: ſicut ipſm mūdū:
lucem auraſ terraſ aquaſ fructuſ: ipſiuſq; hoīſ aīam: corpuſ ſenſuſ mētem uitā boniſ
maliſq; largitur. In qbuſ eſt etiā quelibet imperii magnitudo: quam pro temporum
gubernatiōe diſpenſat. Proinde iam etiā illiſ reſpōdendū eē uideo: q māifeſtiſſimiſ
documentiſ qbuſ oſtenditꝰ ꝙ ad iſta temporalia que ſola ſtulti habere cōcupiſcunt:
nihil deoꝝ falſoꝝ numioſitaſ proſit: confutati atq; cōuicti conantur aſſerere non
propter uite preſentiſ utilitatem: ſed ppter eā que poſt mortē futura eſt eē colēdoſ
deoſ. Nam iſtiſ qui propter amiciciaſ mūdi huiuſ uoluit uana colere: et nō ſe pmitti
puerilibuſ ſenſibuſ conquerūtur: hiſ quinq; libriſ ſatiſ arbitror eſſe reſponſum. Quoꝝ
treſ prioreſ cū edidiſſem: et in multoꝝ manibuſ eſſe cepiſſent: audiui quoſdam neſcio
quā aduerſuſ eoſ reſponſionē ſcribēdo preparare. Deinde ad me perlatum eſt ꝙ iam

ſcripſerint: ſed tempuſ querant quo ſine periculo poſſint edere. Quoſ admoneo non optent quod eiſ nõ expedit. Facile eſt enĩ cuiq̃ uideri reſpondiſſe qui tacere noluit. Aut quid eſt loquaciuſ uanitate: que non ideo poteſt quod ueritaſ: quia ſi uoluerit etiã pluſ poteſt clamare q̃ ueritaſ. Sed conſiderent omnia diligenter: et ſi forte ſine ſtudio partiũ iudicanteſ eẽ talia ꝑſpexerint que potiuſ exagitari q̃ cõuelli poſſint: garrulitate imprudẽtiſſima & q̃ſi ſatyrica uel mimica leuitate cohibeãt ſuaſ nugaſ: et potiuſ a prudentibuſ emendari: q̃ laudari ab imprudentibuſ eligant. Nam ſi non ad libertatem uera dicendi: ſed ad licentiam maledicendi tempuſ expectant: abſit ut eiſ eueniat quod ait Tulliuſ de quodam qui peccandi licentia felix appellabatur. O miſerũ cui peccare licebat. unde quiſquiſ eſt qui maledicendi licentia felicẽ ſe putat: multo erit felicior ſi hoc illi oĩno non liceat: cum poſſit depoſita inanitate iactãtie: etiã iſto tẽpore tanq̃ ſtudio cõſulendi qdqd uoluerit contradicere: et q̃tum poſſit ab eiſ quoſ cõſulit amica diſputatione hoc ẽ honeſte grauiter libere qđ oportet audire.

Q

Vinq; ſuperioribuſ libriſ ſatiſ mihi aduerſuſ eoſ uideor diſputaſſe: qui multoſ deoſ & falſoſ quoſ eſſe inutilia ſimulacra uel immũdoſ ſpũſ & pernicioſa demonia: uel certe creaturaſ non creatorem ueritaſ xp̃iana cõuincit: ꝑpter uite huiuſ mortaliſ rerũq; terrenarũ utilitatẽ: eo ritu ac ſeruitute que grece latria dicitur et uni uero deo debetur. uenerãdoſ & colendoſ putãt. Et nimie qdem ſtulticie uel ꝑtinatie nec iſtoſ qnq; nec ulloſ alioſ quãticunq; numeri libroſ ſatiſ eſſe poſſe quiſ neſciat: Quãdo ea putatur gloria uanitatiſ nulliſ cedere uiribuſ ueritatiſ in perniciem utiq; eiuſ cui uiciũ tam immane dominatur. Nam et contra omnẽ curantiſ induſtriam: non malo medici ſed egroti inſanabiliſ morbuſ inuictuſ eſt. Hi uero qui ea que legunt: uel ſine ulla uel non cũ magna ac nimia ueteriſ erroriſ obſtinatiõe intellecta & cõſiderata ꝑpendũt: faciliuſ noſ iſto numero terminatorũ quinq; uoluminum: pluſ q̃ queſtioniſ ipſiuſ neceſſitaſ poſtulabat ſatiſfeciſſe: q̃ minuſ diſſeruiſſe iudicabunt. Totamq; inuidiã quã xp̃iane religioni de huiuſ uite cladibuſ terrenarũq; contritiõe ac mutatione rerum imperiti facere conãtur non ſolum diſſimulantibuſ: ſed contra ſuã conſcientiam fauentibuſ etiam doctiſ quoſ impietaſ ueſana poſſedit: oĩno eſſe inanem recte cogitationiſ atq; rationiſ: plenãq; leuiſſime temeritatiſ & ꝑniciosiſſime aĩoſitatiſ dubitare nõ poterũt.

Nunc ergo quoniã deinceps ut promiſſuſ ordo expetit etiã hi refellendi et docẽdi ſunt qui nõ propter iſtã uitam ſed propter illam que poſt mortem futura eſt deoſ gentiũ quoſ chriſtiana religio deſtruit ſiue deſeruit colendoſ eſſe contẽdunt: placet a ueridico oraculo ſancti pſalmi ſumere exordiũ diſputationiſ mee beatuſ cuiuſ eſt dominuſ deuſ ſpeſ ipſiuſ et non reſpexit in uanitateſ & inſaniaſ mendaceſ. Verũtamẽ in om̃ibuſ uanitatibuſ inſaniiſq; mendacibuſ longe tolerabiliuſ philoſophi audiẽdi ſunt qbuſ diſplicuerunt iſte opinioneſ erroreſq; populoꝝ: qui populi conſtituerunt ſimulachra numĩbuſ: multaq; de hiſ quoſ deoſ immortaleſ uocãt: falſa atq; indigna ſiue finxerũt ſiue ficta crediderunt et credita eoꝝ cultui ſacrorũq; ritibuſ miſcuerũt. Cum hiſ ergo hõibuſ qui & ſi non libere predicando: ſaltem utcunq; diſputatiõibuſ muſitando talia ſe improbare teſtati ſunt: non uſq; adeo incõuenienter queſtio iſta tractatur. Vtrum nõ unum deũ qui fecit oẽm ſpiritualem corporalemq; creaturã: propter uitam que poſt mortem futura eſt coli oporteat: ſed multoſ deoſ quoſ ab

illo uno factos & sublimiter collocatos: quidam eorundem philosophorum ceteris excellentiores nobilioresq; senserunt. Ceterum quis ferat dici atq; cótendi: deos illos quoꝝ in quarto libro quosdam cómemoraui: qbus rerum exiguarú singulis singula distribuúntur officia uitam eterná cuiq̃ prestare? An uero peritissimi illi & acutissimi uiri: qui se pro magno beneficio conscripta docuisse gloriátur: ut sciretur quare cuiq; deo supplicandum esset: quid a quoq̃ esset petendú: ne absurditate turpissima qualis iocularicer in mimo fieri solet: peteretur a Libero aqua: a Nimphis uinú: auctores erunt cuipiam hoím diis immortalibus supplicátis: ut cum a Nimphis pecierit uinú: eiq; respóderint nos aquam habemus hoc a Libero pete. possit recte dicere: si uinú non habetis saltem date mihi uitam eternam? Quid hac absurditate monstruosius? Nonne illi cachinnantes solent enim esse ad risum faciles: si nó affectent fallere ut demones supplici respondebunt? O homo putas ne in potestate nos habere uitam: quos audis non habere uel uitem? Impudentissime igit̃ stulticie est uitam eternam a talibus diis petere uel sperare: q uite huius erúnosissime atq; breuissime: et siqua ad eam pertinent adminiculádam atq; fulciendá: ita singulas particulas tueri asserunt: ut si id qđ sub alterius tutela ac potestate est petat̃ ab altero: tam sit inconueniens et absurdum: ut mimice scurrilitati uideatur esse simillimú. Quod cum fit a sciétibus mimis: digne ridentur in theatro: cum uero a nescientibus stultis: dignius irridentur in múdo. Cui ergo deo uel dee ꝓpter quid supplicaretur: q̃tum ad illos deos attinet quos instituerunt ciuitates a doctis solerter inuentú memorieq; mandatú est: quid a Libero uerbigratia: quid a Nimphis: quid a Vulcano: ac sic a ceteris quos partim cómemoraui in quarto libro: partim pretereúdos putaui. Porro si a Cerere uinum: a Libero panem: a Vulcano aquam: a Nimphis igné petere erroris est: q̃to maioris deliramenti eẽ intelligi debet: si cuiq̃ istoꝝ pro uita supplicetur eterna? Quáobrem si cum de regno terreno quereremus quosnam illud deos uel deas hóibus credendum esset posse conferre: discussis ómibus longe alienú a ueritate monstratum est: a quoq̃ istoꝝ multoꝝ numinú atq; falsoꝝ saltem regna terrena existimare constitui: nóne insanissime impietatis ẽ: si eterna uita que terrenis ómibus regnis sine ulla dubitatióe uel cóparatione preferenda est: ab istoꝝ quoq̃ dari cuiq̃ posse credatur? Neq; enim ꝓpterea dii tales uel terrenú regnú dare non posse uisi sunt: qa illi magni & excelsi sunt: hoc quiddam paruum & abiectum quod nó dignarentur in tanta sublimitate curare: sed quátalibet consideratione fragilitatis húane caducos apices terreni regni merito quisq; cótempnat: illi dii tales apparuerút ut indignissimi uiderentur qbus danda atq; seruanda deberẽt uel ista committi: ac per hoc sicut superiora proximis duobus libris pertractata docuerunt: nullus deus ex illa turba uel quasi plebeioꝝ uel procerú quasi deoꝝ: idoneus est regna mortalia mortalibus dare: q̃to minus potest immortales ex mortalibus facere? His accedit: qa si iam cú illis agimus qui nó ꝓpter istam: sed propter uitam que post mortem futura est existimant colendos deos: iam nec ꝓpter illa saltem que deoꝝ taliú potestati tanq̃ dispartita & propria: nó ratióe ueritatis: sed uanitatis opinione tribuúntur oíno colendi sunt: sicut credút hi q cultú eoꝝ uite huius mortalis utilitatibus necessariú esse contendút: contra quos iam qnq; precedentibus uoluminibus satis quátum potui disputaui. Que cú ita sint: si eoꝝ qui colunt deam Iuuentatem etas ipsa floreret insignius: cótemptores aút eius uel intra annos occúberent iuuentutis: uel in ea tanq̃ seruili corpore frigescerent: si maxillas cultoꝝ suoꝝ speciosius & festiuius Fortuna barbata uestiret: a qbus autẽ spneretur glabros aut male barbatos uideremus: etiá sic rectissime diceremus hucusq; istas deas

singulas posse suis officiis quodãmodo limitari: ac p hoc a Iuuentate oportere peti uitam eternam: que nõ daret barbam: nec a Fortuna barbata boni aliqd post hãc uitam esse sperandum: cuius in hac uita potestas nulla esset: ut eandẽ saltem etatem que barba induitur ipa prestaret. Nunc uero cũ earum cultus nec propter ista ipsa que putant eis subdita sit necessarius: quia & multi colentes Iuuẽtatem deam minime in illa etate uiguerunt: et multi nõ eam colentes gaudent robore iuuentutis: itemq; multi Fortune barbate supplices: ad nullã uel deformẽ barbam puenire potuerũt: et si qui eam pro barba impetranda uenerabantur: a barbatis eius contemptoribus irridenẽ. Ita ne desipit cor hũanum: ut quoꝝ deoꝝ cultũ ppter ista ipa temporalia et cito pretereũtia munera qbus singulis singuli preesse phibẽtur: inanẽ ludibriosũq; esse cognoscit: ppter uitam eternã credat eẽ fructuosum? Hanc dare illos posse nec hi dicere ausi sunt: q eis ut ab insipientibus populis colerentur: ista opa tẽporalia qm nimis multos putauerũt: ne quis q̃ eoꝝ sederet ociosus minutatim diuisa tribuerunt.

QVis Marco Varrone curiosius ista quesiuit? Quis inuenit doctius? Quis cõsiderauit attentius? Quis distinxit acutius? Quis diligẽtius plenius q; conscpsit? Qui tam et si minus est suauis eloquio: doctrina tamẽ atq; sententiis ita refertus est: ut in omi eruditione quã nos secularem illi aũt liberalem uocant: studiosum rerum tantũ iste doceat: quantũ studiosum uerboꝝ Cicero delectat. Deniq; et ipe Tullius huic tale testimonium perhibet: ut in libris achademicis dicat: eam que ibi uersatur disputationẽ se habuisse cũ Marco Varrone: homĩe inquit oĩm facile acutissimo & sine ulla dubitatione doctissimo: nõ ait eloquentissimo uel facundissimo. Quoniã reuera in hac facultate multũ impar est: sed oĩm inquit facile acutissimo. Et in eis libris id ẽ achademicis ubi cũcta dubitãda eẽ contendũt: addidit sine ulla dubitatiõe doctissimo. Profecto de hac re sic erat certus: ut auferret dubitationem quam solet in omibus adhibere: tanq̃ de ho: uno etiã p achademicoꝝ dubitatiõe disputaturus: se achademicũ fuisset oblitus. In primo aũt libro cũ eiusdẽ Varronis litteraria opa predicaret: nos inquit in nostra urbe peregrinãtes errantesq; tanq̃ hospites: tui libri quasi domũ reduxerunt: ut possemus aliqñ qui & ubi essemus agnoscere. Tu etatem patrie: tu descriptiones temporũ: tu sacrorum iura: tu sacerdotiũ: tu domesticam: tu publicam disciplinã: tu sedium regionum locoꝝ: tu oĩm diuinarũ hũanarumq; rerũ nomĩa genera officia causas aperuisti. Iste igiẽ uir tam insignis excellensq; peritie: et quod de illo etiã Terentianus elegãtissimo uersiculo breuiter ait. Vir doctissimus undecũq; Varro: q tam multa legit: ut aliqd ei scribere uacasse miremur: tam multa scripsit: q̃ multa uix quenq̃ legere potuisse credamus. Iste inq̃m uir tantus ingenio tantusq; doctrina: si rerum uelut diuinarum de quibus scribit oppugnator esset atq; destructor: easq; nõ ad religionẽ sed ad superstitionẽ diceret pertinere: nescio utrum tam multa in eis ridenda: contempnenda: detestandaq; conscriberet. Cum uero deos eosdem ita coluerit colendosq; censuerit: ut in eo ipo opere litterarũ suarũ dicat se timere ne pereant: nõ incursu hostili sed ciuiũ negligentia: de qua illos uelut ruina liberari a se dicit: et in memoria bonorum per huiusmodi libros recondi atq; seruari: utiliore cura q̃ Metellus de incendio sacra uestalia: et Eneas de troiano excidio penates liberasse predicatur. Et tamen ea legenda seculis prodit: que a sapientibus & insipientibus merito abicienda: et ueritati religionis inimicissima iudicentur. Quid existimare debemus: nisi hoĩem acerrimum ac peritissimũ: non tamẽ sancto spiritu

liberum: oppressum fuisse sue ciuitatis consuetudine ac legibus: et tamẽ ea qbus mo/uebatur sub specie cõmendande religionis tacere noluisse?

QVadraginta et unum libros scripsit antiqtatum. Hos in res hũanas diuinasq; diuisit. Rebus humanis. xxv. diuinis. xvi. tribuit: istam secutus ratõnem in ea particione: ut rerũ humanarũ libros senos quatuor partibus. Intendit enĩ qui agãt: ubi agant: quãdo agant: quid agant. In sex itaq; primis de hõibus scripsit: in secũdis sex de locis: sex tertios de temporibus: sex q̃rtos eosdẽq; postremos de rebus absoluit. Quater aũt seni uiginti & quatuor fiũt. Sed unum singularem qui cõiter prius de oĩbus loqueretur in capite posuit. In diuinis identidẽ rebus eadẽ ab illo diuisionis forma seruata est: quantũ attinet ad ea que diis exhibenda sunt. Exhibentur enim ab hõibus in locis & tẽporibus sacra. Hec quatuor que dixi: libris cõplexus ẽ ternis. Nam tres priores de hõibus scripsit: sequentes de locis: tertios de temporibus: quartos de sacris: etiam hic qui exhibeant: ubi exhibeant: quãdo exhibeant: quid exhibeãt subtilissima distinctione cõmendans. Sed quia oportebat dicere & maxime id ex/pectabatur qbus exhibeãt: de ipsis quoq; diis tres conscripsit extremos: ut quinquies terni. xv. fierent. Sunt aũt omnes ut diximus. xvi. quia & istorum exordio unum singularem qui prius de hõibus loqueretur apposuit. Quo absoluto: cõsequenter ex illa quinq; partita distributione: tres precedẽtes qui ad hoĩes pertinent ita subdiuisit: ut p̃mus sit de põtificibus: secũdus de augurlbus: tertius de. xv. uiris sacrorũ. Secũdos tres ad loca pertinentes: ita ut in uno eorum de sacellis: altero de sacris edibus diceret: tertio de locis religiosis. Tres porro qui istos sequũtur: et ad tempora pertinẽt id est ad dies festos: sita ut unũ faceret de feriis: alterũ de ludis circensibus: de scenicis tertiũ. Quartorũ triũ ad sacra ptinẽtium uni dedit cõsecrationes: alteri sacra p̃uata: ultimo publica. Hanc uelut pompam obsequiorum in tribus qui restant dii ipsi sequuntur extremi: qbus iste uniuersus cultus impensus est. In primo dii certi: in secũdo incerti: in tercio cunctorũ nouissimo dii p̃cipui atq; selecti. In hac tota serie pulcherrime ac subtilissime distributiõis & distinctionis: uitam eternã frustra queri et sperari impu/dentissime uel optari: ex his que iã diximus & que deinceps dicenda sũt: cuiuis hoĩm qui corde obstinato sibi nõ fuerit inimicus facillime apparet. Vel hoĩm enim sunt ista instituta uel demonũ: non q̃les uocant illi demones bonos: sed ut loquar apertius immũdorũ spirituum & sine cõtrouersia malignorũ: qui noxias opiniones qbus aĩma humana magis magisq; uanescat: et incommutabili eterneq; ueritati coaptari atq; inherere nõ possit: inuidentia mirabili & occulte inserunt cogitationibus impiorũ: et aperte aliqñ ingerunt sensibus: et qua possunt fallaci attestatiõe confirmãt. Iste ipse Varro pp̃terea se prius de rebus hũanis: de diuinis aũt postea scripsisse testat̃: q: p̃us extiterint ciuitates: deinde ab eis hec instituta sunt. Vera aũt religio non a terrena aliq̃ ciuitate instituta ẽ: sed plane celestem ipa instituit ciuitatẽ. Eam uero inspirat & docet uerus deus dator uite eterne: ueris cultoribus suis.

VArronis igit̃ cõfitentis ideo se p̃us de rebus hũanis scripsisse postea de diuinis. qa diuine iste ab hõibus institute sunt: hec ratio est. Sicut prior est inqt pictor q̃ tabula picta: prior faber q̃ edificium: ita priores sũt ciuitates: q̃ ea que a ciuitatibus sunt instituta. Dicit aũt se prius scripturũ fuisse de diis: postea de hõibus: Si de omni natura deorũ scriberet: quasi hic de aliqua scribat et nõ de omi: aut uero etiã aliqua licet nõ omnis deorũ natura non prior debeat esse q̃ hoĩum: quid est q: in illis tribus

nouissimis libris deos certos & incertos et selectos diligenter explicans: nullam deorũ naturam pretermittere uidetur. Quid est ergo quod ait si de omĩ natura deorum et hoĩm scriberemus: prius diuina absoluissemus q̃ hũana attigissemus. Aut enĩ de omĩ natura deoꝝ scribit aut de aliqua aut oĩno de nulla. Si de omĩ: preponenda ẽ utiq; rebus humanis. Si de aliqua: cur non etiã ipa res precedat humanas? An indigna est preferri etiã uniuerse nature hoĩum pars aliqua deoꝝ? Quod si multũ est ut aliqua pars diuina preponatur uniuersis rebus hũanis: saltem digna ẽ uel romanis. Rerum quippe hũanarum libros non q̃tum ad orbem terrarũ: sed q̃tum ad solam romã ptinet scripsit. Quos tamen rerum diuinarũ libris se dixit scribendi ordine merito pretulisse uel prescripsisse sicut pictorem tabule picte: sicut fabrũ edificio: apertissime cõfitens q etiã iste res diuine sicut pictura: sicut structura ab hoĩbus institute sũt. Restat ut de nulla deoꝝ natura scripsisse intelligat̃: neq; hoc aperte dicere uoluisse: sed intel/ligentibus reliquisse. Vbi enĩ dicit̃ non omĩs: usitate qdem intelligit̃ aliqua. Sed põt intelligi & nulla: qm̃ que nulla est: nec omĩs nec aliqua est. Nam ut ipe dicit: si omĩs eẽt natura deoꝝ de qua scriberet: scribendi ordine rebus hũanis preponenda eẽt. Vt aũt & ipso tacente ueritas clamat: pponenda eẽt certe rebus romanis: etiã si nõ omĩs sed saltem aliqua eẽt. Recte aũt postponit̃. ergo nulla est. Non itaq; rebus diuinis anteferre uoluit res hũanas: sed et rebus ueris noluit anteferre res falsas. In his enim que scripsit de rebus hũanis: secutus est historiã rerum gestarũ. Que autẽ de his quas diuinas uocat: qd nisi opiniones rerũ uanarum? Hoc est nimirũ quod uoluit subtili significatiõe monstrare: nõ solũ scribens de his posterius q̃ de illis: sed etiã rationem reddens cur id fecerit. Quod si tacuisset: aliter hoc factũ eius ab aliis fortasse defen/deretur. In ea uero ipsa rõne quã reddidit: nec aliis quicq̃ reliqt p arbitrio suspicari. et satis pbauit hoĩes se preposuisse institutis hoĩm: non naturam hoĩm nature deoꝝ. Ita se libros rerũ diuinarum nõ de ueritate que ptinet ad naturam: sed de falsitate que ptinet ad errorem scripsisse cõfessus est. Quod apertius alibi posuit: sicut in q̃rto libro cõmẽoraui ex nature formula se scripturũ fuisse: si nouã ipse cõderet ciuitatẽ. Quia uero iam ueterem inuenerat: non se potuisse nisi eius consuetudinem sequi.

DEinde illud quale est: q tria genera theologie dicit esse: id est rõnis que de diis explicatur: eorũq; unum mythicon appellari: alterũ phisicon: tercium ciuile. Latine si usus admitteret genus quod pmũ posuit fabulare appellaremus: sed fabu/losum dicamus: a fabulis enĩ mythicon dictum est: qm̃ mythos grece fabula dicitur. Secundũ aũt ut naturale dicat̃: iam & consuetudo locutionis admittit. Terciũ etiã ipse latine enunciauit quod ciuile appellatur. Deinde ait mythicon appellant quo maxĩe utunt̃ poete: phisicon quo philosophi: ciuile quo populi. Pmũ inqt quod dixi: in eo sunt multa contra dignitatẽ & naturam immortaliũ ficta. In hoc enim ẽ ut deus alius ex capite alius ex femore sit: alius ex guttis sanguinis natus. In hoc ut dii furati sint: ut adulterauerint: ut seruierint hoĩ. Dẽiq; ĩ hoc oĩa diis attribuunt̃: que non modo in hoĩem: sed etiã que in cõtemptissimũ hoĩem cadere possunt. Hic certe ubi potuit: ubi ausus est: ubi impunitum putauit quãta mendacissimis fabulis nature deoꝝ fieret iniuria sine caligine ullius ambiguitatis expressit. Loquebatur enĩ non de naturali theologia non de ciuili: sed de fabulosa quã libere a se putauit eẽ culpandã. Videamus qd de altera dicat. Secũdum genus est inqt qd demõstraui: de quo multos libros philosophi reliquerũt. In qbus est dii qui sũt: ubi: quod genus: quale: ex quo nam tpe: an a sempiterno fuerint: an ex igne sint ut credit Eraclitus:

an ex numeris ut Pythagoras: an ex athomis ut Epicurus. Sic alia que facilius intra parietes in schola: q̃ extra in foro ferre possunt aures. Nihil in hoc genere culpauit quod phisicon uocauit: et ad philosophos ptinet: tantum eoꝝ inter se controuersias cõmemorauit per quos facta est dissidentiũ multitudo sectarũ. Remouit tamẽ hoc genus a foro id est a populis: scholis uero & parietibus clausit. Illud aũt primũ men/dacissimum atq; turpissimũ a ciuitatibus nõ remouit. O religiosas aures populares: atq; in his etiã romanas. Quod de dijs immortalibus philosophi disputant: ferre non possunt: quod uero poete canũt & histriones agunt: qa contra dignitatẽ ac naturã immortaliũ ficta sunt: quia non modo in hoĩem sed etiã in contemptissimũ hoĩem cadere possunt: non solum ferunt sed etiã libenter audiunt. Neq; id tantũ: sed dijs quoq; ipsis hoc placere: et p hoc eos placandos esse decernũt. Dixerit aliquis. hec duo genera mythicon & phisicon id ẽ fabulosum atq; naturale: decernamus ab hoc ciuili de quo nũc agit̃: unde illa & ipse discreuit: iãq; ipm ciuile uideamus q̃liter explicet. Video qdem cur debeat decerni fabulosum: quia falsum: quia turpe: quia indignũ est. Naturale autem a ciuili uelle discernere: quid est aliud q̃ & ipm ciuile fateri esse mendosum? Si enĩ illud naturale est: qd habet reprehẽtionis ut excludatur? Si aũt hoc quod ciuile dicitur naturale nõ est: qd habet meriti ut admittatur? Hec nempe illa causa est quare prius scripserit de rebus hũanis: posterius de diuinis: qm̃ in diuinis rebus nõ naturã sed hoĩm instituta secutus est. Intueamur sane & ciuilẽ theologiã. Terciũ genus est inquit: quod in urbibus ciues maxime sacerdotes nosse atq; admi/nistrare debẽt. In quo ẽ. quos deos publice colere: que sacra & sacrificia facere quenq̃ par sit. Adhuc quod sequit̃ attendamus. Prima inqt theologia maxĩe accõmodata est ad theatrum: secũda ad mũdum: tercia ad urbem. Quis non uideat cui palmam dederit? Utiq; secũde quã supradixit eẽ philosophoꝝ. Hanc enĩ ptinere testat̃ ad mũdum: quo isti nihil esse excellentius opinant̃ in rebus. Duas uero illas theologias primam & terciam: theatri scilicet atq; urbis distinxit ac iunxit. Videmus enim non cõtinuo quod est urbis pertinere posse & ad mũdum: quãuis urbes uideamus esse in mundo. Fieri enĩ potest ut in urbe scd̃m falsas opiniones ea colantur & ea credant̃: quoꝝ in mũdo uel extra mũdum natura sit nusq̃. Theatrũ uero ubi ẽ nisi in urbe? Quis theatrum instituit nisi ciuitas? Propter qd instituit: nisi ppter ludos scenicos? Ubi sunt ludi scenici nisi in rebus diuinis: de qbus hi libri tanta solertia cõscribũtur?

O Marce Varro cũ sis hõ oĩm acutissimus: et sine ulla dubitatione doctissimus: sed tamẽ homo non deus: nec spiritus dei ad uidenda & annũcianda diuina in ueritatem libertatemq; subuectus: cernis qdem q̃ sint res diuine ab hũanis nugis atq; mendacijs dirimende: sed uiciosissimas populorũ opiniones & cõsuetudines in super/stitiõibus publicis uereris offendere: quas deoꝝ a natura abhorrere: uel taliũ quales in huius mũdi elementis hũani aĩmi suspicatur infirmitas: et sentis ipse cũ eas usq̃q; cõsideras: et oĩs uestra litteratura circũsonat. Quid hic agit hũanum q̃uis excellen/tissimũ ingeniũ? Quid tibi hũana licet multiplex ingensq; doctrina in his angustijs suffragat̃? Naturales deos colere cupis: ciuiles cogeris. Inuẽisti alios fabulosos in quos liberius quod sentis euomas: unde & istos ciuiles uelis nolis ue profundas. Dicis qppe fabulosos accõmodatos esse ad theatrũ: naturales ad mũdum: ciuiles ad urbem: cum mundus opus sit diuinum: urbes uero & theatra sint hoĩum: nec alij dij rideantur in theatris q̃ q adorant̃ in tẽplis: nec alijs ludos exhibeatis q̃ qbus uictimas immolatis. Quãto liberius subtiliusq; ista diuideres dicẽs: alios eẽ deos naturales: alios ab hoĩbus

institutos. Sed de institutis aliud habere litteras poetarum: aliud sacerdotum: utrasq; tamen ita esse inter se amicas consortio falsitatis: ut grate sint utreq; demõibus: q̃bus inimica est doctrina ueritatis. Sequestrata igit̃ paululũ theologia quã naturalem uocant: de qua postea differendũ est: placet ne tãdem uitam eternã peti aut sperari a diis poeticis & theatricis: ludicris: scenicis? Absit. imo auertat deus uerus tã immanẽ sacrilegamq; dementiam. Nunquid ab eis diis q̃bus hec placent & quos hec placant: cũ eoꝝ illic crimina frequententur uita eterna poscenda est? Nemo ut arbitror usq; ad tãtum precipicium furiosissime impietatis insanit. Nec fabulosa igitur nec ciuili theologia: sempiternã quisq; adipiscit̃ uitam. Illa enĩ de diis turpia fingẽdo seminat: hec fauẽdo metit. Illa mendacia spargit: hec colligit. Illa res diuinas falsis criminibus insectatur: hec eoꝝ criminum ludos in diuinis rebus amplectitur. Illa de diis nefanda figmenta hoĩum carminibus personat: hec ea deorum ipoꝝ festiuitatibus consecrat. Facinora & flagicia numinũ illa cantat: hec amat. Illa prodit aut fingit: hec autẽ aut attestatur ueris: aut oblectatur & falsis. Ambe turpes: ambeq; damnabiles. Sed illa que theatrica est publicam turpitudinẽ profitetur: ista que urbana ẽ illius tur/pitudĩe ornatur. Hinccine uita eterna sperabit̃: unde ista breuis tp̃alisq; polluitur? An uero uitam polluit consortium nefariorum hoĩm: si se inferunt affectionibus & assentiõibus nostris: et uitam non polluit societas demonum qui colũtur criminibus suis? Si ueris: q̃ mali: si falsis: q̃ male. Hec cum dicimus: uideri fortasse cupiam nimis harũ rerum ignaro potest: ea sola de diis talibus indigna maiestati diuĩa & ridicula detestabiliaq; celebrari: que poeticis cantant̃ carminibus: et ludis scenicis actitãtur: sacra uero illa que nõ histriones sed sacerdotes agunt: ab oĩ esse dedecore purgata et aliena. Hoc si ita esset: nunquã theatricas turpitudines in eorum honorem quisq̃ celebrandas esse censeret: nunq̃ eas ipi dii preciperent sibimet exhiberi. Sed ideo nihil pudet ad obsequiũ deorum talia gerere in theatris: quia similia geruntur in templis. Deniq; cum memoratus auctor ciuilem theologiam a fabulosa et naturali: terciam quãdam sui generis distinguere conaretur: magis eã ex utraq; tẽpatam: q̃ ab utraq; separatam intelligi uoluit. Ait enĩ ea que scribũt poete minus esse q̃ ut populi sequi debeãt: que aũt philosophi plusq̃ ut ea uulgus scrutari expediat. Que sic abhorrẽt inquit: ut tamẽ ex utroq; genere ad ciuiles rationes assumpta sint nõ pauca. Quare que sunt cõia cũ propriis: unacũ ciuilibus scribemus. E q̃bus maior societas debet eẽ nobis cũ philosophis q̃ cum poetis. non ergo nulla cũ poetis. Et tamẽ alio loco dicit de generatiõibus deoꝝ: magis ad poetas q̃ ad phisicos fuisse populos inclinatos. Hic enĩ dixit q̃d fieri debeat: ibi quid fiat. Phisicos dixit utilitatis causa scripsisse: poetas delectationis. Ac per hoc ea que a poetis conscripta populi sequi nõ debent: crimĩa sunt deorum: que tamẽ delectant et populos & deos. Delectationis enim causa sicut dicit scribũt poete: nõ utilitatis. Ea tamẽ scribũt que dii expetãt: populi exhibeãt.

·vij De fabulose atque ciuilis theologie similitudine atque concordia.

REuocatur igit̃ ad theologiam ciuilem theologia fabulosa: theatrica: scenica: indignitatis & turpitudinis plena. Et hec tota que merito culpãda & respuẽda iudicatur: pars huius est que colẽda & obseruãda censetur. Non sane pars incõgrua sicut ostendere institui: et que ab uniuerso corpore aliena ĩportune illi cõnexa atq; suspensa sit: sed oĩno consona et tanq̃ eiusdem corporis membrum conuenientissime copulata. Quid enĩ aliud oñdunt illa simulacbra: forme: etates: sexus: habitus deoꝝ? Nunquid barbatum Iouem: imberbem Mercurium poete habent: pontifices non habent? Nunquid Priapo mimi? Nonne etiã sacerdotes enormia pudenda fecerũt?

An aliter ſtat adorandus in locis ſacris: q̃ pcedit ridẽdus in theatris? Nam Saturnus ſenex. Apollo ephebus: ita perſone ſunt hiſtrionũ: ut nõ ſint ſtatue delubrorũ. Cur Forculus qui foribus preeſt: et Limentinus qui limini dii ſũt maſculi: atq; inter hos Cardea femina eſt que cardinẽ ſeruat? Nõne iſta in rerũ diuinarũ libris reperiunt: que graues poete ſuis carminibus indigna duxerũt? Nunqd Diana theatrica portat arma: et Vrbana ſimpliciter uirgo eſt? Nunquid ſcenicus Apollo cytharisſta ẽ: et ab hac arte Delficus uacat? Sed hec honeſtiora ſunt in cõparatione turpiorꝝ. Quid de ipſo Ioue ſenſerunt: qui eius nutricem in capitolio poſuerũt? Nonne atteſtati ſunt Euemero: qui omnes tales deos nõ fabuloſa garrulitate: ſed hiſtorica diligentia hoĩes fuiſſe mortalesq; conſcripſit? Epulones etiã deos paraſitos Iouis ad eius menſam qui conſtituerũt: quid aliud q̃ mimica ſacra eẽ uoluerunt? Nam paraſitos Iouis ad eius cõuiuiũ adhibitos: ſi mimus dixiſſet: riſum utiq; queſiſſe uideretur. Varro dixit. Nõ cũ irrideret deos: ſed cum cõmendaret hoc dixit. diuinarũ nõ humanarum rerũ libri hoc eum ſcripſiſſe teſtant. Nec ubi ludos ſcenicos exponebat. ſeb ubi capitolina iura pandebat. Deniq; a talibus uincitur & fatetur. ſicut forma hũana deos fecerunt: ita eos delectari hũanis uoluptatibus crediſſe. Non enĩ et maligni ſpũs ſuo negocio defuerunt: ut has noxias opiniones humanarum mentium ludificatione firmarent. Vnde etiam illud eſt ꝙ Hercules edituus ocioſus atq; feriatus: luſit Theſſeris ſecum utraq; manu alternãte in una cõſtituens Herculem in altera ſeipm: ſub ea cõditiõe ut ſi ipẽ uiciſſet de ſtipe templi ſibi cenã pararet: amicãq; cõduceret. Si aũt uictoria Herculis fieret: hoc idem de pecunia ſua uoluptati Herculis exhiberet: et deinde cũ a ſeipſo tanq̃ ab Hercule uictus eſſet: debitam cenam & nobiliſſimã meretricẽ Laurentinã deo Herculi dedit. At illa cũ dormiuiſſet in tẽplo: uidit in ſomnis Herculem ſibi eſſe cõmixtũ. ſibiq; dixiſſe ꝙ inde diſcedens cui primũ iuueni obuia fieret: apud illum eſſet inuentura mercedem: quã ſibi credere deberet ab Hercule perſolutã. Ac ſic abeũti cũ primus iuuenis ditiſſimus Taruntius occurriſſet: eamq; dilectam ſecum diutius habuiſſet: illa herede relicta defũctus eſt. Que ampliſſimã adepta pecuniã: ne diuine mercedi uideretur ingrata: quod acceptiſſimum putauit eſſe numinibus: populũ romanum etiã ipſa ſcripſit heredem. Atq; illa nõ comparente inuentum eſt teſtamẽtum. Quibus meritis eam ferunt etiã honores meruiſſe diuinos. Hec ſi poete fingerent: ſi mimi agerent: ad fabuloſam theologiam dicerentur p ꝗldubio ptinere: et a ciuilis theologie dignitate ſeparanda iudicarentur. Cum uero hec dedecora non poetarum ſed populorum: non mimorꝝ ſed ſacrorum: nõ theatrorum ſed templorũ: id eſt nõ fabuloſe ſed ciuilis theologie a tanto auctore ꝓdunt: nõ fruſtra hiſtriões ludicris artibus fingunt deorꝝ que tanta eſt turpitudinẽ: ſed plane fruſtra ſacerdotes uelut ſacris ritibus conantur fingere deorum que nulla eſt honeſtatem. Sacra ſunt Iunonis: et hec in eius dilecta inſula ſamo celebrantur: ubi ad nuptum data ẽ Ioui. Sacra ſunt Cereris: ubi a Plutone rapta Proſerpina querit. Sacra ſunt Veneris: ubi amatus eius Adon aprino dente extinctus iuuenis fortiſſimus plangitur. Sacra ſunt matris deorũ: ubi Athis pulcher adoleſcens ab ea dilectus: et muliebri zelo abſciſus: etiã hoĩm abſciſorũ quos gallos uocant infelicitate deploratur. Hec cũ deformiora ſint omi ſcenica feditate: quid eſt ꝙ fabuloſa de diis figmẽta poetarum ad theatrum uidelicet pertinentia: uelut ſecernere nituntur a ciuili theologia: quam pertinere ad urbem uolunt: quaſi ab honeſtis & dignis indigna et turpia? Itaq; potius eſt unde gratie debeantur hiſtrionibus qui oculis hoĩum pepercerunt: nec omia ſpectaculis nudauerunt: que ſacrarum edium parietibus occuluntur. Quid de ſacris eorum boni

sentiendum est que tenebris operiuntur: cum tam sint detestabilia que proferuntur in lucem? Et certe quid in occulto agant per abscisos & molles: ipsi uiderint. Eosdem tñ hoies infeliciter ac turpiter eneruatos atq; corruptos: mime occultare potuerunt. Persuadeant cui possunt se aliquid sanctum per tales agere hoies: quos inter sancta sua numerari atq; uersari negare non possunt. Nescimus quid agant: sed scimus per quales agant. Nouimus aũt que agãtur in scena: que nunq̃ uel in choro meretricũ: ubi nemo abscisus aut mollis intrauit: et tamẽ etiã ipsa turpes & infames agunt. neq; enim ab honestis agi debuerunt. Que sunt ergo illa sacra: qbus agendis tales elegit sanctitas: quales nec timelica in se admittit obscenitas?

AT enim habent isti phisiologicas quasdam sicut aiunt id est naturaliũ rationũ interpretationes. Quasi uero nos in hac disputatione phisiologiam querimus et non theologiam: id est rationẽ non nature esse sed dei. Quãuis enĩ qui uerus deus est non opinione sed natura sit deus: non tamẽ oĩs natura deus est: quia et hoĩs & pecoris et arboris & lapidis utiq; natura est: quoꝝ nihil est deus. Si aũt interpretationis huius quando agitur de sacris matris deorum: caput est certe ꝙ mater deorum terra est. Quid ultra querimus? Quid cetera pscrutamur? Quid euidentius suffragatꝰ eis qui dicunt oẽs istos deos homĩes fuisse? Sic enim sunt terrigene sicut terra eis est mater. In uera aũt theologia: opus dei est terra nõ mater. Verũtamen quoquomõ sacra eius interp̃tentur: et referãt ad rerũ naturam: uiros muliebria pati nõ est scd̃m naturam sed cõtra naturã. Hic morbus: hoc crimẽ: hoc dedecus habet inter illa sacra pfessionẽ: qd̃ in uiciosis hoĩm moribus uix habet inter tormẽta cõfessionẽ. Deinde si ista sacra que scenicis turpitudinibus cõuincuntur esse fediora: hinc excusantꝰ atq; purgantur ꝙ habent interpretatiões suas: qbus ostendantꝰ rerum significare naturã: cur non etiam poetica similiter excusentur atq; purgentur? Multa enim et ipsi ad eũdem modũ interpretati sũt. usq; adeo: ut quod ab eis immanissimũ & infandissimũ dicitur Saturnum filios deuorasse: ita nõnulli interpretentur: ꝙ longinqtas tẽporis que Saturni noĩe significatur: quidqd gignit ipsa consumat. Vel sicut idem opinatꝰ Varro: ꝙ pertineat Saturnus ad semina que in terram de qua oriuntꝰ iterũ recidũt. Itemq; alii alio modo et similiter cetera. Et tamẽ theologia fabulosa dicitur: et cũ oĩbus huiuscemodi interpretationibus suis reprehẽditur: abiciatur: improbatur: nec solum a naturali que philosophoꝝ est: uerum etiã ab ista ciuili de qua agimus: que ad urbes populosq; pertinere asseritur: eo ꝙ de diis indigna confinxerit merito repudianda discernitur. Eo nimirum consilio ut qm̃ acutissimi homĩes atq; doctissimi a qbus ista cõscripta sunt: ambas improbandas intelligebãt: et illã scilicet fabulosã: et istã ciuilem. Illam uero audebant improbare: hanc non audebant. illã culpandã proposuerunt: hanc eius similem comparandam exposuerunt: nõ ut hec pre illa tenenda eligeretur: sed ut cum illa respuenda intelligeretur. atq; ita sine periculo eorũ q ciuilem theologiam reprehendere metuebant: utraq; cõtempta ea quã naturalem uocãt apud meliores aĩmos inueniret locũ. Nam et ciuilis & fabulosa ambe fabulose sunt: ambeq; ciuiles. ambas inueniet fabulosas: qui uanitates & obscenitates ambarũ prudẽter inspexerit: ambas ciuiles: qui ludos scenicos ptinẽtes ad fabulosam: in deoꝝ ciuilium festiuitatibus & in urbium diuinis rebus aduerterit. Quomõ igitꝰ uite eterne dande potestas cuiq; deoꝝ istorum tribuitur: quos sua simulachra & sacra cõuincũt diis fabulosis apertissime reprobatis esse simillimos formis: etatibus: sexu: habitu: cõiugiis: generatiõibus: ritibus: in quibus oĩbus aut homĩes fuisse intelliguntur: et pro

uniuscuiusq; uita uel morte sacra eis & solennia cōstituta hunc errorē insinuātibus firmātibusq; demonibus: aut certe ex qualibet occasione immūdissimi spūs: fallendis humanis mentibus irrepsisse?

QVid ipa numinum officia tam uiliter minutatimq; concisa: propter quod eis dicunt pro uniuscuiusq; proprio munere supplicari oportere: Unde nō qdem oia sed multa iam diximus. nōne scurrilitati mimice: q̄ diuine consonant dignitati? Si duas quisq̄ nutrices adhiberet infanti: quarum una nihil nisi escam: altera nihil nisi potum daret: sicut isti ad hec duas adhibuerūt deas Edulicam & Potinā: nempe desipere & aliquid mimo simile in sua domo agere uideretur. Liberum a liberamēto appellare uolunt: q maresin coeūdo per eius beneficium emissis seminibus liberent. Hoc idem dicunt in feminis agere Liberam: quā etiam Venerem putant: q et ipsas perhibeant semina emittere. Et ob hoc Libero eandem uirilem corporis partem in templo poni: femineā Libere. Et ob hoc addūt mulieres attributas Libero & uinū propter libidinem cōcitandā. Sic bachanalia summa celebrantē insania. ubi Varro ipse confitetur a bachantibus talia fieri non potuisse: nisi mente cōmota. Hec tamē postea displicuerunt senatui saniori: et ea iussit auferri. Saltem hic tandem forsitan senserunt: quid immūdi spiritus dum pro diis habentur in hominū possint mentibus. Hec certe non fierent in theatris ludunt qppe ibi: non furunt. Quāuis deos habere qui etiā ludis talibus delectētur simile sit furoris. Quale aūt illud est: q cū religiosū a superstitioso ea distinctōne discernat: ut a supstitioso dicat timeri deos: a religioso autem tantum uereri ut parentes: non ut hostes timeri. atq; omnes ita binos dicat: ut facilius sit eos nocētibus parcere: q̄ ledere quenq̄ innocentem: tamē mulieri fete post partū tres deos custodes cōmemorat adhiberi: ne Siluanus deus per noctē ingrediatē et uexet: eorumq; custodum significandorū causa tres hoīes circuire limina domus: et in primo limē securi ferire: postea pilo: tercio deuerrere scopis. ut his datis culture signis deus Siluanus prohibeatur intrare. quia neq; arbores ceduntur ac putantur sine ferro: neq; far conficiatur sine pilo: neq; fruges coaceruantur sine scopis. Ab his aūt tribus rebus tres nuncupatos deos. Interc idonem a securis intercisione: Pilūnum a pilo: Deuerram a scopis. qbus diis custodibus: cōtra uim dei Siluani feta cōseruaretē. Ita contra dei nocentis seuiciā custodia bonoꝝ nō ualeret: nisi plures eēnt aduersus unum: eiq; aspero: horrendo: inculto utpote siluestri signis culture tanq̄ contrarius repugnarent. Ista ne: ista est innocentia deorū: ista cōcordia? Heccine sunt numīa salubria urbium: magis ridenda q̄ ludibria theatrorum? Cum mas & femina cōiungūtur: adhibetur deus Iugatinus. sit hoc ferēdum. Sed domū est ducēda que nubit: adhibetur deus Domiducus. Vt in domo sit adhibetur deus Domicius. Vt maneat cum uiro additur dea Maturna. Quid ultra queritur? Parcatur hūane uerecundie: peragat cetera concupiscentia carnis & sanguinis: procurato secreto pudoris. Quid impletur cubiculum turba numinū: quādo & Paranimphi inde discedunt: et ad hoc impletur: non ut eoꝝ presentia cogitata maior sit cura pudicicie: sed ut femine sexu infirme: nouitate pauide: illis coopātibus sine ulla difficultate uirginitas auferatur? Adest enim dea Virginensis: et deus pater Subigus: et dea mater Prema: et dea Partunda: et Venus & Priapus. Quid est hoc? Sed oīno laborantem in illo opere uirū: ab diis adiuuari oportebat. non sufficiebat aliquis unus: aut aliqua una. Nunquid Venus sola parū esset: que ad hoc etiā dicitē nuncupata: q sine eius ui femina uirgo esse non desinat? Si ulla est frons in hominibus que non est in numinibus: nonne cū credunt coniugati tot deos utriusq; sexus esse presentes: et huic operi instantes: ita

pudore afficiũtur: ut & ille minus moueat: et illa plus reluctetur? Et certe si adest
Virginensis dea ut uirgini zona soluatur: si adest deus Subigus ut uiro subigatur:
si adest dea Prema ut subacta ne se cõmoueat comprimatur: dea Partunda ibi quid
facit? Erubescat: eat foras: agat aliquid & maritus. Valde inhonestum est: ut quod
uocatur illa: impleat quisq̃ nisi ille. Sed forte ideo toleratur: qa dea dicitur esse non
deus. Nam si masculus crederetur & Partundus uocaretur: magis contra eũ ꝑ uxoris
pudicicia posceret maritus auxilium: q̃ feta contra Siluanum. Sed quid hoc dicam:
cũ ibi sit et Priapus nimius masculus: super cuius immanissimũ & turpissimũ fascinũ
sedere noua nupta iubebatur more honestissimo et religiosissimo matronaꝝ? Eãt
adhuc & ciuilem theologiam a theologia fabulosa: urbes a theatris: templa a scenis:
sacra pontificum a carminibus poetarum: uelut res honestas a turpibus: ueraces a fal/
lacibus: graues a leuibus: serias a ludicris: appetendas a respuendis: qua possunt quasi
conentur subtilitate decernere. Intelligimus quid agant. Illam theatricam & fabu/
losam theologiam ab ista ciuili pendere nouerũt: et ei de carminibus poetarũ tanq̃
de speculo resultare. Et ideo ista exposita quam damnare non audent: illam eius
imaginem liberius arguunt & reprehendunt. ut qui agnoscunt quid uelint: et hanc
ip̃am faciem cuius illa imago est detestentur. Quam tamen ip̃i dii tanq̃m in eodem
speculo se intuentes ita diligũt: ut qui qualesq̃ sint in utraq̃ melius uideãtur. Vnde
etiã cultores suos terribilibus imperiis cõpulerunt: ut immũdiciã theologie fabulose
sibi dicarẽt: in suis solennitatibus ponerẽt: in rebus diuinis haberẽt: atq̃ ita & seip̃os
immundissimos spiritus manifestius esse docuerunt: et huius urbane theologie uelut
electe et probate: illam theatricam abiectam atq̃ reprobatam membrum partemq̃
fecerunt: ut cum sit uniuersa turpis & fallax: atq̃ in se contineat cõmenticios deos:
una pars eius sit in litteris sacerdotum: altera in carminibus poetarum. Vtrũ habeat
et alias partes: alia questio est. Nunc propter diuisionem Varronis: et urbanam &
theatricam theologiã ad unam ciuilem pertinere: satis ut opinor ostendi. Vnde qa
sũt ambe similis turpitudĩs: absurditatis: indignitatis: falsitatis: absit a uiris religiosis:
ut siue ab hac siue ab illa uita speretur eterna. Deniq̃ et ipse Varro commemorare
et enumerare deos cepit a conceptione hominis: quorũ numeros exorsus est a Iano:
eamq̃ seriem perduxit usq̃ ad decrepite hominis mortem: et deos ad ipsum hominẽ
pertinẽtes clausit ad Neniam deam: que in funeribus senum cantatur. Deinde cepit
deos alios ostendere qui pertinerent non ad ip̃m hominem: sed ad ea que sunt hoĩs:
sicuti est uictus atq̃ uestitus: et quecũq̃ alia que huic uite sunt necessaria. ostendens
in om̃ibus qd sit cuiusq̃ munus: et ꝑpter qd cuiq̃ debeat supplicari. In qua uniuersa
diligentia nullos demonstrauit uel nominauit deos: a quibus uita eterna poscenda
sit: propter quam unam proprie nos christiani sumus. Quis ergo usq̃ adeo tardus sit:
ut non intelligat istum hominem ciuilem theologiam tam diligenter exponẽdo &
aperiendo: eamq̃ illi fabulose indigne atq̃ ꝓbrose similem demõstrando: atq̃ ip̃am
fabulosam partem eẽ huius satis euidenter docendo: nõ nisi ip̃i naturali quã dicit ad
philosophos pertinere in animis hominũ moliri locum: ea subtilitate ut fabulosam
reprehẽdat: ciuilem uero reprehendere qdem non audeat: sed prodendo reprehensi/
bilem ostendat. atq̃ ita utraq̃ iudicio recte intelligentium reprobata: sola naturalis
remaneat eligenda: de qua suo loco in adiutorio dei ueri diligentius differendum est.

Libertas sane que huic defuit ne istam urbanã theologiam theatrice simillimã
aperte sicut illam reprehendere auderet: Anneo Senĩce quem nõnullis indiciis

inuenimus apostolorum nostroꝝ claruisse temporibus non qdem ex toto: uerum
ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti: uiuenti defuit. Nam in eo libro
quem contra superstitiones scripsit: multo copiosius atq; uehementius reprehendit
ipse ciuilem istam & urbanam theologiam: quā Varro theatricam atq; fabulosam.
Cum enim de simulachris ageret: sacros inquit immortales: inuiolabilesq; deos in
materia uilissima atq; immobili dedicant. habitus illis hominū ferarumq; & pisciū:
qdam uero mixto sexu diuersis corporibus induunt: numina uocant: que si spiritu
accepto subito occurrerent monstra haberentur. Deinde aliquāto post cū theolo/
giam naturalem predicans: quorūdam philosophoꝝ sententias digessisset: opposuit
sibi questionē & ait. Hoc loco dicit aliquis. Credat ergo celum et terram deos esse:
et supra lunā alios: infra alios. Ego feram aut Platonē: aut pipateticū Stratonē.
quorum alter fecit deum sine corpore: alter sine animo. Et ad hoc respōdens quid
ergo tandem inquit? Veriora uidētur Titi Tacii aut Romuli: aut Tullii Hostilii
somnia? Cloacinam Titus Tatius dedicauit deam. Picum Tiberinūq; Romulus:
Hostilius Pauorem atq; Pallorem: teterrimos hominū affectus quorū alter mētis
territe motus est alter corporis ne morbus quidem sed color. Hec numina potius
credes & celo recipies? De ipsis uero ritibus crudeliter turpibus q̃ libere scripsit. Ille
inquit uiriles sibi partes amputat: ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent qui sic
propicios merentur? Dii autem nullo debent coli genere: si & hec uolunt. Tantus
est perturbate mentis & sedibus suis pulse furor: ut sic dii placētur quemadmodum
ne qdem homines seuiūt teterrimi: et in fabulas traditi crudelitatis. Tiranni lacera/
uerunt aliquoꝝ membra: neminē sua lacerare iusserunt. Regie libidinis uoluptati
castrati sunt quidam: sed nemo sibi ne uir esset iubente domino manus intulit. Se
ipsi in templis contrucidant: uulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri
uacet que faciunt queq; patiuntur: inueniet tam indecora honestis: tam indigna
liberis: tā dissimilia sanis: ut nemo fuerit dubitaturus furere eos. Si cū paucioribus
furerent utcunq; ferendi essent: nunc sanitatis patrocinium est insanientium turba.
Iam illa que ipso capitolio fieri solere commemorat: et intrepide omnino coarguit:
quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cū in sacris egyptiis Osy/
rim lugeri perditum: mox aūt de inuento magnum fuisse gaudium derisisset: cum
perditio eius inuentioq; fingatur: dolor tamen ille atq; leticia ab eis qui nihil per/
diderunt nihilq; inuenerūt ueraciter exprimatur: huic tamen inquit furori certum
tempus est. Tolerabile est semel in anno insanire: in capitoliū peruenire. Pudebit
publicate dementie: quia quod sibi uanus furor attribuit officii: alius nomina deo
subiicit: alius horas Ioui nunciat: alius lictor est: alius unctor qui uano motu bra/
chiorum imitatur ungentem. Sunt que Iunoni ac Minerue capillos disponant:
longe a templo nō tantum a simulachro stantes: digitos mouent ornantiū modo:
sunt que speculū teneant: sūt que ad uadimonia sua deos aduocent: sunt q libellos
offerant: et illos causam suam doceant. Doctus Archimimus senex iam decrepitus:
quotidie in capitolio mimum agebat: quasi dii libenter expectarent: quē illi hoīes
deserant. Om̄e illic artificū genus operātium diis immortalibus desidet. Et paulo
post. Hi tamen inquit etiam si superuacuum usum: non turpem nec infamem deo
promittūt. Sedent quedam in capitolio que se a Ioue amari putant. nec Iunonis
quidem si credere poetis uelis: iracundissime respectu terrentur. Hanc libertatem
Varro non habuit. Tantummodo poeticam theologiam reprehendere ausus est.
ciuilem non ausus est: quam iste concidit. Sed si uerum attendamus deteriora sunt

templa ubi hec aguntur: q̃ theatra ubi fingūtur. Vnde in his sacris ciuilis theologie has partes potius elegit Seneca sapienti: ut eas in animi religione non habeat: sed in actibus fingat. Ait enim que oīa sapiens seruabit tanq̃ legibus iussa: non tanq̃ diis grata. Et paulopost. Quid q & matrimoīa inquit deorum iungimus: et ne pie qdem: fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus. Vulcano Venerē. Neptuno Salatiam. Quosdam tamē celibes relinquimus: quasi condicio defecerit. presertim cū quedā uidue sint. ut Populonia uel Fulgora: et diua Rumina. qbus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deoꝝ turbam: quā longo euo longa superstitio cōgessit. Sic inquit adorabimus: ut meminerimus cultū eius magis ad morem: q̃ ad rem ptinere. Nec leges ergo ille nec mos in ciuili theologia id instituerunt quod diis gratum esset: uel ad rem pertineret. Sed iste quem philosophi quasi liberū fecerunt: tamen qa illustris populi romani senator erat: colebat quod reprehēdebat: agebat quod arguebat: quod culpabat adorabat. qa uidelicet magnum aliquid eum philosophia docuerat: ne superstitiosus esset in mundo: sed propter leges ciuium moresq; hominum: non quidem ageret fingentem scenicum in theatro: sed imitaretur in tēplo: eo damnabilius quo illa que mēdaciter agebat sic ageret: ut eū populus ueraciter agere existimaret. Scenicus aūt ludendo potius delectaret: q̃ fallendo deciperet.

HIc inter alias ciuilis theologie superstitiones reprehendit etiam sacramenta iudeorum: et maxime sabbata inutiliter eos facere: affirmans q per illos singulos septem interpositos dies: septimam fere partem etatis sue perdant uacando: et multa in tempore urgentia nō agendo ledantur. Christianos tamē iam tūc iudeis inimicissimos in neutram partem cōmemorare ausus est: ne uel laudaret contra sue patrie ueterem cōsuetudinem: uel reprehenderet contra propriam forsitan uoluntatem. De illis sane iudeis cum loqueretur ait. Cum interim usq; eo sceleratissime gentis consuetudo cōualuit: ut per omnes iam terras recepta sit. Victi uictoribus leges dederūt. Mirabatur hoc dicens: et quid diuinitus ageretur ignorans. Subiecit plane sententiam: qua significaret quid de illorum sacramentorū ratione sentiret. Ait enim. Illi tamen causas ritus sui nouerunt: et maior pars populi facit: quod cur faciat ignorat. Sed de sacramentis iudeoꝝ: uel cur uel quatenus instituta sint auctoritate diuina: ac postmodum a populo dei cui uite eterne misterium reuelatum est: tempore quo oportuit eadem auctoritate sublata sint: et alias diximus maxīe cum aduersus manicheos ageremus: et in hoc opere loco oportuniore dicēdum est.

Triplex theologia

NVnc autem propter tres theologias quas greci dicūt mythicen: physicen: politicen: latine autē dici possunt: fabulosa: naturalis: ciuilis: q neq; de fabulosa quam & ipsi multorum falsorumq; deorum cultores liberrime reprehenderunt: neq; de ciuili cuius illa pars esse conuincitur: eiusq; & ista simillima uel etiam deterior inuenitur: speranda est eterna uita: si cui satis non sunt que in hoc uolumine dicta sunt: adiungat etiam illa que in superioribus libris & maxime quarto: de felicitatis datore deo plurima disputata sunt. Nam cui nisi uni felicitati ppter eternā uitam consecrandi homines essent: si dea Felicitas esset? Quia uero non dea sed munus est dei: cui deo nisi datori felicitatis consecrandi sumus: qui eternam uitam ubi uera est et plena felicitas pia caritate diligimus? Non autem esse datorem felicitatis quenq̃ istorum deoꝝ: qui tanta turpitudine coluntur: et nisi ita colantur multo turpius

irascuntur: atq; ob hoc se spiritus immundissimos cõfitentur: puto ex his que dicta sunt neminem dubitare oportere. Porro qui non dat felicitatem uitam quomodo possit dare eternam? Eam quippe uitam eternam dicimus: ubi ẽ sine fine felicitas. Nam si anima in penis uiuit eternis: quibus & ipsi spiritus cruciabuntur immundi: mors illa potius eterna dicenda est q̃ uita. Nulla quippe maior & peior est mors: q̃ ubi non moritur mors. Sed ꝙ anime natura per id ꝙ immortalis creata est: sine qualicunq; uita esse non potest: summa mors eius est alienatio a uita dei in eternitate supplicii. Vitam igitur eternam id est sine ullo fine felicem: solus ille dat qui dat ueram felicitatem. Quanq̃ illi quos colit theologia ista ciuilis dare non posse conuicti sunt: non solum propter ista temporalia atq; terrena quod superioribus quinq; libris ostẽdimus: sed multo magis propter uitam eternam que post mortem futura est: quod isto uno etiam illis cooperantibus egimus: colendi non sunt. Sed quoniam ueternose consuetudinis ius nimis in alto radices habet: si cui de ista ciuili theologia respuenda atq; uitanda parum uideor disputasse: in aliud uolumẽ quod huic opitulante deo subiungendum est animum intendat.

DIligentius me prauas & ueteres opiniones ueritati pietatis inimicas: quas tenebrosis animis altius & tenacius diuturnus hũani generis error infixit: euellere atq; exturpare conantẽ: et illius gratie qui hoc ut uerus deus potest pro meo modulo in eius adiutorio cooperãtem: ingenia celeriora atq; meliora qbus ad hanc rem superiores libri superq; sufficiũt: patienter et equanimiter ferre debebunt: et propter alios non putare superfluum: quod iam sibi sentiunt non necessarium. Multum magna res agitur cum uera & uere sancta diuinitas: quãuis ab ea nobis etiã huic quam nũc gerimus fragilitati necessaria subsidia prebeantur: non tantum propter mortalis uite transitorium uaporem: sed propter uitam beatam que non nisi eterna est querenda et colenda p̃dicatur. Hãc diuinitatem uel ut sic dixerim deitatem: nam & hoc uerbo uti iam nostros nõ piget: ut e greco expressius transferunt: quod illi theoteca appellant. Hanc ergo diuinitatem siue deitatem nõ esse in ea theologia quã ciuilem uocant: que a Marco Varrone xvi. uoluminibus explicata est: id est nõ peruenirj ad eterne uite felicitatem taliũ deoꝝ cultu: quales a ciuitatibus qualiterq; colendi instituti sunt: cui nondum persuasit sextus liber quem proxime absoluimus: cũ istũ forsitan legerit quid de hac questione expedienda ulterius desideret non habebit. Fieri enĩ potest: ut saltem deos selectos atq; precipuos quos Varro uolumine cõplexus est ultimo: de qbus parum diximus: quis q̃ colendos propter uitam beatam que non nisi eterna est opinetur. Qua in re nõ dico quod facetius ait Tertulianus fortasse q̃ uerius. Si dii seleguntur ut bulbi: utiq; ceteri reprobi iudicãtur. Non hoc dico: uideo enim ex electis seligi aliquos ad aliquid maius atq; prestantius: sicut in militia cũ tirones electi fuerint: ex his quoq; eligũtur ad opus aliqđ maius armoꝝ. Et cum eliguntur in ecclesia qui fiant prepositi: non utiq; ceteri reprobantur: cum omnes boni fideles electi merito nuncupentur. Eligũtur in edificio lapides angulares: non reprobatis ceteris qui structure partibus aliis deputantur. Eliguntur uue ad uescendum: nec reprobant̃ alie quas relinquimus ad bibendum. Non opus multa

percurrere: cum res in aperto sit. Quamobrem non ex hoc q dii ex multis quidem electi sunt: uel is qui scripsit uel eorum cultores uel dii ipsi uituperandi sunt: sed aduertendum potius qui nam isti sint: et ad quam rem selecti uideantur.

HOs certe deos selectos Varro unius libri contexione cómendat. Ianú Iouẽ: Saturnú: Genium: Mercuriú: Apollinem: Martem: Vulcanú: Neptunum: Solem: Orcum: Liberú patrem: Tellurem: Cererem: Iunonem: Luná: Dyanam: Mineruam: Venerem: Vestam. In quibus omnibus ferme .xx. duodecim mares: octo sunt femine. Hec numina utrú propter maiores in múdo administrationes selecta dicunt: an q populis magis innotuerút: maiorq; est eis cultus exhibitus. Si propterea quia opera maiora ab his administrantur in mundo: non eos inuenire debuimus inter illam quasi plebeiam numinum multitudinem: minutis opusculis deputatam. Nam ipse primum Ianus cum puerperium concipitur: unde illa cuncta opera sumunt exordium: minutatim minutis distributa numinibus aditú aperit recipiẽdo semini. Ibi est et Saturnus propter ipm semen. Ibi Liber qui marem effuso semine liberat. Ibi Libera quam & Venerem uolunt: que hoc idem beneficium conferat femine: ut etiam ipa emisso semine liberetur. Omnes hi ex illis sunt qui selecti appellantur. Sed ibi est et dea Mena: que menstruis fluoribus preest: quamuis Iouis filia tamen ignobilis est. Et hanc prouidentiam fluorum menstruorum in libris selectorú deorum ipi Iunoni idem auctor assignat: que in diis selectis etiá regina est: et hic tanq̃ Iuno Lucina cú eadem Mena preuigna sua eidem cruori presidet. Ibi sunt et duo nescio qui obscurissimi Vitumnus & Sentinus: quorum alter uitam alter sensus puerperio largiuntur. Et nimirum multo plus prestát cum sint ignobilissimi: q̃ illi tot proceres & selecti. Nam profecto sine uita et sensu quid ẽ illud totum quod muliebri utero geritur: nisi nescio quid abiectissimú limo ac pulueri comparandum?

QVe igitur causa tot selectos deos ad hec opera minima compulit: ubi a Vitumno & Sentino quos fama obscura recódit: in huius munificentie partitõe superentur? Confert enim selectus Ianus aditum: et quasi ianuam semini confert: selectus Saturnus semen ipsum. Confert selectus Liber eiusdem seminis emissionem uiris. cófert hoc idem Libera que Ceres seu Venus ẽ feminis. Confert selecta Iuno et hec nó sola sed cum Mena filia Iouis fluores menstruos: ad eius quod conceptú est incrementú. Et confert Vitumnus obscurus & ignobilis uitam: cófert Sentinus obscurus & ignobilis sensum. Que duo tanto illis rebus prestantiora sunt: quáto & ipse res ab his intellectu ac ratione uincuntur. Sicut enim que ratiocinátur et intelligunt: pfecto potiora sunt his que sine intellectu atq; ratione ut pecora uiuút et sentiunt: ita & illa que uita sensuq; sunt predita: his que nec uiuunt nec sentiunt merito preferuntur. Inter selectos itaq; deos Vitumnus uiuificator: et Sentinus sensificator: magis haberi debuerunt q̃ Ianus seminis admissor: et Saturnus seminis dator uel sator: et Liber & Libera seminum commotores uel emissores: que semina indignum est cogitare: nisi ad uitam sensumq; peruenerint: que munera selecta nó dantur a diis selectis: sed a quibusdam incognitis & pre istorum dignitate neglectis. Quod si respondetur omniú initiorum habere Ianum potestatem: et ideo illi etiá quod aperit conceptum nó immerito attribui: et omnium seminum Saturnum: et ideo seminationem quoq; hominis non posse ab eius operatione seiungi: et omniú

seminum emittendorum Liberum & Liberam: et ideo his etiã preesse que ad sub/
stituendos homines pertinent: omniũ purgandorum & pariendorum Iunonem: et
ideo eam nõ deesse purgationibus feminarum & partubus hominũ. Querant quid
respondeant de Vitumno & Sentino: utrum et ipsos uelint habere oĩm que uiuũt
et sentiunt potestatem. Quod si concedunt: attendant q̃ eos sublimius locaturi sint.
Nã seminibus nasci in terra & ex terra est: uiuere aũt atq; sentire etiã deos sidereos
opinãtur. Si autem dicunt Vitumno atq; Sentino hec sola attributa que in carne
uiuescunt & sensibus adminiculantur: et cur non deus ille qui facit oĩa uiuere atq;
sentire: etiã carni uitã prebet & sensum: uniuersali opere hoc munus etiã partubus
tribuens? Et qd opus ẽ Vitumno atq; Sentino? si ab illo qui uite & sensibus preest
uniuersaliter cuncta reguntur: et his quasi famulis ista carnalia uelut extrema et
ima cõmissa sunt? Ita ne sunt illi selecti destituti familia: ut non inuenirent qbus
etiam ipsi ista cõmitterent: sed cum tota sua nobilitate qua uisi sunt eligendi: opus
facere cũ ignobilibus cogerentur? Iuno selecta & regina: Iouisq; soror & cõiunx.
hec tñ iterduca est pueris: et opus facit cũ deabus ignobilissimis Abeona & Adeona.
Ibi posuerũt et Mentem deam: que faciat pueris bonam mentem: et inter selectos
ista non ponitur: quasi quicq̃ maius prestari homini potest. Ponitur autem Iuno
quia iterduca est & domiduca: quasi quicq̃ prosit iter carpere et domũ duci: si mens
non ẽ bona. Cuius muneris deã selectores isti inter selecta numina mĩme posuerũt.
Que profecto & Minerue fuerat preferẽda: cui per ista minuta opera puerorum
memoriam tribuerunt. Quis enim dubitet multo esse melius habere bonã mentem:
q̃ memoriã quantalibet ingentem? Nemo enĩ malus est qui bonam habet mẽtem.
Quidam uero pessimi memoria sunt mirabili: qui tanto peiores sunt: quãto minus
possunt quod male cogitant obliuisci. Et tamen Minerua est inter selectos deos:
Mentem autẽ deam turba uilis operuit. Quid de uirtute dicam: quid de felicitate:
de quibus in quarto libro plura iam diximus: quas cum deas haberent: nullum eis
locum inter selectos deos dare uoluerũt: ubi dederũt Marti & Orco uni effectori
mortium alteri receptori. Cum igitur in his minutis operibus que minutatim diis
pluribus distributa sunt: etiã ipos selectos uideamus tanq̃ senatum cũ plebe pariter
operari: et inuẽiamus a qbusdam diis qui nequaq̃ seligendi putati sunt: multo ma/
iora atq; meliora administrari: q̃ ab illis qui selecti uocantur: restat arbitrari non
propter prestantiores in mundo administrationes: sed quia prouenit eis ut populis
magis innotescerent: selectos & precipuos nuncupatos. Vnde dicit etiã ipse Varro:
ꝙ diis qbusdam patribus & deabus matribus: sicut hominibus ignobilitas accidisset.
Si ergo felicitas ideo fortasse inter selectos deos esse non debuit: ꝙ ad istã nobili/
tatem nõ merito sed fortuitu ꝓuenerit: saltẽ inter illos uel potius pre illis fortuna
poneretur: quam dicunt deam non rationabili dispositione: sed ut temere acciderit
sua cuiq; dona cõferre. Hec in diis selectis tenere apicem debuit: in quibus maxime
qd posset ostendit: qñ eos uidemus nõ precipua uirtute: non rationabili felicitate:
sed temeraria sicut eorum cultores de illa sentiunt fortune potestate selectos. Nam
et uir disertissimus Salustius etiã ipsos deos fortassis attẽdit cũ diceret: Sed ꝓfecto
fortuna in oĩ re dominatur: ea res cunctas ex libidine magis q̃ ex uero celebrat
obscuratq;. Non enim possũt inuenire causam: cur celebrata sit Venus: et obscurata
sit uirtus: cum ab istis ambarũ consecrata sint numina: nec cõparanda sint merita.
Aut si hec nobilitari meruit: ꝙ plures appetunt Venerem q̃ uirtutem: cur celebrata
est dea Minerua: et obscurata ẽ dea pecunia: cum in genere hũano plures alliciat

auaricia q̃ peritia et in eiſ ipſiſ qui ſunt artificioſi: raro inuenieſ hominem qui non habeat artem ſuam pecuniali mercede uenalem: pluriſq; pendatur ſemper propter quod aliqd fit: q̃ id propter quod illud fit? Si ergo inſipientiſ iudicio multitudiniſ facta eſt deorum iſta ſelectio cur dea Pecunia Mineruę prelata non eſt: cũ ꝓpter pecuniam ſint artificeſ multi? Si autem paucorum ſapientium eſt iſta diſtinctio: cur non prelata eſt Veneri uirtuſ: cum eam longe ratio preferat? Saltem certe ut dixi ipſa fortuna que ſicut putant qui ei plurimum tribuũt in om̃i re dominatur: et reſ cunctaſ ex libidine magiſ q̃ ex uero celebrat obſcuratq; ſi tantum & in deoſ ualuit: ut temerario iudicio ſuo quoſ uellet celebraret obſcuraretq; quoſ uellet: pre/cipuum locũ haberet in ſelectiſ: que in ipſoſ quoq; deoſ tam precipue ẽ poteſtanſ. An ut illic eſſe non poſſet: nihil aliud etiã ipſa fortuna niſi aduerſam putanda eſt habuiſſe fortunam? Sibi ergo aduerſata eſt: que alioſ nobileſ faciens nobilitata non eſt.

GRatuletur autẽ diiſ iſtiſ ſelectiſ quiſq̃ nobilitatiſ & claritudiniſ appetitor: et eoſ diceret fortunatoſ: ſi non eoſ magiſ ad iniuriaſ q̃ ad honoreſ ſelectoſ uideret. Nam illam infimam turbam ipſa ignobilitaſ texit: ne obrueretur opprobriiſ. Ri/demuſ qdem cum eoſ uidemuſ figmentiſ humanarum opinionum partitiſ inter ſe opibuſ diſtributoſ: tanq̃ munuſcularioſ uectigaliũ conductoreſ: uel tanq̃ opificeſ in uico argentario: ubi unum uaſculum ut perfectum exeat per multoſ artificeſ tranſit: cum ab uno profecto perfici poſſet. Sed aliter non putatum eſt operantium multitudini conſulendum: niſi ut ſingulaſ artiſ parteſ cito & facile diſcerẽt ſinguli: ne om̃eſ in arte una tarde & difficile cogerentur eẽ perfecti. Verũtamẽ uix quiſq̃ reperitur deorum nõ ſelectorum: qui aliquo crimine famam traxit infamem: uix aũt ſelectorum quiſpiam qui nõ in ſe notam contumelię inſigniſ acceperit. Illi ad iſtorum humilia opera deſcenderunt: iſti in illorum ſublimia crimina nõ uenerũt. De Iano quidem non mihi facile quicq̃ occurrit: quod ad probrum pertineat. Et fortaſſiſ taliſ fuit ut innocentiuſ uixerit: et a facinoribuſ flagitiiſq; remotiuſ. Satur/num fugiẽtem benignuſ excepit cum hoſpite partituſ eſt regnum: ut etiã ciuitateſ ſingulaſ conderent: iſte ianiculum: iſte ſaturniam. Sed iſti in cultu deorum omniſ dedecoriſ appetitoreſ: cuiuſ uitã minuſ turpem inuenerũt: eũ ſimulachri mõſtruoſa deformitate turparũt. nunc eum bifrõtem: nunc etiã quadrifrõtem: tanq̃ geminũ facienteſ. An forte uoluerũt ut quoniã plurimi dii ſelecti erubeſcenda ꝑpetrando amiſerant frontem: quanto iſte innocentior eſſet: tanto frontoſior appareret?

SEd ipſorum potiuſ interpretationeſ phiſicaſ audiamuſ: quibuſ turpitudinem miſerrimi erroriſ uelut altioriſ doctrine ſpecie colorare conantur. Primũ eaſ interpretatiõeſ ſic Varro cõmendat: ut dicat antiquoſ ſimulachra deoꝝ & inſignia ornatuſq; finxiſſe. Que cũ oculiſ aĩe aduertiſſent hi qui adiſſent doctrine miſteria: poſſent animã mũdi ac parteſ eiuſ id deoſ ueroſ aĩo uidere. quorũ qui ſimulachra ſpecie hominiſ fecerunt hoc uideri ſecutoſ: ꝙ mortalium animuſ qui eſt in corpore hũano ſimillimuſ eſt immortaliſ animi: tanq̃ ſi uaſa ponerentur cauſa notandorũ deoꝝ: et in Liberi ede enoforũ ſiſteretur qđ ſignificaret uinum: ꝑ id quod cõtinet id quod continetur: ita per ſimulachrũ quod formam haberet hũanam: ſignificari aĩam rationalẽ: ꝙ eo uelut uaſe natura iſta ſoleat cõtineri: cuiuſ nature deũ uolũt eẽ uel deoſ. Hec ſunt miſteria doctrine que iſte uir doctiſſimuſ penetrauerat: unde

in lucem ista proferret. Sed o homo acutissime: num in istis doctrine misteriis illam prudentiam perdidisti: qua tibi sobrie uisum est: quod hi qui primi populis simulachra constituerunt: et metum dempserunt ciuibus suis & errorem addiderunt: castiusque deos sine simulachris ueteres obseruasse romanos? Hi enim tibi fuerunt auctores: ut hec contra posteriores romanos dicere auderes. Nam et si illi antiquissimi simulachra coluissent: fortassis totum istum sensum de simulachris non constituendis interim ueri timoris silentio premeres: et in huiuscemodi perniciosis uanisque figmentis misteria ista doctrine loquacius & elatius predicares. Anima tamen tua tam docta & ingeniosa: ubi te multum dolemus per hec misteria doctrine: ad deum suum id est a quo facta est non cum quo facta est: nec cuius porcio sed cuius condicio est: nec qui est omnium anima: sed qui fecit omnem animam: quo solo illustrante fit anima beata: si eius gratie non sit ingrata: nullo modo potuit peruenire. Verum ista misteria doctrine qualia sint quantique pendenda: que sequuntur ostendunt. Fatetur interim uir iste doctissimus: animam mundi ac partes eius esse ueros deos. unde intelligitur totam eius theologiam eam ipsam scilicet naturalem cui plurimum tribuit: usque ad anime rationalis naturam se extendere potuisse. De naturali enim paucissima preloquitur in hoc libro: in quo uidebimus utrum per interpretationes phisiologicas ad hanc naturalem possit referre ciuilem: quam de diis selectis ultimam scripsit. quod si potuerit: tota naturalis erit. Et quid opus erat ab ea ciuilem tanta cura distinctionis abiungere? Si autem recto discrimine separata est: quando nec ista uera est que illi naturalis placet: peruenit enim usque ad animam: non usque ad uerum deum qui fecit & animam: quanto est abiectior et falsior ista ciuilis: que maxime circa corporum est occupata naturam: sicut ipse interpretationes eius ex quibus quedam necessaria commemorare me oportet: tanta ab his exquisite et enucleate diligentia demonstrabunt?

Dicit ergo idem Varro adhuc de naturali theologia preloquens deum se arbitrari esse animam mundi: quem greci uocant cosmon: et hunc ipsum mundum esse deum. Sed sicut hominem sapientem cum sit ex corpore & animo: tamen ab animo dici sapientem: ita mundum deum dici ab animo cum sit ex animo & corpore. Hic uidetur quoquomodo confiteri unum deum. sed ut plures etiam introducat: adiungit mundum diuidi in duas partes: id est celum & terram. Et celum bifarium in ethera et aera. terram uero in aquam & humum. E quibus summum esse ethera. secundum aera. terciam aquam. infimam terram. Quas omnes partes quatuor animarum esse plenas: in ethere & aere immortalium. in aqua et terra mortalium. A summo autem circuitu celi usque ad circulum lune ethereas animas esse astra ac stellas. easque celestes deos non modo intelligi esse: sed etiam uideri. Inter lune uero girum & nimborum ac uentorum cacumina aereas esse animas. sed eas animo non oculis uideri: et uocari heroas & lares et genios. Hec est uidelicet breuiter in ista prelocutione proposita theologia naturalis: que non huic tantum sed & multis philosophis placuit. de qua tunc diligentius disserendum est: cum de ciuili quantum ad deos selectos attinet opitulante deo uero quod restat impleuero.

Ianus igitur a quo sumpsit exordium: quero quisnam sit. Respondetur mundus est. Breuis est hec plane atque aperta responsio. Cur ergo ad eum dicuntur rerum inicia pertinere: fines uero ad alterum quem Terminum uocant. Nam propter inicia & fines duobus istis diis duos menses perhibent dedicatos: preter illos decem quibus usque ad decembrem caput est martius. ianuarium Iano. februarium Termino. Ideo terminalia eodem mense februario celebrari dicunt: cum fit sacrum purgatorium quod uocant februm. unde mensis nomen accepit.

Nunqd ergo ad mūdum qui Ianus est inicia rerū pertinent: et fines non ptinent: ut alter illis deus pficeretur? Nonne oīa que in hoc mūdo fieri dicūt: in hoc etiā mūdo terminari fatentur? Que est ista uanitas: in opere illi dare potestatem dimidiam: in simulachro faciē duplam? Nōne istū bifrontem multo eleganĩus interpretarētur: si eūdem & Ianum & Terminū dicerent: atq; iniciis unā faciem finibus alterā darēt: qm̄ qui operat̄ utrūq; debet intendere? In omī enī motu actionis serie q nō respiat inicium: non pspiat finem. Vnde necesse est: ut memorie respicienti: prospiciens cō/nectatur intentio. Nam cui exciderit quod ceperit: quō finiat nō inueniet. Quod si uitam beatā in hoc mūdo inchoari putarent: extra mūdum perfici: et ideo Iano id est mūdo solam iniciorū tribuerent potestatē: profecto ei pponerent Terminū: eūq; a diis selectis nō alienarent. Quanq̄ etiam nunc cum in istis duobus diis inicia rerum temporaliū finesq; tractant̄: Termino dari debuit plus honoris. Maior enī leticia ē cū res queq; pficitur: sollicitudinis aūt plena sunt cepta: donec pducātur ad finē: quē q aliquid incipit: maxīe appetit: intendit. expectat exoptat. nec de re inchoata nisi terminetur exultat.

Sed iam bifrontis simulachri interpretatio proferat̄. Duas enī facies ante & retro habere dicit̄: q hiatus noster cū os apimus mūdo similis uideat̄: unde & palatū greci ora non orū appellant: et nōnulli inquit poete latini celū uocauerūt palatū. a quo hiatu oris & foris esse aditum ad dentes uersus: et introrsus ad fauces. Ecce quo pductus est mūdus ppter palati nostri uocabulū: uel grecū uel poeticū. Quid autē hoc ad aīam: qd ad uitam eternam ppter solas saliuas colatur hic deus: qbus partim gluciendis partim expuendis: sub celo palati utraq; panditur ianua? Quid est porro absurdius: q̄ in ipso mundo non inuenire duas ianuas ex aduerso sitas per quas uel admittat ad se aliquid intro: uel emittat a se foras: et de nostro ore & gutture quorū similitudinē mūdus nō habet: uelle mūdi simulachrū cōponere Iano: ppter solum palatum cuius similitudinē Ianus nō habet. Cum uero eū faciūt quadrifrontem: et Ianum geminū appellāt: a q̄tuor mūdi partibus hoc interpretātur: q̄si aliqd spectet mūdus foras: sicut p omes facies Ianus. Deinde si Ianus est mūdus: et mūdus q̄tuor partibus cōstat: falsum ē simulachrū Iani: q̄a Ianus & si quadrifrons legit̄: nunq̄ tn̄ quadri Ianus inuenit̄. Aut si ppterea uerū est: qa etiā noīe orientis & occidentis totus solet mūdus intelligi: nunqd cū duas partes alias noīamus septentriōis & austri: sicut illū quadrifrontē dicūt geminū Ianū: ita quisq̄ geminū dicturus est mundū? Non habēt oīo unde q̄tuor ianuas que intrantibus & exeūtibus pateant interpretent̄: ad mūdi similitudinē: sicut de bifronte quod dicerent saltem in ore hoīs inuenerūt: nisi Neptunus forte subueniat & porrigat piscem: cui preter hiatum oris & gutturis etiā dextra & sinistra fauces paterēt. Et tamē hanc uanitatē p tot ianuas nulla effugit anima: nisi que audit ueritatem dicentem. ego sum ianua.

Iouem aūt qui etiā Iupiter dicitur: quē uelint intelligi exponāt. Deus est inquūt habens potestatē causarū: qbus aliqd fit in mūdo. Hoc q̄ magnū sit nobilissimus Virgilii uersus ille testat̄. Felix qui potuit rerū cognoscere causas. Sed cur ei ppo/nitur Ianus: hoc nobis uir ille acutissimus doctissimusq; respondeat. Quoniā penes Ianū inqt sunt pma: penes Iouem summa. Merito ergo rex oīm Iupiter habetur. Prima enī uincunt̄ a summis. qa licet pma pcedant tēpore: sūma supant dignitate. Sed recte hoc diceretur: si pma factorū discernerent̄ & summa. Sicut enim inicium

facti eſt pficiſci ſummū peruenire: inicium facti inceptio diſcendi: ſummū perceptio
doctrine: ac ſic in om̄ibus prima ſunt inicia: ſūmaq; ſunt fines. Sed iam hoc negociū
inter Ianū Terminūq; diſcuſſum eſt. Cauſe aūt que danē Ioui: efficientia ſunt non
effecta. Neq; ullo mō fieri pōt: ut uel tēpore preueniant̄ a factis iniciis ue factoꝝ.
Semper enī prior eſt res que facit: q̄ illa que fit. Quapropter ſi ad Ianum pertinēt
inicia factoꝝ: non ideo priora ſunt efficiētibus cauſis quas Ioui tribuūt. Sicut enim
nihil fit: ita nihil inchoat̄ ut fiat: quod nō faciens cauſa preceſſerit. Hunc ſane deū
penes quē ſunt om̄es cauſe factoꝝ oīm naturarū naturaliūq; rerum: ſi Iouē populi
appellant: et tantis cōtumeliis tanq; ſceleſtis criminatiōibus colūt: teteriore ſacrilegio
ſeſe obſtringūt: q̄ ſi prorſus nullū putarēt deū. Vnde ſatius eēt eis aliū aliquē Iouis
noīe nuncupare: dignū turpibus & flagitioſis hōribus: ſuppoſito uano figmēto quod
potius blaſſemarent ſicut Saturno dicit̄ ſuppoſitus lapis: quē pro filio deuoraret: q̄
iſtum deū dicere et tonantem & adulterantem: et totū mūdum regentem: et per tot
ſtupra diffluentem: et naturarum oīum naturaliūq; rerum cauſas ſummas habentē:
et ſuas cauſas bonas nō habentem. Deinde quero quē iam locum inter deos huic deo
tribuant Ioui: ſi Ianus eſt mūdus? Deos enim ueros aīmam mundi ac eius partes iſte
definiuit. Ac p hoc quicquid hoc non eſt: nō eſt utiq; ſcd̄m iſtos uerus deus. Num igit̄
ita dicturi ſunt Iouem aīam mūdi: ut Ianus ſit corpus eius id ē iſte uiſibilis mūdus?
Hoc ſi dicunt: nō erit quēadmodū Ianum deū dicant: q̄m mūdi corpus non ē deus
uel ſcd̄m ipſos: ſed aīa mundi ac partes eius. Vnde idē Varro apertiſſime dicit deū ſe
arbitrari eſſe aīam mundi: et hunc ipm̄ mūdum eſſe deum: ſed ſicut hoīem ſapientem
cū ſit ex aīmo & corpore: tantū ex aīmo dici ſapientē: ita mundū deū dici ab aīmo:
cū ſit ex aīmo & corpore. Solū itaq; mūdi corpus non eſt deus. ſed aut ſola aīa eius:
aut ſimul corpus & aīmus. ita tamen ut nō ſit a corpe ſed ab aīo deus. Si ergo Ianus
eſt mūdus: et deus eſt Ianus: nunqd Iouem ut deus eſſe poſſit: aliquā partem iam eſſe
dicturi ſunt? Magis enim Ioui uniuerſum ſolēt tribuere. unde eſt illud Iouis om̄ia
plena. Ergo et Iouē ut deus ſit: et maxīe ut rex deoꝝ: nō alium poſſūt exiſtimare
q̄ mundū: ut in diis ceteris ſcd̄m iſtos ſuis ptibus regnet. In hāc ſententiā etiā quoſdā
uerſus Valerii Sorani exponit idem Varro: in eo libro quē ſeorſum ab iſtis de cultu
deoꝝ ſcripſit. qui uerſus hi ſunt. Iupiter om̄ipotens regū rex ipſe deuſq;. Progenitor
genitrixq; deū deus unus & om̄is. Exponuntur aūt in eodem libro ita. Cum marem
exiſtimarent qui ſemē emitteret: feminā que acciperet: Iouemq; eſſe mundū: et eum
om̄ia ſemina ex ſe emittere & in ſe recipere: cū cauſa inquit ſcripſit Soranus. Iupiter
pgēitor genitrixq;. nec minus cū cauſa unū & oīa eūdem eſſe. Mundus enī unus: et
in eo uno om̄ia ſunt.

CVm ergo et Ianus mūdus ſit: et Iupiter mundus ſit: unuſquiſq; ſit mūdus: q̄re
duo dii ſunt Ianus & Iupiter? Quare ſeorſum habēt templa: ſeorſum aras: di-
uerſa ſacra diſſimilia ſimulachra? Si propterea quia alia uis eſt primordiorum alia
cauſarū: et illa Iani & illa Iouis nomē accepit: nunqd ſi unus homo ī diuerſis rebus
duas habeat poteſtates: aut duas artes: qa ſingularū diuerſa uis eſt: ideo duo iudices:
aut duo dicūtur artifices? Sic ergo et unus deus: cū ipſe habeat ptātem pmordiorū:
ipſe cauſarū: num propter hoc illum duos deos eē neceſſe eſt putari: quia primordia
cauſeq; res due ſunt? Quod ſi hoc iuſtū putant: etiā ipm̄ Iouem tot deos eſſe dicant
quotquot ei cognomina ppter multas poteſtates dederunt: quoniā res om̄es ex qbus
illa cognomina ſunt adhibita: multe atq; diuerſe ſunt: ex qbus pauca cōmemoro.

DIxerunt eũ uictorem inuictũ: opitulum: impulsorẽ: statutorem: stabilitorem: supinalem: tigillum: alumnũ: ruminũ. et alia que p se prosequi longũ est. Hec aũt cognomina imposuerũt uni deo ꝑpter causas ptãtesq; diuersas: non tamẽ ꝑpter tot res etiã tot deos eũ esse coegerũt: ꝙ oĩa uinceret: ꝙ a nemine uinceretur: ꝙ opem indigentibus ferret: ꝙ haberet impellendi: statuendi: stabiliendi: resupinãdi ptãtem: ꝙ tanꝗ̃ tigillus mundũ contineret ac sustineret: ꝙ aleret oĩa: ꝙ ruma id est mãma aleret aĩalia. In his ut aduertimus quedã magna sunt: quedã exigua: et tamẽ unus utraq; facere ꝑhibetur. Puto inter se propinquiora esse causas rerũ atq; primordia: ꝑpter quas res unũ mundũ duos deos esse uoluerunt Iouem atq; Ianũ: ꝗ̃ continere mũdum & mãmam dare aĩalibus: nec tamẽ ꝑpter hec duo opa tam longe inter se ui et dignitate diuersa: duo dii esse cõpulsi sunt: sed unus Iupiter. ꝑpter illud Tigillus: propter hoc Ruminus appellatus est. Nolo dicere ꝙ aĩalibus mãmam prebere su/gentibus magis Iunonẽ potuit dicere ꝗ̃ Iouem: presertim cũ esset etiã diua Rumia: que in hoc opus adiutoriũ illi famulatũ ue preberet. Cogito enĩ posse responderi: et ipam Iunonẽ nihil aliud eẽ ꝗ̃ Iouẽ: scdm̃ illos Valerii Sorani uersus: ubi dictũ est: Iupiter oĩpotens regũ rex ipe deusq;. Progenitor gẽitrixq; deũ. Quare ergo dictus est & Ruminus: cũ diligentius fortasse querentibus ipse inueniatur esse etiã illa diua Rumina. Si enim maiestate deoꝝ recte uidebatur indignum: ut in una spica alter ad curam geniculi: alter ad folliculi ptineret: quãto est indignius unã rem infimam id ẽ ut mãmis alãtur aĩalia: duoꝝ deorum potestates curare: quorũ sit unus Iupiter rex ipse cunctoꝝ: et hoc agat nõ saltem cum cõiuge sua: sed cũ ignobili nescio qua Rumia: nisi quia ipse est etiã ipsa Rumina ipse Ruminus: Ruminus fortasse pro sugentibus maribus: Rumina ꝑ feminis. Dicere qppe uoluissem illos Ioui femininũ nomen imponere: nisi & in illis uersibus: Progenitor genitrixq; diceret: et inter alia eius cognoĩa legerem: ꝙ etiã pecunia uocaretur. quã deã inter illos munusculariꝯ inuẽimus: ut in q̃rto libro iam cõmemorauimus. Sed cũ et mares & femine habeant pecuniã: cur nõ & pecunia et pecunius appellatus sit: sicut Rumia & Ruminus ipsi uiderint.

QVã uero elegãter rationẽ huius noĩs reddiderũt: et pecunia inquint uocatẽ: ꝙ eius sint oĩa. O magnã rõem diuini noĩs: imo uero ille cuius sunt oĩa. uilissime et cõtumeliosissime pecunia nũcupatẽ. At oĩa Iouis sunt que celo & terra continẽt: inter que & ipa pecunia in oĩbus oĩno rebus. que ab hoĩbus nomĩe pecunie possi/dentur. Sed nimirũ hoc auaricia Ioui nomẽ imposuit. ut quisquis amat pecuniam: nõ quẽlibet deũ sed ipm regem oĩum sibi amare uideatur. Longe aũt aliud esset: si diuicie uocaretur. Aliud nanq; sunt diuicie: aliud pecunia. Nam dicimus diuites sa/pientes: iustos. bonos: qbus pecunia uel nulla ẽ uel parua. Magis enĩ sunt uirtutibus diuites: per quas eis etiã in ipsis corporalium rerum necessitatibus: satis est quod adest. Paupes uero auaros dicimus: semp inhiãtes & egentes. Quãlibet. n. magnas pecunias hẽre possũt: sed in earũ q̃tacũq; abundantia nõ egere nõ possunt. Et deũ ipm uerũ recte dicimus diuitẽ: nõ tñ pecunia sed oĩpotentia. Dicunẽ itaq; & diuites pecuniosi: sed interius egeni si cupidi. Item dicunẽ paupes pecunia carentes: sed interius diuites si sapientes. Qualis ergo ista theologia debet eẽ sapienti: ubi rex deoꝝ eius rei nomẽ accepit: quã nemo sapiens cõcupiuit. Quãto enĩ facilius si aliqd hac doctrina quod ad uitã ptineret eternã salubriter disceretur: deus mundi rector nõ ab eis pecunia sed sapiẽtia uocaretur: cuius amor purgat a sordibus auaricie: hoc est ab amore pecunie.

SEd quid de hoc Ioue plura ad quem fortaſſe ceteri referẽdi ſũt: ut inanis remaneat deorũ opinio plurimorũ cũ hic ipſe ſit omnes. ſiue quãdo partes eius l. ei poteſtates exiſtimant ſiue cũ uis aíe quã putant per cũcta diffuſam: ex partibus molis huius i q̃s uiſibilis mũdus iſte cõſurgit & multiplici adminiſtratõe nature quaſi pluriũ deorũ noía accepit? Quid eſt. n. Saturnus? Vnus inquit de pncipibus deus: penes quẽ ſationũ oíum dñatus ẽ Nõ ne expoſitio uerſuũ iſtoꝝ Valerii Sorani ſic ſe habet. Iouẽ eſſe mũdũ & eũ oía ſemĩa ex ſe emittere & i ſe recipere? Ipſe eſt igitur penes quem ſationũ oíum dñatus eſt Quid eſt Genius? Deus eſt inquit qui prepoſitus eſt: ac uim habet oíum rerũ gignendaꝝ Quẽ aliũ hãc uim habere credũt q̃ mundũ: cui dictum eſt Iupiter omnipotens progẽitor genitrixq; Et cũ alio loco Geniũ dicit eſſe uniuſcuiuſq; aíum rõnalẽ & ideo eẽ ſingulos ſingulorum talẽ autẽ mundi aíum deum eſſe: ad hoc idẽ utiq; reuocat: ut tanq̃ uniuerſalis Genius ipſe mundi animus eſſe credatur Hic eſt igit̃ quem appellãt Iouem Nã ſi omnis Genius deus: & omnis uiri animus Genius: ſequitur ut ſit omnis uiri animus deus Quod ſi & ipſos abhorrere abſurditas ipſa cõpellit: reſtat ut eum ſingulariter & excellenter dicãt deũ Geniũ quẽ dicũt mundi aím: ac per hoc Iouem.

MErcuriũ uero & Martem quõ referrent ad aliq̃s partes mundi: & opera dei que ſũt in elementis nõ inuenerũt & ideo eos ſaltẽ opibus hoím ꝑpoſuerũt ſermocionandi & belligerandi miniſtros Quoꝝ Mercurius ſi ſermonis etiã deoꝝ ptãtem gerit: ipſi quoq; regi deorũ domiat̃ ſi ſcđm eius arbitriũ Iupiter loquit̃: aut loquendi ab illo accipit facultatem. qđ utiq; abſurdũ eſt Si aũt illi humani tm̃ ſermonis ptãs tributa perhibet̃: nõ eſt credibile ad lactandos mãma nõ ſolũ pueros ſed etiã pecora unde Ruminus cognomiatus ẽ Iouẽ deſcẽdere uoluiſſe: & curam noſtri ſermonis q̃ pecoribus ãtecellimus ad ſe pertinere noluiſſe At per hoc idem ipſe eſt Iouis atq; Mercurius. Quod ſi ſermo ipſe dicit̃ eſſe Mercurius: ſicut illa que de eo interpretant̃ oſtendũt Nã ideo Mercurius q̃ſi medius currẽs dicit̃ appellatus: ꝙ ſermo currat ĩter hoíes medius Ideo Hermes grece qđ ſermo uel interpretatio que utiq; ad ſermonẽ ptĩet hermeiã dicitur ideo & mercibus preeſſe quia inter uendentes & ementes ſermo fit medius ideo alas ei in capite & pedibus ponũt uolentes ſignificare uolucrem ferri ꝑ aera ſermonem ideo nũtiũ dictũ: qm̃ per ſermonẽ oía cogitata enũtiant̃. Si ergo Mercurius ipſe ſermo eſt: etiã ipſis confitentibus deus nõ ẽ ſed cũ ſibi deos faciũt eos q demones ſũt: ĩmũdis ſupplicãdo ſpiritibus poſſident̃ ab eis qui nõ dii ſed demones ſũt Item quia nec Marti aliquod elementũ uel partem mundi inuenire potuerũt ubi ageret opera qualiacũq; nature: deũ belli eſſe dixerũt. qđ opus eſt hoím & optabile eis nõ ẽ. Si ergo pacẽ ꝑpetuã felicitas daret Mars quid ageret non haberet. Si autẽ ipm̃ bellũ eſt Mars ſicut ſermo Mercurius utinã q̃ mãifeſtũ ẽ ꝙ nõ ſit deus: tam nõ ſit & bellũ: qđ uel falſo uocetur deus.

NIſi forte ille ſtelle ſũt ibi quas eorũ appellauere nominibus Nã ſtellã q̃ndã uocant Mercuriũ quandã itidẽ Martẽ Sed ibi eſt & illa quã uocãt Iouẽ. & tamẽ eis mũdus ẽ Iouis Ibi quã uocant Saturnũ & tamen ei preter eam dant non paruam ſubſtãtiã oím uidelicet ſeminũ Ibi eſt & illa omniũ clariſſima que ab eis appellat̃ Venus & tamen eandem Venerem eſſe etiã lunã uolũt. Quãuis de illo fulgentiſſimo ſidere apud ęos tanq̃ de malo aureo Iuno Venuſq; cõtẽdãt

Luciferꝝ.n.qdã Veneris:quidã dicunt esse Iunonis.sed ut solet Venus Iunonem uicat. Nã multo plures eã stellã Veneri tribuũt.ita ut uix eoꝝ qsq̃ repiat q aliud opinet. Quis aũt nõ rideat cũ regẽ oĩm dicãt Iouẽ: ꝙ stella eius a stella Veneris tanta uincitur claritate? Tanto.n.esse debuit ceteris illa fulgẽtior quanto ẽ ipse potentior. Respõdẽt ideo sic uideri.qa illa que putat̃ obscurior supior est.atq; a terris longe remotior. Si ergo supiorẽ locũ maior dignitas meruit: q̃re Saturnus ibi ẽ Ioue supior? An uanitas fabule que regẽ Iouẽ facit: nõ potuit usq; ad sidera puẽire: & ꝙ nõ ualuit Saturnus ĩ regno suo neq; ĩ capitolio: saltẽ ẽ pmissus obtĩere ĩ celo? Quare aũt Ianus nõ accepit aliq̃m stellã: si ppterea qa mũdus ẽ: & oẽs ĩ illo sũt & Iouis mũdus ẽ: & habet tñ? An iste causã suã cõposuit ut potuit: & p una stella quã nõ habet inter sidera: tot facies accepit in terra? Deinde si ppter solas stellas Mercuriũ & Martẽ ptes mũdi putãt: ut eos deos habere possint: quia utiq; sermo & bellũ nõ sunt ptes mũdi sed actus hoĩm: cur arieti & tauro & cãcro & scorpiõi: ceterisq; huiusmõi que celestia signa nũerãt: & stellis nõ singulis sed & singula pluribus cõstant: supiusq; istis ĩ sũmo celo phibẽt collocata: ubi cõstãtior motus ĩerrabilẽ meatũ sideribus pbet: nullas aras: nulla sacra: nulla tẽpla fecerũt: nec deos non dico inter hos selectos: sed nec ĩter illos qdẽ q̃si plebeios habuerũt?

Apoll. diuinator et medicus

APollinem q̃uis diuinatorem & medicum uelint: tñ ut in aliqua parte mundi statuerẽt: ipsum etiã solẽ esse dixerũt. Dianãq; germanã eius similiter lunã: & uiis presidere: unde & uirginẽ uolunt: ꝙ uia nihil pariat: & ideo ambos sagittas habere: ꝙ ipsa duo sidera de celo radios usq; terras ptendant. Vulcanũ uolũt ignẽ mundi: Neptunũ aquas mũdi: Ditem patrẽ hoc est Orcũ: terrenã & infimã partẽ mundi. Liberũ & Cererem preponũt seminibus: uel illũ masculinis: illã femininis: uel illum liquori: illam uero ariditati seminũ. Et hoc utiq; totũ referũt ad mũdũ id est ad Iouem: qui propterea dictus est pgenitor genitrixq;: ꝙ omnia semina ex se emitteret & in se reciperet. Quando qdẽ etiam matrem magnam eandem Cererem uolũt: quam nihil aliud dicũt esse q̃ terrã: eamq; perhibent & Iunonẽ. Et ideo ei secũdas causas tribuũt rerum: cũ tñ Ioui sit dictum pgẽitor genitrixq; deum: quia scd̃m eos totus iste mundus est Iouis. Mineruam etiã quia eã humanis artibus preposuerũt: nec inuenerũt uel stellã ubi eam ponerent: eandem uel sũmũ ethera uel etiã lunã esse dixerũt. Vestam quoq; ipsam ppterea dearum maximam putauerunt: ꝙ ipsa sit terra: q̃uis ignem mũdi leuiorem qui ptineat ad usus hoĩm facilem nõ uiolentiorem qualis Vulcani est: ei deputãdũ esse crediderũt. Ac p hoc omnes istos selectos deos hunc esse mundum uolunt: in quibusdam uniuersum: in quibusdam partes eius. uniuersum sicut Iouem: partes eius ut Genium: ut matrem magnam: ut solem: ut lunam: uel potius Apollinẽ & Dianã. Et aliqñ unũ deũ res plures: aliqñ unam rem deos plures faciunt. Nã unus deus res plures sunt: sicut ipse Iupiter. Et mũdus enim totus Iupiter: & solũ celũ Iupiter: & sola stella Iupiter habet̃ & dicitur. Itemq; Iuno secundaꝝ causaꝝ dñã. & Iuno aer: & Iuno terra: & si Venerem uinceret Iuno stella similiter. Minerua sũmus ether: & Minerua itidem luna: quã eẽ ĩ etheris infimo limite existimãt. Vnã uero rẽ deos plures ita faciũt. Et Ianus est mundus & Iupiter. Sic & Iuno ẽ terra: & mater magna & Ceres. Et sicut hec que exẽpli gratia cõmeorauĩ: ita & cetera nõ explicãt: sed potius ĩplicãt. Sicut impetus errabũde opiniõis impulerit: ita huc atq; illuc: hinc atq; illic ĩsiliũt & resiliunt: ut ipse Varro de oĩbus dubitare: q̃ aliquid affirmare maluerit.

Iuno dna secundarum cau.

NAm ut triũ extremorum primũ cum de diis certis absoluisset librum: in altero de diis incertis dicere ingressus ait. Cum in hoc libello dubias de diis opiniones posuero: reprehendi non debeo. Qui enim putauit iudicari oportere & posse: cum audierit faciet ipse. Ego citius perduci possum ut in primo libro que dixi in dubitationem reuocem: q̃ in hoc que perscribam oĩa ad aliquã dirigam summam. Ita non solũ istũ de diis incertis: sed etiã illũ de certis fecit incertũ. In tertio porro isto de diis selectis postea q̃ prelocutus est: quod ex naturali theologia preloquẽdũ putauit: ingressurus huius ciuilis theologie uanitates & insanias mendaces: ubi eũ non solũ non ducebat rerũ ueritas: sed etiam maiorum premebat auctoritas: de diis inquit populi romãi publicis quibus edes dedicauerunt: eosq; pluribus signis ornatos notauerũt: in hoc libro scribã. Sed ut Xenophanes Colophonius scribit: quid putem non quid contendam ponam. Hoĩs .n. est hec opinari: dei scire. Rerum igitur non comprehensarum nec firmissime creditarũ: sed opinatarũ & dubitãdarũ sermonem trepidus pollicetur dicturus ea que ab hoĩbus instituta sũt. Neq; enim sicut sciebat esse mundũ esse celum & terram: celum sideribus fulgidum: terram seminibus fertilem: atq; huiusmodi cetera: sicut hanc totã molem atq; naturã ui quadã inuisibili atq; p̃potẽti regi atq; ministrari certa aĩmi stabilitate credebat: ita poterat affirmare de Iano quod mundus ipse esset: aut de Saturno inuenire quõ & Iouis pater esset: & Ioui regnanti subditus factus esset: & cetera talia.

DE quibus credibilior redditur ratio cũ perhibentur hoĩes fuisse: & unicuiq; eorum ab his a quibus: casibus: moribus: quos in uita duxerũt: uel uituperiũ uel laudẽ uel nobilitatem uel ignominiam: uel cognomen accessisse uel nomen: ex eorum ingenio qui eos adulando deos esse uoluerũt: atq; hec paulatim per aĩmas hoĩm demonibus similes & ludicrarũ rerum auidas irrependo: longe lateq; uulgarunt: ornantibus ea mendaciis poetarũ: & ad ea fallacibus spũbus seducẽtibus. Facilius enim fieri potuit: ut iuuenis impius uel ab impio patre interfici metuens: & auidus regni patrem pelleret regno: q̃ id quod iste interpretatur: ideo Saturnũ patrẽ a Ioue filio superatum: quod ante sit eius causa que pertinet ad Iouẽ: q̃ semen quod pertinet ad Saturnũ. Si .n. hoc ita esset: nunq̃ Saturnus prior fuisset: nec pater Iouis esset. Semper enĩ semen causa precedit: nec unq̃ generatur ex semine. Sed cum conãtur uanissimas fabulas: siue hominum res gestas uelut naturalibus interpretationibus honorare: etiã hoĩes acutissimi tantas patiuntur angustias: ut eorum quoq; uãitatem dolere cogamur.

SAturnũ inquit dixerũt que nata ex eo eẽnt solitũ deuorare: eo quod semĩa ũde nascerentur redirent. Et quod illi pro Ioue gleba obiecta est deuoranda: significat inquit manibus humanis obrui ceptas serendo fruges: anteq̃ utilitas arandi esset inuenta. Saturnus ergo dici debuit ipsa terra non semina. Ipsa .n. quodãmõ deuorat que genuerit: cum ex ea nata semina in eam rursus recipiẽda redierint. Et quod pro Ioue accepisse dicitur glebam: quid hoc ad id ualet quod manibus hominũ semen gleba coopertum est? Nunquid ideo nõ est ut cetera deuoratũ: quod q̃si gleba coopertũ est? Ita .n. hoc dictum est: quasi qui glebam opposuit semen abstulit: sicut Saturno perhibent oblata gleba ablatum Iouẽ: at non potius gleba semen operiendo fecerit illud diligentius deuorari? Deinde isto modo semen ẽ Iupiter: non seminis causa quod pauloante dicebatur. Sed quid faciant homines qui cum res

ſtulcaſ interpretantur: nõ iueniunt quid ſapienter dicant? Falcem habet inquit propter agriculturam. Certe illo regnante nondũ erat agricultura: & ideo priora eiuſ tempora perhibentur: ſicut idem ipſe fabellaſ interpretat᷑: qa primi homineſ ex hiſ uiuebant ſeminibuſque terra ſponte gignebat. An falcem ſceptro perdito accepit: ut qui primiſ temporibuſ Rex fuerat ociosuſ: filio regnãte fieret operariuſ laborioſuſ. Deĩde ideo dicit a quibuſdam pueroſ ei ſolitoſ immolari: ſicut a peniſ & a quibuſdam etiã maioreſ ſicut a galliſ: quia oĩum ſeminũ optimum eſt genuſ humanum. De hac crudeliſſima uanitate quid opuſ eſt plura dicere? Hoc potiuſ aduertamuſ atq; teneamuſ: haſ interpretatiões nõ referri ad uerum deum: uiuam incorpoream incõmutabilemq; naturã: a quo uita in eternũ beata poſcenda eſt: ſed earum eſſe fineſ ĩ rebuſ corporalibuſ: tẽporalibuſ: mutabilibuſ atq; mortalibuſ. Quod celum inquit patrẽ Saturnuſ caſtraſſe in fabuliſ dicit᷑: hoc ſignificat peneſ Saturnũ nõ peneſ celũ ſemen eſſe diuinũ. Hoc ꝓpterea quãtũ intelligi dat᷑: quia nihil in celo de ſeminibuſ naſcit᷑. Sed ecce Saturnuſ ſi celi eſt filiuſ: Iouiſ eſt filiuſ. Celum. n. eſſe Iouẽ ĩnumerabiliter & diligenter affirmant. Ita iſta que a ueritate non ueniũt: plerũq; & nullo impellente ſeipſa ſubuertũt. Cro non appellatũ dicit ꝙ greco uocabulo ſignificat temporiſ ſpaciũ: ſine quo ſemen inquit nõ poteſt eſſe fecundum. Hec & alia de Saturno multa dicuntur: & ad ſemen oĩa referunt᷑. Sed ſaltẽ Saturnuſ ſeminibuſ cũ tanta iſta ꝑtãte ſufficeret. Quid ad hec dii alii reqrũt᷑: maxime Liber & Libera que eſt Cereſ? De quibuſ rurſuſ ꝙ ad ſemẽ attinent tãta dicit quaſi de Saturno nihil dixerit.

IN Cereſ autem ſacriſ predicant᷑ illa eleuſina: que apud athenienſeſ nobiliſſima fuerũt. De quibuſ iſte nihil interpretat᷑: niſi qđ attinet ad frumẽtum qđ Cereſ inuenit: & ad Proſerpinã quã rapiente Orco perdidit. Et hãc ipſã dicit ſignificare fecunditatem ſeminũ. Que cũ defuiſſet quodam tempore: eademq; ſterilitate terra mereret: exortam eẽ opinionẽ ꝙ filiã Cereriſ id eſt ipſam fecunditatẽ que a ꝓſerpendo Proſerpina dicta eſſet Orcuſ abſtulerat: & apud ĩferoſ detinuerat. Que reſ cum fuiſſet luctu publico celebrata: quia rurſuſ eadem fecũditaſ rediit. Proſerpĩa reddita exortam eſſe letitiã: & ex hoc ei ſolemnia inſtituta. Dicit deinde multa in miſteriiſ eiuſ tradi: que niſi ad frugũ inuentionem non pertineant.

IAm uero Liberi ſacra: quem liquidiſ ſeminibuſ ac per hoc nõ ſolum liquoribuſ fructuũ quorũ quodãmodo primatũ uinũ tenet: uerũ etiã ſeminibuſ animaliũ prefecerũt: ad quantã turpitudinem ꝑuenerint: piget quidẽ dicere ꝓpter ſermõiſ longitudinem: ſed ꝓpter ſuperbam iſtorum hebetudinẽ nõ piget. Inter cetera que ꝑtermittere qm̃ multa ſũt cogor: ĩ italie cõpitiſ quedã dicit ſacra Liberi celebrata cum tãta licentia turpitudiniſ: ut in eiuſ honorẽ pudenda uirilia colerentur. non ſaltem aliquantũ uerecundiore ſecreto: ſed in ꝓpatulo exultante nequitia. Nam hoc tempore membrũ Liberi per dieſ feſtoſ cum honore magno ꝑ ſtelliſ impoſitũ priuſ per rura in compitiſ: & uſq; in urbem poſtea uectabatur. In oppido autem Lauinio unuſ Libero totuſ menſiſ tribuebat᷑: cuiuſ diebuſ oẽſ uerbiſ flagitiõſiſſimiſ utebant᷑. donec illud membrũ per forum trãſuectũ eſſet: atq; in loco ſuo qeſceret. Cui membro inhõeſto matremfamiliaſ honeſtiſſimã palam coronam neceſſe erat imponere. Sic uidelicet Liber deuſ placanduſ fuerat pro euentibuſ ſeminũ: ſic ab agriſ faſcinatio repellenda: ut matrona facere cogeret᷑ ĩ publico: qđ nec meretrix ſi matrone ſpectarẽt ꝑmitti debuit ĩ theatro. Propter hoc Saturnuſ ſoluſ credituſ

est non sufficere posse seminibus: ut occasiones multiplicandorũ deorum imunda anima reperiret: & ab uno uero deo merito immunditie destituta: ac per multos falsos auiditate maioris imunditie prostituta: ista sacrilegia sacra nominaret: seseq; spurcorum demonum turbis conuiolandam polluendamq; preberet.

IAm utiq; habebat Salatiã Neptunus uxorem: quã inferiorem aquã maris esse dixerunt: ut quid illi adiũcta est & Venilia: nisi ut sine ulla causa necessario℞ sacrorũ: sola libidine aĩe ꝓstitute multiplicaret̃ inuitatio demoniorũ? Sed ꝓferat̃ interpretatio preclare theologie: que nos ab ista reꝓhẽsiõe reddita rõe cõpescat. Venilia ĩquit unda est que ad litus uenit: Salatia que in salũ redit. Cur ergo dee fiunt due: cum sit una unda que uenit & redit? Nempe ipsa ẽ exestuãs ĩ multa numina libido uesana. Quãuis enĩ aqua non geminet̃ que it & redit: huius tamẽ occasione uãitatis duobus demoniis inuitatis: amplius aĩa cõmaculat̃ que it & nõ redit. Queso te Varro: uel uos q̃ tam docto℞ hoĩum talia scripta legistis: & aliqd magnũ uos didicisse iactatis: interprecamini hoc. nolo dicere scd̃m illã eternam incõmutabilemq; naturam que solus est deus: sed saltem scd̃m aĩam mũdi & ꝑtes eius: quos deos ueros esse existimatis. Partẽ aĩe mũdi que mare ꝑmeat deũ uobis fecisse Neptunũ: utcunq; tolerabilioris est erroris. Ita ne unda ad litus ueniens & in salum rediens due sũt partes mũdi: aut due partes aĩe mundi? Quis uestrum ita desipiat ut hoc sapiat? Cur ergo uobis duas deas fecerũt: nisi quia prouisum est a sapiẽtibus maioribus uestris: nõ ut dii plures uos regerent: sed ut ea que istis uanitatibus & falsitatibus gaudent: plura uos demonia possiderent. Cur aũt illa Salatia per hãc ĩterpretationẽ inferiorẽ maris partẽ q̃ uiro erat subdita ꝑdidit? Nãq; illam modo cũ refluentẽ fluctũ esse perhibetis: in superficie posuistis. An quia Veniliam pelicem accepit: irata suũ maritum de supernis maris exclusit?

NEmpe una est terra: quã quidem plenã uidemus aĩalibus suis. Veruntamẽ ipsum magnum corpus in elementis: mundiq; infimã partem: cur eã uolũt deam? An quia fecunda est? Cur ergo nõ magis hoĩes dii sunt: qui eam fecũdiorẽ faciũt excolendo: sed cũ arant non cum adorant? Sed pars aĩe mundi inqũt que per illã permeat: deam illam facit. Quasi non euidentior sit in hominibus aĩa: que utrũ sit nulla fit questio: & tamẽ hoĩes dii non habent̃. Et ꝙ est grauiter dolẽdũ: his q̃ dii non sũt & quibus ipsi meliores sunt: colendis & adorandis mirabili & miserabili errore subdunt̃. Et certe idem Varro in eodẽ libro de diis selectis: tres esse affirmat aĩe gradus ĩ omni uniuersaq; natura. Vnum qui omnes partes corporis que uiuũt transit: & nõ habet sensũ: sed tantũ ad uiuẽdũ ualitudinem. Hãc uim in nostro corpore permanere dicit in ossibus unguibus & capillis. sicut in mundo arbores que sine sensu alunt̃ & crescunt: & mõ quodam suo uiuũt. Secũdũ gradũ anime dicit: in quo sensus est. Hãc uim peruenire in oculos: aures: nares: os: tactũ. Tertiũ gradũ aĩe esse summũ qui uocat̃ aĩmus: in quo ĩtelligentia premĩet. hoc preter hominem omnes carere mortales. In qua q̃m hoĩes deo uident̃ esse similes: hanc partem aĩe mundi dicit deum: deũ aũt in nobis Geniũ uocari. Sic ergo & in aĩa mundi tres gradus instituens: unam partẽ eius lapides esse dicit ac ligna: & hãc terram quam uidemus: quo nõ permanat sensus. Aliã uero quã sensum uocat eius ut ethera. Tertiã porro quã & aĩam eius nuncupat. que scilicet peruenit in astra.

eam quoq; asserit facere deos: & per eam quando ĩ terrã permanat deã Tellurẽ. quod aũt inde ꝑmanat in mare atq; oceanũ: deum esse Neptunũ. redeat ergo ab hac quam theologiam naturalem putat: quo uelut requiescendi causa ab his ambagibus atq; anfractibus fatigatus egressus est. Redeat inq̃ redeat ad ciuilem. hic eum adhuc teneo: tantisꝑ de hac ago. Nõdũ dico si terra & lapides nostris sũt ossibus & unguibus similes: similiter eos intelligentiã nõ habere: sicut sensu carẽt. Aut si idcirco habere dicunt̃ ossa & ungues nostri intelligentiã: quia in hoĩe sũt qui habet intelligentiã: tam stultus est qui hos deos in mundo dicit: q̃ stultus est q in nobis ossa & ungues hoĩes dicit. Sed hec cum philosophis fortassis agenda sunt: nunc autem istum adhuc politicum uolo. Fieri.n.põt: ut licet in illam naturalis theologie ueluti libertatẽ caput erigere paululũ uoluisse uideatur: adhuc tamẽ hunc librum uersans: & se in illo uersari cogitans: eũ etiã inde respexerit: & hoc ꝓpterea dixerit: ne maiores eius siue alie ciuitates Tellurẽ atq; Neptunũ coluisse inaniter credant̃. Sed hoc dico. pars aĩmi mundani que per terram permanat: sicut una est terra: cur etiã non unam deam fecit quam dicit eẽ Tellurem: Quod si ita fecit: ubi erit Orcus frater Iouis atq; Neptuni: quem Ditem patrem uocant: Vbi eius cõiunx Proserpina: que scd̃m aliã in eisdem libris positã opinionẽ non terre fecunditas: sed pars inferior perhibetur: Quod si dicũt aĩmi mundani partem cũ ꝑmeat terre partem superiorem Ditem patrem facere deum: cum uero inferiorem Proserpinam deam: Tellus illa quid erit: Ita enĩ totũ quod ipsa erat ĩ duas istas partes deosq; diuisum est: ut ipsa tertia que sit aut ubi sit ĩueniri non possit: nisi qs dicat simul istos deos Orcũ atq; Proserpinam unã deam esse Tellurem: & nõ esse iam tres: sed ut unam aut duos. Et tñ tres dicunt̃: tres habent̃: tres colunt̃ aris suis: delubris suis: sacris suis: simulachris suis sacerdotibus suis: & ꝑ hec etiã fallacibus pro/stitutam aĩam constuprantibus demõibus suis. Adhuc respondeat̃ quam partem terre permeet pars mundani aĩmi: ut deum faciet Telluuionem. Non inquit: sed una eademq; terra habet geminam uim & masculinam ꝙ semina ꝓducat: & feĩam ꝙ recipiat atq; nutriat: inde a ui femĩe dictã esse Tellurẽ: a masculi Telluuionẽ. Cur ergo pontifices ut ipse indicat: additis quoq; aliis duobus: quatuor diis faciũt rem diuinam: Telluri: Telluuioni: Altori: Rusori? De Tellure & Telluuione iam dictum est. Altori quare? ꝙ ex terra inq̃t alunt̃ oĩa que nata sũt. Ruson quare? ꝙ rursus inq̃t cũcta eodẽ reuoluunt̃.

XXIIII. DEbuit ergo una terra propter istã q̃tergeminã uim q̃tuor habere cognomĩa: non q̃tuor facere deos: sicut tot cognõĩnibus unus Iupiter: & tot cognõĩbus una Iuno: in quibus oĩbus uis multiplex esse dicitur: ad unũ deũ uel ad unã deã pertinens: non multitudo cognominũ deorum etiam multitudinem faciens. Sed profecto sicut aliq̃ndo etiã ipsas uilissimas feminas earũ quas libidine quesiuerũt tedet peniteatq; turbarum: sic aĩam uilem factã & ĩmũdis spiritibus ꝓstitutã deos sibi multiplicare q̃bus cõtaminanda ꝓsterneret̃: sicut plurimũ libuit sic aliquãdo & piguit. Nã & ipse Varro quasi de ipsa turba uerecundatus: unam deam uult esse Tellurem. Eandem inquit dicunt matrem magnã. ꝙ timpanũ habeat significari esse orbem terre: ꝙ turris in capite oppida: ꝙ sedes fingant̃ circa eam: cũ oĩa mo/ueant̃ ipsam non moueri. Quod gallos huic dee ut seruirent fecerũt: significat eos qui semine indigeant terram sequi oportere. ĩ ea q̃ppe oĩa reperiri. Quod se apud eam iactant: precipit̃ inq̃t qui terrã colunt ne sedeant: semper.n. esse quid agant.

Cimbolarum ſonitus ferramentorũ ritus iactandorum ac manuũ & eius rei crepitus in colendo agro q̃ ſit ſignificat. quod ferramenta illa erant ideo ex ere: quod eam antiq colebant ere anteq̃ ferrũ eſſet inuentum. Leonem inquit adiungunt ſolutũ atq; manſuetum: ut oſtendant eſſe nullum genus terre tam remotũ ac uehemẽter ferũ: quod non ſubici coliq; conueniat. Deinde adiungit & dicit: Tellurem matrem & nominibus pluribus & cognõibus quod nominat: deos exiſtimatos eſſe q̃ plures. Tellurem inquit putant eſſe Opem quod Ope fiat melior: matrem quod pluria pariat: magnam quod cibum pariat. Proſerpinã quod ex ea proſerpãt fruges. Veſtã quod ueſtiat herbis. Sic alias deas inqt nõ abſurde ad hanc reuocãt. Si ergo una dea ẽ: que qdẽ conſulta ueritate nec ipſa eſt interim: qa diuidit in multas. Vnius ſint iſta multa noĩa: non tam dee multe q̃ nomina. Sed errantiũ maiorum auctoritas deprimit: & eundem Varronẽ poſt hanc ſententiam trepidare compellit. Adiungit enim & dicit. cum quibus opinio maiorum de his deabus quod plures eas putarunt eſſe non pugnat. Quõ non pugnat: cum ualde aliud ſit unam deam noĩa habere multa: aliud eſſe deas multas? Sed põt inquit fieri: ut eadem res & una ſit: & ĩ ea quedã res ſint plures. Concedo & in uno hoĩe eſſe res plures. nunqd ideo & hoĩes plures? Sic in una dea eſſe res plures. nunquid ideo & deas plures? Verum ſicut uolũt diuidant conflent: multiplicent replicent implicent. Hec ſunt Telluris & matris magne preclara miſteria unde omnia referunt ad mortalia ſemina & exercendã agriculturam. Ita ne ad hec relata & hunc finem habentia: timpanũ turres galli iactatio inſana membrorum crepitus cimbalorum. confictio leonum uitam cuiq̃m pollicet eternã? Ita ne ꝓpterea galli abſciſi huic magne dee ſeruiũt: ut ſignificẽt qui ſemine indigeant terram ſequi oportere: quaſi non eos ipſa potius ſeruitus ſe ĩe faciat indigere? Vtrum enim ſequendo hanc deam cũ indigeant ſemẽ acquirãt: an potius ſequendo hanc deam cum habeant ſemen amittant: hoc ĩterpretari an deteſtari eſt? Nec attendit quantũ maligni demones preualuerint: qui nec aliq̃ magna his ſacris polliceri auſi ſunt: & tam crudelia exigere potuerũt. Si dea terra non eſſet. manus ei homines operando inferrent ut ſemĩa conſequerent per illam non & ſibi ſeruiendo ut ſemina perderent ꝓpter illam. Si dea nõ eſſet: ita fecũda fieret manibus alienis: ut non cogeret hominem ſterilem fieri mãibus ſuis. Iam quod in Liberi ſacris honeſta matrona pudenda uirilia coronabat ſpectãte multitudine: ubi rubens & ſudans ſi eſt ulla frons in hõibus aſtabat forſitan & maritus. & quod in celebratione nuptiarum ſuper Priapi ſcapum noua nupta ſedere uidebatur: longe contemptibiliora atq; cõfuſibiliora ſunt pre iſta turpitudine crudeliſſima: uel crudelitate turpiſſima. Ibi demõicis artibus ſic uterq; ſexus illudit: ut neuter ſuo uulnere perimatur: ibi faſcinatio timetur agrorũ: hic membrorũ amputatio non timetur. Ibi ſic dehoneſtatur noue nupte uerecundia: ut non ſolũ fecũditas ſed nec uirginitas adimatur: hic ita amputatur uirilitas: ut nec cõuertat ĩ feĩam: nec uir relinquatur.

Et Atys ille non eſt cõmemoratus: nec eius ab iſto interpretatio requiſita ẽ: in cuius dilectionis mẽoriã gallus abſciditur. Sed docti greci atq; ſapientes nequaq̃ rationẽ tam ſanctam atq; preclaram tacuerũt. Propter uernalẽ quippe faciem terre que ceteris temporibus eſt pulcrior: Porphirius philoſophus nobiles Atyn flores ſignificare perhibuit: & ideo abſciſum quia flos decidit ante fructum. Non ergo ipſum hoĩem uel quaſi hoĩem: qui eſt uocatus atys: ſed uirilia eius flori comparauerũt. Ipſa quippe illo uiuente deciderũt. imo uero nõ deciderunt: neq;

decerpta sed plane discerpta sűt. Nec illo flore amisso quisq̃m postea fructus: sed potius sterilitas consecuta est. Quid ergo ipse reliquus: & quid remansit absciso: qd eo significari dicitur? Quo refert̃? Que interpretatio inde ꝓfertur? An hec frustra moliendo nihilq; inueniendo: persuadent illud potius esse credēdū: qđ de homie castrato fama iactauit: literisq; mandatum est? Merito hic aduersatus est Varro noster: neq; hoc dicere uoluit. non enim doctissimum hominem latuit.

Itemq; de mollibus eidem matri magne contra omnem uiroꝝ mulierūq; uere/cundiā consecratis: qui usq; in hesternum diem madidis capillis: facie dealbata: fluentibus membris īcessu feminino: per plateas uicosq; cartaginis etiam a populis unde turpiter uiuerent exigebāt: nihil Varro dicere uoluit: nec uspiam me legisse cōmemini. Defecit interpretatio. erubuit ratio: cōticuit oratio. Vicit matris magne omnes deos filios non numinis magnitudo sed criminis. Huic monstro nec iā mō/struositas comparat̃. Illa in simulachris habebat solam deformitatē: ista in sacris deformem crudelitatē. Illa membra in lapidibus addita: hec ī hōibus perdita. Hoc dedecus tot Iouis ipsius uicia & tāta stuprа nō uicēt. Ille inter feieas corruptelas una ganimede celum infamauit: ista toc mollibus professis & publicis inquinauit terrā. & celo fecit iiuriā. Saturnū fortasse possemus huic in isto genere turpissime crudelitatis siue conferre siue preferre: qui patrē castrasse perhibet̃. Sed ī Saturni sacris hoīes alieīs māibus potius occidi q̃ suis abscidi potuerūt. Deuorauit ille filios suos ut poete ferūt: & phisici ex hoc interpretant̃ qđ uolūt: ut aūt historia ꝓdit necauit. Sed ꝙ ei peni suos filios sacrificauerūt: non recepere romani. At uero ista magna deorū mater etiā romāis templis castratos intulit: atq; istā seuiciā morēq; seruauit: credita uires adiuuare romanorū: execando uirilia uirorū. Quid eni sūt ad hoc malum furta Mercurii. Veneris lasciuia. stupra & turpitudines ceterorum: que proferremus de libris nisi quotidie cantarent̃ & saltarent̃ ī theatris? Sed hec quid sunt ad tantū malū: cuius magnitudo magne matri tantūmodo cōpetebat: presertim ꝙ illa dicunt̃ a poetis esse cōficta: quasi poete id etiā finxerūt ꝙ ea sint diis grata & accepta? Vt ergo canerent̃ uel scriberent̃: audacia fuit uel petulātia poetarū. Vt uero diuinis rebus & honoribus eisdē imperantibus & extorquētibus numinibus adderent̃: quid est nisi crimen deorū: imo uero cōfessio demoniorū & deceptio miserorum? Verū illud quod de abscisorum cōsecratione mater deorum coli meruit: nō poete confinxerunt: sed horrere magis q̃ canere maluerūt. His ne diis selectis quisq̃ consecrādus est ut post mortē uiuat beate: quibus cōsecratus añ mortē hōeste nō potuit uiuere: tā fedis supstitiōibus subditus: & īmū dis demōibus obligatus? Sed hec oīa inqt referunt̃ ad mūdū. uideat ne potius ad mundū. Cui .n. hic mūdus est deus: nec aīo religiosus existit: nec honestus uiuet ille nec mūdus. Nos aūt aīm querius q uera religiōe cōfisus nō tāq̃ deū suū adoret mūdū: sed tāq̃ opus dei ꝓpter deū laudet mūdū: & mūdāis sordibus expiatus: mūdus ꝑueīat ad deū q cōdidit mūdū. Istos uero selectos deos uidēus qdē clarius īnotuisse q̃ ceteros nō tñ ut eoꝝ illustrarēt̃ merita: sed ne occultarēt̃ opprobria: ūde magis eos hoīes fuisse credibile ēē sicut nō solū poetice lrē: ueꝝ etiā historice tradiderunt. Ñā qđ Virgil. ait. Prius ab ethereo: uēit Saturnus olipo. Arma Iouis fugiēs & regnis exul adēptis. & que ad hāc rē ptinētia subsequūt̃: totā de hoc Homerus pādit historiā quā Ennius ī latim uertit eloqū. ūde qa plura posuerūt q cōtra huiusmōi erro/res añ nos uel greco sermōe uel latino scripserūt nō in eo mihi placuit immorari.

Psas phisiologias cũ cõsidero: quibus docti & acuti hoies has res hũanas conãt euertere in res diuinas: nihil uideo nisi ad temporalia terrenaq; opera naturãq; corporeã uel etiã si inuisibilem tamen mutabilem potuisse reuocari: qđ nullo mõ est uerus deus. Hoc aũt si saltem religiositati congruis significationibus ageretur: esset equidem dolendũ nõ his uerũ deum annũtiari atq; predicari: tamen aliquo modo ferendũ tam feda & turpia nõ fieri nec iuberi. At nunc cum pro deo uero quo solo aĩa se inhabitante fit felix: nefas sit colere aut corpus aut aĩam: quanto magis nefariũ est ista sic colere: ut nec salutem nec decus humanũ corpus aut aĩa colentis obtineat. Quãobrem si tẽplo: si sacerdote: si sacrifitio qđ deo uero debet̃ colatur aliquod elementũ mundi uel creatus aliquis spiritus etiã si non immũdus & malus: non ideo est malum quia illa mala sũt quibus colit̃: sed qa illa sũt talia quibus solus ille colendus sit: cui talis cultus seruitusq; debet̃. Si autem stoliditate uel monstruositate simulacbrorum: sacrifitiis homicidiorum: coronatione uirilium pudendorum: mercede stuproꝝ: sectiõe membrorũ: abscisiõe genitaliũ: cõsecratõe molliũ: festis impurorũ obscenorũq; ludoꝝ: unũ uerũ deũ id est oĩs aĩe corpisq; creatorem colere se quisq; contendat: non ideo peccat qa non est colendus quem colit: sed quia colendum nõ ut colendus est colit. Qui uero & rebus talibus id est turpibus & scelestis: & non deum uerũ id est aĩe corporisq; factorẽ: sed creaturam q̃uis nõ uiciosam colit: siue illa sit aĩa siue corpus: siue anima simul & corpus his peccat in deum: ꝙ & ꝑ ipso colit quod nõ est ipse: & talibus rebus colit qualibus nec ipse colendus est: nec nõ ipse sed hi quo nam modo id est q̃ turpiter nefarieq; coluerint in promptu est. Quid autẽ uel quos coluerint esset obscurum: nisi eorũ testaretur historia: ea ipsa que feda et turpia confitemur numinibus terribiliter exigẽtibus reddita. Unde rẽotis cõstat ambagibus: nefarios demões atq; immũdissimos spiritus hac oĩ ciuili theologia inuisendis stolidis imaginibus: & per eas possidendis etiã stultis cordibus iuitatos.

Quid igit̃ ualet: ꝙ uir doctissimus & acutissimus Varro uelut subtili disputatione: hos omnes deos in celũ & terram redigere: ac referre conatur & non potest. Fluũt de manibus: resiliũt: labunt̃ & decidũt. Dicturus enim de feminis hoc est de deabus. qm̃ inqt ut in ꝑmo libro dixi de locis: duo sunt principia deoꝝ: aĩaduersa de celo & terra: a quo dii partim dicunt̃ celestes: partim terrestres: ut in superioribus initiũ fecimus a celo cum diximus de Iano: quẽ alii celũ alii dixerũt esse mundũ: sic de feminis initiũ scribendi fecimus a Tellure. Sẽtio q̃tã molestiã tale ac tãtum patiatur ingeniũ. Ducitur enim quadã ratõe uerisimili celũ eẽ qđ faciat: terram que patiatur: & ideo illi masculinam uim tribuit: huic femininam. & non attẽdit eum potius esse q hec faciat: qui utrũq; fecit. Hinc etiã samotracũ nobilia misteria in superiore libro sic interpretatur: eaq; se que nec suis nota sũt scribendo expositurum: eisq; missurum quasi religiosissime pollicetur. Dicit enim se ibi multis indiciis collegisse: in simulacbris aliud significare celum: aliud terram: aliud exempla rerum: quas Plato appellat ydeas. Celum Iouẽ: terram Iunonẽ: ydeas Mineruam uult itelligi. Celũ a quo fiat aliquid: terram de q̃ fiat exẽplũ scđm quod fiat. Qua in re omitto dicere: ꝙ Plato illas ydeas tãtam uim habere dicit: ut scđm eas nõ celum aliquid fecerit: sed etiã celum factũ sit. Hoc dico istũ in libro selectorum deorũ ratõnem illã triũ deoꝝ qbus quasi cũcta cõplexus est

perdidiſſe. Celo enĩ tribuit maſculoſ deoſ: feīaſ terre. Inter quaſ poſuit Mineruã: quam ſupra ipſum celum ante poſuerat. Deinde maſculuſ deuſ Neptunuſ in mari eſt: quod ad terram potiuſ q̃ ad celũ pertinet. Diſpater poſtremo q grece Pluton dicit̃: etiam ipſe maſculuſ frater amborum terrenuſ deuſ eſſe perhibetur: ſuperiorẽ terram tenenſ: in inferiori habenſ Proſerpinam cõiugem. Quomodo ergo deoſ in celo: deaſ in terra eſſe phibent: qui rurſuſ deoſ ad terrã deaſ ad celũ referre conãt̃? Quid ſolidum: quid cõſtanſ: quid ſobriũ: quid definitum habet hec diſputatio? Illa autem ē Telluſ initiũ dearum: mater ſcilicet magna: apud quam mollium & abſciſorum ſeſeq; ſecantiũ atq; iactãtiũ inſana perſtrepit turpitudo. Quid ē ergo ꝙ dicitur caput deorum Ianuſ: caput dearũ Telluſ: nec ibi facit unũ caput error nec hic ſanum furor? Cur hec fruſtra referre nituntur ad mundum: quaſi poſſit ꝓ deo uero munduſ: uel opuſ pro factore coli? Et tamen eoſ nec hoc poſſe ueritaſ aperta conuincit. Referant hec potiuſ ad hoīeſ mortuoſ & ad demõeſ peſſimoſ: & nulla queſtio remanebit.

NAnq; omnia que ab eiſ ex iſtorum deorum theologia uelut phiſicaſ rõibuſ referuntur ad mundũ: noſ qualiter ſine ullo ſcrupulo ſacrilege opiniõiſ deo potiuſ uero q fecit mũdũ: oīmſ aīe & oīmſ corporiſ cõditori tribuant̃ aduertamuſ hoc modo. Noſ deũ colimuſ: non celum & terram quibuſ duabuſ partibuſ mũduſ hic conſtat: nec animã uel aīaſ per uiuentia quecunq; diffuſaſ: ſed deum qui fecit celum & terram & oīa que in eiſ ſunt. Qui fecit omnẽ aīmam ſiue quocũq; modo uiuentem: & ſenſuſ & rationiſ expertem: ſiue etiã ſentientẽ ſiue etiã intelligentem. Et ut iam incipiam illa uniuſ & ueri dei opera percurrere: ꝓpter que iſti ſibi dum quaſi honeſte conantur ſacramenta turpiſſima & ſceleſtiſſima interpretari: deoſ multoſ falſoſq; fecerunt.

ILlum deũ colimuſ qui naturiſ a ſe creatiſ & ſubſiſtendi & mouendi initia fīeſq; conſtituit. qui rerum cauſaſ habet: nouit atq; diſponit: qui uim ſeminũ cõdidit: qui rationalem aīam q̃ dicitur aīmuſ quibuſ uoluit uiuentibuſ indidit: q ſermõiſ facultatem uſumq; donauit: qui munuſ futura dicendi quibuſ placuit ſpiritibuſ impartiuit. Et per quoſ placet ipſe futura predicit: & per quoſ placet malaſ ualitudineſ pellit: qui bellorum quoq; ipſorum cum ſic emendandũ & caſtigandum ē genuſ humanũ: exordiiſ progreſſibuſ finibuſq; moderatur: qui huiuſ mũdi ignem uehementiſſimũ & uiolentiſſimũ pro immenſe nature temperamento & creauit & regit: qui uniuerſarum aquaꝝ creator & gubernator eſt: qui ſolem fecit corpaliũ clariſſimũ luminũ: eiq; uim congruã & motũ dedit. Qui ipſiſ etiã inferiſ dñatõnẽ ſuam poteſtatẽq; non ſubtrahit: qui ſemīa & alimenta mortalium ſiue arida ſiue liquida naturiſ competentibuſ attributa ſubſtituit. Qui terrã fũdat atq; fecũdat: qui fructuſ eiuſ aīalibuſ hõibuſq; largit̃: qui cauſaſ non ſolum principaleſ ſed etiã ſubſequenteſ nouit atq; ordinat: qui lune ſtatuit modũ ſuũ: qui uiaſ celeſteſ atq; terreſtreſ locorum mutationibuſ prebet. Qui humaniſ ingeniiſ que creauit: etiam ſcientiaſ artium uariarum ad adiuuandã uitã naturamq; cõceſſit. Qui cõiũctionẽ mariſ & femine ad adiutoriũ ꝓpagande proliſ inſtituit: qui hoīum cetibuſ quem fociſ & luminibuſ adhiberent: ad facillimoſ uſuſ munuſ terreni igniſ indulſit. Iſta ſunt certe que diſ ſelectiſ neſcio per quaſ phiſicaſ īterpretatõeſ uir acutiſſimuſ atq; doctiſſimuſ Varro: ſiue que aliunde accepit: ſiue que ipſe conieceit diſtribuere

laborauit. Hec autem facit atq; agit unus & uerus deus. Sed sicut idem deus ubiq; totus nullis inclusus locis nullis uinculis alligatus: i nullas partes sectilis: ex nulla parte mutabilis: implens celum & terram presente potentia nō absente natura sic itaq; administrat om̄ia que creauit: ut etiam ipsa ꝓprios exercere & agere motus sinat. Quāuis enim nihil esse possit sine ipso non tñ sunt ulla quod ipe. Agit autē multa etiam per angelos sed non nisi ex seipō beatificat angelos. Ita q̄uis ꝓpter aliquas causas hoībus angelos mittat: non tñ ex angelis homīes: sed ex seipō sicut angelos beatificat. Ab hoc uno & uero deo uitā speramus eternam.

HAbemus enim ab illo p̄ter huiuscemodi benefitia: que ex hac de qua nōnulla diximus administratōe nature bonis malisq; largit̄. magnū & bonorū ꝓpriū magne dilectionis inditiū. Quanq̄m enim ꝙ sumus ꝙ uiuimus: ꝙ celum terramq; conspicimus: ꝙ habemus mentem atq; rationē: qua eum ipsum qui hec oīa cōdidit inquiramus: nequaq̄ ualeamus actioni sufficere gratiarū: tamen ꝙ nos oneratos obrutosq; peccatis: & a cōtemplatōe sue lucis auersos: ac tenebrarum id ē iniq̄tatis dilectione cecatos non oīo deseruit. Misitq; nobis uerbū suū qui est eius unicus filius: quo pro nobis in assumpta carne nato atq; passo: quāti deus hoīem pēderet nosceremus: atq; illo sacrifitio singulari a peccatis om̄ibus mundaremur: eiusq; spū in cordibus nostris dilectōne diffusa: omnibus difficultatibus superatis in eternam requiem & cōtemplationis eius ineffabilē dulcedinē ueniremus. Que corda quot lingue ad agendas ei gratias satis esse contenderint?

HOc misteriū uite eterne: iam īde ab exordio generis hūani per quedā signa & sacramenta temporibus congrua: quibus oportuit p angelos predicatū ē. Deinde populus hebreus in unam quandam rempublicam que hoc sacramentum ageret congregatus est: ubi per quosdam sciētes: per quosdam nescientes: id quod ex aduentu xp̄i usq; nunc & deinceps agitur: prenūtiaret̄ esse uenturum. Sparsa etiam postea eadem gente per gentes: ꝓpter testimoniū scripturaꝝ quibus eterna salus in xp̄o futura predicta est. Omnes enim nō solū ꝓphecie que in uerbis sūt: nec tm̄ precepta uite que mores pietatemq; cōformant: atq; illis literis continentē: uerū etiā sacra sacerdotia: tabernaculum siue templū: altaria: sacrifitia: cerimonie: dies festi: & quidquid aliud ad eam seruitutem pertinet que deo debetur: & grece proprie latria dicitur: ea significata & prenūtiata sunt: que propter eternā uitam fidelium in xp̄o & impleta credimus: & impleri cernimus: & implenda cōfidimus.

PEr hanc ergo religionem unam & ueram: potuit aperiri deos gentium esse immūdissimos demōes: sub defunctoru m occasionibus aīaꝝ: uel creaturarū specie mundanarum deos se putari cupientes: & quasi diuinis honoribus eisdemq; scelestis ac turpibus rebus superba impuritate letātes: atq; ad uerū deū cōuersionē humanis aīmis inuidentes. Ex quorū immāissimo & impiissimo domīatu homo liberatur: cum credit in eum qui prebuit ad exurgendum tāte hūilitatis exēplū: quanta illi superbia ceciderunt. Hinc sunt non solum illi de quibus multa iam diximus: & alii atq; alii similes ceterarū gentiū atq; terrarū: sed etiam hi de quibus nunc agimus tanq̄ in senatu deorum selecti. sed plane selecti nobilitate criminū non dignitate uirtutū. Quorū sacra Varro dū quasi ad naturales ratiōnes referre

conatur: querens hõestare res turpes: quomõ his quadret & consonet non potest inuenire: qm̃ non sunt ipse illorũ sacroꝝ cause quas putat: uel potius uult putari. Nã si non solum ipse: uerũ etiã quelibet alie huius generis eẽnt: q̃uis nihil ad deũ uerum uitãq; eternã que in religione querenda est pertinerent: tamen qualicũq; de rerum natura reddita ratiõe: aliquantulũ mitigarent offensionem: quam non intellecta in sacris aliqua uelut turpitudo aut absurditas fecerat: sicut in q̃busdã theatrorum fabulis uel delubroꝝ misteriis facere idem Varro conatus est. Vbi nõ theatra delubroꝝ similitudine absoluit: sed theatrorũ potius similitudine delubra damnauit: tamen utcunq; conatus est: ut sensum horribilibus rebus offensũ uelut naturalium causarum ratione reddita deliniret.

SEd contra inuenimus sicut ipe uir doctissimus prodidit de Nume Pompilii libris redditas sacroꝝ causas nullo modo potuisse tolerari: nec dignas habitas que non solum lecte innotescerent religiosis: sed saltem scripte reconderentur in tenebris. Iam enim dicam: quod in tertio huius operis libro me suo loco dicturũ esse pmiserã. Nã sicut apud eũdẽ Varronẽ legit' i libro de cultu deoꝝ: Terẽtius quidam cum haberet ad ianiculũ fundum & bubulcus eius iuxta sepulcrũ Nume Pompilii traiciens aratrum: eruisset ex terra libros eius ubi sacrorum institutorũ scripte erant cause. in urbem pertulit ad pretorem. At ille cum inspexisset pncipia rem tantam detulit ad senatum: ubi cũ primores quasdã causas legissent: cur qdq; in sacris fuerit institutum: Nume mortuo senatus assensus est: eosq; libros tanq̃m religiosi patres cõscripti: pretor ut combureret censuerũt. Credat quisq; qđ putat: imo uero dicat quod dicendum suggesserit uesana cõtentio q̃libet tãte impietatis defensor egregius. Me admonere sufficiat: sacrorũ causas a rege Põpilio rõanorũ sacroꝝ institutore conscriptas: nec populo: nec senatui: nec saltẽ ipsis sacerdotibus innotescere debuisse: ipsumq; Numã Pompiliũ curiositate illicita ad ea demonũ peruenisse secreta: que ipse quidem scriberet: ut haberet unde legendo cõmoneret. Sed ea tamen cum Rex esset qui minime quenq̃ metueret: nec docere aliquẽ: nec delendo uel quoquo modo consumendo perdere auderet: ita quod scire neminem uoluit ne homines nefaria doceret: uiolare autẽ timuit ne dẽones iratos haberet: obruit ubi tutum putauit: sepulcro suo ppinq̃re aratrũ posse non credens. Sẽatus autem cum religiones formidaret damnare maiorum: & ideo Nume assentire co/ geret: illos tñ libros tam perniciosos esse iudicauit: ut nec obrui rursus iuberet: ne hũana curiositas multo uehementius rem iam perditã quereret: sed flãmis aboleri nefanda monimenta: ut quia iam necesse esse existimabant sacra illa facere: tole/ rabilius erraretur causis eorum ignoratis q̃ cognitis ciuitas turbaretur.

NAm & ipse Numa ad quẽ nullus dei ppheta: nullus sanctus ãgelus mittebat': ydromanciam facere compulsus est: ut i aqua uideret imagines deorum: uel potius ludificatiões demonũ: a quibus audiret qd i sacris cõstitueret atq; obseruare deberet. Quod genus diuinationis idem Varro a persis dicit allatum: quo & ipsum Numam & postea Phitagoram philosophũ usum fuisse cõmẽorat. ubi adhibito sanguine etiã inferos perhibet sciscitari: & nicromãciã grece dicit uocari. Que siue nicromancia dicat' idipsum est: ubi uidentur mortui diuinare. Quibus hec artibus fiant ipsi uiderint. Nolo enim dicere: has artes etiã ante nostri saluatoris aduentũ in ipsis ciuitatibus gẽtiũ legibus solere phiberi: & pẽa seuerissima uindicari. Nolo

mq̄ hoc dicere. forcassis enĩ calia tunc licebant. His tamen artibus didicit sacra illa Pompilius: quorũ sacrorum facta prodidit: causas obruit: ita timuit & ipse quod didicit. quarum causarum proditos libros senatus incendit. Quid mihi ergo Varro illorum sacrorum alias nescio quas causas uelut phisicas interpretat̃: quales si libri illi habuissent non utiq; arsissent: aut & istos Varronis ad Cesarẽ põtificẽ scp̃tos atq; editos: patres cõscripti similiter incendissent. Quod ergo aquam egesserit id ẽ exportauerit Numa Pompilius unde ydromãciã faceret: ideo Nimphã egeriã cõiugem dicitur habuisse: quẽadmodũ in supradicto libro Varrõis exponit. Ita enĩ solent res geste aspersione mẽdaciorũ in fabulas uerti. In illa igit̃ ydromãcia: curiosissimus Rex ille romanus & sacra didicit que in libris suis põtifices haberẽt: & eorum causas quas preter se neminem scire uoluit. Itaq; eas seorsũ scriptas secũ quodãmodo mori fecit: q̄ndo ita subtrahẽdas hoĩm noticie sepeliendasq; curauit. Aut ergo demonũ illic tam sordide & noxie cupiditates erant conscripte: ut ex his tota illa theologia ciuilis etiã apud tales homĩes execrabilis appareret: qui tã multa in ipsis sacris erubescenda susceperant. aut illi oẽs nihil aliud q̄ hoĩes mortui prodebantur. quos tam prolixa temporis uetustas & fere omnes populi gentium deos immortales esse crediderant. cum & talibus sacris idẽ illi demões oblectarẽt: qui se colendos pro ipsis mortuis quos deos putari fecerant: quibusdam fallacium miraculorũ attestationibus supponebãt. Sed occulta ueri dei prouidentia factũ est ut & Pompilio amico suo illis conglutinati artibus quibus ydromantia fieri potuit cuncta illa confiteri permitterent. & tñ ut moriturus icenderet ea potius q̄ obrueret admonere non permitterẽtur. q ne innotescerent nec aratro quo sunt eruta obsistere potuerũt: nec stilo Varronis quo ea que de hac re gesta sũt ĩ nrãm memoriam peruenerũt. Non enim possũt q̃d non sinunt̃ efficere. sinuntur aũt alto dei summi iustoq; iuditio: pro meritis eorum quos ab eis uel affligi tantũ. uel etiã subici ac decipi iustum est. Quam uero perniciose uel a cultu uere diuinitatis aliene ille litere iudicate sint: hinc intelligi potest: q eas maluit senatus incendere quas Põpilius occultauit: q̄ timere q̃d timuit: q hoc audere nõ potuit. Qui ergo nec felicem in futuro uitam: nec modo habere uult piã: talibus sacris mortẽ querat eternam. Qui aũt cũ malignis demõibus nõ uult habere societatẽ: nõ sup̄stitõnẽ q̄ colunt̃ noxiã ptimescat: sed uerã religionẽ qua pdunt̃ & uincunt̃ agnoscat.

NVnc intentiore nobis opus est aĩo: multo q̄ erat ĩ supiorum questionũ solutione & explicatione librorũ. De theologia quippe quã naturalem uocãt: non cum quibuslibet hõibus: non enim fabulosa est uel ciuilis: hoc est uel theatrica: uel urbana: quarum altera iactitat deorũ crimĩa: altera indicat deoꝝ desideria crimĩosiora: ac per hoc malignorum potius demonũ q̄ deorum: sed cum philophis est habẽda collatio: quorum ipsum nomen si latine interpretemur amorem sapientie pfitetur. Porro si sapientiã profitemur: & sapientia deus est per quem facta sunt omnia: sicut di/uina auctoritas ueritasq; monstrauit: uerus philosophus est amator dei. Sed quia res ipsa cuius hoc nomen est non est in omnibus qui hoc noĩe gloriant̃: neq; enim continuo uere sapientie sunt amatores q̃icunq; appellant̃ philosophi: profecto ex omnibus quorum sententias ex literis nosse potuimus: eligendi sunt cum quibus

non indigne questio ista tractetur. Neq; enim hoc opere oẽs oĩum philosophoꝝ uanas opiniones refutare suscepi: sed eas tãtũ que ad theologiã ptinẽt: quo uerbo greco significari intelligimus de diuinitate ratiõem siue sermonem. nec eas oĩum: sed eorum tantũ qui cum & esse diuinitatem & humana curare consentiant: non tamen sufficere unius incõmutabilis dei cultum ad uitam adipiscendã etiam post mortem beatam: sed ab illo sane multos uno conditos atq; institutos: ob eã causã colendos putãt. Hi etiã iam Varronis opinionẽ ueritatis ꝓpinqtate trãscẽdũt. Siquidem ille totã theologiã naturalem usq; ad mundum istũ: uel eius animam extendere potuit: isti uero supra omnem aĩe naturam cõfitent deum: qui nõ solũ mundũ istum uisibilem qui sepe celi & terre nomine nuncupatur: sed omnẽ etiam omnino aĩam fecerit: & qui rationalem & intellectualem: cuius generis aĩa hũana est: participatõe sui luminis incõmutabilis & incorporei beatã fecerit. Hos phõs platonicos appellatos a Platone doctore uocabulo deriuato: nullus qui hec uel tenuiter audiuit ignorat. De hoc igit Platõe que necessaria huic questiõi existĩo breuiter attigã. ꝑus illos cõmẽorãs: q eũ in eodẽ genere literaꝝ tpe precesserunt.

QVantũ enim attinet ad literas grecas: que lingua inter ceteras gentiũ clarior habetur: duo philosophoꝝ genera tradunt. unũ italicum ex ea parte italie quondam magna grecia nuncupata est: alterũ ionicũ in eis terris ubi & nũc grecia nuncupatur uel noĩatur. Italicum genus auctorem habuit Pythagorã Samiũ: a quo etiã ferunt ipsum philosophie nomen exortum. Nã cum antea sapientes appellarentur: q quodãmõ laudabilis uite aliis prestare uidebant: iste iterrogatus quid profiteretur: philosophũ se esse respõdit: id est studiosum uel amatorẽ sapĩe. qm̃ sapientem profiteri arrogantissimum uidebat. Iõici uero generis ꝑnceps fuit Thales Milesius: unus illorum septem qui appellati sũt sapientes. Sed illi sex uite genere distinguebant: & quibusdam preceptis ad bene uiuendũ accõmodatis. iste autem Thales ut successores etiam ꝓpagaret: rerum naturã scrutatus: suasq; dispu/tatões literis mandãs eminuit: maxĩeq; admirabilis extitit: ꝙ astrologie numeris comprehensis defectus solis & lune etiam predicere potuit. Aquã tñ putauit rerum esse principium: & hinc oĩa elementa mundi: ipsumq; mundũ & que in eo gignunt existere. Nihil aũt huic operi quod mũdo cõsiderato tam mirabile aspicimus: ex diuina mente preposuit. Huic successit Anaximander eius auditor: mutauitq; de rerum natura opinionẽ. Nõ.n. ex una re sicut Thales ex hũore: sed ex suis ꝓpriis principiis quasq; res nasci putauit. Que rerum ꝑncipia singularũ rerũ esse credidit infinita: & innumerabiles mundos gignere & quecũq; in eis oriũtur. eosq; mundos modo dissolui: modo iterũ gigni existĩauit: quãta qsq; etate sua manere potuerit. nec ipse aliqd diuine menti in his reꝝ operibus tribuens. Iste Anaximenẽ discipulũ & successorem reliquit: qui omnes rerũ causas infinito aeri dedit: nec deos negauit aut tacuit. non tamen ab ipsis aerẽ factũ: sed ipsos ex aere ortos credidit. Anaxa/goras uero eius auditor. harum rerũ oĩum quas uidemus effectorẽ diuinũ aĩmum sensit. & dixit ex infinita materia que cõstaret dissimilibus iter se particulis: rerũ omniũ genera pro modulis & speciebus propriis singula fieri: sed aĩo faciẽte diuĩo. Diogenes quoq; Anaximenis alter auditor: aerem quidem dixit rerũ eẽ materiam de qua omnia fierent. sed eũ esse compotem diuine ratõis: sine q̃ nihil ex eo fieri posset. Anaxagore successit auditor eius Archelaus: etiã ipse de particulis inter se dissimilibus qbus singula queq; fierent: ita oĩa constare putauit: ut inesse etiam

mentem diceret: que corpa dissimilia id ē illas particulas cōiungendo & dissipādo ageret omnia. Socrates huius discipulus fuisse perhibet magister Platonis ꝓpter quem breuiter cuncta ista recolui.

SOcrates ergo primus uniuersam philosophiā ad corrigendos componendosq; mores inflexisse memoratur: cū ante illum oēs magis phisicis id ē naturalibus rebus perscrutandis operam maximā impenderint. Nō mihi autem uidetur posse ad liquidum colligi: utrū Socrates ut hoc faceret tedio rerū obscurarū & incertarū ad aliquid approbatum & certū reperiendū animū intendit: quod esset beate uite necessariū: propter quā unā oīm phōꝝ iuigilasse ac laborasse uidet industria. An uero sicut de illo quidā beniuolentius suspicant: nolebat immūdos terrenis cupiditatibus animos se extendere in diuina conari. quādo quidem ab eis causas rerū uidebat inquiri: quas ꝓmas atq; sūmas nō nisi in unius ueri ac sūmi dei uolūtate esse credebat. Vnde non eas putabat nisi mundata mente posse comprehendi: & ideo purgāde bonis moribus uite censebat instandū: ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus: naturali uigore ī eterna se attolleret: naturamq; incorporei & incōmutabilis luminis ubi cause omniū factarum naturarum stabiliter uiuūt: intelligentie puritate conspiceret. Constat eum tamen imperitorum stultitiā scire se aliquid opinantiū: etiā in ipsis moralibus questionibus quo totū aīm intēdisse uidebat: uel cōfessa ignorātia sua uel dissimulata sciētia: lepore mirabili disserēdi & acutissima urbāitate agitasse atq; uersasse. Vnde & cōcitatis īimicitiis calūniosa criminatione damnatus: morte multatus est. Sed eū postea illa ipsa que publice damnauerat athenensium ciuitas publice luxit: in duos accusatores eius usq; adeo populi indignatiōe conuersa: ut unus eorum oppressus in multitudine interiret: exilio autem uoluntario atq; ppetuo penam similem alter euaderet. Tam ꝑclara igitur uite mortisq; fama Socrates reliq̄t plurios sue philosophie sectatores: quoꝝ certatim studiū fuit ī questionū moraliū disceptatōe uersari. ubi agitur de sūmo bono quo fieri homo beatus potest. Quod in Socratis disputationibus dū omnia mouet: asserit: destruit: qm̄ non euidēter apparuit: qđ cuiq; placuit inde sūpserūt: & ubi cuiq; uisum est constituerūt finem boni. Finis autem boni appellatur: quo quisq; cū ꝑuenerit beatus est. Sic aūt diuersas īter se socratici de isto fine sentētias habuerunt: ut quod uix credibile ē unius magistri potuisse facere sectatores: qdā summū bonū eē diceret uoluptatē: sicut Aristippus: qdā uirtutē sicut Antistenes. Sic alii atq; alii aliud atq; aliud opinati sunt: quos cōmemorare longum est.

SEd inter discipulos Socratis nō q̄dem īmerito excellētissima gloria claruit: qui omnino ceteros obscuraret Plato. Qui cū esset athenensis honesto apud suos loco natus: & ingenio mirabili longe suos cōdiscipulos anteiret: parum tamen putans perficiende philosophie sufficere seipsum: ac socraticam disciplinam: q̄lōge lateq; potuit peregrinatus est: qua q̄uersū eū alicuius nobilitate sciētie ꝑcipiēde fama rapiebat. Itaq; & in egypto didicit quecūq; illic magna habebātur atq; docebantur: & inde in eas italie partes ueniens ubi pytagoreorū fama celebrabatur. quidq̄d italice philosophie tunc florebat: auditis eminentioribus in ea doctoribus facillime comprehendit. Et quia magistrū Socratem singulariter diligebat: eum loquentē fere ī om̄ibus sermōibus suis faciens: etiā illa que uel ab aliis didicerat: uel ipse q̄ta potuerat ītelligentia uiderat: cū illius lepore & moralibus disputatōibus temperauit. Itaq; cum studiū sapientie in actione & contemplatōne uerset: unde

una pars eius actiua altera cõtemplatiua dici potest: quarum actiua ad agendam uitam id est ad mores instituendos pertinet: contemplatiua autem ad cõspiciẽdas nature causas: & sincerissimam ueritatẽ. Socrates ĩ actiua excelluisse memoratur. Pytagoras uero magis contemplatiue quibus potuit intelligẽtie uiribus institisse. Proinde Plato utrunq; iũgendo philosophiã perfecisse laudatur. Quam in tres partes distribuit. unã moralem que maxime in actione uersatur: alterã naturalem que contemplatõni deputata est: tertiã rationalem qua uerũ determinat̃ a falso. Que licet utriq; id est actioni & contemplationi sit necessaria: maxime tamen cõ/templatio perspectionẽ sibi uendicat ueritatis. Ideo hec tripertitio non ẽ cõtraria illi distinctioni: qua intelligitur omne studiũ sapientie in actiõe & cõtemplatõe consistere. Quid autem in his uel de his singulis partibus Plato senserit: id est ubi finem oĩum actionum: ubi causas oĩum naturarũ: ubi lumen oĩum rationum esse cognouerit uel crediderit: disserendo explicare & longũ eẽ arbitror: & temere esse affirmandũ non arbitror. Cũ enĩ magistri sui Socratis quẽ facit in suis uolumĩbus disputantem: notissimum morem dissimulande scientie uel opinionis sue seruare affectat. quia & illi ipse mos placuit: factum est ut etiam ipsius Platonis de rebus magnis sententie non facile perspici possint. Ex his tamen que apud eũ legunt̃: siue que dixit siue que ab aliis dicta esse narrauit atq; conscripsit que sibi placita uiderent̃ quedã commẽorari & huic operi inseri oportet a nobis uel ubi suffragat̃ religiõi uere quã fides nostra suscipit ac defendit: uel ubi ei uidetur esse cõtrarius: quantum ad istam de uno deo & pluribus ptinet questionẽ: quem ꝓpter uitã que post mortem futura est ueraciter beatam colendum esse catholice religiõis asserit disciplina. Fortassis enim qui Platonẽ ceteris philosophis gentium longe recteq; prelatum: acutius atq; ueracius ĩtellexisse atq; secuti eẽ fama celebriore laudant̃: aliquid tale de deo sentiunt: ut in illo inueniatur & causa subsistendi: & ratio in/telligendi & ordo uiuendi. Quorum trium unũ ad naturalem: alterũ ad rõnalem: tertiũ ad moralem partem intelligit̃ pertinere. Si enim homo ita creatus est: ut ꝑ id quod in eo precellit attingat ad illud quod cuncta precellit: id est unum uerum optimũ deum: sine quo nulla natura subsistit: nulla doctrina instruit: nullus usus expedit: ipse queratur ubi nobis omnia sunt secura: ipse cernat̃ ubi nobis certa sũt omnia: ipẽ diligat̃: ubi nobis recta sunt oĩa.

Si ergo Plato dei huius imitatorem: cognitorẽ: amatorẽ: dixit esse sapientẽ: cuius participatõe sit beatus: qd opus est discutere ceteros: quoꝝ nulli nobis q̃ iste propius accesserunt. Cedat igitur eis nõ solum theologia illa fabulosa deorũ criminibus oblectans aĩos impiorum: nec solum etiã illa ciuilis ubi impuri demões terrestribus gaudiis deditos populos deorum nomine seducentes: humanos errores tanq̃ suos diuinos honores habere uoluerũt: ubi ad spectãdos suoꝝ criminũ ludos cultores suos tanq̃m sue uanitatis administratores habuerunt: ubi per eos ad suum cultum studiis immundissimis alios excitantes: & sibi delectabiliores ludos de ipsis spectatoribus exhibentes. Ubi si qua uelut hõesta gerunt̃ in templis cõiuncta sibi theatrorum obscenitate turpant̃: & quecunq; turpia gerunt̃ in theatris: cõparata sibi templorum feditate laudant̃. Et ea que Varro ex his sacris quasi ad celum & terram rerumq; mortaliũ semina & actus interpretatus ẽ: quia nec ipsa illis ritibus significantur que ipse insinuare conat̃: & ideo ueritas conantem non sequitur. Et si ipsa essent: tamen anime ratõnali ea que infra illã nature ordine cõstituta sũt:

pro deo suo colenda non essent: nec sibi debuit preferre tanq̃ deo: eas res quibus ipsam pretulit uerus deus: & ea que Numa Pōpilius reuera ad sacra eiusmōi ptinētia secū sepeliendo curauit abscōdi: & aratro eruta senatus iussit incendi. In eo genere sūt etiā illa ut aliquid de Numa mitius suspicemur: que Alexāder macedo scribit ad matrem: sibi a magno antistite sacrorū egyptiorū quodā leone patefacta: ubi non Picus & Faunus: & Aeneas & Romulus: uel etiam Hercules & Esculapius: & Liber Semela natus & Tyndaride fratres: & si quos alios ex mortalibus p diis habent: sed ipsi etiam maiores gentiū dii: quos Cicero in tusculanis tacitis nomibus uidetur attīgere: Iupiter: Iuno: Saturnus: Vulcanus: Vesta: & alii plurimi quos Varro conatur ad mūdi partes siue elementa transferre: homines fuisse produnt. Timens enim & ille quasi reuelata misteria: petens admonet Alexandrum: ut cū ea matri conscripta insinuauerit: flāmis iubeat concremari. Non solum ergo ista que due theologie cōtinent fabulosa scilicet & ciuilis: platōicis philosophis cedant qui uerum deum & rerum auctorē & ueritatis illustratorē: & btīcudinis largitorē esse dixerūt: sed alii quoq; philosophi q corpalia nature pncipia corpori deditis mentibus opinati sunt. cedant his tantis & tanti dei cognitoribus ueris: ut Thales ī būore: Anaximenes in aere: stoici in igne: Epicurus ī athomis: hoc ē minutissimis corpusculis que nec diuidi nec sentiri queūt. Et quicunq; alii quorū enumeratōi immorari non est necesse siue simplitia siue coniuncta corpora: siue uita carentia siue uiuentia: sed tamen corpora: causam principiūq; rerum esse dixerunt. Nam quidam eoꝝ a rebus nō uiuis res uiuas fieri posse crediderūt: sicut epicurei. Quidā uero a uiuente quedā uiuentia quedā non uiuētia: sed tamē a corpore corporea. Nam stoici ignem id est corpus unū ex quatuor elementis qbus uisibilis mūdus hic constat: & uiuentem & sapientē & ipsius mundi fabricatorem. atq; omniū que sunt in eo: eumq; omnino ignem esse deum putauerunt. Hi & ceteri similes eorū id solum cogitare potuerunt: quod cum eis corda eorum obstricta carnis sensibus fabulata sunt. In se quippe habebant qđ non uidebant: & apud se imaginabant quod foris uiderant etiā quando non uidebant: sed tantūmodo cogitabant. Hoc autem in conspectu talis cogitationis iam non est corpus: sed similitudo corporis. illud aūt unde uidet in aīo hec similitudo corporis: nec corpus est nec similitudo corporis: & unde uidetur atq; utrum pulcra an deformis sit iudicatur: pfecto est melius q̃ ipsa que iudicatur. Hec mens hominis & ipsa rationalis aīme natura est: que utiq; corpus non est: si iam illa corporis similitudo cum in animo cogitantis aspicitur atq; iudicat: nec ipsa corpus est. Nō est ergo nec terra: nec aqua: nec aer: nec ignis: quibus quatuor corporibus que dicuntur quatuor elementa: mundum corporeum uidemus esse compactum. Porro si noster animus corpus nō est: quō deus creator animi corpus est? Cedant ergo & isti ut dictū est platonicis: cedant & illi quos quidem puduit dicere deum corpus esse: uerūtamē eiusdem nature cuius ille est aīos nostros esse putauerūt. Ita non eos mouit tanta mutabilitas aīe: quā dei nature tribuere nefas est. Sed dicūt corpore mutatur aīme natura. Nam per seipsam incōmutabilis est. Poterāt isti dicere corpore aliquo uulneratur. nam per seipsam inuulnerabilis ē. Prorsus quod mutari non potest: nulla re potest. Ac per hoc q corpore mutari pōt: aliq̃ re pōt. & ideo incōmutabile recte dici nō potest.

Viderūt ergo isti philosophi quos ceteris non īmerito fama atq; gloria platos uidemus: nullū corpus esse deū: & ideo cuncta corpa transcenderūt querētes

deum. Viderunt quidqd mutabile est non esse summū deum: & ideo omnē aīam mutabilesq; omnes spiritus transcenderūt querentes summū deū. Deinde uiderūt omnem spetiem in re quacunq; mutabili: que est quidquid illud est: quoquomō & qualiscūq; natura est: nō esse posse nisi ab illo q uere est: qui & incōmutabiliter est. Ac per hoc siue uniuersi mundi corpus: figuras: qualitates: ordinatūq; motum: & elementa disposita a celo usq; ad terram: & quecunq; corpora ī eis sunt: siue oēm uitam: uel que nutrit & cōtinet q̃lis est in arboribus: uel que & hec habet & sentit qualis est in pecoribus: uel que & hec habet & intelligit qualis ē in hōibus: uel que nutritorio subsidio non indiget sed tantū continet sentit & intelligit qualis est in angelis: nisi ab illo esse non posse qui simpliciter est: qa non aliud illi est esse aliud uiuere: quasi possit esse nō uiuens: nec aliud illi est uiuere aliud intelligere: quasi possit uiuere non intelligens: nec aliud illi est intelligere aliud beatum esse: quasi possit intelligere & non beatus esse. Sed quod est illi uiuere: intelligere: beatū eē: hoc est illi esse. Propter hanc incōmutabilitatem & simplicitatē: intellexerūt eū & omnia ista fecisse: & ipsum a nullo fieri potuisse. Considerauerunt enim quidqd est uel corpus esse uel uitam: meliusq; aliquid uitam eē q̃ corpus: spetiemq; corpis esse sensibilem intelligibilemq; uite. Proinde intelligibilē spetiē sensibili p̄tulerūt. Sensibilia dicimus que uisu tactuq; corpis sentiri queūt: ītelligibilia que cōspectu mentis intelligi possunt. Nulla est enī pulcritudo corporalis: siue in statu corpis sicut est figura: siue in motu sicut est cantilena: de qua non animus iudicet: quod profecto nō posset: nisi melior in illo esset hec species sine tumore molis: sine stre/pitu uocis: sine spatio uel loci uel temporis. Sed ibi quoq; nisi mutabilis esset: non alius alio melius de spetie sensibili iudicaret. melius ingeniosior q̃m tardior: melius peritior q̃ imperitior: melius exercitatior q̃ minus exercitatus. Et idem ipse unus cum proficit: melius utiq; postea q̃ prius. Quod autem recipit maius & minus: sine dubitatiōe mutabile est. Vnde ingeniosi & docti: & in his exercitati hoīes facile collegerunt non esse in eis rebus primā spetiē: ubi mutabilitas esse conuincitē. Cū igitur in eoꝝ conspectu & corpus & animus magis minusq; spetiosa essent: & si omī spetie carere possent omnino nulla essent: uiderūt esse aliquid ubi prima esset in/cōmutabilis species: & ideo nec cōparabilis. atq; ibi esse rerum principiū rectissime crediderunt. quod factum non esset: & ex quo facta cuncta essent. Ita qđ notū est dei ipse manifestauit eis: cū ab eis īuisibilia eius per ea que facta sūt ītellecta cōspecta sunt: sempiterna quoq; uirtus eius & diuīitas: a quo etiā uisibilia & tp̄alia cuncta creata sūt. Hec de illa p̄te quā phisicā id est naturalē nūcupāt dicta sūt.

QVod autem attinet ad doctrinā ubi altera pars uersatur que ab eis logica id est rationalis uocatur: absit ut his comparandi uideantur qui posuerunt iuditiū ueritatis in sensibus corporis: eorumq; infidis & fallacibus regulis oīa que discuntur metienda esse censuerunt: ut epicurei & quicunq; alii tales: ut etiam ipsi stoici. Qui cum uehementer amauerint solertiā disputandi quā dialeticā noīant: a corporis sensibus eā ducendā putarūt. Hinc asseuerantes aīm concipere notōnes quas appellant ennoyas: eaꝝ rerū scilicet q̃s diffiniendo explicant: hinc p̄pagari atq; conecti totam discendi docendiq; rationem. Vbi ego multum mirari soleo. cum pulcros dicant non esse nisi sapientes q̄bus sensibus corporis istā pulcritudinē uiderint: qualibus oculis carnis formā sapiētie decusq; conspexerint. Hi uero quos merito ceteris anteponimus: discreuerunt ea que mente conspiciuntur ab his que

sensibus attinguntur: nec sensibus ad mentes quod possunt: nec eis dantes ultra q̃ possunt. lumen autē mentiū esse dixerunt ad discenda oīa: eundemq; ipsum deum a quo facta sunt omnia.

Eliq̃ est pars moralis quā greco uocabulo dicūt ethicā: ubi querit̄ de sūmo bono: quo referentes oīa que agimus: & quod non ꝑpter aliud sed propter seipsum appetentes: idq; adipiscentes nihil quo beati simus ulterius requiramus: ideo quippe & finis est dictus: quia propter hunc cetera uolumus: ipsum autem nō nisi propter ipsum. Hoc ergo beatificū bonū alii a corpore: alii ab aīo: alii ab utroq; in homine esse dixerunt. Viderunt quippe ipsum hoīem cōstare ex aīo & corpe. & ideo ab ab alterutro istorum duorū: aut ab utroq; bene sibi posse eē credebāt: finali quodam bono quo beati essent: quo cuncta que agebant referrent: atq; id cum forent adepti: quo referendum esset non ultra quererent. Unde illi q dicunt̄ addidisse tertiū genus bonorū quod appellat̄ extrinsecus: sicuti est honor: gloria: pecunia: & si quid huiusmodi: non sic addiderunt ut finale esset id est ꝑpter seipm̄ appetendum: sed propter aliud bonum quo esset hoc genus bonum bonis: malum autem malis. Ita bonum hoīs qui uel ab aīmo: uel a corpore: uel ab utroq; expetiuerunt: nihil aliud q̃ ab hoīe expetendū esse putauerunt. Sed q id appetiuerūt a corpore: a parte hominis deteriore: qui uero ab animo a parte meliore: qui autē ab utroq; a toto homine. Siue ergo a parte qualibet: siue a toto homine: non nisi ab hoīe. Nec iste differentie qm̄ tres sunt: ideo tres sed multas dissensiones phōrum sectasq; fecerūt: qa & de bono corporis & de bono aīmi: & de bono utriusq; diuersi diuersa opinati sunt. Cedant igitur hi omnes illis philosophis qui non dixerunt beatum esse hominem fruentem corpore uel fruentem aīo: sed fruentem deo: non sicut corpore uel seipso aīus: aut sicut amico amicus: sed sicut luce oculus. Si aliquid ab his ad illas similitudines afferendum est: quod uel q̃le sit: si deus ipse adiuuerit alio loco quantum per nos fieri poterit apparebit.

Nunc satis sit cōmemorare Platonē determinasse finē boī esse scd̄m uirtutem uiuere: & ei soli euenire posse qui notitiā dei habeat & imitationem: nec esse aliam ob causam beatum. Ideoq; non dubitat hoc esse philosophari: amare deum cuius natura sit incorporalis. Unde utiq; colligitur: tūc forte beatum studiosum sapientie: id enim est philosophus: cum frui deo ceperit. Quāuis enim non cōtinuo beatus sit qui eo fruitur quod amat: multi. n. amando ea que amanda non sunt miseri sunt: & miseriores cum fruuntur: nemo tamen beatus est: qui eo quod amat non fruitur. Nam & ipsi qui res non amandas amant: non se beatos esse amando putāt sed fruendo. Quisquis ergo fruitur eo quod amat: uerumq; & summū bonū amat: quis eum beatum nisi miserrimus negat? Ipsum autem uerum ac summum bonū Plato dicit deum: unde uult esse philosophum amatorem dei: ut quōiam philosophia ad beatā uitā tendit: fruens deo sit beatus qui deū amauerit. Quicūq; igitur philosophi de deo summo & uero ista senserunt: ꝙ & rerum creatarum sit effector: & lumen cognoscendarum: & bonum agendaꝝ: ꝙ ab illo nobis ꝑncipiū sit nature: & ueritas doctrīe: & felicitas uite. siue platōici accōmodatius nūcupēt: siue quodlibet aliud secte sue nomen imponant: siue tātummodo yonici generis qui ī eis precipui fuerūt ista senserint: sicut idē Plato & qui eū bene ītellexerūt: siue etiam italici propter Pythagoram & pythagoreos. & si qui forte alii eiusdem sententie in id idem fuerunt: siue aliarū quoq; gentiū qui sapientes uel philosophi

habiti sunt: athlantici: libici: egyptii: indi: perse: chaldei: scite: galli: hispani: aliiq; reperiuntur q hoc uiderint ac docuerint: eos oẽs ceteris anteponimus: eosq; nobis propinquiores fatemur. Quamuis enim homo xpianus literis tantũ ecclesiasticis eruditus: platonicorum forte nomen ignoret: nec utrũ duo genera philosophorũ extiterint in greca lingua yonicorum & italicorum sciat: non tamen ita surdus est in rebus humanis ut nesciat philosophos uel studium sapientie: uel ipsam sapientiã profiteri. Cauet eos tamen qui scd'm elementa huius mundi philosophantur: non scd'm deum a quo ipse factus est mundus. Admonetur enim precepto apostolico: fideliterq; audit quod dictum est. Cauete ne quis uos decipiat per philosophiam & inanem seductionem scd'm elementa mundi. Deinde ne oẽs tales eẽ arbitretur: audit ab eodem apostolo dici de quibusdam: quia quod notum est dei mãifestũ est in illis: deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim eius a constitutõe mũdi: per ea que facta sunt intellecta cõspiciuntur: sempiterna quoq; uirtus eius & diuinitas. Et ubi atheniensibus loquens: cum rem magnam de deo dixisset: & que a paucis posset intelligi: q in illo uiuimus & mouemur & sumus: adiecit & ait: sicut & uestri quidam dixerunt. Nouit sane etiam ipsos in quibus errant cauere. Ubi enĩ dictum est q per ea que facta sunt deus illis manifestauit intellectu conspiciẽda inuisibilia sua: ibi etiam dictum est nõ illos ipsum deũ recte coluisse: quia & aliis rebus quibus nõ oportebat: diuinos honores illi uni tantum debitos detulerũt: qm cognoscentes deũ non sicut deũ glorificauerũt aut gratias egerunt: sed euanuerũt in cogitationibus suis. & obscuratum est insipiens cor eorũ. Dicentes .n. se sapiẽtes esse stulti facti sunt: & immutauerunt gloriam incorruptibilis dei ĩ similitudinem imaginis corruptibilis hominis: & uolucrum: & quadrupedum: & serpẽtium: ubi & romanos & grecos & egyptios: qui de sapientie nomine gloriati sũt fecit intelligi. Sed de hoc cum istis postmodum disputabimus. In quo autem nobis consentiunt de uno deo huius uniuersitatis auctore: qui non solum super oĩa corpora est incorporeus: uerũ etiam super omnes aĩmas incorruptibilis: principiũ nostrũ: lumẽ nostrum: bonum nostrum: in hoc eos & ceteris anteponimus.

Nec si literas eorum xpianus ignorans: uerbis que non didicit in disputatõne non utitur: ut uel naturalem latine: uel phisicam grece appellet eam partem in qua de inquisitione nature tractatur: & rationalem siue logicam ĩ qua querit quo nam modo ueritas percipi possit: & moralem uel ethicam in qua de moribus agitur: bonorumq; finibus appetẽdis: malorumq; uitandis: ideo nescit ab uno uero deo atq; optio: & naturã nobis esse qua facti ad eius imaginẽ sumus: & doctrinã qua eum nosq; nouerimus: & gratiã q illi coherendo beati sumus. Hec itaq; causa est cur istos ceteris preferamus: quia cum alii philosophi ingenia sua studiaq; contriuerint in requirendis rerum causis: & qui nam esset modus discendi atq; uiuendi: isti deo cognito reperiũt ubi eẽnt & cause cõstitute uniuersitatis: & lux pcipiẽde ueritatis: & fons bibende felicitatis. Siue ergo isti platõici: siue quicunq; alii quarumlibet gentiũ phĩ de deo ista sentiunt nobiscũ sentiũt. Sed ideo cum platõicis magis placuit hanc causam agere: quia eorum sunt litere notiores. Nam & greci quorum lingua in gẽtibus preminet: eas magna predicatiõe celebrarũt: & latini permoti earum uel excellentia uel gloria uel gratia: ipsas libentius didicerũt: atq; in nostrum eloquium transferendo nobiliores clarioresq; fecerunt.

Irantur autem quidam nobis in christi gratia sotiati cum audiunt uel legunt Platonem de deo ista sensisse: que multũ congruere ueritati nostre religiõis agnoscunt. Unde nõnulli putauerũt eũ quãdo perrexit in egyptum Hieremiam audisse pphetam: uel scripturas ppheticas in eadem peregrinatiõe legisse. quorum quidem opinionẽ in quibusdam libris meis posui. Sed diligenter cõputata tẽporũ ratio que cronica historia cõtinetur Platonẽ indicat a tempore quo pphetauit Hieremias: cẽtum ferme annos postea natum fuisse. Qui cum octoginta & unum uixisset: ab anno mortis eius usq; ad tempus quo Ptolomeus rex egypti scripturas propheticas gentis hebreorum de iudea poposcit & per septuagita uiros hebreos qui etiã grecam linguã nouerant: interpretandas habendasq; curauit: anni ferme repeniuntur sexaginta. Quapropter in illa pegrinatõe sua Plato nec Hieremiã uidere potuit tanto ante defunctũ: nec easdẽ scripturas legere que nondũ fuerãt in grecam linguam trãslate qua ille pollebat nisi forte quia fuit acerrimi studii: sicut egyptias ita & istas per interpretem didicit nõ ut scribendo transferret quod Ptolomeus pro ingenti benefitio qui regia potestate etiã timeri poterat meruisse perhibet: sed ut colloquendo quid continerent q̃ntũ capere potuisset addisceret. Hoc ut existimetur illa suadere uidentur inditia. ꝙ liber geneseos sic incipit In principio fecit deus celum & terram: terra autem erat inuisibilis & incomposita: et tenebre erant super abissum: & spiritus dei ferebatur super aquas. In thimeo autẽ Plato quem librum de mundi constitutõe conscripsit: deũ dicit in illo ope terrã primo ignemq; iũxisse. Manifestum est autem ꝙ igni tribuit celi locum. Habet ergo hec sententia quandam illius similitudinem qua dictũ est: in principio fecit deus celum & terrã. Deinde illa duo media qbus interpositis sibimet hec extrema copularentur aquam dicit & aerem: unde putatur sic intellexisse quod scriptũ est: spiritus dei ferebatur super aquas. Parum quippe attendens quo more soleat illa scriptura appellare spiritum dei: qm̃ & aer spiritus dicit: quatuor opinatus elemẽta loco illo cõmemorata uideri potest. Deĩde ꝙ Plato dicit amatorem dei eẽ phũm: nihil sic illis literis sacris flagrat: & maxime illud quod & me plurimũ adducit ut pene assentiar Platonem illorum librorum expertum fuisse qđ cum ad sanctum Moysen ita uerba dei per angelum perferantur: ut querenti quod sit nomen eius qui eum pergere precipiebat ad populũ hebreũ ex egypto liberandũ respõdeat. Ego sum qui sum: & dices filiis israel: qui est misit me ad uos tanq̃ in eius cõparatõe qui uere est quia incommutabilis est: ea que mutabilia facta sunt non sint. Ue/hementer hoc Plato tenuit & diligẽtissime cõmendauit. Et nescio utrũ hoc uspiã reperiatur in libris eorũ q ante Platonẽ fuerant: nisi ubi dictũ est ego sũ qui sum: & dices eis q est misit me ad uos. Sed undecũq; ille ista didicerit: siue precedentiũ eũ ueterũ libris siue potius quõ dicit apostolus qa qđ notũ est dei manifestũ est in illis: deus enĩ illis manifestauit inuisibilia enĩ eius a cõstitutõe mũdi: per ea que facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoq; eius uirtus & diuinitas non inmerito me Platonicos philosophos elegisse: cũ quibus agam quod in ista questiõe quã modo suscepimus agitur de naturali theologia utrũ ppter felicitatẽ que post mortẽ futura ẽ: uni deo an pluribus sacra facere oporteat. Nã utrũ unus deus an plures ppter huius uite sint bona colendi satis ut estimo exposui.

Deo quippe hos potissimum elegi: qm̃ de uno deo qui fecit celum & terram quanto melius senserunt tãto ceteris gloriosiores illustrioresq; habentur in

tantum aliis prelati iuditio posterorum: ut cū Aristoteles Platonis discipulus uir excellentis ingenii & eloquio Platoni quidem impar: sed multos facile superans: cum sectam pipateticam condidisset: q̄ deambulans disputare consueuerat: plu/rimosq; discipulos preclara fama excellens: uiuo adhuc preceptore in suam heresim congregasset. Post mortē uero Platōis Eusippus sororis eius filius: & Xenocrates dilectus eius discipulus in scolam eius que achademia uocabat̃ eidem successissent: atq; ob hoc & ipsi & eorum successores achademici appellarentur: recentiores tamē philosophi nobilissimi q̄bus Plato sectādus placuit: noluerūt se dici pipateticos aut achademicos: sed platonicos. Ex quibus sunt ualde nobilitati greci: Plotinus: Iamblicus: Porphirius. In utraq; autem lingua id est & greca & latina: Apuleius affer extitit platonicus nobilis. Sed hi omnes & ceteri eiusmodi & ipse Plato: diis plurimis esse sacra facienda putauerunt.

Vanq̃ ergo a nobis & in aliis multis rebus magnisq; dissentiant: in hoc tamē quod modo posui: quia neq; parua res est & inde nūc questio est: primum ab eis quero quibus diis istum cultum exhibendum arbitrentur: utrū bonis an malis: an & bonis & malis. Sed de hoc habemus sententiam Platonis dicentis: omnes deos bonos esse: nec esse omnino ullum deorum malum. Consequens est igitur: ut bonis hec exhibenda intelligantur. Tunc enim diis exhibentur: q̄m nec dii erūt si boni non erūt. Hoc si ita est: nam de diis q̄d aliud decet credere: Illa profecto uacuat opinio: qua nōnulli putant deos malos sacris placandos esse ne ledant: bonos aūt ut adiuuent inuocandos. Mali.n. nulli sūt dii. bonis porro debitus ut dicūt honor sacrorum est deferendus. Qui sunt ergo illi qui ludos scenicos amant: eosq; diuinis rebus adiungi & suis honoribus flagitant exhiberi: quoꝝ uis nō eos indicat nullos: sed iste affectus nimirum indicat malos: Quid enī de ludis scenicis Plato senserit notum est: cum poetas ipsos q̄ tam indigna deoꝝ maiestate atq; bōitate carmina composuerant: censet ciuitate pellendos. Qui sunt igitur isti dii: q̄ de scenicis ludis cū ipso Platone contendūt: Ille q̄ppe non patit̃ deos falsis criminibus infamari: isti eisdem criminibus suos honores celebrari iubent. Deniq; isti cum eosdem ludos instaurari preciperent: poscentes turpia maligna gesserunt. Tito latino auferētes filium: & immittētes morbum q̄ eorum abnuisset imperiū. eūq; morbū retrahētes cum iussa complesset. Iste autem illos nec tā malos timēdos putat: sed sue sentētie robur constantissime retinens: omnes poetarum sacrilegas nugas quibus illi p̄ im/munditie sotietatem oblectantur: a populo bene instituto remouere nō dubitat. Hunc autem Platonem quem iam in secundo libro cōmemoraui: inter semideos Labeo ponit. Qui Labeo numina mala uictimis cruētis atq; huiusmodi suppli/cationibus placari existimat: bona uero ludis & talibus quasi ad letitiā p̄tinētibus rebus. Quid ē ergo q̄ semideos Plato: nō semideis sed deis & hoc bōis illa oblectamēta q̄a iudicat turpia tam constanter audet auferre: qui sane dii refellūt sententiam Labeonis. nam se in Latino non lasciuos tantum atq; ludibūdos: sed etiam seuos terribilesq; monstrarunt. Exponant ergo nobis ista platonici qui oēs deos scd'm auctoris sui sentētiā bonos & hōestos & uirtutibus sapiētiū esse socios arbitrātur: aliterq; de ullo deoꝝ sentiri nefas habent. De opinione ... [rati]onales ... trium generum esse asserunt: id est in diis celestibus in demonibus aereis &

EXponimus inquiunt. Attente igitur audiamus. Omniū inquiūt aīalium in quibus est anima rationalis tripertita diuisio est: in deos: homīes: demōes.

Dii excelsissimũ locum tenent: homines infimũ: demones medium. Nam deorum sedes in celo est: hominum in terra: in aere demonum. Sicut eis diuersa dignitas est locorum: ita etiã naturarum. Proinde dii sunt hõibus demõibusq; potiores: hoĩes uero infra deos & demones constituti sunt: ut elementorum ordine sit differentia meritorum. Demones igitur medii: quemadmodum diis quibus inferius habitant postponendi: ita hominibus quibus superius preferendi sunt. Habent enim cũ diis cõmunem immortalitatẽ corporũ: animoꝝ aũt cũ hõibus passiones. Quapropter non est mirum inquiunt si etiã ludorum obscenitatibus & poetarũ figmentis delectantur: quando quidẽ & humanis capiunť affectibus: a quibus dii lõge absunt & modis omnibus alieni sunt. Ex quo colligitur Platonem poetica detestando et prohibendo figmenta: non deos qui omnes boni & excelsi sunt priuasse ludorum scenicoꝝ uoluptate: sed demões. Hec si ita sũt: que licet apud alios quoq; reperiant: Apuleius tamen platonicus maudarensis de hac re solum unũ scripsit librũ: cuius titulum esse uoluit de deo Socratis: ubi disserit & exponit ex quo genere numinũ numen sibi Socrates habebat adiunctum: & amicitia quadam conciliatum: a quo perhibetur solitus admoneri ut desisteret ab agendo: quando id qđ agere uolebat prospere fuerat euenturum. Dicit enim apertissime & copiosissime asserit: nõ illũ deum fuisse sed demonem. diligenti disputatõe pertractans istã Platonis de deoꝝ sublimitate & hominũ humilitate. & demonũ medietate sentẽtiã. Hec ergo si ita sunt: quo nam mõ ausus est Plato etiã si non diis quos ab omni hũana cogitatõe semouit: certe ipsis demonibus poetas urbe pellendo auferre theatricas uoluptates. nisi q͂a hoc pacto admonuit animũ humanũ: q̃uis adhuc ĩ his moribũdis membris positum pro splendore honestatis impura iussa demonum contempnere: eorumq; immunditiam detestari? Nã si Plato hec honestissime arguit & ꝓhibuit: ꝑfecto demones turpissime poposcerunt atq; iusserũt. Aut ergo fallitur Apuleius & non ex isto genere numinũ habuit amicum Socrates: aut contra se sentit Plato: modo demões honorando: modo eorum delitias a ciuitate bene morata remouendo: aut non est Socrati amicitia demonis gratulanda: de qua usq; adeo & ipse Apuleius erubuit: ut de deo Socratis prenotaret librum: quem scđm suã disputationem qua deos a demonibus tam diligenter copioseq; discernit: non appellare de deo sed de demone Socratis debuit. Maluit autem hoc in ipsa disputatione: q̃ in titulo libri ponere. Ita enim per sanam doctrinam que humanis rebus illuxit omẽs uel pene omnes demonũ nomen exhorrent: ut q̃squis ãte disputationẽ Apulei q̃ demonũ dignitas commendatur: titulũ libri de demõe Socratis legeret: nequaq̃ illũ hoĩem sanum fuisse sentiret. Quid autem etiam ipse Apuleius qđ in demonibus laudaret inuenit: preter subtilitatem & firmitatẽ corporũ: & habitationis altiorem locum? Nam de moribus eorum cum de omnibus generaliter loqueretur: non solum nihil boni dixit: sed etiam plurimũ mali. Deniq; lecto illo libro: prorsus nemo miratur eos etiam scenicam turpitudinẽ ĩ rebus diuinis habere uoluisse: & cũ deos se putari uelint deorum criminibus oblectari potuisse: & quidquid in eorum sacris obscena solẽnitate seu turpi crudelitate uel rideť uel horretur eoꝝ affectibus cõuenire.

QVamobrem absit ut ista considerans animus ueraciter religiosus & uero deo subditus: ideo arbitreť demones seipso esse meliores ꝙ habeãt corpa meliora. Alioquin multas sibi & bestias prelaturus est: que nos & acrimonia sensuũ: & motu facillimo atq; celerrimo: & ualentia uiriũ: & ãnosissima firmitate corporũ uincũt.

Quis hominū uidendo equabitur aquilis & uulturibus? Quis odorando canibus? Quis uelocitate leporibus: ceruis: omnibus auibus? Quis multū ualendo leonibus & elephantibus? Quis diu uiuendo serpentibus: qui etiā deposita tunica senectutē deponere atq; in iuuentutem redire perhibentur. Sed sicut his omībus rōcinando & intelligendo meliores sumus: ita etiā demōibus bene & hōeste uiuendo meliores esse debemus. Ob hoc enim & prouidentia diuina eis q̄bus nos constat eē potōres data sunt quedam potiora corporum munera: ut illud quo eis preminemus etiam isto modo nobis cōmendaretur multo maiore cura excolendū eē q̄ corpus: ipsāq; excellentiam corporalem quam demones habere noscemus: pre bonitate uite qua illis anteponimur cōtempnere disceremus: habituri & nos immortalitatē corporū: non quam suppliciorum eternitas torqueat: sed quam puritas precedat animorū. Iam uero de loci altitudine: ꝙ demones in aere nos autem habitamus in terra: ita permoueri ut hinc eos nobis esse preponēdos existimemus: oīo ridiculum est. Hoc enim pacto nobis & omnia uolatilia preponimus. At enim uolatilia cū uolando fatigantur: uel reficiendum alimentis corpus habent: terrā repetunt. uel ad requiem: uel ad pastum: qđ demōes inquiūt nō faciūt. Nunqd ergo placet eis ut uolatilia nobis: demones autem etiam uolatilibus antecellant. Quod si dementissimum est opinari: nihil est quod de habitatōe superioris elementi dignos esse demōes existimemus: quibus nos religionis affectu subdere debeamus. Sicut enim fieri potuit: ut aeree uolucres terrestribus nobis non solum non preferant: uerū etiam subiiciantur propter rationalis anime que in nobis est dignitatem: ita fieri potuit ut demones q̄uis magis aerei sint terrestribus nobis: non ideo meliores sint quia est aer q̄ terra superior. sed ideo eis hoīes preferendi sunt: qm̄ spei piorū hoīum nequaq̄ illorum desperatio comparanda est. Nā & illa ratio Platonis qua elemēta quatuor proportōe cōtexit atq; ordinat: ita duobus extremis: igni mobilissimo & terre īmobili media duo aerem & aquam interserens: ut quanto aer est aquis & aere ignis: tāto & aque superiores sint terris: satis nos admonet animaliū merita nō p elementorū gradibus estimare. Et ipse quippe Apuleius cum ceteris terrestre aīal hominē dicit. qui tn̄ longe preponit aīmalibus aq̄tilibus: cū ipsas aquas terris p̄ponat Plato. ut intelligamus non eūdem ordinē tenēdum cū agit de meritis aīarū: q uidetur ordo esse in gradibus corporum. sed fieri posse ut inferius corpus aīa melior inhabitet: deteriorq; superius.

DE moribus ergo demonū cum idem platonicus loqueretur: dixit eos eisdem quibus hoīes animi perturbationibus agitari: irritari iniuriis: obsequiis donisq; placari: gaudere honoribus: diuersis sacrorū ritibus oblectari: & i eis si qd neglectū fuerit commoueri. Inter cetera etiam dicit ad eos pertinere diuinatōes augurum: aruspicum: uatum: atq; somniorum. ab his quoq; eē miracula magorum. Breuiter autem eos diffiniens ait. Demones esse genere aīmalia: aīo passiua: mente rōnalia: corpore aerea: tempore eterna. Horum uero quinq; tria priora illis eē que nobis: quartum proprium: quintū eos cum diis habere cōmune. Sed uideo trium superiorū que nobiscum habēt: duo etiam cū diis habere. Animalia quippe esse dicit & deos: sua cuiq; elementa distribuens. In terrestribus animalibus nos posuit: cum ceteris que in terra uiuūt & sentiūt: in aquatilibus pisces & alia natatilia: in aereis demōes: in ethereis deos. Ac per hoc ꝙ demones genere sunt aīalia: non solū eis cū hōibus uerū etiā cum diis pecoribusq; cōmune est: ꝙ mente rationalia cum diis & hōibus: ꝙ tempore eterna cum diis solis: ꝙ animo passiua cum hominibus solis: ꝙ corpore

aerea ipsi sunt soli. Proinde q͂ genere sunt aĩalia non est magnũ: quia hoc sunt & pecora. q͂ mente rationalia non est supra nos: qa sumus & nos: q͂ tẽpore eterna: quid boni est si non beata? Melior est enĩ temporalis felicitas: q̃ misera eternitas. q͂ animo passiua quomodo supra nos est quãdo & nos hoc sumus: nec ita esset nisi miseri essemus? Quod corpore aerea quanti extimandum est: cum omni corpori preferatur anime qualiscunq; natura? Et ideo religiõis cultus qui debetur ex aĩo nequaq̃ debetur ei rei que animo est inferior. Porro si iter illa que demonũ esse dicit ãnumeraret uirtutem sapientiam felicitatem: & hec eos diceret habere cũ diis eterna atq; cõmunia profecto aliquid diceret exoptãdũ magniq; pendendũ nec sic eos tamen propter hec tanq̃ deum colere deberemus. sed potius ipm̃ a quo hec illos accepisse nossemus. Quanto minus nũc honore diuĩo aerea digna sũt aĩalia: ad hoc ratõalia ut misera esse possint. ad hoc passiua ut misera sint. ad hoc eterna ut miseriam suam finire non possint? Quapropter ut omittã cetera & hoc solum pertractem q͂ nobiscum demones dixit habere cõmune id est animi passiones: si omnia quatuor elementa suis animalibus plena sunt immortalibus ignis & aer: mortalibus aq̃ & terra quero cur animi demonũ passionũ turbelis & tẽpestatibus agitentur. Perturbatio enim est que grece pathos dicitur unde illa uoluit uocare animo passiua quia uerbum de uerbo pathos passio diceretur motus animi cõtra rationem. Cur ergo sunt ista in aĩmis demonũ: que in pecoribus nõ sunt? Quoniã si quid in pecore simile apparet nõ est perturbatio: quia non est contra rationem qua pecora carent. In hominibus aũt ut sint iste perturbationes: facit hoc stultitia aut miseria. nondum enim sumus in illa perfectione sapientie beati: que nobis ab hac mortalitate liberatis in fine promittitur. Deos uero ideo dicũt istas ꝑtur/bationes non perpeti: quia non solum eterni uerum etiã beati sunt. Easdem qppe animas rationales etiã ipsos habere perhibent sed ab omĩ labe ac peste purissimas. Quãobrem si propterea dii nõ ꝑturbant᷑ q͂ aĩalia sũt beata nõ misera & ꝑpterea pecora non perturbant᷑: q͂ aĩalia sunt que nec beata possũt esse nec misera: restat ut demones sicut homines ideo perturbent᷑: q͂ aĩalia sũt nõ beata sed misera.

Qua igit᷑ insipientia uel potius amentia ꝑ aliquã religionẽ demonibus sub/dũtur cum per ueram religionem ab ea uiciositate in qua illis sumus similes liberemur? Cũ enĩ demones qđ & iste Apuleius q̃uis ei plurimũ parcat & diuinis honoribus dignos censeat tñ cogit᷑ cõfiteri ut ira ĩstigent᷑: nobis uera religio p̃cipit ne ira instigemur: sed ei potius resistamus. Cum demones donis inuitentur: nobis uera religio precipit ne cuiq̃ donorũ acceptõe faueamus. Cũ demones honoribus mulceantur: nobis uera religio precipit ut talibus nullo modo moueamur. Cum demones quorundam hominum osores quorundam amatores sint non prudenti tranquilloq; iudicio sed ut ipse aĩmo appellat passiuo: ipsa nobis uera religio p̃cipit ut inimicos nostros etiã diligamus. Postremo omnem motum cordis & salũ mẽtis: omnesq; turbelas & tẽpestates animi quibus demõ es estuare atq; fluctuare asserit. nos uero religio depõere iubet. Que igit᷑ causa ẽ nisi stultitia errorq; miserabilis: ut ei te facias uenerando humilem: cui te cupias uiuendo dissimilem & religione colas quem imitari nolis cum religionis summa sit imitari quem colis?

F Rustra igitur eis Apuleius & quicunq; ita sentiũt hunc detulit honorem sic eos in aere medios inter ethereum celum terramq; constituens ut qm̃ nullus

deus miscetur homini quod Platonem dixisse perhibent: isti ad deos pferant pces hominū: & inde ad homines impetrata que poscunt. Indignū enim putauerunt qui ista crediderunt misceri homines diis & deos hominibus: dignum autem misceri demones & diis & hoībus: hinc petita qui assignent: inde concessa qui apportent: ut uidelicet homo castus & ab artium magicarū scelenbus alienus: eos patronos adhibeat per quos illum dii exaudiant: q hec amāt que ille nō amādo fit dignior: quem facilius & libentius exaudire debeant. Amāt qppe illi scenicas turpitudines quas non amat pudicitia. Amāt in malefitiis magorum mille notendi artes: quas non amat innocentia. Ergo & pudicitia & innocentia si quid a diis impetrare uoluerint: nec poterit suis meritis nisi suis īteruenientibus inimicis: nō est q ista poetica figmēta & theatrica ludibria iustificare conet. Habemus contra ista magistrum eorum & tante apud eos auctoritatis Platonem: si pudor humanus ita de se male meretur: ut non solum diligat turpia: uerum etiam diuinitati existimet grata.

Porro aduersus magicas artes: de quibus quosdā nimis infelices & nimis impios etiam gloriari libet in nomine demonū: ipsam publicam lucem testē citabo. Cur enī tā grauiter ista plectūtur seueritate legū: si opera sunt numinū colēdorū? An forte istas leges christiani instituerunt: quibus artes magice puniuntur: scdm quē aliū sensū. nisi q hec malefitia generi humano perniciosa esse non dubium ē? Ait poeta clarissimus: Testor cara deos: & te germana: tuūq; Dulce caput: magicas inuitam accingier artes. Illud etiam quod alio loco de his artibus dicit: Atq; satas alio uidi traducere messes. Eo q hac pestifera scelerataq; doctrina: fructus alieni in alias terras transferri perhibent: nōne in duodecim tabulis id est romanorū antiquissimis legibus Cicero cōmemorat esse conscriptū: & ei q hoc fecerit supplitiū constitutū? Postremo ipse Apuleius nunquid apud iudices christianos de magicis artibus accusatus est? Quas utiq; sibi obiectas si diuinas & pias eē nouerat: & diuinarū potestatū operibus congruas: non solum eas confiteri debuit: sed etiam profiteri: leges culpans potius quibus hec prohiberent & damnanda putarentur: que haberi miranda & ueneranda oporteret. Ita enim uel sententiā suā psuaderet iudicibus: uel si illi secundum iniquas leges saperent: eumq; talia predicantē atq; laudantem morte multarent. digna anime illius demones dona repēderent: pro quorū diuinis operibus predicandis humanam uitā sibi adimi nō timerent. Sicut martires nostri cum eis pro crimine obiceret christiana religio: qua nouerāt se fieri saluos & gloriosissimos in eternum: non eam negando temporales penas euadere delegerunt: sed potius confitendo: profitendo: predicando: & pro hac oīa fideliter fortiterq; tolerando: & cum pia securitate moriendo: leges quibus prohibebantur erubescere compulerunt. mutariq; fecerūt. Huius autem philosophi platonici copiosissima & disertissima extat oratio: qua crimen artium magicarū a se alienū eē defendit: seq; aliter non uult innocentem uideri: nisi ea negādo que nō possūt ab īnocente cōmitti. At omnia miracula magorum quos recte sentit esse damnandos. doctrinis fiunt & operibus demonū: quos uiderit cur censeat honorādos esse: necessarios eos asserens perferendis ad deos nostris precibus: quorum debemus opera deuitare si ad deum uerū preces nostras uolumus peruenire. Deinde quero quales preces hominū diis bonis per demones allegari putat. magicas an licitas. Si magicas: nolunt tales: si licitas: nolunt per tales. Si autē peccator penitens preces fundit: maxime si aliqd magicū admisit: ita ne tandē illis itercedentibus accipit ueniā. qbus impellentibus

aut fauentibus se cecidisse plangit in culpam? An & ipsi demones ut possint peni/tentibus mereri indulgentiā: priores agūt ꝙ eos deceperint penitentiā? Hec nemo unq̃ de demonibus dixit. Quia si ita esset: nequaq̃m sibi auderent diuinos honores expetere: qui penitendo desiderarēt ad gratiā uenie peruenire. Ibi.n. ē detestāda superbia: hic humilitas miseranda.

AT enī urgens causa & artissima cogit demones medios inter deos & homines agere: ut ab hōibus auferāt desiderata: & ad eos referant impetrata. Que nā tandem causa est ista: & quanta necessitas? Quia nullus deus inquiūt miscet̄ hōi. Preclara igitur sanctitas dei que nō miscet̄ homini penitenti supplicāti: & miscet̄ demoni arroganti. Non miscetur homini confugienti ad diuinitatem. & miscetur demoni fingenti diuinitatē. Non miscet̄ homini petenti indulgentiā: & miscetur demoni suadēti nequitiā. Non miscetur homini per philosophicos libros poetas de bene instituta ciuitate pellenti: & miscetur demoni a principibus & pontificibus ciuitatis per scenicos ludos poetarum ludibria requirenti. Non miscetur hōi deoꝝ crimina fingere prohibenti: & miscetur demōi se falsis deorū criminibus oblectāti. Non miscetur homini magorum scelera iustis legibus punienti: & miscetur demōi magicas artes docenti & implenti. Non miscetur hōi imitationē demonū fugiēti: & miscetur demoni deceptionem hōis aucupanti. Sed nimirū tante huius absurdi/tatis & indignitatis est magna necessitas: ꝙ scilicet deos ethereos humana curantes quid terrestres homines agerent utiq; lateret: nisi demones aerei nūtiarent: quoniā ether lōge a terra est alteq; suspensus: aer uero etheri terreq; cōtiguus. O mirabilē sapientiā. Quid aliud de diis istis sentiunt: quos omnes optimos uolunt: nisi eos et humana curare ne cultu uideant̄ indigni: & propter elementorū distantiā hūana nescire: ut credantur demones necessarii: & ob hoc etiam ipsi putētur colendi: per quos dii possint & quid in rebus humanis agatur addiscere: & ubi oportet hōibus subuenire. Hoc si ita est: diis istis bonis magis notus est demō per corpus uicinum: q̃ homo per animū bonum. O multum dolenda necessitas: an potius irridenda uel detestanda uanitas: ne sit uana diuinitas. Si enī animo ab obstaculo corpis libero animū nostrum dii uidere possunt. non ad hoc dēonibus indigent nuntiis. Si aūt animorum inditia corporalia: qualia sunt uultus: locutio: motus: per corpus suum etherei dii sentiunt: & inde colligunt quid etiā demones nuntient: possunt & mē/datiis demonū decipi. Porro si deorum diuinitas a demonibus falli non potest: ab eadem diuinitate quod agimus non potest ignorari.

VEllem autem mihi isti dicerēt: utrum diis demones nūtiauerint de criminibus deorum poetica Platoni displicere figmenta: & sibi ea placere celauerint: an utrunq; occultauerint: deosq; esse maluerint totius rei huius ignaros: an utrunq; indicauerint: & religiosam erga deos Platonis prudentiam: & in deos iniuriosam libidinem suam: an sententiā quidem Platonis qua noluit deos per impiā licentiā poetarum falsis criminibus infamari: ignotam diis esse uoluerint: suā uero neq̃tiā qua ludos scenicos amant quibus illa deorum dedecora celebrantur: prodere non erubuerint. uel timuerint. Horum quatuor que interrogando ꝓposui quodlibet eligant: & in quolibet eorum quantum mali de diis bonis opinent̄ attendant. Si enim primū elegerint: cōfessuri sunt nō licuisse diis bonis habitare cū bono Platōe: quando eorum iniurias prohibebat: & habitasse cum demonibus malis: q̃ndo eoꝝ

iniuriis exultabant: cum dii boni hominem bonū longe a se positum non nisi per malos demones nossent: quos sibi uicinos nosse non possent. Si autem secundum elegerint: & utrunq; occultatum a demōibus dixerint: ut dii omnino nescirent et Platōis religiosissimā legem: & demonū sacrilegā delectationē: qd in rebus hūanis per internūtios demones dii nosse utiliter possunt quādo illa nesciūt que ī honorē deorū bonorū per religionē bonorū hoīum cōtra libidinem malorum demonum decernunt? Si uero tertiū elegerint: & non solū sententiā Platonis deorū iiuriās prohibentem sed etiā demonū nequitiam deorū iniuriis exultantem per eosdem demones nuntios diis innotuisse responderint & hoc nūtiare est an insultare? Et dii utrunq; sic audiunt: sic utrunq; cognoscunt: ut non solum malignos demones deorum dignitati & Platonis religiōi contraria cupientes atq; facientes: a suo accessu non arceant sed etiā per illos malos ꝓpinquos Platōi bono longinquo dona transmittant. Sic enim eos elementorum q̄si catena series colligauit: ut illis a qbus criminantur coniungi possint huic a quo defendunt non possint: utrunq; sciētes: sed aeris & terre pondera transmutare non ualentes. Iam qḋ reliquū est si quartū elegerint: peius est ceteris. Quis enim ferat si poetarū de diis īmortalibus crimiosa figmenta: & theatrorum indigna ludibria suamq; in his omnibus ardentissimam cupiditatem: & suauissimam uoluptatem diis demōes nūtiauerūt & ꝙ Plato philosophica grauitate de optima republica hec oīa censuit remouenda tacuerunt: ut iam dii boni per tales nuntios nosse cogantur mala pessimorum nec aliena sed eorundē nuntioꝝ: atq; his cōtraria nō sinant nosse bōa phōꝝ cū illa sint ī iiuriā: ista in honorē ipsorū deoꝝ.

QVia igitur nihil istorum quatuor eligendū est: ne in quolibet eorum de diis tam male sentiatur restat ut nullo mō credendū sit qḋ Apuleius persuadere nititur Et quicunq; alii philosopi sūt eiusdem sententie: ita eē medios demōes inter deos & homines: tanq̄ internuntios & īterpretes qui hinc ferant petitiōes nostras: inde referāt res a nobis petitas: sed eē spiritus nocendi cupidissimos a iustitia pēitus alienos: superbia timidos inuidentia liuidos fallatia callidos qui in hoc qdem aere habitant qa de celi superioris sublimitate deiecti merito irregressibilis trāsgressionis in hoc sibi congruo uelut carcere predamnati sunt. Nec tamē qa supra terram & aquas aeris locus est: ideo & ipsi sunt meritis superiores hōibus qui eos non corpore sed electo in auxilium deo uero pia mente facillime superant: sed multis plane participatōe uere religiōis indignis tanq̄ captis subditisq; dominant. quoꝝ maxime parti mirabilibus & fallacibus signis siue factorū siue predicatorū: deos se esse persuaserunt. Quibusdam uero uicia eoꝝ attentius & diligentius ītuētibus: non potuerunt persuadere ꝙ dii sint atq; ideo inter deos & homines internuntios ac benefitiorum interpretatores se esse finxerunt. Si tamen non istū saltē honorē homines eis deferendū putarūt: qui illos nec deos esse credebant qa malos uidebāt. Deos autem omnes bonos uolebant: nec audiebant tamē omnino indignos dicere honore diuino maxime ne offenderent populos a quibus eis cernebāt inueterata superstitione per tot sacra & templa seruiri.

NAm diuersa de illis Hermes egyptius quem Trismegistum uocant scripsit et sensit Apuleius quidē deos illos negat. sed cū dicit ita īter hoīes deosq; q̄dam medietate uersari ut hominibus apud ipsos deos necessarii uideant: cultum eorum a supernorum deorum religione non separat. Ille autē egyptius alios dicit a sūmo

deo factos: alios ab hominibus. Hoc qui audit sicut a me positum est: putat dici
de simulachris quia opera sunt manuū hominū. At ille uisibilia & contrectabilia
simulachra uelut corpora deorum esse asserit: inesse autem his quosdam spiritus
inuitatos: qui ualeant aliquid siue ad nocendū siue ad desideria eorum nō nulla
complēda a quibus eis diuini honores & cultus obsequia deferunt. Hos ergo spūs
inuisibiles per artem quandā uisibilibus rebus corporalis materie copulare: ut sint
quasi aīata corpora illis spiritibus dicata & subdita simulachra: hoc esse dicit deos
facere: eamq; magnam & mirabilem deos faciendi accepisse hominis potestatem.
Huius egyptii uerba sicut in nostram linguā interpretata sunt ponamus. Et qm̄
de cognatiōe inquit & consortio hoīm deorūq; nobis indicitur sermo: potestatem
hominis o Asclepi uimq; cognosce. Dominus inquit & pater: uel quod est summū
deus ut effector ē deoꝝ celestiū: ita homo factor est deorū q ī tēplis sunt: hūana
proximitate contenti. Et paulopost. ita humanitas inquit semper memor nature
& originis sue in illa diuinitatis imitatiōe perseuerat: ut sicuti pater ac dominus ut
sui similes essent deos facit eternos: ita hūanitas deos suos ex sui uultus similitudīe
figuraret. Hic cū Asclepius ad quē maxime loquebat̄ ei respondisset atq; dixisset:
statuas dicis o Trismegiste. Tu uero ille statuas inqt o Asclepi uates. q̃tenus tu ipse
diffidas. statuas animatas sensu & spiritu plenas: tantaq; facientes & talia: statuas
futuroꝝ prescias: ea que forte uates omīs ignoret in multis & uariis rebus predicētes:
imbecillitates hominibus facientes easq; curantes: tristitiā letitiāq; pro meritis. An
ignoras o Asclepi ꝙ egyptū sit imago sit celi: aut ꝙ ē uerius translatio aut descensio
omniū que gubernant̄ atq; exercent̄ in celo: ac sic dicendū est uerius. terra nostra
mundi totius est templū? Et tamen qm̄ prescire oīa prudentem decet: illud uos
ignorare fas non est: futurū tempus est: cū appareat egyptios incassum pia mente
diuinitati sedulam religionem seruasse. Deinde multis uerbis Hermes hunc locum
exequitur. in quo uidetur hoc tempus predicere: quo christiana religio quāto est
uerior atq; sanctior: tāto uehementius & liberius cuncta fallatia figmenta sub/
uertit: ut gratia uerissimi saluatoris liberet hominem ab his diis quos facit homo:
& ei deo subdat a quo factus est homo. Sed cum Hermes ista predicit: uelut amicus
eisdem ludificatiōibus demonum loquitur: nec xp̄ianū nomē euidenter exp̄mit.
sed tanq̃ ea tollerent̄ atq; delerēt: quoꝝ obseruatiōe celestis similitudo custodiret̄
in egypto. ita hec futura deplorans: luctuosa quodāmodo predicatione testatur.
Erat enim de his de quibus dicit apostolus: ꝙ cognoscentes deū nō sicut deum glo/
rificauerunt aut gratias egerunt: sed euanuerūt in cogitatiōibus suis: & obscuratū
est insipiens cor eoꝝ. dicentes enī se esse sapientes stulti facti sunt. Et īmutauerūt
gloriā incorruptibilis dei in similitudinē imaginis corruptibilis hoīs: & cetera que
cōmemorare lōgū est. Multa qppe talia dicit de uno uero deo fabricatore mūdi:
qualia ueritas habet. Et nescio quō illa obscuratiōe cordis ad ista delabitur: ut diis
quos confitetur ab hoībus fieri semper uelit homines subdi: & hec futuro tempore
plangat auferri. quasi quicq̃ sit infelicius homine cui sua figmenta dominantur.
cū sit facilius fieri deos colendo quos fecit ne ipse sit homo: q̃ ut per eius cultū dii
esse possint quos fecit homo. Citius enim fit ut homo ī honore positus pecoribus
non intelligens comparetur: q̃ ut operi dei ad eius imaginem facto id est ipsi homī
opus hoīs p̄ferat̄. Quapropter merito homo deficit ab illo qui eum fecit: cum sibi
preficit ipse qd̄ fecit. Hec uana: deceptoria: p̄niciosa: sacrilega. Hermes egyptius
qa tempus quo auferrent̄ uenturum sciebat dolebat: sed tam impudenter dolebat:

q̃ imprudenter sciebat. Non enim hoc ei reuelauerat spiritus sanctus sicut prophetis sanctis: qui hec preuidentes cum exultatione dicebant. Si faciet homo deos: & ecce ipsi non sunt dii. Et in alio loco. Erit in illo die dicit dominus. Exterminabo nomina simulachrorum a terra: & nõ erit eorũ memoria. Proprie uero de egypto quod ad hanc rem attinet ita sanctus Ysaias prophetat. Et mouebunt manufacta egypti a facie eius: & cor eorũ uincetur in eis. & cetera huiusmodi. Ex quo genere & illi erãt qui uẽturũ qđ sciebant uenisse gaudebãt. quales Symeon: qualis Anna: qui mox natũ Ihesũ: q̃lis Elisabeth que etiã cõceptũ in spiritu agnouit: q̃lis Petrus reuelãte patre dicens. Tu es xpus filius dei uiui. Huic aũt egyptio illi spiritus indicauerãt future tpa perditõnis sue: q etiam presenti in carne trementes dño dixerunt. Quid uenisti ante tempus perdere nos? Siue quia subitũ illis fuit quod futurũ quidem sed tardius opinabanẽ: siue quia perditionem suã hanc ipsam dicebant: qua fiebat ut cogniti spernerent. Et hoc erat ante tẽpus id est ãte tempus iudicii: quo eterna damnatione puniendi sunt cum omĩbus etiã hõibus: qui eoꝝ societate detinent: sicut religio loquitur que nec fallit nec fallitur: non sicuti iste quasi omni uento doctrine hinc atq; inde perflatus: & falsis uera pmiscens dolet q̃si pituram religionẽ: quem postea cõfitetẽ errorem. Post multa enim ad hoc ipsum redit: ut iteꝝ dicat de diis quos homines fecerunt ita loquens. sed iam de talibus sint satis dicta talia. Iterũ inquit ad hominẽ rationẽq; redeamus: ex quo diuino dono homo animal dictum est rationale. Minus enim miranda & si miranda sũt que de homĩe dicta sunt. omniũ enim mirabiliũ uicit admirationem: q homo diuinã potuit inuenire naturam: eamq; efficere.

Quoniam ergo proaui nostri multũ errabãt circa deorũ rationem increduli: & non animaduertentes ad cultum religionemq; diuinã: inuenerunt artẽ qua efficerent deos. Cui inuente adiunxerunt uirtutem de mundi natura cõuenientẽ: eamq; miscentes q̃m aĩas facere nõ poterunt: euocantes aĩas demonũ uel ãgelorũ eas indiderunt imaginibus sanctis diuinisq; misteriis: per quas idola & benefaciẽdi & male uires habere potuissent. Nescio utrũ sic confiterentẽ ipsi demones adiurati: quomodo iste confessus est. Quoniam inquit proaui nostri multũ errabant circa deorum rationem increduli: & non animaduertentes ad cultũ religionẽq; diuinã: inuenerũt artem qua efficerent deos. Nunquid saltẽ mediocriter eos dixit errasse ut hanc artẽ inuenirent faciendi deos: aut cõtentus fuit dicere errabãt nisi adderet & diceret multum errabant: Iste ergo multus error & icredulitas nõ aĩaduertẽtiũ ad cultum religionemq; diuinã: inuenit artem qua efficeret deos. Et tñ q multus error & incredulitas. & a cultu ac religione diuiã auersio animũ inuenit ut homo arte faceret deos: hoc dolet uir sapiens tanq̃ religionem diuinã uenturo certe tẽpe auferri. Vide si non & diuinas maiorum suorum errorem preteritũ prodere: & etiã diabolicã penam demonũ futuram dolere compellitur. Si enĩ proaui eoꝝ multũ errando circa deoꝝ rationem: incredulitate & auersione animi a cultu ac religiõe diuina inuenerunt artem qua deos efficerent: quid mirũ si hec ars detestãda qdqd facit auersa a religione diuina: auferetur a religione diuina: cum ueritas emendet errorem: fides redarguat incredulitatem: cõuersio corrigat auersionẽ? Si. n. tacitis causis dixisset proauos suos inuenisse artem qua deos facerent: nostrum fuit utiq; si quid rectum piũq; saperemus attendere & uidere: nequaq̃m illos ad hanc artem peruenturos fuisse qua homo deos facit: si a ueritate non aberrarent: si ea que deo

digna sunt crederent: si animū aduerterent ad cultum religionemq; diuinam. Et tamen si causas artis huius nos diceremus multū errorem hominū & incredulitatē: & animi errantis atq; infidelis a diuina religiōe auersionem: utcunq; ferenda esset impudentia resistentiū ueritati. Cum uero idem ipse qui potestatē huius artis sup omnia cetera miratꝰ in hoīe qua illos deos facere concessum est: & dolet uenturum esse tēpus quo hec omnia deoꝝ figmenta ab hōibus instituta etiā legibus iubeanꝰ auferri: confitetur tamen atq; exprimit causas: quare ad ista peruentum sit dicens: proauos suos multo errore & incredulitate & animum non aduertendo ad cultum religionemq; diuinam: inuenisse hanc artem qua facerent deos. Nos quid oportet dicere uel potius quid agere: nisi quantas possumus gratias domīo deo nostro qui hec contrariis causis q̄ instituta sūt abstulit. Nā quod instituit multitudo erroris abstulit illa ueritatis: quod instituit īcredulitas abstulit fides. quod instituit a cultu diuine religionis auersio: abstulit ad unū uerum deum sanctumq; cōuersio. Nec in sola egypto quam solam in isto plangit demonum spiritus: sed in omni terra q̄ cantatur dn̄o canticū nouū: sicut uere sacre & uere ꝓphetice litere prenūtiauerūt ubi scriptum est. Cantate dn̄o canticum nouum: cantate dn̄o omnis terra. Titulus quippe psalmi huius est: quando domus edificabaꝰ post captiuitatem. Edificatur enim domus domini ciuitas dei que est sancta ecclesia in omni terra post eā captiuitatem qua illos homines de quibus credentibus in deum tanq̄ lapidibus uiuis domus edificatur: captos demonia: possidebant. Neq; enī quia homo deos faciebat ideo non ab eis possidebatur ipse qui fecerat: quando in eorum societatē colendo traducebatur. Societatem dico non idolorum stolidoꝝ: sed uersutorū demonioꝝ. Nā quid sunt idola nisi quod eadem scriptura dicit. oculos habēt & non uidebūt: & quidquid tale de materiis licet a fabro effigiatis: tamen uita sensuq; carentibus dicendum fuit. Sed immundi spiritus eisdē simulachris arte illa nefaria colligati: cultorum suorum animas in suā societatem redigēdo miserabiliter captiuauerāt. Vnde dicit apostolus. Scimus quia nihil ē idolū: sed que sacrificāt gētes dēoniis immolant & non deo. nolo uos socios fieri demonioꝝ. Post hanc ergo captiuitatē qua homines a malignis demonibus tenebanꝰ: dei domus edificatur in omni terra: unde titulum ille psalmus accepit ubi dicitur. Cantate dn̄o & benedicite nomen eius. Cātate dn̄o canticū nouū: cātate dn̄o omīs terra. Cātate dn̄o & bn̄dicite nomē eius: bene nuntiate diem ex die salutare eius. Annūtiate in gentibus gloriā eius: in omnibus populis mirabilia eius. Quoniā magnus dominus & laudabilis nimis terribilis est super omnes deos. Quoniā omnes dii gentiū demōia: dominus aūt celos fecit. Qui ergo doluit uenturum fuisse tempus quo auferretur cultus idolorū: & in eos qui colerent dominatio demoniorū: malo spiritu instigatus semp uolebat istā captiuitatem manere: qua transacta psalmus canit edificari domum in omī terra. Prenuntiabat illa Hermes dolendo prenūtiabat hec ꝓpheta gaudendo. Et quia spiritus uictor est qui hec per sanctos prophetas cāebat: etiam Hermes ipse ea que nolebat & dolebat auferri nō a prudentibus & fidelibus & religiosis: sed ab errātibus & īcredulis: & a cultu diuine religiōis auersis esse instituta miris modis coactus est cōfiteri. Qui q̄uis eos appellet deos: tamen cum dicit a talibus hominibus factos quales esse utiq; non debemus uelit nolit ostendit colendos non esse ab eis q tales non sunt q̄les fuerūt a qbus facti sunt: hoc est a prudētibus: fidelibus: religiosisq;: simul etiam demonstrans ipsos homines qui eos fecerūt sibimet importasse: ut eos haberent deos qui dii non erant. Verum est quippe illud ꝓpheticū. si facit homo

deos: & ecce ipsi non sunt dii. Deos ergo tales: taliũ deos arte factos a talibus: cum appellasset Hermes: id est idolis demones per artem nescio quam cupiditatũ suaꝝ uinculis illigatos: cum appellaret factos ab hõibus deos: non tamen eis dedit quod platonicus Apuleius unde iam satis diximus: & q̃ sit incõueniens absurdũq; mon/strauimus: ut ipsi essent interpretes & intercessores inter deos quos fecit deus: & hoĩes quos idem ipse fecit deus: hic afferentes uota: inde munera referentes. Nimis enim stultum est credere deos quos fecerunt homines: plus ualere apud deos quos fecit deus: q̃ ualent ipsi homines quos idem ipse fecit deus. Demon quippe simulachro arte impia colligatus: ab homine factus est deus: sed tali homine nõ omni homĩe. Qualis est ergo iste deus quem nõ faceret homo nisi errans & ĩcredulus: & auersus a uero deo? Porro si demões qui coluntᷣ in templis per artẽ nescio quã: imaginibus inditi hoc est uisibilibus simulachris: ab eis hominibus qui hac arte fecerunt deos: aberrarent auersiq; essent a cultu & religione diuina: non sunt internuntii nec in/terpretes inter homĩes & deos: & propter suos pessimos ac turpissimos mores ipsi etiã homines q̃uis errantes & increduli & auersi a cultu ac religiõe diuina: tamẽ eis sine dubio meliores sũt quos deos ipsi arte fecerũt: restat ut quod possunt tanq̃ demões possint: uel quasi benefitia prestando magis nocentes quia magis decipientes: uel aperte male faciendo. Nec tamen quodlibet horũ nisi quando & q̃ntũ ꝑmittuntᷣ alta & secreta dei prouidentia: non autem tanq̃m medii inter homines & deos: per amicitiã deorũ multum apud homines ualeant. Hi enim diis bonis quos sanctos angelos uocamus rationalesq; creaturas sancte celestis habitationis: siue sedes: siue domĩatiões: siue ꝑncipatus siue ptãtes: amici esse oĩo non possunt: a q̈bus tã lõge absunt animi affectiõe: q̃ longe absunt a uirtutibus uicia: & a bonitate malitia.

NVllo modo igiť q̃si per demonũ medietatẽ: ambiendũ est ad beniuolentiam seu benificentiam deorum uel potius bonoꝝ angeloꝝ: sed ꝑ bone uolũtatis similitudinem qua cum illis sumus: & cum illis uiuimus & cũ illis deum quẽ colunt colimus & si eos carnalibus oculis uidere nõ possumus: in q̃tũ autẽ dissimilitudine uoluntatis & fragilitate infirmitatis miseri sumus: in tantũ ab eis longe sumus: uite merito non corporis loco. Non enim quia in terra conditione carnis habitamus: sed si per immunditiã cordis terrena sapimus: non eis iungimur. Cũ uero sanamur ut quales ipsi simus: fide interim illis propĩquamus si ab illo nos fieri beatos a quo & ipsi facti sunt: etiam ipsis fauentibus credimus.

SAne aduertẽdum est: quomodo iste egyptius cũ doleret tempus esse uenturũ quo illa auferentur ex egypto: que fatetur a multũ errantibus & incredulis & a cultu diuĩe religiõis auersis eẽ instituta: ait ĩter cetera. Tũc terra ista sanctis/sima: sedes delubrorum atq; templorũ: sepulcrorum erit mortuorumq; plenissima. Quasi uero si illa non auferrentur nõ essent hoĩes morituri: aut alibi eẽnt mortui ponendi q̃ in terra. Et utiq; quanto plus uolueretur temporis & dierũ longitudo: tanto maior esset numerus sepulcrorum propter maiorem numeꝝ mortuoꝝ. Sed hoc uidetur dolere: ꝙ memorie martirum nostrorum templis eoꝝ delubrisq; suc/cederent: ut uidelicet qui hec legunt animo a nobis auerso atq; peruerso. putent a paganis deos cultos fuisse in templis: a nobis autem coli mortuos in sepulcris. Tãta enim homines impii cecitate in montes quodãmodo offendunt: resq; oculos suos ferientes nolunt uidere: ut cum in omnibus literis paganorum aut nullatenus aut

uix inueniant̃ qui non homines fuerint omnibus tamen honores studeãt exhibere diuinos quasi nihil unq̃ humanitatis habuerint. Omitto q̈ Varro dicit omnes ab his mortuos extimari inanes deos. & pbat per ea sacra que omibus fere exhibentur mortuis ubi & ludos cõmẽorat funebres. tanq̃ hoc sit maximũ diuinitatis inditiũ: q̈ non soleant ludi nisi numinibus celebrari. Hermes ipse de quo nunc agit̃ in ipo eodem libro ubi quasi futura pnuntiãdo deplorans ait: tunc terra ista sanctissima sedes delubrorum atq; templorum: sepulcrorum erit mortuorũq; plenissima: deos egypti homines mortuos esse testatur. Cũ eni dixisset proauos suos multũ errãtes circa deorum rationem: incredulos & non animaduertentes ad cultũ religionemq; diuinã: inuenisse artem q̃ efficerent deos: cui inuente inquit adiunxerũt uirtutem de mundi natura conuenientem: eamq; miscentes: quoniã aĩmas facere nõ poterãt: euocantes animas demonũ uel angelorum. eas indiderũt imaginibus sanctis diuinisq; misteriis: per quas idola & benefaciendi & male uires habere potuissent. Deinde sequitur tanq̃ hoc exemplis probaturus & dicit. Auus enim tuus o Asclepi medicine primus inuentor: cui templũ consecratũ est in monte libie circa litus cocodrillorum: in quo eius iacet mundanus homo id est corpus. Reliquus enim uel potius totus si est homo totus: in sensu uite melior remeauit in celũ: omnia etiam nũc hominibus adiumenta prestans infirmis numĩe nunc suo: que solet medicine arte prebere. Ecce dixit mortuũ coli pro deo in eo loco ubi habebat sepulcrũ: falsus ac fallẽs dicendo q̈ remeauit in celũ: oĩa etiã nũc hoĩbus adiumenta prestans infirmis. Adiungens deinde aliud: Hermes inquit cuius auitũ mihi nomen est: nõne in sue cognomĩata patria consistens omnes mortales undiq; uenientes adiuuat atq; cõseruat? Hic. n. Hermes maior id est Mercurius: quem dicit auũ suum fuisse: i hermopoli hoc est in sui nominis ciuitate perhibetur esse sepultus. Ecce duos deos dicit homines fuisse: Esculapiũ & Mercuriũ. Sed de Esculapio & greci & latini hoc idẽ sentiũt: Mercuriũ autem multi non putant fuisse mortalem: quem tamen iste auum suũ fuisse testatur. ait eni. alius est ille alius iste: q̃uis eodem nomine nuncupent̃. Nõ multũ pugno. alius ille sit alius iste. Verum iste sicut Esculapius ex homine deus: scd̃m testimoniũ tãti apud suos uiri huius Trismegisti nepotis sui. Adhuc addit & dicit. Ysin uero uxorem Osiris quã multa bona prestare propitiã: quãtis scimus obesse iratam. Deinde ut ostenderet ex hoc genere esse deos quos illa arte hoĩes faciũt: unde dat intelligi demões se opinari ex hominũ mortuorũ animis extitisse quos per artem quam inuenerũt hoĩes multũ errantes increduli & irreligiosi: ait inditos simulachris. quia hi qui tales deos faciebant aĩas nõ utiq; facere poterant. Cum de Yside dixisset quod commemoraui: quantis obesse scimus iratã: secutus adiunxit. Terrenis etenim diis atq; mundanis facile est irasci: utpote qui sunt ab hominibus ex utraq; natura facti atq; compositi. Ex utraq; natura dicit ex aĩma & corpore. ut pro aĩa sit demon: pro corpore simulachrũ. Vnde cõtingit inquit ab egyptiis hec sancta animalia nuncupari: coliq; per singulas ciuitates eorum animas: q̈ eas consecrauere uiuentes: ita ut eorum legibus incolant̃: & eorum nõibus nũcupent̃. Vbi ẽ illa uelut querela luctuosa q̈ terra egypti sanctissima sedes delubrorum atq; templorum: sepulcrorum futura eẽt mortuorũq; plenissima. Nẽpe spiritus fallax cuius instictu Hermes ista dicebat: p eũ ipm coactus ẽ cõfiteri: iã tũc illã terrã sepulcrorum & mortuorum quos p diis colebãt fuisse plenissimã. Sed dolor demonũ p eũ loquebatur: q̈ suas futuras penas apud sanctorũ martirum memorias imminere merebãt. In multis. n. talibus locis torquent̃ & cõfitent̃: & de possessis corpibus hoĩm eiciunt̃.

NEc tñ nos eisdẽ martiribus templa: sacerdotia: sacra & sacrifitia constituimus.
quoniam non ipi sed deus eorum nobis est deus. Honoramus sane memorias
eorum tanq̃ sanctorum hominũ dei. qui usq; ad mortem sacrorum suorũ corpoꝝ
pro ueritate certarunt: ut innotesceret uera religio falsis religiõibus fictis atq; cõ/
uictis. quod etiam si qui antea sentiebant: timendo reprimebant. Quis aũt audiuit
aliquando fidelium stantem sacerdotẽ ad altare: etiã super sanctũ corpus martiris
ad dei honorem cultumq; constructum dicere in precibus: offero tibi sacrifitium
Petre uel Paule uel Cypriane: cum apud eorum memorias offeratur deo: qui eos
hoies & martires fecit: & sanctis suis ãgelis celesti honore sotiauit: ut ea celebritate
& deo uero de illoꝝ uictoriis gratias agamus: & nos ad imitationẽ taliũ coronarũ
atq; palmarum eodem inuocato in auxilium. ex eorum memorie renouatõe ad/
hortemur. Quicunq; igitur adhibentur religiosorum obsequia in martirum locis:
ad ornamenta sunt memoriarum non sacra sunt uel sacrifitia mortuorum tanq̃m
deorum. Quicunq; etiã epulas suas eo deferunt: quod quidẽ a xpianis melioribus
non fit & in plerisq; terrarum nulla talis est consuetudo: tamen quicũq; id faciũt:
quas cum apposuerint orant & auferunt ut uescantur uel ex eis etiã indigentibus
largiantur: sanctificari ibi eas uolunt per merita martirũ in nomine domĩ martiꝝ.
non autem ista esse sacrifitia martirũ: nouit qui nouit unum quod deo illic offerẽ
sacrifitium christianorum. Nos itaq; martires nostros nec diuinis honoribus nec
humanis criminibus colimus sicut colunt illi deos suos: nec sacrifitia illis offerimus:
nec eorum probra in eoꝝ sacra cõuertimus. Nam de Yside uxore Osiris egyptia
dea & de parentibus eorum qui omnes reges fuisse scribuntur: q̃bus parentibus suis
illa cum sacrificaret inuenit ordei segetem: atq; inde spicas marito regi & eius cõ/
siliario Mercurio demonstrauit: unde eandem & Cererẽ uolunt que & q̃nta mala
non a poetis sed misticis eorum literis memorie mãdata sint sicut Leone sacerdote:
prodente ad Olimpiadem matrem scribit Alexãder legant qui uolunt uel possũt
& recolant qui legerunt: & uideant quibus hominibus mortuis uel de quibus eoꝝ
factis tanq̃m diis sacra fuerint instituta. Absit ut eos q̃uis deos habeant: sanctis
martiribus nostris quos tamen deos non habemus: ulla ex parte audeãt compare.
Sic enim non constituimus sacerdotes: nec offerimus sacrifitia martiribus nostris:
quia incõgruum & indebitum illicitumq; est: atq; uni deo tantũmodo debitũ: ut
nec criminibus suis nec ludis eos turpissimis oblectemus ubi uel flagitia isti celebrant
deorum suorum: si cum homines essent talia cõmiserũt uel conficta delectamẽta
demonum noxiorum si homines non fuerũt. Ex isto genere demonum: Socrates
non haberet deum si haberet deum: sed fortasse homini ab illa arte faciendi deos
alieno & innocenti: illi importauerunt talem deum: qui eadem arte excellere uo/
luerunt. Quid ergo plura: Non esse spiritus istos colendos propter uitam beatam
que post mortem futura est: nullus uel mediocriter prudens ambigit. Sed fortasse
dicturi sunt deos quidem esse bonos: demones autem alios bonos: alios malos: et
eos per quos ad uitam in eternum beatam perueniamus colendos esse censebunt:
quos bonos opinantur: quod quale sit iam in uolumine sequenti uidendum est.

AVRELII AVGVSTINI DE CI. DEI. LIBER. IX. INCIPIT.

Ad quem ... disputatio ... peruenerit: & q̃ ... disputiend[um] sit de residua questione Ca. I.

De Yside seu Osiride egyptiorum

T bonos & malos deos esse quidã opinati sunt: quidam uero de diis meliora sentientes: tm̃ eis honoris laudisq; tribuerunt: ut nullum deorũ malum credere auderẽt. Sed illi qui deos quosdam bonos quosdam malos esse dixerũt: demões quoq; appellauerunt nomine deorũ: q̃q̃ & deos sed rari⁹ nomine demonum: ita ut ipsum Iouem quem uolunt esse regem ac principem ceterorum ab Homero fateantur demonem nũcupatum. Hi autem qui omnes deos nõ nisi bonos esse asserunt: & lõge p̃stãtiores eis hominibus qui boni perhibentur: merito mouentur demonũ factis que negare nõ possunt: eaq; nullo mõ a diis quos bonos esse uolunt cõmitti posse existimãtes differentiam inter deos & demones adhibere cogunt, ut qdquid eis merito displicet in operibus uel affectibus prauis: quibus uim suam manifestant occulti spiritus: id credant esse demonũ non deorum. Sed quia eosdem demones inter hoĩes & deos ita medios constitutos putant: tanq̃ nullus deus homini misceatur: ut hinc p̃ferãt desiderata, inde referant impetrata: atq; hoc platonici p̃cipui phõꝝ ac nobilissimi sentiant: cum quibus uelut cũ excellentioribus placuit istã examĩare questionem, utrum cultus plurimorum deorum prosit ad consequendam uitã beatam que post mortem futura est: libro superiore quesiuimus quo pacto ipi demones qui talibus gaudent qualia boni & prudentes homines aduersantur & damnãt: id ẽ sacrilega: flagitiosa: facinorosa: non de quolibet homine sed de ipsis diis figmenta poetarũ & magicarum artiũ sceleratam puniendamq; uiolentiã: possint quasi propinquores & amiciores diis bonis conciliare homines bonos: & hoc nulla ratõe posse cõptũ est. Proinde hic liber sicut in illius fine p̃misimus disputationẽ cõtinere debebit de differentia si quam uolunt esse non deorum inter se quos hoĩes bonos dicũt: nec differentia deorum & demonũ: quorum illos ab hõibus longe lateq; seiũgũt: istos inter deos & hoĩes collocãt: sed de differentia ipsoꝝ demonũ: qđ ad p̃sentẽ pertinet questionem.

APud plerosq; enim usitatum est dici alios bonos alios malos demões, que siue sit etiam platonicorum philosophorum siue quorumlibet sententia: nequaq̃ eius est negligenda discussio: ne quisq̃ uelut demones bonos sequendos sibi eẽ arbitretur: per quos tanq̃ medios deos quos omnes bonos credit: dũ cõciliari affectat & studet: ut quasi cum eis possit esse post mortem: irretitus malignorum spirituũ deceptusq; fallacia: longe ab erret a uero deo: cum quo solo & ĩ quo solo & de quo solo: anima humana id est rationalis & intellectualis beata est.

QVe igitur est differentia demonũ bonoꝝ & malorũ: quãdo quidẽ platõicus Apuleius de his uniuersaliter disserens: & tam multa loquens de aereis eorũ corporibus: de uirtutibus tacuit animorũ: quibus essent prediti si boni eẽnt. Tacuit ergo beatitudinis causam: inditium uero miserie tacere non potuit: confitens eoꝝ mentem qua rationales esse perhibuit: non saltem imbutam munitamq; uirtutem passionibus animi irratiõabilibus nequaq̃ cedere: sed ipsam quoq; sicut stultarum mentiũ mos est: procellosis quodammodo perturbationibus agitari. Verba nanq; eius de hac re ista sunt. Ex hoc ferme demonũ numero inquit poete solent haud q̃q̃ procul a ueritate osores & amatores quorũdã hoĩm deos fingere: hos p̃sperari & euehere: illos cõtra aduersari & affligere. Igitur & misereri & indignari: & angi

& letari: omnemq; humane aíme faciem pati: simili motu cordis & salo mentis per
omnes cogitationū estus fluctuare: que omes turbele tempestatesq; procul a deoꝝ
celestiū tranquillitate exulant. Num est in his uerbis ulla dubitatio: ꝙ non aíoꝝ
aliquas inferiores partes: sed ipsas demonū mentes quibus ratōnalia sunt animalia:
uelut procellosum salum dixit passionū tempestate turbari: ut ne hōibus quidē
sapientibus comparandi sint: q huiusmodi perturbatōibus animoꝝ a qbus hūana
non est immunis infirmitas: etiam cum eas huius uite conditione patiuntur: mente
imperturbata resistunt: non eis cedentes ad aliquid approbandum uel ꝑpetrandū
quod exorbitet ab itinere sapientie & lege iustitie: sed stultis mortalibus & iniustis
non corporibus: sed moribus similes: ut non dicam deteriores eo ꝙ uetustiores: &
debita pena insanabilis ipsius quoq; mentis ut iste appellauit salo fluctuāt: nec in
ueritate atq; uirtute qua turbulentis & prauis affectionibus repugnatur: ex nulla
animi pte cōsistūt?

DUe sunt sententie philosophorum de his animi motibus: quos greci pathae:
nostri autē quidam sicut Cicero perturbatiōes: quidā affectōes uel affectus:
quidam uero sicut iste de greco expressius passiones uocāt. Has ergo ꝑturbatōes
siue affectiones siue passiones: quidam philosophi dicūt etiā in sapientem cadere:
sed moderatas rationiq; subiectas: ut eis leges quodāmodo quibus ad necessarium
redigantur modum: dominatio mentis imponat. Hoc qui sentiunt platonici sunt
siue aristotilici: cum Aristoteles discipulus Platonis fuerit: qui sectam ꝑipateticam
condidit. Aliis autem sicut stoicis: cadere ullas oío huiuscemodi passiōes in sapientē
non placet. Hos autem id est stoicos Cicero in libris de finibus bonorū & maloꝝ:
uerbis magis q̄ rebus aduersus platōicos seu ꝑipateticos certare cōuincit: q̄ndo qdē
stoici nolunt bona appellare sed commoda corporis & externa: eo ꝙ nullū bonū
uolunt esse hominis preter uirtutem tanq̄ artem bene uiuendi: que nō nisi in aío
est. Hec autem isti simpliciter & ex cōmuni consuetudine loquendi appellāt bōa:
sed in comparatione uirtutis qua recte uiuitur parua & exigua. Ex quo fit: ut ab
utrisq; quomodolibet uocentur seu bona seu cōmoda: pari tn̄ extimatōe pēsentur:
nec in hac questione stoici delectentur: nisi nouitate uerborū. Videtur ergo mihi
etiam in hoc ubi querit̄ utrū accidant sapienti passiones animi: an ab eis sit prsus
alienus: de uerbis eos potius q̄ de rebus facere cōtrouersiam. Nā & ipsos nihil hinc
aliud q̄ platonicos & ꝑipateticos sentire existimo: quantum ad uim rerum attinet
non ad uocabulorum sonum. Ut enim alia omittam: quibus id ostendendum ne
longum faciā: aliquid unum quod sit euidentissimū dicam. In libris quibus titulus
est noctium acticarum: scribit Agellius uir elegantissimi eloquii & multū facūde
scientie: se nauigasse aliquādo cū quodā philosopho nobili stoico. Is philosophus
sicut latius & uberius qd̄ ego breuiter attingam narrat Agellius: cum illud nauigiū
horribili celo & mari periculosissime iactaretur: ui timoris expalluit philosophus.
Id aímaduersum est ab eis qui aderant: q̄uis in mortis uicinia curiosissime attētis:
utrū ne phūs in aímo turbaretur. Deinde tempestate transacta: mox ut securitas
prebuit colloquēdi uel etiā garriendi locū: quidā ex his quos nauis illa portabat
diues luxuriosus asiaticus philosophum compellebat: illudens ꝙ extimuisset atq;
palluisset: cū ipse mansisset ītrepidus in eo quo impēdebat exitio. At ille Aristippi
socratici responsum retulit: qui cū in re simili eadē uerba ab homíe simili audisset:
respondit illum pro aía nequissimi nebulonis merito non fuisse solicitum: se aūt
pro Aristippi anima timere debuisse. Hac illo diuite responsione depulso: postea

quesiuit Agellius a philosopho non exagitandi animo sed discendi: que nam illa ratio esset pauoris sui. Qui ut doceret hominem sciendi studio grauiter accensum: protulit statim de sarcinula sua stoici epicteti librum: in quo ea scripta eēnt que congruerent decretis Zenonis & Crisippi: quos fuisse stoicoꝝ principes nouimus. In eo libro se legisse dicit Agellius hoc stoicis placuisse: q; aīmi uisa quas appellāt fantasias: nec in potestate est utrū & qn̄ incidant aīo: cū ueniāt ex terribilibus et formidabilibus rebus: necesse est etiā sapientis animū moueāt: ita ut paulisper uel pauescat metu uel tristitia contrahat: tanq̄ his passionibus preuenientibus mentis & rationis offitium: nec ideo tamen in mente fieri opinionem mali: nec approbari ista eisq; consentiri: hoc enim esse uolunt in potestate idq; interesse censent inter animū sapientis & stulti: q; stulti animus eisdem passionibus cedit atq; accōmodat mentis assensum: sapientes autem q̄uis eas necessitate patiant: retinent tamen de his que appetere uel fugere rationabiliter debent: ueram & stabilem inconcussa mēte sententiam. Hec ut potui nō quidē cōmodius Agellio: sed certe breuius & ut puto planius exposui: que ille se in epicteti libro legisse commemorat: eum ex decretis stoicorum dixisse atq; sensisse. Que si ita sunt: aut nihil aut pene nihil distat īter stoicorum aliorūq; philosophorum opinionē de passionibus & perturbationibus animoꝝ. Vtriq; enim mentem rationēq; sapientis ab earū dominatōne defendūt. Et ideo fortasse dicunt eas in sapientē nō cadere stoici: quia nequaq̄ eius sapiam qua utiq; sapiens est ullo errore obnubilant: aut labe subuertunt. Accidunt autē animo sapientis salua serenitate sapientie: propter illa que cōmoda uel incōmoda appellant: q̄uis ea dicere nolint bona uel mala. Nam profecto si nihilipenderet eas res ille philosophus quas amissurum se naufragio sentiebat: sicuti est uita ista salusq; corporis: non ita illud periculum perhorresceret: ut palloris etiā testimonio proderetur. Veruntamen & illā poterat ꝑmotionem pati: & fixam tenere mente sentētiam: uitam illam salutemq; corporis quoꝝ amissionē minabat tempestatū immanitas: nō esse bona que illos quibus inessent facerēt bonos: sicut facit iustitia. Quod autē ea nec bona appellanda esse sed commoda: uerborum certamini non rerum examini deputandum est. Quid enim interest utrum aptius bona uocent an cōmoda: dū tamen de his priuetur non minus stoicus q̄ ꝑipateticus pauescat & palleat: ea nō equaliter appellādo sed equaliter extimādo. Ambo sane si bonorū istorum seu cōmodorum periculis ad flagitium uel facinus urgeantur: ut aliter ea retinere non possint: male se dicunt hec amittere quibus natura corporis salua & incolumis habetur: q̄ illa cōmittere quibus iustitia uiolatur. Ita mens ubi fixa est ista sententia: nullas perturbationes etiā si accidunt inferioribus animi partibus in se cōtra rationē preualere permittit: quinimo eis ipsa dominat: eisq; nō cōsentiēdo & potius resistendo regnum uirtutis exercet. Talem describit etiā Virgilius Aeneā ubi ait. Mens immota manet: lacrime uoluuntur inanes.

NOn est nunc necesse copiose ac diligenter ostendere: quid de istis passionibus doceat scriptura diuina: qua xp̄iana eruditio continetur. Deo quippe illam ipsam mentem subiciamus regendam & iuuādam: mentiq; passiones ita moderādas atq; frenandas: ut in usum iustitie conuertant. Denique si in disciplina nostra nō tā queritur utrū pius animus irascatur: sed quare irascatur: nec utrū sit tristis sed unde sit tristis: nec utrū timeat sed quid timeat: irasci.n. peccanti ut corrigat: cōtristari pro afflicto ut liberetur: timere periclitanti ne pereat: nescio utrum quisq̄m sana

consideratiõe reprehendat. Nam & stoicorum est misericordiã solere culpare. Sed quanto honestius ille stoicus misericordia perturbaret hominis liberandi: q̃ timore naufragii. Longe melius & humanius & piorum sensibus accõmodatius Cicero in Cesaris laude locutus ẽ ubi ait. Nulla de uirtutibus tuis nec admirabilior nec gratior misericordia est. Quid est autẽ misericordia nisi aliene miserie quedã ĩ nostro corde cõpassio: qua utiq; si possumus subuenire compellimur? Seruit aũt motus iste rationi: quãdo ita prebetur misericordia ut iustitia conseruet, siue cũ ĩdigẽti tribuitur: siue cum ignoscit penitenti. Hanc Cicero locutor egregius nõ dubitauit appellare uirtutem: quã stoicos iter uicia numerare nõ pudet. Qui tamẽ ut docuit liber epicteti nobilissimi stoici ex decretis Zenõis & Crisippi q huius secte pmatũ habuerunt: huiuscemodi passiones in animũ sapientis admittũt: quem uiciis oĩbus liberum esse uolunt. Vnde fit consequens ut hec ipsa non putent uicia: qñ sapiẽti sic accidunt ut contra uirtutem mentis rationemq; nihil possint: & una sit eademq; sententia pipateticorum: uel etiã platõicorũ & ipsorũ stoicoꝝ. Sed ut ait Tullius: uerbi controuersia iam diu torqueat homines garrulos: contentiones cupidiores q̃ ueritatis. Sed adhuc merito queri potest: utrum cum ad uite presentis pertineat infirmitatem etiam in quibusq; bonis officiis huiuscemodi perpeti affectus. Sancti uero angeli & sine ira puniant quos accipiũt eterna dei lege puniendos: & miseris sint miserie cõpassione subueniant: & periclitantibus eis quos diligunt sine timore opitulentur: & tamen istarum nomina passionum consuetudine locutionis hũane etiã in eos usurpentur: propter quandam operũ similitudinẽ: nõ pter affectionũ infirmitatẽ: sicut ipse deus scd̃m scripturas irascitur: nec tamen ulla passiõe turbat. Hoc enim uerbum uindicte usurpauit effectus: non illius turbulentis affectus.

Va interim de sanctis angelis questione
delata: uideamus queãdmodũ dicant platonici medios demones inter deos & constitutos: istis passionũ estibus fluctuare. Si enĩ mẽte ab his libera eisq; dñante motus huiuscemodi non paterentur: non eos diceret Apuleius simili motu cordis & salo mentis per omnes cogitationum estus fluctuare. Ipsa igitur mens eoꝝ id ẽ pars animi superior qua rationales sunt: in qua uirtus & sapientia si ulla eis esset: passionibus turbulentis inferiorum animi partiũ regendis moderandisq; domĩaret. Ipsa inq̃ mens eorum sicut iste platonicus confitet: salo perturbationũ fluctuat. Subiecta est ergo mens demonũ passionibus libidinũ: formidinũ: irarũ: atq; huiuscemodi ceteris. Que igitur pars in eis libera est composq; sapientie: qua placeãt diis & ad bonorum deorum similitudinem hoĩbus consulant: cum eorum mens passionũ uiciis subiugata & oppressa: qdqd rationis naturaliter habet ad fallẽdũ & decipiẽdũ tanto acrius intendat: q̃nto eã magis possidet nocendi cupiditas?

Vod si quisq̃ dicat non ex omniũ sed ex malorũ demonũ numero esse: quos poete quorundam hoĩm osores & amatores deos nõ procul a ueritate fingũt: hos enim dixit Apuleius salo mentis p omnes cogitationũ estus fluctuare: quomõ istud intelligere poterimus: quando cum hoc diceret non quorundã id est malorũ sed omniũ demonũ medietatẽ: pter aerea corpora ĩter deos & hoĩes describebat? Hoc enim ait fingere poetas: q ex istorum demonũ numero deos faciunt: & eis deorum nomina imponunt: & quibus uoluerint hoĩbus ex his amicos inimicosq;

distribuũt: fictis carminibus impunita licentia: cum deos ab his demonũ moribus: & celesti loco & beatitudinis opulentia: remotos esse phibeãt. Hec est ergo fictio poetaꝝ deos dicere qui dii non sunt: eosq; sub deorum nomĩbus inter se decertare: propter homines quos pro studio partiũ diligũt uel oderunt. Non procul autem a ueritate dicit hãc esse fictionẽ: quoniã deorũ appellati uocabulis qui dii nõ sũt: tales tamen describunt demones q̃les sunt. Deniq; hinc esse dicit Homerus iniquã illam Mineruam: que diis celestibus grauem cohibendo Achillem interuenit. Quod ergo Minerua illa fuerit poeticũ uult eẽ figmentũ: eo ꝙ Mineruã deã putãt: eãq; inter deos quos omnes bonos beatosq; credit in alta etherea sede collocat: procul a conuersatione mortaliũ. Quod aũt aliquis demon fuerit grecis fauens: troianisq; contrarius: sicut alius aduersus grecos troianorum opitulator: quem Veneris seu Martis nomĩe idem poeta cõmemorat: quos deos iste talia nõ agentes ĩ celestibus habitationibus ponit: & hi demones pro his quos amabant contra eos quos oderãt inter se decertauerint: hoc non procul a ueritate poetas dixisse cõfessus est. De his quippe ista dixerunt: quos hominibus simili motu cordis & salo mentis per oĩnes cogitationum estus fluctuare testatur: ut possent amores & odia nõ ꝓ iustitia: sed sicut populus similis eorum in uenatoribus & aurigis scd̃m suarũ studia partium: pro aliis aduersus alios exercere. Id enim uidetur philosophus curasse platonicus: ne cum hec a poetis canerent: non a demonibus mediis: sed ab ipsis diis quoꝝ noĩa poete fingendo ponũt fieri crederentur.

QVid illa ipsa definitio demonum? Parum ne intuenda est. ubi certe omnes determinando complexus est: ꝙ ait demones esse genere animalia: animo passiua: mente ratõnabilia: corpore aerea: tempore eterna? In quibus quinq; commemorans: nihil dixit omnino ꝙ demones cum bonis saltem hõibus id uiderẽtur habere commune: quod non esset in malis. Nam ipsos homines cum aliq̃nto latius describendo complecteretur: suo loco de illis dicens tanq̃ de infimis atq; terrenis: cum prius dixisset de celestibus diis: ut commendans duabus partibus ex summo et infimo ad ultimum tertio loco de mediis demonibus loqueretur. Igit̃ homĩes inquit ratione gaudentes: oratõe pollentes: ĩmortalibus aĩmis: moribundis mẽbris: leuibus & anxiis mẽtibus: brutis & obnoxiis corporibus: dissimilibus moribus: similibus erroribus: peruicaci audacia: ꝑtinaci spe: casso labore: fortuna caduca: singillatĩ mortales: cuncti tñ in uniuerso genere perpetui: uicissim suffitienda ꝓle mutabiles: uolucri tempore: tarda sapientia: cita morte: querula uita: terras incolunt. Cũ hinc tam multa diceret que ad plurimos homines pertinent: nunqd etiam illud tacuit qd̃ nouerat esse paucorũ: ubi ait tarda sapientia cita morte. Quod si ꝑtermisisset nullo modo recte genus humanũ descriptionis huius tam intenta diligentia terminasset. Cum uero deorum excellentiam cõmendaret: ipsam beatitudinem quo uolunt hoĩes per sapientiã peruenire: in eis affirmauit excellere. Proinde si aliquos demones bonos uellet intelligi: aliquid etiam in ipsorũ descriptiõe poneret: unde uel cũ diis aliquã beatitudinis partem: uel cũ hõibus qualẽcũq; sapientiã putarent̃ habere cõmunẽ. Nũc uero nullũ bonũ eorũ cõmemorauit quo boni discernerent̃ a malis: q̃uis & eorum malitie liberius exprimende pepercerit: ne tam ne ipsos q̃ et cultores eorum apud quos loquebat̃ offenderet. Significauit tamen prudentibus quid de illis sentire deberent qñ qdẽ deos quos oĩnes bonos beatosq; credi uoluit: ab eorum passionibus atq; ut ait ipse turbelis oĩmodo separauit: sola illos corporũ

eternitate coniungens: animo aũt non diis sed hóibus similes demóes apertissime inculcãs: & hoc nõ sapiẽtie bono cuius & hóies possũt esse participes: sed perturbatõe passionum que stultis malisq; dominatur: a sapiẽtibus uero & bonis ita regitur: ut malint eam non habere q̃ uincere. Nã si nõ corporũ sed aĩoꝝ eternitatem cũ diis habere demóes uellet intelligi: nõ utiq; homines ab huius rei cõsortio separet: qa et hóibus eternos esse aĩos: proculdubio sicut platonicus sentit. Ideo cum hoc genus aĩantiũ describeret: ĩmortalibus aĩmis moribundis mẽbris dixit esse hóies.

AC per hoc si propterea communẽ cum diis eternitatem non habent hóies: qa corpe sunt mortales: ppterea ergo demóes habent qa corpore sũt ĩmortales. q̃les igitur mediatores sũt inter hóies & deos: per quos ad deorũ amicitias homines ambiant: qui hoc cum hoĩbus habent deterius: qđ est in animante melius id est animũ: hoc autem habẽt cum diis melius: quod est in aĩante deterius id ẽ corpus? Cum enĩ animans id est animal ex aĩa constet & corpore: quorũ duoꝝ anima est utiq; corpore melior: & si uiciosa & infirma melior certe corpore etiã sanissimo atq; firmissimo: quõiam eius natura excellentior nec labe uiciorum postponit̃ corpi: sicut aurum etiã sordidum argento seu plumbo licet purissimo carius estimat̃. Isti mediatores deorum & hominũ: per quos interpositos diuinis humana iunguntur: cum diis habent corpus eternũ: uiciosum aũt cum hóibus animũ: quasi religio qua uolunt diis homines per demones iungi: in corpore sit non in aĩo constituta. Que nam tandem istos mediatores falsos atq; fallaces: quasi capite deorsũ nequitia uel pena suspendit: ut inferiorem animalis partem id est corpus cũ supioribus: supiorẽ uero id est animũ cum inferioribus habeant: & cum diis celestibus in pte seruiente coniuncti: cũ hóibus autẽ terrestribus in parte dñante sint miseri? Corpus quippe seruũ est: sicut etiam Salustius ait: animi imperio corporis seruitio magis utimur. Adiũxit autem ille: alterũ nobis cum diis alterũ cum beluis cõmune est: quoniam de hominibus loquebatur: quibus sicut beluis mortale corpus est. Isti autem quos inter nos & deos mediatores nobis phĩ prouiderũt: possunt quidẽ dicere de animo & corpore: alterum nobis cum diis alterũ cum hóibus cõe est: sed sicut dixi tanq̃ in peruersum ligati atq; suspensi: seruũ corpus cũ diis beatis: dominũ animũ cũ hóibus miseris habentes: parte inferiore exaltati: superiore deiecti. Unde etiam si quis q̃ propter hoc eos putauerit immortalitatẽ habere cum diis: quia nulla morte sicut animaliũ terrestrium animi eorum soluunt̃ a corpore: nec sic extimandũ ẽ eorũ corpus tanq̃ honoratoꝝ eternũ uehiculũ: sed eternũ uinculum damnatorum.

PLotinus certe nostre memorie uicinus tpibus: Platonem ceteris excellẽtius intellexisse laudat̃. Is cũ de hũanis animis ageret: pater igr̃ misericors: mortalia illis uincula faciebat. Ita hoc ipm q mortales sũt hóies corpe: ad misericordiã dei patris ptinere arbitratus ẽ: ne semp huius uite miseria teneat̃. Hac misericordia indigne iudicata ẽ iniqtas demonũ: que i aĩmi passiui miseria: nõ mortale sicut hóies, sed eternũ corpus accepit. Essent qppe feliciores hóibus: si mortale cũ eis haberent corpus: & cũ diis beatũ aĩm. Essent aũt pares hóibus: si cũ aĩo misero saltẽ mortale cũ eis hẽre meruissẽt & corpus. si tñ acqrerẽt aliqd pietatis: ut ab erũnis uel i morte requiescerẽt. Nũc uero nõ solũ feliciores hóibus nõ sũt aĩo misero: sed etiã miseriores sũt ppetuo corporis uinculo. Nõ.n. aliq̃ pietatis & sapientie disciplina proficiẽtes intelligi uolunt ex demonibus fieri deos: cũ apertissime dixerit demóes eternos.

Icit quidem & animas hominũ demones esse & ex hõibus fieri lares: laruas: & manes. lares si meriti boni sunt: lemures si mali seu laruas. Manes aũt deos dicunt. sed incertum est bonorum eos seu malorum esse meritorũ. In qua opinĩõe quantam uoraginem aperiant sectandis perditisq; moribus. quis non uideat si uel paululum attendat? Quandoquidẽ quãlibet nequã fuerint homines: uel laruas se fieri dum opinantur uel dum manes deos: tãto peiores fiunt quãto sũt nocendi cupidiores. ut etiã quibusdam sacrificiis tanq̃m diuinis honoribus post mortem se inuitari opinentur ut noceant. Laruas quippe dicit esse noxios demões ex hõibus factos. Sed hic alia questio ẽ. Inde aũt ꝓhibet appellari grece beatos seu demões: q boni sint aĩo hoc est boni demones aĩos quoq; hoĩm demones eẽ confirmans.

SEd nunc de his agimus quos in natura propria descripsit: inter deos & hoĩes genere animalia mente rationalia aĩo passiua corpore aerea tẽpore eterna. Nempe cum prius deos in sublimi celo: homines autem in terra infima disiunctos locis & nature dignitate secerneret: ita conclusit. Habetis inq̃t inter bona aĩalia: deos ab hominibus plurimũ differentes: loci sublimitate uite perpetuitate nature perfectione: nullo inter se propinquo communicatu cum & habitacula summa ab infimis tanta intercapedo fastigii despiciat: & uiuacitas illic eterna & indefecta sit: hic caduca & succisiua. Ingenua illa & ad btitudinẽ sublimata: hec ad miserias infirmata hic celestia ibi terrena uideo commemorata: cõtraria de duabus nature partibus ultimis: id est summis atq; infimis. Nã tria que ꝑposuit de dis laudabilia eadem repetiuit aliis quidem uerbis: ut eis alia tria aduersa ex hoĩbus redderet. Tria deorũ hec sunt: loci sublimitas: uite perpetuitas: perfectio nature. Hec aliis uerbis ita repetiuit: ut eis tria cõtraria hũane cõditionis opponeret: cũ & hitacula inquit summa ab infimis tanta intercapedo fastigii despiciat qa dixerat loci sublimitatem. Et uiuacitas illic inquit eterna & indefecta sit hic caduca & succisiua: quia dixerat uite ꝑpetuitatẽ. Et ingenia illa inquit ad beatitudinem sublimata: hec ad miserias infirmata: qua dixerat nature perfectionẽ. Tria igit̃ ab eo posita sunt deorum: id est locus sublimis: eternitas: beatitudo. & his contraria tria hoĩum: id est locus infimus: mortalitas: miseria. Inter hec terna deoꝝ & hoĩm q̃m demões medios posuit de loco nulla est controuersia. Inter sublimem quippe & infimum: medius locus aptissime habetur & dicit̃. Cetera bina restant quibus cura attentior adhibenda est: quẽadmodũ uel esse aliena a demõibus ostendant̃ uel sic eis distribuantur ut medietas uidetur exposcere: sed ab eis aliena esse non possunt. Non.n. sicut dicimus locum mediũ nec esse summũ nec infimũ: ita demones cũ sint aĩalia rõnalia nec beatos esse nec miseros: sicuti sunt arbusta uel pecora que sunt sensus uel rõis expertia. recte possumus dicere. Quoꝝ ergo rõ mẽtibus inest: aut miseros eẽ aut beatos esse necesse est. Itẽ nõ possumus recte dicere: nec mortales eẽ dẽones nec eternos. Oĩa nãq; uiuẽtia aut ĩ eternũ uiuũt: aut finiũt morte qđ uiuũt. Iã uero iste tpe eternos dẽones dixit. Quid igit̃ restat nisi ut hi medii de duobus sũmis unũ hẽant: & de duobus infimis alteꝝ. Nã si utraq; de imis hẽbũt: aut utraq; de sũmis: medii nõ erũt sed in alterutrã ꝑtẽ uel resiliũt uel recũbũt. Quia ergo his hõis sicut demõstratũ ẽ carere utrisq; nõ possũt: exceptis ex utraq; ꝑte sigulis mediabũt̃. Ac ꝑ hoc qa de ĩfimis hẽre nõ possũt eternitatẽ que ibi nõ ẽ: unũ hoc de sũmis habẽt. Et ideo nõ ẽ alteꝝ ad cõplẽdã medietatẽ suã: qđ de infimis habeãt nisi miseriam.

EST itaq; scd'm platonicos sublimiũ deoꝝ uel beata eternitas: uel eterna btitudo hominũ uero infimorũ uel miseria mortalis: uel mortalitas misera: demonũ autem mediorum uel misera eternitas: uel eterna miseria. Nã & quinq; illis que in diffinitione demonũ posuit: non eos medios sicut promittebat ostendit: quoniam tria dixit eos habere nobiscũ: ꝙ genere aialia: ꝙ mente ratiõalia: ꝙ aio passiua sunt. cum diis aũt unũ ꝙ tempore eterna: & unũ proprium ꝙ corpore aerea. Quõ ergo medii quando unum habent cum summis: tria cum infimis? Quis non uideat relicta medietate quantũ inclinent & deprimant in infima? Sed plane ibi etiam medii possunt ita inueniri: ut unũ habeant propriũ quod est corpus aereũ: sicut & illi de summis atq; infimis singula propria. dii corpus ethereũ: hominesq; terrenũ. duo uero cõmunia sint omnibus. ꝙ genere sũt animalia: & mente rationalia. Nã & ipse cum de diis & hõibus loqueretur: habetis inquit bina animalia. Et nõ solẽt isti deos nisi rationales mente perhibere. Duo sunt residua. ꝙ sunt aio passiua: tpe eterna. Quorũ habent unũ cum infimis: cum summis alterũ. ut proportionali rõe librata medietas neq; sustollatur in summa: neq; in infima deprimat. Ipsa est aũt illa demonũ misera eternitas: uel eterna miseria. Qui enĩ ait aio passiua: etiã misera dixisset: nisi pro eorum cultoribus erubuisset. Porro quia prouidentia summi dei sicut etiam ipsi fatent: non fortuita temeritate regit mundus: nunq̃ esset istorum eterna miseria: nisi esset magna malitia. Si ergo beati recte dicunt: iam demões nõ sunt: cum demones sint quos inter homines & deos isti in medio locauerunt. Quis ergo est locus bonorum demonũ: si supra hoies infra deos: istis prebeãt adiutoriũ illis ministeriũ? Si enim boni eterniq; sunt: profecto & beati sunt. Eterna autem beatitudo medios eos esse non sinit: quia multũ diis comparat: multũq; ab hõibus separat. Vnde frustra isti conabũtur ostendere: quõ demões boni si & ĩmortales sunt & beati: recte medii constituantur inter deos immortales ac beatos: & homines mortales ac miseros. Cum enim utrunq; habeãt cum diis: & beatitudinem scilicet & immortalitatem: nihil aũt horum cum hõibus & miseris & mortalibus: quomõ nõ potius remoti sunt ab hõibus diisq; cõiuncti: q̃ inter utrosq; medii cõstituti? Tũc enim medii essent si haberent & ipi duo quedam sua: non cum binis alterutrorum: sed cũ singulis utrorũq; cõia. sicut homo mediũ qddã est ĩter pecora et angelos. ut qa pecus est aial irrationabile atq; mortale: angelus aũt aial rõnale & ĩmortale: medius homo eẽt inferior ãgelis supior pecoribus: habẽs cũ pecoribus mortalitatẽ: rõnẽ uero cũ ãgelis: aial rõnale mortale. Ita ergo cũ querimus mediũ inter btõs ĩmortales miserosq; mortales: hoc ĩuenire debemus: qd aut mortale sit beatũ: aut immortale sit miserũ.

VTrum & beatus & mortalis homo esse possit: magna est inter hoies questio. Quidã. n. conditionem suã humilius inspexerũt: negauerũtq; hoiem capacẽ esse btitudinis posse: q̃diu mortaliter uiuit. Quidã uero extulerunt se & ausi sunt dicere: sapiẽ cõpotes btõs eẽ posse mortales. Quod si ita ẽ: cur nõ ipi potius medii cõstituũt inter mortales miseros & ĩmortales btõs: btitudinẽ hñtes cũ ĩmortalibus beatis: mortalitatẽ cũ mortalibus miseris? Profecto. n. si beati sũt inuidẽt nemini. Nã quid miserius inuidentia? Et ideo mortalibus miseris q̃tũ possũt ad cõsequẽdã beatitudinem consulant: ut etiã immortales ualeant esse post mortem: & angelis immortalibus beatisq; coniungi.

SI autem quod multo credibilius & pbabilius disputat᷑: omnes homines q̃diu
mortales sunt etiam miseri sint necesse est: querendus est medius: qui non solū
homo uerū etiam deus sit: ut homines ex mortali miseria ad beatā immortalitatē
huius medii beata mortalitas interueniendo perducat: quē neq; nō fieri mortalem
oportebat: neq; permanere mortalem. Mortalis quippe factus est: non infirmata
uerbi diuinitate: sed carnis infirmitate suscepta. Non aūt permansit in ipsa carne
mortalis: quam resuscitauit a mortuis: q̄m ipse est fructus mediationis eius ut nec
ipsi propter quos liberandos mediator effectus est: in ppetua uel mortis carne re/
manerent. Proinde mediatorem īter nos & deum & mortalitatē habere oportuit
transeuntem: & beatitudinē permanentē ut per id ꝙ transit congrueret morituris:
& ad id qđ pmanet transferret ex mortuis. Boni igit᷑ āgeli inter miseros mortales
& beatos immortales medii esse nō possunt: quia ipsi quoq; beati & īmortales sūt.
Possunt aūt medii esse angeli mali: qa immortales sunt cum illis: miseri cum istis.
His contrarius est mediator bonus: qui aduersus eorū immortalitatem & miseriā
& mortalis esse ad tempus uoluit: & beatus ī eternitate persistere potuit. Ac sic eos
& īmortales superbos & miseros noxios: ne per īmortalitatis iactantiā se ducerent
ad miseriam: & sue mortis humilitate: & sue beatitudinis benignitate destruxit: in
eis quorum corda per suā fidem mundans: ab illorum immūdissima dominatione
liberauit. Homo itaq; mortalis & miser longe seiūctus ab immortalibus & beatis:
quid eligat medium per quod immortalitati & beatitudini copulet᷑. Quod possit
delectare in demonū immortalitate miserum est: quod possit offendere in christi
mortalitate iam non est. Ibi ergo cauenda est miseria sempiterna: hic mors timēda
non est que esse nō potuit sempiterna: & beatitudo amāda est sempiterna. Ad hoc
quippe se interponit medius immortalis & miser ut ad īmortalitatē beatā trāsire
non sinat: q̄m in hoc persistit quod impedit id est in ipsa miseria. Ad hoc autem se
interposuit mortalis & beatus: ut mortalitati transacta & ex mortuis faceret im/
mortales: quod in se resurgendo monstrauit: & ex miseris beatos: quia beatitudo
nunq̃ ab ipso discessit. Alius est ergo medius malus qui separat amicos: alius bonus
qui reconciliat inimicos. Et ideo multi sunt medii separatores: qa multitudo que
beata est unius dei participatōe fit beata. Cuius participatōnis priuatione misera
multitudo malorum angelorū que se oppōit potius ad impedimentū: q̃ interpōit
ad btitudinis adiutoriū: & etiā ipsa multitudine obstrepit quodāmō ne possit ad
illud unū beatificū perueniri: ad qđ ut pduceremur nō multis sed uno mediatore
opus erat: & hoc eo ip̄o cuius participatōe sumus beati: hoc est uerbo dei nō facto:
sed per quod facta sūt oīa. Nec tamen ob hoc mediator est quia uerbū: maxime
quippe immortale & maxime beatum uerbum longe est a mortalibus miseris: sed
mediator per quod homo: eo ipso ostendens utiq; ad illud non solum beatū uerum
etiā beatificū bonū nō oportere quen alios mediatores: per quos arbitremur nobis
peruentionis gradus esse moliendos: quia beatus & beatificus deus factus particeps
hūanitatis nostre: cōpendiū p̄buit pticipāde diuīitatis sue. Neq; .n. nos a mortali/
tate & miseria liberans: ad āgelos immortales btōsq; ita pducit: ut eoꝝ pticipatōe
etiā nos īmortales & beati simus: sed ad illā trinitatē cuius & āgeli pticipatōe beati
sūt. Ideo q̄n in forma serui ut mediator eēt infra angelos esse uoluit: ī forma dei
super āgelos mansit. Idē in inferioribus uia uite: q in superioribus uita. Nō .n. ueꝝ
est qđ idem platonicus ait dixisse Platonē: nullus deus miscet᷑ hōi. Et hoc p̄cipuū
eorū sublimitatis ait esse specimen: ꝙ nulla attrectatione hominū contaminant᷑.

ERgo demones cōtaminari fatent̄: & ideo eos a quibus cōtaminant̄ mūdare non possunt: omnesq; immūdi pariter fiunt. & demones contrectatōe hoīm: & homines cultu demonū. Aut si & cōtrectari misceriq; hōibus: nec tñ cōtaminari demones possunt: dijs ꝓfecto meliores sunt: quia illi si miscerent̄ contaminarent̄. Nā hoc deoꝝ dicit̄ esse precipuū: ut eos sublimiter separatos hūana cōtrectatio contaminare non possit. Deum quidem summū omniū creatorē: quem nos uerum deum dicimus: sic a Platone predicari asseuerat: ꝙ ipse sit solus q̄ nō possit penuria sermonis humani: quis ratōe uel modice comprehendi: uix autē sapientibus uiris cum se uigore animi quantū licuit a corpore remouerunt: intellectum huius dei: id quoq; interdū uelut in altissimis tenebris rapidissimo coruscamīe lumē candidū intermicare. Si ergo supra oīa uere summus deus ītelligibili & ineffabili quadam pñtia: & si interdū: & si tanq̄ rapidissimo coruscamine lumen candidū intermicans: adest tamen sapientiū mentibus cum se quātum licuit a corpore remouerūt: Nec ab eis contaminari potest. quid est ꝙ isti dij propterea constituunt̄ lōge ī sublimi loco: ne contrectatione contaminent̄ hūana: quasi corpora illa etherea tactu tm̄ queant humano & non etiam uisu contaminari? Porro si non contaminant̄ sidera cum uident̄: quos deus omnes uisibiles dicit: nec demones hominū contamiuantur aspectu: q̄uis de proximo uideantur. An forte uocibus humanis cōtaminarentur: qui acie non contaminantur oculorum: & ideo demōes medios habent per quos eis uoces hominū nuntient̄: a quibus longe absunt: ut incontamīatissimi ꝑseuerēt? Quid iam de ceteris sensibus dicā? Non enī olfaciendo cōtaminari uel dij possent si adessent: uel cum adsunt demones possunt uiuorū corporū uaporibus hūanoꝝ: si tantis sacrificiorum tadaueris non contaminant̄ nidoribus. In gustandi autē sensu nulla necessitate refitiende mortalitatis urgent̄: ut fame adacti cibos ab hominibus querant. Tactus uero in potestate est. Nam licet ab eo potissimum sensu contrectatio dicta uideat̄: hactenus tamen si uellent miscerent̄ hōibus: ut uiderēt & ab hominibus uiderent̄: audirent & audirentur: tāgendi que aūt necessitas? Nā neq; homines id cōcupiscere auderent: cū deorū uel demonū bonoꝝ conspectu uel colloquio fruerentur. Et si ī tantū curiositas ꝓgrederetur ut uellet: quo nā pacto quispiam posset inuitū tangere deū uel demonem: qui nisi captū nō pōt passerē? Videndo igit̄ uisibusq; sep̄hendo: & loquendo & audiendo dij corpaliter misceri hōibus possent. Hoc autem modo demones si miscent̄ ut dixi & nō cōtaminant̄: dij autem contaminarentur si miscerentur: incontaminabiles dicunt demones: & contaminabiles deos. Si autem cōtaminantur & demones: quid conferūt hōibus ad uitā post mortē beatā quos cōtaminati mundare non possunt: ut eos mundos dijs incontaminatis possint adiungere: inter quos & illi medij constituti sūt? Aut si hoc eis beneficiū non conferunt: q̄d ꝓdest hominibus demonū amica meditatio? An ne post mortem non ad deos homines per demones transeant: sed simul uiuant utriq; contaminati: ac per hoc neutri beati? Nisi forte quis dicat more spongiarū uel huiuscemodi rerū mundare demones amicos suos: ut tanto ipsi sordidiores fiāt: quanto fiūe hoīes eis uelut tergentibus mūdiores. Quod si ita est: cōtaminationibus dij miscent̄ demonibus: qui ne contaminarent̄: hoīm ꝓpinquitatē cōtrectationēq; uitarunt. An forte dij possunt ab hōibus contaminatos mundare demones: nec ab eis contaminari: & eo modo non possunt & homines? Quis talia sentiat: nisi quem

fallacissimi demones deceperunt? Quid q si uideri & uidere cōtaminat: uidentur ab hōibus dii: quos uisibiles dicit clarissima mūdi lumina & cetera sidera: tutioresq; sunt demones ab ista hominū contaminatōne: qui non possunt uideri nisi uelint. Aut si nō uideri sed uidere cōtaminat: negent ab istis clarissimis mundi luminibus quos deos opinantur uideri homines: cum radios suos terras usq; pertendant. Qui tamen eorum radii per queq; diffusi immunda inde non contaminant: & dii cō/taminarentur si hōibus miscerent: etiā si esset necessarius in subueniendo cōtactus. Nam radius solis & lune terra contingit: nec ista contaminat luce. miror autem plurimū tam doctos hoies: qui cūcta corporea & sensibilia que pre incorpalibus & intelligibilibus postponenda iudicauerunt: cum agitur de beata uita: corpaliū contrectationū facere mentionem. Vbi est illud Platōis ubi ait. Fugiendū ē igit ad clarissimā patriam. & ibi parebūt tibi omnia. Que igitur classis inquit effugat similem deo fieri? Si ergo deo tanto similior quāto quisq; fit propinquior: nulla est ab illo alia lōginquitas q̄ eius dissimilitudo. Incorporali uero illi eterno & in/cōmutabili tāto ē aīa hōis dissimilior: q̄to rerū tpaliū mutabiliūq; cupidior.

Oc ut sanetur qm̄ immortali puritati que in summo est: ea que in imo sunt mortalia & immunda cōuenire non possunt: opus est quidem mediatore: nō tamen tali qui corpus quidem habeat immortale propinquū summis: animū autē morbidū similē infimis: quo morbo nobis iuideat potius ne sanemur: q̄ adiuuet ut sanemur: sed tali q nobis infimis ex corporis mortalitate coaptatus: īmortali spūs iustitia per quā non locoꝝ distantia sed similitudinis excellentia mansit ī sūmis: mundandis liberandisq; nobis uere diuinū prebeat adiutoriū. Qui pfecto incōta/minabilis deus absit ut cōtaminationem timeret ex homine quo indutus est: aut ex hōibus inter quos in homine conuersatus est. Non enim parua sunt hec interim duo que salubriter sua incarnatione monstrauit: nec carne posse cōtamīari uerā diuinitatem: nec ideo putandos demōes nobis esse meliores quia nō habēt carnē. Hic est sicut eū predicat sācta scriptura mediator dei & hoīm homo xp̄c Ihesus: de cuius diuītate q̄ patri ē semp eq̄lis: & hūanitate q̄ nobis factus ē similis: nō hic locus est ut cōpetenter p nostra facultate dicamus.

Falsi aūt illi fallacesq; mediatores demones: q cū p spiritus immūditiā miseri ac maligni multis effectibus clareant: p corpaliū tamen locoꝝ interualla: & per aereorū corporum leuitatem a puectu aīmorū nos auocare atq; auertere moliūt: nec uiā p̄bent ad deū: sed ne uia teneat impediūt. qn̄ qdē & in ipsa uia corporali que falsissima est & plenissima erroris: q̄ nō iter agit iustitia: qm̄ non p corporalē altitudinē sed p spūalē hoc ē incorpalē similitudinē ad deū debemus ascēdere: in ipsa tn̄ corporali uia quā demonū amici p elemētoꝝ gradus ordināt: iter ethereos deos & terrenos hoies aereis demōibus medius constitutis: hoc deos opinant habere p̄cipuū: ut pp̄ter hoc interuallū locoꝝ cōtrectatōe nō cōtaminent humana. Ita dēones cōtamīari potius ab hōibus: q̄ hoies mūdari a dēonibus credūt: & ideo ipos cōtamīari potuisse: nisi loci altitudīe munirēt. Quis tā īfelix ē ut ista uia mūdari se existimet: ubi hoies cōtaminātes: dēones cōtamīati: dii cōtamīabiles p̄dicant: & nō potius eligat uiā ubi cōtaminātes magis dēones euitēt: & ab incōtamīabili deo ad ineūdam societatē incōtamīatoꝝ angeloꝝ hoies a cōtaminatōe mundentur.

SEd ne de uerbis etiã nos certare uideamur: qm̃ nõnulli istoꝝ ut ita dixerim demonicolaꝝ in quibus & Labeo est: eosdem perhibent ab aliis angelos dici quos ipsi demones nũcupant: iam mihi de bonis angelis aliquid uideo differendum quos isti esse non negant: sed eos bonos demones uocare q̃ angelos malunt. Nos autẽ sicut scriptura loquit̃ scd̃m quã xp̃iani sumus: angelos quidem partim bonos: partim malos: nunq̃ uero bonos demones legimus. Sed ubicũq: illarũ literaꝝ hoc nomen positum reperitur: siue demones siue demonia dicantur: non nisi maligni significant̃ spiritus. Et hanc loquendi consuetudinẽ in tantum populi usq: quaq: secuti sunt ut eorum etiam q pagani appellant̃: & deos multos ac demões colẽdos esse contendũt: nullus fere sit tam literatus & doctus: qui audeat in laude uel seruo suo dicere demonem habes: sed quilibet hoc dicere uoluerit: non se aliter accipi q̃ maledicere uoluisse dubitare non possit. Que igitur nos causa compellit: ut post offensionem auriũ tam multarum: ut iam pene sint oĩum que hoc uerbum nisi in malam partẽ audire consueuerũt: qđ diximus cogamur exponere: cum possimus angeloꝝ noĩe adhibito: eandẽ offensionẽ que noĩe demonũ fieri poterat euitare.

QVanq̃ etiã ipsa origo huius nominis: si diuinos intueamur libros aliqd affert cognitiõe dignissimũ. Demões enim dicunt̃: qm̃ uocabulũ grecũ ẽ ob sciẽtiã noĩati. Apostolus aũt spiritu sãcto locutus ait. Sciẽtia inflat: caritas uero edificat. quod recte aliter non intelligitur: nisi scientiam tunc prodesse cũ caritas inest: sine hac autem inflare id est in superbiam inanissime quasi uentositatis extollere. Est ergo in demonibus scientia sine caritate: & ideo tam inflati id est tam superbi sũt: ut honores diuinos & religionis seruitutem quam uero deo deberi sciunt: sibi satis egerint exhiberi: & quantum possunt & apud quos possunt adhuc agunt.

COntra superbiã porro demonũ qua pro meritis possidebatur genus hũanũ: dei humilitas que in christo apparuit quantam uirtutem habeat: aĩe hoĩum nesciũt imũdicia elatõis inflate: demõibus similes supbia nõ sciẽtia. Ipi aũt dẽones etiã hoc ita sciũt: ut eidẽ dño infirmitatẽ carnis induto dixerit. Quid nobis & tibi Iesu nazarene? Venisti ante tẽpus pdere nos. Clarũ ẽ in his uerbis: q in eis & tãta scientia erat: & caritas nõ erat. Penã suã qppe formidabãt ab illo: nõ ĩ illo iustitiã diligebãt. Tantũ uero eis ĩnotuit q̃ntũ uoluit: tm̃ aũt uoluit q̃ntũ oportuit. Sed sic ĩnotuit nõ sicut ãgelis sanctis: q eius scd̃m id q dei uerbũ ẽ pticipata ẽternitate pfruunt̃: sed sicut eis terrendis innotescendũ fuit: ex quorũ tirannica quodãmodo ptãte fuerat liberaturus pdestĩatos in suũ regnũ: & gloriã semp ueracẽ & ueraciter sẽpiternã. Innotuit ergo demõibus: nõ p id qđ ẽ uita eterna & lumẽ ĩcõmutabile qđ illũiat pios: cui uiuendo p fidẽ que ĩ illo ẽ corda mũdant: sed p quedã tpalia sue uirtutis effecta & occultissime signa psentie: que ãgelicis sẽsibus etiã malignoꝝ spirituũ potius q̃ infirmitati hoĩm possent esse conspicua. Deniq: qñ ea paululum suppmẽda iudicauit: & aliq̃to altius latuit: dubitauit de illo demonũ pnceps: eũq: temptauit an xp̃c esset explorans: quãtũ se temptari ipse pmisit: ut hominẽ quẽ gerebat ad nostre imitatõis tparet exemplũ. Post illã uero temptationẽ cũ ãgeli sicut scriptũ ẽ ministrabant ei boni utiq: & sancti: ac p hoc his spiritibus immundis metuendi & tremendi: magis magisq: innotescebat demonibus quantus esset: ut ei iubẽti q̃uis in illo cõtemptibilis uideret̃ carnis infirmitas: resistere nullus auderet.

HIs igitur angelis bonis o͞mis corporaliú temporaliúq; rerú scientia q̃ inflant demones uilis est: nó q eaꝝ ignari sint: sed q illis dei qua sanctificant caritas cara est: p cuius nó tm̃ icorporali uerú etiá incómutabili & ineffabili pulcritudine cuius sancto amore inardescunt: omnia que infra sunt & qđ illud est nó sút: seq; ipsos inter illa contempnút ut ex toto q boni sunt eo bono ex quo boni sunt p fruátur. Et ideo certius etiá tpalia & mutabilia ista nouerút: quia eoꝝ p̄ncipales causas in uerbo dei conspiciunt per quod factus est mundus: quibus causis quedam probant quedam reprobant: cuncta ordinant. Demones aút non eternas tẽporú causas: & quodámodo cardinales i dei sapientia cótemplant: sed quorundá signoꝝ nobis occultorum maiore experientia multo plura q̃ homines futura prospiciút: dispositiones quoq; suas aliquando prenúciant. Deniq; sepe isti: nunq̃ illi omnino fallútur. Aliud est ení temporalibus tẽporalia & mutabilibus mutabilia cóiectare: eisq; temporalem & mutabilem modum sue uoluntatis & facultatis inserere: quod demonibus certa ratióe pmissum est. aliud aút in eternis atq; incómutabilibus dei legibusque i eius sapientia uiuút mutatónes temporú preuidere: deiq; uolútatem que tam certissima q̃ potentissima est diuini spiritus eius participatóe cognoscere: quod sanctis angelis recta discretione donatum est. Itaq; non solum eterni uerú etiam beati sunt. bonú autem quo beati sunt: deus illis est a quo creati sunt. Illius quippe indeclinabiliter participatione & contemplatione perfruuntur.

HOs si platonici malunt deos q̃ demones dicere: eisq; ánumerare quos a súmo deo conditos deos scribit eorum auctor & magister Plato: dicát qđ uolunt. non enim cum eis de uerborum cótrouersia laborandú est. Si. n. eos sic imortales asserunt ut tamen a summo deo factos: & si nó per seipsos sed ei a quo facti sunt adherendo beatos esse dicunt: hoc dicút quod dicimus. quolibet eos noíe appellét. Hanc autem platonicorú esse sententiá: siue omniú siue meliorú: in eorum literis inueniri potest. Nam & de ipo noíe quo huiusmodi imortalem beatáq; creaturá deos appellát: ideo inter nos & ipsos pene nulla dissensio est: qa & in nostris sacris literis legit: deus deoꝝ dñs locutus est. & alibi. Cófitemini deo deorú. & alibi. Rex magnus sup oés deos. Illud aút ubi scptú é. terribilis é sup omés deos: cur dictú sit deinceps ostendit. sequit ení. Quoniá omés dii gentiú demóia: dominus aút celos fecit. Super omnes ergo deos dixit: sed gentiú id est quos gentes p diis habent: que sunt demóia. Ideo terribilis: sub quo terrore dño dicebát. uenisti áte tempus pdere nos? Illud uero ubi dicitur deus deorum: nó potest intelligi deus demoniorum: & rex magnus super omnes deos absit ut dicatur & rex magnus super oía demóia. Sed hoíes quoq; i populo dei eadem scriptura deos appellat. Ego inquit dixi dii estis: & filii excelsi omnes. Potest itaq; intelligi horú deorú deus: qui dictus é deus deorum & super hos deos rex magnus: q dictus est rex magnus super omnes deos. Veruntamen cú a nobis querit: si homines dicti sunt dii: q in populo dei sút quẽ per angelos uel per homines alloquitur deus: quáto magis immortales eo nomine digni sunt: qui ea fruunt beatitudine ad quá deú colendo cupiút hoíes puenire? Quid respó debimus: nisi nó frustra i scripturis sanctis expressius hoíes nú cupatos deos: q̃ illos immortales & beatos qbus nos eq̃les futuros in resurrectióe promittit. ne scilicet ppter illorum excellentiá aliquem eoꝝ nobis constituere deú infidelis

auderet infirmitas? Quod in hoīe facile est euitare. Et euidentius dici debuerunt homines dii in populo dei: ut certi ac fidentes fierent: esse eum deum suū q dictus est deus deorum. quia & si appellentur dii immortales illi ac beati qui in celis sūt: non tamen dicti sūt dii deorū id est dii hominū in populo dei constitutoꝝ: qbus dictum est. ego dixi dii estis: & filii excelsi omnes. Hinc est quod ait apostolus. Et si sunt q dicanē dii siue in celo siue in terra: sicuti sunt dii multi & domīi multi: nobis tamen unus deus pater ex quo omnia & nos in ipso: & unus dominus Ihesus xp̄c: per quem omnia & nos per ipsum. Non multū ergo de nomine disputandum est: cum res ipsa ita clara sit: ut a scrupulo dubitationis aliena sit. Illud uero quod nos ex eorum immortalium beatorum numero missos angelos esse dicimus: qui dei uoluntatem hōībus annūtiarent: illis autem non placet: quia hoc ministeriū non per illos quos deos appellant id est īmortales & beatos: sed p demones fieri credūt: quos immortales tm̄ nō etiā beatos audent dicere: aut certe ita immortales ac btōs: ut tamen demones bonos non deos sublimiter collocatos. & ab hūana cōtrectatiōe semotos. Quāuis nominis controuersia uideatur: tamen ita detestabile est nomen demonū: ut hoc modis oībus a sanctis angelis nos remouere debeamus. Nūc ergo ita liber iste claudatur: ut sciamus immortales ac beatos quomodolibet uocenē: qui tamen facti & creati sūt: medios nō esse ad immortalitatem beatitudinē p ducēdis mortalibus miseris: a quibus utraq; differentia separant. Qui aūt medii sunt: cōem habendo immortalitatem cum superioribus: miseriam cum inferioribus: quoniam merito malitie miseri sunt: beatitudinem quā non habent inuidere nobis possunt potius q̄ prebere. Unde nihil habent amici demonū quod nobis dignū afferāt: cur eos tanq̄m adiutores colere debeamus: quos potius ut deceptores uitare debemus. Quos autem bonos & ideo non solum immortales: uerum etiam beatos deoꝝ noīe sacris & sacrificiis propter uitā beatā post mortem adipiscendam colendos putant: qualescunq; illi sint & quolibet uocabulo digni sint: nos eos uelle per tale religiōis obsequiū nisi unū deum coli: a quo creati & cuius participatōe beati sūt: adiuuāte ipso in sequenti libro diligentius disseremus.

Mniū certa sententia ē q ratione quoquo modo uti possūt: beatos esse omnes homines uelle. Qui aūt sint uel unde fiāt dū mortaliū querit infirmitas: multe magneq; cōtrouersie cōcitate sūt: ī qbus philosophi sua studia & ocia cōtriuerūt: quas in medium adducere atq; discutere & lōgum est & non necessariū. Si enī recolit q hec legit: quid in libro egerimus octauo: in eligēdis philosophis cū quibus hec de beata uita que post mortem futura est questio tractaret: utrum ad eam uni deo uero q etiā est deorum effector: an plurimis diis religiōe sacrisq; seruiendo puenire possimus: nō etiam hic eadem repeti expectet: presertim cum possit relegendo si forte oblitus est adminiculari memoriam. Elegimus enī platonicos oīum philosophoꝝ merito nobilissimos: ppterea quia sapere potuerunt: licet immortalem ac rationalem uel intellectualem hominis animam: nisi participato lumine illius dei a quo & ipsa & mundus factus est: beatam esse non posse. Ita & illud quod oēs hoīes appetunt

id est uitam beatā: quenq̃ isti assecuturū negant: qui non illi uni optimo quod est incōmutabilis deus puritate casti amoris adheserit. Sed qa & ipsi quoq; siue cedē/tes uanitati erronq; populorū: siue ut ait apostolus euanescentes in cogitatōibus suis multos deos colendos ita putauerunt: uel putari uoluerunt: ut etiā quidā eorū demonibus diuinos honores sacrorum & sacrificioꝝ deferendos esse censerent: qbus iam ex parte non parua respondimus. nūc uidendū ac disserendum est q̃ntū deus donat: īmortales ac beati in celestibus sedibus: dñationibus: principatibus: ptātibus constituti: quos isti deos & ex quibus quosdam uel bonos demones uel nobiscum angelos nominant: quō credendi sūt uelle a nobis religionē pietatēq; seruari. hoc ē ut apertius dicā. utꝝ etiā sibi an tantū deo suo q etiā noster est placeat eis ut sacra faciamus & sacrificemus: uel aliqua nostra seu nos ipsos religiōis ritibus cōsecremus. Hic est.n. diuinitati: uel si expressius dicendum est deitati debitus cultus: propter quē uno uerbo significandū qm̃ satis mihi idoneum nō occurrit latinū: greco ubi necesse ē insinuo quid uelim dicere. Latriā qppe nostri ubicūq; sanctaꝝ scꝑturaꝝ positum est: interpretati sunt seruitutem. Sed ea seruitus que debet hōibus: scd'm quā precepit apostolus seruos dominis suis subditos esse debere: alio nomine grece nuncupari solet. Latria uero scd'm consuetudinem qua locuti sunt q nobis diuina eloquia cōdiderūt: aut semper aut tam frequenter ut pene semꝑ ea dicat seruitus: que pertinet ad colendū deū. Proinde si tm̃modo cultus ipse dicat: nō soli deberi uidet. Dicimur.n. colere hoīes: quos honorificacōe: uel recordatōne: uel presentia frequentamus. Nec solum ea qbus nos religiosa hūilitate subiicimus: sed quedā etiā que subiecta sūt nobis coli ꝑhibent. Nā ex hoc uerbo agricole & coloni & incole uocant. Et ipsos deos non ob aliud appellant celicolas: nisi ꝙ celū colant. nō utiq; uenerando: sed inhabitando tanq̃ quosdā celi colonos. nō sicut appellant coloni q cōditionē debent genitali solo ꝑpter agriculturā sub dominio possessoꝝ: sed sicut ait quidā latini eloquii magnus auctor. Vrbs ātiqua fuit: tirii tenuere coloni. Ab incolendo.n. colonos uocauit: non ab agricultura. Hinc & ciuitates a maioribus ciuitatibus uelut populorū examinibus condite: colonie nuncupātur. Ac per hoc cultū quidem non deberi nisi deo: ꝑpria quadā notōne uerbi huius uerissimū est. Sed qa & aliaꝝ rerū dicit cultus: ideo latine uno uerbo signari cultus deo debitus nō potest. Nā & ipsa religio q̃uis distinctius nō quēlibet sed dei cultū significare uideat: unde isto nomine interpretati sunt nostri eā que grece trescia dicit: tamē quia latina loquendi consuetudine nō solum imperitoꝝ: uerū etiā doctissimorū: & cognatōibus hūanis atq; affinitatibus & qbusq; necessitudinibus dicit exhibēda religio. nō eo uocabulo uitat ambiguū cum de cultu deitatis uertitur questio: ut fidenter dicere ualeamus religionem nō eē nisi dei cultum: qm̃ uidet hoc uerbū a significanda obseruātia ꝑpinquitatis hūane insolenter auferri. Pietas quoq; ꝑꝑe dei cultus intelligi solet: quā greci eusebian uocāt. Hec tñ & erga parentes officiose haberi dicit. more aūt uulgi hoc nomen etiā in opibus misericordie frequētatur. Quod ideo arbitror euenisse: qa hec fieri ꝑcipue deus mādat: eaq; sibi uel ꝑ sacri/ficiis uel pre sacrificiis placere testat. Ex qua loquendi cōsuetudine factū est: ut & deus ipē dicat pius: quē tñ greci nullo suo sermōis usu euseben uocāt: q̃uis eusebian pro misericordia illoꝝ etiā uulgus usurpet. Vnde in quibusdam scripturaꝝ locis ut distinctio certior appareat: nō eusebian qd' ex bono cultu: sed theosebian qd' ex dei cultu compositū resonat: dicere maluerūt. Vtrūlibet aūt hoꝝ nos uno uerbo enūtiare nō possumus. Que itaq; latria grece nuncupatur: & latine interpretatur

ſeruituſ: ſed ea qua colimuſ deum: uel que treſcia grece latine aũt religio dicit̃. ſed ea que nobiſ ẽ erga deũ: uel quã illi theoſebian noſ uero nõ uno uerbo exp̃mere: ſed dei cultum poſſumuſ appellare: hãc ei tm̃ deo deberi dicimuſ qui uetuſ eſt deuſ: facitq; ſuoſ cultoreſ deoſ. Quicũq; igit̃ ſũt in celeſtibuſ habitatõnibuſ ĩmortaleſ & beati: ſi noſ nõ amãt nec beatoſ eſſe noſ uolũt: colendi utiq; nõ ſunt. Si aũt amãt & btõſ uolũt: p̃fecto inde uolũt unde & ipſi ſũt. An aliũde ipi beati: aliũde noſ?

SEd non eſt nobiſ ulluſ cum hiſ excellentioribuſ philoſophiſ in hac queſtione conflictuſ. Viderũt.n. ſuiſq; literiſ multiſ modiſ copioſiſſime mãdauerũt: hinc illoſ unde & noſ fieri beatoſ: obiecto quodã lumine intelligibili qd̃ deuſ ẽ illiſ: et aliud eſt q̃ illi: a quo illuſtrant̃ ut clareãt: atq; eiuſ participatõne perfecti beatiq; ſubſiſtant. Sepe multũq; Plotinuſ aſſerit ſenſum Platõiſ explananſ: ne illã quidẽ quam credũt eſſe uniuerſitatiſ aĩam aliunde beatã eſſe q̃ noſtrã: idq; eſſe lumẽ qd̃ ipſa non eſt ſed a quo creata eſt: & quo intelligibiliter illuminance intelligibiliter lucet. Dat etiam ſimilitudinẽ ad illa incorporea: de hiſ celeſtibuſ cõſpicuiſ ampliſq; corp̃ibuſ tanq̃ ip̃e ſit ſol & ipſa ſit luna. Lunã q̃ppe ſoliſ obiectu illumiari putat. Dicit ergo ille magnuſ platõicuſ: aĩam rõnabilẽ ſiue potiuſ intellectualiſ dicenda ſit ex quo genere etiã ĩmortaliũ beatorumq; aĩaſ eſſe intelligit: quoſ in celeſtibuſ ſedibuſ habitare non dubitat: non habere ſupra ſe naturam niſi dei q fabricatuſ ẽ mundũ a quo & ipſa facta eſt: nec aliunde illiſ ſup̃niſ preberi uitã btãm & lumen intelligentie ueritatiſ: q̃ unde prebet̃ & nobiſ: cõſonãſ euãgelio ubi legitur. Fuit homo miſſuſ a deo cui nomen erat Iohãneſ. hic uẽit in teſtimoniũ: ut teſtimoniũ perhiberet de lumine: ut omẽſ crederẽt per eũ. Nõ erat ille lux: ſed ut teſtimõium perhiberet de lumine. Erat lumen uerũ qd̃ illũiat omnẽ hoĩem uenientẽ in hunc mundũ. In q̃ differentia ſatiſ oſtendit̃: aĩam rõnalem uel ĩtellectualẽ: q̃liſ erat in Iohãne ſibi lumẽ eſſe nõ poſſe: ſed alteriuſ ueri luminiſ participatõne lucere. Hoc & ipſe Iohanneſ fatet̃: ubi ei perhibenſ teſtimoniũ dicit. Noſ omẽſ de plenitudine eiuſ accepimuſ.

QVe cum ita ſint: ſi platõici uel quicũq; alii ita ſenſerũt cognoſcenteſ deũ ſicut deum glorificarẽt & gratiaſ agerent: nec euaneſcerent in cogitationibuſ ſuiſ: nec populorũ erroribuſ p̃tim auctoreſ fierẽt: partim reſiſtere nõ auderẽt: p̃fecto cõfiterent̃ & illiſ ĩmortalibuſ ac beatiſ & nobiſ mortalibuſ ac miſeriſ: ut ĩmortaleſ & beati eſſe poſſimuſ: unum deum deorum colendum qui & noſter eſt & illorum.

HVic noſ ſeruitutem que latria grece dicit̃: ſiue in quibuſq; ſacramentiſ ſiue in nobiſ ipſiſ debemuſ. Huiuſ.n. templũ ſimul omẽſ: & ſinguli templa ſumuſ: q̃a & oĩum cõcordiã & ſinguloſ inhabitare dignat̃. nõ in omĩbuſ q̃ in ſinguliſ maior: quoniã nec mole diſtendit̃: nec partitõe minuit̃. Cũ ad illũ ſurſũ ẽ: eiuſ eſt altare cor noſtrũ: eiuſ unigenito cũ ſacerdote placamur. ei cruẽtaſ uictimaſ cedimuſ: qñ uſq; ad ſanguinem p̃ eiuſ ueritate certamuſ: ei ſuauiſſimũ adolemuſ incenſum: cũ in eiuſ conſpectu pio ſanctoq; amore flagramuſ. Ei dona eiuſ in nobiſ noſq; ipſoſ uouemuſ & reddimuſ: ei beneficiorum eiuſ ſolennitatibuſ feſtiſ & diebuſ ſtatutiſ dicamuſ ſacramuſq; memoriã: ne uolumĩe temporũ ingrata ſubrepat obliuio. Ei ſacrificamuſ hoſtiam hũilitatiſ & laudiſ: ĩ ara cordiſ igne feruide caritatiſ. Ad hũc uidendum ſicut uideri poterit: eiq; coherendũ: ab omni peccatorũ & cupiditatum

malaꝝ labe mundamur:& eius noīe cōsecramur. Ipse enim fons nostre btitudinis:
ipse omnis appetitōnis est finis. Hunc eligentes uel potius reeligentes: amiseramus
enim negligentes: hunc ergo reeligentes unde & religio dicta perhibetur: ad eum
dilectōe tendimus: ut perueniendo quiescamus: ideo beati: quia illo fine perfecti.
Bonū .n. nostrū de cuius fine inter philosophos magna contentio ē: nullū ē aliud
q̄ illi coherere: cuius unius aīa intellectualis incorporeo si dici pōt amplexu: ueris
implet̄ fecundatq̄ uirtutibus. hoc.n.bonū diligere in toto corde: in tota aīma: et
in tota uirtute p̄cipimur. Ad hoc bonū debemus & a qbus diligimur duci: & quos
diligimus ducere: si complent̄ illa duo precepta in qbus tota lex pendet & ꝓphete.
Diliges dominū deū tuū in toto corde tuo: & in tota anima tua: et in tota mente
tua. & diliges ꝓximū tuū tanq̄ teip̄m. Vt.n.homo sese diligere nosset. cōstitutus
est ei finis quo referret oīa que ageret ut beatus esset. Non.n. qui se diligit aliud
uult esse q̄ beatus. hic aūt finis est adherere deo. Iam igitur scienti diligere seip̄m:
cōmendatur de ꝓximo diligendo sicut seipsum. In quo quid aliud mādat̄: nisi ut
ei quātum potest cōmendet diligendum deum: Hic est dei cultus: hec uera religio:
hec recta pietas: hec tm̄ deo debita seruitus. Quecūq; igit̄ īmortalis ptās q̄ntalibet
uirtute predita: si nos diligit sicut seipsam: ei uult esse subditos ut beati simus: cui &
subdita beata est. Si ergo non colit deū misera est: qa deo priuat̄. si aūt colit deū:
nō uult se coli ꝓ deo. Illi.n. potius diuine sententie suffragat̄: & dilectiōis uiribus
fauet: qua scriptum est: sacrificans diis eradicabitur nisi dño soli. Nam ut alia nunc
taceam que pertinent ad religionis obsequiū quo colit̄ deus: sacrificiū certe nullus
hominum est qui audeat dicere deberi nisi dño soli. Multa denique de cultu diuino
usurpata sunt que honoribus deferunt̄ hūanis: siue hūilitate nimia: siue adulatōe
pestifera: ita tn̄ ut qbus ea deferunt̄ hoīes haberent̄: q dicunt̄ colendi & uenerādi.
si autē eis multū addit̄ & adorandi. Quis uero sacrificandū censuit: nisi ei quē deū
aut sciuit: aut putauit: aut finxit? Quā porro āntiquus sit ī sacrificādo dei cultus. duo
illi fratres Cayn & Abel satis indicāt: quorum maioris deus reprobauit sacrificiū:
minoris aspexit.

multaque de cultu diuino usurpata sunt ab h'ibz

QVis autem ita desipiat ut existimet aliquibus usibus dei esse necessaria que in
sacrificiis offerunt̄: Quod cū multis locis diuina scriptura testet̄: ne longum
faciamus: breue illud de psalmo cōmemorare sufficiat. Dixi dño deus meus es tu: qm̄
bonorū meoꝝ nō eges. Nō solum igit̄ pecore uel qualibet alia re corruptibili atq;
terrena: sed ne ipsa quidem iusticia hominis deū egere credendū est: totūq; ꝙ recte
colitur deus homini prodesse nō deo. Neq; enim fonti se quisq̄ dixerit profuisse
si biberit: aut luci si uiderit. Nec ꝙ ab antiquis patribus talia sacrificia facta sunt
in uictimis pecorū: que nunc dei populus legitime non facit: aliud intelligendum
est: nisi rebus illis eas res fuisse significatas: que agunt̄ ī nobis ad hoc ut inhereamus
deo: & ad eundem finem proximo consulamus. Sacrificiū ergo uisibile: inuisibilis
sacrificii sacramentū id est sacrum signū est. Vnde ille penitens apud ꝓphetam: uel
ipse propheta querens deū peccatis suis habere propiciū: si uoluissem inqt sacrificiū
dedissem: utiq; holocaustis non delectaberis. Sacrificiū deo spiritus contribulatus:
cor contritū & humiliatū deus nō spernit. Intueamur quēadmodū ubi deū dixit
nolle sacrificiū: ibi deū ostendit uelle sacrificiū. Nō uult ergo sacrificiū trucidati
pecoris: sed uult sacrificiū cōtriti cordis. Illo igit̄ qđ eū nolle dixit: hoc significat̄
quod eū uelle subiecit. Sic itaq; illa deum nolle dixit: quō a stultis ea uelle credit̄:
uelut sue gratia uoluptatis. Nam si ea sacrificia que uult: quorum hoc unū est cor

cõtritũ & bumiliatũ dolore penitendi: nollet eis sacrificiis significari que uelut sibi delectabilia desiderare putatus est: nõ utiq; de his offerẽdis in lege ueteri p̃cepisset. & ideo mutãda erant oportuno certoq; iam tempore: ne ipsi deo desiderabilia uel certe in nobis acceptabilia: ac nõ potius que his significata sũt crederent. Hinc & & alio loco psalmi alterius: si esuriero inquit: non dicam tibi: meus est enim orbis terre & plenitudo eius. Nunqd manducabo carnes taurorũ: aut sanguinẽ bircorũ potabo? Tanq̃ diceret. Vtiq; si mibi necessaria essent: nõ a te peterem que babeo in potestate. Deinde subiũgens quid illa significent. Immola inquit deo sacrificiũ laudis: & redde altissimo uota tua. Et inuoca me in die tribulatõnis: & eripiam te & magnificabis me. Item apud aliũ propbetã. In quo inquit apprebẽdã dominũ: & assumã deum meum excelsum? Si apprebendam illum in bolocaustis: in uitulis anniculis? Si acceptauerit dominus in milibus arietum: aut in denis milibus bircorũ pinguiũ? Si dedero primogenita mea pro impietate mea: fructũ uentris mei pro peccato anime mee? Si annũtiatũ est tibi bomo bonũ: aut quid deus exquirat a te: nisi facere iudiciũ & diligere misericordiã & paratũ esse ire cũ dño deo tuo? Et in buius ppbete uerbis utrunq; distinctũ est satisq; declaratum: illa sacrificia non requirere deum: quibus significant̃ bec sacrificia que requirit deus in epistola que scribit̃ ad bebreos. Benefacere inquit & cõmunicatores esse nolite obliuisci. talibus enim sacrificiis placatur deus. Ac per boc ubi scriptũ est: misericordiã magis uolo q̃ sacrificiũ: nibil aliud q̃ sacrificio sacrificiũ prelatũ oportet intelligi: qm̃ illud quod ab bominibus appellatur sacrificiũ: signũ est ueri sacrificii. Porro aũt misericordia uerũ sacrificiũ est: unde dictũ est qđ pauloante cõmemoraui: talibus .n. sacrificiis placat̃ deus. Quecũq; igitur in ministerio tabernaculi siue templi multis modis de sacrificiis legunt̃ diuinitus esse precepta: ad dilectionem dei & proximi significãdo referunt̃. In bis enim duobus preceptis ut scriptũ est: tota lex pendet & propbete.

Proinde uerum sacrificiũ est omne opus quod agit̃: ut sancta societate inbereamus deo: relatum scilicet ad illum finem boni quo ueraciter possimus esse beati. Vnde & ipsa misericordia qua bomini subuenit̃: si ppter deũ nõ fit: nõ est sacrificiũ. Et si enim ab bõie fit uel offertur: tamen sacrificiũ res diuina est: ita ut boc quoq; uocabulo id latini ueteres appellauerint. Vnde ipse bomo dei nomini consecratus est & deo deuotus: in q̃ntũ mũdo morit̃ ut deo uiuat: sacrificium est. Nam & boc ad misericordiã pertinet. quã quisq; in seipsum facit. Propterea scptũ est. miserere aĩe tue placens deo. Corpus etiã nostrũ cũ per temperãtiã castigamus si boc queãdmodum debemus propter deum facimus: ut nõ exbibeamus membra nostra arma iniqtatis peccato: sed arma iustitie deo: sacrificiũ est. Ad qđ exbortãs apostolus ait. Obsecro itaq; fratres uos p misericordiam dei: ut exbibeatis corpora uestra bostiam uiuentem sanctã deo placentẽ: rõnabile obsequiũ uestrũ. Si ergo corpus quo inferiore tanq̃ famulo uel tanq̃ instrumento utitur aĩa: cũ eius bonus & rectus usus ad deũ refertur sacrificiũ est: quãto magis aĩa ipsa cũ se refert ad deũ: ut igne amoris eius accensa formã concupiscentie secularis amittat: eiq; tanq̃ incõmutabili forme subdita reformet̃: binc ei placens q ex eius pulcritudĩe acceperit: fit sacrificiũ. Quod idẽ apostolus cõsequẽter adiũgens: & nolite inquit cõformari buic seculo: sed reformamini in nouitate mentis uestre: ad pbãdũ que sit uolũtas dei: quod bonũ & beneplacitum & perfectum. Cum igitur uera sacrificia opera sint misericordie: siue in nosipsos siue in proximos que referuntur ad deũ: opera uero

misericordie non ob aliud fiāt: nisi ut a miseria liberemur: ac ꝑ hoc ut beati simus: quod non fit nisi a bono illo de quo dictum est: mihi aūt adherere deo bonū est: profecto efficit̄ ut tota ipsa redempta ciuitas hoc est cōgregatō societasq; sāctoꝝ: uniuersale sacrificiū offerat̄ deo per sacerdotē magnū: qui etiā seipsum obtulit in passiōe pro nobis: ut tāti capitis corpus essemus scd̄m formā serui. Hanc.n. obtulit: in hac oblatus est: quia scd̄m hanc mediator est: in hac sacerdos in hac sacrificium est. Cum itaq; nos hortatus eēt apostolus ut exhibeamus corpora nostra hostiam uiuam sanctam deo placentem: rōnabile obsequiū nostrū: & nō cōformemur huic seculo: sed reformemur ī nouitate sensus nostri: ad probandū que sit uoluntas dei: quod bonū & beneplacitū & ꝑfectum: qd̄ totū sacrificiū nosipsi sumus: dico enim inquit per gratiam dei que data est mihi oīmibus qui sunt inter uos: non plus sape q̄ oportet sapere: sed sapere ad temperantiā. sicut unicuiq; deus partitus ē fidei mē/suram. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus: oīa autē membra non eosdem actus habēt: ita multi unū corpus sumus in xp̄o: singuli aūt alter alterius membra habentes dona diuersa scd̄m gratiā que data est nobis. Hoc ē sacrificium christianoꝝ. multi unū corpus sumus ī christo. qd̄ etiā sacramēto altaris fidelibus noto frequētat ecclesia: ubi ei demōstrat̄ ꝙ ī ipsa oblatōe quā offert ipa offerat̄.

[M]Erito illi in celestibus sedibus constituti īmortales & beati: qui creatoris sui participatōe cōgaudēt: cuius eternitate firmi: cuius ueritate certi: cuius munere sancti sunt: qm̄ nos mortales & miseros ut immortales btiq; simus misericorditer diligūt: nolūt nos sibi sacrificare: sed ei cuius & ipi nobiscū se esse nouerunt. Cum ipsis enī sumus una ciuitas dei: cui dicit̄ in psalmo. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. cuius pars in nobis peregrinat̄: pars in illis opitulat̄. De illa quippe superna ciuitate ubi dei uoluntas intelligibilis atq; incōmutabilis lex est: de illa super nos quodāmodo cura geritur. Nanq; ibi cura de nobis habita: ad nos administrata per angelos sancta illa scriptura descendit: ubi legit̄. sacrificans diis eradicabitur nisi deo soli. Huic scripture: huic legi: talibus preceptis tanta sunt attestata miracula: ut satis appareat cui nos sacrificare uelint immortales ac beati: qui hoc nobis uolunt esse quod sibi.

NAm nimis uetera si commemorem: longius q̄ satis est reuoluere ui debor: que miracula sint facta attestātia ꝓmissis dei: quibus ante annorū milia ꝑdixit Abrae: ꝙ in semīe eius oēs gētes bn̄dictōem fuerāt habiture. Quis.n. nō miret̄ eidē Abrae filiū peperisse cōiugem sterilē: eo tempore senectutis quo nec parere nec eē fecunda iam posset: atq; in eiusdem Abrae sacrificio flammam celitus factam inter diuisas uictimas cucurrisse: ei demq; Abrae predictum ab angelis celeste incendium sodomorū: quos hōibus similes hospitio susceperat: & per eos de prole uentura dei promissa tenuerat: ipsoq; imminente iam incendio miram de sodomis per eosdem angelos liberationem Loth filii fratris eius. Cuius uxor ī uia retro respiciens: atq; in salem repente cōuersa: magno admonuit sacramento: neminē in uia liberatiōis sue preterita desiderare debere. Illa uero que & quanta sunt: que iam per Moysen populo dei de iugo seruitutis eruendo in egypto mirabiliter gesta sunt: ubi magi Pharaonis hoc est regis egypti: q populū illū dn̄atione deꝓmebat: ad hoc facere quedam mira permissi sunt: ut mirabilius uincerentur. Illi.n. faciebant ueneficiis & incantatōibus magicis: qbus sunt mali angeli hoc est mali demōes dediti: Moyses

autem tāto potentius q̃nto iustius in noīe dei qui fecit celum & terrā: facientibus angelis eos facile supauit. Deniq; in tertia plaga deficientibus magis: decem plage per Moisen magna misteriorum dispositōne complete sunt: quibus ad dei populū dimittendum Pharaonis & egyptioꝝ dura corda cesserunt. Moxq; penituit. Et eum abscedentes hebreos consequi conarent̄: illis diuiso mari per siccū transeūtibus: unda hinc atq; hinc in sese redeūte cooperti & oppressi sunt. Quid de illis miraculis dicam: que cum in deserto idem populus duceret̄ stupenda diuinitate crebuerūt: aquas que bibi non poterant: misso in eas sicut deus preceperat ligno amaritudine caruisse. sitientesq; satiasse: māna esurientibus uenisse de celo: & cū eēt colligētibus cōstituta mensura: quidquid amplius quisq; collegerat exortis uermibus putruisse: ante uero diem sabbatū duplum collectū quia sabbato colligere nō licebat: nulla putredine uiolatū: desiderātibus carne uesci que tāto populo nulla sufficere posse uidebat̄: uolatilibus castra cōpleta & cupiditatis ardorē fastidio sacietatis extīctū obuios hostes transitūq; prohibentes atq; preliantes: orāte Moyse manibus eius in figura crucis extensis: nullo hebreorū cadente ꝓstratos: seditiosos in populo dei: ac se ab ordinata diuinitus societate diuidentes. ad exemplum uisibile inuisibilis pene uiuos terra dehiscente submersos: uirga percussā petrā tante multitudini abūdātia fluenta fudisse: serpentiū morsus mortiferos immissos ad penā iustissimā peccatoꝝ: in ligno exaltato atq; prospecto eneo serpēte sanatos: ut & populo subueniretur afflicto & mors morte destructa uelut crucifixe mortis similitudine significaret̄? Quem sane serpentem propter facti memoriam reseruatum: cum postea populus errans tanq̃ idolum colere cepisset: Ezechias rex religiosa potestate deo seruiens: cū magna pietatis laude contriuit.

HEc & alia multa huiuscemodi: que oīa cōmemorare nimis longū est fiebant ad cōmendandū unius ueri dei cultū: & multoꝝ falsorūq; ꝓhibendū. Fiebāt autem simplici fide atq; fiducia pietatis: nō incantationibus & carminibus nefarie curiositatis arte compositis: quam uel magian: uel detestabiliore nomine goetian: uel honorabiliore theurgian uocant: qui quasi conantur ista decernere: & illicitis artibus deditos alios dānabiles quos & maleficos uulgus appellat: hos. n. ad goetiā pertinere dicūt: alios aūt laudabiles uideri uelint quibus theurgian deputant: cū sint utriq; ritibus fallacibus demonum obstricti sub nominibus angelorum. Nā & Porphirius quandā quasi purgationē anime per theurgian: cunctanter tamen et pudibunda quodāmodo disputatione promittit: reuersionem uero ad deum hanc artē ꝑstare cuiq̃ negat: ut uideas eū īter uiciū sacrilege curiositatis & philosophie professionē: sententiis alternantibus fluctuare. Nunc. n. hāc artem tanq̃ fallacem & ī ipsa actione periculosam: & legibus prohibitā cauendā monet: nunc aūt uelut eius laudationibus cedens utilem dicit esse mūdāde parti aīe: nō quidē intellectuali qua rerum intelligibiliū percipit̄ ueritas nullas habentiū similitudines corporum: sed spirituali qua corporaliū rerum capiunt̄ imagines. Hanc enim dicit ꝑ quasdā consecratōes theurgicas quas theletas uocant: idoneam fieri atq; aptam susceptōem spirituū & angelorum ad uidendos deos. ex q̄bus tn̄ theurgicis theletis fatet̄ intellectuali aīme nihil purgatōnis accedere: quod eam faciat idoneam ad uidendum deum suū: & perspicienda ea que uera sūt. Ex quo intelligi pōt: qualiū deorū uel qualem uisionem dicat fieri theurgicis consecrationibus in qua non ea uident̄ que uere sunt. Deniq; animā rōnalem siue quod magis amat dicere intellectualem: in

superna posse dicit euadere: etiā si quod eius spirituale est nulla theurgica fuerit arte purgatum: porro aūt a theurgo spūalem purgari hactenus: ut nō ex hoc ad immortalitatem eternitatēq; perueniat. Quanq̄ itaq; discernat a demōibus angelos: aerea loca esse demonū: etherea uel empirrea disserens angelorum: et admoneat utendum alicuius demonis amicitia: quo subuectante uel paululū possit eleuari a terra quisq; post mortem: aliā uero uiā esse pbibeat ad angeloꝝ superna cōsortia: cauendā tñ demonū societatem expressa quodāmodo confessione testat: ubi dicit aīam post mortem luēdo penas cultum demonū a qbus circūueniebat̄ horrescere. Ipsamq; theurgian quā uelut conciliatricem angeloꝝ deorūq; commendat: apud tales agere potestates negare nō potuit: que uel ipse inuideant purgationi anime: uel artibus seruiant inuidorū: querelam de hac re chaldei nescio cuius expromens. Conquerit̄ inquit uir in chaldea bonus: purgande aīe magno molimīe frustratos sibi esse successus: cū uir ad eadem potens: tactus inuidia adiuratas sacris precibus potentias alligasset: ne postulata cōcederent. Ergo & ligauit ille inquit: & iste nō soluit. Quo iudicio dixit apparere theurgian: esse tam boni conficiendi q̄ mali et apud deos & apud hoīes disciplinā: pati etiā deos & ad illas pturbatōes passionesq; deduci: quas cōmuniter demonibus & hominibus Apuleius attribuit. Deos tamē ab eis etheree sedis altitudine separans: & Platōis asserens ī illa discretiō e sententiam.

E. Cce nunc alius platonicus quem doctiorem ferūt Porphirius: nescio per quā theurgicam disciplinā etiā ipsos deos obstrictos passionibus & pturbatōibus dicit: quoniam sacris precibus adiurari terreriq; potuerūt: ne prestarent aīme purgationē: & ita terreri ab eo qui imperabat malum: ut ab alio qui poscebat bonum per eandem artem theurgicam solui timore illo nō possent: & ad dandū beneficiū liberari. Quis nō uideat hec oīa fallaciū demonū eē cōmenta: nisi eoꝝ miserrimus seruus & a gratia ueri liberatoris alienus? Nā si hec apud deos agerent̄ bonos: plus ibi utiq; ualeret beneficus purgator aīme: q̄ maliuolus impeditor. Aut si diis iustis homo pro quo agebatur purgatōne uidebat̄ indignus: nō utiq; ab inuido territi: nec sicut ipse dicit p metū ualētioris numinis impediti: sed iudicio libero id negare debuerunt. Mirum est aūt q benignus ille chaldeus qui theurgicis sacris animam purgare cupiebat: non inuenit aliquem superiorem deū: q uel plus terreret atq; ad bñfaciendū cogeret territos deos: uel ab eis terrentē cōpesceret ut libere bñfaceret. Sic tamen theurgo bono sacra defuerūt: quibus ipsos deos quos inuocabat anime purgatores: pus ab illa timoris peste purgaret. Quid. n. cause est: cur deus potētior adhiberi possit a quo terreāt̄: nec possit a quo purgēt̄? An iuenit̄ deus q exaudiat inuidum & timorem diis incutiat ne benefaciant: nec inuenitur deus qui exaudiat beniuolum & timorem diis auferat ut benefaciant? O theurgia preclara: o anime predicāda purgatio: ubi plus imperat īmūda inuidentia: q̄ impetrat pura bñficiētia: imo uero malignorū spirituū cauenda & detestanda fallacia: & salutaris audiēda doctrina. Quid enim? Quia has sordidas purgationes sacrilegis ritibus operantur: quasdam mirabiliter pulcras sicut iste cōmemorat uel angeloꝝ imagīes: uel deoꝝ tanq̄ purgato spiritu uidēt: si tñ uel tale aliqd uident: illud est qd̄ apostolus dicit: qm̄ sathanas transfigurat se uelut āgelū lucis. Eius. n. sūt illa fātasmata: q miseras aīas multorū falsorumq; deorū fallacibus sacris cupiens irretire: & a uero ueri dei cultu quo solo mundant̄ & sanantur auertere: sicut de Protheo dictum ē: formas se uertit in omnes. hostiliter insequens: fallaciter subueniens: & utrobiq; nocens.

Melius sapuit iste Porphirius: cũ ad Anebontem scripsit egyptiũ: ubi cõsulenti similis & querenti: & ꝓdit artes sacrilegas & euertit. Et ibi quidẽ oẽs demões reprobat: quos dicit ob imprudentiam trahere humidum uaporem: & ideo non in ethere sed in aere eẽ sub luna: atq; in ipso lune globo. Verũtamen nõ audet oẽs fallacias & malicias & ineptias quibus merito mouetur: omnibus demonibus dare. Quosdam namq; benignos demones more appellat aliorum: cum omnes generaliter imprudentes esse fateatur. Miratẽ autẽ ꝙ non solum dii alliciantẽ uictimis: sed etiã cõpellantẽ atq; cogantẽ facere quod homines uolũt: & si corpore & incorporalitate dii a demonibus distinguuntẽ: quomodo deos esse existimandũ sit solem & lunã: & uisibilia cetera in celo que corpora esse nõ dubitatẽ. Et si dii sũt: quõ alii benefici alii malefici esse dicantẽ: & quõ incorporalibus cũ sint corporei coniũgantẽ. Querit etiam uelut dubitans utrum in diuinantibus & quedã mira facientibus anime sint potentiores: an aliqui spiritus extrinsecus ueniant per quos hec ualeant: & potius uenire extrinsecus conicit: eo ꝙ lapidibus & herbis adhibitis & alligant quosdam: & aperiant clausa ostia: uel aliqd eiusmodi mirabiliter operantẽ. Vnde dicit alios opinari esse quoddam genus cui exaudire sit propriũ natura fallax: omni forme multimodũ: simulans deos & demones & animas defunctorũ: & hoc esse qđ efficiat hec omnia que uidentur bona esse uel praua. ceterum circa ea que uere bona sunt nihil opitulari: imo uero ista nec nosse: sed & male cõciliare & insimulare atq; impedire nõnũq̃ uirtutis sedulos sectatores: & plenũ eẽ temeritatis & fastus: gaudere nidoribus. adulationibus capi: & cetera que de hoc genere fallaciũ malignorumq; spirituũ qui extrinsecus in animam ueniunt: humanosq; sensus sopitos uigilantesq; deludunt: non tanq̃ sibi persuasa confirmat: sed tam tenuiter suspicatẽ aut dubitat: ut hec alios asserat opinari. Difficile qppe fuit tanto philosopho: cũctã diabolicã societatem uel nosse uel fidenter arguere: quã quelibet anicula christiana nec nosse cunctatur & liberrime detestatẽ. Nisi forte iste: & ipsum ad quem scribit Anebõtẽ tanq̃ talium sacrorum preclarissimum antistitem: & alios taliũ operũ tãq̃ diuinoꝝ & ad deos colendos pertinentiũ admiratores: uerecundatẽ offendere. Sequitẽ tamẽ & ea uelut inquirendo cõmemorat: que sobrie considerata tribui non possunt nisi malignis & fallacibus potestatibus. Querit enim cur tanq̃ melioribus inuocatis: q̃si peioribus imperetẽ ut iniusta hoĩs precepta exequantẽ: cur attrectatũ re uenerea non exaudiant imprecãtem: cũ tamen ipsi ad incestus quosq; cõcubitus quoslibet ducere non morentẽ: cur ab aĩantibus suos antistites oportere abstinere denũtient: ne uaporibus profecto corporeis polluantẽ: ipsi uero & aliis uaporibus illiciantur & nidoribus hostiarum: cũq; a cadaueris contactu prohibeatẽ inspector: & plerũq; illa cadaueribus celebrentur: quid sit qđ nõ demoni uel alicui aĩme defuncti: sed ipsi soli & lune aut cuicũq; celestiũ: homo cuilibet uicio obnoxius intendit minas: eosq; territat falso ut eis extorqueat ueritatẽ. Nã & celum se collidere cõminatur: et cetera similia homini impossibilia: ut illi dii tanq̃ insipientissimi pueri falsis et ridiculis cõminatiõibus territi: qđ imperatẽ efficiãt. Dicit etiã scripsisse Ceremonẽ quendam talium sacrorũ uel potius sacrilegorum peritum: ea que apud egyptios celebrantur: uel de Iside uel de Osyride marito eius: maximã uim habere cogẽdi deos ut faciant imperata: quando ille q carminibus cogit ea se prodere uel euertere cõminatur. ubi se etiã Osyridis membra dissipaturũ terribiliter dicit: si facere iussa neglexerint. Hec atq; huiusmodi uana et insana diis hoĩem minari: nec qbuslibet.

sed ipis celestibus & siderea luce fulgentibus: nec sine effectu sed uiolenta potestate cogentē: atq; his terroribus ad facienda que uoluerit pducentē: merito Porphirius admirat: imo uero sub specie mirantis & causas rerū taliū requirentis: dat intelligi illos hec agere spūs: quorum genus superius sub aliorum opinatōe descripsit: non ut ipse posuit natura sed uicio fallaces: qui simulāt deos & animas defunctorum: demones autem non ut ait ipse se simulant: sed plane sunt. Et qđ ei uidet herbis & lapidibus & animantibus: & sonis certis quibusdam ac uocibus & figurationibus atq; figmentis: quibusdam etiā obseruatis in celi conuersione motibus siderū: fabricari in terra ab hominibus potestates idoneas uarus effectibus exequendis: totū hoc ad eosdem ipsos demones pertinet ludificatores aīaꝝ sibimet subditaꝝ & uoluptaria sibi ludibria de hominū erroribus exhibentes. Aut ergo reuera dubitans & inqrēs ista Porphirius: ea tamen cōmemorat quibus cōuincant & redarguant: nec ad eas potestates que nobis ad beatam uitam capessendā fauēt: sed ad deceptores dēones pertinere monstrentur: aut ut meliora de philosopho suspicemur: eo modo uoluit hominem egyptum talibus erroribus deditū & aliqua magna se scire opinantem: nō superba quasi auctoritate doctoris offendere: nec aperte aduersantis altercatōe turbare: sed q̄si querentis & discere cupientis humilitate ad ea cogitanda conuertere: & q̄ sint contempnenda uel etiam deuitanda monstrare. Deniq; prope ad epistole finem petit se ab eo doceri: que sit ad btītudinem uia ex egyptia sapientia. Ceterū illos quibus cōuersatio cum diis ad hoc esset: ut ob inueniendū fugitiuū uel pdiū comparandū: uel propter nuptias uel mercaturā: uel qđ huiusmodi mentē diuinā inquietarent: frustra eos uideri dicit coluisse sapientiā. Illa etiā ipsa numina cum quibus conuersarentur: & si de ceteris rebus uera predicerent: tamē qm̄ de btītudine nihil cautum nec satis idoneum monerent: nec deos illos esse nec benignos demones: sed aut illum qui dicitur fallax: aut humanum omne cōmentū. Verū quia tanta & talia gerunt his artibus: ut uniuersum modum humane facultatis excedāt: quid restat nisi ut ea que mirifice tanq̄ diuinitus predici uel fieri uidēt: nec cū ad unius dei cultū referunt: cui simpliciter inherere fatentibus quoq; platonicis & p multa testantibus solum beatificum bonū est: malignoꝝ demonū ludibria & seductoria impedimenta que uera pietate cauenda sunt: prudenter intelligantur.

Porro autē quecunq; miracula siue per angelos siue quocunq; mō ita diuitus fiunt: ut dei unius in quo solo beata uita est cultū religionemq; cōmendent: ea uere ab eis uel per eos qui nos scđm ueritatem pietatemq; diligūt fieri: ipso deo in illis operante credendum est. Neq;.n. audiendi sūt: qui deum inuisibilē uisibilia miracula operari negant: cū ipse etiā scđm ipsos fecerit mundū: quē certe uisibilē negare non possunt. Quidquid igitur mirabile fit ī hoc mundo: profecto minus est q̄ totus hic mundus: id est celum & terra & oīa que in eis sūt: que certe deus fecit. Sicut aūt ipse qui fecit: ita modus quo fecit occultus est & incōprehensibilis homi. Quāuis itaq; miracula uisibiliū naturarum uidendi assiduitate uiluerint: tamē cū ea sapienter intuemur: inusitatissimis rarissimisq; maiora sūt. Nā & omī miraculo qđ fit per hominē: maius miraculum ē homo. Quapropter deus qui fecit uisibilia celum & terram: non dedignatur facere uisibilia miracula in celo uel in terra: q̄bus ad se īuisibilem colendum excitet animā: adhuc uisibilibus deditā. Vbi uero & qn̄ faciat: incōmutabile cōsiliū penes ipsum est: in cuius dispositōe iam tempora facta sunt: quecūq; futura sunt. Nam temporalia mouens temporaliter non mouetur: nec

aliter nouit facienda q̃ facta: nec aliter inuocanteſ exaudit: q̃ inuocaturoſ uidet. Nã & cũ exaudiũt ãgeli eiuſ: ipſe ĩ eiſ exaudit tãq̃ ĩ uero nec manufacto tẽplo ſuo ſicut in oĩbuſ ſãctiſ ſuiſ. eiuſq; tpaliter fiunt iuſſa: eterna eiuſ lege conſpecta.

NEc mouere debet: ꝙ cum ſit inuiſibiliſ: ſepe uiſibiliter patribuſ apparuiſſe memoratur. Sicut enim ſonuſ quo auditur ſententia in ſilentio intelligentie conſtituta: non eſt hoc quod ipſa: ita & ſpecieſ qua uiſuſ eſt deuſ in natura inuiſibili conſtitutuſ: nõ erat qđ ipſe. Veruntñ ipſe in eadẽ ſpecie corporali uidebatur: ſicut illa ſententia in ipo ſono uociſ auditẽ. nec illi ignorabãt: inuiſibilem deum in ſpecie corporali nequaq̃ ſe poſſe uidere. Nã & loquebatur cũ loquente Moyſe: & ei tñ dicebat. Si inueni gratiã ante te: oſtende mihi temetipſũ ſcienter ut uideam te. Cum igitur oporteret dei legẽ in edictiſ angeloꝝ terribiliter dari: nõ uni homini paucíſue ſapientibuſ ſed uniuerſe genti & populo ingẽti: corã eodem populo magna facta ſunt in monte ubi lex per unũ dabatur: conſpiciẽte multitudine metuenda & tremenda que fiebant. Non.n. populuſ iſrael ſic Moyſi credidit: quemadmodum ſuo ligurgo lacedemonii: ꝙ a Ioue ſeu Apolline legeſ q̃ſ condidit accepiſſet. Cum enim lex dabatur populo qua coli unuſ iubebatur deuſ: in cõſpectu ipſiuſ populi quãtũ ſufficere diuina ꝓuidentia iudicabat: mirabilibuſ rerũ ſigniſ & motibuſ apparebat ad eandẽ legem dandã creatori ſeruire creaturã.

Icut autem uniuſ hominiſ: ita humani generiſ quod ad dei populũ pertinet recta eruditio per quoſdã articuloſ temporum tanq̃ etatũ ꝓfecit acceſſibuſ: ut a tẽporalibuſ ad eterna capienda: & a uiſibilibuſ ad inuiſibilia ſurgeretẽ: ita ſane ut etiam illo tempore quo uiſibilia promittebantẽ diuinicuſ premia: unuſ tantum colenduſ cõmendaretur deuſ: ne menſ humana uel pro ipſiſ terreniſ uite tranſitorie beneficiiſ cuiq̃ niſi uero anime creatori & dño ſubderetẽ. Omnia quippe que pſtare hoĩbuſ uel angeli uel hoĩeſ poſſũt: in uniuſ eſſe oĩpotentiſ poteſtate: quiſquiſ diffitetẽ inſanit. De prouidentia certe Plotinuſ platonicuſ diſputat: eãq; a ſummo deo cuiuſ eſt intelligibiliſ atq; ineffabiliſ pulcritudo: uſq; ad hec terrena & ima pertingere floſculorum atq; foliorum pulcritudinem comprobat. que omnia quaſi abiecta & uelociſſime pereuntia: decentiſſimoſ formarum ſuarum numeroſ habere nõ poſſe cõfirmat: niſi inde formentẽ ubi forma intelligibiliſ & incõmutabiliſ ſimul habẽſ omnia perſeuerat. Hoc dominuſ Ieſuſ ibi oſtendit ubi ait. Conſiderate lilia agri quõ creſcunt: non laborant neq; nent. Dico aũt uobiſ: quia nec Salomon in omni gloria ſua ſic amictuſ eſt: ſicut unũ ex hiſ. Quod ſi fenũ agri qđ hodie eſt: & craſ in clibanũ mittitur ſic deuſ ueſcit: quanto magiſ uoſ modice fidei. Optime igitẽ aĩa humana adhuc terreniſ deſideriiſ infirma: ea ipſa que temporaliter exoptat bona infima atq; terrena uite huic tranſitorie neceſſaria: & p̃ illiuſ uite ſẽpiterniſ bñficiiſ contempnenda: non tñ niſi ab uno deo expectare cõſueuit: ut ab illiuſ cultu etiam in iſtoꝝ deſiderio non recedat: ad quẽ contemptu eorũ & ab eiſ auerſiõe ꝑueniat.

SIt itaq; diuĩe prouidentie placuit ordinare tempoꝝ curſum: ut quẽadmodũ dixi & ĩ actibuſ apoſtolorũ legitur: lex in edictiſ angeloꝝ daretur de uniuſ ueri dei cultu: in quibuſ & perſona ipĩuſ dei non quidem per ſuam ſubſtantiã qua ſemper corruptibilibuſ oculiſ inuiſibiliſ permanet: ſed certiſ indiciiſ per ſubiectam

creatori creaturã uisibiliter appareret & sillabatim ꝑ transitorias tempoꝝ morulas humane lingue uocibus loqueretᷓ qui in sua natura nõ corporaliter sed spũaliter: non sensibiliter sed intelligibiliter: non temporaliter sed ut ita dicam eternaliter: nec incipit loqui nec desinit quod apud illum sincerius audiũt non corporis aure sed mentis ministri eius & nuntii q eius ueritate incõmutabili ꝑfruunᷓ imortaliter beati & quod faciendum modis ineffabilibus audiunt: & usq; in ista uisibilia atq; sensibilia perducendum: incunctanter atq; indifficulter efficiunt. Hec autem lex distributione temporum data est: que prius haberet ut dictũ est promissa terrẽa: quibus tamen significarentur eterna que uisibilibus sacramentis celebrarent multi: intelligerent pauci. Vnius tamen dei cultus apertissima illic & uocũ & rerũ oĩum contestatione precipitur: non unius de turba: sed qui fecit celum & terram: & omnẽ animã & omnem spiritum: q non est quod ipse. Ille enim fecit: hec facta sunt: atq; ut sint & bene se habeant: eius indigent a quo facta sunt.

QVibus igitur angelis de beata & sempiterna uita credendum esse censemus? Vtrum eis qui se religionis ritibus coli uolunt: sibi sacra & sacrificia flagitãtes a mortalibus exhiben an eis qui hũc omnẽ cultũ uni deo creatori omniũ deberi dicunt: eiq; reddendum uera pietate precipiunt cuius & ipsi contemplatione beati sunt: & nos futuros esse promittũt? Illa nanq; uisio dei tante pulcritudinis uisio ẽ: & tãto amore dignissima: ut sine hac qbuslibet aliis bonis preditũ atq; abũdantẽ: non dubitet Plotinus infelicissimũ dicere. Cum ergo ad hũc unũ quidam angeli: quidam uero ad seipsos latria colendos signis mirabilibus excitẽt & hoc ita ut illi istos coli prohibeant: isti aũt prohibere non audeant quibus potius sit credendũ: respondeant platonici: respondeant quicunq; philosophi: respondeant theurgi uel potius periurgi. Hoc enĩ sunt ille omnes artes uocabulo digne. Postremo rñdeãt homines: si ullus nature sue sensus ꝙ rõnales creati sũt: ex aliqua parte uiuit in eis. Respondeant inq̃: eis ne sacrificandũ sit diis uel angelis: qui sibi sacrificari iubent: an illi uni cui iubẽt hi qui & sibi & istis ꝓhibent. Si nec isti nec illi ulla miracula facerent: sed tantũ preciperent alii quidem ut sibi sacrificarentᷓ: alii uero id uetarẽt: sed uni tantum iuberẽt deo satis deberet pietas ipsa discernere: quid horũ de fastu superbie quid de uera religiõe descenderet. Plus etiã dicã. Si tantũ hi mirabilibus factis humanas animas permouerent qui sacrificia sibi expetunt illi autem qui hoc prohibent & uni tantũ deo sacrificari iubent: nequaq̃ ista uisibilia miracula facere dignarentᷓ profecto non sensu corporis sed rõne mentis preponenda eorum esset auctoritas. Cum uero deus id egerit ad cõmendanda eloqa ueritatis sue: ut ꝑ istos immortales nuntios non sui fastum sed maiestatẽ illius predicãtes: faceret maiora: certiora: clariora miracula: ne ĩfirmis piis illi q sãcrificia sibi expetũt falsã religionẽ facilius persuaderent eo ꝙ sensibus eorum quedã stupenda mõstrarent: quẽ tandẽ ita desipere libeat ut non uera eligat que sectetur: ubi et ampliora inuenit que miretur? Illa quippe miracula deorũ gentiliũ que cõmendat historia nõ ea dico que interuallis tempoꝝ occultis ipsius causis mundi ueruntamẽ sub diuina ꝓuidẽtia constitutis & ordinatis: monstruosa contingunt quales sũt inusitati partus aĩaliũ & celi terreq; rerum insolita facies: siue tantũ terrens: siue etiam nocens: que ꝓcurari atq; mitigari demonicis ritibus fallacissima eorũ astutia ꝓhibentᷓ. Sed ea dico que ui ac ꝑtãte eorum fieri satis euidenter apparet. ut est: ꝙ effigies deorum penatum quos de troia Aeneas fugiens aduexit de loco in locũ migrasse referũtur: ꝙ cotem

Tarquinius nouacula secuit: ꝙ epidaunus serpens Esculapio nauigāti romā comes adhesit: ꝙ nauim qua simulachrum matris Frigie uehebatur: tātis hominū boūq; conatibus immobilem redditam: una muliercula zona alligatam ad sue pudicicie testimoniū mouit & traxit: ꝙ uirgo uestalis de cuius corruptiōe questio uertebatᷣ: aqua impleto cribro de tyberi neq; profluente: abstulit cōtrouersiam. Hec ergo atq; alia huiuscemōi neq̄q̄ illis que in populo dei facta legimus: uirtute ac magni/tudine conferenda sunt. Quāto minus ea que illorum quoq; populorum qui tales deos coluerūt: legibus iudicata sūt prohibenda atq; plectenda: magica scilicet uel theurgica. Quorum pleraq; specietenus mortaliū sensus imaginaria ludificatione decipiūt: q̄le est lunā deponere donec suppositas ut ait Lucanus ꝓpior despumet in herbas. Quedam uero & si nōnullis priorū factis uideantᷣ opere coequari: finis ipse quo discernuntᷣ: incomparabiliter hec nostra ostendit excellere. Illi.n. multi tāto minus sacrificiis colendi sunt: q̄nto magis hec expetūt. his uero unus cōmēdatᷣ deus: qui se nullis talibus indigere: & scripturaꝝ suarū testificatōe: & eorūdē postea sacrificiorum remotione demonstrat. Si qui ergo angeli sibi expetunt sacrificium: preponendi eis sunt qui non sibi sed deo creatori omniū cui seruiunt. Hinc enim ostendunt q̄ sincero amore nos diligunt: q̄ndo per sacrificiū non sibi sed ei subdere nos uolunt: cuius & ipsi cōtemplatōe beati sunt: & ad eum nos peruenire querunt: a quo ipsi non recesserunt. Si aūt angeli q̄ nō uni sed plurimis sacrificia fieri uolūt: non sibi sed eis diis uolunt quorum deorum āgeli sunt: etiam sic eis ꝑponendi sunt illi qui unius dei deorū angeli sunt: cui sacrificari sic iubent ut alicui alteri uetēt: cum eoꝝ nullus huic uetet: cui uni isti sacrificari iubent. Porro si qd̄ magis indicat eorum superba fallacia: nec boni nec bonorum deorū angeli sūt sed dēones mali: qui non unū solum ac summū deum sed seipsos sacrificiis coli uolunt: quod maius q̄ dei unius contra eos eligendum est presidium cui seruiunt angeli boni: qui non sibi sed illi iubent ut sacrificio seruiamus: cuius nosipsi sacrificiū esse debemus.

PRoinde lex dei que in edictis data est angelorum. ī qua unus deus deorum religione sacroꝝ iussus est coli: alii uero q̄libet prohibiti: in arca erat posita: que arca testimonii nuncupata est. Quo noīe satis significatᷣ: non deū qui per illa omnia colebatur circumcludi solere uel contineri loco: cum respōsa eius & quedā humāis sensibus darentur signa ex illius arce loco: sed uolūtatis eius hinc testimōia perhiberi: ꝙ etiā ipsa lex erat in tabulis conscripta lapideis. & ī arca ut dixi posita: quam tempore peregrinatōnis in heremo cum tabernaculo qd̄ similiter appellatū est tabernaculum testimonii: cū debita sacerdotes ueneratōne portabāt. Signūq; erat ꝙ per diem nubes apparebat: que sicut ignis nocte fulgebat. Que nubes cum moueretur castra mouebantᷣ: & ubi staret castra ponebantᷣ. Reddita sunt aūt illi legi magni miraculi testimonia: preter ista que dixi: & ꝑter uoces que ex illius arce loco edebantᷣ. Nā cum terrā promissionis intrantibus eadem arca transiret: iordāis fluuius ex parte superiore subsistens: & ex inferiore decurrēs: & ipsi & populo siccū prebuit transeundi locum. Deīde ciuitatis que prima hostilis occurrit more gentiū deos plurimos colens: septies eadem arca circūacta: muri repente ceciderunt nulla manu oppugnati: nullo ariete percussi. Post hoc etiam cum in terra promissiōnis essent: & eadem arca propter eorum peccata fuisset ab hostibus capta: hi qui eam ceperāt in templo dei sui quem pre ceteris colebāt honorifice collocarūt: abeūtesq;

clauserunt: aptoq; postera die simulachꝝ cui supplicabant inuenerũt collapsum: deformiterq; confractũ. Deinde ipi prodigiis acti deformiusq; puniti: arcã diuini testimonii populo unde ceperant reddiderunt. Ipsa autem redditio qualis fuit? Imposuerunt eam plaustro: eiq; iuuencas a quibus uitulos sugentes abstraxerant subiunxerũt: & eas quo uellent ire siuerũt: etiã hic uim diuinã explorare cupiẽtes. At ille sine homine duce atq; rectore ad hebreos uiam pertinaciter gradiẽtes: nec reuocate mugitibus esurientiũ filioꝝ: magnũ sacramẽtũ suis cultoribus reportarũt. Hec atq; huiusmodi deo parua sunt: sed magna terrendis salubriter erudiendisq; mortalibus. Si enim philosophi ꝑcipueq; platõici rectius ceteris sapuisse laudant: sicut paulo ante cõmemoraui: q diuinã prouidentiã hec quoq; rerum infima atq; terrena administrare docuerunt: numerosarum testimonio pulcritudinũ: que non solum in corporibus aĩaliũ: uerũ etiam in herbis fenoq; gignunt: quãto euidẽtius hec attestant diuinitati que ad horam predicationis eius fiũt: ubi ea religio com/ mendatur: que omnibus celestibus terrestribus infernisq; sacrificari uetat: uni deo tantum iubens qui solus diligens & dilectus beatos facit: eorũq; sacrificiorũ tempa imperata prefiniens: eaq; per meliorem sacerdotem in melius mutanda predicens: nõ ista se appetere sed ꝑ hec alia potiora significare testat: nõ ut ipe his honoribus sublimetur: sed ut nos ad eũ colendũ eiq; coherendum igne amoris eius accensi: qđ nobis non illi bonum est excitemur.

AN dicet aliquis ista falsa eẽ miracula: nec fuisse facta sed mẽdaciter scripta? Quisquis hoc dicit: si de his rebus negat omnino ullis literis esse credendum: potest etiam dicere: nec deos ullos curare mortalia. Non enĩ se aliter colendos esse persuaserunt: nisi mirabilibus operum effectibus: quorum & historia gentiũ testis est: quarum dii se ostentare mirabiles: potius q̃ utiles ostendere potuerunt. Vnde hoc opere nostro cuius hunc iam decimum librum habemus in manibus: non eos suscepimus refellendos qui uel ullam esse uim diuinã negant: uel hũana nõ curare contendunt: sed eos qui nostro deo conditori sancte et gloriosissime ciuitatis deos suos preferunt: nescientes eum esse ipsum etiam mundi huius uisibilis & mutabilis inuisibilem & incõmutabilem conditorem: & uite beate non de his que cõdidit sed de seipso uerissimũ largitorẽ. Eius. n. ꝓpheta ueracissimus ait. Mihi aũt adherere deo bonũ est. De fine nanq; boni inter philosophos queritur: ad quod adipiscendũ omnia officia referenda sunt. Nec dixit iste: mihi aũt nimis diuitiis abũdare bonũ est: aut insigniri purpura & sceptro: uel diademate excellere: aut qđ nõnulli etiam phõꝝ dicere non erubuerũt: mihi uoluptas corporis bonũ ẽ: aut qđ melius uelut meliores dicere uisi sũt: mihi uirtus animi bonũ est. Sed mihi inquit adherere deo bonũ ẽ. Hoc eũ docuerat: cui uni tm̃mõ sacrificandũ: sancti quoq; angeli legaliũ sacrificioꝝ etiã cõtestatõe monuerũt. Vnde etiã ipe sacrificiũ eius factus fuerat: cuius igne intelligibili correptus ardebat: & ĩ eius ineffabilẽ incorporeũq; cõplexũ sãcto desiderio ferebat. Porro aũt si multoꝝ deoꝝ cultores: q̃lescũq; deos suos esse arbitrẽt: ab eis facta eẽ miracula uel ciuiliũ rerũ historie: uel libris magicis siue qđ hõestius putãt theurgicis credũt: qđ cãe ẽ cur illis literis nolĩt credere ista facta eẽ: qbus tãto maior debet fides: q̃to sup oẽs ẽ magnus cui uni soli sacrificãdũ ꝑcipiũt.

QVi aũt putãt hec uisibilia sacrificia diis aliis cõgruere: illi uero tanq̃ inuisibili inuisibilia & maiora maiori: melioriq; meliora: qlia sunt pure mentis & bone

uoluntatis officia: profecto nesciũt hec ita esse signa illorum: sicut uerba signantia uel sonantia signa sunt rerũ. Quocirca sicut orantes atq; laudantes ad eũ dirigimus significantes uoces: cui res ipsas in corde quas significamus offerimus: ita sacrificãtes non alteri uisibile sacrificiũ offerendũ eẽ nouerimus: q̃ illi cuius in cordibus nostris inuisibile sacrificiũ nosipsi esse debemus. Tũc nobis fauent nobisq; congaudẽt: atq; ad hoc ipsum nos pro suis uiribus adiuuant angeli qq; uirtutesq; superiores: & ipsa bonitate ac pietate potẽtiores. Si aũt illis hec exhibere uoluerimus: non libenter accipiunt. & cum ad hoĩes ita mittũtur ut eoꝝ presentia sentiat̃ apertissime uetãt. Sunt de his exempla in literis sanctis. Putauerũt qdã deferendũ angelis honorẽ: uel adorando uel sacrificando qui debetur deo: & eorum sũt admonitõne ꝓhibiti: iussiq; sunt hec ei deferre: cui uni fas esse nouerunt. Imitati sunt angelos sanctos etiam sancti homines dei. Nam Paulus & Barnabas in lichaonia facto quodam miraculo sanitatis: putati sunt dii: eisq; lichaonii immolare uictimas uoluerũt: qđ a se humili pietate remouentes: eisq; in quem crederent ãnuntiauerũt deum. Sed nec ob aliud fallaces illi superbe sibi hoc exigunt: nisi quia uero deo deberi sciunt. Non enim reuera ut ait Porphirius: & nonnulli putant: cadauerinis nidoribus sed diuinis honoribus gaudent. Copiam uero nidorũ magnã habẽt undiq;. & si ãplius uellẽt: ipi sibi poterãt exhibere. Qui ergo diuinitatẽ sibi arrogãt spũs nõ cuius/libet corpis fumo: sed supplicãtis aĩo delectant̃: cui decepto subiectoq; dominent̃: intercludentes iter ad deũ uerũ: ne sit homo illius sacrificiũ dũ sacrificatur cuipiã preter illum.

Nde uerus ille mediator in quantũ formã serui accipiens: mediator effectus est dei & hominũ homo Iesus xp̃us: cũ in forma dei sacrificiũ cũ patre sumat cum quo & unus est deus: tamen in forma serui sacrificiũ maluit esse q̃ sumere. ne uel hac occasione quisq̃ existimaret cuilibet sacrificandũ esse creature. Per hoc et sacerdos est: ipse offerens: ipse & oblatio. Cuius rei sacramentũ quotidianũ eẽ uoluit ecclesie sacrificiũ: cũ ipsius corporis ipse sit caput. & ipsius capitis ipsa sit corpus: tam ipsa per ipm̃ q̃ ipse per ipsã suetus offerri. Huius ueri sacrificii multiplicia uariaq; signa erant sacrificia prisca sanctorum: cum hoc unũ per multa figuraret̃: tanq̃m uerbis multis res una diceretur: ut sine fastidio multum cõmendaretur. Huic sũmo uero q; sacrificio: cuncta sacrificia falsa cesserunt.

Moderatis autem prefinitisq; temporibus: etiam potestas permissa demonibus: ut hominibus quos possident excitatis inimicicias aduersus dei ciuitatẽ tirãnice exerceant: sibiq; sacrificia nõ solũ ab offerentibus sumãt: & a uolentibus expetãt: uerũ etiam ab inuitis persequendo uiolenter extorqueãt: nõ solum perniciosa nõ est: sed etiã utilis inuenit̃ ecclesie ut martirũ numerus impleat̃: quos ciuitas dei tãto clariores & honoratiores ciues habet: quanto fortius aduersus impietatem pc̃ãtum etiam usq; ad sanguinẽ certant. Hos multo eligantius si ecclesiastica loquendi cõ/suetudo pateretur: nostros heroas uocaremus. Hoc enim nomen a Iunone dicitur tractũ. quod grece Iuno hera appellat̃. & ideo nescio qs filius eius scd̃m grecorum fabulas Heros fuerit nũcupatus. hoc uidelicet ueluti misticũ significãte fabula: q aer Iunoni deputet̃: ubi uolunt cũ demõibus heroas habitare. quo noĩe appellant alicuius meriti aĩas defunctoꝝ. Sed a cõtrario martires nostri heroes nũcuparent̃: si ut dixi usus ecclesiastici sermõis admitteret. nõ ꝙ eis esset cum demonibus in aere

societas/ sed q eosdem demones id est aereas uinterent ptātes: & in eis ipsam quidqd putatur significare Iunonem/ que nō usquaquam incōuenienter a poetis inducitur inimica uirtutibus: & celum petentibus uiris fortibus inuida. Sed rursus eis succūbit infeliciter ceditque Virgilius. ut cum apud eum illa dicat. Vincor ab Aenea: ipsum Aeneā admoneat Helenus: q̄si consilio religioso & dicat. Iunoni cane uota libens: dominamque potentem supplicibus supera donis. Ex qua opiniōe Porphirius q̄uis non ex sua sententia: sed ex aliorū hominū dicit deū uel geniū non uenire in hoīem nisi malus fuerit ante placatus: tanq̄ fortiora sint apud eos numina mala q̄ bona. quando quidē mala impediūt adiutoria bonorum: nisi eis placata dent locū. malisque nolentibus bona prodesse nō possunt: nocere aūt mala possunt non sibi ualētibus resistere bonis. Nō est ista uere ueraciterque sancte religionis uia: non sic Iunonem hoc est aereas ptātes piorum uirtutibus inuidentes nostri martires uincūt. Nō oīo si dici usitate posset: heroes nostri supplicibus dōis: sed uirtutibus diuinis heram superant. Commodius quippe Scipio africanus est cognominatus q uirtute africam uicerit. q̄ si hostes donis placasset ut parcerent.

VEra pietate hoīes dei aereā potestatē inimicā cōtrariāque pietati: exorcizādo eiciūt non placando: omnes temptationes aduersitatesque eius uincunt: orando non ipsam sed suū deum aduersus ipsam. Nō. n. aliquem uincit aut subiugat: nisi societate peccati. In eius ergo nomine uincitur qui hominē assumpsit: egitque sine peccato ut i ipō sacerdote ac sacrificio fieret remissio peccatorum: id est p mediatorē dei & hominū hoīem xp̄m Iesū: per quē facta peccatorū purgatiōe recōciliamur deo. Non enim nisi peccatis homines separant a deo: quorum in hac uita non fit nostra uirtute sed diuina miseratione purgatio: per indulgentiam illius non per nostram potentiā: quia & ipsa quantulacunque uirtus que dicit nostra illius ē nobis bonitate cōcessa. Multum autem nobis in hac carne tribueremus: nisi usque ad eius depositionem sub uenia uiueremus. Propterea ergo nobis per mediatorem prestita est gratia: ut polluti carne peccati carnis peccati similitudīe mūdaremur. Hac dei dei gratia q̄ in nos ostendit magnā misericordiā suā: & in hac uita p fidē regimur: & post hāc uitā per ipsam speciē incōmutabilis ueritatis ad pfectionē plenissimam perducemur.

DIcit etiā Porphirius diuinis oraculis fuisse respōsū: nō nos purgari lune teletis atque solis: ut hinc ostēderet nullorum deorū teletis hoīem posse purgari. Cuius enī telete purgāt. si lune solisque nō purgāt: quos inter celestes deos precipuos habēt? Denique eodem dicit oraculo expressum principia posse purgare: ne forte cū dictū eēt nō purgare teletas solis & lune: alicuius alterius dei de turba ualere ad purgādū telete crederent. Que aūt dicat esse principia tanq̄ platonicus. nouimus. Dicit enī deum patrē & deū filiū: quē grece appellat paternū intellectū uel paternā mentē. De spiritu autem sancto aut nihil aut nō aperte aliquid dicit. Quāuis quē alium dicat horum mediū nō intelligo. Si. n. tertiā sicut Plotinus ubi de tribus pncipalibus substātiis disputat: aīe naturā etiā iste uellet intelligi: nō utique diceret horum mediū id ē patris & filii mediū. Postpōit quippe Plotinus aīe naturā paterno intellectui: iste aūt cū dicat mediū: nō postpōit sed interponit. Et nimirum hoc dixit ut potuit siue ut uoluit: qm̄ nos spm̄ sāctū nec patris tm̄ nec filii tm̄: sed utriusque spm̄ dicimus. Liberis. n. uerbis loquunt phi: nec i rebus ad intelligēdū difficillimis offensionem religiosarum auriū ptimescūt. Nobis aūt ad certā regulā loqui fas ē: ne uerborum

licentia etiã de rebus que his significant̃ impiam gignat opinionem. Nos itaq; ita nõ dicimus duo uel tria principia cũ de deo loquimur: sicut nec duos deos uel tres nobis licitum est dicere, q̃uis de unoquoq; loquẽtes: uel de patre uel de filio uel de spiritu sancto: etiã singulum queq; deũ esse fateamur. Nec dicimus tñ qđ heretici sabelliani eundem esse patrem qui est & filius: & eundem esse spiritũ sanctũ qui est & pater & filius: sed patrem esse filii patrem: & filium patris filium: & patris & filii spiritum sanctum nec patrem esse nec filium. Verum itaq; dictum est non purgari hominem nisi principio: q̃uis pluraliter apud eos sint dicta principia.

Sed subditus Porphirius inuidis ptãtibus de quibus & erubescebat: & eas libere redarguere formidabat: noluit intelligere dominũ Iesũ christũ eẽ ꝑncipiũ: cuius incarnatõe purgamur. Eum quippe ĩ ipsa carne cõtempsit: quã ꝓpter sacrificiũ nostre purgationis assumpsit: magnũ scilicet sacramentum ea superbia non intelligens: quã sua ille hũilitate deiecit: uerus benignusq; mediator ĩ ea se ostẽdẽs mortalitate mortalibus: quã maligni fallacesq; mediatores nõ habẽdo se supbius extulerunt: miserisq; hoĩbus adiutoriũ deceptoriũ uelut immortales mortalibus ꝓmiserũt. Bonus itaq; uerusq; mediator ostendit peccatum esse malum non carnis substantiã uel naturam: que cũ aĩa hominis & suscipi sine peccato potuit & haberi: & morte deponi: & in melius resurrectiõe mutari: nec ipsam mortem q̃uis eẽt pena peccati quam tamen pro nobis sine peccato ipse persoluit: peccando eẽ uitãdam: sed potius si facultas datur pro iustitia pferendã. Ideo enĩ soluere potuit moriẽdo peccata: quia mortuus est & nõ pro suo peccato. Hũc ille platonicus nõ cognouit esse principiũ: nã cognosceret purgatoriũ. Neq;.n.caro principiũ est: aut anima humana: sed uerbum per quod facta sunt oĩa. Nõ ergo caro per seipsam mundat: sed per uerbum a quo suscepta est: cum uerbũ caro factũ est. & habitauit in nobis. Nam de carne sua manducanda mistice loquens: cũ hi qui nõ intellexerũt offẽsi recederent dicẽtes: durus est hic sermo: quis eum potest audire: respõdit manẽtibus ceteris: Spiritus est qui uiuificat: caro autem non prodest quicq̃. Principiũ ergo suscepta aĩa & carne: & animam credentium mundat & carnem. Ideo querentibus iudeis q̃s esset respõdit se eẽ ꝑncipiũ. Quod utiq; carnales infirmi peccatis obnoxii & ignorantie tenebris obuoluti nequaq̃ percipere possemus: nisi ab eo mũdaremur & sanaremur: ꝑ hoc quod eramus & nõ eramus. Eramus enim homines sed iusti nõ eramus. In illius aũt ĩcarnatione natura hũana erat: sed iusta non peccatrix erat. Hec ẽ mediatio qua manus lapsis iacentibusq; porrecta est: hoc est semẽ dispositũ per angelos: in quorũ edictis & lex dabatur qua & unus deus coli iubebatur: & hic mediator uenturus promittebatur.

Cuius sacramenti fide: etiam iusti antiqui mundari pie uiuẽdo potuerũt. nõ solũ anteq̃ lex populo hebreo daretur: neq; enĩ eis predicator deus uel angeli defuerunt: sed ipsius quoq; legis temporibus q̃uis in figuris rerum spũalium habere uideretur ꝓmissa carnalia: ꝓpter qđ uetus dicit̃ testamentũ. Nã & prophete tũc erant: per quos sicut & per angelos eadem ꝓmissio ꝑdicata ẽ: & ex illorũ numero erat cuius tã magnã diuinãq; sententiã de boni hũani fine pauloañ cõmemoraui. Mihi aũt adherere deo bonũ est. In quo plane psalmo: duũ testamentorum que dicunt̃ uetus & nouũ satis est declarata distinctio. Propter carnales enĩ terrenasq; promissiões: cũ eas impiis abundare ꝓspiceret: dicit pedes suos pene fuisse cõmotos:

& essulos in lapsum prope modum gressus suos: tanq̃ frustra deo ip̃e seruisset. Cũq; ea felicitate quam de illo expectabat cõtemptores eius florere conspiceret: seq; in rei huius inquisitione laborasse: uolentẽ cur ita esset apprehendere: donec intraret in sanctuariũ dei: & intelligeret nouissima eorũ qui felices uidebant̃: errare tũc eos intellexit ĩ eo q̃ se extulerũt: sicut dicit fuisse deiectos & defecisse ac perisse ꝓpter iniquitates suas. totũq; illud culmen tempalis felicitatis ita eis factũ tanq̃ somniũ euigilantis: qui se repente inuenit suis que somniabat fallacibus gaudiis destitutũ. Et qm̃ in hac terra uel ciuitate terrena magni sibi uidebant̃: dñe inquit in ciuitate tua imaginem illorum ad nihilũ rediges. Quid huic tñ utile fuerit: etiã ip̃a terrena nõ nisi ab uno uero deo querere: in cuius ptãte sunt oĩa: satis ostẽdit ubi ait. Velut pecus factus sũ apud te. & ego semper tecũ. Velut pecus dixit: utiq; nõ intelligens. Ea quippe a te desiderare debui: que mihi cũ impiis nõ possunt esse cõmunia. qbus eos cum abũdare cernerem putaui me incassum tibi seruisse: q̃ndo & illi hec hẽrent qui tibi seruire noluissent. Tamen ego semper tecũ: qui etiã in taliũ rerũ desiderio deos alios nõ quesiui. Ac per hoc seq̃t̃. Tenuisti manũ dextere mee: & in uolũtate tua deduxisti me. & cũ gloria assumpsisti me: tanq̃ ad sinistrã cũcta illa ptineant: que abundare apud impios cũ uidisset pene collapsus est. Quid enim mihi est inq̃t in celo? Et a te quid uolui super terrã? Reꝓ̃hendit seipsum: iusteq; sibi displicuit. quia cum tam magnũ bonũ haberet in celo qđ post intellexit: rem transitoriam fragilẽ & quodãmodo luteã felicitatẽ a suo deo quesiuit in terra. Defecit inq̃t cor meum & caro mea: deus cordis mei: defectu utiq; bono ab inferioribus ad superna. Vnde in alio psalmo dicit̃ desiderat & deficit aĩa mea in atria domini. Itẽ in alio deficit in salutare tuũ aĩa mea. Tamẽ cũ de utroq; dixisset id est de corde & carne deficiẽte: nõ subiecit deus cordis mei & carnis mee: sed deus cordis mei. Per cor q̃ppe caro mundat̃. Vnde dicit dominus. Mũdate que intus sũt: & que foris sũt mũda erũt. Partem deinde suã dicit ip̃m deũ: nõ aliq̃d ab eo: sed ipsum. Deus inq̃t cordis mei. & pars mea deus in eternũ: q̃ inter multa que ab hõibus eligunt̃: ip̃e illi placuerit eligendus. Quia ecce inq̃t: q̃ se longe faciũt a te ꝑibunt. ꝑdidisti omnem qui fornicat̃ abs te. hoc est q̃ multoꝝ deorũ uult esse prostibulum. Vnde sequit̃ illud ꝓpter qđ & cetera de eodẽ psalmo dicenda uisa sũt. Mihi aũt adherere deo bonũ est: nõ lõge ire: nõ ꝑ plurima fornicari. Adherere autẽ deo tũc perfectũ erit: cum totũ qđ liberandũ est fuerit liberatũ. Nũc uero fit illud qđ sequit̃. ponere ĩ deo spẽ meã. Spes. n. que uidet̃ nõ ẽ spes. Quod. n. uidet quis: q̃d sperat ait apostolus? Si aũt qđ nõ uidemus speramus. ꝑ patientiã expectamus. In hac autem spe nunc constituti agamus qđ seq̃tur. & simus nos quoq; ꝑ modulo nostro angeli dei id est nuntii eius. annuntiantes eius uoluntatem & gloriã gratiãq; laudantes. Vnde cum dixisset ponere in deo spem meam: ut ãnuntiem inquit oĩes laudes tuas in portis filie syon. Hec est gloriosissima ciuitas dei: hec unũ deũ nouit & colit: hanc ãgeli sancti nuntiauerũt: qui nos ad eius societatem inuitauerũt: ciuesq; suos in illa esse uoluerũt. q̃bus nõ placet ut eos colamus tãq̃ nostros electos deos: sed cũ eis & illoꝝ & nostrũ deũ. nec eis sacrificemus: sed cũ ip̃sis sacrificiũ deo simus. Nullo itaq; dubitante: q̃ hec deposita maligna obstinatiõe cõsiderat: oĩes ĩmortales beati q̃ nobis non inuident: neq; enim si inuiderent essent beati: sed potius nos diligũt: ut & nos cũ ip̃sis beati simus: plus nobis fauent: plus adiuuãt q̃ndo unũ deũ cũ illis colimus: patrem & filiũ & spiritũ sanctum: q̃ si eos ip̃sos per sacrificia coleremus.

NEscio quō quantū mihi uidetꝰ: ꝑ amicis suis theurgis erubescebat Porphirius. Nam ista utcūq; sapiebat: sed contra multorum deorum cultū deum uerum non libere defendebat. Et angelos quippe alios esse dixit: qui deorsū descendētes hōibus theurgicis diuina ꝓnūtiēt: alios aūt q̄ i terris ea que patris sūt & altitudinē eius ꝓfunditatēq; declarent. Non igitꝰ hos angelos quorum ministeriū ē declarare uolūtatē patris: credendū est uelle nos subdi: nisi ei cuius nobis ānuntiāt uolūtatē. Vnde optime admonet etiā ipse platonicus: imitandos eos potius q̄ inuocandos. Nō itaq; debemus metuere ne īmortales & beatos uni deo subditos: nō eis sacrifi/cando offendamus. Quod .n. nō nisi uni uero deo deberi sciūt: cui & ipsi adherēdo beati sunt: proculdubio neq; per ullam significantē figurā: neq; ꝑ ipsam rem que sacramentis significatꝰ sibi exhiberi uolunt. Demonū est hec arrogantia superboꝝ atq; miseroꝝ a qbus lōge diuersa ē pietas subditoꝝ deo: nec aliūde q̄ illi adherēdo beatorū. Ad qđ bonū ꝑcipiendū: etiā nobis sincera benignitate oportet ut faueāt: neq; sibi arrogent quo eis subiciamur: sed eū ānuntiēt sub quo eis in pace sociemur. Quid adhuc trepidas o philosophe: aduersus potestates & ueris uirtutibus & ueri dei muneribus inuides: habere liberam uocem. Iam dixisti angelos q̄ patris ānuntiāt uoluntatē: ab eis angelis esse diuersos qui ad theurgicos homīes nescio qua deducti arte descendunt. Quid adhuc eos honoras: ut dicas prenūtiare diuina? Que tandē diuina prenūtiant: qui nō uoluntatem patris nuntiāt. Nempe illi sūt quos sacris precibus inuidus alligauit: ne prestarent anime purgationem: nec a bono ut dicis purgare cupientes ab illis uinculis solui: & sue ꝑtāti reddi potuerūt. Adhuc dubitas hec maligna esse demōia. uel te fingis fortasse nescire dū nō uis theurgos offēdere: a qbus curiositate deceptus ista perniciosa & insana pro magno beneficio didicisti? Audes istam inuidiam nō potentiam sed pestilentiam: & non dicam dn̄am sed qđ tu fateris ancillam potius inuidorum: isto aere transcenso leuare in celum: & inter deos uestros etiā sidereos collocare: uel ipsa quoq; sidera his opprobriis infamare.

QVanto hūanius & tolerabilius cōsectaneus tuus platōicus Apuleius errauit. Qui tm̄mō demōes a luna & infra ordinatos: agitari morbis passionū mētisq; turbelis honorans eos quidē se d uolens nolensq; confessus est. deos tn̄ celi superiores ad etherea spacia pertinentes: siue uisibiles quos conspicuos lucere cernebat solē & lunam & cetera ibidem lumina: siue inuisibiles quos putabat ab omni labe istarum perturbationū alienos: quanta potuít disputatione discreuit. Tu aūt didicisti hoc non a Platone sed a chaldeis magistris tuis: ut in ethereas uel empirreas mūdi sub/limitates & firmamēta celestia extolleres uicia hūana: ut possēt dii uestri theurgis prenuntiare diuina. Quibus diuinis te tamen per ītellectualem uitam facis altiorē: ut tibi uidelicet tanq̄ philosopho theurgice artis purgationes nequaq̄m necessarie uideantꝰ: sed aliis eas tamen importas: ut hāc ueluti mercedem reddas magistris tuis: q̄ eos qui philosophari nō possūt: ad ista seducis que tibi tanq̄ superiorū capaci eē inutilia cōfiteris: ut uidelicet quicūq; a philosophie uirtute remoti sūt: que ardua nimis atq; paucorum est: te auctore theurgos homines a quibus nō quidē in aīma intellectuali: uerū saltem in anima spūali purgentꝰ inquirant. Et qm̄ istorū quos philosophari piget incōpabiliter maior ē multitudo: plures ad secretos & illicitos magistros tuos q̄ ad scolas platonicas uenire cogantꝰ. Hoc enim tibi immūdissimi dēones deos ethereos se esse fingētes: quoꝝ ꝑdicator & āgelus factus es ꝓmiserūt: q̄ in anima spūali theurgica arte purgati ad patrē quidem nō redeunt: sed super

aereas plagas inter deos ethereos habitabunt. Nõ audit ista hominũ multitudo: propter quos a demonum domĩatu liberandos xp̃us aduenit. In illo enim habent misericordissimã purgationẽ. & mentis: & spiritus: & corporis sui. Propterea q̃ppe totũ hominẽ sine peccato ille suscepit: ut totũ quo cõstat homo a peccatorũ peste sanaret. Quem tu quoq; utinam cognouisses: eiq; te potius q̃̃m uel tue uirtuti que hũana fragilis & infirma est: uel pniciosissime curiositati sanãdũ tutius cõmisisses. Non enim te decepisset: quẽ uestra ut tu ipse scribis oracula sanctum ĩmortalemq; confessa sũt. De quo etiã poeta nobilissimus poetice q̃dẽ q̃a in alterius adũbrata p̃sona: ueraciter tñ si ad ipsum referas dixit. Te duce si qua manẽt sceleris uestigia nostri. Irrita perpetua soluent formidine terras. Ea quippe dixit: que etiã multũ proficiẽtiũ ĩ uirtute iustitie possũt propter huius uite infirmitatẽ & si nõ scelera: scelerum tamen manere uestigia. que non nisi ab illo saluatore sanant: de quo iste uersus expressus est. Nã hoc utiq; nõ a seipso dixisse Virgilius in egloge ipius q̃rto ferme uersu ĩdicat: ubi ait. Vltima cumei uẽit iã carminis etas. Vnde hoc a cumea Sibilla incunctanter apparet. Theurgi uero illi: uel potius demões deorũ species figurasq; fingentes: ĩquinãt potius q̃ purgant hũanũ spiritũ: falsitate fantasmatũ & deceptoria uanarũ ludificatõe formarũ. Quomodo. n. purgent hominis spiritũ qui immundũ habent p̃priũ. Alioquin nullo mõ carminibus ĩuidi hõis ligarent. Ipsũq; inane beneficiũ quod prestaturi uidebant: aut metu premerent: aut simili inuidentia denegarent. Sufficit q̃ purgatiõe theurgica neq; intellectualem aĩam hoc est mentem nostram dicis posse purgari: & ipsam sp̃ũalem id est aĩe nostre p̃tẽ mente inferiorẽ: quã tali arte purgari posse asseris: immortalem tñ eternamq; non posse hac arte fieri cõfiteris. Xp̃us aũt uitam p̃mittit eternã. unde ad eũ mundus uobis q̃dẽ stomachãtibus mirantibus tñ stupentibusq; cõcurrit. Quod quia negare non potuisti: in tantum a teipso dissentire uideris: ut primũ doceas errare homĩes theurgica disciplina: & q̃̃plurimos fallere per cecã insipientemq; sententiã: atq; eẽ certissimũ errorem agendo & supplicãdo ad principes angelosq; decurrere: & rursũ quasi ne operam perdidisse uidearis ista dicendo: mittis homines ad theurgos: ut p̃ eos aĩa sp̃ũalis purgeẽ illorũ qui non sc̃d̃m intellectualem animam uiuũt.

Mittis ergo homines in errorem certissimũ. Neq; hoc tantũ malũ te pudet: cũ uirtutis & sapiẽtie te p̃fitearis amatorẽ. Quã si uere ac fideliter amasses: xp̃m dei uirtutem & dei sapiẽtiã cognouisses: nec ab eius saluberrima humilitate tũore inflatus uane scientie resilisses. Confiteris tamen etiã sp̃ũalẽ animã sine theurgicis artibus & sine teletis: quibus frustra discendis elaborasti posse cõtinẽtie uirtute purgari. Aliq̃n etiam dicis: q̃ telete non post mortem eleuãt animã: ut iam nec eidem ipsi quã sp̃ũalem uocas: aliquid post huius uite finẽ p̃desse uideant. Et tñ uersas hoc multis modis & repetis. ad nihil aliud quãtũ existimo: nisi ut taliũ quoq; rerũ q̃si peritus appareas: & placeas illicitaꝝ artiũ curiosis: uel ad eas facias ip̃e curiosos. Sed bene q̃ metuendã dicis hãc artem: uel legum periculis: uel ipsius actionis. Atq; utinam hoc saltem abs te miseri audiant: & inde ne illic absorbeantur abscedant: aut eo penitus nõ accedãt. Ignorantiã certe & propter eam multa uicia per nullas teletas purgari dicis: sed per solum patrem & eius filiũ id est paternã mentem siue intellectũ: qui paterne est uoluntatis conscius. hunc autem xp̃m esse non credis. Cõtempnis enim eũ propter corpus ex femina acceptũ & p̃pter crucis opprobriũ: excelsã uidelicet sapientiã: spretis atq; abiectis infimis: idoneus de sup̃ioribus carpe.

At ille implet quod de illo pphete sancti ueraciter predixerũt. Perdã sapientiam sapientiũ: & prudentiã prudentiũ reprobabo. Nõ enĩ suã in eis perdit & reprobat quã ipse donauit: sed quã sibi arrogant qui non habent ipsius. Vnde cõmemorato isto prophetico testimonio: sequitur & dicit apostolus. Vbi sapiens: ubi scriba: ubi conquisitor huius seculi? Nõne stultam fecit deus sapientiã huius mundi? Nã qm̃ in dei sapientia non cognouit mũdus per sapientiã deum: placuit deo p stultitiam predicationis saluos facere credentes. Quoniam quidem iudei signa petunt: & greci sapientiam querunt. Nos aũt predicamus inquit xp̃m crucifixum. iudeis quidem scandalum: gentibus autem stultitiã. Ipsis uero uocatis iudeis & grecis: christum dei uirtutem & dei sapientiam. quoniã quod stultũ est dei sapientius est hõibus: & qđ infirmũ est dei fortius est hominibus. Hoc q̃si stultũ & infirmũ: tanq̃ sua uirtute sapientes fortesq; contempnunt. Sed hec est gratia que sanat infirmos: nõ superbe iactantes falsam beatitudinem suã: sed humiliter potius uerã miseriã cõfitentes.

PRedicas patrem & eius filiũ quẽ uocas paternũ intellectũ siue mentẽ: & hoꝝ mediũ quẽ putamus te dicere spiritũ sãctũ: & more uestro appellas tres deos. Vbi & si uerbis indisciplinatis utimini: uidetis tamen q̃litercũq; & quasi p quedam tenuis imaginationis umbracula: quo nitendum sit. sed incarnationẽ incõmutabilis filii dei qua saluamur: ut ad illa que credimus uel ex q̃ntulacunq; pte intelligimus peruenire ualeamus: non uultis agnoscere. Itaq; uidetis utcũq; & si de longinquo: & si acie caligante patriã in qua manendũ est: sed uiam qua eundũ est nõ tenetis. Confiteris tamen gratiã. quandoquidem ad deũ per uirtutem intelligentie puẽire: paucis dicis esse concessum. Non enim dicis paucis placuit: uel pauci uoluerunt: sed cum dicis esse concessum: proculdubio dei gratiã nõ hominis sufficientiã confiteris. Vteris etiam hoc uerbo apertius ubi Platõis sententiã sequens: nec ipse dubitas in hac uita hominem nullo mõ ad perfectionẽ sapientie peruenire: scđm intellectũ tamen uiuentibus omne quod deest prouidentia dei & gratia post hanc uitã posse compleri. O si cognouisses dei gratiã per Iesum xp̃m dominũ nostrũ: ipsamq; eius incarnationẽ qua hõis animã corpusq; suscepit: summũ esse exemplũ grati euidere potuisses. Sed quid faciam? Scio me frustra loq mortuo: sed quantũ ad te attinet. Quantũ autem ad eos qui te magnipendunt: & te uel qualicunq; amore sapientie uel curiositate artiũ: quas nõ debuisti discere diligũt. quos potius ĩ tua cõpellatõe alloquor: fortasse non frustra. Gratia dei non potuit gratius cõmendari: q̃ ut ipse unicus dei filius in se incõmutabiliter manens indueretur hoĩem: & spẽ dilectõnis sue daret hominibus homine medio: qua ad illum ab hominibus ueniretur: qui tã longe erat ĩmortalis a mortalibus: incõmutabilis a cõmutabilibus: iustus ab impiis: beatus a miseris. Et qa naturaliter ĩdidit nobis ut beati ĩmortalesq; esse cupiamus: manens beatus suscipiensq; mortalem: ut nobis tribueret quod amamus: ppetiendo docuit contẽpnere quod timemus. Sed huic ueritati ut possetis acqescere: hũilitate opus erat: que ceruici uestre difficillime persuaderi põt. Quid enim incredibile dicitẽ presertim uobis qui talia sapitis: qbus ad hoc credendũ uosipõs admõere debeatis? Quid inquam uobis incredibile dicitur: cum deus dicitur assumpsisse humanã aĩam & corpus: qui tantũ tribuitis anime intellectuali que aĩma utiq; humana est: ut eã consubstantialem paterne illi menti quem dei filiũ confitemini fieri posse dicatis? Quid ergo incredibile est: si aliqua una intellectualis aĩa modo quodã ineffabili & singulari: pro multorum salute suscepta est. Corpus uero aĩe coherere ut homo

totuſ & plenuſ ſit natura noſtra ipſa teſte cognoſcimuſ. quod niſi uſitatiſſimũ eẽt: hoc profecto eſſet incredibiliuſ. Faciliuſ qppe in fidem recipiendũ eſt: & ſi hũanũ diuino: & ſi mutabilem incõmutabili ſpiritũ ſpiritui: aut ut uerbiſ utar que in uſu habetiſ incorporeũ incorporeo: q̃ corpuſ ĩcorporeo coherere. An forte uoſ offẽdit inuſitatuſ corpiſ partuſ ex uirgĩe? Neq; hoc debet offẽdere. imo potiuſ ad pietatẽ ſuſcipiendã debet adducere: ꝙ mirabiliſ mirabiliter natuſ ẽ. An uero ꝙ ipm corpuſ morte depoſitũ: & in meliuſ reſurrectõe mutatũ: iam ĩcorruptibile atq; ĩmortale in ſuperna ſubuexit? Hoc fortaſſe credere recuſatiſ: intuenteſ Porphiriũ in hiſ ipiſ libriſ ex quibuſ multa poſui: quoſ de regreſſu aĩe ſcpſit: tã crebro precipere omne corpuſ eſſe fugiendum: ut anima poſſit beata permanere cum deo. Sed ipe potiuſ iſta ſentienſ corrigenduſ fuit. preſertim cũ de aĩa mũdi huiuſ uiſibiliſ & tã ingentiſ corporee moliſ: cum illo tam incredibilia ſapiatiſ. Platone quippe auctore aĩmal eſſe dicitiſ mundũ: & animal beatiſſimũ quod uultiſ eſſe etiam ſempiternũ. Quõ ergo nec unq̃ ſoluetur a corpore: nec unq̃ carebit beatitudine: ſi ut anima beata ſit corpuſ eſt omne fugiendum? Solem quoq; iſtum & cetera ſidera: non ſolum in libriſ ueſtriſ corpora eſſe fatemini: quod uobiſcũ omneſ homineſ & conſpicere non cunctantur & dicere. Verum etiã altiora ut putatiſ peritia hec eſſe animalia beatiſſima perhibetiſ: & cum hiſ corporibuſ ſempiterna. Quid ergo eſt quod cum uobiſ fideſ chriſtiana ſuadet: tunc obliuiſcimini aut ignorare uoſ fingitiſ: quid diſputare aut docere ſoleatiſ? Quid cauſe eſt: cur propter opinioneſ ueſtraſ quaſ uoſipſi oppugnatiſ chriſtiani eſſe nolitiſ: niſi quia xp̃uſ humiliter uenit & uoſ ſuperbi eſtiſ? Qualia ſanctorum corpora in reſurrectõe futura ſint: poteſt aliq̃nto ſcrupuloſiuſ inter chriſtianarum ſcripturarum doctiſſimoſ diſputari: futura tamen ſempiterna minime dubitamuſ. & talia futura quale ſua reſurrectione chriſtuſ demonſtrauit exemplũ. Sed qualiacunq; ſint: cũ incorruptibilia prorſuſ & immortalia ĩ nulloq; anime cõtemplationem qua in deũ figit̃ impedientia predicent̃: uoſq; etiã dicatiſ eſſe in celeſtibuſ immortalia corpora immortaliter beatorum: quid eſt ꝙ ut beati ſimuſ omne corpuſ fugiendũ eſſe opinamini: ut fidem chriſtianã q̃ſi rationabiliter fugere uideamini: niſi quia illud eſt quod iterum dico: xp̃uſ eſt humiliſ uoſ ſupbi? An forte corrigi pudet? Et hoc uiciũ nõ niſi ſupboꝝ eſt. Pudet uidelicet doctoſ homineſ ex diſcipuliſ Platoniſ fieri diſcipuloſ xp̃i: qui piſcatorẽ ſuo ſpiritu docuit ſapere & dicere. In principio erat uerbum. & uerbum erat apud deum: & deuſ erat uerbum: hoc erat in principio apud deum: om̃ia per ipſum facta ſunt: & ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factum eſt in ipſo uita erat: & uita erat lux hominum: & lux in tenebriſ lucet: & tenebre eam non comprehenderunt. Quod inicium ſancti euangelii cui nomen eſt ſc̃d̃m Iohannem: quidam platonicuſ ſicut a ſancto ſene Simpliciano qui poſtea mediolãenſi eccleſie preſedit epiſcopuſ: ſolebamuſ audire aureiſ literiſ conſcribendum: & per omneſ eccleſiaſ ĩ lociſ eminentiſſimiſ ꝓponẽdũ eſſe dicebat. Sed ideo uiluit ſupbiſ deuſ ille magiſter: quia uerbũ caro factũ eſt & habitauit ĩ nobiſ: ut parũ ſit miſeriſ ꝙ egrotãt: niſi ſe ĩ ipa egritudĩe etiã extollãt: & de medicia q̃ ſanari poterãt erubeſcãt. Nõ .n. hoc faciũt ut erigãt̃: ſed ut cadẽdo grauiuſ affligant̃.

Si poſt Platonem aliquid emẽdare exiſtimat̃ indignum: cur ipe Porphiriuſ nonnulla & non parua emendauit? Nã Platonem aĩaſ hominũ poſt mortẽ reuolui uſq; ad corpa beſtiarũ ſcripſiſſe certiſſimũ ẽ. Hanc ſententiã Plato doctor tenuit: & Platoniſ diſcipulo Porphirio tamẽ iure diſplicuit. In hominũ ſane non

sua que dimiserant: sed alia noua corpora redire hũanas aĩas arbitratus ẽ. Puduit scilicet illud credere: ne mater fortasse filiũ ĩ mulã reuoluta uectaret: & nõ puduit hoc credere: ne reuoluta mater in puellam filio forsitan nuberet. Quanto creditur honestius quod sancti & ueraces angeli docuerunt: quod prophete dei spiritu acti locuti sũt: quod ipse quem uenturum saluatorem premissi nuntii predixerunt: qđ missi apostoli qui orbem terrarum euangelio repleuerunt. Quanto inq̃ honestius creditur reuerti semel aĩas ad corpora propria: q̃ reuerti totiens ad diuersa? Verũtñ ut dixi ex magna parte correctus est in hac opinĩõe Porphirius: ut saltẽ in solos homines humanas animas precipitari posse sentiret: beluinos aũt carceres euertere minime dubitaret. Dicit etiam deum ad hoc animam mundo dedisse: ut materie corporalis cognoscẽs mala: ad patrem recurreret. nec aliquando iam talium polluta contagione teneretur. Vbi & si aliquid inconueniẽter sapit: magis enim data est corpori ut bona faceret: non enim mala disceret si non faceret: in eo tamen aliorũ platonicorum opinionem & non in re parua emendauit: ꝙ mundatã ab omnibus malis animam & cum patre constitutã: nunq̃ iam mala mundi huius passuram eẽ confessus est. Qua sententia profecto abstulit quod esse platonicũ maxĩe ꝓhibẽt. ut mortuos ex uiuis: ita uiuos ex mortuis semper fieri. falsumq; esse ostendit quod platonice uidetur dixisse Virgilius. In campos elisios purgatas aĩmas missas. Quo nomine tanq̃ per fabulam uidentur signari gaudia beatorum ad fluuiũ letheum euocari: hoc est ad obliuionem preteritorum. scilicet immemores superant cõnexa reuisant: rursus & incipiãt ĩ corpora uelle reuerti. Merito displicuit hoc Porphirio. quoniam reuera credere stultum est: ex illa uita que beatissima esse non poterit nisi de sua eternitate fuerit certissima: desiderare aĩmas corporũ corruptibiliũ labẽ: & inde ad ista remeare. tanq̃ hoc agat summa purgatõ: ut inquinatio requiratur. Si enim ꝙ perfecte mundantur hoc efficit ut omniũ obliuiscantẽ malorũ: malorũ autem obliuio facit corporũ desideriũ: ubi rursus implicentur malis: profecto erit infelicitatis causa summa felicitas: & stulticie causa ꝑfectio sapiẽtie: & immũditie causa summa mũdicia. Nec ueritate ibi beata erit aĩa: q̃diucũq; erit: ubi oportet fallatẽ ut beata sit. Nõ.n. beata erit nisi secura. Vt aũt secura sit: falso putabit sẽp se beatam fore: quoniã aliquando erit & misera. Cui ergo gandendi causa falsitas erit: quando de ueritate gaudebit? Vidit hoc Porphirius. purgatamq; aĩmam ob hoc reuerti dixit ad patrem: ne aliquando iam malorũ polluta cõtagione teneatẽ.

FAlso igitur a quibusdam platonicis est creditus quasi necessarius orbis ille: ab eisdem abeũdi: & ad eadem reuertendi. quod etiã si uerum esset: quid hoc scire prodesset: nisi forte inde se nobis auderent preferre platonici: qa id nos in hac uita iam nesciremus: quod ipsi in alia meliore uita purgatissimi & sapientissimi fuerant nescituri: & falsum credendo beati futuri. Quod si absurdissimum & stultissimum est dicere: Porphirii profecto est preferenda sententia: his qui animarum circulos alternante semper beatitate & miseria suspicati sunt. Quod si ita est: ecce platõicus in melius a Platone dissentit. Ecce uidit hic quod ille non uidit. nec post talem ac tantũ magistrũ refugit correctionem: sed homini preposuit ueritatem. Cur ergo non potius diuinitati credimus de his rebus quas humano ingenio peruestigare nõ possumus: que animam quoq; ipsam non deo coeternã sed creaturam dicit eẽ que non erat? Vt enim hoc platonici nollent credere: hanc utiq; causam idoneam sibi uidebantur afferre: quia nisi quod semper antea fuisset: sempiternum deinceps esse

non posset. Quanq̃ & de mundo & de his quos in mundo deos a deo factos scribit Plato apertissime dicat eos esse cepisse & habere iniciũ: finẽ tamen non habituros. sed per conditoris potentissimã uoluntatem ĩ eternũ permansuros esse perhibeat. Verũ id quõ intelligãt: inuenerũt non esse hoc uidelicet temporis: sed substitutiõis iniciũ. Sicut enim inquiũt si pes ex eternitate semper fuisset in puluere: semper ei subeẽt uestigiũ: qđ tñ uestigiũ a calcante factum nemo dubitaret: nec alterum ab altero prius esset: q̃uis alterũ ab altero factũ eẽt. Sic inquint & mũdus atq; in illo dii creati: & semp fuerũt semp existente qui fecit: & tñ facti sũt. Nũ qd ergo si aĩa semp fuit: etiam miseria eius semper fuisse dicenda est? Porro si aliqd ĩ illa qđ ex eterno non fuit esse cepit ex tempore: cur nõ fieri potuerit ut ipsa esset ex tempe: que antea non fuisset? Deinde beatitudo quoq; eius post experimentũ malorum firmior: & sine fine mansura: sicut iste confitetur: proculdubio cepit ex tempore: & tamen semper erit cũ antea non fuerit. Illa igitur omnis argumentatio dissoluta est: qua putatur nihil esse posse sine fine temporis: nisi quod iniciũ nõ habet tpis. Inuenta est enim anime beatitudo. que cum iniciũ temporis habuerit: finẽ tempis nõ habebit. Quapropter diuine auctoritati humana cedat infirmitas. eisq; beatis & immortalibus de uera religione credamus: qui sibi honorem non expetunt: quẽ deo suo qui etiam noster est deberi sciunt. nec iubent ut sacrificium faciamus: nisi ei tantummodo cuius & nos cum illis ut dixi & sepe dicendum est sacrificium esse debemus: per eum sacerdotem offerendi: qui in homine quem suscepit scđm quem & sacerdos esse uoluit: etiam usq; ad mortem sacrificiũ pro nobis dignatus est fieri.

HEc est religio que uniuersalem continet uiã anime liberande. quoniã nulla nisi hac liberari potest. Hec est enim quodãmodo regalis uia: que una ducit ad regnũ non temporali uestigio nutabundum. sed eternitatis firmitate securũ. Cũ autem dicit Porphirius in primo iuxta finem de regressu anime libro: mundum receptum in unam quãdam sectam que uniuersalem uiam aĩe cõtineat liberãde: uel a philosophia uerissima aliq̃: uel ab indorũ moribus ac disciplĩa: aut ĩductiõe chaldeorum: aut alia qualibet uia nõdumq; ĩ suam noticiã eandem uiã historiali cognitione perlatam: proculdubio confitetur esse aliquã: sed nondũ in suã uenisse noticiam. Ita ei non sufficiebat quidqd de aĩma liberanda studiosissime didicerat. sibiq; uel potius aliis nosse ac tenere uidebat. Sentiebat. n. adhuc sibi deesse aliquã prestantissimam auctoritatem: quam de re tanta sequi oporteret. Cum autẽ dicit uel a philosophia uerissima aliqua: nondũ in suam noticiam peruenisse sectã: que uniuersalem contineat uiam anime liberande. satis quantũ arbitror ostendit: uel eam philosophiam in qua ipse philosophatus est non esse uerissimam: uel ea non contineri talem uiam. Et quomodo iam potest esse uerissima: qua nõ continetur hec uia? Nam que alia uia est uniuersalis anime liberãde: nisi qua uniuerse aĩme liberantur: ac per hoc sine illa nulla liberatur? Cũ aũt addit & dicit: uel ab indorꝫ moribus & disciplina: uel ab inductiõe chaldeorꝫ: uel alia q̃libet uia: mãifestissima uoce testat: neq; illis que ab indis: neq; illis que a chaldeis didicerat hanc uniuersalẽ uiam liberande aĩe contineri: & utiq; se a chaldeis oracula diuina sumpsisse: quorũ assiduam cõmemorationem facit: tacere nõ potuit. Quam uult ergo intelligi aĩe liberande uniuersalem uiam nõdum receptã: uel ex aliqua uerissima philosophia. uel ex earum gentiũ doctrinis que magne uelut in diuinis rebus habebãtur: quia

pluſ apud eaſ curioſitaſ ualuit: quorunq; angelorum cognoſcendorū & colendorū:
nondumq; in ſuā noticiā hiſtoriali cognitōne perlatā? Que nā iſta eſt uniuerſaliſ
uia: niſi que non ſue cuiq; genti propria: ſed uniuerſiſ gentibuſ que communiſ eſſet
diuinituſ impertita eſt: quam certe iſtē homo non mediocri ingenio preditus eē nō
dubitat. Prouidentiam quippe diuinam ſine iſta uniuerſali uia liberande aīme:
genuſ humanū relinquere non credit. Neq; enim ait non eſſe: ſed hoc tantū bonū
tantumq; adiutorium nondum receptum: nondum in ſuam noticiam eſſe platum.
Nec mirum. Tunc enim Porphiriuſ erat in rebuſ humaniſ: quando iſta liberande
anime uniuerſaliſ uia: que non eſt alia q̃ religio chriſtiana oppugnari pmittebat
ab idolorum demonumq; cultoribuſ: regibuſq; terreniſ: propter aſſerendum & cō/
ſecrandum martirum numerum hoc eſt teſtium ueritatiſ: per quoſ oſtenderet ōmia
corporalia mala pro fide pietatiſ & cōmendatiōe ueritatiſ eſſe toleranda. Videbat
ergo iſta Porphiriuſ: & per huiuſmodi perſecutioneſ cito iſtam uiam perituram. &
propterea non eſſe ipſam liberande anime uniuerſalem putabat: non intelligenſ
hoc qđ eū mouebat: & qđ in eiuſ electione perpeti metuebat: ad eiuſ cōfirmationē
robuſtioremq; cōmendationē potiuſ pertinere. Hec ē igit̄ aīe liberande uniuerſaliſ
uia. id eſt uniuerſiſ gentibuſ diuina miſeratione conceſſa: cuiuſ profecto noticia ad
quoſcunq; iam uenit: & ad quoſcunq; uentura eſt: nec debuit nec debebit ei dici. q̃re
modo & quare ſero. quoniā mittentiſ conſiliū non eſt hūano ingenio penetrabile.
Quod ſenſit etiam cum dixit: Nondum receptum hoc donum dei: & nondū in ſuā
noticiā fuiſſe perlatum. Neq; enim propterea uerū non eſſe iudicauit: quia nōdū
in ſuam fidem receptum fuerat: uel in noticiam nondum peruenerat. Hec eſt inq̃
liberandorum credentium uniuerſaliſ uia: de qua fideliſ Abraam diuinum accepit
oraculū: In ſemine tuo benedicentur omneſ genteſ. Qui fuit quidē gente chaldeuſ.
ſed ut talia promiſſa perciperet: ꝙ ex illo propagaretur ſemē diſpoſitū p angelum
in manu mediatoriſ: in quo eſſet iſta liberande aīe uniuerſaliſ uia: hoc eſt ōmibuſ
gētibuſ data: iuſſuſ eſt diſcedere de terra ſua: & de cognatōe ſua: & de domo patriſ
ſui. Tunc ipſe primituſ a chaldeoꝝ ſuperſticōibuſ liberatuſ: unū uerū deū ſequēdo
coluit: cui hoc etiam promittenti fideliter credidit. Hec eſt uniuerſaliſ uia de qua
in ſancta prophecia dictum eſt: Deuſ miſereat̄ noſtri & benedicat nobiſ: illumiet
uultum ſuum ſuper noſ & miſereatur noſtri: ut cognoſcamuſ ī terra uiam tuam: in
omnibuſ gentibuſ ſalutare tuū: unde tāto poſt ex Abrae ſemine carne ſuſcepta de
ſeipſo ait ipſe ſaluator. ego ſum uia & ueritaſ & uita. Hec ē uniuerſaliſ uia de qua
tāto ante prophetatū eſt: Erit in nouiſſimiſ diebuſ māifeſtuſ monſ domuſ domini
paratuſ in cacumine montium: & extolletur ſuper colleſ. & uenient ad eum omneſ
genteſ: & ingredientur nationeſ multe & dicent: Venite aſcendamuſ in montē dn̄i
& in domum dei Iacob. & ānuntiabit nobiſ uiam ſuam: & ingrediemur in ea. Ex
ſyon enim prodiet lex: & uerbum domini ab hieruſalem. Via ergo iſta nō ē uniuſ
gentiſ: ſed uniuerſarum gentiū. Et lex uerbūq; domini non in ſyon & hieruſalem
remanſit: ſed inde ꝓceſſit ut ſe per uniuerſa diffunderet. Vnde ipſe mediator poſt
reſurrectionem ſuā diſcipuliſ trepidātibuſ ait: Oportebat impleri que ſcripta ſunt
in lege Moyſi & ꝓphetiſ & pſalmiſ de me. Tunc aperuit illiſ ſenſū ut intelligerent
ſcripturaſ. & dixit eiſ: quia oportebat chriſtū pati & reſurgere a mortuiſ tertia die:
& predicari in nomine eiuſ penitentiam & remiſſionem peccatorū per ōmeſ genteſ:
incipientibuſ ab hieruſalem. Hec eſt igitur uniuerſaliſ anime liberande uia: quam
ſancti angeli ſanctiq; ꝓphete priuſ in paucis hominibuſ ubi potuerūt dei gratiam

reperiētibus: & maxime i hebrea gente cuius erat ipsa quodāmō sacrata respublica: in ꝓphetationem & prenuntiationem ciuitatis dei ex oībus gentibus cōgregāde: & tabernaculo & templo & sacerdotio & sacrificiis significauerunt: & eloquiis quibusdam manifestis plerisq; misticis predixerūt. Presens aūt in carne ipe mediator: & beati eius apostoli iam testamenti noui gratiam reuelantes apertius indicarunt: que aliq̄nto occultius superioribus sunt significata temporibus: pro etatū generis humani distributione: sicut eam deo sapienti placuit ordinare: mirabiliū operum diuinorum quorum superius pauca iam posui contestantibus signis. Non.n. tm̄mō apparuerunt uisiones angelice & celestium ministrorū sola uerba sonuerunt: uerū etiam hominibus dei uerbo simplicis pietatis agentibus spiritus immundi de hoīm corporibus ac sensibus pulsi sunt: uicia corpis languoresq; sanati fera aīalia terrarū & aquarū: uolatilia celi: ligna: elementa: sidera: diuīa iussa fecerūt. inferna cesserūt: mortui reuixerūt: exceptis ipsius saluatoris ꝓpriis singularibusq; miraculis: maxīe natiuitatis & resurrectionis. quorum in uno materne uirginitatis tātummodo sacramentum: in altero autem etiam eorū qui in fine resurrecturi sunt demōstrauit exemplum. Hec uia totū hominem mūdat: & īmortalitati mortalem ex oībus quibus constat partibus preparat. Vt enim non alia purgatio ei parti quereretur quam uocat intellectualem Porphirius: alia ei quam uocat spiritualem: aliaq; ipsi corpi: propterea totū suscepit ueracissimus potentissimusq; mūdator atq; saluator. Preter hanc uiam que partim cū hec futura prenūtiant: partim cū facta nūtiant: nunq̄ generi defuit humāo: nemo liberatus est: nemo liberatur: nemo liberabitur. Quod autem Porphirius uniuersalem uiā anime liberande nondum in suā noticiā historiali cognitiōe dicit esse perlatā: qd hac historia uel illustrius inueniri potest: que uniuersū orbem tāto apice auctoritatis obtinuit: uel fidelius: in q̄ ita narrantr preterita: ut futura etiam predicātur: quorum multa uidemus impleta. ex quibus ea que restant sine dubio speramus implenda. Nō enī pōt Porphirius uel quicunq; platonici: etiam in hac uia quasi terrenarum rerum & ad istam uitam mortalem pertinentium: diuinationē predictōnemq; contempnere: quod merito in aliis uaticinationibus & quorumlibet modorum uel artiū diuinationibus faciūt. Negāt enim hec uel magnorum fuisse hominū: uel magni esse pendēda. Et recte. Nam inferiorum fiunt presentione causarum: sicut arte medicine qbusdam antecedētibus signis plurima uenture ualitudini preuidentur: uel immundi demōes sua disposita uel facta prenuntiāt: & in quorūuis mentibus atq; cupiditatibus iniquorū cōgrua factis dicta uel dictis facta cōpensant: ut sibi ius quodāmodo uēdicēt in materia infirma fragilitatis humane. Non talia sancti homines in ista uniuersali animarū liberandarum uia gradientes. tanq̄ magna prophetare curarūt: quis & ista eos nō fugerint: & ab eis sepe predicta sint: ad eorū fidem faciendā que mortaliū sensibus non poterant intimari: nec ad experimentū celeri facilitate perduci. Sed alia erāt uere magna atq; diuina: que q̄tū dabatur cognita dei uolūtate futura nūtiabāt. Xp̄us quippe in carne uenturus: & que in illo tam clara perfecta sunt: atq; in eius nomine impleta: penitentia hominū & ad deum conuersio uoluntatum: remissio peccatorum: gratia iustitie: fides piorū. & per uniuersum orbem in uerā diuinitatē multitudo credentium: culture simulachrorū demonūq; subuersio: & a tēpcatōibus exercitatio. proficientiū purgatio & liberatio ab oī malo: iudicii dies: resurrectō mortuorum: angelorum societas: impiorum eterna damnatio: regnumq; eternum gloriosissime ciuitatis dei cōspectu eius īmortaliter ꝑfruentis: in huius uie scđcurs

predicta atq; promissa sunt, quoꝝ tã multa impleta conspicimus: ut recta pietate futura esse cetera confidamus. Huius uie rectitudinem usq; ad deum uidendum eiq; in eternum coherendum: in sanctuario scripturarum esse locatam: qua predicatur atq; asseritur ueritate; quicũq; non credunt & ob hoc nec intelligunt: oppugnare possunt sed expugnare non possunt. Quapropter in decem libris istis & si minus ꝙ nõnullorum de nobis expectabat intentio; tamen quorũdam studio ꝙntũ uerus deus & dominus adiuuare dignatus est satisfecimus: refutãdo contradictõnes impiorũ: qui cõditori sancte ciuitatis de qua disputare instituimus deos suos preferunt. Quorum decem librorũ quinq; superiores aduersus eos conscripti sũt: qui propter bona uite huius deos colendos putant; quinq; autem posteriores: aduersus eos qui cultum deorum propter uitam que post mortem futura est seruandum existimãt. Deinceps itaq; ut in primo libro polliciti sumus: de duarum ciuitatum quas in hoc seculo perplexas diximus inuicemq; ꝑmixtas; exortu & procursu & debitis finibus: quod dicendum arbitror quantum diuinitus adiuuabor expediam.

Ciuitatem dei dicimus cuius ea scriptura testis est: que nõ fortuitis motibus animorum: sed plane sũme dispositiõe puidẽtie super omnes omniũ gentiũ literas: omnia sibi genera ingẽioꝝ humanorum diuina excellens auctoritate subiecit. Ibi quippe scriptum est. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Et in alio psalmo legimus. Magnus dñs & laudabilis nimis: ĩ ciuitate dei nostri in monte sancto eius: dilatans exultationes uniuerse terre. Et paulo post in eodẽ psalmo. Sicut audiuimus ita & uidimus ĩ ciuitate dñi uirtutum: in ciuitate dei nostri: deus fundauit eã in eternum. Item in alio. Fluminis impetus letificat ciuitatem dei. sanctificauit tabernaculum suum altissimus: deus in medio eius nõ cõmouebitur. His atq; huiusmõi testimoniis que oĩa cõmemorare nimis longũ est: didicimus esse quandam ciuitatẽ dei: cuius ciues esse cõcupiscimus: illo amore quẽ nobis illius conditor inspirauit. Huic cõditori sancte ciuitatis ciues terrene ciuitatis deos suos preferunt; ignorantes eum deum esse deorum; nõ deorum falsorum hoc est impiorum. & superborũ: qui eius incõmutabili omnibusq; cõmuni luce priuati; & ob hoc ad quandam egenam potestatem redacti: suas quodãmodo priuatas potentias consectantur: honoresq; diuinos a deceptis subditis querunt; sed deorum piorum atq; sanctoꝝ: qui potius seipsos uni subdere ꝙ multos sibi potiusq; deum colere ꝙ pro deo delectantur coli. Sed huius sancte ciuitatis inimicis. decem superioribus libris quãtum potuimus domino & rege nostro adiuuãte respõdimus. Nũc uero quid a me iam expectetur agnoscens: meiq; nõ ĩmemor debiti: de duaꝝ ciuitatũ terrene scilicet & celestis: quas in hoc iterim seculo perplexas quodãmodo diximus inuicemq; permixtas: exortu & excursu & debitis finibus quantũ ualuero disputare. eius ip̃iusq; dñi & regis nostri ubiq; opitulatõe fretus aggrediar. Primũq; dicam quemadmodum exordia duarum istarum ciuitatũ in angelorũ diuersitate precesserũt. [illegible] do deo [illegible] nemo hominũ peruenit [illegible] per mediatorem dei [illegible]

Magnum est & admodum rarum: uniuersam creaturã corporeã & incorporeã consideratam compertamq; mutabilem: intentione mentis excedere; atq; ad

incõmutabilem dei substantiam peruenire: & illic discere ex ipõ: ꝙ cunctã naturã que non est quod ipse: non fecit nisi ipse. Sic enim deus cum hoĩe non per aliquam creaturam loquitur corporalem: corporalibus instrepens auribus: ut inter sonãtem & audientem aerea spacia uerberentur: neq; per eiusmodi spiritualẽ que corporum similitudinibus figuratur: sicut in somnis uel quo alio tali modo. Nam & sic uelut corporis auribus loquit̃: q̃a uelut per corpus loquit̃: & uelut interposito corpaliũ locorum interuallo. Multum enim similia sunt talia uisa corporalibus. Sed loqt̃ ipsa ueritate: si quis sit idoneus ad audiendũ mente nõ corpore. Ad illud.n.hoĩs ita loquitur: quod in hoĩe ceteris quibus homo constat est melius: & quo ipẽ deus solus est melior. Cum enim homo rectissime intelligatur: uel si hoc nõ põt saltem credat̃ factus ad imaginẽ dei: ꝑfecto ea sui parte est ꝓpinquior supiori deo: qua superat inferiores partes suas: quas etiam cum pecoribus cõmunes habet. Sed quia ipsa mens cui ratio & intelligentia naturaliter inest: uiciis quibusdam tenebrosis et ueteribus inualida est: non solum ad inherendum fruendo: uerũ etiã ad pfruendũ merendo incõmutabile lumẽ: donec de die in diem renouata atq; sanata fiat tãte felicitatis capax: fide primũ fuerat imbuenda atq; purganda. In qua ut fidentius ambularet ad ueritatem: ipã ueritas deus dei filius: hoĩe assumpto nõ deo cõsũpto eandem constituit atq; fundauit fidem: ut ad deum hominis iter esset homini per hoĩem deum. Hic est enim mediator dei & hominũ homo christus Iesus. Xp̃us per id ꝙ est mediator: est homo & uia perueniendi ad deum. Per hoc enĩ mediator per quod & homo per hoc & uia. Quia si inter eum qui tendit & illud quo tendit uia media est: spes est perueniendi: si autem desit aut ignoretur qua eũdum sit: q̃d prodest nosse quo eundum sit. Sola est autem aduersus omnes errores uia munitissima: ut idẽ ipse sit deus & homo. quo itur deus: q̃ itur homo. Hic p̃us p ꝓphetas: deinde per seipsum: postea per apostolos. quantum satis esse iudicauit locutus: etiã scripturam condidit que canonica nominatur eminentissime auctoritatis: cui fidẽ habemus de his rebus quas ignorare nõ expedit: nec p nosipsos nosse idonei sumus. Nam si ipsa sciri possunt testibus nobis: que remota non sunt a sensibus nostris: siue interioribus siue exterioribus: unde & presentia nũcupantur: ꝙ ita ea dicimus esse pre sensibus: sicut pre oculis que presto sunt oculis: profecto ea que remota sunt a sensibus nostris: quoniam nostro testimonio scire non possumus: de his alios testes requirimus: eisq; credimus a quoꝝ sensibus remota eẽ uel fuisse nõ credimus. Sicut ergo de uisibilibus que non uidimus eis credimus qui uiderũt: atq; ita de ceteris que ad suum quenq; sensum corporis pertinent: ita de his que animo ac mẽte sentiunt̃: quia & ipse rectissime dicitur sensus: unde & sententia uocabulum accepit: hoc est de inuisibilibus que a nostro sensu interiore remota sunt: his nos oportet credere q̃ hec in illo incorporeo lumine disposita didicerunt. uel manentia contuentur.

Visibiliũ omniũ maximus est mundus: inuisibilium. omniũ maximus deus est. Sed mundum esse conspicimus: deum esse credimus. Quod autem deus fecerit mundũ: nulli potius credimus q̃ ipsi deo. Vbi eũ audiuimus. Nusq̃ interim melius q̃ in scripturis sanctis ubi dixit propheta eius. In p̃ncipio fecit deus celum & terrã. Nunquid nam ibi fuit iste propheta: quando fecit deus celum & terram: Non sed ibi fuit dei sapientia per quam facta sunt omnia: que in animas etiam sanctas se transfert: & aĩcos dei & ꝓphetas cõstituit: eisq; opera sua sine strepitu intus enarrat. Loquuntur eis quoq; ãgeli dei: qui semper uident faciem patris: uoluntatẽq; eius

qbus oportet annūciāt. Ex his unus erat iste ꝓpheta q dixit & scripsit. In pncipio fecit deus celū & terram. Qui tā idoneus testis est: p quem deo credendū sit: ut eodem spiritu dei quo hec sibi reuelata cognouit: etiam ipsam fidem nostram futurā tāto ante predixerit.

SEd quid placuit eterno deo tunc facere celū & terram que antea nō fecisset? Qui hoc dicunt si mundum fuisse eternum sine ullo inicio & ideo nec a deo factū uideri uolūt: nimis aduersi sūt a ueritate & letali morbo impietatis īsaniūt. Exceptis enim propheticis uocibus: mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate & mobilitate & uisibilium omnium pulcerrima specie: quodāmodo tacitus & factū se esse. & non nisi a deo ineffabiliter atq; inuisibiliter magno & ineffabiliter ac inuisibiliter pulcro: fieri se potuisse proclamat. Qui autem a deo quidē factū fatēt: non tamen eum temporis uolunt habere sed sue creatiōis iniciū: ut modo quodam uelut uix intelligibili sēp sit factus: dicunt qdē aliquid unde sibi deum uidentur uelut a fortuita temeritate defendere: ne subito illi uenisse credat in mentē quod nunq̄ ante uenisset facere mundum & accidisse illi uolūtatem nouam cū in nullo sit omnino mutabilis. Sed non uideo quomodo eis possit in ceteris rebus ratio ista subsistere maximeq; in anima quam si deo coeternam esse cōtenderint: unde illi acciderit noua miseria que nunq̄ ātea per eternū: nullo modo poterūt explicare. Si enim alternasse semper eius miseriam & beatitudinem dixerint: necesse est dicāt etiam semper alternaturam. ūde illa eos sequet absurditas: ut etiā cum beata dicit: in hoc utiq; nō sit beata: si futuram suā miseriā & turpitudinē preuidet: si aūt nō ꝓuidet: nec se turpē ac miserā fore: sed beatā sēp existimat. falsa opiniōe sit beata: quo dici stultius nihil potest. Si aūt semper quidem per secula retro infinita cū beatitudine alternasse aīe miseriā putant: sed nunc iam de cetero cum fuerit liberata ad miseriam non esse redituram: nihilominus conuincuntur nunq̄ eam fuisse uere beatam: sed deinceps incipere esse noua quadam nec fallaci beatitudine. Ac p hoc fatebuntur illi accidere aliquid noui & hoc magnū atq; preclarum: quod nunq̄m retro p eternitatem accidisset. Cuius nouitatis causam si deum negabunt in eterno habuisse consilio: simul eum negabunt etiā beatitudinis eius auctorē. quod nefāde impietatis est. Si autem dicēt etiam ipsum nouo consilio excogitasse: ut de cetero sit anima in eternum beata: quomodo eum alienū ab ea que illis quoq; displicet mutabilitate monstrabūt? Porro si ex tempore creatam sed nullo ulterius tempe perituram: tanq̄ uerum habere iniciū sed non habere finem fatentur: & ideo semel expertam miseriam: si ab ea fuerit liberata nunq̄ miserā postea futuram: nō utiq; dubitabunt hoc fieri manente incommutabilitate consilii dei. Sic ergo credant & mūdū ex tpe fieri potuisse: nec tñ ideo deū in eo faciēdo eternū cōsiliū uolūtatēq; mutasse.

DEinde uidendum est istis qui deum conditorem mundi esse consentiunt: et tñ querūt de mūdi tempore quid respōdeamus: quid ipsi respondeant de mūdi loco. Ita enim queritur: cur potius tunc & non antea factus sit: queādmodū queri potest cur hic potius ubi est & nō alibi. Nam si infinita spacia temporis āte mūdū cogitant: in quibus eis non uidetur deus ab opere cessare potuisse: similiter cogitēt extra mundum infinita spacia locoꝝ: in quibus si quisq̄ dicat non potuisse uacare omnipotentē: nōne cōsequens erit ut innumerabiles mūdos cum Epicuro sōniare cogatur? Ea tātum differentia φ eos ille fortuitis motibus athomorū gigni asserit

& reſolui:iſti aũt opere dei factoſ dicturi ſunt:ſi eũ per interminabilẽ imẽſitatem
locorum extra mundum circũquaq; patẽtium uacare noluerint: nec eoſdẽ mũdoſ
quod etiam de iſto ſentiunt ulla cauſa poſſe diſſolui.Cum hiſ.n.agimuſ:qui etiam
deum incorporeum & omniũ naturarum que non ſunt quod ipſe creatorẽ nobiſcũ
ſentiũt.Alioſ autem nimiſ indignum eſt ad iſtã diſputationẽ religioniſ admittere:
maxime ꝙ eoſ qui multiſ diiſ ſacrorũ obſequiũ deferendũ putant.Iſti philoſophi
ceteroſ nobilitate atq; auctoritate uicerunt:non ob aliud niſi quia longo quidem
interuallo ueruntamen reliquiſ propinquioreſ ſunt ueritati.An forte ſubſtantiam
dei quam nec includunt nec determinant nec diſtendũt loco:ſed de ea ſicut de deo
ſentire dignum eſt fatentur:incorporea preſentia ubiq; totã:a tantiſ locoꝝ extra
mundum ſpaciiſ abſentem eſſe dicturi ſunt:& uno tãtum atq; in comparatiõe illiuſ
infinitatiſ tam exiguo loco in quo munduſ eſt occupatã:Non opinor eoſ in hec
uaniloquia progreſſuroſ.Cum igitur unũ mundum ingenti quidem mole corporea
finitum tamen:& loco ſuo determinatum:& operante deo factum eſſe dicãt:quid
reſpondeant de infinitiſ extra mundum locis:cur in eiſ ab opere deuſ ceſſet.hoc ſibi
reſpondeãt.de infinitiſ ante mũdũ temporibuſ:cur in eiſ deuſ ab opere ceſſauerit.
Et ſicut non eſt conſequenſ:ut fortuitu potiuſ q̃ ratione diuina deuſ non alio ſed
iſto in quo eſt loco mundũ conſtituerit:cũ ſpaciiſ locoꝝ infinitiſ ubiq; patẽtibuſ:
nullo excellentiore merito poſſet hic eligi potiuſ q̃ alibi:quiſ eãdẽ diuinã rationẽ
qua id factum eſt nulla poſſit humana comprehendere:ita nõ eſt conſequenſ ut
deo aliquid exiſtimemuſ accidiſſe fortuitum:ꝙ illo potiuſ q̃ anteriore tp̃e cõdidit
mũdum:cũ equaliter anteriora tempora per infinitum retro ſpacium preteriſſent:
nec fuiſſet aliqua differentia unde tempuſ tempori eligendo preponeretur.Quod
ſi dicunt inaneſ eſſe hominum cogitatiõeſ:quibuſ infinita imaginantur loca:cum
locuſ nulluſ ſit preter mundum:reſpondetur eiſ iſto modo inaniter hoĩeſ cogitare
preterita tempora uacationiſ dei:cum tempuſ nullum ſit ante mundum.

SI enim recte diſcernunẽ eternitaſ & tempuſ:quod tempuſ ſine aliqua mobili
mutabilitate non eſt:in eternitate autem nulla mutatio eſt:quiſ non uideat
ꝙ tempora non fuiſſent niſi creatura fieret:que aliquid aliqua motione mutaret:
cuiuſ motioniſ & mutationiſ cum aliud atq; aliud que ſimul eſſe non poſſunt cedit
atq; ſuccedit in breuioribuſ uel productioribuſ morarũ interualliſ tẽpuſ ſequeretẽ?
Cum igitur deuſ in cuiuſ eternitate nulla eſt omnino mutatio creator ſit tempoꝝ
& ordinator:quomodo dicatur poſt temporum ſpacia mundũ creaſſe non uideo:
niſi dicatur ante mundum iam aliquam fuiſſe creaturam:cuiuſ motibuſ tempora
currerent.Porro ſi litere ſacre maximeq; ueraceſ ita dicũt:in principio feciſſe deum
celum & terram:ut nihil antea feciſſe intelligatẽ:qa hoc potiuſ in principio feciſſe
non diceretur:ſi quid feciſſet ante cetera cũcta que fecit:procul dubio non ẽ mũduſ
factuſ in tempore:ſed cum tempore.Quod enim fit ĩ tempore:& poſt aliquod fit:
& ante aliquod tempuſ:poſt id quod preteritũ eſt ante id quod futurũ eſt.Nullũ
autem ante mundum poſſet eſſe preteritum:quia nulla erat creatura cuiuſ muta/
bilibuſ motibuſ ageretur.Cum tempore autem factuſ eſt munduſ:ſi ĩ eiuſ conditõe
factuſ eſt mutabiliſ motuſ:ſicut uidetur ſe habere etiam ordo ille primoꝝ ſex uel
ſeptem dierum:in quibuſ mane & ueſpera nominãtur:donec omnia que hiſ diebuſ
deuſ fecit ſexto perficiantẽ die:ſeptioq; in magno miſterio dei uacatio cõmendetẽ.
Qui dieſ cuiuſmodi ſunt:aut perdifficile nobiſ aut impoſſibile eſt cogitare:quãto

magis dicere? Videmus quippe istos notos dies non habere uesperam nisi de solis occasu: nec mane nisi de solis exortu.

ILlorum autem priores tres dies sine sole peracti sunt: qui q̃rto die factus refert. Et primitus quidem lux uerbo dei facta: atq; inter ipsã & tenebras deus sepasse narratur: & eãdem lucẽ uocasse diem: tenebras aũt noctem. Sed qualis illa sit lux: & quo alternante motu: qualemq; uesperam & mane fecerit: remotum est a sẽsibus nostris: nec ita ut est intelligi a nobis potest: quod tñ sine ulla hesitatiõe credendũ est. Aut enĩ aliq̃ lux corpea ẽ: siue in supioribus mũdi partibus lõge a cõspectibus nostris: siue ũde sol postmodũ accẽsus ẽ: aut lucis noĩe significata ẽ sãcta ciuitas in sanctis angelis & spiritibus beatis: de qua dicit apostolus. Que sursum ẽ hierusalẽ mater nostra. eterna in celis. Ait quippe & alio loco. Omnes enim uos filii lucis estis & filii dei. nõ sumus noctis neq; tenebrarũ. Fit tamẽ & uespera diei huius & mane aliquatenus: quoniam scientia creature in cõparatõne scientie creatoris quodãmõ uesperascit: itemq; lucescit & mane fit: cum & ipsa refertur ad laudem dilectionẽq; creatoris. Nec in noctem uergitur: ubi non creator a creature dilectõe relinquit. Deniq; scriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine: nusquam ĩterposuit uocabulũ noctis. Non enim ait alicubi: facta est nox: sed facta est uespera & factum est mane dies unus. Ita dies secundus et ceteri. Cognitio quippe creature in seipsa decoloratior est ut ita dicam: quam cum in dei sapientia cognoscitur: uelut ĩ arte qua facta est. Ita uespera congruentius q̃ nox dici potest: que tantũ ut dixi cum ad laudandum & amandum refertur creatorem: recurrit in mane. Et hoc cum fit in cognitionem sui ipsius. dies unus est. Cum in cognitionem firmamenti qđ inter aquas inferiores & superiores celum appellatum est: dies secũdus. Cum ĩ cognitionẽ terre ac maris omniũq; gignẽtiũ que radicibus continuata sunt terre: dies tertius. Cum in cognitionem luminarium maioris & minoris omniũq; siderum: dies q̃rtus. Cum in cognitionem omniũ que ex aquis aĩalium natatiliũ atq; uolatiliũ: dies quintus. Cum in cognitionem omniũ aĩaliũ terrenoꝝ atq; ipsius hoĩs: dies sextus.

[C]Vm uero in die septimo requiescit deus ab omibus operibus suis & sãctificat eũ: neq̃q̃ est accipiendũ pueriliter: tanq̃ deus laborauerit operando qui dixit, & facta sunt uerbo intelligibili & sẽpiterno: non sonabili & tẽpali. Sed requies dei requiem significat eoꝝ q reqescũt in deo: sicut leticia domus leticiã significat eoꝝ q letãt in domo: etiã si nõ eos domus ipa sed alia res aliq̃ letos facit. Quãto magis si eadẽ domus pulcritudine sua faciat letos habitatores: ut nõ solũ eo loquendi mõ leta dicat quo significat p id q cõtiet id qđ cõtinet: sicut theatra plaudũt: prata mugiunt: cũ in illis hoĩes plaudãt: in his boues mugiãt: sed etiã illo quo significat p efficientẽ id qđ efficit: sicut leta epistola dicit significãs eoꝝ leticiã quos legẽtes efficit letos. Cõuenientissiẽ itaq; cũ deũ reqeuisse pphetica narrat auctoritas significat reqes eoꝝ q ĩ illo reqescũt: & quos facit ipe reqescere. Hoc etiã hoĩbus qbus loqt & ppter quos utiq; cõscpta ẽ pmittẽre pphecia: q etiã ipsi post bõa opa que ĩ eis & p eos opat deus: si ad illũ pus in ista uita p fidẽ quodãmõ accesserint: ĩ illo habebũt reqem sempiternã. Hoc. n. & sabbati uacatõe ex precepto legis in ueteri dei populo figuratum est: unde suo loco diligentius arbitror differendum.

Nunc quoniam de sancte ciuitatis exortu dicere institui: & prius quod ad sc̄os angelos attinet dicendum putaui: que huius ciuitatis & magna pars est: & eo beatior q̄ nunq̄ peregrinata: que hinc diuina testimonia suppetāt quantum satis uidebitur deo largiente explicare conabor. Ubi de mundi constitutiōe sacre litere loquuntur: non euidenter dicitur utrum uel quo ordine creati sunt angeli: sed si pretermissi non sunt: uel celi nomine ubi dictum est in principio fecit deus celú et & terram: uel potius lucis huius de qua loquit̄ significati sunt. Nō aút ꝑtermissos esse hinc estimo q̄ scriptum est requieuisse deum in die septimo ab oībus opibus suis que fecit. cum liber ip̄e ita sit exorsus. In principio fecit deus celum & terram: ut āte celum & terram nihil aliud fecisse uideatur. Cum ergo a celo & terra cepit: atq; ipsa terra quam primitus fecit sicut scriptura cōsequenter eloquitur: inuisibilis & incomposita nondumq; luce facta: utiq; tenebre fuerint super abissum: id ē sup quandam terre & aque indistinctam confusionem: ubi enim lux non est: tenebre sint necesse est: deinde oīa creando disposita sint que per sex dies cōsūata narrāt: quomodo angeli pretermitterentur tanq̄m non essent in operibus dei a quibus die septimo requieuit? Opus autem dei esse angelos. hic quidem & si non ꝑtermissum non tamen euidenter expressum est: sed alibi hoc sancta scriptura clarissima uoce testatur. Nam & in himno trium in camino uirorū: cum predictum esset bn̄dicite omnia opera domini dominū: in executione eorundem operum etiā sancti angeli nominati sunt. Et in psalmo canitur. Laudate dominum de celis: laudate eum in excelsis. laudate eum omnes angeli eius: laudate eum omnes uirtutes eius. laudate eum sol & luna: laudate eum omnes stelle & lumē. laudate eum celi celoꝝ & aque que super celos sunt laudent nomen domini. Quoniā ipse dixit & facta sunt: ip̄e mandauit & creata sunt. Etiam hic apertissime a deo factos esse āgelos diuinitus dictum est: cum eis inter cetera celestia cōmemoratis infertur ad omnia: ipse dixit & facta sunt. Quis porro audebit opinari post oīa ista que sex diebus enumerata sunt angelos factos? Sed & si quisq̄ ita desipit: redarguit istā uanitatē illa scr̄ptura paris auctoritatis ubi deus dicit. Quando facta sunt sidera: laudauerunt me uoce magna omnes angeli mei. Iam uero erant angeli quando facta sunt sidera. facta sunt autem quarto die. Nūquid nam ergo die tertio factos esse dicemus? Absit. In promptu est enī quid illo die factū sit. Ab aquis utiq; terra discreta est. & distīctas sui generis species duo ista elementa sumpserūt: & ꝓduxit terra quidq̄d ei radicitus inheret. Nunquid nam secundo? Nec hoc quidem. Tunc enim firmamentū factū est inter aq̄s superiores & inferiores. celūq; appellatum est. in quo firmamento q̄rto die facta sūt sidera. Nimiꝝ ergo si ad istorum dierum opera dei pertinēt āgeli: ipsi sunt illa lux que diei nomen accepit: cuius unitas ut cōmendaretur nō ē dictus dies primus: sed dies unus. Nec alius est secundus aut tertius aut ceteri: sed idem ipse unus ad implēdum senariū uel septenariū numerum repetitus est. ꝓpter senariam uel septenariam cognitionem: senariam scilicet operū que fecit deus: & septenariā quietis diei. Cum enī dixit deus fiat lux & facta est lux: si recte in hac luce creatiō intelligitur angelorum: profecto facti sunt participes lucis eterne: que est ip̄a incommutabilis sapiētia dei per quam facta sunt omnia: quē dicimus unigenitum dei filiū: ut ea luce illuminati qua creati fierent lux: & uocarent̄ dies participatiōe incōmutabilis lucis & diei: quod est uerbum dei per quod & ipsi & oīa facta sūt. Lumen quippe uerum quod illuminat omnem hoīem uenientem in hūc mūdū: hoc illuminat & omnem angelum mundum: ut sit lux non in seipso sed in deo. a

quo ſi auertitur angeluſ fit immunduſ ſicut ſunt omneſ qui uocantur immundi ſpiritus: nec iam lux in dño: ſed in ſeipſiſ tenebre priuati participatõne lucis eterne. Mali enim nulla natura eſt: ſed amiſſio boni mali nomen accepit.

ESe itaq; bonum ſolum ſimplex: & ob hoc ſolum icommutabile qđ eſt deuſ. Ab hoc bono creata ſunt omnia bona: ſed nõ ſimplicia & ob hoc mutabilia. Creata ſane inq̃ id eſt facta non genita. Quod enim de ſimplici bono genitum eſt pariter ſimplex eſt. et hoc eſt quod illud de quo genitum eſt. que duo patrem et filium dicimuſ. & utrunq; hoc cum ſancto ſpiritu unuſ eſt deuſ. Qui ſpirituſ patriſ & filii: ſpirituſ ſanctuſ propria quadam notione huius nõiſ in ſacriſ literiſ nũcupat᷑. Aliuſ aũt eſt q̃ pater & filiuſ. quia nec pater eſt nec filiuſ. Sed aliuſ dixi nõ aliud: quia & hoc pariter ſimplex pariterq; incommutabile bonum eſt & coeternum. Et hec trinitaſ unuſ eſt deuſ. nec ideo nõ ſimplex quia trinitaſ. Neq; enĩ propter hoc naturam iſtam boni ſimplicem dicimuſ. quia pater in ea ſoluſ: aut ſoluſ filiuſ aut ſoluſ ſpirituſ ſanctuſ. aut uero quia ſola eſt iſta nominiſ trinitaſ ſine ſubſiſtentia pſonarũ: ſicut ſabelliãi heretici putauerũt. Pater q genuit ſimplex eſt: & filiuſ qui gẽituſ ẽ pariter ſimplex ẽ: & hoc ẽ qđ illud de quo gẽituſ ẽ. Sed ideo ſimplex dicit᷑, qm̃ qđ habet hoc ẽ: excepto q relatiue queq; pſona ad alterã dicit᷑. Nã utiq; pater habet filiũ: nec tñ ipſe eſt filiuſ. & filiuſ habet patrem: nec tamen ipſe eſt pater. In quo ergo ad ſemetipſum dicitur nõ ad alterum: hoc eſt quod habet ſicut ad ſeipm̃ dicitur uiuenſ habẽdo utiq; uitam: & eadem uita ipſe eſt. Propter hoc itaq; natura dicitur ſimplex: cui nõ ſit aliud habere qđ uel poſſit amittere: uel aliud ſit habenſ aliud quod habet: ſicut uaſ aliquem liquorem: aut corpuſ colorem aut aer lucem ſiue feruorem: aut anima ſapientiam. Nihil enim horum eſt id quod habet. Nam neq; uaſ liquor eſt: nec corpuſ color: nec aer lux ſiue feruor: neq; aĩma ſapientia ẽ. Hinc eſt q etiã priuari poſſunt rebuſ quaſ habent: & in alioſ habituſ uel q̃litateſ uerti atq; mutari. ut & uaſ euacuetur humori quo plenum eſt: & corpuſ decoloret᷑: & aer tenebreſcat ſiue frigeſcat; & aĩma deſipiat. Sed & ſi ſit corpuſ incorruptibile quale ſanctiſ in reſurrectione promittitur: habet quidem ipſiuſ incorruptioniſ in/ amiſſibilem q̃litatẽ: ſed manente ſubſtãtia corpali: nõ hoc eſt qđ ipſa incorruptio. Nam illa etiam per ſingulaſ parteſ corporiſ tota eſt: nec alibi maior alibi minor. Neq; enim ulla parſ eſt incorruptior q̃ altera corpuſ uero ipſum maiuſ eſt in toto q̃ in parte. & cum alia parſ eſt in ea amplior alia minor non ea que amplior eſt incorruptior q̃ ea que minor. Aliud eſt itaq; corpuſ quod non ubiq; ſui totum eſt: alia incorruptio que ubiq; eiuſ tota eſt: qa omniſ parſ incorruptibiliſ corporiſ. etiã ceteriſ inequaliſ equaliter incorrupta eſt. Neq; enĩ uerbi gratia qa digituſ minor eſt q̃ tota manuſ: ideo incorruptibilior manuſ q̃ digituſ. Ita cũ ſint ineq̃leſ manuſ & digituſ: equaliſ eſt tñ incorruptibilitaſ manuſ & digiti. Ac per hoc q̃uiſ a corpore incorruptibili inſeparabiliſ incorruptibilitaſ ſit: aliud ẽ tñ ſubſtantia qua corpuſ e dicitur: aliud qualitaſ eiuſ qua incorruptibile nuncupatur. Et ideo ſic etiam non hoc eſt quod habet anima quoq; ipſa: etiam ſi ſemper ſit ſapienſ ſicut erit cũ a pñti miſeria liberabitur. qa licet tunc ſapienſ ſit in eternũ: participatione tamẽ incom/ mutabiliſ ſapientie ſapienſ erit: que non eſt quod ipſa. Neq; enĩ ſi aer infuſa luce nunq̃ deſerat᷑: ideo non aliud eſt ipẽ aliud lux q̃ illuminat᷑. Neq; hoc ita dixerim quaſi aer ſit anima quod putauerunt quidã q nõ potuerunt incorporeã cogitare

naturam. Sed habent hec ad illa etiã in magna disparilitate q̃ndã similitudinem: ut nõ inconueniẽter dicatur sic illuminari animam incorpoream luce incorporea simplicis sapiẽtie dei: sicut illuminat̃ aeris corpus luce corpea: & sicut aer tenebrescit ista luce desertus. Nam nihil sunt aliud que dicuntur locorum quorũq; corpaliũ tenebre: q̃ aer carens luce: ita tenebrescere animam sapientie luce priuatã. Scd̃m hoc ergo dicuntur illa simplicia que principaliter uereq; diuina sunt: q᷑ non aliud est in eis qualitas: aliud substantia: nec alioꝝ participatõe uel diuina uel sapiẽtia uel beata sunt. Ceterum dictus est in scripturis sanctis spiritus sanctus sapientia multiplex: eo q᷑ multa in se habeat: sed que habet hec & ẽ: & ea oĩa unus est. Neq; enim multe sed una sapientia est: in qua sunt immensi quidã atq; infiniti thesauri rerum intelligibiliũ: in quibus sunt omnes inuisibiles atq; incommutabiles ratiões rerum: etiam uisibilium & mutabilium que per ipsam facte sunt: quoniã deus nõ aliquid nesciens fecit: quod nec de quolibet homĩe artifice recte dici potest. Porro si sciens fecit oĩa: ea utiq; fecit que nouerat: ex quo occurrit animo qddã miꝝ sed tñ uerũ q᷑ iste mundus nobis notus eẽ nõ posset nisi esset: deo aũt nisi notus eẽt eẽ non posset.

QVe cum ita sint: nullo quidem modo scd̃m aliquod temporis spacium prius erant spiritus illi tenebre quos ãgelos dicimus: sed simul ut facti sũt lux facti sunt: non tamen ita tantũ creati ut quoquomodo eẽnt & quoquomodo uiuerẽt: sed etiam illuminati ut sapiẽter beateq; uiuerent. Ab hac illuminatiõe auersi qdã angeli: non solũ non obtinuerũt excellentiã sapientis beateq; uite: que pculdubio non nisi eterna est certa atq; secura: sed & rationalem uitã licet insipientẽ sic habẽt: ut eam non possint amittere nec si uelint. Quatenus aũt anteq̃m peccassent illius sapientie fuerint participes: definire quis põt. In eius tamen participatione eq̃les fuisse istos illis: qui propterea uere pleneq; beati sunt: quoniam nequaq̃m de sue beatitudinis eternitate fallunt̃ quomodo dicturi sumus: q̃ndo quidem si equales in ea fuissent: etiam isti ĩ eius eternitate mansissent: pariter beati qa pariter certi? Neq; enim sicut uita q̃diucunq; fuerit: ita eterna uita ueraciter dici poterit si finẽ habitura sit: siquidem uita tantummodo uiuendo: eterna uero finem non habẽdo nominata est. Quapropter q̃uis non quidquid eternũ continuo beatum sit: dicitur enim etiam penalis ignis eternus: tamen si uere perfecteq; beata uita nõ nisi eterna est: non erat talis istoꝝ uita beata: quia quãdoq; desitura: & propterea nõ eterna siue id scirẽt siue nescientes aliud putarẽt: qa scientes timor: nescientes error beatos esse utiq; non sinebat. Si autem hoc ita nesciebant ut falsis incertis ue nõ fiderent: sed utrum sempiternũ an quandoq; finem habiturum esset bonum suũ. in neutrã partem firma assensione ferrentur: ipsa de tanta felicitate cũctatio: eã beate uite plenitudinem quam in sanctis angelis esse credimus nõ habebat. Neq; enim beate uite uocabulũ ita cõtrahimus ad quasdã significatõis ãgustias: ut solũ deũ dicamus beatũ: q tñ ita uere btũs ẽ ut maior btitudo eẽ nõ possit. In cuius cõpatõe q᷑ ãgeli beati sũt: sua q̃dã sũma beatitudine quãta esse in angelis potest: qd aut q̃ntũ est.

NEc ipsos enĩ huic tante beatitudini comparatos quod attinet ad ratiõalem uel intellectualem creaturã: beatos nuncupãdos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiso negare audeat beatos fuisse ante peccatum: q̃uis de sua beatitudine q̃ diuturna uel utrum eterna

esset incertos: esset autē eterna nisi peccassent: cum hodie non imprudenter beatos uocemus: quos uidemus iuste ac pie cū spe future immortalitatis hanc uitā ducere: sine crimine uastante cōscientiā: facile impetrantes peccatis huius infirmitatis diuinā misericordiā: qui licet de sue perseuerātie premio certi sint: de ipsa tamē pseuerātia sua reperiunē incerti? Quis enim hominū se in actōe pfectuq; iusticie pseueraturū usq; in finem sciat: nisi aliqua reuelatōe ab illo fiat certus q de hac re iusto latētiq; iudicio nō omnes instruit: sed neminem fallit? Quantū itaq; pertinet delectationē presentis boni: beatior erat pmus homo ī paradiso: q̃ qlibet iustus ī hac infirmitate mortali. Quantū aūt ad spē futuri boni: beatior quilibet ī quibuslibet cruciatibus corporis: cui nō opinione sed certa ueritate manifestū ē: sine fine se habiturū omni molestia carentem societatē angelorū in participatōe summi dei: q̃ erat ille homo sui casus īcertus in magna illa felicitate paradisi. Quocirca cuiuis iam nō difficiliter occurrit utroq; coniuncto effici beatitudinem: quā recto proposito intellectualis natura desiderat: hoc ē ut & bono īcōmutabili qd̄ deus ē sine ulla molestia pfruat & in eo se in eternū eē mansurā nec ulla dubitatōe cūctet: nec ullo errore fallat. Hāc habere angelos lucis pia fide credimus: hāc nec ātēq̃ caderēt habuisse āgelos peccatores: qui sua prauitate illa luce puati sūt cōsequēti rōe colligimus. Habuisse tñ aliquā & si nō pscīā btītudinē: si uitā egerūt āte peccatū pfecto credendi sunt.

AVt si durū uidetē qñ facti sūt angeli: alios credere ita factos ut nō acciperēt prescientiam: uel perseuerantie uel casus sui: alios autē ita factos ut ueritate certissima eternitatem sue beatitudinis nossēt: sed equalis felicitatis omes ab initio creati sunt: & ita fuerunt donec isti qui nūc mali sunt ab illo bonitatis lumine sua uoluntate cecidissent: profecto multo est durius nūc putare āgelos sanctos eterne sue beatitudinis incertos: & ipsos de semetipsis ignorare: quod nos de illis p scripturas sanctas nosse potuimus. Quis enī catholicus xpīanus ignorat: nullū nouū diabolū ex bonis angelis ulterius futurum: sicut nec istum in societatem bonorū angelorū ulterius rediturum? Veritas qppe ī euangelio sanctis fidelibusq; pmittit q erunt equales angelis dei: quibus etiam promittitur q ibunt in uitam eternam. Porro autem si nos certi sumus nunq̃ nos ex illa īmortali felicitate casuros: illi uero certi non sunt: iam potiores non equales eis erimus. Sed quia nequaq̃m ueritas fallit: & equales eis erimus: profecto etiam ipsi certi sunt sue felicitatis eterne. Cuius illi alii quia certi non fuerunt: non enim erat eorum eterna felicitas cuius certi essent: que finem fuerat habitura: restat ut aut impares fuerint: post istorum ruinā illis certa scientia sue sempiterne felicitatis accesserit. Nisi forte quis dicat id quod dominus ait de diabolo in euangelio. Ille homicida erat ab inicio & in ueritate nō stetit: sic esse accipiendum ut nō solum hōicida fuerit ab initio: id est inicio hūani generis ex quo utiq; homo factus est: quem decipiendo posset occidere: uerū etiā ab initio sue cōditionis in ueritate non steterit: & ideo nunq̃ beatus cū sanctis angelis fuerit: suo recusans esse subditus creatori: & superbia sua uelut priuata potestate elatus: ac per hoc falsus & fallax: quia neq; unq̃ potestatem omnipotentis euadit. Et q per piam subiectionem noluit tenere quod uere est: affectat per superbam elationem simulare quod non est: ut sic intelligatur etiam quod beatus apostolus Iohannes ait: ab inicio diabolus peccat. hoc est: ex quo factus est iustitiam recusauit: quam nisi pia deoq; subdita uoluntas habere nō posset. Huic sententie quisquis acquiescit:

non cum illis bereticis sapit id est manicheis: & si que alie pestes ita sentiũt: q̄ suam q̄ndã propriã tanq̄ ex aduerso quodã principio diabolus babeat naturam mali: q tanta uanitate desipiunt: ut cum uerba ista euangelica in auctoritate nobiscum babeant: non attendant non dixisse dominũ a ueritate alienus fuit: sed in ueritate non stetit: ubi a ueritate lapsum intelligi uoluit: in qua utiq; si stetisset: eius particeps factus beatus cum sanctis angelis permaneret.

Vbiecit autem iudiciũ: quasi quesissemus unde ostendatur q̄ in ueritate non steterit: atq; ait quia non est ueritas in eo. Esset autem ĩ eo si in illa stetisset. Locutione autem dictum est minus usitata. Sic enim uidetur sonare. In ueritate non stetit: quia non est ueritas in eo. tanq̄ ea sit causa ut in ueritate non steterit: q̄ in eo ueritas non sit. cũ potius ea sit causa ut in eo ueritas nõ sit: q̄ in ueritate non stetit. Ista locutio ẽ & in psalmo ubi ait: Ego clamaui quoniã exaudisti me deus. cum dicẽdum fuisse uideatur: exaudisti me deus quoniã clamaui. Sed cũ dixisset ego clamaui: tãq̄ ab eo quereret̃ ũde se clamasse mõstraret: ab effectu exauditiõis dei clamoris sui oñdit affcm̃. tãq̄ diceret. Hinc oñdo clamasse me q̄m̃ exaudisti me.

ILlud etiã qđ ait de diabolo Iobannes: ab inicio diabolus peccat: nõ intelligũt qui inde uolunt asserere peccati naturam: cũ naturale nullum sit oĩo peccatũ. Sed quid respõdet̃ pro phisicis testimoniis: siue qđ ait Ysaias sub figurata psona principis babilonie diabolum notans: quõ cecidit Lucifer qui mane oriebat̃: siue quod Ezechiel: in deliciis padisi dei fuisti: omĩ lapide pcioso ornatus: ubi ĩtelligit̃ fuisse aliquando sine peccato: Nam expressius ei paulopost dicitur. Ambulasti in diebus tuis sine uicio. Que si aliter conuenientius intelligi nequeunt: oportet etiã illud quod dictũ est in ueritate nõ stetit sic accipiamus. q̄ in ueritate fuerit: sed nõ permanserit. Et illud quod ab inicio diabolus peccat: nõ ab inicio ex quo creatus est peccare putãdus est: sed ab inicio peccati quod ab ipsius supbia cepit eẽ peccatũ. Nec illud qđ scriptũ ẽ in libro Iob cũ de diabolo sermo esset. Hoc ẽ ĩiciũ figmẽti dñi qđ fecit ad illudendũ ab angelis suis. Cui consonare uidet̃ & psalmus ubi legit̃. Draco bic quẽ finxisti ad illudendũ ei. sic ĩtelligendum est: ut existimemus talẽ ab inicio creatũ cui ab angelis illuderetur: sed in bac pena post peccatum ordinatum. Iniciũ ergo eius figmentũ est domini. Non enim est ulla natura etiã in extremis infimisq; bestiolis: quam non ille constituit a quo est omnis modus: omnis species: omĩs ordo: sine quibus nibil rerũ inueniri uel cogitari potest. Quãto magis ãgelica creatura: que omnia cetera que deus condidit nature dignitate precedit.

IN bis enim que quoquomodo sunt: & nõ sunt quod deus est a quo facta sunt: preponunt̃ uiuentia nõ uiuentibus: sicut ea que babent uim gignendi uel etiã appetendi: bis que isto motu carent. Et in bis que uiuũt preponunt̃ sentientia non sentientibus sicut arboribus aĩmalia. Et in bis que sentiũt preponunt̃ intelligẽtia non intelligentibus: sicut bomines pecoribus. Et in bis que intelligunt preponunt̃ immortalia mortalibus: sicut angeli bominibus altioris preponunt̃ nature ordine. Est autem alius atq; alius pro suo cuiusq; usu estimatiõis modus: quo fit ut quedã sensu carentia quibusdã sentientibus preponamus: in tantum ut si potestas esset ea prorsus de natura rerum auferre uellemus: siue quẽ in ea locum babent ignorãtes: siue etiã sciamus nostris ea cõmodis postponentes. Quis enim non domi sue panem

habere q̃ mures minimosq̃ pulices malit? Sed quid mirum: cum in ipsoꝝ etiã hoĩm estimatione quorum certe natura tante est dignitatis: plerunq; carius comparetur equus q̃ seruus: gemma q̃ famulia? Ita in tali libertate iudicãdi plurimũ distat rõ considerantis a necessitate indigentis: seu uoluptate cupientis. cũ ista quid p se ipm in rerum gradibus pẽdat: necessitas aũt quid propter quid expetat cogitet: & ista quid uerum luci mentis appareat: uoluptas uero quid iocundum corporis sensibus blandiatur exquirat. Sed tantũ ualet in naturis ratiõalibus quoddã ueluti põdus uoluntatis & amoris: ut cum ordine nature angeli hominibus: tñ lege iusticie boni homines malis angelis preferantur.

PRopter naturam igitur nõ propter maliciã diaboli dictũ recte ĩtelligimus. Hoc est iniciũ figmẽti domini. q̃a sine dubio nisi esset uiciũ malicie: natura non uitiata precessit. Viciũ aũt ita contra naturam est: ut non possit nisi nocere nature. Non itaq; esset uitiũ recedere a deo: nisi nature cuius id uicium est: potius competeret esse cum deo. Quapropter etiam uoluntas mala grande testimonium est nature bone. Sed deus sicut naturarũ bonaꝝ optimus creator est: ita malarum uoluntatũ iustissimus ordinator. ut cum male ille utuntur naturis bonis: ipse bene utatur etiam uoluntatibus malis. Itaq; fecit ut diabolus institutione illius bonus: uoluntate sua malus: in inferioribus ordinatus illuderetur ab angelis eius: id est ut prosint temptatiões eius sanctis: quibus eas obesse desiderat. Et q̃m deus cum eum conderet future malignitatis eius nõ erat unq; ignarus: & preuidebat que bona de malis eius eẽt ipse facturus: ppterea psalmus ait. Draco hic quẽ finxisti ad illudẽdũ ei. ut in eo ipso ꝙ eũ finxit: licet per suã bõitatem bonũ: iam p suam prescientiam preparasse intelligat̃ quõ illo uteret̃ in malo.

NEq; enim deus ullum non dico angelorũ sed uel hominũ crearet: quẽ malum futurũ esse presciisset: nisi pariter nosset quibus eos bonoꝝ usibus cõmodaret: atq; ita ordinem seculorũ tanq̃ pulcerrimũ carmẽ etiam ex q̃busdã q̃si antithetis honestaret. Antitheta enĩ que appellant̃: in ornamentis elocutiõis sũt decẽtissima: que latine appellant̃ opposita: uel quod expressius dicitur contraposita. Non est apud nos huius uocabuli consuetudo: cũ tñ eisdem ornamentis locutiõis etiã sermo latinus utatur: imo lingue oĩm gentiũ his antithetis. & Paulus apostolus ĩ secũda ad corinthios epistola illum locum suauiter explicat ubi dicit: per arma iusticie a dextris & a sinistris: per gloriã & ignobilitatem: per infamiam & bonam famã: ut seductores & ueraces: ut qui ignoramur & cognoscimur: quasi morientes & ecce uiuimus: ut coerciti & non mortificati: ut tristes semper autem gaudentes: sicut egeni multos aũt ditantes: tanq̃ nihil habẽtes & oĩa possidẽtes. Sicut ergo ista cõtraria contrariis opposita sermonis pulcritudinem reddũt: ita quadam nõ uerborum sed rerum eloquentia contrariorum oppositiõe seculi pulcritudo componit̃. Aptissime hoc positũ ẽ in libro ecclesiastico hoc mõ. Cõtra malũ bonũ ẽ: & cõtra mortẽ uita. sic cõtra piũ peccator. Et sic intuere ĩ oĩa opa altissimi. bina cõtra bina: unũ cõtra unum.

QVãuis itaq; diuini sermonis obscuritas etiã ad hoc sit utilis: ꝙ plures sentẽtias ueritatis parit: & in lucem noticie producit: dũ alius eũ sic alius sic intelligit: ita tñ ut quod in obscuro loco intelligit̃: uel attestatione rerum manifestarũ uel aliis locis minime dubiis asseratur: siue cum multa tractant̃ ad id quoq; perueniatur

qđ ſenſit ille qui ſcripſit:ſiue id lateat ſed ex occaſiõe tractãde pſũde obſcuritatiſ alia quedam uera dicantur:non mihi uidetur ab operibuſ dei abſurda ſentẽtia. ſi cum lux illa prima eſt facta angeli creati intelliguntur:& inter ſanctoſ angeloſ & immundoſ fuiſſe diſcretum:ubi dictum eſt & diuiſit deuſ inter lucem & tenebraſ:& uocauit deuſ lucem diẽ & tenebraſ uocauit noctẽ. Soluſ quippe ille iſta diſcernere potuit:qui potuit etiã priuſq̃ caderent preſcire caſuroſ:& lumĩe priuatoſ ueritatiſ in tenebroſa ſuperbia remanſuroſ. Nam inter iſtum nobiſ notiſſimũ diẽ & noctẽ: id eſt inter hanc lucem & haſ tenebraſ uulgatiſſimaſ ſenſibuſ noſtriſ: luminaria celi ut diuiderent imperauit. Fiant inquit luminaria in firmamẽto celi ut luceãt ſup terrã:& diuidãt inter diem & noctẽ. Et paulo poſt. Et fecit inqt deuſ duo lũiana magna:luminare maiuſ in principio diei:& lumĩare minuſ in principio noctiſ. Et ſtellaſ.& poſuit illaſ deuſ ĩ firmamẽto celi lucere ſuper terrã:& preeſſe diei & nocti: & diuidere inter lucẽ & tenebraſ. Inter illã uero lucẽ que ſancta ſocietaſ angelorum eſt illuſtratione ueritatiſ intelligibiliter fulgenſ:& ei cõtrariaſ tenebraſ id ẽ malorũ angelorum auerſorum a luce iuſticie teterrimaſ mẽteſ:ipſe diuidere potuit:cui etiã futurum non nature ſed uoluntatiſ malum occultũ aut incertũ eſſe non potuit:

DEniq; nec illud eſt pretereũdũ ſilentio:q͛ ubi dixit deuſ fiat lux & facta eſt lux:continuo ſubiunctũ eſt:& uidit deuſ lucem quia bona eſt. Nã poſteaq̃ ſeparauit inter lucẽ & tenebraſ:& uocauit lucem diẽ & tenebraſ noctẽ:ne ſimul cũ luce etiam talibuſ tenebriſ teſtimõium placiti ſui phibuiſſe uideretᷓ:nã ubi tenebre inculpabileſ ſunt:inter quaſ & lucẽ iſtã hiſ oculiſ cõſpicuã luminaria celi diuidũt: non ante ſed poſt infert. Et uidit deuſ qa bonũ eſt.& poſuit inqt illa ĩ firmamẽto celi:lucere ſuper terram & preeſſe diei & nocti:& ſepare inter lucem & tenebraſ. Et uidit deuſ qa bonũ eſt. Vtrunq; placuit: qa utrũq; ſine peccato ẽ. Vbi autẽ dixit deuſ fiat lux & facta ẽ lux:& uidit deuſ lucẽ quia bona ẽ:& poſtmodũ infert:& ſeparauit deuſ inter lucem & tenebraſ:uocauitq; deuſ lucẽ diẽ & tenebraſ uocauit noctem:non hoc loco additũ eſt:& uidit deuſ quia bonũ eſt:ne utrũq; appellaretᷓ bonũ:cũ eſſet horũ alterũ malũ uitio ppo nõ natura. Et ideo ſola ibi lux placuit conditori:tenebre aũt angelice & ſi fuerant ordinãde:non tñ fuerant approbãde.

QVid eſt enim aliud intelligendũ in eo q͛ per omnia dicitur: uidit deuſ quia bonum eſt:niſi operiſ approbatio ſcdm artem facti que ſapientia dei eſt? Deuſ aũt nõ uſq; adeo cum dicit factũ eſt: tũc didicit bonũ:ut nihil eorum fieret ſi ei fuiſſet incognitũ. Dum ergo uidit quia bonũ eſt quod niſi uidiſſet anteq̃ fieret nõ utiq; fieret:docet bonũ eſſe non diſcit. Et Plato qdẽ pluſ auſuſ eſt dicere.elatũ eẽ ſcilicet deũ gaudio:mũdi uniuerſitate pfecta. Vbi & ipſe nõ uſq; adeo deſipiebat:ut putaret deũ ſui opiſ nouitate factũ beatiorẽ:ſed ſic oſtendere uoluit artifici ſuo placuiſſe iam factũ:qđ placuerat in arte faciendũ:nõ q͛ ullo mõ dei ſcientia uarietᷓ:ut aliud ĩ eo faciãt que nõdũ ſũt: aliud que iã ſũt:aliud que fuerũt. Nõ enim more noſtro ille uel qđ futurum eſt proſpicit:uel qđ preſenſ eſt aſpicit:uel qđ preteritũ eſt reſpicit:ſed alio mõ quodã a noſtrarũ conſuetudine cogitationũ lõge alteq; diuerſo. Ille qppe nõ ex hoc in illud cogitatõe mutata:ſed oĩo ĩcõmutabiliter uidet:ita ut illa qdẽ que tpaliter fiũt:& futura nondũ ſint:& pſentia iã ſint:& pterita iã non ſint:ipe uero hec oĩa ſtabili ac ſempiterna preſentia cõprehendat:nec aliter oculiſ:aliter mẽte:nõ enim

ex animo cōstat & corpore. Nec aliter nūc: aliter antea: & aliter postea: qm̄ non sicut nostra ita quoq; eius scientia triū temporū: presentis uidelicet & preteriti uel futuri uarietate mutatur: apud quē non est immutatō nec momēti obumbratio. Neq;.n. eius intentio de cogitatōe in cogitationē transit: ī cuius incorpeo cōtuitu simul adsūt cūcta que nouit. Quoniā tpa ita nouit nullis suis tpibus queadmodū temporalia mouet nullis suis temporalibus motibus. Ibi ergo uidit bonū eē quod fecit: ubi bonū esse uidit ut faceret. Nec quia factum uidit sciētiā duplicauit: uel ex aliqua parte auxit: tanq̄ minoris scientie fuerit priusq̄ faceret quod uideret: q tam pfecte nō operaretᵉ: nisi tā pfecta scientia cui nihil ex eius operibus adderetᵉ. Quapropter si tm̄modo nobis insinuādum esset quis fecerit lucē: sufficeret dicere fecit deus lucem. Si aūt non solū quis fecerit: uerū etiam per quid fecerit: satis eēt ita enunciari. & dixit deus fiat lux & facta est lux. ut nō tm̄ deū sed etiā p uerbū lucē fecisse nossemus. Quia uero tria quedā maxime scienda de creatura nobis intimari oportuit: quis eam fecerit: per qd fecerit: q̄re fecerit: deus dixit inqt fiat lux: & facta est lux. & uidit deus lucem qa bona ē. Si ergo querimus quis fecerit: deus est. Si p quid fecerit: dixit fiat & facta ē. Si q̄re fecerit: qa bona est. Nec auctor est excellentior deo: nec ars efficatior dei uerbo: nec cā melior q̄ ut bonū crearetᵉ a bono deo. Hanc etiam Plato causam condendi mūdi iustissimā dicit: ut a bono deo bona opa fierēt: siue ista legerit: siue ab his qui legerāt forte cognouerit: siue acerrimo ingenio inuisibilia dei per ea que facta sunt intellecta conspexerit: siue ab his q ista conspexerant & ipse didicerit.

Hanc tamen causam id est ad bona creanda dicit bonitatē dei: hāc inq̄ causam tam iustam atq; idoneam: que diligenter considerata & pie cogitata: omnes cōtrouersias querentiū mundi originē terminat. Quidā heretici nō uiderunt: quia egenā carnis huius fragilemq; mortalitatē iam de iusto supplicio uenientem: dum ei non cōueniunt plurima offendūt: sicut ignis aut frigus aut fera bestia: uel quid eiusmodi. Nec attendūt q̄ uel in suis locis naturisq; uigeāt: pulcroq; ordine disponantᵉ: quantūq; uniuersitati rerū pro suis portionibus decons tanq̄ in communem rempublicā cōferāt: uel nobisipsis si eis cōgruēter atq; scienter utamur cōmoditatis attribuant: ita ut uenena ipsa que per inconuenientiā pernitiosa sunt: cōueniēter adhibita in salubria medicamenta uertantᵉ: q̄q̄ a cōtrario etiā hec qbus delectantᵉ: sicut cibus & potus & ista lux immoderato & importuno usu noxia sentiātᵉ. Unde nos admonet diuina prouidentia non res insipienter uituperare: sed utilitatē rerū diligēter īqrere. & ubi nostrū īgeniū uel infirmitas deficit: ita credere occultā sicut erāt quedā que uix potuimus īuenire: qa et ipsa utilitati occultatio: aut hūilitatis exercitatio est aut elationis attritio: cum oīo natura nulla sit malum: nomēq; hoc nō sit nisi p̄u atōis boni: sed a terrēis usq; ad celestia: & a uisibilibus usq; ad īuisibilia: sunt aliis alia bona: aliis alia meliora: ad hoc ineq̄lia ut eēnt oīa. Deus aūt ita est artifex magnus in magnis: ut minor nō sit in paruis. Que parua nō sua granditate: nam pena nulla est: sed artificis sapiētia metienda sunt: sicut in specie uisibili hōis: si unū radatᵉ supciliū: q̄ prope modū nihil corpi & q̄ multū detrahitᵉ pulcritudini. qm̄ non mole constat sed distat a parilitate ac dimensione membrorum. Nec sane multū mirandum est: q̄ hi qui nonnullā malā putāt esse naturā: suo quodā p̄p̄o exortā ppagatāq; principio: nolunt accipere istā causam creatōnis rerū: ut bonus deus cōderet bona: credentes eū potius ad hec mūdana molimīa rebellātis aduersū

ſe malı repellēdı: extrema neceſſitate perductū ſuāq; naturā bonā malo coercēdo
ſuperādoq; miſcuiſſe. quā turpiſſime pollutā & crudeliſſime captiuatā: & opp̄ſſam
labore magno uix mundet ac liberet nō totā tñ: ſed quod eiuſ nō potuerit ab illa
inquinatione purgari: tegmen ac uinculum futurū hoſtiſ uicti et incluſi. Sic autē
manichei nō deſipent uel potiuſ inſanirent: ſi dei naturā ſicuti ē icōmutabilē atq;
oīo incorruptibilē crederēt cui nocere nulla reſ poſſit: aīmam uero que uolūtate
mutari ī deteriuſ & peccato corrūpi potuit: atq; ita incommutabiliſ ueritatiſ luce
ꝑuari: nō dei ptē nec eiuſ nature que dei ē: ſed ab illo cōditā lōge imparē cōditori:
xp̄iana ſāitate ſentirēt.

SEd multo eſt mirandū ampliuſ q̄ etiam qdā q unū nobiſcū credūt omniū
rerū eē principiū: nullāq; naturā que nō eſt qđ deuſ eſt: niſi ab illo cōditore
eſſe nō poſſe: noluerūt tñ iſtā cauſā fabricandi mundi tā bonā ac ſimplicē bene ac
ſimpliciter credere: ut deuſ bonuſ cōderet bona: & eſſent poſt deū que nō eēnt qđ
eſt deuſ: bona tñ que nō faceret niſi bonuſ deuſ. Sed aīaſ dicūt nō qdē ptes dei ſed
factaſ a deo: peccaſſe a deo cōditore recedendo: & diuerſiſ ꝓgreſſibuſ ꝑ diuerſitate
peccatorū: a celiſ uſq; ad terraſ diuerſa corpora quaſi uincula meruiſſe: & hunc eſſe
mūdū eāq; cauſā mūdi fuiſſe faciēdi: nō ut cōderenť bona: ſed ut mala cohiberēt.
Hic Origeneſ iure culpať. In libriſ enim quoſ appellat periarchon id eſt de prin/
cipiiſ hoc ſenſit: hoc ſcripſit. Vbi pluſ q̄ dici pōt miror hoīem in eccleſiaſticiſ literiſ
tā doctū & exercitatū: nō attendiſſe primū q̄ hoc eſſet cōtrariū ſcripture huiuſ
tante auctoritatiſ intentōi: que ꝑ oīa opa dei ſubiūgenſ: & uidit deuſ qa bonū ē:
completiſq; omnibuſ inferenſ & uidit deuſ oīa que fecit: & ecce bōa ualde: nullam
aliā cauſam faciendi mundi intelligi uoluit: niſi ut bona fierent a bono deo. Vbi
ſi nemo peccaſſet: tantummodo naturiſ boniſ eſſet munduſ ornatuſ & plenuſ. Et
quia peccatū eſt: non ideo cuncta ſunt impleta peccatiſ: cū bonorum lōge maior
numeruſ ī celeſtibuſ ſue nature ordinē ſeruet. Nec mala uolūtaſ qa nature ordinē
ſeruare noluit: ideo iuſti dei legeſ oīa bene ordināntiſ effugit: qm̄ ſicut pictura cū
colore nigro loco ſuo poſita: ita uniuerſitaſ rerum ſi quiſ poſſit intueri etiam cum
peccatoribuſ pulcra eſt: q̄uiſ per ſeipſoſ conſideratoſ ſua deformitaſ turpet. Deinde
uidere debuit Origeneſ & quicunq; iſta ſapiūt: ſi hec opinio uera eſſet: mūdū ideo
factum ut aīe pro meritiſ peccatoꝝ ſuoꝝ tanq̄ ergaſtula qbuſ pēaliter icluderenť
corpa accipent: ſupiora & leuiora que minuſ: iferiora uero & grauiora que āpliuſ
peccauerūt: demōeſ qbuſ deteriuſ nihil eſt: terrēa corpora qbuſ inferiuſ & grauiuſ
nihil ē: potiuſ q̄ hoīeſ etiā bonoſ: potiuſ etiā q̄ maloſ habere debuiſſe. Nunc uero
ut intelligeremuſ aīaꝝ merita nō q̄litatibuſ corporū eſſe penſanda: aereū poſſidet
peſſimuſ demon: homo aūt & nunc licet maluſ longe minoriſ mitioriſq; malicie: et
certe ante peccatū tñ luteū corpuſ accepit. Quid aūt ſtultiuſ poteſt dici: q̄ iſtū ſolē
ut in uno mundo unuſ eſſet: non decori pulcritudinū uel etiā ſaluti rerū corpaliū
cōſuluiſſe artificē deum: ſed hoc potiuſ eueniſſe qa una aīma ſic peccauerat: ut cali
corpore mereť includi. Ac per hoc ſi contigiſſet ut non una ſed due: imo non due
ſed decem uel centū ſimiliter equaliterq; peccaſſent: cētū ſoleſ haberet hic mūduſ.
Quod ut non fieret non opificiſ ꝓuiſiōe mirabili ad rerū corpaliū ſalutē decorēq;
conſultum eſt: ſed contigit potiuſ tanta uniuſ anime ꝓgreſſione peccantiſ: ut ſola
corpuſ tale mereť. Non plane animaꝝ de qbuſ neſciunt quid loquanť: ſed eorum
ipſorū qui talia ſapiūt multū longe a ueritate & merito eſt coercenda progreſſio.
Hec ergo tria que ſupiuſ cōmendaui cum in unaquaq; creatura requirť: quiſ eam

fecerit: per quid fecerit: quare fecerit: ut respõdeat deus ꝑ uerbú suú: qa bona est: utrum altitudine mistica nobis ipsa trinitas intimet: hoc ẽ pater & filius & spiritus sanctus: an aliquid occurrat quod hoc loco scripturaꝝ id accipiendú esse ꝓhibeat: multi sermonis est questio: nec omnia uno uolumine ut explicemus urgendú est.

CRedimus & tenemus & fideliter predicamus: q pater genuerit uerbú: hoc est sapiam ꝑ quã facta sút oia: unigẽitú filiú: unus unũ: eternus coeternú: sũme bonus equaliter bonum: & q spiritus sanctus simul & patris & filii sit spiritus: & ipse consubstantialis & coeternus ambobus: atq: hoc totú & trinitas sit ꝓpter ꝓprietatẽ personaꝝ: & unus deus ꝓpter insepabilẽ diuinitatẽ: sicut unus omnipotens propter insepabilem omnipotentiã: ita tñ ut etiã cum de singulis queritur: unusquisq: eoꝝ & deus & omnipotens esse respondeat. cum uero de omnibus simul: non tres dii uel tres oĩpotentes: sed unus deus oĩpotens: tãta ibi est in tribus inseparabilis unitas: que sic se uoluit predicari. Vtrum aút boni patris & boni filii: spiritus sanctus quia cõmunis ambobus est: recte bõitas dici possit amboꝝ: nõ audeo temerariã ꝑcipitare sentenciã: uerútamẽ amború eum dicere sanctitatẽ facilius ausus fuero: nõ amboꝝ ꝗsi ꝗlitatem: sed ipsam quoq: substantiã & terciã in trinitate personã. Ad hoc enim me ꝓbabilius ducit: q cú sit & pater spiritus & filius spiritus: & pater sãctus & filius sanctus: ꝓprie tñ ipse uocat spiritus sãctus: tanꝗ sãctitas substãtialis & cõsubstãtialis amborum. Sed si nihil est aliud bõitas diuina ꝗ sanctitas: profecto & illa diligẽtia rõnis est nõ ꝓsumptõis audacia: ut in opibus dei secreto quodã loquendi mõ quo nostra exerceat intẽtio: eadẽ nobis insinuata ĩtelligat trinitas: unãquãq: creaturã quis fecerit: ꝑ qd fecerit: ꝓpter qd fecerit. Pater quippe ĩtelligit uerbi qui dixit ut fiat: qd aút illo dicẽte factú est: procul dubio per uerbú factú est. In eo uero qd dicitur uidit deus qa bonú ẽ: satis significat deú nulla necessitate: nulla sue cuiusꝗ utilitatis indigẽtia: sed sola bonitate fecisse qd factú est: id est qa equaliter bonú: & q spiritus sanctus simul & patris & filii bonú est. Quod ideo posteaꝗ factum est dicit: ut res que facta est congruere bonitati propter quã facta est indicetur. Que bõitas si spiritus sanctus recte intelligit: uniuersa nobis trinitas in suis opibus intimat. Inde est ciuitatis sancte que in sanctis ãgelis sursú est: & origo: & informatio: & beatitudo. Nã si querat unde sit: deus eã condidit. Si unde sit sapiens: a deo illuminatur. Si unde sit felix: deo fruit: subsistens modificatur: contemplans illustratur: inherens iocúdat: est: uidet: amat: ĩ eternitate dei uiget: in ueritate dei lucet: in bõitate dei gaudet.

QVantú intelligi dat hinc philosophi sapiẽtie disciplinã tripertitã eẽ uoluerút: imo uero tripertitã esse aĩaduertere potuerút. Neq: .n. ipsi instituerunt ut ita esset: sed ita esse potius inuenerunt: cuius una pars appellaret phisica: altera logica: tercia ethica. Quarum nomĩa latina iã multoꝝ literis frequẽtata sút ut naturalis: rationalis: moralisq: uocarent. quas etiã in octauo libro breuiter strinximus. Nõ quo sit consequens ut isti in his tribus aliquid scd̃m deú de trinitate cogitauerint. Quãuis Plato primus istam distributionem reperisse & cõmentasse dicat: cui neq: naturaꝝ omniú auctor nisi deus uisus est: neq: intelligentie dator: neq: amoris quo bene beateq: uiuat inspirator. Sed certe cú de natura rerum: & de ratiõe indagãde ueritatis: & de fine boni ad quẽ cúcta que agimus referre debemus: diuersi diuersa sentiant: in his tamen tribus magnis & generalibus questionibus omnis eorú uersat intentio. Ita ut cum in unaquaq: eaꝝ quid quisq: sectet multiplex sit discrepãtia

opinionũ: esse tamen aliquã nature causam: scientie formam: uite summam nemo
cunctetur. Tria enim sunt que in unoquoq; hoie artifice spectãt ut aliqd efficiat.
natura: doctrina: usus. Natura ingenio: doctrina scientia: usus fructu diiudicãdus
est. Nec ignoro qꝫ proprie fructus fruentis: usus uero utentis sit. atq; hoc interesse
uideaẽ: qꝫ ea re frui dicimur: que nos non ad aliud referenda per seipsam delectat.
Uti uero ea re quam propter aliud querimus. unde temporalibus magis utendũ est
q̃ fruendum ut frui mereamur eternis. Nõ sicut peruersi qui frui uolũt numo: uti
autem deo: qm̃ non numũ ꝑpter deum impendũt: sed deum propter numũ colũt.
Veruntamen eo loquendi mõ quẽ plus obtinuit consuetudo. & fructibus utimur:
& usibus fruimur. Nam & fructus iam proprie dicuntur agroꝝ: quibus utiq; omnes
tꝑaliter utimur. Hoc itaq; more usum dixerim: in his tribus que in hoie spectãda
cõmonui. que sũt natura: doctrina: usus. Ex his ꝑpter obtinẽdam beatam uitam:
tripertita ut dixi a philosophis inuenta ẽ disciplina: naturalis ꝑpter naturã: rõalis
propter doctrinã: moralis propter usũ. Si ergo natura nostra eẽt a nobis: ꝑfecto
& nostram nos genuissemus sapientiã: nec eam ex doctrina id est aliunde discendo
percipere curaremus. & noster amor a nobis ꝑfectus & ad nos relatus ad beate ui/
uẽdũ sufficeret: nec bono alio quo frueremur ullo ĩdigeret. Nũc uero qa natura
nostra ut eẽt deũ habet auctorẽ: ꝑculdubio ut uera sapiãus ipsũ debemus habere
doctorẽ: ipm etiã ut beati simus suauitatis intime largitorem.

ET nos quidem in nobis tam & si nõ equalem: imo ualde longeq; distantem:
neq; coeternam: et quo breuius totum dicaẽ non eiusdem substantie cuius est
deus: tamen qua deo nihil sit in rebus ab eo factis natura propinquius: imaginẽ dei
hoc est summe illius trinitatis agnoscimus: ad hoc reformatiõe perficiendam: ut sit
etiam similitudine proxima. Nam & sumus: & nos esse nouimus. & nostrum esse ac
nosse diligimus. In his autem tribus que dixi: nulla nos falsitas uerisimilis turbat.
Non enim ea sicut illa que foris sunt ullo sensu corporis tangimus. uelut colores
uidendo: sonos audiendo: odores olfaciendo: sapores gustando: dura & mollia cõ/
trectando sentimus: quoꝝ sensibilium etiã imagines eis simillimas nec iã corpeas
cogitatione uersamus: memoria tenemus: & per ipsas in istorũ desideria cõcitamur:
sed sine ulla fantasiarum uel fantasmatum imaginatione ludificatoria: me esse me
idq; nosse & amare certissimum est. Nulla in his ueris achademicorum argumenta
formido: dicentium. Quid si falleris? Si enĩ fallor: sum. Nam qui non est: utiq; nec
falli potest: ac per hoc sum si fallor. Quia ergo sum qui fallor: quomodo esse me
fallor: quando certum est me esse si fallor. Quia igitur essem qui fallerer: etiam si
fallar proculdubio in eo qꝫ me noui esse non fallor. Consequens est autẽ ut etiam
in eo qꝫ me noui nosse: non fallar. Sicut enĩ noui me esse: ita noui etiam hoc ipm
nosse me. Eaq; duo cum amo: eundem quoq; amorem quiddam terciũ nec imparis
estimationis eis quas noui rebus adiungo. Neq; enim fallor amare me: cum in his
que amo nõ fallar. Quanq̃ & si illa falsa essent: falsa me amare uerũ eẽt. Nã quo
pacto recte reprehẽderer: & recte ꝓhiberer ab amore falsoꝝ: si me illa amare falsũ
eẽt. Cũ uero & illa uera atq; certa sint: qs dubitet qꝫ eoꝝ que amanẽ & ipse amor
uerus & certus est. Tã porro nemo ẽ q esse se nolit: q̃ nemo ẽ q nõ eẽ beatus uelit.
Quõ enĩ potest beatus esse si nihil sit?

ITa uero ui quadam naturali ipsum esse iocundum est: ut non ob aliud & hi qui
miseri sunt nolint interire. Et cũ se miseros esse sentiant: non seipsos de rebus: sed

miseriam suam potius auferri uelint. Illis etiā q & sibi miserrimi apparent: & plane sunt: & non solum a sapientibus quoniam stulti: uerum etiam ab his qui beatos se putant miseri iudicantur: quia pauperes atq; mendici sunt: si quis immortalitatem daret qua nec ipsa miseria moreretur: proposito sibi ꝙ si ĩ eadem miseria semp esse nollent: nulli & nusq̄ essent futuri: sed omnimodo perituri: profecto exultarent leticia: & sic semper eligerent esse q̄ omnino nō esse. Huius rei testis est notissimus sensus eorum. Unde enĩ mori metuunt: & malūt in illa erumna uiuere q̄ eā morte finire: nisi quia satis apparet q̄ refugiat natura nō esse? Atq; ideo cum se nouerint esse morituros: pro magno beneficio sibi hanc impendi misericordiam desiderant: ut aliquanto productius in eadē miseria uiuant: tardiusq; moriant. Proculdubio ergo indicant immortalitatem saltem talem que non habeat finem mendicitatis: quanta gratulatione susciperent. Quid animalia omnia etiam irratiōabilia: qbus datum non est ista cogitare: ab immensis draconibus usq; ad exiguos uermiculos? Nonne se esse uelle atq; ob hoc interitum fugere: omnibus quibus possunt motibus indicant? Quid arbusta omnesq; frutices: quibus nullus est sensus ad uitandā mani/festa motione perniciem? Nōne ut in auras tutum culminis germē emittāt: altius terre radices affigunt: quo alimentum trahāt: atq; ita suū quodammō eē cōseruēt? Ipsa postremo corpora quibus nō solū sensus: sed nec ulla saltē seminalis ē uita: ita tamen uel exiliunt in superna: uel in ima descendunt. uel librantur in mediis: ut essentiam suam ubi scd̄m naturam possunt esse custodiant. Iam uero nosse quantū ametur: q̄q; falli nolit natura humana: uel hinc intelligi pōtest: ꝙ lamentari quisq; sana mēte mauult: q̄ letari ĩ amentia. Que uis magna & mirabilis mortalibus pter homini animantibus nulla est. licet eorum quibusdam ad istā lucem contuendam: multo q̄ nobis sit acrior sensus oculorum: sed lucem illam incorpoream contingere nequeunt: qua mens nostra quodāmodo radiatur: ut de his omnibus recte iudicare possimus. Nam in quantū eam capimus in tantū id possumus. Veruntamē inest sensibus irrationalium animalium: & si scientia nullo modo: at certe quedā scientie similitudo. Cetera autē rerum corporalium nō quia sentiunt: sed quia sentiuntur sensibilia nuncupata sunt. Quorum in arbustis hoc simile est sensibus: ꝙ aluntur & gignunt. Veruntamen & hec omīa corporalia latentes in natura causas habent: sed formas suas quibus mundi huius uisibilis structura formosa est: sentiendas sensibus prebent: ut pro eo ꝙ nosse non possunt: quasi innotescere uelle uideant. Sed nos ea sensu corporis ita capimus: ut de his non sensu corporis iudicemus. Habemus.n. alium interioris hominis sensum isto longe prestantiorem: quo iusta & iniusta sē/timus: iusta per intelligibilem speciem: iniusta sentimus per eius priuationem. Ad huius sensus officium non acies pupille: non foramē auricule: nō spiramēta nariū: non gustus faucium: nō ullus corporeus tactus accedit. Ibi me & esse: & hoc nosse certus sum: & hoc amo: atq; amare me similiter certus sum. An etiam ipsum amorem [illegible] esse [illegible] diligere debeamus [illegible] magis diuine trini/tatis imagini propinquamus.

SEd de duobus illis essentia scilicet et noticia: quantum amentur in nobis: et quemadmodum etiam in ceteris rebus que infra sunt: eorum reperiatur et si differens quedam tamen similitudo: quantum suscepti huius operis ratio uisa est postulare: satis diximus. De amore autem quo amātur: utrum & ipse amor amet: non dictum est. Amatur autē. Et hinc probamus: ꝙ in hōibus qui rectius amant: ipse magis ametur. Neq; enim uir bonus merito dicitur qui scit qđ bonum est: sed

qui diligit. Cur ergo & in nobisipsis nõ & ipsum amorem nos amare sentimus: quo amamus quidquid boni amamus? Est enim & amor quo amatur: & quod amãdũ non est. Et istum amorem odit in se: qui illum diligit quo id amatur qđ amandũ est. Possunt enim ambo esse in uno hoie: & hoc bonũ est homini ut illo pficiente quo bene uiuimus iste deficiat quo male uiuimus: donec ad perfectum sanetur: et in bonum cõmutetur oĩe q̃ uiuimus. Si enim pecora essemus: carnalem uitam & quod scđm sensum eiusdem est amaremus: idq; esset sufficiens bonũ nostrũ: & scđm hoc cum esset nobis bene: nihil aliud quereremus. Item si arbores essemus: nihil qdẽ sentiente motu amare possemus: ueruntñ id quasi appetere uideremur quo feracius essemus: uberiusq; fructuose. Si essemus lapides: aut fluctus: aut uentus: aut flãma: uel quid eiusmodi: sine ullo quidem sensu atq; uita: nõ tamen nobis deesset q̃si qdã nostrorum locorum atq; ordinis appetitus. Nam uelut amores corporũ momenta sunt ponderũ: siue deorsum grauitate: siue sursum leuitate nitantur: ita .n. corpus pondere: sicut animus amore fertur quocunq; fertur. Quoniam igitur hoĩes sumus ad uostri creatoris imaginem creati: cuius est uera eternitas: eterna ueritas: eterna & uera caritas: estq; ipse eterna & uera & cara trinitas: neq; confusa neq; sepata: ĩ his quidem rebus que infra nos sunt: quoniã & ipsa nec aliquo modo essent nec aliq̃ specie continerentur: nec aliquem ordinem uel appeterent uel tenerent: nisi ab illo facta essent qui summe est: qui summe sapiens est: qui summe bonus est: tanq̃ per omnia que fecit mirabili stabilitate currentes: quasi quedam eius alibi magis alibi minus impressa uestigia colligamus: in nobis autem ipsis eius imaginem cõtuentes: tanq̃ minor ille euangelicus filius ad nosmetipsos reuersi surgamus: & ad illum redeamus a quo peccando recesseramus. Ibi esse nostrũ non habebit mortẽ: ibi nosse nostrum non habebit errorem: ibi amare nostrum non habebit offensionẽ. Nũc autẽ ista tria nostra q̃uis certa teneamus: nec aliis ea credamus testibus: sed nosipsi presentia sentiamus: atq; interiore ueratissimo cernamus aspectu: tamẽ q̃diu futura: uel utrum nunq̃ defutura: & quo si male: quo autem si bene agantur peruentura sint: quoniam per nosipsos nosse non possumus: alios hinc testes uel querimus uel habemus: de quorum fide cur nulla debeat esse dubitatio: nõ est iste sed posterior erit diligentius differẽdi locus. In hoc autem libro de ciuitate dei que nõ pegrinatᷓ in huius uite mortalitate: sed immortalis semper in celis est id est de ãgelis sanctis deo coherentibus: qui nec fuerũt unq̃ nec futuri sunt desertores: inter quos & illos qui eternam lucem deserẽtes tenebre facti sunt: deum primitus diuisisse iã diximus: illo adiuuante quo & cepimus ut possumus explicemus.

ILli quippe angeli sancti non per uerba sonantia deum discunt: sed per ipsam presentiam immutabilis ueritatis: hoc est uerbũ eius unigenitũ. Et ipm uerbũ & patrem & eorum spiritum sanctũ: eamq; eẽ inseparabilem trinitatem: singulasq; in ea personas unam esse substantiam: & tamen omnes non tres deos esse sed unum deũ ita nouerũt: ut eis magis ista sit nota q̃ nosipsi nobis cogniti sumus: ipsã quoq; creaturam melius ibi hoc est in sapiẽtia dei tanq̃ in arte qua facta est: q̃ in ea ipa sciunt: ac per hoc & seipsos ibi melius q̃ in seipsis: ueruntamen & in seipsis: facti sunt enim & aliud sunt q̃ ille qui fecit. Ibi ergo tanq̃ in cognitõe diurna: in seipsis aũt tanq̃ in uespertina: sicut supra iam diximus. Multum autem differt utrũ in ea rõe cognoscatur aliquid scđm quã factum est: an in seipso: sicut aliter scitur rectitudo

linearum ſeu ueritas figurarum cum intellecta conſpicitur: aliter cum in puluere ſcribitur: & aliter iuſticia deſcribitur in ueritate incommutabili: aliter in aīa iuſti ſic deinde cetera: ſicut firmamentum inter aquas ſuperiores & inferiores quod celū uocatum eſt: ſicut deorſum aquarū congeries terręq; nudatio & herbaꝝ inſtitutio atq; lignorum: ſicut ſolis ac lune ſtellarumq; conditio: ſicut ex aquis animalum uolucrum ſcilicet atq; piſcium beluarumq; natantium: ſicut quorumcunq; in terra gradientium atq; repentium: & ipſius hominis qui cunctis in terra rebus excelleret. Omnia hec aliter in uerbo dei cognoſcuntur ab angelis: ubi habent cauſas ratōesq; ſuas: id eſt ſcd̄m quas facta ſunt incōmutabiliter permanētes: aliter in ſeipſis: illic clariore hic obſcuriore cognitione: uelut artis atq; operum. Que tamen opera cum ad ipſius creatoris laudem uenerationēq; referunt: tanq̄ mane luceſcit in mentibus contemplantium.

NEc autem propter ſenarii numeri perfectiōem: eodem die ſexies repetito ſex diebus perfecta narrantur. non quia deo neceſſaria fuerit mora temporum: quaſi qui non potuerit creare omnia ſimul: que deinceps cōgruis motibus peragerēt tempora: ſed quia per ſenarium numerum eſt operum ſignata perfectio. Numerus quippe ſenarius primus completur ſuis partibus: id eſt ſexta ſui parte & tercia & dimidia: que ſunt unum & duo & tria: que in ſummam ducta ſex fiunt. Partes aūt in hac conſideratiōe numerorum ille intelligende ſunt que quote ſint dici poteſt. ſicut dimidia: tercia: quarta: & deinceps ab aliquo numero denominate. Neq; enim exempli gratia: quia in nouenario numero quatuor pars aliqua eius eſt: ideo dici poteſt quota eius ſit. unum autē poteſt: nam nona eius eſt: & tria poteſt: nā tercia eſt eius. Coniuncte uero iſte due partes eius: nona ſcilicet atq; tercia: id eſt unum & tria: longe ſunt a tota ſumma eius: quod eſt nouem. Itemq; in denario quaternarius eſt aliqua pars eius ſed quota ſit dici non poteſt. unum autem poteſt. nam decima pars eius eſt. Habet & quintam que ſunt duo. habet & dimidiam que ſunt quinq;. Sed he tres partes eius: decima & quinta et dimidia: id eſt unum et duo et quinq; ſimul ducte nō complent decem: ſunt enim octo. Duodenarii uero partes numeri in ſummam ducte: tranſeunt eum. Habet enim duodecimam quod ē unū: habet ſextam que duo ſunt: habet quartam que ſunt tria: habet terciam que ſunt quatuor: habet et dimidiam que ſunt ſex: unum autem et duo et tria et quatuor & ſex non duodecim ſed amplius: id eſt ſexdecim fiunt. Hoc breuiter commemorandum putaui: ad cōmendandam ſenarii numeri perfectionem: qui primus ut dixi partibus ſuis in ſummā redactis ipſe perficitē: in quo perfecit deus opera ſua. Unde ratio numeri contempnenda non eſt: que in multis ſanctarum ſcripturarum locis q̄m magni eſtimanda ſit: elucet diligenter intuentibus. Nec fruſtra in laudibus dei dictum eſt: omnia in menſura & numero & pondere diſpoſuiſti.

IN ſeptimo autem die: id eſt eodem die ſepties repetito: qui numerus etiam ipſe alia ratione perfectus eſt: dei requies commendatur. in qua primum ſanctificatio ſonat. Ita deus uoluit iſtum diem ī illis ſuis operibus ſanctificare: ſed in requie ſua que non habet ueſperam. Neq; enim ulla creatura eſt: ut etiam ipſa aliter in dei uerbo: aliter in ſe cognita faciat aliam uelut diurnā: aliam uelut ueſpertinam noticiam. De ſeptenarii porro numeri perfectione dici quidem plura poſſunt: ſed liber iſte iam prolixus eſt: et uereor ne occaſione comperta ſcientiolam noſtram leuiter magis q̄ utiliter iactare uelle uideamur. habēda eſt itaq; ratio moderatōis

atq; grauitatiſ ne forte tum de numero multum loquimur: menſuram & ponduſ negligere iudicemur. Hoc itaq; ſatiſ ſit admonere: ꝙ totuſ impar primuſ numeruſ ternariuſ eſt: totuſ par quaternariuſ: ex quibuſ duobuſ ſeptenariuſ conſtat. Ideo ꝑ uniuerſo ſepe ponitur. ſicuti eſt ſeptieſ cadet iuſtuſ & reſurget. id eſt quotienſcūq; ceciderit non peribit. Quod non de iniquitatibuſ ſed de tribulationibuſ ad humilitatem perducentibuſ intelligi uoluit. Et ſeptieſ in die laudabo te. quod alibi alio modo dictum eſt. ſemꝑ lauſ eiuſ in ore meo. Et multa huiuſmodi ī diuiniſ auctoritatibuſ reperiunť: in qbuſ ſeptenariuſ numeruſ ut dixi ꝑ cuiuſq; rei uniuerſitate poni ſolet. Propter hoc eodē ſepenumero ſignať ſpirituſ ſanctuſ de quo dominuſ ait. Docebit uoſ omnem ueritatem. Ibi quieſ dei qua quieſcitur ī deo. In toto quippe id eſt plena perfectione quieſ: in parte autē labor. Ideo laboramuſ q̃diu ex parte ſcimuſ: ſed cum uenerit qđ perfectum eſt: quod ex parte eſt euacuabitur. Hinc eſt ꝙ etiam ſcripturaſ iſtaſ cum labore rimamur. ſancti uero āgeli quorum ſocietati et congregationi in hac peregrinatione laborioſiſſima ſuſpiramuſ. ſicut habent permanendi eternitatē: ita cognoſcendi facilitatē: & requieſcendi felicitatē. Sine difficultate qppe noſ adiuuant: quoniā ſpiritualibuſ motibuſ puriſ & liberiſ non laborant.

NE quiſ autem contendat et dicat: non ſanctoſ angeloſ eſſe ſignatoſ in eo ꝙ ſcriptum eſt: fiat lux et facta eſt lux. ſed quamlibet lucem tunc primū factā eſſe corpoream aut opinetur aut doceat. āgeloſ autem priuſ eſſe factoſ nō tantū ante firmamentum quod inter aquaſ & aquaſ factum appellatum eſt celum. ſed ante illud quod dictum eſt ī principio fecit deuſ celum et terram. atq; illud quod dictum eſt in principio: non ita dictum tanquam primum hoc factum ſit: cū ante fecerit angeloſ. ſed quia omnia in ſapientia fecit: quod eſt uerbum eiuſ. et ipſum ſcriptura principium nominauit: ſicut ipſe in euangelio iudeiſ querentibuſ quiſ eſſet. reſpondit ſe eſſe principium: nō e contrario referam contentionem. maxime quia hoc me delectat plurimum: ꝙ etiam in ſummo exordio ſancti libri geneſeoſ trinitaſ commendatur. Cum enim ita dicitur in principio fecit deuſ celum & terrā: atq; pater intelligatur feciſſe in filio. ſicut atteſtatur pſalmuſ ubi legitur. q̃ magnificata ſunt opera tua domine: oīa in ſapientia feciſti: conuenientiſſime paulopoſt commemoratur etiam ſpirituſ ſanctuſ. Cum enim dictum eſſet qualem terrā deuſ primituſ fecerit. uel quam molem materiam ue future conſtructiōiſ mundi celi & terre nomine nuncupauerit ſubiciendo & addendo terra autem erat inuiſibiliſ et compoſita. et tenebre erant ſuper abiſſum: mox ut trinitatiſ commemoratio compleretur. & ſpirituſ inquit dei ſuperferebať ſuper aquaſ. Proinde ut uolet unuſqſq; accipiat: quod ita profundum eſt: ut ad exercitationem legentium a fidei regula non aberranteſ. pluref poſſit generare ſententiaſ. dum tamen angeloſ ſanctoſ in ſublimibuſ celi ſedibuſ non quidem deo coeternoſ: ſed tamen de ſua ſempiterna et uera felicitate ſecuroſ et certoſ eē nemo ambigat. Ad quorum ſocietatem pertinere paruuloſ ſuoſ dominuſ docenſ: non ſolum illud ait erūt equaleſ angeliſ dei. ſueru ipſi quoq; angeli qua contemplatione fruentur oſtendit ubi ait. uidete ne contempnatiſ unum ex hiſ puſilliſ. Dico enim uobiſ: quia angeli eorum in celiſ ſemper uident faciem patriſ mei qui in celiſ eſt.

PEccaſſe autem quoſdam angeloſ: & in huiuſ mūdi ima detruſoſ. qui eiſ uelut carcer eſt uſq; ad futuram in die iudicii ultimam damnationem: apoſtoluſ

Petrus apertissime ostendit dicens q deus angelis peccātibus nō pepercit: sed carceribus caliginis inferi detrudens in iudicio puniendos tradidit reseruari. Inter hos ergo & illos deum uel prescīētia uel opere diuisisse quis dubitet? Illosq; lucē merito appellari quis contradicat? Quando quidem nos adhuc in fide uiuentes & eorum equalitatē adhuc sperantes utiq; nōdū tenentes: iam lux dicti ab apostolo sumus? Fuistis enim inquit aliquando tenebre: nūc autem lux in domino. Istos uero desertores tenebras apertissime nuncupari: profecto aduertunt qui peiores esse eos hominibus infidelibus siue intelligunt siue credunt. Quapropter et si alia lux in isto huius libri loco intelligenda ē: ubi legimus dixit deus fiat lux: & alie tenebre signate sunt in eo q scriptum est: diuisit deus inter lucem & tenebras: nos tamen istas duas āgelicas societates: unā fruentem deo: alteram tumentem superbie tipo: unam cui dicitur adorate eum omnes angeli eius: aliam cuius princeps dicit: hec oīa tibi dabo si pstratus adoraueris me: unam dei sancto amore flagrātem: alteram ppe celsitudinis immundo amore fumantem: & quoniam sicut scriptum est: deus supbis resistit: humilibus autem dat gratiam. Illam in celis celorum habitantem: istam inde deiectam in hoc infimo aereo celo tumultuantem. Illam illuminosa pietate tranquillam: istam tenebrosis cupiditatibus turbulentam. Illam dei nutu clemēter subuenientem: iuste ulciscentem: istā suo fastu dominandi et nocendi libidine exestuantem. Illam ut quantū uult consulat dei bonitatis ministram: istam ne q̄ntū uult noceat dei potestate frenatam. Illam huic illudentem ut nolens prosit persecutionibus suis: hanc illi inuidentem cum peregrinos colligit suos. Nos ergo has duas societates angelicas inter se dispares atq; contrarias: unam & natura bonam & uoluntate rectam: aliam uero natura bonam sed uoluntate peruersam aliis manifestionibus diuinarum scripturarum testimoniis declaratas: quod etiam in hoc libro cui nomen est genesis lucis tenebrarumq; uocabulis signatas existimauimus: etiam si aliud sensit hoc loco forte qui scripsit: nō est inutiliter obscuritas huius ptractata sententie: quia & si uoluntatem auctoris libri huius indagare nequiuimus: a regula tamen fidei que per alias eiusdem auctoritatis sacras literas satis fidelibus nota est: non aberrauimus. Et si enim corporalia hec commemorata sunt opera dei: habēt procul dubio nonnullam similitudinem spiritualium: secd̄m quod dicit apostolus. Omnes enim uos filii lucis estis et filii diei. non sumus noctis neq; tenebrarum. Si autem hoc sensit etiam ille qui scripsit ad perfectiorem disputationis finem nostra peruenit intentio. ut homo dei tam eximie diuineq; sapientie: imo per eū spiritus dei in commemorandis operibus dei que omnia sexto die dicit esse perfecta: nullo modo angelos pretermisisse credatur: siue in principio quia primo fecit: siue quod conuenientius intelligitur: in principio: quia in uerbo unigenito fecit. scriptum sit in principio fecit deus celum et terram: quibus nominibus uniuersalis est signata creatura: uel spiritualis et corporalis quod est credibilius: uel magne due mūdi ptes: quibus omnia que creata sunt continentur. ut primitus eam totam proponeret: ac deinde partes eius secd̄m misticum dierum numerum exequeretur. De eo qd quidam putant in conditione firmamenti aq[illegible] [illegible] nōie angelos [illegible] [illegible] [illegible] existimat no[illegible]

Quanquam nonnulli putauerunt aquarum nomine signatos quodammodo populos angelorum: et hoc esse quod dictum est: Fiat firmamentum inter aquam & aquam: ut supra firmamentum angeli intelligantur: infra uero uel aque iste uisibiles: uel malorum angelorum multitudo: uel omnium hominum gentes.

Quod si ita est: non illic apparet ubi facti sunt angeli: sed ubi discreti. Quamuis et aquas quod peruersissime atq; impie uanitatis est negent quidem factas a deo: quoniam nusquã scriptum est: dixit deus fiat aque. Quod possunt simili uanitate etiam de terra dicere. Nusquam enim legitur. Dixit deus fiat terra. Sed inquiunt. scriptum est in principio fecit deus celum & terram. illic ergo & aqua intelligenda est. Vno enim nomine utrunq; comprehensum est. Nam ipsius est mare sicut in psalmo legitur: et ipse fecit illud. et aridam manus eius finxerunt. Sed hi qui in nomine aquarum que super celos sunt angelos intelligi uolũt ponderibus elementorum mouentur: et ideo non putant aquarum fluidam grauemq; naturam: in superioribus mundi locis potuisse constitui. Qui scd̃m rationes suas si ipsi hominem facere potuissent: non ei pituitam quod grece fleuma dicitur et tanq̃ in elementis corporis nostri aquarum uicem obtinet: in capite ponerẽt. Ibi enim sedes est fleumatis: scd̃m dei opus utiq; aptissime scd̃m istorũ autem coniecturam tam absurde: ut si hoc nesciremus: & in hoc libro similiter scriptum eẽt q deus humorẽ fluidum & frigidum ac per hoc grauem: in superiore omnibus ceteris humãi corporis parte posuerit: isti trutinatores elementorum nequaquam crederent. Et si auctoritati eiusdem scripture subditi essent aliquid aliud ex hoc intelligendum esse censerent. Sed quoniã si diligenter singula scrutemur atq; tractemus que ĩ illo diuino libro de constitutione mũdi scripta sunt: & multa dicenda: & a proposito instituti opis longe digrediendum est. Iamq; de duabus istis diuersis inter se atq; contrariis societatibus angelorum in quibus sunt quedã exordia duarum etiam in rebus hũanis ciuitatum de quibus deinceps dicere institui: quantum satis esse uisum est disputauimus hunc quoq; librum aliquando claudamus.

DE CI DEI.

ANteq̃m de institutõne hominis dicam ubi duarum ciuitatũ quantum ad rationaliũ mortaliumq; genus attinet appebit exortus sicut superiore libro apparuisse in ãgelis iam uidet: prius mihi quedam de ipsis angelis ui deo esse dicenda quibus demonstretur quantum a nobis potest: q̃m non incõueniens neq; incongrua dicatur esse hominibus angelisq; societas ut non quatuor: due scilicet angelorum totidemq; hominũ sed due potius ciuitates hoc est societates merito esse dicantur una in bonis altera in malis non solum angelis uerum etiam hominibus cõstitute. Angelorum bonorum & malorum inter se contrarios appetitus non naturis principiisq; diuersis: cũ deus omnium substantiarum bonus auctor & conditor utrosq; creauerit sed uoluntatibus & cupiditatibus extitisse dubitare fas non est. dum alii constantes in communi om̃ibus bono qđ ipse illis deus est atq; in eius eternitate: ueritate: caritate psistũt. Alii sua potestate potius delectati: uelut suum bonum sibiipsi essent: a superiore communi omnium beatifico bono ad propria defluxerunt. et habentes elationis fastum pro excellentissima eternitate: uanitatis astutiam pro certissima ueritate: studia partiũ pro indiuidua caritate superbi fallaces ĩuidi effecti sũt. Beatitudinis igitur illorum causa est adherere deo quocirca istorum miserie causa ex cõtrario est intelligenda: quod est non adherere deo. Quamobrem si cum queritur quare illi beati sint: recte respondetur quia adherent deo. Et cum queritur cur isti sunt

miseri: recte respondetur: quia non adherent deo. Non est creature rationalis uel intellectualis bonum quo beata sit: nisi deus. Ita quamuis non omnis beata possit esse creatura: neq; enim hoc munus adipiscuntur aut capiunt fere: ligna: saxa: et siquid huiusmodi est: ea tamen que potest non ex seipsa potest: quia ex nihilo cre/ata est: sed ex illo a quo creatá est. Hoc enim adepto beata est: quo amisso misera est. Ille uero qui non alio sed seipso beatus est: ideo miser non potest esse: quia non se potest amittere. Dicimus itaq; immutabile bonum non esse nisi unum uerum deum beatum: ea uero que fecit bona q̄dem esse ꝙ ab illo ueruntamē mutabilia: ꝙ non de illo sed de nihilo facta sunt. Quanq̄m ergo summa non sint quibus est deus maius bonum: magna sunt tamen ea mutabilia bona: que adherere possunt ut beata sint immutabili bono: ꝙ usq; adeo bonum est eorū: ut sine illo misera ne/cesse esse sit. Nec ideo cetera in hac creature uniuersitate meliora sunt: quia misera esse nō possunt: neq; enim membra cetera corporis nostri ideo dicendum est oculis esse meliora: quia ceca esse non possunt. Sicut autem melior est natura sentiens et cum dolet: q̄ lapis qui dolere nullo modo potest: ita rationalis natura prestantior est etiam misera: q̄ illa que rationis uel sensus est expers: & ideo in eam non cadit miseria. Quod cum ita sit: huic nature que in tanta excellentia creata est: ut licet sit ipsa mutabilis: inherendo tamen incommutabili bono id est summo deo beati/tudinem consequatur: nec expleat indigētiā suam nisi utiq; beata sit: eiq; explēde nō sufficiat nisi deus: pfecto nō illi adherere uiciū ē. Omē aūt uiciū nature nocet: ac per hoc cōtra naturā est. Ab illa igit̄ que adheret deo: nō natura differt ista sed uicio: quo tamen uicio etiā ualde magna multūq; laudabilis ostendit̄ ipsa natura. Cuius enim recte uituperatur uicium: proculdubio natura laudatur. Nā recta uicii uituperatio est: ꝙ illo dehonestatur natura laudabilis. Sicut ergo cum uiciū ocu/lorum dicitur cecitas: id ostenditur ꝙ ad naturam oculorum pertinet uisus: & cum uicium aurium dicitur surditas: ad earū naturam pertinere demonstratur auditus. Ita cum uicium creature angelice dicitur ꝙ non adheret deo: hinc apertissime de/claratur eius nature ut deo adhereat cōuenire. Quā porro magna sit laus adherere deo: ut ei uiuat: inde sapiat: illo gaudeat: tātoq; bono sine morte: sine errore: sine molestia perfruatur: quis cogitare digne possit aut eloqui? Quapropter etiā uicio malorum angelorum quo nō adherent deo: quoniam omne uicium nature nocet: satis manifestat̄ deū tam bonam eoꝝ creasse naturā: cui noxiū sit nō esse cū deo.

HEc dicta sint ne quisquam cum de angelis apostaticis loquimur: existimet eos aliam uel ex alio principio habere potuisse naturam: nec eorum nature auctorem deum. Cuius erroris impietate tanto quisq; carebit expeditius et facilius: quanto perspicatius intelligere potuerit quod per angelū dixit deus quādo Mo/ysen mittebat ad filios israel: ego sum qui sum. Cum enim deus summa essentia sit: hoc est summe sit: et ideo immutabilis sit: rebus quas ex nihilo creauit esse dedit: sed nō summe esse sicut ipse est: & aliis dedit esse āplius aliis minus: atq; ita naturas essentiarum gradibus ordinauit. Sicut enim ab eo ꝙ est sapere uocatur sapientia: sic ab eo ꝙ est esse uocatur essentia: nouo quidem nomine quo usi ueteres nō sunt latini sermōis auctores: sed iam nostris temporibus usitato: ne deesset etiam lingue nostre quod greci appellant usyam. Hoc enim uerbum e uerbo expressum est: ut diceretur essentia. Ac per hoc ei nature que summe est qua faciente sunt quecūq;

sunt: contraria natura non est nisi que non est. Ei quippe quod est: non esse cõ/trariũ est. Et propterea deo id est summe essentie et auctori omniũ qualiũcunq; essentiarum: essentia nulla contraria est.

DIcuntur autem in scripturis inimici dei: qui non natura sed uiciis aduersantur eius imperio: nihil ei ualentes nocere sed sibi. Inimici enim sunt resistendi uo/luntate: non potestate ledendi. Deus nãq; immutabilis est et omni modo incor/ruptibilis. Idcirco uicium quo resistunt deo qui eius appellantur inimici: non est deo sed ipsis malum. neq; hoc ob aliud nisi quia corrumpit in eis nature bonum. Natura igitur contraria non est deo: sed uicium. quia quod malum est contrariũ est bono. Quis autem neget deum summe bonum? Vicium ergo contrarium est deo: tanquam malum bono. Porro autem bonum est: & natura quam uiciat: unde & huic bono utiq; contrarium est. Sed deo tantummodo tanquam bono malum: nature uero quam uiciat non tantum malum: sed etiam noxium. Nulla quippe mala deo noxia: sed mutabilibus corruptibilibusq; naturis: bonis tamen ipsorum quoq; testimonio uiciorum. Si enim bone non essent: eis uicia nocere non possent. Nam quid eis nocendo faciunt: nisi adimunt integritatem: pulcritudinem: salutẽ: uirtutem: & quidquid boni nature per uicium detrahi siue minui cõsueuit? Quod si omnino desit: nihil boni adimendo non nocet: ac per hoc nec uicium est. Nam esse uicium: & non nocere non potest. unde colligitur q̃uis nõ possit uicium nocere incommutabili bono: non tamen posse nocere nisi bono: quia non inest nisi ubi nocet. Hoc etiam isto modo dici potest: uicium esse nec in summo posse bono: nec nisi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi esse possunt: sola mala nusquam: q̃m etiam ille que ex male uoluntatis uicio uiciate sunt: in quantum uiciate sunt male sunt: in quantũ autem nature sunt bone sunt. Et cum in penis est natura uiciosa: excepto eo ꝙ natura est: etiam hoc ibi bonum est ꝙ impunita non est. Hoc enim est iustum. et omne iustum proculdubio bonum. Non enim quisquam de uiciis naturalibus: sed de uolũtariis penas luit. Nam etiam ꝙ uiciũ cõsuetudine nimio ue progressu roboratum uelut naturaliter inoleuit: a uolũtate sumpsit exordium. De uiciis quippe nunc loquimur eius nature cui mens inest capax intelligibilis lucis: qua discernitur iustum ab iniusto.

CEterum uicia pecorum & arborum: aliarumq; rerum mutabilium atq; mor/talium: uel intellectu uel sensu uel uita omnino carentium: quibus eorum dissolubilis natura corrumpitur: damnabilia putare ridiculũ est: cum iste creature eum modum nutu creatoris acceperint: ut cedendo ac succedendo peragant infimã pulcritudinem temporum in genere suo: istius mundi partibus congruentem. Neq; enĩ celestibus fuerant terrena coeq̃nda. aut ideo uniuersitati deesse ista debuerũt: quoniam sunt illa meliora. Cum ergo in his locis ubi esse talia cõpetebat: aliis alia deficientibus oriuntur: & succumbunt minora maioribus: & in qualitates superãtiũ superata uertũtur: rerum est ordo transeuntium. Cuius ordinis decus nos ꝓpterea non delectat: quoniam parti eius pro conditione nostre mortalitatis intexti: uni/uersum cui particule que nos offendunt satis apte decenterq; cõueniũt: sentire non possumus. Vnde nobis in quibus eam contemplari minus idonei sumus: rectissime credenda precipit̃ ꝓuidentia cõditoris: ne tanti artificis opus in aliquo rep̃hendere

uanitate humane temeritatis audeamus. Quanq̃m & uicia rerum terrenarum non uolũtaria neq; penalia: naturas ipsas quarum nulla omnino est cuius non sit auctor & conditor deus: si prudenter attendamus eadem ratione commendant: quia et in eis hoc nobis per uicium tolli displicet: quod in natura placet. nisi quia hominibus etiam ipse nature plerunq; displicent: cum eis fiunt noxie: non eas considerãtibus sed utilitatem suam: sicut illa animalia quorum abundantia egyptiorum supbia uapulauit. Sed isto modo possunt ipsi & solem uituperare. quoniam quidam peccantes uel debita nõ reddentes: poni a iudicibus iubentur ad solem. Non itaq; ex commodo uel incommodo nostro: sed per seipsa cõsiderata natura: dat artifici suo gloriã. Sic est & natura ignis eterni sine ulla dubitatione laudabilis: q̃uis damnatis impiis futura penalis. Quid enim est igne flammãte uigente atq; lucente pulcrius? Quid calefaciente: curante: coquente utilius: q̃uis eo nihil sit urente molestius. Idẽ igitur ipse penaliter appositus perniciosus est: qui conuenienter adhibitus cõmodissimus inuenit. Nam eius in uniuerso mũdo utilitates uerbis explicare q̃s possit? Nec audiendi sunt qui laudant in igne lucem: ardorem autem uituperant uidelicet non ex sui natura: sed ex suo commodo uel incõmodo. Videre enĩ uolunt: ardere nolunt. Sed parum attendũt: eam ipsam lucẽ que certe et illis placet: oculis infirmis per inconuenientiam nocere: et in illo ardore qui eis displicet: nonnulla aĩmalia p cõuenientiã salubriter uiuere.

NAture igitur omnes quoniam sunt: & ideo habẽt modũ suum: speciem suam: & quãdam secum pacem suam: profecto bone sunt. Et cum ibi sunt ubi esse per nature ordinem debent: quantum acceperunt suũ esse custodiunt: & que semp esse non acceperũt: pro casu motuq; rerum quibus creatoris legi subdunẽ in melius deteriusue mutantur: in eum diuina prouidentia tendentes exitum: quem ratio gubernãde uniuersitatis includit: ita ut hec tanta corruptio q̃nta usq; ad interitũ naturas mutabiles mortalesq; perducit: sic faciat non esse quod erat: ut non inde fiat consequenter quod esse debebat. Que cum ita sint: deus qui summe est: atq; ob hoc ab illo facta est omnis essentia: que non summe est: quia neq; illi equalis esse deberet que de nihilo facta esset: neq; ullo modo esse posset si ab illo facta non esset: nec ullorum uiciorum offensione uituperandus: sed omnium naturarum cõsideratione laudandus est.

PRoinde causa beatitudinis angelorum bonorum ea uerissima reperitur: q̃ ei adherent qui summe est. Cum uero causa miserie malorũ angelorum querit: ea merito occurrit: q̃ ab illo qui summe est auersi: ad seipsos conuersi sunt: qui nõ summe sunt. & hoc uicium quid aliud q̃ superbia nuncupatur? Iniciũ quippe om̃is peccati superbia. Noluerunt ergo ad illum custodire fortitudinem suam. et qui magis essent si ei qui summe est adhererẽt: se illi preferendo id quod minus est pretulerũt. Hic primus defectus & prima inopia: primũq; uicium eius nature que ita creata est: ut nec summe esset. & tamen ad beatitudinem habendam eo qui summe est frui posset. a quo auersa non quidem nulla sed tamen minus esset: atq; ob hoc misera fieret. Huius porro male uolũtatis causa efficiens si queratur nihil inuenit. Quid est enim quod facit uoluntatem malam: cum ipsa faciat opus malum? Ac p hoc mala uoluntas efficiens est operis mali: male autem uoluntatis efficiens nihil est. Quoniam si res aliqua est: aut habet aut non habet aliquam uoluntatem. Si habet: aut bonam profecto habet aut malam. Si bonã: quis ita desipiat ut dicat:

ꝙ bona uoluntas faciat uoluntatem malam? Erit enim si ita est bona uoluntas
causa peccati: quo absurdius putari nihil potest. Si autẽ res ista que putat᷑ facere
uoluntatem malam: ipsa quoq; habet uoluntatem malam: etiam eam que fecerit
res: consequenter interrogo. Atq; ut sit aliquis inquirẽdi modus: causam prime uo/
luntatis male inquiro. Non est enĩ prima uoluntas mala: quã nulla facit uolũtas
etiam mala: sed illa prima est quam nulla facit. Nam si precessit a qua fieret: illa
prior est que alteram fecit. Si respondeatur ꝙ eam nulla res fecerit: & ideo semper
fuerit: quero utrum in aliqua natura fuerit. Si enim in nulla fuit: omnino non
fuit. Si autem ĩ aliqua: uiciabat eam & corrumpebat: eratq; illi noxia: ac per hoc
bono priuabat. Et ideo in mala natura uolũtas mala eẽ non poterat: sed in bona
mutabili tamen cui uicium hoc posset nocere. Si enim non nocuit: non utiq; uiciũ
fuit. ac per hoc nec uoluntas mala fuisse dicenda est. Porro si nocuit: bonũ aufe/
rendo uel minuendo: utiq; nocuit. Non igit᷑ esse potuit sempiterna uoluntas mala
in ea re: in qua bonum naturale precesserat: quod mala uoluntas nocendo posset
adimere. Si ergo nõ erat sempiterna: quis eam fecerit quero. Restat ut dicatur: ꝙ
ea res fecerit malam uoluntatem: in qua nulla uoluntas fuit. Hec utrum superior
sit requiro: an inferior: an eq̄lis. Sed si supior utiq; melior. Quomodo ergo nullius:
ac non potius bone uoluntatis? Hoc idem profecto & equalis si fuerit: dici potest.
Duo quippe q̃mdiu sunt pariter uoluntatis bone: non facit alter in altero uolũ/
tatem malam. Relinquitur ut inferior res cui nulla uoluntas est: fecerit angelice
nature que pma peccauit uoluntatem malã. Sed etiã res ipsa quecũq; est inferior
usq; ad infimam terram: quoniam natura & eẽntia est: proculdubio bõa ẽ: habens
modum & speciem suam ĩ genere atq; ordine suo. Quomodo ergo res bõa effitiens
est uoluntatis male? Quomodo inq̃m bonum est causa mali? Cũ enim se uolũtas
relicto superiore ad inferiora conuertit: efficitur mala. Non quia malum est quo
se conuertit: sed quia peruersa est ipsa conuersio. Idcirco non res inferior uolũtatẽ
malam fecit: sed quia rem inferiorem praue atq; inordinate ipsa que facta est ap/
petiuit. Si enim aliqui duo equaliter affecti in animo & corpore: uideant unius
corporis pulcritudinem: qua uisa unus eorum ad illicite fruendum moueatur alter
in uoluntate pudica stabilis perseueret: quid putamus eẽ cause ut in illo fiat: ĩ illo
non fiat uoluntas mala: quam illa res fecit in qua facta est? Neq; enĩ pulcritudo
illa corporis. eam non fecit in ambobus. quando quidem amborum nõ disparliter
occurrit aspectibus. An caro intuentis in causa est? Cur non & illius? An uero ani/
mus? Cur non utriusq;? Ambos enim & animo & corpore equaliter affectos fuisse
prediximus. An dicendum est alterum eorum occulta maligni spiritus suggestione
temptatum: quasi non eidem suggestioni et qualicunq; suasiõi propria uoluntate
consenserit? Hanc igitur consensionem: hanc malam quã male suadenti adhibuit
uoluntatem: que in eo res fecerit querimus. Nam ut hoc quoq; impedimentum ab
ista questione tollatur: si eadẽ temptatõne ambo temptentur: & unus ei cedat atq;
cõsentiat: alter uero idem qui fuerit perseueret: qd aliud apparet nisi unũ uoluisse
alterum noluisse a castitate deficere? Vnde nisi ppria uolũtate: ubi eadem fuerat
in utroq; corporis & animi affectio? Amborum oculis pariter uisa est eadem pul/
critudo: ambobus pariter institit occulta temptatio. Propriam igitur in uno eorũ
uoluntatem: que res fecerit scire uolentibus si bene intueantur: nihil occurrit. Si
enim dixerimus ꝙ ipse eam fecerit: quid erat ipse ante uoluntatẽ malã nisi natura
bõa: cuius auctor bonus deus qui est incommutabile bonum? Qui ergo dicit eum

qui consensit temptanti atq; suadenti: cui non consensit alius: ad illicite utendum pulcro corpore quod uidendum ambobus pariter affuit: cum ante illam uisionem ac temptationem similes ambo animo & corpore fuerint: ipsum sibi fecisse uolū/tatem malam: qui utiq; bonus ante uolūtatem malam fuerit: querat cur eā fecerit: utrum quia natura est: an quia ex nihilo facta est: & inueniet uoluntatem malā non ex eo esse incipere quia natura ē: sed ex eo ꝙ de nihilo facta natura est. Nā si natura causa est uolūtatis male: qd aliud cogimur dicere: nisi a bono fieri malū: & bonū eē causā mali: siqdē a natura bōa fit uolūtas mala: Quod unde fieri pōt: ut natura bona q̄uis mutabilis anteq̄ habeat uolūtatē malā faciat aliquid mali: hoc ē ipam uolūtatē malā?

Nemo igitur querat efficientem causam male uoluntatis. Non enī est efficiens sed deficiens: quia nec illa effectio sed defectio. Deficere nanq; ab eo qđ sūme est: ad id quod minus est: hoc est incipere habere uoluntatem malam. Causas porro defectionum istarum cum efficientes non sint ut dixi sed deficientes: uelle inuenire tale est ac si quisquam uellet uidere tenebras uel audire silentium. Quod tn̄ utrūq; nobis notum est, neq; illud nisi per oculos nq; hoc nisi per aures: non sane in specie sed in speciei priuatione. Nemo ergo ex me scire querat: quod me nescire scio: nisi forte ut nescire discat: quod sciri non posse sciendum est. Ea qppe que non ī specie sed in eius priuatione sciuntur: si dici aut intelligi potest: quodammodo nesciendo sciuntur ut sciendo nesciātur. Cum enim acies etiam oculi corporalis currit p species corporales: nusquam tenebras uidet: nisi ubi ceperit nō uidere. Ita etiam nō ad aliū aliquem sensum: sed ad solas aures pertinet sentire silentium: quod tamen nullo mō nisi nō audiendo sentitur. Sic species intelligibiles mens quidem nostra intelligēdo conspicit: sed ubi deficiunt nesciendo condiscit. Delicta enim quis intelligit? Hoc scio: naturam dei nunq̄ nusquam nulla ex parte posse deficere: & ea posse deficere que ex nihilo facta sunt. Que tamen quanto magis sunt: & bona faciunt. tunc.n. aliquid faciunt: cum causas habent efficientes: in quantum autem deficiunt: et ex hoc mala faciunt: quid enim tunc faciunt nisi uana? Causas habent deficientes. De [illegible] bonū mutabile deficiat

Item scio in quo fit mala uolūtas: id in eo fieri quod si nollet nō fieret: & ideo non necessarios sed uoluntarios defectus iusta pena consequitur. Deficitur enī non ad mala sed male: id est non ad malas naturas: sed ideo male quia cōtra ordinē naturarum ab eo quod summe est ad id quod minus est. Neq; enim auri uicium est auaricia uel cupiditas: sed hominis peruerse amantis aurum iusticia derelicta: que incomparabiliter auro debuit āteponi. Nec luxuria est uiciū pulcrorum suauiūq; corporum: sed anime peruerse amantis corporeas uoluptates: neglecta temperātia qua rebus spiritualiter pulcrioribus & īcorruptibiliter suauioribus coaptamur. Nec iactantia uicium est laudis humane: sed aīme peruerse amantis laudari ab hōibus: spreto testimōio conscientie. Nec superbia uicium est dantis potestatem: uel ipius etiam potestatis: sed anime peruerse amātis potestatem suam: potentioris iusticia cōtempta. Ac per hoc qui peruerse amat cuiuslibet nature bonū: etiā si adipiscat: ipse fit in bono malus: & miser meliori priuatus. An sancti angeli quo habent creatorē nē. eundē hēant bone uolūtatis auctorē p spūm sanctū in eis caritē diffusā semper fuisse existimant:

Cum ergo male uoluntatis efficiens naturalis uel si dici potest essentialis nulla sit causa: ab ipa quippe incipit spirituum mutabilium malum quo minuitur

atq; deprauatur nature bonum: nec talem uoluntatem facit nisi defectio q̃ deserit deus: cuius defectionis etiam causa utiq; deficit: si dixerimus nullam esse efficientem causam etiam uoluntatis bone: cauendum est ne uoluntas bonorum angelorum non facta sed deo coeterna esse credatur. Cum enī ipsi facti sunt quomodo illa nō esse facta dicetur? Porro quia facta est: utrū cū ipsis facta est: an sine illa fuerūt prius? Sed si cum ipsis: non dubium ꝙ ab illo facta sit a quo & ipsi: simulq; ut facti sunt: ei a quo facti sunt amore cū quo facti sunt adheserūt. Eoq; sunt isti ab illorum societate discreti: ꝙ illi in eadem bona uoluntate manserunt: illi ab ea deficiendo mutati sunt: mala scilicet uoluntate hoc ipso ꝙ a bono defecerunt: a quo non defecissent si utiq; noluissent. Si autē boni angeli fuerunt prius sine bona uolūtate: eamq; in seipsis deo non operante fecerūt: ergo meliores a seipsis q̃ ab illo facti sūt. Absit. Quid enim erant sine bona uoluntate nisi mali? Aut si propterea non mali quia nec mala uoluntas eis inerat: neq; enim ab ea quam nondum ceperant habere defecerant: certe nondū tales: nondū tam boni q̃ esse cum bona uolūtate ceperūt.

Aut si non potuerunt seipsos facere meliores q̃m eos ille fecerat: quo nemo melius quicquam facit: profecto & bonam uoluntatem qua meliores essent nisi operante adiutorio creatoris habere non possent. Et cum id egit eorum uoluntas bona: ut non ad seipsos qui minus erant: sed ad illum qui summe est converterentur eiq; adherentes magis essent: eiusq; participatione sapienter beateq; uiuerent: quid aliud ostenditur nisi uoluntatem quālibet bonam: inopē fuisse ī solo desiderio remāsurā: nisi ille qui bonam naturam ex nihilo sui capacē fecerat: ex seipso faceret implēdo meliorem: prius faciens excitādo auidiorem? Nam & hoc discutiendum est. si boni angeli ipsi in se fecerunt uoluntatem bonam: utrum aliqua eā an nulla uolūtate fecerunt. Si nulla: utiq; nec fecerunt: si aliqua: utrū mala an bona. Si mala: quomō potuit esse mala uoluntas bone uoluntatis effectrix? Si bona: iam ergo habebāt.

Et istam quis fecerat: nisi ille qui eos cum bona uolūtate id est cum amore casto quo illi adhererent creauit: simul in eis & cōdens naturam & largiens gratiā? Unde sine bona uolū tate hoc est dei amore: nunq̃ sanctos angelos fuisse credendum est.

Isti autem qui cū boni creati essent: tamen mali sunt: mala propria uoluntate quā bona natura non fecit: nisi cum a bono sponte defecit: ut mali causa nō sit bonum sed defectus a bono: aut minorem acceperunt amoris diuini gratiam: q̃ illi qui in eadem persciterūt: aut si utriq; boni equaliter creati sunt: istis mala uoluntate cadentibus. illi amplius adiuti ad eam beatitudinis plenitudinem unde se nunquam casuros certissimi fierent peruenerunt. sicut iam etiam in libro quem sequitur iste tractauimus. Confitendum est igitur cū debita laude creatoris: non ad solos sāctos homines pertinere: uerum etiam de sanctis āgelis posse dici: ꝙ caritas dei diffusa sit in eis per spiritum sanctū qui datus est eis: nec tantū hominū sed primitus p̄cipueq; angelorum bonum esse quod scriptum est: mihi aūt adherere deo bonum est. Hoc bonum quibus commune est: habent & cum illo cui adherent & inter se societatem sanctam: & sunt una ciuitas dei: eademq; uiuum sacrificium eius: uiuumq; templum eius. Cuius pars que coniungenda immortalibus angelis ex mortalibus hominibus congregatur: et nunc mortaliter peregrinatur in terris: uel in eis q morte obierūt secretis animarum receptaculis sedibusq; requiescit: eodem deo creāte quemadmodum exorta sit: sicut de angelis dictum est iam uideo esse dicendum. Ex uno qppe homine quem deus primum condidit: genus humanum sumpsit exordium. scd̄m sancte scripture fidem: que mirabilem auctoritatem non immerito habet in orbe

terrarum atq; in omnibus gentibus: quas sibi esse credituras inter cetera uera que dixit uera diuinitate predixit. Omittamus igitur coniecturas hominum: nescientium qd loquantur de natura uel institutione generis humani. Alii namq; sicut de ipso mũdo crediderunt: semper fuisse homines opinant. Vnde ait & Apuleius cum hoc aĩantiũ genus describeret singillatim inqt mortales cũcti: tamen uniuerso genere ppetui. Et cum illis dictum fuerit: si semper fuit humanum genus: quo nam modo uerum eorum loquatur historia: narrans qui fuerint quarumcunq; rerum inuentores: qui primi liberalium disciplinarum aliarumq; artium institutores: uel a quibus pmum illa uel illa regio parsq; terrarum: illa atq; illa insula incoli ceperit. Respondent: diluuiis & conflagrationibus per certa interualla temporum non quidem omnia: sed plurima terrarum ita uastari: ut redigantur homines ad exiguam paucitatem. ex quorum progenie rursus multitudo pristina reparetur: ac sic identidem reparari & institui quasi prima restituantur: potius que fuerant illis nimiis uastatiõibus interrupta & extincta. Ceterum hominem nisi ex homĩe existere omnino nõ posse. Dicunt autem quod putant non quod sciunt.

FAllunt etiam eos quedam mendacissime litere: quas perhibent in historia tẽporum multa annorum milia continere: cum ex literis sacris ab institutione hominis nondum cõpleta ãnorum sex milia cõputemus. Vnde ne multa disputẽ: quemadmodum illarum literarum in quibus longe plura annorũ milia referũtur uanitas refellatur: & nulla ĩ illis rei huius idonea reperiatur auctoritas: illa epistola Alexandri magni ad Olympiadem matrem suam quam scripsit narrationẽ cuiusdã egyptii sacerdotis insinuans: quam protulit ex literis que sacre apud illos habentᷣ: continet etiam regna que greca quoq; nouit historia. In quibus regnum assyriorũ in eadem epistola Alexandri quinq; milia excedit annorũ: in greca uero historia mille ferme & trecẽtos habet ab ipsius Beli principatu: quem regem & ille egyptius in eiusdem regni ponit exordio: persarum autem & macedonum imperium usq; ad ipsum Alexandrum cui loquebatur: plus q̃ octo annorum milia ille constituit: cũ apud grecos macedonũ usq ad mortẽ Alexandri quadringenti octogintaqnq; reperiant: persarum uero donec ipsius Alexãdri uictoria finiretur: ducẽti & trigintatres computentur. Longe itaq; hi numeri annorum illis egyptiis sunt minores: nec eis etiam si ter tantum computarentur equarentur. Perhibentur enĩ egyptii quondã tam breues annos habuisse: ut quaternis mensibus finirentur. Vnde annus plenior & uerior qualis nũc & nobis & illis est: tres eorum annos complectebatur antiquos. Sed nec sic quidem ut dixi: greca egyptie numero temporum cõcordat historia. Et ideo grece potius fides habenda est: quia ueritatem non excedit annorum: qui literis nostris que uere sacre sunt continetur. Porro si hec epistola Alexandri que maxime innotuit: multum abhorret in spaciis temporum a probabili fide rerũ: quanto minus credendũ ẽ illis literis: q̃s plenas fabulosis uelut ãtiqtatibus pferre uoluerũt: contra auctoritatem notissimorum diuinorumq; librorum: que totum orbem sibi crediturum esse predixit: & cui totus orbis sicut ab ea predictũ ẽ credidit: que uera se narrasse pterita ex his que futura pnuntiauit: cũ tãta ueritate implentur ondit?

ALii uero qui mundum istum non existimant sempiternũ: siue nõ eum solum sed innumerabiles opinentur: siue solum quidem esse: sed certis seculorum interuallis

innumerabiliter oriri & occidere: necesse est fateantur hominum genus prius sine
hominibus gignentibus extitisse. Neq; enim ut alluuionibus incendiisq; terrarum
quas illi non putant toto prorsus orbe cõtingere: & ideo paucos homines ex qbus
reparetᷣ multitudo pristina semper remanere contendunt: ita & hi possũt putare
ꝙ aliquid hominũ pereunte mũdo relinquatur in mundo: sed sicut ipsum mũdum
ex materia sua renasci existimant: ita in illo ex elementis eius genus humanum:
ac deinde a parentibus progeniem pullulare mortalium: sicut aliorum animalium.

QVod autem respondimus cum de mundi origine questio uerteretur: eis qui
nolunt credere nõ eum semper fuisse sed esse cepisse: sicut etiã Plato apertissime
confitetur: quis a nõnullis contra quam loquitur sensisse credatur: hoc etiã de pᷓma
hominis conditione responderim: propter eos qui similiter mouentur cur homo ꝑ
innumerabilia atq; infinita retro tempora creatus non sit: tamq; sero sit conditus:
ut minus q̃ sex milia sint annorum ex quo esse cepisse in sacris literis inuenitur. Si
enim breuitas eos offẽdit temporis: ꝙ tã pauci eis uidentur anni ex quo institutus
homo in nostris auctoritatibus legitur: considerent nihil esse diuturnũ in quo est
aliquid extremum: & oĩa seculorum spacia definita: si eternitati interminate cõ/
parentur: non exigua existimãda esse sed nulla. Ac per hoc si non quinq; uel sex:
uerũ etiam sexaginta milia siue sexcẽta aut sexagies aut sexcenties milia dicerentᷣ
annorum: aut itidem per totidem totiens multiplicaretur hec sũma: ubi iam nullũ
numeri nomen haberemus ex quo deus hominẽ fecit: similiter queri posset cur ante
non fecerit. Dei qppe ab hominis creatiõe cessatio retrorsus eterna sine inicio tãta
est: ut si ei conferatur quamlibet magna & ineffabilis numerositas temporum: que
tamen fine conclusa certis spaciis terminatur: nec saltem tanta uideri debeat: quãta
si humoris breuissimam guttam uniuerso mari etiam quantum oceanus circũfluit
comparemus: quoniam istorum duorum unum quidem perexiguum est: alterum
incomparabiliter magnum: sed utrunq; finitum. Illud uero temporis spacium qđ
ab inicio aliquo progreditur: & aliquo termino coercetur: magnitudine quãtacũq;
tendatur: comparatum illi quod inicium non habet: nescio utrum pro minimo an
potius pro nullo deputandum est. Huic enim si a fine uel breuissima singillatim
momenta detrahantur: decrescente numero licet tam ingenti ut uocabulum non
inueniat retrorsum redeundo: tanq̃ si hominis dies ab illo in quo nunc uiuit usq; ad
illum in quo natus est detrahas: quandoq; ad inicium illa detractio perducetur. Si
autem detrahantur retrorsus in spacio quod a nullo cepit exordio: non dico sin/
gillatim minuta momenta uel horarum: aut dierum aut mensium aut annoꝝ etiã
quantitates: sed tam magna spacia quanta illa summa comprehendit annorum:
que iam dici a quibuslibet computatoribus non potest: que tamen momentorum
minutatim detractiõe consumitᷣ: et detrahantᷣ hec tãta spacia nõ semel atq; iterum
sepiusq; sed semper: quid fit: qd agitᷣ: qñ nunq̃ ad iniciũ qđo io nullũ est peruenitᷣ?
Quapropter qđ nos mõ querimus post qnq; milia & qđ amplius excurrit ãnorũ:
possent & posteri etiã post ãnoꝝ sexcenties milies eadẽ curiositate reqrere si i tãtũ
hec mortalitas hoĩm exoriẽdo & occũbẽdo & impita pseueraret infirmitas. Potu/
erũt & q fuerũt ãn nos ipsis recẽtibus hoĩs creati tpibus istã mouere questionẽ. Ipse
deniq; pᷓmus homo uel postridie uel eodẽ die posteaq̃ factus est: potuit inqrere cur
non ante sit factus. Et quandocunq; antea factus esset: nõ uires tũc alias & alias
nunc uel etiam postea istam de inicio rerum temporaliũ controuersiam reperiret.

HAnc autem se philosophi mundi huius non aliter putauerūt posse uel debere dissoluere: nisi ut circuitus temporum inducerēt: quibus eadē semper fuissent: renouata atq; repetita in rerum natura: atq; ita deinceps fore sine cessatione asseuerarent uolumīa uenientium pretereuntiumq; seculorum: siue in mundo permanēte isti circuitus fierent: siue certis interuallis oriens & occidens mundus eadē semper q̄si noua que transacta & uentura sunt exhiberet. A quo ludibrio prorsus īmortalem animam etiam cū sapientiā perceperit liberare non possunt: euntem sine cessatiōe ad falsam beatitudinem: & ad ueram miseriam sine cessatione redeuntem. Quomō enim uera beatitudo est: de cuius nunq̄ eternitate confiditur: dum anima uenturam miseriā aut imperitissima ueritate nescit: aut infelicissima inbeatitudīe ptimescat? Ac si ad miserias nunq̄m ulterius reditura ex his ad beatitudinem pergit: fit ergo aliquid noui in tempore quod finem nō habet temporis: cur non ergo & mundus: cur non & homo factus in mundo: ut illi nescio qui falsi circuitus a falsis sapiētibus fallacibusq; comperti in sana doctrina tramite recti itineris euitentur? Nā quidā & illud quod legitur ī libro Salomōis qui uocatur ecclesiastes: quid est quod fuit ipsum quod erit: & quid est quod factum est: ipsum quod fiet: & nō est ōme recens sub sole: nec quisquam loquitur & dicit hoc nouum est: iam fuit ī seculis que fuerūt ante nos: propter hos circuitus in eadem redeuntes: & in eadem cuncta reuocantes: dictum intelligi uolunt: q̄ ille aut de his rebus dixit de quibus superius loquebatur: hoc est de generationibus aliis eūtibus aliis uenientibus: de solis anfractibus: de torrentum lapsibus: aut certe de omnium rerum generibus que oriuntur atq; occidūt. Fuerūt enim homines ante nos: sunt & nobiscū: erūt & post nos: ita quoq; aīantia uel arbusta. Monstra quoq; ipsa que inusitata nascuntur: quamuis inter se diuersa sint: & quedam eorum semel facta narrentur: tamē scd'm id q̄ generaliter miracula & monstra sunt: utiq; & fuerunt et erunt: nec recens & nouum est ut monstrū sub sole nascatur. Quāuis hec uerba quidam sic intellexerint: tanquam ī p̄destinatōne dei iam facta fuisse omnia: sapiens ille uoluisset intelligi: & ideo nihil recens eē sub sole. Absit autem a recta fide: ut his Salomōis uerbis illos circuitus significatos eē credamus: quibus illi putant sic eadem temporum temporaliumq; rerum uolumina repeti: ut uerbi gratia sicut in isto seculo Plato philosophus in urbe atheniensi: et in ea scola que achademica dicta est discipulos docuit: ita per innumerabilia retro secula multum prolixis quidem interuallis sed tamen certis: & idem Plato & eadē ciuitas: eademq; scola iidemq; discipuli repetiti: & per innumerabilia deinde secula repetendi sint. Absit inquam ut nos ista credamus. Semel enim christus mortuus est pro peccatis nostris. surgens autem a mortuis iam nō moritur: & mors ei ultra non dominabitur: & nos post resurrectiōem semper cum domino erimus: cui modo dicimus quod sacer admonet psalmus: Tu domine seruabis nos: & custodies nos a generatione hac in eternum. Satis autem istis existimo conuenire quod sequitur. In circuitu impii ambulāt. Non quia per circulos quos opinantur eorum uita est recursura: sed quia modo talis est erroris eorum uia id est falsa doctrina. De temporali conditione generis humani. quā deus non nouo consilio constituerit nec mutabili uoluntate.

xiiij. QVid autem mirum est: si in his circuitibus errantes nec aditum nec exitum inueniūt: qui genus humanum atq; ista nostra mortalitas nec quo initio cepta

sit sciunt: nec quo fine claudat. Quandoquidem altitudinem dei penetrare nõ possũt. quia cum ipse sit eternus & sine initio: ab aliquo tamen initio exorsus est tempora: & hominem quem nunquam ante fecerat fecit in tempore: non tamen nouo & repentino sed immutabili eternoq; consilio. Quis hãc ualeat altitudinẽ inuestigabilẽ inuestigare: & inscrutabilem perscrutari: scd'm quam deus hominẽ temporalẽ ante quem nemo unq̃m hominum fuit: non mutabili uoluntate in tempore condidit: & genus humanum ex uno multiplicauit: quandoquidem psalmus ipse cum premisisset atq; dixisset: tu domine seruabis nos & custodies nos a generatione hac in eternum: ac deinde repercussisset eos in quorum stulta impiaq; doctrina nulla liberationis & beatitudinis anime seruatur eternitas: continuo subiciens in circuitu impii ambulant: Tanq̃m ei diceretur. Quid ergo tu credis: sentis: intelligis? Nũqd nam existimandum est subito deo placuisse hominem facere: quem nunq̃m antea infinita retro eternitate fecisset: cui nihil noui accidere potest: in quo mutabile aliquid nõ est? Et ne nos hec audiẽtes aliqua forte turbaret ambiguitas: cõtinuo respondit ad ipsum deum loquens: scd'm altitudinẽ tuam multiplicasti filios hoĩm: Sentiant inquit homines quod putant: et quod eis placet opinentur & disputent: scd'm altitudinem tuam quam nullus potest nosse hoĩm: multiplicasti filios hoĩm. Valde quippe altum est: & semper deum fuisse: & hominem quem nunquã fecerat ex aliquo tempore primum facere uoluisse: nec cõsiliũ uoluntatẽq; mutasse.

Ego quidem sicut dominum deum aliquando dominum non fuisse dicere non audeo: ita hominem nunq̃m antea fuisse: & ex quodam tempore primum hominem creatum esse dubitare non debeo. Sed cũ cogito cuius rei dominus semper fuerit: si semper creatura non fuit: affirmare aliqd perhorresco: quia & meipsum ĩtueor: & scriptum esse recolo. Quis hominum potest scire consilium dei? Aut quis poterit cogitare quid uelit dominus? Cogitationes enim mortalium timide: et ĩcerte adinuentiones nostre. Corruptibile enim corpus aggrauat animam: & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Ex his igitur que in hac terrena inhabitatione multa cogito: deprimunt me ideo utiq; multa: quia unum quod ex illis uel preter illa quod forte non cogito uerum est inuenire nõ possum. Si dixero semper fuisse creaturam: cuius dominus esset qui dñs semper est: nec dominus unq̃ non fuit: sed nunc illam nunc aliam per alia atq; alia temporum spacia: nec aliquam creatori coeternam esse dicamus: quod fides ratioq; sana cõdemnat: cauendum est ne sit absurdum & a luce ueritatis alienum: mortalẽ quidem aliam per uices temporum cedentem: aliam succedentem: immortalem uero non esse cepisse nisi cum ad nostrum seculum uentũ est: quãdo & angeli creati sũt: si eos recte lux illa primum facta significat: aut illud potius celum de quo dictum est: in principio creauit deus celum & terram: cum tamen non fuerint anteq̃ fierẽt: ne immortales si semper fuisse dicantur: deo coeterni esse credantur. Si aũt dixero non in tempore creatos esse angelos: sed ante omnia tempora & ipsos fuisse: quorũ deus dominus esset qui nunq̃ nisi dominus fuit: queritur a me etiam si ante omnia tempora facti sunt: utrum semper potuerunt esse qui facti sunt. Hic respondendũ forte uideatur: q̃ quodammodo non inconuenienter semper esse dicat. Usq; adeo autem isti omni tempore fuerunt: ut etiam ante omnia tempora facti sint: si tamen a celo cepta sunt tempora: & illi iam erant ante celũ. At si tempus non a celo uerum

& ante celum fuit: non quidem in horis et diebus et mensibus et annis. nam iste dimensiones temporalium spaciorum que usitate ac proprie dicũtur tempora: manifestum est ꝙ a motu siderum ceperint. unde & deus cum hec institueret dixit. et sint in signa & in tempora & in dies & in annos: sed in aliquo mutabili motu cuius aliud anterius preterierit: aliud posterius successerit: eo ꝙ simul esse non possunt. Si ergo ante celum in angelicis motibus tale aliquid fuit: & ideo tempus iam fuit: atq; angeli ex quo facti sunt temporaliter mouebãtur. etiam sic omni tempore fuerũt. quandoquidem cum illis facta sunt tempora. Quis autem dicat nõ semper fuit qđ omni tempore fuit? Sed si hoc respondero dicetur mihi. Quomodo ergo non sunt coeterni creatori: si sẽp ille sẽp illi fuerũt? Quomodo etiam creati dicendi sũt: si sẽp fuisse intelliguntur? Ad hoc quid respondebitur? An dicendum & semper eos fuisse quoniam omni tempore fuerunt qui cum tempore facti sunt. facti sunt autem cũ quibus facta sunt tempora: & tamẽ creatos? Neq; enim et ipsa tempora creata eẽ negabimus: q̃uis omni tempore tempus fuisse nemo ambigat. Nam & si non omni tempore fuit tempus: erat ergo tempus quando nullum erat tempus. Quis hoc stultissimus dixerit? Possumus enim recte dicere: erat tempus quando non erat roma: erat tempus quando non erat hierusalem: erat tempus quando non erat Abraam: erat tempus quando non erat homo: & siquid huiusmodi. Postremo si nõ cũ initio temporis sed post aliquod tempus factus est mundus: possumus dicere erat tempus quando non erat mundus. At uero erat tempus quando nullum erat tempus: tam inconuenienter dicimus: ac si quisquam dicat. erat homo quãdo nullus erat homo: aut erat iste mundus quando iste non erat mundus. Si enim de alio atq; alio intelligatur: potest dici aliquo modo: hoc est. erat alius homo quando non erat iste homo. Sic ergo erat aliud tempus: quando non erat hoc tempus: recte possumus dicere. At uero erat tempus quando nullum erat tempus: quis uel insipientissimus dixerit? Sicut ergo dicimus creatum tempus: cum ideo semper fuisse dicatur qa omĩ tempore tempus fuit: ita non est consequens ut si semper fuerũt angeli: ideo nõ sint creati: ut propterea semper fuisse dicant quia omni tempore fuerunt: & propterea omni tempore fuerunt: quia nullo modo sine his tempora esse potuerũt. Ubi enim nulla creatura est cuius mutabilibus motibus tempora peragant: tempora omnino esse non possunt. Ac per hoc & si semper fuerunt: creati sunt. Nec si semper fuerũt: ideo creatori coeterni sũt. Ille enim semper fuit eternitate immutabili: isti autem facti sunt. Sed ideo semper fuisse dicuntur: quia omni tempore fuerunt: sine qbus tempora nullo modo esse potuerunt. Tempus aũt quoniã mutabilitate trãscurrit: eternitati immutabili non potest esse coeternum. Ac per hoc etiam si immortalitas angelorum non transit in tempore: nec preterita est quasi iam non sit: nec futura quasi nondum sit: tamen eorum motus quibus tempora peraguntur: ex futuro in preteritum transeunt: & ideo creatori in cuius motu dicendum non est uel fuisse qđ iam non sit: uel futurũ esse quod nondũ sit: coeterni esse non possunt. Quapropter si deus semper dominus fuit: semper habuit creaturam suo dominatui seruientem: ueruntamen non de ipso genitam: sed ab ipso de nihilo factam. nec ei coeternam. Erat quippe ante illam q̃uis nullo tempore sine illa: non eam spacio transcurrẽte: sed manente perpetuitate precedens. Sed hoc si respondero eis qui requirũt quomõ semper creator semper fuit dominus: si creatura seruiens non semper fuit: aut quõ creatura creata est: & nõ potius creatori coeterna ẽ si semp fuit: Vereor ne facilius iudicer affirmare quod nescio: q̃ docere quod scio. Redeo igitᷣ ad id quod creator

noster scire nos uoluit: illa uero que uel sapiētioribus in hac uita scire permisit: uel omnino perfectis in alia uita scienda seruauit: ultra uires meas esse profiteor. Sed ideo putaui sine affirmatione tractanda: ut q hec legūt uideant: a quibus questi/onum periculis debeant tēperare. nec ad oīa se idoneos arbitrentē. potiusq; itelligāt q̄ sit apostolo obtemperandum precipienti salubriter ubi ait. Dico autem p gratiā dei que data est mihi omnibus qui sunt in uobis: non plus sapere q̄ oportet sapere: sed sapere ad temperantiā: unicuiq; sicut deus partitus est mensuram fidei. Si enim pro uiribus suis alatur infās: fiet ut crescendo plus capiat. Si autem uires sue capa/citatis excedat: deficiet antequam crescat.

QVe secula preterierint anteq̄ genus institueretur hūanū me fateor ignorare. Non tamē dubito nihil omnino creature creatori esse coeternum. Dicit etiā apostolus: tempora eterna: nec ea futura: sed quod magis est mirandū preterita. Sic enī ait. In spem uite eterne quam promisit nō mendax deus ante tempora eterna. Manifestauit autem temporibus suis uerbum suū. Ecce dixit retro q̄ fuerint tpa eterna: que tamen non fuerunt deo coeterna. Siquidem ille ante tempora eterna non solum erat: uerum etiam promisit uitam eternam. quam manifestauit tpibus suis id est cōgruis. Quid aliud q̄ uerbum suum? Hoc est enim uita eterna. Quomō autem promisit cum hominibus utiq; promiserit: qui nondum erant ante tempora eterna: nisi quia in ipsius eternitate: atq; in ipso eius uerbo eidem coeterno iam pre/destinatione fixum erat: quod suo tempore futurum erat?

ILlud quoq; nō dubito: anteq̄m primus homo creatus esset nunq̄ quenq̄ hoīem fuisse: nec eundem ipsum nescio quibus circuitibus nescio quociens reuolutū: nec alium aliquē natura similē: neq; ab hac fide me philosophoꝝ argumēta deterrēt: quorum acutissimum illud putatur quod dicunt: nulla infinita ulla scientia posse comprehendi. Ac per hoc deus inquiunt rerum quas fecit omnium finitarum oēs finitas apud se rationes habet. bonitas autem eius nunq̄m uacua fuisse credenda ē: ne sit temporalis eius operatio: cuius retro fuerit eterna cessatio: quasi penituerit eū prioris sine inicio uacationis: ac ppterea sit operis aggressus iniciū. Et ideo necesse est inquiunt eadē semper repeti: eademq; semp repetenda transcurrere: uel manēte mundo mutabiliter: qui licet nunq̄ non fuerit & sine inicio temporis tamē factus est: uel eius quoq; ortu & occasu semper illis circuitibus repetito semperq; repetēdo: ne uidelicet si aliquando primum dei opera cepta dicuntur: priorem suā sine inicio uacationē tanq̄ inertem ac desidiosam: & ideo sibi displicentē damnasse quodāmō atq; ob hoc mutasse credatur. Si autē semper quidem temporalia sed alia atq; alia perhibetur operatus: ac sic aliquando etiam ad hominem faciendum quem nunq̄m antea fecerat peruenisse: non scientia qua putant non posse quecūq; infinita com/prehendi: sed quasi ad horam sicut ueniebat in mentem fortuita quadā incōstantia uideatur fecisse que fecit. Porro si illi circuitus admittantur inquiunt: quibus uel manente mundo uel ipso quoq; reuolubiles ortus suos & occasus eisdem circuitibus inserente: eadem temporalia repetuntur: nec ignauum ocium presertim tam longe sine inicio diuturnitatis deo tribuitur: nec improuida temeritas operum suorum. Quoniam si non eadem repetantur: non possunt infinita diuersitate uariata ulla eius scientia uel prescientia cōprehendi. Has argumentatōes quibus impii nostram

simplicem pietatem: ut cũ illis ĩ circuitu ambulemus de uia recta conant̃ auertere:
si ratio refutare non posset: fides irridere deberet. Huc accedit ꝙ in adiutorio dñi
dei nostri hos circulos uolubiles quos opinio confingit: ratio manifesta cõfringit.
Hinc enim maxime isti errant: ut in circuitu falso ambulare q̃ uero & recto itinere
malint: ꝙ mentem diuinam omnino immutabilem cuiuslibet infinitatis capacem:
& innumera oĩa sine cogitationis alternatione numerantẽ: de sua hũana mutabili
angustaq; metiuntur. Et fit illis quod ait apostolus. Comparantes enim semetipsos
sibimetipsis non intelligunt. Nam quia illis quidquid noui faciendũ uenit ĩ mentẽ
nouo consilio faciunt. mutabiles quippe mentes gerunt: profecto non deum quem
cogitare non possunt: sed semetipsos pro illo cogitantes. non illũ sed seipsos nec illi
sed sibi comparant. Nobis aũt fas non est credere aliter affici deũ cum uacat: aliter
cum operatur: quia nec affici dicendus est: tanquam in eius natura fiat aliquid qđ
ante non fuerit. Patitur quippe qui afficitur: & mutabile est omne quod aliquid
patitur. Non itaq; in eius uacatione cogitetur ignauia: desidia: inercia: sicut nec in
eius opere labor: conatus: industria. Nouit quiescens agere: & agens quiescere. Põt
ad opus nouum non nouum sed sempiternum adhibere consiliũ. nec penitendo qa
prius cessauerat: cepit facere qđ non fecerat. Sed & si prius cessauit & posterius ope/
ratus est: quod nescio quemadmodum ab homine possit intelligi: hoc procul dubio
quod dicitur prius & posterius: in rebus prius non existentibus & posterius existen/
tibus fuit. In illo autem non alteram precedentem altera subsequens mutauit aut
abstulit uoluntatẽ: sed una eademq; sempiterna & immutabili uoluntate: res quas
condidit & ut prius non essent egit q̃diu non fuerunt: & ut posterius essent quãdo
esse ceperunt. hinc eis qui talia uidere possunt mirabiliter fortassis ostendens: q̃ non
eis indiguerit: sed eas gratuita bõitate condiderit: cum sine illis ex eternitate inicio
carente in non minore beatitudine permansit.

XVI Illud autẽ aliud quod dicũt: nec dei scientia que infinita sunt posse cõprehẽdi:
restat eis ut dicere audeant: atq; huic se uoragini profũde impietatis immergãt:
ꝙ non omnes numeros deus nouerit. Eos quippe infinitos esse certissimum est. q̃m
in quocunq; numero finẽ faciendũ putaueris: idem ipse non dico uno addito au/
geri: sed quamlibet sit magnus & quamlibet ingentem multitudinem continens: in
ipsa ratione atq; scientia numerorum: non solum duplicari uerũ etiã multiplicari
potest. Ita uero suis quisq; numerus proprietatibus terminatur: ut nullus eorũ par
esse cuiquam alteri possit. Ergo & dispares inter se atq; diuersi sunt. & singuli quiq;
finiti sunt: & omnes infiniti sunt. Ita nec numeros propter infinitatem nescit omi/
potens deus: & si usq; ad quandam summã numero℞ scientia dei peruenit: & ceteros
ignorat: quis hoc uel dementissimus dixerit? Nec audebũt isti cõtendere: & numeros
eos dicere ad dei scientiã non pertinere: apud quos Plato deum magna auctoritate
commendat mundum numeris fabricantem: & apud nos deo dictum legitur: omĩa
in mensura & numero & pondere disposuisti. De quo et propheta dicit. qui profert
numero seculum. Et saluator in euangelio. Capilli inquit uestri omnes numerati
sunt. Absit itaq; ut dubitemus: ꝙ ei notus non sit omnis numerus: cuius intelligẽtie
sicut in psalmo canitur non est numerus. Infinitas itaq; numen: q̃uis infinitorum
numerorũ nullus sit numerus: non est tamen incõprehensibilis ei cuius intelligẽtie
non est numerus. Quapropter si quidquid scientia comprehenditur scientis comp/
hensione finitur: profecto et omnis infinitas quodam ineffabili modo deo finita

est quia scientia eius ipsi incomprehensibilis non est. Quare si infinitas numerorū scientie dei qua comprehenditur esse non potest infinita: qui tandē nos sumus homunculi: qui eius scientie limitē figere presumamus: dicentes q nisi eisdē circuitibus temporum eadē temporalia repetantur: non potest deus cuncta que fecit uel pscire ut faciat: uel scire cum fecerit: cuius sapientia simpliciter multiplex: & uniformiter multiformis: tā incomprehensibili cōprehensiōe oīa incōprehensibilia cōprehēdit: ut quecunq; noua & dissimilia consequentia precedentibus si semper facere uellet: inordinata & improuisa habere nō posset: nec ea preuideret ex primo tempore: sed eterna prescientia contineret?

QVod utrum ita faciat: & cōtinuata sibi connexiōe copulenē que appellanē secula seculorum: alia tamē atq; alia ordinata dissimilitudine procurrentia: eis dumtaxat qui ex miseria liberantur in sua beata immortalitate sine fine manentibus: an ita dicantur secula seculorum: ut intelligantur secula in sapientia dei inconcussa stabilitate manentia istorum que cū tempore transeunt tanq̄ efficientia seculorum: diffinire non audeo. Fortassis enim possit dici seculum que sunt secula: ut nihil aliud dicatur seculum seculi q̄ secula seculorum: sicut nihil aliud dicitē celū celi q̄ celi celorum. Nam celum deus uocauit firmamentum super quod sunt aque: et tamen in psalmo et aque inquit que super celos sunt laudent nomen domini. Quid ergo istorum duum sit: an preter hec duo aliquid aliud de seculis seculorum possit intelligi: profundissima questio est. Neq; hoc quod nunc agimus impedit: si indiscussa interim differatur: siue aliquid in ea diffinire ualeamus: siue nos faciat cautiores diligentior ipsa tractatio: ne in tanta obscuritate rerum affirmare temere aliquid audeamus. Nunc enī contra opinionē disputamus: q̄ illi circuitus asserunē: quibus semper eadē per interualla tempoꝝ necesse esse repeti existimāē. Quelibet autem illarum sententiarum de seculis seculoꝝ uera sit: ad hos circuitus nihil ptinet. quoniā siue secula seculoꝝ sint: non eadem repetita sed alterū ex altero cōnexione ordinatissima procurrentia: liberatorum beatitudine sine ullo recursu miseriarum certissima permanente: siue secula seculorum eterna sint temporaliū tanq̄ dn̄antia subditorū circuitus illi eadē reuoluentes locū nō habēt: quos maxīe refellit eterna uita sanctoꝝ. De impietate [illegible] q asserūt aīas sume [illegible] pes iterum atq; iterum per circuitus tporum ad easdem m[illegible]

QVorum enim aures piorum ferant post emersam tot tantisq; calamitatibus uitā: si tamen uita ista dicenda est que potius mors est: ita grauis ut mors que ab hac liberat mortis huius amore timeatur: post tam magna mala tāq; multa et horrenda: tandem aliquando per ueram religionem atq; sapientiam expiata atq; finita: sic ita peruenire ad cōspectū dei: atq; ita fieri beatū contemplatione incorporee lucis: per participatōnem incō mutabilis īmortalitatis eius cuius adipiscende amore flagramus: ut eam quandoq; necesse sit deseri: & eos q deserūt ab illa eternitate: ueritate: felicitate deiectos: tartaree mortalitati: turpi stulticie: miseriis execrabilibus implicari. ubi deus amittatur: ubi odio ueritas habeatur: ubi per immundas nequitias beatitudo queratur: & hoc idem atq; idem sine ullo fine priorum & posteriorum: certis interuallis & dimensionibus seculorum factum esse & futurū: et hoc ppterea ut possint deo circuitibus definitis eūtibus semp atq; redeuntibus: per nostras falsas beatitudines et ueras miserias alternatim quidem sed in reuolutiōe incessabili sempiternas: nota esse opera sua: qm̄ neq; a faciendo quiescere nec gestendo possit que infinita sunt indagare? Quis hec audiat: quis credat: quis ferat? Que si uera essent

nō solum tacerentur prudentius uerum etiam ut quomodo ualeo dicam qđ uolo: doctius nescirent. Nā si hec illic in memoria nō habuerimus: & ideo beati erimus: cur hic per eorum scientiā grauat̄ amplius nostra miseria? Si aūt ibi ea necessario scituri sumus: hic saltem nesciamus ut hic felicior sit expectatio q̄ illic adeptio sūmi boni. quando hic eterna uita consequenda expectatur: ibi aūt beata sed nō eterna quandoq; amittenda cognoscitur. Si autem dicunt neminem posse ad illam beatitudinem pūenire: nisi hos circuitus ubi beatitudo & miseria uicissim alternāt ī huius uite eruditione cognouerit quomodo ergo fatentur quanto plus quisq; amauerit deum: tanto eum facilius ad beatitudinem peruenturū: qui ea docent quibus amor ipse torpescat? Nā quis non remissius & tepidius amet eū quē se cogitat necessario deserturum: & contra eius ueritatem sapientiamq; sensurum & hoc cū ad eius plenā pro sua capacitate noticiā beatitudinis perfectione peruenerit quando nec hoīem amicum possit quisq; amare fideliter cui se futurum nouit inimicum? Sed absit ut uera sint que nobis minātur ueram miseriā nunq; finiendā: sed interpositionis false beatitudinis sepe ac sine fine rūpendā. Quid.n. illa beatitudīe falsius atq; fallacius: ubi nos futuros miseros aut in tāta ueritatis luce nesciamus: aut in sūma felicitatis arce timeamus? Si enī futurā ibi calāitatē ignoraturi sumus: peritior est hic nostra miseria ubi futurā beatitudinē nouimus. Si aūt nos illic clades imminēs nō latebit: beatius tēpora transigit aīa misera qbus transactis ad btitudinē subleuet̄ q̄ beata quibus transactis ī miseriam reuoluatur. Atq; ita spes nostre infelicitatis est felix: et felicitatis infelix. Vnde fit: ut quia hic mala presentia patimur ubi metuimus īmi/nentia: uerius semper miseri q̄ beati aliquando esse possimus. Sed quoniā hec falsa sunt clamante pietate cōuincente ueritate: illa enim nobis ueraciter promittit̄ uera felicitas: cuius erit semper retinenda & nulla infelicitate rumpenda certa securitas: uiam rectam sequentes que nobis est christus: eo duce ac saluatore: a uano & inepto impiorum circuitu iter fidei mentemq; auertamus. Si enim de istis circuitibus & sine cessatione alternantibus itionibus & reditionibus animarum Porphirius platōicus suorum opinionem sequi noluit: siue ipsius rei uāitate permotus: siue iam tempora xpiana ueritus & quod in libro decimo cōmemoraui dicere maluit aīam pp̄ter cognoscenda mala traditam mundo: ut ab eis liberata atq; purgata: cū ad patrem redierit nihil ulterius tale patiatur quanto magis nos istam inimicam xpiane fidei falsitatē detestari ac deuitare debemus? His aūt circuitibus euacuatis atq; frustra/tis: nulla necessitas nos compellet ideo putare nō habere inicium temporis ex quo teperit esse genus humanum: quia nescio per quos circuitus nihil sit in rebus noui: quod nō & antea certis interuallis temporum fuerit: & postea sit futurum. Si enim liberatur anima nō reditura ad miesrias: sicut nunq̄m antea liberata est: fit in illa aliquid quod antea nunq̄ factum est & hoc qdē ualde magnum: id est que nunq̄ ei desinat eterna felicitas. Si autem in natura immortali fit tanta nouitas nullo repetita nullo repetenda circuitu: cur in rebus mortalibus fieri nō posse cōtendit̄? Si dicunt non fieri in anima beatitudinis nouitatem quoniam ad eam reuertitur in qua semper fuit ipsa certe liberatio noua fit cum de miseria liberatur in q̄ nunq̄ fuit: & ipsa miserie nouitas in ea facta est que nunq̄ fuit. Hec autem nouitas si nō in rebus que diuina prouidentia gubernantur: ordine sed casu potius uenit ubi sūt illi determinati dimensiq; circuitus in quibus nulla noua fiunt: sed repetunt̄ eadem que fuerunt? Si autem & hec nouitas ab ordinatiōe diuine pūidētie nō excludit̄: siue elata sit anima siue lapsa sic: possunt fieri noua que neq; antea facta sint: nec

tamen a rerum ordine aliena sint. Et si potuit anima per imprudentiam facere sibi nouam miseriam que non esset improuisa diuine prouidentie: ut hanc quoq; ĩ rerum ordinẽ ĩcluderet: & ab hac eã non improuide liberaret: q̃ tandẽ temeritate hũane uanitatis audemus negare diuinitatem facere posse res non sibi sed mundo nouas: quas neq; antea fecerit nec unq̃ habuerit improuisas? Si aũt dicunt liberatas q̃dem animas ad miseriã non reuersuras: sed cum hoc fit in rebus nihil noui fieri: quoniam semper alie atq; alie liberate sunt & liberant̃ & liberabũtur: hoc certe concedunt si ita est nouas aĩmas fieri: quibus fit & noua miseria & noua liberatio. Nã si antiq̃s eas dicunt esse & retrorsum sempiternas: & ex quibus quotidie noui fiant homines: de quorum corporibus si sapienter uixerint ita liberentur ut nunq̃ ad miserias reuoluant̃: cõsequenter dicturi sunt infinitas. Quantus libet nanq; finitus numerus fuisset animarum: infinitis retro seculis sufficere non ualeret: ut ex illo semp hoĩes fierent quorum essent anime ab ista semper mortalitate liberande: nunq̃m ad eam deinceps rediture. Nec ullo modo explicabunt: quõ in rebus quas deo notas esse eo ꝙ sint infinite non uolunt: infinitus sit numerus animarum. Quapropter quoniã circuitus illi iam explosi sunt: quibus ad easdem miserias necessario putabat̃ aĩma reditura: quid restat conuenientius pietati q̃ credere non esse impossibile deo: & ea que nunq̃ fecerit noua facere: & ineffabili prescientia uolũtatem mutabilem non habere? Porro autem utrũ animarũ liberatarũ nec ulterius ad miserias rediturarum numerus possit semper augeri: ipsi uiderint qui de rerum nouitate cohibenda tam subtiliter disputãt: nos uero ratiocinationẽ nostram ex utroq; latere terminamus. Si enim potest: quid cause est ut negetur creari potuisse quod nunq̃ ãtea creatum esset: si liberatarum animarum numerus qui nunq̃ antea fuit non solum factus est semel: sed fieri nunq̃ desinet? Si autẽ oportet ut certus sit liberatarũ aliq̃s numerus animarum que ad miseriam nunq̃ redeant: neq; iste numerus ulterius augeat̃: etiã ipse sine dubio quicunq; erit ante utiq; nunq̃m fuit: qui profecto crescere et ad sue quantitatis terminum peruenire sine aliquo non posset inicio. Quod iniciũ quoniã antea nunq̃ fuit: hoc ergo ut esset: creatus est homo ante quem nullus fuit.

Hac igitur questione difficillima propter eternitatem dei noua creantis sine nouitate aliqua uoluntatis quantũ potuimus explicata: nõ ẽ arduũ uidere multo fuisse melius quod factum est: ut ex uno homine quem primum condidit multiplicaret genus humanũ: q̃ si id incohoasset a pluribus. Nam cum aĩantes alias solitarias & quodãmõ soliuagas id ẽ que solitudinẽ magis appetãt: sicuti sunt aq̃le milui: leões: lupi: & quecũq; alia ita sũt: alias uero greges instituerit: que cõgregate atq; ĩ gregibus malint uiuere: ut sũt colũbe: sturni: cerui: damule: etcetera huiusmõi: utrũq; tñ genus nõ ex singulis ꝓpagauit: sed plura simul iussit existere. Homĩem uero cuius naturã q̃dãmõ mediã ĩter ãgelos bestiasq; cõdebat: ut si creatori suo tãq̃ uero dño subditus ꝑceptũ eius pia obediẽtia custodiret: ĩ cõsortiũ trãsiret ãgelicũ: sine morte media btãm ĩmortalitatẽ sine ullo termĩo cõsecutus. Si autem dñm deũ suũ libera uolũtate supbe ac ĩobediẽter usus offẽderet: morti addictus bestialiter uiueret libidĩs seruus: eternoq; post mortẽ supplicio destĩatus: unũ ac singulũ creauit nõ utiq; solũ sine hũana societate deserẽdũ: sed ut eo mõ uehementius ei cõmẽdaret̃ ipsius societatis unitas uinculũq; cõcordie: si nõ tñ ĩter se nature similitudĩe: uerum etiã cognatõis affectu hoĩes necteret̃: q̃n nec ipsã q̃dẽ femĩam copulãdã uiro sicut ipsũ creare illi placuit sed ex ipo: ut oĩe ex hoĩe uno diffũderet̃ genus hũanũ.

NEt ignorabat deus hominem peccaturũ: & morti iam obnoxium morituros ꝑpagaturũ: eoq; ꝑgressuros peccati imãitate mortales: ut tutius atq; pacatius inter se rõnalis uolũtatis expertes bestie sui generis uiuerent: quaꝝ ex aquis & terris plurimũ pullulauit exordiũ: q̃ hoĩes quorũ genus ex uno est ad cõmendandã cõ/cordiã ꝑpagatũ. Neq;.n.unq̃ inter se leões aut inter se dracões: q̃lia hoĩes bella iter se gesserũt. Sed ꝓuidebat etiã deus gratia sua populũ pioꝝ i adoptionẽ uocãdum: remissisq; peccatis iustificatũ spũ sãcto sãctis ãgelis i eterna pace sociãdũ: nouissima inimica morte destructa: cui populo eẽt huius rei cõsideratõ ꝓfutura: φ ex uno hoĩe deus ad cõmẽdãdũ hõibus q̃ ei grata sit etiã i pluribus unitas: genus istituisset hũanũ.

FEcit ergo deus hoĩem ad imaginẽ & similitudinẽ suã. Talẽ quippe illi aĩam creauit: q̃ p rõem atq; intelligentiam omnibus eẽt ꝑstantior aĩalibus terrestribus & natatilibus & uolatilibus: que mẽtem huiusmodi nõ hẽrent. Et cũ uirũ terreno formasset ex puluere: eiq; aĩam q̃lẽ dixi: siue quã iã fecerat sufflãdo indidisset: siue potius sufflãdo fecisset: eũq; flatũ quem sufflando fecit: nã qd ẽ aliud sufflare q̃ flatũ facere: aĩam hoĩs eẽ uoluisset: etiam cõiugem illi in adiutoriũ generãdi: ex eius latere osse detracto fecit ut deus. Neq; enim hec carnali cõsuetudine cogitãda sunt: ut uidere solemus opifices ex materia q̃cunq; terrẽa corporalibus mẽbris: φ artis industria potuerũt fabricantes. Manus dei potẽtia dei ẽ: q etiã uisibilia inuisibiliter opat. Sed hec fabulosa potius q̃ uera eẽ ar/bitrãt: q uirtutẽ & sapiẽtiam dei q̃ nouit & põt etiã sine seminibus ipa certa facere seĩa ex his usitatis & quotidianis metiunt opibus: ea uero que ꝑmitus instituta sũt qm̃ nõ nouerũt infideliter cogitant: q̃si nõ hec ipsa que nouerũt de hũanis cõceptibus atq; partubus si etiam inexpertis narrarent: incredibiliora uiderent: q̃uis & ea ipa pleriq; magis nature corporalibus causis q̃ opibus diuine mentis assignent.

SEd cum his nullũ nobis ẽ i his libris negociũ: q diuinã mẽtẽ facere uel curare ista nõ credũt. Illi aũt q Platõi suo credũt: nõ ab illo sũmo deo q fabricatus est mũdũ: sed ab aliis mĩoribus quos qdẽ ipe creauerit ꝑmissu siue iussu eius aĩmalia facta eẽ cũcta mortalia: i qbus homo ꝑcipuũ diisq; ipsis cognitũ teneret locum: si supstitiõe careãt q̃ querũt ũde iuste uideãt sacra & sacrificia facere q̃si cõditoribus suis: facile carebũt etiã huius opinatõis errore. Neq;.n.fas ẽ ullius nature quãlibet minime mortalisq; creatorẽ suũ nisi deũ credere ac dicere: & anteq̃ possit intelligi. Angeli aũt quos illi deos libẽtius appellãt: etiã si adhibẽt uel iussi uel ꝑmissi opati/onẽ suã rebus que gignũt i mũdo tã nõ eos dicimus creatores aĩaliũ: q̃ nec agricolas frugũ atq; arboꝝ.

CVm enim alia sit species que adhibet extrinsecus cuicũq; materie corporali: sicut opant hoĩes figuli & fabri: atq; id genus opifices q etiã pingũt & effingunt formas similes corporibus aĩaliũ: alia uero que itrinsecus efficiẽtes cãs habet de secreto et occulto nature uiuẽtis atq; intelligẽtis arbitrio: que nõ solũ naturales corporum spẽs: uerum etiã ipsas aĩantiũ aĩas dũ nõ sint facit: supradicta illa species artificibus qbusq; tribuat: hec aũt altera nõ nisi uni artifici creatori et conditori deo: q mũdũ ipm et ãgelos sine ullo mũdo et sine ullis ãgelis fecit. Ab illa.n.ui diuina que oĩm rerũ diuisiua & ut ita dicã effectiua ẽ: que fieri nescit sed facere: a q̃ accepit speciem cũ mũdus fieret & rotũditas celi et rotũditas solis: eadẽ ui diuina et effectiua que

fieri neſcit ſed facere: accepit ſpeciem rotunditaſ oculi et rotunditaſ pomi: et cetere figure naturaleſ q̃ſ uidemuſ in rebuſ q̄buſq; naſcentibuſ: nõ extrinſecuſ adhiberi ſed intima creatoriſ potẽtia q̄ dixit: celũ & terrã ego ĩpleo: & cuiuſ ſapiã ẽ que attigit a fine uſq; ad finẽ fortiter: & diſponit oĩa ſuauiter. Proinde facti p̄mituſ angeli ſi huiuſmõi miniſteriũ p̄buerũt creatori cetera faciẽti: neſcio nec tribuere illiſ audeo qd̄ forte nõ poſſũt: nec debeo derogare qd̄ poſſũt. Creationẽ tñ cõditionẽq; oĩm naturaꝝ: q̃ fit ut oĩo nature ſint eiſ quoq; fauẽtibuſ nõ facientibuſ: illi deo tribuo cui ſe etiã ipſi debere q̄ ſũt cũ gr̃aꝝ actõe nouerũt. Nõ ſolũ igiẽ agricolaſ nõ di/ cimuſ fructuũ quorũq; creatoreſ: cũ legamuſ neq; q̄ plãtat eſt aliq̄d neq; q̄ rigat: ſed q̄ incremẽtũ dat deuſ: ſed ne ipſã q̄dẽ terrã q̃uiſ mater oĩm fecũda uideaẽ: que germĩbuſ erũpentia p̄mouet & fixa radicibuſ cõtinet: cũ ibidẽ legamuſ deuſ illi dat corpuſ quõ uoluerit: & unicuiq; ſeminũ p̄priũ corpuſ. Ita nec femĩam ſui puerperii creatricẽ appellare debemuſ: ſed potiuſ illũ q̄ cuidã ſuo famulo dixit: p̄uſq̃ te for/ marẽ ĩ utero noui te. Et q̃uiſ aĩa ſic uel ſic affecta pregnãtiſ ualeat aliq̄buſ uelut induere qualitatibuſ fetũ: ſicut de uirgiſ uariatiſ fecit Iacob ut pecora colore uario gignerẽẽ: natura tñ illa que gigniẽ tã ipſa nõ fecit q̃ nec ip̃a ſe fecit. Quelibet igiẽ corp̄aleſ uel ſeminaleſ cauſe gignẽdiſ rebuſ adhibeanẽ: ſiue op̄atõibuſ angeloꝝ aut hoĩm aut quorũcũq; aĩaliũ: ſiue mariũ feĩarũq; mixtõibuſ: quelibet etiã deſideria motuſue aĩe matriſ ualeãt aliq̄d liniamẽtoꝝ aut coloꝝ aſp̄gere teneriſ mollibuſq; cõceptibuſ: ipſaſ oĩo naturaſ que ſic uel ſic ĩ ſuo genere afficiãẽ: nõ facit niſi ſũmuſ deuſ: cuiuſ occulta potẽtia cũcta penetrãſ ĩcõmutabili p̄ſẽtia facit ẽẽ q̄dq̄d aliquo mõ ẽ in q̃ntũcũq; ẽ: q̄a niſi faciẽte illo ut tale uel tale eſſet: prorſuſ eſſe non poſſet. Quapropter ſi ĩ illa ſpecie quã: forinſecuſ corp̄alibuſ artificeſ rebuſ imponũt: urbẽ romã & urbẽ alexandriã: nõ fabroſ & architectoſ ſed regeſ quoꝝ uolũtate cõſilio & imperio fabricate ſũt: illã Romulũ: illã Alexãdrũ habuiſſe dicimuſ conditoreſ: q̃to potiuſ nõ niſi deũ debemuſ cõditorẽ dicere naturaꝝ: q̄ neq; ex ea materia facit aliq̄d quã ipſe nõ fecerit: nec op̄arioſ habet niſi quoſ ipſe creauerit: & ſi potẽtiã ſuã ut ita dicã fabricatoriã rebuſ ſubtrahat: ita nõ erũt ſicut ãtea q̃ fierẽt nõ fuerũt? Sed ante dico: eternitate nõ tp̄e. Quiſ. n. aliuſ creator ẽ tẽpoꝝ: niſi q̄ fecit ea quoꝝ motibuſ currerẽt tp̄a.

Ita ſane Plato minoreſ & a ſũmo deo factoſ deoſ effectoreſ ẽẽ uoluit aĩaliũ ceteroꝝ: ut ĩmortalẽ partẽ ab ip̃o ſumerẽt: ipſi uero mortalẽ attexerẽt. Proĩde aĩaꝝ noſtraꝝ eoſ creatoreſ ẽẽ noluit ſed corp̄m. Vnde q̃m Porphiriuſ p̄pter aĩe purgatõnẽ dicit om̃e corpuſ fu/ giẽdũ: ſimulq; cũ ſuo Platõe aliiſq; platõiciſ ſẽtit: eoſ q̄ ĩmoderate ac ĩhõeſte uixerĩt p̄pter luẽdaſ penaſ ad corpa redire mortalia: Plato q̄dẽ etiã beſtiaꝝ: Porphiriuſ tm̃mõ ad hoĩm ſeqẽ eoſ ut dicãt deoſ iſtoſ quoſ a nobiſ uolũt q̃ſi parenteſ & cõdi/ toreſ noſtroſ coli: nihil ẽẽ aliud q̃ fabroſ cõpedũ carcerũ ue noſtroꝝ: nec ĩſtitutoreſ ſed ĩcluſoreſ alligatoreſq; noſtroſ ergaſtuliſ erũnoſiſ & grauiſſimiſ uĩculiſ. Aut ergo deſinãt platõici penaſ aĩaꝝ ex iſtiſ corp̄ibuſ cõminari: aut eoſ nobiſ deoſ colendoſ nõ p̄dicent: quoꝝ ĩ nobiſ op̄ationẽ ut q̃tũ poſſumuſ fugiãuſ & euadamuſ hortãẽ. cũ tñ ſit utrũq; falſiſſimũ. Nã neq; ita luũt penaſ aĩe cũ ad iſtã uitã penalẽ denuo reuoluunẽ: & oĩm uiuentiũ ſiue ĩ celo ſiue ĩ terra nulluſ ẽ cõditor: niſi a quo facta ſũt celũ & terra. Nã ſi nulla cauſa ẽ uiuẽdi ĩ hoc corp̄e niſi p̄pter pẽdẽda ſupplicia: quõ dicit idẽ Plato aliter mundũ fieri nõ potuiſſe pulcerrimum atq; optimũ: niſi oĩm aĩaliũ id ẽ ĩmortaliũ & mortaliũ generibuſ impleretẽ. Si aũt noſtra ĩſtitutio

qua uel mortales cō diti sumus diuinū munus est. quō pena est ad ista corpa id ē ad diuina bñficia remeare? Et si deus qđ assidue Plato cōmeorat: sicut uniuersi mūdi ita oīm aīaliū species eterna intelligētia cōtinebat: quō nō ipse cūcta cōdebat? An aliquo℞ eē artifex nollet: quo℞ efficiendo℞ artē ineffabilis eius & ineffabiliter laudabilis mens haberet? Merito igit̄ uera ē religio: que mūdi uniuersi eū aīaliū quoq; uniuersorū hoc ē & aīa℞ & corpo℞ cōditorē agnoscit & pdicat. In quibus terrenis precipuus ab illo ad eius imaginē homo ppter eā causam quā dixi: & si q̄ forte alia maior latet factus ē unus sed nō relictus solus. Nihil. n. ē q̄ hoc genus tā discordiosū uicio: tā sociale natura. Neq; cōmodius cōtra uiciū discordie uel cauendū cum nōdū existeret: uel sanādū cū extitisset natura loqueret̄ hūanai q̄ recordationem illius parentis quē ppterea deus creare uoluit unū: de quo multitudo ppagaretur: ut hac admōitiōe etiā ī multis cōcors unitas seruaret̄. Quod uero femia illi ex eius latere facta ē: etiā hic satis significatū ē q̄ cara mariti & uxoris debeat eē cōiūctō. Hec opa dei ppterea sūt utiq; insitata: qa pma. q aūt ista nō credūt: nulla facta pdigia debēt credere. Neq;. n. & ipsa si usitato nature curriculo gignerent̄: pdigia dicerent̄. Quid aūt tā sub gubernatiōe diuine puidētie: q̄uis eo℞ cā lateat q̄ mōstra gignunt̄. Ait quidā psalmu sacer. Venite & uidete opa domini que posuit pdigia sup terram. Cur ergo ex latere uiri femia facta sit: & hoc primum quodammodo prodigium quid prefigurauerit: alio loco quantum me deus adiuuauerit dicam.

Vnc qm̄ liber iste claudendus ē: in hoc pmo hoīe q pmitus factus est: nōdū quidē scdm euidētiā iā tñ scdm dei prescientiā: exortas fuisse existimemus in genere hūano societates tanq̄ ciuitates duas. Ex illo. n. futuri erant hoīes alii malis āgelis in supplicio alii bōis ī pmio sociādi: q̄uis occulto dei iudicio: sed tamē iusto. Cū. n. scptū sit: uniuerse uie dñi misericordia & ueritas: nec iniusta eius gratia: nec crudelis pōt eē iusticia. AVRELII AVGVSTINI LIBER. XIII. INCIPIT.

Ca. I.

Xpeditis de nostri seculi exortu: & de initio generis humani difficillimis questiōibus: nūc iā de lapsu pmi hōis imo pmorū hoīm: & de origīe ac ppagīe mortis hūane disputationem a nobis institutam: rerum ordo deposcit. Nō enim eo mō quo angelos cōdiderat deus: ita condidit & homies: ut etiā si peccassent mori oīo non possent: sed ita ut perfunctos obediētie munere: sine interuētu mortis āgelica immortalitas & beata eternitas sequeret̄: inobediētes aūt mors plecteret dānatiōe iustissima: qđ etiā ī libro supiore iā diximus.

Ed de ipso genere mortis uideo mihi paulo diligentius differendū. Quāuis enī humana anima ueraciter immortalis perhibeat̄: habet tamen quādā etiā ipsa mortē suā. Nā ideo dicit̄ immortalis: qa mō quodā quātulocūq; nō desinit uiuere atq; sētire. Corpus aūt ideo ē mortale: qm̄ a uita quā habet deseri pōt: nec p seipm aliq̄tenus uiuit. Mors igit̄ aīe fit cū eā deserit deus: sicut corpis cū id deserit aīma. Ergo utriusq; rei id est totius hōis mors ē: cū aīa a deo deserta: deserit corpus. Ita enim nec ex deo uiuit ipsa: nec corpus ex aīma. Huiusmodi aūt totius hōis mortē: illa sequit̄: qua secūdā mortē diuino℞ eloquo℞ appellat auctoritas. Hāc saluator

significauit ubi ait. Eum timete qui habet potestatem & corpus & aĩam perdere in gehennã. Quod cũ non antea fiat: q̃ cũ anima corpori sic fuerit copulata ut nulla direptione separent̃: mirũ uideri põt: quõ corpus ea morte dicat̃ occidi: q̃ nõ ab aĩa deserit̃: sed aĩatũ sentiensq; cruciat̃. Nã illa pena ultima ac sempiterna: de qua suo loco diligentius disserendũ est: recte mors aĩe dicit̃ qa nõ uiuit ex deo: mors autem corporis quo nam modo: cum uiuat ex anima: Nõ enĩ aliter possũt ipsa corpalia que post resurrectionẽ futura sunt sentire tormenta. An qa uita q̃liscunq; aliquod bonũ est: dolor aũt malũ: ideo nec uiuere corpus dicendum ẽ: in quo aĩa nõ uiuẽdi causa est sed dolendi. Viuit itaq; aĩa ex deo cũ uiuit bene: non .n. põt bene uiuere nisi deo operante in se qd̃ bonũ ẽ. Viuit aũt corpus ex aĩa: cũ aĩa uiuit ĩ corpore: seu uiuat ipsa seu non uiuat ex deo. Impiorũ namq; in corporibus uita: non aĩmarũ sed corporũ uita est: quã possũt eis aĩe etiã mortue hoc ẽ a deo deserte: q̃ntulacũq; propria uita ex qua etiam immortales sunt nõ desistente cõferre. Verũ ĩ dãnatõe nouissima q̃uis homo sentire nõ desinat: tñ qa sensus ipse nec uoluptate suauis: nec quiete salubris: sed dolore pẽalis est: nõ immerito mors est potius appellata q̃ uita. Ideo aũt secũda qa post illã p̃mã ẽ: q̃ fit coherentiũ direptio naturarũ: siue dei & aĩe: siue aĩme & corporis. De p̃ma igit̃ corporis morte dici põt: q bõis bõa sit: malis mala: secunda uero sine dubio sicut nullorum bonorum est: ita nulli bona.

NOn autem dissimulanda nascit̃ questio. Utrũ reuera mors q̃ separant̃ aĩa & corpus bonis sit bona. Quia si ita est: quõ poterit obtinere q etiã ipsa sit pena peccati. Hanc .n. p̃mi homĩes nisi peccauissent: ppessi utiq; non fuissent. Quo igitur pacto bona esse possit bonis que accidere non posset nisi malis? Sed rursus si non nisi malis posset accidere: nõ deberet bonis bõa eẽ sed nulla. Cur .n. eẽt ulla pẽa: ĩ qbus nõ eẽnt ulla puniẽda. Quapropter fatẽdũ est: p̃mos qdẽ hoĩes ita fuisse institutos: ut si nõ peccauissent nullũ mortis experirẽt genus: sed eosdẽ p̃mos peccatores ita fuisse multatos: ut etiã qdquid eorũ stirpe esset exortũ: eadẽ pena teneret̃ obnoxiũ.

NOn enim aliud ex eis q̃ qd̃ ipsi fuerant nasceretur. Pro magnitudine quippe culpe illius: naturã damnatio mutauit in peius: ut quod penaliter precessit in peccãtibus hoĩbus primis: etiam naturaliter sequeretur in nascentibus ceteris. Neq; enim homo ita ex homine: sicut homo ex puluere. Puluis namq; homini faciendo materies fuit: homo aũt hoĩ gignendo parens. Proinde qd̃ ẽ terra: non hoc ẽ caro: q̃uis ex terra facta sit caro. Quod est aũt parens homo: hoc ẽ & proles homo. In primo igit̃ hoĩe p feĩam in pgeniẽ transiturũ uniuersũ genus humanũ fuit: quãdo illa cõiugũ copula diuinã sententiã sue dãnatõis excepit. Et qd̃ homo factus ẽ nõ cũ crearet̃: sed cũ peccaret ut puniret̃: hoc genuit: q̃ntũ quidẽ attinet ad peccati & mortis originẽ. Nõ .n. ad infãtilem hebetudinẽ & infirmitatẽ animi & corporis quã uidemus in paruulis: peccato uel pena ille redactus est: que deus uoluit esse tanquã primordia catulorũ: quorũ parentes in bestialem uitã mortẽq; deiecerat. sicut scp̃tũ est. Homo cũ in honore esset nõ intellexit: cõparatus ẽ pecoribus nõ ĩtelligẽtibus: & similis factus ẽ illis. Nisi q infãtes ĩfirmiores etiã cernimus ĩ usu motuq; mẽbrorũ: & sensu appetendi atq; uitãdi: q̃ sunt aliorũ tenerrimi fetus animaliũ: tanq̃ se tãto attollat excellentius supra cetera animantia uis humana: quanto magis impetum suũ uelut sagitta cum arcus extenditur retrorsum reducta distulerit. Nõ ergo ad

ista infantilia rudimenta presumptione illicita & damnatione iusta prolapsus uel impulsus est primus homo: sed hactenus i eo natura hũana uiciata atq; mutata ẽ: ut repugnãtẽ pateretur in mẽbris inobedientiã cõcupiscendi: & ob id obstringeretᷣ necessitate moriendi, atq; ita id qđ uicio penaq; factus est: id est obnoxios peccato mortiq; generaret. A quo peccati uinculo si per mediatoris christi gratiam soluuntᷣ infantes: hanc solã mortem p̃peti possunt que animã seiungit a corpe: in secũdam uero illã sine fine penalẽ: liberati a peccati obligatiõe nõ transeunt. Si quem uero mouet cur uel ipsam patiantᷣ: si & ipa peccati pena ẽ quoꝝ p̃ gratiã reatus aboletᷣ: iam ista questio in alio nostro ope qđ scripsimus de baptismo paruuloꝝ: tractata & absoluta est. Vbi dictũ est ad hoc relinqui aĩe experimentũ sepatõis a corpore: q̃uis ablato iam criminis nexu: qm̃ si regenerationis sacramentũ cõtinuo sequeretur immortalitas corporis: ipsa fides eneruaretur: que tũc est fides: quando expectatᷣ in spe: qđ in re nondũ uidetᷣ. Fidei aũt robore atq; certamine: i maioribus dũtaxat etatibus etiã mortis fuerat supandus timor: qđ i sanctis martiribus maxĩe eminuit: cuius p̃fecto certaminis eẽt nulla uictoria nulla gloria: q̃a nec ipsum oĩo posset eẽ certamen: si post lauacrũ regenerationis iã sancti nõ possent mortẽ p̃peti corpalẽ. Cum paruulis autem baptisandis quis nõ ad xp̃i gratiã p̃pterea potius curreret: ne a corpore soluerentᷣ. Atq; ita non inuisibili premio p̃baretᷣ fides: sed iã nec fides eẽt: cõfestim sui operis querẽdo & sumendo mercedẽ. Nũc uero maiore & mirabiliore gratia saluatoris: in usus iusticie peccati pena conuersa est. Tunc enim dictũ ẽ hoĩ morieris si peccaueris: nunc dicitᷣ martiri morere ne pecces. Tunc dictũ ẽ si mãdatũ transgressi fueritis morte moriemini: nunc dicitᷣ si mortem recusaueritis mandatum transgrediemini. Quod tũc metuendũ fuerat ut nõ peccaretᷣ: nũc suscipiendũ est ne peccetᷣ. Sic p̃ ineffabilẽ dei misericordiã: & ipsa pena uicioꝝ transit i arma uirtutis: & fit iusti meritũ etiã suppliciũ peccatoris. Tũc.n. mors ẽ acquisita peccando: nunc impletᷣ iusticia moriendo. Verũ hoc i sãctis martiribus: q̃bus alterutrũ a p̃secutore p̃ponitᷣ: ut aut deserant fidẽ aut sufferãt mortẽ. Iusti.n. malũt credendo perpeti: qđ sunt p̃mi iniqui non credendo perpessi. Nisi enim peccassent illi nõ morerentᷣ: peccabunt aũt isti nisi moriantᷣ. Mortui sũt ergo illi q̃a peccauerũt: nõ peccãt isti q̃a moriuntᷣ. Factũ est per illorũ culpã ut uenireᷣt in penã: fit per istorũ penã ne ueniatᷣ in culpã. nõ q̃a mors bonũ aliqđ facta est que antea malũ fuit: sed tantã deus fidei prestitit gratiam: ut mors quam uite constat esse contrariã: instrumentũ fieret per quod transiretur in uitam. Qđ sicut mali male utunt lege q bona est bni utunt morte q mala est.

APostolus enim cũ uellet ostendere: q̃ntũ peccatũ gratia non subueniente ad nocendum ualeret: etiã ipsam legem q̃ prohibetᷣ peccatũ: nõ dubitauit dicere uirtutẽ eẽ peccati. Aculeus inq̃t mortis est peccatũ: uirtus aut peccati lex. uerissime omnino. Auget enim p̃hibitio desideriũ operis illiciti: q̃ãdo iusticia nõ sic diligitᷣ: ut peccandi cupiditas eius dilectõe uincatᷣ. Vt aũt diligatᷣ & delectet uera iusticia: non nisi diuina subuenit gratia. Sed ne p̃pterea lex putaretᷣ malum: qm̃ uirtus est dicta peccati: ideo ipse alio loco uersans huiusmodi questionem ita inq̃t. Lex q̃dẽ sancta: & mandatũ iustũ & sanctũ & bonũ. Quod ergo bonũ inq̃t: mihi factũ est mors? Absit. sed peccatũ ut appareat peccatũ: per bonũ mihi operatũ est mortẽ: ut fiat supra modũ peccãs peccatũ p̃ mandatũ. Supra modũ dixit. q̃a etiã p̃uaricatio additᷣ: cũ peccandi aucta libidine etiã lex ipsa contemnitᷣ. Cur hoc cõmemorandũ putauerimus? Quia scilicet sicut lex nõ est malũ qñ auget peccantiũ cõcupiscẽtiã:

ita nec morſ bonű eſt quando auget patientiű gloriá. cű uel illa ꝑ iniqtate deſerát
& efficit ꝑuaricatoreſ: uel iſta ꝑ ueritate ſuſcipit & efficit martireſ. Ac per hoc lex
qdé bona é: qa ꝓhibitio é peccati: morſ aűt mala: qa ſtipédiű é peccati. Sed qué/
admodű iniuſti male utűť nó tm̄ maliſ uerű etiá bóiſ: ita iuſti bene nó tm̄ boniſ ſed
etiá maliſ. Hic fit: ut & mali male lege utáť ꝗuiſ ſit lex bonű: & bói bene moriáť
ꝗuiſ ſit morſ malű.

Q Vapropter qđ attinet ad corporiſ morté id eſt ſeparationé aíe a corpe: cű eá
patiunť qui morienteſ appellanť: nulli bona eſt. habet enim asperű ſenſű et
contra naturam uiſ ipſa qua utrunq; diuellitur qđ fuerat í uiuente cóiunctű atq;
cóſertű: ꝗ diu moratť dónec omiſ adimatť ſenſuſq ex ipo inerat aíe carniſq; cóplexu.
quá totá moleſtiá nonnunꝗ uniuſ ictuſ corporiſ uel aíe raptuſ intercipit: nec eam
ſentiri preueniente celeritate permittit. Quidquid tñ illud eſt in morientibuſ: quod
cum graui ſenſu adimit ſenſum: pie fideliterq; tolerando auget meritű patiétie: nó
aufert uocabulű pene. Ita cum ex hominiſ primi perpetuata ꝓpagíe proculdubio
ſit morſ pena naſcentiſ: tñ ſi ꝓ iuſticia pietateq; pendať fit gloria renaſcentiſ: & cum
ſit morſ peccati retributio: aliquando impetrat ut nil retribuatur peccato.

N Am quicűq; etiá nó ꝑcepto regeneratóiſ lauacro pro xp̄i cófeſſióe moriűť:
tantű eiſ ualet ad dimittenda peccata: quátű ſi abluerenť ſacro fonte baptiſ/
matiſ. Qui enim dixit ſi qſ non renatuſ fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto nó intrabit
in regnű celoꝝ: alia ſententia iſtoſ fecit exceptoſ ubi nó minuſ generaliter ait: qui
me confeſſuſ fuerit coram hóibuſ. confitebor & ego eum corá patre meo q in celiſ
eſt. Et alio loco qui perdiderit aíam ſuá ꝓpter me inueniet eá. Hinc eſt qđ ſcptum
eſt. Precioſa in cóſpectu dñi morſ ſanctoꝝ eiuſ. Quid. n. precioſiuſ ꝗ morſ: per quá
fit ut etiá delicta omnia dimittanť: & merita cumulatiuſ augeanť? Neq;. n. táti
ſunt meriti: qui cű morté differre nó poſſent baptiſati ſunt: deletiſq; oíbuſ peccatiſ
ex hac uita emigrarűt: ꝗnti ſűt hi q morté differre cű poſſent ideo nó diſtulerunt:
qa maluerűt xp̄m cófitédo finire hác uitá: ꝗ eű negádo ad eiuſ baptiſmű ꝑueníre.
Quod utiq; ſi feciſſent: etiá hoc eiſ in illo lauacro dimitteretť: ꝙ timore mortiſ ne/
gauerant xp̄m: in quo lauacro etiá illiſ facinuſ tam ímane dimiſſű eſt: q occiderát
xp̄m. ſed qñ in abűdantia gratie ſpűſ illiuſ q ubi uult ſpirat: tm̄ xp̄m amare poſſét:
ut eű in tanto uite diſcrimine ſub tanta ſpe uenie negare nó poſſent. Morſ igitur
ꝑcioſa ſáctoꝝ: qbuſ cű táta gratia é ꝑmiſſa & ꝑrogata morſ xp̄i: ut ad eű acqrédű
ſuá non cűctarenť impendere aíam: in eoſ uſuſ redactű eſſe móſtrauit qđ ad pená
peccantiſ antea fuerat cóſtitutű: ut inde iuſticie fructuſ uberior naſceretur. Morſ
ergo non ideo bonű uideri debet: qa in tátá hűilitaté nó í ſua ſed diuía opitulatóe
cóuerſa eſt: ut que tunc metuenda ꝓpoſita é ne peccatű cómitteretť: núc ſuſcipiéda
ꝓpóiť ut peccatű nó cómittatť: cómiſſűq; deleatť: magneq; uictorie debita iuſticie
palma reddatť.

S I enim diligentiuſ cóſideremuſ: etiá cű qſq; ꝑ ueritate fideliter & laudabiliter
moriť: morſ cauetť. Ideo qppe aliqd eiuſ ſuſcipiť ne tota contingat: & ſecűda
inſup que nunꝗ finiatť accedat. Suſcipitur. n. anime a corpore ſeparatio: ne deo ab
aía ſepato etiá ipa ſeparetť a corpe: ac ſic totiuſ hóiſ ꝑma morte completa ſecűda
excipiatť ſempiterna. Quocirca morſ qdé ut dixi cű eá moriéteſ patiűť: cűq; in eiſ
ut moriaň fatit: nemini bona é: ſed laudabiliter toleratť ꝑ tenédo uel adipiſcédo
bono. Cű uero in ea ſűt q iam mortui núcupanť: nó abſurde dicitť et maliſ mala:

& bonis bona. In requie .n. sunt aĩe pioꝝ a corpe sepate: impioꝝ aũt penas luũt: donec istaꝝ ad eternã uitã: illarum uero ad eternã morte que secũda dicit̃ corpora reuiuiscant.

SEd id tempus quo anime a corpore sepate aut in bõis sunt aut in malis: utrũ post mortẽ potius an in morte dicendũ est? Si enim post mortem est: iam nõ ipsa mors que transacta atq; preterita est: sed postea uita presens aĩe siue bona seu mala est. Mors aũt tunc eis mala erat: qñ erat: hoc est quando eã patiebantur cum morerent̃: qm̃ grauis & molestus eis inerat sensus: quo malo bene utũt̃ bõi. Peracta autem mors: quo nam modo uel bona uel mala est: que iã non est? Porro si adhuc diligentius attendamus: nec illa mors esse apparebit: cuius grauem ac molestũ ĩ morientibus diximus sensum. Quãdiu enĩ sentiũt adhuc utiq; uiuũt: & si adhuc uiuũt: ante mortem q̃ in morte potius esse dicendi sũt: quia illa cũ uenerit aufert omnem corporis sensum: qui ea ppinquante molestus ẽ. Ac per hoc quõ morientes dicamus eos qui nõdũ mortui sunt sed ĩminente morte iam extrema & mortifera afflictõe iactant̃: explicare difficile est: etiã si recte isti appellant̃ morientes: quia cum mors que iam imminet aduenerit: non morientes sed mortui nuncupant̃. Nullus ẽ ergo moriens nisi uiuens: quoniam cum in tanta est extremitate uite: in q̃nta sũt quos agere animã dicimus: profecto q nondũ aĩa caruit adhuc uiuit. Idẽ ipse igit̃ simul & moriens est & uiuens. sed morti accedens uita decedens: adhuc tamen in uita: quia inest anima corpori. nondum autem in morte: quia nondũ abscessit a corpore. Sed si cum abscesserit nec tunc in morte sed post mortem potius erit: quãdo sit ĩ morte quis dixerit? Nam neq; ullus moriens erit si moriens & uiuens nullus esse põt simul. Quãdiu quippe anima in corpore est: non possumus negare uiuentẽ. Aut si moriẽs potius dicendus est: in cuius iam corpore agitur ut moriatur: nec simul quisquã põt esse uiuens & moriens: quando sit uiuens nescio.

EXquo enim quisq; in isto corpore morituro esse cepit: nunq̃ in eo nõ agitur ut mors ueniat. Hoc enim agit eius mutabilitas toto tempore uite huius: si tñ uita dicenda est: ut ueniatur in mortem. Nemo quippe est qui non ei post annum sit q̃ ante annum fuit: & cras q̃ hodie: & hodie q̃ heri: & paulopost q̃ nũc: & nunc q̃ pauloante morti propinquior: qm̃ quidqd temporis uiuit̃ de spacio uiuendi demit̃: & quotidie fit minus minusq; quod restat: ut oĩno nihil sit aliud tempus uite huius: q̃ cursus ad mortem. In quo nemo uel paululum stare uel aliquãto tardius ire pmittitur: sed urgentur omnes pari motu: nec diuerso impellunt̃ accessu. Neq; enim cui uita breuior fuit: celerius diem duxit q̃ ille cui lõgior. sed cum equaliter & eq̃lia momenta raperentur ambobus: alter habuit propius alter remotius quo nõ impari uelocitate ambo currebãt. Aliud est aũt ãplius uie peregisse: aliud tardius ãbulasse. Qui ergo usq; ad mortem productiora spacia temporis agit: non lentius pergit: sed plus itineris conficit. Porro si ex illo quisq; incipit mori hoc est esse in morte: ex quo in illo agi ceperit ipsa mors id est uite detractio: quia cum detrahendo finita fuerit post mortẽ iam erit non in morte: profecto exquo esse incipit ĩ hoc corpe: in morte est. Quid enim aliud diebus horis momentisq; singulis agitur: dõec ea cõsumata mors que agebatur impleatur: & incipiat iam tempus esse post mortem: qđ cum uita detraheretur erat in morte? Nunq̃m igitur in uita homo est: exquo est in isto corpore moriente potius q̃ uiuente: si & in uita & in morte simul non potest esse. An potius & in uita & in morte simul est: in uita scilicet ĩ qua uiuit donec tota

detrahatur in morte autem quia iam moritur cui uita detrahitur? Si enim nō est in uita: quid est quod detrahitur: donec eius fiat perfecta consumptio.

I autem non est in morte: quid est uite ipsa detractio? Non enī frustra cum uita fuerit corpori tota detracta: post mortē iam dicitur: nisi quia mors erat cum detraheretur. Nam si ea detracta non est homo in morte sed post mortem: qn̄ nisi cum detrahitur erit in morte? Si autem absurdum est: ut hominem antequam ad mortem perueniat iam esse dicamus in morte: cui enim propinquat peragendo uite sue tempora: si iam in illa est: maxime quia nimis ē insolens ut simul & uiuens esse dicatur & moriens: cum uigilans & dormiens simul esse non possit: querendum est quando erit moriens. Etenim anteq̄m mors ueniat non est moriens sed uiuens: cū uero mors uenerit mortuus erit nō moriens. Illud ergo est adhuc ante mortem: hoc iam post mortem. Quādo ergo in morte? Tunc enim est moriens: ut quemadmodum tria sunt cum dicimus ante mortem: in morte et post mortem: ita tria singulis singula: uiuens moriens mortuusq; reddantur. Quando itaq; sit moriens id est in morte: ubi neq; sit uiuens quod est ante mortem neq; mortuus quod est post mortem: sed moriens id est in morte: difficillime diffinitur. Quādiu quippe est aīa in corpore: maxime si etiā sensus adsit: proculdubio uiuit homo qui constat ex aīa & corpore: ac per hoc adhuc ante mortem non in morte esse dicendus est. Cū uero anima abscesserit: omnemq; abstulerit corporis sensum: iam post mortē mortuusq; perhibetur. Perit igit̄ inter utrunq;: quo moriens uel in morte sit. Quoniā si adhuc uiuit ante mortem est: si uiuere destitit iam post mortem est. Nunq̄ ergo moriens id est in morte esse comprehenditur. Ita etiam in transcursu temporū querit̄ p̄sens nec inuenitur: quia sine ullo spacio est: per quod transitur ex futuro ī preteritum. Nōne ergo uidendum est: ne ista ratione mors corporalis nulla esse dicatur? Si.n. est: quando est: que in nullo & in qua ullus esse non potest: quandoquidē si uiuit adhuc non est: quia hoc ante mortem non in morte: Sed rursus si nulla mors est: ante quid uel post quid est quod dicitur ante mortem siue post mortem? Nam et hoc inaniter dicitur: si mors nulla est. Atq; utinā ī padiso bene uiuēdo egissemus: ut reuera nulla esset mors. Nunc autem non solum est: uerum etiam tam molesta est: ut nec ulla explicari locutione possit: nec ulla ratione uitari. Loquamur ergo scd̄m consuetudinem: non enim aliter debemus: & dicamus ante mortem priusquam mors accedat: sicut scriptum est: ante mortem ne laudes hominem quenq̄. Dicamus etiam cum accesserit. post mortē illius uel illius factū est illud uel illud. Dicamus & de presenti tempore ut possumus: uelut cum ita loquimur: moriens ille testatus est: & illis atq; illis illud atq; illud moriens dereliquit: q̄uis hoc nisi uiuens omnino facere non posset: & potius hoc ante mortem fecerit non in morte. Loq̄mur etiā sicut loquitur scriptura diuina: que mortuos quoq; non post mortem sed in morte esse non dubitat dicere. Hinc enim est illud. Quoniam non est in morte q memor sit tui. Donec enim reuiuiscāt: recte eē dicūtur in morte: sicut in somno esse quisq; donec euigilet dicitur. Quāuis in somno positos dicamus dormientes: non tamē eo modo possumus dicere eos q iam sunt mortui morientes. Non enī adhuc moriunt̄: qui quantum attinet ad corporis mortem de q̄ nunc disserimus: iam sunt a corpibus separati. Sed hoc est quod dixi explicari aliqua locutione nō posse: quomodo uel morientes dicantur uiuere: uel iam mortui etiam post mortem adhuc esse dicantur in morte. Quō enim post mortem si adhuc in morte: presertim cū eos nec morientes

dicamus: sicuti eos q in somno sunt dicimus dormiẽtes: & qui in languore lãguẽtes: & qui in dolore utiq; dolentes: & q i uita uiuentes? At uero mortui priusq̃ resurgãt esse dicunt in morte: nec tamen possunt appellari morientes. Vnde nõ importune neq; incongrue arbitror accidisse: & si non humana industria iudicio fortasse diuĩa ut hoc uerbum qd est moritur: in latina lingua nec grãmatici declinare potuerĩt ea regula qua cetera talia declinantur. Nanq; ab eo qd est oritur fit uerbũ pteriti temporis ortus est: & si q̃ similia sunt que per temporis preteriti participia declinãt. Ab eo uero quod est moritur: si queramus preteriti temporis uerbũ: respõderi solet mortuus est u litera gemĩata. Sic enim dicitur mortuus quomodo fatuus: arduus: carduus: conspicuus: & si qua similia que non sunt preteriti temporis: sed quoniam nomina sunt sine tempore declinant. Illud autem quasi ut declinetur qd declinari non potest: pro participio preteriti temporis ponitur nomen. Conuenienter itaq; factum est: ut quemadmodum id qd significat non potest agendo: ita ipm uerbũ non posset loquendo declinari. Agi tamen potest in adiutorio gratie redemptoris nostri: ut saltem secũdam mortem declinare possimus. Illa enim est grauior & oĩm malorum pessima: que non fit separatione anime & corporis: sed in eternam penam potius utriusq; complexu. Ibi econtrario non erunt homines ante mortẽ atq; post mortem: sed semper in morte: ac per hoc nunq̃ uiuentes: nunq̃m mortui: sed sine fine morientes. Nunq̃ enim erit homini peius in morte: q̃ ubi erit mors ipsa sine morte.

Cum ergo requiritur: quam mortem deus primis hominibus fuerit cõminatus si ab eo mandatum transgrederentur acceptum: nec obedientiam custodirent. utrum anime an corporis: an totius hominis: an illam que appellatur secũda. Respondendum est: omnes. Prima enim constat ex duabus: secunda ex oĩbus tota. Sicut.n. uniuersa terra ex multis terris: & ũiuersa ecclesia ex multis cõstat ecclesiis: sic uniuersa mors ex omnibus constat: quoniam prima ex duabus: una aĩe altera corporis: ut sit prima totius hominis mors: cum anima sine deo & sine corpe ad tps penas luit: secunda uero ubi aĩa sine deo cum corpore penas eternas luit. Quãdo ergo dixit deus primo illi homini quem in padiso cõstituerat: de cibo uetito: q̃cũq; die ederitis ex eo morte moriemini: non tantum prime mortis partem priorem ubi anima priuatur deo: nec tantũ posteriorem ubi corpus priuatur anima: nec solam ipsã totã primã ubi aĩa & a deo & a corpore sepata punit: sed qdqd mortis ẽ usq; ad nouissimã que secunda dicitur. q̃ est nulla posterior cõminatio illa cõplexa est.

Nam posteaq̃ precepti facta transgressio est: confestim gratia deserente diuĩa: de corporũ suorum nuditate cõfusi sunt: unde etiam foliis ficulneis que forte a perturbatis prima comperta sunt pudenda texerũt. Que prius eadẽ membra erãt sed pudenda non erant: senserunt enim nouũ motũ inobedientis carnis sue: tanq̃m reciprocã penã inobedientie sue. Iam qppe anima libertate in peruersum propria delectata: & deo dedignata seruire: pristino corporis seruitio destituebat. Et quia supiorẽ dñm suo arbitrio deseruerat: inferiorẽ famulũ ad suũ arbitriũ nõ tenebat: nec oĩmodo habebat subditã carnẽ sicut semp habere potuisset. si deo subdita ipsa mãsisset. Tunc ergo caro cepit concupiscere aduersus spiritũ: & spũs aduersus carnẽ. Cũ qua cõtrouersia nati sumus: trahentes originẽ mortis in mẽbris nostris uiciatãq; naturam: contentionem eius siue uictoriam de prima preuaricatione gestantes.

DEus enim creauit hominem rectum: naturarum auctor non utiq; uiciorum. sed sponte deprauatus iusteq; dānatus: deprauatos dānatosq; generauit. Omnes enim fuimus in illo uno: quando omnes ille unus corrupit: qui per feminam lapsus est in peccatum: que de illo facta est ante peccatum. Notādum erat nobis singillatim creata & distributa forma in qua singuli uiueremus: sed iā natura erat seminalis ex qua purgaremur: q̄ scilicet propter peccatū uiciata & uinculo mortis obstricta iusteq; damnata: non alterius conditionis homo ex homine nasceretur: ac per hoc a liberi arbitrii malo usu series calamitatis huius exorta est: que humanum genus origine deprauata uelut radice corrupta: usq; ad secunde mortis exitium que non habet finem: solis eis exceptis qui per dei gratiam liberantur: miseriarum cōnexiōe perducit.

QVamobrem etiam in eo quod dictum est morte moriemini: quoniam non est dictum mortibus: eam solam intelligamus que fit cum anima deseritur sua uita quod illi deus est: nō enim deserta est ut desereret: sed ut desereretur deseruit. Ad malum quippe eius prior est uoluntas eius: ad bonum uero eius prior est uoluntas creatoris eius: siue ut eā faceret que nulla erat: siue ut reficiat que lapsa perierat: etiam si hanc intelligamus deum denunciasse mortem in eo ꝙ ait: qua die edentis ex illo morte moriemini: tanquam diceret: qua die me deserueritis per inobedientiam: deseram uos per iusticiam: profecto in ea morte etiam cetere denunciate sunt: que proculdubio fuerant secuture. Nam in eo ꝙ inobediēs motus in carne ex motu anime inobedientis exortus est: propter quem pudenda texerunt: sensa est mors una in qua deseruit animam deus: ea significata est uerbis eius: quando timore deambulantis sese abscondenti homī dixit: Adam ubi es. Non utiq; ignorando querens: sed increpando admonens: ut attenderet ubi esset: in quo non esset deus. Cū uero iam corpus anima ipsa deseruit etate corruptum & senectute confectum: uenit in experimentum mors altera de q̄ deus peccatum adhuc puniens homini dixerat: Terra es & in terram ibis. ut ex his duabus mors illa prima que totius est hōis cōpleretur: quam secūda in ultimo seqͤ nisi homo per gratiam liberetur. Neq; enī corpus quod de terra est rediret ĩ terrā: nisi sua morte que illi accidit cum deseritur sua uita id est anima. Vnde cōstat īter xp̄ianos ueraciter catholicam tenentes fidem: etiam ipsam nobis corporis mortem non lege nature qua nullā mortem homī deus fecit: sed merito inflictā eē peccati: qm̄ peccatū uindicans deus dixit hōi in quo tūc oēs eramus: terra es & ĩ terrā ibis.

SEd philosophi contra quorum calumnias defendimus ciuitatē dei hoc ē eius ecclesiam: sapienter sibi uidentur irridere: ꝙ dicimus aīe a corpore sepatiōem inter penas eius esse deputandam: quia uidelicet eius perfectam beatitudinem tunc illi fieri existimant: cum omni prorsus corpore exuta ad deum simplex et sola et quodāmodo nuda redierit. Vbi si nihil quo ista refelleretur opinio in eorū literis inuenirem: operosius mihi disputandum esset: quo demōstrarem non corpus eē aīe: sed corruptibile corpus onerosum. Vnde illud est quod de scripturis nostris ĩ superiore libro commemorauimus: Corpus enim corruptibile aggrauat animā. Addēdo utiq; corruptibile: nō qualicunq; corpore sed quale factū est ex peccato cōsequēte uindicta animam perhibuit aggrauari. Quod etiam si non addidisset: nihil aliud intelligere deberemus. Sed cū apertissime Plato deos a summo deo factos habere

immortalia corpora predicet: eisq; ipsum deum a quo facti sunt inducat ꝓ magno
beneficio pollicentem: ꝙ in eternum cum suis corporibus permanebunt: nec ab eis
ulla morte soluentur: quid est ꝙ isti ad exagitandam christianam fidem fingunt se
nescire quod sciunt: aut etiam sibi repugnantes aduersum seipsos dicere malunt: dũ
nobis non desinant contradicere? Nempe Platonis hec uerba sunt sicut ea Cicero
in latinum uertit: quibus inducit summum deum deos quos fecit alloquẽtem ac di/
centem. Vos qui sub mortalitatis fato orti estis: attendite quorũ operũ ego parens
effectorq; sum. Hec sunt indissolubilia nutu meo: q̃q̃ omne colligatũ solui potest.
sed haudquaq̃ bonum est: ratione iunctum uelle dissoluere. Sed quoniã estis orti
mortales: uos quidem esse & indissolubiles non potestis. Nec unq̃ tamen dissoluemi
neq; uos ulla mortis fata perimment: nec erunt ualentiora q̃ consilium meum: quod
maius est uinculum ad perpetuitatem uestram: q̃ illa quibus estis tũc cũ gignebamĩ
colligati. Ecce deos Plato dicit & corporis animeq; colligatione mortales: & tamẽ
immortales dei a quo facti sunt uoluntate atq; consilio. Si ergo anime pena est in
qualicunq; corpore colligari: quid est ꝙ eos alloquens deus tanq̃m solicitos ne forte
moriantur id est dissoluãtur a corpore: de sua facit ĩmortalitate securos: nõ ꝓpter
eorum naturam que sit compacta non simplex: sed propter suam inuictissimam
uoluntatem: qua potest facere ut nec orta occidant nec connexa soluantur: sed in/
corruptibiliter perseuerent. Et hoc quidem utrum Plato uerum de sideribus dicat:
alia questio est. Neq; enim ei continuo concedendum est. globos istos luminũ siue
orbiculos: luce corporea super terras seu die seu nocte fulgentes: suis qbusdam ꝓpriis
animis uiuere eisq; intellectualibus & beatis: quod etiã de ipso uniuerso mũdo tanq̃
uno animali maximo quo cuncta cetera continentur animalia instãter affirmat.
Sed hec ut dixi alia questio est: quam nunc discutiendam non suscepimus. hoc tñ
contra istos commemorandum putaui: qui se platonicos uocari uel esse gloriãtur:
cuius superbia nominis erubescunt esse christiani: ne commune illis cum uulgo uo/
cabulum: uilem faciat palliatorum tanto magis inflatam quanto magis exiguam
paucitatem. Et querentes quid in doctrina christiana reprehendãt exagitãt eter/
nitatem corporum: tanq̃m hec sint ĩter se contraria: ut & beatitudinem queramus
anime: & eam semper esse uelimus in corpore uelut erumnoso uinculo colligatam:
cum eorum auctor & magister Plato: donum a summo deo dis factis ab illo dicat
esse concessum: ne aliqñ moriantur id ẽ a corporibus qbus eos cõnexuit sepẽtẽ.

Contendunt etiam isti: terrestria corpora sempiterna esse nõ posse: cum ipsam
uniuersam terram dei sui: non quidem summi sed tñ magni id est totius huius
mundi: membrum in medio positum & sempiternum esse non dubitent. Cum ergo
deus ille summus fecerit eis alterum quem putant deum: id est istũ mundum ceteris
dis qui intra eum sunt preferendum: eum deniq; existiment esse animantem: aĩma
scilicet sicut asserunt rationali uel intellectuali in tam magna mole corporis eius
inclusa: ipsiusq; corporis tanq̃m membra locis suis posita atq; digesta quatuor con/
stituerit elementa: quorum iuncturam ne unq̃m deus eorum tã magnus moriatur
insolubilem ac sempiternam uelint: quid cause est ut in corpore maioris animantis
tanq̃ medium membrum eterna sit terra: & aliorum animãtium terrestrium corpa
si deus sicut illud uelit eterna esse non possint? Sed terre inquiunt terra reddenda
est: unde animalium terrestria sumpta sunt corpora: ex quo fit inquiunt ut ea sit
necesse dissolui & emori: & eo modo terre stabili ac sempiterne unde fuerãt sumpta

restitui. Si quis hoc etiam de igne similiter affirmet: & dicat reddenda esse uniuerso igni corpora que inde sumpta sunt: ut celestia fierent animalia: nõne imortalitas quam talibus diis uelut deo summo loquente promisit Plato: tanquam uiolentia disputationis huius interadit? An ibi ꝓpterea nõ fit: quia deus non uult: cuius uo/luntatem ut ait Plato nulla uis uincit? Quid ergo prohibet ut hoc etiã de terres/tribus corporibus deus possit efficere: quãdoquidẽ ut nec ea que orta sunt occidãt: nec ea que sunt iuncta soluantur: nec ea que sunt ex elementis sumpta reddantur: atq; ut anime in corporibus constitute nec unq̃m ea deserant: & cũ eis imortalitate ac sempiterna beatitudine perfruantur: posse deum facere confitetur Plato? Cur ergo non possit: ut nec terrestria moriant̃? An deus non est potens quousq; xp̄iani credunt: sed quousq; platonici uolunt? Nimirum quippe consilium dei & ꝑtãtem potuerunt philosophi nec potuerunt nosse prophete: cum potius econtrario dei ꝓ/phetas ad enunciandum eius quãtum dignatus est uoluntatẽ spiritus eius docuerit: philosophos autem in ea cognoscenda coniectura humana deceperit? Verum non usq; adeo decipi debuerunt nõ solum ignorantia uerum etiam pernicacia: ut & sibi apertissime refragentur magnis disputationum uiribus asserentes: aĩme ut beata eẽ possit non terrenũ tantum sed omne corpus esse fugiendũ: & terrestres deos rursus dicentes habere beatissimas animas: & tamen terrenis corporibus alligatas: celestes uero deos ignea compage ligatos: Iouis autem ipsius animã quẽ mundũ istũ uolũt omnibus omnino corporeis elementis quibus hec tanta moles a terra in celũ surgit inclusam. Hanc enim animam Plato ab intimo terre medio quod geometri centrũ uocant: per omnes partes eius usq; ad celi summa & extrema diffundi et extẽdi per numeros musicos opinatur: ut sit iste mundus animal maximum: beatissimum: sem/piternum: cuius anima & perfectam sapientie felicitatem teneret: & corpus propriũ non relinqueret. cuiusq; corpus & in eternum ex illa uiueret: & eã q̃uis nõ simplex sed tot corporibus tantisq; compactum hebetare atq; tardare non posset. Cũ igitur suspicionibus suis ista ꝑmittant: cur nolunt credere diuina uoluntate atq; potẽtia immortalia corpora fieri posse terrena: in quibus anime nulla ab eis morte separate: nullis eorum oneribus aggrauate: sempiterne ac feliciter uiuant: q̇d deos suos posse asserunt in corporibus igneis: Iouemq; ipsum eorum regem in omnibus corporeis elementis? Nam si anime ut beata sit corpus est omne fugiendum: fugiant dii eorũ de globis siderum: fugiat Iupiter de celo & terra: aut si nõ possunt miseri iudicent̃. Sed neutrum isti uolunt: qui neq; a corporibus separationem audent dare diis suis: ne illos mortales colere uideantur: nec beatitudinis priuationem: ne infelices eos eẽ fateantur. Non ergo ad beatitudinem consequendam om̄ia fugienda sũt corpa: sed corruptibilia: molesta: grauia: moribunda: non qualia fecit primis hominibus bonitas dei: sed qualia esse compulit peccati pena. De terrenis corporibus q. s phi firmãt in celestibus esse nõ posse: qa qd terrenũ est naturali ponde uocatur ad terram:

SEd necesse est inquint: ut terrena corpora naturale põdus uel in terra teneat: uel cogat ad terrã: & ideo in celo esse non possunt. Primi quidem illi hoĩes in terra erant nemorosa atq; fructuosa: que paradisi nomen obtinuit. Sed quia et ad hoc respõdendũ est: uel ꝓpter christi corpus cũ quo ascendit in celũ: uel propter sanctorum qualia in resurrectione futura sunt: intueantur paulo attentius põdera ipsa terrena. Si enim ars humana efficit: ut ex metallis que ĩ aquis posita cõtinuo submergũtur: quibusdam modis uasa fabricata etiã natare possint: q̃to credibilius

& efficacius occultus aliquis modus operationis dei: cuius ōmipotentissima uolūtate Plato dicit nec orta interire nec colligata posse dissolui: cum multo mirabilius in/corporea corporeis q̄ quecunq; corpora corporibus quibuscunq; copulentur: potest molibus prestare terrenis ut nullo in ima pōdere depmant: ipsisq; aīmis pfectissime beatis ut q̄uis terrena tamen incorruptibilia iā corpora ubi uolunt ponāt & quo uolunt agāt situ motuq; facillimo: An uero si hoc angeli faciūt: & quelibet aīalia terrestria rapiant unde libet constituantq; ubi libet: aut eos sine labore non posse aut onera sentire credendum est? Cur ergo sanctorum perfectos & beatos diuino munere spūs: sine ulla difficultate posse ferre quo uoluerint: & sistere ubi uoluerint sua corpora non credamus? Nam cum terrenorum corporum sicut onera ī gestādo sentire consueuimus: quanto maior est quātitas tanto maior fit et grauitas: ita ut plura pondo q̄ pauciora plus premant: tamē membra sue carnis leuiora portat aīa cum in sanitate robusto sunt: q̄ in languore cum macra sunt. Et cū aliis gestātibus onerosior sit saluus & ualidus q̄ exilis & morbidus: ipse tamē ad suū corpus mouēdū atq; portandum agilior est: cum in bona ualitudine plus habet molis: q̄ cū in peste uel in fame minime roboris. Tantum ualet in habendis etiam terrenis corporibus: q̄uis adhuc corruptibilibus atq; mortalibus: non quantitatis pondus sed tēpatōnis modus. Et quis uerbis explicat quantum distat inter presentem quam dicimus sa/nitatem & immortalitatem futuram? Non itaq; nostram fidem redarguant phi/losophi de corporum ponderibus. Nolo enim querere cur non credant terrenum posse esse corpus in celo: cū terra uniuersa libretur in nihilo. Fortassis enim de ipo medio mundi loco: eo q in eum coeant queq; grauiora: etiam argumentatio ueri/similior habeatur. Illud dico: si dii minores quibus inter animalia terrestria cetera etiam hominem faciendum commisit Plato: potuerūt sicut dicit ab igne remouere urendi qualitatatem: lucendi relinquere que per oculos emicaret: ita ne deo sūmo concedere dubitabimus: cuius ille uoluntati potestatiq; ne moriantur concessit que orta sint: & tam diuersa tā dissimilia id est corporea & incorporea sibimet cōnexa nulla possint dissolutione seiungi: ut de carne hominis cui donat immortalitatem: corruptionem auferat: naturam relinquat: congruentiam figure membrorūq; de/tineat: detrahat ponderis tarditatem? Sed de fide resurrectionis mortuorum: & de corporibus eorum immortalibus: diligentius si deus uoluerit in fine huius operis disserendum est.

Vnc de corporibus primorum hominum quod instituimus explicemus: qm̄ nec mors ista que bona perhibetur bonis: nec tantū paucis intelligentibus siue credentibus: sed omnibus nota est: qua fit a corpore aīe separatio: qua certe corpus aīmātis qd̄ euidenter uiuebat euidenter emoritur: eis potuisset accidere: nisi peccati meritū sequeret. Licet enī iustoꝝ ac piorū aīe defūctoꝝ q in rege uiuāt dubitare fas nō sit: usq; adeo tamen eis melius esset cū suis corporibus bene ualentibus uiuere: ut etiam illi qui omnimodo esse sine corpore beatissimum existimāt hāc opinionē suam sententia repugnante conuincant. Neq; enim quisq̄ audebit illorum sapiētes homines siue morituros siue iam mortuos: id est aut carentes corporibus aut corpa relicturos diis immortalibus anteponere: quibus summus deus apud Platonē: munus ingens: indissolubilem scilicet uitam id est eternum cum suis corporibus consortium pollicetur. Optime autem cum hominibus agi arbitratur idem Plato: si tamen hāc uitam pie iusteq; peregerint: ut a suis corporibus separati in ipsorum deorum qui

ſua corpora nunq̃ deſerunt recipiantur ſinum: ſcilicet immemoreſ ſupant cõnexa
reuiſant: rurſuſ & incipiant in corpora uelle reuerti. Quod Virgiliuſ ex platonico
dogmate dixiſſe laudatur. Ita quippe aĩmaſ mortaliũ nec in ſuiſ corporibuſ ſemp
eſſe poſſe exiſtimat: ſed mortiſ neceſſitate diſſolui: nec ſine corpibuſ durare ꝑpetuo:
ſed alternantibuſ uicibuſ indeſinenter uiuoſ ex mortuiſ: & ex uiuiſ mortuoſ fieri
putat: ut a ceteriſ hominibuſ hoc uideantur differre ſapienteſ ꝙ poſt mortem ſuã
feruntur ad ſidera: ut aliquanto diutiuſ in aſtro ſibi congruo quiſq; requieſcat: atq;
inde rurſuſ miſerie priſtine oblituſ & cupiditate habendi corporiſ uictuſ: redeat ad
laboreſ erumnaſq; mortalium. Illi uero qui ſtultam duxerunt uitã: ad corpora ſuiſ
meritiſ debita ſiue hominũ ſiue beſtiarum de proximo reuoluantur. In hac itaq;
duriſſima conditione conſtituit etiam bonaſ atq; ſapienteſ aĩmaſ: quibuſ non talia
corpora diſtributa ſunt cum quibuſ ſemper atq; immortaliter uiuerent: ut neq; in
corporibuſ ꝑmanere: neq; ſine hiſ poſſint ĩ eterna puritate durare. De quo platõico
dogmate iam in libriſ ſuperioribuſ diximuſ chriſtião tempore erubuiſſe Porphiriũ.
& non ſolum ab humaniſ animiſ remouiſſe corpora beſtiarum: uerum etiã ſapiẽtiũ
aĩaſ ita uoluiſſe decorporeiſ nexibuſ liberari: ut corpuſ omne fugiẽteſ beate apud
patrem ſine fine teneantur. Itaq; ne a xp̃o uinci uideretur uitam ſanctiſ pollicẽte
perpetuam: etiam ipſe purgataſ aĩaſ ſine ullo ad miſeriaſ priſtinaſ reditu: ĩ eterna
felicitate conſtituit. Et ut xp̃o aduerſaret̃ reſurrectionẽ incorruptibiliũ corpoꝝ
negan ſ: nõ ſolum ſine terreniſ: ſed ſine ulliſ omnino corporibuſ eaſ aſſeruit in ſem-
piternum eſſe uicturaſ. Nec tamen iſte qualicunq; opinione precepit: ſaltẽ ne diiſ
corporatiſ religioniſ obſequio ſubderẽtur. Quid ita: niſi quia eaſ q̃uiſ nulli corpori
ſociataſ non credidit illiſ eſſe melioreſ? Quapropter ſi non audebunt iſti ſicut eoſ
auſuroſ eſſe non arbitror: diiſ beatiſſimiſ & tamen in eterniſ corporibuſ cõſtitutiſ
humanaſ animaſ anteponere: cur eiſ uidetur abſurdum quod fideſ xp̃iana p̃dicat:
& primoſ hoĩeſ ita fuiſſe conditoſ: ut ſi non peccaſſent nulla morte a ſuiſ corpibuſ
ſoluerentur: ſed pro meritiſ obediẽtie cuſtodite ĩmortalitati donati: cũ eiſ uiuerẽt
in eternũ: & talia ſanctoſ in reſurrectõe habituroſ ea ipſa in qbuſ hic laborauerũt
corpora: ut nec eorum carni aliquid corruptioniſ uel difficultatiſ: nec eoꝝ btitudini
aliquid doloriſ & infelicitatiſ poſſit accidere?

PRoinde nunc ſanctorum anime defunctorũ ideo non habent grauẽ mortẽ:
qua ſeparate ſunt a corporibuſ ſuiſ: quia caro eorũ requieſcit ĩ ſpe: quaſlibet
ſine ullo iam ſenſu contumeliaſ accepiſſe uideant̃. Non enim ſicut Platoni uiſum
eſt corporum obliuionem deſiderant: ſed potiuſ quia meminerũt quid ſibi ab eo ſit
promiſſum q̃ neminẽ fallit: qui eiſ etiam de capillorũ ſuorũ integritate ſecuritatem
dedit: reſurrectionẽ corporũ in qbuſ multa dura ꝑpeſſi ſũt: nihil ĩ eiſ tale ulteriuſ
ſenſuri deſiderabiliter & patienter expectant. Si enim carnem ſuam non oderant:
quando eam ſue menti infirmitate reſiſtentem ſpirituali iure coercebãt: q̃to magiſ
eã diligunt etiã ipſam ſpũalẽ futurã? Sicut enĩ ſpirituſ carni ſeruienſ nõ incõgrue
carnaliſ: ita caro ſpiritui ſeruienſ recte appellat̃ ſpiritualiſ: nõ ꝙ in ſpiritũ cõuertet̃
ſicut nonnulli putant: ex eo ꝙ ſcriptũ eſt: ſeminat̃ corpuſ aĩmale reſurget corpuſ
ſpũale: ſed quia ſpiritui ſumma & mirabili obtemperãdi facilitate ſubdetur uſq; ad
implendã immortalitatiſ indiſſolubiliſ ſecuriſſimã uoluntatẽ: omĩ moleſtie ſenſu:
omni corruptibilitate & tarditate detracta. Non ſolũ enĩ non erit tale q̃le nũc eſt:

in quauis optima ualitudine: sed nec tale quidem quale fuit in primis hoībus ante peccatum. Qui licet morituri non essent nisi peccassent: alimentis tamē ut homies utebant̄: nōdū spūalia sed adhuc aīalia corpa terrena gestātes. Que licet senio nō ueterascerent: ut necessitate perducerent̄ ad mortē: qui status eis de ligno uite quod est ī medio padisi cum arbore uetita simul erat mirabili dei gratia prestabat̄: tamē & alios sumebant cibos: preter unā arborē que fuerat interdicta: non qa ipsa erat malū: sed ꝓpter cōmendādū pure & simplicis obedientie bonum: que magna uirtus est rationalis creature sub creatore dn̄o cōstitute. Nam ubi nullū malū tāgebat̄: profecto si ꝓhibitū tangeret̄ sola inobedientia peccabat̄. Alebantur ergo aliis que sumebant: ne animalia corpora molestie aliquid esuriendo ac sitiendo sentirēt. De ligno autem uite propterea gustabat̄: ne mors eis undecūq; subripet: uel senectute cōfecta decursis tēpoꝝ spaciis interirent: tanq̄ cetera eēnt alimēto: illud sacramēto. Ut sic fuisse accipiat̄ lignū uite in paradiso corporali: sicut ī spūali hoc ē ītelligibili paradiso sapientia dei: de qua scriptum est. Lignum uite est amplectentibus eam.

VNde nonnulli totū illum paradisū ubi primi homies parentes generis hūani sancte scripture ueritate fuisse narrantur: ad intelligibilia referunt: arboresq; illas & ligna fructifera in uirtutes uite moresq; cōuertūt: tanq̄ uisibilia & corpalia illa nō fuerint: sed intelligibiliū significādoꝝ causa eo modo dicta uel scripta sint. Quasi ꝓpterea non potuerit esse paradisus corporalis: quia potest etiam spiritualis intelligi: tanq̄ ideo nō fuerint due mulieres Agar & Sara: & ex illis duo filii Abrae: unus de ancilla alius de libera: quia duo testamenta in eis figurata dicit apostolus. aut ideo de nulla petra Moyse percutiēte aqua defluxerit: quia pōt illic figurata significatione etiā xp̄us ītelligi: eodem apostolo dicente: petra autem erat christus. Nemo itaq; ꝓhibet intelligi paradisum uitā beatorū. q̄tuor enī flumina quatuor uirtutes: prudētiā: tpantiā: fortitudinē: atq; iusticiā: & ligna eius: omes utiles disci/plinas: & lignoꝝ fructus: mores piorū: & lignū uite: ipsam bonorū omniū matrem sapientiā: & lignū scientie bōi & mali: transgressi mandati experimentum. Penā.n. peccatoribus bene utiq; qm̄ iuste cōstituit deus: sed nō bono suo expent̄ hō. Possūt hec etiā ī ecclesia ītelligi. ut ea melius accipiamus tanq̄ ꝓphetica indicia p̄cedentia futuroꝝ. Paradisū scilicet ipsā ecclesiā: sicut de illa legit̄ ī cātico cāticoꝝ. Quatuor aūt flumina padisi q̄tuor euāgelia: ligna fructifera sanctos: fructus aūt eoꝝ: opa eorū: lignū uite: sanctū sanctorum utiq; xp̄m: lignū scientie boni & mali: propriū uolūtatis arbitriū. Nec seipso qppe homo diuina uolūtate contēpta nisi pniciose uti potest: atq; ita discit quid intersit: utrū inhereat cōmuni oībus bono an ꝓprio delectetur. Se quippe amans donatur sibi. ut inde timoribus meroribusq; cōpletus: cantet in psalmo si tn̄ mala sua sentit: ad meipsum turbata est aīa mea correctusq; iam dicat. fortitudinem meam ad te custodiā. Hec & siq̄ alia cōmodius dici possūt de intelligendo spiritualiter paradiso: nemine ꝓhibente dicātur: dum tn̄ & historie ueritas fidelissima rerum gestarum narratione commendata credatur.

COrpora ergo iustorū que in resurrectiōe futura sūt: neq; ullo ligno indigebūt quo fiat ut nullo morbo uel senectute inueterata moriāt: neq; ullis aliis cor/poralibus alimentis: quibus esuriendi ac sitiendi qualiscunq; molestia deuitetur: qm̄ certo & omnimodo inuiolabili munere īmortalitatis induentur: ut non nisi uelint

possibilitate non necessitate uescantur. Quod angeli quoq; uisibiliter & tractabi/
liter apparentes non quia indigebant sed quia uolebant et poterant: ut hominibus
congruerent sui ministerii quadam humanitate fecerunt. Neq; enim in fantasmate
angelos edisse credendũ est: quando homines eos hospicio susceperunt. quãuis utrum
angeli essent ignorantibus consilii nobis indigentia uesci uiderentur. Vnde est quod
ait angelus i libro Thobie. Videbatis me manducare: sed uisu uestro uidebatis: id est
necessitate corporis reficiẽdi sicut uos facitis me cibum sumere putabatis. Sed si forte
de angelis aliud credibilius disputari potest: certe fides xp̃iana de ipso saluatore non
dubitat q etiam post resurrectionem iam quidem i spirituali carne sed tamen uera:
cibum ac potum cũ discipulis sumpsit. Non.n. potestas sed egestas edendi aut bibẽdi
talibus corporibus auferet. Vnde et spiritualia erunt. non qa corpora esse desistent:
sed quia spiritu uiuificante subsistent.

NAm sicut corpora ista que habent animam uiuentem nondum spiritum uiuifi/
cantẽ animalia dicũtur corpora: nec tñ aĩe sunt sed corpora: sic ita illa spiritualia
uocantur corpora. Absit tamen ut spiritus ea credamus futura sed corpora carnis
habitura substãtiam: sed nullam tarditatem corruptionemq; carnalem spiritu uiui/
ficante passura. Tunc iam nõ terrenus sed celestis homo erit. non quia corpus quod
de terra factum est non ipsum erit: sed quia dono celesti iam tale erit ut etiam celo
incolendo non amissa natura sed mutata qualitate cõueniat. Primus autem homo
de terra terrenus in animam uiuentem factus est: non in spiritũ uiuificantem: quod
ei per obediẽtie meritum seruabatur. Ideo corpus eius quod cibo ac potu egebat ne
fame afficeretur ac siti: et nõ immortalitate illa absoluta atq; indissolubili sed ligno
uite a mortis necessitate prohibebatur: atq; in iuuentutis flore retinebatur: nõ spiri/
tuale sed animale fuisse non dubiũ est: nequaq̃ tamen moriturus nisi in dei p̃cedentis
minantisq; sententiam delinquendo corruisset. Et alimentis quidem etiam extra pa/
radisum non negatis: a ligno tamen uite ꝓhibitus tardius esset tempore uetustateq;
finiendus in ea dumtaxat uita: quã i corpore licet animali donec spũale obedientie
merito fieret posset i padiso nisi peccasset habere ꝑpetuã. Quapropter etiã si mortem
istã manifestã qua fit anime a corpe separatio intelligamus simul signatã in eo q deus
dixerat: qua die ederitis ex illo morte moriemini non ideo debet absurdũ uideri: qa
nõ eo prorsus die a corpe sunt soluti quo cibũ interdictũ mortiferũq; sumpserũt: eo q;
quippe die mutata i deterius uiciataq; natura: atq; a ligno uite separatõe iustissima: mortis
in eis etiam corpalis necessitas facta est: cũ qua nos necessitate nati sumus. ꝓpter qđ
apostolus non ait corpus qdẽ moriturũ ẽ ꝓpter peccatũ. sed ait. corpus qdẽ mortuũ
est propter peccatũ: spũs autẽ uita est ꝓpter iusticiã. Deinde subiungit. Si autẽ spũs
eius qui suscitauit xp̃m a mortuis habitat in nobis: qui suscitauit christum a mortuis
uiuificabit et mortalia corpa uestra: per inhabitantem spiritum eius in nobis. Tunc
ergo erit corpus in spm̃ uiuificantẽ: quod nunc ẽ in animã uiuentẽ. Et tñ mortuum
dicit apostolus: quia iam moriendi necessitate constrictum est. Tunc autẽ ita erat in
aĩmam uiuentem: quãuis non in spm̃ uiuificantem: ut tamen mortuũ dici recte non
posset: qa nisi perpetratione peccati necessitatẽ moriendi habere nõ posset. Cũ uero
deus & dicendo Adam ubi es mortem significauerit aĩe: que facta est illo deserente:
& dicendo terra es & in terram ibis mortem significauerit corporis que illi fit aĩma
discedẽte propterea de morte secũda nihil dixisse credendus ẽ: quia occultã eẽ uoluit
propter dispensationem testamẽti noui ubi secunda mors apertissime declaratur: ut

prius ista mors prima que cōmunis est omnibus proderetur ex illo uenisse peccato: quod in uno commune factum est omnibus: mors uero secunda non unq̄ cōmunis est omnibus ꝓpter eos q̄ scd̄m propositum uocati sunt sancti: quos ante presciuit & predestinauit sicut ait apostolus conformes fieri imagini filii sui: ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: quos a secunda morte per mediatorem dei gratia liberauit. In corpe ergo animali primū hominem factum: sic apostolus loquit̄. Volens enim ab spūali qđ in resurrectione futurū ē hoc qđ nūc est aīale discernere: seminatur inquit in corruptiōe: surget in corruptiōe. Seminat̄ in contumelia surget in gloria. Seminat̄ in infirmitate: surget in uirtute. Seminatur corpus animale: surget corpus spiritale. Deinde ut hoc probaret: si est inq̄t corpus aīmale: ē & spūale. Et ut quid esset corpus animale ostēderet: sic inquit scriptum ē: factus ē primus homo in aīam uiuentē. Isto igitur modo uoluit ostendere quid sit corpus aīale: q̄uis scriptura non dixerit de homīe primo qui est appellatus Adam: quādo illi aīa flatu dei creata est: & factus ē homo ī corpe aīali. sed factus ē homo in animā uiuentem. In eo ergo qđ scriptū ē factus ē homo ī aīam uiuentē: uoluit apostolus ītelligi corpus homīs aīale: spūale aūt quēadmodū ītelligēdū eēt ostendit addendo: nouissimus aūt Adā in spm̄ uiuificātem: proculdubio xp̄m significans: qui iā ex mortuis ita resurrexit ut mori omnino deinceps nō possit. Deinde sequitur & dicit. Sed non ꝑmū quod spūale ē sed quod aīale deinde spūale. Vbi multo apertius declarauit: se aīale corpus insinuasse in eo ꝙ scriptū ē factū esse primum homīem in aīam uiuentem. spūalē aūt in eo ꝙ ait nouissimus Adam in spm̄ uiuificantē. Prius ē enim aīale corpus quale habuit primus Adā. quāuis non moriturum nisi peccasset: quale nunc habemus et nos actenus eius mutata uiciataq; natura: q̄tenus in illo posteaq̄ peccauit effectū est: unde hrēt iam moriendi necessitatē: q̄le ꝑ nobis etiā christus habere dignatus est: nō q̄dē necessitate sed potestate: postea uero spūale quale iam precessit in xp̄o tanq̄ in capite nostro: secuturꝫ ē aūt ī mēbris eius ultima resurrectiōe mortuoꝝ. Adiūgit deinde apostolus duoꝝ istorū hoīm euidentissimā differentiā dicens. Primus homo de terra terrenus: secundus homo de celo celestis. Qualis terrenus tales et terreni. qualis celestis tales & celestes. Et quō induimus imaginē terreni: induamus et imaginē eius qui de celo ē. Hoc apostolus ita posuit: ut nunc q̄dē in nobis scd̄m sacramentū regenerationis fiat. sicut alibi dicit: quotquot ī xp̄o baptisati estis: xp̄m īduistis: re aūt ipa tūc perficiēt: cū & in nobis qđ est animale nascendo: spūale fuerit factū resurgēdo. Vt enī eiusdē uerbis utar: spe salui facti sumus. Induimus aūt imaginē terreni hominis: ꝓpagatiōe preuaricationis & mortis quam nobis intulit generatio: sed induimus imaginē celestis hominis gratia indulgentie uiteq; ꝑpetue: qđ nobis p̄stat regeneratio: nō nisi ꝑ mediatorem dei & hoīm hominē Iesum xp̄m: quē celestē homīem uult intelligi: q̄a de celo uēit ut terrene mortalitatis corpe uestiret: quod celesti immortalitate uestiret. Celestes uero ideo appellat & alios q̄a fiūt per gratiā membra eius: ut cū illis sit unus christus uelut caput & corpus. Hoc ī eadē epistola euidentius ita ponit: per hoīem mors & ꝑ hoīem resurrectio mortuoꝝ. Sicut enī ī Adā omnes moriunt̄: sic & in xp̄o omnes uiuificabunt̄. Iā unq; ī corpe spūali qđ erit in spm̄ uiuificantē: nō q̄a omes q̄ in Adam moriunt̄ erunt membra xp̄i: ex illis enim multo plures secūda in eternum morte plectentur. Sed ideo dictum est omnes atq; omnes: quia sicut nemo corpore animali nisi in Adam moritur: ita nemo corpore spirituali nisi in christo uiuificatur. Proinde nequaq̄ putandū est nos in resurrectiōe tale corpus habituros: q̄le habuit homo primus ante peccatū: neq; illud qđ dictū est q̄lis terrenus tales & terreni: scd̄m

illud itelligēdū ē qd factū ē admissiōe peccati. ¶Non enim existimandū est eū pusq̄ peccasset spirituale corpus hūisse: & peccati merito in aīale mutatū. ¶Vt.n. hoc putet parū attēdunt tāti uerba doctoris q ait ¶Si ē corpus aīale ē & spūale: sicut scptū est. Primus homo Adam factus ē in aīam uiuentem: secundus homo in spm̄ uiuificātem. Nunquid hoc post peccatum factum est cum sit ista hominis prima cōditio de qua beatissimus Paulus ad corpus animale monstrādum hoc testimoniū legis assumpsit?

VNde & illud parū considerate qbusdā uisum ē: in eo qd legit̄ inspirauit deus in faciē eius spm̄ uite. & factus ē homo in aīam uiuentē ¶nō tūc aīam pmo homini datā: sed eam que iā inerat spū sancto uiuificatā ¶Mouet.n. eos: q dn̄s Iesus posteaq̄ resurrexit a mortuis isufflauit dicēs discipulis suis: accipite spm̄ scm̄. ¶Vnde tale aliqd existimāt factū q̄le tūc factū est: q̄si & hic secutus euangelista dixerit: & facti sunt in aīam uiuētē. ¶Quod qdē si dictū eēt: hoc itelligeremus q aīaꝝ quedā uita sit spūs dei: sine quo aīe rōnales mortue deputāde sūt: q̄uis eaꝝ p̄sētia uiuere corpa uideāt. ¶Sed nō ita factū qn̄ ē cōditus homo: satis ipsa libri uerba testant̄: que ita se habent. ¶Et formauit deus hoīem puluerē de terra ¶Quod qdē planius interpretādū putātes dixerunt. Et finxit deus hoīem de limo terre. qm̄ supius dictum fuerat ¶fons autem ascendebat de terra & irrigabat oēm faciē terre ¶ut ex hoc limus intelligēdus uideret̄ humore scilicet terraq; concretus ¶Vbi eni hoc dictū ē continuo sequit ¶& formauit hoīem deus puluerē de terra: sicut greci codices habent ¶unde in latinā liguā scptura ipsa conuersa ē. ¶Siue autē formauit siue finxit quis dicere uoluerit: qd grece dicitur eplasen: ad rē nihil iterest ¶Magis tn̄ pprie dicit̄ finxit. sed ābiguitas uisa ē deuitanda eis q formauit dicere maluerūt ¶eo q i latina lingua illud magis obtinuit cōsuetudo: ut hi dicant̄ fingere qui aliqd mendatio simulante cōponūt ¶Hunc igitur formatum hoīem de terre puluere siue limo ¶Erat enim puluis humectus: hūc inq̄ ut expressius dicā sicut scptura locuta ē: puluerē de terra: aīale corpus factū esse docet apostolus cum aīam accepit ¶Et factus ē iste homo in aīam uiuentē ¶id est formatus iste puluis factus ē in aīam uiuentē. Iā inquiūt habebat aīam ¶alioquin nō appellaret̄ homo: qm̄ homo nō ē corpus solum uel aīa sola: sed qui ex aīa cōstat & corpe ¶Hoc qdem uerum ē: q nō totus homo sed pars melior hominis aīa ē ¶nec totus homo corpus sed inferior hominis pars ē sed cū ē utrūq; cōiunctū: simul habet hominis nomen: qd tn̄ & singula non amittūt etiam cū de singulis loqmur. ¶Quis.n. dicere phibet̄ quotidiani quadā lege sermonis: homo ille defūctus ē: & nūc in requie ē uel in penis ¶cū de aīa sola possit hoc dici: & illo aut illo loco hō ille sepultus ē ¶cum hoc nisi de solo corpore non possit itelligi: ¶An dicturi sunt sic loqui scripturā non solere diuinam? ¶Imo uero illa ita nobis in hoc attestat̄: ut etiā cū duo ista coniuncta sunt & uiuit homo: tamē etiam singula hominis uocabulo appellet ¶animā scilicet iteriorem hominem corpus uero exteriorem uocans ¶tanq̄ duo sint homines cū simul utrunq; sit homo unus. Sed intelligēdum est scd̄m quid dicat̄ homo ad imaginem dei: & terra homo atq; iturus in terram ¶Illud enim scd̄m aīam rationalem dicitur: q̄lem deus insufflādo uel si cōmodius dicit̄ inspirando indidit homini id est hominis corpori ¶hoc aūt scd̄m corpus qualem hominem deus finxit ex puluere ¶cui data est anima: ut fieret corpus aīmale id est homo in animam uiuentem. ¶Quapropter in eo quod dominus fecit quādo insufflauit dicens: accipite spm̄ sanctum ¶nimirū hoc intelligi uoluit: q spiritus sanctus nō tantum sit patris ¶uerum etiā unigeniti ipsius spiritus ¶Idem ipse quippe spiritus est

patris & filii: cũ quo ẽ trinitas pater & filius & spũs sanctus: nõ creatura sed creator. Neq;.n. flatus ille corporeus de carnis ore ꝓcedens substantia erat spiritus sancti atq; natura: sed potius significatio q̃ intelligeremus ut dixi spm̃ scm̃ patri esse filioq; cõem: q̃a nõ sunt eis singulis singuli: sed unus ãboꝝ est. Semp aũt iste spũs in scp̃turis sãctis greco uocabulo pneuma dicit̃: sicut eũ & hoc loco dñs appellauit: q̃n eũ corp̃alis sui oris flatus significans discipulis suis dedit: & locis omnibus diuinoꝝ eloqorũ non mihi aliter unq̃ nũcupatus occurrit. Hic uero ubi legit̃ & finxit deus hoĩem puluerem de terra: & insufflauit siue inspirauit ĩ faciẽ eius spm̃ uite: nõ ait grecus pneuma qđ solet dici spũs sanctus: sed pnoen: qđ nomẽ ĩ creatura q̃ ĩ creatore frequẽtius legit̃. Vnde nõnulli etiã latini ꝓpter differentiã hoc uocabulũ nõ spm̃ sed flatũ appellare maluerunt. Hoc.n. & ĩ greco etiã illo loco apud Ysaiã ubi deus dicit: omnẽ flatũ ego feci: omnem animã sine dubitatõne significat. Quod itaq; grece pnoen dicit̃: nostri aliq̃n flatũ: aliquando spm̃: aliq̃n inspirationẽ uel aspiratiõem: aliq̃n etiã aĩm interpretati sunt. Pneuma uero nũq̃ nisi spm̃ siue hominis de quo ait apostolus: q̃s.n. scit hoĩm que sunt hoĩs nisi spũs hoĩs q in ipso ẽ: siue pecoris sicut ĩ Salamõis libro scp̃tũ ẽ: quis scit si spũs hoĩs ascendat in celũ sursũ: & spiritus pecoris descendat deorsũ ĩ terrã siue istũ corporeũ qui etiã uentus dicitur: nam eius hoc nomen est ubi in psalmo canitur ignis grando nix glacies spiritus tempestatis: siue iam non creatum sed creatorẽ: sicut est de quo dicit dominus in euãgelio: accipite spm̃ sanctũ: eũ corporeo sui oris flatu significans. Et ubi ait: Ite baptisate omnes gentes in nomine patris & filii & spiritus sancti: ubi ipsa trinitas excellentissime & euidentissime commẽdata est. Et ubi legit̃ deus spiritus est. Et aliis plurimis sacrarum litteraꝝ locis. In his quippe omnibus testimoniis scripturarum: quantum ad grecos attinet non pnoen uidemus scriptũ esse sed pneuma: quantũ autem ad latinos nõ flatum sed spiritum. Quapropter in eo quod scriptum est inspirauit: uel si magis proprie dicendum est insufflauit in faciem eius spm̃ uite: si grecus nõ pnoen sicut ibi legit̃ sed pneuma posuisset: nec sic eẽt cõsequens ut creatorem spm̃ qui ꝓprie dicit̃ in trinitate spiritus sanctus intelligere cogeremur: q̃nquidem pneuma ut dictũ ẽ nõ solũ est de creatore sed etiã de creatura dici solere manifestũ est. Sed cũ dixisset inquiunt spm̃: nõ adderet uite nisi illum spm̃ sanctum uellet intelligi. Et cũ dixisset factus est homo in aĩam non adderet uiuentẽ: nisi aĩa uitã significaret que illi diuinitus imptitur dono spũs dei. Cũ enĩ uiuat aĩma inquit ꝓprio sue uite modo: quid opus erat addere uiuentẽ nisi ut ea uita intelligeretur que illi p spiritũ sanctum datur? Hoc quid est aliud nisi diligẽter ꝓ humana suspitione cõtendere: & scripturas sanctas nõ intelligenter attendere. Quid.n. magnũ erat non ire longius: sed in eodẽ libro ipso paulo superius legere: ꝓducat terra aĩam uiuẽtem: quando animalia terrestria cũcta creata sunt. Deinde aliq̃tis interpositis in eodem tamen libro: quid magnũ erat aduertere qđ scriptũ est: & oĩa que habẽt spiritum uite: & omnis qui erat super aridam mortuus ẽ: cum insinuaret oĩa que uiuebant in terra piisse diluuio? Si ergo & aĩam uiuentẽ & spm̃ uite etiã in pecoribus inuenimus: sicut loqui scriptura diuina consueuit: et cum hoc quoq; loco ubi legitur omnia que habent spm̃ uite: nõ grecus pneuma sed pnoen dixerit: cur nõ dicimus quid opus erat ut adderet uiuentem: cũ aĩa nisi uiuat esse non possit? Aut qd opus erat ut adderet uite cum dixisset spiritũ? Sed intelligimus animã uiuentem et spiritum uite scp̃turã suo more dixisse: cũ animalia id est corpa animata uellet intelligi: quibus inesset per animam ꝑspicuus iste etiam corporis sensus. In hominis aũt conditione obliuiscimur quemadmodum loqui scriptura consueuerit: cum suo prorsus more locuta sit: quo

insinuaret hominem etiã rationali aĩa accepta ſquam nõ sicut aliaꝝ carniũ aquis et terra ꝓducentibus: sed deo flãte creatam uoluit intelligi ſsic tamẽ factũ ut in corpe animali qđ fit aĩma in eo uiuẽte: sicut illa animalia uiueret de quibus dixit ſꝓducat terra animã uiuentem: & que itidem dixit habuisse ĩ se spiritũ uite ſubi etiã in greco non dixit pneuma sed pnoen: non utiq; spiritũ sanctũ sed eoꝝ animã tali exp̃mens nomĩe. ſSi.n. dei flatus inquiũt dei ore exisse intelligitur: ſquem si aĩmam credimus: consequens erit ut eiusdem fateamur esse substãtie pare mq; illius sapientie que dicit: ego ex ore altissimi prodii ſNon quidem dixit sapientia ore dei efflatam se fuisse: sed ex eius ore prodisse ſSicut autem nos possumus non de nostra natura qua homines sumus ſsed de isto aere circũfuso quem spirando ac respirando ducimus ac reducimus: flatum facere cũ sufflamus ſita omnipotens deus non de sua natura neq; de subiacẽti creatura: sed etiam de nihilo potuit facere flatum quem corpori hominis inserendo inspirasse uel insufflasse cõuẽientissime dictus est: incorpeus incorpeũ: sed ĩmutabilis mutabilẽ: qa nõ creatus creatũ ſ Veruntñ ut sciãt isti qui de scripturis loq uolunt: et scripturarum locutiones nõ aduertunt: ſnon hoc solum dici exire ex ore dei quod est equalis eiusdemq; nature ſaudiant uel legãt quod deo dicente scriptum est ſquoniam tepidus es et neq; calidus neq; frigidus: incipiã te eicere ex ore meo. ſNulla itaq; cã ẽ cur aptissime loquenti resistamus apostolo: ubi ab spirituali corpore corpus animale discernẽs: id ẽ ab illo in quo futuri sumus hoc in quo nũc sumus ait: ſseminatur corpus aĩmale ſsurget corpus spirituale: si est corpus animale est & spirituale: sicut scriptũ est factus est primus homo Adam in animam uiuentem ſnouissimus Adam in spiritum uiuificantem Sed non primum quod spirituale sed quod animale: postea spirituale. ſPrimus homo de terra terrenus: secundus homo de celo celestis ſQualis terrenus tales & terreni: et qualis celestis tales & celestes ſEt quomodo induimus imaginem terreni: induamus & imaginẽ eius q de celo est ſDe qbus omnibus apostolicis uerbis superius locuti sumus ſCorpus igit' animale in quo primũ hoĩem Adam factũ dicit apostolus: sic erat factũ non ut mori oĩno non posset: sed ut non moreret' nisi homo peccasset. ſNã illud quod spiritu uiuificãte spirituale erit & immortale ſmori oĩo non poterit: sicut anima creata ẽ ĩmortalis ſque licet peccato mortua phibeatur carens quadam uita sua hoc ẽ dei spũ: quo etiã sapiẽter & beate uiuere poterat: tñ ꝓpria quadã licet misera uita sua nõ desinit uiuere: qa ĩmortalis ẽ creata ſSicut.n. desertores ãgeli licet scđm quendã modũ mortui sũt peccando ſqa fontem uite deseruerũt qui deus ẽ ſqui non peccando sapienter & beate poterant uiuere ſtñ nõ sic mori potuerũt ut oĩno desisterent uiuere atq; sentire ſqm̃ ĩmortales creati sunt ſatq; ita ĩ secũdã mortẽ post ultimũ p̃cipitabunt' iudiciũ ſut nec illic uita careãt: qñqdẽ etiã sensu cũ in doloribus futuri sunt nõ carebunt ſSed homines ad dei gratiã ꝑtinentes ciues scõꝝ angelorũ in beata uita manentium: ita spiritualibus corporibus induentur ſut neq; peccẽt ãplius neq; moriant' ſea tñ ĩmortalitate uestiti: que sicut ãgeloꝝ nec peccato possit auferri: ſnatura qdẽ manẽte carnis: sed nulla oĩo carnali corruptibilitate uel tarditate remanente ſSequitur aũt questio necessario ptractanda: & dño deo ueritatis adiuuante soluenda ſSi libido mẽbroꝝ inobediẽtiũ: ex peccato inobediẽtie in illis p̃mis hoĩbus cum illos diuina gratia deseruisset exorta est ſunde ĩ suam nuditatẽ oculos apuerũt: id est eam curiosius aduerterũt ſ& qa impudens motus uoluptatis arbitrio resistebat pudenda texerunt ſquomodo essent filios propagaturi: si ut creati fuerant sine preuaricatione mansissent ſSed qa & liber iste claudendus est ſnec tanta ista questio in sermõis angustias coartanda ſin eũ qui sequit' commodiore disputatione differatur.

Diximus iam in superioribus libris ad hūanum genus non solum nature similitudine sociandum: uerum etiā quadā cognatiōis necessitudine in unitatē cōcordem pacis uinculo colligandū: ex homine uno deū uoluisse hoīes instituere: neq; hoc genus fuisse ī singulis qbusq; moriturū: nisi duo primi quoꝝ creatus est unus ex nullo alter ex illo: id inobedientia meruissent: a quibus admissum est tam grande peccatum: ut in deterius eo natura mutaretur hūana: etiā in posteros obligatione peccati & mortis necessitate transmissa. Mortis aūt regnū in homīes usq; adeo dominatū est: ut om̄es in secundā quoq; mortem cuius nullus est finis pena debita precipites ageret: nisi inde quosdā indebita dei gratia liberaret. Ac ꝑ hoc factū est: ut cum tot tāteq; gentes per terraꝝ orbem diuersis ritibus moribusq; uiuentes: multiplici linguarum: armorū: uestiū: sint uarietate distincte: non tamē amplius q̄ duo quedam genera hūane societatis ex/isterent: quas ciuitates duas scd̄m scripturas nostras merito appellare possumus. Vna qppe est hominū scd̄m carnem: altera scd̄m spiritū uiuere in sui cuiusq; generis pace uolentiū: et cū id quod expetunt assequūtur in sui cuiusq; generis pace uiuentium.

Prius ergo uidendum est: quid sit scd̄m carnem: qd scd̄m spiritū uiuere. Quisqs enī hoc quod diximus ꝓma frōte inspicit: uel nō recolens uel minus aduertens quēadmodum scripture sancte loquant̄: potest putare philosophos qdem epicureos scd̄m carnem uiuere: quia summū bonum hoīs in corporis uoluptate posuerunt: et siqui alii sunt qui quoquomō corporis bonū summū bonū esse hoīs opinati sunt: et om̄e eoꝝ uulgus qui nō aliquo dogmate uel eo modo philosophant̄: sed ꝓcliues ad libidinē: nisi ex uoluptatibus quas corporeis sensibus capiūt gaudere nesciūt: stoicos aūt qui summū bonum hoīs in aīmo ponūt scd̄m spiritū uiuere: quia & hoīs aīmus quid est nisi spiritus? Sed sicut loquit̄ scriptura diuina: scd̄m carnē uiuere utriq; mō/strantur. Carnē qppe appellat nō solum corpus terreni atq; mortalis aīantis: ueluti cum dicit non om̄is caro eadem caro: sed alia qdem homīs alia aūt caro pecoris: alia uolucrum: alia piscium: sed aliis multis modis significatione huius noīs utitur: inter quos uarios locutionis modos: sepe etiā ipsum hominē id est naturam homīs carnem nuncupat: modo locutionis a parte totū: quale est ex operibus legis nō iustificabit̄ om̄is caro. Quid enim hic uoluit intelligi nisi om̄es hoīes? Quod apertius paulopost ait. In lege nemo iustificatur. Et ad galathas. Scientes aūt qa nō iustificat̄ homo ex operibus legis. Scd̄m hoc ītelligitur: et uerbū caro factū est id est homo. Quod non recte accipientes qdam: putauerūt christo hūanam aīam defuisse. Sicut enim a toto pars accipitur: ubi Marie magdalene uerba in euangelio leguntur dicentis: tulerūt dominū meū et nescio ubi posuerūt eum: cum de sola xp̄i carne loqueretur: quā profecto sepultam de monumento putabat ablatam: ita & a parte totū carne noīata intelligitur homo: sicut ea sunt que supra cōmemorauimus. Cum igit̄ multis modis quos perscrutari & colligere longū est: diuina scriptura nuncupet carnē: quid sit scd̄m carnem uiuere: quod ꝓfecto malum est cū ipsa carnis natura non sit malū: ut indagare possimus: inspiciamus diligēter illum locū epistole Pauli apostoli quā scripsit ad galathas ubi ait. Manifesta aūt sunt opera carnis. que sunt fornicatiōes:

immúdicie: luxurie: idolorum seruitus: ueneficia: inimicicie: cótentiones: emulatióes: animositates: dissentiones: hereses: inuidie: ebrietates: cómessationes: et his similia: que predico uobis sicut predixi: quoniá qui talia agunt: regnum dei nó possidebút. Iste totus epistole apostolice locus q̃tum ad rem presentem satis esse uidebit̃ consideratus: poterit hanc dissoluere questionem: quid sit scd̃m carnem uiuere. In operibus nanq; carnis que manifesta esse dixit: eaq; cómemorata damnauit: nó illa tantú inuénimus que ad uoluptatem pertinent carnis: sicuti sunt fornicationes: immundicie: luxurie: ebrietates: cómessationes: uerum etiá illa qbus aími uicia demonstrant̃ a uoluptate carnis aliena. Quis enim seruitutem que idolis exhibetur: ueneficia: inimicicias: con/tentiones: emulatióes: aímositates: dissentiones: hereses: inuidias: nó potius intelligat animi uicia esse q̃ carnis: quandoqdem fieri potest ut propter idolatriam uel heresis alicuius errorem: a uoluptatibus carnis temperetur? Et tamẽ etiam tunc homo q̃uis carnis libidines cótinere atq; cohibere uideatur: scd̃m carnem uiuere hac apostolica auctoritate cóuincitur, et in eo q̄ abstinet a uoluptatibus carnis: damnabilia opera carnis agere demonstratur. Quis inimicicias non in aímo habeat? Aut quis ita loquat̃ ut inimico suo uel quem putat inimicú dicat: malam carnem ac non potius malum aímum habes aduersum me? Postremo sicut carnalitates ut ita dicá si quis audisset: non dubitaret carni tribuere: ita nemo dubitat animositates ad animum pertinere. Cur ergo hec oía & his similia doctor gétium í fide et ueritate opa carnis appellat: nisi quia eo locutionis modo quo totum significatur a parte: ip̄m hoiem uult noíe carnis intelligi? Quod si quis q̃ dicat carnem causam esse in malis moribus quorunq; uiciorum: eo q̄ aíma carne affecta sic uiuit: profecto non uniuersam hoís naturam diligéter aduertit. Nam corpus qdem corruptibile aggrauat aíam. Vnde etiá idem apostolus agens de hoc corruptibili corpore de quo pauloáte dixerat et si exterior homo noster corrúpitur: scimus inquit qa si terrena nostra domus huius habitatióis dissoluatur: q̄ edificationem habemus a deo domum nó manu factam eternam in celis. Etenim in hoc ingemiscimus: habitaculum nostrú quod de celo est superindui cupientes: si tamẽ induti nó nudi inueniamur. Eteni q̃diu sumus in hac habitatióe: ingemiscimus grauati eo q̄ nolumus expoliari sed superuestiri: ut absorbeat̃ mortale a uita. Et aggrauamur igitur corruptibili corpore: et ipius aggrauationis causam non naturam substantiamq; corporis: sed eius corruptionem scientes: nolumus corpe expoliari: sed eius immortalitate superuestiri. Et tunc ergo erit corpus: sed qa cor/ruptibile non erit non grauabit. Aggrauat ergo nunc aíam corpus corruptibile: et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem: uerú tamen qui oḿia aíme mala ex corpore putant accidisse: in errore sunt.

QVáuis enim Virgilius platonicam uideatur luculentis uersibus explicare sen/tentiam dicens. Igneus est illis uigor & celestis origo. Seminibus quantum non noxia corpora tardant. Terreniq; hebetant artus moribundaq; membra. Omnesq; illas notissimas quatuor aími perturbationes: cupiditatem: timorem: leticiá: tristiciá: quasi origines oíum peccatorum atq; uitiorum uolens intelligi ex corpore accidere: subiungat & dicat. Hinc metuút cupiunt gaudentq; dolentq;. Nec auras. suscipiút clause tenebris & carcere ceco. Tamen aliter se habet fides nostra. Nam corruptio corporis que aggrauat aíam: non peccati primi est causa sed pena: nec caro corrup/tibilis aíam peccatricem: sed aía peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. Ex qua corruptióe carnis licet existant quedam incitamenta uicioꝝ & ipsa desideria uiciosa:

non tamen oĩa uitꝫ iniq̄ uicia tribuenda sunt carni ne ab his omibus purgemus diabolum qui non habet carnem Et si enim diabolus fornicator uel ebriosus uel si quid huiusmali est quod ad carnis pertinet uoluptates non potest dici: cum sit etiã talium peccatorum suasor & instigator occultus est tamen maxime superbus atq; inuidus Que illũ uiciositas sic obtinuit: ut propter hanc eẽt in carceribus caliginosi huius aeris eterno supplicio destinatus Hec aũt uicia que tenent in diabolo prina/ patum: carni tribuit apostolus: quã certũ est diabolũ non hẽre Dicit enĩ inimicicias: contentiones emulaciones aĩmositates inuidias opera esse carnis: quoꝝ oĩm malorũ caput atq; origo superbia est: que sine carne regnat in diabolo Quis autem illo est inimicior sanctis Quis aduersus eos contentiosior: aĩmosior: et magis emulus atq; inuidus inuenitur Et hec oĩa cũ habeat sine carne: quomõ sunt ista opera carnis: nisi quia opera sunt hominis quẽ sicut dixi noĩe carnis appellat Non enĩ habendo carnem quã non habet diabolus: sed uiuendo scd̃m seipsum hoc est scd̃m hominem: factus est homo similis diabolo quia & ille scd̃m seip̃m uiuere uoluit: qñ in ueritate non stetit. ut non de dei sed de suo mendacium loqueretur qui non solum mendax uerum etiã mendacii pater est Primus est qppe mentitus: et a quo peccatum: ab illo cepit esse mendacium.

CVm ergo uiuit homo scd̃m hoĩem non scd̃m deum: similis est diabolo qa nec angelo scd̃m angelum sed scd̃m deũ uiuendum fuit ut staret in ueritate: et ue/ ritatem illius non de suo mendacium loqueretur Nam et de hoĩe alio loco idem apostolus ait Si aũt ueritas dei in meo mendacio abũdauit Meũ dixit mendaciũ: ueritatem dei. Cum itaq; uiuit homo scd̃m ueritatem: nõ uiuit scd̃m seip̃m sed scd̃m deum Deus est enim qui dixit ego sum ueritas Cum uero uiuit scd̃m seip̃m: hoc est scd̃m hoĩem non scd̃m deum: profecto scd̃m mendacium uiuit non quia homo ip̃e mendaciũ est cum sit eius auctor & creator deus qui non est utiq; auctor creatorq; mendacii sed quia homo ita factus est rectus: ut nõ scd̃m seip̃m sed scd̃m eũ a quo factus est uiueret: id est illius potius q̃ suam faceret uoluntatem non aũt ita uiuere quẽadmodum est factus ut uiueret: hoc est mendacium Beatus qppe uult esse: etiã non sic uiuendo ut possit esse Quid est hac uoluntate mendacius Vnde nõ frustra dici potest oĩe peccatum esse mendacium Non enim fit peccatum: nisi ea uolũtate qua uolumus ut bene sit nobis: uel nolumus ut male sit nobis Ergo mendacium est quod cum fiat ut bene sit nobis hinc potiũ male est nobis. uel cum fiat ut melius sit nobis: hinc potius peius est nobis Vnde hoc nisi quia de deo bene potest eẽ homini quem delinquendo deserit: non de seipso scd̃m quem uiuendo delinquit Quod itaq; diximus hinc exstitisse ciuitates duas diuersas inter se atq; cõtrarias: q alii scd̃m carnẽ alii scd̃m spiritum uiuerent potest etiã isto modo dici: q alii scd̃m hoĩem alii scd̃m deum uiuant Apertissime qppe ad corinthios dicit. Cum enĩ sint inter uos emulatio et cõtentio: nõne carnales estis: et scd̃m hoĩem ambulatis Quod ergo est ambulare scd̃m hoĩem: hoc est scd̃m hoĩem uiuere quod a carne id est a parte hominis miore intelligitur homo Eosdem ip̃os qppe dixit superius animales: quos postea carnales ita loquens Quis enim scit inquit hoĩm que sunt hominis: nisi spiritus hominis qui ẽ in ipso Sic et que dei sunt nemo scit: nisi spiritus dei Nos autẽ inquit non spiritum huius mundi accepimus: sed spiritũ qui ex deo est: ut sciamus que a deo donata sunt nobis que & loquimur non in sapientie hũane doctis uerbis: sed in doctrina spiritus spũalibus spũalia cõparantes Animalis aũt homo non percipit que sunt spiritus dei. stulticia est enĩ illi Talibus igitur id est aĩalibus paulopost dicit Et ego fratres nõ

potui loqui uobis quasi spūalibus: sed q̄si carnalibus. Et illud et hoc eodem loquēdi modo intelligit: id est a parte totum. Et ab aīa nanq; & carne que sunt partes hoīs: potest totum significari quod est homo: atq; ita non est aliud aīalis homo aliud carnalis: sed idem ipm est utrūq; id est scd̄m hoiem uiuens homo. Sicut et nō aliud q̄ homines significantur: siue ubi legitur ex operibus legis nō iustificat̄ omnis caro: siue quod scriptum est. lxxv. aīme descenderūt in egyptum cū Iacob. Et ibi eni p oēm carnem om̄is homo: et ibi per. lxxv. aīmas. lxxv. hoīes intelligūtur. Et quod dictum est non in sapientie humane doctis uerbis: potuit dici nō sapientie carnalis: sicut quod dictū est scd̄m hoiem ambulatis: potuit dici scd̄m carnē. Magis autē hoc apparuit in his que subiunxit. Cum enim quis dicat ego sum Pauli: alius autem ego Apollo: nōne hoīes estis? Quod dicebat aīales estis & carnales estis: expressius dixit hoīes estis: quod est scd̄m hoiem uiuitis nō scd̄m deū: scd̄m quē si uiueretis dii essetis.

NOn igitur opus ē in peccatis uiciisq; nostris: ad creatoris iniuriā carnis accusare naturā: que ī genere atq; ordīe suo bona est: sed deserto creatore bono: uiuere scd̄m creatum bonum non est bonum: siue quisq; scd̄m carnem: siue scd̄m animam: siue scd̄m hominē totum qui constat ex aīma & carne: unde & nomine solius aīme et nomīe solius carnis significari potest: eligat uiuere. Nam qui uelut summū bonū laudat aīme naturam: et tanq̄ malum naturam carnis accusat: profecto & aīmam carnaliter appetit: et carnem carnaliter fugit. quoniā id uanitate sentit hūana: nō ueritate diuina. Non qdem platonici sicut manichei desipiūt: ut tanq̄ mali naturā terrena corpora detestent̄: cū om̄ia elementa qbus iste mūdus uisibilis cōtrectabilisq; compactus est: qualitatesq; eo⁊ deo artifici tribuant. Verūtamē ex terrenis artubus moribundisq; membris sic affici aīmas opinantur: ut hinc eis sint morbi cupiditatum et timo⁊ & leticie siue tristicie: qbus quatuor uel pturbationibus ut Cicero appellat: uel passionibus ut pleriq; uerbum de uerbo greco exprimunt: om̄is hūano⁊ morum uiciositas cōtinetur. Quod si ita est: qd est q̄ Eneas apud Virgilium cum audisset a patre apud inferos: aīmas rursus ad corpora redituras: hanc opinionē miratur. exclamans. O pater an ne aliquas ad celum hinc ire putandum est? Sublimes animas: iterumq; ad tarda reuerti Corpora. que lucis miseris tam dira cupido? Nunqd nam hec tam dira cupido ex terrenis artubus moribūdisq; membris adhuc inest aīmarum illi predicatissime puritati? Nonne ab huiusmodi corporeis ut dicit pestibus om̄ibus eas asserit esse purgatas: cū rursus incipiūt in corpora uelle reuerti? Vnde colligitur etiā si ita se haberet quod est oīno uanissimū: uicissim alternans incessabiliter euntiū atq; redeuntium aīmarum mūdatio & inquinatio: non potuisse ueraciter dici: om̄es culpabiles atq; uiciosos motus aīmarum eis ex terrenis corporibus inolescere. Siqdem scd̄m ipsos illa ut poeta prefatus eloquitur lucis tam dira cupido: usq; adeo nō est ex corpore: ut ab om̄i corporea peste purgatam: et extra om̄e corpus aīam constitutā: ipam cōpellat esse in corpore. Vnde etiā illis fatentibus nō ex carne tantū afficitur anima: ut cupiat metuat letetur & tristetur: uerum etiā ex seipsa his potest motibus agitari.

INterest aūt qualis sit uoluntas hominis: quia si peruersa ē peruersos habebit hos motus: si aūt recta est: nō solum inculpabiles uerū etiā laudabiles erunt. Volūtas est qppe in om̄ibus: immo om̄es nihil aliud q̄ uoluntates sunt. Nam quid est cupiditas

et leticia: nisi uoluntas in eorum consensionem que uolumus? Et qd est metus atq;
tristicia: nisi uoluntas in dissensionem ab his que nolumus? Sed cū cōsentimus appe/
tendo ea que uolumus cupiditas: cū aūt cōsentimus fruendo his que uolumus leticia
uocatur. Itemq; cū dissentimus ab eo quod accidere nolumus: talis uoluntas metus
est. cum aūt dissentimus ab eo quod nolentibus accidit: talis uolūtas tristicia est. Et
oīno pro uarietate rerum que appetūtur atq; fugiūtur: sicut allicitur uel offēditur
uoluntas hominis: ita in hos uel illos affectus mutatᷣ & uertitur. Quapropter homo
qui scd̄m deū nō scd̄m hoīem uiuit: oportet ut sit amator boni: unde fit cōsequens
ut malum oderit. Et quoniam nemo natura: sed quisquis malus est uicio malus est:
pfectum odiū debet malis qui scd̄m deū uiuit: ut nec propter uiciū oderit hominē:
nec amet uiciū propter hominem: sed oderit uicium amet hominem. Sanato enim
uicio: totum quod amare nihil autem quod debeat odisse remanebit.

NAm cuius propositum est amare deum: et non scd̄m hominem sed scd̄m deum
amare proximū sicut etiam seipm: proculdubio propter hunc amorem dicitur
uolūtatis bone: que usitatius in scripturis sanctis caritas appellatur: sed amor quoq;
scd̄m easdem sacras litteras dicitur. Nam et amatorē boni dicit apostolus eē debere:
quē regendo populo precipit eligendum. Et ipse dominus Petrum apostolū inter/
rogans: cum dixisset diligis me plus his: ille respondit domine tu scis quia amo te. Et
iterum dominus quesiuit non utrum amaret: sed utrum diligeret eum Petrus. At ille
respondit ei iterum. domine tu scis quia amo te. Tercia uero interrogatione & ipse
Iesus nō ait diligis me sed amas me: ubi secutus ait euāgelista. Cōtristatus est Petrus
quia dixit ei tercio amas me: cū dominus nō tercio sed semel dixerit amas me: bis autē
dixerit diligis me. Vnde intelligimus quia cū dicebat dominus diligis me: nihil aliud
dicebat q̄ amas me. Petrus autē non mutauit huius unius rei uerbum: sed etiā tercio
domīe inquit tu oīa scis: tu scis quia amo te. Hoc propterea cōmemorandū putaui:
quia nōnulli arbitrantur aliud esse dilectionem siue caritatē: aliud amorem. Dicūt
enim dilectionē accipiendā esse in bono: amorē in malo. Sic aūt nec ipsos auctores
secularium litterarum locutos esse certissimū est. Sed uiderint philosophi utrum uel
qua ratōe ista discernant. Amorem tamē eos in bonis rebus & erga ipm deū magni/
pendere: libri eorꝫ satis loquūtur. Sed scripturas religionis nostre quarꝫ auctoritatē
ceteris quibus litteris anteponimus: non aliud dicere amorem aliud dilectionem uel
caritatem insinuandum fuit. Nam et amorem in bono dici iam ostendimus. Sed ne
quis existimet amorem qdem et in bono & in malo: dilectionē aūt nō nisi in bono
esse dicendam: illud attendat quod in psalmo scriptum est. Qui aūt diligit iniqtatē:
odit aīam suam. Et illud apostoli Iohannis. si qs dilexerit mundū: non est dilectio
patris in illo. Ecce uno loco dilectio et in bono & i malo. Amorem aūt in malo: qa
in bono iam ostendimus: ne quis q̄ flagitet legat quod scriptū est. Erunt enī hoīes
seipsos amātes: amatores utiq; pecunie. Recta itaq; uoluntas est bonus amor: et uo/
luntas peruersa malus amor. Amor ergo inhians habere quod amat: cupiditas est. id
autē habens eoq; fruens: leticia. Fugiens quod ei aduersatur: timor ē. idq; si acciderit
sentiens: tristicia est. Proinde mala sunt ista si malus est amor: bona si bonus. Quod
dicimus: de scripturis probemus. Concupiscit apostolus dissolui et esse cum christo: et
concupiuit anima mea desiderare iudicia tua in omni tempore. Vel si accōmodatius
dicitur: desiderauit anima mea concupiscere iudicia tua. Et concupiscencia sapientie
perducit ad regnum. Hoc tamen loquendi obtinuit consuetudo: ut si cupiditas uel

cõcupiscentia dicatẽ: nec addatẽ cuius rei sit: non nisi in malo possit intelligi. Leticia apud psalmistam in bono est. letamini in domino & exultate iusti: et dedisti leticiã in corde meo. et adimplebis me leticia cũ uultu tuo. Timor in bono ẽ apud apostolum ubi ait: Cum timore & tremore uestram ipsorũ salutem operamini. Et noli altum sapere sed time. Et timeo autẽ ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: sic uestre mentes corrumpãtur a castitate que est in xp̃o. De tristicia uero quã Cicero magis egritudinẽ appellat: dolorem Virgilius ubi ait: gaudentq; dolentq;. sed ideo malui tristiciã dicere: qa egritudo uel dolor usitatius in corporibus dicitur. scrupulosior questio est utrum inueniri possit in bono.

QVas enim greci appellant eupathias: latine autem Cicero constantias nominauit. stoici tres esse uoluerunt pro tribus perturbatiõibus in aĩmo sapientis. Pro cupiditate uoluntatem. pro leticia gaudium. pro metu cautionem. pro egritudine uero uel dolore quã nos uitande ambiguitatis gratia tristiciam maluimus dicere: negauerunt aliquid posse esse in animo sapientis. Voluntas qppe inquiunt appetit bonum quod facit sapiens. Gaudium de bono adepto est: quod ubiq; adipiscitur sapiens. Cautio deuitat malũ: quod debet sapiens deuitare. Tristicia porro quia de malo est quod iam accidit. nullum aũt malum existimant posse accidere sapienti. nihil in eius animo pro illa esse posse dixerunt. Sic ergo illi loquũtur: ut uelle gaudere cauere negent nisi sapientem. stultum autem non nisi cupere: letari: metuere: contristari. Et illas tres esse constantias: has aũt quatuor perturbationes scdm Ciceronem: secundũ plurimos autem passiones. Grece autẽ ille tres sicut dixi appellantur eupathie: iste aũt quatuor pathe. Hec locutio utrũ scripturis sanctis cõgruat: cum quererem quãtum potui diligenter. illud inueni quod ait propheta. Non est gaudere impiis dicit dominus. Tanq̃ impii letari possint potius q̃ gaudere de malis: quia gaudium proprie bonorum & piorum est. Item illud in euangelio. Quecunq; uultis ut faciant uobis homines: hec & uos facite illis. ita dictũ uidetur: tanq̃ nemo possit aliquid male uel turpiter uelle seu cupere. Denique propter consuetudinẽ locutionis nõnulli interpretes addiderunt bona: et ita interpretati sunt. Quecunq; uultis ut faciant uobis homines bona. Cauendũ enim putant ne quis q̃ inhonesta uelit sibi fieri ab hõibus: ut de turpioribus taceã. certe luxuriosa cõuiuia in qbus se ipse & si illis faciat similia: hoc preceptum existimet impleturum. Sed in greco euangelio unde in latinum translatum est non legitur bona. sed quecunq; uultis ut faciant uobis hoĩes: hec & facite illis. Credo propterea quia in eo q; dixit uultis. iam uoluit intelligi bona. non enim ait cupitis sed uultis. non tamen semper his proprietatibus locutio nostra frenanda est. sed interdum his utendum est. Et cum legimus eos quorũ auctoritati resultare fas non est: ibi sunt intelligende ubi rectus sensus aliũ exitum nõ potest inuenire. sicut sunt que exempli gratia partim ex propheta: partim ex euangelio cõmemorauimus. Quis enĩ nesciat impios exultare leticia. Et tamẽ non ẽ gaudere impiis dicit dominus. Vnde quia nisi gaudere aliud est: quãdo proprie signateq; hoc uerbum ponitur. Item quis negauerit non recte precipi hominibus: ut quecũq; sibi ab aliis fieri cupiunt. hec eis & ipsi faciant: ne se inuicem turpitudine illicite uoluptatis oblectent. Et tamen saluberrimum uerissimumq; preceptum est: quecũq; uultis ut faciant uobis homines: eadem & uos facite illis. Et hoc unde: nisi quia hoc loco modo quodam proprio uolũtas posita est: que in malo accipi non potest. Locutione uero usitatiori q̃ frequẽtat maxĩe

conſuetudo ſermonis:non utiq; diceretur noli uelle mentiri omne mendacium:niſi eſſet & uoluntaſ mala:a cuiuſ prauitate illa diſtinguitur:quã predicauerũt angeli dicenteſ:pax in terra hominibuſ bone uoluntatiſ. Nam ex abundanti additum eſt bone:ſi eſſe non poteſt niſi bona. Quid autem magnum in caritatiſ laudibuſ dixiſſet apoſtoluſ:ꝙ non gaudeat ſuper iniquitate:niſi qa ita malignitaſ gaudet? Nam et apud auctoreſ ſecularium litterarum taliſ iſtorũ uerborum indifferentia reperitur. Ait enim Cicero orator ampliſſimuſ. Cupio patreſ conſcripti uoſ eſſe de/menteſ. Quia hoc uerbum ĩ bono poſuit:quiſ tam peruerſe doctuſ exiſtat:qui nõ eum cupio ſed uolo potiuſ dicere debuiſſe contendat? Porro apud Terentium fla/gicioſuſ adoleſcẽſ inſana flagranſ cupidine:nihil uolo aliud inqt niſi Philomenã. Quam uoluntatem fuiſſe libidinem:reſponſio que ibi ſerui eiuſ ſenioriſ inducitur ſatiſ indicat. Ait nanq; domĩo ſuo. Quanto ſatiuſ eſt te id dare operam:quo iſtum amorem ex animo amoueaſ tuo:q̃ id loqui quo magiſ libido fruſtra accendatur tua. Gaudium uero eoſ & in malo poſuiſſe ille ipſe uirgilianuſ teſtiſ eſt uerſuſ:ubi haſ quatuor perturbationeſ ſumma breuitate complexuſ eſt. Hinc metuũt cupiũt gaudentq; dolentq;. Dixit etiã idem auctor mala mentiſ gaudia. Proinde uolũt cauent timẽt gaudent et boni & mali. Atq; ut eadem aliſ uerbiſ enũtiemuſ:cupiũt timent letant̃ et boni & mali. Sed illi bene iſti male:ſicut hominibuſ ſeu recta ſeu peruerſa uoluntaſ eſt. Ipſa quoq; triſticia pro qua ſtoici nihil in animo ſapientiſ inueniri poſſe putauerũt:reperitur in bono & maxĩe apud noſtroſ. Nam laudat apoſtoluſ corinthioſ:ꝙ cõtriſtati fuerunt ſecundũ deum. Sed fortaſſe quiſ dixerit illiſ apoſtolũ fuiſſe congratulatũ:ꝙ contriſtati fuerunt penitendo:qualiſ triſticia niſi eorum qui peccauerunt eſſe nõ poteſt. Ita enim dicit. Video ꝙ epiſtola illa & ſi ad horam contriſtauit uoſ:nunc gaudeo.non quia cõtriſtati eſtiſ:ſed quia con/triſtati eſtiſ in penitentiã. Contriſtati enĩ eſtiſ ſecũdum deũ:ut in nullo detrimentũ patiamini ex nobiſ. Que enim ſecũdum deum triſticia eſt:penitentiam in ſalutem operatur:mundi autem triſticia operatur mortem. Ecce enim id ipm ſecundũ deũ cõtriſtari:quãtam perfecit in nobiſ induſtriam. Ac per hoc poſſunt ſtoici pro ſuiſ partibuſ reſpõdere:ad hoc uideri utilem eſſe triſticiam:ut peccaſſe peniteat:in aĩo aũt ſapientiſ ideo eſſe non poſſe:quia nec peccatum in eum cadit cuiuſ penitentia cõtriſtetur:nec ullum aliud malum quod perpetiendo & ſentiendo ſit triſtiſ. Nam et Alcibiadem ferunt ſi me de nomine hominiſ memoria non fallit:cũ ſibi beatuſ uideretur:Socrate diſputante & ei q̃ miſer eſſet quoniã ſtultuſ eſſet demonſtrante fleuiſſe. Huic ergo ſtulticie fuit cauſa etiã huiuſ utiliſ optãdeq; triſticie:qua homo eſſe ſe dolet quod eſſe non debet. Stoici autem non ſtultum ſed ſapientem aiunt triſtem eſſe non poſſe. Verum hiſ philoſophiſ quod ad hanc queſtionem de animi perturbationibuſ attinet:iam reſpondimuſ in nono huiuſ operiſ libro:oſtendenteſ eoſ non tam de rebuſ q̃ de uerbiſ cupidioreſ eſſe contentioniſ q̃ ueritatiſ.

APud noſ autẽ iuxta ſcripturaſ ſacraſ ſanamq; doctrinã:ciueſ ſancte ciuitatiſ dei in huiuſ uite peregrinatione ſecũdum deum uiuenteſ metuunt:cupiuntq; dolent gaudentq;. Et quia rectuſ eſt amor eorum:iſtaſ omneſ affectioneſ rectaſ habent. Metuunt penam eternam:cupiũt uitam eternam. dolent in re:quia ipſi in ſemetipſiſ adhuc ingemiſcunt adoptionem expectanteſ redemptionẽ corporiſ ſui. gaudẽt in ſpe:quia fiet ſermo qui ſcriptuſ eſt:Abſorpta eſt morſ in uictoria. Item metuunt peccare:cupiunt pſeuerare:dolent in peccatiſ:gaudent in operibuſ boniſ.

Vt enim metuāt peccare: audiant: quoniā abundabit iniquitas refrigescet caritas
multorum. Vt cupiant perseuerare: audiant quod scriptum est: qui perseuerauerit
usq; in finem hic saluus erit. Vt doleant in peccatis: audiāt: si dixerimus qa peccatū
non habemus nosipsos seducimus & ueritas in nobis nō est. Vt gaudeāt in opibus
bonis audiunt: hilarem datorem diligit deus. Itē sicut se infirmitas eorū firmitasq;
habuerit: metuunt temptari: cupiunt temptari: dolent in temptationibus: gaudent
in temptationibus. Vt enim metuant temptari: audiāt: si quis preoccupatus fuerit
in aliquo delicto: uos qui spūales estis instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis:
intendens teipm ne & tu tempteris. Vt autem cupiant temptari: audiant quēdam
uirum fortem ciuitatis dei dicentē. Proba me domine & tempta me: ure renes meos
et cor meū. Vt doleant in temptationibus: uident Petrum flentem. Vt gaudeant
in temptationibus: audiunt Iacobum dicentem. Omne gaudium existimate fra/
tres mei: cum in temptationes uarias incideritis. Non solum aūt propter semetipsos
his mouentur affectibus: uerum etiam propter eos quos liberari cupiūt: et ne pereāt
metuunt: et dolent si pereunt: et gaudēt si liberantur. Illum quippe optimum et
fortissimum uirum qui in suis infirmitatibus gloriatur: ut eum potissimum com/
memoremus: qui i ecclesiam xpi ex gentibus uenimus: doctorē gentium in fide &
ueritate: q & plus omnibus suis coapostolis laborauit: & pluribus epistolis populos
dei non eos tantum qui presentes ab illo uidebantur: uerū etiam illos qui futuri p/
uidebantur instruxit. Illum inq̄ uerum athletam xpi: doctum ab illo: unctum
de illo: crucifixū cū illo: gloriosum in illo: in theatro huius mundi cui spectaculū
factus est et angelis et hominibus: legitime magnum agonē certantem: & palmā
supne uocationis in anteriora sectantem: oculis fidei libentissime spectāt gaudere
cum gaudētibus: flere cum flentibus: foris habentē pugnas intus timores: cupientē
dissolui et esse cum xpo: desiderantem uidere romanos: ut aliquem fructum ha/
beat in illis sicut et in ceteris gentibus: emulantem corinthios: et ipsa emulatione
metuentem ne seducantur eorum mentes a castitate que in christo est: magnam
tristitiam & continuum dolorem cordis de israelitis habentē: q ignorantes dei iu/
stitiā et suam uolentes constituere: iustitie dei non essent subiecti: nec solū dolorē
uerum etiam luctum suum denuntiantem quibusdam: qui ante peccauerūt et nō
egerunt penitentiā sup immūditia et fornicationibus suis. Hi motus hi affectus
de amore boni et de sancta caritate uenientes: si uicia uocanda sūt: sinamus ut ea
que uere uicia sunt uirtutes uocentur. Sed cum rectam rationem sequantur iste
affectiones: quando ubi oportet adhibentur: quis eas tunc morbidas seu uiciosas
passiones audeat dicere. Quāobrem etiam ipse dominus in forma serui agere uitā
dignatus humanam sed nullum habens omnino peccatum: adhibuit eas ubi ad/
hibendas esse iudicauit. Neq; enim in quo uerū erat hominis corpus et uerus hōis
animus: falsus erat humanus affectus. Cum ergo eius in euangelio ista referuntur:
q super duritia cordis iudeorum cum ira cōtristatus sit: q dixerit gaudeo propter
uos ut credatis: q Lazarum resuscitaturus etiam lacrimas fuderit: q concupiuerit
cum discipulis suis manducare pascha: q propinquante passione tristis fuerit aīa
eius usq; ad mortē: non falso utiq; referuntur. Verum ille hos motus certe dispen/
sationis gratia ita cum uoluit suscepit animo humano: ut cum uoluit factus est
homo. Proinde quod fatendum est: etiam cum rectas & scd̄m deum habemus has
affectiones: huius uite sunt non illius quam futuram speramus: et sepe illis etiam
inuiti cedimus. Itaq; aliquādo q̄uis nō culpabili cupiditate sed laudabili caritate

moueamur: etiam dū nolumus flemus. Habemus ergo eas ex humane conditōis infirmitate: non autem ita dominus Ihesus: cuius et infirmitas fuit ex potestate. Sed dum uite huius infirmitatem gerimus: si eas omnino nullas habeamus: tunc potius non recte uiuimus. Vituperabat enim & detestabatur apostolus quosdam: quos etiam esse dixit sine affectione. Illos etiam culpauit sacer psalmus de quibus ait. Sustinui qui simul contristaretur et non fuit. Nam omnino non dolere dum sumus in hoc loco miserie: profecto sicut quidam etiam apud seculi huius literatos sensit et dixit: non sine magna mercede contingit immanitatis in animo: stuporis in corpore. Quocirca illa que aphatia grece dicitur: que si latine posset impassibilitas diceretur: si ita intelligenda est: ī animo quippe nō ī corpore accipitur: ut sine his affectionibus uiuatur: que contra rationem accidunt mentemq; perturbant: bona plane et maxime optanda est: sed nec ipsa huius est uite. Non enim qualiumcūq; uox est: sed maxime piorum multumq; iustorum atq; sāctorum: si dixerimus quoniam peccatum non habemus: nos ipsos seducimus et ueritas in nobis non est. Tunc itaq; aphatia ista erit: quando peccatum ī homine nullum erit. Nūc uero satis bene uiuitur sine crimine. sine peccato autem qui se uiuere existimat: non id agit ut peccatum non habeat: sed ut ueniam non accipiat. Porro si aphatia illa dicenda est: cum animum contingere omnino non potest ullus affectus: quis hunc stuporem non omnibus uitiis iudicet esse peiorem? Potest ergo non absurde dici: perfectam beatitudinem sine stimulo timoris et sine ulla tristicia futuram. Non ibi autem futurum amorem gaudiūq;: quis dixerit nisi omnimodo a ueritate seclusus? Si autem aphatia illa est: ubi nec metus ullus exterret nec angit dolor: auersanda est ī hac uita si recte hoc est scd'm deum uiuere uolumus. In illa uero beata que sempiterna promittitur: timor plane superandus est. Timor nāq; ille de quo dicit apostolus Iohannes: timor nō est in caritate: sed perfecta caritas foras mittit timorem: quia timor penam habet: qui autem timet non est perfectus in caritate: nō est eius generis timor cuius ille quo timebat apostolus Paulus: ne corinthii serpentina seducerentur astutia. hūc enī timorē habet caritas: imo nō habebit nisi caritas: sed illius est generis timor qui non est in caritate: de quo & ipse apostolus Paulus ait. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ī timore. Timor uero iste castus permanens in seculum seculi: si erit et in futuro seculo: nā alio mō non potest intelligi permanere in seculum seculi: non erit timor exterrens a malo quod accidere pōt: sed tenens in bono quod amitti nō pōt. Vbi enim boni adepti amor immutabilis est: profecto si dici potest: mali cauendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea uoluntas significata est: qua nos necesse erit nolle peccare: & nō solicitudīe infirmitatis ne forte peccemus: sed tranquillitate caritatis cauere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor esse poterit: ī illa certissīa securitate perpetuorum feliciumq; gaudiorū: sic dictum est timor domini castus permanens in seculum seculi: quemadmodum dictum est patientia pauperum nō peribit in eternum. Neq; enim eterna erit ipsa patientia: que necessaria non est nisi ubi toleranda sunt mala: sed eternum erit quo per patientiam peruenitur. Ita fortasse timor castus in seculum seculi dictus est permanens: quia id permanebit quo timor ipse perducit. Que cum ita sint: quoniam recta uita dicenda est qua perueniendum sit ad beatam: omnes affectus istos uita recta rectos habet: peruersa peruersos. beata uero eademq; eterna amorem habebit et gaudiū: non solū rectū uerum etiam certum: timorē autem et dolorem nullum. Vnde iā apparet utcūq;

quales esse debeant in hac pegrinatione ciues ciuitatis dei uiuentes scd̃m spiritũ nõ scd̃m carnem: hoc est scd̃m deum non scd̃m hominem: et quales in illa quo tendũt immortalitate futuri sunt. Ciuitas porro hoc est societas impiorum: nõ scd̃m deũ sed scd̃m hominem uiuentium: et in ipso cultu false contemptuq; uere diuinitatis: doctrinas hominum demonum ue sectantium: his affectibus prauis tanq̃ morbis & perturbationibus quatitur. Et si quos ciues habet qui moderari tales motus et eos quasi temperare uideantur: sic impietate superba elati sunt ut hoc ipso sint in eis maiores tumores: quo minores dolores. Et si nonnulli tanto immaniore quãto rariore uanitate hoc ĩ seipsis adamauerint: ut nullo prorsus erigant̃ et excitẽtur: nullo flectantur et inclinentur affectu humanitatem totam potius admittunt q̃ ueram assequantur tranquillitatem. Non enim quia durum aliquid ideo rectũ: aut quia stupidum ẽ: ideo sanum.

Ed utrum primus homo uel primi homines duorum erat quippe coniugiũ: habebant istos affectus in corpore animali ante peccatum: quales ĩ corpore spirituali non habebimus omni purgato finitoq; peccato: nõ immerito queritur. Si enim habebant. quomodo erant beati in illo memorabili beatitudinis loco id est in paradiso? Quis tandem absolute dici beatus potest: qui timore afficitur uel dolore? Quid autem timere uel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluẽtia bonorum: ubi nec mors metuebatur: nec ulla corporis mala ualitudo: nec aberat quidq̃ quod bona uoluntas adipisceretur: nec inerat quod carnem animum ue hominis feliciter uiuentis offenderet? Amor erat imperturbatus ĩ deum: atq; inter se cõiugium fida et sincera societate uiuentium: et ex hoc amore grãde gaudium nõ desistente quod amabatur ad fruendum. Erat deuitatio tranquilla peccati: qua manente nullum omnino aliũde malum quod contristaret irruebat. An forte cupiebant prohibitum lignum ad uescendum contingere: sed mori metuebãt: ac per hoc et cupiditas et metus iã tunc illos homines etiã in illo pturbabat loco? Absit ut hoc existimemus fuisse: ubi nullum erat omnino peccatum. Neq; enim nullum peccatum est: ea que lex dei prohibet cõcupiscere: atq; ab his quoq; abstinere timore pene non amore iusticie. Absit inq̃ ut ante omne peccatum iam ibi fuerit tale peccatũ: ut hoc de ligno admitterent quod de muliere dominus ait: qui uiderit mulierem ad concupiscendam eam iam mechatus est eam ĩ corde suo. Quam igitur felices erant et nullis agitabantur perturbationibus animorũ: nullis corporum ledebantur incõmodis: tã felix uniuersa societas esset humana: si nec illi malum quod etiam in posteros traicerent: nec quisq̃ ex eorum stirpe iniquitatem cõmitteret: que damnationem reciperet. Atq; ista permanente felicitate: donec p illam benedictionem qua dictum est crescite et multiplicamini: predestinatorũ sanctorum numerus compleretur: alia maior daretur que beatissimis angelis data est: ubi iam esset certa securitas peccaturum neminem esse: neminemq; moriturũ. & talis esset uita sanctorum post nullũ laboris et doloris mortis experimentũ: qualis erit post hec omnia in incorruptione corporũ reddita resurrectione mortuorum.

Ed quia deus cũcta presciuit: et ideo hominem quoq; peccaturum ignorare non potuit scd̃m id qd̃ presciuit atq; disposuit ciuitatem sanctã eã debemus asserere non scd̃m illud quod in nostrã cognitionem peruenire non potuit: quia ĩ dei dispositione nõ fuit. Non enim homo peccato suo diuinũ potuit perturbare

consilium: q̃si deum quod statuerat mutare compulerit: cũ deus presciendo utrũq;
preuenerit: id est et homo quẽ bonũ creauit q̃ malus esset futurus: & qd boni etiã
sic de illo esset ipse facturus. Deus enĩ et si dicitᷣ statuta mutare: unde tropica lo/
cutione ĩ scripturis sãctis etiã penituisse legitᷣ deũ: iuxta id dicitᷣ q̃ hõ sperauerat:
uel naturalium causarũ ordo gestabat: nõ iuxta id qd̃ se omĩpotens facturum eẽ
presciuerat. Fecit itaq; deus sicut scriptũ est hoĩem rectum: ac per hoc uoluntatis
bone. Non enĩ rectus eẽẽt bonã nõ habens uolũtatẽ. Bona igitᷣ uolũtas opus ẽ dei
cũ ea qppe ab illo factus ẽ homo. Mala uero uoluntas pͥma: qm̃ oĩa mala opera
p̃cessit ĩ hoĩe: defectus potius fuit qdã ab ope dei ad sua opa: q̃ opusullũ. Et ideo
mala opa qa scd̃m se non scd̃m deum: ut eorum operũ tanq̃ fructuũ malorũ uo/
lũtas ipã esset uelut arbor mala: aut ipẽ homo in q̃ntum male uolũtatis. Porro
mala uolũtas q̃uis nõ sit scd̃m naturã sed cõtra naturã: qa uiciũ est: tñ eius nature
ẽ cuius ẽ uiciũ: qd̃ nisi in natura nõ põt eẽ: sed ĩ ea quã creauit ex nihilo: nõ quã
genuit creator de semetipõ: sicut genuit uerbũ per qd̃ facta sunt oĩa. Quia & si de
terre puluere deus finxit hoĩem: eadẽ terra omĩsq; terrena materies oĩno de nihilo
ẽ. aĩamq; de nihilo factã dedit corpi cũ factus ẽ homo. Vsq; adeo aũt mala uin/
cunt a bonis: ut q̃uis sinantᷣ esse ad demõstrandum q̃ possit & ipis bene uti iusticia
puidẽtissĩa creatoris: bona tñ sine malis esse possint sicut deus ipse uerus & sũmus:
sicut omĩs sup istũ caliginosũ aerẽ celestis inuisibilis uisibilisq; creatura: mala uero
nisi in bonis esse nõ possint: quia nature in qbus sũt in q̃tũ nature sũt utiq; bone
sũt. Detrahitᷣ porro malum: non aliqua natura que accesserat uel ulla eius parte
sublata: sed ea que uiciata ac deprauata fuerat sanata atq; correcta. Arbitriũ igitᷣ
uolũtatis tunc ẽ uere liberũ: cũ uiciis peccatisq; nõ seruit. Tale datũ est a deo: qd̃
amissũ proprio uicio: nisi a quo dari potuit reddi non põt. Vnde ueritas dicit. si
uos filius liberauerit: tunc uere liberi eritis. Idipm̃ ẽ ac si diceret: si uos filius saluos
fecerit: tunc uere salui eritis. Inde qppe liberator unde saluator. Viuebat itaq; hõ
scd̃m deũ in paradiso: et corpali & spũali. Neq; enĩ erat paradisus corporalis ppter
corporis bona: & propter mẽtis non erat spũalis. Aut uero erat spiritualis quo per
interiores: & non erat corporalis quo per exteriores sensus homo frueretur. Erat
plane utrũq; ppter utrũq;. Postea uero q̃ superbus ille ãgelus ac p hoc inuidus: p
eandẽ supbiã a deo ad semetipm̃ cõuersus: & quodã q̃si tirannico fastu gaudere
de subditis q̃ eẽ subditus eligens: de spũali paradiso cecidit: de cuius lapsu sociorũq;
eius q ex angelis dei ãgeli eius effecti sũt: in libris undecĩo & duodecimo huius opis
satis quantũ potui disputaui: male suasa uersutia in hoĩs sensũ serpere affectans:
cui utiq; stanti qm̃ ipse ceciderat inuidebat: colubrũ in paradiso corporali ubi cũ
duobus illis hoĩbus masculo et femina: animalia etiam terrestria cetera subdita et
innoxia uersabantur: animal scilicet lubricum & tortuosis anfractibus mobile o/
peri suo cõgruum per quẽ loqueretᷣ elegit: eoq; p angelicã presentiã prestantioreq;
naturam spirituali neqtia sibi subiecto: & tanq̃ instrumẽto abutens fallacia ser/
mocinatus est femine: a parte scilicet inferiore illius humane copule incipiens: ut
gradatim perueniret ad totũ: non estimans uirũ facile credulum: nec errãde posse
decip: sed dũ alieno cedit errori. Sicut enĩ Aaron erranti populo ad idolũ fabri/
candũ non cõsensit inductus: sed cessit obstrictus: nec Salamonẽ credibile ẽ errore
putasse idolis esse seruiendũ: sed blãditiis femineis ad illa sacrilegia fuisse cõpulsũ:
ita credendũ est illũ uirũ sue femine suni unũ hominẽ hoĩ: coniugẽ cõiugi: ad dei
legẽ transgrediendum non tanq̃ uerum loquenti credidisse seductum: sed sociali

necessitudine paruisse. Nō enī frustra dixit apostolus Adā non ē seductus; mulier autē seducta est: nisi qa illa qđ ei serpens locutus ē tanq̄ uerū esset accepit. Ille autē ab unico noluit cōsortio dirimi: nec in cōione peccati: nec ideo minus reus sed sciens prudensq; peccauit. Vnde & apostolus nō ait nō peccauit: sed non ē seductus. Nā utiq; ipsū ostēdit ubi dicit: per unū hominē intrauit peccatū in mundū: & paulo/post apertius. in similitudīe inqt p̄uaricatōis Ade. Hos autē seductos ītelligi uoluit: q id quod faciunt non putant esse peccatū. ille autē sciuit. Alioquin quō uerū erit: Adam non ē seductus? Sed inexptus diuine seueritatis in eo falli potuit: ut ueniale crederet esse cōmissū. Ac per hoc ī eo qdem q mulier seducta ē non ē ille seductus: sed eum fefellit quomō fuerat iudicandū quod erat dicturus: mulier quam dedisti mihi sociā: ipa mihi dedit et mādūcaui. Quid ergo opus est pluribus? Et si credēdo non sunt ambo decepti: peccando tñ ambo sunt capti: et diaboli laqueis implicati.

SI quē uero mouet cur aliis peccatis sic natura nō mutet hūana: quēadmodū illa duorū primoꝝ hoīm preuaricatōe mutata ē: ut tante corruptioni q̄tam uidemus atq; sentimus: & per hāc subiaceret & morti: ac tot & tātis tanq; inter se cō/trariis perturbaretur et fluctuaret affectibus. q̄lis ī paradiso ante peccatum licet in corpore ēēt aīalis utiq; nō fuit: si quis hoc mouet ut dixi: nō ideo debet existimare leue ac paruū illud fuisse cōmissum: qa in esca factū est: nō qdem mala nec noxia nisi qa prohibita. Neq; enī quidq̄ mali deus in illo tante felicitatis paradiso crearet atq; plantaret. Sed obedientia commendata est in precepto: que uirtus in creatura rationali mater quodammō est oīum custosq; uirtutum: quando qdem sic facta est ut ei subditā eē sit utile: perniciosū autē suā nō eius a quo creata ē facere uolūtatē. Hoc itaq; de uno cibi genere nō edendo: ubi aliorū tanta copia subiacebat: tā leue preceptum ad obseruandū. tam breue ad mēoriam retinendū: ubi presertim nondū uoluntati cupiditas resistebat: quod de pena transgressionis postea subsecutum ē: tāto maiore iniusticia uiolatum ē: quāto faciliore posset obseruātia custodiri.

IN occulto autē mali esse ceperunt ut in apertā inobediētiā laberent. Non enī ad malū opus peruenirēt: nisi precessisset mala uoluntas. Porro male uolūtatis inicium quid potuit esse nisi superbia? Inicium enim oīs peccati superbia ē. Quid ē autē superbia: nisi puerse celsitudinis appetitus? Peruersa enī est celsitudo deserto eo cui debet animus inherere: principiū sibi quodammō fieri atq; eē. Principiū hoc fit: cū sibi nimis placet. Sibi uero ita placet: cū ab illo bono immutabili deficit: qđ ei magis placere debuit q̄ ipse sibi. Spontaneus aūt est iste defectus: qm̄ si uoluntas ī amore superioris immutabilis boni a quo illustrabatur ut uideret: & accendebaē ut amaret: stabilis permaneret: nō inde ad sibi placendū auerteretē: et ex hoc tene/bresceret & frigesceret: ut uel illa uerū crederet dixisse serpentē: uel ille dei mādato uxoris preponeret uoluntatem: putaretq; se uenialiter transgressorē esse precepti: si uite sue sociā non desereret etiā in societate peccati. Non ergo malū opus factū est id est illa transgressio: ut cibo prohibito uescerentur: nisi ab eis q mali iā erāt. Neq; enī fieret ille fructus malus: nisi ab arbore mala. Vt autem esset arbor mala cōtra naturam factum ē: qa nisi uicio uoluntatis quod cōtra naturā est: nō utiq; fieret: sed uicio deprauari nisi ex nihilo facta natura nō posset. Ac per hoc ut natura sit ex eo habet q a deo facta ē: ut aūt ab eo qđ facta ē deficiat: ex hoc q de nihilo facta ē. Nec sic defecit homo ut omnino nihil esset: sed ut inclinatus ad seipsū minus

esset q̃ erat: cum ei q summe ẽ inherebat. Relicto itaq; deo: esse in semetipso hoc ẽ sibi placere: non iã nihil esse est sed nihilo propinquare. Vnde superbi scd̃m scripturas sanctas: alio noīe appellant̃ sibi placentes. Bonũ est enim sursum habere cor: nõ tñ ad seipsũ qđ est superbie: sed ad dñm quod ẽ obedientie: que nisi humiliũ non põt esse. Est igitur aliquid humilitatis miro mõ: qđ sursũ faciat cor: et ẽ aliqd elatiõis quod deorsũ faciat cor. Hoc quidẽ q̃si contrariũ uidet̃: ut elatio sit deorsũ: & hu/militas sursũ. Sed pia humilitas facit subditum superiori. nihil ẽ autẽ superius deo: et ideo exaltat hũilitas que facit subditũ deo. Elatio aũt que ĩ uicio ẽ: eo ipo quo respuit subiectionẽ: cadit ab illo quo non ẽ q̃dq̃ superius: & ex hoc erit inferius: et fit quod scriptũ est. Deiecisti eos cũ extollerent̃. Nõ enim ait cũ elati fuissent: ut prius extollerent̃ et postea deicerent̃: sed cũ extollerent̃ tũc deiecti sunt. Ipsũ qppe extolli: iam deici est. Quapropter q̄ nũc in ciuitate dei & ciuitati dei in hoc seculo peregrinãti maxĩe cõmendat̃ hũilitas: & in eius rege q ẽ xp̃us maxĩe p̃dicat̃: con/trariũq; huic uirtuti elatiõis uiciũ: in eius aduersario q ẽ diabolus maxĩe domiari: sacris literis edocet̃. Profecto ista ẽ magna differentia qua ciuitas unde loquimur utraq; discernit̃: una scilicet societas piorũ hoim: altera impiorũ: singula queq; cum angelis ad se ptinẽtibus: in qbus p̃cessit hac amor dei: hac amor sui. Manifesto ergo aptoq; peccato: ubi factũ est quod deus fieri p̄hibuerat: diabolus hoiem non dece/pisset: nisi iã ille sibi ipsi placere cepisset. Hinc enĩ et delectauit qđ dictum est: eritis sicut dii: qđ melius esse possent sũmo ueroq; principio cohęrẽdo per obedientiã: nõ suũ sibi existendo pricipiũ p̄ sup̄biã. Dii enĩ creati: nõ sua ueritate sed dei ueri par/ticipatiõe sunt dii: plus aũt appetẽdo minus ẽ: q dũ sibi sufficere diligit: ab illo q ei uere sufficit deficit. Illud itaq; malũ quo cũ sibi homo placet tanq̃ sit et ipe lumẽ: auertitur ab eo lumine qđ ei si placet & ipse fit lumen. Illud inq̃ malum p̃cesserat in abdito: ut sequeret̃ hoc malum qđ perpetratũ est ĩ aperto. Verũ est enim quod scriptum ẽ. Ante ruinã exaltat̃ cor: & ante gloriã humiliat̃. Illa prorsus ruina que fit in occulto: precedit ruinam que fit ĩ manifesto: dũ illa ruina eẽ nõ putat̃. Quis enĩ exaltationẽ ruinã putat: cum iã sit ibi defectus: quo ẽ relictus excelsus. Quis autẽ ruinã esse nõ uideat: qñ fit mãdati euidens & ĩdubitata transgressio? Propter hoc deus illud p̄hibuit: quod cũ esset admissum: nulla defendi posset imaginatione iusticie. Et ideo audeo dicere: superbis eẽ utile cadere in aliqđ apertũ manifestũq; peccatũ: unde sibi displiceant qui iã sibi placẽdo ceciderãt. Salubrius enĩ Petrus sibi displicuit qñ fleuit: q̃ sibi placuit qñ presumpsit. Hoc dicit & sacer psalmus. Imple facies eorũ ignominia: et querent nomen tuũ dñe: id est ut tu eis placeas querẽtibus nomẽ tuũ: q sibi placuerant querendo suum. De superbia transgressionis que peior fuit transgressione deterior

SEd est peior damnabiliorq; superbia: qua etiã in peccatis manifestis suffugiũ excusationis inquiritur: sicut illi primi homines: quorum & illa dixit serpens seduxit me & manducaui: et ille dixit mulier quam dedisti mihi hec mihi dedit de ligno et edi. Nusq̃ hic sonat petitio uenie: nusq̃ imploratio medicine. Nã licet isti non sicut Cayn quod commiserunt negẽt: adhuc tñ superbia querit in aliũ referre quod p̄peram fecit: superbia mulieris in serpentẽ: superbia uiri ĩ mulierẽ. Sed accu/satio potius q̃ excusacio uera ẽ: ubi mandati diuini ẽ aperta transgressio. Neq; enĩ hoc propterea nõ fecerunt: qa id mulier serpente suadẽte: uir muliere impartiente cõmisit: q̃si quidq̃ deo cui uel crederet̃ uel cederet̃ anteponendum fuit. De infelicitate ... primi hoĩes pro sua inobedientia receperunt

Via ergo contẽptus est deus iubens q hominẽ creauerat: q ad suã imaginẽ eum fecerat: qui ceteris animalibus preposuerat: qui in padiso constituerat: q rerũ oĩm copiã salutisq; prestiterat: qui pceptis nec pluribus nec grandibus nec difficilibus onerauerat: sed uno breuissĩo atq; leuissimo ad obediẽtie salubritatẽ adminiculatus fuerat: quo sup eã creaturã cui libera seruitus expediret se eẽ dñm cõmonebat: iusta damnatio subsecuta ẽ: talisq; damnatio: ut homo q custodiẽdo mãdatũ futurus fuerat etiã carne spiritualis: fieret etiã mẽte carnalis: & qa supbia sibi placuerat: dei iustitia sibi donaretur: ne sicut affectabat in sua esset omnimõ pcãte: sed a seipõ quoq; dissẽtiens: sub illo cui peccãdo consensit: p libertate quam cõcupiuit durã miserãq; ageret seruitutẽ mortuus spũ uolens & corpe: moriturus inuitus: desertor eterne uite: etiã eterna nisi gratia liberaret morte dãnatus. Quisq; huiusmõi dãnationẽ uel nimiã uel iniustã putat: metiri pfecto nescit quãta fuerit ĩ peccãdo iniqtas: ubi tãta erat nõ peccãdi facilitas. Sicut enĩ abrae non ĩmerito magna obedĩa pdicat: qa ut occideret filiũ res difficillĩa ẽ ĩpata: ita & in padiso tanto maior inobediẽtia fuit: quãto id qđ pceptũ ẽ nullius difficultatis fuit. Et sicut obedientia secundi hominis eo predicabilior quo factus est obediens usq; ad mortem: ita inobedientia primi hõis eo detestabilior quo factus ẽ inobediens usq; ad mortem. Vbi enĩ magna ẽ inobedientie pena proposita: & res a creatore facilis impata: quis nã satis explicet quãtũ malũ sit nõ obedire in re facili & tãte ptãtis ĩperio: & tãto terrenti supplitio? Deniq; ut breuiter dicat: in illius peccati pena: quid inobedientie nisi inobedientia retributa ẽ? Nã que hõis ẽ alia miseria: nisi aduersus eũ ipsũ inobedientia eius ipsius: ut qm noluit quod potuit: qđ non põt uelit? In padiso enĩ etiã si non omnia poterat ante peccatũ: quidquid tamẽ non poterat non uolebat: & ideo poterat omnia que uolebat. Nũc uero sicut ĩ eius stirpe cognoscimus: & diuina scriptura testat: homo uanitati similis factus ẽ. Quis enim enumerat q̃ multa que non potest uelit: dum sibi ipse id est uoluntati eius ipse animus eius: eoq; inferior caro eius nõ obtẽpat? Ipso nãq; inuito: & animus plerũq; turbatur: & caro dolet: & ueterascit: & moritur: & quidqd aliud patimur: quod nõ pateremur inuiti: si uoluntati nostre nostra natura omnimodo atq; ex omnibus partibus obediret. At enĩ aliqd caro patit: quo seruire non sinitur. Quid interest unde: dum tamẽ per iustitiã dñantis dei cui subditi seruire noluimus: caro nostra que nobis subdita fuerat nõ seruiẽdo molesta sit: q̃uis nos deo nõ seruiẽdo molesti nobis potuerimus esse non illi? Neq; enim sic ille nostro ut nos seruitio corporis indigemus. et ideo nostra ẽ quod percipimus: nõ illius pena qđ fecimus. Dolores porro qui dicuntur carnis aĩe sũt in carne et ex carne. Quid enim caro per seipsã sine anima uel dolet uel cõcupiscit? Sed cũ cõcupiscere caro dicitur uel dolere: aut ipse homo est sicut disseruimus: aut aliquid anime quod carnis afficit passio: uel aspera ut faciat dolorem: uel lenis ut uoluptatẽ. Sed dolor carnis tã/tũmodo offensio est anime ex carne: et quedã ab eius passione dissentio: sicut aĩe dolor que tristicia nuncupat: dissentio est ab his que nobis nolentibus acciderũt. Sed tristitiã plerũq; precedit metus: qui & ipse in anima ẽ non in carne. Dolorẽ autem carnis nõ pcedit ullus q̃si metus carnis: qui ante dolorẽ in carne sentiatur: uoluptatẽ uero precedit quidam appetitus qui sentit in carne: q̃si cupiditas eius. sicut fames et sitis: et ea que in genitalibus usitatius libido nominatur: cũ hoc sit generale uocabulũ omnis cupiditatis. Nã et ipsã iram nihil aliud esse q̃ ulciscẽdi libidinẽ ueteres diffinierũt: q̃uis nõ nunq̃ homo ubi uindicte nullus est sensus: etiã

rebus inanibus irascat: ut male scribentē stilū collidat uel calamū frangat iratus. Verū et ista licet irrationabilior: tñ quedā ulciscendi libido ē & nescio qua ut ita dixerim q̃si umbra retributionis: ut q mala faciunt mala patiant. Et igit libido ulciscēdi que ira dicit: ē libido habendi pecuniā que auaritia: ē libido quōcunq; uincendi que peruicatia: est libido gloriandi que iactantia nuncupat. Sūt multe uarieq; libidines: quarū nōnulle habēt etiā uocabula ꝓpria: quedā uero nō habēt. Quis enim facile dixerit quid uocet libido dominādi: quā tamen plurimū ualere i tirānorū animis etiā ciuilia bella testant?

Vm igit sint multarū libidines rerū: tñ cum libido dicit neq; cuius rei libido sit addit: nō fere assolet animo occurrere nisi illa qua obscene partes corpis excitantur. Hec autē sibi nō solū totum corpus nec solū extrinsecus: uerū etiam intrinsecus uendicat: totūq; commouet hominem: animi similis affectu cum carnis appetitu cōiuncto atq; ꝑmixto: ut ea uoluptas sequat q̃ maior in uoluptatibus corporis nulla ē: ita ut momento ipso temporis quo ad eius peruenit extremum: pene omnis acies & quasi uigilia cogitationis obruat. Quis autē amicus sapientie sanctorūq; gaudiorū coniugalem agens uitā: sed sicut apostolus monuit sciens suū uas possidere in sanctificatione & bonore: nō in morbo desiderii sicut et gētes que ignorant deū: non mallet si posset sine hac libidine filios procreare: ut etiā in hoc serende prolis officio sic eius menti ea que ad hoc opus creata sūt: queādmodum cetera suis queq; operibus distributa mēbra seruirent: nutu uolūtatis acta nō estu libidinis incitata? Sed neq; ipsi amatores huius uoluptatis: siue ad concubitus cō/iugales siue ad immunditias flagitiorum cum uoluerint commouentur: sed aliqñ importunus est ille motus nullo poscente: aliqñ autem destituit inhiantem. et cum in animo concupiscētia ferueat friget in corpore: atq; ita mirum in modum non solum generandi uoluntati uerū etiā lasciuiendi libidini libido non seruit. & cum tota plerumq; menti cohibenti aduersetur nonnunq̃ aduersus seipsa diuiditur: cō/motoq; animo in commouendo corpore seipsa non sequitur.

De nuditate primorum post peccatum turpem pudendamque uiderunt.

MErito huius libidinis maxime pudet: merito & ipsa mēbra que suo quodam ut ita dixerim iure: non oīmodo ad arbitrium nostrum mouentur aut non mouentur: pudenda dicuntur: quod ante peccatum hominis non fuerunt. Nam sicut scriptum est nudi erāt & nō confūdebant: nō ꝙ eis sua nuditas esset icognita: sed turpis nuditas nō dum erat: quia nondum libido membra illa preter arbitrium cōmouebat: nōdū ad hōis iobedientiā redarguendā sua iobediētia caro quodāmō testimoniū perhibebat. Neq; enim ceci creati erāt ut imperitum uulgus opinatur: quādo quidē & ille uidit aīalia quibus nomia iposuit: et de illa legit uidit mulier quia bonū est lignū in escā: et quia placet oculis ad uidendū. Patebant ergo oculi eorum: sed ad hoc non erant aperti hoc est non attenti ut cognoscerent quid eis indumento gratie prestaret: quādo membra eorū uoluntati repugnare nesciebāt. Qua gratia remota: ut pena reciproca iobediētia plecteret: extitit i motu corpis quedā ipudens nouitas: unde eēt indecens nuditas: & fecit attētos reddiditq; cōfusos. Hic est ꝙ postea q̃ mandatū dei aperta transgressione uiolarūt: scriptū ē de illis. Et aperti sunt oculi amborū: & cognouerūt q nudi erāt: et consuerūt folia ficus & fecerunt sibi cāpestria. Aperti sūt inquit oculi amborū: nō ad uidendū nā et antea uidebāt: sed ad discernendum inter bonū quod amiserant et malū q̃uo ceciderant.

Vnde & ipsum lignum eo q istam facerec dinoscẽciã: si ad uescendũ contra uetitũ tangeretur: ex ea re nomẽ accepit ut appellaretur lignũ scientie boni et mali. Ex aperta enĩ morbi molestia: euidẽtior fit etiã iocũditas sanitatis. Cognouerũt ergo qa nudi erant: nudati scilicet ea gratia: q̃ fiebat ut nuditas corporis nulla eos lege peccati menti eorũ repugnante confũderet. Hoc itaq; cognouerũt: quod felicius ignorarent: si deo credentes & obediẽtes nõ cõmitterẽt quod eos cogeret experiri: infidelitas & inobedientia quid noceret. Proinde cõfusi iobediẽtia carnis sue: tãq̃ teste pena iobediẽtie sue: cõsuerũt folia fici et fecerũt sibi cãpestria id ẽ succĩctoria genitaliũ. Nã quidã interpretes succinctoria posuerunt. Porro aũt cãpestria latinũ quidẽ uerbũ ẽ: sed ex eo dictũ · q iuuenes qui nudi exercebant in campo pudẽda operiebãt: unde q ita succincti sũt campestratos uulgus appellat. Quod itaq; aduersus damnatã culpã iobediẽtie uoluntatẽ libido inobediẽter mouebat: uerecundia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gẽtes qm̃ ab illa stirpe ꝑcreate sũt: usq; adeo tenent in usu pudenda uelare: ut qdam barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant: sed cum earũ tegumentis lauant. per opacas quoq; idie solitudines cũ quidã nudi philosophentur: unde gymnosophiste noiant: adhibẽt tamẽ genitalibus tegumenta: qbus p cetera mẽbroꝝ carẽt.

OPus uero ipsum quod libidine tali peragit: nõ solum in quibusq; stupris ubi latebre ad subterfugienda hũana iudicia reqrunt: uerũ etiã i usu scortorũ quã terrena ciuitas licitã turpitudinẽ fecit: q̃uis id agat quod eius ciuitatis nulla lex uindicat: deuitat tamen publicũ etiã permissa atq; ipunita libido conspectũ: et uerecũdia naturali habent prouisum lupanaria ipa secretum: faciliusq; potuit impudicitia nõ habere uincula ꝓhibitionis: q̃ ipudentia remouere latibula illius feditatis. Sed hanc etiam ipsi turpes turpitudinẽ uocant: cuius licet sint amatores: ostentatores esse non audent. Quid cõcubitus cõiugalis: qui scd̃m matrimonialiũ prescripta tabularum procreandorum fit causa liberorum: Nonne et ipse q̃q̃ sit licitus et honestus: remotũ ab arbitris cubile cõquirit: Nõne omnes famulos atq; ipsos etiã paranimphos et quoscunq; ingredi quelibet necessitudo ꝑmiserat: ante mittit foras q̃ uel blandiri coniunx coniugi incipiat: Et quoniã sicut ait quidam etiã romani maximus auctor eloq: omnia recte facta in luce se collocari uolũt. id est appetũt sciri: hoc recte factũ sic appetit sciri: ut tamẽ erubescat uideri. Quis enim nescit ut filii procreent quid inter se cõiuges agant: quãdo quidẽ ut id agat tanta celebritate ducunt uxores: et tñ cum agit unde filii nascantur: nec ipi filii si qui inde iam nati sũt testes fieri permittuntur. Sic enĩ hoc recte factum ad sui notitiã lucem appetit animorum: ut tamen refugiat oculorum. Vnde hoc nisi qa sic geritur quod deceat ex natura: ut etiã quod pudeat comitetur ex pena.

HInc est q et illi philosophi q ueritati ꝓpius accesserũt: iram atq; libidinem uitiosas animi partes eẽ confessi sũt: eo q turbide atq; inordinate mouerẽt ad ea etiã que sapiẽtia ꝓpetrari uetat: ac per hoc opus habere moderatrice mente atq; rõe. Quã partem animi tertiã uelut in arce quadã ad istas regendas ꝓhibẽt collatam: ut illa imperante istis seruientibus: possit in hoie iustitia ex oĩ animi parte conseruari. He igit̃ partes quas & in hoie sapiente ac tẽꝑante fatentur esse uitiosas: ut eas ab his rebus ad quas iniuste mouentur mens compescendo et

cohibendo refrenet ac reuocet: atq; ad ea pmittat que ſapientie lege cōceſſa ſūt: ſicut iram ad exercendam iuſtā coertionē: ſicut libidinem ad propagande prolis officiū: he inq̄ partes in paradiſo ante peccatū uitioſe non erant. Non enī contra rectā uoluntatem ad aliqd mouebant̄: unde neceſſe eſſet eas rationis tanq̄ frenis regentibus abſtinere. Nam ꝙ nūc ita mouent̄: et ab eis qui tēperanter et iuſte & pie uiuūt: alias facilius alias difficilius: tamen cohibendo et refrenādo modificāt̄: non eſt utiq; ſanitas ex natura ſed languor ex culpa. Quod autē ire opa aliarūq; affectionum: in quibuſq; dictis atq; factis non ſic abſcondit uerecūdia ut opera libidinis que fiunt genitalibus membris: qd cauſe ē niſi qa in ceteris membra corpis nō ipſe affectiones: ſed cū eis cōſenſerit uolūtas mouet: que ī uſu eoꝝ omnino dn̄at̄? Nam qſquis uerbū emittit iratus: uel etiā quēq̄ percutit: non poſſet hoc facere niſi lingua et manus iubente quodāmō uoluntate mouerent̄: que membra etiā cū ira nulla eſt mouent̄ eadē uoluntate. At uero genitales corporis partes ita libido ſuo iuri quodāmō mācipauit: ut moueri non ualeant ſi ipſa defuerit: et niſi ipſa uel ultro uel excitata ſurrexerit. Hoc ē quod pudet: hoc ē qđ intuenciū oculos eru/beſcendo deuitat. Magiſq; fert homo ſpectantium multitudinem quando iniuſte iraſcitur homini: q̄ uel unius aſpectum quando iuſte miſcet̄ uxori.

HOc illi canini philoſophi hoc ē cinici nō uiderunt: proferentes cōtra hūanā uerecundiā: quid aliud q̄ caninā hoc ē īmundam īpudentemq; ſententiā: ut ſalicet qm̄ iuſtum ē quod fit cum uxore: palā non pudeat id agere: nec ī uico nec platea qualibet coniugalē concubitū deuitare. Vicit tn̄ pudor naturalis opīonem eius erroris. Nā & ſi perhibent hoc aliquādo gloriabundum feciſſe Dyogenem: ita putantem ſectā ſuā nobiliorē futurā: ſi ī hoīm memoriā inſignior eius impudētia figeretur: poſtea tn̄ a cinicis fieri ceſſatum eſt: pluſq; ualuit pudor ut erubeſcerent hoīes hominibus: q̄ error ut hoīes canibus eſſe ſimiles affectarent. Vnde et illum uel illos q hoc feciſſe referunt̄: potius arbitror concūbentiū motus dediſſe oculis hominum neſcientium quid ſub pallio gereretur: q̄ humano premente conſpectu potuiſſe illam peragi uoluntatem. Ibi enim philoſophi non erubeſcebant uideri ſe uelle concūbere. ubi libido ipa erubeſceret ſurgere. Et nunc uidemus adhuc eſſe philoſophos cinicos. Hi enī ſunt qui non ſolum amitiunt̄ pallio: uerū etiā clauā ferunt. nemo tamē eorum audet hoc facere: quod ſi aliqui auſi eſſēt: ut nō dicam ictibus lapidantium: certe conſpuentiū ſaliuis obruerent̄. Pudet igitur huius libi/dinis humanā ſine ulla dubitatione naturā: & merito pudet. In eius qppe īobedīa que genitalia corporis membra ſolis ſuis motibus ſubdidit: & poteſtate uoluntatis eripuit: ſatis oſtendit̄ qd ſit hōis illi prime inobediētie retribucū quod in ea parte maxīe oportuit apparere qua generatur ipa natura: que illo primo & magno in deterius ē mutata peccato: a cuius nexu nullus eruitur: niſi id qđ cū omnes in uno eſſent in communem pernitiē ꝑpetratum eſt: & dei iuſtitia uindicatū: dei gratia in ſingulis expietur.

ABſit itaq; ut credamus illos cōiuges in paradiſo conſtitutos: per hāc libidinē de qua erubeſcendo eadē mēbra texerūt: īpleturos fuiſſe quod in ſua bene/dictione deus dixit: creſcite et multiplicamini et īplete terrā. Poſt peccatū qppe orta eſt hec libido: poſt peccatum eam natura non īpudens amiſſa poteſtate cui corpus ex omni parte ſeruiebat: ſenſit: attēdit: erubuit: operuit. Illa uero bn̄dictio

nuptiarum: ut côiugati crescerent & multiplicarent et iplerent terram: quãuis et in delinquẽtibus mansent: tñ anteq̃ delinquerẽt data ẽ: ut cognosceret p creationẽ filiorum ad gloriã cõnubii non ad penã pertinere peccati. Sed nunc hoies pfecto illius que in paradiso fuit felicitatis ignari: nisi per hoc quod expti sunt: id est per libidinẽ de qua uidemus ipsam etiã honestatem erubescere nuptiarũ: non potuisse gigni filios opinant. alii scripturas diuinas ubi legit post peccatũ puduisse nuditatis & pudenda esse contecta: prorsus nõ accipiẽtes: sed infideliter irridentes. alii uero q̃uis eas accipiant et honorent: illud tñ qd dictũ ẽ crescite & multiplicamini non scdm carnalem fecunditatem uolunt intelligi: qa et scdm animam legit tale aliquid dictũ. Multiplicabis in anima mea uirtutem: ut id quod in genesi sequtur et implete terram et dñamini eius: terram intelligãt carnem quam presentia sua implet anima eiusque maxime dominat cum in uirtute multiplicatur. carnales aũt fetus sñ libidine que post peccatũ exorta: inspecta: confusa: uelata ẽ: nec tũc nasci potuisse sicut neq; nunc possunt: nec i padiso futuros fuisse: sed foris sicut et factũ ẽ. Nã posteaq̃m inde dimissi sũt: ad gignẽdos filios coierũt eosq; genuerũt.

Nos autem nullo modo dubitamus: scdm benedictionem dei crescere et multiplicari et iplere terrã: donũ esse nuptiarũ quas deus ante peccatũ hoĩs ab initio constituit: creando masculum et feminã: qui sexus euidens utiq; in carne ẽ. Huic qppe operi dei et benedictio ipsa subiuncta est. Nã cũ scriptura dixisset masculũ et feminã fecit eos: cõtinuo subdidit & benedixit eos deus dicens: crescite et multiplicamini et implete terram: et dñamini eius et cetera. Que oĩa q̃quã nõ inconuenienter possint etiã ad intellectũ spiritualẽ referri: masculus tñ & femina non sicut simile aliquid etiã in homine uno intelligi põt: qa uidelicet in eo aliud est quod regit aliud quod regitur: sed sicut euidentissime apparet in diuersi sexus corporibus masculum & feminam ita creatos: ut prolem generando crescerent et multiplicarentur et implerẽt terrã. Cui sentẽtie tam euidenti magne absurditatis est reluctari. Neq; enim de spiritu qui imparat et carne que obtẽperat: aut de aĩo rationali qui regit: & irrationali cupiditate que regit: aut de uirtute cõtẽplatiua que excellit: et de actiua que subdit: aut de intellectu mentis & sensu corporis: sed aperte de uinculo coniugali quo inuicẽ sibi uterq; sexus obstringitur dominus interrogatus: utrũ liceret quacũq; causa dimittere uxorem: qm̃ propter duriciam cordis israelitarum Moyses dare libellum repudii permisit: respõdit atq; ait. Nõ legistis qa qui fecit hominẽ ab initio: masculum et feminã fecit eos et dixit. ppter hoc dimittet homo patrem et matrẽ et adherebit uxori sue: et erunt duo i carne una. Itaq; iam non sunt duo sed una caro. Quod ergo deus cõiunxit homo non separet. Certũ est igitur masculum et feminam ita primitus institutos: ut nũc hoĩes duos diuersi sexus uidemus et nouimus: unũ autem dici uel propter cõiunctionẽ: uel propter originem femine que de masculi latere creata est. Nã et apostolus p hoc primuũ quod deo instituente precessit exemplum: singulos quosq; admonet ut uiri uxores suas diligant.

Q Visq; aũt dicit non fuisse coituros nec generaturos nisi peccassent: quid dicit nisi propter numerositatem sanctorum necessarium hominis fuisse peccatum? Si enim non peccando soli remanerent: qa sicut putant nisi peccassent generare non possent: pfecto ut non soli duo iusti hoĩes possent ẽẽ sed multi: necessariũ peccatũ

fuit. Quod ſi credere abſurdú eſt: illud potiuſ eſt credendum: ꝙ ſáctorú numeruſ
q̃ntuſ complende illi ſufficit beatiſſime ciuitati: tantuſ exiſteret et ſi nemo pec-
caſſet. q̃ntuſ nunc per dei gratiam de multitudine colligiẽ peccatoꝝ: quouſq; filii
huiuſ ſeculi generant & generantur. Et ideo ille nuptie digne felicitate paradiſi
ſi peccatú non fuiſſet: et diligendá prolem gignerent: et pudendam libidinem non
haberent. Sed quomó id fieri poſſet: nunc non eſt quo demonſtretur exẽplo: nec
ideo tñ incredibile debet uideri etiá illud unú ſine iſta libidine uoluntati potuiſſe
ſeruire: cui tot membra nunc ſeruiunt. At uero manuſ et pedeſ mouemuſ cú uolu-
muſ ad ea que hiſ mẽbriſ agenda ſút ſine ullo reniſu táta facilitate: q̃ta & i nobiſ
& in aliiſ uidemuſ maxíe in artificibuſ quorúq; opeꝝ corporaliú: ubi ad exercẽdá
infirmiorem tardioremq; naturá agilior acceſſit induſtria: et nó credimuſ ad opuſ
generationiſ filiorum: ſi libido non fuiſſet que peccato inobedientie retribuea eſt:
obedienter hominibuſ ad uolútatiſ nutú ſimiliter ut cetera potuiſſe illa membra
ſeruire? Nóne Cicero in libriſ de republica cú de ípiorú differentia diſputaret: et
huiuſ rei ſimilitudinẽ ex natura hóíſ aſſumeret: ut filiſ dixit ípari corpiſ mẽbriſ
propter obediendi facilitatẽ: uicioſaſ uero aími parteſ ut ſeruoſ aſperiuſ coerceri?
Et utiq; ordine naturali animuſ anteponitur corpori: & tamẽ ipſe animuſ impat
corpori faciliuſ q̃m ſibi. Verútamen hec libido de qua nunc diſſerimuſ: eo magiſ
erubeſcenda exiſtit: quo animuſ in ea nec ſibi efficaciter impat ut oíno nó libeat:
nec omnimó corpori: ut pudenda membra uoluntaſ potiuſ q̃ libido commoueat.
Quod ſi ita eſſet: pudenda non eſſent. Núc uero pudet aímú reſiſti ſibi a corpe:
quod ei natura inferiore ſubiectú eſt. In aliiſ qppe affectionibuſ cum ſibi reſiſtit:
ideo minuſ pudet quia cum a ſeipſo uinciẽ ipſe ſe uincit: & ſi íordinate atq; uicioſe:
qa ex hiſ partibuſ que rationi ſubici debẽt: tamẽ a partibuſ ſuiſ ac p hoc ut dictú
eſt a ſeipſo uincitur. Ná cú ordinate ſe animuſ uincit: ut irrationaleſ motuſ eiuſ
menti rationiq; ſubdantur: ſi tñ & illa deo ſubdita eſt laudiſ atq; uirtutiſ ẽ. Minuſ
tamen pudet: cum ſibi aímuſ ex uicioſiſ ſuiſ partibuſ nó obtẽpat: q̃ cum ei corpuſ
quod alterum ab illo atq; infra illum eſt: et cuiuſ ſine illo ulla natura non uiuit:
uolenti iubentiq; nó cedit. Sed cum alia membra retinentur uoluntatiſ imperio:
ſine quibuſ illa que contra uoluntatẽ libidine concitanẽ id quod appetút íplere
non poſſunt: pudicitia cuſtoditur: nó amiſſa ſed nó permiſſa delectatione peccati.
Hunc reniſum: hanc repugnátiam: hanc uolútatiſ et libidiniſ rixam: uel certe ad
uoluntatiſ ſufficientiá libidiniſ indulgentiá: proculdubio niſi culpabiliſ íobediẽtia
penali inobediẽtia plecteret: in paradiſo nuptie non haberent: ſed uolútati mẽbra
illa ut cetera cúcta ſeruirent. Ita genitale aluum uaſ in hoc opuſ creatú ſemíaret:
ut nunc terrá manuſ & qđ modo de hac re nobiſ uolentibuſ diligentiuſ diſputare
uerecundia reſiſtit: & cópellit ueniá honore prefato a pudiciſ auribuſ poſcere: cur
id fieret nulla cauſa eſſet: ſed in omnia que de huiuſmodi membriſ ſenſum cogitátiſ
attingerent: ſine ullo timore obſcenitatiſ liber ſermo ferretur: nec ipſa uerba eſſent
que uocarentur obſcena: ſed quidqd inde diceret tá honeſtum eſſet: q̃ de aliiſ cum
loqmur corpiſ partibuſ. Quiſq; ergo ad haſ literaſ ípudicuſ accedit: culpá refugiat
non naturá: facta denotet ſue turpitudiniſ: non uerba noſtre neceſſitatiſ. In qbuſ
mihi facillime pudicuſ & religioſuſ lector uel auditor ignoſcit: donec infidelitatẽ
refellam. non de fide rerum inexptarum: ſed de ſenſu exptorum argumẽtantem.
Legit enim hec ſine offenſione: qui non exhorret apoſtolum horrenda feminarú
flagitia reprehendentem: que ímutauerút naturalẽ uſum in eú uſum qui ẽ cótra

naturam:precipue qa noſ non damnabilē obſcenitatē nūc ſicut ille cōmēoramuſ atq; reprehendimuſ: ſed in explicandiſ quantum poſſumuſ humane generationiſ effectibuſ: uerba tñ ſicut ille obſcena deuitamuſ.

SEminaret igiť prolē uir: ſuſciperet femina genitalibuſ membriſ: qñ id opuſ eſſet et quantū opuſ eſſet: uoluntate motiſ non libidine concitatiſ. Neq; enī ea ſola membra mouemuſ ad nutū que cōpactiſ articulata ſūt oſſibuſ: ſicut pedeſ et manuſ et digitoſ: uerū etiam illa que mollibuſ remiſſa ſunt neruiſ: cū uolumuſ mouemuſ agitando et porrigendo producamuſ: et torquēdo flectimuſ: et cōſtrin/gendo duramuſ: ſicut ea ſunt que in ore ac facie quantū poteſt mouet uoluntaſ. Pulmoneſ deniq; ipſi omnium medullarū molliſſimi ac uiſcerum: et ab hoc antro pectoriſ cōmuniti: ad ſpiritum ducendū ac remittendum uocemq; emittendam ſeu modificandam: ſicut folleſ fabrorum uel organorum: flantiſ: reſpirantiſ: loquētiſ: clamantiſ: cantantiſ: ſeruiunt uoluntati. Omitto ꝙ aīalibuſ quibuſdā naturaliter īſitum eſt: ut tegmen quo corpuſ omne ueſtiť: ſi quid in quocūq; loco eiuſ ſenſerit ambigendum: ibi tantum moueant ubi ſentiunt nec ſolū inſidenteſ muſcaſ: uerū etiā herenteſ ariſtaſ cutiſ tremore diſcutiant. Nunquid qa id non pōt homo: ideo creator quibuſ uoluit aīantibuſ donare nō potuit? Sic ergo et ipſe homo potuit obedientiam etiam inferiorum habere membrorum: quā ſua īobedientia pdidit. Neq; enim deo difficile fuit ſic illum condere: ut in eiuſ carne etiam illud nō niſi eiuſ uoluntate moueretur: quod nunc niſi libidine non mouetur. Nam et hoīm quorundam naturaſ nouimuſ multū ceteriſ diſpareſ et ipſa raritate mirabileſ: nō/nulla ut uolunt de corpore ſuo facientiū: que alii nullo modo poſſunt: et audita uix credunt. Sunt enī q et aureſ moueant: uel ſingulaſ uel ambaſ ſimul. Sunt qui totam ceſariem capite immoto quantum capilli occupant deponunt ad frōtem: reuocantq; cū uolunt. Sunt qui eorū que uorauerunt incredibiliter plurima et uaria: paululū precordiiſ contrectatiſ tanq̄ de ſacculo quod placuerit integerrimū proferunt. Quidam uoceſ auium pecorumq; & aliorum quorūlibet hominum ſic imitanť atq; exprimunt: ut niſi uideantur diſcerni omnino non poſſint. Nōnulli ab imo ſine pudore ullo ita numeroſoſ pro arbitrio ſonituſ edunt: ut ex illa etiā parte cantare uideantur. Ipſe ſum expertuſ: ſudare hoīem ſolere cū uellet. Notū eſt quoſdam flere cum uolunt: atq; ubertim lacrimaſ fundere. Iam illud multo ē incredibiliuſ: qđ pleriq; fratreſ memoria recentiſſima experti ſunt. Preſbiter fuit quidam nomine Reſtitutuſ in parrochia calamenſiſ eccleſie: quando ei placebat: rogabatur autem ut hoc faceret ab eiſ qui rem mirabilē coram ſcire cupiebāt: ad imitandaſ quaſi lamentantiſ cuiuſlibet hominiſ uoceſ: ita ſe auferebat a ſenſibuſ & iacebat ſimillimuſ mortuo: ut non ſolū uellicanteſ atq; pungenteſ minime ſētiret: ſed aliquando etiā ſi igne ureretť admoto: ſine ullo doloriſ ſenſu niſi poſtmodum ex uulnere: nō aūt obnitendo ſed nō ſentiendo non mouere corpuſ eo pbabatur: ꝙ tanq̄ in defuncto nulluſ inueniebatur anhelituſ: hominū tamē uoceſ ſi clariuſ loquerentur tanq̄ de longinquo ſe audiſſe poſtea referebat. Cū itaq; corpuſ etiā nunc: quibuſdā licet in carne corruptibili hanc erūnoſam ducentibuſ uitam: ita in pleriſq; motiōibuſ et affectiōibuſ extra uſitatū nature modū mirabiliter ſeruiat: quid cauſe eſt ut nō credamuſ ante inobedientie peccatū et corruptōiſ ſupplitiū: ad propagandā prolem ſine ulla libidine ſeruire uolūtati humane hūana mēbra potuiſſe? Donatuſ eſt itaq; homo ſibi: qa deſeruit deū placēdo ſibi: & nō obedienſ

deo: non potuit obedire nec sibi. Hinc euidens miseria ē qua homo non uiuit ut uult. Nā si ut uellet uiueret: beatū se putaret: sed nec sic tñ eēt si turpiter uiueret.

QVanq̃ si diligentius attēdamus: nisi beatus nō uiuit ut uult: et nullus beatus nisi iustus. Sed etiā ipse iustus nō uiuit ut uult: nisi eo peruenerit: ubi mori: falli: offendi: oīno non possit: eiq; sit certū ita semper futurum. Hoc enim natura expetit: nec plene atq; perfecte beata erit: nisi adepta quod expetit. Nūc uero qs hominū potest ut uult uiuere: quādo ipsū uiuere non ē in potestate? Viuere enī uult: mori cogitur. Quomodo ergo uiuit ut uult: q non uiuit q̃diu uult? Quod si mori uoluerit: quomō potest ut uult uiuere: qui non uult uiuere: et si ideo mori uelit non quo nolit uiuere: sed ut post mortē melius possit uiuere? Nōdū ergo ut uult uiuit: sed cum ad id quod uult moriendo peruenerit. Verum etiam uiuit ut uult quoniā se extorsit sibi: qui imparauit sibi non uelle quod non potest: atq; hoc uelle quod potest. sicut ait Terentius. Quoniam non pōt id fieri quod uis: id uelis quod possis. Non tamen ideo beatus est. qa patienter miser est. Beata qppe uita si non amatur: non habetur. Porro si amatur et habetur: ceteris omibus rebus excellentius necesse est ametur: qm̄ propter hanc amandum est quidqd aliud amatur. Porro si tantum amatur q̃ntū amari digna est: nō enī beatus est a quo ipsa beata uita nō amaē ut digna ē: fieri nō pōt: ut eā qui sic amat nō eternam uelit. Tunc igitur beata erit: quando erit eterna.

VIuebat itaq; homo in paradiso sicut uolebat: q̃diu hoc uolebat quod deus iusserat. Viuebat fruēs deo ex quo bono erat bonus. uiuebat sñ ulla egestate: ita semper uiuere habens ī potestate. Cibus aderat ne esuriret: potus ne sitiret: lignū uite ne illum senecta dissolueret: nihil corruptionis in corpore uel ex corpe ullas molestias ullis eius sensibus īgerebat. Nullus intrinsecus morbus: nullus ictus metuebatur extrinsecus. Summa in carne sanitas: in animo tāta trāquillitas: sicut in paradiso nullus estus aut frigus: sic in eius habitatore nulla ex cupiditate uel timore accedebat bone uoluntatis offensio. Nihil omnino triste: nihil erat inaniter letum. Gaudium uez perpetuebaē ex deo: in quē flagrabat caritas ex corde puro et conscientia bona & fide nō ficta: atq; inter se coniugū fida ex honesto amore societas: concors mētis corporisq; uigilia. & mādati sine labore custodia. Nō lassitudo fatigabat ociosum: nō somnus premebat inuitum. In tanta facilitate rerum & felicitate hominum: absit ut suspicemur nō potuisse ꝓlē seri sñ libidinis morbo: sed eo uolūtatis nutu mouerentur illa mēbra quo cetera: & sine ardoris illecebroso stimulo: cū tranquillitate animi et corporis: nulla corruptione integritatis īfunderet̄ gremio maritus uxoris. Neq; enī quia experientia probari non potest ideo credendum non est: qñ illas corporis partes nō ageret turbidus calor: sed spōtanea potestas: sicut opus esset adhiberet: ita tūc potuisse utero coniugis salua iīegritate feminei genitalis uirile semen īmitti: sicut nunc potest eadem integritate salua ex utero uirginis fluxus menstrui cruoris emitti. Eadem qppe uia posset illud inici: qua hoc potest eici. Vt enī ad pariēdū nō doloris gemitus sed maturitatis īpulsus feminea uiscera relaxaret: sic ad fetandū & concipiendū nō libidinis appetitus: sed uoluntarius usus naturam utranq; cōiungeret. De rebus loquimur nūc pudēdis: & ideo q̃uis anteq̃ earum puderet quales esse potuissent coniciamus ut possumus: tamē necesse est ut nostra disputatio magis frenet̄: ita que nos reuocat uerecūdia:

q̃ eloquentia que nobiſ parum ſuppetit adiuuetur. Nam cũ id quod dico nec ipſi experti fuerint q̃ experiri potuerũt: quoniam preoccupante peccato exilium de paradiſo ante meruerunt: q̃m ſibi in opere ſerende propaginiſ tranquillo arbitrio conuenirent: quõ nunc cũ iſta cõmemorant̃ ſenſibuſ occurrit hũaniſ niſi experietia libidiniſ turbide: nõ cõiectura placide uoluntatiſ? Hinc eſt ꝙ impedit loquentẽ pudor: et ſi nõ deficiat ratio cogitantem. Veruntamẽ oĩpotenti deo ſummo ac ſumme bono: creatori oĩm naturarum: uoluntatũ autem bonarũ adiutori et remuneratori: malarum aũt relictori et damnatori: utrarũq; ordinatori: nõ defuit utiq; conſilium: quo certum numerũ ciuium in ſua ſapientia predeſtinatũ: etiã ex damnato genere hũano ſue ciuitatiſ impleret: non eoſ iam meritiſ quando q̃dem uniuerſa maſſa tanq̃ uitiata radice damnata eſt: ſed gratia diſcernenſ: & liberatiſ non ſolum de ſeipſiſ: uerũ etiam de non liberatiſ q̃d eiſ largiat̃ oſtendenſ. Nõ enĩ debita ſed gratuita bonitate tũc ſe quiſq; agnoſcit erutum maliſ: cũ ab eoꝝ hoĩm conſortio fit ĩmuniſ: cũ quibuſ illi iuſta eſſet pena cõmuniſ. Cur ergo non crearet deuſ quoſ peccatoreſ eſſe preſciuit: quãdo quidem ĩ eiſ et ex eiſ et quid eorũ culpa mereretur: et quid ſua gratia donaretur poſſet oſtendere: nec ſub illo creatore ac diſpoſitore: peruerſa inordinatio delinquentiũ rectum perũerteret ordinẽ rerum.

De peccatoribus &c.

PRoinde peccatoreſ et angeli et hoĩeſ: nihil agunt quo impediantur magna opera dei: exquiſita in omneſ uoluntateſ eiuſ. Quoniã qui prouidenter atq; omnipotenter ſua cuiq; diſtribuit: non ſolũ boniſ uerũ etiã maliſ bene uti nouit. Ac per hoc propter meritum prime male uoluntatiſ ita damnato atq; obdurato: angelo malo: ut iam bonam uoluntatem ulteriuſ nõ haberet: bene utenſ deuſ: cur non permitteret ut ab illo primuſ homo qui rectuſ hoc ẽ bone uolũtatiſ creatuſ fuerat temptaretur: quãdo quidẽ ſic erat inſtitutuſ: ut ſi de adiutorio dei fideret: bonuſ homo malum angelum uinceret: ſi aũt creatorem atq; adiutorẽ deũ ſupbe ſibi placendo deſereret uinceretur: meritum bonũ habenſ ĩ adiuta diuinituſ uolũtate recta: malum uero ĩ deſerente deũ uoluntate peruerſa: q̃a et ipſum fidere de adiutorio dei nõ q̃dẽ poſſet ſñ adiutorio dei: nec tñ ideo ab hiſ diuĩe gratie bñficiiſ ſibi placẽdo recedere nõ habebat ĩ ptãte. Nã ſicut ĩ hac carne uiuere ſñ adiumentiſ alimentoꝝ in ptãte nõ ẽ: nõ aũt ĩ ea uiuere ĩ ptãte ẽ: quod faciũt q̃ ſeipoſ necant: ita bene in ea uiuere ſine adiutorio dei etiã in paradiſo nõ erat in ptãte: erat autẽ in ptãte male uiuere: ſed beatitudine nõ permanſura et pena iuſtiſſima ſecutura. Cũ igit̃ huiuſ futuri caſuſ hũani deuſ non eſſet ignaruſ: cur eũ nõ fineret inuidi angeli malignitate temptari: nullo modo quidem ꝙ uinceretur ĩcertuſ: ſed nihilominuſ preſciuſ ꝙ ab eiuſ ſemine adiuto ſua gratia idem ipſe diaboluſ fuerat ſanctorũ gloria maiore uĩcenduſ: Ita factũ eſt ut nec deũ aliq̃d futuroꝝ lateret: nec p̃ſciendo quenq̃ peccare cõpelleret: et q̃d eſſet inter propriã cuiuſq; p̃ſũptionẽ et ſuam tuitionem: angelice & hũane rationali creature conſequenti experientia demonſtraret. Quiſ enim audeat credere aut dicere: ut neq; angeluſ neq; homo caderet in dei poteſtate non fuiſſe? Sed hoc eorum poteſtate maluit nõ auferre: atq; ita et quantũ mali eoꝝ ſupbia: & q̃ntũ boni ſua gratia ualeret oſtendere.

De duarum ciuitatum terrene atq; celeſtis

FEcerunt itaq; ciuitateſ duaſ amoreſ duo. terrenam ſcilicet amor ſui uſq; ad contemptum dei: celeſtem uero amor dei uſq; ad contemptũ ſui. Denique illa in ſeipſa: hec ĩ dño gloriatur. Illa enim querit ab hoĩbuſ gloriam: huic autem deuſ

conscientie testis maxima est gloria. Illa ĩ gloria sua exaltat caput suũ: hec dicit deo suo gloria mea & exaltans caput meum. Illi in principibus eis uel in eis quas subiugat nationibus dominãdi libido dominatur: in hac seruiunt inuicẽ ĩ caritate & prepositi consulendo: & subditi obtẽperando. Illa in suis potentibus diligit uirtutem suam: hec dicit deo suo: diligam te domine uirtus mea. Ideoq; ĩ illa sapiẽtes eius scd̃m hominẽ uiuentes: aut corporis aut animi sui bona aut utriusq; secuti sũt: aut qui potuerũt cognoscere deum non ut deũ honorauerunt aut gratias egerũt: sed euanuerunt in cogitationibus suis: & obscuratum est insipiens cor eoꝝ. Dicẽtes enĩ se esse sapientes: id est dominante sibi superbia in sua sapientia sese extollẽtes: stulti facti sunt: & ĩmutauerunt gloriã incorruptibilis dei ĩ similitudinẽ imaginis corruptibilis hõis: & uolucrum et quadrupedum et serpentiũ. Ad huiuscemodi enĩ simulachra adorando: uel duces populoꝝ uel sectatores fuerunt: et coluerunt atq; seruierunt creature potius q̃ creatori qui est benedictus ĩ secula. In hac aũt nulla est hominis sapientia: nisi pietas qua recte colitur uerus deus. id expectans p̃mium ĩ societate sãctorũ nõ solũ hoĩm ueꝝ etiã & ãgeloꝝ: ut sit deus oĩa ĩ oĩbus. Amẽ.

De felicitate paradisi uel de ipso padiso: & de uita ibi p̃moꝝ hominũ eoꝝq; peccato atq; supplitio: multi multa senserũt: multa dixerũt: multa literis mãdauerunt. Nos quoq; scd̃m scripturas sacras: uel qđ ĩ eis legimus: uel qđ ex eis intelligere potuimus: eaꝝ congruentes auctoritati de his rebus ĩ supioribus libris diximus. Enucleatius aũt si ista querant: multiplices atq; multimodas pariũt disputationes: que pluribus inserẽde sũt uolumĩbus: q̃ hoc opus tempusq; deposcit. Quod non ita largum habemus: ut in omnibus que possunt requirere ociosi & scrupulosi: patiores ad interrogandum q̃ capatiores ad intelligendum: nos oporteat immorari. Arbitror tamen satis nos iã fecisse magnis & difficillimis questionibus de initio uel mundi uel aĩe: uel ipsius generis humani. quod in duo genera distribuimus: unum eorũ q scd̃m hominẽ: alterũ eorũ q scd̃m deũ uiuũt: quas etiã mistice appellamus ciuitates duas: hoc ẽ duas societates hoĩm. quarum est una que predestinata est ĩ eternum regnare cum deo: altera eternum supplitium subire cum diabolo. Sed iste finis est earum. de quo post loquendũ ẽ. Nunc autẽ quoniã de exortu earum: siue in angelis quorum numerus ignorat̃ a nobis: siue ĩ duobus primis hõibus satis dictũ ẽ: iã mihi uidet̃ earum aggrediẽdus excursus: ex quo illi duo generare ceperunt donec hoĩes generare cessabũt. Hoc enĩ uniuersũ tẽpus siue seculũ: ĩ quo cedũt morientes succedũtq; nascentes: istarum duaꝝ ciuitatũ de q̄bus disputamus excursus ẽ.

Natus est igitur prior Cayn ex illis duobus generis humani parẽtibus: ptinens ad hoĩm ciuitatẽ: posterior Abel ad ciuitatem dei. Sicut enim in uno homĩe quod dixit apostolus experimur: q̄a non primũ qđ spirituale ẽ sed qđ animale: postea spirituale: unde unusquisq; quoniã ex damnata ꝓpagine exorit̃: primo sit necesse ẽ ex Adã malus atq; carnalis: q̄ si in xp̃m renascendo ꝓfecerit: post bonus & spiritualis: sic in uniuerso genere hũano cum primũ due iste ceperunt nascendo atq; moriendo procurrere ciuitates: prior est natus ciuis huius seculi: posterius aũt isto peregrinus in seculo: & pertinens ad ciuitatem dei gratia predestinatus: gratia electus: gratia peregrinus deorsum: gratia ciuis sursũ. Nã quantũ ad ip̃m attinet:

ex eadem massa oritur que originaliter ẽ tota damnata. sed tanq̃ figulus deus: hanc enim similitudinem non imprudenter sed prudenter itroducit apostolus: ex eadẽ massa fecit aliud uas in honorem: aliud in contumeliã. Prius autem factum ẽ uas in contumeliam: post uero alterum ĩ honorem. qa & in ipso uno sicut iã dixi hoĩe prius ẽ reprobum: unde necesse est incipiamus & ubi nõ est necesse ut remaneamus: posterius uero pbum quo proficientes ueniamus & quo peruenĩetes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus. nemo tñ erit bonus qui non erat malus. Sed q̃nto qsq; citius mutatur in melius: hoc in se facit nominari qđ apprehẽdit celerius. & posteriore cooperit uocabulum prius. Scriptum ẽ itaq; de Cayn q͡ condidit ciuitatem. Abel autem tanq̃ peregrinus non condidit. superna ẽ enim sanctorum ciuitas q̃uis hic pariat ciues: in quibus peregrinatur donec regni eius tempus adueniat: cũ congregatura est omnes in suis corporibus resurgentes: qñ eis promissum dabitur regnum: ubi cum suo principe rege seculorum sine ullo tpis fine regnabunt. Umbra sane quedam ciuitatis huius et imago prophetica: ei significande potius q̃ presentande seruiuit in terris: quo eam tempore demonstrari oportebat. et dicta est etiam ipsa ciuitas sancta merito significantis imaginis: nõ expresse sicut futura ẽ ueritatis. De hac imagine seruiente: et de illa quã significat libera ciuitate. sic apostolus ad galathas loquit̃. Dicite mihi ĩqt. sub lege uolẽtes esse legem non audistis? Scriptum est enĩ q͡ Abraam duos filios habuit: unum de ancilla: & unum de libera. Sed ille quidem qui de ancilla scđm carnem natus est: q autem de libera p repromissionẽ. que sunt ĩ allegoria. Hec.n. sũt duo testamẽta. Unũ quidem a monte syna: in seruitutẽ generans que est Agar. Syna enĩ mons ẽ in arabia: qui coniunctus est huic que nunc hierusalem: seruit enim cum filiis suis. Que autẽ sursum est hierusalem libera ẽ: que est mater nostra. Scriptum est enĩ Letare sterilis que non paris: erũpe & exclama que non parturis. quia multi filii deserte: magis q̃ eius que habet uirum. Nos autẽ fratres scđm Ysaac promissionis filii sumus. Sed sicut tunc qui scđm carnem natus fuerat: psequebatur eũ q scđm spiritum: ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eiice ancillam & filium eius. Non enĩ heres erit filius ancille: cũ filio libere. Nos autem fratres nõ sumus ancille filii: sed libere. qua libertate xp̃us nos liberauit: Hec forma intelligendi de apostolica auctoritate descendens: locum nobis aperit queãdmodũ scripturas diuinoꝝ testamẽtoꝝ ueteris & noui accipere debeamus. Pars enĩ quedã terrene ciuitatis: imago celestis ciuitatis effecta ẽ: non se significando sed alteram: et ideo seruiens. Neq; eĩ propter seipsam: sed propter aliam significandam est instituta. & precedente alia significatione & ipsam prefigurans prefigurata est. Namq; Agar ancilla Sare: eiusq; filius: imago quedã huius imaginis fuit. Et quoniã transiture erant umbre luce ueniente: ideo dicit libera Sara significabat liberã ciuitatem: cui rursus alio modo significande etiã illa umbra seruiebat. Eiice ancillam & filium eius. Nõ enĩ heres erit filius ancille: cum filio meo Ysaac. quod ait apostolus cum filio libere. Inuenimus ergo ĩ terrena ciuitate duas formas. unã suã presentiam demonstrãtẽ: alteram celesti ciuitati significãde sua p̃sentia seruientẽ. Parit autem ciues terrene ciuitatis peccato uitiata natura: celestis uero ciuitatis ciues parit a peccato naturã liberans gratia. unde illa uocantur uasa ire: ista uasa misericordie. Significatum ẽ hoc etiã in duobus filiis Abrae: q͡ unus de ancilla que dicebatur Agar scđm carnẽ natus est Ysmael: alter autẽ ẽ de Sara libera scđm repromissionem natus Ysaac. Uterq; quidem de semine Abrae. sed illum genuit demõstrans cõsuetudo naturã:

istum uero dedit ꝓmissio significans gratiã. Ibi hũanus usus ostenditᷣ: hic diuinũ beneficiũ cõmendatᷣ.

SAra quippe sterilis erat: & desperatione prolis saltem de ãcilla sua cõcupiscens habere: quod de ipsa non se posse cernebat: dedit eam fetandam uiro: de quo parere uoluerat nec potuerat. Exegit itaq; etiam sic debitũ de marito: utens iure suo in utero alieno. Natus est ergo Ysmael sicut nascũtur homines: permixtione sexus utriusq; usitata lege nature. Ideo dictũ ẽ scd̃m carnẽ. non ꝙ ista beneficia dei non sint: aut non illa operetᷣ deus: cuius opifex sapientia attingit sicut scͥptũ est a fine usq; ad finem fortiter: et disponit omnia suauiter: sed ubi significandum fuerat dei donum qd̃ indebitum hominibus gratis gratia largiretur: sic oportuit dari filium: quẽadmodum nature non debebatᷣ excursibus. Negat enĩ natura iam filios tali cõmixtioni maris et femine: qualis esse poterat Abrae & Sare in illa iam etate: etiã mulieris accedente sterilitate que nec tunc parere potuit: quãdo nõ etas fecunditati: sed etati fecũditas defuit. Quod ergo nature sic affecte fructus posteritatis non debebatur: significatꝙ natura generis humani peccato uitiata: ac per hoc iure damnata nihil uere felicitatis in posterũ merebatur. Recte igitᷣ significat Ysaac ꝑ repromissionẽ natus: filios gratie ciues ciuitatis libere: socios pacis eterne. ubi sit non amor proprie ac priuate quodãmodo uolũtatis: sed communi eodẽq; īmutabili bono gaudens: atq; ex multis unũ cor faciens: id ẽ ꝑfecte facta cõcors obediẽtia caritatis. De terrene ciuitatis conten[illegible]tione [illegible]

TErrena porro ciuitas que sẽpiterna nõ erit: neq; enĩ cũ in extremo supplicio damnata fuerit iam ciuitas erit: hic habet bonum suum cuius societate letatᷣ: qualis esse de talibus rebus letitia potest. Et quoniã non est tale bonũ ut nullas angustias faciat amatoribus suis: ideo ciuitas ista aduersus seipsã plerũq; diuiditᷣ. litigando: bellando: atq; pugnando: & aut mortiferas aut certe mortales uictorias requirendo. Nã ex quacũq; sui parte aduersus alterã sui partẽ bellãdo surrexerit: querit esse uictrix gentium: cũ sit captiua uitiorũ. Et siquidem cũ uicerit suꝑbius extollitur: etiã sic mortifera. Si uero cõditionẽ cogitans casusq; cõmunes: magis que accidere possũt aduersis angitᷣ: q̃ eis que prouenerunt secundis rebus inflatur: tantũmodo mortalis ẽ ista uictoria. Neq; enĩ semꝑ dominari poterit permanẽdo: eis quos potuerit subiugare uincendo. Non autem recte dicuntur ea bona non esse que concupiscit hec ciuitas: quando est et ipsa in suo genere humano melior. Concupiscit enim terrenam quãdam pro rebus infimis pacẽ. ad eã nãq; desiderat peruenire bellando. Quoniã si uicerit et qui resistat non fuerit: pax erit quã non habebant partes inuicẽ aduersantes: & pro his rebus quas simul habere nõ poterãt infelici egestate certantes. Hanc pacem requirũt laboriosa bella: hanc adipiscitur que putatur gloriosa uictoria. Quãdo autem uincũt q causa iustiore pugnabãt: quis dubitet gratulandã esse uictoriã: & ꝑuenisse optabilem pacẽ? Hec bona sũt: et sine dubio dei dona sũt. Sed si neglectis melioribus que ad supernam pertinent ciuitatem: ubi erit uictoria ĩ eterna & sũma pace secura: bona ista sic concupiscãtᷣ: ut uel sola esse credantur: uel his que meliora creduntur ãplius diligantur: necesse est miseria consequatur: & que inerat augeatur. De ꝑmo terrene ciuitatis auctore [illegible] impietas romane urbis conditor: germanicide [illegible]

PRimus itaq; fuit terrene ciuitatis conditor fratricida: nam suum fratrẽ ciuẽ ciuitatis eterne in hac terra peregrinantem: inuidentia uictus occidit. Unde mirandum non ẽ: ꝙ tanto post in ea ciuitate condenda que fuerat huius terrene

ciuitatis de qua loquimur caput futura: et tã multis gentibus regnatura: huic pmo
exemplo & ut greci appellant archiotypo: quedã sui generis imago respõdit. Nã
& illic sicut ipsũ facinus qdã poeta cõmemorauit illo4. Fraterno primi maduere
sanguine muri. Sic enim cõdita est roma: quãdo occisũ Remũ a fratre Romulo
romana testatur historia nisi. q isti terrene ciuitatis ambo ciues erãt & ãbo gloriã
de romane reipublice institutione querebãt sed ambo eam tantam q̃ntã si unus
esset habere non poterant. Qui enĩ uolebat dominãdo gloriari minus utiq; dña/
retur: si eius potestas uiuo consorte minueretur. Vt ergo totam dñationẽ haberet
unus: ablatus est socius: et scelere creuit in peius: qđ innocentia minus eẽt ĩ melius.
Hi autẽ fratres Cayn et Abel: nõ habebant ambo inter se similẽ rerum terrena4
cupiditatem. nec in hoc alter alteri inuidit: q eius dominatus fieret angustior qui
alterum occidit: si ambo dominarentur. Abel quippe nõ querebat dominationẽ ĩ
ea ciuitate que condebaẽ a fratre: sed inuidentia illa diabolica qua inuidẽt bonis
mali: nulla alia causa est nisi qa illi boni sunt: illi mali. Nullo enĩ modo fit mĩor
accedente seu pmanente consorte possessio bonitatis. ĩmo possessio bonitatis tãto
fit latior: quanto concordior eam indiuidua sociorũ possidet caritas. Nõ habebit
denicq; istam possessionem: q eam noluent habere cõmunẽ. Et tãto eam reperiret
ampliorẽ: q̃to amplius ibi potuerit amare consortem. Illud igiẽ qđ inter Remũ
& Romulũ exortũ est: quẽadmodũ aduersus seipsã terrena ciuitas diuidaẽ oñdit.
quod autẽ inter Cayn et Abel: inter duas ipsas ciuitates dei et hominũ inimicitias
demonstrauit. Pugnãt ergo inter se mali et mali. itẽ pugnãt ĩter se boni & mali.
boni uero et boni: si perfecti sunt ĩter se pugnare nõ possunt. Proficientes autem
nondũ perfecti: ita possunt ut bonus quisq; ex ea parte pugnet contra alterũ: qua
etiã contra semetipm. Et in uno quippe homĩe caro cõcupiscit aduersus spiritũ:
et spiritus aduersus carnẽ. Concupiscentia ergo spiritualis cõtra alterius põt pug/
nare carnalem uel concupiscentia carnalis contra alterius spiritualẽ sicut inter se
pugnant boni et mali. uel certe ipse cõcupiscentie carnales ĩter se duorũ bonorum
nondum utiq; perfectorũ sicut inter se pugnant mali et mali. donec eorũ q curãẽ
ad ultimam uictoriã sanitas perducaẽ. De languoribus
cives ciuitatis dei in huius uite peregrinatione patiuntur

LAnguor est quippe iste: id est illa inobedientia de qua in libro decimoquarto
disseruimus: prime inobedientie supplitium: et ideo non natura sed uicium.
Propter qđ dicitur pficientibus bonis: et ex fide in hac peregrinatione uiuẽtibus:
inuicẽ onera uestra portate: et sic adimplebitis legẽ christi. Itẽ alibi dicitur. Cor/
ripite inquietos: consolamini pusillanimes: suscipite infirmos: patientes estote ad
omnes: uidete ne quis malũ pro malo alicui reddat. Itẽ alio loco. Si poccupatus
fuerit homo ĩ aliquo delicto: uos qui spirituales estis instruite huiusmodi ĩ spiritu
mansuetudinis: ĩtendens teipsum ne et tu tempteris. Et alibi. Sol non occidat sup
iracundiã uestram. Et in euãgelio. Si peccauerit inte frater tuus: corripe eũ ĩter te
& ipsum. Item de peccatis in quibus multorum cauetur offensio sic apostolus dicit.
Peccantes coram omnibus argue. ut et ceteri timorẽ habeant. Propter hoc et de
uenia inuicem danda multa precipiuntur. et magna cura propter tenendã pacem
sine qua nemo poterit uidere deũ. ubi ille terror quando iubetur seruus. x. miliũ
talentorum reddere debita que illi fuerant relaxata: qm debitũ denariorũ centũ
conseruo suo nõ relaxauit. Qua similitudine proposita: dñs minus adiecit atq; ait.
Sic et uobis faciet pater uester celestis: si non dimiseritis unusquisq; fratri suo de

cordibus uestris. Hoc modo curantur ciues ciuitatis dei in hac terra peregrinātes: et paci superne patrie suspirantes. Spiritus autē sanctus opat̄ intrinsecus: ut ualeat aliquid medicina que adhibetur extrinsecus. Alioqn etiā si deus ipse utens creatura sibi subdita: in aliqua specie hūana sensus alloquat̄ hūanos: siue istos corporis. siue illos quos istis simillimos habemus in somnis: nec interiore gratia mentē regat atq; agat: nihil prodest homini omnis predicatio ueritatis. Facit aūt hoc deus: a uasis misericordie ire uasa discernens: dispensatione qua ipa nouit multū occulta sed tā iusta. Ipo quippe adiuuante mirabilibus & latentibus modis: cum peccatū quod habitat ī mēbris nostris: qd̄ sic peccatū est ut sit etiam pena peccati: sicut apostolus precipit non regnat in nostra mortali corpore ad obediendū desideriis eius: nec ei membra nostra uelut iniquitatis arma exhibemus: conuertitur ad mentem nō sibi ad mala deo regente consentientē: et eam regens tranquillius nūc: habebit postea sanitatem perfectam: atq; īmortalitate percepta homo sine ullo peccato ī eterna pace regnabit.

Sed hoc ipm quod sicut potuimus exposuimus: cū deus locutus eēt ad Cayn: eo modo quo primis hominibus per creaturam subiectam uelut eorū socius forma congrua loquebatur: quid ei profuit? Nonne conceptum scelus in necādo fratre: etiā post uerbū diuine admonitionis impleuit? Nā cū sacrificia discreuisset amborū: in illius respiciens. huius despiciens: qd̄ nō dubitandū ē potuisse cognosci signo aliquo atte stante uisibili: et hoc ideo fecisset deus: qa mala erāt opera eius: fratris uero eius bona: contristatus est Cayn ualde: et concidit facies eius. Sic enim scriptum est. Et dixit dominus ad Cayn. Quare tristis factus es: et quare concidit facies tua? Nonne si recte offeras: recte autem nō diuidas? stati in foribus peccatū aderit? Peccasti. quiesce. ad te enim conuersio eius: & tu dominaberis illius. In hac admonitione quā deus protulit ad Cayn: illud qd̄ dictū est nonne si recte offeras recte autē non diuidas peccasti: qa nō elucet cur uel unde sic dictū: multos sensus peperit eius obscuritas: cum diuinarum scripturarum quisq; tractator scd̄m fidei regulā id conatur exponere. Recte quippe offertur sacrificiū. cū offert̄ deo uero: cui uni tantummō sacrificandū ē. Non autem recte diuiditur: dū nō discernunt̄ recte uel loca uel tempora: uel res ipse que offeruntur: uel qui offert uel cui offert̄: uel hi quibus ad uescēdum distribuitur quod oblatū est: ut diuisionē ītelligamus hic discretionē: siue cum offert̄ ubi nō oportet: aut quod nō ibi sed alibi oportet: siue cum offertur qn̄ non oportet: aut qd̄ non tunc sed alias oportet: Siue cum id offertur quod nusq̄ & nūq̄ penitus debuit: siue cū electiora sibi eiusdē generis rerū tenet homo: q̄ sunt ea que offert deo: siue cum eius rei que oblata est fit particeps prophanus: aut quilibet quē fas nō est fieri. In quoꝝ autem hoꝝ deo displicuerit Cayn: facile non potest inueniri. Sed quoniam Iohannes apostolus cum de his fratribus loqueretur: nō sicut Cayn inqt qui ex maligno erat et occidit fratrem suū. et cuius rei gratia occidit eū: qa opera illius maligna fuerunt: fratris aūt illius iusta: datur ītelligi propterea non respexisse deū in munera eius: qa hoc ipo male diuidebat: dans deo aliquid suum: sibi autē seipsū. Quod omnes faciūt qui nō dei sed suam sectantes uoluntatem: id ē non recto sed peruerso corde uiuentes offerūt deo tantum munus quo putant eum redimi: ut eorum non opituletur sanandis prauis cupiditatibus sed explendis. Et hoc est proprium terrene ciuitatis: deū uel deos colere: quibus adiuuantibus regnet in uictoriis et pace terrena: non caritate cōsulendi sed dominandi cupiditate. Boni qppe ad hoc utuntur mundo: ut fruant̄

deo. mali autem contra ut fruantur mundo: uti uolút deo; qui tamen eú uel esse
uel res húanas curare iam credunt. sunt enim multo deteriores qui nec hoc quidem
credút. Cognito itaq; Cayn: ꝙ super eius germani sacrificiú nec super suú respex/
erat deus: utiq; fratrem bonum mutatus imitari: non elatus debuit emulari. Sed
quia contristatus est et concidit uultus eius: hoc peccatum maxime arguit deus.
tristitiam de alterius bonitate: & hoc fratris. Hoc quippe arguendo interrogauit
dicens. Quare contristatus es: et quare cócidit facies tua? Quia ení fratri íuidebat:
deus uidebat: et hoc arguebat. Ná hóibus quibus absconditum ẽ cor alterius esse
posset ambiguú & prorsus incertú: utrum illa tristitia malignitatem suá in qua se
deo displicuisse didicerat an fratris doluerit bonitatem que deo placuit: cum í sa/
crificium eius aspexit. Sed rationem reddens deus cur eius oblationem accipere
noluerit: ut sibi ipse potius merito q̃ ei ímerito frater displiceret. cú esset iniustus
non recte diuidendo: hoc est non recte uiuendo: & indignus cuius approbaretur
oblatio. q̃ esset iniustior ꝙ fratrẽ iustum gratis odisset ostendit. Non tamẽ eum
dimittens sine mandato sancto iusto et bono. Quiesce inqt. ad te enim conuersio
eius: & tu dominaberis illius. Nunqd fratris? Absit. Cuius igitur nisi peccati? Dixit
ení peccasti. tamẽ deinde addidit: quiesce. ad te ení conuersio eius: & tu dñaberis
illius. Potest quidem ita intelligi: ad ipm hominẽ cóuersionẽ esse debere peccati:
ut nulli alii q̃ sibi sciat tribuere debere ꝙ peccat. Hec est enim salubris penitentie
medicina: et uenie petitio non incongrua. ut ubi ait ad te enim conuersio eius: nó
subaudiatur erit: sed sit p̃cipientis uidelicet nó predicentis modo. Túc ení dñabit
quisq; peccato: si id sibi nó defendendo ꝑposuerit: sed penitẽdo subiecerit. Alioqn
& illi seruiet dominanti: si patrociniú adhibuerit accidenti. Sed ut peccatú ítelli/
gatur concupiscentia ipa carnalis de qua dicit apostolus: caro cócupiscit aduersus
spiritú: in cuius carnis fructibus et íuidiá cómemorat: qua utiq; Cayn stimulabať
& accendebatur í fratris exitium: bene subauditur erit. id est ad te enim conuersio
eius erit: et tu dominaberis illius. Cú enim commota fuerit pars ipsa carnalis: quá
peccatum appellat apostolus ubi dicit: non ego operor illud sed qđ habitat í me
peccatú: quá partem animi etiam philosophi dicunt esse uiciosam: non que mentẽ
debeat trahere: sed cui mens debeat imparare: eamq; ab illicitis opibus ratione co/
hibere: cum ergo cómota fuerit ad aliquid perperam cómittendum: si acquiescať &
obtemperetur dicenti apostolo: ne exhibueritis membra uestra arma iniquitatis
peccato: ad mentẽ domita et uicta cóuertitť: ut subdita ratio dominetť. hoc p̃cepit
deus huic qui facibus inuidie inflammabatur in fratrem. et quẽ debuerat imitari
cupiebat auferre. Quiesce inquit: manus ab scelere contine. Non regnet peccatú
in tuo corpore mortali ad obediendum desideriis eius. nec exhibeas membra tua
iniquitatis arma peccato. Ad te enim conuersio eius: dum nó adiuuatur relaxádo
sed quiescendo frenatur. Et tu dominaberis illius. ut cum forinsecus nó ꝑmittitur
operari: sub potestate mentis regentis & bene uolentis absuescat etiá ítrinsecus nó
moueri. Dictum est tale aliqd in eodem diuino libro et de muliere: quando post
peccatum deo interrogante atq; iudicante: damnationis sententias acceperunt. in
serpente diabolus: & in seipsis illa & maritus. Cú ení dixisset ei multiplicans multi/
plicabo tristitias tuas & gemitú tuú: et in tristitiis paries filios: deinde addidit: & ad
uirum tuum conuersio tua: et ipe dominabitur tui. Quod dictum est ad Cayn de
peccato uel de uiciosa carnis concupiscentia: hoc isto in loco de peccatrice femina.
ubi intelligendú ẽ uirú ad regendam uxorẽ: aío carnẽ regenti similẽ eẽ oportere.

Propter qđ dicit apostolus. Qui diligit uxorē suā: seipsū diligit. Nemo enī unq̃ carnem suam odio habuit. Sananda sunt enim hec sicut nostra: non sicut aliena damnanda. Sed illud dei preceptū Cayn sicut preuaricator accepit. Inualescente quippe inuidentie uicio: fratrem īsidiatus occidit. Talis erat terrene cōditor ciuitatis. Quomodo aūt significauerit etiā Cayn iudeos a quibus christus occisus est: xp̄m uero magnū pastorem ouium pecorū custos p̄figurabat abel: q̄a ī allegoria p̄phetica res ē: parco nūc dicere. Et quedā hīc aduersus Faustū manicheū dixisse me recolo.

NVnc autem defendēda uidetur mihi historia. ne sit scriptura incredibilis que dicit edificatam ab uno homine ciuitatē: eo tēpore quo nō plus q̃ uiri q̃tuor uel potius tres postea q̃ frater fratrem occidit fuisse uidentur in terra: id est p̄mus homo patrē omnium: et ip̄e Cayn & eius filius Enoch ex cuius nomīe ip̄a ciuitas nūcupata est. Sed hoc quos mouet: parum considerant non omnes hoīes qui tunc esse potuerūt: scriptorem sacre huius historie necesse habuisse noīare: sed eos solos quos operis suscepti ratio postulabat. Propositū q̄ppe scriptoris illius fuit p̄ quē spiritus sanctus id agebat: per successiones certarum generationū ex uno homine propagatarum peruenire ad Abraam: ac deinde ex eius semine ad populum dei: ī quo distincto a ceteris gentibus prefigurarentur & prenunciarentur omnia que de ciuitate cuius eternū erit regnum: & de rege eius eodemq; conditore christo in sp̄ū preuidebāt esse futura: ita ut nec de altera societate hoīm taceretur q̃ terrenam dicimus ciuitatem: q̃tū ei cōmemorāde satis esset: ut ciuitas dei etiā sue aduersarie cōparatione clarescat. Cum igitur scriptura diuina ubi & numerum annorū quos illi homines uixerunt cōmemorat ita includat: ut dicat de illo de quo loquebat & genuit filios et filias: et fuerunt omnes dies illius uel illius quos uixit anni tot & mortuus est: nunquid q̄a eosdem filios & filias non nominat: ideo intelligere non debemus per tam multos annos quibus tunc in seculi huius prima etate uiuebant: nasci potuisse plurimos homines: quorū cetibus cōdi possēt etiā plurime ciuitates? Sed p̄tinuit ad deū quo ista inspirāte conscripta sūt: has duas societates suis diuersis generationibus primitus digerere atq; distinguere: ut seorsum hoīm hoc est scđm hominem uiuentiū: seorsum autem filiorum dei id est hoīm scđm deum uiuentiū generatōes contexerent usq; ad diluuiū: ubi ambarū societatū discretio cōcretioq; narrant: discretio quidem q̄ ambarū seperatim generationes cōmemorant: unius fratricide Cayn: alterius autem qui uocabatur Seth. Natus quippe fuerat et ipse de Adam: pro illo quē frater occidit. Cōcretio aūt: q̄a bonis ī deterius declināribus tales uniuersi facti fuerant ut diluuio delerent: excepto uno iusto cui nomē erat Noe: et eius coniuge et tribus filiis totidēq; nuribus. Qui hoīes octo ex illa oīm uastatione mortalium per arcam euadere meruerūt. Quod igitur scriptum est et cognouit Cayn uxorē suā et concipiens peperit Enoch: et erat edificans ciuitatē in nomine filii sui Enoch: non est quidem cōsequens ut istū primū filiū genuisse credatur. Neq; enī hoc ex eo putādū est: quia dictus est cognouisse uxorem suam: quasi tunc se illi primitus concumbendo miscuisset. Nā et de ip̄o patre oīm Adam: non tunc solum hoc dictū est quādo conceptus ē Cayn: quē primogenitū uidetur habuisse: uerū etiā posterius eadem scriptura cognouit iq̄t Adā uxorem suam: et concepit et peperit filium: & nominauit nomen illius Seth. Vnde intelligitur ita solere illam scripturam loqui: quāuis nō semper: cum in ea legitur factos hominū fuisse conceptus: nō tamen solum cū primum sibi sexus uterq; misceret. Nec illud

necessario est argumento: ut primogenitũ patri existimemus Enoch: q̃ eius noĩe illa ciuitas nũcupata est. Non enĩ ab re est: ut propter aliquã causam cũ & alios haberet: diligeret eũ pater ceteris amplius. Neq; enim & Iudas primogenitus fuit: a quo & iudea cognominata est et iudei. Sed etiam si conditori ciuitatis illius iste filius primus est natus: non ideo putandum ẽ tunc a patre condite ciuitati nomen eius impositum quãdo natus ẽ: quia nec constitui tunc ab uno poterat ciuitas: que nihil est aliud q̃ hominũ multitudo aliquo societatis uinculo colligata: sed cum illius hominis familia tãta numerositate cresceret: ut haberet iã populi quãtitatẽ: tũc potuit utiq; fieri ut et constitueret: et nomẽ primogeniti sui cõstitute iponeret ciuitati. Tam longa q̃ppe uita illorum hoĩm fuit: ut illic memoratorũ quorum & anni taciti non sunt: qui minimum uixit ante diluuiũ: ad septingentos q̃nq̃gīta perueniret. Nam plures nongẽtos annos etiam transierunt. q̃muis nemo ad mille peruenerit. Quis itaq; dubitauerit per unius hoĩs etatem tantum multiplicari potuisse genus humanum: ut esset unde cõstitueretur nõ una sed plurime ciuitates? Quod ex hoc conici facillime potest: quia ex uno Abraam non multo amplius quadringentis annis numerositas hebraice gentis tanta procreata est: ut in exitu eiusdem populi ex egipto: sexcẽta milia hoĩm fuisse referant bellice iuuẽtutis: ut omittimus gẽtem ydumeorum nõ pertinẽtẽ ad populũ israel: quẽ genuit frater eius Esau nepos Abrae: & alias gẽtes natas ex semĩe ipius Abrae: non p Sarã cõiugem pcreatas.

Quamobrem nullus prudens rerũ existimator dubitauerit: Cayn non solum aliquam uerũ etiã magnã potuisse condere ciuitatem: quãdo in tam longũ tempus protendebatur uita mortalium. nisi forte infideliũ quispiã ex ipa numerositate annorum nobis ingerat questionem: qua uixisse tunc homines scriptũ est in auctoritatibus nostris: et hoc neget esse credendum. Ita quippe nõ credũt: etiã magnitudines corporum lõge ampliores tũc fuisse q̃ nũc sunt. Vnde & nobilissimus eorũ poeta Virgilius: de īgenti lapide quẽ in agrorũ limite infixũ uir fortis illorum temporũ pugnans & rapuit: & cucurrit & ītorsit & īmisit. Vix illum inq̃t lecti bis sex ceruice subirent. Qualia nũc hoĩm pducit corpora tellus. Significans maiora tunc corpora producere solere tellurem. Quãto magis igitur temporibus recẽtioribus mũdi: ante illud nobile diffamatũq; diluuiũ. Sed de corporũ magnitudĩe: plerumq; incredulos nudata per uetustatem siue per uim fluminum uariosq; casus sepulcra conuincunt: ubi apparuerunt uel ũn ceciderũt: incredibilis magnitudinis ossa mortuorum. Vidi ipse non solus sed aliq̃ mecũ in uticensi litore: molarẽ hoĩs dentem tam ingentem: ut si in nostrorũ dentiũ modulos minutatim conci[de]retur: centũ nobis uideret̃ facere potuisse. Sed illũ gigãtis alicuius fuisse crediderimus. Nam preter quod erant oĩm multo maiora q̃ nostra tũc corpora: gigantes longe ceteris anteibãt. Sicut alii deinde nostrisq; temporibus rari quidẽ: sed nunq̃ ferme defuerũt q̃ modũ aliorũ plurimũ excederẽt. Plinius scđus doctissimus homo: q̃to magis magisq; p̃terit seculi excursus: minora corpora naturã ferre testatur. Quod etiã Homerũ cõmemorat sepe carmine fuisse conquestũ: non hec uelut poetica figmenta deridens: sed ita historicam fidem tanq̃ miraculorum naturaliũ sc̃ptor assumens. Verũ ut dixi antiquorum magnitudines corporum: inuenta plerumq; ossa quoniam diuturna sunt etiã multo posterioribus seculis prodũt: annorum autẽ numerositas cuiusq; hominis q̃ temporibus illis fuit: nullis nunc talibus documẽtis uenire in experimentũ põt. Nec tñ ideo fides sacre huic historie derogãda ẽ. cuius

tanto ĩpudentius narrata non credimus: q̃to ĩpleri certius pnuntiata cóspiciamus. Dicet tamen etiã idem Plinius: esse adhuc gentem ubi ducentos annos uiuitur. Si ergo humanarũ uitarum diuturnitates quas experti non sumus: hodie habere cre/ dunt ĩcognita nobis loca: cur nõ habuisse credant & tẽpora? An uero ẽ credibile alicui eẽ qđ hic non ẽ: & incredibile aliquãdo fuisse qđ nũc non est?

QVocirca et si ĩter hebreos & nostros codices de ipso numero annorũ nõnulla uidetur esse distantia: quod ignoro qua ratione sit factum: non tamen tãta est: ut illos homines tam longeuos fuisse dissentiant. Nam ipe homo primus Adã anteq̃ gigneret filiũ qui ẽ appellatus Seth: ducentos triginta uixisse annos repit̃ in codicibus nostris: in hebreis autẽ centum triginta perhibetur. Sed posteaq̃ eũ genuit septingentos uixisse legitur in nostris: octingentos uero in illis. Atq; ita in utrisq; uniuersitatis sũma cõcordat: ac deinde p consequentes generationes anteq̃ gignatur qui gigni cõmemoratur: minus uixisse apud ebreos pater eius inuenitur centum annos: sed posteaq̃ est genitus: idem ipe cẽtum minus q̃ ĩ hebreis ĩueniunt̃ in nostris. Atq; ita hinc et inde utriusq; uniuersitas consonat. In sexta aũt genera/ tione nus q̃ utriq; codices discrepant. In septima uero ubi ille qui natus ẽ Enoch: non mortuus sed q deo placuerit translatus esse narrat̃: eadem dissonantia est que in superioribus qnq; de centum annis anteq̃ gigneret eũ qui ibi commemoratus ẽ filium. atq; ita in summa simul consonantia. Vixit enim annos anteq̃ transferret̃ scđm utrosq; codices trecentos sexagintaquinq;. Octaua generatio habet quidem nõnullã diuersitatem: sed minorem ac dissimilem ceteris. Matusalẽ quippe quem genuit Enoch: anteq̃ gigneret eum qui in ipso ordine sequitur: scđm hebreos non centum minus sed uiginti amplius uixit annos. qui rursus in nostris posteaq̃m eum genuit reperiuntur additi: & ĩ utrisq; sibi summa uniuersi numeri occurrit. In sola nona generatione id est in annis Lamech filii Matusalem patris autẽ Noe: sũma uniuersitatis discrepat: sed non plurimum. Viginti enim & q̃tuor annos plus uix/ isse in hebreis q̃ ĩ nostris codicibus inuenit̃. Nã anteq̃ gigneret filium q uocatus ẽ Noe: sex minus habet in hebreis q̃ in nostris: postea uero q̃ eum genuerit: trigĩta ãplius ĩ eisdẽ q̃ ĩ nostris. Vñ sex illis detractis: restant uigintiq̃tuor ut dictũ ẽ.

PEr hanc autem discrepantiam hebreorum codicum atq; nostrorũ exoritur illa famosissima questio: ubi Matusalẽ q̃tuordecĩ annos uixisse post diluuiũ cõputatur: cum scriptura ex omnibus q in terra tunc fuerant solos octo homines ĩ arca exitium cõmemoret euasisse diluuii: in quibus Matusalem non fuit. Scđm codices enim nostros Matusalẽ prius q̃ gigneret illũ quẽ uocauit Lamech: uixit annos centum sexagintaseptẽ: deinde ipe Lamech anteq̃ ex illo natus esset Noe uixit annos centũ octogintaocto: q simul fiunt trecenti quinquãgintaqnq;. His adduntur sexcenti Noe quoto eius anno diluuium factũ est: qui fiunt nongenti qnquaginitaqnq;: ex quo Matusalem natus est usq; ad annũ diluuii. Omnes aũt anni uite Matusalem nongenti sexaginta nouem computantur. Quia cũ uixisset annos centum sexagĩtaseptem: et genuisset filium q est appellatus Lamech: post eum genitum uixit annos octĩgentos duos: Qui omnes ut diximus nongenti sex/ agintanouẽ fiunt. Vnde detractis nongentis quinq̃gintaqnq; ab ortu Natusalẽ usq; ad diluuium: remanent quatuordecim quibus uixisse creditur post diluuium. Propter quod nonnulli non et si eum in terra ubi omnem carnem quã uiuere in

aquis natura non finit constat fuisse deletam: cum patre suo qui translatus fuerat aliquantum fuisse: atque ibi donec diluuium preteriret uixisse arbitrantur: uolentes derogare fidem codicibus quos in auctoritatem celebriorem suscepit ecclesia: & credentes iudeorum potiusque istos non habere quod uerum est. Non enim admittunt quod magis hic esse potuerit error interpretum: quam in ea lingua esse falsum unde in nostram per grecam scriptura ipsa translata est. Sed inquiunt non esse credibile: septuaginta interpretes qui uno simul tempore unoque sensu interpretati sunt errare potuisse: aut ubi nihil eorum intererat uoluisse mentiri. iudeos uero dum nobis inuident. quod lex & prophete ad nos interpretando transierunt. mutasse quedam in codicibus suis ut in nostris minueretur auctoritas. Hanc opinionem uel suspitionem accipiat quisque ut putauerit. certum est tamen non uixisse Matusalem post diluuium sed eodem anno fuisse defunctum: si uerum est quod de numero annorum in hebreis codicibus inuenitur. De illis autem .lxx. interpretibus quid mihi uideatur suo loco diligentius inserendum est: cum ad ipsa tempora quantum necessitas huius operis postulat commemoranda adiuuante domino uenerimus. Presenti .n. sufficit questioni: secundum utrosque codices tam longas habuisse uitas illius eui homines: ut posset etate unius qui de duobus quos solos terra tunc habuit parentibus primus est natus ad constituendam etiam ciuitatem multiplicari genus humanum.

Neque enim ullo modo sunt audiendi: qui putant aliter annos illis temporibus computatos: id est tante breuitatis ut unus annus noster decem illos habuisse credatur. Quapropter inquiunt cum audierit quisque uel legerit nongentos annos quemque uixisse: debet intelligere nonaginta. Decem quippe illi anni unus annus est noster: et decem nostri: centum illi fuerunt. Ac per hoc ut putant: uiginti trium annorum fuit Adam quando genuit Seth. Et ipse Seth uiginti habebat et sex menses quando ex illo natus est Enos quos appellat scriptura ducentos et quinque annos. Quoniam sicut isti suspicantur quorum exponimus opinionem unum annum qualem nunc habemus in decem partes illi diuidebant: & easdem partes annos uocabant. Quarum partium habet una quadratum senarium: eo quod deus sex diebus perfecerit opera sua ut in septimo requiesceret. De qua re in libro undecimo sicut potui disputaui. Sexties autem seni qui numerus quadratum senarium facit triginta sex dies fiunt: qui multiplicati decies: ad trecentos sexaginta perueniunt: id est duodecim menses lunares. Propter quinque dies enim reliquos quibus solaris annus impletur: et diei quadrantem propter quem quater ductum eo anno quo bisextum uocant unus dies adicitur: addebant a ueteribus postea dies ut occurreret numerus annorum. quos dies romani intercalares uocabant. Proinde etiam Enos quem genuit Seth: decem et nouem agebat annos quando ex illo natus est filius eius Caynan quos annos dicit scriptura centum nonaginta. Et deinceps per omnes generationes in quibus hominum anni commemorantur ante diluuium nullus fere in nostris codicibus inuenitur: qui cum esset centum annorum uel infra uel etiam centum uiginti aut non multo amplius genuerit filium: sed qui minima etate genuerunt: annorum centum sexaginta et quod excurrit fuisse referuntur. quia nemo inquiunt decem annorum homo potest gignere filios. quem numerum centum appellabant anni ab illis hominibus: sed in annis sedecim est matura pubertas & proli iam idonea procreande. quos centum & sexaginta annos illa tempora nuncupabant. Ut autem aliter annum tunc fuisse computatum non sit incredibile: adiciunt quod apud plerosque scriptores historie repentur: egiptios habuisse annum quatuor mensium: acarnanas sex mensium: lauinios tredecim mensium. Plinius secundus cum commemorasset relatum fuisse in literis

Annus .4. mensium apud egyptios

quēdam uixiſſe centum qnquaginta duoſ annoſ: aliū decem āpliuſ: aliuſ ducētoꝝ annoꝝ habuiſſe uitam: alioſ trecentoꝝ: quoſdā ad quingentoſ: alioſ ad ſexcētoſ: nōnulloſ ad octingentoſ etiam perueniſſe: hec oīa ꝑpter ſcicia temporum accidiſſe arbitratuſ eſt. Alii qppe inquit eſtate determinabant annum: et alteri hieme: alii q̄drip ertitiſ tēporibuſ ſicut Archadeſ inquit: quorū āni trimenſeſ fuerunt. Adiecit etiā aliquando egiptioſ quorū peruuoſ ānoſ quaternorum menſium fuiſſe supradiximuſ. luneq; fine eorum limitaſſe annū. Itaq; apud eoſ īquit et ſingula milia annorū uixiſſe produntur. Hiſ uelut probabilibuſ argumentiſ qdā nō deſtruētes fidem ſacre huiuſ hiſtorie: ſed aſtruere nitenteſ ne ſit īcredibile ꝙ tam multoſ ānoſ uixiſſe referunť antiqui: perſuaſerunt ſibi nec ſe ſuadere īprudenter exiſtimant: tam exiguum ſpatiū tēporiſ tunc annum uocatum: ut illi decem ſint unuſ noſter: et decem noſtri centum illorum. Hoc autem falſiſſimū eſſe documento euidētiſſīo oſtenditur. Quod anteq̄ faciā non mihi tacendū uidetur: que credibilior poſſit eē ſuſpitio. Poteramuſ certe hanc aſſeuerationē ex hebreiſ codicibuſ redarguere atq; conuincere: ubi Adam non ducentorum triginta: ſed centum triginta ānorū fuiſſe reperitur: quando tertium genuit filiū. qui āni ſi tredecī noſtri ſunt: proculdubio primum genuit quādo duodecim uel non multo ampliuſ annorum fuit. Quiſ pōt hac etate generare uſitata iſta nobiſq; notiſſīa lege nature? Sed hunc omittamuſ: q fortaſſe etiam quando creatuſ eſt potuit. Non enim eum tam puum q̄ infanteſ noſtri ſunt: factum fuiſſe credibile eſt. Seth filiuſ eiuſ non ducentorum qnq; ſicut noſ legimuſ: ſed centum quinq; fuit qn̄ genuit Enoſ: ac per hoc ſcd'm iſtoſ nondū habebat undecim annoſ etatiſ. Quid dicam de Caynan eiuſ filio. q cum apud noſ centū ſeptuagīta repiať annorū: apud hebreoſ ſeptuaginta legiť fuiſſe qn̄ genuit Malalehel. Quiſ generat hō ſeptēniſ: ſi tūc āni ſeptuagīta nūcupabanť q ſeptem fuerūt?

Sed cum hoc dixero: cōtinuo referetur illud iudeorum eſſe mēdatiū: de quo ſuperiuſ ſatiſ actum eſt. Nā ſeptuaginta interpreteſ laudabiliter celebratoſ uiroſ potuiſſe mentiri difficile ē. Ubi ſi queram qd ſit credibiliuſ: iudeorū gētem tā longe lateq; diffuſam: in hoc conſcribendū mendaciū uno conſilio conſpirare potuiſſe: et dum aliiſ inuideāt auctoritatem: ſibi abſtuliſſe ueritatē. an. lxx. hoīeſ q etiā ipſi iudei erant in uno loco poſitoſ: quoniā rex egipti Ptolomeuſ eoſ ad hoc opuſ aſciuerat: ipſā ueritatē gentibuſ alienigeniſ īuidiſſe: & cōmunicato iſtud tunc feciſſe conſilio: quiſ non uideat qd ꝓcliuiuſ faciliuſq; credatur? Sed abſit ut prudēſ quiſpiam uel iudeoſ cuiuſlibet peruerſitatiſ atq; malitie tantum potuiſſe credat ī codicibuſ tam multiſ et tā longe lateq; diſperſiſ. uel. lxx. illoſ memorabileſ uiroſ hoc de inuidenda gentibuſ ueritate unū cōmunicaſſe conſilium. Credibiliuſ ergo quiſ dixerit: cum primum de bibliotheca Ptolomei deſcribi iſta ceperūt: tūc aliqd tale fieri potuiſſe in codice uno: ſolicet primituſ inde deſcripto: unde iam latiuſ emanaret. ubi potuit quidem accidere etiam ſcriptoriſ error. Sed hoc ī illa qōne de uita Matuſalē non abſurſum ſuſpicari eſt. & in illo alio ubi ſuperantibuſ uigintiquatuor anniſ ſumma non conuenit. In hiſ autem in quibuſ cōtinuať ipſiuſ mendocitatiſ ſimilitudo: ita ut ante genitum filiū qui ordini inſeriť: alibi ſupſint centum anni alibi deſint: poſt genitum aūt ubi deerant ſuperſint: ubi ſupererant deſint: ut ſumma conueniat: ſet hoc in prima: ſecunda: tertia: q̄rta: quīta: ſeptimaq; generatione inuenitur: uideť habere quādā ſi dici poteſt error ipē cōſtantiā. nec caſū redolet ſed induſtriam. Itaq; illa diuerſitaſ numerorum aliter ſe habentium

in codicibus grecis et latinis: aliter in hebreis: ubi non est ista de centum annis prius additis & postea detractis per tot generationes continuata parilitas: nec malitie iudeorum. nec diligētie uel prudentie septuaginta interpretum: sed scriptoris tribuatur errori. qui de bibliotheca supradicti regis codicem describendū primus accepit. Nā etiā nunc: ubi numeri non faciunt intentum ad aliquid qđ facile possit ītelligi uel quod appareat utiliter disci: et negligenter describunt & negligentius emendant. Quis enim existimet sibi esse discendum quot milia hoīm tribus israel singillatī habere potuerunt: qm̄ prodesse aliquid non putatur. et quotus quisq; hoīm ē cui profunditas utilitatis huius appareat? Hic uero ubi per tot contextas generatōes centū anni alibi assunt: alibi desunt: et post natum q cōmemorandus fuerat filiū: desunt ubi affuerunt: assunt ubi defuerunt: ut summa concordet. nimirum cum uellet persuadere qui hoc fecit ideo numerosissimos annos uixisse antiquos: qr eos breuissimos nuncupabant: et hoc de maturitate pubertatis q̄ idonea filii gignerēt conaretur ostendere: atq; ideo in illis centum annis decē nostros insinuādos putaret incredulis: ne homines tam diu uixisse recipere in fidem nollent: addidit centū ubi gignendis filiis habilem non inuenit etatem: eosdēq; post genitos filios ut cōgrueret summa detraxit: sic quippe uoluit credibiles facere idonearum generādē prolis conuenientias etatum. ut tamē numero non fraudaret uniuersas etates uiuētium singulorum. Quod autem in sexta generatione id nō fecit: hoc ipm est qđ magis mouet illum ideo fecisse cum res quam diximus postulauit: quia non fecit ubi nō postulauit. Inuenit namq; in eadē generatōe: apud ebreos uixisse Iared anteq̄ genuisset Enoch centum sexaginta duos annos: qui scđm illam rationē breuium annorum fiunt anni sedecim & aliquid minus q̄ menses duo: que iam etas apta est ad gignendum: & ideo addere centū annos breues ut nostri uigintisex fierent necesse non fuit: nec post natū Enoch eos detrahere quos nō addiderat ante natum. Sic factū est ut hic nulla esset inter codices utrosq; uarietas. Sed rursus mouet: cur in octaua generatione anteq̄ de Matusalem nasceretur Lamech: cum apud hebreos legantur centum octaginta duo anni: uiginti duo anni minus inueniunt̄ i codicibus nostris: ubi potius addi centū solent: & post genitum Lamech cōplēdā restituuntur ad summā que in codicibus utrisq; non discrepat. Si enī centū septuaginta annos propter pubertatis maturitatem decem et septem uolebat intelligi: sicut nihil addere ita nihil detrahere iam debebat: qa inuenerat etatem idoneam generationi filiorum: propter quam in aliis centū annos ubi eam non inueniebat addebat. Hoc aūt de uiginti annis merito putaremus causa mendositatis accidere potuisse: nisi eos sicut prius detraxerat restituere postea curaret ut sūme cōueniret integritas. An forte astutius factum existimandū est: ut illa qua centū anni prius solent addi et postea detrahi occultaret industria: cū & illic ubi necesse nō fuerat non quidem de centū annis: uerūtamē de quātocūq; numero prius detracto post reddito tale quid fieret? Sed quomodolibet istud accipiatur: siue credatur ita esse factum: siue non credatur: siue postremo ita siue non ita sit: recte fieri nullo mō dubitauerim: ut cum diuersum aliquid in utrisq; codicibus inuenitur: quādo quidē ad fidem rerum gestarum utrūq; esse nō potest: uerum ei lingue potius credatur: unde est in aliam per interpretes facta translatio. Nam in quibusdam etiam codicibus grecis tribus et uno latino: et uno etiā syro inter se consentiētibus īuentus ē Matusalem sex annis ante diluuium fuisse defunctus. De paritate annorum: dem quibus nunc spatiis et in prioribus seculis concurrerunt.

NVnc iam uideamus quo nam modo euidenter possit ostendi non tam breues ut illi decem unus esset noster: sed tante prolixitatis annos quanti nunc habemus: quos utiq; circuitus conficit solis: illorum hominum uita prolixissima computatos. Sexcentesimo nempe anno uite Noe: scriptum est factum esse diluuium. Cur ergo ibi legitur: et aqua diluuii facta est super terram sexcentesimo anno uite Noe: secundi mensis septima et uicesima die mensis: si annus ille minimus quales decem faciunt unum nostrum triginta sex dies habebat? Tantillus quippe annus si antiquo more hoc nomen accepit: aut non habet menses: aut mensis eius est triduum ut habeat duodecim menses. Quomodo igitur hic dictum est: sexcentesimo anno secundi mensis septima et uicesima die mensis: nisi quia tales quales nunc sunt etiam tunc erant menses? Nam quo pacto aliter uicesimo et septimo die secundi mensis diceretur ceptum esse diluuium? Deinde postea in fine diluuii ita legitur. Et sedit arca in mense septimo: septima et uicesima die mensis super montes ararach. Aqua autem minuebatur usq; ad undecimum mensem. In undecimo autem mense prima die mensis apparuerunt capita montium. Si igitur tales menses erant: tales profecto et anni erant quales nunc habemus. Menses quippe illi triduani uiginti et septem dies habere non poterant. Aut si pars tricesima tridui tunc appellabatur dies ut omnia proportione minuantur: ergo nec toto quatriduo nostro factum est illud tam grande diluuium: quod memoratur factum quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Quis hanc absurditatem et uanitatem ferat? Proinde remoueatur hic error qui coniectura falsa ita uult astruere scripturarum fidem: ut alibi destruat. Prorsus tantus etiam tunc dies fuit quantus et nunc est. quem uiginti et quatuor hore diurno curriculo nocturnoq; determinant. tantus mensis quantus et nunc est: quem luna cepta et finita conclusit. Tantus annus quantus et nunc est: quem duodecim menses lunares additis propter cursum solarem quinq; diebus et quadrante consummant. Tantus anni sexcentesimi uite Noe secundus erat mensis: eiusq; mensis uicesimus & septimus dies: quando cepit esse diluuium: in quo dies quadraginta continuate ingentes pluuie memorantur: qui dies non binas ac paulo amplius horas habebant: sed uicenas et quaternas die noctuq; transactas. Ac per hoc tam magnos annos uixerunt illi antiqui usq; amplius quam nongentos: quantos postea uixit Abraam centum septuaginta quinq; et post eum filius eius Ysaac centum octoginta: & filius eius Iacob prope centum quinquaginta: et quantos interposita ali/quanta etate Moyses centum uiginti: et quantos etiam nunc uiuunt homines septuaginta uel octoginta: uel non multo amplius. de quibus etiam dictum est. Et amplius eorum labor et dolor. Illa uero numerorum uarietas que inter codices hebreos inuenitur et nostros: neq; de hac antiquorum longeuitate dissentit. et si quid habet ita diuer/sum ut uerum esse utrumq; non possit: rerum gestarum fides ab ea lingua repetenda est: ex qua interpretatum est quod habemus. Que facultas cum uolentibus ubiq; gentium presto sit: non tamen uacat quod septuaginta interpretes in plurimis que diuersa dicere uidentur: ex hebreis codicibus emendare ausus est nemo. Non enim est illa diuersitas putata mendositas: nec ego ullo modo putandam existimo. Sed ubi non est scriptoris error: aliquid eos diuino spiritu ubi sensus esset consentaneus ueritati & predicans ueritatem: non interpretantium more sed prophetantium libertate aliter dicere uoluisse credendum est. Vnde merito non solum hebreis: uerum etiam ipsis cum adhibet testimonia de scripturis uti apostolica inuenitur auctoritas. Sed hinc me oportuniore loco si adiuuerit dominus promisi diligentius locuturum. nunc quod instat expediam. Non enim ambigendum est ab homine qui ex primo homine

primus est natus: q̄n tam diu uiuebant potuisse constitui ciuitatem sane terrenam non illam que dicitur ciuitas dei: de qua ut scriberemus tanti laborē huius operis in manus sumpsimus.

Icet ergo aliquis. Ita ne credendū est hoīem filios incessanter generaturū: nec habentem propositum cōtinentie cētum & amplius uel scd̄m hebreos nō multo minus id est octagīca sexagīta ānos a concumbendi opere uacuisse: aut si non uacaret nihil prolis gignere potuisse? Hec questio duobus modis soluit. Aut enim tanto senor fuit ꝓportione pubertas: quāto uite totius maior ānositas: aut quod magis uideo esse credibile: non hic ꝑmogeniti filii cōmemorati sunt: sed quos successionis ordo poscebat ut perueniret̄ ad Noe: a quo rursus ad Abraā uidemus esse peruentū: ac deinde usq; ad certū articulū tp̄is: quantū oportebat signari etiā generationibus cōmemoratis cursū gloriosissime ciuitatis ī hoc mundo pegrinātis et supernam patriam requirentis. Quod enim negari non potest: prior omnium Cayn ex coniunctione maris et femine natus est. Neq; enī illo nato dixisset Adā quod dixisse legitur: acquisiui hoīem per deum: nisi illis duobus ipse fuisset homo nascendo additus primus. Hunc secutus Abel quē maior frater occidit: ꝑfiguratōe quadam peregrinantis ciuitatis dei: q; esset ab impiis et quodamō terrigenis id est terrenā originem diligentibus: et terrene ciuitatis terrena felicitate gaudentibus: persecutiones iniquas passura primus ostendit. Sed quot annorum erat Adam cū eos genuit non apparet. Exinde digerit̄ generationes alie de Cayn: alie de illo quem genuit Adam ī eius successione quē frater occidit: et appellauit nomē illius Seth: dicens ut scriptum est. Suscitauit enim mihi deus semen aliud ꝓ Abel quem occidit Cayn. Cum itaq; iste due series generationum una de Seth altera de Cayn: has duas de quibus agimus distinctis ordinibus insinuent ciuitates: unā celestem in terris peregrinātem: alterā terrenā terrenis tāq̄ sola sint gaudiis inhiātem uel īhe- rentem: nullus de progenie Cayn cum dinumerata sic connumerato Adam usq; ad octauā generationē: quot annorum fuisset expressus ē: quādo genuit eū qui commemorat̄ post eum. Noluit enim spiritus dei ī terrene ciuitatis generatōibus tēpora notare ante diluuiū: sed in celestis maluit tanq̄ essent memoria digniores. Porro autem Sed quādo natus est: non quidem taciti sunt anni patris eius: sed iā genuerat alios: & utrum solos Cayn et Abel affirmare quis audeat? Nō enim quia soli nominati sunt propter ordines generationū quas cōmemorari oportebat: ideo consequens uideri debet solos fuisse tunc generatos ex Adam. Cum enim silentio coopertis omnium nōibus ceterorum: legat̄ eū genuisse filios et filias: quota fuerit ista proles eius quis presumat asserere: si culpā temeritatis euitat? Potuit q̄ppe Adā diuinitus admonitus dicere posteaq̄ Seth natus est. Suscitauit enī mihi deus semē aliud pro Abel: quādo talis erat futurus q impleret illius sanctitatem: non q; ipse prior post eum temporis ordine nasceretur. Deinde q̄d scriptū est uixit aūt Seth q̄nq; et ducentos annos: uel scd̄m hebreos q̄nq; et centū annos et genuit Enos: quis possit nisi inconsideratus asseuerare hunc eius primogenitum fuisse: ut admirantes merito requiramus: quomō per tot annos īmunis fuerit a cōnubio sñ ullo ꝓposito continentie: uel non fuerit coniugatus? Quādo q̄dem etiā de ip̄o legit̄ & genuit filios et filias: et fuerūt omnes dies Seth duodecim et nongenti anni et mortuus ē: atq; ita deinceps quorum anni cōmemorātur: nec filios filiasq; genuisse reticentur. Ac ꝑ hoc non apparet oīno: utrū q nominat̄ genitus ip̄e fuerit primogēitus. Imo

uero quoniã credibile non est patres illos etate tam longa aut impubes fuisse: aut
coniugibus caruisse uel fetibus: nec illos eorũ filios primos eis natos fuisse credibile
ẽ. Sed cũ sacre scriptor historie ad ortum uitãq; Noe cuius tẽpore diluuiũ factũ
ẽ per successiones generationũ notatis temporibus intenderet peruenire: eas utiq;
cõmemorauit non que primi suis parentibus fuerint: sed que in ꝓpagationis ordĩe
uenerint. Exempli gratia quo id fiat aptius aliqd interponã: unde nullus ãbigat
fieri potuisse quod dico. Euãgelista Matheus generationem dñice carnis per seriẽ
parentum uolens commendare memorie: ordines a patre Abraam atq; ad Dauid
ꝑmitus ut perueniret intendens. Abraã inqt genuit Ysaac. Cur non dixit Ismael
quem primitus genuit? Ysaac aũt inquit genuit Iacob. Cur non dixit Esau qui
eius primogenitus fuit? Quia scilicet per illos ad Dauid ꝑuenire non posset. Deĩde
sequitur. Iacob autem genuit Iudam et fratres eius. Nũquid Iudas primogenitus
fuit? Iudas inquit genuit phares et Zaram. Nec istorum geminorum aliquis
fuit primogenitus Iude: sed ante illos iam tres genuerat. Eos itaq; tenuit ĩ ordine
generationum: per quos ad Dauid atq; inde quo intenderat perueniret. Ex quo
intelligi potest: ueteres quoq; homines ante diluuium non primogenitos sed eos
fuisse cõmẽoratos: ꝑ quos ordo succedentiũ generationũ ad Noe patriarchã du/
ceret: ne serie pubertatis illoꝝ obscura & nõ necessaria questio nos fatiget.

CVm igitur genus hũanũ post primã copulã uiri facti ex puluere et cõiugis
eius ex uiri latere: mariũ feminarũq; coniunctione opus haberet ut gignẽdo
multiplicarentur: nec essent ulli homines nisi qui ex illis duobus nati fuissẽt: uiri
sorores suas coniuges acceꝑũt. Quod profecto quãto est antiquius compellẽte ne/
cessitate: tanto postea factum est damnabilius religione prohibente. Habita ẽ eĩ
ratio rectissima caritatis ut homines quibus esset utilis atq; honesta concordia: di/
uersarum necessitudinum uinculis necterentur: nec unus in una multas haberet: sed
singule spergerentur in singulos: ac sic ad socialem uitam diligentius colligandam
plurime plurimos obtinerent. Pater quippe et socer duarum sunt necessitudinum
nomina. Vt ergo aliũ quisq; habeat patrem aliũ socerum: numerosius se caritas
porrigit. Vtrumq; autẽ unus adam esse cogebatᷣ: et filiis et filiabus suis qñ fratres
sororesq; cõnubio iungebantur. Sic et Eua uxor eius utriq; sexui filiorum fuit et
socrus et mater. Que si due femine fuissent: mater altera et socrus altera: copiosius
se socialis dilectio colligaret. Ipsa deniq; iã soror ꝙ etiã uxor fiebat: duas tenebat
una necessitudines: qbus ꝑ sĩgulas distributis ut altera eẽt soror altera uxor: hoĩm
numero socialis propinquitas augeretᷣ. Sed hoc unde fieret tunc non erat: qñ nisi
fratres & sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit qñ
potuit: ut existente copia unde ducerentur uxores que non erant iam sorores: &
non solum illud ut fieret nulla necessitas esset: uerum etiã si fieret nefas esset. Nã
si nepotes primorum hoĩm qui iam consobrinas poterant accipere coniuges: soro/
ribus matrimonio iungerentur: non iam due sed tres ĩ homine uno necessitudines
fierent: que propter caritatem numerosiore propĩquitate nectendam: dissemĩari
per singulos sĩgule debuerunt. Esset enĩ unus homo filiis suis fratri scilicet sororiq;
coniugibus: et pater & socer & auũculus: ita et uxor eius eisdem cõiugibus filiis: &
mater et amita & socrus. Idemq; inter se filii eorum non solum essent fratres atq;
coniuges: uerum etiã consobrini: qa et fratrũ filii. Omnes autẽ iste necessitudĩes
que uni homini tres homines connectebant: nouem connecterent si essent ĩ sĩgulis

singule: ut unus homo haberet alteram sororē: alterā uxorem: alterā cōsobrinā: alterum patrē & alterū auūculum: alterū socerū: alteram matrem: alterā amitā: alteram socrum. atq; ita se non in paucitate coartatum: sed latius atq; numerosius propinquitatibus crebris uinculū sociale diffunderet. Quod hūano genere crescēte & multiplicato: etiam inter impios deorū multorū falsorūq; cultores sic obseruari cernimus: ut etiā si peruersis legibus permittantur fraterna coniugia: melior tamē consuetudo ipam malit exhorrere licentiā: et cum sorores accipere ī matrimoniū primis hūani generis tēporibus oīno licuerit: sic aduersetur q̄si nūq̄ licere potuerit. Ad humanū enim sensū uel alliciendū uel offendēdum: mos ualet plurimū. Qui cū in hac causa moderationē cōcupiscētie coerceat: eū designari atq; corrūpi merito esse nefariū iudicatur. Si enī ē iniquū auiditate possidēdi transgredi limitē agrorū: quāto est iniquius libidine concūbendi subuertere limitem morū. Experti autē sumus in connubiis consobrinarū etiā nostris tēporibus: propter gradū ꝓpinq̄tatis fraterno gradui proximū: q̄ raro per mores fiebat: quod fieri per leges licebat. qa id nec diuina prohibuit: nec nondū prohibuerat lex hūana. Verūtamē factum etiā licitum propter uicinitatem horrebatur illiciti: et quod fiebat cū consobrina pene cum sorore fieri uidebatur: quia et ipi īter se propter tam ꝓpinquā consanguinitatē fratres uocant: et pene germani sunt. Fuit aūt antiq̄s patribus religiose cure: ne ipa ꝓpinquitas se paulatim propaginū ordinibus dirimens lōgius abiret: et propinquitas esse desisteret: eam nondū lōge positā rursus matrimonii uinculo colligare: & quodammō reuocare fugientem. Vnde iā pleno hōibus orbe terrarū non quidem sorores ex patre uel matre: uel ex ambobus suis parentibus natas: sed tamē amabant de suo genere ducere uxores. Verūtamē q̄s dubitet honestius hoc tpe etiā cōsobrinarū prohibita esse coniugia: non solū scd̄m ea que disputauimus propter multiplicandas affinitates: ne habeat duas necessitudines una persona: cū due possint eas habere & numerus ꝓpinq̄tatis augeri: sed etiā qa nescio quomō īest hūane uerecūdie q̄ddam naturale atq; laudabile: ut cui debet causa propinq̄tatis uerecundum honorem: ab ea cōtineat q̄uis generatricē tñ libidinē: de q̄ erubescere uidemus & ipam pudicitiā coniugalem. Copulatio igitur maris & femine quantū attinet ad genus mortalium: quoddam seminariū est ciuitatis: sed terrena ciuitas generatōne tantūmodo: celestis aūt etiā regeneratione opus habet: ut noxam generationis euadat. Vtrum aūt aliq̄d fuerit: uel si fuit quale fuerit corporale atq; uisibile regenerationis signū ante diluuiū: sicut Abrae circūcisio postea est īparata: sacra historia tacet. Sacrificasse tamē deo etiā illos antiquissimos hoīes nō tacet. quod et in duobus primis fratribus claruit: et Noe post diluuiū cū de arca fuisset egressus: hostias deo legit īmolasse. De qua re in precedentibus libris iā diximus: nō ob aliud demones arrogantes sibi diuinitatē deosq; se credi cupiētes: sibi expetere sacrificiū et gaudere huiuscemōi honoribus: nisi qa uerum sacrificiū deo uero deberi sciūt.

Cum ergo esset Adam utriusq; generis pater: id est & cuius series ad terrenā et cuius series ad celestē ꝑtinet ciuitatem: occiso Abel atq; in eius interfectione commendato mirabili sacramento. Facti sunt duo patres singulorū generū Cayn & Seth: in quorum filiis quos cōmemorari oportebat: duarum istarum ciuitatū in genere mortalium euidentius inditia clarere ceperūt. Cayn q̄ppe genuit Enoch: ī cuius nomine condidit ciuitatem: scilicet nō peregrinātem ī hoc mundo: sed ī eius temporali parte ac felicitate quiescentē. Cayn autem īterpretatur possessio. unde

dictum est quando natus est siue a patre siue a matre eius: acquisiui hominē per deum. Enoch uero dedicatio. hic ení dedicatur terrena ciuitas ubi cōditur: qm̄ hic habet eū quē intendit & appetit finē. Porro ille Seth interpretatur resurrectio: et Enos filius eius interpretaṫ homo. nō sicut Adā. Et ipsū ení nomen interpretaṫ homo: sed cōe perhibetur esse in illa lingua id est hebrea masculo et femine. Nā sic de illo scriptum est. Masculum et feminā fecit eos: et benedixit illos & cognominauit eorum nomen Adam. Vnde non ambigitur sic appellatā fuisse feminā Euā ꝓprio nomine: ut tamē Adam quod interpretatur homo nomē esset āboꝝ. Enos autē sic interpretatur homo: ut hoc non posse feminā nūcupari periti līgue illius asseuerent: tanq̃ filius resurrectionis: ubi nō nubent neq: uxores ducent. Nō ení erit ibi generatio: cū illuc perduxerit regeneratio. Quare et hoc non ī cassum notandum arbitror. ꝙ in his generationibus que ꝓpagantur ex illo qui est appellatus Seth: cum genuisse filios filiasq: dicatur: nulla ibi genita nominatim femina expressa est. in his autem que propagantur ex Cayn: ī ipso fine quousq: ptēdunṫ: nouissima femina genita nominaṫ. Sic ení legiṫ. Matusahel genuit Lamech. Et sūpsit sibi Lamech duas uxores. Nomen uni Ada: et nomē secunde Sella. & pepit Ada Iabel. hic erat pater habitantiū ī tabernaculis pecorariorū. Et nomē fratris eius iubal hic fuit qui ostendit psalteriū & cytharā. Sella autē peperit et ipa Tubalcaym et erat erarius et malleator eramenti et ferri. Soror autē Tubalcaym Noema. Hucusq: porrecte sunt omnes generationes Cayn. que sunt oēs ab Adā octo annumerato ipso Adam septē scilicet usq: ad Lamech: qui duarum maritus uxorū fuit: et octaua est generatio in filiis: in quibus et femina commemoratur. Vbi eleganter significatū est: terrenā ciuitatem usq: ī sui finem carnales habiturā generationes: que marium feminarūq: coniunctione proueniunt. Vnde & ipse quod preter eas nusq̃ reperitur ante diluuium: nōibus propriis exprimunṫ uxores illius hōis: qui nominatur hic nouissimus pater. Sicut autē Cayn qui interpꝛtaṫ possessio terrene conditor ciuitatis: et filius eius in cuius nomine condita ē Enoch qui interpretatur dedicatio: īdicat istam ciuitatē et initiū et finē habere terrenū: ubi nihil speratur amplius q̃ quod in hoc seculo cerni potest: ita Seth qui īterpꝛtaṫ resurrectio: cum sit generationum seorsum cōmemoratarum pater: quid de filio eius sacra historia dicat intuendum est.

ET Seth inquit natus est filius: & nominauit nomē eius Enos. Hic sperauit inuocare nomen domini dei. Nempe clamat attestatio ueritatis. In spe igiṫ uiuit homo filius resurrectionis: in spe uiuit q̃diu peregrinatur hic ciuitas dei: que gignitur ex fide resurrectionis xp̄i. Ex duobus nāq: illis hōibus: Abel q̄ īterpꝛtaṫ luctus: et eius fratre Seth q̄ interpretaṫ resurrectio mors xp̄i et uita eius ex mortuis figuratur. Ex qua fide gigniṫ hic ciuitas dei id est homo q̄ sperauit īuocare nomen domini dei. Spe enim salui facti sumus ait apostolus. Spes autē que uideṫ non est spes. Quod enim uidet quis: quid sperat? Si aūt qđ nō uidemus speramus: ꝑ patientiā exspectamus. Nā quis uacare hoc existimet ab altitudine sacramēti? Nunquid enim Abel non sperauit inuocare nomē domini dei: cuius sacrificium scriptura tam acceptum deo fuisse commemorat? Nūquid ipe Seth nō sperauit nomen domini dei de quo dictū est. Suscitauit ení mihi deus semē aliud ꝓ Abel? Cur ergo huic proprie tribuitur quod piorum omnium intelligitur esse cōmune: nisi quia oportebat in eo qui de patre generationū in meliorem partem hoc est

ſuperne ciuitatiſ ſeparatarū: primuſ commemoratuſ exortuſ prefigurari hominem id eſt hoīm ſocietatē: que non ſcđm uireſ terrene felicitatiſ: ſed ſcđm deum uiuit in ſpe felicitatiſ eterne. Nec dictum eſt hic ſperauit in dñm deū: aut hic inuocauit nomen domini dei: ſed hic ſperauit inquit inuocare. ubiq; profecia eſt exorturum populum q ſcđm electionem gratie inuocauit nomen domini dei. hoc ē quod per alium ꝓphetam dictū eſt apoſtoluſ de hoc populo itelligit ad dei gratiā ptinere. Et erit omīſ quicūq; inuocauerit nomē domini ſaluuſ erit. hoc enim ipſum quod dicitur & nominauit nomē eiuſ Enoſ quod iterpretatur homo: ac deinde additur hic ſperauit inuocare nomen dñi dei: ſatiſ oſtenditur ꝙ non in ſeipſo ſpem ponere debeat homo. Maledictuſ enī omīſ ſicut alibi legitur qui ſpem ſuā ponit in hoīe. Ac per hoc in ſe ut ſit ciuiſ alteriuſ ciuitatiſ: que non ſolum ſcđm filium Cayn dedicatur hoc tpe: hoc ē mortaliſ huiuſ ſeculi labente tranſcurſu: ſed in illa imortalitate beatitudiniſ ſēpiterne.

ino translatione

NAm et iſta propago cuiuſ eſt pater Seth in ea generatōe habet dedicationiſ nomen: que ſeptima eſt ex Adam: annumerato Adam. Septimuſ enī ab illo natuſ eſt Enoch qui interpretatur dedicatio: ſed ipſe eſt ille tranſlatuſ qui placuit deo: et inſigni numero in ordine generationū quo ſabbatū conſecratū ē ſeptimuſ ſcilicet ab Adā: ab ipſo aūt patre iſtarū generationū que diſcernunť a generatōe Cayn: id eſt a Seth ſextuſ eſt: quoto die factuſ eſt homo: et conſumauit deuſ oīa opera ſua. Sed huiuſ Enoch tranſlatio noſtre dedicationiſ ē ꝑfigurata dilatio. Que quidē iam facta eſt in xp̄o capite noſtro: qui ſic reſurrexit ut nō moriatur ulteriuſ: ſed etiā ipſe tranſlatuſ eſt. Reſtat autē altera dedicatio uniuerſe domuſ cuiuſ ip̄e xp̄uſ eſt fundamentū. que differť i finem: quādo erit oīm reſurrectio nō moriturorum ampliuſ. Siue autem domuſ dei dicatur: ſiue templū dei: ſiue ciuitaſ dei: id ip̄m eſt: nec abhorret a latini eloquii conſuetudine. Nam & Virgiliuſ ipſo/ſiſſimā ciuitatem domū appellat Aſſaraci: romanoſ uolenſ intelligi q de Aſſarico per troianoſ originē ducūt: et domum Aenee eoſdē ipſoſ: quia eo duce troiani cū italiā uenissent: ab eiſ condita eſt roma. Imitatuſ nāq; eſt poeta ille literaſ ſacraſ in qbuſ dicitť domuſ Iacob iā igenſ populuſ hebreoꝝ.

eo qđ Cayn successio in octaua ab Adam generatione clauditur: et in posteris ab eodem patre Adā Noe

DIcet aliquiſ. ſi hoc itendebat ſcriptor huiuſ hiſtorie in cōmemorandiſ generationibuſ ex Adam per filium eiuſ Seth: ſūt per illaſ perueniret ad Noe ſub quo factū eſt diluuiū: a quo rurſuſ contexereť ordo naſcentium: quo perueniret ad Abraam: a quo matheuſ euāgeliſta incipit generationeſ quibuſ ad xp̄m puēit eternum regem ciuitatiſ dei: quid intendebat in generationibuſ ex Cayn: et quo eaſ perducere uolebat? Reſpōdetur. uſq; ad diluuiū: quo totū illud genuſ terrene ciuitatiſ abſumptū eſt: ſed repatū eſt ex filiiſ Noe. Neq; enim deeſſe poterit hec terrena ciuitaſ ſocietaſq; hoīm ſcđm hominē uiuentium: uſq; ad huiuſ ſeculi finē de quo dominuſ ait: filii huiuſ ſeculi generant et generantur. Ciuitatem uero dei peregrinantem i hoc ſeculo regeneratio perducit ad alterū ſeculum: cuiuſ filii nec generāt nec generāť. Hic ergo generari & generare ciuitati utriq; cōmune ē: q̄uiſ dei ciuitaſ habeat & iā hic multa ciuiū milia: que ab ope generādi ſe abſtineāt. Sed habet etiā illa ciueſ nōnulloſ iſti ſimileſ: ex imitatione quadam licet erranteſ. Ad eam nāq; pertinent: etiam qui deuianteſ ab huiuſ fide diuerſaſ hereſeſ condiderūt. ſcđm hominem qppe uiuūt: nō ſcđm deum. Et indorum gignoſophiſte qui nudi phibenť philoſophari in ſolitudinibuſ idie: ciueſ eiuſ ſūt & a generādo ſe cohibēt.

Non enim est boc bonum: nisi cum fit scd'm fidem summi boni qui deus est. Hoc tamẽ nemo fecisse ante diluuium reperit' quando qdem etiã ipe Enoch septimus ab Adã: q translatus refert' esse non mortuus: genuit filios et filias anteq̃ trásferretur. in quibus fuit Matusalem per quem generationum memorandarum ordo transcurrit. Cur ergo tanta paucitas successionum commẽoratur ĩ generatõibus ex Cayn: si eas usq; ad diluuiú perduci oportebat: nec erat diuturna etas p̃ueniens pubertatem: que centum uel amplius annos uacaret a fetibus? Nã si nó ĩtendebat auctor libri buius aliquẽ ad quẽ necessario perduceret seriẽ generationú: sicut in illis qui ueniunt de semine Seth: ĩtendebat peruenire ad Noe a quo rursus ordo necessarius sequeretur: qd opus erat pretermittere primogenitos filios ut p̃ueniret' ad Lamech: in cuius filiis finit' illa contexio octaua generatione scilicet ex Adã: septima ex Cayn: quasi esset inde aliquid deinceps connectendú: unde peruenire' uel ad israeliticum populum: in quo celesti ciuitati etiã terrena bierusalem figurã propheticam prebuit: uel ad xp̃m scd'm carnem q est super oĩa deus benedictus in secula: superne bierusalem fabricator atq; regenerator: cum tota progenies Cayn diluuio sit deleta? Vnde uideri potest ĩ eodem ordĩe generationú primogenitos fuisse cómemoratos. Cur ergo tam pauci sunt? Non enim usq; ad diluuium tot eẽ potuerút: nó uacantibus usq; ad centenariã pubertatẽ patribus ab officio generãdi: si non erat tunc proportione lógeuitatis illius etiã sera pubertas. Vt enim p eque triginta annorum fuerit cum filios generare ceperunt occies triceni: quoniã octo sunt generationes cú Adam et cum eis quos genuit Lameb: ducenti et quadragita sunt anni. Num itaq; toto deinde tẽpore usq; ad diluuiú non generauerunt? Qua tandem causa qui bec scripsit generationes cómemorare noluit que sequunt'? Nã ex Adam usq; ad diluuiú cóputantur anni scd'm codices nostros duo milia ducẽti sexagitaduo: scd'm bebreos aút mille sexcenti qnq̃gitasex. Vt ergo istú numerú minorem credamus esse ueriorem: de mille sexcentis quinq̃gintasex annis: ducenti quadraginta detrabunt'. Nunqd credibile ẽ p mille quadringentos et quot excurrit annos qui restát usq; ad diluuiú: progeniem Cayn a generationibus uacare potuisse? Sed qui ex boc mouetur: meminerit cum quererẽ quomõ credendú sit: antiquos illos boĩes per tam multos ãnos a gignendis filiis cessare potuisse: duobus modis istam solutam esse questionẽ. aut de sera pubertate proportione tam lóge uite: aut de filiis q commẽorant' in generationibus ꝙ non fuerint primogeniti: sed bi per quos ad eum quẽ intendebat auctor libri poterat peruenire: sicut ad Noe in generationibus Seth. Proinde in generationibus Cayn si nó occurrit q deberet intendi: ad quem pretermissis primogenitis per eos qui cómemorati sunt peruenirj oportebat: sera pubertas intelligenda restabat: ut aliquanto post centum annos puberes babilesq; ad gignẽdú facti fuerĩt: ut ordo generationú per p̃mogenitos curreret: & usq; ad diluuium ad numerum annorum tante quantitatis occurreret. Quãuis fieri possit ut propter aliquam secretiorem causam que me latet: usq; ad Lamech et eius filios generationum p̃ueniente contextu cómendaret' bec ciuitas quã dicimus terrenam: ac deinde cessaret scriptor libri cómẽorare ceteras: que usq; ad diluuium esse potuerút. Potest et illa esse causa cur nó ordo generationum p p̃mogenitos duceretur: ut necesse non sit ĩ illis bóĩbus tam serã credere pubertatẽ: ꝙ scilicet eadem ciuitas quã Cayn in nomine Enoch filii sui cóndidit: lóge lateq; regnare potuerit: et reges babere non simul plures: sed suis etatibus singulos: quos genuissent sibi successuros quicúq; regnassent. Horum regum primus eẽ potuit ipe

Cayn: secundus eius filius Enoch in cuius nomine ubi regnaretur cōdita ē ciuitas.
tertius Irad quē genuit Enoch: quartus Manibel quē genuit Irad: quintus Matusabel
quem genuit Manibel: sextus Lamech quē genuit Matusabel: qui ē septimus ab
Adam per Cayn. Non autē erat consequens ut primogeniti ī regnum regnātibus
succederent patribus: sed quos regnandi meritum propter uirtutem terrene utilem
ciuitati: uel sors aliqua reperiret: uel ille potissimum succederet patri hereditario
quodam iure regnandi: quē pre ceteris filiis dilexisset. Potuit autē uiuente adhuc
Lamech atq; regnāte fieri diluuiū: ut ipm cū aliis oībus hōībus exceptis q in arca
fuerūt quē perderet inueniret. Neq; enī mirandū est: si uaria quantitate nume/
rositatis annorum interposita: per tam longā etatē ab Adam usq; ad diluuiū non
equalis numen generationes habuit utraq; progenies: sed per Cayn septē: p Seth
autem decem: septimus est enim ut iam dixi ab Adam usq; Lamech: decimus Noe.
Et ideo nō unus filius Lamech sicut in ceteris superius: sed plures cōmemorati sūt:
quia incertum fuerat quis ei fuisset mortuo successurus: si regnandi tempus īter ipsū
et diluuium remansisset. Sed quoquomodo se habeat: siue per primogenitos siue p
reges ex Cayn generationū ordo decurrens: illud mihi nullo pacto ptereundum
silentio uidetr: q cū Lamech septimus ab Adam fuisset īuentus: tot eius annumerati
sunt filii donec undenarius numerus impleretr: quo significatur peccatum. Adduntr
enim tres filii et una filia. Uxores autem aliud possunt significare: non hoc quod
nunc cōmendandū uidetr. Nūc enim de generationibus loquimur: ille uero unde
sint genite tacitum est. Quoniā ergo lex denario numero predicatur: unde ē me/
morabilis ille decalogus: profecto numerus undenarius qm trāsgreditr denarium:
transgressionē legis ac per hoc peccatū significat. Hinc est q ī tabernaculo testi/
monii quod erat in itinere populi dei uelut templum ambulatorum: undecī uela
cilicina fieri pcepta sūt. In cilitio quippe recordatio est peccatorum: propter hedos
ad sinistrum futuros: quia confitentes in cilitio psternimur tanq̄ dicētes quod in
psalmo scriptum est: peccatū meum ante me ē semper. Progenies ergo ex Adam p
Cayn sceleratum undenario numero finitur: quo peccatum significatr: et ipse nu/
merus a femina clauditur: a quo sexu initium factum est peccati p quod omnes
morimur. Commissū ē autem ut et uoluptas carnis que spiritui resisteret sequeretr.
Nam et ipa filia Lamech Noema uoluptas interpretatr. Per Seth autē ab Adā
usq; ad Noe denarius insinuatur legitimus numerus. Cui Noe tres adiciuntur filii:
unde uno lapso duo benedicuntur a patre: ut remoto reprobo et probatis filiis ad
numerū additis: etiā duodenarius numerus intimetur: qui et in patriarcharū et in
apostolorum numero insignis ē: propter septenarii ptes alterā p alterā multiplicatas.
Nā ter quaterni uel quater terni ipsū faciūt. His ita se habētibus: uideo considerādū &
cōmemorādū: ista utraq; pgenies que distinctis generatōibus duas īsinuat ciuitates:
unā terrigenarū alteram regeneratorum: quō postea sic cōmixta fuerit atq; cōfusa:
ut uniuersū genus hūanū exceptis octo hōībus pire mereretr diluuio. Qua ratione commemorato Enoch qui fuit filius Cayn totius generationis eius [illegible] narratio [illegible] commemorato autem Enos qui fuit filius Seth ad conditionem humane principii [illegible]

PRimo aūt intuendū est: quemadmodum cū ex cayn generationes enume/
rarentur: cōmemorato ante ceteros posteros eius illo in cuius nomine cōdita
est ciuitas id est Enoch: contexti sunt ceteri usq; ad illum finem de quo locutus sū:
donec illud genus atq; illa uniuersa propago diluuio deleretr: cū uero filius Seth
unus cōmemoratus fuisset Enos: nondum usq; ad diluuiū additis ceteris: articulus

quidã iterponitur et dicitẽ: hic liber natiuitatis hoim: qua die fecit deus Adam: ad imaginem dei fecit illũ: masculũ et feminã fecit eos: et benedixit illos: et cognominauit nomẽ eoꝝ Adam: qua die fecit illos. Quod mihi uidetẽ ad hoc iterpositũ: ut hinc rursus inciperet ab ipo Adam dinumeratio tempoꝝ: quã uoluit facere qui hec scripsit i ciuitate terrena: tanq̃ eam deus sic cõmemoraret ut non computaret. Sed q̃re hinc redditur ad istam recapitulationẽ: posteaq̃ cõmemoratus est filius Seth homo qui sperauit inuocare nomen domini dei: nisi quia sic oportebat istas duas proponere ciuitates: unam per homicidã usq; ad homicidam: nã et Lamech duabus uxoribus suis sese perpetrasse homicidium confitetur: alterã per eum qui sperauit inuocare nomen domini dei. Hoc est qppe in hoc mundo peregrinãtis ciuitatis dei totum atq; summũ i hac mortalitate negocium: quod per unũ hoiem quẽ sane occisi resurrectio genuit: cõmendandum fuit. Homo quippe ille unus totius superne ciuitatis est unitas: nõdũ qdem cõpleta: sed premissa ista pphetica prefiguratione complenda. Filius ergo Cayn hoc est filius possessionis: cuius nisi terrene ciuitatis habeat nomen: in ciuitate terrena que in eius nomine condita ẽ? De his est enim de quibus cantatur in psalmo: inuocabũt nomina eorum in terris ipoꝝ: propter quod sequitur eos quod in alio psalmo scriptũ est: dñe in ciuitate tua imaginem eoꝝ ad nihilum rediges. Filius aũt Seth hoc ẽ filius resurrectionis speret inuocare nomen domini dei. Eam quippe societatem hoim prefigurat que dicit: ego aũt sicut oliua fructifera in domo dei: speraui i misericordia dei. Uanas aũt glorias famosi i terra nõis non requirat. Beatus enim uir cuius est nomẽ dñi spes eius: et nõ respexit i uanitates et insanias falsas. Propositis itaq; duabus ciuitatibus: una in re huius seculi: altera in spe dei: tanq̃ ex cõmuni que aperta est in Adam ianua mortalitatis egressis: ut percurrant et discurrant ad discretos proprios & debitos fines: incipit dinumeratio tẽporum in qua & alie generatiões adiciuntẽ: facta recapitulatione ex Adam: ex cuius origĩe damnata ueluti massa una merite damnationi tradita fecit deus alia in cõtumeliã uasa ire: alia i honorẽ uasa misecordie: illis reddens quod debetur in pena: istis donans qđ non debetur in gratia: ut ex ipa etiã cõparatione uasorũ ire: superna ciuitas discat que peregrinatur in terris: non fidere libertate arbitrii sui: sed speret inuocare nomen domini dei: qm̃ uolũtas in natura que facta est bona a bono deo: sed mutabilis ab imutabili: ex nihilo ab eo qui ẽ: et a bono põt declinare ut faciat malũ: qđ fit libero arbitrio: & a malo ut faciat bonũ: qđ non fit sine diuino adiutorio.

HOc itaq; libero uoluntatis arbitrio: generatione humana progrediente atq; crescente facta est permixtio: et iniqtate participata quedã utriusq; cõfusio ciuitatis: quod malum a sexu femineo causam rursus inuenit: nõ quidem illo mõ quo ab inicio. Non enim cuiusq̃ etiã tũc fallacia seducte ille femine persuaserunt peccatum uiris: sed ab initio que prauis moribus fuerant in terrena ciuitate id est in terrigenarum societate: amate sunt a filiis dei ciuibus scilicet peregrinantis in hoc seculo alterius ciuitatis: propter pulcritudinem corporum: quod bonum dei qdẽ donum est: sed propterea id largitur etiã malis: ne magnum bonum uideatẽ bonis. Deserto itaq; magno bono et bonoꝝ proprio: lapsus est factus ad bonũ minimũ: non bonis proprium sed bonis malisq; cõmune: ac sic filii dei filiarum hoim amore sunt capti: atq; ut eis coniugibus fruerentẽ i amorẽ societatis terrigene defluxerũt: deserta pietate quam in sancta societate seruabãt. Sic enim corporis pulcritudo:

a deo qdem factum ſed tēporale carnale infimū bonū: male amatur poſtpoſito de eterno: īterno: ſēpiterno bono: quēadmodū iuſticia deſerta & aurū amat̄ ab auaris: nullo peccato auri ſed hōis. Ita ſe habet omnis creatura. Cum enī bona ſit: et bene poteſt amari et male. bene ſcilicet ordine cuſtodito: male aūt ordine perturbato. Quod in laude quidam creatoris breuiter uerſibus dixit. Het tua ſunt bona ſunt: quia tu bonus iſta creaſti. Nihil noſtrū eſt in eis niſi qđ peccamus amātes. Ordīe neglecto pro te quod conditur abs te. Creator autem ſi ueraciter ametur: hoc eſt ſi ipſe nō aliud pro illo quod non eſt ipſe ametur: male amari non poteſt. Nam & amor ipſe ordinate amandus eſt: quo bene amatur quod amādum eſt: ut bene ſit in nobis uirtus qua uiuitur bene. Vnde mihi uidet̄ ꝙ diffinitio breuis et uera uirtutis ordo eſt amoris. Propter qđ in ſancto cantico canticorū cantat ſponſa xpi: ciuitas dei. Ordinate in me caritatē. Huius igitur caritatis hoc ē dilectōis & amoris ordīe ꝑturbatio: deū filii dei neglexerunt: et filias hoīm dilexerūt: qbus duobus nominibus ſatis ciuitas utraq; diſcernit̄. Neq; enī & illi nō erant filii hominum ꝑ naturā: ſed aliud nomē habere ceperāt ꝑ gratiā.

Nam & ī eadē ſcriptura ubi dicti ſūt dilexiſſe filias hoīm filii dei: iidem dicti ſunt etiā angeli dei. unde illos multi putant nō homines fuiſſe ſed āgelos. Quā queſtionem nos tranſeunter cōmemoratam: in tertio huius operis libro reliquimus inſolutam: utrū poſſint angeli cū ſpiritus ſint corporaliter coire cū feminis. Scptū eſt enim. Qui facit angelos ſuos ſpiritus: id eſt eos qui natura ſpiritus ſunt facit eē angelos ſuos: iniungendo eis officium nunciandi. Qui enim grece dicitur āgelos: qđ nomen latina declinatione angelus perhibetur: latina lingua nuntius interpretat̄. Sed utrum eorū corpora conſequenter adiunxerit dicendo: & miniſtros ſuos ignē ardētem: an ꝙ caritate tanq̄ igne ſpirituali feruere debeant miniſtri eius: ābiguū eſt. Apparuiſſe tamen hōibus āgelos ī talibus corporibus: ut nō ſolum uideri uerū etiā tangi poſſent: eadē uerisſima ſcriptura teſtatur. Et quoniā creberrima fama eſt: multiq; ſe expertos uel ab eis qui experti eſſent: de quorum fide dubitandum non ē audiſſe confirmant: ſiluanos et faunos quos uulgo incubos uocant: īprobos ſepe extitiſſe mulieribus: et earum appetiſſe ac peregiſſe concubitum: & quoſdam demones quos duſios galli nuncupant: hanc aſſidue īmunditiā & tēptare & efficere plures taleſq; aſſeuerant: ut hoc negare īpudentie uideat̄. Non hinc aliqd audeo temere definire: utrum aliqui ſpiritus elemento aereo corporati ſunt: nā hoc elemētum etiā cū agitat̄ flabello: ſenſu corporis tactuq; ſentitur: poſſint etiā hāc pati libidinem: ut quomō poſſunt ſentientibus feminis miſceantur. Dei tamen angelos ſanctos nullo modo illo tempore ſic labi potuiſſe crediderim: nec de his dixiſſe apoſtolū petrū. Si enī deus angelis peccātibus nō pepercit: ſed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio puniendos reſeruari: ſed potius de illis q primū apoſtatantes a deo cū diabolo principe ſuo ceciderunt: qui primum hominem per īuidiā ſerpētina fraude decepit. Angelos autē fuiſſe etiā dei hoīes nūcupatos: eadē ſcriptura ſancta locupletiſſia teſtis eſt. Nā & de Iohāne ſcriptum eſt. Ecce mitto angelum meum ante faciem tuā: qui preparabit uiā tuā. Et Malachias propheta propria quadam id eſt proprie ſibi īpertita gratia dictus eſt angelus. Verū hoc mouet quoſdam: ꝙ ex illis qui dicti ſunt āgeli dei: et ex mulieribus q̄s amauerūt: non quaſi hoīes generis noſtri ſed gigantes legimus eſſe natos: quaſi uero corpora hominū modum noſtrum longe excedentia: quod etiam ſupra cōmemoraui: non

etiã noſtriſ temporibuſ nata ſint. Nõne ante paucoſ annoſ cum romane urbiſ qđ a gothiſ factum eſt propinquaret excidium: rome fuit femina cũ ſuo patre et ſua matre: que corpore quodammodo giganteo lõge ceteriſ p̃mineret: ad quã uiſẽdã mirabiliſ fiebat uſq̃qꝫ concurſuſ. Et hoc erat maxĩe admirationi: ꝙ ambo pñteſ eiuſ nec ſaltem tam longi hoĩeſ erant: q̃ longiſſimoſ uidere cõſueuimuſ. Potuerũt igitur giganteſ naſci: & priuſ q̃ filii dei q̃ et angeli dei dicti ſunt. filiabuſ hominũ hoc eſt ſcđm hominem uiuentium miſcerent̃: filii ſcilicet Seth filiabuſ Cayn. Nã et canonica ſcriptura ſic loquitur: ĩ quo libro hec legimuſ: cuiuſ uerba iſta ſũt. Et factum eſt poſtq̃ ceperunt homineſ multi fieri ſuper terram: et filie nate ſũt illiſ: uidenteſ angeli dei filiaſ hoĩm q̃a boni ſũt: ſumpſerũt ſibi uxoreſ ex omnibuſ quaſ elegerant. Et dixit dominuſ deuſ. Non permanebit ſpirituſ meuſ in hominibuſ hiſ in eternum: propter quod caro ſunt. Erunt autem dieſ eorum centũ uiginti anni. Giganteſ autem erãt ſuper terrã in diebuſ illiſ. Et poſt illud cũ intrarent filii dei ad filiaſ hominũ et generarent ſibi: illi erant giganteſ a ſeculo homineſ nominati. Hec libri uerba diuini ſatiſ indicant̃: iam illiſ diebuſ fuiſſe giganteſ ſup terram q̃n filii dei acceperũt uxoreſ filiaſ hoĩm: cũ eaſ amarent bonaſ id ẽ pulcraſ. Cõſuetudo quippe ſcripture huiuſ eſt: etiam ſpecioſoſ corpore bonoſ uocare. Sed et poſtq̃ hoc factum eſt nati ſunt giganteſ. Sic enim ait. giganteſ aũt erant ſuper terram ĩ diebuſ illiſ. Et poſt illud: cum intrarent filii dei ad filiaſ hoĩm. Ergo et ante in illiſ diebuſ et poſt illud. Quod aũt ait et generabant ſibi: ſatiſ oſtendit ꝙ priuſ anteq̃ ſic caderent filii dei ĩ deo generabant non ſibi: id eſt non dominante ſibi libidine coeundi: ſed ſeruiente officio propagandi: nõ familiam faſtuſ ſui: ſed ciueſ ciuitatiſ dei: quibuſ annuntiauerant tanq̃ angeli dei: ut ponerent ĩ deo ſpem ſuam: ſimileſ illiuſ qui natuſ eſt de Seth filiuſ reſurrectioniſ: et ſperauit inuocare nomen dñi dei: in qua ſpe eſſent cum ſuiſ poſteriſ cohe redeſ eternorum bonorum: et ſub deo patreſ fratreſ filiorũ. Nõ aũt illoſ ita fuiſſe angeloſ dei ut homineſ nõ eẽnt: ſicut putant quidã: ſed hoĩeſ proculdubio fuiſſe ſcriptura ipſa ſine ulla ambiguitate declarat. Cum enim premiſſũ eſſet ꝙ uidenteſ angeli dei filiaſ hoĩm q̃a bone ſunt: ſumpſerunt ſibi uxoreſ ex omnibuſ quaſ elegerant: mox adiunctũ eſt et dixit dñſ deuſ: non permanebit ſpirituſ meuſ in hominibuſ hiſ in eternũ: propter quod caro ſunt. Spirituſ dei q̃ppe fuerũt facti angeli dei et filii dei. ſed declinãdo ad ĩferiora homineſ dicunt̃ noĩe nature nõ gratie: dicũt̃ & caro deſertoreſ ſpirituſ: et deſerẽdo deſerti. Et ſeptuaginta quidẽ interpreteſ: et ãgeloſ dei dixerunt iſtoſ et filioſ dei: quod quidẽ etiã non habent omneſ codiceſ: nam quidã niſi filioſ dei non habent. Aquila autẽ quẽ interpretẽ iudei ceteriſ anteponũt: non ãgeloſ dei nec filioſ dei: ſed filiuſ deoꝵ interpretatuſ eſt. Vtrũqꝫ aũt uerũ ẽ. Nam et filii dei erãt ſub quo patre ſuorum patrũ etiã fratreſ erãt: filii deorũ: quoniam a diiſ geniti erant: cum quibuſ etiã ipſi dii erant: iuxta illud pſalmi. Ego dixi dii eſtiſ: et filii excelſi oĩſ. Merito enim creduntur ſeptuaginta interpreteſ accepiſſe propheticum ſpiritũ. ut ſiquid eiuſ auctoritate mutarent: atqꝫ aliter q̃ erat quod interpretabantur dicerẽt neqꝫ hoc diuinituſ eſſe dictũ dubitaretur. Quãuiſ hoc in hebreo eſſe perhibeatur ambiguũ: ut filii dei et filii deorum poſſet interpretari. Omittamuſ igitur earum ſcripturarum fabulaſ que apocrife nuncupantur: eo ꝙ earũ occulta origo nõ claruit patribuſ a quibuſ uſqꝫ ad noſ auctoritaſ ueraciũ ſcripturaꝵ certiſſĩa & notiſſĩa ſucceſſiõe puenit. In hiſ aũt apocrifiſ & ſi ĩuenit̃ aliq̃ ueritaſ: tñ pp̃ter multa falſa nulla ẽ canõica auctoritaſ. Scp̃ſiſſe q̃dẽ nõnulla diuĩa Enoch illũ ſeptimum ab

Adam negare non possumus: cũ hoc ĩ epistola canonica Iudas apostolus dicat. Sed non frustra non sunt ĩ eo canone scripturarũ: q̃ seruabat̃ ĩ templo hebrei populi succedentium diligentia sacerdotum. Cur autẽ hoc: nisi quia ob antiq̃tatẽ suspecte fidei iudicata sunt: nec utrum hec essẽt que ille scripsisset poterat inueniri: nõ talibus proferentibus qui ea per seriem successionis repenerentur rite seruasse. Vñ illa que sub eius nomine proferuntur: etiã cõtinent istas de gigantibus fabulas: q̃ non habuerunt homines patres: recte a prudentibus iudicantur nõ ipsius esse credẽda: sicut multa sub nominibus & aliorũ pphetarũ: et recentiora sub nõibus apostolorũ ab hereticis proferũtur: que omnia sub nõie apocriforũ ab auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt. Igit̃ scd̃m scripturas canonicas hebreas atq; christianas multos gigantes ante diluuium fuisse dubium nõ ẽẽt: hos fuisse ciues terrigene societatis hominum: dei aũt filios qui scd̃m carnẽ de Seth propagati sũt: in hanc societatem deserta iusticia declinasse. Nec mirandum est q̃ etiã de ipsis gigantes nasci potuerũt. Neq; enĩ omnes gigantes fuerũt: sed magis multi utiq; tunc fuerũt: q̃ post diluuium tẽporibus ceteris. Quos propterea creare placuit creatori: ut hinc etiã ostenderetur: non solum pulcritudines uerum etiam magnitudines et fortitudines corporum non magnipendendas esse sapienti: qui spiritualibus atq; immortalibus longe melioribus atq; firmioribus: et bonorum propriis non bonorũ malorumq; communibus beatificatur bonis. Quã rem alius propheta commẽdans ait. Ibi fuerunt gigantes illi nominati: qui ab ĩitio fuerunt staturosi: scientes p̃liũ. Non hos elegit dominus: nec uiam scientie dedit illis: sed interierũt quia non habuerunt scientiam: perierunt propter inconsiderantiam.

[illegible] diluuio [illegible] dixerit [illegible] deus [illegible] cxx anni

Quod autẽ dixit deus: erunt dies illorũ centum uiginti anni: nõ sic accipiendũ est: q̃si prenuntiatum sit post hec homĩes centum uiginti annos uiuendi non transgredi: cum et post diluuiũ etiam q̃ngentos excessisse inueniamus. Sed ĩtelligendum est hoc deum dixisse cum circa finem q̃ngentorum annorum esset Noe: id est quadringentos octaginta uite ãnos ageret quos more suo scriptura q̃ngẽtos uocat: nomine totius maximã partem plerũq; significans: sexcentesimo q̃ppe ãno uite Noe: secũdo mense factum est diluuiũ. Ac sic centũ uiginti anni predicti sũt futuri uite hominum periturorũ: quibus trãsactis diluuio delerent̃. Nec frustra creditur sic factum esse diluuiũ: iam non inuentis in terra qui non erant digni tali morte defungi: qua in impios uindicatum est: nõ q̃ hic quid q̃ bonis q̃ñq; morituris tale genus mortis faciat aliq̃d q̃d eis possit obesse post mortẽ. Verũtamẽ nullus eorum a diluuio mortuus est: quos de semĩe Seth propagatos sãcta scriptura cõmemorat. Sic autem diuinitus diluuii causa narratur. Videns iquit dominus deus quia multiplicate sunt malitie hominum super terram: et q̃ unusquisq; cogitat in corde suo diligenter super maligna omnes dies: cogitauit quia fecit hominem sup terram: et recogitauit et dixit deus. Delebo hominẽ quẽ feci a facie terre: ab hoĩe usq; ad pecus: & a repentibus usq; ad uolatilia celi: q̃a iratus sum quoniã feci eos.

ira dei: q̃ immutabilẽ tranq̃litatẽ [illegible] inflamma[illegible] perturbat.

Ira dei nõ perturbatio animi eius est: sed iudiciũ quo irrogat̃ pena peccato. Cogitatio uero eius et recogitatio: mutandarũ rerum est immutabilis ratio. Neq; enim sicut hominem ita deum cuius q̃ facti sui penitet: cuius est de omnibus oĩno rebus tam fixa sententia q̃ certa prescientia. Sed si nõ utat̃ scriptura talibus uerbis: nõ se quodammodo familiarius insinuabit omni generi hoĩm quibus uult

Quoto anno Noe fuit diluuium

eſſe conſultũ:ut et terreat ſuperbientes: et exerceat querẽtes: & excitet negligẽtes: et alat intelligentes. Quod non faceret: ſi non ſe prius inclinaret et quodammodo deſcenderet ad iacentes. Quod autem etiam interitum omnium animalium terrenorum uolatiliumq; denũtiat: magnitudinem future cladis effatur: nõ animãtibus rationis expertibus tanq̃ et ipſa peccauerint minatur exitium.

Iam uero ꝙ Noe homini iuſto et ſicut de illo ſcriptura ueridica loquitur in ſua generatione perfecto: non utiq; ſicut perficiendi ſunt ciues ciuitatis dei ĩ illa ĩmortalitate qua equabunt angelis dei: ſed ſicut eſſe poſſunt ĩ hac pegrinatõe perfecti: ĩmpat deus ut arcam faciat: in qua cum ſuis id eſt uxore filiis & nuribus: et cum animalibus que ad illum ex dei precepto in arcam ingreſſa ſunt liberaret a uaſtitate diluuii: procul dubio figura eſt peregrinantis ĩ hoc ſeculo ciuitatis dei: hoc eſt eccleſie que fit ſalua per lignum ĩ quo pependit mediator dei & hoĩm hõ xp̃us iheſus. Nam et menſure ipe longitudinis et latitudinis & altitudinis eius: ſignificant corpus humanũ: in cuius ueritate ad homines prenunciatus eſt uenturus: et uenit. Humani qppe corporis longitudo a uertice uſq; ad ueſtigia: ſexties tãtũ habet q̃ latitudo que ẽ ab uno latere uſq; ad alterũ latus: & decies tantũ q̃ altitudo: cuius altitudinis menſura eſt in latere a dorſo uſq; ad uentrẽ: uelut ſi iacentẽ hoĩem metians ſupinum ſeu pronum: ſexties tantum longus eſt a capite uſq; ad pedes: q̃ latus a dextera in ſiniſtrã uel a ſiniſtra in dexteram: et decies q̃ altus a terra. Vñ facta eſt arca trecentorum in longitudine cubitorũ: et quinquaginta ĩ latitudĩe: et triginta in altitudine. Et ꝙ oſtium ĩ latere accepit: profecto illud ẽ uulnus qñ latus crucifixi lancea perforatũ eſt. Hac quippe ad illum uenientes ingrediũtur: quia inde ſacramenta manarunt quibus credentes inicíantur. Et ꝙ de lignis quadratis fieri iubetᷣ: undiq; ſtabilem uitam ſãctorũ ſignificat. Quacũq; enĩ uerteris quadratum: ſtabit. Et cetera que ĩ eiuſdẽ arce cõſtructione dicuntᷣ: eccleſiaſticaꝝ ſigna ſunt rerum. Sed eam nunc proſeq longũ eſt. et hoc iam fecimus ĩ opere qđ aduerſus Fauſtum manicheum ſcripſimus: negantem in libris hebreorum aliquid de chriſto eſſe prophetatum. Et fieri quidem poteſt: ut & nobis quiſpiam & alius alio exponat hec aptius: dum tamen ea que dicuntur ad hanc de qua loquimur dei ciuitatem: in hoc ſeculo maligno tanq̃m in diluuio peregrinantem omnia referantur: ſi ab eius ſenſu qui iſta conſcripſit: non uult longe aberrare q exponit. Exempli gratia: uelut ſi quiſpiam quod hic ſcriptũ ẽ arce inferiora bicamerata et tricamerata facies ea: non quod ego in illo opere dixi uelit ĩtelligi: q̃a ex oĩbus gentibus eccleſia congregatur: bicameratam dictã propter duo genera hominum circũciſionem ſcilicet et preputiũ: quos apoſtolus et alio mõ dicit iudeos & grecos: tricameratam uero eo ꝙ oĩs gentes de tribus filiis Noe poſt diluuiũ reparate ſũt: ſed aliud dicat aliquid quod a fidei regula non ſit alienũ. Nam qm̃ non ſolum in inferioribus manſiones habere arcam uoluit: uerũ etiã in ſuperioribus: & hec dixit bicamerata: & in ſuperioribus ſuperioꝝ: et hec appellauit tricamerata: ut ab imo ſurſũ uerſus eertia conſurgeret habitatio: poſſunt hec intelligi & illa tria que cõmẽdat apoſtolus fides: ſpes: caritas: poſſũt etiã multo cõuenĩetius tres ille ubertates euãgelice: tricena: ſexagena: cẽtena: ut ĩ infimo habitet pudicitia cõiugalis: ſupra uidualis: atq; hac ſuperior uirginalis: & ſiqđ melius ſcđm fidẽ ciuitatis huius ĩtelligi et dici poteſt. Hoc etiam de ceteris que hic exponenda ſunt dixerim quia et ſi non uno differuntur modo ad unam tamen catholice fidei concordiã reuocanda ſũt.

NOn tamen quisq̃ putare debet: aut frustra hec esse conscripta: aut tantũmó rerum gestarum ueritatẽ sine ullis allegoricis significationibus hic esse querendam: aut econtrario hec oĩno gesta non esse: sed solas esse uerborũ figuras: aut quidquid illud est nequaq̃ ad prophetiam ecclesie pertinere. Quis enim nisi mente peruersus inaniter scriptos esse contendat libros: per annorũ milia tanta religiõe & tam ordinate successionis obseruãtia custoditos: aut solas res gestas illic intuẽdas: ubi certe ut alia omittã: si numerositas animaliũ cogebat arce tantam fieri magnitudinem: immũda bina & munda septena intromitti animalia qd cogebat: cum equali numero possent utraq; seruari? Aut uero deus q propter reparandũ genus seruanda precepit: eo modo illa quo instituerat restituere nõ ualebat? Qui uero non eẽ gesta: sed solas rerũ significandarꝫ figuras eẽ contendunt: primum opinãẽ tam magnum fieri nõ potuisse diluuium: ut altissimos montes qndecĩ cubitis aqua crescendo transcenderet: propter olimpi uerticẽ mõtis supra quã perhibent nubes non posse concendere: ꝙ tam sublimis q̃ celum sit: ut non ibi sit aer iste crassior ubi uenti nebule imbresq; gignunẽ: nec attendunt omnium elementorum crassissimã terram ibi esse potuisse. An forte negant esse terram uerticem montis? Cur igitur usq; ad illa celi spatia terris exaltari licuisse: et aqs exaltari non licuisse cõtendũt: cum isti mensores et pensores elementorum aquas terris perhibeant superiores atq; leuiores? Quid itaq; rationis afferunt: quare terra grauior et inferior locum celi tranqllioris inuaserit per uolumina tot annorꝫ: et aqua leuior ac superior ꝑmissa non sit hoc facere saltem ad tempus exiguum? Dicunt etiam non potuisse capere arce illius quantitatem animaliũ genera tã multa in utroq; sexu: bina de ĩmũ dis: septena de mundis. Qui mihi uidenẽ nõ cõputare nisi trecenta cubita lõgitudinis: et latitudinis quinquaginta: triginta altitudinis: nec cogitare aliud tantum esse ĩ superioribus: itemq; aliud tãtum in superioribus superiorum: ac per hoc ter ducta illa cubita fieri nongenta per longum: centum qnquaginta per latum: nonagĩta per altum. Si autẽ cogitemus quod Origenes non ineleganter astruxit: Moysen scilicet hoĩem dei eruditum sicut scriptũ ẽ omni sapientia egiptiorũ: q geometricã dilexerunt: geometrica cubita significare potuisse: ubi unum quantũ sex nostra ualere asseuerant: quis non uideat quantũ rerum capere potuit illa magnitudo? Nam illud quod disputant tante magnitudinis arcã non potuisse compingi: septissime calumniantur: cum sciant immensas urbes fuisse constructas: nec attendunt centum annos quibus arca illa est fabricata. Nisi forte lapis lapidi adherere potest sola calce coniunctus: ut murus per tot milia circũagatur: et lignum ligno per suscudines epyros clauos gluten bituminis non potest adherere: ut fabricaretẽ arca nõ curuis sed rectis lineis longe lateq; porrecta: quam nullus in mare mittit conatus hominum: sed leuet unda cum uenerit naturali ordine ponderum: magisq; diuina prouidentia q̃ hũana prudentia natantem gubernet: ne incurrat ubicunq; naufragium. Quod autem scrupulosissime queri solet de minutissimis bestiolis: non solũ quales sunt mures et stelliones: uerum etiam quales locuste. scarabei: musce deniq; et pulices: utrum non amplioris numeri in arca illa fuerint q̃ qui est definitus: cum hoc ĩparet deus: prius admonendi sũt quos hec mouent: sic accipiendum esse quod dictum est que repant super terram: ut necesse non fuerit conseruari in arca que possunt in aqs uiuere: nõ solũ mersa sicut pisces: uerũ supnatãtia sicut multe alites.

Deinde cũ dicit̃ maſculuſ & feía erunt: ꝑfecto ĩtelligit̃ ad repandũ genuſ dici. Ac
ꝑ hoc nec illa neceſſe fuerat ibi eſſe: que poſſunt ſine cõcubitu de q̃buſq; rebuſ uel
rerũ corruptõibuſ naſci: uel ſi fuerũt ſicut ĩ domibuſ eẽ cõſueuerũt: ſine ullo numero
definito eſſe potuiſſe. Aut ſi miſteriũ ſacratiſſimũ qd̃ agebatur: et tante rei figura
etiã in ueritate facti aliter nõ poſſet ĩpleri: niſi ut oĩa ibi certo illo numero eẽnt
que uiuere ĩ aq̃ſ natura ꝓhibente non poſſent: nõ fuit iſta cura illiuſ hoĩſ uel illoꝝ
hoĩm: ſed diuina. Nõ enĩ ea Noe capta intromittebat: ſed uenientia et intrantia
ꝑmittebat. Ad hoc enĩ ualet quod dictũ eſt: intrabunt ad te: non ſcilicet hoĩſ actu
ſed dei nutu: ita ſane ut nõ illic fuiſſe credenda ſint que ſexu carent. Preſcꝑtũ ẽ .n.
atq; diffinitũ: maſculuſ et femía erunt. Alia ſũt q̃ppe que de q̃buſq; rebuſ ſñ cõcu/
bitu ita naſcunt̃: ut poſtea concũbant et generent: ſicut muſce: alia uero in q̃buſ
nihil ſit mariſ et femine ſicut apeſ. Ea porro que ſic habẽt ſexũ ut nõ habeãt fetũ
ſicut muli et muleſ: miꝝ ſi ibi fuerũt: ac nõ potiuſ parenteſ eoꝝ ibi fuiſſe ſuffecerit:
eq̃nũ uidelicet atq; aſininũ genuſ: et ſiqua alia ſunt que cõmixtõe diuerſi generiſ
genuſ aliqd̃ gignunt. Sed & ſi hoc ad miſteriũ pertinebat: ibi erant: habet enĩ &
hoc genuſ maſculũ et feminã. Solet etiã mouere nõnulloſ: genera eſcarũ que illic
habere poterant animalia que nõ niſi carne ueſci putant̃: utrũ ꝑter numerum ibi
fuerít ſñ tranſgreſſiõe mandati: que aliorũ alẽdoꝝ neceſſitaſ illic coegiſſet ĩcludi.
an uero qd̃ potiuſ ẽ credẽdũ ꝑter carneſ aliqua alimẽta eẽ potuerũt: que oĩbuſ
conuenirent? Nouimuſ enim q̃m multa aĩalia quibuſ caro cibuſ ẽ frugibuſ pomiſq;
ueſcantur: et maxíe fico atq; caſtaneiſ. Quid ergo miꝝ ſi uir ille ſapienſ & iuſtuſ.
etiã diuinituſ admonituſ quid cuiq; congrueret: ſine carnibuſ aptã cuiq; generi ali/
moniã ꝑpararauit & cõdidit? Quid ẽ aũt quo ueſci nõ cogeret fameſ? Aut qd nõ
ſuaue aut ſalubre facere poſſet deuſ: qui etiã ut ſine cibo uiuerent diuina facilitate
donaret: niſi ut paſcerentur etiã hoc ĩplende figure tanti miſterii conueniret? Nõ
autem ad preſignandã eccleſiam pertinere tam multiplicia rerũ ſigna geſtarũ: niſi
fuerit contentioſuſ nemo ꝑmittitur opinari. Iã enĩ gẽteſ ita eccleſiã repleuerũt:
mundiq; & ĩmundi donec certũ perueniat̃ ad finẽ: ita eiuſ unitatiſ quadã cõpagíe
continent̃: ut ex hoc uno manifeſtiſſimo: etiam de ceteriſ que obſcuriuſ aliquanto
dicta ſunt et difficiliuſ agnoſci queunt ĩdubitari faſ non ſit. Que cũ ita ſint: ſic nec
inaniter iſta eẽ conſcripta putare quiſq̃ uel duruſ audebit: nec nihil ſignificare cũ
geſta ſint: nec ſola dicta eẽ ſignificatiua nõ facta: nec aliena eſſe ab eccleſia ſigni/
ficanda probabiliter dici poteſt: ſed magiſ credendum ẽ & ſapienter eſſe memorie
literiſq; mãdata: & geſta eſſe et ſignificare aliq̃d & ipm aliquid ad prefigurandã
eccleſiã ꝑtinere. Iam uſq; ad hunc articulũ ꝑductuſ liber iſte claudẽduſ ẽ: ut ãbaꝝ
ciuitatum curſuſ terrene ſcilicet & ſcd̃m hominem uiuentiſ: et celeſtiſ ſcd̃m deũ poſt
diluuium et deincepſ in rebuſ conſequentibuſ requirat̃. AVRELII. AVGVSTINI
.XVI. INCIPIT. post diluuiũ a Noe. usq; ad Abrahã
aliq̃ familie. secũdũ deũ uiuentiu reperiamus.

P

Oſt diluuium procurrentiſ ſancte ueſtigia ciuitatiſ: utrum
continuata ſit: an inter currẽtibuſ ĩpietatiſ ĩterrupta tꝑibuſ:
ita ut nuluſ hominũ ueri uniuſ dei cultor exiſteret: ad liq̃dũ
ſcripturiſ loquentibuſ inuenire difficile eſt. propterea quia in
canonicis libriſ poſt Noe q cũ coniuge ac tribuſ filiiſ totidẽq;
nuribuſ ſuiſ: meruit per arcam a uaſtatione diluuii liberari:
non inuenimuſ uſq; ad Abraam cuiuſq̃m pietatem euidenti

diuino eloquio predicatam: nisi q̄ Noe duos filios suos Sem et Iaphet p̄phetica benedictione cōmendat: intuens et preuidens quod longe fuerat post futurū. Vñ factum est etiam illud: ut filium suū mediū hoc est primogenito minorē ultimoq; maiorem: q peccauerat in patrem: non in ipso sed in filio eius suo nepote maledi/ceret his uerbis. Maledictus Chanaan puer: famulus erit fratribus suis. Chanaan porro natus fuerat ex Cham: qui patris dormiētis nec texerat sed potius p̄diderāt nuditatem. Vnde et consecutus adiungit benedictionem duoꝝ maximi & minimi filiorum: dicens. Benedictus dominus deus Sem: et erit Chanaā puer illius. Letificet deus Iaphet: et habitet in domibus Sem. Sicut ipsa eiusdem Noe et uinee plātatio: et ex eius fructu inebriatio: et dormientis nudatio: & que ibi cetera facta atq; cō/scripta sūt: propheticis sunt grauidata sensibus & uelata tegminibus.

Sed nunc rerum effectu iam in posteris consecuto: que operta fuerant satis aperta sunt. Quis enī hoc diligenter & intelligenter aduertens: non agnoscat in christo? Sem quippe de cuius semine natus est christus: interpretatur nomīatus. Quid autē noīatius christo: cuius nomen ubiq; iā flagrat. Sita ut in cantico cāticoꝝ etiā ipsa precinente prophetia unguento comparetꝰ effuso: in cuius domibus id est ecclesiis habitat gentium latitudo. Nam Iaphet latitudo īterpretatꝰ. Cham porro qui interpretatur callidus: medius Noe filius tanꝗ se ab utroq; discernens: et inter utrumq; remanens: nec in primitiis israelitarum nec in plenitudine gentium: quid significat nisi hereticorū genus callidū non spiritu sapientie sed spiritu uersipellis astutie: quo solent hereticoꝝ feruere precordia: et pacem conturbare sanctorum? Sed hec in usum cedunt proficientium: iuxta illud apostoli. Oportet hereses eē ut probati manifesti fiant ī uobis. Vnde etiā scriptū ē: filius eruditus sapiens erit: imprudente autem ministro utetur. Multa quippe ad fidē catholicam p̄tinentia: dum hereticorum callida inquietudine exagitantꝰ: ut aduersus eos defendi possint et considerantur diligentius: et intelliguntur clarius: et instantius predicantur: & ab aduersario mota questio discendi existit occasio. Quāuis non solū q sunt aptissime separati: uerum omnes qui in xp̄iano uocabulo gloriantur: et perdite uiuunt: non absurde possunt uideri medio Noe filio figurati. Passionē quippe xp̄i que illius hominis nuditate significata est: et annuntiant p̄fitendo: et male agendo exho/norant. De talibus ergo dictum est. Ex fructibus eoꝝ cognoscetis eos. Ideo Cham in filio suo maledictus ē: tanꝗ in fructu suo: id est ī opere suo. Vnde conueniēter & ipse filius eius Chanaan interpretatꝰ motus eorum. Quod aliud quid est ꝗ opus eorum? Sem uero et Iaphet tanꝗ circūcisio & preputium uel sicut alio modo eos apellat apostolus iudei et greci: sed uocati et iustificati: cognita quoquō nuditate patris qua significabatur passio saluatoris: sumentes uestimentum posuerunt supra dorsa sua: et intrauerunt auersi & operuerūt nuditatem patris sui: nec uiderūt qđ reuerendo texerunt. Quodam enim mō in passione xp̄i: et quod pro nobis factū est honoramus: & iudeoꝝ facinus aduersamur. Vestimentū significat sacramentū: dorsum memoriam preteritorum: qa passionem xp̄i eo scilicet iam tempore quo habitat Iaphet in domibus Sem: et malus frater in medio eoꝝ transactā celebrat ecclesiam: non adhuc prospectat futuram. Sed malus frater ī filio suo id ē in ope suo: puer id est seruus est fratrum bonorum: cum ad exercitionem patientie: uel ad profectum sapientie scienter utuntur malis boni. Sunt enī teste apostolo q xp̄m annuntiant non caste: sed siue occasione inqt siue ueritate christus anūtietꝰ: in hoc

gaudeo: sed et gaudebo. Ipse quippe plantauit uineã de qua dicit propheta. Vinea
domini sabaoth domus israel ē. Et bibit de uino eius. siue ille calix hic intelligatē
de quo dicit: potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum: et pater si fieri potest
transeat a me calix iste: quo suam sine dubio significat passionem. siue quia uinum
fructus ē uinee: hoc potius illo significatum est: q ex ipsa uinea hoc est ex genere
israelitarum carnem pro nobis et sanguinem ut pati posset assumpsit: et inebriatus
est id est passus est: et nudatus ē. Ibi namq; nudata est id est apparuit eius infirmitas
de qua dicit apostolus. Et si crucifixus est ex infirmitate. Vñ item dicit. Infirmũ
dei fortius ē hominibus: et stultum dei sapientius ē hõibus. Quod uero cum dictum
eēt et nudatus est: addidit scriptura in domo sua: eleganter ostẽdit: q a sue carnis
gente et domesticis sanguinis sui utiq; iudeis fuerat crucem morteq; passurus. Hãc
passionẽ xp̃i foris in sono tantũ uocis reprobi annuntiant: nõ enĩ quod ãnũtiant
intelligunt. pbi autem in interiori hoĩe habent tã grande misterium: atq; honorãt
intus in corde infirmum et stultũ dei: quia fortius est & sapientius hominibus. Huius
rei figura est: q Cham exiens hoc nuntiauit foris. Sem uero et Iaphet ut hoc ue/
larent hoc est honorarent ingressi sunt: hoc ē interius id egerunt. Hec scripture
secreta diuine indagamus ut possumus: alius alio magis minusue cõgruenter sue/
rũtamen fideliter. certũ tenentes non ea sine aliqua prefiguratione futurorũ gesta
atq; conscripta: neq; nisi ad christũ et eius ecclesiã que ciuitas dei est esse referẽda:
cuius ab initio generis hũani nõ defuit predicatio quã per omnia uidemus ipleri:
Benedictis igitur duobus filiis Noe: atq; uno in medio eorum maledicto: deinceps
usq; ad Abraam de iustorum aliquorum qui pie deum colerent commemoratione
silitum est: per annos amplius q̃ mille. Nec eos defuisse crediderim: sed si omnes cõ/
memorarẽtur nimis longũ fieret: et eēt hec magis historica diligentia q̃ pphetica
prouidentia. Illa itaq; exequitur literarum sacrarum scriptor istarũ uel potius p
eum dei spiritus: quibus non solum narrentur p̃terita uerũ etiã prenuntientē futura:
que tñ pertinent ad ciuitatem dei: quia et de hõibus qui nõ sunt ciues eius quicquid
hic dicitur: ad hoc dicitur ut illa ex cõparatiõe cõtraria uel proficiat uel emineat.
Non sane omnia que gesta narrantur aliquid etiam significare putanda sunt: sed
propter illa que aliquid significant etiam ea que nihil significãt attexuntē. Solo
enim uomere terra proscinditur: sed ut hoc fieri possit etiã cetera aratri membra sũt
necessaria. Et soli nerui in cythara atq; huiusmodi uasis musicis aptãtur ad cantũ:
sed ut aptari possint insunt et cetera in cõpagiginibus organoꝝ: que nõ pcutiũtē
a canentibus: sed ea que pcussa resonant his connectantur. Ita i pphetica historia
dicuntur et aliqua que nihil significant: sed quibus adhereant que significant: &
quodãmõ religentur.

Generationibus triũ filioꝝ Noe.

GEnerationes ergo filiorum Noe deinceps intuende: et quod de his dicẽdum
uidetur attexendum est huic operi: quo ciuitatis utriusq; terrene scilicet et
celestis per tempora pcursus ostenditur. Cepte sunt autem cõmemorari a minimo
filio qui uocatus est Iaphet: cuius filii octo nominati sunt: nepotes autem septẽ de
duobus filiis eius: tres ex uno quatuor ex altero. Fiunt itaq; omnes quindecim. Filii
autem Cham hoc est medii filii Noe quatuor: et nepotes quinq; ex uno eius filio.
pronepotes duo ex nepote uno: fit eorũ summa undeci. Quibus enumeratis reditē
tanq̃ ad caput: et dicitur. Chus autem genuit Nemroth: hic cepit esse gigas super
terram. Hic erat gigas uenator contra dominum deũ. Propter hoc dicunt. sicut
Nemroth gigas uenator contra dñm. Et factũ est initiũ regni eius babilon: oreg:

archad et chalanne: in terra senaar. De terra illa exiit Assur: et edificauit niniuen & yoboth ciuitatem: et caleth et dasem inter medium niniues et caleth. hec ciuitas magna. Iste porro Chus pater gigantis Nemroth: primus nominatus est in filiis Cham: cuius q̃nq; filii iam fuerant computati et nepotes duo. Sed istum gigantē aut post nepotes suos natos genuit: aut quod est credibilius seorsū de illo propter eius eminentiam scriptura locuta ē. quando quidem et regnum eius cōmemoratū est: cuius initiū erat illa nobilissima babilon ciuitas: et que iuxta cōmemorate sūt siue ciuitates siue regiones. Quod uero dictū ē de terra illa id ē de terra Sennaar que pertinebat ad regnū Nemroth: exisse Assur et edificasse niniue et alias quas contexuit ciuitates: longe postea factū est: q̃d ex hac occasione pstrinxit: ꝓpter nobilitatem regni assyriorum: q̃d mirabiliter dilatauit Ninus Beli filius cōditor niniue ciuitatis magne: cuius ciuitatis nomē ex illius noīe deriuatū est: ut a Nino niniue uocaretur. Assur autē unde assyrii. non fuit in filiis Cham medii filii Noe: sed in filiis Sem reperitur: qui fuit Noe maximus filius. Unde apparet de ꝓgenie Sem exortos fuisse qui postea regnū gigantis illius optinerent: & inde procederēt atq; alias conderent ciuitates: quarum prima est a Nino appellata niniues. Hinc reditur ad alium filium Cham qui uocabatur Mesraim: et cōmemorantur quos genuit nō tanq̃ singuli homines: sed nationes septem. Et de sexta uelut de sexto filio gens commemoratur exisse que appellatur philistum: unde fiunt cetos. Inde iterum ad Chanaā reditur. ī quo medius Noe filius maledictus est Cham: & quos genuit undecim nominantur. Deinde usq; ad quos fines peruenerīt cōmemoratis quibusdam ciuitatibus dicitur. Ac per hoc filiis nepotibus computatis de progenie Cham: trigintaunius genita referuntur: restat cōmemorare filios Sem maximi filii Noe. Ad eum quippe gradatim generationum istarum peruenit a minimo exorta narratio. Sed unde incipiunt cōmemorari filii Sem: habet quiddam obscuritatis: quod expositione illustrandū est: quia et multum ad rē pertinet quam requirimus. Sic enim legitur. Et Sem natus est: etiā ipsi patri omnium filiorum Heber fratri Iaphet maiori. Ordo uerborum est. Et Sem natus est Heber: qui Sem pater est omnium filiorum suorū. Sem ergo patriarcham intelligi uoluit oīm q̃ de stirpe eius exorti sunt: quos cōmēoraturus est: siue sint filii: siue sint nepotes & ꝓnepotes: et deinceps inde exorti. Non sane istum Heber genuit Sem: sed ab illo quintus in progenitorum serie reperitur. Sem q̃ppe inter alios filios genuit Arfaxat: Arfaxat genuit Caynan. Caynan genuit Sala. Sala genuit Heber. Nō itaq; frustra ipse primus est nominatus in progenie ueniente de Sem: et prelatus est etiam filiis cum sit quintus nepos: nisi quia uerū est q̃ traditꝰ ex illo hebreos esse cognoīatos tanq̃ hebereos: cum et alia possit esse opinio: ut ex Abraam tanq̃m abraei dicti esse uideantur. Sed nimirum hoc uerum est q̃ ex Heber hebrei appellati sunt: ac deīde una detracta litera hebrei: quā linguā solus israel populus potuit obtinere: in quo dei ciuitas & ī sanctis peregrinata est: et ī omnibus sacramento adumbrata. Igitur filii Sem prius sex nominantur: deinde ex uno eorum nati sunt quatuor nepotes eius: itemq; alter filiorum Sem genuit eius nepotem. Atq; ex illo itidem pronepos natus ē: atq; inde abnepos qui ē Heber. Genuit aūt Heber duos filios: quorum unum appellauit Phalech: quod interpretatur diuidens. Deinde scriptura subiungens rationemq; huius nominis reddens: q̃a ī diebus inq̄t eius diuisa ē terra: Hoc autem quid sit post apparebit. Alius uero qui natus ē ex Heber genuit duodecim filios: ac per hoc fiunt omnes progeniti de Sem uiginti et septem. In sūma

igitur om̃s progeniti de tribus filiis Noe: id ẽ quindecim de Iaphet: & triginta unus de Cham: uiginti septem de Sem: fiunt septuaginta et tres. Deinde sequit̃ scriptura dicens. Hi filii Sem in tribubus suis scd̃m linguas suas: in regionibus suis et ĩ gẽtibus suis. Itemq; de omnibus hec ĩquit tribus filiorum Noe scd̃m generationes eorum. Ab his disperse sunt insule gentium super terram post diluuium. Vnde colligitur septuagintatres uel potius quod postea demonstrabitur septuagintaduas gentes tunc fuisse: non hoĩes. Nã et prius cũ fuissent cõmemorati filii Iaphet: ita cõclusũ est. ex his segregate sunt insule gentium ĩ terra sua: unusquisq; scd̃m linguam suã in tribubus suis et in gentibus suis. Iam uero in filiis Cham quodã loco apertius gẽtes cõmemorate sunt: sicut superius ostendi. Mesraim genuit eos q dicuntur ludin: et eodẽ modo cetere usq; ad septẽ gentes. Et enumeratis omnibus postea cõcludens: hi filii Cham inq̃t in tribubus suis scd̃m linguas suas: in regionibus suis et ĩ gẽtibus suis. Propterea ergo multoꝝ filii non sunt cõmemorati: q̃a gentibus aliis nascẽdo accesserunt: ipsi autẽ gentes facere nequiuerunt. Nã que alia causa extitit: ut cum filii Iaphet octo enumerentur: ex duobus eorũ tantũ filii nati cõmemorant̃: & cũ filii Cham quatuor nominentur: ex tribus tantum qui nati sunt adiciunt̃: et cum filii Sem nominentur sex: duorũ tantũ posteritas attexitur? Nunquid ceteri sine filiis remanserũt? Absit hoc credere. Sed gentes propter quas cõmemorari digni essent non utiq; fecerunt: quia sicut nascebantur aliis gentibus addebantur.

De unitate linguarum principioque

CVm ergo in suis linguis iste gentes fuisse referãtur: redit tamẽ ad illud tẽpus narratio quãdo una lingua omnium fuit: et inde iã exponit quid acciderit ut linguarum diuersitas nasceretur. Et erat ĩquit omnis terra labium unũ: & uox una omnibus. Et factũ est cum mouerentur ipsi ab oriente: inuenerunt campum in terra Sennaar: et habitauerunt ibi. Et dixit homo proximo suo: uenite faciamus lateres et coquamus illos igni. Et facti sunt illis lateres in lapidẽ: & bitumẽ erat illis lutum. Et dixerunt uenite edificemus nobismetipsis ciuitatem: et turrim cuius caput erat usq; ad celum: et faciamus nobis nomen antequam dispergamur in faciem omnis terre. Et descendit dominus uidere ciuitatẽ et turrĩ quã edificauerũt filii hoĩm. Et dixit dominus deus: ecce genus unum & labiũ unũ omnium: & hoc inchoauerunt facere: et nunc non deficient ex illis oĩa que conati fuerint facere: uenite et descendẽtes confundamus ibi linguã eorꝝ: ut nõ audiat unusquisq; uocẽ proximi sui. Et dispersit eos dominus inde super faciem omnis terre & cessauerũt edificantes ciuitatem & turrim. Propter hoc appellatum est nomẽ illius confusio: quia ibi confudit dominus labium omnis terre: et inde dispersit eos dominus deus super faciem omnis terre. Ista ciuitas que appellata est confusio: ipsa est babilon: cuius mirabilem constructionem gentiũ etiã cõmendat historia. Babilon quippe interpretatur confusio. Vnde colligitur gigantem illũ Nemroth fuisse illius cõditorem: quod superius breuiter fuerat intimatũ. ubi cũ de illo scriptura loqueret̃ ait. Initium regni eius fuit babilon: ut cum ciuitatem ceterarũ gereret principatũ: ibi esset tanquã in metropoli habitaculum regni: q̃uis perfecta non fuerit usq; in tantum modum quãtum superba cogitabat ĩpietas. Nã nimia disponebatur altitudo que dicta est usq; in celum: siue unius turris eius quã precipuã moliebãt̃ inter alias: siue omnium turrium que per numerum singularem ita significate sunt: ut dicitur miles & intelliguntur milia milium: ut rana & locusta. Sic enim appellata est multitudo ranarum et locustarum in plagis quibus egiptii percussi sunt per

Moysen. Quid aũt factura fuerat hũana et uana presumptio? Que si cuiuslibet in celum aduersus deum altitudinem molis extolleret: quãdo montes trãscenderet uniuersos? Quãdo spatiũ nebulosi aeris huius euaderet? Quid deniq; noceret deo quantacũq; uel spiritualis uel corporalis elatio? Tutã ueramq; ĩ celum uiã molit̃ humilitas: sursum leuans cor ad dominum: non contra dominum. sicut dictus est gigas iste uenator contra dominum. Quod non intelligentes nonnulli ambiguo greco decepti sunt: ut nõ interpretarent̃ contra dñm: sed ante dominũ. Enantion quippe et contra et ante significat. Hoc enim uerbũ est etiã in psalmo. et ploremus ante dñm qui fecit nos. Et hoc uerbum est etiã in libro Iob: ubi scriptũ est in furorem erupisti contra dominũ. Sic ergo intelligendus est gigas iste uenator cõtra dñm. Quid autem hic significatur hoc nomine quod est uenator: nisi animalium terrigenarum deceptor: oppressor: extinctor? Erigebat ergo cũ suis populis turrẽ cõtra dñm. qua est impia significata superbia. Merito aũt malus punit̃ affectus: etiã cui nõ succedit effectus. Genus uero ipsũ pene quale fuit? Quoniã enĩ dñatio imperantis in lingua est: ibi damnata est superbia: ut non intelligeret̃ iubens hõi: qui noluit intelligere ut obediret deo iubenti. Sic illa conspiratio dissoluta est: cũ quisq; ab eo quem non intelligebat abscederet: nec se nisi ei cum quo loqui poterat aggregaret: et per linguas diuise sunt gentes disperseq; per terras: sicut deo placuit qui hoc modis occultis nobisq; incomprehensibilibus fecit. De descensione dñi [illegible] ca. v.

QVod enim scriptum est: & descendit dominus uidere ciuitatem & turrĩ quam edificauerunt filii hoĩm: hoc ẽ nõ filii dei: sed illa societas scd̃m hoĩem uiuens quã terrenam dicimus ciuitatem: non loco mouet̃ deus qui semper est ubiq; totus: sed descendere dicitur cum aliqd facit ĩ terra: quod preter usitatum nature cursũ mirabiliter factũ presentiã quodammõ eius ostendat. Nec uidendo discit ad tẽpus qui nunq̃ potest aliquid ignorare: sed ad tempus uidere et cognoscere dicitur: qd̃ uideri & cognosci facit. Non sic ergo uidebatur illa ciuitas quomõ eam dñs uideri fecit: quãdo sibi quantũ displiceret ostendit. Quãuis possit intelligi deus ad illam ciuitatem descendisse: qa descenderunt ãgeli eius in qbus habitat. ut quod adiunctum est: et dixit dominus deus ecce genus unum & labium unum omnium etcetera: ac deinde additum uenite et descendentes confundamus ibi linguam eorũ: recapitulatio sit demonstrans queãdmodũ factũ sit quod dictum fuerat: descendit dñs. Si enim iã descenderat: quid sibi uult uenite et descendentes cõfundamus ibi lĩguã eorũ: qd̃ intelligit̃ angelis dictũ: nisi quia per angelos descendebat qui in ãgelis descendentibus erat? Et bene non ait uenite et descendentes confundite: sed confũdamus ibi linguam eorum: ostendens ita se operari p ministros suos: ut sint etiã ipsi cooperatores dei sicut apostolus dicit: dei enim sumus cooperarii. Qualis intelligenda sit locutio. qua deus [illegible] loquitur. Ca. [illegible]

POterat & illud quando factus est homo: de angelis intelligi quod dictum est faciamus hominẽ: qa non dixit faciã. Sed quia sequit̃ ad imaginem nostrã: nefas est credere ad imaginem angelorum hoĩem factum: aut eandem eẽ imaginẽ angelorũ et dei. Et ideo recte illic intelligit̃ pluralitas trinitatis. Que tñ trinitas quia unus ẽ deus: etiã cum dixisset faciamus: et fecit inquit deus hoĩem ad imaginẽ dei: non dixit fecerunt dii: aut ad imaginẽ deorum. Poterat et hic eadem ĩtelligi trinitas: tanq̃ pater dixerit ad filium & spiritũ sanctũ: uenite et descendẽtes confundamus ibi linguam eorũ: si aliquid esset quod angelos prohiberet ĩtelligi: qbus

potius conuenit uenire ad deum motibus sanctis: hoc est cogitationibus piis: qbus ab eis consulitur incõmutabilis ueritas tanq̃ lex eterna: in illa eorũ curia superna. Neq; enim sibiipsi sunt ueritas: sed creatricis ꝑticipes ueritatis: ad illam mouentur tanquã ad fontem uite: ut ꝙ non habent ex seipsis capiant ex ipa: et ideo eorum stabilis est iste motus quo ueniunt qui non recedunt. Nec sic loquitur ãgelis deus quomodo nos inuicem loqmur nobis: uel deo uel angelis: uel ipsi angeli nobis: siue per illos deus nobis: sed ineffabili suo modo: nobis autem hoc indicatur nostro mõ. Dei quipe sublimior ante suũ factũ locutio: ipius sui facti est immutabilis ratio: que non habet sonum strepentem atq; transeuntem: sed uim sempiterne manentẽ & temperaliter operantem. Hac loquitur angelis sanctis: nobis autẽ aliter longe positis. Quãdo aũt etiã nos aliqd tale locutionis iterioribus auribus capimus: ãgelis propinq̃mus. Non itaq; mihi assidue reddenda ẽ ratio in hoc opere de locutõibus dei. Aut enim ueritas incõmutabilis per seipsam ineffabiliter loquitur: rationalis creature mentibus: aut per mutabilem creaturam loquitur: siue spiritualibus imaginibus nostro spiritui: siue corp̃libus uocibus corporis sensui. Illud sane qđ dictũ est et nunc non deficient ex illis omnia que conati fuerint facere: nõ dictum est confirmando: sed tanq̃ interrogando: sicut solet a cominantibus dici: queẽadmodũ ait quidam Num arma expedient totaq; ex urbe sequentur? Sic ergo accipiẽdũ tanq̃ dixerit. Nonne omnia deficient ex illis: que conati fuerint facere? Sed si ita dicatur: non exprimit cominãtem. Verũ propter tardiusculos addidimus ꝑticulã id est ne: ut diceremus nonne: quoniã uoce pronuntiantis pro ne nõ: et pro ni nisi scribere solemus. Ex illis igitur tribus hõibus Noe filiis: septuaginta tres uel potius ut ratio declarata ẽ septuaginta due gentes: totidẽq; lingue per terras eẽ ceperũt: que crescendo et insulas ĩpleuerunt. Auctus ẽ aũt numerus gentiũ multo amplius q̃ linguarũ. Nã & in africa barbaras gentes in una lingua plurimas nouimus. Et homines quidem multiplicato genere humano: ad insulas inhabitandas nauigio transire potuisse quis ambigat? An omne bestiarum genus et remotissimis terris ... in arca diluuii inundatione seruatum sit.

vij. Sed questio de omni genere bestiarum ẽ: que sub cura hoĩm non sunt. uel sicuti rane nõ nascãt ex terra: sed sola cõmixtione maris et femine propagãtur: sicut lupi et huiusmodi cetera: quomodo post diluuiũ quo ea que ĩ arca nõ essent cuncta deleta sunt: etiã in insulis esse potuerint: si repata nõ sunt nisi ex his quorũ genera in utroq; sexu arca seruauit. Possunt qdem credi ad insulas natãdo trãsisse: sed proximas. Sunt autem quedam tam longe posite a continentibus terris: ut ad eas nulla uideatur natare potuisse bestiarum. Quod si homines eas captas secũ aduexerũt: & eo modo ubi habitabant earum genera instituerunt: uenãdi studio fieri potuisse incredibile non est. Quãuis iussu dei siue permissu: etiam opere ãgelorum negandum non sic potuisse transferri. Si uero ex terra exorte sunt: scđm originem p̃mam qñ dixit deus ꝑducat terra aĩam uiuã: multo clarius apparet: nõ tã reparãdorum aĩaliũ causa: q̃ significãdarum uariarũ gentiũ ꝓpter ecclesie sacramẽtũ in arca fuisse oĩa genera: si in insulis quo transire nõ possent multa aĩalia terra ꝑduxit.

An ex propagine Adam ... Noe: genera hoĩm mõstruosa ...

Queritur etiã utrum ex filiis Noe: uel potius ex illo uno hoĩe unde etiam ipi extiterũt propagata esse credendum sit quedam mõstruosa hoĩm genera que gentium narrat historia: sicut perhibentur quidã unũ habere oculum ĩ frõte media: quibusdã plãtas uersas esse post crura: quibusdã utriusq; sexus eẽ naturã: &

dexteram mãmam uirilẽ sinistram muliebrẽ: uicibusq; alternis coeũdo & gignere
& parere: alios ora nõ esse: eosq; per nares tantũmõ suscepto et emisso halitu uiuere.
Alios statura esse cubitales quos pigmeos a cubitu greci uocãt: alibi quinquennes
concipere feminas et octauũ a natiuitate annum non excedere. Item ferunt esse
gentem ubi singula crura in pedibus habent: nec poplicẽ flectunt: et sunt mirabilis
celeritatis: quos sciopodas uocant: q; p estũ in terra iacentes resupini umbra se pedũ
protegant: quosdã sine ceruice oculos habere ĩ humeris: et cetera hominum uel q̃si
hoĩm genera que ĩ maritima platea cartaginis musiuo picta sũt: ex libris deprõpta
uelut curiosioris historie. Quid dicam de cynocephalis: quorum canina capita atq;
ipse latratus magis bestias q̃ hoĩes confitet? Sed oĩa genera hominũ que dicunt
esse: esse credere non ẽ esse. Verũ quisquis uspiam nascitur homo id est animal ra/
tionale et mortale: quãlibet nostris inusitatam sensibus gerat corporis formã seu
colorem siue motum: siue sonũ siue quãlibet uim: qualibet parte: qualibet q̃litate
nature: ex illo prothoplausto uno originem ducere nullus fidelium dubitauerit.
Apparet tamẽ quid ĩ pluribus natura obtinuerit: et quid sit ipa raritate mirabile.
Qualis aũt ratio reddit de monstruosis apud nos hoĩm partubus: talis de mõstru/
osis quibusdam gentibus reddi potest. Deus enim creator ẽ oĩm: qui ubi et quando
creari qd oporteat uel oportuerit ipe nouit: sciens uniuersitatis pulcritudinẽ: q̃rũ
partium uel similitudine uel diuersitate contexat. Sed qui totũ inspicere nõ põt:
tanq̃ deformitate partis offendit: quoniã cui congruat et quo referatur ignorat.
Pluribus q̃ quinis digitis ĩ manibus et pedibus nasci homines nouimus: & hec leuior
est q̃ illa distantia: sed tñ absit ut quis ita desipiat: ue existimet ĩ numero hũanorum
digitorum errasse creatorem: q̃uis nesciens cur hoc fecerit. Ita & si maior diuersitas
oriatur: scit ille quid egerit cuius opa iuste nemo reprehendit. Apud yponẽ natus
est homo quasi lunatas habens plantas: et in eis binos tantũmodo digitos similes et
manus. Si aliqua gens talis eẽt: illi curiose atq; mirabili adderet historie. Nũ igit
istum propter hec negabimus ex uno illo qui primus creatus est esse propagatũ?
Androgeni quos etiã hermafroditos nũcupant: quãuis admodum rari sint: difficile
est tamen ut tẽporibus desint: in quibus sic uterq; sexus apparet: ue ex quo potius
debeant accipere nomen incertum sit. A meliore tamen hoc est a masculino ue ap/
pellarentur loquẽdi consuetudo preualuit. Nam nemo unq̃ androgenas aut her/
mafroditas nuncupauit. Ante annos aliquot nostra certe mẽoria: in oriẽte duplex
homo natus ẽ superioribus membris: inferioribus simplex. Nam duo erãt capita:
duo pectora: quatuor manus: uenter autem unus et pedes duo sicut uni homini: &
tamdiu uixit ut multos ad eum uidendum fama contraheret. Quis autem omnes
cõmẽorare possit hũanos fetus longe dissimiles his ex q̃bus eos natos esse certissimũ
est? Sicut ergo hec ex illo uno negari non possunt originem ducere: ita quecũq;
gentes in diuersitatibus corporum ab usitato nature cursu quẽ plures et prope oẽs
tenent uelut exorbitasse traduntur: si diffinitione illa includuntur ut rationalia
animalia sint atq; mortalia: ab eodem ipo uno primo patre oĩm stirpem trahere
confitendum est: si tamen uera sunt que de illarũ nationũ uarietate et tanta ĩter
se atq; nobiscum diuersitate traduntur. Nam et simeas & circopeticos & spingas si
nesciremus nõ homines esse sed bestias: possent illi historici de sua curiositate glo/
riãtes: uelut gentes aliquas hoĩm nobis impunita uanitate mentiri. Sed si homines
sunt de quibus illa mira conscripta sũt: quid si propterea deus uoluit etiã nõnullas
gentes ita creare: ne ĩ his monstris que apud nos patet ex hõibus nasci eius sapiẽtiã

qua naturã fingit humanã uelut artẽ cuiuspiã minus perfecti opificis putaremus errasse: non itaq; nobis uideri debet absurdum: ut quemadmodum in singulis q/busq; gentibus quedam monstra sint hominum: ita in uniuerso genere humano quedam monstrua sũt gentium. Quapropter ut istã questionẽ pedetẽtim cauteq; concludam: aut illa: aut alia que de quibusdã gentibus scripta sunt omnino nulla sunt: aut si sunt homines non sunt: aut ex Adam sunt si homines sunt.

QVod uero et antipodas esse fabulantur: id est homines a cõtraria parte terre ubi sol oritur quando occidit nobis: aduersa pedibus nostris calcare uestigia: nulla ratione credendũ est. Neq; hoc ulla historia cognitõe didicisse se affirmãt: sed q̃si ratiocinando coniectant: eo ꝙ intra conuexa celi terra suspensa sit: eũdẽq; locum mundus habeat et infimũ & medium: et ex hoc opinantur alterã terre ptẽ que infra ẽ habitatione hoĩm carere non posse. Nec attendunt etiã si figura cõ/globata et rotunda mundus esse credatur: siue aliqua ratione monstretur: non tñ esse consequens ut etiã ex illa parte ab aquarum congerie nuda sit terra. Deinde etiã si nuda sit: neq; hoc statim necesse esse ut hoĩes habeat: q̃m nullo mõ scriptura ista mẽtitur que narratis preteritis facit fidẽ: eo ꝙ eius predicta cõplent. Nimisq; absurdum est ut dicatur aliquos hoĩes ex hac in illam partem oceani immensitate traiecta: nauigare ac peruenire potuisse ut etiã illic ex uno illo primo hoĩe genus institueret hũanũ. Quapropter iter illos tũc hoĩm populos: q ꝑ septuagintaduas gẽtes & totidẽ linguas colligunt̃ fuisse diuisi: queramus si possumus iuenire illã in terris ꝑegrinantẽ ciuitatẽ dei: que usq; ad diluuiũ arcãq; perducta ẽ: atq; in filiis Noe per eoꝝ benedictiones perseuerasse mõstrat̃: maxime ĩ maximo q ẽ appel/latus Sem: q̃nq̃dem Iaphet ita bñdictus ẽ ut ĩ eiusdẽ fratris sui domibus habitaret.

De [illegible] dens ad Abra[illegible] ciuita[illegible] dei ordo dirigitur

TEnenda est igit̃ series generationũ ab ipõ Sem: ut ipa ostendat post diluuiũ ciuitatem dei: sicut eam series generationum ab illo qui est appellatus Seth ostendebat ante diluuium. Propter hoc ergo scriptura diuina cũ terrenã ciuitatẽ in babilone hoc ẽ in confusione eẽ mõstrasset: ad patriarcham Sem recapitulãdo reuertitur: et orditur inde generationes usq; ad Abraam cõmemorato etiã numero annoꝝ: quanto quisq; ad hãc seriem pertinentẽ filium genuisset: quãtoq; uixisset. Vbi certe agnoscendum est quod ante promiseram: ut appareat quare sit dictũ de filiis Heber nomen illius Phalech: qa in diebus eius diuisa est terra. Quid enim aliud intelligendum est terram esse diuisam: nisi diuersitatem linguarum? Omissis igitur ceteris filiis Sem ad hanc rem non pertinentibus: illi connectuntur in ordi/ne generationum: per quos possit ad Abraam perueniri: sicut illi connectebantur ante diluuium per quos peruenitur ad Noe: generationibus que propagate sunt ex illo Adam filio qui appellatus ẽ Seth. Sic ergo incipit generationum ista cõ/textio. Et he generationes Sem. Sem filius Noe centum ãnoꝝ erat tum genuit Arfaxat secundo ãno post diluuiũ. Et uixit Sem postq̃ genuit Arfaxat q̃ngẽtos annos: et genuit filios & filias: et mortuus est. Sic exequitur ceteros: dicens quoto q̃sq; anno uite sue filium genuerit ad istum generationũ ordinem pertinentem: qui pertendit ad Abraam: et quot annos postmodum uixerit: intimans eum filios filiasq; genuisse: ut intelligamus unde potuerint populi accrescere: ne in paucis qui cõmemorantur hoĩbus occupati pueriliter: hesitemus unde tanta spatia terrarum atq; regnoꝝ repleri potuerĩt de genere Sem: maxime ꝑpter assyrioꝝ regnũ: unde

Ninuſ ille orientaliú dñator uſq̄quaq̄ populoꝝ ingenti proſperitate regnauit|&
latiſſimum ac fundatiſſimú regnum quod diuturno tempore duceret ſuiſ poſteriſ
propagauit|Sed noſ ne diutiuſ q̄ opuſ eſt ímoremur|non quot annoſ quiſq̄ í iſta
generationú ſerie uixerit:|ſed quoto anno uite ſue genuerit filium bocordie me/
morandum tantummó ponimuſ:|ut et numerum annoꝝ a tranſacto diluuio uſq̄
ad Abraam colligamuſ|et p̄ter illa in quibuſ noſ cogit neceſſitaſ ímorari:breuiter
alia curſimq̄ tangamuſ|Secundo igitur anno poſt diluuium Sem cú eſſet cētum
annorum genuit Arfaxat.|Arfaxat autē cú eſſet centú trigintaq̄nq̄ ánoꝝ genuit
Chaynam|Qui cum eſſet centum triginta annorum genuit Sala.|Porro etiá ipſe
Sala totidem annoꝝ erat quando genuit Heber|Centú uero et triginta & q̄tuor
agebat annoſ Heber cum genuit Phalech:í cuiuſ diebuſ diuiſa eſt terra|Ipſe aút
Phalech uixit centum triginta annoſ et genuit Ragau|et Ragau centum et tri/
gītaduoſ: et genuit Seruch|et Seruch centú & trigītaſ|et genuit Nachor|& Nachor
ſeptuagintanouē: et genuit Tharam|Thara autē ſeptuaginta et genuit Abram:
quem poſtea noíauit deuſ mutato uocabulo Abraam|Fiunt itaq̄ anni a diluuio
uſq̄ ad Abraam mille ſeptuagīta et duo ſcđm uulgatum editionē:hoc ē interp̄tú
ſeptuagintaduorú|In hebreiſ aút codicibuſ longe pauciores ánoſ p̄hibent íueniri:
de quibuſ rationem aut nullá aut difficillimam reddunt|Cum ergo querimuſ in
illiſ ſeptuagintaduabuſ gentibuſ ciuitatē dei:non poſſumuſ affirmare illo tempore
quo erat illiſ labium unum id eſt loquela una|túc iam genuſ hú anum alienatum
fuiſſe a cultu ueri dei|ita ut in ſoliſ iſtiſ generationibuſ pietaſ uera remaneret:que
deſcendunt de ſemine Sem per Arfaxat|et tendút ad Abraam|Sed ab illa ſup̄bia
edificande turriſ uſq̄ ad celú:qua ípia ſignificatur elatio|terrena apparuit ciuitaſ:
hoc eſt ſocietaſ impiorú|Verú itaq̄ ante Noe fuerit an latuerit: an potiuſ utraq̄
permanſerit.pia ſcilicet in duobuſ filiiſ Noe qui benedicti ſút eorúq̄ poſteriſ|ípia
uero in eo qui maledictuſ eſt atq̄ eiuſ progenie|ubi etiá exortuſ ē gigaſ uenator
contra dñm:non ē diiudicatio faciliſ|Fortaſſiſ enim quod profecto ē credibiliuſ:
& in filiiſ duoꝝ illorú iá túc anteq̄ babilonia cepiſſet inſtitui fuerút contēptoreſ
dei|& in filiiſ Cham cultoreſ dei: utrumq̄ tamē hoím genuſ terriſ nunq̄m defuiſſe
credendum ē.|Siquidem et q̄ñ dictum eſt omneſ declinauerút ſimul inutileſ facti
ſunt:non eſt qui faciat bonú nó eſt uſq̄ ad unum|í utroq̄ pſalmo ubi hec uerba
ſunt:et hec leguntur|nonne cognoſcent omneſ qui operant̄ iniquitatē|q̄ deuorát
plebem meam ſicut eſcam paniſ:|erat ergo etiá tunc populuſ dei:unde illud quod
dictum eſt:|non eſt q̄ faciat bonú non ē uſq̄ ad unú:de filiiſ hoím dictú eſt non
de filiiſ dei.|Nam premiſſum ē: deuſ de celo proſpexit ſuper filioſ hoím:ut uideret
ſi ē intelligenſ aut req̄renſ deú|Ac deinde illa ſubiuncta:que omſ filioſ hoím id eſt
ad ciuitatē p̄tinēteſ que uiuit ſcđm hoíem|et nó ſcđm deú:reproboſ eē demóſtrát.

QVamobrem ſicut lingua una cú eſſet oím|non ideo filii peſtilētie defuerút:
nam ante diluuium una erat lingua|et tamen omneſ preter uná Noe iuſti
domú deleri diluuio meruerunt|ita quádo merito elationiſ ípietatiſ gēteſ líguarú
diuerſitate punite atq̄ diuiſe ſunt|et ciuitaſ impiorum confuſioniſ nomen accepit:
hoc eſt appellata eſt babilon|non defuit domuſ Heber ubi ea que antea fuit oím
lingua remaneret|Vnde ſicut ſupra memoraui cum cepiſſent enumerari filii Sem:
qui ſinguli genteſ ſingulaſ procrearút|primuſ eſt commemoratuſ Heber:|cum ſit

abnepos ipsius hoc est ab illo q̃ntus inueniatur exortus. Quia ergo in eius familia remansit hec lingua: diuisis per alias linguas ceteris gẽtibus: que lĩgua prius hũano generi non immerito creditur fuisse communis: ideo deinceps hebrea est nũcupata.

Tunc enim opus erat eam distingui ab aliis linguis noĩe proprio: sicut alie quoq; uocate sunt nominibus propriis. Quando aũt erat una: nihil aliud q̃ hũana lĩgua uel humana locutio uocabatur: qua sola uniuersum genus hominũ loquebatur.

Dixerit aliquis. Si in diebus Phalech filii Heber diuisa est terra per linguas: id est homines qui tunc erant ĩ terra: ex eius nomine potius debuit appellari lĩgua illa que fuit omnibus ante cõmunis. Sed intelligendum est ipm̃ Heber propterea tale nomen imposuisse filio suo: ut uocaretur Phalech quod interpretatur diuisio: q̃a tunc ei natus est quando per linguas terra diuisa est id est ipo tempore: ut hoc sit quod dictum ẽ. In diebus eius diuisa ẽ terra. Nam nisi adhuc Heber uiueret: q̃n linguarũ facta est multitudo: non ex eius noĩe nomẽ acciperet lingua que apud illum potuit permanere. Et ideo credenda ẽ ipsa fuisse prima illa cõmunis: q̃m de pena uenit illa multiplicatio mutatioq; linguarum: et utiq; preter hanc penã esse debuit populus dei. Nec frustra linguam istam hoc est quã tenuit Abraam: nec ĩ omnes filios suos transmittere potuit: sed in eos tantũ qui propagati per Iacob & insignius atq; eminentius ĩ dei populum coalescentes: dei testamenta et stirpẽ xp̃i habere potuerunt. Nec Heber ipse eandem linguam in uniuersã progeniem suã refudit: sed ĩ eam tantũ cuius generationes perducuntur ad Abraam. Quapropter etiã si nõ euidenter expressũ ẽ: fuisse aliquod pium genus hoĩm quando ab impiis babilonia condebatur: nec ad hoc ualuit hec obscuritas: ut querẽtis fraudaretur: sed potius ut exerceretur intentio. Cum enim legitur unã fuisse linguam primitus omnium: et ante omnes filios Sem commendatur Heber quãuis ab illo quintus oriatur: et hebrea uocatur lingua: quã patriarcharũ et prophetarum nõ solum in sermonibus suis: uerũ etiã in literis sacris custodiuit auctoritas. Profecto itaq; cum queritur in diuisione linguarum ubi lingua illa remanere potuerit que fuit ante cõmunis: que sine ulla dubitatione ubi remansit nõ ibi fuit illa pena que facta ẽ mutatione linguarum: quid aliud occurrit nisi q͏̃ in huiusmodi gente remansit a cuius nomine nomẽ accepit: & hoc iustitie gentis huius nõ paruũ apparuisse uesti/gium: q͏̃ cum alie gentes plecterentur mutatione linguarum: ad istam nõ peruẽit tale supplicium? Sed si adhuc illud mouet quomõ potuerũt singulas gentes facere Heber et filius eius Phalech: si una lingua permansit ambobus. & certe una ẽ he/brea gens ex Heber propagata usq; ad Abraam: et per eũ deinceps donec magnus fieret populus israel. Quomodo igitur omnes filii qui cõmemorati sũt triũ filiorũ Noe fecerunt singulas gentes: si Heber et Phalech singulas nõ fecerunt: Nimirũ illud est probabilius quod gigas ille Nemroth fecerit etiam ipse gentem suam: sed propter excellentiam dominationis et corporis seorsum eminentius noĩatus est: ut maneat numerus septuaginta duaꝝ gentium atq; linguarũ. Phalech aũt ꝓpterea cõmemoratus est: non q͏̃ gentem fecerit: nã eadẽ ipsa est eius gens hebrea eademq; lingua: sed propter tẽpus insigne q͏̃ in diebus eius terra diuisa est. Nec mouere nos debet: quõ potuerit gigas Nemroth ad illud tempus etatis occurrere: quo babilon condita est: et confusio facta linguarum: atq; ex hac diuisio gentium. Non enim quia Heber sextus est a Noe: ille autem q̃rtus: ideo non potuerũt ad idẽ tempus conuenire uiuendo. Hoc enĩ contigit cum plus uiuerent ubi pauciores sunt gene/rationes: minus ubi plures: aut serius nati essent ubi pauciores: maturius ubi plures.

Sane intelligendum est: quando terra diuisa est non solum iã natos fuisse ceteros filios filiorum Noe: qui commemorant patres gentiũ: sed etiã eius etatis fuisse: ut iã uniuersi familias haberent suasque digne fuissent nominibus gentiũ. uñ neq̃q̃ putãdum ꝙ eo fuerint ordine geniti quo cõmemorati legunt. Alioquin duodecĩ filii Iectan qui erat filius alius Heber frater Phalech: quomõ potuerũt iã gẽtes facere si post Phalech fratrem suum Iectan natus ẽ: sicut post eum cõmemoratus est: qñ quidẽ tempore quo natus est Phalech diuisa est terra? Proinde ĩtelligendũ est priorem quidẽ Phalech nominatũ: sed longe post fratrem suum Iectan fuisse natum: cuius Iectan duodecim filii tã grandes iã familias haberent: ut ĩ linguas proprias diuidi possent. Sic enĩ potuit prior cõmemorari qui erat etate posterior: queãdmodũ prius cõmemorati sunt ex tribus filiis Noe procreati filii Iaphet qui erat minimus eorum: deinde filii Cham qui erat medius: postremo filii Sem qui erat primus et maximus. Illarum autẽ gentium uocabula partim manserunt: ita ut hodie appareat unde fuerint diriuata: sicut ex Assur assyrii: & ex heber hebrei: partĩ tẽporis uetustate mutata sunt: ita ut uix hoĩes doctissimi antiq̃ssimas histo/rias perscrutantes: nec oĩum sed aliquantarum ex istis origines gentiũ potuerint reperire. Nam ꝙ ex filio Cham ꝗ uocabat̃ mesraim ꝑhibent̃ egiptii exorti nulla hic resonat origo uocabuli: sicut nec ethiopũ ꝗ dicunt̃ ad eum filiũ Cham ꝑtinere: ꝗ Chus appellatus ẽ. Et si oĩa cõsiderẽtur: plura mutata q̃ manẽtia noĩa apparẽt.

NVnc iã uideamus ꝑcursũ ciuitatis dei: etiã ab illo articulo temporis ꝗ factus ẽ in patre Abraam: uñ ĩcipit esse notitia eius euidentior: et ubi clariora legunt̃ ꝑmissa diuina: que nunc in xp̃o uidemus ĩpleri. Sicut ergo scp̃tura sãcta ĩdicãte didicimus: ĩ regione caldeorum natus est Abraam: que terra ad regnum ꝑtinebat assyriorum. Apud caldeos aũt iã etiam tunc superstitiones impie ꝑualebant: quẽ/admodũ ꝑ ceteras gentes. Vna igit̃ Thare domus erat de qua natus ẽ Abraam: in qua unius ueri dei cultus: et quantum credibile est in qua iam sola etiam hebrea lingua remanserat: quãuis & ipse sicut iam manifestior dei populus in egipto: ita ĩ mesopotamia seruisse diis alienis Ihesu Naue narrante refert̃: ceteris ex ꝑgenie illius Heber in linguas paulatĩ alias & in natões alias posteris defluentibus. Proĩde sicut per aquaꝝ diluuiũ una domus Noe remanserat ad reparãdũ genus hũanũ: sic ĩ diluuio multarũ superstitionũ per uniuersũ mundũ una remanserat domus Thare: ĩ qua custodita ẽ plãtatio ciuitatis dei. Deniq; sicut illic enumeratis supra generatõibus ab Adam usq; ad Noe simul cũ annoꝝ numeris: & exposita diluuii causa: ꝑusq̃ deus inciperet de arca fabricãda loq ad Noe dicit̃: he aũt generatões Noe: ita & hic enumeratis generationibus ab illo ꝗ est appellatus Sem filio Noe usq; ad Abraam: deinde insignis articulus similiter ponitur ut dicatur: he sũt gene/rationes Thare. Thare genuit Abram et Nachor & Aram: & Aram genuit Loth. Et mortuus ẽ Aram corã thare patre suo: ĩ terra in q̃ natus ẽ in regiõe chaldeorũ. Et sũpserũt Abram & Nachor sibi uxores: nomẽ mulieris Abram Saray: & nomẽ mulieris Nachor Melcha filia Aram. Iste Aram pater Melche fuit: & pater Iesche: que Iescha credit̃ ipa eẽ etiã Sara uxor Abrae.

DEinde narratur quemadmodũ Thare cũ suis regionẽ reliquerit chaldeorũ: & uenerit in mesopotamiam & habitauit ĩ charram. Tacet̃ aũt de uno filio eius qui uocabatur Nachor: tanq̃ cũ non duxerit secum. Nã ita narrat̃. Et sũpsit

Thare Abram filium suum & Loth filiũ Aran filii sui: & Saray nurũ suã uxorẽ Abram filii sui: & duxit illos de regione chaldeorũ ut iret ĩ terrã Chanaan: & uẽit in charram et habitauit ibi. Nusq̃ hic nominatus ẽ Nachor: & uxor eius Melcha. Sed inuenimus postea cum seruum suum mitteret Abraam ad accipiendã uxorẽ filio suo Ysaac: ita scriptũ. Et accepit puer decem camelos de camelis domini sui: & de omnibus bonis domini sui secum: et exurgens profectus est in mesopotamiã in ciuitatem Nachor. Isto et aliis sacre huius historie testimoniis: ostenditur etiam Nachor frater Abrae exisse de regione chaldeorum: sedesq; constituisse in mesopotamia: ubi cũ patre suo habitauerat Abraã. Cur ergo eũ scriptura nõ cõmẽorauit qñ ex gente chaldeorũ cum suis profectus est Thare: & habitauit ĩ mesopotamia: ubi non solum Abram filius eius: uerum etiam Sara nurus eius et Loth nepos eius cõmemorantr: ꝙ eos duxerit secũ? Cur putamus: nisi forte ꝙ a paterna et fraterna pietate desiuerat et superstitioni adheserat chaldeoꝝ: & postea ĩde siue penitẽdo siue persecutionem passus ꝙ suspectus haberetr: et ipe emigrauit? In libro enĩ qui inscribitur Iudith cum quereret Holofernes hostis israelitarum: que nam illa gens esset: utrum aduersus eam bellandum fuisset: sic ei respõdit Achior dux amonitaꝝ. Audiat dominus noster uerbũ ex ore pueri sui: et referã tibi ueritatem de populo q habitat iuxta montanam hanc: et non exibit mendacium de ore serui tui. Hec enim progenies populi est chaldeorum: et antea habitauerũt mesopotamiã: quia noluerunt sequi deos patrum suorum qui fuerunt in terra chaldeorũ gloriosi: sed declinauerunt de uia parentum suorum et adorauerunt deum celi quem cognouerunt: et proiecerunt eos a facie deorum suorum: et fugerunt in mesopotamiam et habitauerunt ibi dies multos. Dixitq; illis deus eoꝝ ut exirent de habitatõe sua: & irẽt ĩ terrã Chanaan: & illic habitauerũt: & cetera que narrat Achior amonites. Vñ manifestũ ẽ domũ Thare ꝑsecutionẽ passã fuisse a chaldeis: ꝓ uera pietate q̃ unus & uerus ab eis colebatur deus.

De annis Thare.

DEfuncto autẽ Thare ĩ mesopotamia: ubi uixisse perhibetur ducentos qnq; annos: iã incipiunt indicari ad Abraam: facte promissiones dei: ꝙ ita scptũ est. Et fuerunt dies Thare in charra quinq; & ducenti ãni: & mortuus est ĩ charra. Non sic aũt accipiendum ẽ quasi omnes hos dies ibi egerit: sed quia omnes dies uite sue qui fuerunt ãni ducenti qnq; ibi compleuerit. Alioquin nesciretur quot ãnos uixit Thare in charra: quoniã nõ legitur quoto ãno uite sue in charrã uenerit: et absurdũ est existimare in ista serie generationũ ubi diligenter cõmemorantr quot annos quisq; uixerit: huius solius numerũ annoꝝ uite non cõmendatũ eẽ mẽorie. Quod enim quorũdam quos eadem scriptura commemorat tacentur anni: nõ sunt in hoc ordine in quorum temporũ dinumeratio decessione gignentiũ & genitorũ successione contexitur. Iste aũt ordo qui dirigitur ab Adam usq; ad Noe: et inde usq; ad Abraam sine numero annorum uite sue neminem continet.

QVod uero cõmemorata morte Thare patris Abraam: deinde legitur & dixit dominus ad Abram. Exi de terra tua et de cognatione tua et domo patris tui: et cetera: non quia hoc sequitur in sermone libri: hoc etiã in rerum gestaꝝ tꝑe sequi existimandum est. Erit quippe si ita est indissolubilis questio. Post hec enĩ uerba dei que ad Abram facta sunt: scriptura sic loquitur. Et exiit Abram quẽadmodum locutus est illi deus: et abiit cum illo Loth. Abram autem erat quinq; et septuaginta ãnoꝝ cũ exiret ex charra. Quomõ põt hoc uerũ esse si post mortẽ

patris sui exiit de charra ¶Cum enim esset Thare septuaginta annorũ sicut supra intimatum ẽ: genuit Abram ¶Cui numero additis septuagintaquinq; annis quos agebat Abram quando egressus est de charra: fiunt ãni centum et quadragintaquinq; ¶Tot igitur annorum erat Thare q̃n exiit Abram de illa mesopotamie ciuitate ¶Agebat enĩ annũ etatis sue septuagesimumquintũ ¶ac per hoc pater eius q eũ septuagesimo anno suo genuerat agebat ut dictum est centesimum et quadragesimũ & quintũ annum ¶Non ergo inde post mortem patris: id est post ducentos quinq; ãnos quibus pater eius uixit egressus est: sed ãnus de illo loco progressionis eius: qm̃ ipsius septu/agesimusquintus erat: proculdubio patris eius q eũ septuagesimo suo ãno genuerat centesimus quadragesimusquintus fuisse colligitur ¶Ac per hoc intelligendũ ẽ more suo scripturã redisse ad tempus quod iam narratio illa transierat ¶sicut superius cũ filios filiorum Noe cõmemorasset: dixit illos in linguis fuisse et in gentibus suis ¶& tamẽ postea quasi hoc etiã ĩ ordine sequeretur tẽporũ: & erat inquit omnis terra labium unũ et uox una omnibus ¶Quomõ ergo scd̃m suas gẽtes et scd̃m suas lĩguas erant: si erat una omnibus: ¶nisi qa ad illud qd̃ iã trãsierat recapitulando ẽ reuersa narratio? ¶Sic ergo & hic cũ esset dictũ & fuerunt dies Thare in charra quinq; & ducenti ãni ¶et mortuus ẽ Thare in charra ¶Deinde scriptura redeundo ad id quod ideo pretermiserat ut prius de Thare id quod inchoatũ fuerat cõpleret ¶Et dixit ĩquit dominus ad Abram. exi de terra tua etcetera. ¶Post que dei uerba subiũgit. Et exiit Abram quẽadmodũ locutus ẽ illi dominus: et abiit cũ illo Loth ¶Abram autẽ erat quinq; et septuaginta annorũ cũ exiit ex charra ¶Tunc itaq; hoc factũ est quando pater eius centesimũ quadragesimũ & quintũ annũ agebat etatis: tũc enĩ fuit huius septuagesimus & quintus ãnus ¶Soluta est aũt ista questio & aliter: ut septuaginta quinq; anni Abre quãdo egressus est de charra ¶ex illo cõputarent ex quo de igne chaldeoꝝ liberatus est ¶nõ ex quo natus ẽ: tanq̃ tunc potius natus habendus sit ¶Sed beatus Stephanus ĩ actibus apostoloꝝ cũ ista narraret. Deus igt glorie apparuit Abrae patri nostro cũ eẽt ĩ mesopotamia ꝓusq̃ habitaret ĩ charra. et ait ad illum ¶Exi de terra tua & de cognatione tua: & domo patris tui: et ueni ĩ terrã quã tibi demõstrabo ¶Scd̃m hec uerba Stephani: nõ post mortẽ patris eius locutus ẽ deus Abre: qui utiq; ĩ charra mortuus ẽ ubi cũ illo & ipse filius habitauit: sed priusq̃ habitaret in eadẽ ciuitate: iã tamẽ cum esset in mesopotamia ¶Iam ergo exierat a chaldeis. ¶Quod itaq; adiũgit Stephanus: tũc Abram egressus ẽ de terra chaldeorũ & habitauit in charra ¶non demonstrat ꝙ sit factum posteaq̃ locutus ẽ illi deus ¶Neq; enim post illa dei uerba egressus ẽ de terra chaldeorum ¶cũ dicat ei locutum deum esse ĩ mesopotamia ¶sed ad totũ illud tempus pertinet quod ait: tũc id est ex quo egressus est a chaldeis et habitauit ĩ charra ¶Itẽ quod seqtur & inde postq̃ mortuus ẽ pater eius collocauit illũ in terra hac ¶in qua uos nunc habitatis & patres uestri: nõ ait postq̃ mortuus est pater eius exiit de charra ¶sed inde postq̃ mortuus est pater eius hic eum collocauit ¶Intelligendũ ẽ igitur locutũ deũ fuisse cũ Abram cum esset in mesopotamia priusq̃ habitaret in charra ¶sed eũ in charrã peruenisse cum patre retento apud se precepto dei: ¶et inde exisse septuagesimo & quinto suo: patris aũt sui centesimo quadragesimoquinto ãno ¶Collocationẽ uero eius in terra Chanaan: non profectionẽ de Charra postq̃ mortẽ patris eius factam esse dicit ¶quia iã mortuus erat pater eius q̃n emit terrã cuius ibi iã sue rei cepit esse possessor ¶Quod autẽ iam ĩ mesopotamia constituto hoc est iam egresso de terra chaldeorũ dixit deus: exi de terra tua & de cognatione tua et de domo patris tui:

non ut corpus inde eiceret quod iam fecerat: sed ut animum auelleret dicit. Non eni exierat inde animo sed spe redeũdi et desiderio tenebatur: que spes et desideriũ deo iubente ac iuuãte et illo obediente fuerat ãputandũ. Non sane incredibiliter existimat: cũ postea secutus eẽt Nachor patrẽ suũ: tũc Abram preceptũ domini impleuisse: ut cum Sara cõiuge sua et Loth filio fratris sui exiret de charra.

IAm considerande sunt ꝑmissiones dei facte ad Abraam. In his enim apertiora dei nostri Ihesu xp̄i hoc ẽ dei ueri oracula apparere ceperũt de populo pioꝝ: quẽ prophetica prenuntiauit auctoritas. harũ prima ita legit. Et dixit dominus ad Abram: exi de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui: et uade in terram quam tibi demõstrauero: et faciã te in gentem magnã: & benedicam te et magnificabo nomẽ tuũ: et eris benedictus. Et benedicã benedicẽtes te: & maledicã maledicentes te: & benedicentur in te omnes tribus terre. Aduertendũ est igit duas res promissas Abre: unam scilicet ꝙ terrã Chanaan possessurum fuerat semẽ eius: quod significatur ubi dictũ ẽ: uade in terram quã tibi demonstrauero & faciã te in gentem magnã: aliam uero longe prestantiorem nõ de carnali sed de spirituali semine: per quod pater ẽ nõ unius gentis israelitice sed omniũ gentiũ que fidei eius uestigia cõsequunt. Quod promitti cepit his uerbis. Et benedicent ĩ te oẽs tribus terre. Hanc promissionẽ factam arbitrat Eusebius septuagesimoquinto etatis ãno Abre: tanq̃ mox ut facta ẽ de charra exierit Abram: quoniã scripture contradici nõ põt ubi legitur. Abram erat quinq; et septuaginta annoꝝ cũ exiit ex charra. Sed si eo anno facta est ista ꝑmissio: iã utiq; in charra cũ patre suo demorabatur Abram. Neq; enim exire inde posset: nisi prius ibi habitasset. Nunquid nam ergo contradicitur Stephano dicenti: deus glorie apparuit Abre patri nostro cũ eẽt in mesopotamia priusq̃ habitaret in charra? Sed intelligendum ẽ ꝙ eodẽ ãno facta sunt oĩa: et dei promissio anteq̃ in charra habitaret Abram: & in charra habitatio eius & inde profectio: non solũ qa Eusebius in cronicis ab anno huius promissionis computat: & ostendit post quadringentos & triginta annos exitũ eẽ de egipto: qñ lex data est: uerũ etiam quia id commemorat apostolus Paulus.

PEr idem tempus eminentia erant regna gentiũ: in quibus terrigenaꝝ ciuitas hoc est societas hoĩm scd̃m hoĩem uiuentiũ: sub dominatu ãgeloꝝ desertoꝝ insignius excellebat: regna uidelicet tria: sichimorũ: egiptioꝝ: assyriorũ: sed assyriorum multo erat potentius atq; sublimius: nã rex ille Ninus Beli filius excepta india uniuerse asie populos subiugauerat. Asiam uero dico non illam partem que huius maioris asie una prouintia est: sed eam que uniuersa asia nũcupatur: quam quidã in alterã duarum: pleriq; autem in tertiã totius orbis partẽ posuerunt: ut sint omnes: asia: Europa: et africa: quod nõ equali diuisione fecerunt. Namq; ista que asia nũcupat: a meridie ꝑ orientem usq; ad septentrionẽ peruenit: europa uero a septentrione usq; ad occidentẽ: atq; inde africa ab occidente usq; ad meridiẽ. Vñ uidentur orbem dimidium due tenere: europa et africa: aliud uero dimidium sola asia. Sed ideo ille due partes facte sũt: quia ĩter utrãq; ab oceano ingreditur qd̄qd aquarum terras interluit: & hoc mare magnũ nobis facit. Quapropter si ĩ duas partes orbem diuidas orientis & occidentis: asia erit in una: in altera uero europa & africa. Quãobrẽ unũ triũ regnorũ que tunc precellebant regnum scilicet sichimoꝝ nõ erat sub assyriis: qa in europa erat. Egiptioꝝ autẽ quomõ eis non subiacebat:

a qbus tota asia tenebat solis indis ut phibet exceptis. In assyria igit pualuerat dominatus impie ciuitatis. Huius caput erat illa babilon cuius terrigine ciuitatis nomē aptissimū ē id est confusio. Ibi aūt Ninus regnabat post mortem patris sui Beli: qui primus illic regnauerat sexagintaquinq annos. Filius uero eius Ninus q defuncto patri successit in regnum: quinquagintaduos regnauit ānos. Et habebat in regno q̄dragintatres annos q̄n natus est Abram q erat annus circiter millesimus ducentesimus ante conditam romā: ueluti alteram in occidente babiloniam.

Egressus est ergo Abram de charra septuagesimoquinto anno etatis sue: centesimo autē quadragesimo et qnto patris sui cū Loth filio fratris sui et Sara coniuge: & perrexit in terrā Chanaan & peruenit usq ad sychem ubi rursus diuinum accepit oraculum: de quo ita scriptū est. Et apparuit dominus Abre et dixit illi Semini tuo dabo terram hanc. Nihil hic de illo semine epromissum ē: in quo pater factus est omnium gentiū sed de illo solo de quo pater est unius israelitice gentis. Ab hoc enim semine terra illa possessa est.

Deinde edificato ibi altari & innouato deo Abram profectus ē inde: & habitauit in heremo: atq inde ire in egiptum famis necessitate cōpulsus ē: ubi uxorem suam dixit sororem suā nihil mentitus. Erat enim & hoc quia propinqua erat sanguine sicut etiam Loth eadem propinquitate cum fratris eius esset filius frater eius est dictus. Iteq uxorem racuit non negauit: coniugis tuendā pudicitiā cōmittens deo se humanas cauens insidias ut homo. Quoniā si periculū quantum cauere poterat non caueret: magis tēptaret deū q̄ speraret i deo. De qua re cōtra calumniantem Faustum manicheum satis diximus. Deniq factum est quod de domino presūpsit Abram. Nam Pharao rex egipti qui eā sibi uxorem acceperat: grauiter afflictus marito reddidit. Ubi absit ut credamus alieno concubitu fuisse pollutam. Quia multo est credibilius hoc Pharaonē facere afflictionibus magnis non fuisse permissum.

Reuerso igitur Abram ex egipto in locum unde uenerat tunc Loth fratris filius ab illo i terram sodomorum salua caritate discessit. Diuites qppe facti erant: pastoresq multos pecorum habere ceperant: qbus iter se rixantibus eo mō familiarum suarum pugnantem discordiā uitauerunt. Poterat qppe hinc ut sunt humana et inter ipsos aliqua rixa consurgere. Proinde hoc malum pcauentis Abre uerba ista sunt ad Loth. Non sit rixa inter me et te & inter pastores meos & pastores tuos: quia omnes nos fratres sumus. Nā ecce tota terra ante te est: discede a me. Si tu i sinistrā ego i dextrā: uel si tu i dextrā: ego i sinistrā. Hic fortassis effecta ē iter hoīes pacifica cōsuetudo. ut q̄n terrenoꝝ aliqd partiēdum ē: maior diuidat: minor eligat.

Cum ergo digressi essent separatimq habitarent Abram et Loth necessitate sustentande familie nō feditate discordie & Abram i terra Chanaan. Loth aūt esset i sodomis: oraculo tertio dixit dominus ad Abram. Respiciens oculis tuis uide a loco in quo nunc tu es ad aqlonem & africum & orientē & mare: q̄a omnē terram quā tu uides tibi dabo et semini tuo usq in seculū: et faciā semen tuū tanq̄ arenā terre. si pōt aliqs dinumerare arenā terre: & semē tuū dinumerabitᷣ. Surges perambula terram in longitudinem eius & in latitudinem eius: qa tibi dabo eā. In hac pmissiōe utrū sit etiā illa q̄ pater factus ē oīm gētiū i nō euidēter apparet.

Potest enim uideri ad hoc pertinere & faciã semen tuũ tanq̃ arenã terre quod ea locutione dictum est quã greci dicunt yperbolen: que utiq; tropica est non ꝓpria. quo tamen mõ ut ceteris tropis uti solere scripturam nullus qui eã didicit ãbigit. Iste autem tropus id est modus locutionis fit: qñ id quod dicitur longe est ãplius q̃ quod eo dicto significat̃. Quis enĩ non uideat: q̃ sit incõparabiliter amplior arene numerus: q̃ potest eẽ oĩm hoĩm ab ipso Adam usq; ad terminũ seculi? Quãto ergo magis q̃ semen Abrae: nõ solũ quod pertinet ad israeliticam gentem: uerũ etiã qđ futuꝝ est scđm imitationem fidei toto orbe terrarum in omnibus gentibus. Quod semen scilicet Abrae in cõparatione multitudinis impiorũ profecto in paucis est: quãuis et ipsi pauci faciãt innumerabilem multitudinẽ suã: que significata ẽ scđm yperbolen per arenam terre. Sane ista multitudo que promittitur Abrae nõ deo est innumerabilis sed hominibus deo aũt nec arena terre. Proinde quia nõ tantũ gens israelitica sed uniuersum semen Abrae ubi est expressa promissio non scđm carnem sed scđm spiritum plurimorum filiorum congruentius arene multitudini cõparat̃ põt hic ĩtelligi ut iteret̃ prius facta promissio. Sed ideo diximus ꝙ non euidenter appareat. qa & illius gentis unius multitudo que scđm carnem nata est ex Abraam per eius nepotem Iacob in tantum creuit ut pene omnes partes orbis impleuerit. Et ideo potuit & ipsa scđm yperbolen arene multitudini cõparari. qa & hec sola innumera est hõi multitudo terrã certe illã solã significatã que appellata est Chanaan nemo ãbigit. Sed qđ dictũ ẽ tibi dabo eã & semini tuo usq; in seculũ: põt mouere nõnullos si usq; in seculum ĩtelligant ĩeternũ. Si aũt ĩ seculũ hoc loco sic accipiãt queãdmodũ fideliter tenemus initiũ futuri seculi a fine p̃sentis ordiri: nihil eos mouebit. qa & si expulsi sunt israelite de hierosolimis: manent tñ in aliis ciuitatibus terre Chanaan & usq; in finem manebũt: & uniuersa terra illa cũ a christianis inhabitat̃ etiã ipm semẽ ẽ Abrae. De superatis ab Abraã hostibus zodomorum

XXI.

Hoc responso promissionis accepto migrauit Abram & mansit in alio eiusdem terre loco id est iuxta quercũ Mambre que erat ebron. Deinde ab hostibus q sodomis irruerant: cum quinq; reges aduersus quatuor bellum gererent et uictis sodomitis etiã Loth captus esset: liberauit eũ Abram adductis secũ ĩ preliũ trecentis decẽ et octo uernaculis suis: et uictoriã fecit de regibus sodomorum: nihilq; spoliorum auferre uoluit: cum rex cui uicerat obtulisset. Sed plane tunc benedictus est a Melchisedech qui erat sacerdos dei excelsi de quo in epistola que inscribitur ad hebreos: quam plures Pauli apostoli esse dicunt: quidam uero negant: multa et magna conscripta sũt. Ibi quippe primum apparuit sacrificium: quod nũc a xpianis offertur deo toto orbe terrarum impleturq; illud quod lõge post hoc factũ per prophetam dicit̃ ad christũ qui fuerat adhuc uenturus ĩ carnem: tu es sacerdos in eternum scđm ordinem Melchisedech non scilicet scđm ordinem Aaron q ordo fuerat auferendus illucescentibus rebus que illis umbris prenotabantur. De uerbo dei ad Abraã: quo ei promittitur secundum multitudinem stellarum multiplicanda posteritas: quod credens iustificatus est: ad huc in preputio constitutus.

XXII.

Etiam tunc factũ est uerbum domini ad Abram in uisu. Qui cũ ei ptectionẽ mercedemq; promitteret ualde multam ille de posteritate solicitus quẽdam Eliezer uernaculum suum futurum sibi dixit heredem. Continuoq; illi promissus est heres: non ille uernaculus sed qui de ipso Abram fuerat exiturus rursusq; semẽ innumerabile nõ sicut arena terre sed sicut stelle celi. ubi mihi magis uidet̃ ꝓmissa

posteritas celesti felicitate sublimis. Nam quantum ad multitudinem pertinet qd sunt stelle celi ad arenã terre: nisi quis & istam cõparationem ĩ tantũ esse similem dicat: in quantũ etiã stelle dinumerari non ualent quia nec omnes eas uideri posse credendum est. Nam quanto quisq; acutius intuetur: tanto plures uidet. Vnde & acerrime cernentibus aliquas occultas eẽ merito existimatur: exceptis eis sideribus que in alia parte orbis a nobis remotissima oriri et occidere perhibẽtur. Postremo quicũq; uniuersum stellarum numerum cõprehendisse et conscripsisse iactãt: sicut Aratus & Eudoxius uel siqui alii sũt: eos libri huius cõtẽpnit auctoritas. Hic sane illa sẽtẽtia ponitᷣ cuius apostolus meminit ꝓpter dei gratiã cõmendãdã. Credidit Abraam deo & reputatũ ẽ illi ad iusticiã: ne circũcisio gloriaretᷣ: gẽtesq; ĩcircũcisas ad fidẽ xp̄i nollet admitti. Hoc enim qñ factũ est ut credenti Abrae deputaretur fides ad iusticiam: nondum fuerat circũcisus.

IN eodem uisu cum loqueretur ei deus: etiã hoc ait ad illum. Ego deus qui te eduxi de regione chaldeorũ: ut dem tibi terram hanc ut heres sis eius. Vbi cũ interrogasset Abram scd'm quid sciret ꝙ heres eius erit: dixit illi deus. Accipe mihi iuuẽcam trimam: et capram trimã: et arietẽ trimũ: et turturẽ et columbã. Accepit aũt ille hec omnia et diuisit illa media: et posuit ea cõtra faciẽ alterũ alteri. Aues aũt non diuisit. Et descenderunt sicut scriptũ est aues: et sederũt sup corpora que diuisa erãt: et cõsedit illis Abrã. Circa solis autẽ occasũ pauor irruit sup Abram et ecce timor tenebrosus magnus incidit ei. Et dictũ est ad Abram. Sciendo scias quia ꝑegrinũ erit semen tuũ in terra non propria: & ĩ seruitutẽ redigent eos & affligẽt eos quadringentis annis: gentem autem cui seruierint iudicabo ego. Post hec uero exibunt huc cũ suppellectili multa. Tu autẽ ibis ad patres tuos cũ pace: nutritus in senecta bona. Quarta uero generatione cõuertent se huc. Nondũ enĩ impleta sunt peccata amorreorũ usq; adhuc. Cum autẽ iã sol erat ad occasũ: facta ẽ flãma: et ecce fornax fumabũda et lãpades ignis: que ꝑtransierunt per media diuisa illa. In die illa disposuit dominus deus testamentum ad Abram dicens. Semini tuo dabo terram hanc a flumine egipti usq; ad flumẽ magnũ eufraten: ceneos & cenezeos: & cethmoneos et cetheos: & perezeos et raphaim: & amorreos et cananeos: & eueos et gergeseos & iebuseos. Hec omnia in uisu facta diuinitus atq; dicta sũt. de qbus singulis enucleate disserere longum est: & intentionem operis huius excedit. Quod ergo satis est nosse debemus: posteaq̃ dictũ ẽ credidisse Abraam deo et deputatũ esse illi ad iustitiam: non eum in fide defecisse: ut diceret dominator domine scd'm quid sciam ꝙ heres eius ero. Terre quippe illius promissa erat hereditas. Non enĩ ait unde sciam quasi adhuc non crederet: sed ait scd'm qd sciam: ut ei rei quã credi/derat aliqua similitudo adhiberetᷣ: q̃ eius modus agnosceretur. Sicut nõ ẽ uirginis Marie diffidentia ꝙ ait: quomõ fiet istud quoniã uirũ non cognosco. Quod enĩ futurũ esse certa erat: modũ quo fieret inquirebat. Et hoc cum quesisset audiuit spiritus sanctus superueniet in te: & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Deniq; & hic similitudo data est de tribus animalibus: iuuenca: capra et ariete: et duabus uolu/cribus turture et colũba: ut scd'm hec futurũ sciret quod futurũ eẽ iã nõ ãbigeret. Siue ergo per iuuẽcam significata sit plebs posita sub iugo legis: per capram eadẽ plebs etiã peccatrix futura: per arietẽ eadẽ plebs etiã regnatura: que aĩalia ꝓpterea trima dicuntᷣ: quia cum sint insignes articuli tempoꝝ ab Adam usq; ad Noe: & ĩde usq; ad Abraam: & inde usq; ad dauid: qui reprobato Saule primus in regno gẽtis

israelitice est domini uoluntate fūdatus: ī hoc ordine tertio qui tēdit ex Abraam
usq; ad Dauid: tanq̄ tertiā etatem gerens ille populus adoleuit: siue aliquid aliud
conuenientius ista significent: nullo mō tn̄ dubitauerim spirituales in ea tipos p̄fi/
guratos additamēto turturis et columbe. Et ideo dictum est aues autē non diuisit.
qm̄ carnales inter se diuiduntur. spirituales autē nullo modo: siue a negotiosis cō/
uersationibus hoīm se remoueant sicut turtur: siue īter illas degant sicut columba.
Vtraq; tamen auis est simplex et innoxia significans & in illo israelitico populo
cui terra illa danda erat: futuros indiuiduos filios promissionis & heredes regni in
eterna felicitate mansuros. Aues autē descendentes super corpora que diuisa erāt:
non boni aliquid sed spiritus indicant aeris huius pastū quēdam suū de carnalium
diuisione querentes. Quod autem illis cōcedit Abraam: significat etiam inter illas
carnaliū diuisiones spirituales eē nonnullos: ueros usq; in finē seculi perseueraturos
fideles. Et circa solis occasū q̄ pauor irruit ī Abraam: & timor tenebrosus magnus:
significat circa huius seculi finem magnā perturbationē ac tribulationē futuram
fidelium: de qua dominus dixit in euangelio: Erit enī tūc tribulatio magna q̄lis
non fuit ab initio. Quod uero dictum est ad Abraam: sciendo scias quia p̄egrinū
erit semen tuum in terra non propria. & in seruitutem redigent eos et affligent eos
q̄dringentis annis: de populo israel qui fuerat ī egipto seruiturus apertissime p̄phe/
tatum est. Non q̄ in eadē seruitute sub egiptiis affligentibus quadringentos ānos
ille populus fuerat peracturus: sed in ipsis quadringentis annis prenuntiatum est
hoc futurum. Quemadmodum enim scriptū est de Thare patre Abrae et fuerunt
dies Thare in charra quinq; et ducenti anni. non q̄a ibi omnes acti sunt: sed q̄a ibi
completi sunt: ita et hic propterea interpositum est & in seruitutem redigent eos et
affligent eos quadringentis annis: qm̄ iste numerus in eadem afflictione cōpletus
est. non quia ibi uniuersus perfectus est. Quadringenti sane dicuntur anni p̄pter
numeri plenitudinem: quāuis aliquāto amplius sint: siue ex hoc tēpore cōputentᷣ
quo ista promittebantᷣ Abrae: siue ex quo natus est Ysaac propter semen Abrae
de quo ista predicuntur. Computantur enim sicut superius iā diximus ab anno sep/
tuagesimo & quinto Abrae: quando ad eū facta est prima p̄missio: usq; ad exitū
israel ex egipto quadringenti & triginta anni. quoꝝ apostolus ita meminit. Hoc
autem inquit testamentum confirmatū a deo que post quadringentos & triginta
annos est facta lex: non infirmat ad euacuandā promissionem. Iam ergo isti q̄/
dringenti & triginta anni: quadringenti poterant nuncupari: quia non sūt multo
amplius. Quāto magis cū aliquot iam ex isto numero preterissent: quando illa in
uisu demonstrata & dicta sunt Abrae: uel quādo Ysaac natus est centenario patri
suo a prima promissione post uigintiquinq; annos: cum iā ex istis quadringentis &
triginta: quadrīgenti & quinq; remanerent: quos deus q̄dringentos uoluit noīare:
& cetera que sequuntᷣ in uerbis prenuntiantis dei: nullus dubitauerit ad israeliticū
populum pertinere. Quod uero adiūgitur: cum autem sol erat ad occasum flāma
facta est: & ecce fornax fumabunda & lampades ignis que transierunt per media
diuisa illa: significat iam in fine seculi per ignem iudicandos esse carnales. Sicut enī
afflictio ciuitatis dei qualis antea nunq̄ fuit que sub Antichristo futura speratur:
significatur tenebroso timore Abrae circa solis occasum id est propīquante iā fine
seculi: sic ad solis occasū id est ad ipsū iā finē seculi significatᷣ isto igne dies iudicii:
dirimens carnales per ignē saluandos: et in igne damnādos. Deinde testamentum
factū ab Abraam terram Chanaan p̄prie manifestat: et noīat in ea undecī gētes:

a flumīe egipti usq; ad flumē magnū eufraten. Nō ergo a flumine magno egipti hoc est nilo: sed a paruo qđ diuidit īter egiptū & palestinā: ubi ē ciuitas ryrocura.

IAm hinc tempora consequunē filiorū Abrae: unius de Agar ancilla: alterius de Sara libera: de quibus in libro superiore iā diximus. Quod autem attinet ad rem gestam: nullo modo est inferendum de hac concubina crimē Abrae. Usus est ea quippe ad generandā prolem nō ad explendam libidinem: nec insultans sed potius obediens coniugi: que sue sterilitati credidit esse solatium: si fecundū ancille uterū qm̄ natura non poterat uolūtate faceret suū: et eo iure quo dicit apostolus similiter & uir nō habet potestatē corporis sui sed mulier: utens mulier ad pariēdū ex altera quod non poterat ex seipsa. Nulla ē hic cupido lasciuie: nullla neqtie turpitudo. Ab uxore causa ꝓlis ācilla marito traditē: a marito causa prolis accipitē. ab utroq; non culpe luxus sed nature fructus exquiritē. Deniq; cū ancilla grauida domine sterili superbiret: et hoc Sara suspitione muliebri uiro potius imputaret: etiā ibi demonstrauit Abraam non se amatorem seruū: sed liberū fuisse genitorē: & in Agar Sara cōiugi pudicitiā custodisse: nec uoluptatē suā sed uoluntatē illius impleuisse: accepisse nec petisse: accessisse nec hesisse: seminasse nec amasse: ait enī. Ecce ancilla tua in manibus tuis: utere ea quomō tibi placuerit. O uirum uiriliter utentem feminis: coniuge temꝑanter: ancilla obtemꝑanter: nulla intemperanter.

POst hec natus est Ysmael ex Agar: in quo putare posset impletum quod ei promissum fuerat: cū sibi uernaculū suū adoptare uoluisset: dicente deo nō erit heres tuus hic: sed qui exiet de te ille erit heres tuus. Hoc ergo promissum ne in ancille filio putaret impletum: iam cum esset annorū nonaginta & nouem apparuit ei dominus et dixit illi. Ego sum deus: place in conspectu meo et esto sine querela: et ponam testamentum meū inter me & inter te: et implebo te ualde. Et procidit Abram ī faciē suā: et locutus ē illi deus dicens. Ecce ego: et ecce testamētū meū tecum: et eris pater multitudinis gentiū: et non appellabitē nomen tuū adhuc Abram: sed erit nomen tuum Abraam: qui patrem multarum gentiū constitui te. Et augebo te ualde: et ponam te in gentes: et reges ex te exibūt. Et statuā testamentū meū inter me & te: et inter semē tuū post te in generatiōes eorū ī testamētū eternum: ut sim tibi deus et semini tuo post te. Et dabo tibi et semini tuo post te terram ī qua incola es: omnem terram Chanaan in possessionem eternā. et ero illi deus. Et dixit deus ad Abraam. Tu autē testamentū meū conseruabis: tu & semen tuū post te in progenies suas. Et hoc est testamentū meum quod conseruabitis īter me & uos & inter semen tuū post te in generationes suas. Circūcidetur omne uestrū masculinum: et circūcidetis carnem preputii uestri: et erit in signū testamenti inter me et uos. Et puer octo dierū circūcidetur: & uestrū omne masculinū ī progenies uestras. Vernaculus & emptitius ab omni filio alienigena qui non est de semīe tuo: circumcisione circūcidetē: et uernaculus domus tue & emptitius. Et erit testamentū meū in carne uestra in testamentū eternū: & qui nō fuerit circūcisus masculus: qui nō circumcidet carnem preputii sui octauo die: interibit anima illa de genere eius qa testamentū meū dissipauit. Et dixit deus ad Abraā. Sarai uxor tua nō appellabitē nomē eius Sarai: sed Sara erit nomē eius. Benedicā autem illam et dabo tibi ex ea filiū: & benedicam illū et erit ī nationes: et reges gentiū ex eo erūt. & ꝓcidit

Abraam super faciē suā & risit: et dixit ī aīo suo dicens. Si mihi centū ānos habēti nascet̄ filius: & si Sara ānorū nonagīta pariet. Dixit autē Abraā ad deū. Ysmael hic uiuat in conspectu tuo. Deus autē dixit ad Abraam. Ita. Ecce Sara uxor tua pariet tibi filiū et uocabis nomen eius Ysaac: & statuā testamentū meū ad illū in testamentū eternū: ut sim illi deus & semini eius post illū. De Ysmael aūt ecce audiui te. Ecce benedixi eū & āplificabo & multiplicabo illū ualde. Duodecī gētes generabit. & dabo illum in magnam gentē. Testamentū autem meum statuā ad Ysaac: quem pariet tibi Sara in tēpore hoc ad annum sequentem. Hic apertiora promissa sunt de uocatione gentiū Ysaac id est in filio promissionis: quo significat̄ gratia non natura. quia de sene & de anu sterili promittitur filius. Quāuis enim & naturalē procreationis excursū deus operet̄: ubi tamē euidens opus dei est uitiata & cessante natura: ibi euidentius intelligit̄ gratia. Et qa hoc nō per generationē sed per regenerationem futurum erat: ideo nunc imperata est circumcisio: quando de Sara promissus est filius. Et ꝙ omnes non solum filios: uerū etiam seruos uernaculos & emptitios circumcidi iubet: ad omnes istam gratiā pertinere testat̄. Quid enim aliud circumcisio significat: q̄ uetustate exuta naturā renouatam. Et quid aliud q̄ christū octauus dies: qui ebdommoda cōpleta: hoc est post sabbatū resurrexit. Parentū mutantur et nomina. omnia resonant nouitatem: & in testamēto ueteri obumbratur nouum. Quid ē enim quod dicitur testamentū uetus: nisi noui occultatio. Et qd est aliud quod dicitur nouū nisi ueteris reuelatio. Risus Abrae exultatio est gratulantis: non irrisio diffidētis. Verba quoq; eius illa ī animo suo: si mihi centū annos habenti nascetur filius: et si Sara annorū nonaginta pariet: nō sunt dubitantis sed admirantis. Si quē uero mouet quod dictū est: & dabo tibi & semini tuo post te terrā in qua tu incola es: omnem terram Chanaan ī possessionē eternam. quō accipiat̄ impletū siue adhuc expectetur implendum. cum possessio quecunq; terrena eterna cuilibet gēti esse nō possit. sciat eternū a nostris īterp̄tari quod greci appellant aeonion quod a seculo deriuatū est. Aeon quippe grece seculum nuncupatur. Sed non sunt ausi latini hoc dicere seculare: ne longe in aliud mitterent sensum. Secularia quippe dicunt̄ multa que in hoc seculo sic agunt̄: ut breui etiā tp̄e transeāt. Aeonion autē qđ dicitur aut non habet finem: aut usq; in huius seculi tendit̄ finē.

XXV

ITem potest mouere quomō intelligi oporteat quod hic dictum est. masculus q non circumcidet carnem preputii sui octauo die: interibit anima illa de genere suo: quia testamentū meum dissipauit: cum hec nulla culpa sit paruuli cuius dixit animā perituram. nec ipse dissipauerit testamentum dei sed maiores qui eū circūcidere non curauerunt: nisi quia etiā paruuli nō scđm sue uite proprietatē. sed scđm cōmunem generis humani originē omnes in illo uno testamentū dei dissipauerūt: in quo omnes peccauerunt. Multa quippe appellant̄ testamenta dei exceptis illis duobus magnis uetere et nouo: quod licet cuiq; legendo cognoscere. Testamentū autem primū quod factum est ad hominem primum profecto illud est. Qua die ederitis morte moriemini. Vnde scriptum est in libro qui ecclesiasticus appellatur: Omnis caro sicut uestis ueterascet. Testatū ergo est a seculo morte mori: eos qui transgrediuntur precepta dei. Cum enim lex euidentior postea data sit. et dicat apostolus ubi autē non est lex nec preuaricatio. quo pacto in psalmo qđ legitur uerum est: preuaricatores existimaui omnes peccatores terre. nisi quia omnes legis alicuius preuaricate sunt rei: qui aliquo peccato tenentur obstricti. Quāobrem si

etiam paruuli quod uera fides habet nascunt̃ non ꝑprie sed origĩaliter peccatores: unde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur: profecto eo mõ quo sunt peccatores: etiã ꝑuaricatores legis illius que in paradiso data ẽ agnoscũt. ut uerum sit utrumq; quod scriptum est: & ꝑuaricatores extimaui omnes peccatores terre: & ubi lex non est: nec preuaricatio. Ac per hoc quia circumcisio signũ regenerationis fuit. non immerito paruulũ propter originale peccatum quo primum dei dissipatum est testamentum generatio disperdet: nisi regeneratio liberet. Sed intelligenda sũt hec uerba diuina tanq̃ dictum sit: q̃ nõ fuerit regeneratus interibit aĩa illa de genere eius: qa testamentũ dei dissipauit qñ in Adam cũ oĩbus etiã ipse peccauit. Si enĩ dixisset qa hoc testamentũ meũ dissipauit: nõ nisi de ista circũcisione intelligi cogeret. Nunc uero quoniã non expressit cuiusmodi testamentum puulus dissipauerit: liberũ ẽ intelligere de illo testamento dictum cuius dissipatio ptinere possit ad puulũ. Si autẽ q̃squã hoc nõ nisi de ista circumcisione dictũ esse contendit: q̄ in ea testamentũ dei qui non ẽ circũcisus dissipauerit puulus: querat locutionis aliquẽ modũ quo nõ absurde possit ĩtelligi: ideo dissipasse testamẽtũ: qa licet non ab illo tñ in illo ẽ dissipatũ. Verũ sic quoq; aĩaduertendũ est nulla ĩ se negligẽtia sua iuste ĩterire ĩcircũcisi animã puuli: nisi originalis obligatiõe peccati.

De commutatione nominum [illegible] et Sare. q cũ uterque sterilitate obstante [illegible] generare nõ possent · munus fecunditatis adepti sunt

Facta igit̃ promissione tã magna tamq; lucida ad Abraam: cui euidentissime dictum ẽ patrẽ multarũ gẽtium posui te: & augebo te ualde & ponam te in gentes: et reges exibunt ex te: et dabo tibi ex Sara filiũ: et benedicam illũ et erit in nationes: et reges gentiũ ex eo erũt: quã promissionem nunc ĩ christo cernimus reddi: ex illo deinceps illi coniuges non uocant̃ in scripturis sicut antea uocabant̃ Abram et Sarai: sed sicut nos eos ab initio uocauimus. qm̃ sic iã uocãtur ab oĩbus Abraam et Sara. Cur autẽ mutatum sic nomen Abrae. reddita est ratio: qa patrẽ inquit multarum gentiũ posui te. Hoc ergo significare intelligendum ẽ Abraam. Abram uero quod ante uocabatur interpretatur pater excelsus. De nomine autẽ mutato Sare non est reddita ratio. Sed sicut aiunt qui scripserunt interpretatiões nominum hebreorũ que his literis sacris continentur. Sarai interpretatur princeps mea: Sara autem uirtus. Unde scriptum est in epistola ad hebreos: fide et ipsa Sara uirtutem accepit ad emissionem seminis. Ambo autem senes erant sicut scriptura testat̃: sed illa etiã sterilis et liquore menstruo iã destituta: propter quod iã parere non posset etiã si sterilis nõ fuisset. Porro si femina ita sit prouectioris etatis ut ei solita mulierũ adhuc fluant: de iuuene parere potest: de seniore non põt. quãuis adhuc possit ille senior sed de adolescentula gignere: sicut Abraam post mortem Sare de Cethura potuit: qa uiuidam eius inuenit etatem. Hoc ergo est quod mirũ commendat apostolus: & ad hoc dicit Abrae iã fuisse corpus emortuũ: qm̃ non ex omni femina: sed ex ea cui esset adhuc aliquod pariẽdi tempus extremũ generare: ipse ĩ illa etate adhuc posset. Ad aliq̃d enĩ emortuũ corpus eius ĩtelligere debemus: non ad omnia. Nam senectus uiui: nõ iã cadauer est mortui. Quãuis etiã sic solui soleat ista questio: quod de Chetura postea genuit Abraam: qa donum gignẽdi qd̃ a domino accepit: etiã post obitum mansit uxoris. Sed propterea mihi uidet̃ illa quã secuti sumus questionis huius solutio preferenda: qa centenarius q̃dã senex sed temporis nostri de nulla potest femina gignere: nõ tunc q̃dem quando adhuc tã diu uiuebant ut centũ anni nondum facerent hominem decrepite senectutis.

ITem deus apparuit Abrae ad quercum Mambre ĩ tribus uiris: quos dubitandũ non est angelos fuisse: quãuis quidã existiment unum in eis fuisse dñm christũ: asserentes eum etiam ante indumentum carnis fuisse uisibilem: esse quidem diuine potestatis inuisibilis ĩcorporalis incõmutabilisq; nature: sine ulla sui mutatiõe etiã mortalibus aspectibus apparere: non per id quod est: sed per aliqđ quod sibi sub/ditum est. Quid autem illi subditum non est? Verũtamẽ si propterea confirmant horum trium aliquem fuisse xp̃m: quia cũ tres uidisset ad dominum singulariter ẽ locutus: sic enim scriptum est: et ecce tres uiri stabant super eũ: et uidens procurrit obuiam illis ab ostio tabernaculi sui: et adorauit super terram et dixit. Domine si inueni gratiã ante te: et cetera: cur nõ etiã illud aduertunt: duos ex eis uenisse ut sodomite delerentur: cum adhuc Abraam ad unũ loqueretur dominum appellans: et intercedens ne simul iustum cum impio in sodomis perderet? Illos autem duos sic suscepit Loth: ut etiã ipse in colloquio suo cum illis singulariter dñm appellaret. Nam eũ eis pluraliter dixisset ecce domini declinate ĩ domũ pueri uestri: et cetera que ibi dicuntur: postea tñ ita legitur. Et tenuerunt angeli manum eius & manum uxoris eius: et manus duarum filiarum eius: eo ꝙ dominus parceret illi. Et factũ ẽ mox ut eduxerunt illum foras: dixerunt. Saluã fac animam tuã. Ne respexeris retro: nec steteris in tota regione. In monte saluum te fac: nequãdo cõprehendaris. Dixit autem Loth ad illos. Oro domine quia inuenit puer tuus misericordiã ante te: et que sequunt. Deinde post hec uerba singulariter illi respõdit dominus: cum in duobus angelis esset: dicens. Ecce misertus sum faciem tuã et cetera. Vnde multo est credibilius ꝙ et Abraam in tribus & Loth in duobus uiris dominũ agnoscebãt: cui per singularem numerum loquebantur: etiã cum eos homines esse arbitrarent. Neq; enim aliam ob causam sic eos susceperunt: ut tanq̃m mortalibus et humana refectione indigentibus ministrarent. Sed erat profecto aliqđ quo ita excellebãt licet tanq̃ homines: ut in eis esse dominum sicut esse assolet ĩ prophetis: hi q hospi/talitatem illis exhibebant dubitare non possent. atq; ideo et ipsos aliqñ pluraliter ut dominos: aliqñ singulariter ut in eis dñm appellabãt. Angelos aũt fuisse scp̃tura testat: nec solum in hoc genesis libro ubi hec gesta narrant: uerũ etiã ĩ epistola ad hebreos: ubi cũ hospitalitas laudaret: per hãc inquit etiã quidã nescientes hospitio receperunt ãgelos. Per illos igit tres uiros cũ rursus filius Ysaac de Sara p̃mitteret Abrae diuinitus datũ ẽ etiã tale responsũ: ut diceret Abraam. erit ĩ magnã gẽtem et multã: et benedicent in eo om̃s gentes terre. Et hic duo illa breuissime plenissimeq; p̃missa sunt: gens israel scd̃m carnẽ: et omnes gentes scd̃m fidẽ. De Loth [...] Sodomis liberato atq; eisdem [...] igne consumptis [...] cuius concupiscentia

XXX.

POst hanc promissionem liberato de sodomis Loth: & ueniente igneo imbre de celo: tota illa regio impie ciuitatis in cinerem uersa est: ubi stupra ĩ mas/culos in tãtam consuetudinem conualuerant: quantã leges solent aliorũ factoꝝ prebere licentiam. Verũ et hoc eorum suppliciũ: specimẽ futuri iudicii diuini fuit. Nam ad quid pertinet ꝙ prohibiti sunt qui liberabantur ab angelis retro respicere: nisi qa nõ est animo redeũdũ ad ueterẽ uitã: qua per gratiã regenerati exuimur: si ultimũ iudiciũ euadere cogitamus? Deniq; uxor Loth ubi respexit remansit: & in salem conuersa hominibus fidelibus quoddã prestitit cõdimentum: quo sapiant aliqđ unñ illud caueat exẽplũ. Inde rursus Abraã fecit ĩ geraris apud regẽ ciuitatis illius Abymelech: qđ ĩ egipto de cõiuge fecerat: eiq; intacta similiter reddita est.

Vbi sane Abraam obiurgāti se regi cur tacuisset uxorē sororemq; dixisset: apiens quid timuerit etiam hoc addidit. Etenim uere soror mea est de patre sed non de matre. quia de patre suo soror erat Abrae. de quo propinqua eius erat. stāte autē pulcritudinis fuit: ut etiam in illa etate posset adamari.

POst hec natus est Abrae scd'm promissionem dei de sara filius: eumq; nolauit Ysaac quod interpretatur risus. Riserat enim et pater quando ei promissus ē admirans in gaudio. riserat et mater: quādo p illos tres uiros iterum promissus est dubitans in gaudio. Quāuis exprobrante angelo q risus ille etiam si gaudii fuit: tamen plene fidei non fuit. Post ab eodem āgelo etiā in fide confirmata est. Ex hoc ergo puer nomen accepit. Nam q risus ille non ad irridendum opprobriū: sed ad celebrādū gaudium ptinebat nato Ysaac et eo nōie uocato Sara mōstrauit. Ait qppe: risū mihi fecit deus. Quicumq; enī audierit congaudebit mihi. Sed post aliquantū tēpus ancilla de domo eicitur cum filio suo & duo illa scd'm apostolum testamēta significantē uetus & nouū. ubi Sara illius supne hierusalē hoc ē ciuitatis dei figurā gerit.

INter hec que omnia cōmemorare nimis longū est temptat Abraā de īmolando dilectissio filio suo Ysaac. ut pia eius obedientia pbaretē: seculis ī notitiā pferēda non deo. Neq; enim omnis est culpanda temptatio. quia & gratulāda est qua fit probatio. Et plerunq; aliter animus humanus sibi ipsi innotescere non potest: nisi uires suas sibi non uerbo sed experimento temptatione quodammodo īterrogāte respondeat. ubi si dei munus agnouerit: tunc pius ē: tunc solidatē firmitate gratie: nō inflatur inanitate iactantie. Nunq̄ sane crederet Abraam quia uictimis deus delectaretur humanis. quāuis diuino intonante precepto: obediendum sit non disputandum. Ueruntamen Abraam confestim filiū cū fuisset īmolatus: resurrecturū credidisse laudandus ē. Dixerat nāq; illi deus: cū de ācilla & filio eius foras eiciēdis uoluntatem coniugis nollet implere. in Ysaac uocabitē tibi semen. Et certe ibi seqē ac dicitur. Filium autem ancille huius in magnā gentem faciam: quia semē tuum est. Quomodo ergo dictum est in Ysaac uocabitur tibi semen: cum et Ysmaelem deus semen eius uocauerit. Exponens autem apostolus quid sit in Ysaac uocabitē tibi semen: id est inquit non q filii carnis hi filii dei: sed filii promissionis deputantē in semine. Ac per hoc filii promissionis ut sint semen Abrae in Ysaac uocantur: hoc est in christum uocante gratia congregātur. Hanc ergo promissionē pater pius fideliter tenens quia per hunc oportebat impleri: quem deus iubebat occidi non hesitauit q sibi reddi poterat immolatus: q dari potuit nō speratus. Sic intellectū est & in epistola ad hebreos & sic expositū. Fide inqt precessit Abraam in Ysaac temptatus: & unicū obtulit qui promissiones suscepit ad quem dictum ē in Ysaac uocabitur tibi semē cogitans quia & ex mortuis excitare pōt deus. Proinde addit. Pro hoc etiam eum & in similitudinē adduxit. Cuius similitudinē nisi illū de quo dicit idem apostolus qui proprio filio nō pepercit sed pro nobis omnibus tradidit illum. Propterea & Ysaac sicut dominus crucē suam: ita sibi ligna ad uictime locū quibus fuerat imponendus ipē portauit. Postremo qa Ysaac occidi nō oportebat: posteaq̄ est pater eum ferire prohibitus: quis erat ille aries quo immolato īpletum est significatiuo sanguine sacrificium. Nempe quādo eū uidit Abraam cornibus in frutice tenebat. Quis ergo illo figurabatur nisi Ihesus xp̄us anteq̄ immolaretur spinis iudaicis coronatus. Sed diuina per āgelum uerba potius audiamus. Ait qppe

scriptura. Et extendit Abraam manum suam sumere macheram ut occideret filiũ suum. Et uocauit illum ãgelus domini de celo: et dixit. Abraam. Ille autem dixit: ecce ego. Et dixit. ne inicias manum tuam super puerũ: neq; facias illi quicq̃. Nũc enim scivi quia times deum tuum: et non pepercisti filio tuo dilecto ꝑpter me. Nũc scivi dictum est: nunc sciri feci. Neq; enim hoc nondum sciebat deus. Deinde ariete illo immolato pro Ysaac filio suo: uocauit ut legitur Abraam nomen loci illius dominus uidit: ut dicatur hodie in monte dominus apparuit. Sicut dictum ẽ nũc scivi. pro eo quod est nũc sciri feci: ita hic dominus uidit pro eo quod est dominus apparuit: hoc est uideri se fecit. Et uocauit angelus domini Abraam secundo de celo dicens. Per memetipm̃ iuraui dicit dominus: propter quod fecisti uerbũ hoc: et nõ pepercisti filio tuo dilecto propter me: nisi benedicens benedicã tibi: et multiplicans multiplicabo semen tuum sicut stellas celi: et tanq̃ arenam que est iuxta labium maris. Et hereditate possidebit semen tuũ ciuitates aduersariorum suorũ: et benedicentur in semine tuo omnes gentes terre: quia obaudisti uocem meã. Hoc mõ est illa de uocatione gentiũ ĩ semine Abrae: post holocaustũ quo significatus est christus: etiam iuratione dei firmata promissio. Sepe enim promiserat sed nũq̃ iurauerat. Quid aũt ẽ dei ueri ueracisq; iuratio: nisi ꝓmissi confirmatio & ĩfideliũ quedam increpacio? Post hec Sara mortua est centesimo & uicesimo et septimo anno uite sue: centesimo autẽ & tricesimoseptimo uiri sui. Decem quippe annis eam precedebat etate: sicut ipse qñ sibi ex illa promissus est filius ait. Si mihi annorum centum nascetur filius: et si Sara annorũ nonaginta pariet? Tũc emit agrũ Abraã in quo sepeliuit uxorẽ. Tũc ergo scd'm narrationẽ Stephani in terra illa ẽ collocatus: qm̃ cepit ibi eẽ possessor: post mortẽ scilicet patris sui: q̃ colligit ante bienniũ fuisse defunctus. De Rebecca nepte Nachor quã Ysaac accepit uxorem

xxxiiii Deinde Rebeccam neptem Nachor patrui sui: cum annorũ quadragĩta eẽt Ysaac duxit uxorem: scilicet centesimo et quadragesimo ãno uite patris sui: triennio post mortem matris sue. Ut autem eam duceret: quãdo ab eius patre ĩ mesopotamiam seruus missus est: quid aliud demonstratum est cum eidem seruo dixit Abraam: pone manum tuam sub femore meo: & adiurabo te per dominũ deũ celi & dñm terre: ut non sumas uxorẽ filio meo Ysaac de filiabus chananeorũ: nisi dñm celi & dñm terre in carne que ex illo femore trahebatur fuisse uenturũ. Nunquid hec parua sunt prenũtiata inditia ueritatis: que compleri uidemus in christo?

[illegible] quod Abraã post mortem [illegible] accepit uxorem [illegible]

xxxv Quid autem sibi uult: q Abraam post mortem Sare Cethuram duxit uxorẽ? Ubi absit ut incontinentiam suspicemur: presertim in illa iam etate & in illa fidei sanctitate. An adhuc procreãdi filii querebantur: cum iam deo promittente tãta multiplicatio filiorum ex Ysaac: per stellas celi et arenã terre fide ꝓbatissima teneretur? Sed profecto si Agar & Ysmael doctore apostolo significauerũt carnales ueteris testamenti: cur non etiam Cethura & filii eius significent carnales: qui se ad testamentum nouum existimãt pertinere? Ambe quippe et uxores Abrae & concubine sunt appellate. Sara uero nunq̃m dicta est Abrae concubina sed uxor tantum. Nã et quando data est Agar Abrae ita scriptũ est: et apprehendit Sarai uxor Abram Agar egiptiam ancillam suam: post decẽ annos q̃ habitauerat Abrã in terra Chanaan: et dedit eam Abram suo uiro uxorem. De Cethura autẽ quam post obitum Sare accepit sic legitur. Adiciens autem Abraam assumsit uxorem cui nomen Cethura. Ecce ambe dicunt uxores: ambe porro cõcubine fuisse repiuntur:

postea dicente scriptura. Dedit autem Abraam omnẽ censũ suũ Ysaac filio suo: et filiis cõcubinaꝝ suarum dedit abraam dona: & diuisit eos ab Ysaac filio suo adhuc se uiuo ad orientẽ in terra orientis. Habent ergo nõnulla munera filii cõcubinaꝝ in plaga orientis: sed non perueniunt ad regnum promissum: nec heretici nec iudei carnales: qa preter Ysaac nullus est heres: & non qui filii carnis hi filii dei: sed filii promissionis deputantur in semine: de quo dictum est: In Ysaac uocabit͛ tibi semẽ. Neq; enim uideo cur etiam Cethura post uxoris mortem ducta: nisi propter hoc misterium dicta sit concubina. Sed quisquis hec non uult in istis significationibus accipere: nõ calumpnietur Abrae. Quid enim si et hoc prouisũ est cõtra hereticos futuros secundarum aduersarios nuptiarum: ut in ipso patre multarũ gentiũ post obitum coniugis iterum coniugari: demonstraretur nõ esse peccatũ. Et mortuus est Abraam cum esset annorum centum septuagintaquinq;. Annorũ ergo septuagintaquinq; Ysaac dereliquit filium: quem centenarius genuit.

Iam ex hoc quemadmodum p posteros Abrae ciuitatis dei percurrant tempora uideamus. A primo igitur annorũ uite Ysaac usq; ad sexagesimũ quo ei nati sunt filii: illud memorabile est: ꝙ cum illi deum roganti ut pareret uxor eius que sterilis erat: concessisset dominus quod petebat: atq; haberet illa cõceptũ gestiebãt gemini adhuc in utero eius inclusi. Qua molestia cum ãgeretur dñm ĩterrogauit: accepitq; responsum. Due gentes in utero tuo sũt: et duo populi de uentre tuo separabuntur: et populus populum superabit: et maior seruit minori. Quod Paulus apostolus magnum uult intelligi gratie documentum quia nondũ illis natis nec aliqd agẽtibus boni seu mali: sñ ullis bonis meritis eligit͛ minor: maiore reprobato: quoniam proculdubio quantum attinet ad originale peccatũ ambo pares erant: quantum autem ad propriũ nullius eorum ullum erat. Sed nunc de hac re dicere aliquid latius instituti opis ratio non sinit: unde et ĩ aliis iã multa diximus. Quod autẽ dictũ est maior seruiet minori: nemo fere nostroꝝ aliter intellexit: ꝗ̃ maiorẽ populum iudeorum minori populo xp̃iano seruiturum. Et reuera quãuis in gẽte ydumeorum que nata est de maiore cui duo nomina erãt: nã & Esau uocabat͛ & Edom: unde et ydumei: hoc uideri possit ĩpletũ: qa postea supanda fuerat a populo q ortus ẽ ex mĩore id est israelitico: eiq; fuerat futura subiecta: tñ in aliqd maius intentã fuisse istã pphetiã qua dictũ est populus populũ supabit: & maior seruiet mĩori: cõuenĩẽtius credit͛. Et qd ẽ hoc: nisi ꝙ ĩ iudeis & xp̃ianis euidẽter ĩplet͛?

Accepit etiã Ysaac oraculum tale: quale aliquotiens pater eius acceperat: de quo oraculo sic scriptum est. Facta est aũt fames super terram: preter famẽ que prius facta est in tempore Abrae. Abiit autem Ysaac ad Abymelech regẽ philistinorũ in gerara. Apparuit autẽ illi dominus et dixit. Noli descendere ĩ egiptũ. Habita autem in terra quam tibi dixero: et incole in terra hac: et ego ero tecũ & benedicã te. Tibi enim et semini tuo dabo omnẽ terram hãc. Et statuã iuramẽtũ meum quod iuraui Abrae patri tuo: et multiplicabo semen tuum sicut stellas celi. Et dabo semini tuo omnem terrã hanc: & benedicentur ĩ semine tuo omnes gẽtes terre: pro eo ꝙ obaudiuit Abraam pater tuus uocem meam: et custodiuit precepta mea: et mandata mea et iustificationes meas: et legitima mea. Iste patriarcha nec uxorem habuit aliam nec aliquam cõcubinam: sed posteritate duorum geminoꝝ ex uno concubitu procreatorum contentus fuit. Timuit sane etiã ipse periculũ de

pulcritudine coniugis: cum habitaret inter alienos. Fecitq; quod pater: ut eā sororē
diceret taceretq; uxorem. Erat enim ei propíqua et paterno et materno sāguine.
Sed etiam ipsa ab alienigenis cognito ꝙ uxor esset: mā sit intacta. Nec ideo tamē
istum patri eius preferre debemus: quia iste nullam feminam preter unam cōiugē
nouerat. Erant enim proculdubio paterne fidei & obedientie merita potiora: in
tātū ut propter illum dicat deus huic se facere bona que fecit. Benedicentur inquit
in semine tuo omnes gentes terre: pro eo ꝙ obaudiuit Abraam pater tuus uocem
meā: et custodiuit ꝑcepta mea & mandata mea: et iustificationes meas & legitima
mea. Et alio rursus oraculo: ego sū inquit deus Abraam patris tui: noli timere: tecū
enim sum et benedixi te: & multiplicabo semen tuum propter Abraam patrē tuū.
Vt intelligamus q̃ caste Abraam fecerit: quod hominibus impudicis & neqtie sue
de scripturis sāctis patrocinia requirentibus: uidetur fecisse libidine. Deinde ut etiā
hoc nouerimus non ex bonis singulis inter se homines comparare: sed in unoquoq;
cōsideremus uniuersa. Fieri enī potest ut habeat aliquid in uita & moribus q̄spiā
quo superet aliū: idq; sit longe prestabilius q̃ est illud unde ab alio superatur. Ac
per hoc solo dei uero q; iudicio: cum continentia coniugio preferatur: melior tamen
est homo fidelis coniugatus: q̃ continens infidelis. Sed cōtinens infidelis homo nō
solum minus laudandus est quia se continet dum non credat: uerum etiam multo
magis uituperandus quia non credit cum se contineat. Constituamus ergo ambos
bonos. Etiam sic profecto melior est cōiugatus fidelissimus et obedientissimus deo:
q̃ cōntinens minoris fidei minorisq; obedientie. Si uero paria sint cetera: cōtinentē
coniugato preferre quis ambigat?

DVo igitur Ysaac filii Esau et Iacob pariter crescunt. Primatus maioris trans/
funditur in minorem: ex pacto & placito inter illos: eo ꝙ lenticulam quem
cibum minor parauerat maior immoderatius concupiuit: eoq; pretio ꝑmogenita
sua fratri iuratione interposita uendidit. Vbi discimus in uescendo nō sibi genere
sed auiditate immodesta uel immoderata quemq; culpādū. Senescit Ysaac: eiusq;
oculis per senectam uisus aufertur. Vult benedicere filiū maiorem: & ꝓ illo nesciens
benedicit mīorem: pro fratre maiore qui erat pilosus se paternis manibus suppo/
nentem: edinis sibi pelliculis coaptans uelut edina peccata portantem. Iste dolus
Iacob ne putaretur fraudulentus dolus: et in eo magis misterium esse quereretur:
superius predixit scriptura. Et erat Esau homo sciens uenari agrestis. Iacob autē
homo simplex habitans domum. Hoc nostri quidam interpretati sunt: sine dolo.
Siue autem sine dolo siue sīplex: siue potius sī fictione dicatur: qđ ē grece aplastos:
quis est in ista benedictione percipienda dolus hominis sine dolo? Quis est dolus
simplicis? Que fictio non mentientis: nisi ꝓfundū misterium ueritatis? Ipsa autem
benedictio q̃lis est? Ecce inquit odor filii mei tanq̃ odor agri pleni: quē bñdixit
dñs. Et det tibi deus de rore celi et de pinguedine terre multitudinem frumenti et
uini: et seruiant tibi gentes: et adorant te principes: et fias dominus fratris tui: & a/
dorabunt te filii patris tui. Qui maledixerit te maledictus erit: et qui benedixerit
te bñdictōibus repleatur. Benedictio igitur Iacob: predicatio xp̄i ē in oīmibus gētibus.
Hoc facto igitur lex et prophetia est Ysaac. Et per os iudeorū christus ab illa be/
nedicitur: uelut a nesciēte: quia in ea ab eis ip̄e nescitur. Odore nominis christi sicut
ager mundus īpletur. Eius est benedictio de rore celi: hoc est de uerborum pluuia
diuinorum: et de ubertate terre hoc est de congregatione populorum: eius est & multi/
tudo frumenti et uini: hoc est multitudo quam colligit frumentum et uinum in

sacramento corporis eius & sanguinis eius. Et seruiunt gentes. ipm adorãt pncipes. Ipse est dominus fratris sui: qa populus eius dominatur iudeis. Ipsum adorãt filii patris eius: hoc est filii Abrae scd̃m fidem: quia & ipse est filius Abrae scd̃m carnem. Ipm qui maledixerit maledictus: & qui benedixerit benedictus est. Christus inq̃m noster etiam ex ore iudeorũ quãuis errantium sed tñ legem prophetasq; cãtantiũ benedicitur: id est ueraciter dicitur: et alius benedici putatur qui ab eis errantibus expectatur. Ecce benedictionem promissam petente maiore expauescit Ysaac: & alium se pro alio benedixisse agnoscit. Miratur et quis nã ille sit percunctatur: nec tamen se deceptum esse conqueritur: imo confestim reuelato sibi intus in corde magno sacramento deuitat idignationẽ: confirmat benedictionẽ. Quis ergo inqt uenatus est mihi uenationẽ & itulit mihi: et mãducaui de omĩbus anteq̃ tu ueires? Et bñdixi eũ et benedictus sit. Quis nõ hic maledictionẽ potius expectaret irati: si hec non superna inspiratiõe sed terreno more gererentᷣ. O res gestas sed pphetice gestas: in terra sed celitus: per hoies sed diuinitus. Si excutiantᷣ singula tãtis fecũda misteriis: multa sũt implẽda uolumina: sed huic opi modus moderate iponẽdus: nos in alia festinare cõpellit.

Mittitur Iacob a parentibus i mesopotamiam: ut ibi ducat uxorẽ. patris mittentis hec uerba sunt. Non accipies uxorem ex filiabus chananeoꝝ. Surgens fuge in mesopotamiam in domũ Bathuel patris matris tue: et sume tibi ide uxorẽ de filiabus Laban fratris matris tue. Deus autem meus benedicat te et augeat te & multiplicet te. Et eris in congregationes gentiũ: & det tibi benedictionẽ Abraã patris tui: et tibi et semini tuo post te: ut heres fias terre incolatus tui quam dedit deus Abrae. Hic iam intelligimus segregatum semen Iacob: ab alio semine Ysaac quod factum est per Esau. Quando enim dictum est in Ysaac uocabitᷣ tibi semẽ: pertinens utiq; semen ad ciuitatẽ dei: separatũ est inde aliud semen Abrae quod erat in ancille filio: qđ futurum erat in filiis Cethure. Sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis Ysaac: an ad utrumq;: an ad unũ eoꝝ illa bñdictio ptineret. Et si ad unum: quis nam esset illorum. Quod nunc declaratum est: cum prophetice a patre benedicitur Iacob: et dicitur ei: et eris in congregationes gentiũ: et det tibi benedictionem Abrae patris tui. Pergens itaq; in mesopotamiam Iacob: in somnis accepit oraculũ de quo sic scriptũ est. Et exiuit Iacob a puteo iuratõis: & pfectus est in charram et inde uenit in locum & dormiuit ibi. Occiderat enim sol: & sũpsit ex lapidibus loci & posuit ad caput suũ: et dormiuit in loco illo et somniauit. Et ecce scala stabilita super terram: cuius caput pertĩgebat ad celũ: & angeli dei ascẽdebant et descendebant per illam et dominus incõbebat super illã: et dixit. Ego sum deus Abraam patris tui: et deus Ysaac: noli timere: terram in qua dormis sup eam: tibi dabo illam et semini tuo. Et erit semen tuũ sicut arena terre: & dilatabitᷣ super mare: et in africum et in aqlonem: & ad orientem: et benedicentur in te omñs tribus terre & in semine tuo. & ecce ego sum tecũ custodiens te i omni uia quacũq; ibis: et reducam te in terram hanc: qa non te derelinquam donec faciam omĩa que tecum locutus sum. Et surrexit Iacob de somno suo: & dixit: qa dominus ẽ in loco hoc et ego nesciebã. Et timuit et dixit: q̃ terribilis locus hic: non est hic nisi domus dei et hec porta est celi. Et surrexit Iacob & sũpsit lapidẽ quem supposuit capiti suo: & statuit illum in titulũ: et superfudit oleũ in cacumine eius: et uocauit Iacob nomen loci illius domus dei. Hoc ad prophetiã ptinet. Nec more idolatrie lapidẽ

perfudit oleo Iacob: uelut faciens illum deum: neq; enim adorauit eundem lapidē uel ei sacrificauit: sed quoniam xpi nomen a chrismate est id est ab unctione: p/fecto figuratum est hinc aliquid quod ad magnum pertineat sacramentū. Scalā uero istam intelligitur ipse saluator nobis in memoriā reuocare in euangelio. Vbi cum dixisset de nathanaele: ecce uere israelita in quo dolus nō est: qa israel uiderat istam uisionem. Ipse est eni Iacob: eodem loco ait. Amē amē dico uobis: uidebitis celum apertum et angelos dei ascendentes et descendentes super filium hominis. Perrexit ergo Iacob in mesopotamiam: ut inde acciperet uxorem. Vnde autem illi acciderit quatuor habere feminas: de qbus duodecī filios et unā filiam pcreauit: cum earum nullam concupisceret illicite indicat scriptura diuina. Ad unam qppe accipiendam uenerat: sed cum illi altera p altera supposita fuisset: nec ipsā dimisit qua nesciens usus fuerat in nocte: ne ludibrio eā uideretur habuisse. Et ex eo tpe quoniā multiplicāde posteritatis causa plures uxores lex nulla phibebat: accepit etiam illam cui uni iam futuri coniugii fidem fecerat. Que cum esset sterilis: ancillā suam de qua filios ipsa susciperet marito dedit: quod etiam maior soror eius q̄muis peperisset imitata: quoniam multiplicare prolem cupiebat effecit. Nullam igitur Iacob legit petisse preter unā: nec usus plurimis nisi gignēde prolis offitio cōiugali iure seruato: ut neq; hoc faceret nisi uxores eius id fieri flagitassēt: que corporis uiri sui habebant legitimā potestatem.

GEnuit ergo duodecim filios & unam filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingressus est in egiptū per filium suum Ioseph: qui uenditus ab inuidentibus fratribus: eoq; perductus fuit atq; ibidem sublimatus. Iacob autem etiā israel sicut pauloante dixi uocabat: quod nomē magis populus ex illo procreatus obtinuit. Hoc autem nomen illi ab angelo impositum est: qui cum illo fuerat in itinere de mesopotamia redeunte luctatus: typum christi euidētissime gerens. Nam q ei p̄/ualuit Iacob utiq; uolenti: ut misterium figuraret: significat passionem christi: ubi uisi sunt ei preualere iudei. Et tamen benedictionem ab eodem angelo quem sup/auerat impetrauit: ac sic huius nominis impositio benedictio fuit. Interpretatur aūt Israel uidens deum: quod erit ī fine premium sanctorum oīm. Tetigit porro illi idem angelus ueluti preualenti latitudinem femoris: eūq; isto modo claudum reddidit. Erat itaq; unus atq; idem Iacob: & benedictus et claudus: bn̄dictus in eis q in christum ex eodē populo crediderunt: atq; in infidelibus claudus. Nā femoris latitudo generis multitudo ē. Plures qppe sūt ī ea stirpe de qbus pphetice p̄dictū est: et claudicauerunt a semitis suis.

INgressi itaq; referunt in egiptum simul cū ipso Iacob septuagintaquīq; hoīes: annumerato ipō cum suis filiis. In quo numero due tantū femine cōmemorant: una filia: neptis altera. Sed res diligenter considerata nō indicat q tātus numerus fuerit in progenie Iacob: die uel anno quo ingressus est egiptū. Commēorati sunt quippe in eis etiam pronepotes Ioseph: qui nullo mō iam tunc esse potuerunt: qm̄ tunc centum triginta annorum erat Iacob: filius uero eius Ioseph trigītanouem. Quem cum accepisse tricesimo āno suo uel amplius constet uxorem: quomō potuit per nouē ānos habere pronepotes de filiis quos ex eadē uxore suscepit: Cum igit̄ nec filios haberent Effrem et manasses filii Ioseph: sed eos pueros infra q̄ nouēnes Iacob egiptum ingressus inuenerit: quo pacto eorum nō solum filii sed etiam ne/potes in illis septuagintaquinq; numerantur: qui tūc egiptū ingressi sūt cū Iacob?

Nam commemorat ibi Machir filius manasse nepos Ioseph: & eiusdem Machir filius id est Galaad nepos Manasse pronepos Ioseph. Ibi est & quẽ genuit Effrẽ alter filius Ioseph: id est Vtalaã nepos Ioseph: ibi est & Bareth filius ipsius Vtalae id est nepos Effrem pronepos Ioseph: qui nullo modo esse potuerũt quando uẽit Iacob ĩ egiptum: et filios Ioseph nepotes suos auos istorum minores q̃ nouẽ ãnoꝝ pueros inuenit. Sed nimirum introitus Iacob in egiptũ quando eum in septuagin/taquinq; hominibus scriptura commemorat: non unus dies uel unus annus: sed totũ illud est tempus q̃diu uixit Ioseph: per quem factum est ut ĩtrarent. Nam de ipõ Ioseph eadem scriptura sic loqtur et habitauit Ioseph in egipto: ipẽ et fratres eius et omnis cohabitatio patris eius: et uixit annos centum et decem: et uidit Ioseph Manasses et Effrem filios usq; in tertiam generationem. Ipse ẽ ille pronepos eius: ab Effrem tertius. generationem quippe tertiã dicit: filiũ: nepotem: et pronepotem. Deinde sequitur. Et filii Machir filii Manasse: nati sunt supra femora Ioseph. Et illic ille ipse ẽ nepos Manasse: pronepos Ioseph. Sed pluraliter appellati sũt sicut scriptura consueuit: que unam quoq; filiam Iacob filias nũcupauit: sicut in latine lingue consuetudine liberi dicuntur pluraliter filii: etiam si non sint uno amplius. Cur ergo ipsius Ioseph predicetur felicitas: quia potuit uidere pronepotes: q nullo modo putandi sunt iã fuisse tricesimonono anno aui sui Ioseph: quãdo ad eum ĩ egiptum Iacob pater eius aduenit? Illud autem est quod fallit minus ista diligẽter intuentes: quoniã scriptum est: hec autem nomina filiorum israel qui intrauerunt in egiptum simul cum Iacob patre suo. Hoc enim dictũ est qa simul cum illo cõ/putantẽ septuagintaquinq;: nõ quia simul iã erãt omnes quando egiptũ ĩgressus est ipẽ: sed ut dixi totum tẽpus habetẽ eius ingressus: quo uixit Ioseph p quẽ eius uidetur ingressus.

IGitur propter populum xp̃ianum in quo dei ciuitas peregrinatur in terris: si christi carnem in Abrae semine requiramus: remotis concubinaꝝ filiis occurrit Ysaac: si in semine Ysaac: remoto Esau qui est etiam Edom occurrit Iacob q est et Israel. Si in semine Israel ipsius remotis ceteris occurrit Iudas: quia de tribu Iuda exortus ẽ Christus. Ac per hoc cũ in egipto moriturus Israel filios suos bñdiceret: quẽadmodum Iudam prophetice benedixerit audiamus. Iuda inquit te laudabũt fratres tui. Manus tue super dorsum inimicoꝝ tuorum: te adorabũt filii patris tui. Catulus leonis Iuda. Ex germinatiõe fili mi ascẽdisti. recumbens dormisti ut leo: & ut catulus leonis. Quis suscitabit eum? Non deficiet princeps ex Iuda: et dux de femoribus eius: donec ueniant que reposita sunt ei: et ipse erit expectatio gentiũ. Alligans ad uitẽ pullum suũ: et cilitio pullum asine sue: lauabit in uino stolã suã: et in sanguine uue amictũ suũ. Fului oculi eius a uino: et dentes cãdidiores lacte. Exposui hec aduersus manicheum Faustum disputans: et satis esse arbitror q̃tum ueritas prophetie huius elucet: ubi et mors xp̃i p̃dicta est uerbo dormitionis: & nõ necessitas sed potestas in mortem nomine leonis. Quam potestatẽ in euãgelio ipẽ predicat: dicens potestatẽ habeo ponẽdi animam meam: & potestatẽ habeo iterũ sumẽdi eam. Nemo eam tollit a me: sed ego eã pono a metipõ & iterũ sumo eam. Sic leo fremuit: sic quod dixit impleuit: ad eam namq; pertinet potestatem: quod de resurrectione eius adiunctum est. Quis suscitabit eum? Hoc est qa nullus hoĩm nisi se ipse suscitauit: qui etiã de corpore suo dixit. Soluite templũ hoc & ĩ triduo resuscitabo illud. Ipsũ autem genus mortis hoc est sublimitas crucis: in uno uerbo intelligitur quod ait ascendisti. Quod uero addidit recumbens dormisti: euãgelista

exponit ibi dicit et inclinato capite tradidit spiritũ. Aut certe sepultura eius ag/
noscitur in qua recubuit dormiens: et unde illum nullus hominum sicut prophete
aliquos: uel sicut ipe alios suscitauit: sed sicut a somno ipe surrexit. Stola porro eius
quã lauat in uino: id ẽ mundat a peccatis ĩ sãguine suo: cuius sanguinis sacramẽtũ
baptizati sciunt: unde et adiungit & in sanguine uue amictum suum quid est nisi
ecclesia. Et fului oculi eius a uino spirituales eius ebriati poculo eius. de quo canit
psalmus. et calix tuus inebrians q̃ preclarus est. Et dentes eius cãdidiores lacte: qđ
potant apud apostolũ puuli: uerba scilicet nutrientia: nondum idonei solido cibo.
Ipe igit̃ est ĩ quo reposita erãt pmissa Iude: que donec uenirent nũq̃ pncipes hoc
ẽ reges israel ab illa stirpe defuerũt. Et ipe expectatio gẽtiũ: qđ darius ẽ uidẽdo
q̃ sit exponẽdo.

Sicut autẽ duo Ysaac filii Esau et Iacob: figuram prebuerunt duorum po/
pulorum in iudeis et christianis: quãuis quod ad carnis propaginem pertinet:
nec iudei uenerũt ex semĩe Esau sed ydumei: nec xp̃iane gentes de Iacob: sed po/
tius iudei. Ad hoc enĩ tantum figura ualuit quod dictum est maior seruiet minori:
ita factum est etiam in duobus filiis Ioseph. Nam maior gessit typum iudeorum:
xp̃ianorum autem minor. Quos cum benediceret Iacob: manum dexterã ponens
super minorem quem habebat ad sinistram: sinistram uero super maiorẽ quẽ ha/
bebat ad dexteram: graue uisum est patri eorũ & admonuit patrẽ uelut corrigens
eius errorem: & q̃s nam esset eorum maior ostẽdens. At ille mutare manus noluit:
sed dixit. Scio fili mi scio. Et hic erit in populũ: et hic exaltabitur: sed frater eius
minor maior illo erit: & semẽ eius erit ĩ multitudinẽ gentiũ. Etiã hic duo illa pro/
missa demõstrãt. nã ille in populũ: iste ĩ multitudinẽ gentiũ. Quid euidẽtius: q̃ his
duabus pmissiõibus cõtineri populũ israelitarũ: orbẽq; terrarũ in semĩe Abrae: illũ
scđm carnẽ: istũ scđm fidẽ?

Defuncto Iacob: defuncto etiã Ioseph: per reliquos centũ quadragintaq̃tuor
annos donec exiret̃ de terra egipti: in modum incredibilem illa gens creuit:
etiam tãtis attrita persecutionibus: ut quodam tempore nati masculi necarent̃: cũ
mirantes egiptios nimia populi illius incrementa terrerẽt. Tũc Moyses subtractus
furto trucidatoribus puulorum: ad domum regiã ingentia pericula per eum deo
preparante peruenit: nutritusq; & adoptatus a filia Pharaonis: quod nomẽ ĩ egipto
omnium regum fuit: in tantum peruenit uirum: ut ipse illam gentem mirabiliter
multiplicatã: ex durissimo & grauissimo qđ ibi ferebat iugo seruitutis extraheret:
imo per eũ deus qui hoc promiserat Abrae. Prius quippe ex inde in terrã Madian
fugisse refertur: qꝫ cum israelitã defenderet egiptium occiderat: et territus fugeret:
postea diuinitus missus in ptãte spiritus dei superauit Pharaonis resistentes magos.
Tunc per eum egiptiis illate sunt decem mẽorabiles plage: cũ dimittere populum
dei nollent: aqua in sanguinẽ uersa: rane: sciniphes: cynomia: mors pecorum: ulcera:
grãdo: locusta: tenebre: mors primogenitorũ. Ad extremum isaraelitas quos plagis
tot tantisq; perfracti tandẽ aliq̃n dimiserant egiptii in mari rubro dũ psequunt̃
extincti sunt. Illis quippe abeuntibus diuisũ mare uiã fecit. Hos autẽ insequẽtes
ĩ se rediens unda submersit. Deinde per annos q̃draginta duce Moyse dei populus
per desertũ actus est: quando tabernaculum testimonii nuncupatum est: ubi deus
sacrificiis futura prenuntiantibus colebatur: cũ scilicet iam data lex fuisset ĩ mõte
multum terribiliter. attestabatur enim euidentissima mirabilibus signis uocibusq;

Ex Esau ydumei.
Ex Iacob iudei.

Moyses

x. plage illate egyptus per moysen

plage quibus percussi fuerũt egypti
Aqua in sanguinẽ uersa.
Rane. | Ulcera
Scinifes | grando
Cynomia | locusta
Mors pecorum | tenebre
primogenitorũ mors.

diuinitaſ. Quod factũ eſt mox: ut exitũ ẽ de egipto: & ĩ deſerto popupuſ eẽcepit: quinquageſimo die poſt celebratũ paſcha per ouiſ immolationem. Que uſq; adeo typuſ chriſti eſt: prenũcianſ eum per uictimam paſſioniſ de hoc mũdo tranſitũ ad patrem. paſcha quippe hebrea lingua tranſituſ ĩterpretatur: ut iã cũ reuelaret testamentum nouum. poſteaq̃ paſcha noſtrum immolatuſ eſt Chriſtuſ: qnquageſimo die ueniret de celo ſpirituſ ſanctuſ. qui dictuſ eſt in euangelio digituſ dei: ut recordationem noſtram ĩ primi prefigurati facti mẽoriã reuocaret. quia et legiſ ille tabule digito dei ſcripte referuntur. Defuncto Moyſe populum rexit Iheſuſ Naue: et in terram promiſſioniſ introduxit: eamq; populo diuiſit. Ab hiſ duobuſ mirabilibuſ ducibuſ bella etiã proſperrime ac mirabiliter geſta ſunt: deo cõteſtãte. nõ tam propter merita hebrei populi: q̃ propter peccata earum que debellabanẽ gentium: illaſ eiſ prouenisse uictoriaſ. Poſt iſtoſ duceſ iudiceſ fuerunt iam in terra promiſſioniſ populo collocato: ut inciperet interim reddi Abrae prima promiſſio de gente una id eſt hebrea: et ĩ terra Chanaan nondũ de omĩbuſ gentibuſ & toto orbe terrarum. q͞ xp̃i aduentuſ in carne: et non ueteriſ legiſ obſeruationeſ: ſed euãgelii fideſ fuerat impletura. Cuiuſ rei prefiguratio facta ẽ: q͞ non Moyſeſ q̃ legẽ populo acceperat in monte ſyna: ſed Iheſuſ cui etiã nomẽ deo precipiente mutatũ fuerat ue uocaretur Iheſuſ: populum in terrã promiſſioniſ introduxit. Tẽporibuſ autẽ iudicum: ſicut ſe habebãt & peccata populi et miſericordia dei: alternauerũt proſpera et aduerſa bellorum. Inde uentum eſt ad regum tẽpora. Quorum p̃muſ regnauit Saul. quo reprobato et bellica clade pſtrato. eiuſq; ſtirpe reiecta ne ĩde regeſ orirẽtur: Dauid ſucceſſit ĩ regnũ cuiuſ maxime chriſtuſ dictuſ ẽ filiuſ. In quo articuluſ quidam factuſ eſt et exordium quodamodo iuuentutiſ populi dei: cuiuſ generiſ quedã uelut adoleſcentia ducebatẽ ab ipſo Abraã uſq; ad hũc Dauid. Neq; enim fruſtra Matheuſ euãgeliſta ſic generationeſ commẽorauit. ut hoc primum interuallũ quatuordecim generationibuſ commendaret. ab Abraã ſcilicet uſq; ad Dauid. Ab adoleſcentia qppe incipit homo poſſe generare. pptere a generationũ ſerieſ ab Abraam ſũpſit exordiũ. q etiã pater gentiũ cõſtitutuſ ẽ: qñ mutatũ nomẽ accepit. Ante hũc ergo uelut pueritia fuit huiuſ generiſ populi dei: a Noe uſq; ad ipm Abraã: & ideo p̃ma lingua inuenta ẽ id eſt hebrea. A pueritia nãq; hõ incipit loq poſt infantiã: que hinc appellata ẽ qđ fari non põt. Quã profecto etatẽ p̃mã demergit obliuio ſicut etaſ prima generiſ humani ẽ deleta diluuio. Quotuſ enĩ qſq; ẽ q ſuã recordetur infantiam? Quãobrẽ ĩ iſto procurſu ciuitatiſ dei ſicut ſuperior unã eandemq; primã: ita duaſ etateſ ſecundam et tertiã liber iſte cõtineat. In qua tertia propter uaccã trimã. capra trimã: arietẽ trimũ: & ĩpoſitũ eſt legiſ iugum: & apparuit abundãtia peccatorũ: et regni terreni ſurrexit exordiũ. ubi nõ defuerũt uiri ſpũaleſ quorũ in turture & columba figuratũ eſt ſacramentũ. AV[illegible] AVG.

LIBER. XVII. INC[illegible] P[illegible]

. De tpo[illegible] prop[illegible] etaẽ.

PRomiſſioneſ dei que facte ſunt ad Abraam: cuiuſ ſemini et gẽtẽ iſraeliticã ſcđm carnem. et omneſ genteſ deberi ſcđm fidẽ deo pollicente didicimuſ. quemadmodum compleantur: per ordinem temporum procurrenſ dei ciuitaſ indicauit. Quoniã ergo ſuperioriſ libri uſq; ad regnũ Dauid factuſ eſt finiſ: nũc ab eodem regno q̃tum ſuſcepto operi ſufficere uidetur: cetera que ſequunẽ attingamuſ. Hoc itaq; tempuſ ex quo ſãctuſ

Samuel prophetare cepit: et deinceps donec populus israel captiuus i babiloniam duceretur: atq; inde scd̃m sancti Hieremie prophetiam post septuaginta annos re/uersis israelitis dei domus instauraretur: totum tempus est prophetarum. Quãuis enim & ipm Noe patriarchã intuius diebus uniuersa terra diluuio deleta ẽ: & alios supra et infra usq; ad hoc tempus quo reges in dei populo esse ceperunt: propter quedam per eos futura siue quoquomõ significata siue predicta: que pertinent ad ciuitatẽ dei regnumq; celorum: nõ immerito possumus appellare prophetas presertim qa nonnullos eorum id expressius legimus nũcupatos: sicut Abraam sicut Moysen: tñ dies prophetarum precipue maximeq; hi dicti sũt ex quo cepit prophetare Samuel: qui et Saulem prius: et eo reprobato ipsum Dauid deo precipiente unxit in regẽ: de cuius ceteri stirpe succederent quousq; illos succedere sic oporteret. Que igitur a prophetis sint predicta de xp̃o: cõmoriẽdo decedentibus et nascendo succedẽtibus suis membris ciuitas dei per ista curreret tempora si omnia uelim commemorare in immensum pergitur. Primum quia ip̃a scriptura que per ordinẽ reges eorumq; facta et euenta digerentis: uidetˀ tanq̃ historica diligentia rebus gestis occupata esse nar/randis si adiuuante dei spiritu considerata tractetur: uel magis uel certe nõ minus prenuntiandis futuris q̃ preteritis enũtiandis inuenietˀ intenta. Et hoc perscrutãdo indagare ac disserendo monstrare q̃ sit operosũ atq; prolixũ & q̃m multis idigeat uoluminibus quis ignorat: qui hec uel mediocriter cogitat? Deinde qa ea ip̃a que ad prophetiam non ambigitur pertinere ita sunt multa de xp̃o regnoq; celorum que ciuitas dei est: ut ad hoc aperiendum maior sit disputatio necessaria: q̃ huius opis modus flagitat. Proinde ita si potuero stilo moderabor meo: ut huic operi in dei uoluntate pagendo nec ea que supersunt dicã: nec ea que satis sũt p̃termittã.

IN precedente libro diximus: ab ĩtio Abraam promissionum dei duas res fuisse promissas. Vnam scilicet q terram chanaan possessurum foret semen eius: quod significat ubi dictum est: uade in terram quam tibi demonstrauero: et faciam te ĩ gentem magnam: aliam uero longe prestantiorem nõ de carnali sed de spirituali semine: per quod pater est nõ unius gentis israelitice: sed oĩm gentiũ que fidei eius uestigia consequuntur. Quod promitti cepit his uerbis: Et benedicentur in te oĩs tribus terre. Et deinceps aliis multis admodũ testimoniis hec duo promissa eẽ mon/strauimus. Erat igitur iam in terra promissionis semen Abrae: id est populus israel scd̃m carnem atq; ibi non solum tenendo ac possidendo ciuitates aduersariorum: uerum etiã reges habendo regnare iam ceperant: impletis de ipso populo pmissio/nibus dei magna iam ex parte: non solum que tribus illis patribus Abraam Ysaac & Iacob: q̃buscũq; dictis uel signis aut figuris temporibus eorum facte sũt uerũ etiã que per ipsum Moysen per quem populus idem de seruitute egiptiaca liberatus: et per quem cũcta preterita reuelata sunt: temporibus eius cum populũ p heremũ duceret facte fuerant. Neq; autem per insignem ducem Ihesum Naue: per quem populus ille in promissionis inductus est terram: qui expugnatis gentibus eam du/odecim tribubus quibus deus iusserat diuisit: & mortuus est: neq; post illum toto tẽpore iudicum impleta fuerat promissio dei de terra Chanaan: q a flumĩe egipti usq; ad flumen magnum eufraten populus illle dominaretur: nec tñ adhuc pphe/tabatur futurum sed expectabatur implendum. Impletum est autem per Dauid & filium eius Salamonem: cuius regnum tanto quanto promissum fuerat spatio dilatatum ẽ. Vniuersos quippe illos subdiderũt: tributariosq; fecerũt. Sic igitˀ in

terra promissionis scd̄m carnē: hoc ē in terra Chanaan sub his regibus semen Abrae fuerat cōstitutū: ut nihil deinde superesset quo terrena illa dei promissio cōpleretᷣ: nisi ut in eadem terra q̄tum ad prosperitatem attinet tēporalem: per posteritatis successionē inconcusso statu usq; ad mortalis huius seculi terminū gens ꝑmaneret hebrea: si domini dei sui legibus obediret. Sed q̄m deus nouerat hoc eam non esse facturam: usus est etiam temporalibus penis ad exercendos ī ea paucos fideles suos: et admonendos qui postea futuri erant in omnibus gentibus quas per eos admoneri oportebat: in quibus alteram promissionem reuelato nouo testamento per incarnationem xp̄i fuerat impleturus.

Quocirca sicut oracula illa diuīa ad Abraā Ysaac et Iacob et quecūq; alia signa uel dicta ꝓphetica in sacris literis ꝑcedentibus facta sūt: ita etiam ceterea ab isto regum tempore prophetie ꝑtim pertinent ad gentem carnis Abrae: ꝑtim uero ad illud semen illius in quo benedicunt omnes gentes coheredes xp̄i per testamētū nouum: ad possidendam uitam eternā regnumq; celorum. Partim ergo ad ancillā que in seruitutē generat id terrenā hierusalē: que seruit cū filiis suis: partim uero ad liberam ciuitatem dei id est ueram hierusalem et eternam in celis: cuius filii omnes scd̄m deū uiuentes peregrinant in terris: sed sunt in eis quedā que ad utrāq; ꝑtinere intelliguntur ad ancillā proprie: ad liberam figurate. Triptita itaq; reperiuntur eloquia prophetarum: siquidē aliqua sunt ad terrenā hierusalem spectantia: aliq̄ ad celestē: nonnulla ad utrāq;. Exemplis uideo probandū esse quod dico. Missus est Nathan propheta a deo: qui regē Dauid argueret de peccato graui: & ea que consecuta sunt mala futura prediceret. Hec atq; huiusmodi siue publice id ē ꝑ salute uel utilitate populi: siue priuati cū pro suis q̄sq; rebus diuīa promeretur eloq̄a: quibus pro usu temporalis uite futuri aliquid agnosceretur: ad terrenam ciuitatem pertinuisse quis ambigat? Vbi autem legitur ecce dies ueniūt dicit dominus: & cōsumabo domui israel et domui iuda testamentū nouū: non scd̄m testamentū qd̄ disposui patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra egipti: quoniā ipsi non permanserunt in testamento meo: et ego neglexi eos dicit dominus: quia hoc est testamentum meum quod constituā domui israel post dies illos dicit dominus: dabo leges meas ī mentem eorum: et super corda eorū scribā eas: et uidebo eos et ero illis in deum: et ipsi erunt mihi in plebem: hierusalem sine dubio superna prophetatur: cuius deus ipse premium est: eumq; habere atq; ipsius esse: summum illi est atq; totū bonum. Ad utrāq; uero pertinet hoc ipsum ꝙ hierusalem dicitur dei ciuitas: et ī ea prophetat futura domus dei: eaq; ꝓphetia uidetᷣ impleri cū Salamon rex edificat illud nobilissimū templū. Hec enim & in terrena hierusalem scd̄m historiam contigerunt: et celestis hierusalē figure fuerunt. Quod genus prophetie ex utroq; ueluti compactum atq; commixtū: in libris ueteribus canonicis quibus rerum gestarum narrationes cōtinentur ualet plurimū: multūq; exercuit et exercet ingenia scrutātium literas sacras: ut quod historice predictum completumq; legitur in semine Abrae scd̄m carnem: etiā ī semine Abrae scd̄m fidē quid implendum allegorice significet inquiratur: in tantum ut quibusdā uisum sit nihil esse in eisdem libris uel prenunciatum et effectum: uel non effectum q̄muis prenunciatum: quod non insinuet aliquid ad supernam ciuitatem dei eiusq; filios in hac uita peregrinos figurata significatōne referendū. Sed si hoc ita ē iā biptita non tripertita erunt eloquia prophetarum: uel potius illarum scripturarum oīum

que ueteris instrumenti appellatione censetur: nihil iam erit illic quod ad hierusalem terrenam tantum pertineat: sed quidquid ibi de illa uel propter illam dicitur atq; complectur: significat aliquid quod etiam ad hierusalē celestē allegorica prefiguratione referatur: sed erūt sola duo genera. unū quod ad hierusalem liberā: alterū quod ad utrāq; pertineat. Mihi autem sicut multū uidentur errare: qui nullas res gestas ī eo genere literarum aliquid aliud preter id q̄ eo mō geste sunt significare arbitrantᵉ: ita multum audere: qui prorsus ibi omnia significationibus allegoricis inuoluta esse contendūt. Ideo tripartita non bipartita esse dixi. Hoc enim existimo: non tn̄ culpans eos q potuerint illic de quacūq; re gesta sensum ītelligentie spūalis exculpere: seruata primitus dūtaxat historie ueritate. Ceterū que ita dicuntur ut rebus hūanitus seu diuinitus gestis siue gerendis conuenire nō possint. qs fidelis dubitet non eē inaniter dicta? Quis ea non ad ītelligentiā spiritualē reuocet si possit: aut ab eo q pōt reuocanda esse fateatᵉ?

Procursus igitur ciuitatis dei: ubi peruenit ad regū tempora: quando Dauid Saule reprobato ita regnū primus obtinuit: ut eius deinde posteri ī terrena hierusalem diuturna successione regnarent: dedit figuram rei geste: significans atq; prenuntians quod non est pretereundū silentio: de rerum mutatione futurarum: quod attinet ad duo testamenta: uetus & nouum: ubi sacerdotium regnūq; mutatū est per sacerdotem eundemq; regem nouum ac sempiternum: qui est christus ihesus. Nam et Hely sacerdote reprobato: substitutus in dei ministerium Samuel simul officio functus sacerdotis & iudicis: et Saule abiecto rex Dauid fundatus in regno: hoc qđ dico figurauerunt. Mater quoq; ipsa Samuelis Anna: que prius fuit sterilis & posteriore fecunditate letata est: prophetare aliud non uidetur cum congratulationem suam domino fundit exultans: quandoquidem eundem puerum natum & ablactatum deo reddidit: eadem pietate qua uouerat. Dicit enim. Confirmatū est cor meum in domino: et exaltatum est cor meum in deo meo. Dilatatū est sup inimicos meos os meum: letata sum in salutari tuo: quoniam non est sanctus sicut dominus: et non est iustus sicut deus noster: non est sanctus p̄ter te: nolite gloriari & nolite loqui excelsa neq; procedat magniloquium de ore uestro: quoniā deus scientiarum dominus: & deus preparans adinuentiones suas. Arcum potentiū fecit infirmū: & infirmi precincti sunt uirtute. Pleni panibus minorati sunt: & esurientes transierūt terram. qa sterilis peperit septem & multa ī filiis infirmata ē. Dominus mortificat & uiuificat: deducit ad inferos & reducit. Dn̄s pauperem facit & ditat: humiliat et exaltat. Suscitat a terra pauperē: et de stercore erigit inopem: ut collocet eum cum potentibus populi: et sedem glorie hereditatem dans eis: dans uotum uouenti: et benedicens annos iusti. Quoniā non in uirtute potens est uir: dominus infirmum facit aduersarium suum: dn̄s sanctus. Non glorietur prudens ī prudētia sua: & non glorietur potens in potentia sua: & non gloriet̄ diues in diuitiis suis. Sed in hoc glorietur qui gloriatur: ītelligere et scire dominū: et facere iudiciū & iusticiā in medio terre. Dn̄s ascendit in celos & tonuit: ip̄e iudicabit extrema terre quia iustus ē: & dat uirtutē regibus nostris: et exaltauit cornu christi sui. Ita ne uerba hec unius putabuntur eē muliercule: de nato sibi filio gratulātis? Tantū ne mens hoīm a luce ueritatis aduersa est: ut non sentiat supergredi modum femine huius dicta que fudit? Porro q rebus ipsis que iam ceperunt etiā et in hac terrena pegrinatōe compleri conuenienter mouet̄: nōne intendit et aspicit & agnoscit: p hāc mulierē

cuius etiam nomẽ id est Anna gratia eius interpretatur: ipsam religionem xp̄ianã:
ipsam ciuitatem dei cuius rex est & conditor christus: ipsam postremo dei gratiã p/
phetico spiritu sic locutam: a qua superbi alienantur ut cadant: q̃ humiles implent
ut surgãt: quod maxime himnus iste personuit. Nisi quis q̃ forte dicturus ẽ nihil
istam prophetasse mulierem: sed deũ tantummodo propter filium quem precata
impetrauit: exultanti predicatione laudasse. Quid ergo sibi uult quod ait: arcum
potentium fecit infirmũ: et infirmi precincti sunt uirtute: pleni panibus minorati
sunt: et esurientes transierunt terram: et sterilis peperit septẽ: & multa in filiis infir/
mata est. Nunquid septem ipsa pepererat? Quãuis sterilis fuerit: unicum habebat
quando ista dicebat. Sed nec postea septẽ pepit siue sex: quibus septimus esset ipe
Samuel: sed tres mares et duas feminas. Deinde ĩ illo populo cũ adhuc nemo reg/
naret: quod in extremo posuit dat uirtutẽ regibus nostris: et exaltauit cornu xp̄i
sui: unde dicebat si non prophetabat. Dicat ergo ecclesia xp̄i: ciuitas regis magni:
gratia plena: prole fecũda: dicat qđ tanto ante de se prophetatũ per hos huius pie
matris agnoscit. Confirmatum est cor meũ in domino: et exaltatum ẽ cornu meũ
in deo meo. Vere confirmatum est cor: et cornu uere exaltatum: quia nõ in se sed
in domino deo suo. Dilatatum est super inimicos meos os meũ: quia et in angustiis
pressurarũ sermo dei non est alligatus: nec ĩ preconibus alligatis. Letata sum inqt
in salutari tuo. Xristus est ipe ihesus quem Symeon sicut in euãgelio legitur senex
amplectens paruulum: agnoscens magnum: nũc dimittis inquit domine seruũ tuũ
in pace: quoniam uiderunt oculi mei salutare tuũ. Dicat itaq; ecclesia letata sum in
salutari tuo. Quoniã nõ est sãctus sicut dominus: et nõ est iustus sicut deus noster:
tanq̃ sanctus et sanctificans: et iustus et iustificans. Non est sanctus preter te quia
nemo fit nisi abs te. Deniq; seqtur. Nolite gloriari superbe: et nolite loq excelsa:
neq; exeat magniloquium de ore uestro: quoniam deus sciẽtiarum dominus ipse:
et nemo scit quod ipe scit: quoniam qui putat se aliquid esse cum nihil sit: seipsum
seducit. Hec dicuntur aduersariis ciuitatis dei ad babiloniam pertinentibus: de sua
uirtute presumentibus: in se nõ in domino gloriantibus: ex qbus sunt etiã carnales
israelite terrene hierusalẽ ciues terrigene: q ut dicit apostolus ignorantes dei iusti/
ciam: id est quã dat hominibus deus qui solus est iustus et iustificans: et suã uolẽtes
constituere: id est uelut a se sibi paratam non ab illo impertitã: iusticie dei non sũt
subiecti. Itaq; quia superbi se de suo putantes non de dei posse placere deo: qui est
deus scientiarum atq; ideo & arbiter conscientiarum: ibi uidens cogitationes hoĩm
quoniã uane sũt si hoĩm sunt & ab illo non sunt. Et preparans inquit adinuẽtiones
suas. Quas adinuentiones putamus: nisi ut superbi cadant & humiles surgant. Has
quippe adinuentiones exequitur dicens. Arcus potentium infirmatus ẽ: et infirmi
precincti sunt uirtute. Infirmatus est arcus id est intentio eorum: qui tã potẽtes
sibi uidentur: ut sine dei dono atq; adiutorio humana sufficientia diuina possint
implere mandata. Et precinguntur uirtute: quorũ interna uox est. Miserere mei
domine quoniam infirmus sum. Pleni panibus inquit minorati sunt: et esurientes
transierunt terram. Qui sunt intelligendi pleni panibus: nisi iidem ipsi quasi potẽtes
id est israelite: qbus credita sũt eloqa dei. Sed in eo populo ancille filii minorati
sũt. Quo uerbo minus quidem latine bene tamen expressum est: ꝙ ex maioribus
minores facti sunt: quia et ĩ ipsis panibus id est diuinis eloquiis que israelite soli tũc
ex omnibus gentibus acceperunt: terrena saptunt. Gentes autem quibus lex illa nõ
erat data: postea q̃ per nouũ testamentũ ad eloqa illa uenerũt: et multũ esuriẽdo

terram transierũt: qa ĩ eis non terrena sed celestia sapuerũt. Et hoc uelut quereretur causa cur factum sit: quia sterilis inquit peperit septem: & multa in filiis infirmata est. Hic totum quod prophetabatur eluxit agnoscentibus numerum septenariũ: quo est uniuersa ecclesie significata pfectio. Propter quod & Iohannes apostolus ad septem scribit ecclesias: eo modo se ostẽdens ad unius plenitudinem scribere. Et ĩ prouerbiis Salamonis hoc antea prefigurans sapientia inqt edificauit sibi domũ: et suffulsit colũpnas septem. Sterilis enĩ erat. ĩ omnibus gentibus dei ciuitas: anteq̃ iste fetus per quem eam factam fecundam cernimus oriretur. Cernimus etiam que multa in filiis erat nunc infirmatam hierusalem terrenam: quoniam quicunq; filii libere in ea erant: uirtus erant eius. Nunc uero ibi quoniam litera est et spiritus nõ est: amissa uirtute infirmata ẽ. Dominus mortificat et uiuificat: mortificauit illã que multa erat in filiis: & uiuificauit hanc sterilem que peperit septem. Quãuis cõmodius possit intelligi eosdẽ uiuificare quos mortificauerit. Id enĩ uelut repetiuit addendo deducit ad inferos et reducit. Quibus enim dicit apostolus si mortui estis cum christo: que sursum sunt querite ubi xp̃us est in dextera dei sedens. salubriter utiq; mortificantur a domino quibus adiungit: que sursum sũt sapite nõ que sup terram: ut ipsi sint illi qui esurientes transierunt terram. Mortui enim estis inquit. Ecce quomodo salubriter mortificat deus. Deinde sequit̃. & uita uestra abscõdita est cum xp̃o in deo. Ecce quomodo eosdem ipsos uiuificat deus. Sed nũquid eosdẽ deduxit ad inferos & reduxit? Hoc utrũq; sine controuersia fideliũ: in illo potius uidetur impletum capite scilicet nostro: cum quo uitam nostram in deo apostolus dixit absconditam. Nam qui proprio filio nõ pepercit: sed pro nobis omnibus tradidit: eũ isto mõ utiq; mortificauit eum. Et quia resuscitauit eum a mortuis: eundẽ rursus uiuificauit. Et quia in prophetia uox eius agnoscitur: nõ derelinques aĩam meam in inferno: eundẽ deduxit ad inferos & reduxit. Hac eius paupertate ditati sumus. Dominus enim pauperes facit et ditat. Nam quid hoc sit ut sciamus: quod sequit̃ audiamus. Humiliat et exaltat utiq; supbos humiliat: et humiles exaltat. Quod enim alibi legitur: deus superbis resistit humilibus autẽ dat gratiã: hoc totus habet sermo huius cuius nomẽ interpretatur gratia eius. Iam uero quod adiungit̃: suscitat a terra pauperẽ: de nullo melius q̃ de illo intelligo: qui propter nos factus est pauper cum diues esset: ut eius paupertate sicut paulo ãte dictum ẽ ditaremur. Ipsum enim de terra suscitauit tã cito: ut caro eius non uideret corruptionem. Nec illud ab illo alienabo quod additum est: et de stercore erigit inopem. Inops qppe idem est quod pauper. Stercus uero unde erectus est: rectissime ĩtelligunt̃ psecutores iudei. In quoꝝ numero cũ se dixisset apostolus ecclesiã persecutum: que mihi inquit fuerunt lucra: hec propter xp̃m damna: nec solum detrimenta uerũ etiam stercora existimaui esse: ut xp̃m lucrifacerẽ. De terra ergo suscitatus ẽ supra om̃s diuites ille pauper: et de illo stercore erectus est supra omnes opulentos ille inops: ut sedeat cum potentibus populi: qbus ait. Sedebitis super duodecim sedes. Et sedẽ glorie hereditatem dans eis. Dixerant enim potentes illi. Ecce nos reliqmus omnia et secuti sumus te. Hoc uotũ potentissimi uouerant. Sed unde hoc eis: nisi ab illo de quo hic continuo dictum est: dans uotum uouenti? Alioquin ex illis essent potentibus quorum infirmatus est arcus dans ĩquit uotum uouenti. Non enĩ domino quisq̃ quidq̃ ratum uoueret: nisi qui ab illo acciperet quod uoueret. Sequitur. Et benedixit annos iusti: ut cum illo scilicet sine fine uiuat cui dictum est. Et ãni tui non deficient. Ibi enim stant anni: hic autem trãnseunt: imo pereunt. Anteq̃ enim

ueniant non sunt cum autem uenerint non erunt qa cum suo fine ueniũt. Horũ
autem duum id est dans uotum uouenti et benedicens annos iusti: unum est quod
facimus: alterum quod sumimus. Sed hoc alterum deo largitore non sumitur: nisi
cum ipso adiutore primum illud efficiatur. Quia non in uirtute potens est uir. Dñs
infirmum faciet aduersarium eius illum scilicet qui hõi uouenti inuidet: & resistit
ne ualeat implere quod uouit. Potest ex ambiguo greco intelligi & aduersarium
suum. Cum enim dñs possidere nos ceperit profecto aduersarius qui noster fuerat
ipsius fit: & uincetur a nobis sed non uiribus nostris: quia nõ in uirtute sua potens
est uir. Dominus ergo infirmum faciet aduersariũ suum: dominus sãctus ut uincat
a sanctis quos dominus sanctus sanctorum effecit sanctos. Ac per hoc nõ glorietur
prudens in prudentia sua et non glorieť in diuitiis suis diues et non glorieť potens
in potentia sua: sed in hoc glorietur qui gloriatur: intelligere & scire dominum: et
facere iudicium et iustitiã in medio terre. Nõ parua ex parte ĩtelligit et scit dñm:
qui intelligit et scit hoc a domino sibi dari ut ĩtelligat et sciat dominum. Quid enĩ
habes ait apostolus quod non accepisti? Si autem et accepisti: quid gloriaris quasi
non acceperis: id est quasi a teipso tibi sit unde gloriaris? Facit autem iudiciũ et
iustitiam qui recte uiuit. Recte autem uiuit qui obtemperat precipienti deo. Et
finis precepti id est ad quod referť preceptum caritas est de corde puro & cõsciẽtia
bona et fide nõ ficta. Porro ista caritas sicut Iohannes apostolus testatur ex deo
est. Facere igitur iudicium et iustitiã ex deo est. Sed qd est in medio terre? Neq;
enim non debent facere iudicium et iustitiam: q habitant in extremis terre. Quis
hoc dixerit? Cur ergo additum est in medio terre? Quod si non adderetur: & tm/
modo diceretur facere iudiciũ & iustitiam: magis hoc preceptum ad utrosq; hões
pertineret: et mediterraneos et maritimos. Sed ne quis q̃ putaret post finẽ uite que
in hoc agitur corpore superesse tempus iudicium iustitiamq; faciendi: que cũ esset
in carne non fecit: et sic diuinum euadi posse iudicium: ĩ medio terre mihi uidetur
dictũ: cum quisq; uiuit in corpore. In hac quippe uita suam qsq; terram circũfert:
quam moriente homine recipit terra communis: resurgẽti utiq; reditura. Proinde
in medio terre id est cum anima nostra isto terreno clauditur corpore: faciendum
est iudiciũ et iustitiam: quod nobis prosit in posterum: quando recipiet qsq; scd̃m
ea que per corpus gessit: siue bonum siue malũ. Per corpus quippe ibi dixit apos/
tolus: per tempus quo uixit in corpore. Non enim si quis maligna mente atq; ĩpia
cogitatione blasfemet: neq; id ullis membris corporis operetur: ideo nõ erit reus qa
id non motu corporis gessit: cum hoc per illud tempus gesserit quo gessit et corpus.
Isto modo congruenter intelligi potest etiam illud quod in psalmo legitur. Deus
autẽ rex noster ante secula operatus est salutẽ in medio terre: ut dñs ihesus accipiatť
deus noster qui est ante secula: quia per ipsum facta sũt secula: operatus ẽ salutem
nostram in medio terre: cũ uerbum caro factum est: & terreno habitauit in corpe.
Deinde posteaq̃ prophetatum est in his uerbis Anne quomõ gloriari debeat qui
gloriatur: non in se utiq; sed in dño propter retributionem que ĩ die iudicii futura
est: dominus inqt ascendit ĩ celos & tonuit: ipse iudicabit extrema terre: qa iustus
est. Prorsus ordinem tenuit confessionis fideliũ. Ascendit enĩ in celũ dominus xp̃us:
& inde uenturus est ad uiuos et mortuos iudicandos. Nam quis ascendit sicut dicit
apostolus: nisi qui et descendit in inferiores partes terre. Qui descendit ipse ẽ & qui
ascendit super omnes celos: ut adimpleret omnia. Per nubes ergo suas tonuit: quas
spũ sancto cum ascendisset ĩpleuit: de quibus ãcille hierusalem hoc est ĩgrate uinee

comminatuſ eſt apud Yſaiam prophetam: ne pluant ſuper eam imbrem. Sic autē dictum eſt ipſe iudicabit extrema terre: ac ſi diceretur: etiam extrema terre. Non enim aliaſ terre parteſ non iudicabit: q omneſ homineſ proculdubio iudicabit. Sed meliuſ intelliguntur extrema terre extrema hominiſ: quoniā nō iudicabunt que in meliuſ uel deteriuſ medio tempore cōmutantur: ſed in quibuſ extremiſ inuentuſ fuerit qui iudicabitur. Propter quod dictum eſt: qui perſeuerauerit uſq; in finem hic ſaluuſ erit. Qui ergo pſeuerāter facit iudiciū & iuſticiā ī medio terre: nō damnabitur cum iudicabuntur extrema terre. Et dat inquit uirtutem regibuſ noſtriſ: ut non eoſ iudicando condemnet. Dat eiſ uirtutem qua carnem ſicut regeſ regant: et in illo mundum qui propter eoſ fudit ſanguinem uincant. Et exaltabit cornu xp̄i ſui. Quomodo xpriſtuſ exaltabit cornu xp̄i ſui? de quo enim ſupradictum ē dominuſ aſcendit in celoſ: et intellectuſ eſt dominuſ xpriſtuſ. ipſe ſicut hic dicit exaltabit cornu xpriſti ſui: qui eſt chriſtuſ. Xpriſtuſ ergo xp̄i ſui cornu exaltabit: id eſt uniuſcuiuſq; fideliſ ſui: ſicut iſta ipſa in principio huiuſ himni ait. Exaltatum eſt cornu meum in deo meo. Omneſ qppe unctoſ eiuſ chriſmate recte xp̄oſ poſſumuſ dicere. Quod tñ totū cum ſuo capite corpuſ unuſ ē xpriſtuſ. Hec Anna pphetauit Samueliſ ſancti uiri mater multūq; laudati. In quo qdem tūc figurata ē mutatio ueteriſ ſacerdotii: & nūc impleta qñ infirmata ē que multa erat in filiiſ: ut nouum haberet ī xp̄o ſacerdotiū ſteriliſ que pepit ſeptē.

De hoc q̄ ad Hely sacerdotē ho[illegible] prophetice [illegible] est [illegible] id secundum Aaron institutum fuer[illegible].

SEd hoc euidentiuſ ad ip̄m Hely ſacerdotem miſſuſ loquitur homo dei: cuiuſ quidem nomē tacetur: ſed intelligitur officio miniſterioq; ſuo ſine dubitatōe propheta. Sic enim ſcriptū ē. Et uenit homo dei ad Hely: et dixit. Hec dicit dñſ. Reuelanſ reuelatuſ ſum ad domū patriſ tui: cum eſſent ī terra egipti ſerui ī domo Pharaoniſ: & elegi domū patriſ tui ex oībuſ ſceptriſ iſrael mihi ſacerdotio fūgi: ut aſcenderent ad altare meum et incenderēt incenſum: & portarent ephoth. Et dedi domui patriſ tui omnia que ſunt igniſ filiorum iſrael ī eſcā. Et ut quid reſpexiſti incenſum meum et in ſacrificium meum impudenti oculo: et glorificaſti filioſ tuoſ ſuper me: benedicere primitiaſ omniſ ſacrificii in iſrael in conſpectu meo? Propter hoc hec dicit dominuſ deuſ iſrael. Dixi: domuſ tua et patriſ tui tranſibūt corā me uſq; ī eternū. Et nūc hec dicit dñſ. Neq̄q̄: ſed glorificātes me glorificabo: & q ſpernit me ſpernetur. Ecce dieſ ueniunt & exterminabo ſemen tuum et ſemen domuſ patriſ tui: & non erit tibi ſenior in domo mea omnibuſ diebuſ: & uirum exterminabo tibi ab altari meo: ut deficiant oculi eiuſ et defluat anima eiuſ. Et omniſ qui ſupererit domuſ tue: decidet in gladio uirorum. Et hoc tibi ſignū quod ueniet ſuper duoſ filioſ tuoſ: Ophni et Fineeſ. Vna die morientꝰ ambo. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotē fidelem: q omnia que in corde meo et in aīa mea ſūt faciet: et edificabo ei domum fidelem: et tranſibit coram xp̄o meo omnibuſ diebuſ. Et erit q ſupererit in domo tua: ueniet adorare ei obolo argenti dicenſ. Iacta me in unā partem ſacedotii tui: manducare panem. Non eſt ut dicatur iſtam prophetiā ubi ſacerdotii ueteriſ tāta manifeſtatione prenunciata mutatio ē: in Samuele fuiſſe completa. Quanq̄ enim nō eſſet de alia tribu Samuel: q̄ que conſtituta fuerat a domino ut ſeruiret altari: tñ nō erat de filiiſ Aaron: cuiuſ pgenieſ fuerat deputata ut inde fierent ſacerdoteſ. Ac per hoc in ea quoq; re geſta eadem mutatio que per xp̄m iheſū fuerat futura adumbrata ēēt: ad uetuſ teſtamentū proprie: figurate uero pertinebat ad nouū: prophetia tam facto etiam ipſo q̄ uerbo: id ſcilicet facto ſignificāſ: quod uerbo ad

Hely sacerdotem dictum est per prophetam. Nam fuerunt postea sacerdotes ex
genere Aaron: sicut Sadoch et Abiathar regnãte Dauid: et alii deĩceps anteq̃ tẽpus
ueniret quo ista que de sacerdotio mutãdo tanto autẽ predicta sunt effici p xp̃m
oportebat. Quis aũt nunc fideli oculo hec intuens: nõ uideat esse cõpleta: q̃n quidẽ
nullum tabernaculum: nullũ templum: nullũ altare: nullum sacrificiũ: et ideo nec
ullus sacerdos remansit iudeis: quibus ut de semine Aaron ordinaretur ĩ dei fuerat
lege mandatum. Quod & hic commemoratum est illo dicente propheta: hec dicit
dominus deus israel: dixi: domus tua et domus patris tui transibunt corã me usq; in
eternum. Et nunc dicit dominus. Nequaq̃: sed glorificantes me glorificabo: & qui
me spernit spernetur. Quod enim noĩat domũ patris eius: nõ eũ de proximo patre
dicere: sed de illo Aaron q primus sacerdos est institutus: de cuius progenie ceteri se/
querentur superiora demonstrant: ubi ait. Reuelatus sum ad domum patris tui:
tũ essent ĩ terra egipti serui ĩ domo Pharaonis: et elegi domũ patris tui ex oĩbus
sceptris israel mihi sacerdotio fungi. Quis pater fuit huius in illa egiptia seruitute.
unde cũ liberati fuissent electus est ad sacerdotiũ nisi Aaron. De huius ergo stirpe
isto loco dixit futurum fuisse: ut non essẽt ulterius sacerdotes. Quod iã uidemus
impletum. Vigilet fides: presto sunt res: cernuntur: tenentur: et uidere uolentium
oculis ingeruntur. Ecce inquit dies ueniunt: et exterminabo semen tuum et semen
domus patris tui: et non erit tibi senior in domo mea omnibus diebus: et uirũ ex/
terminabo tibi ab altari meo: ut deficiãt oculi eius & defluat anima eius. Ecce dies
q prenuntiati sunt iã uenerunt. nullus sacerdos est scd̃m ordinem Aaron. Et qcũq;
ex eius genere est homo: cum uidet sacrificiũ xp̃ianoꝝ toto orbe pollere: sibi aũt
honorẽ illũ magnũ esse subtractũ: deficiũt oculi eius et defluit aĩa eius tabe me/
roris. Proprie autem ad huius domũ Hely cui hec dicebantur quod seq̃t pertinet.
et omnis qui supererit domus tue decidet in gladio uiroꝝ. Et hoc tibi signũ quod
ueniet super duos filios tuos Ophni & finees. Die uno morientur ambo. Hoc ergo
signũ factũ est mutãdi sacerdotii de domo huius: quo signo significatũ est mutan/
dum sacerdotiũ domus Aaron. Mors qppe filiorũ huius: significauit mortem non
hoĩm sed ipius sacerdotii de filiis Aaron. Quod aũt seq̃t ad illũ iã ptinet sacerdotẽ:
cuius figuram gessit huic succedendo Samuel. Proinde que sequunt̃: de xp̃o ihesu
noui testamenti uero sacerdote dicunt̃. Et suscitabo mihi sacerdotem fidelẽ: q oĩa
que in corde meo et que in aĩa mea sunt faciat: & edificabo ei domũ fidelẽ. Ipa est
eterna et superna hierusalem. Et transibit inquit corã xp̃o meo omnibus diebus.
Transibit dixit cõuersabit̃: sicut supius dixerat de domo Aaron: dixi domus tua et
domus patris tui transibunt coram me in eternum. Quod autem ait corã xp̃o meo
transibit: de ipsa utiq; domo intelligendũ est: nõ de illo sacerdote qui ẽ xp̃us ipe
mediator atq; saluator. Domus ergo eius coram illo transibit. Potest et transibit
ĩtelligi de morte ad uitam: omnibus diebus qbus peragit̃ usq; in finem seculi huius
ista mortalis. Quod autẽ ait deus: q omnia que in corde meo & que in anima mea
sunt faciat: non arbitremur habere animã deũ cum sit conditor aĩe: sed ita hoc de
deo tropice nõ proprie dicit̃: sicut manus & pedes et alia corporis membra. Et ne
scd̃m hoc credat̃ homo in carnis huius effigie factus ad imaginem dei: adduntur et
ale quas utiq; non habet homo: et dicitur deo: sub umbra alarũ tuarũ protege me:
ut intelligãt hoĩes de illa ineffabili natura: nõ ppriis sed translatis rerũ uocabulis
ista dici. Quod uero adiungitur: et erit q supererit in domo tua ueniet adorare ei:
nõ proprie dicit̃ de domo huius Hely: sed illius Aarõ de qua usq; ad aduentũ xp̃i

Raõe qre sacerdotiũ cessavit

hominеſ remanſerunt: de quo genere etiã nunc uſq; nõ deſunt. Nam de illa domo huius Hely iam ſupradictũ erat. Et omñiſ q ſupererit domuſ tue decidet in gladio uirorum. Quomõ ergo hic uere dici potuit: et erit qui ſupererit in domo tua uẽiet adorare ei: ſi illud ẽ uerũ ꝙ ultore gladio nemo inde ſupererit: niſi qa illoſ ĩtelligi uoluit qui pertinent ad ſtirpẽ: ſed illiuſ totiuſ ſacerdotii ſcđm ordinẽ Aaron. Ergo ſi eſt de illiſ predeſtinatiſ reliquiiſ de quibuſ aliuſ propheta dixit: reliqe ſalue fiẽt: unde et apoſtoluſ ſic ergo inquit et in hoc tempore reliquie per electionem gratie ſalue facte ſunt: quia de talibuſ reliquiiſ bene intelligitur eſſe de quo dictũ eſt: q ſupererit in domo tua profecto credit in chriſtum: ſicut temporibuſ apoſtolorum ex ipſa gente plurimi crediderunt: neq; nunc deſũt qui licet rariſſime tñ credant: & impletur in eo quod hic iſte homo dei continuo ſecutuſ adiũxit: ueniet adorare ei obolo argenti: cui adorare niſi ſummo illi ſacerdoti qui et deuſ eſt? Neq; enĩ ĩ illo ſacerdotio ſcđm ordinẽ Aaron ad hoc ueniebãt homineſ ad templũ uel altare dei: ut ſacerdotẽ adorarẽt. Quid eſt aũt ꝙ ait obolo argẽti: niſi breuitate uerbi fidei: de quo commẽorat apoſtoluſ dictũ uerbũ conſumanſ et breuianſ faciet dominuſ ſup terram? Argentum aũt pro eloquio poni pſalmiſta teſtiſ eſt ubi canitur. Eloquia dñi eloquia caſta: argentũ igne examĩatũ. Quid ergo dicit iſte: qui uenit adorare ſacerdoti dei & ſacerdoti deo? Iacta me in partẽ ſacerdotii tui manducare panem. Nolo in patrũ meorũ collocari honore q nulluſ eſt. Iacta me in partẽ ſacerdotii tui. elegi enim abiectuſ eſſe ĩ domo dñi: q̃lecũq; et q̃tulumcũq; membrũ eſſe cupio ſacerdotii tui. Sacerdotiũ quippe hic ipſã plebem dicit: cuiuſ plebiſ ille ſacerdoſ eſt mediator dei et hoĩm homo xpriſtuſ iheſuſ. Cui plebi dicit apoſtoluſ Petruſ: plebſ ſãcta regale ſacerdotiũ. Quãuiſ nõnulli ſacrificii tui ſit interpretati nõ ſacerdotii tui. Quod nihilominuſ eũdẽ ſignificat populũ xp̃ianũ: uñ dicit Pauluſ apoſtoluſ: unuſ paniſ unũ corpuſ multi ſumuſ. Et iterũ. exhibeatiſ corpa ueſtra hoſtiã uiuã. Quod ergo addidit manducare panem: etiam ipſum ſacrificii genuſ eleganter ex‑expreſſit de quo dicit ſacerdoſ ipſe. paniſ quẽ ego dedero: caro mea ẽ pro ſeculi uita. Ipſum eſt ſacrificiũ non ſcđm ordinẽ Aaron: ſed ſcđm ordinem Melchiſedech: qui legit intelligat. Breuiſ itaq; eſt iſta confeſſio & ſalubriter humiliſ: qua dicitur. Iacta me in partem ſacerdotii tui mãducare panem. Ipſe eſt oboluſ argenti: quia et breue eſt et eloquiũ domini eſt: habitantiſ in corde credentiſ. Quia enĩ dixerat ſuperiuſ dediſſe ſe domui Aaron ciboſ de uictimiſ ueteriſ teſtamenti: ubi ait. dedi domui patriſ tui oĩa que ſũt filiorũ iſrael ĩ eſcã: hec qppe fuerant ſacrificia iudeoꝝ: ideo hic dixit mãducare panẽ: qđ eſt ĩ nouo teſtamẽto ſacrificiũ xp̃ianorum.

De iudaico sacerdotio et regno ...

CVm igitur hec tanta tũc altitudine p̃nunciata ſit: quãta nũc manifeſtatõe clareſcunt: non fruſtra tñ moueri qſpiã põt ac dicere. Quomõ confidimuſ cõ‑uenire oĩa que ĩ libriſ illiſ uẽtura p̃dicta ſũt: ſi ſic hoc ipm qđ ibi diuinituſ dictũ ẽ: domuſ tua & domuſ patriſ tui trãſibũt corã me ĩeternũ: effectũ habere nõ potuit: quoniã uidemuſ illud ſacerdotiũ fuiſſe mutatũ: & qđ illi domui promiſſũ eſt nec ſperari aliqñ complendũ: qa illud quod ei reprobato mutatoq; ſuccedit. hoc potiuſ predicatur eternũ? Hoc q dicit: nondũ intelligit aut non recolit etiam ipm ſcđm ordinẽ Aaron ſacerdotiũ: tanq̃ umbrã futuri eterni ſacerdotii cõſtitutum: ac per hoc qñ ei eternitaſ promiſſa eſt: nõ ipſi umbre ac figure: ſed ei quod per ipſã adum‑brabatur figurabatq; p̃miſſum ẽ. Sed ne putaretꝰ ipſa umbra manſura: ideo etiam mutatio eiuſ debuit prophetari. Regnũ quoq; iſto mõ etiam Sauliſ ipſiuſq certe

reprobatuſ atq; reiectuſ ē: futuri regni erat umbra ī eternitate māſuri. Oleū q̄ppe illud quo unctuſ ē: et ab eo chriſmate xp̄uſ ē dictuſ: miſtice accipiendū & magnū ſacramentū intelligendū eſt. Quod in eo tantū ueneratuſ eſt ipſe Dauid: ut pcuſſo corde pauitauerit qn̄ in tenebroſo occultatuſ antro quo etiā Saul urgente intra/uerat neceſſitate nature: exiguam perticulā ueſtiſ eiuſ retrorſū latenter abſcidit: ut haberet unde mōſtraret qūo ei pepercerit cū poſſet occidere: atq; ita ſuſpitionē de aīo eiuſ qua ſanctum Dauid putanſ inimicum ſuum uehementer pſequebatur auferret. Ne itaq; reuſ eſſet tāti ſacramenti in Saule uiolati: quia uel indumentū eiuſ ſicut attrectauit extimuit. Ita enī ſcriptū eſt: et percuſſit cor dauid ſuper eū: quia abſtulit pēnulā dimidiſ eiuſ. Viri autē qui cū illo erāt: & ut Saulē ī manuſ ſuaſ traditū interimeret ſuadebant: nō mihi inq̄t cōtingat a domino: ſi fecero hoc uerbū domino meo xp̄o dn̄i: inferre manū meā ſuper eū q̄a xpriſtuſ dn̄i eſt. Huic ergo umbre futuri: nō propter ipſā ſed ppter illud quod prefigurabat tanta ue/neratio exhibebatur. Vnde & illud q̄d ait Sauli Samuel: qm̄ nō ſeruaſti mādatū meum quod mandauit tibi dominuſ: quēadmodū nūc pparauerat dominuſ regnum tuū uſq; ineternū ſuper iſrael: et nunc regnū tuū nō ſtabit tibi. Et queret dn̄ſ nūc ſibi hominem ſcd̄m cor ſuū: et mandabit ei dominuſ eſſe in principē ſuper populū ſuum: q̄a nō cuſtodiſti que mādauit tibi dn̄ſ: non ſic accipiendū eſt ac ſi ip̄m Saulē deuſ ineternū prepauerit regnaturū: et hoc poſtea noluerit ſeruare peccanti. Neq; enī eū peccaturū eſſe neſciebat: ſed preparauerat regnū eiuſ in quo figura regni eēt eterni. Ideo addidit: & nūc regnū tuū non ſtabit tibi. Stetit ergo et ſtabit quod ī illo ſignificatū eſt. Sed nō huic ſtabit: q̄a nō ī eternum ipſe fuerat regnaturuſ nec progenieſ eiuſ: ut ſaltem per poſteroſ altero alteri ſuccedente uideret̄ impleri quod dictum eſt ineternū. Et queret inquit deuſ ſibi hoīem: ſiue Dauid ſiue ipſū medi/atorē ſignificanſ teſtamenti noui: qui figurabat̄ in criſmate etiā quo unctuſ ē ipſe Dauid et progenieſ eiuſ. Non autē quaſi neſciat ubi ſit ita deuſ hoīem ſibi querit: ſed per hoīem more hoīm loquit̄: q̄a & ſic loquendo noſ querit. Non ſolū enī deo patri uerum etiā ipſi quoq; unigenito eiuſ qui uenit querere q̄d perierat: uſq; adeo iā eramuſ noti: ut in ipſo eſſemuſ electi ante conſtitutionē mūdi. Queret ſibi ergo dixit pro eo ac ſi diceret: quē ſuū eſſe iam nouit: ſibi eſſe familiarem aliiſ oſtendet. Vnde in latina lingua hoc uerbum ſcilicet querit accipit prepoſitionem: et acq̄rit dicitur: quod ſatiſ apertū eſt quid ſignificet. Quāq̄ et ſine additamēto p̄poſitioniſ querere intelligatur acquirere: ex quo lucra uocantur et queſtuſ.

RVrſuſ peccauit Saul per inobedientiā: et rurſuſ Samuel ait illi in uerbo dn̄i. Quia ſpreuiſti uerbū dn̄i: ſpreuit te dn̄ſ: ut nō ſiſ rex ſup iſrael. Et rurſuſ p eo/dē peccato cū id cōfiteret̄ Saul et ueniā p̄caret̄: rogaretq; Samuelē ut reuerteret̄ cū illo ad placandū deum: non reuertar inquit tecū: q̄a ſpreuiſti uerbū domini: et ſpreuit te dn̄ſ ut nō ſiſ rex ſuper iſrael. Et conuertit Samuel faciē ſuam ut abiret: & tenuit Saul pennulam diploidiſ eiuſ & dirupit eā: et dixit ad eū Samuel. Dirupit dn̄ſ regnum iſrael de manu tua hodie: et dabit proximo tuo bono ſup te. Et diui/detur iſrael in duo: & non conuertet̄ nec penitebit eum: qm̄ nō eſt ſicut homo ut peniteat eum. Ipſe minat̄ & permanet. Iſte cui dicit̄ ſpreuit te dominuſ ut nō ſiſ rex ſuper iſrael: & dirupit dominuſ regnū ab iſrael de manu tua hodie: q̄draginta regnauit annoſ ſuper iſrael: tanto ſcilicet ſpatio temporiſ q̄to & ipſe Dauid: & au/diuit hoc p̄mo tempore regni ſui: ut intelligamuſ ideo dictū: quia nulluſ de ſtirpe

eius fuerat regnaturus: & respiciamus ad stirpē Dauid unde exortus est scd'm carnē mediator dei & hoīm hō xpristus ihesus. Nō autē habet scriptura quod in plerisq; latinis codicibus legit̄ dirūpet dñs regnum israel de manu tua: sed sicut a nobis po/ situm ē inuentū in grecis: dirupit dominus regnū ab israel de manu tua: ut ītelligat̄ de manu tua quod est ab israel. Populi ergo israel personam figurate gerebat hō iste: q populus regnū fuerat amissurus xp̄o ihesu dño nostro p nouū testamentū nō carnaliter sed spūaliter regnaturo. De quo cū dicitur et dabit illud proximo tuo: ad carnis cognatōnē id refert. Ex israel enī xp̄us scd'm carnem: unde et Saul. Quod uero additum est bono super te: pōt qdē intelligi meliori te. Nam et qdam sic sunt interpretati: sed melius sic accipit̄ bono super te: ut qa ille bonus est ideo sit super te: iuxta illud aliud ppheticū. Donec ponā omnes inimicos tuos sub pedibus tuis. In quibus est et israel cui suo persecutori regnū abstulit xp̄us. Quāuis fuerit illic & israel ī quo dolus non erat: quoddā quasi frumentū palearū illarū. Nā utiq; inde erant apostoli: inde tot martires quorū prior Stephanus: inde tot ecclesie quas apostolus Paulus cōmēorat in conuersione eius magnificantes deū: de qua re non dubito intelligendū esse quod sequit̄ & diuidet̄ israel ī duo: in israel scilicet īimicū xp̄i: et israel adherentē xp̄o: in israel ad ancillā: et israel ad liberā pertinentē. Nā ista duo genera primū simul erant: uelut Abraam adhuc adhereret ancille: donec sterilis per dei gratiā fecūdata clamaret eice ancillā et filiū eius. Propter pecca/ tum qdē Salamonis: regnante filio eius Roboam scimus israel ī duo fuisse diuisū: atq; ita perseuerasse habentibus singulis partibus reges suos: donec illa gens tota a chaldeis esset ingenti uastatione subuersa: atq; translata. Sed hoc quid ad Saulē: cum si tale aliquid cōminandū eēt: ipsi Dauid fuerit potius cōminandū cuius erat filius Salamon? Postremo nunc inter se gens hebrea diuisa non ē: sed indifferenter ī eisdem erroris societate dispersa per terras. Diuisio uero illa: quā deus sub persona Saulis illius regni & populi figurā gerentis eidē regno populoq; minatus ē: eterna atq; īmutabilis significata est: per hoc quod adiunctum ē: & non conuertetur neq; penitebit eū: qm̄ non est sicut homo ut peniteat eū. Ipse minat̄ et permanet. Id est homo minat̄ & nō permanet: nō autem deus quē nō penitet sicut hoīem. Vbi .n. legit̄ q eū peniteat: mutatio rerū significat̄ immutabili presciētia manēte diuīa. Vbi ergo non penitere dicitur: non mutare intelligitur. Prorsus insolubilem ui/ demus per hec uerba prolatam diuinitus fuisse sentētiam de ista diuisione populi israel & omnino perpetuam. Quicūq; enī ad xpristum transierunt uel transiūt: uel transibūt inde: erāt inde scd'm dei prescientiā: nō scd'm generis hūani unā eandēq; naturam. Prorsus qcūq; ex israelitis adherentes xp̄o perseuerant in illo: nunq̄ erūt cum eis israelitis qui eius inimici usq; in finem uite huius esse persistunt: sed in diui/ sione que hic prenunciata est ppetuo permanebunt. Nihil enī prodest testamētū uetus de monte syna in seruitutē generans: nisi quia testimoniū phibet testamēto nouo. Alioqn q̄diu legit̄ Moyses: uelamē super corda eorum positū est. Cū autem inde quisq; transierit ad xp̄m: auferet̄ uelamen. Transeuntiū qppe intentio ipsa mutatur de uetere ad nouū: ut non iam quisq; intendat accipere carnalē: sed spi/ ritualem felicitatē. Propter qđ ipe magnus propheta Samuel anteq̄ unxisset regē Saul: qn̄ exclamauit ad dñm pro israel et exaudiuit eū: et cū offerret holocaustū accedentibus alienigenis ad pugnā contra populū dei: tonuit dominus super eos & confusi sunt: & offenderūt corā israel atq; superati sunt: assumpsit lapidem unum & statuit illum īter Masphat nouā et ueterē: & uocauit nomē eius Abnezer qđ est

latine lapiſ adiutoꝛu. Et dixit. uſq; huc adiuuit noſ dominuſ. Maſphat interp̃taẽ
intentio. Lapiſ ille adiutoꝛii medietaſ eſt ſaluatoꝛiſ: per quem tranſeundum eſt a
Maſphat uetere ad nouã: id ẽ ab ĩtentõe q̃ exſpectabaẽ ĩ carnali regno beatitudo
falſa carnaliſ: ad intẽtionẽ qua p nouũ teſtamentũ expectaẽ ĩ regno celoꝝ bea/
titudo uerissima ſpũaliſ. Qua q̃m nihil ẽ meliuſ: huc uſq; adiuuat deuſ.

IAm nunc uideo eſſe monſtrandũ: qd ipi Dauid q Sauli ſucceſſit in regnũ: cuiuſ
mutatõe finaliſ illa mutatio figurata ẽ: ꝓpter quã diuinituſ cũcta dicta cũcta
conſcripta ſunt: deuſ promiſerit quod ad rem de qua agimuſ ꝑtinet. Cũ regi Dauid
multa proſpera ꝓueniſſent: cogitauit facere deo domũ: tẽplũ illud ſcilicet excellẽ/
tiſſie diffamatũ: qđ a rege Salamõe filio eiuſ poſtea fabricatũ ẽ. Hoc eo cogitãte
factũ eſt uerbũ dñi ad Nathan ꝓphetã: qđ perferret ad regẽ. Vbi cũ deuſ dixiſſet
ꝙ nõ ab ipſo Dauid ſibi edificareẽ domuſ: neq; p tantũ tẽpuſ ſe mandaſſe cuiq̃ in
populo ſuo: ut ſibi fieret domuſ cedrina: et nũc inquit hec diceſ ſeruo meo Dauid.
Hec dicit dñſ omnipotenſ. Accepi te de ouili ouiũ ut eſſeſ ĩ ducẽ ſuper populũ meũ
iſrael: et erã tecum in om̃ibuſ quibuſ ĩgrediebariſ: & extermĩaui om̃ſ ĩimicoſ tuoſ a
facie tua: et feci te noĩatũ ſcđm nomen magnoꝝ q ſũt ſuper terrã. Et ponã locum
populo meo iſrael: & plãtabo illum & inhabitabit ſeorſũ: & nõ ſollicituſ erit ultra:
& nõ apponet filiuſ iniquitatiſ humiliare eũ: ſicut ab inicio a diebuſ qbuſ conſtitui
iudiceſ ſup populũ meũ iſrael: et regem tibi dabo ab om̃ibuſ ĩimiciſ tuiſ. et nũciauit
tibi dñſ q̃m domum edificabiſ ipſi. Et erit cũ impleti fuerint dieſ tui dormieſ cũ pa/
tribuſ tuiſ. et ſuſcitabo ſemen tuũ poſt te q erit de uentre tuo: & reparabo regnum
eiuſ. Hic edificabit mihi domũ nomini meo: et dirigã thronũ eiuſ uſq; ĩ eternum.
Ego ero illi in patrem et ipſe erit mihi in filium. Et ſi uenerit iniquitaſ illiuſ: re/
darguã illũ in uirga uiroꝛũ et in tactibuſ filioꝛũ hoĩm: miſericordiã aũt meam nõ
amoueã ab eo: ſicut amoui a qbuſ amoui faciẽ meam. & fideliſ erit domuſ eiuſ: et
regnũ eiuſ erit uſq; ineternũ coram me: et thronuſ eiuſ erit erectuſ uſq; ineternum.
Hanc ergo tam grandem promiſſionẽ q putat ĩ Salamone fuiſſe cõpletã: multũ
errat. Attẽdit eñi quod dictũ eſt hic edificabit mihi domũ: q̃m Salamon templum
illud nobile ſtruxit. & nõ attẽdit fideliſ erit domuſ eiuſ. & regnũ eiuſ uſq; ĩ eternũ
coram me. Attẽdat ergo et aſpiciat Salamoniſ domũ plenã mulieribuſ alienigeniſ
colentibuſ deoſ falſoſ: & ipſum ab eiſ regem aliq̃n ſapientem in eandem idolatriam
ſeductum atq; deiectũ: & nõ audeat exiſtimare deũ uel hoc promiſiſſe mẽdaciter:
uel talem Salamonẽ domũq; eiuſ futurã nõ potuiſſe preſcire. Non hinc aũt debe/
remuſ ambigere: nec ſi nõ in xp̃o dño noſtro qui factuſ eſt ex ſemine Dauid ſcđm
carnẽ iam uideremuſ iſta compleri: ne uane atq; ĩaniter hic aliũ aliquẽ reqramuſ:
ſicut carnaleſ iudei. Nã & ipſi uſq; adeo filiũ quẽ loco iſto regi Dauid promiſſum
legunt intelligũt nõ fuiſſe Salamonẽ: ut eo q promiſſuſ ẽ tanta iã manifeſtatiõe
declaratoꝝ adhuc mirabili cecitate aliũ ſperare ſe dicant. Facta ẽ qdem nonnulla
imago rei future etiã in Salamone: ĩ eo ꝙ tẽplũ edificauit & pacem habuit ſcđm
nomen ſuũ. Salamon qppe pacificuſ eſt latine: & in exordio regni ſui mirabiliter
laudabiliſ fuit: ſed eadem ſua perſona per umbrã futuri prenũciabat etiã ip̃e xp̃e
xp̃m dñm noſtrũ: non exhibebat. Vnde de illo quedã ita ſcripta ſunt: q̃ſi de ipſo
ita p̃dicta ſint: dũ ſcriptura ſancta etiã rebuſ geſtiſ prophetanſ quodãmodo in eo
figurã deliniat futuroꝛũ. Nã preter libroſ diuine hiſtoꝛie ubi regnaſſe narratur:
pſalmuſ etiã ſeptuageſimuſ primuſ titulo nominiſ eiuſ inſcriptuſ ẽ: ĩ quo tã multa

dicunt que omnino ei conuenire nõ possunt: dño aũt christo apertissĩa pspicuitate
conueniunt: ut euidenter appareat q in illo figura q̃liscũq: adumbrata sit: in isto
aũt ipa ueritas psentata. Notũ ẽ enĩ qbus terminis regnũ cõclusũ fuerat Salamõis.
Et tñ in eo psalmo legit ut alia taceã: dñabitur a mari usq: ad mare: & a flumine
usq: ad terminos orbis terre: qđ in xp̃o uidemus impleri. A flumine qppe dominãdi
sũpsit exordiũ: ubi baptizatus a Iohãne eo demonstrãte cepit agnosci a discipulis: q
eũ non solũ magistrũ uerum etiã dñm appellauerũt. Nec ob aliud uiuente adhuc
patre suo Dauid regnare Salamon cepit qđ nulli eorũ regũ contigit: nisi ut hic
quoq: satis eluceat non esse ipm quẽ prophetia ista presignat: que ad eius patrem
loquit dicens: Et erit cum impleti fuerint dies tui & dormies cum patribus tuis. sus/
citabo semẽ tuũ post te q erit de uentre tuo & pparabo regnũ illius. Quõ ergo ppter
id quod sequitur hic edificabit mihi domũ: iste Salamõ putabitur prophetatus: et
non potius propter id quod precedit: cum impleti fuerint dies tui et dormies cũ pa/
tribus tuis. suscitabo semẽ tuũ post te: alius pacificus intelligitur esse promissus: qui
non ante sicut iste sed post mortem Dauid prenunciatus est suscitandus. Quãlibet
enĩ longo interposito tempore ihesus xp̃us uenerit: procul dubio post mortẽ regis
Dauid cui sicut est promissus eũ uenire oportebat: q edificaret domũ dño non de
lignis & lapidibus: sed de hõibus: qualem illũ edificare gaudemus. Huic enĩ domui
dicit apostolus hoc est fidelibus xpristi. Templũ enĩ dei sãctũ est qđ estis uos.

PRopter qđ & in psalmo. lxxxviii. cuius est titulus ĩtellectus ipsi Ethan isra/
elite: commemorantur promissiones dei facte regi Dauid: et istis que in libro
regnorũ sunt posita quedã ibi similia dicũtur: sicut ẽ: iuraui Dauid seruo meo usq:
ĩ eternũ pparabo semẽ tuũ. Et iterũ. Tunc locutus es in aspectu filiis tuis et dixisti:
posui adiutoriũ sup potentẽ: & exaltaui electũ de plebe mea. Inueni Dauid seruũ
meũ: oleo sancto meo unxi eum. Manus enĩ mea auxiliabit ei: & brachium meum
confortabit eũ. Non pficiet inimicus in eo & filius iniqtatis nõ apponet nocere ei.
et concidam inimicos eius a facie ipsius: & eos qui oderũt eũ fugabo. Et ueritas mea
& misericordia mea cum ipso: & ĩ nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam
in mari manum eius: et ĩ fluminibus dexteram eius. Ipse inuocabit me pater meus
es tu: deus meus & susceptor salutis mee. Et ego primogenitũ ponam illũ: excelsum
apud reges terre. In eternũ seruabo illi misericordiã meã: et testamentũ meũ fidele
ipsi. Et ponã ĩ seculũ seculi semen eius: & thronũ eius sicut dies celi. Que omnia de
dño ihesu intelliguntur sub noĩe Dauid: propter formã serui quã de semine Dauid
idem mediator dei assũpsit ex uirgĩe. Cõtinuo etiã dicitur de peccatis filiorũ eius:
tale aliquid quale in regnorũ libro positum est: et quasi de Salamone procliuius
accipit. Ibi nãq: hoc est in regnorũ libro: et si uenerit inquit iniquitas eius redar/
guã illũ in uirga uirorũ et in tactibus filiorũ hoĩm: misericordiã autẽ meam non
amoueã ab eo. Tactibus significans plagas correctionis: unde illud ẽ: ne tetigeritis
xp̃os meos. Quod quid ẽ aliud q̃ ne leseritis. In psalmo uero cum ageret tanquã
de Dauid: ut quiddã eiusmodi etiã ibi diceret: si dereliquerint inquit filii eius legẽ
meã: et in iudiciis meis non ambulauerint: si iusticias meas pphanauerĩt: et mãdata
mea non custodierint: uisitabo in uirga iniqtates eorũ: & in flagellis delicta eorum:
misericordiã autẽ meã non dispergam ab eo. Non dixit ab eis cum loqueretur de
filiis eius: non de ipso sed dixit ab eo: qđ bene intellectũ tandem ualet. Non enim
xpristi ipsius quod est caput ecclesie: possent inueniri ulla peccata que opus esset

humanis correctionibus seruata misericordia diuinitus coerceris. Sed in eius corpore ac membris qđ populus eius ē. Ideo ĩ libro regnorū iniqtas eius dicit: ĩ psalmo aūt filiorum eius: ut intelligamus de ipso dici quodammodo qđ de eius corpore dicit. Propter quod etiam ipse de celo cum corpus eius qđ sūt fideles eius persequeretur Saulus: Saule inqt Saule qd me psequeris. Deinde in consequentibus psalmi: neq; nocebo inqt in ueritate mea: neq; pphanabo testamentū meū & que procedūt de labiis meis nō reprobabo. Semel iuraui in sancto meo si Dauid mētiar: id est neq̃q̃ Dauid mētiar. Solet.n. sic loqui scriptura. Quid aūt non mentiat adiūgit & dicit. semē eius ĩ eternū manebit: & sedes eius sicut sol ĩ cōspectu meo: & sicut luna pfecta ĩ eternū: & testis ĩ celo fidelis.

POst hec tante promissionis ualidissima firmamenta: ne putarēt in Salamone cōpleta: tanq̃ id sperarēt nec inuenirēt: tu uero ĩquit repulisti et ad nihilum deduxisti dñe. Hoc quippe factū est de regno Salamonis in posteris eius: usq; ad euersionem ipsius terrene hierusalem: que regni eiusdē sedes fuit: & maxime ipsius templi labem quod fuerat a Salamone constructū. Sed ne ob hoc putaretur deus cōtra sua promissa fecisse: continuo subiecit. Distulisti xp̄m tuū. Non est ergo ille Salamon: sed nec ipse Dauid: sed dilatus est xpristus dñi. Cū enĩ xp̄i dicerent omīs reges mistico illo crismate consecrati: non solū a rege Dauid et deinceps: sed ab illo etiā Saule qui populo eidē rex primus ē unctus. Ipse qppe dauid eū xp̄m domini appellat: erat tn̄ unus xp̄us uerus cuius illi figurā prophetica unctione gestabāt: q scđm opinionē hoīm q eum putabant in Dauid uel in Salamone intelligendum: differebat in longū: scđm aūt dispositionem dei uēturus suo tp̄e pabatur. Interea dū ille differt: qd factū sit de regno terrene hierusalē ubi sperabatur utiq; regna/turus: secutus iste psalmus adiunxit ait. Euertisti testamentū serui tui: pphanasti in terra sanctitatem eius: destruxisti omnes macerias eius: posuisti munitōes eius in formidinem. Diripuerūt eū omnes transeuntes uiam: factus est opprobriū uicinis suis. Exaltasti dexteram inimicorum eius: iocūdasti omnes inimicos eius. Auertisti adiutoriū gladii eius: & non es opitulatus ei in bello. Dissoluisti eū ab emūdatiōe: sedē eius in terra collisisti. Minuisti dies sedis eius: perfudisti eū in confusione. Hec omnia uenerūt super ancillā hierusalē: ĩ qua regnauerūt nōnulli etiā filii libere: regnū illud tenentes in dispensatōe tēporali: regnū aūt celestis hierusalē cuius erāt filii in uera fide hñtes: & in uero xp̄o sperātes. Quō autem ista uenerint sup illud regnum: iudex ē rerū gestarū si legat historia.

POst hec aūt ista pphetata: ad p̄candū deū ppheta cōuertit: sed & ipa p̄catio pphetatio ē. Usquequo dñe auertis in finē subaudit faciē tuā: sicut alibi di/cit usquequo auertis faciē tuā a me. Nā ideo qdam codices hic nō hñt auertis sed auerteris: quāq̃ possit intelligi auertis misericordiā tuā quā pmisisti Dauid. Quod autem dixit in finē: qd est nisi usq; in finem. Qui finis ĩtelligendus ē ultimū tēpus: qñ in xpristum ihesū etiā gens illa ē creditura: ante quē finem illa fieri oportebat que superius erūpnosa defleuit: propter que & hic sequitur: exardescet sicut ignis ira tua: memēto que est mea substantia. Nihil hic melius q̃m ipe ihesus intelligitur substantia populi eius: ex quo natura ē carnis eius. Non enĩ uane inqt constituisti omīs filios hoīm: nisi enĩ eēt unus filius hoīs substantia israel: per quē filiū hominis liberarentur multi filii hoīm: uane utiq; constituti essent omīs filii hoīm. Nūc uero

omniſ qdem hũana natura per peccatũ primi hoĩſ ĩ uanitatẽ de ueritate collapſa ẽ. Propter quod dicit aliuſ pſalmuſ. Homo uanitati ſimiliſ factuſ ẽ: dieſ eiuſ uelut umbra pretereunt. Sed nõ uane deuſ conſtituit omneſ filioſ hoĩm: quia et multoſ a uanitate liberat per mediatorẽ iheſum. Et quoſ liberandoſ non eſſe preſciuit ad utilitatem liberandorũ: & cõpatione duarũ inter ſe a contrario ciuitatũ: non utiq; uane ĩ totiuſ rationaliſ creature pulcerrima atq; iuſtiſſima ordinatiõe conſtituit. Deinde ſequit̃. Quiſ ẽ homo qui uiuet & non uidebit mortẽ: eruet animã ſuam de manu inferi? Quiſ ẽ iſte niſi de ſubſtãtia illa iſrael ex ſemĩe Dauid xpriſtuſ iheſuſ: de quo dicit apoſtoluſ: ꝙ ſurgenſ a mortuiſ iã non morit̃: & morſ ei ultra nõ dñabit̃? Sic enĩ uiuit & nõ uidebit mortẽ: ut tñ mortuuſ fuerit: ſed aĩam ſuã eruerit de manu inferi: quo ꝑpter quorũdã ſoluẽda peccata uel infernalia uĩcula deſcẽderat. Eruit autem poteſtate illa de q̃ in euãgelio dicit: poteſtatẽ habeo ponẽdi animã meã: & ptãtem habeo iterũ ſumendi eam.

Sed cetera pſalmi huiuſ que ita ſe habẽt: ubi ſũt miſeratõeſ tue antique dñe: q̃ſ iuraſti Dauid ĩ ueritate tua? Memor eſto domine opprobii ſeruorũ tuorũ: qđ cõtinui ĩ ſinu meo multarũ gentiũ: qđ exprobrauerũt ĩimici tui dñe: quod exprobrauerunt cõmutationem xp̃i tui: utrũ ex perſona dicta ſint illorũ iſraelitaꝝ: q deſiderabãt reddi ſibi promiſſionẽ que facta ẽ ad Dauid: an potiuſ ad xp̃ianorũ q non ſcđm carnẽ ſed ſcđm ſpiritũ ſũt iſraelite: merito queri põt. Dicta ſũt quippe iſta uel ſcripta tp̃e quo fuit Ethan: de cuiuſ nomine titulũ iſte pſalmuſ accepit: et idem tempuſ regni Dauid fuit: ac per hoc non diceretur ubi ſunt miſerationeſ tue antique domine quaſ iuraſti Dauid in ueritate tua: niſi eorũ perſonam ĩ ſe ꝓpheta tranſfiguraret: q longe poſtea futuri erant: quibuſ hoc tempuſ eſſet antiquum qñ regi Dauid iſta promiſſa ſunt. Poteſt aũt intelligi dictũ hoc eſſe propter multaſ genteſ: qñ xp̃ianoſ perſequebant̃ prophetam exprobraſſe illiſ paſſionem xp̃i: quã ſcriptura cõmutationẽ uocat: qm̃ moriẽdo ĩmortaliſ ẽ factuſ. Poteſt & cõmutatio xp̃i ſcđm hoc accipi exprobrata iſraelitiſ: qa cũ eorũ ſperaret̃ futuruſ factuſ eſt gentiũ: & hoc eiſ nunc exprobrabant multe genteſ que crediderũt ĩ eũ per teſtamentũ nouũ: illiſ ĩ uetuſtate remanentibuſ: ut ideo dicat̃ memento dñe opprobrii ſeruorũ tuorum: quia nõ eoſ obliuiſcente ſed potiuſ miſerante dño: & ipſi poſt hoc opprobriũ credituri ſunt. Sed ille quẽ priuſ poſui cõuenientior ſenſuſ mihi uidet̃: ĩimiciſ enĩ xp̃i qbuſ exprobrat̃ ꝙ eoſ ad gẽteſ tranſienſ reliquerit xpriſtuſ: ĩcõgrue uox iſta coaptatur: memẽto dñe opprobrii ſeruorũ tuorũ. Non enĩ ſerui dei nũcupandi ſunt taleſ iudei. Sed eiſ uerba iſta competunt qui cũ graueſ humilitateſ perſecutionũ pro xp̃i noĩe paterent̃: recordari potuerũt excelſũ regnum ſeminiſ Dauid fuiſſe ꝓmiſſũ: et eiuſ deſiderio dicere non deſperando ſed petendo: querẽdo: pulſando: ubi ſunt miſericordie tue antique dñe: q̃ſ iuraſti Dauid in ueritate tua? Memẽto dñe opprobrii ſeruorũ tuorũ: quod cõtinui ĩ ſinu meo multarũ gentiũ: hoc ẽ in interioribuſ meiſ patienter pertuli: ꝙ exprobrauerũt ĩimici tui dñe: ꝙ exprobrauerũt cõmutationẽ xp̃i tui: nõ eã putãteſ cõmutationẽ ſed cõſumationẽ. Quid ẽ autẽ memẽto dñe niſi ut miſereanſ: & ꝓ tollerata patienter humilitate mea reddaſ celſitudinem quã iuraſti Dauid in ueritate tua? Si autem iudeiſ aſſignemuſ hec uerba: illi ſerui dei talia potuerũt dicere: q expugnata terrẽa hieruſalẽ anteq̃ iheſuſ xpriſtuſ hũanituſ naſceret̃ in captiuitatem ducti ſunt intelligenteſ cõmutationẽ xp̃i: qa ſcilicet non per eũ terrena carnaliſq; felicitaſ qualiſ paucaſ anniſ regiſ

Salamonis appuit (sed celestis eēt ac spūalis expectāda quā tūc ignorans īfidelitas gentium cum dei populū exultabat atq; insultabat eē captiuū (quid aliud q̄ xp̄i cōmutationē sed scientibus nesciens exprobrabat: Et ideo quod seqt̄: ubi psalmus iste concluditur: benedictio dn̄i in eternū fiat fiat: (uniuerso populo dei ad celestē hierusalem pertinenti: siue in illis q latebant in testamento ueteri anteq̄ reuelaretē nouū: siue in his qui iā testamento nouo reuelato manifeste pertinere cernuntur ad xp̄m satis congruit (Benedictio quippe dn̄i in semine Dauid: nō ad aliqd̄ tēpus qualis diebus Salamonis apparuit: sed in eternū sperāda ē (in qua certissīa spe dicitē fiat fiat. Illius enim spei ē confirmatio: uerbi huius iteratio (Hoc ergo intelligens Dauid ait in secundo regnorum libro: unde ad istum psalmū digressi sumus: & locutus es pro domo serui tui in longinquum. Ideo autem post paululum ait (Nunc incipe et benedic domum serui tui usq; in eternū etcetera (quia tunc geniturus erat filiū ex quo pgenies eius duceretē ad xp̄m: per quē futura erat domus eius eterna: eadēq domus dei (Domus enī Dauid propter genus Dauid; domus autē dei eadē ipsa propter templū dei (de hōibus factū non de lapidibus: ubi habitet in eternum populus cum deo & in deo suo (& deus cū populo atq; ī populo suo (ita ut deus sit implens populū suū: & populus plenus deo suo: cum deus erit oīa in om̄ibus: ipse in pace premiū q uirtus in bello (Ideo cū in uerbis Nathan dictū sit: & enūciauit tibi dn̄s qm̄ domū edificabis ipsi. postea dictū est ī uerbis Dauid (qm̄ tu dn̄s om̄ipotens deus israel reuelasti aurē serui tui dicens: domū edificabo tibi (Hanc enī domum & nos edificamus bn̄ uiuēdo (& deus ut bn̄ uiuamus opiculādo (Quia nisi dn̄s edificauerit domū: inuanū laborauerunt edificātes eā (Cuius domus cum uenerit ultima dedicatio: tūc fiet illud quod hic p Nathan locutus est deus dicens (Et ponā locum populo meo israel. & plātabo illū & īhabitabit seorsū (& non sollicitus erit ultra et nō apponet filius īiqtatis humiliare eū (sicut ab īicio a diebus qbus cōstitui iudices sup populū meū israel.

Hoc tam magnū bonū quisqs ī hoc seculo & ī hac terra sperat (insipiēter sapit. An quispiam putabit in pace regni Salamonis id esse completū? (Pacē qppe illam scriptam in umbra futuri: excellenti predicatione cōmendat (Sed huic suspitioni uigilanter occursum ē: cum postea q̄ dictum est non apponet filius iniqtatis humiliare eū: continuo subiunctū est (Sicut ab inicio a diebus qbus cōstitui iudices super populū meum israel (Iudices nāq; prius q̄ ibi reges esse cepissent super illū populū fuerant constituti: ex quo terrā promissionis accepit (Et utiq; humiliabat eum filius iniqtatis: hoc est hostis alienigena (per interualla temporū qbus legunt̄ paces alternasse cum bellis (& inueniuntur illic pacis tēpora prolixiora q̄ Salamon habuit: qui. xl. regnauit annos (Nā sub eo iudice q est appellatus Aoth. lxxx. ān̄i pacis fuerunt. absit ergo ut Salamonis tempora ī hac promissione p̄dicta esse credantur. Multo minus itaq; cuiuslibet regis alterius (Non enim quisq̄. eorū ī tanta quāta ille pace regnauit: nec unq̄ omnino gens illa ita regnum tenuit: ut sollicita non fuerit ne hostibus subderetur (quia in tanta mutabilitate rerum humanarum nulli aliquando populo concessa ē tanta securitas: ut huic uite hostiles nō formidaret incursus (Locus ergo iste qui promittitur tam pacate ac secure habitationis: eternus est eternisq; debetur in matre hierusalem libera: ubi erit ueraciter populus israel (hoc enim nomen interpretatur uidens deum. (Cuius premii desiderio pia per fidem uita in hac erumpnosa peregrinatione dicenda est.

PRocurrente igitur per tēpora ciuitate dei: primo in umbra futuri in terrena
scilicet hierusalē regnauit Dauid. Erat aūt Dauid uir ī canticis eruditus: qui
armoniam musicam non uulgari uolu ptate sed fideli uolūtate dilexit: eaq; deo
suo qui uerus ē deus mistica rei magne figuratōne seruiens & diuersorū noīe sonoꝝ
rationabiles moderatusq; concentus cōcordi uarietate compactam bene ordinate
ciuitatis insinuat unitatem. Deniq; omnis fere prophetia eius in psalmis ē: quos cē/
tum qnquaginta liber continet: quē psalmorū uocamus. In quibus nōnulli uolūt
eos solos factos esse a Dauid: qui eius nomine inscripti sunt. Sunt item qui putant
non ab eo factos nisi q prenotant̄ ipsius Dauid. q uero habent in titulis ipī Dauid:
ab aliis factos psone ipsius fuisse coaptatos. Que opinio uoce euāgelica saluatoris
ipsius refutat̄: ubi ait q ipē Dauid in spiritu xp̄m dixerit esse suū dn̄m: qm̄ psalmus
centesimus nonus sic incipit. Dixit dominus dn̄o meo sede a dextris meis: donec ponā
inimicos tuos scabellū pedū tuorū. Et certe idem psalmus non habet ī titulo ipsius
Dauid: sed ipsi Dauid: sicut plurimi. Mihi autē credibilius uident̄ existimare: qui
omnes illos centū & qnquaginta psalmos eius operi tribuūt: eūq; aliquos pnotasse
etiā nōibus aliorū aliqd quod ad rem pertineat figurantibus: ceteros autem nullius
hōis nomen in titulis habere uoluisse: sicut ei uarietatis huius dispositionem q̄muis
latebrosam nō tamen inanē dn̄s inspirauit. Nec mouere debet ad hoc nō credē/
dum: q non nullorū nomina prophetarum qui longe post Dauid regis tempora
fuerunt: qbusdā psalmis ī eo libro legunt̄ inscripta: & que ibi dicūt̄ uelut ab eis dici
uidentur. Neq; enī non potuit ꝓpheticus spiritus ꝓphetanti regi Dauid hec etiam
futurorū prophetarū noīa reuelare: ut rex aliquid qd̄ eorū persone cōuenire ꝓ/
phetice cantaret: sicut rex Iosias exorturus & regnaturus post annos amplius q̄m
trecentos: cuidā prophete q etiā facta eius futura predixit cū suo noīe reuelatus ē.

NVnc iam exspectari a me uideo: ut hoc loco libri huius aperiā: qd in psalmis
Dauid de dn̄o ihesu xp̄o uel eius ecclesia prophetauerit. Ego autem ut hoc
non ita faciam sicut uidetur ipsa exspectatio postulare: quāuis iam ī uno fecerim:
copia q̄ inopia magis impedior. Omnia enī ponere uitande prolixitatis causa ꝓ/
hibeor: uereor aūt ne cū aliq̄ elegero: multis q ea nouerūt uidear magis necessaria
preterisse. Deinde q a testimoniū qd̄ proferē de contextione totius psalmi. debet
habere suffragiū: ut certe nihil sit quod ei refraget̄ si non oīa suffragant̄: ne more
centonū ad rem quā uolumus tanq̄ uersiculos decerpere uideamur: uelut de retro/
grado carmine quod nō de re illa sed de alia longeq; diuersa repiat̄ eē cōscriptum.
Hoc aūt ut in quocūq; psalmo possit ostendi: exponēdus ē totus: qd̄ quāti operis
sit: & aliorū & nostra uolumina in quibus hoc fecimus satis indicant. Legat ergo
illa qui uoluerit & potuerit: & īueniet quot & quāta rex Dauid idēq; propheta de
xp̄o et eius ecclesia prophetauerit: de rege scilicet & ciuitate quā cōdidit.

QVamlibet enī de quacūq; re ꝓprie sint atq; manifeste prophetice locutiones:
necesse ē ut eis enā tropice misceantur: que maxime propter tardiores īgerūt
doctoribus laboriosū disputādi exponendiq; negociū. Quedā tn̄ xp̄ristū & eccle/
siā ipsa pma facie mox ut dicunt̄ ostendūt: & si ex ocio restāt exponēda que in
eis minus intelligunt̄. Quale illud ē in eodē psalmorum libro. Eructauit cor meū
uerbum bonū: dico ego opera mea regi: līgua mea calamus scribe uelociter scribē/
tis. Speciosus forma pre filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis: propterea

benedixit te deuſ ĩ eternũ. Accingere gladium tuũ circa femur tuum potentiſſime. Specie tua & pulcritudine tua: intende proſpere ꝑcede & regna. Propter ueritatẽ & manſuetudinẽ & iuſticiã: & deducet te mirabiter dextera tua. Sagitte tue acute potentiſſi͞e: populi ſub te cadent in corda inimicorũ regiſ. Sedeſ tua deuſ in ſeculoꝝ ſecula: uirga directionis uirga regni tui. Dilexiſti iuſticiã & odio habuiſti ĩiq̃tatẽ: ꝓpterea unxit te deuſ deuſ tuuſ oleo exultationiſ ꝑ ꝑticipibuſ tuiſ. Mirra & gutta & caſia a ueſtimentiſ tuiſ a domibuſ eburneiſ: ex quibuſ delectauerunt te filii regũ in honore tuo. Quiſ nõ hic xpriſtũ quẽ predicamuſ & in quẽ credimuſ quãlibet ſit tarduſ agnoſcat: cũ audeat deũ cuiuſ ſedeſ ẽ in ſecula ſeculorũ: & unctũ a deo utiq; ſicut ungit deuſ: non uiſibili ſed ſpirituali atq; intelligibili criſmate. Quiſ enim tam rudiſ eſt in hac religione uel tam ſurduſ aduerſuſ eiuſ famã longe lateq; diffuſam: ut chriſtũ a chriſmate hoc eſt ab unctione appellatũ eẽ nõ norit. Agnito autem rege xp̃o iã cetera que hic tropice dicta ſũt: quomodo ſit ſpecioſuſ forma ꝑ filiuſ hominum: quadã tanto magiſ amanda atq; miranda quãto minuſ corporea pultritudine: quiſ gladiuſ eiuſ que ſagitte et cetera iſto modo non proprie ſed tropice poſita: iã ſubdituſ ei q regnat propter ueritatẽ & manſuetudinẽ et iuſticiã inqrat ex ocio. Deinde aſpiciat eiuſ eccleſiã tanto uiro ſuo ſpirituali connubio & diuino amore coniunctam: de qua dicitur in hiſ que ſequunẽ. Aſtitit regina a dextriſ tuiſ in ueſtitu deaurato: circũamicta uarietate. Audi filia & uide & ĩclina aurẽ tuam: et obliuiſcere populũ tuum et domũ patriſ tui. Quoniã cõcupiuit rex ſpeciẽ tuã: quia ipſe eſt dñſ deuſ tuuſ: et adorabunt eum filii Tiri in muneribuſ. Vultũ tuum deprecabunẽ omneſ diuiteſ plebiſ: omiſ gloria eiuſ filie regiſ intrinſecuſ in fimbriſ aureiſ circumamicta uarietate. Afferentur regi uirgineſ poſt eã: proxime eiuſ afferenẽ tibi in leticia et exultatione: adducenẽ in templum regiſ. Pro patribuſ tuiſ nati ſunt tibi filii: conſtitueſ eoſ principeſ ſuper omnẽ terrã. Memoreſ erunt nõiſ tui dñe: in omni generatione & progenie. Propterea populi confitebuntur tibi in eternum & in ſeculum ſeculi. Non opinor quenquã ita deſipere: ut hic aliq̃ muliercculam predicari credat atq; deſcribi: cõiugem uidelicet illiuſ cui dictum eſt. Sedeſ tua deuſ ĩ ſecula ſeculoꝝ: uirga directõiſ uirga regni tui. Dilexiſti iuſticiã & odiſti iniqtatem: propterea unxit te deuſ deuſ tuuſ oleo exultationiſ pre ꝑticipibuſ tuiſ: xpriſtum utiq; pre xp̃ianiſ. Hi ſunt enĩ ꝑcipeſ eiuſ: ex quorũ in õmibuſ gentibuſ unitate atq; concordia fit iſta regina: ſicut & in alio pſalmo de illa dicitur: ciuitaſ regiſ magni. Ipſa ẽ ſyon ſpiritualiter. Quod nomen latine interp̃tatũ ẽ ſpeculatio. Speculatur enĩ futuri ſeculi magnum bonum: qm̃ illuc dirigiẽ eiuſ intentio. Ipſa ẽ & hieruſalem eodẽ mõ ſpiritualiter unde multa iã diximuſ: eiuſ ĩimica ẽ ciuitaſ diaboli babilon que confuſio ĩterpretatur. ex qua tñ babilone regina iſta in oĩm gentiũ generatione liberatur: & a peſſimo rege ad optimũ regem id eſt a diabolo tranſit ad xp̃m. Propter quod ei diciẽ: obliuiſcere populum tuum & domũ patriſ tui. Cuiuſ ciuitatiſ impie portio ſunt iſraelite ſola carne non fide: inimici etiam ipſi magni huiuſ regiſ eiuſq; regine. Ad ipſoſ enĩ ueniens & ab eiſ chriſtuſ occiſuſ: magiſ aliorũ factuſ ẽ quoſ non uidit ĩ carne. Vnde ꝑ cuiuſdã pſalmi prophetiã dicit ipſe rex noſter. Erueſ me de contradictionibuſ populi: conſtitueſ me in caput gentiũ. Populuſ quem non cognoui ſeruiuit mihi in auditu auriſ obediuit mihi. Populuſ ergo iſte gentium quẽ non cognouit xp̃uſ preſentia corporali: in quẽ tamẽ xp̃m ſibi annunciatum credit: ut merito de illo dicereẽ in obauditu auriſ obediuit mihi: quia fideſ ex auditu eſt: iſte inquã populuſ additiſ ueriſ & carne & fide iſraelitiſ:

ciuitas est dei: que ipsum quoq; scd̃m carnem peperit christum quando in solis illis israelitis fuit. Inde qppe erat uirgo maria: ĩ qua carnẽ xp̃us ut homo eẽt assũpsit. De qua ciuitate psalmus alius ait. Mater syon dicet homo & homo factus ẽ in ea: & ipse fũdauit eã altissimus. Quis ẽ altissimus nisi deus? Ac per hoc xp̃us deus anteq̃ in illa ciuitate per Mariam fieret: homo ipse in patriarchis & prophetis fundauit eam. Cum igitur huic regine ciuitati dei tanto ante dictum sit per prophetiã qd̃ iam uidemus impleri: pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram. ex filiis qppe eius super omnẽ terrã sunt prepositi principes: cum confiteantur ei populi concurrentes ad eam confessione laudis eterne ĩ seculũ seculi. proculdubio quidqd hic tropicis locutionibus subobscure dictũ est: quoquõ intelligat̃ debet his rebus manifestissimis conuenire.

SIc ait etiam ĩ illo psalmo ubi sacerdos xp̃us quẽadmodũ hic rex aptissime p̃dicatur: dixit dominus domino meo sede a dextris meis donec ponã inimicos tuos scabellum pedũ tuorũ. Sedere christus ad dexterã dei patris creditur nõ uidet̃. Eius etiam inimicos poni sub pedibus eius nondũ apparet. Id igit̃ apparebit ĩ fine: nũc hoc uere creditur post uidebitur. Verum hoc quod sequitur uirgam uirtutis tue emittet dominus ex syon. dominare in medio inimicorũ tuorũ. ita clarũ est ut nõ solũ infideliter & infeliciter: sed etiã impudenter negetur. Et ipsi quippe fatẽt inimici ex syon missam fuisse legem xp̃i quod euangeliũ nos uocamus: & eã uirgã uirtutis eius agnoscimus. Dominari uero eum in medio inimicorũ suorũ: idẽ ipsi iter quos dominatur dentibus & tabescendo & nihil aduersus eum ualendo testantur. Deinde qd̃ paulopost dicit. Iurauit dominus & nõ penitebit eũ. quibus uerbis immutabile futurũ esse signat quod adiungitur. tu es sacerdos in eternũ scd̃m ordinẽ Melchisedech. ex eo q͛ iam nusq̃ ẽ sacerdotium & sacrificiũ scd̃m ordinẽ Aaron: & ubiq; offert̃ sub sacerdote xp̃o. quod protulit Melchisedech quando benedixit Abraam: quis ambigere permittitur de quo & ista dicant̃? Ad hec itaq; manifesta referuntur que paulo obscurius in eodem psalmo posita sunt. que quomodo recte intelligãt̃: in nostris iam popularibus sermonibus notum fecimus. Sic & in illo ubi passionis sue humilitatem per prophetiam xp̃us loquitur dicens. Foderũt manus meas & pedes meos: dinumerauerunt omnia ossa mea. Ip̃i uero considerauerunt et inspexerunt me. Quibus utiq; uerbis in cruce corpus significauit extentũ manibus pedibusq; confixis. & clauorũ transuerberatione cõfossis. eoq; modo se spectaculũ considerantibus & conspicientibus prebuisse. Addens etiã diuiserũt sibi uestimẽta: mea et super uestem meã miserunt sortem. Que prophetia quẽadmodũ impleta sit euangelica narrat historia. Tunc profecto alia recte & intelligunt̃ que ibi minus aperte dicta sunt. cum congruunt his que tanta manifestatione claruerunt. p̃sertĩ cũ & illa que nõ transacta credimus sed presentia contuemur. sicut ĩ eodẽ psalmo leguntur tanto ante predicta ita nunc exhibita iam toto orbe terrarũ cernũtur. Ibi enĩ paulopost dicit̃. cõmemorabunt̃ & cõuertent̃ ad dñm uniuersi fines terre. & adorabũt in conspectu eius om̃s patrie gẽtiũ. qm̃ dñi ẽ regnũ: & ipse dñabit̃ gentiũ.

DE resurrectione quoq; eius neq̃q̃ psalmorum oracula tacuerũt. Nam qd est aliud quod in psalmo tertio ex persona eius canit̃: ego dormiui & somnum cepi: & exurrexi quoniã dominus suscepit me. An forte quisq̃ ita desipit ut credat uelut aliqd magnũ nobis indagare uoluisse prophetã. q͛ dormierit & exurrexerit:

nisi sõnus iste mors eẽt: et euigilatio resurrectio: quã de xp̃o sic oportuit ꝓphetari?
Nam et in quadragesimo multo manifestius id ostenditur: ubi ex persona eiusdẽ
mediatoris more solito tanq̃ preterita narrant̃ que futura prophetabant̃: quoniã
que uentura erant iam in predestinatione et prescientia dei uelut facta erant: q̃a
certa erant. Inimici inq̃t mei dixerũt mala mihi: quãdo morietur et ꝑibit nomen
eius? Et si ingrediebat̃ ut uideret: uana locutũ est cor eius: congregauit iniq̃tatem
sibi. Egrediebatur foras & loquebatur simul in unũ: aduersum me susurrabãt oẽs
inimici mei: aduersũ me cogitabant mala mihi: uerbũ iniquũ constituerũt aduer/
sum me. Nunquid qui dormit non adiciet ut resurgat? Hec certe ita posita sunt
uerba: ut nihil aliud dixisse intelligat̃ q̃ si diceret: nunquid q̃ moritur nõ adiciet
ut reuiuiscat? Superiora quippe demonstrãt mortem ipsius cogitasse & disposuisse
inimicos eius: et hoc actũ esse per eum qui ingrediebat̃ ut uideret: et egrediebat̃ ut
proderet. Cui autẽ hic non occurrat ex discipulo eius factus traditor Iudas? Quia
ergo facturi erant qđ moliebantur: id est occisuri erant eum: ostendens illos uana
malitia frustra occisuros resurrecturum: sic adiecit hunc uersũ uelut diceret. Quid
agitis uani? Quod uestrũ ẽ scelus: meus somnus erit. Nunqd qui dormit nõ adiciet
ut resurgat? Et tamen tam magnum nefas non impune facturos: consequentibus
indicat uersibus dicens. Etenĩ homo pacis mee i quo speraui q̃ edebat panes meos:
ampliauit super me calcaneum suum: id est conculcauit me. Tu autem inquit dñe
miserere mei & resuscita me: et reddam illis. Quis hoc iã neget: q̃ iudeos post passio/
nem resurrectionẽq; xp̃i de sedibus suis bellica strage et excidio fũditus eradicatos
uidet? Occisus enim ab eis resurrexit: et reddidit eis interim temporaneam disci/
plinã: excepto q̄ non correctis seruat quando uiuos & mortuos iudicabit. Nã dñs
ipse Ihesus istum ipsum traditorem suũ per panem porrectum ostẽdens apostolis:
hunc etiam uersum psalmi huius cõmemorauit & in se dixit impletum. Qui edebat
panes meos ampliauit super me calcaneum suum. Quod autem ait in quo speraui:
non congruit capiti sed corpori. Neq; enim nesciebat eum ipse saluator: de quo
ante iam dixerat unus ex uobis diabolus est: sed solet in se membrorũ suorũ trans/
ferre personã: & sibi tribuere quod est illorũ: quia caput et corpus unus est xp̃us.
Vnde illud est in euangelio. Esuriui et dedistis mihi manducare. quod exponens
ait. Quando uni ex minimis meis fecistis mihi fecistis. Se itaq; dixit sperasse: qđ tũc
sperauerunt de Iuda discipuli eius quando est connumeratus apostolis. Iudei aũt
xp̃m quem sperant. moriturum esse non sperant. Ideo quẽ lex & prophete annũ/
ciauerunt: nostrum esse non putant: sed nescio quẽ suum: quẽ sibi alienũ a mortis
passione confingunt. Ideo mirabili uanitate atq; cecitate: uerba que posuimus nõ
mortem & resurrectionem: sed somnũ et euigilationem significare contendũt. Sed
clamat eis etiã q̃ntusdecimus psalmus: propter hoc iocundatũ est cor meũ: et ex/
ultauit lingua mea: insuper & caro mea requiescet in spe: quoniã non derelinques
animam meam in inferno: nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Quis in
ea spe diceret requieuisse carnem suam: ut non derelicta anima sua in inferno: sed
cito ad eam redeunte reuiuisceret: ne corrumperet̃ sicut cadauera corrumpi solent:
nisi q̃ die tertio resurrexit? Quod utiq; dicere non possũt de ꝓpheta & rege Dauid.
Clamat et sexagesimus septimus psalmus. Deus noster deus saluos faciendi: et domini
domini exitus mortis. Quid apertius diceretur? Deus enim saluos faciendi: dñs est
Ihesus quod interpretat̃ saluator siue salutaris. Nam ratio nõis huius hec reddita
est: quando prius q̃ ex uirgine nasceret̃ dictũ est: paries filiũ & uocabis nomẽ eius

Ihesum: ipse enim saluū faciet populum suum a peccatis eorum. In quorum peccatorum remissionem quā sanguis eius effusus est: non utiq; oportuit eum de hac uita exitus alios habere q̄ mortis. Ideo cū dictum esset deus noster deus saluos faciēdi: cōtinuo subiunctum est: et domini domini exitus mortis: ut ostenderetur moriendo saluos esse facturus. Sed mirando dictum est et domini: tanq̄ diceretur. Talis est ista uita mortalium: ut nec ipse dominus aliter ab illa exiret nisi per mortem.

SEd ut iudei tam manifestis huius prophetie testimoniis: etiā rebus ad effectū tam clarum certumq; perductis omnino nō credant: profecto in eis illud im/pletur quod in eo psalmo qui hūc seqtur scriptum est. Cum enim & illic ex psona xp̄i que ad eius passionem pertinent prophetice dicerentur: commemoratum ē qđ in euangelio patuit. Dederunt in escam meā fel: et in siti mea dederunt mihi potū acetū. Et uelut post tale cōuiuiū epulasq; sibi huiuscemodi exhibitas mox ītulit. Fiat mensa eorum corā ipsis in muscipulam: & in retributionem & in scandalum. Obscurentur oculi eorū ne uideant: et dorsum eorum semper incurua. Et cetera que non optando sūt dicta sed optandi specie prophetando predicta. Quid ergo mirum si hec manifesta non uident: quorum oculi sunt obscurati ne uideant. Quid mirum si celestia non suspiciunt: qui ut in terrena sint proni dorsum eorum semper incuruatum est. His enim uerbis translatis a corpore: uicia significantur animorum. Ista de psalmis hoc est de prophetia regis Dauid satis dicta sint. ut aliquis modus sit. Ignoscant autem qui hec legunt. & cuncta illa nouerūt: et de his que fortasse firmiora me pretermisisse uel intelligunt uel existimant non querantur.

REgnauit ergo Dauid in terrena hierusalem filius celestis hierusalem: diuino multū testimonio predicatus: qa et delicta eius tāta pietate supata sūt p sa/luberrimā penitendi humilitatem: ut prorsus inter eos sit de quibus ipse ait. Beati quorum remisse sunt iniquitates: & quorū tecta sunt peccata. Post hunc regnauit eidem populo uniuerso Salamon eius filius: q ut supra dictum est patre suo uiuēte cepit regnare. Hic bonis īitiis malos exitus habuit. Quippe secūde res que sapiētiū animos fatigant magis huic obfuerunt: q̄ profuit ipsa sapientia etiā nūc & deīceps mēorabilis: & tunc longe lateq; laudata. Prophetasse etiā ipe reperit in suis libris: qui tres recepti sunt ī auctoritatem canonicam. Prouerbia Ecclesiastes: Canticum canticorum. Alii uero duo. quorū unus sapientia alter Ecclesiasticus dicitur: ppter eloquii nōnullam similitudinem ut Salamonis dicantur obtinuit consuetudo: nō autē esse ipsius non dubitant doctores eos tamen in autoritatem maxime occidē/talis antiquitus recepit ecclesia. Quorum ī uno q appellatur Sapientia Salamōis: passio xp̄i apertissime prophetatur. Impii quippe īterfectores eius cōmemorant dicentes. Circūueniamus iustum quoniam insuauis ē nobis: et cōtrarius ē operibus nostris: & īproperat nobis peccata legis: & infamat ī nos peccata discipline nostre. Promittit se scientiam dei habere: & filium dei se nominat: factus est nobis intra/ductionem cogitationum nostrarum. Grauis est nobis etiā ad uidendū: quoniam dissimilis est aliis uita illius: & immutate uie eius. Tanq̄m nugaces estimati sumus ab illo: & abstinet se a uiis nostris quasi ab immundiciis. Profert nouissima iustorū: et gloriatur patrem se deum habere. Videamus ergo si sermones illius ueri sunt. et temptemus que uētura sunt illi: & sciemus que erunt nouissima illius. Si enī iustus ē

filius dei: suscipiet illum & liberabit eú de manu cótrariorum. Contumelia & torméto interrogemus illum: ut sciamus reuerentiam illius & probemus patientiam ipsius: morte turpissima condemnemus eú. Erit enim ei respectus in sermonibus illius. Hec cogitauerunt et errauerunt. excecauit enim illos malitia eorum. In ecclesiastico aút fides gentiú futura pdicitur isto modo. Miserere nostri dominator deus omnium: & immitte timorem tuum super omnes gentes. Extolle manum tuam super gentes alienas: & uideát potentiá tuam: ut sicut corá illis sanctificatus es in nobis: ita corá nobis magnificeris in illis: & agnoscant te scd'm quod nos agnouimus te: qa non est deus preter te domine. Hanc sub optandi & precádi spe prophetiá per Ihesú xpm uidemus impletam sed aduersus contradictores non tanta auctoritate proferunt que scripta nó sunt in canone iudeorú. In tribus uero illis quos Salamónis eé cóstat & iudei canonicos habent: ut ostendatur ad xpm et ecclesiá pertinere quod in eis eiusmodi reperitur: operosa disputatio necessaria é: que nos ultra q̃ oportet si nunc adhibeatur extendit. Tamen q in prouerbiis legit uiros impios dicere: abscondamus in terra uirum iustú iniuste: absorbeamus uero eum tanq̃ infernus uiuentem: et auferamus eius memoriá de terra: possessionem eius preciosam apprehendamus non ita obscurum est: ut de christo & possessione eius ecclesia sine laboriosa expositióe nó possit intelligi. Tale quippe aliquid etiam dñs ipse ihesus per euágelicá pabolá ostendit dixisse malos colonos. Hic est heres. Venite occidamus eú: et nostra erit hereditas. Itemq illud in eodé libro quod iam ante perstrinximus cum ageremus de sterili que peperit septem: non nisi de xpo et ecclesia mox ut fuerit pronúciatum consueuit intelligi: ab his qui xpm sapientiam dei esse nouerunt. Sapientia edificauit sibi domum et suffulsit columnas septem: immolauit suas uictimas: miscuit in cratere uinú suú: et parauit mensam suam. Misit seruos suos conuocans cum excellenti predicatione ad craterem dicens. Quis est insipiens diuertat ad me. Et inopibus sensu dixit. Venite & manducate de meis panibus: et bibite uinum qd' miscui uobis. Hic certe agnoscimus dei sapientiam: hoc est uerbú patri coeternú in utero uirginali domum sibi edificasse corpus húanum: et huic tanq̃ capiti membra ecclesiam subiunxisse: martirú uictimas immolasse: mensam in uino et panibus preparasse. Vbi apparet etiá ad sacerdotiú scd'm ordinem Melchisedech insipientes & inopes sensu uocasse: quia sicut dicit apostolus: infirma huius mundi elegit deus ut confunderet fortia. Quibus etiam tamen infirmis quod sequitur dicit. Derelinquite insipientiá ut uiuatis: et querite prudentiam ut habeatis uitam. Participem autem fieri mense illius: ipsú est incipere habere uitam. Nam et in alio libro qui uocatur ecclesiasten ubi ait: nó é bonú homini nisi q mánducabit & bibet: q'd credibilius dicere itelligit: q̃ quod ad ptiipationé mense huius ptinet: quá sacerdos ipse mediator testaméti noui exhibet scd'm ordinem Melchisedech de corpore et sanguine suo? Id ení sacrificiú successit omibus illis sacrificiis ueteris testamenti: que imolabant in umbra futuri. Propter qd' etiá uocem illá in psalmo tricesimo et nono eiusdé mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus. Sacrificiú et oblationem noluisti: corpus aút pfecisti mihi: quia pro illis omibus sacrificiis & oblationibus corpus eius offerté & pticipantibus ministratur. Nam istú ecclesiasten in hac sententia manducandi & bibédi quá sepe repetit plurimúq; cómendat: nó sape carnales epulas uoluptatis satis illud ostendit ubi ait. Melius é ire in domú luctus q̃ ad domú potus. Et paulopost: cor iquit sapientiú i domo luctus: et cor insipientiú i domo epularú. Sed illud magis cómemorandú existimo de hoc libro: quod pertinet ad ciuitates duas:

unam diaboli & alterã xp̄i: et earũ reges: diabolũ & xp̄m. Ve tibi terra inq̄t cuius rex adolescens: & principes tui mane comedunt. Beata tu terra cuius rex tuus filius ingenuorũ & principes tui in tp̄e comedũt in fortitudine & nõ in confusione. Adolescentem dixit diabolũ: propter stulticiã & superbiã & temeritatem & petulãtiam: ceteraq; uicia que huic etati assolent abundare. Xp̄m aũt filiũ ĩgenuorũ. sãctorum scilicet patriarcharũ pertinentiũ ad liberã ciuitatem: ex q̄bus est ĩ carne ꝓgenitus. Principes illius ciuitatis mane manducantes id est ante horam congruã: q̄a nõ expectant oportunã que uera est in futuro seculo felicitatem: festinãter beari huius seculi celebritate cupiẽtes. Principes aũt ciuitatis xp̄i: tẽpus non fallacis beatitudĩs patienter expectant. Hoc ait in fortitudine & nõ in confusione: q̄a nõ eos fallit spes de q̄ dicit apostolus. spes aũt non confundit. Dicit et psalmus. Etenim qui te expectant non confundentur. Iam uero canticũ canticorũ spiritualis quedã sãctorum ẽ uoluptas mentiũ: in cõiugio illius regis & regine ciuitatis: q̄d est xp̄us & ecclesia. Sed hec uoluptas allegoricis tegminibus ĩuoluta ẽ: ut desideretur ardẽtius uideaturq; iocũdius: & appareat sponsus cui dicitur in eodẽ cãtico: eq̄tas dilexit te: & sponsa que ibi audit: caritas in deliciis tuis. Tacite multa transimus cura huius opis terminãdi.

Ceteri post Salamonem reges hebreorũ uix inueniũtur p aliq̄ enigmata doctorum suorũ rerũ ue gestarũ: quod ad xp̄m & ad ecclesiã ptineat prophetasse: siue ĩ iuda siue ĩ israel. Sic enim appellate sũt illius populi partes: ex quo ꝓpter Salamonis offensã tp̄e filii eius Roboam qui patri successit in regnum deo uindicante diuisus ẽ. Proinde tribus decẽ q̄s accepit Ieroboã seruus Salamõis rex eius ĩ samaria cõstitutus: ꝓprie uocabãtur israel: q̄uis hoc uniuersi illius populi nomẽ eẽt. Duabus uero tribubus Iude scilicet & Beniamin: que ꝓpter Dauid ne penitus regnũ stirpis eius fuisset eradicatũ remanserant subiacentes ciuitati hierusalem: Iude nomẽ fuit: q̄a ipsa erat tribus unde Dauid. Beniamin uero tribus altera ad idẽ regnum sicut dixi pertinens erat: unde fuit Saul rex ante Dauid. Sed simul iste due tribus ut dictũ ẽ iuda uocabantur: & hoc nomine discernebantur ab israel: q appellabantur ꝓprie decẽ tribus habẽtes suũ regẽ. Nã tribus Leui q̄m sacerdotalis fuit: dei non regũ seruitio mancipata: terciadecima numerabatur. Ioseph quippe unus ex duodecim filiis israel: nõ unã sicut ceteri singulas: sed duas tribus fecit Effrem & Manassen. Verũtñ etiã tribus Leui ad regnum hierosolimitanum ptinebat magis: ubi erat dei tẽplum cui seruiebat. Diuiso igitur populo p̄mus regnauit in hierusalẽ Roboam rex iuda filius Salamõis: & in samaria Ieroboam rex israel seruus Salamonis. Et cum uoluisset Roboã tanq̄ tirãnidẽ diuise ptis illius bello psequi: prohibitus ẽ populus pugnare cũ fratribus suis. dicẽte deo p prophetã se hoc fecisse. Vñ appuit nullũ in ea re uel regis israel uel populi fuisse peccatũ: sed uolũtatẽ dñi uĩdicãtis impletã fuisse. Qua cognita pars utraq; ĩter se pacata cõq̄euit: nõ. n. religionis sed regni fuerat facta diuisio.

De Ieroboã q̄ impietate idolatrie ... sibi populu ... non destitit deus et ꝓphetas inspirare: et multos sub idolatrie ... custodire.

A. xxii. Verum rex israel Ieroboam: mente puersa nõ credens dei quẽ ueracẽ ꝓmissio sibi regno datoq; pbauerat: timuit ne ueniẽdo ad tẽplũ dei q̄d erat ĩ hierusalẽ: quo scd̄m diuinam legem sacrificãdi causa uniuersi illi genti ueniẽdum fuit: seduceretur ab eo populus: & stirpi Dauid tanq̄ regio semini redderetur: instituit idolatriã in regno suo: & populũ dei secũ simulachrorum cultu obstrictum nefanda ĩpietate decepit. Nec tñ om̄ino cessauit deus nõ solũ illũ regẽ: uerũ etiã successores

et impietatis imitatores populūq; ipsum arguere p prophetas. Nā ibi extiterūt et magni illi insignesq; prophete: q etiam mirabilia multa fecerunt. Helias & Heliseus discipulus eius. Ibi etiā dicenti Helie dñe prophetas tuos occiderūt: altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus et querunt animā meam. Responsum ē illic esse: septem milia uirorum: qui non curauerunt genua ante Baal.

Temq; in regno Iuda ptinente ad hierusalem: etiā succedentiū regum tpibus nō defuerūt prophete: sicut deo placebat eos mittere uel ad prenūciandū qđ opus erat: uel ad corripienda peccata precipiendāq; iusticiā. Nā & illic et si lōge minus q̄ in israel: tñ extiterunt reges q suis inpietatibus deū grauiter offenderēt: & moderatis flagellis cū populo simili plecterentur. Pioꝝ sane regum merita ibi nō parua laudāt. In israel aūt reges alios magis: alios minus: omīs tñ reprobos legimus. Vtraq; igit̄ pars sicut iubebat diuīa prouidētia uel sinebat: uariis et erigebat̄ psperitatibus: & aduersitatibus premebatur: & sic affligebat̄ non solū externis: uerū etiā inter se ciuilibus bellis: ut certis existētibus causis misericordia dei uel ira patesceret: donec eius indignatione crescente uniuersa gens illa a chaldeis debellantibus non solum subuerteretur in sedibus suis: sed etiam ex maxima sui parte transferretur in terras assyriorū: prius illa pars que uocabat̄ israel in tribubus decē: postea uero etiā Iudas euersa hierusalē & templo illo nobilissimo: i qbus terris per ānos septuagita captiuū egit ociū: post quos inde dimissa templū quod euersū fuerat instaurauit. Et q̄uis plurimi eius in alienigenarū degerent terris: nō habuit tñ deinceps duas regni ptes: & duos diuersos in singulis partibus reges: sed i hierusalē pricipes eorū unus eoꝝ erat: atq; ad dei tēplū qđ ibi erat omīs undiq; ubicūq; essent & undecūq; possent: p certa tpa ueniebant. Sed nec tunc eis hostes ex aliis gētibus expugnatores defuerunt. Nā etiā romanoꝝ iā tributarios eos xp̄us iuenit.

Oto aūt illo tempore ex quo redierūt de babilonia post Malachiā: Aggeū & Zachariā q tunc prophetauerūt & Esdrā: nō habuerūt pphetas usq; ad saluatoris aduentū: nisi aliū Zachariam patrē Iohānis: et Elizabet eius uxorem xp̄i natiuitate iā pxima: et eo iā nato Simeonē senē & Annā uiduā iāq; grandeuā: & ip̄m Iohannē nouissimū: q iuuenis iā iuuenē xp̄m non quidē futurū predixit: sed tñ incognitum pphetica cognitōe monstrauit: ppter qđ ipse dñs ait. lex & pphete usq; ad Iohannē. Sed istoꝝ quinq; prophetatio ex euāgelio nobis nota est: ubi et ipsa uirgo mater domini ante Iohannem prophetasse inuenitur. Sed hāc istorum prophetiam iudei reprobi non accipiūt: acceperūt autem qui ex eis innumerabiles euāgelio crediderunt. Tunc enī uere israel diuisus est in duo: diuisione illa que per Samuelē prophetam Sauli regi ē immutabilis prenūtiata. Malachiā uero Aggeū Zachariā & Esdrā: etiā iudei reprobi i auctoritatē canonicā receptos nouissimos habent. Sūt enim & scripta eorum sicut aliorū: q i magna multitudine pphetarū ppauci: & scripserunt que auctoritatē canonicis obtinerent. De quorum predictis que ad xp̄m ecclesiāq; eius ptinēt: nōnulla mihi i hoc ope uideo ponēda eē. Quod cōmodius fiet adiuuāte dño sequēti libro: ne hūc tā plixū ulterius oneremus. AVRELII.

AVGVSTINI [illegible] INCIPIT [illegible] disputata sunt. Ca. I.

DE ciuitatum duarum quarũ dei una seculi huius est altera: in qua nunc ẽ quantũ ad hoĩm genus ꝑtinet etiã ista pegrina: exortu & procursu & debitis finibus me scripturũ eẽ promisi: cum prius inimicos ciuitatis dei q cõditori eius xp̃o deos suos preferunt: et liuore sibi perniciosissimo atrociter inuident xp̃ianis quantum me adiuuaret eius gratia refellissem: quod uoluminibus decẽ ꝑoribus feci. De hac uero mea quã modo cõmemoraui tripertita promissione: decimũ sequentibus quatuor libris ambarũ est digestus exortus. Deinde ꝓcursus ab hoĩe ꝑmo usq; ad diluuiũ libro uno q ẽ huius operis quintusdecimus: atq; ĩ die usq; ad Abraam: rursus ambe sicut in tẽporibus ita & in nostris literis cucurrerunt. Sed a patre Abraam usq; ad regũ tempus israelitaꝝ: ubi sextumdecimum uolumen absoluimus: & inde usq; ad ipsius in carne saluatoris aduentũ: quousq; decimusseptimus liber tendit: sola uidetur in medio stilo cucur/risse dei ciuitas: cum ĩ hoc seculo nõ sola cucurrerint: sed ambe utiq; in genere hũano sicut ab inicio simul suo procursu tp̃a uariauerint. Verũ hoc ideo feci: ut prius ex quo apertiores dei promissiones esse ceperunt usq; ad eius ex uirgine natiuitatem in quo fuerãt que promittebantur ĩplenda: sine ĩterpolatione a cõtrario alterius ciuitatis ista que dei est procurrens distinctius apparet: quãuis usq; ad reuelationẽ testamẽti noui: nõ in lumĩe sed ĩ umbra cucurrerit. Nunc ergo qđ ĩtermiserã uideo eẽ faciẽdũ: ut ex Abrae tp̃ibus quomõ etiã illa cucurrerit quãtũ satis uidet̃ attigã: ut ambe inter se possint cõsideratõe legentiũ cõparari.

SOcietas igitur usq;quaq; mortaliũ diffusa per terras: & in locorũ quãtislibet diuersitatibus unius tamẽ eiusdẽq; nature: quadã cõmunione distinctas utilitates & cupiditates suas quibusq; sectantibus: dum id quod appetitur aut nemini aut non omnibus sufficiat: q̃a non est id ipsũ: aduersũ seipsã plerũq; diuidit̃: et pars partem que preualet opprimit. Victrici enim uicta succũbit: dñationi scilicet uel etiã libertati qualemcũq; pacẽ preferens ac salutẽ: ita ut magne fuerĩt admirationi q perire q̃ seruire maluerũt. Nã in omnibus fere gentibus quodammõ uox nature ista personuit: ut subiugari uictoribus mallẽt quibus contigit uinci q̃ bellica omi/pharia uastatione deleri. Hinc factũ est: ut nõ sine dei prouidẽtia in cuius ꝑtãte ẽ ut q̃sq; bello subiugetur aut subiuget: q̃dam essent regnis prediti q̃dã regnãtibus subditi. Sed inter plurima regna terrarũ in que terrene utilitatis uel cupiditatis est diuisa societas: quã ciuitatẽ mũdi huius uniuersali uocabolo nũcupamus duo regna cernimus longe ceteris prouenisse clariora: assiriorũ primũ: deinde romanorum: ut tp̃ibus ita locis ĩter se ordinata atq; distĩcta. Nã quomõ illud prius: hoc posterius eo modo illud in oriente hoc in occidente surrexit. Deniq; in illius fine huius ĩiciũ cõfestim fuit. Regna cetera ceterosq; reges uelut appẽdices istorũ dixerim. Ninus ergo iã secundus rex erat assiriorũ: qui patri suo Belo successerat regni illius primo regi: q̃n in terra chaldeorũ natus ẽ Abraam. Erat autem tempore illo regnũ sichi/orũ admodũ paruũ: a quo ille undecũq; doctissimus Marcus Varro scribens de gente populi romani: uelut antiquo tp̃e exorsus est. Ab his enĩ sichimorũ regibus ad athenienses peruenit: a q̃bus ad latinos: inde ad romanos: sed ante conditã romã ĩ compatione regni assiriorũ perexigua ista mẽorant̃. Quãuis athenienses ĩ grecia plurimũ claruisse fateatur etiã salustius romanus historicus: plus tñ fama q̃ re ipsa. Nam loquens de illis atheniensium inquit res geste sicuti ego existimo satis ample

magnificeq; fuerunt. Verum aliquādo fuerūt minores tñ q̄ fama ferunt. Sed quia prouenere ibi scriptorū magna ingenia per terrarū orbem: athenienſium facta pro maximis celebrant. Ita eorū qui fecere uirtus tanta habetur: quātum eam uerbis potuere extollere preclara ingenia. Accedit huic ciuitati non parua etiam literis et philosophis gloria: q ibi potissimū talia studia uiguerunt. Nā quātum attinet ad īperiū: nullū maius primis temporibus q̄ assiriorū fuit: nec tā lōge lateq; diffusum. Quippe ubi Ninus rex Beli filius uniuersā asiā que totius orbis ad numerū partiū tertia dicitur: ad magnitudinem uero dimidia reperitur: usq; ad libie fines subegisse tradit. Solis quippe indis in partibus orientis nō dñabat: quos tñ eo defūcto Semiramis uxor eius est aggressa bellando. Ita factum est: ut quicūq; in illis terris populi siue reges erant: assiriorū regno dicioniq; parerent: & quidquid imperaretur efficerent. Abraam ergo in eo regno apud chaldeos Nini tpibus natus est. Sed qm̄ res grece historie multo sunt nobis q̄ assirie notiores: et p grecos ad latinos: ac deīde ad romanos qui etiā ipsi latini sūt tēporū seriē deduxerūt: qui gentē populi romāi in originis eius antiquitati rimati sunt: ob hoc debemus ubi opus ē assirios mēorare regessur appareat quemadmodū babilonia q̄si prima roma cum peregrina in hoc mūdo dei ciuitate procurrat. Res autē quas propter cōparationē ciuitatis utriusq; terrene scilicet et celestis huic operi oportet inserere: magis ex grecis & latinis ubi ipsa roma q̄si secunda babilonia est debemus assumere. Quādo ergo natus ē Abraā secūdi reges erāt: apud assirios Ninus: apud sichimos Cycrops. Primi autē: illic Belus hic Agialeus fuerunt. Cum uero egresso Abraam de babilonia promisit ei deus ex illo magnam futuram gentem: & in eius semine oīm gentium benedictionem: assirii quarum regē habebāt: sichimi quintū. Apud illos enim regnabat filius Nini post matrem Semiramidem: que ab illo interfecta perhibetur: ausa filiū mater icestare concubitu. Hanc putant nōnulli condidisse babilonē: quā qdē potuit instaurare. Quando autē uel quomodo condita fuerit iu sextodecimo libro diximus. Filiū porro Nini & Semiramidis qui matri successit in regnū: quidā etiā ipsū Ninū: qdā uero deriuato a patre uocabolo Niniū uocāt. Sichimorū aūt regnū tūc tenebat Tellexion. Quo regnāte usq; adeo ibi mitia & leta tēpora fuerūt: ut eū defūctum uelut colerēt deū sacrificādo & ludos celebrādo: quos ei p̄mitus istitutos ferunt. Quib9 regnantibus apud Assirios: atq; Sicionios Abrae centenario e' promissione sit natus: uel ipsi Ysaac sexagenario Esau et Jacob gemini de Rebecca sint editi.

Huius tpibus etiam Ysaac ex promissione dei natus est: centenario patri filius Abrae: de Sara coniuge que sterilis & anus iam spem prolis amiserat. Tunc & assiriis qntus erat rex Arabus: ipsi uero Ysaac sexagenario nati sūt filii gemini Esau & Iacob: quos ei Rebecca uxor peperit auo eorū Abraam adhuc uiuente: & centū sexaginta etatis annos agente: q expletis centū septuaginta qnq; annis defunctus ē: regnantibus apud assirios Xerse illo antiqore qui etiā Baleus uocabatur: & apud sichimos Thyriaco: quē qdam Thyrimachū scribunt septimis regibus. Regnū aūt arguiorum simul cū Abrae nepotibus ortū est. ubi primus regnauit Ynachus. Sane qd̄ pretereundū nō fuit: etiā apud sepulcrū septimi sui regis Thyriaci sacrificare sichimos solere Varro refert. Regnantibus porro octauis regibus Armamitre assiriorū: sichimorū Leucippo: & p̄mo arguiorū Macho: deus locutus ē ad Ysaac: atq; ipsi quoq; eadē que patri eius duo illa promisit: semini scilicet eius terrā Chanaan: & in eius semine benedictionē cunctarū gentiū. Hec ipsa promissa sunt etiā filio eius nepoti Abrae qui est appellatus primo Iacob: post israel: cū iam bellonus rex

nonus assirijs & Phoroneus Machi filius secūdus regnaret Argiuis. Leucippo apud sicihionios adhuc permanente. His temporibus grecia sub Phoroneo Argolico rege: legum & iudiciorū quibusdā clarior ē facta institutis. Phegous tamē frater huius Phoronei iunior cū esset mortuus. ad eius sepulcrū templū est constitutum in quo coleretur ut deus: & ei boues immolarent. Credo honore tāto ideo dignū putarūt: qa in regni sui parte pater quippe loca ambobus distribuerat in quibus eo uiuente regnarent. iste sacella cōstituerat ad colendos deos. & docuerat obseruari tempora per menses atq; annos: quid eorum quatenus metirent atq; numerarent. Hec in eo noua mirantes rudes adhuc hoīes: morte subita deum esse factum siue opinati sūt siue uoluerunt. Nam et Yo filia Machi fuisse perhibetur: que postea Ysis appellata: ut magna dea culta ē in egipto. quāuis alii scribāt eam ex ethiopia i egiptū uenisse reginam: & q̄ late iusteq; imperauerit. eisq; multa commoda & literas istituerit. hūc honorem ei habitum esse diuinū posteaq̄ ibi mortua ēēt tantū honorē ut capitali crimine reus existeret: si quis eam fuisse hominem diceret.

Regnantibus assiriorū decimo rege Baleo & sicihioniorū nono Mesappo. q etiā cephisos a qbus traditur: si tñ duum nominum homo unus fuit. ac non potius alterū pro altero putauerunt fuisse hoīem: q in suis posuerunt scriptis alterū nomē: cū rex argiuorū tertius Apis esset. mortuus ē Ysaac annorū centū .lxxx: et reliquit geminos suos ānorū cētū et uigīti. Quorū minor Iacob pertinens ad ciuitatē dei de q̄ scribimus maiore utiq; reprobato. habebat duodecim filios: quorū illum q uocabat Ioseph. mercatoribus in egiptū transeūtibus fratres adhuc Ysaac auo eorū uiuēte uendiderant. Stetit autem ante Pharaonem Ioseph. quādo ex humilitate quam pertulit sublimatus ē cū triginta ānorū esset. qm̄ somnia regis diuine interpretatus: prenuntiauit septem ubertatis ānos futuros. quorū abundantiā prepollentem cōsequentes alii septē steriles fuerant consūpturi. & ob hoc eum rex prefecerat egipto de carcere liberatū. quo eum coniecerat integritas castitatis: quam fortiter seruans male amanti dñe & male credulo dño mētiture. ueste etiam derelicta de manibus attrahētis aufugiens nō cōsensit ad stuprū. Secūdo aūt anno septē annorū sterilū: Iacob i egiptum cū omnibus suis uenit ad filiū. agens annos centū & triginta sicut interroganti regi ipse respondit. cum Ioseph ageret triginta & nouem ad triginta scilicet quos agebat qñ a rege honoratus ē additis septem ubertatis & duobus famis.

His tēpibus rex argiuorū Apis nauibus transuectus in egiptum: ibi cū mortuus fuisset factus ē Serapis oīum maximus egiptiorum deus. Nominis aūt huius cur non Apis etiā post mortē sed Serapis appellatus sit. facillimam rationē Varro reddidit. Quia enim arca in qua mortuus ponit qd̄ oēs iā sarcofagū uocant soros dicitur grece: & ibi eū sepultū uenerari ceperunt priusq̄ tēplum eius eēt extructū: uelut Sorosapis uel Sorapis primo: deinde una litera ut fieri assolet commutata: Serapis dictus est. Constitutū est etiā de illo ut quisqs eū fuisse hominem dixisset: capitalē penderet penā. Et qm̄ fere in omnibus tēplis ubi colebant Ysis & Serapis: erat etiā simulachrū qd̄ digito labiis impresso admonere uideret ut silentiū fieret: hoc significare idem Varro existimat ut hoīes eos fuisse taceret. Ille autē bos quē mirabili uanitate decepta egiptus in eius honorē delitiis affluentibus alebat: qm̄ eū sine sarcofago uiuū uenerabant. Apis nō Serapis uocabat. Quo boue mortuo qm̄ querebatur & repertebat uitulus coloris eiusdē. hoc ē albis qbusdā maculis similiter

insignitus mirũ & quiddã diuinitus sibi procuratũ esse credebant. Nõ enĩ magnũ erat demonibus ad eos decipiendos: fãtasiam talis tauri quã sola cerneret ostẽtare uacce concipienti atq; pregnanti: unde libido matris attraheret quod in eius fetu iã corporaliter appareret: sicut Iacob de uirgis uariatis ut oues & capre uarie nascerentur effecit. Quod enĩ homĩes coloribus & corpibus ueris: hoc demones figuris fictis facillime possunt animalibus concipientibus exhibere.

Apis autem rex non egiptiorũ sed argiuorũ mortuus est in egipto. Huic filius Argus successit in regnũ. Ex cuius nomine Argi et ex hoc Argiui appellati sunt. Superioribus aũt regibus: nondũ uel locus uel gens habebat hoc nomẽ. Hoc regnãte apud argiuos: & apud sicimos Eracho: apud assirios uero adhuc manente Baleo: mortuus ẽ Iacob in egipto annorũ centũquadragintaseptẽ cum moriturus filios suos et nepotes ex Ioseph bñdixisset: xp̃mq; aptissĩe ꝑphetasset dicens in bñdictione Iude: nõ deficiet pricẽps ex iuda & dux de femoribus eius: donec ueniant que reposita sũt ei: et ipse erit expectatio gẽtiũ. Regnãte Argo cepit uti frugibus grecia & habere segetes in agricultura: delatis aliunde seminibus. Argus quoq; post obitũ deus haberi cepit: tẽplo & sacrificiis honoratus. Qui honor eo regnãte & ante illũ delatus ẽ hõi ꝑuato & fulmĩato cuidã Omogiroseo ꝙ ꝑmus ad aratrum boues iũxerit.

Regnantibus assirioꝝ duodecimo Ermasco & undecimo sicimoꝝ Plemineo et argis adhuc manẽte Argo: mortuus ẽ Ioseph in egipto ãnoꝝ centũ & decẽ. Post cuius mortẽ populus dei mirabiliter crescens mansit in egipto cẽtumq̃dragintaq; annos: tranquille prius donec morerenẽ qbus Ioseph notus fuerat. Deinde qa íuidebat̃ incremẽtis eius eratq; suspectus: quousq; inde liberaretur ꝑsecutõibus affligebat̃ ĩnumeris: iter quas tamẽ diuinitus fecundata multiplicatione crescebat: et laboribus premebatur intolerabilis seruitutis. In assiria uero et grecia per idem tempus regna eadem permanebant.

Cum ergo regnaret assiriis q̃rtusdecimus Safrus: & sicimis duodecimus Ortopolus: & Criasus qntus argiuis: natus ẽ in egipto Moyses: per quẽ populus dei de seruitute egyptia liberatus ẽ. In q̃ eũ ad desiderandũ sui creatoris auxilium sic exerceri oportebat. Regnantibus mẽoratis regibus: fuisse a quibusdam creditur Promotheus: quem propterea ferunt de luto formasse hoĩes: qa optimus sapientie doctor fuisse perhibetur: nec tñ ostendit̃ q eius tẽporibus fuerit sapientes. Frater eius Athlas magnus fuisse astrologus dicit̃. Vnde occasionẽ fabula ĩuenit: ut eum celũ portare cõfingeret: quãuis mons eius nomĩe nũcupet̃: cuius altitudinẽ potius celi portatio in opinionẽ uulgi uenisse uideat̃. Multa quoq; alia ex illis in grecia tpibus confingi fabulosa ceperunt: sed usq; ad Cycropem regem athenensiũ: quo regnante eadem ciuitas etiã tale nomen accepit: & quo regnante deus per Moysen perduxit ex egipto populũ suũ: relati sunt in deorũ numerũ aliq mortui ceca et uana consuetudine ac superstitione grecorũ. In quibus Girasi regis coniunx melãcomices: & Forbas filius eoꝝ q post patrẽ rex argiuoꝝ sextus fuit: & septimi regis Triope filius Iasus: & rex nonus Stenelas siue Steneleus: uarie qppe ĩ diuersis auctoribus ĩuenit̃. His tpibus etiã Mercurius fuisse perhibet̃ nepos athlantis ex Vitia filia eius: quod uulgatiores etiã litere personãt: multarũ autẽ artiũ peritus claruit: quas & hõibus tradidit quo merito eũ post mortẽ deum esse uoluerunt siue etiam

Apis rex Argiuorum

Argus: ex quo Argiui

Eracho sicimorum rex

Baleo Assyriorum rex

Quo tempore grecia cepit frugibus uti.

Omogirus

Quo tempore mortuus est Ioseph.

Moyses

crediderunt. Posterior fuisse Hercules dicitur: ad ea tñ tpa pertinens argiuorum: q̄uis nonnulli eum Mercurio preferant tpe: quos falli existimo. sed quolibet tpe nati sint: constat inter historicos graues q hec antiq̄ literis mādauerūt: ambos hoīes fuisse: & q̄ mortalibus ad istā uitam cōmodius ducendā beneficia multa cōtulerīt: honores ab eis meruisse diuinos. Minerua uero lōge his āciqor. Nā tpibus Ogygii ad locū q tritonis dicit̄ uirginali ferī appuisse etate: unde et Tritonia nūcupata ē multorū sane operū inuentrix: & tāto procliuius dea credita: q̄to minus origo eius innotuit. Quod enī de capite Iouis nata canit̄: poetis et fabulis nō historie rebusq; gestis est applicandum. Quāq̄ Ogygius ipse qñ fuerit: cuius tpibus etiam diluuium magnū factū est: non illud maximū in quo nulli hoīes euaserūt nisi qui ī arca eē potuerunt: q̄ gentiū nec greca nec latina nouit historia: sed tamē maius q̄ post ea tpe Deucalionis fuit: inter scriptores historie nō cōuenit. Nā Varro inde exorsus ē librū: cuius mentionē superius feci: et nihil sibi ex quo perueniat ad res romanas proponit antiquius q̄ Ogygii diluuium: hoc est Ogygii factū temporibus. Nostri autem qui cronicā scripserūt prius Eusebius post Hieronimus: qui utiq; p̄cedētes aliquos historicos in hac opinione secuti sunt: post annos amplius q̄ trecentos iam secundo argiuorum Foroneo rege regnante: Ogygii diluuiū fuisse commēorat. sed quolibet tpe fuerit iam tñ Minerua tanq̄ dea colebat: regnāte athenienſibus Cycrope: sub quo rege etiā ipam uel instauratam ferūt uel conditam ciuitatem.

NAm ut athene uocarent̄ quod certe nomen a Minerua est que grece athena dicit̄: hanc causam Varro indicat. Cum appuisset illic repente oliue arbor et alio loco aqua erupisset: regē prodigia ista mouerunt. Et misit ad Apollinē delphicū sciscitatum: quid intelligendū esset quid ue faciendū. Ille respondit q̄ olea Mineruā signaret: unda Neptunū: et q̄ esset in ciuium potestate ex cuius nomīe potius duoꝝ deorū quorum signa illa essent ciuitas uocaret̄. Isto Cycrops oraculo accepto ciues om̄s utriusq; sexus: mos enī eis tūc in eisdem locis erat ut etiam femine publicis consultationibus īteressent: ad ferendum suffragiū conuocauit. Consulta igit̄ multitudine mares ꝑ Neptuno: femine pro Minerua tulere sententias. Et qa una plus inuenta ē feīnarū: Minerua uicit. Tunc Neptunus iratus marinis fluctibus exestuātibus terras atheniensiū populatus ē: qm̄ spargere latius quolibet aquas difficile demonibus nō est. Cuius ut iracundia placaret̄: triplici supplitio dicit idem auctor ab atheniensibus affectas eē mulieres: ut nulla ulterius ferrent suffragia: ut nullus nascentiū maternū nomē acciperet: ut ne quis eas athenias uocaret. Ita illa ciuitas mater ac nutrix liberaliū doctrinaꝝ: & tot tantoꝝq; philosophoꝝ q̄ nihil habuit grecia clarius atq; nobilius: ludificātibus demonibus de lite deorum suorum maris & feīe: & de uictoria ꝑ feīas: femine athenas nomē accepit. Et a uicto lesa ipam uictricis uictoriā pūire cōpulsa ē: plus aq̄s Neptūi q̄ Minerue arma formidās. Nā ī mulieribus que sic punite sūt: et Minerua que uicerat uicta ē. Nec affuit suffragatricibus suis: ut suffragiorum deīceps ꝑdita ptāte & alienatis filiis a nōibus matrū: atheneas saltē uocari liceret: & eius dee mereri uocabolū quā uiri dei uictricem fecerāt ferēdo suffragium de quo satis apparet que & quāta hinc dici possent: nisi sermo ad alia pperaret.

ATtamen Marcus Varro non uult fabulosis aduersus deos fidē adhibere figmentis: ne de maiestatis eorū dignitate indignū aliqd sētiat. Et ideo nec ariopagon ubi cū atheniēsibus Paulus apostolus disputauit: ex quo loco ariopagite

appellati sunt curiales urbis eiusdē uult inde accepisse nomē: q Mars q grece Ares dicitur· cū homicidii crimine reus fieret: iudicantibus duodecim diis in eo pago sex sententiis absolutus est: & qa ubi paris numeri sententie fuissent: preponi absolutio damnationi solebat. Sed contra istā que multo est āplius celebrata opinionē aliā quādam de obscurarū noticia literarū causā nōis huius tonat astruere: ne ariopagon athenienses de nōie Martis & pagi quasi Martis pagum nominasse credātur: iniuriā uidelicet numinū a qbus litigia uel iudicia existimat aliena: nō minus hoc quod de Marte dicit falsum esse asseuerans q̄ illud quod de tribus deabus Iunone scilicet & Minerua et Venere: que pro malo aureo adipiscēdo apud iudicē Paridē de pulcritudīe excellentia certasse narrant: & ad placandos ludis deos q delectant seu ueris seu falsis istis criminibus suis: inter theatricos plausus cantant atq; saltant. Hec Varro nō credidit: ne deorū nature seu moribus credat incongrua: & tñ non fabulosā sed historicam rōem de athenarū uocabolo reddens tantam Neptuni et Minerue litē suis literis inserit: de cuius nōie potius illa ciuitas uocaret: ut cum pdigiorū ostentatione cōtenderent: inter eos iudicare nec Apollo consultus auderet: sed deorum iurgiū finiendū sicut mēoratarū triū dearū ad Paridem Iupiter: ita & iste ad hoīes mitteret: ubi uiceret Minerua suffragiis: et i pena suarū suffragatricū uinceretur. que i aduersarius suis uiris obtinere athenas potuit: & amicas suas feminas atheneas habere nō potuit. His tēporibus ut Varro scripsit regnāte atheniensibus Cranao successore Cycropis: ut autē nostri Eusebius & Hieronimus adhuc eodem Cycrope permanēte: diluuiū fuit qd' appellatū est Deucaliōis: eo q ipse regnabat i earū terrarū ptibus ubi maxie factum est. Quo tpore Moyses popu[lum] dei de egipto eduxerit: q[uo] Iesu Naue: [qui] eidem successit: q[uorum] regu[m] etate sit mortuus.

Hoc autē diluuiū nequaq̄ ad egiptū atq; ad eius uicinia puenit. Eduxit ergo Moyses ex egipto populū dei nouissīo tpe Cycropis atheniensiū regis: cum apud assirios regnaret Ascatades: apud sichimos Maratus: apud argiuos Triopas. Educto autē populo in monte syna diuinitus acceptā tradidit legem: quod uetus dicit testamentū qa promissiones terrenas habet: & per Ihesum xp̄m futurū erat testamentū nouū quo regnū celorū promitteret. Hunc enī ordinē seruari oportebat: sicut in unoquoq; hoīe q in deū proficit id agit quod ait apostolus: ut non sit prius qd' spūale ē sed qd' aīale: postea spūale: qm sicut dicit et uerum est: pmus homo de terra terrenus: secūdus homo de celo celestis. Rexit autē populū Moyses per annos quadraginta in deserto: et mortuus est annorū centū & uiginti: cū xp̄m etiā ipse prophetasset per figuras obseruationū carnaliū in tabernaculo: & sacerdotio & sacrificiis: aliisq; misticis plurimisq; mādatis. Moysi successit Ihesus Naue: et in terra pmissionis introductū populū collocauit ex auctoritate diuīa: debellatis gētibus a qbus eadē loca tenebant: q cum populū rexisset post mortē Moysi uiginti et septem annos: etiā ipse defunctus est regnante apud assirios octauodecīo Amintā: apud sichimos sextodecimo Corace: apud argiuos decimo Danao: apud athenienses quarto Erictonio. De sacris falsorum deorum q reges grecie illis temporibus constituerunt [illegible] Israel de egipto usq; ad obitu Iesu Naue dinumerant.

Post hec tpa id est ab exitu israel ex egipto usq; ad mortem Ihesu Naue: per quē populus idem terrā repromissionis accepit: sacra sunt instituta diis falsis a regibus grecie: que mēoriā diluuii & ab eo liberationis hoīm uiteq; tunc erūnose: modo ad alta: modo ad plana migrantium: solēni celebritate reuocarūt. Nam et lupercorū per sacram uiā ascensū atq; descensū sic interpretant: ut ab eis significari

dicant hoīes q propter aque inundationē summa montiū petiuerūt: & rursus eadē residente ad ima redierūt. His tpibus Diuonium q etiā liber pater dictus ē: & post mortē deus habitus: uitē ostendisse ferunt ī actica terra hospiti suo. Tunc Apollini Delphico instituti sunt ludi musici: ut placaretur ira eius qua putabāt afflictas eē sterilitate grece regiones q a nō defenderūt templū eius qd rex Danaus cum easdē terras bello inuasisset incēdit. Hos autē ludos ut instituerent oraculo sūt eius admo/niti. In actica uero rex Erictonius ei ludos primus instituit: nec ei tantum sed etiā Minerue: ubi premiū uictoribus oleū ponebat: q eius fructus inuentricē Mineruā sicut uini Liberum tradunt. Per eos ānos a rege Xanto cretensiū: cuius apud alios aliud nomen inuenimus rapta phibet europa: & īde geniti Radamātus Sarpedon & Minos: quos magis ex eadē muliere filios Iouis esse uulgatū est. Sed taliū deoꝝ cultores illud qd de rege cretensiū diximus historice ueritati: hoc autē qd de Ioue poete cantant: theatra cōcrepant: populi celebrant uanitati deputant fabulaꝝ: ut esset unde ludi fierent placandis numinibus etiam falsis eoꝝ criminibus. His tpibus Hercules in tyria habebatur clarus. Sed nimirū alius non ille de quo supra locuti sumus. Secretiore quippe historia plures fuisse dicūt & Liberi patres & Hercules. Hunc sane Herculē cuius ingentia duodecī facta numerant: inter que Anteya sci afri necem non cōmemorant q ea res ad alterū Herculē pertinet in oeta monte a seipso incensū produnt suis literis: cū ea uirtute qua monstra subegerat morbū tñ quo lāguebat sustinere non posset. Illo tempore uel rex uel potius tirānus Busiris suis diis suos hospites immolabat: quem filium perhibent fuisse Neptuni ex matre Libia filia Epaphi. Verū non credatur hoc stuprū perpetrasse Neptunus: ne dii accusent: sed poetis & theatris tribuant ista: ut sit unde placentur. Erictonii regis athenensiū: cuius nouissimis ānis Ihesus Naue mortuus reperit Vulcanus & Mi/nerua parentes fuisse dicunt. Sed qm Mineruā uirginē nolūt ī amborū cōtentōe Vulcanū cōmotū effudisse aiunt semen in terrā: atq; inde hōi nato ob eā causam tale indirū nomē. Greca enī lingua erix cōtentio et thon terra ē. ex qbus duobus cōpositum uocabolū ē Erichtonius. Verū qd fatendum est refellunt & a suis diis repellunt ista doctiores: q hanc opinionem fabulosam hinc exortā ferunt: quia in templo Vulcani & Minerue q ambo unū habebant athenis: expositus inuentus ē puer dracone inuolutus: q eū significauit magnū futurū: et propter hoc cōe tēplū cum essent parentes eius ignoti: Vulcani et Minerue dictum esse filiū. Nōis tñ eius originē fabula illa potius q̄ ista designat historia. Sed quid ad nos hoc cum isti in ueracibus libris hoīes instruant religiosos: illud in fallacibus ludis demones delectet impuros? Quos tñ illi religiosi tanq̄ deos colūt: & cum de illis hec negant ab omni eos crimine purgare nō possunt: qm ludos eis poscentibus exhibent ubi turpiter a/gunt: que uelut sapienter negant: & his falsis ac turpibus dii placant. Ubi etiam si fabula cātat tā hoīm crimē q̄ numinū falsū: delectan tñ falso crimie crimē ē uerū.

Post mortē Ihesu Naue populus dei iudices habuit: qbus tpibus alternauerūt apud eos & humilitates laborū p eoꝝ peccatis: & prosperitates cōsolationum ppter miseratione dei. His tpibus fabule facte sūt de Triptolemo q iubēte Cerere anguibus portatus alitibus indigentibus terris frumēta uolando cōtulerit. De mi/notauro q bestia fuerit īclusa laberintho: quo cū ītrassēt hoīes īextricabili errore īde exire nō poterāt. De cētauris q equoꝝ hoīmq; natura fuerit cōiuncti. De cer/bero q sit triceps īferoꝝ cāis. De Frixo & Helle eius sorore q uecti ariete uolauerūt.

De Gorgone ꝙ fuerit crinita ſerpentibuſ & aſpicienteſ conuertebat in lapideſ. De Bellorofonte ꝙ equo pennis uolante ſic uectuſ. qui equuſ Pegaſuſ dictuſ eſt. De Amphione ꝙ cithare ſuauitate lapideſ mulſerit & attraxerit. De fabro Dedalo et eiuſ filio Icaro ꝙ ſibi coaptatiſ penniſ uolauerint. de edippo: q monſtrũ quoddã quod ſpīga dicebat hũana facie q̃drupeſ ſoluta: que ab illa pꝓpõi ſolebat uelut īſolubili queſtione ſuo p̃cipitio perire cõpulerit. De Antheo quẽ necauit Herculeſ ꝙ filiuſ terre fuerit: ꝓpter qđ cadenſ ĩ terrã fortior ſoleret aſſurgere. Et ſi qua forte alia pretermiſi. He fabule ad bellũ uſq; troianũ ubi ſecundum librũ Marcuſ Varro de populi romani gẽte finit ex occaſione hiſtoriarũ que reſ ueratiter geſtaſ cõtinẽt: ita ſũt ingeniiſ hoīm ficte: ut nõ ſint opprobriiſ numinũ affixe. Porro aũt qcũq; finxerint a Ioue ad ſtuprũ raptũ pulcerrimũ puerum Ganimedẽ: qđ nephaſ rex Tãtaluſ fecit: & Ioui fabula tribuit. Vel Danaeſ p imbrẽ aureũ appetiſſe cõcubitũ: ubi intelligit̃ pudicicia mulieriſ auro fuiſſe corrupta: que illiſ temporibuſ uel facta uel ficta ſunt: aut facta ab aliiſ & ficta de Ioue: dici non poteſt quantum mali de hoīm preſumſerũt cordibuſ: ꝙ poſſent iſta patienter ferre mendacia: que tñ etiam libenter amplexi ſunt. Qui utiq; quãto deuotiuſ Iouem colunt: tanto eoſ q hec de illo dicere auſi ſunt ſeueriuſ punire debuerunt. Nunc uero nõ ſolũ eiſ q iſta finxerunt irati nõ ſunt: ſed niſi talia figmenta etiã in theatriſ agerent: ipſoſ deoſ potiuſ iratoſ habere timuerunt. Hiſ tẽporibuſ Latona Apollinẽ peperit: non illum cuiuſ oracula ſolere conſuli ſuperiuſ loquebamur: ſed illũ quẽ cum Hercule ferũt Ameneti regiſ armẽta pauiſſe. Qui tñ ſic ẽ deuſ credituſ: ut plurimi ac pene omneſ unum eundẽq; Apollinẽ fuiſſe opinent̃. Tunc & Liber pater bellauit in india: q multaſ habuit ĩ exercitu feminaſ que bache appellate ſũt: non tã uirtute nobileſ q̃ furore. Aliqui ſane & uictũ ſcribũt iſtũ Liberum & uinctũ: nõnulli & occiſũ in pugna a Perſeo: ſnec ubi fuerit ſepultuſ tacent. Et tamẽ eiuſ uelut dei nomine per ĩmundoſ demoneſ bachanalia ſacra: uel potiuſ ſacrilegia ſunt inſtituta. De quorum rabioſa turpitudine poſt tam multoſ annoſ ſic ſenatuſ erubuit: ut in urbe romana eſſe prohiberet. Per ea tempora Perſeuſ et uxor eiuſ Andromeda poſteaq̃ ſunt mortui: ſic eoſ in celum eſſe receptoſ crediderũt: ut imagineſ eorum ſtelliſ deſignare: eorumq; appellare nõibuſ non erubeſcerent nec timerent. de theologis poetis

PEr idem tẽporiſ interuallũ extiterũt poete q etiã theologi dicerent̃: q̃m de diiſ carmĩa faciebãt: ſed talibuſ diiſ q licet magni hoīeſ tamen hoīeſ fuerunt: aut mũdi huiuſ quẽ ueruſ deuſ fecit elemẽta. Sunt autẽ ĩ prĩcipatibuſ & poteſtatibuſ pro uoluntate creatoriſ & non ſuiſ meritiſ ordinati: & ſi quid de uno uero deo ĩter multa uana & falſa tecinerũt: colendo cũ illo alioſ q dii non ſunt: eiſq; exhibendo famulatum qui uni tantũ debetur deo: non ei utiq; rite ſeruierunt: nec a fabuloſo deorũ ſuorum dedecore etiã ipſi ſe abſtinere potuerũt. Ex quorum numero fuiſſe phibent̃ Orpheuſ: Muſeuſ: Linuſ. Verũ iſti theologi deoſ coluerũt: nõ p diiſ culti ſũt: q̃uiſ Orpheũ neſcio quomõ inferniſ ſacriſ uel potiuſ ſacrilegiſ preficere ſoleat ciuitaſ impiorum. Vxor aũt regiſ Adamãtiſ que uocabat̃ Yno: & eiuſ filiuſ Melicerteſ p̃cipitio ſpõtaneo ĩ mari perierũt: & opinione hominũ in deoſ relati ſũt. ſicut & alii hoīeſ eorum tẽporum ĩter quoſ fuerũt Caſtor et Pollux. Illam ſane Melicertiſ matrem Leucotheam greci: maturã latini uocauerũt: utriq; tñ putanteſ deam.

Argiuorum · q° tpore apud laurentes picus Saturni filius regnũ patris primus accepit.

PEr ea tẽpora regnum finitũ eſt argiuorũ: tranſlatum ad micenaſ unde fuit Agamenon: & exortũ eſt regnũ laurentium ubi Saturni filiuſ picuſ regnum

pmus accepit: iudicante apud hebreos fẽia Delbora: sed p illã dei spiritus id agebat: nã & pphetissa erat. Cuius pphetia minus apta ẽ: quã ut possimus eã sine diuturna expositione de xp̃o demõstrare prolatã. Iã ergo regnabãt laurentes utiq; ĩ italia: Ex quibus euidẽtior ducit̃ origo romana post grecos: & tñ adhuc regnũ assiriorũ permanebat: ubi erat rex uicesimus & tertius Lampares: cũ pmus laurentũ Picus esse cepisset. De huius pici patre Saturno uiderit quid sẽtiant taliũ deoꝝ cultores: q eũ negãt hoĩem fuisse. de quo & alii scripserũt ꝙ ante Picũ filiũ suũ in italia ipe regnauerit: & Virgilius notioribus literis dicit. Is genus indocile & dispersũ mõtibus altis. Composuit legesq; dedit: latiũq; uocare maluit. His qm̃ latuisset tutus ĩ oris. Aurea que perhibẽt illo sub rege fuere secula. Sed hec poetica opinent̃ eẽ figmẽta: & Pici patrem Sterten potius fuisse asseuerent: a quo peritissĩo agricola inuentum ferũt: ut fimo aĩaliũ agri fecũdarent: qđ ab eius nõie stercus dictũ est: unde & hũc qdã stercutiũ uocatũ ferũt. Qualibet aũt ex causa eũ Saturnũ appellare uoluerĩt: certũ est tñ hũc fuisse Sterten siue Stercutiũ quẽ merito agriculture fecerũt deũ. Picũ quoq; similiter eius filiũ in taliũ deoꝝ numerũ receperũt: quẽ p̃claꝝ augurẽ & belligeratorẽ fuisse asserũt. Picus Faunũ genuit: laurentũ regẽ secũdũ. etiã iste deus illis siluestris fuit. *De diomede post Troie excidiu in deos* [illegible]

ca. xvi.

NOs ante troianũ bellũ diuios honores mortuis hoĩbus detulerũt. Troia uero euersa et excidio illo usq;q̃q; cantato puerisq; notissimo: qđ & magnitudine sui & scriptorũ excellẽtibus linguis insigniter diffamatũ atq; uulgatũ est. gestũq; regnãte iã Latino Fauni filio: ex quo latinorũ regnũ dici cepit laurentumq; dici cessauit. Greci uictores deletã troiã derelinquẽtes & ad propria remeantes: diuersis & horrendis cladibus dilacerati atq; cõtriti sũt: & tñ etiã ex eis deorũ suorũ numerũ auxerũt. Nã & Diomedẽ fecerũt deũ: quem pena diuinitus irrogata perhibent ad suos non reuertisse: eiusq; socios in uolucres fuisse conuersos: nõ fabuloso poeticoq; mendacio sed historica attestatione confirmant: quibus nec deus ut putant factus hũanã reuocare naturã: uel ipe potuit: uel certe a Ioue suo rege tanq̃ celicola nouitius impetrauit. Quin etiã tẽplum eius esse aiunt in insula deomedea: nõ longe a monte gargano qui ẽ in apulia: et hoc templum circũuolare atq; incolere alites tã mirabili obsequio: ut rostrũ aqua impleant & aspergant: & eo si greci uenerint uel grecorum stirpe progeniti: non solum quietas esse uerũ & super aduolare: si autem alienigenas uiderint subuolare: & capita eorũ tanq̃ grauibus ictibus ut etiã pimãt uulnerare. Nã duris & grandibus rostris satis ad hec prelia perhibentur armate. *De incredibilibus hoim commutationibus: qđ Varro credidit*

ca. xvii.

HOc Varro ut astruat cõmemorat alia nõ minus ĩcredibilia: de maga illa famosissima Circe que socios quoq; Vlixis in bestias mutauit: & de archadibus q sorte ducti transnatabãt qđdam stagnũ: atq; ibi conuertebant̃ in lupos. & cũ similibus feris p illius regionis deserta uiuebãt. Si uero carne nõ uescerẽt̃ hũana: rursus post nouẽ annos eodẽ renatato stagno reformabant̃ in hoĩes. Deniq; etiã noĩatim expressit quendã hoĩem cũ gustasset de sacrificio qđ Archades inolato puero deo suo Lyceo facere solent: in lupũ fuisse mutatũ: & ãno decio in figurã propriã restitutũ: pugilatũ sese exercuisse & Olimpiaco uicisse certamĩe. Nec idem ppter aliud arbitrat̃ historicus ĩ archadia tale nomẽ affictũ Panilyceo & Iouilyceo: nisi ppter hãc in lupos hoĩm mutationẽ ꝙ ea nisi ui diuĩa fieri nõ putarẽt. Lupus enĩ grece lycos dicit̃ unde Lycei nomẽ apparet inflexũ. Romanos etiã lupcos ex illoꝝ misteriorꝝ ueluti semĩe dicit exortos. Sed de ista tanta ludificatõe demonũ nos quid

dicamus: qa hec legēt fortassis & exspectāt qd xpiani agere debeāt: qñ inter idola gentiū miracula fieri asserunt? Et qd dicemus nisi de medio babilonis eē fugiēdū? Quod pceptū ppheticū ita spūaliter intelligit ut de huius seculi ciuitate que pro/fecto & āgelo2 & hoim societas impio2 ē: fidei passibus que per dilectionē operat in deū uiuū pficiendo fugiamus. Quāto qppe ī hec ima potestatē demonū maiorē uidemus: tanto tenatius mediatori ē inherendū: p quē de imis ad sūma cōcēdimus. Si.n. dixerimus ea nō eē credēda: nō desunt etiā nunc q eiusmōi quedā uel certissia audisse uel etiā expertos se eē asseuerēt. Nā & nos cū essemus in italia: audiebamus talia de qdā regiōe illa2 partiū: ubi stabularias mulieres imbutas his malis artibus: in caseo dare solere dicebant quibus uellēt seu possent uiatoribus: unde iumenta illico uerterent: et necessaria queq; portarent: post que perfūcta opera iterum ad se redirent: nec tamē in eis mentem fieri bestialem sed rationalē hūanamq; seruari: sicut Apuleius in libris quos asini aurei titulo inscripsit sibi ipsi accidisse. ut accepto ueneno humano animo permanente asinus fieret: aut indicauit aut finxit. Qd credendū sit de transformationibus. que te demo[illegible] uidentur accidere

Hec aut falsa sūt aut tā inusitata: ut merito nō credant. Firmissie tñ credēdū ē oipotentē deū oia posse facere que uoluerit: siue iudicando siue prestando: nec demones aliqd opari scd'm nature sue potentiā: qa & ipsa angelica creatura est licet proprio sit uicio maligna: nisi qd ille pmiserit cuius iudicia occulta sūt multa: iniusta nulla. Nec sane demones naturas creāt: si aliqd tale faciūt de qualibus factis ista uertit questio: sed specietenus que a uero deo sūt creata cōmutant: ut uideant eē qd non sūt. Nō itaq; solū animū: sed nec corpus qdē ulla rōe crediderī demonū arte uel potestate ī membra uel liniamenta bestialia ueraciter posse cōuerti: sed fā/tasticū hōis quod etiā cogitādo siue sōniando p rerū īnumerabiliū genera uariat: & cū corpus nō sit corporū tñ similes mira celeritate formas capit: sopitis aut oppssis corporeis hōis sensibus: ad aliorū sensuū nescio quo ineffabili mō figura corpea posse pduci: ita ut corpora ipa hoim alicubi iaceāt: uiuētia qdē sed multo grauius atq; uehemētius q̄m somno suis sensibus obseratis. Fantasticum autem illud ueluti corporatū in alicuius aialis effigie apparet sensibus alienis: talisq; etiā sibi homo eē uidet sicut talis sibi uideri posset in somnis & portare onera: que onera si uera sunt corpa portant a demonibus ut illudat hominibus: ptim uera onerū corpa partim inuētorū falsa cernētibus. Nā quidā noie Prestantius? patri suo cōtigisse īdicabat: ut uenenū illud p caseū in domo sua sumeret: & iaceret ī lecto suo quasi dormiens: q tñ nullo mō poterat excitari. Post aliquot autē dies eū uelut euigilasse dicebat: & q̄si sōnia narrasse que passus ē: caballū se scilicet factū annonā inter alia iumēta baiulasse militibus que dicitur retia: qm̄ ad retias deportauit. Quod ita ut narrauit factū fuisse compertū est: que tñ ei sua sōnia uidebant. Indicauit & aliud se domui sue p noctē anteq̄ requiesceret uidisse uenientē ad se quēdā philosophū sibi notissi/mū: sibiq; exposuisse quedā platonica que antea rogatus exponere noluisset. Et cū ab eodē philosopho quesitum fuisset cur in domo eius fecerit quod in domo sua petēti negauerat: nō feci inqt sed me fecisse somniaui. Ac per hoc alteri p imaginē fātasticā exhibitū est uigilāti: quod alter uidit ī somnis. Hec ad nos nō qbuscūq; qualibus credere putaremus īdignū: sed eis referentibus puenerunt: quos nobis non existimaremus fuisse mētitos. Proinde q hoies dicunt mādatūq; est literis dis uel potius demonibus archades in lupos solere conuerti: & q carminibus Circe socios mutauit Vlixis: scd'm istū modū mihi uidet fieri potuisse qd dixi si tñ factum est.

Deomedeas aūt uolucres q̄n̄dem genus earū p successionē ppaginis durare phibet nō mutatis hōibus factas: sed subtractis credo fuisse suppositas sicut ceruā p Yfigenia regis Agamēnonis filia. Neq; enī demonibus iudicio dei pmissis huiusmōi pstigia difficilia esse possunt. sed qa illa uirgo postea uiua repta ē: suppositā p illa ceruā esse facile cognitū est. Socii uero Dyomedis quia nusq̄ subito comparuerunt & postea nullo loco appuerūt: perdētibus eos ultoribus angelis malis: & p eis aues occulte ex aliis locis ubi est hoc genus auiū ad ea loca perducte sunt: ac repente supposite ideo credunt esse conuersi. Quod aūt Diomedis ī tēplū aquā rostris afferūt & aspergūt: & q blandiunt greci genis atq; alienigenas psequunt: mirandū non ē fieri demonū īstinctu: quorū interest id est ad quos persuadere pertinet deū factū eē Diomedē: ad decipiendos homines ut falsos deos cum ueri dei iniuria multos colant: & hōibus mortuis q nec cū uiuerent uere uixerūt: tēplis altaribus sacrificiis sacerdotibus que omnia cum recta sunt non nisi uni deo uiuo & uero debentur inseruiant.

Ca. xix. Eneas in italiā uenerit ... Abdon iudex ... iudebat ebreis.

EO tpe post captā troiā atq; deletā Eneas cū uiginti nauibus qbus portabāt relīqe troianorū in italiā uenit regnāte ibi Latino. & apud athenienses Menesteo: apud sicbimos Polinfide: apud assirios Antane. Apud hebreos autem iudex Abdon fuit. Mortuo autē Latino regnauit Eneas tribus ānis eisdē in supradictis locis manētibus regibus: nisi q sicbimorum iam Pelasgus erat & hebreorum iudex Samson. Qui cū mirabiliter fortis eēt putatus ē Hercules. Sed & Eneā qm̄ quādo mortuus ē non cōparuit deū sibi fecerūt latini. Sabini etiā regē suū pmū Xantū siue ut aliq appellant Xantiū retulerūt in deos. Per idē tēpus Codrus rex atheniensiū peloponensibus eiusdem hostibus ciuitatis se īterficiendum ignotus obiecit: et factū ē. hoc mō eū predicāt patriā liberasse. Responsū enī acceperāt peloponēses tunc demū se suspiraturos: si eorum regem nō occidissent. Fefellit ergo eos habitu pauperis apparēdo: & ī suā nec̄ē per iurgia puocādo. Vnde ait uirgilius. Et iurgia Codri. Hunc athenienses tanq̄ deū sacrificiorū honore coluerūt. Quarto latiorū rege Siluio Enee filio non de creusa de qua fuit Ascanius q tertius ibi regnauit: sed de Lauia Latini filia quē postumū Eneas dicit habuisse. assirioꝝ aūt uicesimo & nono Eneo & Melanto atheniensiū sexto decimo. Iudice autem hebreorum Hely sacerdote: regnū sicbimorū consumptū ē: q̄d per ānos nōgentos qn̄q̄ginta & nouē tradit fuisse porrectū. De successione ordinis regni apud israelitas post iudic...

Ca. xx.

MOx eisdē per longa tpa mēorata regnātibus: israelitarū regnū finito tēpore iudicū a Saule rege sūpsit exordiū: quo tpe fuit pphēta Samuel. Ab illo igit tpe hi reges latiorū eē ceperūt quos cognoīabāt siluios: ab eo q filius Enee pmus dictus est Siluius: ceteris subsecutis & ppria nomina imponebant: & hoc non defuit cognomentū: sicut longe postea cesares cognoīati sunt q successerūt Cesari Iulio. Reprobato autē Saule ne quisq̄ ex eius stirpe regnaret eoq; defūcto Dauid successit ī regnū post ānos a Saulis imperio q̄draginta. Tūc athenienses habere deīde reges post Codri intentū destiterūt: & magistratus habere ceperunt administrāde reipublice. Post Dauid qui etiam ipē. lx. regnauit: annos filius eius Salamon rex israelitaꝝ fuit: q illud nobilissimū dei hierosolomitanū tēplū condidit. Cuius tpe apud latinos cōdita ē alba: ex q̄ deīceps nō latinoꝝ sed albanoꝝ reges appellari in eodē tn̄ Latio ceperūt. Salamoni aūt successit filius eius Raboam: sub quo in duo regna populus ille diuisus ē: & sigule partes suos singulos reges habere ceperunt.

regibus Lati qū primus Eneas & duodecimus Auentinus: dii facti ...

LAtium post Eneã quẽ deũ fecerãt undeci reges habuit: quoꝝ nullus factus ẽ deus. Auentinus aũt q duodeci loco Eneã sequit̃ cũ eẽt prostratus ĩ bello sepultus & in eo monte q etiã nũc eius noĩe nũcupat̃ deorũ taliũ q̃les sibi faciebãt numero ẽ additus. Alii sane uoluerũt eũ in prelio scribere occisũ: sed non cõparuisse dixerũt: nec ex eius uocabulo appellatũ mõtẽ: se ab aduẽtu auiũ dictũ aduẽtinũ. Post hũc nõ est deus factus in latio nisi Romulus cõditor rome. Inter istũ autem & illũ reperiunt̃ reges duo. quoꝝ primus ẽ ut Virgiliano eũ uersu eloquar. Proximus ille procas troiane gloria gentis. Cuius tpe q̃a iã quodammõ roma pturiebat: illud oĩum regnorũ maximũ assiriorum finẽ tãte diuturnitatis accepit. Ad medos q̃ppe translatũ est: post annos ferme mille trecentos q̃nq̃: ut etiã Beli qui Ninum genuit: & illic paruo cõtentus imperio primus rex fuit: tpa cõputent̃. Procas autẽ regnauit ante Amuliũ. Porro Amulius fratris sui Numitoris filiã Reã nõie: que etiã Ilia uocabat̃: Romuli matrẽ uestalẽ uirginẽ fecerat. quam uolunt de Marte geminos cõcepisse: isto modo stuprum eius honorãtes uel excusantes: & adhibentes argumentũ ꝙ infãtes expositos lupa nutrierit. Hoc enim genus bestie ad Martem existimãt ptinere: ut uidelicet ideo lupa credat̃ admouisse ubera puulis: q̃a filios dñi sui Martis agnouit. Quãuis nõ desint q dicant cũ expositi uagientes iacerent a nescio qua meretrice pmũ fuisse collectos: et pmas eius suxisse mamillas. Meretrices aũt lupas uocabant: unde etiã nunc turpia loca earũ lupanaria nũcupant̃. Et eos postea ad Faustulũ peruenisse pastorẽ: atq; ab eius Bacca uxore nutritos. Quã q̃ si ad arguendũ hominem regẽ q eos in aquã proici crudeliter iusserat: eis infãtibus per quos tanta ciuitas condenda fuerat de aqua diuinitus liberatis: per lactantem feram deus uoluit subuenire quid miꝝ est. Amulio successit in regnũ latiale frater eius Numitor auus Romuli. cuius Numitoris primo anno condita est roma: at p hoc cum suo deinceps id ẽ Romulo nepote regnauit.

Quod eo tempore roma sit condita. quo regnum Assyriorum interciderit. quo Ezechias regnauit in Iudea:

NAm altissima tũc cõdita est ciuitas roma. uelut altera babilon et uelut prioris filia babilonis. per quã deo placuit orbẽ debellare terrarũ: & in unã societatẽ rei publice legumq; perductũ longe lateq; pacare. Erant enim iam populi ualidi & fortes: & armis gentes exercitate que nõ facile cederent. & q̃s opus esset ingẽtibus periculis & uastatione utriq; non parua atq; horrendo labore superare. Nã quãdo regnum assiriorũ totã pene asiam subiugauit: licet bellando sit factum: non tamẽ multũ asperis & difficilibus bellis fieri potuit. quia rudes adhuc ad resistendũ gẽtes erant: nec tam multe uel magne. Si quidem post illud maximum atq; uniuersale diluuium: cum in arca Noe octo soli homines euaserunt: anni non multo amplius q̃ mille transierant. quãdo Ninus asiam totam excepta india subiugauit. Roma uero tot gentes oriẽtis & occidentis quas imperio romano subditas cernimus non ea celeritate ac facilitate perdomuit. quoniã paulatim ĩcrescendo robustas eas & bellicosas quaquauersum dilatabatur inuenit. Tempore igitur quo roma condita est populus israel habebat in terra promissionis annos septingentos decem & octo. Ex quibus uigintiseptem pertinent ad Ihesũ Naue. deinde ad tempus iudicum trecenti uiginnnouem. Ex quo aũt reges ibi esse ceperant ãni erant trecenni sex agĩta duo: & rex tunc erat in iuda cuius nomen erat Achaz. uel sicut alii putant q ei successit Ezechias. quẽ cõstat optimũ & piissimũ regem Romuli regnasse temporibus. In ea uero his tpibus hebraici populi pte que appellabat̃ israel: regnare cepat Osee.

De Sibilla Erithrea que inter alias sibillas cognoscitur de Christo euidentia multa cecinisse

EOdē tpe nōnulli Sibillā erithreā uaticinatā ferunt. Sibillas autē Varro ꝓdit plures fuisse nō unā. Hec sane erithrea Sibilla quedā de xp̄o manifesta cō/
scripsit. que etiā nos prius ī latina līgua uersibus male latinis & nō stātibus legimus
ꝑ nescio cuius interpretis īpericiā sicut post cognouimus. Nā uir clarissimus Flac/
cianus q̄ etiā proconsul fuit: homo facillime facundie multeq; doctrine: cū de xp̄o
loqueremur grecū nobis codicē ꝓtulit carmia esse dicens Sibille erithree: ubi ōndit
quodā loco ī capitibus uersuū ordinē literarum ita se habentem ut hec in eo uerba
legerentᵉ ihesus: christus: theos: yos: sother. Quod ē latie Ihesus xp̄s dei filius salua/
tor. Hi aūt uersus quoꝝ pme litere istū sensū quē diximus reddunt sicut eos qdam
lannus extantibus uersibus ē interpretatus hec cōtinent. Iudicii signū tellus sudore
madescet. E celo rex adueniet per secula futurus. Scilicet in carnem ꝓsens ut iudicet
orbē. Vnde deū cernent: incredulus atq; fidelis. Celsū cū sanctis: eui iam termino in
ipso. Sic aīe cū carne aderūt: quas iudicet ipse. Cum iacet incultus densis in ueprıbus
orbis. Reiciēt simulacra uiri: cūctā quoq; gazā. Exuret terras ignis pōtūq; polūq;.
Inquirens tetri portos effringet auerni. Sanctorū sed enī cuncte lux libera carni.
tradenē fontes eterna flāma cremabit. Occultos actus retegens: tunc q̄sq; loquetur.
Secreta: atq; deus reserabit pectora luci. Tūc erit & luctus: stridebūt dētibus oīs.
Eripitur solis iubar: & chorus interit astris. Soluetur celū: lunaris splendor obibit.
Deiciet colles: ualles extollet ab imo. Non erit in rebus hoīm: sublime uel altū. Iā
equantē campis montes: et cerula pōti. Oīa cessabūt: tellus confracta peribit. Sic
pariter fontes torrenē: fluiaq; igni. Et tuba tunc sonitum tristē: dimittet ab alto.
Orbe gemens facinus miserū uariosq; labores. Tartareumq; chaos mōstrabit terra
dehiscens. Et corā hic dn̄o: reges sistenē ad imum. Recidet e celo: ignisq; & sulfuris
amnis. In his latinis uersibus de greco utcūq; translatis: ibi nō potuit ille sensus oc/
currere q̄ fit cū litere que sūt in eorū capitibus connectuntur: ubi. y. litera in greco
posita ē: qa nō potuerunt latia uerba inueniri que ab eadē litera icıperēt & sētentie
conuenirent. Hi autē sunt uersus tres. Quintus & octauusdecimus & nonusdecimus
deinde literas que sūt in capitibus oīum uersuū cōnectētes hoꝝ triū que scripte sūt
nō legamus sed ꝑ eis. y. literā tanq̄ ī eisdē locis ipa sit posita recordemur & exp̄mitē
in quinq; uerbis Ihesus xp̄s dei filius saluator. Sed cū grece hoc dicitē non latine.
Et sunt uersus uiginti & septē q numerus q̄dratum ternariū solidū reddit. Tria enī
ter ducta fiunt nouē: & ipsa nouē si ter ducanē ut ex lato in altū figura cōsurgat:
ad uigīti & septē ꝑuenitū t. Horū autē grecorū quinq; uerborum que sūt ihesus:
christus: theos: yos: soter q̄d ē latie Ihesus christus dei filius saluator si ꝑ mas literas
iungas: erit ichthis id est piscis. In quo nomie mistice intelligitur xp̄s: eo q̄ ī huius
mortalitatis abisso uelut ī aquaꝝ ꝓfunditate uiuus hoc ē sine peccato eē potuerit.
Hec autē Sibilla siue erithrea siue ut quidā magis credūt cumana: ita nihil habet ī
toto carmīe suo cuius exigua ista particula ē: q̄d ad deorū falsorū siue factorum
cultū ptineat: qnimo ita etiā cōtra eos & cōtra cultores eoꝝ loq̄tē sūt ī eoꝝ numero
deputāda uideat: q ptinēt ad ciuitatē dei. Inserit etiā Lactātius opi suo quedā de
xp̄o uaticinia Sibille: q̄uis nō exp̄mat cuius. Sed que sigillatim ip̄e posuit: ego ar/
bitratus sū cōiuncti eē ponēda: tanq̄ unū sit prolixū que ille plura cōmeorauit &
breuia. In manus inqt infideliū postea ueniet & dabūt deo alapas māibus icestis:
& ipurato ore expuent uenenatos sputos. Dabit uero ad uerbera simpliciter sanctū
dorsū: & colaphos accipiens tacebit: ne q̄s agnoscat q̄d uerbū uel unē uenit ut ifernis
loquatē: & corona spinea coronetur. Ad cibum aūt fel & ad sitim acetum dederunt.

In hospitalitate hanc monstrabunt mensã. ipsa enĩ insipiens gens tuum deum non ĩtellexisti. ludentẽ mortaliũ mẽtibus: sed spinis coronasti: & horridum fel miscuisti. Templi uero uelum scindet: & medio die nox erit tenebrosa nimis in tribus horis: & morte morietur tribus diebus somno suscepto. Et tũc ab ĩferis regressus ad lucẽ letã ueniet: pmus resurrectiõis pricipio reuocatus ostenso. Ista Lactantius carptim per ĩterualla disputatõis sue: sicut ea poscere uidebant que probare ĩtenderat adhibuit testimonia Sibillina. Que nos nihil ĩterponẽtes sed in unã seriẽ cõnexa ponentes: solis capitibus si tñ deĩceps ea scriptores seruare nõ negligant distiguẽda curauimus. Nonnulli sane erithreã Sibillã: nõ Romuli sed belli troiani tpe fuisse scripserunt.

EOdẽ Romulo regnãte Thales Milesius fuisse phibet unus de septẽ sapiẽtibus. q post theologos poetas ĩ qbus Orpheus maxĩe oĩum nobilitatus ẽ. Sophus appellatus ẽ quod ẽ latine sapiens. p idem tẽpus decẽ tribus que ĩ diuisione populi uocate sunt israel debellate a chaldeis: & ĩ eas terras captiue ducte sũt: remanẽtibus ĩ iudea terra duabus illis tribubus que nomĩe iude uocabant: sedẽq; regni habebãt hierusalẽ. Mortuũ Romulũ cũ & ipse nõ comparuisset: ĩ deos qđ & uulgo notissimũ ẽ retulere romani. Quod usq; adeo iã fieri desierat: nec postea nisi adulãdo nõ errãdo factũ est temporibus cesarum: ut Cicero magnis Romuli laudibus tribuat: q non rudibus & indoctis tpibus: qñ facile hoĩes fallebantur: sed iam expolitis & eruditis meruit hos honores: quãuis nõdũ efferbuerat ac pullulauerat philosophoꝝ subtilis & acuta loquacitas. Sed etiam si posteriora tẽpora deos hoĩes mortuos non instituerũt. tñ ab antiquis institutos colere ut deos & habere nõ destiterunt. Quin etiam simulacris que ueteres non habebãt auxerunt uane atq; impie supstitionis illecebrã: id efficientibus ĩmũdis ĩ eoꝝ corde demonibus: per fallacia quoq; oracula decipiẽtibus: ut fabulosa etiã crimĩa deorũ que iã urbaniore seculo nõ fĩgebãtur: p ludos tñ ĩ eorũdem falsoꝝ numinũ obsequiũ turpiter agerent. Regnauit deĩde Numa post Romulũ. Qui cũ illã ciuitatẽ putauerit deorũ pfecto falsoꝝ numerositate muniendã: in eãdẽ turbã referri mortuus ipse non meruit: tãq̃ ita putatus sit celũ multitudĩe numinũ cõstipasse ut locum ibi repire nõ posset. Hoc regnãte rome & apud hebreos ĩ inicio regni Manasse a quo ĩpio rege ppheta Ysaias phibet occisus: samiã fuisse Sibillã referũt.

REgnante uero apud hebreos Sedechia: & apud romanos Tarquinio Prisco q successerat Anchomartio: ductus ẽ captiuus ĩ babiloniam populus iudeorum: euersa hierusalẽ & tẽplo illo a Salamone constructo. Increpãtes enĩ eos pphete de iniqtatibus & impietatibus suis: hec eis uentura pdixerant: maxĩe Hieremias q etiã numerũ definiuit ãnoꝝ. Eo tempore Pytacus Mitileneus alius e septem sapiẽtibus fuisse perhibetur. Et qnq; ceteros q ut septẽ numerentũ: Thaleti quẽ supra cõmẽorauimus et huic Pytaco addunt: eo tẽpore fuisse scribit Eusebius quo captiuus dei populus ĩ babilonia tenebat. Hi sũt aũt Salon atheniensis: Philon lacedemonius: Periandrus corinthius: Deobolus Liddius: Byas Prieneus. Oĩs hi septem appellati sapiẽtes: post poetas theologos claruerũt: q a genera uite quedã laudabilia pstabãt hoĩbus ceteris: & morũ nõnulla precepta sentẽtiaꝝ breuitate complexi sunt. Nihil autẽ monimẽtorũ qđ ad literas attinet posteris reliquerunt: nisi q Salon quasdã leges atheniẽsibus dedisse perhibetur. Thales uero phisicus fuit: & suoꝝ dogmatum

libros reliquit. Eo captiuitatis iudaice tpe: & Anaximāder & Aaximenes: & Zeno/phanes phisici claruerūt. Tunc & Pitagoras ex quo cepūt appellari philosophi.

PEer idem tēpus Cyrus rex psarum q etiā chaldeis & assiriis impabat: relaxata aliquāta captiuitate iudeorū: qnqginta milia hoim ex eis ad instaurandum templū regredi fecit. a qbus tantū prima cepta fūdamta: & altare constructū est. Incursantibus autē hostibus neqq progredi edificando ualuerunt. Dilatūq; opus ē usq; ad Dariū. Per idem tēpus etiā illa gesta sūt que cōscripta sūt ī libro Iudith: quē sane ī canone scripturaꝝ iudei nō recepisse dicunt. Sub Dario ergo rege psaꝝ impletis septuagīta ānis quos Hieremias propheta pdixerat: reddita ē iudeis soluta captiuitate libertas: regnāte romanoꝝ septimo rege Tarqnio: qua expulso etiā ipi a regū suorū dominatione liberi esse ceperūt. Usq; ad hoc tempus pphetas habuit populus israel. qui cū multi fuerint: paucorum & apud iudeos & apud nos canonica scripta retinent. De quibus me aliqua positurū eē promisi ī hoc libro cū clauderē superiorē: quod iam uideo esse faciēdum.

TEmpora igit eorū ut possimus aduertere: in anteriora paululū recurramus. In capite libri Osee prophete q primus in duodecim ponit: ita scriptum est. Verbū dñi qđ factū est ad Osee ī diebus Ozie Ioathan & Achas & Ezechie regū iuda. Amos quoq; diebus Ozie regis prophetasse se scribit. Addit etiā Ieroboā regē israel q per eosdē dies fuit. Nec nō Ysaias filius Amos siue supradicti prophete siue quod magis phibet alterius q nō ppheta eodē nomie uocabat: eosdē reges qtuor quos posuit Osee ī capite libri sui ponit: quoꝝ diebus se pphetasse ploqt. Micheas etiā eadem sue prophetie cōmemorat tpa: post dies Osee. nam tres q sequunt reges noiat: quos & Osee noiauit. Ioathan & Achas & Ezechiā. Hi sūt quos eodem tpe simul prophetasse ex eorū literis inuenit. His adiūgit Ionas eodē Ozia rege reg/nante; & Iohel: cū iā regnaret Ioathan q successit Ozie. Sed istorū prophetarum duorū tpa in cronicis nō in eorū libris inuenire potuimus: qm de suis diebus tacent. Tendunt autē hi dies a rege latinorū Proca siue superiore Auentino: usq; ad regē Romulum iā romanum: uel etiam usq; ad regni primordia successoris eius Nume Pompilii. Ezechias qppe rex iuda ad eius tēpora usq; regnauit. ac p hoc p ea tpa isti uelut fontes prophetie pariter eruperūt: quando regnū defecit assiriorū cepitq; romanorū: ut scilicet quēadmodum regni assiriorum pmo tpe extitit Abraam: cui pmissiones apertissie fierēt in eius semie bñdictionis oium gentiū: ita in occidentalis babilonis exordio q fuerat xpus impāte regnaturus. ī quo implerēt illa pmissa ora pphetaꝝ nō solū loquentiū: uerū etiā scribētiū in tāte rei future testioniū solue/rent. Cum enim prophete nunq fere defuissent populo israel: ex quo ibi reges esse ceperūt in usū tm̄mō eoꝝ fuere non gētiū: qn aūt scriptura manifestius pphetica condebat que gētibus qnq; pdesset: tūc oportebat incipe qn cōdebatur hec ciuitas que gētibus īparet.

OSee igit propheta quāto profūdius qdem loqtur: tāto operosius penetrat. Sed aliqd inde sumēdum est: & hic ex nostra pmissione ponendū. Et erit inqt in loco quo dictū est non populus meus uos: uocabunt & ipsi filii dei uiui. Hoc testi/moniū propheticū de uocatione populi gentiū q prius nō ptinebat ad deum: etiā apostoli itellexerūt. Et quia ipse quoq; populus gentiū spūaliter ē in filiis Abrae: ac per hoc recte dicit israel: ppterea seqt & dicit. Et cōgregabunt filii iuda & filii

israel in idipsú: & ponent sibi principatum unum & ascendēt a terra. Hoc si adhuc uelimus exponere: eloqi prophetici obtūdet sapor. Recolat̄ tñ lapis ille āgularis: & duo illi parietes: unus ex iudeis alter ex gētibus: ille nomie filioꝝ iuda iste nomine filioꝝ israel: eidē uni principatui suo in idipsū innitentes: & ascendentes agnoscant̄ ī terra. Istos aūt carnaliter israelitas q nunc nolūt credere ī xp̄m: postea credituros id est filios eorū: nā utiq; isti ī suū locū moriēdo transibūt: idem propheta testatur dicens. Quoniā diebus multis sedebūt filii israel sine rege: sine pricipe: sine sacrificio: sine altari: sine sacerdotio: sñ manifestationibus. Quis non uideat nūc sine istis esse iudeos? Sed qd adiungat audiamus. Et postea inqt reuertent̄ filii israel: & inqrent dñm deū suū: & Dauid regē suū: & stupescēt in dño & ī bonis eius ī nouissīs diebus. Nihil est ista pphetia manifestius: qua Dauid regis nōie signatus ītelligit̄ xp̄us: q factus ē sicut dicit apostolus ex semīe Dauid scd̄m carnē. Prenūtiauit iste ppheta etiā tertio die xp̄i resurrectionē futurā: sicut eā prophetica altitudine prenuntiari oportebat ubi ait. Sanabit nos post biduū: in die tertia resurgemus. Scd̄m hoc enī dicit nobis apostolus: si cōsurrexistis cū xp̄o que sursū sūt querite. Amos quoq; de rebus talibus sic prophetat. Prepara inqt te ut inuoces deū tuum israel. qa ecce ego firmans tonitruū & creans spiritum: & annūtians in hōibus xp̄m suū. Et alio loco. In illa die inquit resuscitabo tabernaculū Dauid quod cecidit: & reedificabo que ceciderunt eius: & destructa eius resuscitabo: & reedificabo ea sicut dies seculi: ita ut exquirant me residui hoīm: & omnes gētes in quibus inuocatū ē nomen meū super eos: dicit dominus faciens hec.

Isaias propheta non ē in libro duodecim pphetaꝝ: q propterea dicunt̄ minores qa sermones eorū sunt breues: in eoꝝ cōparatione q ideo maiores dicunt̄. qa p/lixa uolumina cōdiderūt: ex qbus hic ē Ysaias. quē propter eadē prophetie tēpora subiungo supradictis duobus. Ysaias ergo inter illa iniqua que arguit & iusta p̄/cepta & peccatori populo futura mala p̄dixit: etiā de xp̄o & ecclesia hoc ē de rege & ea quā cōdidit ciuitate: multo plura. quā ceteri prophetauit: ita ut a quibusdā euangelista q̄ propheta potius diceret̄. Sed propter rōnem opis terminādi unū de multis hoc loco ponā. Ex persona qppe dei patris loquens. ecce inqt ītelliget puer meus: exaltabitur et glorificabit̄ ualde. Queadmodū super te stupescent multi: ita gloria priuabit̄ ab hōibus species tua: & gloria tua ab hōibus: ita mirabunt̄ gentes multe sup eū & cōtinebūt reges os suū: qm̄ quibus nō est ānuntiatū de illo uidebūt & q nō audierūt intelligēt. Dñe quis credidit auditui nostro: & brachiū dñi cui re/uelatū est? Annūtiauimus corā illo: ut infirmus ut radix in terra sitienti. Non est species illi neq; gloria. Et uidimus eū & non habebat speciē neq; decorē: sed species eius sine honore deficiens pre oīmbus hōibus. Homo in plaga positus & sciens ferre infirmitatē: qm̄ auersa est facies eius. Inhonoratus ē: nec magni existimatus ē. Hic peccata nostra portat & pro nobis dolet. Et nos existimauimus illū esse in dolore: & ī plaga: & in afflictione. Ipse aūt uulneratus ē propter īiqtates nostras: & infir/matus ē pp̄ter peccata nostra. Eruditio pacis nostre in eo: liuore eius sanati sumus. Omnes ut oues errauimus. Homo a uia sua errauit: & dñs tradidit illū p peccatis nostris. & ipse pp̄ter quod afflictus ē nō aperuit os. Vt ouis ad īmolandū ductus est. & ut agnus ante eū q se tōderet sine uoce: sic nō aperuit os suum. In humilitate iuditiū eius sublatū est. generationē eius quis enarrabit? Quoniā tollet̄ de terra uita eius. Ab īiquitatibus populi mei ductus ē ad mortē: & dabo malignos pro sepultura eius: & diuites pro morte eius: qm̄ īiquitatē nō fecit nec dolus īuentus ē in ore eius:

et dñs uult purgare eũ de plaga. Si dederitis p peccato aĩam uestrã: uidebitis semẽ lõgeuũ. Et dñs uult auferre a dolore aĩam eius: ostendere illi lucẽ & formare intellectũ: iustificare iustum bene pluribus seruientẽ. & eorũ peccata ipse portauit. Propterea ipse hereditabit plures: & fortiũ diuidet spolia. Propter qđ tradita est ad mortẽ aĩa eius: & iter iniquos extimatus ẽ: & ipse multorum peccata portabit: et pp̄ter peccata eorũ traditus ẽ. De xp̄o hec. Iã uero de ecclesia qđ seqt̃ audiamus. Letare inqt sterilis que non paris: erumpe & clama que nõ parturis: qm̃ multi filii deserte magis q̃ eius que habet uirũ. Dilata locũ tabernaculi tui: & palos caularum tuarum fige. Noli parcere. plonga funiculos tuos: & palos tuos conforta. Adhuc in dexterã & sinistrã partẽ extẽde: & semẽ tuũ hereditabit gentes. & ciuitates desertas inhabitabis. Ne timeas qm̃ confusa es: neq; reuerearis qa exprobrata es. qm̃ cõfusionem eternã obliuisceris: & opprobrii uiduitatis tue non eris memor qm̃ dominus faciens te dominus sabaoth nomẽ eius. & qui te eruit ipse deus israel uniuerse terre uocatur etcetera. Verum ista satis: & in eis sunt exponenda nonnulla: sed sufficere arbitror quia ita sunt aperta ut etiã intelligere cogantur inimici inuiti.

Michea s pp̄heta xp̄m i figura ponens cuiusdã magni montis hec loqt̃. Erit in diebus nouissimis manifestus mons domus dñi: p̄paratus super uertices montiũ: & exaltabitur super colles: & festinabũt ad eũ plebes: & gentes multe ibũt & dicẽt: Venite ascẽdamus in montẽ dñi: & in domũ dei Iacob: & ostendet nobis uiã suã: et ibimus i semitis eius: qa ex Syon pcedet lex: & uerbũ dñi de hierusalẽ. Et iudicabit iter plebes multas: & redarguet gẽtes potẽtes usq; i lõginquũ. Prediceus iste pp̄heta & locũ in quo xp̄us ẽ natus: & tu inquit bethlehem domus ephrata: neq̃q̃ minima es sis in milibus iuda. Ex te mihi prodiet dux ut sit in pricipẽ israel. & egressus eius ab inicio & ex diebus eternitatis. pp̄terea dabit eos usq; ad tẽpus: quo parturiens parturiet: & residui fratres eius cõuertent ad filios israel. Et stabit & uidebit et pascet gregẽ suũ in uirtute dñi. & in honore nominis dñi dei sui erũt. qm̃ nũc magnificabit usq; ad summũ terre. Ionas autẽ propheta nõ tã sermone q̃ sua quadã passione pp̄hetauit xp̄m: pfecto aptius q̃ si eius mortẽ & resurrectionẽ uoce clamaret. Ut quid enĩ exceptus est uẽtre beluino: & die tertio redditus. nisi ut significaret christũ de profundo inferni die tertio rediturum. Iohel oĩa que prophetat multis uerbis compellit exponi. ut que ad xp̄m & ecclesiam pertinent dilucescãt. Unũ tñ quod etiam apostoli cõmemorauerũt qñ in cõgregatos credentes spiritus sanctus sicut a christo promissus fuerat desuper uenit: non pretermittam. Et erit inquit post hec: effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filii uestri & filie uestre: & seniores uestri somniabũt somnia. & iuuenes uestri uisa uidebunt. Et qdẽ in seruos meos & ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo.

Tres prophete de minoribus: Abdias: Naum: Abacuc: nec sua tp̄a dicũt ipsi: nec in cronicis Eusebii & Hieronimi qñ prophetauerint inuenit. Abdias qdem positus est ab eis cũ Michea: sed non eo loco ubi notant̃ tp̄a qñ Micheã pp̄hetasse ex eius literis constat: qđ errore negligenter describentiũ labores alienos existimo cõtigisse. Duos alios uero cõmẽoratos: i codicibus cronicoꝝ quos habuimus nõ potuimus iuenire: tñ qa i canone cõtinent̃: nec ipsi oportet p̄tereant̃ a nobis. Abdias quantum ad eius scripturam attinet omnium breuissimus prophetaꝝ: aduersus ydumeam gẽtem loquit̃ scilicet Esau unius ex duobus geminis filiis Ysaac nepotibus

Abrae maioris illius reprobati. Porro si ydumeam mó locutionis quo ítelligitur a parte totú accipiamus positã esse pro gẽtibus: possumus de xp̃o agnoscere qđ dicit íter cetera. In monte autẽ syon erit salus: & erit sanctú. Et paulopost í fine ipius ꝓphetie & ascendent inqt saluati ex monte syon ut defendãt montẽ Esau: & erit dño regnú. Apparet qppe id eẽ completú: cú saluati ex monte syon id est ex iudea credentes í christú: q precipue agnoscunť apostoli ascenderút ut defẽderẽt montẽ Esau. Quó defenderút: nisi per euãgelii p̃dicationẽ saluos eos faciẽdo q crediderút ut eruerenť de ptãte tenebrarú: & transferrentur í regnum dei. Quos cõsequenter expressit addendo: & erit dño regnú. mons ení syon iudeam significat: ubi futura predicta est salus: & sanctú qđ ẽ christus Ihesus. Mons uero Esau ydumea est: per quã significata ẽ ecclesia gẽtiú: quã defẽderút sicut exposui saluati de mõte syon: ut esset dño regnú. Hoc obscurú erat anteq̃ fieret: sed factum quis non fidelis agnoscat. Naum uero prophẽta imo per illú deus exterminabo inquit sculptilia: & conflatilia põnã sculpturã tuã: qa ecce ueloces super montes pedes euangelizantis & annútiantis pacẽ. Celebra iuda dies tuos festos: redde uota tua: qa iã non adicient ultra ut transeant in uetustatẽ. Consumatú est consumptú est. ablatú est. Ascendit q insufflat in faciẽ tuã: eripiens te ex tribulatione. Quis ascenderit ab inferis & insufflauerit in faciẽ iude: hoc ẽ iudeorú discipulorú Spiritum recolit sanctum qui meminit euãgeliú. Ad nouú ení testamentú ptinent: quorú dies festi ita spũaliter innouantur: ut in uetustatẽ transire nõ possint. Porro per euãgeliú exterminata sculptilia & cõflatilia id ẽ idola deoꝝ falsorú: & obliuiõe tanq̃ sepulture tradita iã uidemus: & hãc etiã í hac re prophetiã completã esse cognoscimus. Abacuc de quo alio q̃ de xp̃i aduentu q futurus fuerat intelligiť dicere: & respõdit dominus ad me & dixit: scribe uisum aperte in buxo: ut assequať qui legit ea: quia adhuc uisio ad tempus. & orieť in fine & non inuacuú ibit: si tardauerit sustine eum: quia ueniens ueniet & non morabiť?

In oratione autẽ sua cú cantico cui nisi dño xp̃o dicit: dñe audiui auditionẽ tuã & timui: dñe cõsideraui opa tua & expaui? Quid ení hoc ẽ nisi precognite noue ac repẽtine salutis hoĩm ineffabilis ãmiratio? In medio duorum aíaliú cognosceris: qd est nisi aut in medio duorú testamẽtoꝝ: aut in medio duorú latronum: aut in medio Moysi & Helie cú eo in monte sermocinantiú. Dum appropinquant anni cognosceris in aduẽtu tpis ostenderis. hoc qa per se patet nõ est exponendú. Quod uero sequiť exponendú: in eo dú conturbata fuerit anima mea: í ira misericordie memor eris: quid est nisi ꝙ iudeos in se transfigurauit de quorum gente fuit: q cum magna ira turbati crucifigerent xp̃m: ille misericordie memor dixit: Pater ignosce illis qa nesciũt qd faciũt? Deus de theman ueniet: & sanctus de monte umbroso & condenso. Quod hic dictú est de themã ueniet: alii interpretati sunt ab austro uel ab affrico: per quod significať meridies id est feruor caritatis & splendor ueritatis. Montem uero umbrosú atq; cõdensú: q̃uis multis modis possit intelligi: libentius acceperim scripturaꝝ altitudinẽ diuinaꝝ: qbus xp̃us ꝓphetatus est. Multa quippe ibi umbrosa atq; condensa sunt: quẽ mentẽ querẽtis exerceant. Inde aút ueniet: cú ibi eú qui intelligit inuenit. Operuit celos uirtus eius. & laudis eius plena ẽ terra: qd est nisi quod in psalmo etiã diciť: exaltare super celos deus: & super omnem terram gloria tua? Splendor eius ut lumen erit: qd est nisi fama eius credentes illumíabit? Cornua in manibus eius sunt: qd est nisi tropheú crucis? Et posuit caritatem firmã fortitudinis sue: nec exponendú est. Ante faciẽ eius ibit uerbú: & prodiet in campú

ante pedes eius: qd ē nisi quod & antea q̃ huc ueniret ꝑnũtiatus est: et postea q̃ hinc
reuersus ē annuntiatus est? Stetit & terra cõmota ē: quid ē nisi ꝙ ad subueniẽdum
stetit: & terra cõmota ē ad credendũ? Respexit & tabuerũt gentes hoc ē misertus
est & fecit populus penitentes? Contriti sunt montes uiolentia: hoc ē cum facientibus
miraculis elatorũ contrita ē superbia. Defluxerũt colles eternales: hoc ē humiliati
sunt ad tẽpus ut erigerent̃ in eternũ. Ingressus eternos eius pro laboribus uidi: hoc ē
nõ sine mercede eternitatis laborē caritatis aspexi. Tabernacula ethiopũ expaues/
cent: tabernacula terre madian: hoc ē gentes repente perterrite nuntio mirabilium
tuorũ: etiã que non sunt in iure romano erũt in populo xp̃iano. Nunqd ĩ flumi/
nibus iratus es dñe. aut ĩ fluminibus furor tuus: aut in mari impetus tuus? Hoc ideo
dictũ est: qa non uenit nunc ut iudicet mundũ: sed ut saluet̃ mundus per ip̃m. Qui
ascendes sup equos tuos: & equitatio tua salus: hoc est euãgeliste tui portabũt te qa
regunt̃ a te: & euãgelium tuũ salus ē eis q credũt in te. Intendens ĩtendes arcũ tuũ
sup sceptra dicit dñs: hoc ē cõminaberis iudiciũ tuũ etiã regibus terre. Fluminibus
scindet̃ terra: hoc ē influentibus sermonibus predicantiũ te aperient̃ ad cõfitendum
hoĩm corda: quibus dictũ ē scindite corda uestra & nõ uestimẽta uestra. Quid est
uidebunt te et dolebũt populi: nisi ut luendo sint beati? Quid est dispergens aquas
incessu nisi ambulando in eis q te usquaq; ãnuntiãt: hac atq; hac dispergis fluẽta
doctrine? Quid ē abissus dedit uocẽ suam? An profunditas cordis humani: quid ei
uideret̃ expressit? Altitudo fantasie sue. tanq̃ uersus superioris est expositio. Alti/
tudo enĩ est abissus. Quod aũt ait fantasie sue subaudiendũ est uocẽ dedit. hoc est
quod diximus qđ ei uideret̃ expressit. Fantasia quippe uisio ē quam nõ tenuit: non
operuit: sed confitendo eructauit. Eleuatus est sol: & luna stetit in ordine suo. Hoc
est ascendit xp̃istus in celum: & ordinata est ecclesia sub rege suo. In luce iacula
tua ibunt: hoc ē non in occultũ sed in manifestũ tua uerba mittentur. In splẽdore
coruscationis armorũ tuoꝝ subaudiendũ est iacula tua ibunt. Dixerat enĩ suis: que
dico uobis in tenebris dicite in lumĩe. In cõminatione terrã minorabis id est cõmi/
nando humiliabis hoĩes: & in furore deicies gẽtes. qa eos qui se exaltant uindicando
collides. Existi in salutẽ populi tui: ut saluos faceres xp̃istos tuos. misisti in capita
inimicorũ mortẽ. nihil horũ exponendũ est. Excitasti uincula usq; ad collum. Et
bona hic possunt intelligi uincula sapientie: ut uinceant̃ pedes in compedes eius: &
collum in torquem eius. Precidisti in stupore mentis: subaudiamus uincula. Exci/
tauit enĩ bona: ꝑcidit mala: de qbus dicit̃ ei: dirupisti uĩcula mea. Et hoc ĩ stupore
mentis id est mirabiliter. Capita potentiũ mouebunt̃ in ea scilicet in ea admiratõe.
Adaperient morsus suos: sicut edens pauper absconse. Potentes enĩ quidã iudeorum
cõueniebãt ad dñm: uerba eius & facta mirati: & esurientes panẽ doctrĩe mãduca/
bant absconse propter metũ iudeorum: sicut eos prodidit euãgeliũ. Et immisisti ĩ
mare equos tuos turbantes aquas multas: que nihil aliud sunt q̃ multi populi. Non
enĩ alii timore cõuerterent̃ alii furore ꝑsequerent̃: nisi omnes turbarent̃. Obseruaui
& expauit uenter meus: a uoce orationis labiorũ meorũ. Et ĩtroiuit tremor in ossa
mea: & subtus me turbata ē habitudo mea. Intendit in ea que dicebat: et ipse sua ē
oratione perterritus: quã ꝓphetice effundebat: & ĩ qua futura cernebat. Turbatis
enĩ populis multis: uidit ĩminentes ecclesie tribulationes: cõtinuoq; se eius membrũ
agnouit atq; ait. Requiescã in die tribulationis. Tanq̃ ad eos pertinens qui sunt spe
gaudentes: in tribulatione patientes. Ut ascendã inquit ad populũ peregrinatõis
mee. Recedens utiq; a populo maligno carnalis cognationis mee: nõ peregrinãte in

hac terra: neq; supernã patriam requirente. Quoniam ficus iqt nõ auferet fructus: & nõ erũt natiuitates in uineis. Mentietur opus oliue & campi non faciunt escam. Defecerunt ab esca oues: & nõ supersunt in presepibus boues. Vidit eam gentẽ que christum fuerat occisura: ubertatem copiarũ spiritualiũ perditurã: quas p terrenam fecunditatem more prophetico figurauit. Et qa irã dei talem propterea passa est illa gens: quia dei ignorans iusticiam suã uoluit constituere: iste continuo: ego aũt inquit ĩ domino exultabo: gaudebo in deo salutari meo. Domine deus uirtus mea statuit pedes meos in consumationẽ: super excelsa imponet me: ut uincam in cãtico eius: scilicet illo cantico de quo similia quedã dicunt in psalmo. Statuit supra petrã pedes meos: & direxit gressus meos: & immisit ĩ os meum canticũ nouũ: himnũ deo nostro. Ipse ergo uincit in cantico domini qui placet in eius laude non sua: ut qui gloriatur in domino glorietur. Melius autem mihi uidentur quidã codices habere gaudebo ĩ deo Ihesu meo: q̃ hi q uolẽtes id latine ponere: nomẽ ipsũ nõ posuerũt: quod ẽ nobis amicius & dulcius nominare.

Hieremias pphēta de maioribus ẽ sicut Ysaias: nõ de minoribus sicut & ceteri: de quorum scriptis non nulla iam posui. Prophetauit autem regnãte Iosia in hierusalẽ: & apud romanos Ancomartio: iã appropinquãte captiuitate iudeorum. Tetendit autẽ prophetiam suam usq; ad quintũ mensem captiuitatis: sicut in eius literis inuenitur. Sophonias autẽ unus de mĩoribus adiungit ei. Nã & ipe ĩ diebus Iosie pphetasse se dicit: sed quousq; nõ dicit. Prophetauit ergo Hieremias nõ solũ Ancimartii: uerũ etiã Tarquinii prisci tẽporibus: quẽ romani habuerũt qntũ regẽ. Ipse enim quãdo est illa captiuitas facta regnare iam ceperat. Prophetans ergo de xpo Hieremias: spiritus inqt oris nostri dominus xpus captus ẽ in peccatis nostris: sic breuiter ostendens & dñm nostrum xpm: & passum eẽ pro nobis. Itẽ alio loco: hic deus meus inquit & non extimabitur alter ad eum: qui inuenit omnem uiã prudentie & dedit eam Iacob puero suo: & israel dilecto suo. Post hec ĩ terris uisus est: & cũ hominibus conuersatus est. Hoc testimoniũ quidem non Hieremie sed scribe eius attribuunt: qui uocabatur Baruch: sed Hieremie celebratius habetur. Rursus idem propheta de ipso. Ecce ĩquit dies ueniunt dicit dñs: & suscitabo Dauid germẽ iustũ: & regnabit rex & sapiens erit: & faciet iudicium & iusticiã in terra. In diebus illis saluabitur iuda: et israel habitabit confidenter: & hoc est nomẽ quod uocabũt eũ dñs iustus noster. De uocatione aũt gentiũ que futura fuerat: & eã nũc implet㠁 cernimus: sic locutus ẽ. Dñe deus meus & refugiũ meũ ĩ die malorũ: ad te gẽtes uenient ab extremo terre: & dicent. Vere mendacia coluerũt patres nostri: simulacra & nõ est in eis utilitas. Quia uero nõ erãt eũ agnituri iudei: a qbus eũ & occidi oportebat: sic idẽ propheta significat. Graue cor per omnia: & homo est & quis cognoscet eũ? Huius est etiã illud qđ in libro .xvii. posui de testamẽto nouo: cuius est mediator xpus. Ipse qppe Hieremias ait. Ecce dies ueniunt dicit dominus: & cõsumabo sup domũ Iacob testamentum nouum: & cetera que ibi legunt. Sophonie aũt pphete qui cum Hieremia prophetizabat: hec p̃dicta interim de xpo ĩterponã. Expecta me dicit dominus in die resurrectionis mee ĩ futurum: qa iudiciũ meum ut cõgregẽ gentes: & colligã regna. Et iterum. Horribilis inquit dominus super eos: & exterminabit omnes deos terre: & adorabit eum uir de loco suo: omnes insule gentium. Et paulopost. Tunc inquit transuertam in populos linguã & progenies eius: ut oẽs inuocent nomen domini: & seruiant ei sub uno iugo. A finibus fluminum ethiopie

afferent mihi hoſtiaſ. in illo die non confunderiſ ex omnibuſ adinuentionibuſ tuiſ: quaſ impie egiſti in me. quia tunc auferam abſ te prauitateſ iniurie tue: & iam non adicieſ ut magnificeriſ ſuper montem ſanctum meũ. Et ſubrelinquam ĩ te populũ manſuetum & humilem: & uerebuntur in nomine domini qui reliqui fuerint iſrael. He ſũt reliquie: de quibuſ alibi prophetatur: qđ apoſtoluſ etiam commemorat. Si fuerit numeruſ filiorum iſrael ſicut arena mariſ: reliquie ſalue fient. He quippe in chriſtum illiuſ gentiſ reliquie crediderunt.

XXXIIII.

IN ipſa porro captiuitate babilonie Daniel & Ezechiel ꝓphetauerũt priuſ: alii ſcilicet duo ex ꝓphetiſ maioribuſ. Quorũ Daniel etiã tempuſ quo uẽturuſ xp̃uſ fuerat atq; paſſuruſ. numero diffiniuit annorũ: qđ longũ eſt cõputãdo mõſtrare: & ab aliiſ factitatũ eſt ante noſ. De poteſtate uero eiuſ & gloria ſic locutuſ ẽ. Vi/debam inquit in uiſione noctiſ. & ecce cũ nubibuſ celi filiuſ hominiſ ueniẽſ erat: & uſq; ad uetuſtũ dierũ peruenit. In conſpectu eiuſ ꝑlatuſ ẽ: & ipſi datuſ ẽ pricipatuſ & honor & regnũ: & om̃ſ populi: tribuſ & lĩgue ipſi ſeruient. Poteſtaſ eiuſ poteſtaſ perpetua: que non tranſibit: & regnũ eiuſ quod non corrumpetur. Ezechiel quoq; more prophetico per Dauid xp̃m ſignificanſ quia carnẽ de Dauid ſemĩe aſſũpſit. propter quã formã ſerui qua factuſ eſt homo etiã ſeruuſ dei dicit̃ idem dei filiuſ. ſic eũ prophetando prenũtiat ex perſona dei patriſ. Et ſuſcitabo ĩquit ſuper pecora mea paſtorẽ unũ: qui paſcat ea ſeruũ meum Dauid: & ipſe paſcet ea: & ipſe erit hiſ ĩ paſtorẽ. Ego autem dñſ ero eiſ ĩ deum: & ſeruuſ meuſ Dauid princepſ ĩ medio eorũ: ego dñſ locutuſ ſum. Et alio loco: & rex inq̄t unuſ erit om̃ibuſ imperanſ & nõ erũt ultra due genteſ nec diuident̃ ampliuſ in duo regna: neq; polluentur ultra ĩ ydoliſ ſuiſ: & abbominationibuſ ſuiſ & in cunctiſ ĩiquitatibuſ ſuiſ. Et ſaluoſ eoſ faciam de uniuerſiſ ſedibuſ ſuiſ: in quibuſ peccauerunt & mundabo eoſ: & erũt mihi populuſ: & ego ero eiſ deuſ & ſeruuſ meuſ rex Dauid ſup eoſ & paſtor unuſ erit omniũ eoꝝ.

XXXV.

REſtant treſ minoreſ prophete: q̄ prophetauerũt in fine captiuitatiſ. Aggeuſ: Zachariaſ. Malachiaſ. Quoꝝ aggeuſ chriſtũ & eccleſiã hac apertiuſ breuitate prophetat. Hec dicit dominuſ excercituũ. Adhuc unum modicũ: & ego cõmouebo celum et terram et mare & aridam & omneſ genteſ mouebo: & ueniet deſideratuſ cunctiſ gentibuſ. Hec prophetia partim iam completa cernitur: partim ſperatur ĩ fine complenda. Mouit enĩ celũ angelorũ & ſiderũ teſtimonio: qñ chriſtuſ incar/natuſ ẽ. Mouit terrã ingenti miraculo: de ip̃o uirginiſ partu. Mouit mare & aridã: & in inſuliſ & in orbe toto xp̃uſ annũtiat̃. Ita moueri om̃ſ genteſ uidemuſ ad fidẽ. Iam uero quod ſequit̃: & ueniet deſideratuſ cunctiſ gentibuſ: de nouiſſimo eiuſ ex/pectatur aduentu. Vt enim deſideratuſ eſſet & expectanduſ cũctiſ gentibuſ: ꝑiuſ oportuit eum dilectũ eſſe credentibuſ. Zachariaſ de xp̃o & eccleſia. exulta inquit ualde filia ſyon iubila filia hieruſalem. ecce rex tuuſ ueniet tibi iuſtuſ & ſaluator. Ipſe pauper & aſcendenſ ſup aſinũ: & ſup pullũ filiũ aſine. Et poteſtaſ eiuſ a mari uſq; ad mare: et a fluminibuſ uſq; ad fineſ terre. hoc quãdo factum ſit: ut dñſ xp̃uſ in itinere iumento huiuſ generiſ uteretur in euãgelio legitur ubi et hec prophetia cõmemoratur ex parte quãtũ illi loco ſufficere uiſũ ẽ. Alio loco ad ipſum xp̃m in ſpiritu ꝓphetie loquenſ de remiſſione peccatorũ per eiuſ ſanguinem: tu quoq; inq̄t in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti uinctoſ tuoſ: de lacu in quo nõ eſt aqua. Quid per hunc lacum uelit intelligi poſſunt diuerſã ſentiri etiam ſcđm rectam fidem.

Mibi tamen uidetꝰ non eo significari melius nisi bumane miserie siccam ꝓfũditatẽ quodammodo et sterilem: ubi non sunt fluenta iusticie: sed iniquitatis lutum. De boc quippe lacu in psalmo etiã dicitur: et eduxit me de lacu miserie & de luto fecis. Malachias propbetans ecclesiam quam per christum iam cernimus propagatam: iudeis dicit apertissime ex persona dei. Non est mibi uoluntas in uobis: & munus non suscipiam de manu uestra. Ab ortu enim solis usq; ad occasum magnũ ẽ nomẽ meũ in gẽtibus: & ĩ omni loco sacrificabitur & offeretꝰ nomini meo oblatio mũda: quia magnũ nomẽ meũ in gentibus dicit dominus. Hoc sacrificiũ per sacerdotium xp̃i scd̃m ordinẽ Melcbisedech: cum ĩ omni loco a solis ortu usq; ad occasum deo iã uideamus offerri. Sacrificiũ autẽ iudeorũ quibus dictum est: nõ est mibi uoluntas in uobis: nec accipiã de manibus uestris munus: cessasse negare nõ possunt. q adbuc expectãt alium xp̃m: cũ boc quod propbetatũ legunt & impletũ uident: impleri non potuerit nisi per ipsũ. Dicit enĩ paulopost ex persona dei de ipso. Testamẽtũ meum erit cũ eo uite & pacis: & dedi ei ut timore me timeret: & a facie nominis mei uereretꝰ. Lex ueritatis erit ĩ ore eius: in pace dirigens ambulabit mecũ: & multos ab iniquitate cõuertet: quoniam labia sacerdotis custodient scientiã: et legẽ inqrẽt de ore eius: qm̃ ãgelus domini omnipotentis ẽ. Nec mirandum ẽ: quia omnipotentis domini angelus dictus ẽ xp̃us Ibesus. Sicut enĩ seruus propter formam serui in qua uenit ad boĩes: sic angelus propter euangelium quod nuntiauit bominibus. Nam si grece ista ita ĩterpretemur: & euãgeliũ bona nũtiatio ẽ et ãgelus nuntius. De ip̃o quippe iterũ dicit. Ecce angelum meum mittã: & prospiciet uiam ante faciem meã: & subito ueniet in templum suum dominus quem uos queritis: et angelus testamenti quẽ uos uultis: ecce ueniet dicit dominus deus omnipotens. & quis sustinebit diẽ in/troitus eius? aut quis sistet in aspectu eius? Hoc loco & primum & secundũ xp̃isti prenuntiauit aduentum. Primũ scilicet de quo ait. Et subito in templũ suũ ueniet dominus id est in carnem suã: de qua dicit in euangelio: soluite templum boc et in triduo resuscitabo illud. Secũdũ uero ubi ait. Ecce uenit dicit dominus om̃ipotens: & quis sustinebit diem introitus eius: aut quis persistet in aspectu eius? Quod autem dixit dominus quem uos queritis: et angelus testamenti quẽ uos uultis: significauit utiq; etiam iudeos scd̃m scripturas quas legũt christum querere & uelle. Sed multi eorum quem quesierunt & uoluerunt: uenisse nõ agnouerũt: excecati in cordibus suis p̃cedentibus meritis suis. Quod sane bic nominat testamentũ: uel supra ubi ait testamentum meum erit cum eo: uel bic ubi dixit eum angelum testamenti: nouũ proculdubio debemus accipere testamentũ ubi sempiterna: non uetus ubi tẽporalia sunt promissa: que pro magno bic babentes plurimi infirmi: et deo uero taliũ rerũ mercede seruientes: quãdo uidẽt impios abundare turbantꝰ. Propterea idẽ ꝓpheta: ut noui testamenti eternã beatitudinem que nõ nisi bonis dabitur: distingueret a ueteris terrena felicitate que plerũq; datur & malis: ĩgrauastis inqt super me uerba uestra dicit dominus et dixistis. In quo detraximus de te? Dixistis. uanus est omnis qui seruit deo. Et quid plus nobis quia custodiuimus obseruationes eius. et quia am/bulauimus supplicãtes ante faciem domini omnipotentis? Et nũc uos beatificatis alienos: & reedificantur omnes qui faciunt iniqua: aduersati sunt deo & salui facti sunt. Hec oblocuti sunt qui timebant dominum: unusquisq; ad proximum suum. Et animaduertit dominus. & audiuit: & scripsit librũ memorie in conspectu suo: eis qui timent dñm et reuerentur nomen eius. per istum librum significatũ ẽ testamẽtũ nouum. Denique quod sequitꝰ audiamus. Et erunt mibi dicit dominus omnipotens in

die quam ego facio in acquisitionem: & eligam eos sicut homo eligit filium suum seruientem sibi. Et cõuertemini & uidebitis inter iustum et iniustum: & inter serui/entẽ deo & nõ seruiẽtẽ. Quoniã ecce dies ueniet ardens sicut clibanus: & cõcremabit eos. & erũt omnes aligenigene & omnes facientes iniqtatem sicut stipula & incẽdet illos dies qui aduenīet dicit dominus omnipotens: & non derelinquetur eorum radix neq; fermentum. & orietur uobis timentibus nomen meũ sol iustitie & sanitas ĩ pẽnis eius, & exibitis & exultabitis sicut uituli ex uinculis resoluti. Et cõculcabitis iniquos et erunt cinis sub pedibus uestris in die in quo ego facio: dicit dominus omnipotens. Hic est qui dicitur dies iudicii de quo suo loco si deus uoluerit loquemur uberius.

xxxvi. De hester et Machabeorum libris

POst hoc tres prophetas: Aggeum, Zachariam, Malachiam: per idem tempus liberatõnis populi ex babilonica seruitute scripsit etiã Esdras qui magis rerũ gestarum scriptor est habitus q̃ propheta sicuti ẽ liber qui appellatur Hester. Cuius res gesta in laudem dei non longe ab his tẽporibus inuenitur. Nisi forte Esdras ĩ eo xp̃m prophetasse ĩtelligendus ẽ: q inter iuuenes quosdã orta questione qd amplius ualeret in rebus: cum reges unus dixisset alter uinum tertius mulieres: que plerunq; regibus imperarent: idẽ tñ tertius ueritatẽ super omnia demõstrauit esse uictricẽ. Consulto autem euangelio xp̃m cognoscamus esse ueritatẽ. Ab hoc tempore apud iudeos restituto templo: non reges sed principes fuerunt usq; ad Aristobolũ. Quorũ supputatio tp̃m nõ in scripturis sanctis que canonice appellant: sed in aliis ĩueniẽ. ĩ qbus sũt & machabeorũ libri quos nõ iudei sed ecclesia pro canonicis habet ꝓpter quorũdã martirũ passiões uehemẽtes atq; mirabiles q anteq̃ xp̃us uenisset in carnẽ: usq; ad mortẽ ꝑ dei lege certauerũt & mala grauissima atq; horribilia ꝑtulerunt.

xxxvii. ... omni origine gentilis philosophie inueniatur antiquior

TEmpore igitur nostrorum prophetarũ quorum iam scripta ad notitiam fere omnium gentium peruenerunt philosophi gentium nondum erant: qui hoc etiã nomĩe uocarentur: quod cepit a samio Pytagora qui eo tempore quo iudeorũ soluta est captiuitas: cepit excellere atq; cognosci. Multo ergo magis ceteri philo/sophi: post prophetas reperiunt̃ fuisse. Nam ip̃e Socrates atheniensis magister oĩm qui tunc maxime claruerunt: tenens in ea parte que moralis uel actiua dicitur pri/cipatum post Esdram in cronicis inuenitur. Non multo post etiam Plato ẽ natus: qui longe ceteros Socratis discipulos anteiret. Quibus si addamus etiam superiores qui nondum philosophi uocabant̃: septẽ scilicet sapientes: ac deinde philosophicos qui Thaleti successerunt: in perscrutanda natura rerũ studium eius imitati Anaxi/mandrum scilicet & Anaximenẽ & Anaxagoram: aliosq; nõnullos anteq̃ Pytagoras primus philosophiam profiteretur nec illi prophetas nostros uel uniuersos temporũ antiquitate precedunt qñ quidem Tales post quẽ ceteri fuerũt regnante Romulo eminuisse fertur qñ de fontibus israel in eis literis que toto orbe manarẽt prophetie flumẽ erupit. Soli igitur illi theologi poete: Orpheus: Linus: Museus: & si qs alius apud grecos fuit: his prophetis hebreis quorũ scripta in auctoritate habemus: annis reperiuntur priores. Sed nec ipsi uerum theologũ nostrum Moysen qui unũ deũ uerũ ueraciter predicauit: cuius nũc scripta in auctoritatis canone prima sunt: tp̃e preuenerunt. Ac per hoc quantum ad grecos attinet: in qua lĩgua litere huius seculi maxime floruerunt nihil habent unde sapientiã suã iactent quo religione nostra ubi uera est sapientia: si nõ superior saltem uideatur antiqor. Verum quod fatẽdũ est: non quidem ĩ grecia sed in barbaris gentibus sicut iam in egipto ante Moysen

nonnulla doctrina fuerat que illorum sapiētia diceretur. Alioquin nō esset scriptū in sanctis libris Moysen eruditū fuisse omni sapientia egiptiorū: tunc utiq; quādo ibi natus est & a filia Pharaonis adoptatus atq; nutritus etiā liberaliter educatus ē. Sed nec sapientia egiptiorum sapiētiam prophetarū nostroꝝ tempore antecedere potuit quando quidem & Abraam propheta fuit. Quid autē sapientie esse potuit in egipto: anteq̄ eis Ysis quā mortuam tanq̄ magnā deam colendā putarūt literas traderet? Ysis porro Ynachi filia fuisse prodit q primus regnare cepit argiuis q̄n iam Abrae nepotes reperiuntur exorti.

Iam uero si lōge antiquiora repetam & ante illud grande diluuium noster erat utiq; Noe patriarcha: quem prophetam quoq; non immerito dixerim. Siqdem ipsa arca quā fecit: & in qua cum suis euasit: prophetia nostrorū temporꝫ fuit. Quid Enoch septimus ab Adam? Nonne etiam in canonica epistola apostoli Iude prophetasse predicatur? quorum scripta ut apud iudeos & apud nos in auctoritate non essent. nimia fecit antiquitas: propter quod uidebantur suspecta esse habenda: ne proferrentꝰ falsa pro ueris. Nam et proferuntur quedam que ipsorum esse dicantꝰ: ab eis q pro suo sensu passim quod uolūt credūt. sed ea castitas canonis nō recepit. non ꝙ eorum hominum qui deo placuerunt reprobetur auctoritas sed ꝙ ista esse non credātur ipsorum. Nec mirum debet uideri ꝙ suspecta habentur: que sub tāte antiquitatis nomine proferuntur quando quidem ī ipsa historia regū iude & regū israel: que res gestas continet de quibus eidem scripture canonice credimus: cōmemorantꝰ plurima que ibi non explicātur: et dicuntꝰ in libris aliis inueniri quos pphete scripserunt & alicubi eorum quoq; prophetarum nomina non tacentur: nec tamē inueniuntꝰ in canone quem populus dei recepit. Cuius rei fateor causa me latet nisi ꝙ existimo etiam ipos quibus ea que in auctoritate religionis esse deberent: sanctus utiq; spiritus reuelabat alia sicut homines historica diligentia: alia sicut prophetas inspiratione diuina scribere potuisse: atq; hec ita fuisse distincta ut illa tanq̄ ipsis: ista uero tanq̄ deo per ipsos loquenti iudicarentꝰ esse tribuenda ac sic illa ptinerēt ad ubertatē cognitionis: hec ad religionis auctoritatē in qua auctoritate custoditꝰ canon. preter que si qua iam etiā sub nomīe uerorū prophetaꝝ scripta proferuntꝰ: nec ad ipsam copiā scientie ualent. Quoniā utrum eorum sint quorum esse dicuntꝰ incertū est & ob hoc eis non adhibetꝰ fides maxīe his in qbus etiā cōtra fidē libroꝝ canonicorum quedam leguntꝰ: propter quod ea prorsus illorū non esse apparet.

Non itaq; credendum ē quod nonnulli arbitrantur hebream tātum linguam per illum q uocabatur Heber unde hebreorū uocabulū est fuisse seruatam: atq; inde ad Abraam peruenisse hebreas autem literas a lege cepisse que data est p Moysen: sed potius per illam successionem patrū memoratā linguam cū suis literis custoditam. Deniq; in populo dei Moyses constituit qui docendis literis preessent: priusq̄ diuīe legis ullas nossent literas. Hos appellat scriptura gramatos ysagogos. qui latine dici possunt literarum inductores uel introductores eo ꝙ eas inducāt id est introducant quodammō in corda discentiū. uel in eas potius ipsos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate sapiētie sue super patriarchas & pphetas nostros qbus inerat diuina sapientia ulla se iniqua uanitate iactauerit: quādo nec egiptus inuenitur que solet falso & inaniter de suarum doctrinarum antiquitate gloriari: qualicūq; sua sapientia: patriarchaꝝ nostroꝝ tpe sapiētiā p̄uenisse. Neq; enī quisq̄

dicere audebit: mirabilium disciplinarum eos peritissimos fuisse anteq̃ literas nossēt: id est anteq̃ Ysis eo uenisset: easq; ibi docuisset. Ipsa porro eoꝝ mēorabilis doctrīa que appellata ē sapientia: quid erat nisi maxime astronomia: et si quid aliud taliū disciplinarū magis ad exercenda ingenia: q̃ ad illuminandas mentes sapientia uera ualere solet: Nam quod ad philosophiā attinet: que se docere aliquid profitetur unde fiant homines beati: circa tempora Mercurii quem Trismegistū uocauerunt: in illis terris eiusmodi studia claruerunt. Longe quidē ante sapientes q̃ philosophos habuit grecia. Sed tamen post Abraam & Ysaac: & Iacob & Ioseph: Nimirū etiam post ipsum Moysen. Eo quippe tempore quo Moyses natus ē fuisse reperit: Athlas ille magnus astrologus frater Promothei maternus: auus Mercurii maioris: cuius nepos fuit Trismegistus iste Mercurius.

FRustra itaq; uanissima p̃sumptione garriunt q̇dam dicentes ex quo egiptus rationem siderum cōprehendit: amplius q̃ centum annorum milia numerari. In quibus enim libris istum collegerunt numerū: qui non multum ante ānorū duo milia literas magistra Yside didicerunt: Non enim paruus est auctor in historia Varro qui hoc prodidit: qd̄ a literarū etiam diuinarum ueritate nō dissonat. Cū enim ab ipso primo homine qui appellatus est Adam: nōdum sex annorum milia compleantur: quō nō isti ridendi potius q̃ refellendi sunt: qui de spatio temporū tā diuersa & huic explorate ueritati tā cōtraria persuadere conant̄: Cui enim narrāti melius preterita credimus: q̃ qui etiā futura p̄dixerit que presentia iā uidemus: Nā & ipsa historicorum inter se dissonātia: copiā nobis prebet ut eis potius credere debeamus. qui diuine quam tenemus non repugnant historie. Porro autē ciues impie ciuitatis diffusi usq; quaq; p ceteras: cū legūt hoīes doctissimos quoꝝ nullius cōtēpnēda uideat̄ auctoritas: īter se de rebus gestis ab etatis nostre mēoria remotissimis discrepantes: cui potius credere debeant non inueniunt. Nos uero ī nostre religiōis historia fulti auctoritate diuina: quidquid ei resistit nō dubitamus esse falsissimū: quomodolibet sese habeant cetera in secularibus literis: que siue uera seu falsa sint: nihil momenti afferunt quo recte beateq; uiuamus.

VT autem cognitionem omittamus historie: ipsi philosophi a q̇bus ad ista p̄gressi sumus: q non uidentur laborasse in studiis suis: nisi ut inuenirent quomō uiuendum esset accommodate ad beatitudinem capessendam: cur dissenserunt et a magistris discipuli & īter se condiscipuli: nisi q̇a ut hoīes humanis sensibus & hūanis rationationibus ista quesierunt: Ubi q̃uis esse potuerit & studiū gloriādi: quo q̇sq; alio sapientior & acutior uideri cupit: nec sententie quodammō addictus aliene: sed sui dogmatis et opinionis inuentor: tamen ut nōnullos uel etiam eorum plurimos fuisse concedam: quos a suis doctoribus uel discendi sociis amor ueritatis abruperit: ut p ea certarent quā ueritatē putarēt: siue illa eēt siue nō esset: cum aiunt quo uel qua ad beatitudinem perueniatur: hūana sē porrigit infelicitas: si diuīa non ducit auctoritas. Deniq; auctores nostri in quibus non frustra sacrarū literarum figitur & terminatur canon: absit ut inter se aliqua ratione dissentiant. Unde non īmerito cum illa scriberent eis deum uel per eos locutum non pauci ī scolis atq; gimnasiis litigiosis disputationibus garruli: sed in agris atq; in urbibus cū doctis atq; indoctis tot tantiq; populi crediderunt. Ipsi sane pauci esse debuerūt ne multitudine uilescerēt: qd̄ carū religione eē oporteret. nec tñ ita pauci: ut eoꝝ nō sit mirādi cōsensio.

Neq; enim i multitudine philosophoꝝ qui labore etiã literario monimenta suoꝝ dogmatũ reliquerunt facile quis inuenerit inter quos cuncta que sensere cõueniãt: quod ostendere hoc opere longum est. Quis autem secte cuiuslibet auctor sic ẽ in hac lacedemonicola ciuitate approbatus: ut ceteri improbarẽtur qui diuersa & aduersa senserunt? Nõne apud athenas & epicurei clarebant: asserentes res humanas ad deorum curam non pertinere: et stoici q̃ contraria sentientes: eas regi atq; muniri dis adiutoribus atq; tutoribus disputabant? Vñ miror cur Anaxagoras reus factus sit quia solem dixit esse lapidem ardẽtem: negans utiq; deum cũ in eadem ciuitate gloria floruerit Epicurus: uixeritq; securus: non solũ solẽ uel ullum siderum deũ eẽ non credens: sed nec Iouem nec ullum deoꝝ omnino in mundo habitare contẽdens: sed ad quẽ preces hoĩm supplicationesq; perueniant. Nonne ibi Aristippus i uoluptate corporis summum bonum ponens: ibi Antistenes uirtute animi potius hominẽ beatũ fieri asseuerans: duo philosophi nobiles et ambo socratici in tam diuersis atq; inter se contrariis finibus uite summã locantes: quorum etiam ille fugiendam: iste amministrandã sapienti dicebat esse rem publicam: & ad suã quisq; sectã sectãdam discipulos cõgregabat? Nempe palã in conspicua & notissima porticu: i gimnasiis: ac priuatis cateruatim & i ortulis: in locis publicis: pro sua quisq; opinione certabãt. Alii asserentes unũ: alii inumerabiles mundos. ipsum autem unũ alii ortum eẽ: alii uero initium nõ habere. alii interiturũ: alii semper futurum: alii mente diuina: alii fortuitu & casibus agi. Alii mortales esse animas: alii imortales. Et q̃ imortales alii reuolui i bestias: alii nequaq̃. Qui uero mortales: alii mox interire post corpus: alii uiuere etiã postea uel paululũ: uel diutius: non tamen semper. Alii constituentes i corpore finem boni: alii in animo: alii in utroq;. Alii extrinsecus posita etiam bona ad animã & corpus addentes. Alii sensibus corporis semper: alii non semper. Alii putantes nunq̃ eẽ credendũ. Has et alias pene inumerabiles dissensiones philosophoꝝ: quis unq̃ populus: quis senatus: que potestas uel dignitas publica impie ciuitatis: diiudicãdas: & alias probandas ac recipiendas: alias iprobãdas repudiãdasq; curauit: ac nõ passim sine ullo iudicio cõfuseq; habuit i gremio suo tot cõtrouersias hoĩm dissidentiũ: nõ de agris & domibus uel quacũq; pecuniaria ratione: sed de his rebus q̃bus aut misere uiuitur aut beate: ubi & si uera aliqua dicebantur: eadem et falsa prorsus licentia dicebanẽ: ut non frustra talis ciuitas misticũ uocabulum babilonis acceperit. Babilon q̃ppe interpretatur cõfusio: quod nos iã dixisse meminimus. Nec interest diabolo regi eius q̃ cõtrariis inter se rixentur erroribus: quos merito multe uarieq; ipietatis p̃iter possidet. At uero ille populus: gens illa: illa ciuitas: illa respublica: illi israelite quibus credita sũt eloquia dei: nullo mõ pseudo prophetas cũ ueris prophetis pari licentia confuderũt: sed concordes inter se atq; in nullo dissentientes: sacrarum literarum ueraces ab eis agnoscebant & tenebant auctores. Ipsi erant eis philosophi: hoc est amatores sapientie: ipsi sapientes: ipsi theologi: ipsi prophete: ipsi doctores probitatis atq; pietatis. Quicũq; sc̃d͡m illos saput & uixit: non sc̃d͡m hoĩes sed sc̃d͡m deum qui per illos locutus ẽ saput et uixit. Ibi si prohibitũ est sacrilegiũ: deus prohibuit. Si dictum ẽ honora patrẽ tuũ et matrẽ tuã: iussit deus. si dictum ẽ non mechaberis: non homicidiũ facies: nõ furaberis: et cetera huiusmodi nõ hec ora humana sed diuina oracula fuderunt. Quidquid philosophi quidã inter falsa que opinati sunt uerũ uidere potuerũt: et laboriosis disputationibus persuadere moliti sunt: q̃ mundum istũ deus fecerit: eũq; ipse puidentissimus ãministret: de honestate uirtutũ: de amore patrie: de fide amicitie: de bonis operibus atq; omnibus ad mores

probos pertinentibus rebus: q̄uis nescientes ad quē finē & quo nā mō essent ista oīa referēda: pphetitis hoc ē diuinis uocibus: q̄uis per hoīes ī illa ciuitate populo commēdata sūt: nō argumētationū cōcertationibus inculcata: ut nō hoīs ingenium sed dei eloqum cōtempnere formidaret: q illa cognosceret.

HAs sacras literas etiā unus Ptolomeorum regum egipti nosse studuit & habere. Nā post Alexādri macedonis q etiā magnus cognominatus ē mirificētissimā minimeq; diuturnā potentiam: q̄ uniuersā asiam imo pene totū orbem partim ui & armis partim terrore subegerat: qn̄ īter cetera orientis regna etiā iudeam ingressus obtinuit. Eo mortuo comites eius cum regnum illud amplissimū non pacifice īter se possessuri diuisissent: uel potius dissipassent bellis oīa uastaturi: Ptolomeos reges habere cepit egiptus: quorū p̄mus Lagi filius multos ex iudea captiuos ī egiptum transtulit. Huic aūt succedēs Ptolomeus alius q appellatus ē Philadelphus. oēs quos ille adduxerat subiugatos liberos redire permisit: insuper & dona regia ī templum dn̄i misit: petiuitq; ab Eleazaro tūc pōtifice dari sibi scripturas: quas pfecto fama audierat p̄dicante diuinas: & ideo cōcupiuerat habere in bibliotecta quā nobilissimā fecerat. Has ei cū misisset idē pontifex hebreas post etiā ille interpretes postulauit: & dati sūt ei. lxxii: de singulis tribubus duodecī seni hoīes līgue utriusq; doctissimi: hebree scilicet atq; grece. Quorum interpretatio ut. lxx. uocetur iam obtinuit cōsuetudo. Traditur sane tā mirabilem ac stupendū planeq; diuinum in eorū uerbis fuisse consensum: ut cum ad hoc opus sepatim singuli sederint: ita enim eoꝝ fidem Ptolomeo placuit explorare: ī nullo uerbo quod idem significaret & tantūdē ualeret: & in uerborū ordine alter ab altero discreparet: sed tanq̄ unus esset interpres. ita qđ omnes īterpretati sunt unū erat: quoniam reuera spiritus erat unus ī oīibus. Et ideo tam mirabile dei munus acceperant: ut illarum scripturarum non tanquā humanarum: sed sicut erant tanq̄ diuinarū etiā isto mō cōmendaretur auctoritas: credituris quandoq; gentibus profutura: quod iam uidemus effectum.

NAm cum fuerint & alii interpretes qui ex hebrea ī grecam linguam sacra illa eloqa transtulerunt: sicut Aquila: Simachus: Theodotion: sicut etiam illa est interpretatio cuius auctor non apparet: & ob hoc sine noīe interpretis qnta editio nūcupatur: hāc tn̄ que septuaginta est tanq̄ sola esset sic recipit ecclesia: eaq; utunt greci populi christiani: quorū pleriq; utrū alia sit aliqua ignorant. Ex hac septuaginta interpretatione etiā in latinā linguam interpretatū est quod latine ecclesie tenent. q̄uis non defuerit ī nostris tpibus presbiter Hieronimus: homo doctissimus & omnium triū linguaꝝ peritus: qui non ex greco sed ex hebreo ī latinū eloqum easdem conuertit scripturas: sed eius tantū literarū laborem q̄uis iudei fateantur esse ueracem: lxx. uero interpretes in multis errasse contendāt: tn̄ ecclesie xpi tot hoīm auctoritati ab Eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum opus electorum neminem iudicant preferendum: qa & si non in eis unus apparuisset spiritus sine dubitatione diuinus: sed inter se uerba interpretationis sue lxx. docti more hoīm cōtulissent ut quod placuisset oīibus hoc maneret: nullus eis unus interpres debuit anteponi. Cū uero tantum in eis signū diuinitatis apparuit: pfecto q̄squis alius illarū scripturaꝝ ex hebrea in quamlibet aliā linguam interpres est uerax: aut congruit illis. lxx. interpretibus: aut si congruere nō uidetur: altitudo ibi prophetica esse credenda ē. Spiritus enī qui in prophetis erat quādo illa dixerunt: idem ipse erat ī. lxx. uiris qn̄

illa sũt interpretati. Qui profecto auctoritate diuina & aliud dicere potuit: tanq̃ ꝓpheta ille utrũq; dixisset: quia utrũq; idem spiritus diceret: et hoc ipm aliter. ut si non eadẽ uerba: idẽ tñ sensus bene itelligentibus dilucesceret: & aliqd ꝑtermittere & aliquid addere: etiã ut hinc ostenderet nõ hũanã fuisse in illo ope seruitutẽ quã uerbis debebat iterpres: sed diuinam potius potestatẽ que mentẽ replebat & agebat interpretis. Nõnulli aũt codices grecos interpretatiõis. lxx. & ex hebreis codicibus emendãdos putarũt: nec tñ ausi sunt detrahere qđ hebrei nõ habebãt: & lxx. posuerunt: sed tantũmõ addiderunt que i hebreis inuẽta apud. lxx. nõ erãt: eaq; signis qbusdã in stellarũ modũ factis: ad capita eorũdem uersuum notauerunt: que signa asteriscos uocãt. Illa uero que nõ habẽt hebrei: habẽt autẽ. lxx. similiter ad capita uersuum iacentibus uirgulis sicut scribunt̃ uncie signauerũt. Et multi codices greci has notas habẽtes usq;quaq; diffusi sũt: & latini. Que aũt non ꝑtermissa uel addita: sed aliter dicta sũt: siue aliũ sensum faciãt etiã ipsũ nõ abhorrentẽ: siue alio modo eundem sensũ explicare mõstrent̃: nisi utrisq; codicibus inspectis nequeunt reperiri. Si igit̃ ut oportet nihil aliud intueamur in scripturis illis nisi qd per hoĩes dixerit dei spiritus: quidqd ẽ in hebreis codicibus & nõ est apud interpretes. lxx: noluit hoc p istos: sed per illos ꝓphetas dei spũs dicere: quidqd uero ẽ apud. lxx. in hebreis aũt codicibus non ẽ: per istos maluit q̃ per illos idem spiritus dicere: sic ostendens utrosq; fuisse prophetas. Isto enĩ mõ alia per Ysaiã: alia per Hieremiam: alia per aliũ atq; aliũ ꝓphetã: uel aliter eadẽ per hũc ac p illũ dixit ut uoluit. Quidqd porro apud utrosq; iuenit̃: p utrosq; dicere uoluit unus atq; idẽ spiritus: sed ita ut illi ꝑcederent ꝓphetãdo: isti sequerent̃ ꝓphetice illos interpretando. Quia sicut i illis uera et cõcordãtia dicẽtibus spiritus pacis unus fuit: sic & in istis nõ secũ cõferẽtibus & tñ tanq̃ ore uno cũcta iterpretãtibus: idẽ spiritus unus apparuit.

SEd ait aliquis. Quõ sciã qd Ionas ꝓpheta dixerit niniuitis: utrũ triduum et niniue euertet̃: an. xl. dies? Quis enĩ nõ uideat nõ potuisse utrũq; tunc dici a ꝓpheta: q missus fuerat terrere cõminatione iminentis exicii ciuitatem: cui si tertio die fuerat futurus interitus: nõ utiq; die quadragesimo. si autẽ quadragesimo non utiq; tertio? Si ergo a me querit̃ qd Ionas horũ dixerit: hoc puto potius qđ legit̃ i hebreo: q̃dragınta dies & niniue subuertet̃. Septuaginta quippe longe posterius iterpretati aliud dicere potuerũt: qđ tñ ad rẽ pertineret: & in unũ eundẽq; sensum q̃uis sub altera significatione cõcurreret: ammoneretq; lectorẽ utraq; auctoritate nõ spreta ab historia sese attollere: ad ea reqrẽda propter que significãda historia ipa cõscripta ẽ. Gesta sunt qppe illa i niniue ciuitate: sed aliqd etiã significauerũt quod modum illius ciuitatis excedat: sicut gestũ est ꝙ ipse propheta in uentre ceti triduo fuit: & tñ aliũ significauit in ꝓfundo inferni triduo futurũ: q dñs ẽ omnium ꝓphetarũ. Quapropter si per illam ciuitatẽ recte accipit̃ ecclesia gentiũ: ꝓphetice figurat̃ euersa scilicet per penitẽtiã: ut qualis fuerat iã non esset. Hoc qm̃ p christũ factum est in ecclesia gentiũ: cuius illa niniue figurã gerebat: siue per. xl. dies siue p triduũ idẽ ipse significatus est xp̄us. Per. xl. scilicet qa tot dies peregit cũ discipulis suis post resurrectionẽ suã & ascẽdit i celũ: per triduũ uero qa die tertio resurrexit. tanq̃ lectorem nihil aliud q̃ historie rerum gestarum inherere cupientẽ de somno excitauerit: lxx. interpretes iidẽq; prophete: ad perscrutãdũ altitudinẽ prophetie: & quodam mõ dixerint: in. xl. diebus ipsum quere i quo & triduum poteris iuenire.

Iste fuit Origenes.

illud in ascensione hoc in eius resurrectione reperies. Propter quod utroq; numero significati cōuenientissime potuit: quorū unū per Ionā prophetā. alterū per .lxx. interpretū prophetiā: tñ unus atq; idē spiritus dixit. Longitudinē fugio. ut nō hec p multa demōstrarē: in qbus ab hebraica ueritate putāt .lxx. iterpretes discrepare: & bene intellecti inueniunt esse concordes. Vnde etiā ego p meo modulo uestigia sequens apostolorū: qa et ipi ex utrisq; id ē ex hebreis & ex .lxx. testiōnia pphetica posuerunt: utraq; auctoritate utendum putaui: qm̄ utraq; una atq; diuina est. Sed iam que restant ut possumus exequamur.

Ca. xlv.

POsteaq̄ gens iudea cepit non habere prophetas: pculdubio deterior facta ē. eo scilicet tpe quo se sperabat instaurato templo post captiuitatē que fuit i babilonia futuram eē meliorē. Sic quippe intelligebat populus ille carnalis quod prenuntiatū est per Aggeū prophetā dicentē. Magna erit gloria domus istius nouissime plusq̄ prime. qđ de nouo testamēto dictū esse paulo superius demōstraui: ubi ait aperte xp̄m promittens: & mouebo oīs gentes: & ueniet desideratus cūctis gentibus. Quo loco .lxx. interpretes alium sensū magis corpi q̄ capiti: hoc ē magis ecclesie q̄ xp̄o conuenientem prophetica auctoritate dixerūt. Venient que electa sūt dn̄i de cunctis gētibus: id est hoīes de qbus ipse Ihesus in euangelio: multi inquit uocati: pauci uero electi. Talibus enī electis gentiū: domus dei edificatur per testamentū nouū lapidibus uiuis lōge gloriosior q̄ tēplū illud fuit qđ a rege Salamōe constructū ē: & post captiuitatē instauratū. Propter hoc ergo nec prophetas ex illo tpe habuit illa gens: sed multis cladibus afflicta est ab alienigenis regibus: ipsisq; romanis: ne hanc Aggei prophetiā in illa instauratione templi opinaret̄ impletā. Non multo enī post aduenientē Alexandro subiugata est: qn̄ & si nulla facta est uastatio: qm̄ non sunt ausi ei resistere: & ideo placatū facillime subditi receperunt: non erat tñ gloria tanta domus illius: quanta fuit in suorū regum libera potestate. Hostias sane Alexander immolauit in dei templo: non ad eius cultum uera pietate conuersus: sed impia uanitate cum diis eū falsis colendū putans. Deinde Ptolomeus Lagi filius: quod supra cōmēoraui post Alexandri mortē captiuos inde i egiptū transtulit: quos eius successor Ptolomeus Philadelfus beniuolentissime inde dimisit. per quē factum ē qđ paulo ante narraui: ut .lxx. interpretū scripturas haberemus. Deinde contriti sunt bellis que in machabeorū libris explicantur. Post hec capti a rege alexandrie Ptolomeo q est appellatus Epifanes: inde ab Antiocho rege syrie multis & grauissimis malis ad idola colenda cōpulsi: templūq; ipsū repletū sacrilegis supstitiōnibus gentiū: qđ tñ dux eorū strenuissimus Iudas q etiā Machabeus dictus ē Antiochi ducibus pulsis: ab illa omni idolatrie cōtaminatione mūdauit. Nō aūt multo post Alchimus qdā per ambitionē cū a genere sacerdotali eēt alienus: quod nefas erat pontifex factus ē. Hinc iā post annos fere quīquagīta: i qbus eis tamē pax non fuit: q̄uis aliqua & prospere gessennt: pmus apud eos Aristobolus assūpto diademate & rex & pontifex factus est. Antea quippe ex quo de babilonie captiuitate reuersi sūt: templūq; instauratū est: nō reges sed duces uel prīcipes habuerūt. q̄uis & qui rex est possit dici princeps a principatu impandi: & dux eo q sit ductor exercitus. Sed non continuo quicunq; prīcipes uel duces sunt: etiā reges dici possūt: quod iste Aristobolus fuit. Cui successit Alexander etiam ipse rex & pontifex: qui crudeliter in suos regnasse tradit̄. Post hunc uxor eius Alexandra regina iudeorū

fuit. ex cuius descepstpe mala sũt eos secuta grauiora. Filii qppe huius Alexãdre Aristobolus & Hircanus: inter se de imperio dimicantes: uires aduersus israeliticam gentem puocauere romanas. Hircanus nãq; ab eis contra fratrẽ poposcit auxiliũ. Tũc iam roma subiugauerat affricam & greciã: lateq; etiã aliis orbis partibus im/perans: tanq̃ seipsam ferre non ualens: se suaq; quodammõ magnitudine fregerat. Peruenerat qppe ad sediciones domesticas graues: atq; īde ad bella socialia: moxq; ciuilia. tantumq; se comminuerat atq; cõtriuerat: ut ei mutandus rei publice status quo regeret regibus imineret. Pompeius ergo romani populi pclarissimus prīceps: iudeam cum exercitu ingressus ciuitatem capit: templum reserat: non deuotione supplicis sed iure uictoris: & ad sancta sanctorum quo nisi summum sacerdotẽ nõ licebat intrare: non ut uenerator sed ut pphanator accedit. Confirmatoq; Hircani pontificatu: & subiugate genti imposito custode Antipatro: quos tunc pcuratores uocabant: uinctum secum Aristobolum ducit. Et ex illo die iudei etiã tributarii romanorum esse ceperunt. Postea Cassius etiam templum expoliauit. Deinde post paucos ãnos etiam Herodem alienigenam regem habere meruerunt: quo regnãte natus ẽ christus. Iam enim uenerat plenitudo temporis. significata prophetico spũ per hos patriarche Iacob: ubi ait. Non deficiet prīceps ex Iuda neq; dux de femo/ribus eius: donec ueniat cui repositum ẽ: et ipse erit expectatio gentium. Nõ ergo defuit iudeorum princeps ex iudeis usq; ad istum Herodem: quẽ primũ acceperũt alienigenam regem. Tempus ergo erat ut ueniret ille cui repositum erat: qđ nouo pmissum est testamento: ut ipse esset expectatio gentium. Fieri autem nõ posset ut expectarent gentes eum uenturum: sicut eum cernimus expectari ut ueniat: ad faciendũ iudicium ĩ claritate potentie: nisi prius crederent in eum cũ uenit ad pati/endũ iudicium in humilitate patientie. de ortu saluatoris nostri sed qđ uerbũ caro factũ e . et de dispersione iudeorum p oẽs gentes sicut fuerat pphetatum.

Regnante ergo Herode in iudea: apud romanos aũt iam mutato reipublice statu imperante Cesare augusto: & per eũ orbe terre pacato: natus ẽ christus scđm precedẽtem pphetiã in bethlehem Iude: homo manifestus ex homine uirgĩe: deus occultus ex deo patre. Sic enim propheta predixerat. Ecce uirgo in utero ac/cipiet & pariet filium: & uocabitur nomen eius Emanuel: quod est interpretatum nobiscum deus. Qui ut se commẽdaret deum multa miracula fecit: ex qbus quedã quãtum ad eum pdicandũ satis uisum est esse scriptura euangelica continet. Quorũ primũ est q tam mirabiliter natus est: ultimum aũt q cum suo resuscitato corpe a mortuis ascendit ad celum. Iudei autem qui eum occiderunt & ĩ eum credere no/luerunt: qa oportebat eum mori & resurgere: uastati infelicius a romanis fũditusq; a suo regno ubi iã eis alienigene dñabãt eradicati sũt: dispersiq; p terras. Quãdoqdẽ ubiq; non desunt: per scripturas suas testimonio nobis sunt pphetias nos nõ finxisse de xpo. Quas plurimi eorum considerantes: & ante passionem et maxime post eius resurrectionem crediderunt in eum: de qbus predictũ est. Si fuerit numerus filiorũ israel sicut arena maris. reliquie salue fient. Ceteri uero excecati sũt. de qbus pdictũ est. Fiat mensa eorum corã ipsis in laqueum et in retributionem & in scandalum: obscurentur oculi eorum ne uideant: & dorsum eorum semper incurua. Proinde cũ scripturis nostris non credunt: complentur in eis sue quas ceci legunt. nisi quis forte dixerit illas prophetias xpianos finxisse de christo: que Sibille nomine uel aliorum pferunt: si que sunt que non ptinẽt ad populũ iudeorum. Nobis quidẽ ille sufficiũt: que de nostrorum inimicorum codicibus proferunt: quos agnoscimus propter hoc

testimonium quod nobis inuiti perhibent: eosdem codices habendo atq; seruãdo ꝑ omnes gentes: etiam ipsos esse dispersos quaq̃uersum christi ecclesia dilatatur. Nam ꝓphetia in psalmis quos etiã legũt de hac re ꝓmissa est ubi scriptum ē. Deus meus misericordia eius preueniet me. Deus meus demonstrauit mihi de inimicis meis. Ne occideris eos nequãdo obliuiscanť legē tuã. Disperge eos & in uirtute tua. Demonstrauit ergo deus ecclesie in eius inimicis iudeis gratiam misericordie sue. quoniam sicut dicit apostolus delictum eorum salus est in gentibus. Et ideo non occidit: id ē non in eis ꝑdidit ꝙ sũt iudei quãuis deuicti et oppressi fuerint a romanis: ne obliti legem dei ad hoc de quo agimus testimoniũ nihil ualeret. Ideo paꝝ fuit ut diceret ne occideris eos neqñ obliuiscantur legē tuã: nisi etiã adderet disperge eos. q̃m si cum isto testimonio scripturarum in sua tantummodo terra non ubiq; essent: profecto ecclesia que ubiq; est eos prophetiarum que de christo premisse sunt testes ĩ omĩbus gentibus habere non posset. *An ante tẽpora xp̄i aliq fuerit extra israelitum genus qui ad celestis ciuitatis consortiũ peruenerint.*

c. xlvii.

QVapropter quisquis alienigena id est nõ ex israel progenitus: nec ab illo populo ĩ canone sacrarum literaꝝ receptus legitur aliquid prophetasse de xp̄o: si in nostram notitiam uenit aut uenerit: ad cumulum a nobis cõmemorari põt: nõ ꝙ necessarius sic etiã si desit: sed qa non creditur fuisse incongrue & ĩ aliis gentibus hões quibus hoc misterium reuelatum ēēt qui hoc etiã predicere impulsi sunt: siue participes eiusdē gratie fuerint siue expertes: siue per malos angelos docti sint: quos presentem christum quē iudei nõ agnoscebant scimus fuisse confessos. Nec ipsos iudeos existimo audere cõtendere: neminem pertinuisse ad deum preter israelitas: ex quo propagatio israel eē cepit reprobato eius fratre maiore. Populus enĩ reuera q̃ dei populus proprie diceretť nullus alius fuit. Homines aũt quosdã non terrena sed societate celesti ad ueros israelitas superne ciues patrie pertinētes: etiã ĩ aliis gẽtibus fuisse negare non possunt. Quia si negant facillime conuincuntur de sãcto & mirabili uiro Iob: q nec indigena nec proselitus id est aduena populi israel fuit: sed ex gente ydumea genus ducens: ibi ortus ibidē mortuus. Qui diuĩo sic laudatť eloquio: ut quod ad iustiiciã pietatēq; attinet etiã nullus ei homo suorũ tēpoꝝ coequetur. Que tēpora eius q̃uis non inueniamus ĩ cronicis: colligimus tamē ex libro eius quē ꝓ sui merito israelite ĩ auctoritatē canonicã receperunt: tertia generatione posteriorē fuisse q̃ israel. Diuinitus autē fuisse ꝓuisũ nõ dubito: ut ex hoc uno sciremus etiam per alias gentes esse potuisse: q scd̃m deum uixerunt eiq; placuerũt pertinētes ad spiritualem hierosolimã. Quod nemini concessũ fuisse credendũ est: nisi cui diuinitus reuelatus est unus mediator dei & hoĩm homo xp̄us Ihesus q uenturus ĩ carne sic antiquis sanctis prenuntiabatur: quēadmodum nobis uenisse nũciatus est: ut una eademq; fides per ipsum oẽs in dei ciuitatem: dei domũ: dei templum: predestinatos ꝑducat ad deũ. Sed quecũq; aliorũ prophetie de dei ꝑ Ihesũ xp̄m gratia ꝓferunť: possunt putari a xp̄ianis esse confictę. Ideo nihil ē firmius ad conuincēdos quoslibet alienos: si de hac re contenderint nostrosq; fulciendos si recte sapuerint: q̃m ut diuina predicta de xp̄o ea proferantur: que ĩ iudeoꝝ codicibus sunt scripta. Quibus auulsis de propriis sedibus: et propter hoc testimonium toto orbe dispersis: xp̄i usq;q̃q; creuit ecclesia. *Prophetiam Aggei. q dixit maiorem futuram gloriam domus dei q̃ primũ fuisset. nõ in reedificatione templi sed in eccª xp̄i. esse cõpletã.*

c. xlviii.

HEc domus dei maioris ē glorie q̃ fuerat illa prima: lignis & lapidibus ceterisq; ꝓciosis rebus metallisq; constructa. Non itaq; Aggei prophetia ĩ templi illius

instauratione completa est. Ex quo enim instauratū est: nunq̄ ostenditur tantam
gloriam habuisse quātam habuit tēpore Salamonis: immo potius ostendit primū
cessatiōe prophetie fuisse domus illius gloriā diminutā: deinde ipsius gētis cladibus
tantis usq; ad ultimū excidium quod factum est a romanis: sicut ea que supra sunt
cōmemorata testant. Hec autē domus ad nouum ptinens testamentū: tanto utiq;
maioris ē glorie: quāto meliores sunt lapides uiui: qbus credentibus renouatisq; cō/
struitur. Sed ideo per instaurationem tēpli illius significata est: qa ipsa renouatio
illius edificii significat eloqo prophetico alterū testamentū qd appellat nouum.
Quod ergo dixit deus p memoratū pphetā: & dabo pacem i loco isto: p significantē
locum ille qui eo significatur est intelligendus. Vt qa illo loco instaurato signata
est ecclesia que fuerat edificanda per xp̄m: nihil accipiat quod dictū ē dabo pacē
i loco isto: nisi dabo pacē in loco quem significat locus iste. Quia quodāmodo oīa
significantia uidentur earū rerū quas significant sustinere personas: sicut dictū est
ab apostolo petra erat christus: quoniā petra illa de qua hoc est dictū significabat
utiq; xp̄m. Maior est itaq; gloria domus huius noui testamenti: q̄ domus prioris
ueteris testamenti: & tūc apparebit maior cum dedicabitur. Tunc enim ueniet de/
sideratus cunctis gentibus: sicut legitur i hebreo. Nam primus aduentus eius nondū
erat desideratus omnibus gentibus. Non enim quē debebant desiderare sciebant: in
quē non crediderāt. Tūc etiā scd̄m. lxx. iterpretes: qa & ipse est propheticus sensus:
uenient que electa sūt dn̄i de cunctis gentibus. Tunc enī uere nō uenient nisi electa
de qbus dicit apostolus. sicut elegit nos i ipso ante mūdi constitutionem. Ipse qppe
architectus qui dixit multi: uocati pauci uero electi: non de his dixit qui uocati sic
uenerunt ut de conuiuio proicerentur: sed de electis demonstraturus est edificatam
domum que nullam deinceps formidabit ruinam. Nunc autem et hi quādo replēt
ecclesias quos tanq̄ i area uētilatio sepabit: nō apparet tanta gloria domus huius:
quanta tunc apparebit quando quisquis ibi erit semper erit. De inter multiplicatione
ecc. q̄ in hoc seculi multi reprobi miscentur electis. Ca. xlix.

IN hoc ergo maligno seculo i his diebus malis: ubi per humilitatem presentē fu/
turam comparat ecclesia celsitudinē: & timorꝫ stimulis: dolorꝫ tormentis: laborꝫ
molestiis: temptationum periculis eruditur: sola spe gaudens quando sane gaudet:
multi reprobi miscentur bonis: & utriq; tanq̄ in sagenam euāgelicam colligunē: & i
hoc mundo tanq̄ in mari utriq; inclusi rhetibus indiscrete natāt: donec perueniat
ad litus ubi mali segregentur a bonis: & in bonis tanq̄ in templo suo sit deus omnia i
omnibus. Proinde uocem nunc agnoscimus eius impleri qui loquebatur in psalmo
atq; dicebat. Annunciaui & locutus sum multiplicati sunt super numerum. Hoc fit
nūc ex quo primū per os pcursoris sui Iohannis deinde per os propriū annūciauit:
& locutus est dicens. Agite penitentiam: appropinquauit enī regnum celorū. Elegit
discipulos quos & apostolos nomīauit: humiliter natos: inhonoratos: illiteratos. ut
quidquid magnū essent & facerēt: ipse in eis esset & faceret. Habuit iter illos unū:
quo malo utens bene: & sue passionis dispositū impleret: et ecclesie sue tolerandorꝫ
malorū preberet exemplum. Seminato quantū per eius oportebat presentiā cor/
poralem sancto euangelio: passus est: mortuus est: resurrexit: passione ostēdens qd
sustinere pro ueritate: resurrectione quid sperare in eternitate debeamus: excepta
altitudine sacramenti qua sanguis eius in remissionē peccatorū fusus est. Cōuersatus
ē in terra. xl. dies cū discipulis suis: atq; ipsis uidentibus ascendit i celū: & post dies. x.
pmissū spm̄ sanctū misit patris sui: cuius aduenientis in eos qui crediderāt tūc erat

signũ maximũ: & maxĩe necessariũ: ut unusq́sq; eoꝝ lĩguis oĩum gentiũ loqueret̃. ita significans unitatẽ catholice ecclesie per oĩs gentes futuram: ac sic lĩguis oĩbus locuturã. De pa [illegible] Euag

DEinde scd̃m illã prophetiã. lex syon lex prodiet et uerbũ dñi de hierusalẽ: et scd̃m dñi ipsius christi ꝑdicta: ubi post resurrectõnẽ stupẽtibus eũ discipulis suis apperuit sensum ut intelligerent scripturas: et dixit eis quoniã sic scriptũ est: & sic oportebat xp̃m pati & resurgere a mortuis die tertia: et ꝑdicari in eius nomine penitẽtiã & remissionẽ peccatorũ per omnes gentes: incipientibus ab hierusalẽ. Et ubi rursus eisde aduentu eius nouissimo reqrentibus respondit atq; ait. Non est uestrũ nosse tp̃a uel momẽta que pater posuit ĩ sua potestate. sed accipietis uirtutẽ spiritus sãcti superuenientis in uos: et eritis testes mihi in hierusalẽ: & in tota iudea & samaria: et usq; in fines terre. Primũ se ab hierusalẽ diffudit ecclesia: & cũ in iudea atq; samaria plurimi credidissent: & in alias gentes seminatum est eis annuntiantibus euãgelium: quos ipse sicut luminaria coaptauerat uerbo: et accenderat spũ sancto. Dixerat enĩ eis nolite timere eos q corpus occidunt: aĩam autẽ nõ possũt occidere: qui ut frigidi timore nõ essent. igne caritatis ardebant. Deniq; per ipsos nõ solũ q eum ante passionẽ & post resurrectõnẽ suã uiderãt: & audierant: uerũ etiã post obitũ eorum per posteros eoꝝ inter horrendas persecutiones & uarios cruciatus: ac funera martirum ꝑdicatũ est toto orbe euãgeliũ: contestãte dño signis et ostentis & uariis uirtutibus: & spiritus sancti muneribus: ut populi gentiũ credentes ĩ eum q ꝓ eorũ redempñõe crucifixus est: xp̃iano amore uenerarent̃ sanguinem martirum: quem diabolico furore fuderunt: ipsiq; reges quorũ legibus uastabatur ecclesia: eius nomini salubriter subderentur: quod de terra crudeliter auferri conan sunt: & falsos deos inciperent persequi: quorum causa cultores dei ueri fuerant antea persecuti. Qđ et ꝑ hereticorum dissensione fides catholica reprobet^r.

VIdẽs aũt diabolus tẽpla demonũ deseri & ad nomẽ liberãtis mediatoris currere genus hũanũ: hereticos mouit q sub uocabulo christiano doctrine resisterẽt xp̃iane: q̃si possent indifferenter sine ulla correptione habere ĩ ciuitate dei: sicut ciuitas confusionis indifferẽter habuit philosophos ĩter se diuersa & aduersa sentiẽtes. Qui ergo in dei ecclesia morbidũ aliq̃d prauũq; sapiunt: si correpti ut sanũ rectũq; sapiãt resistunt cõtumaciter: suaq; pestifera & mortifera dogmata emendare nolũt: sed defensare persistunt: heretici fiunt: & foras exeuntes habentur in excercentibus inimicis: etiã sic quippiã ueris illis catholicis membris xp̃i malo suo prosunt. Dũ enĩ deus utẽ & malis bene & diligentibus eũ oĩa cooperant̃ in bonũ: inimici oĩs ecclesie quolibet errore cecentur uel malitia deprauentur: si accipiunt ptãtẽ corporaliter affligendi: exercent eius patientiã: si tantũmõ male sentiendo aduersant̃: exercent eius sapiẽtiã. Ut aũt etiã inimici diligant̃: exercent eius beniuolentiã: aut etiã beneficentiã: siue sausibili doctrina cum eis agatur: siue terribili disciplina. Ac per hoc diabolus princeps impie ciuitatis aduersus peregrinantẽ in hoc mũdo ciuitatem dei uasa propria cõmouendo: nihil ei nocere permittit̃: cui ꝓculdubio & rebus ꝓsperis consolatio ut non frangat̃ aduersis: exercitatio ut non corrũpat̃ ꝓsperis: ꝑ diuinã prouidentiã procurat̃ atq; ita temperatur utrunq; ab alterutro: ut in psalmo illam uocẽ non aliunde cognoscamus exortã: scd̃m multitudinẽ dolorũ meoꝝ in corde meo: cõsolationes tue iocũdauerũt aĩam meam. Hinc est & illud apostoli: spe gaudentes: in tribulatõe patiẽtes. Nã & id qđ ait idem doctor quicunq; uolũt pie uiuere ĩ xp̃o persecutionẽ patiunt̃: nullis putandũ est deesse posse tp̃ibus. qa & cum ab eis

qui foris sunt nō seuientibus uidet̄ esse tranqllitas: & reuera ē: plurimūq; cōsolatōis aufert infirmis maxime: non tñ desunt imo multi sunt intus: q corda pie uiuentium suis perditis moribus cruciāt: qm̄ per eos blasfematur xp̄ianū & catholicum nomē. Quod quāto est carius eis qui uolunt pie uiuere in christo: tanto magis dolēt q̄ p malos itus positos fit: ut minus q̄ⁿ pioꝝ mentes desiderāt diligat. Ipsi quoq; heretici cū xp̄ianū cogitant̄ habere nomē & sacramenta xp̄iana: & scripturas & pfessionē: magnū dolorem faciunt ī cordibus piorū: qa & multi uolentes esse xp̄iani propter eorum dissensiones hesitare cogunt̄: & multi maledici etiā in his inueniunt materiā blasfemādi xp̄ianū nomē: qa & ipi quoquomō xp̄iani appellant̄. His atq; huius/ modi prauis moribus & erroribus hoīm: persecutionē patiunt̄ qui uolunt in christo pie uiuere: etiā nullo infestante neq; uexāte corpus illoꝝ. Patiunt̄ qppe hāc pse/ cutionē non in corporibus sed in cordibus. Vnde illa uox est. scđm multitudinem dolorum meoꝝ in corde meo. Non enī ait in corpore meo. Sed rursus qm̄ cogitant̄ immutabilia diuina promissa et qđ ait apostolus nouit dominus q sūt eius: quos enim presciuit & predestinauit conformes fieri imaginis filii sui: ex eis nullus perire pōt: ideo sequitur in illo psalmo: consolationes tue iocūdauerunt aīam meā. Dolor autē ipse q fit in cordibus piorum: quos persequunt̄ mores xp̄ianorū malorum: siue falsorū: prodest dolentibus: quoniā de caritate descendit qua eos perire nolūt: nec impedire salutē aliorum. Deniq; magne consolationes fiunt: etiā de correctōnibus eorū: q piorū aīas tanta iocunditate perfundūt: quātis de sua pditione doloribus crutiauerant. Sic ī hoc seculo ī his diebus malis: nō solū a tēpore corporalis p̄sentie xp̄i & apostoloꝝ eius: sed ab ipso Abel quē primū iustum impius frater occidit: et deīceps usq; ad huius seculi finē: īter psecutiōes mūdi & cōsolatiōes dei peregrinādo procurrit ecclesia. *An accedenti sit qui qdam putant impletis .x. persecutionibus q fuerit: nullam superesse preter undecimam . q in ipo antixi tpore sit futura*

PRoinde nec illud qdem temere puto esse dicendū siue credendū qđ nōnullis uisum est uel uidetur: non amplius ecclesiā suam passurā persecutiones usq ad tempus Antichristi: q̄ⁿ q̄ iā passa est: id est decē: & undecima eadēq; sit ab Antixp̄o nouissima. Primā qppe computant a Nerone. Secundā a domitiano. Tertiam a Traiano. Quartā ab Antonino. Quintā a Seuero. Sextā a Maximino. Septi/ mam a Decio. Octauā a Valeriano. Nonam ab aureliano. Decimā a Diocletiano & Maximiano. Plagas enī egiptioꝝ quoniā decē fuerūt anteq̄ⁿ inde exire īciperet populus dei: putant ad hunc intellectum esse referendas: ut nouissima Antichristi persecutio similis uideat̄ undecime plage: qua egiptii dū hostiliter persequerentur hebreos: ī mari rubro populo dei p siccū transeūte perierūt. Sed ego illa re gesta ī egipto istas persecutiones prophetice significatas esse nō arbitror: q̄uis ab eis q hoc putant exqsite & ingeniose illa singula his singulis cōpata uideantur: nō pphetico spū sed coniectura mentis hūane: qua aliqñ ad uerum peruenitur: aliqñ fallit̄. Quid enī q hoc sentiunt dicturi sunt de persecutione qua ipse dñs crucifixus est? In quo eā numero posituri? Si aūt hac excepta existimāt cōputādū: tanq̄ⁿ ille numerāde sint que ad corpus pertinent: nō qua ipsū caput est appetitū & occisū: quid agēt de illa que posteaq̄ⁿ xp̄us ascendit ī celū hierosolimis facta est: ubi beatus Stephanus lapidatus est: ubi Iacobus frater Iohānis gladio trucidatus ē: ubi apostolus Petrus ut occideretur inclusus est: & per angelū liberatus: ubi fugati atq; dispersi de hiero/ solimis fratres: ubi Saulus q postea Paulus apostolus factus est uastabat ecclesiam: ubi ipse quoq; iā fidē quā persequebat̄ euāgelizans: qualia faciebat est passus: siue

per iudeam siue per alias gentes: q̃cunq; christū feruentissime predicabat. Cur ergo eis a Nerone uidet̃ ordiendū: cū ad Neronis tēpora inter atrocissimas persecutiōes de q̄bus nimis ē longū cuncta dicere: ecclesia crescendo puenerit? Quod si a regibus factas persecutiones in numero existimāt esse debere: rex fuit Herodes q̄ etiā post ascensū dn̄i grauissimā fecit. Deinde q̄d respōdent etiā de Iuliano: quē nō numerāt in decem? An ipse non ē ecclesiam persecutus: qui xp̄ianos liberales literas docere ac discere uetuit: sub quo Valentinianus maior q̄ post eū tertius imperator fuit: fidei xp̄iane cōfessor extitit: militiaq; priuatus ē. Vt omittam que apud anthiochiam facere ceperat: nisi unius fidelissimi & constantissimi iuuenis: q̄ cū multis app̄hensis ut torquerent̃ per totū diem primus est tortus: inter ungulas cruciatusq; psallentis: libertatē atq; hilaritatē miratus exhorruisset: & in ceteris deformius erubescere ti/muisset. Postremo nostra mēoria Valens supradicti Valentiniani frater arrianus: nonne magna persecutione per orientis partes catholicā uastauit ecclesiā? Quale ē autē non considerare ecclesiā per totū mundū fructificantē atq; crescentē. posse ī aliq̄bus gētibus p̄secutionē pati a regibus: et qñ in aliis nō patit̃? Nisi forte non est persecutio computāda: qñ rex gothorū ī ipsa gothia persecutus ē xp̄ianos crude/litate mirabili: cū ibi nō essent nisi catholici: quorū plurimi martirio coronati sūt: sicut a q̄busdā fratribus q̄ tūc illic pueri fuerant: & se ista uidisse incunctanter re/cordabant̃ audiuimus. Quid mō in p̄side? Nōne ita ī xp̄ianos ferbuit persecutio si tñ iā q̄euit: ut fugientes inde nonnulli usq; ad romana opida puenerīt? Hec atq; huiusmodi mihi cogitanti non uidet̃ esse diffiniendus numerus persecutionū: q̄bus exerceri oportet ecclesiā. Sed rursus affirmare aliquas futuras a regibus preter illā nouissimā de q̃ nullus ambigit xp̄ianus: non minoris ē temeritatis. Itaq; hoc ī medio relinquamus: neutrā partē questionis huius astruentes siue destruētes: sed tantūmō ab affirmandi quodlibet horū audacē presūptionē reuocātes. Illā sane nouissimam persecutionē que ab Antichristo futura ē: presentia sua extinguet ipse Ihesus. Sic enī scriptū est q̄ eū interficiet spū oris sui: & euacuabit illuminatione presentie sue. Hic queri solet qñ istud erit: importune omnino. Si enī hoc nobis nosse prodesset: a quo melius q̃ ab ipso deo magistro interrogantibus discipulis diceretur? Non enim siluerunt inde apud eum: sed a presente quesierunt dicentes. Domine si hoc tempore representabis regnū israel? At ille nō est inq̄t uestrū nosse tēpora: que pater in sua posuit potestate. Non utiq; illi de hora: uel die: uel āno: sed de tp̄e īterrogauerūt: qñ illud accepere responsū. Frustra igit̃ annos q̄ huic seculo remanēt cōputare ac diffinire conamur: cū hoc scire non esse nostrū ex ore ueritatis audiamus. Quos tñ alii q̃dringētos: alii q̄ngentos: alii etiā mille: ab ascensione dn̄i usq; ad eius ultimum aduentū cōplen posse dixerūt. Quēadmodū aūt q̄sq; eorū astruat opinionē suam: longum ē demonstrare: & nō necessariū. de tpore nouissime p̄secutionis occu to.

Coniecturis q̄ppe utunt̃ hūanis: nō ab eis aliq̄d certū de auctoritate scripture canonice p̄fert̃. Omniū uero de hac re calculantiū digitos resoluit: & q̄escere iubet ille q̄ dicit. Nō est uestrū scire tēpora que pater in sua posuit potestate. Sed hec q̄a euāgelica sentētia ē: mirū est nō ea repressos fuisse deorū multorū falsorūq; cultores: quo minus fingerent demonum responsis quos tanq̃ deos colunt: definitū eē quāto tp̄e mãsura eēt religio xp̄iana. Cū enī uiderēt nec tot tãtisq; p̄secutōibus eam potuisse consumi: sed his potius incremēta mira sūpsisse: excogitauerūt nescio quos uersus grecos: tanq̃ cōsulēti cuidā diuino oraculo effusos. Vbi xp̄m quidē ab huius tanq̃ sacrilegii crimīe faciūt innocētē. Petrū aūt maleficia fecisse subiūgunt

ut coleret xp̄i nomē per trecentos sexagintaq̄ annos. Deinde cōpleto memorato numero ānorū sine mora sumeret finē. O hoīm corda doctorū: o īgenia literata: digna credere ista de christo: qui credere non uultis in christum. Q̄ eius discipulus Petrus ab eo magicas artes non didicerit: sed ab ip̄o innocente tamē eius discipulus maleficus fuerit: nomēq̄ illius q̄ suū coli maluerit magicis suis artibus. magnis laboribus et periculis suis: postremo etiam effusione sanguinis sui. Si Petrus maleficus fecit ut christum sic diligeret mundus: quid fecit innocens xp̄us ut eum sic diligeret Petrus? Respōdeant igit̄ sibiipsi: & si possunt intelligant: illa sup̄na gratia factū esse: ut propter eternā uitam christum diligeret mundus: qua gratia factum est ut propter eternā uitam ab illo accipiēdam: et usq̄ ad temperariam mortem pro illo patiendā xp̄m diligeret Petrus. Deinde isti dii qui sunt: qui possunt ista predicere: nec possunt auertere ita succumbētes uni malefico et uni sceleri magico quo puer ut dicūt āniculus occisus: et dilaniatus et ritu nefario sepultus ē: ut sectā sibi aduersariam tam prolixo tempore conualescere: tot tantarumq̄ persecutionū horrēdas crudelitates nō resistendo sed patiendo superare: & ad suorum simulacrorum: templorum: sacrorum: oraculorum: euersionē peruenire permitterent? Quis postremo est deus: non noster utiq̄ sed ipsorum: qui uel illectus tanto scelere uel impulsus est ista prestare? Non enī alicui demoni hoc ascribitur: sed dicunt illi uersus: hec Petrū arte magica diffinisse. Talem deum habent: qui christum non habent.

HEc atq̄ huiusmōi multa colligerem: si nondū annus iste trāsisset quē diuinatio ficta p̄misit: & decepta uanitas credidit. Cum uero ex quo nominis christi cultus per eius in carne presentiā: & per apostolos institutus est: ante aliquot ānos anni trecenti sexagintaquinq̄ completi sint: quid aliud querimus unde ista falsitas refellatur? Ut enim in christi natiuitate huius rei non ponamus initium: q̄a infans et puer discipulos non habebat: tn̄ quādo habere cepit: procul dubio tūc innotuit per eius presentiam corporalem doctrina & religio xp̄iana: id est posteaq̄ in fluuio iordane ministerio Iohānis est baptizatus. Propter hoc enim de illo prophetia illa p̄cesserat: dominabit̄ a mari usq̄ ad mare: & a flumīe usq̄ ad terminos orbis terre. Sed qm̄ prius q̄ esset passus et resurrexisset a mortuis: nondum fides omnibus fuerat definita: in resurrectione quippe christi definita est. Nam sic apostolus Paulus athenensibus loquit̄ dicens. Iam nunc ānuntiat hōibus omnes ubiq̄ agere penitētiā: eo q̄ statuit diem iudicare orbem in equitate ī uiro quo diffiniuit fidem omnibus: resuscitans illum a mortuis: melius in hac questione soluenda inde initium sumimus: presertim quia tunc etiā datus spiritus est sanctus: sicut eum dari post resurrectionē xp̄i oportebat ī ea ciuitate ex qua debuit incipere lex secunda: hoc ē testamentū nouum. Prima enim data fuit lex in monte syna per Moysen: quod testamentum uocatur uetus. De hac autem que per christum dāda erat predictum est. Ex syon lex prodiet: et uerbum domini ex hierusalem. Unde et ipse per omnes gentes dixit predicari oportere in nomine suo penitentiam: sed tamē incipientibus ab hierusalē. Ibi ergo exortus est huius nominis cultus: ut ī Ihesum christū qui crucifixus fuerat & resurrexerat crederetur. Ubi hec fides tam insignibus initiis incāduit. ut aliquot hominum milia in christi nomine mirabili alacritate cōuersa uenditis suis rebus ut egenis distribuerētur: proposito sācto et ardentissima caritate ad paupertatē uoluntariā p̄uenirent atq̄ inter frementes & sanguinē sitientes iudeos se usq̄ ad mortē

pro ueritate certare nõ armata potentia sed potentiore potentia ppararent. Hoc si nullis magicis artibus factũ est: cur credere dubitant eadẽ uirtute diuina per totũ mundũ idẽ fieri potuisse q̃ hic factũ est. Si aũt ut i hierosolimis sic ad cultũ huius nominis christi accenderetur tãta hominum multitudo que illum in cruce uel fix/erat comprehensum: uel riserat fixum: iam maleficium illud fecerat Petrus: ex ipso anno querendum est: quando trecenti sexagintaquinq; completi sunt. Mortuus est ergo xp̃us duobus geminis cõsulibus: viii. Kalendas Aprilis. Resurrexit tertio die: sicut apostoli sui etiam sensibus probauerũt. Deinde post. xl. dies ascendit in celum: post decem dies id est quinquagesimo die post suam resurrectionem: misit spiritum sanctum. Tunc tria milia hominum apostolis eum predicantibus crediderunt. Tũc itaq; nois illius cultus exortus ẽ: sicut nos credimus et ueritas habet: efficacia spiritus sãcti. Sicut autẽ finxit uanitas impia uel putauit magicis artibus Petri. Paulopost etiam signo mirabili facto quando ad uerbũ ipsius Petri quidã mendicus ab utero matris ita claudus ut ab aliis portaretur: & ad portam tẽpli ubi stipem peteret po/neretur: in nomine Ihesu christi saluus exiluit: quinq; milia hominum crediderunt. Ac deinde aliis atq; aliis accessibus credentium creuit ecclesia. Ac per hoc colligitur etiã dies ex quo annus ipse sumpsit inicium: scilicet quando missus est spiritus sãctus id est per ydus mayas. Numeratis deinde consulibus: ccclxv. ãni reperiuntur impleti per easdẽ ydus mayas: consulatu Honorii et Euticiani. Porro sequenti anno cum socium accepisset Honorius consulem Mallium Theodorum quãdo iam secundũ illud oraculũ demonũ aut figmentũ hominum nulla debuit esse religio christiana: quid per alias terrarum partes forsitan factum sit: non fuit necesse perquirere. Interi quod scimus in ciuitate notissima et eminentissima carthagine africe Gaudentius et Iouius comites imperatoris Honorii quartodecimo kalẽdas Aprilis falsorum deorum templa euerterunt: & simulachra fregerũt. Ex quo usq; ad hoc tempus per. xxx. fere annos: quis nõ uideat quãtum creuerit cultus nominis christi presertim posteaq̃ multi eorum christiani sũt facti: qui tanq̃ illa uera diuinatione reuocabant a fide: eamq; completo eodem annorum numero inanem irridendamq; uiderunt. Nos igitẽ qui sumus uocamurq; christiani: non in Petrũ credimus sed in quem credidit Petrus: Petri de christo edificati sermonibus: nõ carminibus ueneficiis nec decepti maleficiis: sed beneficiis eius adiuti. Ille Petri magister xp̃us in doctrina que ad uitam ducit eternam ip̃e est magister noster. Sed aliquando iam claudamus hũc librũ hucusq; disserentes et quantum satis uisum est demonstrantes quis nam sit duarũ ciuitatum celestis atq; terrene ab inicio usq; ad finem permixtarũ mortalis excursus quarum illa que terrena est fecit sibi quos uoluit: uel undecũq; uel etiã ex hominibus deos falsos: quibus sacrificãdo seruiret. Illa autem celestis que peregrinatᷓ in terra: falsos deos non facit: sed a uero deo ip̃a fit: cuius uerũ sacrificium ipsa sit. Ambe tamen tẽ/poralibus uel bonis utuntᷓ pariter: uel magis pariter affligũtur diuersa fide: diuersa spe diuerso amore donec ultimo iudicio separentur: et percipiat unaqueq; suum finẽ cuius nullus est finis. De quibus ambarum finibus deinceps disserendum est.

AVRE II AV … S … LIBER DEC M … SNONVS

IN … T

C et in questione quã de finibus bonorum & malorum philosophica curiositas uentilauit ducentas octuaginta octo sectas esse … pspexerit.

C I

Voniam de ciuitatis utriusq; terrene scilicet & celestis debitis finibus deinceps mihi uideo disputandũ: prius exponẽda sunt quãta operis huius terminandi ratio patit̃ argumẽta morta/lium: qbus sibipsi beatitudinẽ facere in huius uite infelicitate moliti sunt: ut ab eorum uanis reb' us spes nostra quid differat quam deus nobis dedit & res ipsa hoc ẽ uera beatitudo quam dabit: non tantum auctoritate diuina sed indubitata etiam ratione: qualem propter infideles possumus adhibere clarescat. De finibus .n. maloꝝ et bonoꝝ: multa & multipliciter inter se philosophi disputarũt. Quam questionem maxima intentione uersantes: conati sunt inuenire quid efficiat hominem beatum. Illud enim ẽ finis boni nostri propter quod appetenda sunt cetera: ipsum aũt ꝓpter seipsum. Et illud finis mali propter quod uitanda sunt cetera: ipsum autem propter seipsum. Finẽ ergo boni nunc dicimus: nõ quo consumat̃ ut nõ sit: sed quo pficitur ut plenũ sit. & finem mali nõ quo esse desinat: sed quousq; nocendo perducat. Fines itaq; isti sunt: summũ bonũ: & summũ malũ: de quibus inueniẽdis atq; ita in hac uita summo bono adipiscendo: uitando aũt summo malo: multũ sicut dixi laborauerũt qui studium sapientie in huius seculi uanitate professi sunt: nec tamẽ eos q̃uis diuersis errantes modis: nature limes in tãtum ab itinere ueritatis deuiare permisit: ut nõ alii in animo: alii in corpore: alii in utroq; fines bonorum ponerent & malorũ. Ex qua tripertita uelut generalium distributione sectarum: Marcus Varro in libro de phi/losophia tã multam dogmatũ uarietatẽ diligẽter & subtiliter scrutatus aduertit: ut ad ducentas octogita & octo sectas non que iã essent: sed que esse possent: adhibens quasdam differẽtias facillime perueniret. Quod ut breuiter ostendam inde oportet incipiam: quod ipse aduertit & posuit in libro memorato: quatuor esse quedam que homines sine magistro: sine ullo doctrine adminiculo: sine industria uel arte uiuẽdi que uirtus dicitur & ꝓculdubio dicitur: uelut naturaliter appetunt: aut uoluptatem qua delectabiliter mouetur corporis sensus: aut quietem qua fit ut nullã molestiam corporis quisq; patiatur: aut utranq; quam tamẽ uno nomine uoluptatis Epicurus appellat: aut uniuersaliter prima nature in quibus & hec sunt & alia: uel in corpore ut membrorum integritas: & salus atq; incolumitas eius: uel in animo ut sunt ea que uel parua uel magna in hoĩm reperiuntur ingeniis. Hec igit̃ quatuor id ẽ uoluptas: quies: utrunq;: ꝑma nature. ita sunt ĩ nobis ut uel uirtus quã postea doctrina inserit: propter hec appetenda sit: aut ista propter uirtutem: aut utraq; propter seipsam. Ac per hoc fiunt hinc duodecim secte. Per hanc enim rationẽ triplicant̃ singule: quod cum in una demonstrauero: difficile non erit in ceteris id inuenire. Cũ ergo uoluptas corporis animi uirtuti aut subditur: aut prefertur: aut iungitur: tripertita uariatur diuersitate sectarum. Subditur autem uirtuti quando in usum uirtutis assumitur. pertinet quippe ad uirtutis officiũ: & uiuere patrie: et propter patriã: filios ꝓcreare: quorum neutrum fieri potest sine corporis uoluptate. Nam sine illa nec cibus nec potus sumit̃ ut uiuatur. nec cõcubitur ut generatio ꝓpagetur. Cum uero prefertur uirtuti ipsa appetitur propter seipsam: uirtus autem assumẽda creditur ꝓpter illam: id est ut nihil uirtus agat nisi ad cõsequendã uel conseruandã corporis uoluptatem: que uita deformis est. Quippe ubi uirtus seruit domine uoluptati: q̃uis nullomõ hec dicenda sit uirtus. Sed tamen etiam ista horribilis turpitudo habuit quosdam philo/sophos patronos & defensores suos. Virtuti porro uoluptas iungitur: quãdo eorum neutra ꝓpter alteram: sed ꝓpter seipsas ambe appetunt̃. Quapropter sicut uoluptas

uel subdita uel prelata uel iuncta uirtuti: tres sectas facit ita quesita utraq; ita prima nature: alias ternas inueniuntur efficere. Pro uarietate quippe humanarum opinionum uirtuti aliquando subduntur: aliquando preferuntur: aliquando iunguntur: ac sic ad duodenarium sectarum numerum peruenitur. Sed iste quoq; numerus duplicatur: adhibita una differentia socialis uidelicet uite: quoniam quisquis sectatur aliquam istarum duodecim sectarum: profecto aut propter se tantum id agit: aut etiam propter sociū cui debet hoc uelle quod sibi. Quocirca duodecim sunt eorum qui propter se tantummō unamquanq; tenendam putant: et alie duodecim eorum qui non solum propter se si quid uelint philosophandum esse decernunt: sed etiam propter alios quorum bonum appetūt sicut suum. He autem secte uigintiquatuor iterum geminantur: addita differentia ex achademicis nouis: & fiunt quadragintaocto. Illarum quippe uigintiquatuor unamquanq; sectarum potest quisq; sic tenere ac defendere ut certam: quemadmodum stoici defenderunt: ꝙ hominis bonum quo beatus esset in animi tantummodo uirtute consisteret. Potest alius ut incertam: quemadmodū defenderunt achademici noui: qđ eis et si non certū tamen uerisimile uidebatur. Vigintiquatuor ergo fiūt per eos qui uelut eas certas propter ueritatem: et alie uigintiquatuor per eos qui easdem uelut incertas propter ueri similitudinem sequendas putant. Rursus quia unamquanq; istarum quadragintaocto sectarum potest quisq; sequi: habitu ceterorum philosophorum. Itemq; alius potest habitu cynicorum: ex hac etiam differentia duplicantur & nonagintasex fiunt. Deinde quia earum singulas quasq; intueri homines possunt atq; sectari: ut aut ociosam diligant uitam: sicut hi q tantūmō studiis doctrine uacare uoluerūt atq; ualuerunt: aut negociosam sicut hi qui cum philosopharent tamen amministratiōe reipublice regendisq; rebus humanis occupatissimi fuerunt: aut ex utroq; genere temperatam: sicut hi qui partim erudito otio: partim necessario negotio: alternantia uite sue tpa tribuerunt. Propter has differentias potest etiā triplicari numerus iste sectarum: et ad ducentasoctogintaocto perduci. Hec de Varronis libro quantum potui breuiter ac dilucide posui sententias eius meis uerbis explicans. Quomodo aūt refutatis ceteris unam eligat: quam uult esse achademicorū ueterū: quos a Platone institutos usq; ad Polemonem qui ab illo quartus eius scolam tenuit que achademia est dicta: habuisse certa dogmata uult uideri: et ob hoc distinguit ab achademicis nouis qbus incerta sunt omnia: qđ philosophie genus ab Archesilao cepit successore Polemonis: eamq; sectā id est ueterum achademicorū sicut dubitatione: ita omni errore carere arbitretur. Longū est per omnia demonstrare: nec tñ ex omni parte res omittenda est. Remouet igit̄ prius omnes illas differentias: que numerū multiplicauere sectarū: quas ideo remouendas putat: qa nō in eis est finis boni. Neq; enim existimat ullam philosophie sectam esse dicendam: que non in eo distet a ceteris ꝙ diuersos habeat fines bonorum & malorum: quando quidem nulla est homini causa philosophandi: nisi ut beatus sit. Quod autem beatū facit: ipse est boni finis. Nulla est igitur causa philosophandi: nisi finis boni. Quamobrem que nullum boni finem sectatur: nulla philosophie secta dicenda est. Cum ergo queritur de sociali uita utrum tenenda sit sapienti: ut summum bonum quo fit homo beatus ita uelit & curet amici sui quemadmodum suum: an sue tantummodo beatitudinis causa faciat quidquid facit: non de ipso summo bono questio est: sed de assumendo uel non assumēdo socio ad huius participationē boni: non propter seipsum sed propter eiundem socium: ut eius bono ita gaudeat sicut suo gaudet. Item cum querit̄ de achademicis nouis: quibus incerta

sunt omnia utrum ita sint res habende in quibus philosophandum est: an sicut aliis philosophis placuit certas eas habere debeamus: nõ querit̃ qd in fine boni sectãdum sit: sed de ipsius boni ueritate quod uidetur sectãdum utrum sit nec ne dubitandum. hoc est ut id planius eloquar: utrum ita sectãdum sit: ut qui sectat̃ dicat esse uerum: an ita ut qui sectatur dicat uerum sibi uideri: etiam si forte sit falsum tamen uterq; sectetur unum atq; idem bonum. In illa enim differentia que adhibetur ex habitu & consuetudine cynicorum: non queritur quis nam sit boni finis: sed utrum in illo habitu & cõsuetudine sit uiuendum ei qui uer̃ sectatur bonum: quodlibet ei uerum esse uideatur atq; sectandum. Denique sunt qui cum bona finalia sequerentur: alii uirtutem alii uoluptatem: eundem tamen habitum et consuetudinem tenebant. ex quo cynici appellabantur. Ita illud quidqd est unde philosophi cynici discernuntur a ceteris ad eligendum ac tenendum bonum quo beati fierent: utiq; nil ualebat. Nã si ad hoc aliquid interesset: profecto idem habitus eundem finem sequi cogeret: et diuersus habitus eundem sequi finem non sineret.

IN tribus quoq; illis uite generibus: uno scilicet non segniter sed in contemplatiõe uel inquisitiõe ueritatis ocioso: altero in gerendis rebus humanis negocioso: tercio ex utroq; genere temperato: cum queritur quid sit borũ potius eligendum: non finis boni habet controuersiam: sed quid hor̃ trium difficultatem uel facilitatem afferat ad consequendum uel retinendum finẽ boni: id in ista questione uersat̃. Finis enim boni cum ad eum quisq; peruenerit: protinus facit beatum. In ocio autem literato uel in negocio publico: uel quando utrunq; uicibus agit̃: non continuo quisq; beatus est. Multi quippe in quolibet horum trium uiuere possunt: et in appetendo boni finem quo fit homo beatus errare. Alia est igitur questio de finibus malor̃ et bonorum: que unamquanq; philosophorum sectam facit: et alie sunt questiões de sociali uita: de cũctatiõe achademicorum: & de uictu & uestitu cynicorum: de tribus uite generibus: ocioso: actuoso: ex utroq; modificato. Quorum nulla est in qua de bonorum et malorum finibus disputat̃. Proinde quoniã Marcus Varro has quatuor adhibens differentias: id est ex uita sociali: ex achademicis nouis: ex cynicis: ex isto uite genere tripartito: ad sectas ducentas octogintaoc̃to peruenit: & si que alie possunt similiter adici: remotis eis omnibus quoniam de sectando summo bono nullam inferunt questionem: & ideo secte non sunt nec uocande sunt: ad illas duodecim in qbus queritur quid sit bonum hominis: quo assecuto fit beatus: ut ex eis unam ueram ceteras falsas ostendat esse reuertitur. Nam remoto illo tripartito genere uite: due ptes huius numeri detrahunt̃: & secte nonagintasex remanent. Remota uero differẽtia ex cynicis addita: ad dimidiũ rediguñtur & quadragintaocto fiũt. Auferamus etiam quod ex achademicis nouis adhibitum est: rursus dimidia pars remanet: id est uigintiquatuor. De sociali quoq; uita quod accesserat similiter auferatur & duodecim sũt relique quas ista differẽtia ut uigĩtiquatuor fierent duplicauerat. De his ergo duodecim nihil dici potest cur secte nõ sunt habende. Nihil qppe aliud in eis queritur: q̃ finis bonorum & malorum. Inuẽtis autem bonorum finibus: profecto econtrario sunt malorum. Hec autem ut ita fiant duodecim secte: illa quatuor triplicantur: uoluptas: quies: utrũq;: & prima nature: que primigenia Varro uocat. Hec quippe quatuor dum singillatim uirtuti aliquando subdunt̃: ut nõ propter seipsa sed ppter uirtutis officium appetenda uideantur: aliquando preferunt̃: ut non propter seipsa

sed propter hec adipiscenda uel conseruanda necessaria uirtus putetur: aliquando iunguntur ut propter seipsa & uirtus et ipsa appetenda credantur: quaternarium numerum triplum reddunt et ad duodecim sectas perueniunt. Ex illis autem quatuor rebus tres Varro tollit uoluptatem scilicet et quietem & utrunq; non q eas improbet sed q primigenia illa nature et uoluptatē in se hebeāt et quietem. Quid ergo opus ē ex his duabus quedam tria facere duo scilicet dum singillatim appetuntur uoluptas aut quies et tercium cum ambe simul: quandoquidem prima nature: et ipsas et preter ipsas alia multa contineant? De tribus ergo sectis ei placet diligenter esse tractandum: que nam sit potius eligenda. Non enim ueram plusq̄m unam uera ratio esse permittit: siue ī his tribus sit siue alicubi alibi: quod post uidebimus. Interim de his tribus quomodo unam Varro eligat: quantis breuiter aperteq; possumus disseramus. Iste nanq; tres sect. eita fiunt: cum uel prima nature propter uirtutem: uel uirtus propter prima nature uel utraq; id est uirtus et prima nature propter seipsa sunt expetenda. De tribus sectis summi hois boni . querentibus quā eligendam Varro diffinat sequens ueteris academie Anthioco auctore

Ca. iiij.

QVid ergo istorum trium sit uerum atq; sectandum: isto modo persuadere conatur. Primum quia summum bonum in philosophia non arboris nō pecoris: non dei sed hominis queritur quid sit ipse homo querendum putat. Sentit quippe in eius natura duo esse quedam: corpus et animam. Et horum quidem duum melius esse animam: longeq; prestabilius omnino non dubitat. Sed utrum anima sola sit homo: ut ita sit ei corpus tāquam equus equiti: querendum putat. Eques enim non homo et equus sed solus homo est. ideo tamen eques dicitur q aliquo modo se habeat ad equum. An corpus solum sit homo aliquo modo se habens ad animam: sicut poculum ad potionem. Non enim calix & potio quam continet calix simul dicitur poculum: sed calix solus: ideo tamen q potioni continende sit accommodatus. An uero nec anima sola: nec solum corpus: sed simul utrunq; sit homo cuius sit pars una siue anima siue corpus ille autem totus ex utroq; constet ut homo sit sicut iunctos duos equos bigas uocamus: quorum siue dexter siue sinister pars sit bigarum unum uero eorum quoquomodo se habeat ad alterum bigas nō dicimus sed ambos simul. Horum autem trium: hoc eligit tercium: hominemq; nec animam solam nec corpus solum sed animam simul et corpus esse arbitratur. Proinde summū bonum hominis quo fit beatus: ex utriusq; rei bonis constare dicit: et anime scilicet et corporis. Ac per hoc prima illa nature ꝑpter seipsa existimat esse appetenda ipsamq; uirtutē quam doctrina inserit uelut artem uiuendi que in anime bonis est: excellentissimum bonum. Quapropter eadem uirtus id est ars agende uite: cum acceperit prima nature: que sine illa erant sed tñ erant etiā q̄ndo eis adhuc doctrina deerat: oīa ꝑpter seipsā appetit simulq; etiam seipsam omnibusq; simul et seipsa utitur: eo fine ut omnibus delectetur atq; perfruatur: magis minusq;: ut queq; inter se maiora atq; minora sunt: tamen omnibus gaudens: et quedam minora si necessitas postulat propter maiora uel adipiscenda uel tenenda contempnens. Omnium autem bonorum uel animi uel corporis nihil sibi uirtus omnino preponat. hec enim bene utitur et seipsa: et ceteris que hominem faciunt beatum bonis. Vbi uero ipsa non est: quamlibet bona sint multa: nō bona eius sunt cuius sunt. Ac per hoc nec eius iam bona dicenda sunt: cum male utenti utilia esse non possunt. Hec ergo uita hominis que uirtute et aliis animi & corporis bonis sine quibus esse nō potest fruitur: beata esse dicitur. Si uero & aliis sine quibus eē uirtus potest uel ullis uel pluribus: beatior. Si autem prorsus omnibus

ut nullum omnino bonum desit uel animi uel corporis: beatissima. Non enim hoc est uita quod uirtus: quoniam non omnis uita sed sapiens uita uirtus est. Et tamen qualiscumq; uita sine ulla uirtute potest esse: uirtus uero sine ulla uita esse non potest. Hoc et de memoria dixerim atq; ratione: et si quid aliud tale est in homine. Sunt enim hec et ante doctrinam: sine his autem non potest ulla esse doctrina. ac per hoc nec uirtus que utiq; discitur. Bene autem currere: pulchrum esse corpore: uiribus preualere ingentibus: et cetera huiusmodi: talia sunt ut et uirtus sine his esse possit: & ipsa sine uirtute. Bona sunt tamen: et secūdum istos etiā ipsa propter seipsam diligitur uirtus: utiturq; illis et fruitur sicut uirtutem decet. Hanc uitam beatam etiam esse perhibent socialem: que amicorum bona propter seipsa diligat sicut sua: eisq; ppter seipsos hoc uelit quod sibi: siue i domo sint sicut cōiunx et liberi & quicunq; domestici: siue in loco ubi domus eius est sicut urbs est ut sunt hi qui ciues uocantur: siue in orbe toto ut sunt gentes quas eis societas humana coniungit: siue in ipso mundo qui censetur nomine celi et terre: sicut dicunt esse deos quos uolunt amicos esse homini sapienti: quos nos familiarius angelos dicimus. De bonorum autem & econtrario malorum finibus: negant ullo modo esse dubitādum. et hanc inter se et nouos achademicos affirmant esse distantiam. Nec eorum interest quicquam siue cynico siue alio quolibet habitu et uictu: in his finibus quos ueros putāt qualiter quisq; philosophetur. Ex tribus porro illis uite generibus: ocioso: actuoso: et quod ex utroq; est compositum: hoc tertium sibi placere asseuerant. Hoc sensisse atq; docuisse achademicos ueteres Varro asserit: Anthyocho auctore magistro Ciceronis et suo: quem sane Cicero in pluribus fuisse stoicum q̄ achademicum mirabilem uult uideri. Sed quid ad nos qui potius de rebus ipsis iudicare debemus: q̄ pro magno de hominibus quid quisq; scire senserit. De sūmo bono et sūmo malo qd xani sentiant contra phōs q summum bonū in se sibi esse dixerunt.

SI igitur queratur a nobis quid ciuitas dei de his singulis interrogata respondeat: ac primum de finibus bonorum malorumq; quid sentiat: respondebit: eternam uitam esse summū bonum: eternā uero mortem summū malum. Propter illam proinde adipiscendam istamq; uitādam: recte nobis esse uiuendum: propter quod scriptum est iustus ex fide uiuit. Quoniam neq; bonum nostrum iam uidemus: unde oportet ut credendo queramus. Neq; ipsum recte uiuere nobis ex nobis est: nisi credentes adiuuet et orantes qui & ipsam fidem dedit: qua nos ab illo adiuuādos esse credamus. Illi autem qui in ista uita fines bonorum et malorum esse putauerunt: siue in corpore siue in anima: siue in utroq; ponentes summū bonum: atq; ut id efficacius eloquar: siue in uoluptate: siue i uirtute: siue i utroq;: siue i uoluptate simul et qete: siue i uirtute: siue i utrisq;: siue in pmis nature: siue in uirtute: siue i utrisq;. Hic beati eē: et a seipsis beati fieri mira uānitate uoluerūt. Irrisit hos ueritas per pphetā dicētem. Nouit dominus cogitationes hominū quoniam uane sunt. Aut sicut hoc testimonium posuit apostolus Paulus. Dominus nouit cogitationes sapientium quoniam uane sunt. Quis enim sufficit quantouis eloquentie flumine uite huius miserias explicare: quam lamētatus est Cicero in consolatione de morte filie sicut potuit? Sed quantum est quod potuit? Ea quippe que dicuntur prima nature: quando: ubi: quomodo: tā bene se in hac uita habere possunt: ut non sub incertis casibus fluctuent? Quis enim dolor contrarius uoluptati: que inquietudo contraria quieti: in corpus sapientis cadere non potest? Membrorum

certe amputatio uel membrorum debilitas hominis expugnat incolumitatem:
deformitas pulchritudinē: imbecillitas sanitatē: uires lassitudo: mobilitatem torpor
ac tarditas. Et quid horum est quod nequeat in carnem sapientis irruere? Status
quoq; corporis atq; motus: cum decentes atq; congruentes sunt: inter nature p̄/
ma numerantur. Sed quid si aliqua mala ualitudo membra tremore concutiat?
Quid si usq; ad ponendas manus in terram dorsi spina curuetur: & hominē quo/
dammodo quadrupedem faciat? Nonne omnem statuendi corporis & mouēdi
speciem decusq; peruertet? Quid ipsius animi primigenia que appellantur bona:
ubi duo prima ponunt propter comprehensionem perceptionēq; ueritatis sensū
et intellectum? Sed qualis quantuscunq; sensus remanet: ut si alia taceam fiat
homo cecus & surdus? Ratio uero & itelligentia quo recedet ubi sopitur? si ali/
quo morbo efficiatur insanus? Frenetici multa absurda cum dicunt uel faciūt:
plurimumq; a bono suo proposito & moribus aliena: imo suo bono proposito
moribusq; contraria: siue illa cogitemus siue illa uideamus: si digne cōsideremus
lacrimas tenere uix possumus: aut forte nec possumus. Quid dicam de his qui de/
monum patiuntur incursus? Ubi habent absconditam & obrutam intelligētiā
suam: quando secundum suam uoluntatem & anima eorum & corpore: malignus
utitur spiritus? Et quis cōfidit hoc malum in hac uita sapienti euenire nō posse?
Deinde pceptio ueritatis in hac carne qualis aut quāta est: quādo sicut legimus
in ueraci libro sapientie: corpus corruptibile aggrauat animā & deprimit terrena
inhabitatio sensum multa cogitantem? Impetus porro uel actionis appetitus: si
hoc modo recte latini appellant eam quam greci uocāt ormen: quia ipam p̄mis
bonis nature deputant: nonne ipse est quo geruntur etiam insanorū illi motus
miserabiles: et facta que horremus: quando peruertitur sensus: ratioq; sopitur?
Porro ipsa uirtus que non est inter prima nature: quoniam eis doctrina postea
introducente superuenit: cum sibi bonorum culmen uindicet humanorum: quid
hic agit nisi perpetua bella cum uiciis: nec exterioribus sed interioribus: nec alienis
sed plane nostris & propriis: maxime illa que grece sophros siue latine tempe/
rantia nominatur: qua carnales frenantur libidines: ne in queq; flagitia mentē
consentientem trahant. Neq; enim nullum est uicium cum sicut dicit apostolus
caro concupiscit aduersus spiritum: cui uicio contraria uirtus est: sicut dicit idem.
spiritus concupiscit aduersus carnem. Hec enim inquit sibi inuicem aduersantur
ut non ea que uultis faciatis. Quid autem facere uolumus cum perfici uolumus
finem summi boni: nisi ut caro aduersus spiritū non concupiscat: nec sit ī nobis
hoc uicium contra quod spiritus concupiscat? Quod in hac uita quāuis uelimus
quoniam facere non ualemus: id saltem in dei adiutorio faciamus: ne carni cō/
cupiscenti aduersus spiritum: succumbente spiritu cedamus: & ad perpetrandum
peccatum nostra consensione pertrahamur. Absit autem ut quamdiu ī hoc bello
intestino sumus: iam nos beatitudinem ad quam uincendo uolumus peruenire
adeptos esse credamus. Et quis est usq; adeo sapiens: ut contra libidines nullum
habeat omnino conflictum? Quid illa uirtus que prudentia dicitur? Nōne tota
uigilantia sua bona discernit a malis: ut in illis appetendis istisq; uitandis error
nullus obrepat? Ac per hoc et ipsa nos in malis: uel in nobis esse mala testatur.
Ipsa enim docet nos: malum esse ad peccandum consentire: bonumq; esse ad
peccandum non consentire libidini. Illud tamen malum cui nos non consentire
prudentia docet: facit temperantia. Nec prudētia nec temperantia omnino uel

imprudentiam uel intemperantiam tollit huic uite. Quid iusticia: cuius munus
est sua cuiq; tribuere: unde fit in ipso homine quidam iustus ordo nature: ut
anima subdatur deo & anime caro: ac per hoc deo & anima & caro. Nonne de/
monstrat in eo se adhuc opere laborare potius q̃ i huius operis iã fine requiescere?
Tanto quippe minus anima subditur deo: quanto minus deum in ipsis suis co/
gitationibus concipit. & tanto minus anime subditur caro: quanto magis ad/
uersus spiritum concupiscit. Quamdiu ergo nobis inest infirmitas: hec pestis: hic
languor: quomodo nos iam saluos: & si nondum saluos: quomodo iam beatos
illa finali beatitudine dicere audebimus? Iam uero illa uirtus cuius nomen est
fortitudo: in quantacunq; sapientia euidentissima testis est malorum humanorũ:
que compellitur patientia tolerare. Que mala stoici philosophi miror q̃ fronte
mala non esse contendant: quibus fatentur si tanta fuerint: ut ea sapiens uel nõ
possit uel nõ debeat sustinere: eum cogi mortem sibimet inferre: atq; ex hac uita
migrare. Tantus autem superbie stupor est in his hominibus: hic se habere finem
boni & a seipsis fieri beatos putantibus: ut sapiens eorum hoc est qualem mirabili
uanitate describũt: etiam si cecetur: absurdescat: obmutescat: membris debilitetur:
doloribus crucietur: & si quid aliud talium malorum dici aut cogitari potest in/
cidat in eum: quo sibi mortem cogatur inferre: hanc in his malis uitam cõstitutã
eos nõ pudeat uocare beatam. O uita beata: que ut finiatur mortis querit auxi/
lium. Si beata est maneatur in ea. Si uero propter ista mala fugitur ab ea: quõ
est beata? Aut quomodo ista non sunt mala: que uincunt fortitudinis bonum:
eandemq; fortitudinem non solum sibi cedere: uerum etiam delirare compellũt:
ut et eandem uitam dicant beatam: & persuadeant esse fugiendã? Quis usq; adeo
cecus est ut non uideat: ut si beata esset fugienda nõ esset? Sed si propter infir/
mitatis pondus qua premitur hanc fugiendam fatentur. Quid igitur cause est
cur non etiam miseram fracta superbie ceruice fateantur? Utrum obsecro Cato
ille patientia: an potius impatientia se premit? Non enĩ hoc fecisset nisi uictoriã
Cæsaris impatienter tulisset. Ubi est fortitudo? Nempe cessit: nempe succubuit:
nempe usq; adeo superata est: ut uitam beatã derelinqueret: desereret: ac fugeret.
An non erat iam beata? Misera ergo erat. Quomodo ergo mala non erant: que
uitam miseram fugiendamq; faciebãt? Quapropter etiam ipsi qui mala ista esse
confessi sunt: sicut peripatetici: sicut ueteres achademici: quorum sectam Varro
defendit: tolerabilius quidem loquuntur: sed eorum quoq; mirus est error. ꝙ in
his malis & si tam grauia sunt ut morte fugienda sint: ab ipso sibimet illata q hec
patitur: uitam beatam tamen esse contendunt. Mala sunt inquit tormenta atq;
cruciatus corporis: & tanto sunt peiora quanto potuerunt esse maiora: quibus ut
careas ex hac uita fugiẽdum est. Qua uita obsecro? Hac inquit: que tantis ag/
grauatur malis. Certe ergo beata est in eisdem ipsis malis: propter que dicis esse
fugiendam. an ideo beatam dicis quia licet tibi ab his malis morte recedere? Quid
si ergo in eis aliquo diuino tenereris iudicio: nec permittereris mori: nec unq̃m sine
illis esse sinereris? Nempe tunc saltem miseram diceres talem uitam. Non igitur
propterea misera non est: quia cito relinquitur: quandoquidem si sempiterna sit:
etiã ab teipso misera iudicabitur. nõ itaq; propterea quia breuis est nulla miseria
uideri debet. aut quod est absurdius: quia breuis miseria ẽ ideo etiam beatitudo
appellari. Magna uis est in eis malis: que cogunt hominem secundum ipsos etiam
sapientem: sibimet auferre ꝙ homo est: cum dicant & uerũ dicãt hanc ẽẽ nature

primam quodammodo & maximā uircutem: ut homo cōcilietur deo: & ppcerea mortem naturaliter fugiat. ita sibi amicus ut esse animal: & in hac coniunctōne corporis atq; anime uelit uiuere uehementerq; appecat. Magna uis est i eis malis quibus iste nature uincitur sensus: quo mors omnimodo omnibus uiribus conatibusq; uitatur: & ita uincit ut que uitabatur opcetur: appecat: & si non potuerit aliunde contingere: ab ipso homine sibimet inferatur. Magna uis est in eis malis: que fortitudinem faciunt homicidam: si tamen adhuc dicenda est fortitudo: que ita his malis uincitur: ut hominem quem sicut uirtus regēdum tuendūq; suscepit: non modo nō possit per patientiam custodire sed ipsa insuper cogatur occidere. Debet quidem etiam mortem ferre sapiens patiencer: sed que accidit aliunde. Secundum istos aucem si eam sibiipsi inferre compellitur: profecto facēdum est eis: non solum mala: sed incolerabilia etiam mala esse: que hoc eum perpetrare compellūt. Vita igitur que istorum tam magnorum tam grauiumq; malorum aut premitur oneribus aut subiacet casibus: nullo modo beaca diceretur: si homines qui hoc dicunt sicut uicti malis ingrauescentibus cum sibi mortem ingerunt: cedunt infelicitati: ita uicti certis racionibus cum querunt beatam uitam dignarentur cedere ueritati: et non sibi in ista mortalitate putarent sine summi boni esse gaudendum: ubi ipse uirtutes quibus hic nihil certe melius atq; utilius in homine reperitur: quanto maiora sunt adiutoria contra uim squalorum: laborum: dolorum: tanto fideliora testimonia miseriarum. Si enim uere uircutes sunt: que nisi in eis quibus uera inest pietas esse non possunt: non se profitentur hoc posse: ut nullas miserias homines patiantur in quibus sunt. Neq; enim mendaces sunt uere uirtutes: ut hoc profiteantur: sed ut uita humana que tot & tantis huius seculi malis cogitur misera: spe futuri seculi sic beata sicut & salua. Quomodo enī beata est: que nondum salua est? Vnde & apostolus Paulus non de hominibus imprudentibus: impatientibus: intemperantibus & iniquis: sed de his qui secundū ueram pietatem uiuerent: & ideo uirtutes quas habent ueras haberent ait. Spe enim salui facti sumus. Spes autem que uidetur nō est spes. Quod enī quis uidet: quid sperat? Si autem quod non uidemus speramus: per patientiā expectamus. Sicut ergo spe salui: ita spe beati facti sumus. & sicut salutem: ita beatitudinem nō iam tenemus presentem: sed expectamus futuram: & hoc per patientiam. quia in malis sumus que patienter tolerare debemus: donec ad illa ueniamus bona: ubi omnia erūt quibus ineffabiliter delectemur: nihil erit autem quod iam tolerare debeamus. Talis salus que in futuro seculo erit: ipsa erit etiam finalis beatitudo. Quam beatitudinem ipsi philosophi quoniam non uident: nolunt credere: hic sibi conantur falsissimā fabricare: quāto superbiore tanto mendaciore uirtute.

Terentius.

QVod autem socialem uitam esse uolunt sapientes: nos multo amplius approbamus. Nam unde ista dei ciuitas de qua huius operis ecce iam unde nonumdecimum librum uersamus in manibus: uel inchoaretur exortu: uel progrederetur excursu: uel debitos apprehenderet fines: si non esset socialis uita sanctorum? Sed in huius mortalitatis erumna: quot & quātis abundet malis hūana societas quis enumerare ualeat? Quis existimare sufficiat? Audiant apud amicos suos: hominem cum sensu atq; consensu omniū hominum dicere: duxi uxorem. quam ibi miseriam uidi: nati filii alia cura. Quid itidem illa que in amore uitia commemorat idem Terentius: iniurie: suspiciones: inimicicie:

bellum: pax rursum? Nonne res humanas ubiq; impleuerunt? Nonne hec & in amicorum honestis amoribus plerumq; cõtingunt? Nonne his usquequaq; plene sunt res hũane: ubi iniurias: suspitiões: inimicicias: bellũ certa mala sentimus: pacẽ uero incertũ bonũ: quã corda eorum cũ quibus eã tenere uolumus ignoramus: et si hodie nosse possemus: q̃lia cras futura essent utiq; nesciremus? Qui porro inter se amiciores solent esse uel debent: quam qui una domo etiam continentur? Et tamen quis inde securus est: cum tanta sepe mala ex eorum occultis insidiis exti/terint: tanto amariora quanto dulcior pax fuit: que uera putata est cum astu/tissime fingeretur? Propter quod omniũ pectora sic attingit: ut cogat ĩ gemitũ: quod ait Tullius: Nulle sunt occultiores insidie: q̃ he que latent in simulatione officii: aut in aliquo necessitudinis nomĩe. Nam eum qui palam est aduersarius facile cauendo uitare possis: hoc uero occultum: intestinum ac domesticũ malũ: non solum existit: uerum etiam opprimit antequam prospicere atq; explorare potueris. Propter quod etiam diuina uox illa: & inimici hominis domestici eius cum magno dolore cordis auditur: quia & si quisq; tam fortis sit ut equo animo perferat: uel tam uigilans ut prouido consilio caueat: que aduersus eum molitur amicicia simulata: eorum tamen hominum perfidorũ mala cum eos esse pessimos experitur: si ipse bonus est grauiter excruciet necesse est: siue semper mali fuerit & se bonos finxerint: siue in istam maliciã ex bõitate mutati sint. Si ergo domus commune perfugium in his malis humani generis tuta non est: quid ciuitas: que quanto maior est tanto forum eius litibus ciuilibus & criminalibus plenũ: etiam si quiescant non solum turbulente: uerũ etiam sepius & cruente seditiões & bella ciuilia: a quorum euentibus sunt aliquando libere ciuitates: a periculis nunq̃m?

humanorum iudiciorum cum ueritas latet. Ca. vi.

QVid ipsa iudicia hominum de hominibus: que ciuitatibus etiam quãtalibet pace manentibus deesse nõ possunt: qualia putamus esse q̃ misera: q̃ dolẽda. quandoquidem hi iudicant: qui conscientias eorum de quibus iudicant cernere nequeunt. Vnde sepe coguntur tormentis innocentium testium ad alienam cãm pertinentem querere ueritatem. Quid cum in sua causa quisq; torquetur: & cum queritur utrum sic nocens cruciatur. & ĩnocens luit pro incerto scelere certissimas penas: non quia illud cõmisisse detegitur: sed quia non commisisse nescitur. Ac p hoc ignorantia iudicis plerumq; est calamitas innocentis. Sed quod intolerabi/lius est magisq; plãgendum: rigandumq; si fieri posset fontibus lacrimarum: cum propterea iudex torqueat accusatũ: ne occidat nesciens ĩnocentem: fit per igno/rantie miseriam: ut & tortum & innocẽtem occidat: quẽ ne innocentem occideret torserat. Si enim secundum istorum sapientiam delegerit ex hac uita fugere: q̃m diutius illa sustinere tormenta: quod nõ cõmisit commisisse se dicit. Quo dãnato & occiso: utrum nocentem aut innocentem iudex occiderit adhuc nescit: quem ne innocentem nesciens occideret torsit: ac per hoc innocentem et ut sciret torsit: et dum nesciret occidit. In his tenebris uite socialis sedebit iudex ille sapiens: an nõ audebit? Sedebit ille plane. Constringit enim eum & ad hoc officium pertrahit humana societas: quam deserere nefas ducit. Hoc enim nefas esse non ducit: q testes innocentes in causis torquentur alienis: q hi qui arguuntur ui doloris ple/rumq; superati: et de falsa confessi: etiam puniuntur innocentes: cum iam torti fuerint innocentes. Quod & si non morte puniantur: in ipsis uel ex ipsis tormẽ/tis plerumq; moriuntur. Quod aliquando & ipsi qui arguunt humane societati

fortasse ne crimina impunita sint prodesse cupientes: et mentientibus testibus reoque ipso contra tormenta durante immaniter nec fatente: probare quod obi-ciunt non ualentes quamuis uera obiecerint: a iudice nesciente damnantur. Hec tot & tanta mala non deputat esse peccata. Non enim hec facit sapiens iudex uo-luntate nocendi: sed necessitate nesciendi. & tamen quia cogit humana societas iudicandi etiam necessitate. Hec est ergo quam dicimus miseria certe hominis: & si non malicia sapientis. An uero necessitate nesciendi atque iudicandi torquet insontes: punit insontes & parum est illi quod non est reus: si non sit insuper & beatus? Quanto consideratius & homine dignius & hominem agnoscit in ista necessitate eamque miseriam in se odit: et si pie sapit clamat ad deum. de necessitatibus meis erue me. de necessitate linguarum q̃ societas hominum dirimitur et de miseria bellorum etiam q̃ iusta dicuntur

Ca. vij.

POst ciuitatem uel urbem sequitur orbis terre in quo tercium gradum po-nunt societatis humane incipientes a domo atque inde ad urbem deinde ad orbem terre progrediendo uenientes. Qui utique sicut aquarum congeries quanto maior est tanto periculis plenior. In quo primum linguarum diuersitas hominem alienat ab homine. Nam si duo sibimet inuicem fiant obuiam: neque preterire sed simul esse aliqua necessitate cogantur: quorum neuter nouit linguam alterius: facilius sibi animalia muta etiam diuersi generis quam illi cum sint homines ambo sociantur. Quando enim que senciunt inter se communicare non possunt propter solam linguarum diuersitatem nihil prodest ad sociandos homines tanta simili-tudo nature: ita ut libentius homo sit cum cane suo quam cum homine alieno. At enim opera data est ut imperiosa ciuitas non solum iugum uerum etiam linguā suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret per quam nō deesset imo & abundaret etiam interpretum copia. Verum est. Sed hoc quam multis & quam gran-dibus bellis quanta strage hominum: quanta effusione humani sanguinis com-paratum est? Quibus transactis: non est tamen eorundem malorum finita miseria. Quamuis enim non defuerint neque hostes desint exterere nationes: contra quas semper bella gesta sunt & gerūtur: tamen etiam ipsa imperii latitudo peperit peioris generis bella socialia scilicet atque ciuilia: quibus miserabilius quatitur genus hu-manum: siue cum belligeratur ut aliquando conquiescant: siue cum timetur ne rursus exurgant. Quorum malorum multas & multiplices clades: duras & diras necessitates si ut dignum est eloqui uelim: quamquam nequaquam sicut res postulat possim: quis erit prolixe disputationis modus? Sed sapiens inquiunt iusta bella gesturus est. Quasi non si se hominem meminit multo magis dolebit iustorum necessita-tes sibi extitisse bellorum quia nisi iusta essent: ei gerenda nō essent. Ac per hoc sapienti nulla bella essent. Iniquitas enī partis aduerse iusta bella ingerit gerēda sapienti: que iniquitas homini utique est dolenda quia hominum est & si nulla ex ea bellandi necessitas nasceretur. Hec itaque mala tā magna: tam horrēda: tam seua: quisquis cum dolore considerat miseriam necesse est fateatur. Quisquis autem uel patitur ea sine animi dolore uel cogitat multo utique miserius ideo se putat beatū quia & humanum perdidit sensum. Q̃d amicicia bonorum secura esse non possit dum a periculis q̃ in hac uita sunt trepidari necesse est.

Ca. viij.

SI autem non contingat quedam ignorantia similis dementie que tamen in huius uite misera conditione sepe contingit: ut credatur uel amicus esse qui inimicus est: uel inimicus qui amicus est: quid nos consolatur in hac hūana societate

erroribus erumnisq; plenissima: nisi fides non ficta: & mutua dilectio uerorum bonorumq; amicorum: quos quanto plures & in pluribus locis habemus: tanto longius latiusq; metuimus: ne quid eis contingat mali de tantis malorum aggeribus huius seculi. Non enĩ tm̃modo soliciti sumus ne fame: ne bellis: ne morbis: ne captiuitatibus affligantur: ne in eadem seruitute talia patiantur qualia nec cogitare sufficimus: uerum etiam ubi timor multo amarior est: ne in perfidiam: maliciam: nequiciamq; mutentur. Et quando ista contingunt: tanto utiq; plura quanto illi sunt plures: & in pluribus locis: & in nostram noticiam proferuntur: quibus cor nostrũ flagris uratur: quis potest nisi qui talia sentit aduertere? Mortuos quippe mallemus audire: quamuis & hoc sine dolore audire non possemus. Quorum enĩm nos uita propter amicicie specialis solacia delectabat: unde fieri potest ut eorum mors nobis nullam ingerat mesticiudinem? Quam qui probibet: probibeat si potest amica colloquia: iterdicat amicabilẽ societatem: uel itercidat affectum omnium humanarum necessitudinum: uincula mentis immitis immiti stupore dirumpat: aut si eis utendum censeat: ut nulla ex eis animum dulcedo perfundat. Quod si fieri nullo modo potest: etiam hoc quo pacto futurum est ut eis nobis amara mors non sit: quorum dulcis est uita? Hinc est enĩ & luctus quidam: in humano corde quasi uulnus aut ulcus: cui sanando adhibentur officiose cõsolationes. Non enim propterea non est quod sanetur: quoniam quanto est animus melior: tanto in eo facilius citiusq; sanatur. Cum igit̃ etiam de carissimorum mortibus: maxime quorum sunt humane societati officia necessaria: nunc mitius nunc asperius affligatur uita mortaliũ: tamen eos mortuos quos diligimus q̃uis a fide uel a bonis moribus lapsos. hoc est in ipsa anima mortuos: audire seu uidere mallemus. Qua ingenti materia malorum plena est terra. propter quod scriptum est. Nunquid non temptatio est uita humana super terram? Et propter quod dominus ipse ait. ue mundo a scandalis. Et iterum. Quoniam abundauit inquit iniquitas refrigescet caritas multorum. Ex quo fit ut bonis amicis mortuis gratulemur: & tamen mors eorum nos contristet: ipsa nos certius consoletur: quantũ malis caruerunt quibus in hac uita etiam boni homines uel conteruntur: uel deprauantur: uel in utroq; periclitantur. De amicicia angelorum: q̃ hoĩ in hoc mũdo nõ pot esse manifesta: ppt̃ fallaciam demonũ: in q̊s inciderunt: q multos [illegible] colendos putauerunt: Ca. viij.

IN societate uero sanctorum angelorum: quam philosophi illi qui nobis deos esse amicos uoluerunt quarto constituerunt loco: uelut ad mundum uenĩẽtes ab orbe terrarum: ut sic quodammodo complecterentur & celũ: nullo modo q̃dẽ metuimus: ne tales amici uel morte nos sua uel deprauatione contristent. Sed q̃a nobis non ea qua homines familiaritate miscentur: quod etiã ipsum ad erumnas pertinet huius uite: & aliquando sathanas sicut legimus transfigurat se in angelum lucis: ad temptandum eos quos ita uel erudiri opus est: uel decipi iustum est: magna dei misericordia necessaria est: ne quisquam cum bonos angelos amicos se habere putat: habeat malos demones amicos fictos: eosq; tanto nocentiores: q̃to astutiores ac fallaciores patiatur inimicos. Et cui magna dei misericordia ista est necessaria: nisi magne hũane miserie: que ignorantia tãta premit̃: ut facile istorũ simulatione fallatur? Et illos quidẽ philosophos in impia ciuitate qui deos sibi amicos esse dixerunt: in demones malignos incidisse certissimum est: quibus tota ipsa ciuitas subditur: eternũ cum eis habitura supplicium. Ex eorum quippe sacris

uel potius sacrilegiis quibus eos colendos: & ex ludis immundissimis ubi eorum crimina celebrantur: quibus eos placandos putauerunt: eisdem ipsis auctoribus et exactoribus talium tantorũq; dedecorum: satis ab eis qui colantur apertum est.

Quomodo fructus sanctis de ... pro ... per ...

SEd neq; sancti & fideles unius ueri dei summiq; cultores: ab eorum fallaciis & multiformi temptatiõe securi sunt. In hoc enĩ loco infirmitatis et diebus malignis: etiam ista solicitudo non est inutilis: ut illa securitas ubi pax plenissima atq; certissima est: desiderio feruentiore queratur. Ibi erũt enim nature munera: hoc est que nostre nature ab omniũ naturarum creatore donantũ: non solũ bona uerum etiam sempiterna: nõ solũ in aĩo qui sanabitũ per sapientiã: uerũ etiam in corpore quod resurrectiõe renouabitur. Ibi uirtutes nõ cõtra ulla uicia uel mala quecũq; certãtes: sed habentes uictorie premiũ eternã pacẽ: quã nullus aduersarius inquietet. Ipsa ẽ.n. btĩtudo finalis: ipsa perfectionis finis: qui consumentẽ finẽ non habet. Hic aũt dicimur beati: qñ pacem habemus: q̃ntulacunq; hic haberi põt in uita bõa. Sed hec btĩtudo illi quã finalem dicimus btĩtudini cõparata: prorsus miseria reperitũ. *De beatitudine pacis eterne: que sanctis finis est .i. uera perfectio.*

HAnc ergo pacem q̃lis hic potest esse mortales homines in rebus mortalibus quando habemus: si uiuimus recte bonis eius recte utitur uirtus. quãdo uero eam non habemus: etiam malis que homo patitur bene utitur uirtus. Sed tũc est uera uirtus: quando & omnia bona quibus utitur bene: & quicquid in bono usu bonorum & malorum facit: & seipsam ad eum finem refert ubi nobis talis & tãta pax erit: qua melior & maior esse non possit. Quapropter possumus dicere fines bonorum nostrorum esse pacem: sicut eternam diximus uitam. presertim quia ipsi ciuitati dei de qua nobis est ista operosissima disputatio: ĩ sancto dicitur psalmo. Lauda hierusalem dominũ: lauda deum tuum syon. Quoniam cõfortauit seras portarum tuarum. benedixit filios tuos in te. Qui posuit fines tuos pacẽ. Quoniã confirmate fuerunt sere portarũ eius: iam in illã nullus intrabit: nec ab illa ullus exibit. Ac per hoc fines eius eam debemus hic intelligere pacem: quam uolumus demonstrare finalem. Nam & ipsius ciuitatis misticũ nomen id est hierusalẽ: q̃d ut ante iam diximus uisio pacis interpretatur. Sed quoniam pacis nomen etiã in his rebus mortalibus frequentatur. ubi utiq; nõ est uita eterna: propterea finem ciuitatis huius ubi erit eius summũ bonũ: eternã uitam maluimus commemorare q̃ pacem. De quo fine apostolus ait. Nũc uero a peccato liberati: serui aũt facti deo: habetis fructum uestrũ in sanctificationẽ: finẽ uero uitã eternã. Sed rursus quia uita eterna ab eis qui familiaritatem nõ habent cũ scripturis sanctis: potest etiam accipi malorum uita: uel etiam scd̃m quosdam philosophos propter anime immortalitatem: uel etiã scd̃m fidem nostrã propter penas interminabiles impiorũ: qui utiq; in eternũ cruciari non poterunt: nisi etiam uixerint in eternũ: profecto finis ciuitatis huius in quo summũ bonũ habebit: uel pax in uita eterna: uel uita eterna in pace dicendus est. ut ab omĩbus facilius possit ĩtelligi. Tantũ est. n. pacis bonũ: ut etiam in rebus terrenis atq; mortalibus nihil gratius soleat audiri: nihil desiderabilius concupisci: nihil postremo possit melius inueniri. De quo si aliq̃nto diutius loq uoluerimus: non erimus quantũ arbitror onerosi legentibus: & ꝑpter finem ciuitatis huius de qua nobis sermo est: & propter ipsam dulcedinem pacis que omnibus est cara. *Quod et bellantium seuitia omnesq; hominum inquietudines ad pacis finem cupiant peruenire: sine cuius apetitu nulla natura sit.*

QVod enī quisquis mecum res humanas naturamq; communem utcūq; intuet: agnoscat. Sicut enim nemo est q gaudere nolit: ita nemo est q pacem habere nolit. Quando quidē et ipsi qui bella uolūt nihil aliud q̃ uicere uolūt: ad gloriosā ergo pacem bellando cupiunt peruenire. Nam qd aliud est uictoria: nisi subiectio repugnantium? Quod cum factum fuerit: pax erit. Pacis ergo intentione gerūtur et bella: ab his etiā qui uirtutem bellicā student exercere: imperādo atq; pugnādo. Vnde pacē constat belli esse optabilē finem. Omnis enim homo etiā belligerando pacem requirit: nemo autem bellum pacificando. Nam & illi qui pacem in qua sūt perturbari uolunt: non pacem oderunt sed eam pro arbitrio suo cupiūt cōmutari. Non ergo ut sit pax nolunt: sed ut ea sit quam uolunt. Deniq; etsi per seditionē se ab aliis separauerint: cū eis ipsis cōspiratis uel cōiuratis suis nisi qualemcunq; pacis speciem teneant: non efficiunt qđ intendunt. Proinde latrones ipsi ut uehemētius et tutius infesti sint paci ceterorum: pacem uolunt habere sociorum. Sed et si unus sit tam prepollens uiribus et conscios ita cauens: ut nulli socio se committat solusq; insidiās & preualēs quibus potuerit oppressis et extinctis: predas agat cum eis certe quos occidere non potest et quos uult latere quod facit: qualemcunq; umbrā pacis tenet. In domo autē sua: cū uxore cum filiis et si quos alios illic habet studet pfecto esse paccatus eis quippe ad nutum obtemperantibus sine dubio delectatur. Nā et si non fiat indignat: corripit: uindicat: et domus sue pacē si ita necesse sit etiā seuiēdo componit quam sentit esse non posse: nisi cuidam principio quod ipe in domo sua est: cetera in eadem domestica societate subiecta sint ideoq; si offerretur ei seruitus plurium: uel ciuitatis uel gentis ita ut sic ei seruirent quemadmodum sibi domi sue seruire uolebat: nō se iam latronē latebris cōderet: sed regem conspicuū sublimaret. cum eadem ī illo cupiditas & malicia permaneret. Pacem itaq; cū suis omnes habere cupiunt: quos ad suum arbitrium uolunt uiuere. Nam et cum quibus bellū gerūt: suos facere si possunt uolunt: eisq; subiectis leges sue pacis imponere. Sed faciamus aliquē qualē canit poetica et fabulosa narratio. Quem fortasse ppter ipsā insocia/ bilem feritatem: semihominem q̃ hominem dicere maluerunt. Quamuis ergo huius regnū dire speluuce fuerit solitudo: tāq; malitia fuerit singularis: ut ex hac ei nomē sit inuentum. nam malus grece cacos dicitur. qđ ille uocabatur ut nulla cōiunx ei blande ferret referretq; sermonē: nullis filiis uel alluderet paruulis: uel grādiusculis īperaret. nullo amici colloqo frueret: nec Vulcani patris: quo uel huic tantum nō parum felicior fuit: quia tale monstrum ipe non genuit. nihil cuiq̃ daret sed a quo posset quidquid uellet et quantū et quādo posset: & quantū uellet auferret. Tamē in ipsa sua spelūca solitaria cuius ut describitur semper recenti cede tepebat humus: nihil aliud q̃ pacē uolebat in qua nemo illi molestus esset: nec eius quietē uis ullius terrorq; turbaret. Cum corpore suo deniq; pacē habere cupiebat. & quātū habebat tantum illi bene erat. Quando quidem membris obtemperantibus imperabat & ut suā mortalitē aduersum se ex indigentia rebellantem ac seditiōem famis ad disso/ ciandam atq; excludendā de corpore aīam concitantem quanta posset festinatiōe pacaret rapiebat necabat uorabat. & q̃uis immanis ac ferus paci tamen sue uite ac salutis immaniter ac ferociter consulebat. Ac per hoc si pacem quam in sua spelunca atq; ī seipso habere satagebat cum aliis etiā habere uellet: nec malus: nec mōstrū: nec semihomo uocaretur. Aut si eius corporis forma & atrorum ignium uomitus: ab eo deterrebat hoīm societatem forte non nocendi cupiditate sed uiuendi necessitate seuiebat. Verum iste non fuerit: uel qđ magis credendū est talis non fuerit: qualis

uanitate poetica describitᷣ. Nisi .n. nimis accusaretᷣ Cacus: parũ Hercules laudaretᷣ. ¶Talis ergo homo siue semihomo melius ut dixi creditᷣ nõ fuisse: sicut multa figmẽta poetarũ. Ipse enim fere seuissime unde ille partem habuit feritatis: nam et semiferus dictus est: genus propriũ quadã pace custodiuit: coeundo: gignendo: pariendo: fetus fouendo atq; nutriẽdo: cũ sint plereq; insociabiles & soliuage. Non scilicet ut oues: cerui: columbe: sturni: apes: sed ut leones: uulpes: aquile: noctue. Que enim tigris nõ filiis suis mitis immurmurat: et pacata feritate blãditur? Quis miluus & quantũlibet solitarius rapinis circũuolet: non coniugium copulat: nidum congerit: oua cõfouet: pullos alit: et quasi cum sua matrefamilias societatem domesticam quãta põt pace conseruat? Quanto magis homo fertur quodãmodo nature sue legibus ad ineũdam societatem pacemq; cum hominibus quantũ in ipso est omnibus obtinendã: cũ etiã mali pro pace suorũ belligerent: omnesq; si possent suos facere uelint: ut uni cũcti et cũcta deseruiãt. quo pacto nisi ut in eius pacẽ uel amãdo uel timẽdo cõsentiãt? Sic enim superbia peruerse deũ imitatur. Deũ nãq; odit: cũ suis sociis nõ equalitatẽ sub illo. sed imponere uult sociis dominationem suam pro illo. Odit ergo iustã pacẽ dei: et amat iniquã pacem suã. Non amare tamen qualemcunq; pacem nullomodo potest. Nullum quippe uiciũ ita cõtra naturã est: q̃ ut nature deleat etiã extrema uestigia. Itaq; pacem iniquorũ in pacis comparatione iustorum: ille uidet nec pacẽ esse dicendam: qui nouit preponere recta prauis: & ordinata peruersis. Quod autem etiam est peruersum: hoc necesse est ut ĩ aliqua et ex aliqua et cũ aliqua rerũ parte pacatum sit: in quibus est uel ex quibus constat. Alioquin nihil esset omnino. Velut si quis q̃ capite deorsum pendeat: peruersus est utiq; situs corporis et ordo membrorũ. quia id quod desuper esse natura postulat: subtus est. et quod illa subter uult eẽ desup factũ est. Conturbabit carnis pacẽ ista peruersitas. & ideo est molesta. Veruntamẽ anima corpori suo pacata est: et pro eius salute satagit: et ideo est qui doleat. Que si molestiis eius exclusa discesserit: quã diu manet compago membrorum: non est sine quadam partium pace quod remanet. Et ideo adhuc est qui pendeat: et ꝙ terrenũ corpus in terram nititur: & uinculo quo suspensum est renititur: in sue pacis ordinẽ tendit: & locum quo requiescat quodammodo põderis uoce poscit: iamq; exaĩe sine ullo sensu: a pace tamen naturali sue ordinis non recedit. uel cum tenet eam: uel cum fertur ad eam. Si enim adhibeantur medicamẽta atq; curatio: que formã cadaueris dissolui dilabiq; non sinat: adhuc pax quedam partes partibus iũgit: totamq; molẽ applicat terrẽo et cõueniẽti: ac ꝑ hoc loco pacato. Si aũt nulla adhibeatᷣ cura cõ-diẽdi: sed naturali cursu relinquatᷣ: tã diu quasi tumulatur dissidẽtibus exalatiõibus: & nostro ĩcõueniẽtibus sẽsui: id .n. ẽ qđ ĩ putore sẽtitᷣ: donec mũdi cõueĩat elemẽtis: et ĩ eoꝝ pacẽ particulatĩ paulatimq; discedat. Nullo modo tñ inde aliqđ legibus sũmi illius creatoris ordinatorisq; subtrahitur: a quo pax uniuersitatis administratᷣ. Quia et si de cadauere maioris animantis animalia minuta nascãtur: eadem lege creatoris queq; corpuscula in salutis pace suis animalibus seruiunt. Et si mortuorum carnes ab aliis animalibus deuorentur: easdẽ leges per cuncta diffusas ad salutẽ generis cuiusq; mortaliũ congrua congruis pacificantes: quaqua uersũ trahantur: et rebus q̃buscũq; iungantur: et in res quaslibet conuertantur et commutentur inueniunt.

De pace universali quae inter quaslibet perturbationes privari non pot lege nature dum sub iusto iudice ad id quisq; pervenit ordinatione quod meruit voluntate.

Ca xiii.

PAx itaq; corporis est ordinata temperatura partium. Pax anime irrationalis ordinata requies appetitionũ. Pax aĩe rationalis: ordinata cognitionis actiõisq;

consensio. Pax corporis et aīe: ordinata uita et salus animantis. Pax hōis mortalis est dei immortalis ordinata in fide sub eterna lege obediētia. Pax hoīm: ordinata concordia. Pax domus ordinata imperandi atq; obediēdi cōcordia cohabitantiū. Pax ciuitatis ordinata īperandi obediendiq; cōcordia ciuiū. Pax celestis ciuitatis: ordinatissima et concordissima societas fruendi deo & inuicem in deo. Pax omnium rerum: trāquillitas ordinis. Ordo est pariū dispariūq; rerum: sua cuiq; loca distribuēs dispositio. Proinde miseri ī q̄tū miseri utiq; in pace nō sūt. Trāquillitate quidē ordinis carent: ubi perturbatio nulla est. Verūtamen qa merito iusteq; miseri sunt: in ea quoq; ipsa sua miseria preter ordinem esse nō possunt nō qdē cōiuncti beatis: sed ab eis tamen ordinis lege seiuncti. Qui cū sine perturbatiōe nō sint: rebus qbus sunt quantacunq; cōgruentia coaptant. Ac per hoc est in eis ordinis nōnulla tranquillitas. inest ergo nōnulla pax. Verum ideo miseri sunt: quia et si in aliqua securitate nō dolent: nō tamē ibi sunt ubi securi eē ac dolere nō debeāt. Miseriores autem si pax eis cum ipsa lege non est: qua naturalis ordo administratur. Cum aūt dolent: ex qua parte dolent pacis perturbatio facta ē: nulla uero adhuc pax est in qua nec dolor urit: nec compago ipsa dissoluitur. Sicut ergo est quedam uita sine dolore: dolor autē sine aliqua uita esse non potest: sic est quedā pax sine ullo bello bellum uero sine aliqua pace esse non potest: nō secundum id quod bellum est: sed secūdū id qđ ab eis uel in eis geritur: que alique nature sunt. quod nullo modo essent si non qualicunq; pace subsisterent. Quapropter natura est in qua nullum malum est: uel etiam in qua nullum malū esse potest. Esse autē natura in qua nullū bonū sit non potest. Proinde nec ipsius diaboli natura inq̄tum natura est malum est: sed peruersitas eam malam facit. Itaq; in ueritate non stetit: sed ueritatis iudicium non euasit. Quia in ordinis trāquillitate nō mansit: nec ideo tñ a potestate ordinatoris effugit. Bonum dei quod illi est in natura: nō eū subtrahit iusticie dei: q̄ ordinatur in penas: nec ibi deus insequitur bonum quod creauit: sed malum quod ille cōmisit. Neq; enim totū aufert quod nature dedit: sed aliquid adimit aliquid relinquit: ut sit qui doleat q̄ adimit: et ip̄e dolor testimonium est boni adempti: et boni relicti. Nisi enim bonum relictum esset: bonum amissum dolere nō posset. Nam q peccat peior est si letatur in damno equitatis. Qui uero cruciatur: si inde nihil boni acquirat dolet damnum salutis. Et quoniam equitas ac salus utrumq; bonum est: boniq; amissione dolendum est potius q̄ letandum: si tamen non sit compēsatio melioris. Melior est autem animi equitas q̄ corporis sanitas. Profecto conuenientius iniustus dolet ī supplicio q̄ letatus ē ī delicto. Sicut ergo leticia deserti boni ī peccato: testis est uoluntatis male: ita dolor amissi boni in supplicio testis ē bone nature. Qui enī dolet amissam nature sue pacē: ex aliqbus reliquiis pacis id dolet: qbus fit ut natura sibi amica sit. Hoc autē in extremo supplicio recte fit ut iniqui et impii naturaliū bonorum damna in cruciatibus defleāt: sentientes eorum ablatorem iustissimū deū: quē contempserunt benignissimū largitorē. Deus ergo naturarū oīm sapiētissimus cōditor et iustissimus ordinator: q terrenoꝝ ornamētorū maxīm īstituit mortale genus hūanū: dedit hominibus quedā bona huic uite cōgrua: id ē pacem temporalē p̄ modulo mortalis uite: ī ipsa salute & īcolumitate ac societate sui generis: et queq; huic paci uel tuende uel recuperāde sunt necessaria: sicut ea que apte ac cōueniēter adiacēt sensibus: lux ista uisibilis: aure spirales: aque potabiles: & quidquid ad alēdū uel tegendum: curandum: ornandūq; corpus congruit: eo pacto equissimo: ut qcūq; mortalis bonis talibus paci mortaliū accōmodatis recte usus fuerit: accipiat āpliora

atq; meliora: ipsam scilicet immortalitatis pacē/ eiq; cōuenientē gloriam et honorē in uitam eternam: ad fruendum deo & proximo in deo/ Qui autem perperam id est iniuste: nec illa accipiat et hec amittat.

OMnis igit̄ usus rerū tēporaliū referē ad fructū terrene pacis in ciuitate terrēa. in celesti aūt ciuitate: referē ad fructum pacis eterne/ Quapropter si irratiōabilia essemus animantia/ nihil appeteremus preter ordinatā temperaturā partium corporis. & requiem appetitionis/ Nihil igit̄ preter quietē carnis & copiā uoluptatū: ut pars corporis prodesset paci anime/ Si enim desit pax corporis/ impeditur etiam rationalis pax anime/ quia reqem appetitionum cōsequi nō potest/ Vtrūq; autem simul eius paci prodest: quā inter se habent anima et corpus/ id est ordinate uite ac salutis/ Sicut enī pacē corporis amare se ostēdūt animātia cū fugiūt dolorē: & pacē aīme cum propter explendas indigentias appetitionem uoluptatū cōsequūtur/ ita mortē fugiendo satis indicant quātum diligant pacem/ qua sibi cōciliantur anima et corpus/ Sed quia homī rōnalis aīa inest: totū hoc quod habet commūe cū bestiis: subdit paci aīme ratōnalis/ ut mēte aliquid contempletur/ & scd̄m hoc aliquid agat ut sit ei ordīata cognitōnis actōnisq; cōsensio/ quā pacē ratōnalis aīme dixeramus. Ad hoc enim uelle debet nec dolore molestari/ nec desiderio perturbari/ nec morte dissolui: ut aliquid utile cognoscat/ & scd̄m eam cognitōnem uitā moresq; cōponat. Sed ne ipso cognitōis studio propter humāe mentis infirmitatem/ ī pestē alicuius erroris incurrat: opus habet magisterio diuino cui certius obtēperet/ & adiutorio ut liber obtemperet. Et quoniā q̄mdiu est ī corpore mortali isto: peregrinaē a domīo: per fidē ambulat non per speciē/ ac per hoc omnem pacē uel corporis uel aīme: uel simul corpis & aīe refert ad illā pacē/ que hōi mortali est cū deo īmortali: ut ei sit ordinata ī fide sub eterna lege obediētia/ Iā uero qa duo p̄cipua p̄cepta hoc ē dilectōnē dei & dilectionē p̄ximi docet magister deus/ ī qbus homo tria inuenit que diligat deum: seipsum & proximū/ atq; ille in se diligēdo nō errat qui deum diligit: cōsequens est ut etiam proximo ad diligendum deum consulat/ quem iubetur sicut seipsū diligere/ Sic uxori/ sic filiis/ sic domesticis/ sic ceteris hōibus quibus potuerit: et hoc sibi a proximo si forte īdiget cōsuli uelit/ Ac per hoc pacatus erit quātum in ipso ē omni homī: pace hominū id est ordīata cōcordia: cuius ordo hic est/ Primū ut nulli noceat/ Deinde etiā ut prosit cui poterit/ Primitus ergo inest ei suorū cura. ad eos quippe habet oportuniorē facilioremq; aditum cōsulendi/ uel ordīe nature: uel ipsius societatis humane/ Vn̄ apostolus ait. Quisq̄s aūt suis & maxīe domesticis nō prouidet: fidem denegat: & est infideli deterior/ Hic itaq; etiam pax domestica oritur/ id est ordinata imperandi obediendiq; cōcordia cohabitātiū/ Imperant enī qui cōsulūt. sicut uir uxori/ parentes filiis/ & domini seruis/ Obediūt autē quibus cōsulit. sicut mulieres maritis/ filii parentibus/ serui dominis/ sed in domo iusti uiuentis ex fide/ et adhuc ab illa celesti ciuitate peregrinantis/ etiā qui imperant seruiūt eis quibus imperare uident̄/ Neq; enī dominādi cupiditate imperāt/ sed offitiō cōsulēdi: neq; principandi superbia/ sed prouidēdi misericordia.

HOc naturalis ordo prescribit/ Ita deus homīem cōdidit/ Nā domīetur inquit piscium maris/ & uolatilium celi/ & oīm repentiū que repūt super terram/ Rationalem factū ad imaginē suā: noluit nisi irrationabilibus domīari/ nō hominem homini/ sed hominem pecori/ Inde primi iusti pastores pecorum magis q̄ reges hoīm

cōstituti sunt: ut deus etiam sic insinuaret quid postulet ordo creaturarum & quid exigat meritum peccatorum. Conditio q̄ppe seruitutis iure itelligit̄ imposita peccatoris. Proinde nusq̄m scripturarum legimus seruum: anteq̄m hoc uocabulo. Noe iustus peccatū filii uindicaret. Nomen itaq; istud culpa meruit non natura. Origo autem uocabuli seruorum in latina lingua inde creditur ducta: q̄ hi qui iure belli possent occidi a uictoribus: cum seruabantur serui fiebant a seruiendo appellati: q̄d ipsum etiam sine merito peccati nō est. Nam et cum iustum geritur bellum: pro peccato econtrario dimicatur: & omnis uictoria cum malis etiā prouenit: diuino iudicio uictos humiliat: uel emendans peccata uel puniens. Testis est homo dei Daniel cū in captiuitate positus peccata sua & peccata populi sui confitetur deo: et hanc esse causam illius captiuitatis pio dolore testat. Prima ergo seruitutis causa peccatum est: ut homo homini conditionis uinculo subderetur: quod non fit nisi deo iudicante: apud quem non est iniquitas: et nouit diuersas penas meritis distribuere delinquētiū. Sicut autē dominus supernus dicit: Omnis qui facit peccatū seruus est peccati: ac per hoc multi quidē religiosi dominis iniquis non tamen liberis seruiunt: a quo enī quis deuictus est: huic et seruus addictus est. Et utiq; felitius seruitur homini q̄ libidini: cū seuissimo dominatu uastet corda mortaliū: ut alias omittam libido ipsa dominādi. Hominibus autē illo pacis ordine: quo aliis alii subiecti sūt: sicut prodest humilitas seruiētibus: ita nocet superbia dominantibus. Nullus autē natura in qua deus prius hominē condidit: seruus est hominis aut peccati. Verū et penalis seruitus ea lege ordinatur: qua naturalem ordinem conseruari iubet: p̄turbari uetat. Quia si contra eā legē factū nō esset: nihil esset penali seruitute coercendū. Ideoq; apostolus monet seruos subditos esse dominis suis: & ex animo eis cū bona uoluntate seruire, ut scilicet si non possunt a dominis liberi fieri: suā seruitutē ipi quodammō liberā faciant: non timore subdolo sed seruiēdo dilectione fideli: donec transeat iniquitas & euacuetur omnis principatus & potestas humana: & sit deus omnia in omnibus.

... nandi. XVI.

QVocirca etiam si habuerunt seruos iusti patres nostri: sic quidē administrabāt domesticā pacē: ut scd̄m hec tēporalia bona filiorū sortem a seruorū cōditione distinguerent: ad deū aūt colendū in quo eterna bona sperāda sunt: oībus domus sue membris pari dilectione consulerēt. Quod naturalis ordo ita prescribit: ut nomē patrūfamilias hinc exortum sit: & tam late uulgatum ut inique etiam dominātes hoc se gaudeāt appellari. Qui autē ueri patresfamilias sunt: omnibus in familia sua tanquā filiis ad colendū & promerēdū deum consulunt: desiderantes atq; optantes uenire ad celestē domum: ubi necessariū non sit imperandi officiū mortalibus: quia nō necessariū erit officiū consulendi: iā in illa immortalitate felicibus. Quo donec ueniatur: magis debent patres q̄ dominātur quam serui tolerare q̄ seruiunt. Si quis autē in domo per inobedientiam domestice aduersatur paci: corripiatur uerbo seu uerbere: seu quolibet alio genere pene iusto atq; licito: quātū societas humana concedit: pro eius qui corripitur utilitate: ut paci unde dissilierat coaptet̄. Sicut enī nō est beneficentie adiuuando efficere ut bonum quod maius est amittatur: ita nō est innocentie parcēdo sinere ut in malū grauius incidatur. Pertinet ergo ad innocētis officium: nō solum nemini malū inferre: uerum etiam cohibere a peccato uel punire peccatū: ut aut ipse q̄ plectit̄ corrigatur experimēto: aut alii terreātur exemplo. Quia igitur omnis domus initiū siue particula debet esse ciuitatis: omne autē initiū ad aliquē sui generis finē: & omnis pars ad uniuersi cuius pars est integritatē refert̄:

ſatiſ apparet eſſe conſequenſ: ut ad pacem ciuicam pax domeſtica referatur: id eſt ordinata imperandi obediendiq; cõcordia cohabitantium: referatur ad ordinatam imperandi obedẽdiq; cõcordiã ciuium. Ita fit: ut ex lege ciuitatiſ precepta ſumere patrẽfamiliaſ oporteat: quibuſ ſuã domũ ſic regat: ut ſit paci accõmodata ciuitatiſ.

xvij. SEd domuſ hominũ qui nõ uiuunt ex fide: pacem terrenã ex huiuſ tẽporaliſ uite rebuſ cõmodiſq; ſectat. Domuſ ergo hominũ ex fide uiuentiũ: expectat ea que in futurum eterna promiſſa ſũt: terreniſq; rebuſ ac temporalibuſ tanquam peregrina utitur: nõ qbuſ capiat & auertatur quo tẽdit in deũ: ſed qbuſ ſuſtẽtetur ad faciliuſ tolerãda minimeq; agẽda onera corporiſ corruptibiliſ qđ aggrauat aĩam. Idcirco rerũ uite huic mortali neceſſariarũ: utriſq; hominibuſ fidelibuſ & ĩfidelibuſ et utriq; domui cõmuniſ eſt uſuſ: ſed finiſ utẽdi cuiq; ſuuſ propriuſ: multũq; diuerſuſ. Ita etiã terrena ciuitaſ que nõ uiuit ex fide: terrenam pacẽ appetit: in eoq; defigit imperãdi obediẽdiq; concordiã ciuiũ: ut eiſ ſit de rebuſ ad mortalẽ uitam ptinẽtibuſ: humanaꝝ quedam compoſitio uoluntatũ. Ciuitaſ autẽ celeſtiſ uel potiuſ parſ eiuſ: que ĩ hac pegrinat mortalitate & uiuit ex fide: etiã iſta pace neceſſe ẽ utat: donec ipã cui taliſ pax neceſſaria mortalitaſ tranſeãt. Ac p hoc dũ apud terrenã ciuitatẽ uelud captiuã uitam ſue peregrinationiſ agit: iam pmiſſiõe redẽptioniſ & ſpirituali dono tanquam pignore accepto: legibuſ terrene ciuitatiſ quibuſ hec amminiſtrãtur: que ſuſtẽtande mortali uite accõmodata ſunt: obtẽperare non dubitat. Vt quoniã cõmuniſ ẽ ipſa mortalitaſ: ſeruet in rebuſ ad eam pertinẽtibuſ inter ciuitatẽ utrãq; concordia. Verum quia terrena ciuitaſ habuit quoſdam ſuoſ ſapienteſ: quoſ diuina improbat diſciplina: qui uel ſuſpicati uel decepti a demonibuſ: crederẽt multoſ deoſ cõciliandoſ eſſe rebuſ hũaniſ: atq; eorũ diuerſa quodãmodo officia: diuerſa ſubdita ptinere ad aliũ corpuſ ad aliũ aĩm: Inq; ipſo corpore ad aliũ caput: ad aliũ ceruicẽ: & cetera ſingula ad ſigulos. Similiter in aĩmo ad alium ingeniũ: ad aliũ doctrinã: ad aliũ iram: ad aliũ concupiam: inq; ipſiſ rebuſ uite adiacẽtibuſ: ad alium pecuſ: ad aliũ triticum: ad aliũ uinum: ad aliũ oleum: ad aliũ ſiluaſ: ad aliũ nũmoſ: ad alium nauigatõm: ad aliũ bella atq; uictoriaſ: ad aliũ cõiugia: ad aliũ partũ ac fecũditatẽ: & ad alioſ alia cetera. Celeſtiſ autẽ ciuitaſ unũ deũ ſolũ colendũ noſſet: eiq; tantũmõ ſeruiẽdũ ſeruitute illa que grece latria dicit: et nõ niſi deo debet. fideli pietate cẽſeret: factum eſt ut religioniſ legeſ cum eterna ciuitate nõ poſſet habere cõmuneſ: proq; hiſ ab ea diſſentire haberet neceſſe: atq; oneri eſſe diuerſa ſentiẽtibuſ: eorũq; iraſ et odia et perſecutionũ impetuſ ſuſtinere: niſi cũ animoſ aduerſantiũ aliquãdo terrore ſue multitudiniſ: et ſemp diuino adiutorio propulſaret. Hec ergo celeſtiſ ciuitaſ cũ peregrinat in terra: ex oĩbuſ gẽtibuſ ciueſ euocat: atq; in omnibuſ linguiſ peregrinã colligit ſocietatẽ: non curanſ quidqd in moribuſ: legibuſ: inſtitutiſq; diuerſum eſt: quibuſ pax terrena uel cõquirit uel tenet: nihil eoꝝ reſcindẽſ nec deſtruenſ: imo etiã ſeruãſ ac ſequẽſ: quod licet diuerſũ ſit ĩ diuerſiſ natõnibuſ: ad unũ tamẽ eũdẽq; finẽ terrene paciſ intendit: ſi religionẽ qua unuſ ſũmuſ et ueruſ deuſ colẽduſ docetur non ĩpedit. Vtit etiã ergo celeſtiſ ciuitaſ in hac ſua pegrinatõe pace terrena: & de rebuſ ad mortalẽ homĩſ naturam pertinentibuſ: humanaꝝ uolũtatum cõpoſitionẽ q̃tum ſalua pietate ac religiõe cõcedit: tuet atq; appetit: eãq; terrenã pacẽ refert ad celeſtẽ pacẽ: que uere ita pax ẽ: ut rationaliſ dũtaxat creature ſola pax habẽda atq; dicẽda ſit: ordĩatiſſima ſcilicet atq; cõcordiſſima ſotietaſ fruẽdi deo: et inuicẽ ĩ deo. quo cum uentũ fuerit nõ erit uita mortaliſ: ſed plane certeq; uitaliſ: nec corpuſ aĩmale quod

dum corrumpitur aggrauat animam: ſed ſpirituale ſine ulla indigentia ex om̃i pte ſubditum uoluntati. Hanc pacem dum peregrinatur in fide habet: atq; ex hac fide iuſte uiuit: cum ad illam pacem adipiſcendam refert quidquid bonarum actionum gerit erga deum & proximum: quoniam uita ciuitatiſ utiq; ſocialiſ eſt.

De [illegible] certa fide clarere. c. xviij.

QVod aũt attinet ad illã differẽtiã quã de achademicis nouis Varro adhibuit: quibus ſunt incerta omnia: oĩno ciuitas dei talem dubitationẽ tanq̃ demẽtiam deteſtat: habẽs de rebus quas mẽte atq; ratione cõprehẽdit: etiam ſi paruam propter corpus corruptibile quod aggrauat animã: quoniam ſicut dicit apoſtolus ex parte ſcimus: tamen certiſſimã ſcientiam: creditq; ſenſibus in rei cuiuſq; euidẽtia quibus per corpus animus utit: quoniã miſerabilius fallitur qui nũq̃m eis putat eſſe credẽdum. credit etiam ſanctis ſcripturis et ueteribus et nouis quas canonicas appellamus: unde fides ipſa cõcepta eſt: ex qua iuſtus uiuit: per quã ſine dubitatiõe ambulamus q̃mdiu peregrinamur a domĩo: qua ſalua atq; certa de quibuſdã rebus quas neq; ſenſu neq; ratiõe percipimus: neq; nobis per ſcripturã canonicã claruerũt: nec per teſtes quibus non credere abſurdũ eſt in noſtram notitiam peruenerunt: ſine iuſta reprehenſione dubitamus.

De habitu & moribus populi christiani. c. xix.

NIhil ſane ad iſtam ptinet ciuitatẽ: quo habitu uel more uiuẽdi ſi nõ eſt contra diuina pcepta: iſtã fidẽ qua puenitur ad deũ quiſq; ſectetur: unde ipſos quoq; philoſophos q̃ndo fiũt chriſtiani: nõ habitũ uel cõſuetudinẽ uictus que nihil ĩpedit religionẽ ſed falſa dogmata permutare cõpellit. Vnde illam quam Varro adhibuit ex cynicis differẽtiã: ſi nihil turpiter atq; intẽperanter agat: omnino non curat. Ex tribus uero uite illius generibus: ocioſo: actuoſo: & ex utroq; cõpoſito: q̃muis ſalua fide quiſq; poſſit in quo libet uitã eorum ducere: & ad ſempiterna premia puenire: ĩtereſt tamẽ qd amore teneat ueritatis: quid officio caritatis impẽdat. Nec ſic quiſq; debet eſſe ocioſus: ut in eodẽ ocio utilitatẽ non cogitet proximi: nec ſic actuoſus: ut cõtemplationem nõ requirat dei. In ocio non iners uacatio delectare debet: ſed aut inq̃ſitio aut inuẽtio ueritatis: ut ĩ ea quiſq; pficiat: et quod inuenerit teneat & alteri nõ inuideat. In actiõe uero nõ amandus eſt honor in hac uita ſiue potẽtia. quoniã om̃ia uana ſub ſole: ſed opus ipſum quod p eũdem honorem uel potẽtiã fit: ſi recte atq; utiliter fit: id eſt ut ad eam salutẽ ualeat ſubditorũ que ſcd̃m deum eſt: unde iã ſuperius diſputauimus. Propter quod ait apoſtolus: Epiſcopatũ qui deſiderat bonũ opus deſiderat. Exponere uoluit quid ſit epiſcopatus: quia nomẽ eſt operis nõ honoris. Grecũ ẽ enĩ atq; ĩde ductũ uocabulũ: quod ille q̃ preficitur ſuperintẽdit curã ſcilicet eoꝝ gerẽs. Epi quippe ſup: ſcopos uero intẽtio eſt. Ergo epiſcopin grece latine ſuperintẽdere poſſumus dicere: ut intelligat non ſe epiſcopũ: qui preeſſe dilexerit nõ pdeſſe. Itaq; a ſtudio cognoſcẽde ueritatis nemo prohibet: q̃d ad laudabile ptinet ocium. Locus uero ſuperior ſine quo populus regi non poteſt: & ſi ita teneatur atq; amminiſtret ut decet: tamẽ indecenter appetitur. Quamobrẽ ocium ſanctum querit caritas ueritatis: negotiũ iuſtum ſuſcipit neceſſitas caritatis. Quam ſarcinã ſi nullus imponit: pcipiẽde atq; intuẽde uacandũ eſt ueritati. Si aũt impõitur: ſuſcipiẽda eſt propter caritatis neceſſitatẽ. Sed nec ſic oĩmodo ueritatis delectatio deſerẽda eſt: ne ſubtrahatur illa ſuauitas: & opp̃mat iſta neceſſitas.

QVamobrem ſũmum bonũ ciuitatis dei cũ pax ſit eterna atq; pfecta: non per quã mortales tranſeãt naſcendo atq; moriẽdo: ſed in qua immortales maneãt nihil aduerſi omnimodo patiẽdo: quis eſt qui illam uitã uel beatiſſimã neget: uel in

eius cóparatióe istá que hic agit̃ quátılibet áimi & corporis externarúq; rerú bóis plena sit: nó miserrimá iudicet? Quá tamẽ quicúq; sic habet: ut eius usum referat ad illius finẽ quẽ diligit ardẽtissiẽ ac fidelissime sperat: nó absurde dici etiá núc beatus potest: spe illa potius q̃ re ista. Res uero ista sine spe illa: beatitudo falsa & magna miseria est. Non enĩ ueris animi bonis utitur: quoniam non est sapientia uera: que intẽtionẽ suá in his que prudenter discernit: gerit fortiter: cohibet tẽperáter: iusteq; distribuit: nó in illú finẽ dirigit ubi deus erit omnia in omnibus: eternitate certa atq; pace pfecta. An secundum diffinitiones Scipionis …

QVapropter nunc est locus ut q̃potero breuiter ac dilucide expediam: quod in secúdo libro huius operis me demóstraturú esse pmisi: scd̃m diffinitiones qbus apud Ciceronẽ utit̃ Scipio in libris de republica: nunq̃ rẽpublicam fuisse romaná. Breuiter enĩ rempublicam diffinit esse rem populi. Que diffinitio si uera est: nunq̃ fuit romana respublica: quia nunquá fuit res populi. quam diffinitionẽ uoluit esse reipublice. Populú enĩ esse diffiniuit cetú multitudinis iuris cósensu & utilitatis có/munione sociatú. Quid autẽ dicat iuris cósensum: disputádo explicat: p hoc ostẽdẽs geri sine iusticia rẽpublicam nó posse. Vbi ergo iusticia uera non est: nec ius potest esse. Quod enĩ iure fit: profecto iuste fit. Quod aũt fit iniuste: nec iure fieri potest. Non enĩ iura dicẽda sunt uel putanda iniqua hominú cóstituta: cú illud etiam ipsi ius esse dicant: quod de iusticie fonte manauerit: falsumq; esse quod a quibusdá nó recte sentientibus dici solet: id esse ius quod ei qui plus potest utile ẽ. Quocirca ubi non est uera iusticia: iuris consensu sotiatus cetus hominú nó potest esse: et ideo nec populus iuxta illam Scipionis diffinitionẽ uel Ciceronis. Et si non populus nec res populi: sed qualiscunq; multitudinis que populi nomine digna non est: ac per hoc si respublica res est populi: et populus nó est qui consensu non sotiatus est iuris: nó est autẽ ius ubi nulla est iusticia: proculdubio colligit̃: ubi iusticia nó est nó esse rẽpub/licam. Iustitia porro ea uirtus est: q sua cuiq; distribuit. Que igit̃ iustitia est hoĩs: que ipsum hominẽ deo uero tollit: & immúdis demonibus subdit? Hoc non est cuiq; sua distribuere. An qui fundú aufert eius a quo emptus est: et tradit ei q nihil habet in eo iuris: iniustus est: et q seipsum aufert domíanti deo a quo factus ẽ: & malignis seruit spiritibus iustus est? Disputat̃ certe acerrime ac fortissime ĩ eisdẽ ipsis de repub/lica libris aduersus iniusticiá pro iusticia. Et quoniá cum prius ageretur p iusticie partibus contra iusticiam: & diceret̃ nisi per iniusticiam rempublicam stare augeriq; nó posse: hoc uelut ualidissimú positú erat: iniustú ut esse hoĩes hominibus domi/nantibus seruiát: quá tamẽ iniusticiam nisi sequat̃ imperiosa ciuitas cuius ẽ magna respublica: nó eam posse prouinciis imperare. Respósú ẽ a parte iusticie. ideo iustum esse q talibus hominibus sit utilis seruitus: & pro utilitate eorú fieri cú aliquid recte fit: id est cum improbis auferẽ iniuriarum licentia: & domiti se melius habebunt q̃ indomiti se habuerút. Subditúq; est ut ista ratio firmaretur: ueluti a natura súptú nobile exemplum atq; dictú est. Cur igitur deus hoĩ: animus corpori imperat: ratio libidini ceterisq; uiciosis animi ptibus? Plane hoc exemplo satis edoctú est: qbusdam esse utilẽ seruitutẽ: & deo qdẽ ut seruiatur utile esse hóibus. Seruiens autẽ deo ani/mus: recte corpori imperat: inq; ipso animo ratio domío deo subdita: recte imperat libidini ceterisq; uitiis. Quapropter ubi homo deo non seruit: quid in eo putandum est esse iusticie: qñdo quidẽ deo nó seruiens nullo modo potest iuste animus corpori: aut humana ratió uitiis imperare? Et si ĩ homine tali nó est ulla iusticia: pculdubio nec ĩ hominú cetu: q ex talibus cóstat hominibus. Nó est ergo hic iuris ille cósensus:

qui hoím multitudinem populú facit: cuius res dicat̃ esse respublica. Nã de utilitate quid dicã: cuius cómunióe etiam sociatus hominũ cetus: sicut sese habet ista diffinitio populus nuncupat̃. Quamuis ení si diligẽter attendas: nec utilitas sit ulla uiuẽtium qui impie uiuũt: sicut uiuit omnis qui deo nó seruit seruitq; demonibus: tãto magis impiis quãto magis sibi cũ sint imũdissimi spiritus tãquã diis sacrificari uolũt. Tamẽ quod de iuris cõsensu diximus satis esse arbitror: unde appareat p hanc diffinitionẽ nó esse populũ cuius respublica esse dicatur i quo iusticia nó est. Si ení dicunt non imũdis spiritibus: sed diis bóis atq; sãctis in sua republica seruisse romanos: nũqd eadẽ totiens repetenda sunt: que iam satis imo ultraq̃ satis est diximus. Quis ení ad hunc locum per superiores huius operis libros puenit: qui dubitare possit malis et impuris demóibus seruisse róanos: nisi uel nimiũ stolidus uel impudẽtissime cõtenciosus? Sed ut taceã quales sunt quos sacrificiis colebãt. in lege dei ueri scriptũ ẽ. Sacrificans diis eradicabit̃ nisi domio tantũ. Nec bonis igit̃ nec malis diis sacrificari uoluit: q hec cũ tanta cõminatione precepit.

SEd respõderi potest. Quis iste deus est: aut unde dignus probat̃ cui deberent obtẽpare romãi: ut nullũ deorũ colerẽt sacrificiis preter ipm. Magne cecitatis est adhuc querere: quis iste deus sit. Ipse est deus: cuius prophete p̃dixerũt ista que cernimus. Ipse ẽ deus: a quo respõsum accepit Abraam. in semie tuo omẽs benedicẽt gẽtes. Quod in xp̃o fieri qui scd̃m carnẽ de illo semie exortus ẽ: idem ipi q remanserunt huius nominis inimici uelint nolint ue cognoscũt. Ipse est deus cuius diuinus spiritus p eos locutus ẽ quoꝝ p̃dicta atq; cõpleta p ecclesiam quã uidemus toto orbe diffusã i libris superioribus posui. Ipe ẽ deus quẽ Varro doctissimus romãorũ Iouẽ putat: q̃uis nesciẽs qd loquat̃. Quod tamẽ ideo cõmemorandũ putaui: quoniam uir tãte sciẽtie nec ullũ istũ deũ potuit existimare nec uilẽ. Hũc enim esse eũ credidit: quem summũ putauit deũ. Postremo ipe ẽ deus quem doctissimus philosophoꝝ q̃uis christianoꝝ acerrimus inimicus: etiam per eoꝝ oracula quos deos putat: deũ magnũ Porphirius cõfitetur.

NAm in libris quos Theologion philosophias appellat. i quibus exeq̃t atq; cõscribit rerũ ad philosophiam ptinẽtium uelut diuía respõsa: ut ipa uerba eius quemadmodum ex greca ligua i latinã interp̃tata sunt ponã. Interrogãti inquit quẽ deũ placãdo reuocare possit uxorẽ suã a christiãismo: hec ait uersibus Apollo. Deinde uerba uelut Apollinis ista sunt. Forte magis poteris in aqua impressis literis scribere: aut inflans pẽnas leues per aera ut auis uolare: q̃ semel pollute reuoces impie uxoris sensum. Pergat quomodo uult i anibus fallaciis pseuerans: & lamẽtatióibus fallacissimis mortuũ deũ cãtas: quẽ iudicibus recta sentiẽtibus pditũ: pessima in speciosis ferro iuncta mors interfecit. Deinde post hos uersus Apolinis: qui non stante metro latie interpretati sunt subiũxit atq; ait. In his quidẽ tergiuersatõnẽ irremediabilis sentẽtie eoꝝ maĩfestauit dicẽs. Quoniã iudei suscipiũt deũ magis q̃ isti. Ecce ubi decolorãs christum iudeos preposuit xp̃ianis: cõfitẽs q iudei suscipiant deũ. Sic ení exposuit uersus Apollĩs: ubi a iudicibus recti sentientibus christũ dicit occisum. tanquã illis iuste iudicantibus: merito sit ille pũitus. Viderint quid de christo uates mendax Apollinis dixerit. atq; iste crediderit aut fortasse uatẽ quod nó dixit dixisse iste ipse cõfinxerit: quam sibi cõstet uel ipsa oracula inter se faciat cõuenire: postea uidebimus. Hic tamen iudeos tanquam dei susceptores recte iudicasse dicit de xp̃o: q eum morte pessima excruciandũ esse censuerint. Deus itaq; iudeorum cui perhibet testimoniũ: audiendus fuit sic dicẽs. Sacrificans diis eradicabit̃ nisi domio tantũ. Sed

ad mãifeſtiora ueniamuſ. & audiamuſ q̃ magnũ deũ dicat ẽe iudeoꝝ. Itẽ ad ea que ĩterrogauit Apollinẽ quid meliuſ uerbũ: ſiue ratio: an lex. Reſpõdit ĩquit uerſibuſ hec dicẽſ. Ac deinde ſubiecit Apolliniſ uerſuſ. in quibuſ et iſti ſunt: ut quantũ ſatiſ ẽ inde decerpam. In deũ uerũ inquit generatorẽ: et in regẽ ante omnia. quem tremet celũ & terra atq; mare et infernoꝝ abdita: & ipſa numina phorreſcũt. Quoꝝ lex eſt pater: quẽ ualde ſancti honorant hebrei. Tali oraculo dei ſui Apolliniſ Porphiriuſ tam magnũ deũ eſſe hebreoꝝ dixit: ut deũ & ipſa numĩa phorreſcãt. Cũ ergo deuſ iſte dixerit: ſacrificanſ diſ eradicabit̃: miror quod ipſe Porphiriuſ nõ perhorruerit: & ſacrificãſ diſ eradicari nõ formidauerit. Dicit etiam bona de chriſto philoſophuſ iſte: quaſi oblituſ illiuſ de q̃ pauloante locuti ſumuſ cõtumelie ſue: aut q̃ſi ĩ ſomniſ dii eiuſ maledixerĩt chriſto: & euigilãteſ eũ bonũ eſſe cognouerĩt: digneq; laudauerint. Deniq; tanq̃uam aliquid mirabile atq; incredibile prolaturuſ: preter opinionẽ inquit ꝑfecto quibuſdam uideat̃ eſſe quid dicturi ſumuſ. Chriſtum enĩ dii pııſſimũ ꝓ nũtiauerũt: et ĩmortalẽ factũ: et cum bona predicatiõe eiuſ meminerũt. Chriſtiãoſ autẽ pollutoſ inquit et cõtamiatoſ & errore implicatoſ eẽ dicunt: & multiſ talibuſ aduerſuſ eoſ blaſſemiiſ utũt̃. Deĩde ſubiicit uelut deorũ oracula blaſſemãtiũ chriſtianoſ. Et poſt hec de chriſto autem inquit interrogantibuſ ſi eſt deuſ ait Heccate. Quoniã quidẽ ĩmortaliſ anima poſt corpuſ ut inſidit noſti: a ſapiẽtia autẽ abſciſa erat ſemp̃ uiri pietate preſtãtiſſimi ẽ illa aniã hanc colunt alieni a ueritate. Deinde poſt uerba eiuſ q̃ſi oraculi ſui ipſe contexenſ. Piiſſimũ igit̃ uirum inquit eum dixit: & eiuſ animam ſicut et aliorum pioꝝ poſt obitum immortalitati donatam: et hãc chriſtiãoſ colere errãteſ. Interrogãtibuſ autẽ ĩquit. Cur ergo damnatuſ eſt oraculo reſpõdit dea. Corpuſ quidẽ debilitantibuſ tormẽtiſ ſemp̃ oppoſitũ eſt: anima autem piorũ celeſti ſedi inſidet. Illa uero aĩa aliiſ animabuſ fataliter dedit: quibuſ fata nõ ãnuerũt deoꝝ obtĩere dona: neq; habere Iouiſ ĩmortaliſ agnitionẽ errore ĩplicari. Propterea ergo diſ exoſi qa quibuſ fato nõ fuit noſſe deũ: nec dona a diſ accipere: hiſ fataliter dedit iſte implicari errorẽ. Ipẽ uero piuſ & ĩ celũ ſicut pii inceſſit. Itaq; hunc quidem non blaſſemabiſ: miraberiſ autẽ demẽtiam hominũ: ex eo in eiſ facile precepſq; periculũ. Quiſ ita ſtultuſ eſt ut nõ intelligat aut ab homine callido eoq; chriſtiãiſ inimiciſſio hec oracula fuiſſe cõficta: aut cõſilio ſimili ab ĩpuriſ dẽonibuſ ita fuiſſe reſpõſa: ut ſcilicet quoniam laudant chriſtum: propterea credant̃ ueraciter uituperare xp̃ianoſ: atq; ita ſi poſſint intercludant uiam ſalutiſ eterne in qua quiſq; fit chriſtianuſ. Sue quippe nocendi aſtutie milleformi ſentiũt nõ eſſe cõtrarium ſi credat̃ eiſ laudantibuſ chriſtũ: dũ tamen credat̃ etiam uituperantibuſ chriſtianoſ. ut eum q utrũq; crediderit talẽ chriſti faciant laudatorem: ne chriſtianuſ eſſe uelit. Ac ſic quamuiſ ab illo laudatuſ: ab iſtoꝝ tamẽ demonũ dominatu eum non liberet xp̃c: preſertim quia ita laudãt chriſtum: ut quiſquiſ in eum talem crediderit qualiſ ab ipſiſ predicat̃: chriſtianuſ ueruſ nõ ſit. Sed Fotinianuſ hereticuſ qui tantummodo hominẽ nõ etiã deũ nouerit chriſtũ: & ideo per eum ſaluuſ eſſe nõ poſſit: nec iſtoꝝ mendaciloquorum demonum laqueoſ uitare uel ſoluere. Noſ autẽ neq; Apollinem uituperantẽ xp̃m: neq; Heccaten poſſumuſ approbare laudantẽ. Ille autem tanq̃ iniquum chriſtum uult credi: quoniam a iudicibuſ recta ſentiẽtibuſ dicit eſſe occiſũ. iſta hominẽ piiſſimũ: ſed hominẽ tantũ. Vna eſt tamen & illiſ & huiuſ intentio ut nolint homineſ eſſe chriſtiãoſ: quia niſi chriſtiani erunt: ab eorum erui poteſtate nõ poterunt. Iſte uero philoſophuſ uel potiuſ q talibuſ aduerſuſ chriſtiãoſ q̃ſi oraculiſ credũt: priuſ faciãt ſi poſſũt: ut inter ſe de ipſo xp̃o Heccate atq; Apollo cõcordẽt:

eũq; aut ambo uituperẽt aut ãbo collaudẽt. Quod si facere potuissent: nihilominus nos et uituperatores & laudatores christi fallaces demones uitaremus. Cum uero eorum deus & dea inter se de christo ille uituperãdo ista laudãdo dissentiant: profecto eis blasfemantibus christianos nõ credũt hoĩes: si recte ipsi sentiant. Sane christũ laudans uel Porphirius uel Heccate cũ dicãt eũ ipm fataliter dedisse christiãis ut ĩplicarẽt errore: causas tamẽ eiusdẽ sicut putat pãdit erroris. quas ãteq̃ ex uerbis eius exponã: prius quero si fataliter dedit christus christiãis erroris implicationẽ. Utrũ uolens aut nolẽs dederit. Si uolẽs: quomodo iustus? Si nolens: quomodo beatus? Sed iam ipius erroris causas audiamus. Sũt inqt spiritus terreni minimi loco terrẽo quodam: malorum demonũ potestati subiecti. ab his sapientes hebreorũ quorum unus etiã iste Iesus fuit: sicut audistis diuina Apollinis oracula que superius dicta sunt. ab his ergo hebrei demonibus pessimis & minoribus spiritibus uetabãt religiosos: & ipis uacare ꝓhibebãt. uenerari autẽ magis celestes deos: amplius autẽ uenerari deũ patrẽ. Hec autẽ inquit & dii precipiũt: & ĩ superiobus ostẽdimus quẽadmodũ animaduertere ad deũ monẽt et illũ imperant colere ubi. Uerum indocti et impie nature: quibus uere fatum non cõcessit a diis dona obtinere: neq; habere Iouis immortalis notionem: nõ audientes & deos & diuinos uiros: deos quidẽ omnes recusauerunt: probibitos autẽ demones nõ solũ nullis odiis insequi: sed etiam reuereri delegerunt. Deũ autẽ simulantes se colere: ea sola per que deus adoratᷓ nõ agunt. Nam deus qdẽ utpote omniũ pater nullius indiget: sed nobis est bene cũ eum per iustitiã et castitatẽ aliasq; adoramus uirtutes: ipsam uitã precẽ ad ipsũ facientes: per imitationẽ & inqsitionẽ de ipso. Inquisitio enĩ purgat inqt: imitatõ deificat affectionẽ ad ipsũ operãdo. Bene qdẽ predicauit deũ patrẽ & quibus moribus sit colẽdus dixit. Quibus preceptis prophetici libri pleni sũt hebreorum: quãdo sanctorum uita siue laudatᷓ siue uituperatᷓ. Sed in christianis tãtũ erat: aut tantũ calumniatᷓ quantũ uolunt demones quos deos opinatᷓ: quasi cuiquã difficile sit recolere que turpia: que dedecora erga deorũ obseqũ ĩ theatris agebantᷓ & templis: & attẽdere que legantᷓ: dicantur: audiantur in ecclesiis: uel deo uero quid offeratᷓ: & hinc ĩtelligere ubi edifitiũ & ubi ruina sit morũ. Quis autẽ dixit huic uel inspirauit: nisi diabolicus spiritus tã uanũ aptũq; mẽdacium: q̧ demones ab hebreis coli probibitos: reuereãtur potius q̃ oderint christiani? Sed deus ille quẽ coluerunt sapiẽtes hebreorũ: etiã celestibus sãctis ãgelis & uirtutibus dei: quos beatissimos tanq̃ ciues ĩ hac nostra ꝑegrĩatiõe mortali ueneramur et amamus: sacrificari uetat itonãs in lege sua quã dedit populo suo hebreo: et ualde minaciter ĩtulit dicens. Sacrificãs diis eradicabitᷓ. Et ne quisquã putaret demonibus pessimis terrenisq; spiritibus: quos iste dicit minimos uel minores: ne sacrificetur esse preceptũ: qa et in scripturis sanctis ipsi dicti sunt dii: nõ hebreorum sed gentium: quod euidenter in psalmo septuagesimo interpretes posuerũt dicẽtes. Quoniam dii gentiũ demonia: ne quis ergo putaret istis quidem demonibus probibitum esse: celestibus autem uel omnibus uel aliquibus sacrificari ẽe permissum: mox addidit: nisi domĩo soli. id est nisi domĩo tantũ: ne forte q̧ ait domino soli: dominum solem credat esse quispiam: cui sacrificandum putat. Quod non ita esse intelligendum in scripturis grecis facillime reperitur. Deus igitur hebreorum cui tam magnum tantus etiã iste philosophus perhibet testimonium: legẽ dedit suo populo hebreo: hebreo sermõe cõscriptam: nõ obscurã & ĩcognitã: sed omnibus iam gentibus diffamatam. ĩ qua lege scriptũ est. Sacrificans diis eradicabitᷓ: nisi domino tantum. Quid opus est in hac eius lege eiusq; prophetis de hac re multa per quirere: imo nõ perquirere? Nõ enĩ obstrusa uel rara sunt: sed aperta et crebra

colligere & i hac disputatõne mea ponere quibus luce clarius apparet: nulli omnĩo nisi tantum sibi deum uerũ & sũmum sacrificari uoluisse. Ecce hoc unũ breuiter imo grãditer: minaciter: sed ueraciter dictũ ab illo deo quẽ tã excellenter eorũ doctissimi predicãt audiat: timeatur: impleat: ne inobedientes eradicatio cõsequat. Sacrificãs diis eradicabitur inquit nisi domino tantũ. Non quo rei egeat alicuius: sed qa nobis expedit ut res eius simus. Huic enim canitur i sacris literis hebreorum. Dixi domino deus meus es tu: quoniam bonorum meoꝝ nõ eges. Huius autem preclarissimũ atq; optimum sacrificiũ nosipsi sumus. Hec est ciuitas eius: cuius rei misterium celebramus oblationibus nostris: que fidelibus note sunt: sicut in libris p̃cedentibus disputauimus. Cessaturas enĩ uictimas quas in umbra futuri offerebant iudei: et unum sacrificium gentes a solis ortu usq; ad occasum sicut iam fieri cernimus oblaturas: per prophetas hebreos oracula increpuerũt diuina. Ex quibus quantum satis uisum est nonnulla protulimus & iã huic operi aspersimus. Quapropter ubi nõ est ista iusticia: ut scd̃m suam gratiam ciuitati obedienti deus imperet unus et summus: ne cuiq̃ sacrificet nisi sibi tantũ: & per hoc in omnibus hominibus ad eandem pertinentibus ciuitatẽ atq; deo obedientibus: animus etiã corpori atq; uiciis ratõ ordine legitĩo ĩperet fideliter: ut quemadmodũ iustus unus: ita cetus populusq; iustoꝝ uiuat ex fide que operatur per dilectionem: qua homo diligit deũ sicut diligendus est deus: & proximũ sicut seipm. Vbi ergo nõ est ista iusticia: p̃fecto nõ est cetus hominũ iuris cõsensu & utilitatis communione sociatus. Quod si nõ est: utiq; populus nõ ẽ: si uera est hec populi diffinitio. ergo nec respublica est: quia res populi nõ est: ubi ipse populus nõ est.

xxiiii SI autẽ populus nõ isto sed alio diffinitẽ modo: uelut si dicat̃ populus est cetus multitudinis rationalis: rerũ quas diligit concordi cõmunione sociatus: p̃fecto ut uideatur qualis quisq; populus sit ista sunt intuenda que diligit. Quecunq; tamẽ diligat si cetus est multitudinis nõ pecorum sed rationaliũ creaturarũ & eorum que diligit cõmunione cõcordi sociatus est: non absurde populus nuncupat̃. tanto utiq; melior quãto in melioribus: tãtoq; deterior quanto est i deterioribus cõcors. Scd̃m istã diffinitõnẽ nostram: romanus populus ẽ: et res eius sine dubitatione respublica. Quid autẽ primis temporibus suis quid ue sequentibus populus ille dilexerit: & quibus moribus ad cruentissimas seditõẽs: atq; ĩde ad socialia atq; ciuilia bella p̃uenẽs: ipsam cõcordiã que salus ẽ quodãmodo populi rupent atq; corrupent testat̃ historia de q̃ i precedentibus libris multa posuimus. Nec ideo tamen uel ipsum nõ esse populũ: uel eius rem dixeri nõ esse rempublicã: q̃diu manet qualiscũq; multitudinis ratõalis cetus: rerũ quas diligit cõcordi cõmuniõe sociatus. Quod autem de isto populo et de ista republica dixi: hoc de atheniensiũ uel quorumcũq; grecorum uel egyptiorum: hoc de illa priore babilone assiriorũ: quando i rebus suis publicis imperia uel parua uel magna tenuerũt: & de alia quacunq; aliarũ gentiũ intelligat dixisse atq; sensisse. Generaliter qppe ciuitas impiorũ cui nõ imperat deus obediẽdi sibi: ut sacrificiũ nõ offerat nisi tm̃modo sibi: et p hoc i illa et aĩus corpori ratioq; uiciis recte ac fideliter impet: caret iusticie ueritate.

xxv. QVamlibet enĩ uideatur animus corpori et ratio uiciis laudabiliter imperare: si deo animus & ratio ipa nõ seruit sicut sibi seruiendum esse ipe deus precepit: nullo modo corpori uiciisq; recte imperat. Nam qualis corporis atq; uitiorũ potest esse mens domina: dei ueri nesciaa nec eius ĩperio subiugata: sed uitiosissimis demõibus corrũpentibus prostituta? Proinde uirtutes quas sibi habere uidetur: p quas impat

corpori & uiciiſ ad quodlibet adipiſcēdū uel tenendum retulerit niſi ad deum: etiam ipſa uicia ſunt potiuſ q̄ uirtuteſ nam licet a quibuſdam tunc uere et honeſte putent̄ eſſe uirtuteſ cū ad ſeipſaſ referūtur nec ꝓpter aliud expetunt̄: tunc etiā inflate atq; ſupbe ſūt. et ideo nō uirtuteſ ſed uicia iudicāda ſunt. Sicut enī nō eſt a carne ſed ſup carnem quod carnem facit uiuere: ſic non eſt ab hoīe ſed ſuper hoīem quod hoīem facit beate uiuere nec ſolū hominē ſed etiā quamlibet poteſtatē uirtutēq; celeſtem.

QVocirca ut uita carniſ anima eſt: ita beata uita hominiſ deuſ eſt de quo dicūt ſacre litere hebreoꝝ. Beatuſ populuſ cuiuſ ē domiuſ deuſ ipſiuſ. Miſer igit̄ populuſ ab iſto alienatuſ deo. Diligit tamē etiā ipſe quandā pacem ſuā nō īprobādā: quam quidem nō habebit in fine qui non ea bene utit̄ ante finem. Hanc autem ut interī habeat ī hac uita noſtra etiā intereſt: qm̄ q̄ diu permixte ſunt ambe ciuitateſ: utimur et noſ pace babiloniſ. ex qua ita per fidē dei populuſ liberat̄ ut apud hanc interim peregrinet̄. Propter quod et apoſtoluſ ammonuit eccleſiam ut oraret pro regibuſ eiuſ atq; ſublimibuſ addenſ et dicenſ ut quietā et tranquillā uitam agamuſ cū omni pietate & caritate. Et propheta Hieremiaſ cū populo ueteri dei uenturam prenunciaret captiuitatē & diuinituſ imperaret ut obediēter in babiloniam irent: deo ſuo etiam iſta patientia ſeruienteſ: monuit et ipſe ut orarent̄ pro illa dicenſ: quia in pace eiuſ eſt pax ueſtra. Vtiq; interī tēporaliſ pax que boniſ maliſq; cōmūniſ eſt.

PAx autem noſtra propria et hic ē cū deo per fidem et in eternū erit cū illo per ſpeciē. Sed hic ſiue illa cōmūniſ: ſiue noſtra ꝓpria taliſ ē pax: ut ſolatiū miſerie ſit potiuſ q̄ beatitudiniſ gaudium. Ipſa quoq; noſtra iuſticia quāuiſ uera ſit propter ueri boni finem ad quem refert̄: tamen tanta eſt in hac uita: ut potiuſ peccatorum remiſſiōe cōſtet q̄ perfectiōe uirtutū. Teſtiſ ē oratio totiuſ ciuitatiſ dei que pegrīat̄ in terriſ. Per omnia quippe mēbra ſua clamat ad deū Dimitte nobiſ debita noſtra: ſicut et noſ dimittimuſ debitoribuſ noſtriſ. Nec pro eiſ eſt efficax hec oratio: quorū fideſ ſine operibuſ mortua eſt: ſed pro eiſ quorū fideſ per dilectionem operat̄. Quia enim deo quidem ſubdita: ī hac tamen cōditione mortali & corpore corruptibili qđ aggrauat animā nō pfecte uiciiſ ratio imperat: ideo neceſſaria eſt iuſtiſ taliſ oratio. Nam profecto quanq̄ imperet̄: nequaq̄ ſine cōflictu uiciiſ imperatur. Et utiq; aliqd ſubrepit in hoc loco infirmitatiſ etiam bene confligenti ſiue hoſtibuſ talibuſ uictiſ ſubditiſq; domināti unde ſi non facili operatione certe labili locutione aut uolatili cogitatōne peccet̄. Et ideo q̄diu uiciiſ imperatur plena pax nō eſt quia et illa que reſiſtūt periculoſo debellant̄ prelio et illa que uicta ſunt nōdum ſecuro triūphant̄ otio: ſed adhuc ſolicito p̄munt̄ īperio. In hiſ ergo tēptatōibuſ de qbuſ omībuſ in diuiniſ eloqiſ breuiter ē dictū nunqd nō tēptatō ē uita hūana ſup terrā: qſ ita uiuere ſe p̄ſumat ut dicēdo deo dimitte nobiſ debita noſtra nō neceſſe habeat niſi hō elatuſ: nec uero magnuſ ſed īflatuſ ac tumiduſ cui p iuſticiā reſiſtit q gratiā largitur humilibuſ. ꝓpter qđ ſcriptū ē deuſ ſupbiſ reſiſtit: humilibuſ autē dat grtiam. Hic itaq; ī unoquoq; fideli iuſticia ē: ut obediēti deuſ homī ſaniuſ corpori ratō aūt uiciiſ etiam repugnantibuſ imperet uel ſubigendo uel reſiſtendo atq; ut ab ipō deo petat̄ & meritoꝝ gratia et uenia delictorū ac de acceptiſ boniſ gratiarū actio perſoluat̄. In illa uero pace finali quo referēda & cuiuſ adipiſcēde cauſa habēda ē iſta iuſticia quoniam ſanata immortalitate atq; incorruptione natura uicia non habebit: nec unicuiq; noſtrum ab alio uel a ſeipſo quicq̄ repugnabit: nō opuſ erit ut ratio uiciiſ

que nulla erũt ĩperet: ſed ĩperabit deuſ homĩ: animuſ corpori: tãtaq; obediẽdi ibi erit ſuauitaſ & facilitaſ: q̃ta uiuẽdi regnãdiq; felicitaſ. & hoc illic ĩ omnibuſ hõibuſ atq; in ſinguliſ eternũ erit: eternũq; eẽ certũ erit. & ideo pax huiuſ beatitudiniſ: uel beatitudo pacis huiuſ ſummũ bonũ erit.

EOrum autẽ qui non pertinent ad iſtam ciuitatem dei: erit e contrario miſeria ſempiterna: que etiam ſecũda morſ dicit: quia nec anima ibi uiuere dicenda ẽ: que a uita dei alienata erit: nec corpuſ quod eterniſ dolonbuſ ſubiacebit. Ac per hoc ideo durior iſta ſecunda morſ erit: quia finiri morte nõ poterit. Sed quoniam ſicut miſeria beatitudini & morſ uite: ita bellũ paci uideẽ eſſe cõtrarium: merito queritur ſicut pax in bonorũ finibuſ pdicata ẽ atq; laudata: quod uel quale bellũ in finibuſ malorũ ecõtrario poſſit intelligi. Verũ qui hoc querit: attẽdat quid in bello noxiũ pernitioſũq; ſit: et uidebit nihil aliud q̃ eſſe inter ſe rerũ aduerſitatem atq; cõflictũ. Quod igitur bellum grauiuſ & amariuſ cogitari poteſt: q̃ ubi uolũtaſ ſic aduerſa ẽ paſſiõi: et paſſio uolũtati: ut nulliuſ earũ uictoria taleſ inimicitie finiantẽ. & ubi ſic cõfligit cũ ipſa natura corporiſ uiſ doloriſ: ut neutrũ alteri cedat. Hic enim quando cõtingit iſte cõflictuſ: aut dolor uincit & ſenſum morſ adimit: aut natura uincit & dolorem ſanitaſ tollit. Ibi autẽ & dolor permãet ut affligat: et natura perdurat ut ſentiat. Quia utrunq; ideo nõ deficit: ne pena deficiat. Ad hoſ autem fineſ bonorum malorũ: illoſ expetendoſ iſtoſ cauendoſ: quoniã per iudiciũ tranſibũt ad illoſ boni: ad iſtoſ mali: de hoc iudiciõ quãtũ deuſ donauerit in cõſequẽti uolumĩe diſputabo.

AVRELII AVGVSTINI LIBER XX INCIPIT.

DE die ultimi iudicii dei quod ipſe donauerit locuturi: eumq; aſſerturi aduerſuſ ĩpioſ et ĩcreduloſ: tanq̃ in edificii fũdamẽto priuſ ponere teſtimonia diuina debemuſ. Quibuſ qui nolunt credere: humaniſ ratiunculiſ falſiſ atq; fallacibuſ cõtrauenire conãtur: ad hoc aut aliud ſignificare contendãt: qd̃ adhibetẽ teſtimoniũ de literiſ ſacriſ: aut omĩo diuĩtuſ eſſe dictũ negẽt. Nam nullũ exiſtimo eſſe mortalium: qui cum ea ſicut dicta ſunt ĩtellexerit: et a ſũmo ac uero deo per animaſ ſanctaſ dicta eſſe crediderit: non eiſ cedat atq; cõſentiat. ſiue id ore etiam fateatur: ſiue aliquo uicio fateri erubeſcat aut metuat: uel etiã peruicatia ſimillĩa inſanie id quod falſum eſſe nouit aut credit: etiam contentioſiſſime defendere moliatur. Quod ergo in cõfeſſione ac profeſſione tenet omniſ eccleſia dei ueri: xp̃m de celo eẽ uẽturũ ad uiuoſ ac mortuoſ iudicãdoſ: hunc diuini iudicii ultimum diem dicimuſ: id eſt nouiſſimũ tempuſ. Nã p quod dieſ hoc iudicium tendatur incertũ eſt: ſed more ſanctarũ ſcripturarum diem poni ſolere p tempore: nemo qui illaſ literaſ quãlibet negligẽter legerit neſcit. Ideo autẽ cum diem iudicii dei dicimuſ: addimuſ ultimum uel nouiſſimũ: quia et nũc iudicat: et ab humani generiſ initio iudicauit: dimittenſ de paradiſo et a ligno uite ſeparãſ pmoſ homineſ: magni peccati perpetratoreſ. Imo etiam qñ angeliſ peccantibuſ nõ pepcit: quorũ princepſ homĩeſ a ſeipſo ſubuerſoſ ĩuidendo ſubuertit: pculdubio iudicauit. nec ſine illiuſ alto iuſtoq; iudicio: et ĩ hoc aereo celo & ĩ terriſ et demonum et hoĩm miſerrima uita ẽ: erroribuſ erumniſq; plẽiſſima. Verum et ſi nemo peccaſſet: nõ ſine bono rectoq; deuſ iudiciõ uniuerſã creaturã ratõnalẽ pſeuerantiſſime ſibi domĩo ſuo coherentẽ: in eterna beatitudĩe retineret. Iudicat etiã nõ ſolũ uniuerſaliter de gẽre demonũ atq; hominum: ut miſeri ſint propter primoꝝ meritũ peccatorũ: ſed etiam

de singulorum operibus propriis que gerunt arbitrio uoluntatis. Nam et demões ne torqueãt precãtur: nec iniuste utiq; uel parcitur eis: uel pro sua quiq; improbitate torquent. Et homĩes plerunq; aperte plerũq; oculte luunt pro suis factis diuinitus penas siue in hac uita siue post mortẽ: quãuis nullus hominũ agat recte nisi diuino adiuuet̃ auxilio: nullus demonũ aut hoim agat inique nisi diuĩo eodẽq; iustissimo dei iuditio pmittat̃. Sicut enĩ ait apostolus: nõ est iniquitas apud deũ. Et sicut ipe dicit alibi inscrutabilia sunt iudicia dei: & inuestigabiles uie eius. Non igitur in hoc libro de illis primis: nec de istis mediis dei iudiciis: sed de ipso nouissimo iuditio quãtũ ipse tribuerit disputabo: quãdo xp̃c de celo uẽturus est uiuos iudicaturus & mortuos. Iste quippe dies iudicii proprie uocatur: eo q̃ nullus ibi imperite erit querele locus: cur iniustus ille sit felix: et cur iustus ille infelix. Omniũ nãq; tũc nõ nisi bonorũ plena et uera felicitas: & omniũ nõ nisi malorũ digna et sũma infelicitas apparebit.

Nunc autem et mala equo animo ferre discimus: que patiũtur et boni: et bona non magnipendere que adipiscuntur & mali. Ac per hoc etiam in his rebus in quibus non apparet diuina iusticia: salutaris est diuina doctrina. Nescimus enĩ quo iudicio dei bonus ille sit pauper: malus ille sit diues. Iste gaudeãt quẽ pro suis pditis moribus cruciari debuisse merorib9 arbitramur: contristetur ille quẽ uita laudabilis gaudere debuisse persuadet: exeat de iudicio non solũ inultus uerũ etiam damnatus innocẽs: aut iniqtate iuditis pressus: aut falsis obrutus testimoniis. E cõtrario scelestus aduersarius eius nõ solũ impunitus: uerum etiam uindicatus insultet. Impius optime ualeat: pius languore tabescat. Latrocinent̃ sanissimi iuuenes. et q nec uerbo ledere quenq̃ potuerũt diuersa morborũ atrocitate affligant̃: infantes utiles rebus humãis imatura morte rapiãt̃: et q uident̃ nec nasci debuisse diutissime insuper uiuãt plenus criminibus sublimet̃ honoribus: et hoĩem sine querela tenebre ignobilitatis abscõdãt. & cetera huiusmodi. Que quis colligit? Quis enumerat? Que si haberẽt uelut in ipa absurditate cõstantiã: ut ĩ hac uita in q̃ sicut sacer psalmus eloquit̃ homo uanitati similis factus ẽ: & dies eius sicut umbra pretereũt: nõ nisi mali adipiscerẽtur trãsitoria bona ista atq; terrena: nec nisi boni talia paterent̃ mala: posset hoc referri ad iudicium dei iustũ: siue etiã benignũ: ut qui nõ erant assecuturi bona eterna que beatos faciũt: his tẽporalibus uel deciperent̃ p malitia sua: uel p dei misericordia cõsolarent̃ bonis. & qui non erant passuri eterna tormẽta: temporalibus uel pro suis q̃buscunq; uel quantuliscunq; peccatis affligerẽtur: uel propter implẽdas uirtutes exercerentur malis. Nunc uero quãdo nõ solũ in malo sunt boni & in bono mali: quod uidetur iniustũ: uerum etiã plerũq; & malis mala eueniũt: & bonis bona proueniunt: magis ĩscrutabilia fiũt iuditia dei: et ĩuestigabiles uie eius. Quãuis ergo nesciãus quo iudicio deus ista uel faciat uel fieri sinat: apud quẽ summa uirtus ẽ et sũma sapiẽtia sũmaq; iusticia: nulla infirmitas: nulla temeritas: nulla iniqtas: salubriter tamẽ discimus nõ magnipendere seu bona seu mala: que uidemus bonis malisq; cõmunia: & illa bona querere que bonorũ: atq; illa mala maxime fugere que propria sunt malorũ. Cum uero ad illud iudicium dei uenerimus: cuius tempus iam proprie dicitur dies iudicii: & aliquãdo dies domini nũcupat̃: nõ solũ quecũq; tũc iudicabũtur uerũ etiã quecũq; ab ĩitio iudicata: & quecũq; usq; ad illud tẽpus adhuc iudicãda sunt: appebunt esse iustissima: ubi hoc quoq; manifestabit̃ q̃ iusto dei iuditio fiat: ut nũc tam multa ac pene omnia iusta dei iudicia lateãt sensus mortalesq; mentes: cũ tamẽ in hac re piorũ fidem nõ lateat eẽ iustũ quod latet.

NEmpe Salomō ſapientiſſimuſ rex iſrael qui regnauit ī hieruſalem librum qui uocat̄ eccleſiaſteſ & a iudeiſ quoq; habet̄ ī ſacrarū canōe literarum ſic exorſuſ ē. Vanitaſ uanitatū dixit eccleſiaſteſ. uanitaſ uanitatū & omnia uanitaſ. Que homī abūdātia ex omni labore ſuo quo laborat ſub ſole: Et cū ex hac ſentētia cōnecte-ret cetera: cōmemorāſ erumnaſ erroreſq; huiuſ uite & euaneſcēteſ īterea tēporum lapſuſ: ubi nihil ſolidū nihil ſtabile retinetur in ea rerū uanitate ſub ſole: illud etiā deplorat quodāmodo: q cū ſit abundantia ſapientie ſuper inſipientiā ſicut ē lucis abūdantia ſuper tenebraſ ſapientiſq; oculi ſint in capite ipſiuſ et ſtultuſ in tenebriſ ābulet unuſ tamē omībuſ incurrat utiq; in hac uita que agit̄ ſub ſole ſignificāſ ui-delicet ea mala que boniſ et maliſ uidemuſ eē cōia. Dicit etiā illud q & boni patiāt̄ mala tanq̄ ſit mali: & mali tanq̄ boni ſic adipiſcāt̄ bona: ita loquēſ. Eſt inqt uāitaſ que facta ē ſup terrā. qa ſūt iuſti ſup quoſ uenit ſicut factū ipiorum & ſunt impii ſup quoſ uēit ſicut iuſtorum factū. Dixi qm̄ hoc quoq; ē uāitaſ. ī hac uāitate cui quantū ſatiſ uiſū ē intimādū iſtū librū totū uir ſapiētiſſiuſ deputauit nō utiq; ob aliud niſi ut eā uitā deſiderēuſ que uāitatē nō habet ſub ſole ſed ueritatē ſub illo q fecit hūc ſolē in hac ergo uāitate: nūqd niſi iuſto rectoq; dei iudicio ſimiliſ eidē uāitati factuſ uaneſceret hō. In diebuſ tamē uāitatiſ ſue īterest plurimū: utrū reſiſtat an obtēpet uanitati & utrū ſit experſ uere pietatiſ an particepſ. Nō ꝓpter uite huiuſ uel bona adquirēda: uel mala uitanda uaneſcēdo tranſeuntia: ſed propter futurum iudiciū: per quod erūt boniſ bona & maliſ mala ſine fine manſura. Deniq; iſte ſapienſ hūc librū ſic cōcluſit ut diceret. Deū time et mādata eiuſ cuſtodi hoc ē omīſ hō. qa omne hoc opuſ deuſ adducet in iudiciū ī omni deſpecto ſiue bonū ſiue malum. Quid breuiuſ: ueriuſ: ſalubriuſ dici potuit: Deū īquit time: & eiuſ mādata cuſtodi. qa hoc ē omniſ homo. Quicūq; enī eſt: ē cuſtoſ utiq; mādatorū dei. quoniā qui hoc nō eſt nihil ē. Non enim ad ueritatiſ imaginem reformatur remanenſ in ſimilitudine uanitatiſ. Quia omne hoc opuſ id eſt qđ ab homine fit in hac uita ſiue bonū ſiue malū: deuſ adducet in iudiciū in omni deſpecto id ē in omni etiam qui cōtemptibiliſ hic uidet̄ & ideo nec uidet̄ quia deuſ & ipſū uidet nec eū deſpicit: nec eū cū iudicat preterit.

HVius itaq; ultimi iudicii dei teſtimonia de ſanctiſ ſcripturiſ: que ponere inſtitui priuſ eligēda ſunt de libriſ teſtamēti noui: poſtea de ueteri. Quāuiſ enī uetera priora ſint tempore noua tamen anteponēda ſunt dignitate quoniam illa uetera preconia ſunt nouorū. Noua igitur ponenda ſunt priuſ. que ut firmiuſ probemuſ aſſumuntur et uetera. In ueteribuſ habentur lex & prophete. in nouiſ euāgeliū & apoſtolice litere. Ait autē apoſtoluſ. Per legem enī cognitio peccati. Nūc autē ſine lege iuſticia dei manifeſta eſt: teſtificata p legē et prophetaſ. Iuſticia autē dei per fidē Ieſu chriſti in omneſ qui credūt. Hec iuſticia dei ad nouum ptinet teſtamētū: & teſtimoniū a ueteribuſ libriſ habet: hoc ē a lege et propheti. Priuſ igit̄ ipſa cauſa ponēda eſt: & poſtea teſteſ introducēdi. Hūc et ipſe Ieſuſ chriſtuſ ordinem ſeruādū eſſe demōſtrāſ: ſcriba īquit eruditus in regno dei: ſimiliſ eſt patrifamiliaſ proferēti de ſuo theſauro noua & uetera. Non dixit uetera et noua. qđ utiq; dixiſſet niſi malu-iſſet meritorū ordinē ſeruare q̄ temporum.

ERgo ipſe ſaluator cum obiurgaret ciuitateſ in quibuſ magnaſ uirtuteſ fecerat: neq; crediderāt: et eiſ alienigenaſ āteponeret uerūtamē inqt dico uobiſ. tyro

et sydoni remissius erit in die iudicii q̃ uobis. Et paulo post alteri ciuitati. Amẽ inq̃t dico uobis quia terre sodomorum remissius erit in die iudicii q̃ tibi. Hic euidentissime predicat diẽ iudicii esse uenturũ. Et alio loco. Viri inquit niniuite surgẽt in iudicio cum ista generatiõe: et cõdemnabũt eam: quia penitẽtiã gerũt in predicatiõe Ione. Et ecce plusq̃ Iona hic. Regina austri surget in iudicio cũ generatiõe ista: et cõdẽ/nabit eã: q̃a uenit a finibus terre audire sapiẽtiã Salamõis & ecce plusq̃ Salamõ hic. Duas hoc loco res discimus. & uenturũ eẽ iudiciũ & cũ mortuorũ resurrectiõe uẽturũ. De niniuitis enim & regina austri qñ hec dicebat de mortuis sine dubio loquebat̃. quos tamẽ in die iudicii resurrecturos esse predixit. Nec ideo dixit condemnabunt: quia ipsi iudicabunt sed quia ex ipsoꝝ cõparatione isti merito dãnabunt̃. Rursus alio loco cũ de maloꝝ hoĩm et bonorũ nũc pmixtione postea separatiõe: que utiq; die iudicii futura ẽ loqueret̃: adhibuit similitudinẽ de tritico seiato et sup seminatis zizaniis: eamq; suis exponens discipulis. Qui seminat inquit bonum semen est filius hoĩs: ager autẽ ẽ hic mundus bonũ semẽ aũt hi sunt filii regni zizania autem filii sunt nequã. Inimicus autẽ q̃ semiauit ea: ẽ diabolus. Messis uero cõsumatõ seculi est. messores autẽ angeli sũt. Sicut ergo colligunt̃ zizania & igni cõburũtur: sic erit in cõsumatõe seculi. Mittet filius hominis angelos suos: & colliget de regno eius omnia scãdala & eos q̃ faciũt iniq̃tatẽ: & mittẽt eos ĩ caminũ ignis. Ibi erit fletus & stridor dẽtiũ. Tũc iusti fulgebũt sicut sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat. Hic quidem iudicium uel diem iudicii non nominauit: sed eũ multo clarius ipsis rebus expssit et ĩ fine seculi futuꝝ eẽ pdixit. Item discipulis suis Amen inq̃t dico uobis: q uos q̃ secuti estis me: ĩ regeneratõe cũ sederit filius hoĩs ĩ sede maiestatis sue: sedebitis et uos super sedes duodecim iudicantes duodecĩ tribus israel. Hinc discimus cũ suis discipulis Iesũ iudicatuꝝ. Vnde & alibi iudeis dixit. Si ego ĩ Beelzebub eiicio demonia: filii uestri in quo eiciunt. Ideo ipsi iudices uestri erunt. Hec quoniã super duodecim sedes sessuros esse ait duodecim solos homines cũ illo iudicaturos debemus putare. Duodenario q̃ppe numero uniuersa quedã significata ẽ multitudo iudicã/tiũ propter duas partes numeri septenarii: quo plerũq; significatur uniuersitas: que due partes id est tria et quatuor altera per alteram multiplicate duodecim sunt uel faciũt. Nam quatuor ter & tria quater duodecim sũt et si qua alia huius duodẽarii numeri que ad hoc ualeat ratio reperit̃. Alioquin quoniam in loco traditoris Iude apostolũ Mathiã legimus ordinatũ. Apostolus Paulus qui plus illis oĩbus laborauit: ubi ad iudicandũ sedeat nõ habebit qui profecto cũ aliis sanctis ad numeꝝ iudicũ se pertinere demõstrat cum dixit. Nescitis quia angelos iudicabimus. De ipsis quoq; iudicãdis: in hoc numero duodenario similis causa ẽ. Non enĩ quia dictũ ẽ iudicãtes duodecim tribus israel tribus Leui que terciadecima ab eis ẽ iudicanda nõ erit. Aut solum illũ populũ: nõ etiã gentes ceteras iudicabunt. Quod autẽ ait in regeneratõe: proculdubio mortuorũ resurrectõem nomine regeneratõis uoluit intelligi. Sic enim caro nostra regenerabit̃ per incorruptõem: queadmodũ anima nostra regenerata est per fidem. Multa preterea que de ultimo iudicio ita dici uidentur: ut diligenter considerata reperiãtur ambigua uel magis ad aliud pertinentia: siue scilicet ad eum saluatoris aduentũ quo per totũ hoc tempus in ecclesia sua uenit: hoc est in mẽbris suis particulariter atq; paulatim quoniam tota corpus eius ẽ: siue ad excidiũ terrene hierusalem quia et de illo cũ loquitur plerũq; sic loquit̃ tanq̃ de fine seculi: atq; de illo die iudicii nouissimo et magno loquatur ita ut dinosci non possit omnino: nisi ea que apud tres euangelistas Matheũ Marcũ et Lucam de hac re similiter dicta

sunt: inter se omnia cõferant. Quedã quippe alter obscurius: alter explicat planius. ut ea que ad unam rem pertinentia dicũtur appareat unde dicantur. Quod facere utcunq; curaui in quadã epistola: quam rescripsi ad beate memorie uirum Esychiũ salonitane urbis episcopũ: cuius epistole titulus est de fine seculi. Proinde iam illud hic dicã quod ĩ euangelio scđm Matheum de separatione bonoꝝ et malorũ legitur: per iudicium presentissimũ atq; nouissimũ christi. Cum autem uenent inquit filius hominis in maiestate sua: et omnes angeli cũ eo: tunc sedebit super sedem maiestatis sue. Et cõgregabũtur ante eũ omnes gentes: & separabit eos ab inuicem sicut pastor segregat oues ab hedis. Et statuet quidem oues a dextris suis: hedos autẽ a sinistris. Tũc dicet rex his q a dextris eius erũt. Venite benedicti patris mei: possidete paratũ uobis regnũ a cõstitutiõe mũdi. Esuriui.n et dedistis mihi mãducare: sitiui & dedistis mihi bibere. Hospes erã: et collegistis me. Nudus: et cooperuistis me. Infirmus. et uisitastis me. In carcere erã: et uẽistis ad me. Tũc respõdebũt ei iusti dicẽtes. Domĩe qñ uidimus te esurientẽ et pauimus: Sitiẽtẽ: et dedimus tibi potũ? Quãdo autem te uidimus hospitẽ: & collegimus te? Aut nudũ: & coopuimus te? Quãdo aũt te ĩfirmũ uidimus aut ĩ carcere: et ueĩmus ad te? Et respõdẽs rex dicet illis. Amẽ dico uobis. q̃diu fecistis uni de his fratribus meis minimis: mihi fecistis. Tunc dicet et his qui a sinistris eius erũt. Discedite a me maledicti ĩ ignẽ eternũ: qui paratus est diabolo et angelis eius. Deinde similiter etiã his enumerat: ꝙ illa nõ fecerit que dexteros fecisse memorauit. Similiterq; ĩterrogantibus quãdo eum uiderint in eorũ indigentia cõstitutũ: qđ minimis suis nõ ẽ factũ: sibi factum nõ fuisse respõdet. Sermõemq; cõcludens: et hi inquit ibunt in supplicium eternũ: iusti autem ĩ uitam eternam. Iohãnes uero euangelista apertissime narrat eum in resurrectiõe mortuorum futurum predixisse iudicium. Cum enim dixisset neq; enim pater iudicat quenq̃ sed omne iudiciũ dedit filio ut omnes honorificent filium sicut honorificant patrem. qui non honorificat filiũ nõ honorificat patrem qui misit illũ: protinus addidit. Amen Amen dico uobis: quia qui uerbum meum audit et credit ei q misit me: habet uitã eternã: & in iudiciũ nõ ueniet: sed a morte transit in uitam. Ecce hic dixit suos etiam fideles in iudicium nõ uenire. Quõ ergo per iudicium separabũtur a malis. et ad eius dexteram stabũt: nisi quia hoc loco iudiciũ pro damnatiõe posuit. In tale enim iudicium nõ ueniẽt qui audiunt uerbũ eius et credunt ei q illũ misit.

DEinde adiungit et dicit. Amen amẽ dico uobis quia uenit hora & nunc est: qñ mortui audiẽt uocem filii dei: et qui audierint uiuent. Sicut enim pater habet uitã ĩ semetipo: sic dedit et filio uitã habere ĩ semetipo. Nondũ de resurrectiõe scđa id est corporũ loquit: que in fine futura est: sed de prima que nũc est. Hanc quippe ut distingueret ait. Venit hora et nunc est. Non autẽ ista corporũ sed animarũ ẽ. Habent enim et anime mortem suam in impietate atq; peccatis: scđm quã mortem sunt mortui de qbus idem dominus ait. Sine mortuos sepelire mortuos suos: ut scilicet in anima mortui ĩ corpore mortuos sepelirẽt. Propter istos ergo impietate et iniquitate in anima mortuos. uenit inquit hora et nũc est: quando mortui audiẽt uocem filii dei: & qui audierint uiuent. Qui audierint dixit: qui obedierint: q crediderint: & usq; in finem perseuerauerint. Nec facit hic ullam differentiam bonoꝝ & maloꝝ. Omnibus enĩ bonũ est audire uocem istius & uiuere ad uitam pietatis ex impietatis morte transeundo. De qua morte ait apostolus Paulus. Ergo omnes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est unus: ut qui uiuunt nõ iam sibi uiuãt: sed ei quĩ pro ipsis

mortuus ē & resurrexit. Omnes itaq; mortui sūt ī peccatis: nemine prorsus excepto: siue originalibus siue etiam uolūtate additis: uel ignorando uel sciendo nec faciēdo quod iustū est. et pro omnibus uiuis mortuis uiuus mortuus est unus. id est nullum habens omnino peccatū. ut qui per remissiōem peccatoꝝ uiuūt: iam nō sibi uiuant: sed ei q pro omnibus mortuus ē ꝓpter peccata nostra: et resurrexit ꝓpter iustificationē nostram. ut credētes in eum qui iustificat impiū: ex impietate iustificati tanq̄ ex morte uiuificati. ad primam resurrectionem que nunc est pertinere possimus. Ad hanc enim primam non pertinent nisi qui beati erūt ī eternum. ad secūdam uero de qua mox locuturus est: & beatos docebit pertinere et miseros. Ista ē misericordie: illa iudicii. ꝓpter quod ī psalmo scriptū ē. Misericordiam et iudiciū cantabo tibi domīe. De quo iudicio cōsequēter adiunxit atq; ait. Et potestatem dedit ei iudiciū facere quia filius homīs est. Hic ostendit ꝙ in ea carne ueniet iudicaturus: in qua uenerat iudicandus. Ad hoc enim ait quoniam filius hominis est. Ac deinde subiungens unde agimus. Nolite inquit mirari hoc quod dixi. quia ueniet hora in qua omnes qui in monumētis sunt audient uocē filii dei. & ꝓcedent qui bona fecerūt ī resurrectōem uite. q uero mala egerūt in resurectōem iudicii. Hoc est illud iudiciū qđ pauloante sicut nunc pro damnatōe posuerat dicens. Qui uerbum meum audit & credit ei qui misit me. habet uitam eternam: et in iudiciū non ueniet. sed transiet a morte in uitā: id est pertinendo ad primam resurrectōem qua nunc transitur a morte animarū ad uitā uirtutū. in damnatiōem non ueniet quam significauit appellatōe iudicii. Sicut etiā ī hoc loco ubi ait. Qui uero mala egerūt ī resurrectōem iudicii id ē damnatōis. Resurgat ergo in prima qui nō uult in secunda resurrectōe damnari. Venit ergo hora et nunc est. quando mortui audient uocem filii dei. et qui audierint uiuent id est in damnatōem nō uenient. que secūda mors dicitur. in quam secūdam mortē post secundā que corporum futura est resurrectionem precipitabūtur. qui in prima que animarū est non resurgūt. Veniet enī hora. ubi nō ait et nūc est. quia in fine seculi erit: hoc est in ultimo & maximo dei iudicō. quādo omnes qui in monumentis sunt audient uocem eius & procedent. Non dixit quēadmodū in prima: et qui audierint uiuent. Nō .n. omnes uiuēt: & uita que scilicet quoniam beata ē sola uita dicenda ē. Nam utiq; nō sine qualicūq; uita possent audire & de monumētis resurgente carne procedere. Quare autē nō omnes uiuent: in eo quod sequitur docet. Qui bona inqt fecerūt: in resurrectōem uite: q uero mala egerunt in resurectionem iudicii. Hi sūt qui non uiuent: quia secūda morte morientē. Mala quippe egerunt: quoniam male uixerunt. male autem uixerūt: quia in prima que nūc est animarū resurrectōe nō reuixerunt. aut in eo ꝙ reuixerant: nō usq; in finem manserunt. Sicut ergo due sūt regenerationes de quibus iam supra locutus sum: una que secūdum fidem est que nūc fit per baptismū. altera secūdū carnem que fiet in eius incorruptōe atq; īmortalitate per iudicium magnū atq; nouissimū. ita sunt & resurrectōes due. una prima que nūc ē & est animarum. que uenire in mortem secundam nō ꝑmittit. alia secūda que nūc nō est: sed in fine seculi futura ē: nec animarū sed corporum ē. que ꝑ ultimū iudiciū alios mittit in secundā mortem. alios in eam uitā que nō habet mortem.

De duabus resurrectionibus et de mille annis quid in Apocalypsi Iohannis scriptum sit et quid de eis rationabiliter sentiatur.

E his duabus resurectionibus idem Iohannes euangelista in eo libro qui dicitē apocalipsis eo modo locutus ē. ut prima earū a quibusdā nostris nō intellecta: etiam in quasdam ridiculas fabulas uerteretē. Ait quippe in libro memorato Iohānes apostolus. Et uidi angelum descendentē de celo: habentem clauem abissi: & catenā

in manu sua. & tenuit draconē illū serpentē antiquū qui cognominatus est diabolus et sathanas: & alligauit illum mille annis. & misit illū in abissū: & clausit et signauit super eū: ut iam non seduceret gentes donec finiantꝰ mille anni. Post hec oportet eū solui breui tempore. Et uidi sedes: et sedentes super eas: et iudicium datum est illis: & animas occisorū ꝓpter testimonium Iesu & ꝓpter uerbū dei. Et si q nō adorauerūt bestiam nec imaginem eius: neq; acceperūt inscriptōem in fronte aut in manu sua: & regnauerūt cū Iesu mille annis. Reliqui eoꝝ nō uixerūt: donec mille anni finiantꝰ. Hec resurrectio prima est. Beatus et sanctus est qui habet ī hac prima resurrectiōe partem. In istis secūda mors nō habet potestatem. sed erunt sacerdotes dei & christi: & regnabūt cū eo annis mille. Qui ꝓpter hec uerba huius libri primā resurrectiōem: futurā suspicati sunt corporalem. inter cetera maxime numero annoꝝ mille ꝑmoti sūt. tanq̃ oporteret ī sanctis eo modo uelut tanti tēporis fieri sabbatismū: uacatōem scilicet sanctā post labores annorum sex milium ex quo creatus est homo: & magni illius peccati merito ī huius mortalitatis erūnas de paradisi felicitate dimissus ē. ut q̄m scriptū est: unus dies apud dominū sicut anni mille. & mille anni sicut dies unus: sex annorū milibus tanq̃ diebus sex impletis sequatꝰ uelut sabbati septimus ī annis mille postremis: ad hoc scilicet sabbatū celebrandū resurgentibus sanctis. Que opinio esset utcūq; tolerabilis si delicie alique spirituales ī illo sabbato affuture sanctis ꝑ domini presentiam crederentur. Nam nos hoc etiam fuimus opinati aliquando. Sed cum eos qui tunc resurrexerint dicant īmoderatissimis carnalibus epulis uacaturos: in quibus cibus sit tantus ac potus. ut nō solū nullam modestiam teneāt: sed modū quoq; ipsius incredulitatis excedant. nullo modo possūt nisi a carnalibus ista credi. Hi autē qui spirituales sunt: istos ista credētes chiliastas uocant greco uocabulo. Quod uerbum e uerbo exprimentes: nos possumus milianos nūcupare. Eos autē lōgum ē refellere ad singula. sed potius quēadmodū hec scriptura accipiēda sit iam debemus ostēdere. Ait ipse dominus noster Iesus xp̄s. Nemo potest introire in domū fortis et uasa eius eripere: nisi prius alligauerit fortem. diabolū uolens intelligi fortem. quia ipse genus hūanum potuit tenere captiuum. uasa uero eius que fuerat erepturus: fideles suos futuros quos ille in diuersis peccatis atq; impietatibus possidebat. Vt ergo alligaretꝰ hic fortis: propterea uidit iste apostolus in apocalipsi angelum de celo descendentē: habentem clauem abissi: & catenam in manu sua. Et tenuit inquit draconem illum serpentem antiquum qui cognominatur diabolus & sathanas. et alligauit illū mille annis. hoc ē potestatē eius ab eis seducēdis ac possidēdis q fuerant liberandi cohibuit atq; frenauit. Mille autē anni duobus modis possunt quātū mihi occurrit intelligi. aut quia in ultimis mille annis res ista agitꝰ id est sexto annorum miliario tanquā sexto die cuius nūc spacia posteriora uoluūtur. secuturo deinde sabbato quod nō habet uesperā: requiem scilicet sanctoꝝ que nō habet finē. ut huius miliarii tāquā diei nouissimam partē: que remanebit usq; ad terminū seculi: mille annos appellauerit: eo loquendi modo quo pars significatꝰ a toto. Aut certe mille annos pro annis oībus huius seculi posuit. ut perfecto numero notaretꝰ ipsa tēporis plenitudo. Millenarius quippe numerus denarii numeri quadratū solidū reddit. Decē quippe decies ducta: fiunt centum: que iam figura quadrata sed plana ē. Vt autē in altitudine surgat & solida fiat: rursus centū decies multiplicantꝰ: & mille sunt. Porro si centū ipsa aliquo modo pro uniuersitate ponātur. quale illud est quod dominus omnia sua dimittēdi et eum sequenti promisit dicens. accipiet in hoc seculo centuplum. quod exponens quodammodo apostolus ait. quasi nihil habentes & omnia possidentes. quia et ante

iam dictum est: fidelis hominis totus mundus diuitiarum est: quanto magis mille pro uniuersitate ponuntur: ubi est soliditas ipsius denarie quadrature? Vnde nec illud melius intelligit: quod i psalmo legitur. Memor fuit in seculum testamēti sui: uerbi quod mandauit in mille generatōes: id est in omnes. Et illū inquit in abissum misit: utiq; diabolū in abissum misit. quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum: quorū i malignitate aduersus ecclesiam dei multa profunda sunt corda. Nō qa diabolus ibi ante nō erat: sed ideo dicit missus illuc: qa exclusus a credētibus plus cepit impios possidere. Plus nāq; a diabolo possidet: q nō solū alienatus a deo: uerū etiam gratis odit seruientes deo.

ET clausit inquit & signauit sup eū: ut iam non seduceret gentes donec finiant mille anni. Clausit super eum dictū est: interdixit ei ne possit exire id ē uetitū transgredi. Signauit autem quod addidit significasse mihi uidetur: q occultum esse uoluit qui pertineant ad partem diaboli: & qui non pertineant. Hoc in seculo isto prorsus latet. quia et qui uidetur stare: utrū sit casurus: et qui uidet iacere: utrum sit surrecturus ignotum est. Ab eis autem gentibus seducendis: huius interdicti uinculo & claustro diabolus prohibetur atq; cohibetur: quas pertinentes ad xp̄m seducebat antea uel tenebat. Has eni deus elegit ante cōstitutiōem mundi eruere de potestate tenebrarū: & trāsferre i regnū filii claritatis sue. sicut dicit apostolus. Nam seducere illum gentes etiam nunc & secum trahere in eternam penam: sed non predestinatas in eternā uitam quis fidelis ignorat? Nec moueat: q sepe diabolus illos etiā seducit: qui iam regenerati in christo uias ingrediuntur dei. Nouit enim dominus qui sunt eius. ex his in damnationem eternam neminem ille seducit. Sic enim nouit dominus eos ut deus: quē nihil latet etiā futurorū: nō ut homo qui hominem ad presens uidet: si tamen uidet cuius cor nō uidet: qualis autem postea sit futurus: nec seipsum uidet. Ad hoc ergo ligatus ē diabolus et inclusus i abisso: ut iam nō seducat gentes ex qbus cōstat ecclesia: quas antea seductas tenebat anteq̄ esset ecclesia. Neq; eni dictū ē ut nō seduceret aliquē: sed ut nō seduceret iquit iā gentes: in quibus ecclesiā p̄culdubio intelligi uoluit. donec inquit finiant mille anni: id ē aut quod remanet de sexto die qui cōstat ex mille annis: aut anni omnes quibus deinceps hoc seculum pagendum est. Nec sic accipiendum est qd' ait ut nō seduceret gentes donec finiant mille anni: quasi postea sit seducturus eas dūtaxat gentes ex quibus p̄destinata cōstat ecclesia: a quibus seducendis illo est uinculo claustroq; prohibitus. Sed aut illa locutōe dictū est que in scripturis aliquotiens inuenitur: qualis est in psalmo. Sicut oculi nostri ad dominum deum nostrū donec misereatur nostri. Neq; enim cum misertus fuerit nō erunt oculi seruorum eius ad dominū deum suum. aut certe iste est ordo uerborum. Et clausit et firmauit super eum donec finiātur mille anni. Quod uero interposuit ut non seduceret iam gentes ita se habet: ut ab huius ordinis cōnexione sit liberum & seorsū intelligendū uelut si post adderet: ut sic se haberet tota sentētia. Et clausit et signauit super eum donec finiantur anni mille: & iam non seduceret gentes. id est ideo clausit donec finiantur anni mille ut iam non seduceret gentes. Post hoc inqt oportet eum solui breui tempore. Si hoc est diabolo ligari et includi ecclesiam non posse seducere: hec ergo erit solutio eius ut possit? Absit. Nunq̄ enim ab illo ecclesia seducet predestinata et electa ante mundi cōstitutionem: de qua dictum est nouit dominus qui sūt eius. Et tamē hic erit illo tēpore etiam quo soluendus est diabolus: sicut ex quo est instituta hic fuit et erat omni tempore: in suis utiq; qui succedunt nascendo morientibus. Nam paulopost dicit: q solutus diabolus seducet has gentes

toto orbe terrarum: ac trahat in bellum aduersus eam: quorū hostiū erit numerus ut harena maris. Et ascenderūt inqt super terre latitudinē. & cinxerūt castra sāctoꝝ et dilectam ciuitatem. Et descendit ignis de celo a deo & cōmedit eos. & diabolus q seducebat eos missus ē in stagnū ignis et sulfuris: ubi est & bestia & pseudo ꝓphete. & cruciabūtur die ac nocte in secula seculoꝝ amē. Sed hoc iam ad nouissimū iudiciū ꝑtinet: qđ nūc propterea cōmemorandum putaui: ne quis existimet eo ip̄o tēpore paruo quo soluetur diabolus ĩ hac terra ecclesiam non futuram: illo hic eam uel nō inueniente cū fuerit solutus: uel absumente cū fuerit persecutus. Non itaq; per totū hoc tempus qđ liber iste cōplectit᷑ a primo scilicet aduentu christi usq; in finē seculi: quo erit eius secundus aduentus. ita diabolus alligatur ut hec eius ipsa sit alligatio ꝑ hoc interuallū quod mille annorum numero appellat᷑ non seducere ecclesiā: quādo quidem illam nec solutus utiq; seducturus est. Nam profecto si eius alligatio est nō posse seducere siue nō permitti: quid erit solui nisi posse seducere siue permitti. Quod absit ut fiat. Sed alligatio diaboli est nō permitti exercere totā temptatōem quam potest uel ui uel dolo ad seducendos homines in partē suā cogendo uiolenter fraudulenter ue fallendo. Quod si permitteret᷑: ĩ tam longo tēpore & tanta infirmitate multoꝝ: plurimos tales quales deus id ꝑpeti nō uult: & fideles deiceret & ne crederent impediret. Quod ne faceret alligatus est. Tunc autē soluet᷑ quando et breue tēpus erit. Nam tribus annis & sex mensibus legitur totis suis suorumq; uiribus seuiturus. et tales erunt cū quibus ei belligerādum est: ut uinci tanto eius impetu insidiisq; nō possint. Si autē nunq̄ solueret᷑ minus appareret maligna eius potentia: minus sācte ciuitatis fidelissima patientia probaretur. Minus deniq; perspiceretur q̄ magno eius malo tam bene usus fuerit omnipotens deus: qui eū nec omnino abstulit a tēptatōe sanctoꝝ: q̄uis ab eorū interioribus hominibus ubi in deum creditur foras missum: ut forinsecus eius oppugnatōe proficerent: & ĩ eis qui sunt ex parte ipsius alligauit: ne quātam posset effundēdo et exercendo maliciam innumerabiles infirmos ex qbus multiplicari ecclesiā & impleri oportebat: alios credituros alios iam credentes a fide pietatis hos deterreret hos frangeret & solueret᷑ in fine. ut q̄ fortem aduersarium dei ciuitas superauerit cum ingenti gloria sui redemptoris: adiutoris: liberatoris aspiciat. In eorū sane qui tunc futuri sunt atq; fidelium cōparatōe quid sumus nos quando quidē ad illos probandos tantus soluetur inimicus: cum quo nos ligato tantis ꝑiculis dimicamus. Quāuis & hoc temporis interuallo quosdam christi milites tā prudentes et fortes fuisse atq; esse nō dubium est: ut etiam si tunc in ista mortalitate uiuerent qn̄ ille soluet᷑ oēs eius ĩsidias atq; impetus & cauerēt prudētissĩe & patiētissĩe sustinerēt. Hec aūt alligatō diaboli nō solū facta ē ex quo cepit ecclesia ꝑter iudeā terrā ĩ natōes alias aliasq; dilatari: sed nūc etiā fit et fiet usq; ad terminū seculi quo ē soluēdus: qa et homines nūc ab infidelitate ĩ qua ip̄e eos possidebat cōuertūt᷑ ad fidē & usq; ĩ illum finē cōuerterent᷑ sine dubio. Et utiq; unicuiq; fidelium iste fortis tunc alligat᷑ quādo ab illo tanq̄ uas eius eripit᷑: & abissus ubi ĩclusus ē nō ĩ eis cōsumpta ē quando sunt mortui: qui tunc erant quādo cepit esse inclusus: sed successerūt eis alii nascendo atq; succedūt donec finiatur hoc seculum qui oderint christianos: in quoꝝ quotidie uelut in abisso cecis et profūdis cordibus includat᷑. Utrū autem etiam illis ultimis tribus annis & sex mensibus: quando solutus totis uiribus seuiturus est aliqs in qua nō fuerat sit accessurus ad fidem: nonnulla questio est. Quomodo enī stabit quod dictū ē: quis intrat in domum fortis ut uasa eius eripiat: nisi prius alligauerit fortē: si etiam soluto eripiunt᷑. Ac per hoc cogere uidet᷑ ista sentencia: ut credamus

illo licet exiguo tempore neminem accessurū esse populo christiāo: sed cū eis qui iā christiani reperti fuerīt diabolum pugnaturum: ex quibus etiā si uicti aliq secuti eū fuerint: nō eos ad predestinatum filiorum dei numerum pertinere. Neq; enī frustra idem Iohānes apostolus qui & hanc apocalipsim scripsit: in epistola sua de quibusdā dixit. Ex nobis exierunt sed nō erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis: māsissēt utiq; nobiscum. Sed quid fiet de paruulis? Nimium quippe incredibile est nullos iā natos & nōdum baptisatos preocupari xpianoꝝ filios illo tempore infātes: nullos etiam ipsis nasci iam diebus: aut si erunt nō eos a parentibus suis usq; ad generationis lauacrum quocūq; modo perduci. Quod si fiet: quo pacto soluto iam diabolo uasa ista eripienē: in cuius domum nemo intrat ut eius uasa eripiat: nisi prius alligauerit eum? Imo uero id potius esse credendum: qui cadant de ecclesia nec qui accedant ad ecclesiam illo tempore defuturos: sed profecto tam fortes erunt & parētes pro baptizandis suis paruulis: et hi qui tunc primitus credituri sunt: ut illum fortem uincant etiam nō ligatum: id ē omnibus qualibet antea nūquam uel artibus insidiantem: uel urgentem uiribus: & uigilanter intelligant & toleranter ferant: ac si etiam illi non ligato eripiunē. Nec ideo falsa erit euāgelica illa sententia. Quis itrat i domū fortis ut uasa eius eripiat: nisi prius alligauerit fortē. Scđm .n. eius sētēne ueritatē ordo iste saruatus ē: ut prius alligaretē fortis: ereptisq; uasis eius lōge lateq; ex firmis & īfirmis omnibus gentibus ita multiplicaretē ecclesia: ut ex ipsa rerū diuinitus predictarū & impletarū robustissima fide: etiam soluto uasa posset auferre. Sicut enī fatendum ē multoꝝ refrigescere caritatē cū abūdat iniquitas: et etiā inusitatis maximisq; psecutōibus atq; fallaciis diaboli iā soluti: eos qui i libro uite scripti nō sunt esse multos cessuros: hinc cogitandū est: nō solū quos bonos fideles illud tempus inueniet: sed nonnullos etiam qui foris adhuc erunt adiuuante dei gratia per scripturarū cōsiderationem: in quibus & alia & finis ipse prenūtiatur quem uenire iam sentiunt: ad credendū quod nō credebāt futuros esse firmiores: & ad uincēdū etiam nō ligatū diabolū fortiores. Quod si ita erūt: propterea pcessisse credenda est eius alligatio: ut et ligati et soluti expoliatio sequeretur: quoniam de hac re est dictum. Quis intrabit in domū fortis ut uasa eius eripiat: nisi prius alligauerit fortem?

regnū ... cū christo per mille annos in q° discernat^r a regno ... ix.

INterea dum mille annis ligatus est diabolus: sancti dei cum christo regnant: etiam ipsius mille ānis eisdem sine dubio & eodem modo intelligēdis: id est iam isto tēpore prioris eius aduētus. Excepto quippe illo regno de quo in fine dicturus ē: uenite benedicti patris mei possidere patū uobis regnū. Nisi enī alio aliquo modo longe quidem impari: iam nunc regnarent cum illo sancti eius quibus ait: ecce ego uobiscū sum usq; i cōsumatōem seculi: pfecto nō etiā nūc diceretē ecclesia regnū eius: regnum ue celorum. Nam uniq; isto tēpore in regno dei eruditē scriba ille qui pfert de thezauro suo noua & uetera: de quo supra locuti sumus. Et de ecclesia collecturi sūt zizania messores illi: que pmisit cū tritico simul crescere usq; ad messē. Quod exponēs ait: messis ē finis seculi: messores autē sunt angeli. Sicut ergo colligūtē zizania et igni cōburūtur: sic erit in cōsumatōe seculi. Mittet filius hominis angelos suos: & colligent de regno eius omnia scādala. Nunqd de regno illo ubi nulla sūt scādala? De isto ergo regno eius quod est ecclesia hic colligent. Item dicit. Qui soluerit unū de mandatis istis minimis & docuerit sic homines: minimus uocabitur in regno celoꝝ. Qui autem fecerit & sic docuerit: magnus uocabitur in regno celorum. Vtrūq; dicit in regno celorum & qui non facit mandata que docet: hoc ē enī soluere: nō seruare:

nó facere: et illum qui facit & sic docet: sed istú minimú: illum magnum. et cótinuo
secutus adiungit. Dico enī uobis: quia nisi abundauerit iusticia uestra super scribarú
et phariseorum: id ē super iusticiam eorú qui soluunt quod docent. De scribis enim
et phariseis alio loco dicit: quoniam dicút & nó faciút. Nisi ergo sup eos abúdauerit
iusticia uestra: id ē ut uos nó soluatis sed potius quod docebitis faciatis: nó intrabitis
inquit in regnú celorum. Alio modo igitur intelligendum est regnum celorum: ubi
ambo sunt: & ille scilicet qui soluit quod docet & ille qui facit. Sed ille minimus: ille
magnus. Alio modo autem regnum celorum dicitur: quo non ītrat nisi ille qui facit.
Ac per hoc ubi utrúq; genus ē. ecclesia est qualis nunc ē. Vbi autem illud solum erit:
ecclesia ē qualis tunc erit: quádo malus ī ea nó erit. Ergo ecclesia & núc ē regnú xp̄i
regnumq; celorum. Regnant cum illo etiam nunc sancti eius: aliter quidem q̃ tunc
regnabúc. nec tamē cum illo regnant zizania: quáuis in ecclesia cú tritico crescant.
Regnāt enim cum illo qui faciunt quod ait apostolus. Si cósurrexistis cum christo
que sursum sunt sapite ubi christus ē in dextera dei sedēs: que sursum súc querite nó
que super terram. De qualibus item dicit q͂ eorum cóuersatio sit ī celis. Postremo cú
illo regnant: qui eo modo sunt ī regno eius: ut ipsi etiá sint regnú eius. Quomó aút
sunt regnum christi: qui ut alia taceam: q̃uis ibi sint donec colligantur in fine seculi
de regno eius omnia scandala. tamen illic sua querút nó que iesu xp̄i. De hoc ergo
regno milicie in quo adhuc cum hoste cófligitur: et aliquando repugnātibus uiciis
aliquádo cedentibus imperat: donec ueniatur ad illud pacatissimú regnum ubi sine
hoste regnabitur. Et de hac resurrectóe prima que nunc est: liber iste sic loquit. Cú
enim dixisset alligari diabolum mille annis & postea breui tēpore solui: mox reca/
pitulando quid in illis mille annis agat ecclesia uel agatur in ea. & uidi inquit sedes
et sedentes super eas: & iudicium datum est. Non est hoc putandú de ultimo iudicó
dici: sedes prepositorú & ipi p̄positi intelligēdi sunt: p quos nunc ecclesia gubernat.
Iudicium autem dictum nullum accipiendú melius uidetur: q̃ id quod dictum est:
que ligaueritis in terra ligata erút & in celo. & que solueritis in terra soluta erút & ī
celo. Vnde apostolus. quid enim mihi ē inquit de his qui foris sunt iudicare? Nóne
de his qui sunt intus uos iudicatis. Et anime inquit occisorum propter testimonium
iesu: & propter uerbú dei: subauditur quod postea dicturus ē & regnauerunt cú iesu
mille annis: anime scilicet martirum nódum sibi corporibus suis redditis. Neq; enim
pioꝝ aīme mortuorú separantur ab ecclesia: que núc e͂t etiá regnú christi. Alioquin
nec ad altare dei eoꝝ memoria fieret ī cómunióe corporis xp̄i: nec aliquid pdessent
ad eius baptismú in periculis currere: ne sine illo finiat hec uita: nec ad recósiliatóem
si forte per penitentiam malam ne cósientiam quisq; ab eodem corpore separatus ē.
Cur. n. fiunt ista nisi quia fideles etiam defúcti membra eius sunt. Quáuis ergo cum
suis corporibus nondum: iam tamen eorum anime regnant cum illo: dum isti mille
anní decurrút. Vnde in hoc eodem libro et alibi legitur. Beati mortui qui ī domío
moriunt. Amodo etiá iam dicit spiritus ut requiescāt a laboribus suis. ná opera eoꝝ
sequnt illos. Regnat itaq; cum christo núc primú ecclesia in uiuis & mortuis. Prop/
terea enī sicut dicit apostolus mortuus est christus: ut uiuoꝝ & mortuorum domīet.
Sed ideo tantummodo martirum animas cómemorauit: quia ipsi mortui precipue
regnant: qui usq; ad mortem pro ueritate certauerút. Sed aperte totú etiá mortuos
ceteros intelligimus pertinētes ad ecclesiá quod est regnú christi. Quod uero sequit:
& si qui nó adorauerint bestiam nec imaginem eius: nec acceperint inscriptionem in
fronte aut ī manu sua: similiter & de uiuis & mortuis debemus accipere. Que porro sit

ista bestia quis sit diligētius requirendū: non tñ abhorret a fide recta: ut ipsa impia ciuitas itelligat: & populus infidelium cōtrarius fideli populo & ciuitati dei. Imago uero eius simulatio eius mihi uidet: in eis scilicet hominibus q uelut fidē pfitent: & infideliter uiuūt. Fingūt enim se esse qđ nō sunt. Vocantur q: nō ueraci effigie sed fallaci imagine xp̄iani. Ad eandem nāq: bestiam ptinent non solum aperti inimici nominis christi: et eius gloriosissime ciuitatis: sed etiā zizania que de regno eius qđ est ecclesia in fine seculi colligenda sunt. Et qui sunt qui bestiam non adorant nec imaginē eius: nisi qui faciūt quod ait apostolus: ne sitis iugū ducentes cū infidelibus? Non adorant enī est nō cōsentiūt: nō subiciūt: neq: accipiunt inscriptōem: notam scilicet criminis in fronte: propter professionem: in manu propter operatōes. Ab his ergo malis alieni siue adhuc in ista mortalitate uiuentes: siue defuncti: regnant cum xp̄o: iā nūc quodāmodo huic tēpori cōgruo: p totū hoc iteruallū qđ numero mille significat ānoꝝ. Reliqui eorū inqt nō uixerūt. Hora enī nūc ē: cū mortui audiūt uocem filii dei. & qui audierint uiuēt. Reliqui eorū nō uiuent. Quod uero subdidit donec finiantur mille anni: intelligendum ē ꝙ eo tempore nō uixerunt quo uiuere debuerunt: ad uitam scilicet de morte transeundo. Et ideo cum dies uenerit quo fiet et corporum resurrectō: nō ad uitam de monumentis procedent: sed ad iudicium: ad damnatōem scilicet que secūda mors dicitur. Donec enī finiant mille anni: qcunq: nō uixerit id ē isto toto tēpore quo agit prima resurrectio: nō audierit uocem filii dei: & ad uitam de morte transierit: profecto in secūda resurrectōe que carnis est: in mortē secūdam cū ipsa carne transibit. Sequitur enī & dicit. Hec resurrectio prima est. Beatus et sanctus qui habet in hac prima resurrectōe partē: id est particeps eius est. Ipse ē autem particeps eius: qui nō solū a morte que ī peccatis est reuiuiscit: uerū etiam in eo quod reuixerit pmanet. In his inquit secūda mors nō habet potestatē. Habet ergo in reliquis de quibus superius ait: reliqui eorū nō uixerūt donec finiant mille anni: quoniam isto toto tēporis interuallo quod mille ānos uocat: qtūcunq: ī eo quisq: eorum uixit in corpore: nō reuixit a morte in qua eum tenebat ī pietas: ut sic reuiuiscendo prime resurrectōis particeps fieret: atq: in eo potestatem secūda mors nō haberet. Q[illegible] respondendū sit eis q putā[illegible] resurrectionē [illegible] ad sola cor-pora [illegible] etiā ad animas [illegible]tere.

SVnt qui putant resurrectōem dici nō posse nisi corporum: ideo istam quoq: ī corporibus primam futuram eē cōtendūt. Quorum enim est cadere inquiunt: eorū ē resurgere. Cadūt autē corpora moriēdo: nam a cadēdo cadauera nūcupant. Non ergo animarum inquiūt resurrectio potest esse: sed corporum. Sed quid cōtra apostolum dicunt qui eam resurrectōnem appellat? Nam secūdum interiorem nō secūdum exteriorem hominem utiq: resurrexerāt: quibus ait. Si surrexistis cū xp̄o que sursū sūt sapite. Quē sensū alius uerbis alibi posuit dicens: ut quemadmodū xp̄s a mortuis resurrexit per gloriam patris: sic & nos in nouitate uite ambulemus. Hinc ē & illud. Surge qui dormis: & exurge a mortuis & illuminabit te christus. Quod aūt dicūt nō possunt resurgere nisi qui cadunt: & ideo putant resurrectōem ad corpora nō ad animas pertinere: quia corporū est cadere: cur nō audiunt nō recedatis ab illo ne cadatis: & suo domino stat aut cadit: et qui putat se stare uideat ne cadat. Puto enī ꝙ in anima nō in corpore casus iste cauēdus est. Si igitur cadētiū ē resurrectō: cadunt & anime: profecto et animas resurgere cōfitēdum est. Quod aūt cū dixisset in istis secunda mors non habet potestatem: adiunxit atq: ait: sed erunt sacerdotes dei & christi: & regnabunt cū eo mille annis. Non utiq: de solis episcopis & p̄sbiteris

dictum est: qui proprie iam uocantur in ecclesia sacerdotes: sed sicut omnes xp̄ianos dicimus propter misticū crisma: sic omnes sacerdotes quoniā membra sunt unius illius sacerdotis. De quibus apostolus Petrus. Plebs inquit sācta regale sacerdotiū. Sane licet breuiter atq; transeunter insinuauit deum esse christum: dicendo sacerdotes dei et christi: hoc est patris et filii. q̄uis propter formam serui sicut filius hominis: ita etiā sacerdos christi effectus sit in eternū secūdum ordinē Melchisedech. De qua re in hoc opere nō semel diximus. De Gog et Magog. quos ad persequendam ecc. dei [illegible] uertus prope finem seculi. diabolus motaturus. –

c. xi. ET cū finiti fuerint inq̄t mille anni: soluet̄ sathanas de custodia sua: et exibit ad seducēdas natōes que sūt ī q̄tuor āgulis terre: Gog & Magog: & trahet eas in bellū: quorū nūerus ē ut arena maris. Ad hoc ergo tūc seducet: ut ī hoc bellū trahat. Nā & ātea modis q̄bus poterat: p multa mala & uaria seducebat. Exibit aūt dictū ē in apertam persecutiōem: de latebris erumpet odiorum. Hec enim erit nouissima persecutō: nouissimo imminēte iudicō: quā sancta ecclesia toto terrarū orbe patiet̄: uniuersa scilicet ciuitas christi ab uniuersa diaboli ciuitate: quantacūq; erit utraq; sup terram. Gentes quippe iste quas appellat Gog & Magog: non sic sunt accipiende tanq̄ sint aliqui mali in aliqua parte terrarum barbari constituti: siue quod quidam suspicantur Getas & Massagetas propter horum nominum literas primas: siue alios aliquos alienigenas & a romano iure seiūctos. Toto namq; orbe terrarū significati sunt isti esse: cū est dictū natōes que sunt in quatuor angulis terre: easq; esse subiecit Gog & Magog. Quorū interpretationem nominum esse cōperimus Gog tectum: Magog detectum: tanq̄ domus & ipe q procedit de domo. Gentes ergo sunt ī q̄bus diabolū uelut in abisso superius intelligebamus inclusum: & ipse de illis quodāmodo sese offerens & procedens: ut ille sint tectum ille detectū. Si autem utrūq; referamus ad gentes nō unum horum ad illas: alterum ad diabolum: & tectum ipse sunt gētes: quia in eis nunc includitur & quodāmodo tegitur inimicus antiquus: & de tecto ipse erūt: quādo in apertū odiū de operto erupture sunt. Quod uero ait et descenderunt super terre latitudinē: & cinxerunt castra sanctorū et dilectam ciuitatem: nō utiq; ad unū locum uenisse uel uenturi esse significati sūt: q̄si aliquo uno loco futura sint castra sanctorum: & dilecta ciuitas cū hec nō sit nisi christi ecclesia toto orbe terrarū diffusa: ac per hoc ubicunq; tūc erit que in omnibus gentibus erit: quod significatum noīe latitudinis terre: ibi erūt castra sanctorū: ibi dilecta deo ciuitas eius: ibi ab oībus inimicis suis quia et ipsi cū illa ī omnibus gētibus erūt: persecutionis illius immanitate cingetur: hoc est in angustia tribulatiōis artabit̄: urgebitur: cōcludetur: nec militiā suam deseret: que uocabulo ē appellata castrorū. An ad ultimum supplicium pertineat impiorum: quod descendisse ignis de celo: et eosdem comedisse memoratur.

c. xii. QVod uero ait et descendet ignis de celo & cōmedet eos: nō extremū putandū ē id esse supplicium: quod erit cū dicet̄ discedite a me maledicti ī ignē eternū. Tunc quippe in ignem mittentur ipsi: nō ignis de celo ueniet super ipsos. Hic aut̄ bene ītelligit̄ ignis de celo: de ipsa firmitate sanctorū: q̄ nō cessun sūt seuiētibus ut eorū faciāt uolūtatē. Firmamentum enim est celum: cuius firmitate illi cruciabūtur ardentissimo zelo: quoniā nō potuerūt attrahere in partes antichristi sanctos xp̄i. Et ipse erit ignis q comedet eos. Et hoc a deo: qa dei munere fiūt sancti insupabiles unde excruciant̄ inimici. Sicut .n. zelus in bono positū est ubi legit̄: zelus domus tue comedit me ita ecōtrario ī malo ubi dicit̄: zelus occupauit plebē ineruditā. Et nunc ignis cōtrarius comedet: & nunc utiq; excepto scilicet ultimi illius igne iudicii. Aut si

ipsã plagã qua pcutiẽdi sũt ecclesie psecutores ueniẽte iã xp̃o: quos uiuẽtes inuẽiet sup terrã qñ iterficiet antixp̃m spiritu oris sui: ignẽ appellauit descẽdentem de celo eosq; comedentẽ. Neq; hoc ultimũ suppliciũ erit impioꝝ: sed illud qđ facta corpoꝝ resurrectiõe passuri sunt.

HEc persecutio nouissima que futura est ab antixp̃o. sicut iam diximus: q̃a et in hoc libro superius et apud Danielẽ prophetam positum est: tribus ãnis & sex mensibus erit. Quod tempus q̃uis exiguum utrũ ad annos mille pertineat: quibus & diabolum ligatum dicit & sanctos cum xp̃o regnare: an eisdem annis hoc paruum spaciũ subaddat̃ atq; sit extra merito ambigitur. Quia si dixerimus ad eosdẽ annos hoc pertinere: nõ tãto tempore sed prolixiore cum christo regnũ sanctoꝝ reperiet̃ extẽdi: quã diabolus alligari. pfecto.n. sancti cũ suo rege etiã i ipa p̃cipue psecutiõe regnabunt: mala tãta uincentes: quando iã nõ erit diabolus alligatus: ut eos psequi omnibus uiribus possit. Quomodo ergo ista scriptura eisdẽ mille ãnis utrũq; determinat: diaboli scilicet alligationem regnumq; sanctorum: cum triũ ãnorũ & sex mẽsiũ interuallo prius desinat alligatio diaboli: q̃ regnũ sanctorum i his mille annis cum xp̃o: Si autem dixerimus puum persecutionis huius hoc spaciũ nõ cõputãdum in mille annis: sed eis impletis potius adiciendũ: ut proprie possit intelligi: ꝙ cũ dixisset sacerdotes dei & xp̃i regnabũt cũ eo mille annis: adiecerit & cum finiti fuerint mille anni soluetur sathanas de custodia sua: isto.n. modo & sanctorum regnũ & uinculũ diaboli simul cessatura eẽ significat: ut demũ illius psecutiõis tẽpus nec ad sc̃oꝝ regnũ nec ad custodiã sathane quoꝝ utrũq; i mille ãnis ẽ ptinere: sed supadditũ et extra cõputandũ eẽ credat̃: cogẽtur fateri sãctos i illa psecutiõe regnaturos nõ eẽ cũ xp̃o. Sed quis audeat dicere cũ illo tũc non regnatura sua mẽbra: qñ ei maxime atq; fortissiẽ coherebũt: & quo tpe q̃nto erit acrior ipetus belli: tãto maior gloria nõ cedẽtium: tanto densior corona martirii. Aut si pp̃ter tribulationes quas passuri sunt nõ dicẽdi sunt regnaturi: cõsequens erit ut etiã superioribus diebus in eisdẽ mille annis quicũq; tribulabuntur sanctorum: eo ipso tempore tribulationis seu cum christo nõ regnasse dicantur. Ac per hoc & illi quorũ animas auctor huius libri uidisse se scribit occisoꝝ propter testimonium Iesu & propter uerbum dei: nõ regnabãt cum christo. quãdo patiebantur persecutionem: & ipsi regnum christi nõ erãt quos christus excellentius possidebat. Absurdissimum id quidem & omnimodo aduersandum. Sed certe anime uictrices gloriosissimoꝝ martiꝝ omnibus doloribus ac laboribus superatis atq; finitis: postea q̃m mortalia membra posuerunt: cum christo utiq; regnauerunt & regnant donec finiantur mille anni: ut postea etiam corporibus receptis iam immortalibus regnent. Proinde illis tribus annis atq; dimidio: anime occisorum pro eius martirio & que tũc ãtea de corporibus exierũt: & que ipsa nouissima psecutione sũt exiture: regnabunt cum eo donec finiatur mortale seculum: & ad illud seculum ubi mors nõ erit transeatur. Quocirca cũ christo regnantiũ sanctorum plures anni erũt: q̃ uinculi diaboli atq; custodie. Quia illi cum rege suo filio dei: iam diabolo nõ ligato etiã p tres illos annos ac semissem regnabũt. Remanet igitur cum audimus sacerdotes dei & christi regnabũt cũ eo mille ãnis: & cũ finiti fuerint mille anni soluetur sathanas de custodia sua: aut non regni huius sanctorum intelligamus annos mille finiri: sed uinculi diaboli atq; custodie: aut ãnos mille id ẽ omnes ãnos suis quosq; hõis diuersis ac propriis plixitatibus finiendos: ãpliores sanctoꝝ regno breuiores diaboli uinculo: aut certe quorum trium annorum & sex mensium breuissimum spacium est cõputari uoluisse credatur: siue ꝙ minus sathane uinculũ: siue ꝙ ãplius uidet̃ habere regnum

sanctorum: sicut de q̃dringẽtis ãnis in sextodecimo huius operis uolumie disputaui: quoniam aliqui plus erãt & tamẽ q̃dringẽti sunt nũcupati: & talia sepe reperiunẽ i sacris literis si quis aduertat.

de resurrectione corporum omnium mortuorum ... [illegible] ... retributione.

c. xiiii.

Post hanc autem persecutionis nouissime cõmemorationẽ breuiter complectitur totũ: qđ ultimo iã iudicio diabolus & cũ suo iã principe ciuitas inimica passura est. Dicit enĩ: Et diabolus qui seducebat eos missus ẽ in stagnũ ignis & sulfuris: quo & bestia & pseudo ꝓpheta excruciabuntur die ac nocte in secula seculorũ. Bestiã bene intelligi ipsam impiã ciuitatẽ supra diximus. Pseudo uero ꝓpheta eius: aut antixp̃s ẽ: aut imago illa .i. figmentũ illud de quo ibi locuti sumus. Post hoc ipsũ nouissimũ iudicium: quod erit in secunda resurrectiõe mortuorum que corporum ẽ recapitulãdo narrat: quomodo sibi fuerit reuelatum. Et uidi inquit tronum magnum & cãdidũ: et sedẽtem super eũ: & ab eius facie fugit celum et terra: & locus eorum nõ ẽ inuentus. Nõ ait uidi thronũ magnũ & candidum & sedentẽ sup eũ: & ab eius facie fugit celũ & terra: quoniam nõ tunc factum est id est ãteq̃ esset de uiuis & mortuis iudicatum: sed eũ se uidisse dixit in throno sedentẽ: a cuius facie fugit celũ & terra: sed postea. Peracto qppe iudicio tũc desinet eẽ hoc celũ et hec terra: qñ incipiet celũ nouũ eẽ & terra noua. Mutatione itaq: rerũ nõ omnio in interitũ transibit hic mũdus. Vnde et apostolus dicit. Preterit enim figura huius mundi: uolo uos sine solicitudine esse. Figura ergo preterit: nõ natura. Cum ergo Iohãnes se uidisse dixisset sedentem sup thronum: a cuius facie quod postea futurum est fugit celum & terra: et uidi inquit mortuos magnos & pusillos. Et aperti sunt libri: et alius liber apertus est qui est uite uniuscuiusq: & iudicati sunt mortui ex ipsis scripturis librorũ secundum sua facta: Libros dixit esse aptos: et librũ de quo cuiusmodi sit nõ tacuit. Qui est inquit uite uniuscuiusq. Ergo illi libri quos loco priore posuit: intelligẽdi sũt sancti & ueteres & noui: ut in illis ostenderet que deus mandata sua fieri iussisset. In illo autem qui ẽ uite uniuscuiusq: qd horũ quisq: nõ fecisset siue fecisset. Qui liber si carnaliter cogitetur: quis eius magnitudinem aut lõgitudinẽ ualeat extimare? Aut quãto tẽpore legi poterit liber: in quo scripte sunt uniuerse uite uniuersorum? An tantus angelorum numerus aderit: quãtus hominum erit: ut & uitã suã quisq: ab angelo sibi adhibito audiat recitari? Non ergo unus liber erit omnium: sed singuli singulorum. Scriptura uero ista unum uolens intelligi: et alius inquit liber apertus est. Quedam igit̃ uis ẽ intelligẽda diuina: qua fiet ut cuiq: opera sua uel mala cũcta in memoriã reuocent: & mentis intuitu mira celeritate cernãtur: ut accuset uel excuset scientia cõscientiã: atq: ita insimul & omnes et singuli iudicentur. Que nimirum uis diuina libri nomen accepit. In ea quippe quodammodo legitur: quidqd a faciẽte recolitur. Vt autem ostendat qui mortui sint iudicandi: id est pusilli et magni: recapitulando dicit: tanq̃ ad id rediens quod preterierat uel potius distulerat. Et exhibuit mortuos mare qui in eo erãt: et mors & infernus reddiderũt mortuos quos i se habebãt. Hoc proculdubio prius factum est q̃ mortui essent iudicati: & tamen illud prius dictũ est. Hoc ẽ ergo quod dixi: recapitulando eum ad id redisse quod intermiserat. Nunc autem ordinẽ tenuit: atq: ut explicaretur ipse ordo cõmodius etiam de mortuis iudicatis: quod iã dixerat suo repetiuit loco. Cũ .n. dixisset & exhibuit mortuos mare qui in eo erãt: & mors & infernus reddiderũt mortuos quos in se habebãt: mox addidit qđ paulo ãte posuerat: & iudicati sunt singuli scđm facta sua.

HOc est enim quod supra dixerat: et iudicati sunt mortui scdm facta sua. Sed qui sunt mortui quos mare exhibuit qui in eo erant? Neq; enim qui in mari moriuntur non sunt in inferno: aut corpora eorum seruantur in mari: aut quod est absurdius mare habebat bonos mortuos et infernus malos. Quis hoc putauerit? Sed profecto cōuenienter quidam hoc loco mare pro isto seculo positum accipiūt. Cum ergo & quos hic inueniet christus in corpore constitutos: simul significaret cū his qui resurrecturi sunt iudicandos etiam ipsos mortuos appellauit: & bonos qbus dicitur mortui.n.estis & uita uestra abscondita ē in deo cū xp̄o: & malos de qbus dicit̄ sine mortuos sepelire mortuos suos. Possūt mortui etiā ppter hoc dici: q mortalia gerūt corpora. Vnde apostolus: corpus quidē ait mortuū ē ppter peccatū: spiritus aūt uita ē ppter iusticiā: utrūq; i hoīe uiuēte atq; i hoc corpore cōstituto eē demōstrās: et corpus mortuum et spiritum uitam. Nec tamē dixit corpus mortale sed mortuū: q̄uis eadē paulopost etiā mortalia corpora sicut usitatius uocāt̄ appellet. Hos ergo mortuos exhibuit mare qui i eo erāt: id est exhibuit homines hoc seculum quicūq; in eo erant: qui nōdum obierant. Et mors et infernus inquit reddiderunt mortuos quos in se habebant. Mare exhibuit: quia si qui inuēti sunt affuerunt. Mors uero & infernus reddiderunt: quoniam uite de qua iam exierant reuocarunt. Nec frustra fortasse nō satis fuit ut diceret mors aut infernus: sed utrūq; dictū ē. Mors propter bonos qui tantūmodo mortem perpeti potuerunt non et infernum: infernus autem propter malos: q etiam apud inferos penas pendunt. Si.n.nō absurde credi uidetur: antiquos etiam sanctos qui uenturi christi tenuerunt fidem: locis quidem a tormētis impiorum remotissimis: sed apud īferos fuisse: donec inde eos sanguis christi et ad ea loca descensus erueret: profecto deinceps boni fideles effuso illo precio iam redempti prorsus inferos nesciunt: donec etiam receptis corporibus bona recipiāt que merent̄.

Cū aūt dixisset et iudicati sunt singuli scdm facta sua: breuiter subiecit queādmodū iudicati fuerint. Et mors et infernus inquit missi sunt i stagnū ignis. His nominibus significans diabolum quoniam mortis est auctor: et penarū infernarum: uniuersāq; simul demonum societatem. Hoc est enim quod supra euidentius preoccupādo iam dixerat: et diabolus qui seducebat eos missus est in stagnū ignis et sulfuris. Quod ibi uero obscurius adiunxerat dicens: q et bestia & pseudo propheta: hic apertius & qui nō sunt inquit inuenti in libro uite scripti: missi sunt in stagnum ignis. Nondū liber iste cōmemorat ne obliuione fallatur: sed p̄destinatiōem significat eorū qbus eterna dabitur uita. Neq; enī nescit eos deus: & i hoc libro legit ut sciat: sed potius ipsa eius prescientia de illis que falli nō potest liber est uite: in quo sunt scripti id ē p̄cogniti.

Finito aūt iudicio quo prenūtiauit iudicandos malos: restat ut de bonis etiā dicat. Iam enī explicauit q̄ breuiter a domino dictum est: sic ibūt isti in suppliciū eternū: sequitur ut explicet qd̄ ibi etiā cōnectitur: iusti autem in uitam eternam.

De celo nouo et terra noua : Ca. xvi.

ET uidi inquit celum nouū et terram nouam. Nam primū celū & terra prima recesserunt: & mare iam nō est. Isto fiet ordine quod superius preoccupādo iā dixit: uidisse se super thronum sedentem a cuius facie fugit celum & terra. Iudicatis quippe his qui scripti nō sunt in libro uite: & in eternū ignē missis: qui ignis cuiusmodi et in qua mundi uel rerū parte futurus sit: hominē scire arbitror neminem: nisi forte cui diuinus spiritus ostendit. Tunc figura huius mundi mundanorū ignium cōflagratione preteribit: sicut factum est mundanarum aquarum undatiōne diluuii. Illa itaq; ut dixi cōflagratione mundana elementorum corruptibilium: qualitates que

corporibus nostris corruptibilibus cōgruebant ardendo penitus interibunt: atq; ipsa substantia eas qualitates habebit que corporibus immortalibus mirabili mutatione cōueniunt: ut mundus scilicet in melius innouatus: aperte accōmodetur hominibus etiā carne in melius innouatis. Quod autem ait & iam mare nō erit: utrum maximo illo ardore siccetur: an & ipsum uertatur in melius: nō facile dixerim. Celum quippe nouū & terram nouam futuram legimus: de mari aūt nouo aliquid me uspiam legisse nō recolo: nisi quod in hoc eodē libro reperitur tanq̄ mare uitreū cristallo simile. Sed tūc nō de isto fine seculi loquebatur. nec proprie dixisse uidetur mare: sed tanq̄ mare. Quāuis & nunc sicut clamat prophetica locutio ꝓpriis uerbis translata miscere: ac si quodāmodo uelare quod dicit: potuit de illo mari dicere: & mare iā nō est: de quo supra dixerat: & exhibuit mare mortuos qui erant in eo. Iam enim tūc non erit hoc seculū uita mortaliū: turbulentum et procellosum quod maris nomine figurauit. De celeste glorificatione sine fine post mortem

c. xv

Et ciuitatē inq̄t magnā hierusalem nouā uidi descēdentē de celo a deo aptatā. quasi nouam nuptam ornatā marito suo. Et audiui uocē magnam de throno dicētem Ecce tabernaculū dei cū hominibus. & habitabit cū eis: & ipsi erūt populus eius: & ipse deus erit cum eis. Et absterget omnem lacrimā ab oculis eoꝝ: et mors iam nō erit neq; luctus neq; clamor: sed nec ullus dolor: q̄a priora abierunt. Et dixit sedens in throno. Ecce noua facio omnia. De celo descendere dicitur ciuitas ista: q̄m celestis ē gratia qua deus fecit eam. Propter quod dicit ei per ysaiā. Ego sū dominus faciens te. Et de celo q̄dē ab initio sui descendit: ex quo per huius seculi tēpus gratia dei desup ueniēte: p lauacrū regenerationis misso spiritu sancto de celo: subinde ciues eius accrescūt. Sed p iudiciū dei qđ erit nouissimū p eius filiū Iesū xp̄m: tanta eius & tā noua de dei munere claritas appebit: ut nulla remaneāt uestigia uetustatis: q̄do quidē corpora ad incorruptiōem atq; immortalitatē nouam ex uetere corruptione ac mortalitate transibunt. Nam hoc de isto tempore accipere: quo regnat cū rege suo mille ānis: impudētie nimie mihi uidetur: cum apertissime dicat. Absterget deus omnem lacrimā ab oculis eorū: & mors iam nō erit neq; luctus neq; clamor: sed nec dolor erit ullus. Quis .n. tā sit absurdus & obstinatissima cōtentiōe uesanus: q audeat affirmare i huius mortalitatis erūnis: nō dico populū sanctū sed unūquēq; sāctoꝝ: qui hanc uel ducat uel ducturus sit: uel duxerit uitam: nullas habentem lacrimas et dolores: cum potius q̄nto quisq; est sanctior & sancti desiderii plenior: tanto sit eius in orando fletus uberior? An nō est uox ciuitatis superne hierusalē: que dicit Facte sūt mihi lacrime mee panes die ac nocte. Et lauabo p singulas noctes lectū meū: lacrimis meis stratum meum rigabo: et gemitus meus nō est absconditus a te: & dolor meus renouatus est? Aut uero nō eius sunt filii: q ingemiscunt grauati: in quo nolūt expoliari sed sup uestiri: ut absorbeat mortale hoc a uita? Nōne ipsi sūt q p̄mitias spiritus habētes in semetipsis ingemiscūt: adoptionē expectātes redemtionē corporis sui? An ipse apostolus Paulus nō erat supnus hierosolimitanus? uel nō multo magis hoc erat: quando pro israeliticis carnalibus fratribus suis tristicia illi magna erat: & dolor cōtinuus cordi eius? Quādo autem mors nō erit in isto tempore: nisi quando dicetur ubi est mors contentio tua: ubi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum est. Quod tūc utiq; nō erit quādo dicetur ubi est. Nunc uero nō quilibet illius ciuicatis infimus: sed idē ipse Iohānes i epistola sua clamat. Si dixerimus q nō habemus peccatum nosipsos seducimus & ueritas i nobis nō ē. Et in hoc quidem libro cuius nomen est apocalipsis: obscure multa dicuntur ut mentem legētis exerceāt. Et

pauca in eo sunt ex quorum manifestatione indagētur cetera cum labore maxime quia sic eadem multis modis repetit ut alia atq; alia dicere uideatur: cum aliter atq; aliter hec ipsa dicere inuestiget. Verũ ĩ his uerbis ubi ait absterget deus omnē lacrimā ab oculis eorũ: & mors iam nõ erit: neq; luctus neq; clamor sed nec dolor ullus tãta luce sũt dicta de futuro seculo & de ĩmortalitate atq; eternitate sanctorũ: Tunc enĩ solum atq; ibi solũ ista nõ erũt ut nulla debeamus in sacris literis querere uel legere manifestã si hec putauerimus obscura. Q[illegible] apostolus petrus de nouissimo [illegible] predicauerit [illegible]

Ca. xi

NVnc iam uideamus quid etiã apostolus Petrus de hoc iudicio scripserit Veniẽt inqt in nouissimo dierum illusione illudẽtes: scd̃m proprias cõcupiscẽtias suas euntes et dicentes Vbi est promissum presẽtie eius? Ex quo enim patres dormierũt: sic omnia perseuerãt ab initio creature. Latet enim illos hoc uolentes quia celi erãt olim & terra de aqua & per aquam cõstituta dei uerbo: p quẽ q tũc erat mũdus aqua mũdatus deperiit. Qui aũt nũc sũt celi & terra: eodẽ uerbo sũt repositi igni reseruãdi in diem iudicii & perditõis impiorũ hominum. Hoc unum uero nõ lateat uos fratres carissimi: quia unus dies apud dominũ sicut mille anni: & mille anni sicut unus dies. Non tardat dominus promissum suũ: sicut quidam tardantẽ existimãt: sed paciẽter fert propter nos nolens aliquẽ perire: sed omnes in penitentiam cõuerti. Veniet aũt dies domini sicut fur: in quo celi magno impetu trãscurrent: elementa autẽ ardentia resoluent: & terra & que in ipsa sunt opera exurẽtur. His ergo omnibus pereuntibus: quales nos esse oportet in sanctis cõuersatiõibus expectantes: et pperãtes ad psentiã diei domini: per quã celi ardentes soluentur: et elementa ignis ardore decoquentur? Nouos uero celos & nouã terram: scd̃m promissa ipsius expectamus: ĩ qbus iusticia inhabitat. Nihil hic dixit de resurrectione mortuorum: sed sane satis de huius mũdi pditione. Vbi etiã cõmemorãs factũ ante diluuium: uidet ãmonuisse quodãmodo: quatinus in fine seculi istum mundum periturum esse credamus. Nam & illo tẽpore perisse dixit qui tunc erat mundũ: nec solum orbem terre uerum etiam celos quos utiq; istos aereos intelligimus: quorũ locũ ac spaciũ tũc aqua crescendo superauerat. Ergo totus ac pene totus iste aer uẽtosus quod celũ uel potius celos uocat: sed utiq; imos istos nõ illos supremos ubi sol & luna & sidera cõstituta sunt: cõuersus fuerat in humidam qualitatem: atq; hoc modo cum terra perierat: cuius utiq; terre prior facies fuerat deleta diluuio. Qui autem nunc sunt celi & terra: eodem uerbo repositi sunt: igni reseruandi in diem iudicii & perditionis hominum impiorum. Proinde q celi & que terra id est qui mundus pro eo qui diluuio periit ex eadẽ aqua repositus est: ipse igni nouissimo reseruatur in diem iudicii & perditionis hominum impiorum. Nam hominum propter quandam magnam cõmutatõnem: nõ dubitat dicere perditionẽ futuram: cum tamen eorum q̃uis in eternis penis sit mansura natura. Querat forsitan aliquis: si post factum iudicium mundus iste ardebit antequã pro illo celum nouũ & terra noua reponatur: eo ipso tempore cõflagrationis eius ubi erunt sancti: cũ eos corpora habentes in aliquo corporali loco necesse sit esse? Possumus eos respondere esse futuros in superioribus partibus: quo ita nõ ascendet flãma illius incendii: quẽadmodum nec unda diluuii. Talia quippe illis inerunt corpora: ut illic sint ubi esse uoluerit. Sed nec ignẽ conflagraciõis illius ptimescũt ĩmortales atq; incorruptibiles facti: si trium uirorum corruptibilia corpora atq; mortalia in camino ardenti illesa uiuere potuerunt. Q[illegible] apostolus paulus thessalonicensibus [illegible] manifestatione [illegible] subsequetur.

[illegible]

MVltas tamē euāgelicas apostolicasq; sentēcias de diuīo isto iudicio uidero eē mibi p̄tereūdas: ne boc uolumē in nimiā lōgitudinē ꝓuoluat. Sed nullo mō est pretereūdus apostolus Paulus: qui scribens ad thesalonicenses. Rogamus inquit uos fratres per aduentum domini nostri Iesu christi & nostre cōgregatiōis in ipsum: ut non cito moueamini mente neq; terreamini: neq; per spiritum: neq; p uerbū: neq; per epistolam tanquā per nos missam: quasi instet dies domini. Ne quis seducat uos ullo modo. Quoniam nisi uenerit refuga primum: & reuelatus fuerit homo peccati filius interitus: q aduersat̄ & extollit̄ super omne quod dicitur deus aut quod colit̄: ita ut in templo dei sedeat ostendens se tāq̄ sit deus. Non retinetis in memoria: quod adhuc cū essē apud uos hec dicebā uobis. Et nunc qd detineat scitis: ut in suo tēpore reueleī. Iā enim iniquitatis misteriū operatur. tātum qui modo tenet teneat: donec de medio fiat. Et tunc reuelabit̄ iniquus ille: quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui: & euacuabit illuminatione sue presentie: cuius est presentia scd̄m operatōnē sathāe in omni uirtute & signis & prodigiis mēdatibus: & ī omni seductōe iniqtatis: his qui pereunt pro eo ꝙ dilectōnem ueritatis nō receperunt ut salui fierent. & ideo mittet illis deus operationem erroris: ut credant mendatio: & iuditentur omnes qui nō crediderunt ueritati: sed cōsenserunt iniquitati. Nulli dubium est eū de antixp̄o ista dixisse: dieq; iudicii. Hunc enim appellat diem domini nō esse uenturum: nisi prior ille uenire. Quem refugam uocat utiq; a domino deo. Quod si de omnibus impiis merito dici potest: quāto magis de isto. Sed ī quo dei tēplo ut deus sit sessurus incertum est. Vtrum in illa ruina templi quod a Salomone rege constructum est: an uero ī ecclesia. Non enī templū alicuius idoli aut demonis: templū dei apostolus diceret. Vnde nōnulli nō ipsum principem: sed uniuersum quodāmodo corpus eius id est ad deum pertinentem hominum multitudinē simul cum ipso suo principe: hoc loco intelligi antichristū uolunt: rectiusq; putant etiā latine dici sicut in greco est: non in templo dei sed in templum dei sedeat: tanquā ipse sit templum dei quod est ecclesia. Sicut dicimus sedet in amicū id ē uelut amicus: uel aliqd aliud isto locutōis genere dici solet. Quod autem ait: & nunc quid detineat scitis: id est quid sit in mora: que causa sit dilationis eius ut reueletur in suo tempore scitis. Quod illos scire dixit: apte hoc dicere noluit. Et ideo nos qui nescimus qd̄ illi sciebāt: peruenire cū labore ad id quod sensit apostolus cupimus nec ualemus: presertim quia et illa que addidit: et hunc sensum obscuriorē faciūt. Nam quid est iam enī misteriū iniquitatis operat̄: tantū qui mō tenet teneat donec de medio fiat. Et tūc reuelabit̄ ille iniquus. Ego prorsus quid dixerit fateor me ignorare: suspiciones tamē hominum quas uel audire uel legere de hac re potui nō tacebo. Quidam putant hoc de imperio dictum fuisse romano: & propterea Paulum apostolū nō id aperte scribere uoluisse: ne calūpniā uidelicet incurreret ꝙ romano imperio male optauerit: cum speraret̄ eternū. ut hoc quod dixit iam enim misterium operatur iniquitatis. Neronem uoluerit intelligi: cuius iam facta uelut antichristi uidebantur. Vnde nōnulli ipsum resurrecturum & futurum antichristum suspicantur. Alii uero nec eum occisum putant: sed subtractū potius ut putaretur occisus: & uiuum occultari in uigore ipsius etatis in qua fuit cū crederetur extinctus: donec suo tempore reuelet̄: et restituat̄ in regnū. Sed multū mihi mira est hec opinātium tanta presumptio. Illud tamē qd̄ ait apostolus: tantū qui modo tenet teneat donec de medio fiat: non absurde de ipso romano imperio creditur dictū: tanq̄ dictum sit: tātū qui mō imperat imperet: donec de medio fiat id est de medio tollat̄. Et tunc reuelabitur iniquus: quē significari antichristū nullus

ambigit. Alii uero & qđ ait qd detineat scitis: & misteriũ operatᷓ iniqtatis: nõ putãt dictum nisi de malis et fictis qui sunt in ecclesia: donec perueniat ad tantum numerũ qui antichristo magnum populũ faciat: & hoc esse misteriũ iniquitatis quia uidetur occultum. Hortari autẽ apostolum fideles ut ĩ fide quam tenẽt tenaciter pseuerẽt: dicẽdo q modo tenet teneat donec de medio fiat: id ẽ donec exeat de medio ecclesie misterium iniquitatis quod nunc occultum est. Ad ipsum enim misterium ptinere arbitrantᷓ: quod ait in sua epistola Iohãnes euangelista. Pueri nouissima hora est: & sicut audistis q̄ antixp̄s sit uenturus nũc autẽ antichristi multi facti sunt. Unde cognoscimus q̄ nouissima sit hora. Ex nobis exierunt: sed nõ erãt ex nobis. Quod si fuissent ex nobis: permãsissent utiq; nobiscum. Sicut ergo ante finem in hac hora inquiunt quam Iohãnes nouissimam dicit: exierũt multi heretici de medio ecclesie quos multos dicit antichristos: ita omnes tunc inde exibunt: qui nõ ad christum sed ad illum nouissimum antixp̄m pertinebunt: & tũc reuelabitur. Alius ergo sic: alius autem sic apostoli obscura uerba cõiectat: quod tamen eũ dixisse nõ dubiũ est: non ueniet ad uiuos & mortuos iudicandos christus: nisi prius uenerit ad seducẽdos in aĩa mortuos aduersarius eius antichristus: quis ad occultum iã iudiciũ dei pertineat q̄ ab illo seducerẽtur. Presentia quippe eius erit sicut dictũ est scḋm opationẽ sathane: in omni uirtute et signis & prodigiis mendacii: & in omni seductione iniquitatis his qui pereunt. Tunc enĩ soluetur sathanas: et per illum antichristum in omni sua uirtute mirabiliter quidem sed mendaciter operabitur. Quod solet ambigi utrũ propterea dicta sint signa et prodigia mẽdacii: quoniã mortales sensus per fantasmata decepturus est: ut quod nõ facit facere uideatᷓ. An quia illa ipsa etiam si erunt uera pdigia ad mẽdaciũ pertrahent credituros: nõ ea potuisse nisi diuinitus fieri: uirtute diaboli crescente maxime quando tãtã quãtã nũq̃ habuit acceperit potestatem. Non enim quando de celo ignis cecidit: & tantam familiam cum tantis gregibus porcoꝝ sãcti Iob uno impetu absumsit: & turbo irruens & domũ deiciẽs filios eius occidit: fantasmata que tñ fuerũt opera sathane cui deus dederat hãc potestatẽ. Propter qđ ergo horũ sint dicta prodigia & signa mẽdacii: tũc potius apparebit. Sed ppter qđlibet horum dictum sit: seducentur eis signis atq; prodigiis qui seduci merebuntᷓ: pro eo q̄ ueritatis dilectionẽ inquit non receperunt ut salui fierent. Ne dubitauit apostolus addere ac dicere: & ideo mittet illis deus opationẽ erroris: ut credãt mendacio. Deus enim mittet: quia deus diabolũ ista facere pmittet iusto ipso iudicio: q̃uis ipse faciat iniquo malignoq; cõsilio. Ut iudicẽtur inquit omnes qui nõ crediderũt ueritati: sed cõsenserũt iniqtati. Proinde iudicati seducentᷓ: et seducti iudicabũtur. Sed iudicati seducentᷓ illis iudiciis dei occulte iustis: iuste occultis: quibus ab initio peccati racõalis creature nunq̃ iudicare cessauit. Seducti autẽ iudicabuntur nouissimo manifesto q̄ iudicio: per Iesum christum iustissime iudicaturum: iniustissime iudicatum.

SEd hic apostolus tacuit de resurrectiõe mortuorum. Ad eosdem aũt ĩ epistola p̄ma scribẽs: nolumus igit uos fratres ignorare de dormiẽtibus: ut nõ cõtristemĩ sicut & ceteri q spem nõ habẽt. Nam si credimus quod Iesus mortuus ẽ & resurrexit: ita et deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo. Hoc enĩ uobis dicimus in uerbo domini. quia nos uiuentes qui reliqui sumus: in aduẽtu domini nõ p̄ueniemus eos qui ante dormierunt: quoniam ipse dominus in iussu et in uoce archangeli et in tuba dei descendet de celo & mortui qui in christo sunt resurgent primi. Deinde nos uiuẽtes qui reliqui sumus: simul cũ illis rapiemur in nubibus obuiam christo in aera:

et ita semp cũ domino erimus. Hec uerba apostolica resurrectionẽ futurã mortuorum quando ueniet dominus christus utiq; ad uiuos & mortuos iudicandos: preclarissime ostendunt. Sed queri solet utrum illi quos hic uiuentes inuenturus est christus: quorum personam in se atq; illos qui tunc secum uiuebant transfigurabat apostolus: nunq̃ omnino sint morituri: ã ipso temporis puncto quo cum resurgentibus rapientur in nubibus obuiã christo i aera: ad immortalitatẽ p mortem mira celeritate transibũt. Neq; enim dicendum est fieri nõ posse: ut dum per aera in sublime portantur: i illo spatio & moriantur et reuiuiscant. Quod enĩ ait et ita semper cũ domino erimus: nõ sic accipiendum ẽ tanq̃ in aere nos dixerit semper cum domino esse mansuros: quia nec ipse utique ibi manebit: qua ueniens transiturus est. Uenienti quippe ibitũ obuiã nõ manẽti sed ita cũ domino erimus: id ẽ sic erimus habẽtes semp corpora sẽpiterna: ubicunq; cum illo fuerimus. Ad hunc aũt sensum quo etiã existimamus illos quos hic uiuos inuenturus est dominus: in ipso paruo spatio & passuros mortem & accepturos imortalitatẽ: ipse apostolus nos uidet urgere ubi dicit in xp̃o omnes uiuificabunt: cum aliquo loco de ipsa loquens corporũ resurrectione dicat. tu quod seminas non uiuificabitur nisi prius moriatur. Quomõ ergo quos uiuentes hic christus inueniet per immortalitatem in illo uiuificabuntur: & si nõ moriantur cũ uideamus propter hoc esse dictũ: tu quod seminas nõ uiuificatur nisi prius moriatur? Aut si recte nõ dicamus seminari nisi ea corpora hominũ que moriendo quoquomodo conuertunt i terram: sicut sese habet etiam i illa transgressorẽ patrem generis humani diuinitus prolata sentẽtia: terra es et in terrã ibis: fatendũ est istos quos nõdum de corporibus egressus cum christo ueniet inueniet: & istis uerbis apostoli & illis de genisi nõ teneri: quoniam sursum in nubibus rapti nõ utiq; seminantur: quia nec eunt in terram nec redeunt: siue nullam prorsus experiantur mortem: siue paululũ in aere moriantur. Sed aliud rursus occurrit quod idem dicit apostolus: cũ de resurrectione corporum ad corinthios loqueretur: omes resurgemus: uel sicut alii codices habẽt: omes dormiemus. Cũ ergo nec resurrectio fieri possit nisi mors precesserit: nec dormitionẽ illo loco intel/ligere possimus nisi mortẽ: quõ omnes uel dormient uel resurgent: si tam multi quos in corpore inuenturus est christus nec dormient nec resurgent? Si ergo sanctos qui reperientur xp̃o ueniente uiuentes: eiq; in obuiam rapientur: crediderimus in eodẽ raptu de mortalibus corporibus exituros: & ad eadem mox immortalia redituros: nullas i uerbis apostoli patiemur ãgustias: siue ubi dicit tu qđ seminas nõ uiuificatũ nisi prius moriatũ: siue ubi dicit omnes resurgemus aut omnes dormiemus: quia nec illi per immortalitatem uiuificabuntur: nisi quamlibet paululum tamẽ ante moriantũ: ac per hoc & a resurrectiõe nõ erũt alieni: quã dormitio precedit q̃uis breuissima: nõ tamen nulla. Cur autem nobis incredibile uideatur illã multitudinem corporum in aere quodãmodo seminari: atq; ibi protinus imortaliter atq; icorruptibiliter reui/uiscere: cũ credamus qđ idẽ ipse apostolus alibi apertissime dicit: in ictu oculi futurã resurrectionẽ: & i mẽbra sine fie uictura tãta facilitate tãtaq; iextiabili uelocitate rediturum antiquissimorum cadauerum puluerem: nec ab illa sententia qua homini dictum ẽ: terra es & in terram ibis futuros illos esse sanctos arbitremur imunes: si eorum morientiũ in terra corpora nõ recedẽt: sed sicut in ip̃o raptu moriẽt: ita & resurgẽt dum feruntur in aera. In terram quippe ibis: id est in hoc ibis amissa uita quod eras anteq̃ sumeres uitã: id ẽ hoc eris exanimis quod eras ãteq̃ animatus esses. Terre qppe insufflauit deus in faciem flatũ uite: cum factus esset homo in animã uiuam. Tanq̃ diceretur Terra animata es quod nõ eras: terra eris exanimis sicut eras. Quod sunt &

anteq̄ putrescant omnia corpora mortuorum: quod erunt & illa si morient̄ ubicūq; moriātur cū uita carebunt quam cōtinuo sunt receptura. Sic ergo ibunt in terram qn̄ ex uiuis hoībus terra erūt: quēadmodū: it ī ciērē qđ fit cinis: it ī uetustatē qđ fit uetus: it ī testā qđ ex luto fit testa. & alia arescētia sic loqmur. Quō aūt sit futrū: qđ nūc p nostre raciūcule uiribus utcūq; cōicimus: tūc potius erit ut nosse possimus. Resurrectionē quippe mortuoꝝ futurū eē ī carne quādo christus uēturus ē uiuos iudicaturos & mortuos: oportet si christiani eē uolumus ut credamus: sed nō ideo de hac re inanis est fides nostra: si quēadmodū futura sit perfecte cōprehendere non ualemus. Verum iam sicut promisimus de hoc iudicio dei nouissimo etiam pphetici ueteres libri quod pronunciauerint: quātum satis esse uidebitur debemus ostendere. Que sicut arbitror nō tāta mora necesse erit tractari & expōi si istis que p̄misimus lector curauerit adiuuari.

PRopheta Ysaias resurgent inquit mortui & resurgent qui in sepulcris erant: & letabunt̄ omnes qui sunt in terra. Ros enī qui abs te est: sanitas illis est: terra uero impiorū cadet. Totum istud superius pertinet ad resurrectionē beatoꝝ. Quod autem ait terra uero impiorum cadet: bene intelligitur dictū: corpora uero īpioꝝ ruina damnationis excipiet. Iam uero si de bonorum resurrectiōe quod dictum est diligentius & distinctius intueri uelimus: ad primam referendū est quod dictum est resurgent mortui: ad secundam uero quod sequitur: & resurgent qui ī sepulcris erāt. Iam & si illos sanctos inquiramus quos hic uiuos inuenturus est dominus: eis cōgrue deputabit̄ quod adiūxit: et letabuntur omnes qui sunt in terra. Ros enī qui a te ē: sanitas illis est. Sanitatem loco isto īmortalitatem rectissime accipimus. Ea nanq; ē plenissima sanitas: que nō reficitur alimentis tanquā quotidianis medicamētis. Item de die iudicii spem dans prius bonis: deinde terrēs malos idem propheta sic loquitur. Hec dicit dominus. Ecce ego declinabo in eos ut flumen pacis: & ut torrens īundās gloriam gentium. Filii eorū super humeros portabunt̄: & super genua cōsolabunt̄. Quēadmodum si quem mater consoletur: ita ego uos consolabor: & in hierusalem cōsolabimini. Et uidebitis & gaudebit cor uestrū: & ossa uestra ut herba exorietur. Et cognoscentur manus domini colentibus eum: & cōminabitur cōtumacibus. Ecce .n. ut ignis dominus ueniet: & ut tēpestas currus eius: reddere ī indingnatiōe uindictā: & uastationem in flāma ignis. In igne enī domī iudicabitur omnis terra: et ī gladio eius omnis caro: multiq; uulnerati erunt a domino. In bonorū p̄missione se decliare dicit ut flumē pacis: quod profecto abundantiam pacis illius debemus accipere: qua maior esse nō possit. Hac utiq; ī fine rigabimur: de q̄ in precedenti libro abūdanter locuti sumus. Hoc flumē se in eos declinare dicit: quibus tantā beatitudinē pollicet̄: ut intelligamus in illius felicitatis regione que in celis est: hoc flumine omnia satiari. Sed quia eternis corporibus pax incorruptionis atq; immortalitatis uim influētiō declinare se dixit hoc flumen: ut de superius quodāmodo etiam inferiora p̄fundat: & homines equales angelis reddat. Hierusalem quoq; nō illam que seruit cum filiis suis: sed liberam matrem nostram scd̄m apostolum eternam intelligamus in celis: ubi post labores erumnarū curarūq; mortaliū consolabimur. tanq̄ paruuli eius humeris genibusq; portati. Rudes enī nos & nouos: blādissimis adiutoriis īsolita nobis beati/tudo illa suscipiet: ubi uidebimus & gaudebit cor nostrū. Nec exp̄ssit qđ uidebimus. Sed quid nisi deum: ut in nobis impleatur promissum euangelicū: beati mūdo corde quoniam ipsi deum uidebunt: & omnia illa que nūc nō uidemus: credentes autem ea

pro modulo capacitatis humãe lõge minus q̃ sunt atq; incorporabiliter cogitamus? Et uidebitis inqt & gaudebit cor uestrũ. Hic creditis: ibi uidebitis. Sed quoniã dixit & gaudebit cor uestrũ: ne putaremus illa bona hierusalẽ ad nostrũ spiritũ tãtũmõ pertinere & ossa inqt uestra ut herba exorientur: ubi resurrectionẽ corporũ strixit: uelud quod nõ dixerat reddens. Neq; enĩ cum uiderimus fient: sed cũ fuerint facta uidebimus. Nam & de celo nouo ac terra noua iam supra dixerat: dum ea que sãctis promittuntur in fine: sepe ac multiformiter dicent. Erit inquit celum nouũ & terra noua & nõ erũt memores priorũ nec ascendẽt ĩ cor ipsorũ: sed letitiã & exultationẽ inuenient ĩ ea. Ecce ego faciam hierusalem exultationẽ & populum meũ letitiã: & exultabo in hierusalẽ & letabor ĩ populo meo & ultra nõ audietᷣ ĩ illa uox fletus: & cetera que quidem ad illos carnales mille annos referre conantur. Locutiões autẽ tropice propriis prophetico more miscentᷣ ut ad spiritualem ĩtellectũ intẽtio sobria cum quodã utili ac salubri labore perueñiat. Pigricia uero carnalis uel ineruditẽ uel inexercitatẽ tarditas mentis cõtenta litere superficie: nihil putat interius requirẽdũ. Hec de propheticis uerbis que ãte istũ locũ scripta sunt satis dixeri. In hoc aũt loco ũde ad illa digressi sumus: cũ dixisset & ossa uestra ut herba exorientᷣ ut resurrectionem quidem carnis sed tantũ bonorum se nunc cõmemorare mõstraret adiũxit: & cognoscetur manus domini colentibus eũ. Quid est hoc nisi manus domĩ distĩguẽtis cultores suos a cõtemptoribus suis de quibus sequẽtia contexẽs: & cõminabitur inqt cõtumacibus. Siue ut ait alius interpres incredulis. Nec tũc cõminabitᷣ: sed que nũc dicuntur minaciter: tunc efficaciter implebuntur. Ecce enĩ inquit dominus ut ignis ueietᷣ & ut tempestas currus eius reddere in indignatione uindictã: & uastationem in flamma ignis. In igne enim domĩ iudicabitur omnis terra & in gladio eius omnis caro multiq; uulnerati erũt a domino. siue igne siue tempestate siue gladio penam iudicii significat quandoquidẽ ipsum dominum dicit esse uenturũ: profecto eidẽ qbus penalis erit eius aduẽtus. Currus uero eius: q pluraliter dicti sunt: angelica ministeria nõ incõuenienter accipimus. Quod autẽ ait omnem terram & omnem carnẽ in eius igne et in gladio iudicari nõ etiã hic spirituales intelligamus & sãctos sed terrenos atq; carnales: de quibus dictum est qui terrena sapiunt & sapere scd̃m carnẽ mors ẽ: & quales omnino caro appellantur a domino ubi dicit: nõ permanebit spiritus meus ĩ hominibus istis quoniã caro sunt. Quod uero hic positum est multi uulnerati erunt a domino isto uulnere fiet mors secũda. Potest quidam & ignis & gladius & uulnus in bono accipi. Nam & ignem dominus uelle se dixit mittere in mundum & uise sũt illis lingue diuerse uelut ignis quãdo uenit spiritus sãctus & nõ ueni inquit domĩus idem pacem mittere interram sed gladium & sermonem dei dicit scriptura gladiũ bis acutum ꝑpter aciem geminam testamẽtorũ duũ: & in cantico canticorũ caritate se dicit sãcta ecclesia uulneratam: uelut amoris impetu sagittatam. Sed hic cũ legimus uel audimus ultorem dominũ esse uenturũ: quẽadmodũ hec intelligenda sint clarũ est. Deinde breuiter eis cõmemoratis qui per hoc iudicium consumuntur sub figura ciborũ ĩ lege ueteri uetitorũ a qbus se nõ abstinuerũt: peccatores impiosq; significãs: recapitulat graciam abinicio noui testamenti: ex primo saluatoris aduentu usq; ad ultimum iudicium de quo nunc agimus perducens finiensq; sermonẽ. Narrat nanq; dicere dominũ se uiuere: ut cõgreget omnes gẽtes: easq; uẽturas & uisuras eius gloriã. Omnes enim sicut dicit apostolus peccauerũt: & egent gloria dei. Et relicturum se dicit sup eos signa que utiq; mirantes credant in eũ: & emissurum ex illis saluatos in gentes diuersas et in longinquas insulas que nõ audierunt nomen eius: neq; uiderũt

eius gloriam et annunciaturos gloriam eius in gentibus: et addituros fratres istorum quibus loquebatur id ē in fide sub deo patre fratres israelitarū electorum adducturos autē ex omnibus gētibus munus deo in iumētis & uehiculis. Que iumēta & uehicula bene itelligunt adiutoria diuina per cuiusq; generis misteria uel āgelica uel hūana: in sanctam ciuitatem hierusalem que nūc in sanctis fidelibus ē diffusa per terras. Vbi enī diuinitus adiuuātur: ibi credunt et ubi credunt ibi ueniunt. Cōparauit aūt illos dominus tanq̄ per similitudinē filiis israhel: offerentibus ei suas hostias cū psalmis in domo eius qd ubiq; iam facit ecclesia & promisit ab eis se accepturum sibi sacerdotes & leuitas quod nihilominus fieri nūc uidemus. Nō enī ex genere carnis & sāguinis sicut erat primū scdm ordinem Aaron sed sicut oportebat in testamento nouo ubi scdm ordinem Melchisedech sūmus sacerdos est christus pro cuiusq; merito quod in eo gratia diuina cōtulerit sacerdotes et leuitas elegi sicut nunc uidemus qui nō isto nomīe quod sepe assecunt indigni sed ea que nō est bonis malisq; cōmunis sāctitate pensandi sunt. Hec cū de ista que nūc impertitur ecclesie pspicua nobisq; notissima dei miseratiōe dixisset promisit et fines ad quos per ultimum iudicium facta bonorum malorumq; discretione uenietur dicens per pphetā uel de domino dicēs ipse ppheta. Quomodo enī celum nouū & terra noua coram me māebit dicit dominus sic stabit semen uestrum & nomen uestrum & erit mensis ex mēse & sabbatum ex sabbato & ueniet omnis caro in cōspectu meo adorare me in hierusalē dicit dominus. Et egre-dientur et uidebunt membra hominum qui preuaricati sunt in me. Vermis eorum nō morietur & ignis eorum non extinguetur et erunt uisui omni carni. Ad hoc iste ppheta terminauit librū: ad quod terminabitur seculū. Quidam sane nō interptati sunt membra hominū sed cadauera uirorū. p cadauera significantes euidentē corpū penam .q̄uis cadauer nisi caro exanimis nō soleat nūcupari. illa uero animata erūt corpora. Alioqui nulla poterunt sentire tormēta. Nisi forte qa mortuorum corpora erunt: idest eorū qui in secundā mortem cadent. ideo etiā nō absurde cadauera dici possunt. Vnde est & illud quod ab eodē propheta iam dictū supra posui: terra uero impiorum cadet. Quis autem nō uiderat a cadendo esse appellata cadauera? Virorum autem pro eo posuisse illos interpretes quod hominū ē. manifestum ē. Neq; .n. quisq̄ dicturus est preuaricatrices feminas in illo supplicio nō futuras: sed ex potiore psexu de quo femina facta ē uterq; sexus accipit. Verū quod ad rem maxime ptinet cum & in bonis dicit ueniet omnis caro qa ex omni genere hominū populus ille cōstabit. Non enī omnes homines erunt ibi quādo in penis plures erunt sed ut dicere ceperā cū et in bonis caro et in malis mēbra uel cadauera nominātur profecto post resur-rectionem carnis cuius fides his rerum uocabulis omnino firmatur illud quod boni & mali suis finibus dirimūtur futurum esse iudiciū declaratur. *Qualis futura sit egressio sanctorum ad uidendas penas malorum. Ca. xxii*

Sed quomodo egrediētur boni ad uidendas penas malorū Nunquid corporis motu beatas illas relicturi sedes: & ad loca penalia perrecturi: ut tormenta malorum cōspiciant presentia corporali? Absit. Sed egrediētur p scientiā hoc enim uerbo significatum ē eos qui cruciabuntur extra futuros. Propter quod & dominus ea loca tenebras exteriores uocat quibus cōtrarius ē ille ingressus de quo dicit seruo bono. Intra in gaudiū domini tui. Nec mali illic putātur igredi ut sciant sed ad illos potius uelut egredi per scientiam qua eos cogniturī sunt boni quia id qd extra est cogniturī sunt. Qui enī erunt in penis quid agatur intus in gaudio domini nescient. qui uero erūt i illo gaudio qd agatur foris in illis tenebris exterioribus scient. Ideo

dictum est egredient: quia eos etiam qui foris ab eis erūt nō utiq; latebūt. Si enī hec prophete nōdum facta nosse potuerunt per hoc q; erat deus q̃tulūcunq; in eorum mortaliū mentibus: quomodo immortales sancti iā tunc facta nescient cū deus erit omnia in omnibus? Stabit ergo in illa beatitudine sanctorū semen & nomē. Semē scilicet de quo Iohānes ait: Et semē eius in ipso manet. Nomē uero de quo nūc per hūc Ysaiam dictū est: nomē eternū dabit eis. Et erit eis mensis ex mense: & sabbatū ex sabbato: tanq̃ luna ex luna: & requies ex requie: quorum utrūq; ipsi erūt: cū ex his umbris ueteribus & temporalibus ī illa lumina noua ac sempiterna transibūt. In penis aūt malorū & īextinguibilis ignis & uiuacissimus uermis ab aliis atq; aliis: aliter atq; aliter ē expositus. Alii quippe utrūq; ad corpus: alii utrunq; ad animā retulerūt: alii proprie ad corpus ignem: uermem uero tropice ad animam: quod credibilius esse uidetur. Sed nūc de hac differentia nō est huius temporis disputare. De iudicio nāq; ultimo quo fiet direptio bonorū & malorū: hoc uolumen implere suscepimus: de ipsis uero premiis & penis alias diligentius differendum est. Quid prophetaverit Daniel de persecutione antixpi. et de iudicio dei regnoq; sanctorum.

xxiiii. DAniel de hoc ultimo iudicio sic prophetat: ut antixp̄m prius quoq; uenturum esse prenuntiet: atq; ad eternū regnū sanctorum suam narrationem perducat. Cum enī uisiōe prophetica q̃tuor bestias significātes quatuor regna uidisset: ip̄mq; quartū a quodam rege superatum qui antichristus agnoscitur: et post hec eternum regnum filii hominis qui intelligitur christus: horruit īquit spiritus meus ego Daniel in hebetudine mea et uisus capitis mei cōturbabant me. Et accessi inquit ad unū de astantibus: et ueritatem querebam ab eo de his omnibus. Et dixit michi ueritatem. Deinde qd ab illo audierit atq; de omnibus his que quesiuit: tanq̃ eo sibi exponente sic loquit̄. He bestie quatuor: magna quatuor sunt regna que surgent in terra: que auferent et accipient regnum sancti altissimi: & obtinebunt illud usq; in seculum & usq; in seculum seculorū. Et querebam inqt diligenter de bestia quarta que differēs erat pre omni bestia: terribilis amplius: dentes eius ferrei: & ungues eius erei: mādacās et cōminuens: & reliqua pedibus suis cōculcās: & de cornibus eius decem que erant in capite eius & de altero quod ascendit & excussit de prioribus tria cornua: ī quo erāt oculi & os loquēs magna: & uisus eius maior ceteris. Videbam: & cornu illud faciebat bellum cū sanctis: et preualebat ad ipsos donec uetustus dierū uenit: & regnū dedit sanctis altissimi. Et tempus peruenit & regnū obtinuerūt sācti. Hoc Daniel quesisse se dixit: deinde quid audierit continuo subiungens: & dixit inquit id est ille a quo quesierat: respōdit & dixit. Bestia quarta quartū regnū erit in terra: quod p̄ualebit omnibus regnis: & manducabit omnem terram et cōculcabit eam et cōcidet. Et decē cornua eius decem reges surgēt. Et post eos surget alius qui supabit suis malis omēs qui ante eum fuerunt: & tres reges humiliabit: & uerba aduersus altissimum loquet̄: & sanctos altissimi cōteret: & suspicabitur mutare tēpora & legem: & dabit̄ in manu eius usq; ad tempus & tempora et dimidium temporis et iudiciū sedebit: & p̄ncipatū remouebit ad exterminādum & perdendum usq; in finem: & regnum & potestas et magnitudo regum qui sub omni celo sunt est data sanctis altissimi. Et regnum eius regnum sempiternum: et omnes principatus ipsi seruient et obedient. Huc usq; inqt finis sermonis. Ego Daniel: multum cogitationes mee cōturbabāt me et forma mea īmutata ē sup me: et uerbū ī corde meo cōseruaui. Quatuor illa regna exposuerūt quidam: assiriorum: persarum: macedonum: & romanorum. Quam uero cōuenīēter id fecerint: qui nosse desiderant presbiteri legāt Hieronimi librū in Danielem: satis

erudite diligenterq; cōscriptum. Antichristi tamē aduersus ecclesiam seuissimū regnū: sed exiguo temporis spatio sustinēdum: donec ultimo dei iudicio regnum accipiāt sancti sempiternum: qui uel dormitans hec legit dubitare nō sinitur. Tempus quippe et tempora et dimidium temporis: unum annum esse & duos & dimidium: ac per hoc tres annos & semissem: etiam numero dierum posterius posito dilucessit: aliquādo in scripturis ac mensium numero declaratur. Videntur enī tēpora indiffinite hic dicta lingua latina: sed per dualem numerū dicta sunt quē latini non habent. Sicut autē greci: ita hūc dicūtur habere & hebrei. Sic ergo dicta sunt tempora: tanq̄ dicerētur duo tēpora. Vereri me sane fateor: ne in decem regibus quos tanq̄ decem homines uidetur inuēturus antichristus forte fallamur: atq; ita ille inopinatus adueniat: nō existētibus tot regibus in orbe romano. Quid. n. si numero isto denario uniuersitas regū significata ē: post quos ille uenturus ē: sicut millenario centenario: septenario: significatur plerunq; uniuersitas: & aliis atq; aliis numeris quos nunc commemorare nō est necesse. Alio loco idem Daniel. Et erit inquit tempus tribulatiōis: qualis nō fuit ex quo gens nata ē super terram usq; ad tēpus illud. Et in tempore illo saluabitᵉ populus tuus: omnis qui inuētus fuerit scriptus in libro uite. Et multi dormientiū in terre agere exurgent: hi ī uitam eternam & hi ī opprobrium et in cōfusionē eternā. Et intelligentes fulgebunt sicut claritas firmamenti: & multi ex iustis sicut stelle in secula. Et adhuc illi sentētie euāgelice ē locus ille simillimus: de resurrectiōe dūtaxat corporum mortuorū. Nam qui illic dicti sunt esse in monumētis: ipsi hic dormiētes in terre agere: uel sicut alii interpretati sunt in puluere terre. Et sicut ibi procedent dictum est: ita hic exurgent. Sicut ibi qui bona fecerunt in resurrectionē uite: qui autē mala egerūt in resurrectionē iudicii: ita et isto loco hi in uitam eternam: & hi in opprobrium et in confusionē eternam. Non autem diuersum putetur: q cum ibi positū sit omnes qui sunt ī monumētis: hic nō ait propheta omēs sed multi dormiētiū in terre agere. Ponit. n. aliquādo scriptura pro omnibus multos. Propterea & Abrae dictum est. Patrem multarū gentium posui te: cui tamen et alio loco: in semine tuo inquit benedicentᵉ omnes gentes. De tali aūt resurrectiōe huic quoq; Danieli propheta paulopost dicitᵉ. Et tu ueni et requiesce. Adhuc enī dies in cōpletionē consumatiōis. Et requiesces: et resurges in sorte tua in fine dierū.

In psalmis Dauiticis que de fine seculi huius et de nouissimo dei iudicio prophetant. Ca. xxiiij.

MVlta de nouissimo iudicio dicuntur in psalmis: sed eorum plura transeunter & strictim. Hoc tamen quod de fine huius seculi ē apertissime dictū ibi nequaq̄ silentio preteribo. In principio terram tu fūdasti domine: & opera manuū tuarum sunt celi. Ipsi peribunt tu aūt permanebis: et omnes sicut uestimentū ueterascent. & sicut opertoriū mutabis eos & mutabuntᵉ: tu autē idē ipse es: & anni tui nō deficient. Quid est hoc q Porphirius cum pietatem hebreorum laudaret: q̄ magnus et uerus & ipsis numibus terribilis ab eis colitᵉ deus: christianos ob hoc arguit maxīe stultitie: etiā ex oraculis deorum suoꝝ: q istum mundū dicūt esse periturum. Ecce in literis pietatis hebreorum dicitur deo quē confitente tāto philosopho etiam ipsa numina pborrescunt: opera manuū tuarum sunt celi: ipsi peribūt. Nunqd quādo celi pibūt: mūdus cuius idē celi superior pars ē et tutior nō pibit? Si hec sentētia Ioui displicet: cuius ut philosophus hic scribit uelut grauioris auctoritatis oraculo in christianorū credulitate culpatur: cur nō similiter sapientiam tanq̄ stultitiam culpat hebreoꝝ: in quorum libris piissimis inuenitur. Porro si ī illa sapientia iudeorum que Porphirio tam multum placet: ut eam deorum quoq; suorum uocibus p̄dicet: legitur celos esse

perituros/cur usq̄ adeo uana est ista fallacia/ut in christiãorum fide uel inter cetera
uel pre ceteris detestētur hoc ꝙ in ea mūdus creditur periturus/quo usq; nisi pereunte
celi perire nō possunt:/Et in literis quidem sacris que proprie nostre sunt nō hebreis
nobisq̄ cōmunes/id est in euangelicis & apostolicis libris legit̄/preterit figura huius
mūdi. legitur mūdus transit/legitur celū & terra transibūt/Sed puto ꝙ p̄terit: trāsit:
transibunt: aliq̄to mitius dicta sūt q̄ peribūt/In epistola quoq; Petri apostoli ubi
aqua mūdatus qui tūc erat perisse dictus est mūdus:/satis clarū est: & que mūdi pars
a toto/significata est/& quatinus perisse sit dicta/& qui celi repositi igni reseruādi in
diem iudicii & perditionis hominū impiorū/Et in eo quod paulopost ait ueniet dies
dn̄i ut fur: in quo celi magno impetu transcurrent/elementa aūt ardentia resoluent:
& terra et que in ipsa sunt opera exurentur/Ac deinde subiecit his omnibus pereūtibus
quales uos esse oportet./Possunt illi celi ītelligi perituri: quos dixit repositos igni re/
seruādos/& ea arsura accipi elemēta: que in hac una parte mūdi subsistunt p̄cellosa
et turbulenta/in qua eosdem celos dixit esse repositos: saluis illis superioribus & ī sua
integritate manentibus/in quorum firmamento sunt sidera cōstituta/Nam & illud
quod scriptum est stellas de celo eē casuras/propter quod potest multo probabilius
& aliter intelligi: magis ostendit illos celos eē mā̄suros/si tamē stelle inde sūt casure.
/uel cum tropica sic locutio quod est credibilius/uel in isto uno celo futurum sit utiq;
mirabilius q̄ nunc fit/Unde & illa uirgiliana stella facem ducens multa cum luce
cucurrit: & ideo se condidit silua/Hoc autem quod de psalmo cōmemoraui nullum
celorum uidetur relinquere/quod periturum esse non dixerit/Ubi enī dicitur opera
manuū tuarum sunt celi: ipsi peribunt: q̄ nullum eorum ab opere dei: tam nullū eoꝝ
a p̄ditione secernit/Non enī dignabunt̄ de apostoli Petri locutōe quē uehemēter
oderunt/hebreorū defendere pietatem deorum suorum oratulis approbatā/ut saltē
ne totus mundus periturus esse credatur/sic a toto pars accipiatur in eo quod dictū ē
ipsi peribunt/cum soli celi infimi perituri sunt/queādmodum in apostolica epistola
illa a toto pars accipitur ꝙ diluuio perisse dictus est mundus/q̄uis sola eius cum suis
celis pars una p̄erit./Sed quia hoc q̄d ut dixi nō dignabuntur ne uel apostoli Petri
approbēt sensum/uel tantū cōcedant cōflagratiōi nouissime q̄tum dicimus ualuisse
diluuium/qui nullis aquis nullis flammis totum genus humanum perire cōtendunt.
/Restat ut dicant ꝙ propterea dii eorum hebream sapientiam laudauerunt/q̄a istū
psalmū nō legerant. In psalmo etiam quadragesimonono de iudicio dei nouissimo
intelligitur dictū/Deus manifeste ueniet: deus noster et nō silebit. ignis in cōspectu
eius ardebit: & in circuitu eius tempestas ualida/Aduocabit celū desursum: & terram
discernere populum suum/Congregate illi sanctos eius: qui disponunt testamentum
eius super sacrificia/Hoc nos de domino nostro Iesu christo intelligimus/quem de
celo speramus esse uenturum ad uiuos & mortuos iudicādos/Manifestus enim ueniet
inter iustos et iniustos iudicaturus iuste/q̄ prius uenit occultus ab iniustis iudicādus
iniuste/Ipse inquam manifestus ueniet & non silebit/id est in uoce iudicis euidens
apparebit qui prius cum uenisset occultus ante iudicem siluit/quando sicut ouis ad
immolādum ductus est. et sicut agnus coram tōdente se fuit sine uoce/Queādmodū
de illo per Ysaiā legimus propheratum. & in euangelio uidemus impletū/De igne
uero & tempestate cum in Ysaia propheta tale aliquid tractaremus quomō essent
hec intelligēda iam diximus/Quod uero dictum est aduocabit celū sursum: quoniā
iusti et sancti recte celum appellātur/nimirum hoc est quod ait apostolus: simul cū
illis rapiemur in nubibus obuiam christo in aera/Nam scd̄m litere sup̄ficiem quomō

sursum aduocatur celum quasi possit esse nisi sursum. Quod autem adiunctum est: & terram discernere populú suú: si tantúmodo subaudiat aduocabit id est aduocabit terram nec subaudiatur sursum: hunc uidetur habere sensum sanctum: rectú: fidelé: ut celum intelligatur in eis qui cú illo sunt iudicaturi: terram in eis qui iudicádi sunt. ut aduocabit celum sursum nó hic intelligamus rapiet í aereas: sed in iudiciarias sedes eriget. Potest et illud intelligi aduocabit celú sursum: aduocabit angelos in supernis & excelsis locis cum quibus descédat ad iudiciú faciendum. aduocabit & terram id é homines in terra utiq; iudicandos. Si aút utrunq; subaudiendum é cum dicit & terrá: id é aduocabit & sursum ut iste sit sensus. Aduocabit celú sursum: & terrá aduocabit sursum: nihil melius existimo intelligi q̃ homines qui rapientur obuiá xp̄o in aera: sed celum dictum propter aíás: terram propter corpora. Discernere porro populú suum: quod é nisi per iudicium separare bonos a malis tanq̃ oues ab hedis. Deinde couersio sermonis ad angelos facta é: congregate illi iustos eius. Profecto enim per angelicú ministeriú táta res pagenda é. Si aút querimus quos iustos ei cógregaturi sunt angeli: qui disponunt inquit eius testamentú super sacrificia: hec é omnis uita iustorum: disponere dei testamentú super sacrificia. Aut enim opera misericordie sút super sacrificia id é sacrificiis preponéda iuxta senteńtiá dei dicentis: misericordiá uolo plus q̃ sacrificium: aut si super sacrificia in sacrificiis intelligitur dictum: quomó super terram fieri dicitur qđ utiq; fit í terra. Profecto ipsa opera misericordie sút sacrificia quibus deo placetur: sicut in libro decimo huius operis me disseruisse iam reminiscor. in qbus operibus disponút iusti testamétum dei. Quia propter pmissióes que nouo eius testaméto cótinent: hec faciút. Vnde cógregatis sibi iustis suis: & ad suá dexterá cóstitutis: nouissimo utiq; iudicio dicturus est christus. Venite benedicti patris mei: possidete paratum uobis regnum a cóstitutione mundi. Esuriui ení et dedistis mihi manducare. & cetera. que ibi proferuntur de bonorú operibus bonis: & eoz premiis sempiternis per sententiam ultimam iudicantis.

De pphã Malachye q̃ dei iudiciu vltimũ declarat et q̃s dicat p purificatorias penas facienda mundatio.

PRopheta Malachiel. siue Malachias qui et angelus dictus est: q etiá Esdras sacerdos cuius alia í canóe sút scripta recepta ab aliqbus credit. Ná de illo hác hebreoz opinioné eé dicit Hieronimus: iudiciú nouissimú prophetauit dicés. Ecce ueńt dicit dñs omnipotens: & quis sustinebit dié introitus eius? Aut quis ferre poterit ut aspiciat eú? Quia ipse ingreditur quasi ignis cóflatorii: & quasi herba lauátiú. Et sedebit cóflans & emundans sicut aurum & sicut argentú: & emundabit filios Leui. Et fundet eos sicut aurum et argentum: & erút domino hostias offerentes í iustitia. Et placebit deo sacrificiú iuda et hierusalé sicut diebus pristinis: & sicut ánis pŕoribus. Et accedam ad uos in iudicio: et ero testis uelox super maleficos & super adulteros: et super eos qui iurant in nomine meo médaciter: q fraudát mercedé mercenarios: & opprimunt p potentiam uiduas: & percutiunt pupillos: & peruertút aduene iudiciú: & q me nó timét dicit dominus omnipotés. Quoniá ego dominus sum deus uester & nó mutor. Ex his que dicta sunt uidet euidentius apparere: in illo iudicio quasdam quorúdam purgatorias penas futuras. Vbi ení dicitur: quis sustinebit diem introitus eius: aut quis ferre poterit ut aspiciat eum: qa ipe ingredietur quasi ignis cóflatorii: & quasi herba lauantiú: & sedebit cóflans et emundans sicut aurú et sicut argentum: et emundabit filios Leui: et fundet eos sicut aurum et argentum: qd aliud intelligédú est? Dicit tale aliquid & Ysaias. Lauabit dominus sordes filiorú et filiarum syon: et sanguiné emundabit de medio eorú spiritu iudicii: et spiritu cóbustionis. Nisi forte

sic eos dicendum est emundari a sordibus & eliquari quodãmodo cum ab eis mali per penale iudicium separantur: ut illorũ segregatio atq; damnatio purgatio sit istorũ. quia sine taliũ de cetero commixtione uicturi sunt. Sed cũ dicit et emũdabit filios Leui: & fũdet eos sicut aurũ et argentũ: et erũt domino offerẽtes hostias in iusticia: & placebit domino sacrificiũ iuda & hierusalẽ: utiq; ostendit eos ipsos q emũdabunẽ deinde in sacrificiis iusticie esse domino placituros: ac p hoc ipsi a sua in iusticia mũ/dabuntur in qua domino hostie displicebant: porro in plena perfectaq; iusticia cũ mundati fuerint ipsi erunt. Quid enim acceptius deo tales offerunt: q̃ seipsos? Verũ ista questio de purgatoriis penis: ut diligentius pertractetẽ in tempus aliud differẽda est. Filios autem Leui & iudam & hierusalem: ipsam dei ecclesiam debemus accipere: & nõ ex hebreis tantũ: sed ex aliis etiã gentibus cõgregatam: nec talem qualis nunc est: ubi si dixerimus quia peccatũ non habemus: nos ipsos seducimus & ueritas ĩ nobis nõ est: sed q̃lis tũc erit uelut area p uẽtilationẽ: ita per iudiciũ purgata nouissimũ: eis quoq; igne mũdatis quibus talis mũdatio necessaria est: ita ut nullus omnino sit q sacrificium offerat pro peccatis suis. Omnes enĩ qui sic offerunt profecto in peccatis sunt: pro quibus dimittendis offerunt: ut cum obtulerint acceptumq; deo fuerit: tũc dimittantur. De sacrificiis que sancti offerent deo in plenitudine quomodo diebus pristinis et annis prioribus placuerunt.

vi. VOlens aũt deus ostendere ciuitatẽ suã tũc in ista cõsuetudine nõ futuram: dixit filios Leui oblaturos hostias in iusticia. Non ergo in peccato: ac per hoc nõ p peccato. Unde intelligi potest in eo quod secutus adiũxit atq; ait: Et placebit dño sacrificiũ iuda & hierusalẽ sicut diebus pristinis: et sicut annis prioribus: frustra iudeos sibi scd'm legem ueteris testamenti: sacrificiorũ suorum preterita tempora polliceri. Non enim tũc in iusticia sed in peccatis hostias offerebãt: quãdo pro peccatis p̃cipue ac p̃mitus offerebãt: usq; adeo ut sacerdos ipse quẽ debemus utiq; credere ceteris fuisse iustiorem: scd'm dei mãdatum solet p suis offerre peccatis primũ: deinde pro populi. Quapropter exponere nos oportet quomodo sit accipiẽdum quod dictum est: sicut diebus pristinis & sicut ãnis prioribus. Fortassis enĩ tẽpus illud cõmemorat: quo p̃mi homines ĩ paradiso fuerũt. Tunc enĩ puri atq; integri ab omni sorde ac labe peccati: seipsos deo mũdissimas hostias offerebant. Ceterum ex quo cõmisse preuaricationis causa inde dimissi sũt: atq; ĩ eis humana natura damnata ẽ: excepto uno mediatore & post lauacrum regeneratõis quibusq; adhuc paruulis: nemo mundus a sorde sicut scriptum est: nec infans cuius est uita unius diei super terram. Quod si respõdetur eos etiam merito dici posse offerre hostias ĩ iusticia qui offerũt in fide: iustus enĩ ex fide uiuit: q̃uis seipsum seducat si dixerit se non habere peccatum: & ideo non dicat quia ex fide uiuit: nũquid dicturus est quispiam huius fidei tẽpus illi fini esse coequandũ: quãdo igne iudicii nouissimi mũdabunẽ qui offerunt hostias in iusticia? Ac per hoc: quoniam post talem mundationẽ nullũ peccatũ iustos habituros esse credendũ est: pfecto illud tempus q̃tum attinet ad nõ habere peccatum: nulli tempori cõparãdũ est: nisi quãdo primi homines in paradiso ante p̃uaricationẽ innocẽtissima felicitate uixerunt. Recte itaq; intelligitẽ hoc signatũ esse: cũ dictum est sicut diebus p̃stinis: & sicut ãnis prioribus. Nam & per Ysaiam posteaq̃ celũ nouũ et terra noua pmissa est: ĩ terra cetera que ibi de sanctorũ beatitudine per allegorias & enigmata exeqẽ: quibus expositionẽ cõgruã reddere nos phibuit uitãde longitudinis cura: scd'm dies inquit ligni uite erunt dies populi mei. Quis aũt sacras literas attigit & ignorat ubi deus plantauerit lignũ uite: a cuius cibo sepatis illis hominibus qñ sua eos de padiso

eiecit iniquitas| eidem ligno circūposita ē ignea terribilisq; custodia. Quod si quisq̃ illos dies ligni uite quos cōmēorauit Ysaias ꝓpheta: istos q nūc agunt̄ ecclesie xp̄i dies esse cōtendit| ipsumq; xp̄m lignū uite ꝓphetice dictum| q̄a ipsa ē sapiētia dei de qua Salomon ait lignū uite ē omnibus ãplectentibus eam| nec annos egisse aliquos in paradiso illos primos homines unde tam cito eiecti sunt| ut nullū ibi gignerēt filiū: & ideo nō posse illud tempus intelligi in eo ꝙ dictū est: sicut diebus pristinis| & sicut annis prioribus: istam pretereo questiōem ne cogar qd̄ ꝓlixū est cūcta discutere| ut aliquid horū mãifesta ueritas cōfirmet. Video quippe alterū sensū: ne dies pristinos & ãnos priores carnalium sacrificiorū nobis pro magno munere p ꝓphetã credamus fuisse promissos. Hostie nanq; ille ueteris legis que de pecoribus immaculatis ac sine ullo prorsus uicio iubebant̄ offerri| significabant homines sanctos q̄lis solus inuētus est xp̄s sine ullo omnino peccato. Proinde quia post iudicium cū fuerint etiã igne mūdati q eiusmodi mūdatōe sunt digni| & in omnibus sanctis nullū inuenietur oīo peccatum| atq; ita seipsos offerēt in iusticia| ut tales hostie omnimō immaculate ac sine ullo uicio sint| future erūt profecto sicut diebus pristinis| & sicut annis ꝑoribus: quãdo ī umbra huius rei future mūdissime hostie offerebant̄| Hec erit nãq; mūdicia tūc ī immortali carne ac mēte sãctorū| que figurabatur ī illarū corporibus bestiarū. Deinde propter eos qui nō mūdacione sed damnacione sunt digni| & accedam inq̄t ad uos in iudiciū: & ero testis uelox super maleficos & super adulteros| & cetera. q̄bus damnabilibus enumeratis criminibus addidit| quoniã ego dominus deus uester & nō mutor| Tanq̃ diceret. cū uos mutauerit in deterius culpa uestra: & in melius gratia mea: ego nō mutor. Testem uero se dicit futurum: quia in iudicio suo non indiget testibus| Eūq; uelocē siue quia repente uēturus est| eritq; iudiciū ipso inopinato eius aduentu celerrimum| quod tardissimum putabatur| siue quia ipsas cōuincet sine ulla sermonis ꝓlixitate cōscientias| In cogitatōibus enī sicut scriptū est impii īterrogatio erit| Et apostolus: cogitationibus inquit accusantibus uel etiam excusantibus: in die qua iudicabit deus hominum occulta scd̄m euangelium meum per Iesum christum. Etiam sic ergo dominus futurus ītelligēdus ē testis uelox| cū sine mora reuocaturus est in memoriã unde cōuincat puniatq; cōscientiam. De separatione bonorum et malorum per quã nouissimi iudicii di[...] declarat. Ca. xxvii.

Illud etiam quod aliud agens in octauodecimo libro ex isto ꝓpheta posui| ad iudicium nouissimum pertinet ubi ait| Erunt mihi dicit dominus omnipotens in die in qua ego faciam in acquisitionem: et eligam eos sicut elegit homo filium suum qui seruit ei| Et cōuertar & uidebitis qd sit inter iustū & iniustū: & inter seruientem deo et eum qui non seruit ei. Quia ecce dies uenit ardens sicut clibanus: & comburet eos| Et omnes erūt aliēigene & uniuersi qui faciunt iniquitatē stipula| & succendet eos dies ueniēs dicit dn̄s om̄ipotēs: & nō reliquet̄ eis radix neq; ramus| Et orietur uobis q timetis nomen meū sol iusticie: & sanitas in pēnis eius| & egrediemini & salietis sicut dituli de uinculis relaxati| & cōculcabitis iniquos: & erūt sub pedibus uestris cinis dicit dominus om̄ipotēs. Hec distãtia premiorū atq; pōderū uel pena ꝶ iustos dirimens ab iniustis| que sub isto sole in huius uite uanitate nō cernit̄| q̃ndo sub illo sole iusticie in illius uite manifestatiōe clarebit. Tunc profecto erit iudiciū quale nunq̃ fuit. De lege Moysi spiritaliter intelligenda ne in damnabilia murmura [...] incurrat. Ca. xxviii.

Quod uero subiungit idem propheta:| memētote legis Moysi serui mei quam mãdaui ei ī oreb ad omnē israel:| ꝑcepta et iudicia: oportune cōmemorat post hoc declaratum tam magnū futurū inter obseruatores legis cōtemptoresq; discrimen

simul etiam ut discant legem spiritualiter intelligere & inueniant in ea christũ per quem iudicem est facienda inter bonos et malos ipsa discretio. Non enĩ frustra idem dominus ait iudeis: si crederetis Moysi crederetis et mihi. De me .n. ille scripsit. Carnaliter quippe accipiendo legem & eius ꝓmissa terrena rerum celestium esse figurã nescientes in illa murmura corruerunt ut dicere auderent uanus est q deo seruit. Et quid ãplius quia custodiuimus mãdata eius & qa supplices ambulauimus ante faciẽ domini omnipotẽtis. Et nunc nos beatos dicimus alienos: & edificantur omnes qui faciunt iniquitatẽ. Quibus eorum uerbis quodãmodo propheta cõpulsus ẽ nouissimũ pronũciare iudicium: ubi mali nec falso saltem sint beati: sed apertissime appareant miserrimi & boni nulla tempali saltẽ miseria laborẽt sed clara ac sẽpiterna beatitudine pfruãtur. Dixerat quippe istoꝝ talia quedam uerba: etiam superius dicentium omnis qui malum facit: bonus est in conspectu domini & tales ei placent. Ad hec inq̃ cõtra dominũ murmura puenerunt: legẽ Moysi accipiendo carnaliter. Vnde & ille in psalmo septuagesimosecũdo pene cõmotos dicit fuisse pedes suos: & effusos gressus suos utiq; in lapsum quia zelauit ĩ peccatoribus pacẽ peccatorũ intuens. ita ut inter cetera diceret. Quomodo sciuit deus: et si est scientia in altissimo? Diceret etiã: nũqd uane iustificaui cor meũ: & laui inter innocentes manus meas. Vt autẽ solueret hãc difficillimã questionem: que fit cum boni uidentur eẽ miseri et felices mali: hoc inqt labor est ãte me donec intrẽ in sanctuariũ dei: et intelligã in nouissima. In nouissiõ quippe iudicio nõ sic erit: sed apta iniquorum miseria & aperta felicitate iustorum: lõge q̃ nunc ẽ aliud apparebit.

aduentu Helie an iudicium eius predicationem scripturarum secreta reserante iudei conuerterent ad xpm

Cum autẽ ãmonuisset et meminisset legis Moysi: quoniã preuidebat eos multo adhuc tẽpore nõ eã spiritualiter sicut oportuerat accepturos cõtinuo subiecit. Ecce ego uobis mittã Heliam thesbiten anteq̃ uẽiat dies domini magnus & illustris: qui cõuertet cor patris ad filium & cor hominis ad proximũ suum ne forte ueniens pcutiã terram penitus. Per hũc Heliã magnũ mirabileq; ꝓphetã: exposita sibi lege ultimo tempore ante iudicium iudeos in christum uerũ id est ĩ christum nostrũ esse credituros celeberrimum est in sermonibus corporibusq; fidelium. Ipse quippe ante aduentum iudicis saluatoris nõ immerito speratur esse uenturus qui etiã nũc uiuere nõ immerito creditur. Curru nãq; igneo raptus est de rebus humanis: qđ euidẽtissime sancta scriptura testatur. Cum uenerit ergo exponẽdo legem spiritualiter quam nũc iudei carnaliter sapiũt: cõuertet cor patris ad filiũ: id ẽ cor patrũ ad filios. Singularẽ qppe ꝓ numero plurali interꝑtes .lxx. posuerũt. Et ẽ sensus: ut filii etiã sic ĩtelligãt legem id est iudei: queadmodũ eam patres intellexerũt id est ꝓphete in qbus erat & ipse Moyses. Sic enĩ cor patrum conuertetur ad filios cũ intelligentia patrũ pducetur ad intelligentiam filiorũ & cor filiorum ad patres eorum dum in id quod senserunt illi cõsentiant et isti. Vbi & .lxx. dixerunt: et cor hominis ad proximũ suũ. Sunt.n. inter se ualde proximi patres et filii. Quanq̃ in uerbis .lxx. ĩterpretũ qui prophetice sunt interpretati potest alius sensus ideq; lectioni cõgruens inueniri: ut intelligatur Helias cor dei patris cõuersurus ad filium. edocẽdo q̃ pater diligat filium ut et iudei quẽ prius oderant eundem diligant q noster ẽ christus. Iudeis enĩ nunc auersum cor habet deus a xp̃o nostro qa nõ putãt eũ deũ esse neq; dei filiũ. Eis ergo tũc cor eius cõuertetur ad filium: cum ipsi cõuerso corde didicerunt dilectionẽ patris in filiũ. Quod uero seqtur et cor hominis ad proximũ suum id est cõuertet Helias cor hominis ad proximũ suum quid melius intelligitur q̃ cor hominis ad hominẽ xp̃m? Cum enim sit

in forma dei deus noster: formā serui accipiens: esse etiā dignatus est noster ꝓximus. Hec ergo faciet Helias: ne forte inquit ueniā & ꝑcutiā terram penitus. Terra sūt.n. qui terrena sapiunt: sicut iudei carnales usq; nunc: ex quo uicio cōtra deum murmura illa uenerunt: quia mali ei placent: & uanus est qui deo seruit.

cum deus legitur ... [illegible] ... xpi ... [illegible] ... sed ex ꝓbusta ... imonys ... dns deus ... [illegible] ... nō dubi ... qd ip̄ ... christus. ... xxx

MVlta alia sūt scripturaꝝ diuinarū testimōia de nouissiō iudicio dei: que si oīa colligam nimis lōgum erit. satis ergo sit ꝙ et nouis & ueteribus literis sacris hoc prenūtiatum esse probauimus: per christum futurum eē iudiciū: id est iudicem xp̄m de celo esse uēturū: nō tam ueteribus q̄ nouis euidenter expressū: propterea quia cū ibi dicit̄ dominus deus esse uēturus: uel dominū deū dicit̄ esse uenturū: nō cōsequēter intelligit̄ christus. dominus enī deus: & pater est & filius et spiritus sāctus. Neq; hoc tamē intestatum nos relinquere oportet. Primo itaq; demōstrandū est quēadmodū Iesus christus tanq̄ dominus deus loquatur in propheticis libris: & tamē Iesus christus euidenter appareat: ut et quādo nō sic apparet: & tamē ad illud ultimū iudiciū dn̄s deus dicit̄ esse uēturus: possit Iesus christus itelligi. Est locus apud Ysaiam ꝓphetā: qui hoc qđ dico euidēter ostēdit. Deus.n.p ꝓphetā: audi me inquit Iacob & israel quē ego uoco. Ego sū ꝑmus & ego i sēpiternū: manus mea fūdauit terrā: & dextera mea celū firmauit. Vocabo eos et stabunt simul: & cōgregabūtur omnes & audiēt. Quis eis nuntiauit hec. Diligens te feci uolūtatem tuam super babilonē: ut auferrē semen chaldeorū. Et locutus sum: & ego uocaui. adduxi eum & prosperā feci uiam eius. Accedite ad me & audite hec. Non a principio in abscōdito locutus sum: quādo. fiebant ibi eram. Et nunc dominus deus misit me: & spiritus eius. Nempe ipse est qui loquebatur sicut dominus deus: nec tamē intelligeret̄ Iesus christus: nisi addidisset & nunc dominus deus misit me & spiritus eius. Hoc enī dixit scd̄m formam serui de re futura: p̄teriti temporis utens uerbo: quēadmodum apud eūdem prophetam legitur: sicut ouis ad immolandum ductus ē. Non enī ait ducet̄: sed pro eo quod futurū erat preteriti temporis uerbū posuit: & assidue ꝓphetia sic loquit̄. Est & alius locus apud Zachariā qui hoc euidēter ostendit: ꝙ omnipotētem misit omnipotens. Quis: quē: nisi deus pater deum filiū: Nam & ita scriptū ē. Hec dicit omnipotēs. Post gloriam misit me sup gentes que spoliauerūt uos: qa qui tetigerit uos: quasi qui tāgit pupillā oculi eius. Ecce ego īferam manū meā super eos. & erūt spolia his qui seruierāt eis: & cognoscetis quia dominus omnipotens misit me. Ecce dicit dominus deus omnipotēs a domino omnipotente se missum. Quis hic audeat intelligere nisi christū loquentē: scilicet ouibus que perierāt domus israel. Ait nanq; in euangelio: non sum missus nisi ad oues que perierūt domus israel: quas hic cōparauit pupille oculi dei: ꝓpter excellē/tissimū dilectionis affectum: ex quo genere ouiū etiam ipsi apostoli fuerūt: sed post gloriam utiq; resurrectōis sue: que anteq̄ fieret ait euangelista Iohānes: nōdum erat spiritus datus: quia Iesus nondum fuerat glorificatus: etiam super gentes missus est in apostolis suis: ac sic impletum est qđ in psalmo legitur. Erues me de cōtradictōnibus populi: cōstitues me in caput gentiū. Ut qui spoliauerant israelitas: quibusq; israelite seruierāt quādo sūt gētibus subditi: nō uicissim eodē modo spoliarent̄: sed ipsi spolia fierent israelitarum. Hoc enī apostolis ꝓmiserat dicēs: faciā uos piscatores hominū. Et uni eoꝝ. Iam ex hoc inquit homines eris capiēs. Spolia ergo fierēt: sed in bonū: tanq̄ erepta uasa illi forti: sed fortius alligato. Item p eundē prophetam dominus loquēs: & erit inqt in die illa querā auferre oēs gentes que ueniūt cōtra hierusalem: &

effundã sup domũ Dauid & sup habitatores hierusalẽ spiritũ gratie & misericordie:
& aspicient ad me pro eo ꝙ insultauerunt & plangent super eo planctum q̃si super
carissimũ: et dolebunt dolore quasi sup unigenitum. Nunqd nisi dei est auferre oẽs
gẽtes inimicas sancte ciuitatis hierusalem: que ueniunt cõtra eã id est cõtrarie sũt ei?
Vel sicut alii sunt interpretati ueniunt super eam: id est ut eã sibi subiciant aut sup
domum Dauid effũdere & super habitatores eiusdẽ ciuitatis spiritũ gratie & miseri/
cordie. Hoc utiq; dei est: & ex persona dei dicit̃ ꝑ prophetam & tamen hunc deum
tam magna et tam diuina facientẽ seipsũ xp̃s adiũgendo ostendit atq; dicendo. Et
aspiciẽt ad me pro eo ꝙ insultauerũt: & plãgent sup eo planctũ q̃si super carissimũ
siue dilectum: et dolebũt dolore quasi super unigenitũ. Penitebit qppe iudeos in die
illa etiã eos q accepturi sũt spiritũ gratie & misericordie: ꝙ in eius passiõe isultauerũt
xp̃o: cũ ad eum aspexerĩt in sua maiestate uenientẽ: eumq; esse cognouerint quem
prius humilem in suis parentibus illuserunt: q̃uis et ipsi parentes eorum tante illius
impietatis auctores resurgentes uidebunt eum: sed puniẽdi iam nõ adhuc corrigẽdi.
Non itaq; hoc loco ipsi intelligendi sunt: ubi dictũ est & effũdam sup domũ Dauid
& super habitatores hierusalem spiritum gratie & misericordie & aspicient ad me ꝓ
eo ꝙ insultauerunt: sed tantum de illoꝝ stirpe uentẽtes: qui per Heliam illo tempe
credituri sunt. Sed sicut dicimus iudeis uos occidistis xp̃m: q̃uis parentes eorum hoc
fecerunt: sic et isti se dolebũt fecisse quodãmodo qđ fecerunt illi ex quorum stirpe
descẽdũt. Quãuis ergo accepto spiritu gratie & misericordie iã fideles nõ damnabũt̃
cũ impiis parentibus suis: dolebũt tamẽ tanq̃ ipsi fecerĩt qđ illi fecerunt. Non igitur
dolebũt reatu criminis: sed pietatis affectu. Sane ubi dixerũt .lxx. iterp̃tes & aspiciẽt
ad me pro eo ꝙ insultauerunt: sic iterpretatũ est ex hebreo & aspicient ad me quẽ
cõfixerunt. Quo quidem uerbo euidẽtius xp̃s crucifixus apparet. Sed illa insultatio
quã .lxx. ponere maluerunt: eius uniuerse non defuit passioni. Nam et detento: et
alligato: & adiudicato: & opprobrio ignominiose uestis induto & spinis coronato &
calamo in capite ꝑcusso: & irridenter fixis genibus adorato et crucem suam portãti:
& in ligno iam pẽdenti utiq; insultauerũt. Proinde interp̃tationẽ nõ sequẽtes unã:
sed utranq; iũgentes: cum et insultauerunt & cõfixerunt legimus plenius ueritatem
dominice passionis agnoscimus. Cum ergo in propheticis literis ad nouissimũ iudiciũ
faciendum deus legitur esse uenturus & si eius alia distinctio nõ ponat̃: tantũmodo
ꝓpter ipsũ iudicium xp̃s debet intelligi quia et si ipse pater iudicabit: ꝑ aduentũ tñ
filii hominis iudicabit. Nã & ipse ꝑ sue p̃sentie manifestationẽ nõ iudicabit quenq̃:
sed omne iudiciũ dedit filio q̃a mãifestabit̃ hõ iudicaturus sicut homo ẽ iudicatus.
Quis est enĩ alius de quo itẽ deus loquit̃ per Ysaiam sub nomine Iacob & israel: de
cuius semine corpus accepit. Quod ita scriptũ est. Iacob puer meus: suscipiam illum:
israel electus meus assumpsit illũ aĩma mea dedi spiritum meũ in illũ: iudiciũ gẽtibus
ꝓferet. Nõ clamabit neq; cessabit: neq; audiet̃ foris uox eius. Calamũ quassatũ nõ
cõteret: & linũ fumigãs nõ extiguet: sed iueritate ꝓferet iudiciũ. Refulgebit & nõ
cõfrigetur: donec ponet in terra iudiciũ & i nomĩe eius gẽtes sperabũt. In hebreo nõ
legit̃ Iacob: & israel: sed quod ibi legit̃ seruus meus. nimirũ .lxx. iterp̃tes admonere
uolẽtes q̃tenus accipiẽdũ sit q̃a scilicet ꝓpter formã serui ẽ dictũ in qua se altissimus
humillimũ prebuit: ipsius hoĩs nomẽ ad eũ significandũ posuerũt de cuius genere
eadẽ serui forma suscepta est. Datus est in eum spiritus sanctus: quod columbe specie
euangelio teste mõstratum est. Iudiciũ gentibus ꝓtulit: quia prenũtiauit futurũ qđ
gentibus erat occultũ. Mansuetudĩe non clamauit: nec tamẽ in predicanda ueritate

cessauit. sed nó est audita foris uox eius nec audietᷓ: quãdo quidem ab eis qui foris ab eius corpore sũt precisi: nó illi obeditur. ipsosq; suos persecutores iudeos: qui calamo quassato pdita integritate: & lino fumãti amisso lumine cóparati sũt. Nó cótriuit: nó extinxit: quia pepercit eis qui nondũ uenerat eos iudicare sed ab eis iudicari. In ueritate sane iudiciũ protulit: predicẽs eis quãdo puniendi essent: si in sua malignitate persisterent. Refulsit in monte facies eius id est in orbe fama eius: nec cófractus siue cótritus est: quia nec in se nec in ecclesia sua ut esse desisteret psecutoribus cessit. Et ideo nó est factum nec fiet qđ inimici eius dixerũt uel dicũt: quãdo morietᷓ & pibit nomen eius. donec ponat in terra iudiciũ. Ecce manifestatum est quod abscóditum querebamus. Hoc est nouissimũ iudiciũ qđ ponet in terra cum ipse uenerit de celo: de quo iam uidemus impletum quod hic ultimũ positum ē: & in nomine eius gentes sperabunt. Per hoc certe quod negari nó potest: etiã illud credatur qđ impudenter negatur. Quis enĩ speraret ꝙ etiam hi qui nolunt adhuc credere in xp̃m iã nobiscũ uident: & cũ negare nó possunt dẽtibus suis frendent & tabescunt? Quis inq̃ speraret gentes in christi nomine speraturas esse: qñ tenebatur: ligabatur: cedebatᷓ: illudebatᷓ & crucifigebatur: quãdo et ipsi discipuli spẽ pdiderũt quã in illo habere iã ceperãt? Quod tunc uix unus latro sperauit in cruce: nũc sperant gentes longe lateq; diffuse. et ne in eternum moriantᷓ: ipsa in qua ille mortuus est cruce signantur. Nullus igitur uel negat uel dubitat: p Iesum xp̃m tale q̃le istis sacris literis pnuntiatᷓ nouissimum futurũ esse iudiciũ: nisi qui eisdẽ literis nescio qua incredula animositate seu cecitate nó credit: que iam ueritatẽ suam orbi demóstrauere terrarũ. In illo itaq; iudicio uel circa illud iudicium: has res futuras esse didicimus. Heliam tesbithen: fidem iudeorũ: antichristũ psecuturũ: xp̃m iudicaturum: mortuoꝝ resurrectionẽ: bonoꝝ malorũq; direptionẽ: mũdi cóflagrationẽ eiusdemq; renouationẽ. Que omnia quidem uẽtura esse credendũ est: sed quibus modis & quo ordine ueniant: magis tunc docebit rerum experientia: q̃ nũc ad pfectum hominũ intelligẽtia ualet cóseq. Existimo tamẽ eo quo a me cómemorata sunt ordine eẽ uentura. Duo nobis ad hoc opus ptinẽtes reliq sunt libri: ut adiuuante domino pmissa cópleamus: quorũ primus erit de malorum suppliciis: alius de felicitate iustoꝝ. In qbus sicut deus dictauerit argumẽta refellentᷓ humana: que contra predicta ac pmissa diuina sapiẽter sibi miseri reddere uidentᷓ: et salubris fidei nutrimẽta uelut falsa & ridenda cótemnũt. Qui uero scđm deũ sapiũt: omnia que incredibilia uidentᷓ hominibus: et tamẽ scripturis sãctis quarũ iã ueritas multis modis asserta ē cótinentᷓ: maximũ argumẽtũ tenẽt ueracẽ dei omnipotẽtiã: quem certũ nullomó habẽt in eis potuisse mentiri: et posse facere quod impossibile ē infideli.

AVRELII AVGVSTINI. LIBER. XXI. INCIPIT

de ordine disputationis: q̃ prius differendũ est: de ppetuo supplicio dãnatoꝝ cũ diabolo

Cum per Iesum christum dominũ nostrum iudicem uiuorum ac mortuorum ad debitos fines ambe puenerit ciuitates quaꝝ ē una dei altera diaboli: cuiusmõi sit futurũ suppliciũ diaboli & omnium ad eum ptinẽtium: in hoc libro a nobis quantum ope diuina ualebimus diligẽtius disputandum est. Ideo autem hunc tenere ordinẽ malui: ut postea disserã de felicitate scóꝝ: quoniam utriq; cum corporibus erunt & incredibilius uidetᷓ eẽ in eternis cruciatibus durare corpa: q̃ sine ullo dolore in eterna beatitudine pmanere. Ac per hoc cum illam penam nó debere esse incredibilẽ demóstrauero: adiuuabit me plurimum: ut multo facilius omni earens molestia immortalitas corporis in sanctis

futura credat. Nec a diuinis ordo iste abhorret eloquiis: ubi aliquādo quidē bonorū beatitudo prius ponit: ut est illud qui bona fecerunt in resurrectionē uite: qui autē mala egerūt in resurrectionē iudicii. Sed aliqñ & posterius: ut est mittet filius hoīs angelos suos: & colligent de regno eius omnia scandala: & mittent in caminum ignis ardētis. illic erit fletus & stridor dētiū. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui. Et illud: sic ibunt impii in eternū suppliciū: iusti autem ī uitam eternā. Et in pphetis quod cōmemorare longū est: nūc ille nūc iste ordo si quis inspiciat īuenit. Sed ego istū qua causa elegerī dixi.

QVid igit ostendā unde cōuincant increduli: posse humana corpora animata atq; uiuentia nō solū nunq̄ morte dissolui: sed ī eternoꝝ quoq; ignium durare tormentis. Nolūt enim hoc ad omnipotētis nos referre potentiā: sed aliquo exēplo persuaderi sibi flagitant. Quibus si respōdebimus esse animalia pfecto corruptibilia quia mortalia: que tamen in mediis ignibus uiuant: nōnullū etiā genus uermium in calidarū aquarum scaturigine reperiri: quarū feruorē nemo impune cōtrectat: illos autem nō solū sine ulla sui lesione ibi esse: sed extra esse nō posse: aut nolunt credere si ostendere nō ualemus: aut si ualuerimus suis oculis demōstrare: res ipsas siue p testes idoneos edocere: nō satis hoc eē ad exemplū rei de qua questio est: eadem īfidelitate contendent. quia hec animalia nec semp uiuunt: & in illis feruoribus sine doloribus uiuūt. sue quippe nature cōuenientibus uegetant: nō cruciant elementis. q̄si non incredibilius sit uegitari quā cruciari talibus rebus. Mirabile ē enī in ignibus dolere & tamē uiuere: sed mirabilius in ignibus uiuere nec dolere. Si autē hoc creditur: cur non & illud.

SEd nullū ē corpus inquīt qd̄ dolere possit nec mori possit. Et unde hoc scimus? Nā de corporibus quis certus est demonū utrū in eis doleant: quādo se affligi magnis cruciatibus cōfitentur. Quod si confitentur terrenū corpus solidū scilicet atq; cōspicuū nullū eē: atq; ut uno potius id nomine explicē nullā esse carnē que dolere possit moriq; nō possit: quid dicit aliud nisi qd̄ sensu corporis homines & experiētia collegerunt. Nullam nanq; carnē nisi mortalē sciunt. Et hec est tota eorum ratio: ut quod experti nō sunt: nequaq̄ esse posse arbitrētur. Nam cuius rationis ē dolorē facere mortis argumētum: cū uite potius sit indicium. Et si enī querimus utrū semper uiuere possit: certum tamē est uiuere omne quod dolet: doloremq; omnem nisi ī re uiuente esse nō posse. Necesse ē ergo ut uiuat dolens: nō est necesse ut occidat dolor: quia nec corpora ista mortalia & utiq; moritura omnis dolor occidit. Vt aūt dolor aliquis possit occidere: illa causa est: quoniam sic est anima cōnexa huic corpori: ut summis doloribus cedat atq; discedat. Quoniam & ipsa cōpago mēbroꝝ atq; uitaliū sic infirma est: ut eam uidelicet que magnū uel summum dolorem facit non ualeat sustinere. Tunc autem tali corpori anima et eo modo cōnectetur ut illud uinculum sicut nulla temporis lōgitudine soluitur: ita nullo dolore rumpatur. Proinde etiam si caro nunc talis nulla est que sensum doloris perpeti possit: morteq; non possit: erit tamen tūc talis caro qualis nūc nō ē. Nō enim nulla sed sempiterna mors erit: quādo nec anima uiuere poterit deum nō habēdo: nec doloribus corporis carere moriendo. Prima mors animam nolentem de corpore pellit: secunda mors animā nolentē tenet in corpore. Ab utraq; morte communiter id habetur: ut quod nō uult anima de suo corpore patiatur. Attēdunt autem isti cōtradictores: nullam nunc esse carnem que dolorem pati possit: mortemq; nō possit: et nō attendunt tamē aliquid tale esse qd̄ corpore maius sit. Ipse quippe animus cuius presentia corpus uiuit & regit: & dolorē

pati potest & mori non potest. Ecce inuenta res est: que cum sensum doloris habeat: imortalis est. Hoc igitur erit tunc etiam in corporibus damnatorum quod núc esse scimus in animis omniú. Si autem diligentius consideremus: dolor qui dicit corporis magis ad animam pertinet. Anime eni est dolere nó corporis: etiam quádo ei dolédi causa existit a corpore: cú in eo loco dolet ubi leditur corpus. Sicut eni dicimus corpa sentiétia & corpora uiuentia: cum ab anima sit corporis sensus & uita: sita & corpora dicimus & dolentia cum dolor corporis nisi ab anima esse nó possit. Dolet itaq; aía cú corpe: in eo eius loco ubi aliqd cótigit ut doleat. Dolet & sola quis in corpore sit: cum aliqua causa etiam inuisibiliter tristis est ipsa in corpore incolumi. Dolet enim nó in corpore cóstituta. Nam utiq; dolebat diues ille apud inferos quádo dicebat: crucior in hac flámal. Corpus aút nec ex aíe dolet: nec aíatú sine aiá dolet. Si ergo a dolore argumẽtú recte sumeret ad mortẽ: ut ideo mors possit accidere qa potuit o ccidere & dolor: magis ad animá mori ptineret ad quá magis ptinet et dolere. Cú illa uero que magis dolere potest nó possit mori: qd momẽti aufert cur illa corpora qm í doloribus sút futura ideo moritura etiá eẽ credamus? Dixerút quidá platonici: ex terrenis corporibus moribúdisq; mẽbris esse anime & metuere: et cupere: & dolere atq; gaudere. Unde uirgilius Hinc inquit. i. ex moribundis terrenis corporis mẽbris: metuút: cupiút: dolẽtq; gaudẽtq;. Sed cóuicimus eos in. xii. huius operis libro habere animas scḋm ipsos ab omni etiam corporis labe purgatas: dirá cupiditatẽ qua rursus incipiunt in corpora uelle reuerti. Ubi autem potest eẽ cupiditas: pfecto etiá dolor potest. Frustra qppe cupiditas siue nó puenićdo quo tendebat: siue amittendo quo puenerat: uertitur in dolorem. Quapropter si anima que uel sola uel dolet maxie: habet tamẽ quádam pro suo modo immortalitatẽ suam: nó ideo mori poterunt illa corpora quia dolebunt. Postremo si corpa faciunt ut anime doleant: cur eis dolorẽ possunt mortem uero inferre nó possunt: nisi quia nó est cósequés ut mortem faciat quod dolorem facit. Cur ergo incredibile est ita ignem illis corporibus dolorẽ posse inferre nó mortẽ: sicut ipsa corpora dolere animas faciunt: quas tamẽ nó ideo mori cogunt? Non est igit necessarium future mortis argumentú dolor.

Quomodo consideratio doceat posse mori excruciatus [illegible]

Quapropter sicut scripserút q naturas animaliú curiosius indagarút: salamádra in ignibus uiuit: & quidá notissimi sicilie mótes: qui tanta tẽporis diuturnitate atq; uetustate usq; nunc et deinceps flámis estuant: atq; integri pseuerát: satis idonei testes sunt nó omne quod ardet absumi: & anima iudicat nó oẽe qḋ dolere potest posse etiam mori. Quid adhuc a nobis rerú poscunt exempla: quibus doceamus nó esse incredibile ut hominú corpa sempiterno supplitio punitorum: et í igne animá nó amittant: & sine detrimẽto ardeant: et sine interitu doleát. Habebit eni túc ista carnis substátia qualitatẽ suá ab illo inditam: q tam miras & uarias tot rebus indidit quas uidemus: ut eas quia multe sunt non miremur. Quis enim nisi deus creator oím dedit carnis pauonis mortui ne putresceret? Quod cú auditu incredibile uideretur: quátum uisum est decerptum iussimus seruari. Quod post dierum tantú spatiú qnto euenit ut apud cartaginẽ nobis cocta apponeret hec auis: de cuius pectore pulparú alia caro cocta quecúq; putresceret plató atq; oblatú: nihil nostrú offẽdit olfatú. Itemq; repositum est post dies amplius q trigita: idem quod erat inuẽtum est. Idẽq; post annum: nisi q aliquantum corpulentie siccioris & cótractioris fuit. Quis palee dedit uel tam frigidá uim: ut obrutas niues seruet: uel tá feruidá: ut poma ímatura maturet. De ipso igne mira quis explicet? Quo queq; adusta nigrescunt: cum ipe sic

lucidus: et pene oīa que ambit & lābit colore pulcerrimus decolorat, atq; ex pma fulgida carbonem teterrimū reddit. Neq; id quasi regulariter diffinitum est. Nam ex contrario lapides igne cādēte percocti: & ipsi fiunt candidi: & quāuis ille magis rubeat: illi albido colore nitescāt. congruit tamē illi luci quod album est sicut nigrū tenebris. Cum itaq; ignis in lignis ardeat ut lapides coquat: cōtrarios habet nō in cōtrariis rebus effectus. Et si enī lapides & ligna diuersa sint: contraria tamē non sunt: sicut album & nigrum: quorum in lapidibus unum facit: alterū in lignis: clarus illos clarificans: hec obfuscās: cum in illis deficeret nisi ī istis uiueret. Quid in carbonibus? Nonne miranda est & tanta infirmitas ut ictu leuissimo frangantˀ: pressu facillimo cōterantˀ: & tāta firmitas ut nullo humore corrūpātˀ: nulla etate uincantˀ: usq; adeo ut eos substernere soleant qui limites figūt: ad cōuincēdum litigatorem: quisqs post quātalibet tempa extiterit: fixūq; limitē non esse cōtenderit. Quis eos ī terra hūida infossos ubi ligna putrescerent: tam diu durare incorruptibiliter posse nisi rerum ille corruptor ignis efficiat? Intueātur etiā miraculū calcis. Excepto eo de quo iā satis diximus ꝙ igne candescat quo alia tetra redduntur: occultissime etiam ab igne ignē cōcipit. Cumq; iam gleba tangentibus frigida sit: ignem tam latenter seruat: ut nulli nostro sensui prorsus appareat: sed cōpertus experimento etiam dum non apparet: sciatur inesse sopitus. Propter quod eam uiuā calcem loqmur: uelut ipse ignis latens anima sit inuisibilis uisibilis corporis. Iam uero q̄ mirum est ꝙ cum extinguitur tunc accēditˀ? Ut.n. occulto igne careat aqua ei infūditur: aqua ue perfunditur. Et cum ante sit frigida: inde feruescit unde feruentia cuncta frigescūt. Ergo uelut expirāte illa gleba: discedens ignis qui latebat apparet: ac deinde tanq̄ mortua sic frigida ē ut adiecta unda nō sit arsura: & quam calcem uocabamus uiuam: uocemus extinctam. Quid est qd̄ huic miraculo addi posse uideatˀ? Et tamē additˀ. Nam si nō adhibeas aquā sed oleum: quod magis fomes est ignis: nulla eius pfusione uel infusiōe feruescat. Hoc miraculū si de indico lapide legeremus siue audiremus: & in nostrū expimentū uenire nō posset: profecto aut mēdaciū putaremus aut certe granditer miraremur. Quarum uero rerum ante oculos nostros quotidiana documēta uersantˀ: nō genere minus mirabili sed ipsa assiduitate uilescunt: ita ut ex ipsa india que remota est pars orbis a nobis: desiereūs nōnulla mirari que ad nos potuerūt mirāda pduci. Adamātē multi apud nos habent: & maxime aurifices insignitoresq; lapidē gēmarū: q lapis nec ferro nec igni: nec alia ui ulla pbibetˀ pter hircino sanguine uinci. Sed qui eū habēt atq; nouerunt: nunqd ita mirantˀ ut hi quibus primū potētia eius ostenditˀ? Quibus autē nō ostenditˀ: fortasse nō credūt: aut si credūt inexperta mirantˀ. Et si cōtigerit experiri: adhuc quidē mirantur insolita: sed assiduitas experiendi paulatim subtrahit admiratiōis incitamentum. Magnetem lapidem nouimus mirabilē ferri esse raptorē. quod cum primū uidi uehementer inhorrui. Quippe cernebā a lapide ferreū anulū raptū atq; suspensum. Deinde tanq̄ ferro quod rapuerat uim dedisset suā: cōmunēq; fecisset: idem q; anulus admotus ē alteri: eūq; suspēdit. atq; ut ille prior lapidi: sic alter anulus priori anulo coherebat. Accessit illi eodem modo tertius: accessit et quartus. Iamq; sibi p mutua cōnexis circulis nō īplicatoꝝ intrinsecus: sed extrīsecus adherētiū: quasi catena pepēderat anulorū. Quis istam uim lapidis nō stuperet: que illi nō solū inerat: uerum etiam per tot suspēsa transibat: & inuisibilibus ea uinculis subligabat. Sed multo est mirabilius: quod a fratre et coepiscopo meo Seuero milleuitano: de isto lapide comperi. Seipsum nanq; uidisse narrauit: quemadmodū Bathanus comes quondam affrice cum apud eum cōuiuaretur episcopus: eundem ptulerit lapidem &

tenuent sub argento ferrūq; super argentū posuerit. Deinde sicut subter mouebat manū qua tenebat lapidē: ita ferrum desup mouebatur: atq; argēto medio nihilq; patienti: cōcitatissimo cursu ac recursu infra lapis ab homine: supra ferrū rapiebatur a lapide. Dixi quod ipse cōspexi: dixi quod ab illo audiui: cui tanquam ipē uiderim credidi. Quid etiā de isto magnete legerim dicā. Quādo iuxta eū ponit adamas: nō rapit ferrum: & si iam rapuerat: ut ei appropinquerit mox remittit. India mittit hos lapides. Sed si eos nos cognitos iam desistimus admirari: quanto magis illi a quibus ueniunt si eos facillimos habent: sic forsitan habent: ut calcem nos quā miro modo aqua feruescentem qua solet ignis extingui: et oleo non feruescentē quo solet ignis accēdi: quia in prōptu nobis est nō miramur?

VErūtamen homines infideles: qbus cū diuina uel preterita uel futura miracula predicamus: que illis experiēda nō ualemus ostendere: rationem a nobis earū rerum flagitant: quam quoniam nō possumus reddere: excedunt enim uires mentis humāe: existimāt falsa eē que dicimus: ipsi de tot mirabilibus rebus quas uel uidere possumus uel uidēus: deberēt reddere rationē. Quod si fieri ab hoīe nō posse uiderit: fatendū est eis nō ideo aliquid nō fuisse uel futurū nō esse qa racio reddi nō potest: qñ quidē sunt ista de qbus similiter nō potest. Non itaq; pgo p plurla que mādata sūt literis: nō gesta atq; trāsacta: sed ī locis qbusq; manētia. quo si ire quisq̄ uoluerit & potuerit: utrū uera sint explorabit. Sed pauca cōmēoro. Agrigentinum sicilie salē perhibent cū fuerit admotus igni uelut in aqua fluescere: cū uero ipsi aque adiūgitē uelut in igne crepitare. Apud garamantas quēdam fontem fertur esse tam frigidum diebus ut nō bibatur: tam feruidum noctibus ut nō tangatur. In epiro alium fontē in quo faces ut in ceteris extinguūtur accēse: sed nō ut in ceteris accendunt extīcte. As beston archadie lapidē pptērea sic uocari: ꝙ accēsus semel iam nō possit extīgui. Lignum cuiusdam ficus egiptie: nō ut lingna cetera ī aquis natare sed mergi: & qđ est mirabilius cū in ima aliquādiu fuerit inde ad aque supficiem rursus emergere: qñ madefactū debuit humoris pōdere pgrauari. Poma ī terra sodomoꝝ gigni qdem & maturitatis faciem puenire sed ore morsu ue temptata in fumum ac fauillam corio fatescente uanescere. Piritem lapidem psicū tenentis manum si uehemētius prematur adurere: ppter qđ ab igne nomē accepit. In eadē perside gigni etiā lapidē Selinten. cuius interiorem candorem cum luna crescere atq; deficere. In capadocia etiā uento equas cōcipere: eosdemq; fetus nō amplius triennio uiuere. Thilon indie insulam eo preferro ceteris terris ꝙ omnis arbor que ī ea gignitē nūquā nudatē tegmine folioꝝ. De his atq; aliis īnumerabilibus mirabilibus: que historia nō factorū & transactorū sed manentiū locorū tenet: mihi aūt aliud agenti ea psequi nimis lōgum est: reddāt racionē si possunt infideles isti qui uolūt diuinis literis credere: qd aliud q̄ nō putātes eas esse diuinas: eo quod res habeāt incredibiles sicut hoc est unde nunc agimus. Nō enim admittit inquit ulla racio ut caro ardeat neq; absumatē: doleat neq; moriatē: raciocīatores scilicet magni: qui de omnibus rebus quas esse mirabiles constat possint reddere racionē. Reddant ergo racionē de his que pauca posuimus. Que pculdubio si esse nescirent & ea futura eē diceremus: multo minus crederēt q̄ qđ nunc dicētibus nobis nolunt credere aliqñ esse uenturū. Quis enim eoꝝ nobis crederet: si quēadodū dicimus hoīm corpora uiua futura: que semper arsura atq; dolitura nec tamē aliqñ sint moritura: ita diceremus in futuro seculo futuꝝ salem quem faceret ignis uelut in aqua fluescere: eundēq; faceret aqua uelut in igne crepitare: aut futurū fōtem cuius

aqua in refrigerio noctis sic ardeat ut nō possit tāgi: in estibus uero diei sic algeat ut
bibi nō possit: aut futurū lapidē uel eū q̄ suo calore manū cōstringētis adureret: uel
eum q̄ undecūq; accensus extingui omnino nō posset: & cetera que pretermissis aliis
innumeris cōmemoranda interim dixi: Hoc ergo in illo seculo quod futurum est si
dicerēus futura: nobisq; increduli respōderēt: si uultis ut ea credāus de singulis reddite
rationem: Nos nō posse cōfiteremur: eo q̄ istis et similibus dei miris operibus infirma
mortalium ratiocinatio uincitur: Fixā tñ rationem apud nos esse non sine ratione:
omnipotentē facere unde animus humanus infirmus rationem nō potest reddere: &
in multis quidem rebus incertum nobis esse quid uelit: illud tamē esse certissimū nihil
eorum illi esse impossibile quecunq; uoluerit: eiq; nos credere predicenti: quem neq;
impotentē neq; mētientē possumus credere: Hi tamē fidei reprehēsores exactoresq;
ratōis: q̄d ad ista respōdent de quibus ratio reddi ab homine nō potest: & tñ sūt: & ipsi
rationi nature uidentur esse cōtraria: Que si futura esse diceremus: similiter a nobis
sicut eorum que futura esse dicimus: ab infidelibus ratio posceretur: Ac per hoc cum i
talibus operibus dei deficiat ratio cordis & sermonis humani: sicut ista non ideo non
sunt: sic nō ideo etiā illa nō erūt: qm̄ ratio de utrisq; ab homine nō potest reddi.

arte composita.
a. vi.

Hic forte respondeāt: Prorsus itaq; nec ista sunt nec ista credimus: falsa que his
dicta: falsa cōscripta sunt: Et adiciāt ratiocinātes atq; dicentes: Si talia credēda
sūt: credite et uos quod in eisdem literis est relatum: fuisse uel esse quoddam Veneris
phanum atq; ibi candelabrum: et in eo lucernam sub diuo sic ardentē: ut eam nulla
tempestas nullus imber extingueret: Vnde sicut ille lapis: ita ista lichnos asbestos id
est lucerna inextīguibilis nominata est: Quod ppterea poterūt dicere: ut respōdēdi
nobis angustias ingerant: quia si dixerimus nō esse credēdum: scripta illa miraculorū
infirmabimus: si autē credendū esse cōsenserimus: firmabimus numina paganorum: Sed
nos sicut iā i libro duodeuicesimo huius operis dixi: nō habemus necesse om̄ia credere
que historia cōtinet gentium: cum & ipsi inter se historici sicut ait Varro: quasi data
opera et quasi ex industria ꝑmulta dissentiant: sed ea si uolumus credimus: que non
aduersātur libris quibus nō dubitamus oportere nos credere: De his autē miraculorum
locis: nobis ad ea que futura psuadere incredulis uolumus satis illa sufficiant: que nos
possumus quoq; experiri: et eorū testes idoneos nō difficile est inuenire: De isto aūt
phano Veneris & lucerna inextinguibili: nō solū in nullas coartamur āgustias: uerū
etiā latitudinis nobis campus aperitur: Addimus enī ad istam lucernā inextinguibilē
& humanarū et magicarū id ē per homines demonicarū artium & ipsorū per seipsos
demonum multa miracula: que si negare uoluerimus: eidem ipsi cui credimus sacrarū
literarū aduersabimur ueritati: Aut ergo i lucerna illa mechanicū aliquid de lapide
asbestō ars humana molita est: aut arte magica factū est q̄d homines illo mirarenē
in templo: aut demon quispiam sub nomine Veneris tanta se efficacia p̄sentauit: ut
hoc ibi pdigium & appareret hominibus: & diutius pmaneret: Illiciunē aūt demōes
ad inhabitandum per creaturas: quas nō ipsi sed deus cōdidit: delectabilibus pro sua
diuersitate diuersis: nō ut animalia cibis sed ut spiritus signis: que cuiusq; delectationi
cōgruūt: p uaria genera lapidum: herbarū: lignorum: animalium: carminū: rituum.
Vt autem illiciātur ab hominibus: prius eos ipsi astutissima calliditate seducunt: uel
inspirando eorum cordibus uirus occultum: uel etiam fallacibus amiciciis apparendo:
eorumq; paucos discipulos suos faciunt: plurimorumq; doctores: Neq; enī potuit nisi
primum illis docentibus disci: quid quisq; illorum appetat quid exhorreat: quo inuitetē

numine uel cogatur | unde magice artes earumq; artifices extiterunt | Maxime autē possident corda mortalium: qua potissimū possessione gloriant̄ cū se transfigurāt in angelos lucis | Sunt ergo facta eoꝝ plurima: que quanto magis mirabilia cōfitemur: tanto cautius uitare debemus | Sed hec unde nunc agimus nobis etiam ipsa ꝓficiunt. | Si enim hec immundi demones possunt | quanto potenciores angeli sancti | Quanto potentior his omnibus deus qui tantorum miraculorū effector: qa etiā ipsos angelos fecit? | Quamobrem si tot & tanta tamq; mirifica que mechanemata appellant dei creatura utētibus humāis artibus fiunt | ut ea qui nesciūt opinētur esse diuina | unde factū est ut in quodam templo lapidibus magnetibus in solo & in camera ꝓporciōe magnitudinis positis: simulacrū ferreū aeris illius medio īter utrūq; lapidē ignorātibus quid sursum esset ac deorsum: quasi numinis potestate pēderet | Quale aliquid etiam in illa lucerna Veneris de lapide asbeston ab artifice fieri iam diximus potuisse | si magnorum opera quos nostra scriptura ueneficos & incantatores uocat in tantum demōes extollere potuerūt | ut cōgruere hoīm sensibus sibi nobilis poeta uideret̄ de quadā femina que tali arte polleret dicens | Hec se carminibus ꝓmittit soluere mētes. Quas uelit ast aliis duras īmittere curas. Sistere aquam fluuiis et uertere sidera retro. Nocturnosq; ciet manes mugire uidebis. | Sub pedibus terrā & descendere montibus ornos. | Quāto magis deus potēs ē facere | que īfidelibus sūt īcredibilia | sed illius facilia potestati | qn̄ qdem ipse lapidū aliarūq; uim rerū | & hoīm ingenia: qui ea miris utūt̄ modis: angelicasq; naturas oībus terrenis potenciores animantibus cōdidit | uniuersa mirabilia mirabili uincēte uirtute | et operandi iubendi sinendiq; sapiētia | utens oībus tā mirabiliter quā creauit? :

Cur itaq; facere nō possit deus ut resurgant corpa mortuorū | & in igne eterno crucient̄ corpora damnatorū | qui fecit mundū: in celo in terra ī aere in aquis: innumerabilibus miraculis plenum | cū sit omnibus quibus plenus ē ꝓculdubio maius & excellencius etiam mūdus ipse miraculū | Sed isti cū quibus uel cōtra quos agimus: qui et deum esse credunt a quo factus ē mūdus | & deos ab illo factos per quos ab illo administrat̄ hic mūdus | & miraculorū effectnces siue spontaneorum siue ritu & cultu quolibet impetratorū | siue etiam magicorū mūdanas uel non negant uel insuper et predicant potestates | qn̄ eis rerum uim mirabilem proponimus aliaꝝ: que nec aīalia sunt rationalia | nec ulla racōe ꝓditi spiritus | sicut sūt ea quoꝝ pauca cōmēorauimus: respōdere assolent | Vis est ista nature: natura eorū sic se habet: propriarum iste sunt efficacie naturarū | Tota itaq; racio est cur agrigentinū salē flāma fluere faciat: aq̄ crepitare: qa hec est natura eius | Ac hoc esse potius cōtra naturam uidet̄: que nō igni sed aque dedit salem soluere | torrere autem igni nō aque | Sed ista inquint salis huius naturalis est uis: ut his cōtraria patiat̄ | Hec igit̄ racio reddit̄ & de illo fōte garamā/tico: ubi una uena friget diebus: noctibus feruet: ut utraq; molesta tangentibus | Hec & de illo alio qui cū sit cōtrectantibus frigidus: & facem sicut alii fontes extinguat accensam: | dissimiliter tamē atq; mirabiliter idem ipse accēdit extinctam | Hec & de lapide asbeston: qui cū ignem nullū habeat propriū: accepto tamē sic ardet alieno: ut nō possit extingui | Hec de ceteris que piget retexere: qbus licet uis insolita cōtra naturam inesse uideat̄ | alia tamen de illis nō reddit̄ racio: nisi ut dicat̄ hāc eorū esse naturam | Breuis sane ista est racio fateor sufficiensq; respōsio | Sed cum deus auctor sit naturarum omnium | cur nolūt fortiorem nos reddere racionē | quādo aliqd uelut impossibile nolunt credere | eisq; reddicionem racionis poscentibus respōdemus hanc esse uoluntatem omnipotentis dei qui certe nō ob aliud uocat̄ omnipotens | nisi qm̄

quidqd uult potest. Qui potuit creare tã multa: que si nõ ostẽderent̃ aut a credẽdis
hodieq; testibus dicerent̃ profecto impossibilia putarentur: nõ solũ que ignotissima
apud nos: uerum etiam que notissima posui. Illa enĩ que apud nos preter eos quorũ
de his libros legimus nõ habent testẽ & ab eis cõscripta sũt q̃ nõ sunt diuinitus docti:
atq; humanitus falli forte potuerunt: licet cuiq; sine recta reprehensione nõ credere.
Nã nec ego uolo temere credi cũcta que posui: quia nec a meipso ita creduntur: tanq̃
nulla de illis sit in mea cogitatione dubitatio: exceptis his que uel ipse sũ expertus &
cuiuis facile ẽ experiri. sicut de calce q̃ feruet in aqua in oleo frigida ẽ. De magnete
lapide q̃ nescio qua sorbitiõe insensibili stipulã nõ moueat & ferrũ rapiat. de carne
nõ putrescẽte pauonis cũ putruerit et caro Platonis. de palea sic frigente et fluescere
niuem nõ sinat. sic calente ut maturescere poma cõpellat. De igne fulgido q̃d scd̃m
suum fulgorem lapides coquendo candificet & cõtra eundẽ suum fulgorem urendo
plurima obfuscet. Tale est q̃d & nigre macule offundũt̃ ex oleo splẽdido: similiter
nigre linee de candido imprimentur argento. De carbonibus etiam q̃ accedente igne
sic uertãtur in cõtrariũ ut de lignis pulcerrimis tetri fragilesq; de duris: inputribiles de
putribilibus fiant. Hec ipsa quedam cum multis: quedam cum omnibus noui: et alia
plurima que huic libro inserere longũ fuit. De his autem que posui nõ experta: sed
lecta: preter de fõte illo ubi faces extinguũtur ardentes & accendũtur extincte: &
de pomis terre sodomorũ forisecus quasi maturis: intrinsecus fumeis: nec testes aliquos
idoneos a quibus utrũ uera essent audire potui uel reperire. Et illum quidẽ fontẽ nõ
inueni qui in epyro uidisse se diceret: sed qui in gallia similem noscent non longe a
gratianopoli ciuitate. De fructibus autem arborum sodomitarum non tantũ litere
fidedigne indicant: uerum etiam tam multi se loquũtur expertos: ut hinc dubitare
nõ possim. Cetera uero sic habeo: ut neq; neganda neq; affirmanda decreuerim. Sed
ideo etiã ipsa posui: quoniã apud eoꝝ cõtra quos agimus historicos legi: ut ostẽderẽ
qualia multa multiq; illorum nulla reddita ratiõe: in suorũ literatoꝝ scripta literis
credãt: q̃ nobis credere q̃n id q̃d eoꝝ experiẽtiam sensumq; transgredit̃ omĩpotẽtem
deum dicimus esse facturum: nec in hac reddita ratiõe dignant̃. Nam que melior &
ualidior ratio de rebus talibus redditur: q̃ñ cum omnipotens ea posse facere perhibet̃
& facturus dicitur que prenuntiasse ibi legit̃: ubi alia multa prenũciauit que fecisse
monstrat̃. Ipse qppe faciet: quia se factuꝝ eẽ predixit: que impossibilia esse putãt̃:
qui promisit & fecit ut ab incredulis gentibus incredibilia crederentur. Non [illegible]
[illegible] natura innotuit aliquid ab eo
[illegible] naturam: cum in aliqua re [illegible]
[illegible] incipit esse diuersum

SI autem propterea respõdent se nõ credere que de humanis semper arsuris nec
unq̃ morituris corporibus dicimus: quia humanorum corporũ naturã nouimus
longe aliter institutã: unde nec illa ratio hinc reddi potest que de illis naturis mira-
bilibus reddebatur: ut dici possit uis ista naturalis est: rei huius ista natura est: quoniã
scimus humane carnis istam nõ esse naturam. Habemus quidem quod respondeamus
de literis sacris: hanc ipsã scilicet humanã carnem aliter institutã fuisse ante peccatũ:
id est ut posset nũq̃ perpeti mortẽ: aliter aũt post peccatum: qualis in erumna huius
mortalitatis innotuit: ut perpetem uitam tenere non possit. Sic ergo aliter q̃ nobis
nota est: instituet̃ in resurrectione mortuorum. Sed quoniã istis nõ credunt literis:
ubi legitur qualis in paradiso uixerit homo: quãtumcunq; fuerit a necessitate mortis
alienus. quibus utiq; si crederent non cum illis de pena damnatorum: que futura est
operosius ageremus de literis eoꝝ q̃ doctissimi apud illos fuerũt aliquid ꝑferendum

est: quo appareat posse fieri ut aliter se habeāt queq; res: q̄ prius in rebus īnotuerāt sue determinatione nature. Est in Marci Varronis libris: quorū inscriptio ē de gēte populi romani: quod eisdem uerbis quibus ibi legitur: & hic ponam. In celo inquit mirabile extitit portentū. Nam stellam Veneris nobilissimā Plautus uesperuginem Homerus esperon appellat pulcerrimā dicens. Castor scribit tātū portentū extitisse ut mutaret colorē magnitudinē figurā cursū: qd̄ factū ita neq; ātea nec postea sit. Sic hoc factū Ogygio rege dicebāt adrastus cyzecenos & dioneapolites mathēatici nobiles. Hoc certe Varro tantus auctor portentum non appellaret: nisi esse contra naturā uideretur. Omnia quippe portenta cōtra naturam dicimus esse sed non sunt. Quomodo est enim cōtra naturam quod dei fit uoluntate: cum uoluntas tanti utiq; cōditoris condite rei cuiusq; natura sit? Portentum ergo fit nō contra naturam: sed contra q̄ est nota natura. Quis autem portentoꝝ numerat multitudinē: que historia gētiū cōtinentur? Sed nūc in hoc uno attēdamus: quod ad rem de q̄ agimus ptinet. Quid ita dispositū ē ab auctore nature celi et terre: quēadmodū cursus ordīatissi(m)us siderum? Quid tam ratis legibus fixisq; firmatum? Et tamē quando ille uoluit qui summo regit imperio ac potestate quod condidit: stella pre ceteris magnitudine ac splendore notissima: colorē magnitudinē figuram: & quod est mirabilius sui cursus ordinem legemq; mutauit: curuauit. Profecto tunc si ulli iam fuerunt qui canones astrologoꝝ quos u elut ierrabili cōputatione de preteritis ac futuris astrorū motibus cōscriptos habēt: quos canōes sequēdo ausi sunt dicere: hoc qd̄ de Lucifero cōtigit nec antea nec postea cōtigisse. Nos autem in diuinis libris legimus: etiam solē ipsum & stetisse cū hoc a domīo deo petiuisset uir sanctus Iesus Naue: donec ceptū p̄lium uictoria terminaret: & retrorsū redisse ut regi Ezechie .xv. āni ad uiuendū additi: hoc etiā prodigio promissioni dei signarenē adiuncto. Sed ista quoq; miracula: que meritis scimus cōcessa sanctorum: quādo credunt isti facta: magicis artibus tribuunt. unde illud ē quod superius cōmemoraui dixisse Virgilium: sistere aquam fluuiis: et uertere sidera retro. Nam & fluuium stetisse superius īferiusq; fluxisse: cū populus dei ductore supra memorato Iesu Naue uiam carperet: et Helia ppheta trāseūte: ac postea discipulo eius Heliseo id esse factum in sacris literis legimus: & retrouersū fuisse maximū sidus regnāte Ezechia mō cōmemorauimus. Quod uero de Lucifero Varro scripsit: nō est illic dictum alicui petenti homini id fuisse cōcessum. Nō ergo de noticia naturarū caliginē sibi faciāt infideles: quasi nō possit ī aliqua re diuinitus fieri aliud q̄ in eius natura per humanam suam experientiam cognouerunt. Quāuis & ipsa que in rerum natura omnibus nota sunt: non minus mira sint: essentq; stupēda cōsiderantibus cunctis: si solerent hoīes mirari nisi rara. Quis .n. cōsulta ratione non uiderat in hominum innumerabili numerositate & tanta nature similitudine: ualdē & mirabiliter sic habere singulos singulas facies: ut nisi īter se similes essent nō discernerentur species eoꝝ ab animalibus ceteris: & rursus nisi inter se dissimiles essent: non discernerent singuli ab hōibus ceteris. Quos ergo similes confitemur: eosdē dissimiles inuēimus. Sed mirabilior est cōsideratio dissimilitudinis: quoniā similitudinē iustius uidetur exposcere natura cōmunis. Et tamē quoniam que sunt rara ipsa sunt mira: multo amplius admiramur quando duos ita similes repimus: ut in eis discernēdis aut semper aut frequenter erremus. Sed quod dixi scriptum a Varrone: licet eorum sit historicus idemq; doctissimus: fortasse uere factū eē nō credunt: aut qa nō diu māsit alius eiusdem sideris cursus: sed reditum est ad solitum: minus isto mouentur exemplo. Habeant ergo aliud quod etiam nūc possit ostendi: eisq; puto debere sufficere: quo

cõmoueantur cũ aliud aduerterint in aliqua institutione nature eãq; sibi notissimã fecerit: nõ se ide deo debere prescribere quasi eã nõ possit in lõge aliud q̃ eis cognita est uertere atq; mutare. Terra sodomorum non fuit ita utiq; ut nunc est sed iacebat simili ceteris facie: eademq; uel etiam uberiore fecũditate pollebat. Nam dei padiso in diuinis eloquiis cõpata ẽ. Hec posteaq̃ tacta de celo est sicut illoꝝ quoq; attestatẽ historia: & nunc ab eis qui ueniũt ad loca illa cõspicitur prodigiosa fuligine horrori est et poma eius interiorem fauillam mendacis supficie maturitatis includunt. Ecce non erat talis: & talis est. Ecce a cõditore naturarum natura eius in hanc fedissimam diuersitatem mirabili mutatiõe cõuersa est. Et quod post tam lõgum accidit tẽpus: tam lõgo tẽpore pseuerat. Sicut ergo nõ fuit impossibile deo quas uoluit instituere: sic ei non est impossibile in quidquid uoluerit quas instituit mutare naturas. Vnde illorum quoq; miraculoꝝ multitudo siluescit que mõstra: ostenta portenta pdigia nũcupantur. Que recolere & cõmemorare si uelim: huius operis quis erit finis. Mõstra sane dicta perhibent a mõstrando: quod aliquid significãdo demõstrent. Et ostẽta ab ostendendo & portenta a portendendo id est p ostendendo & prodigia q porro dicãt id est futura predicant. Sed uiderint eorum cõiectores quõ ex eis siue fallant: siue instinctu spirituum quibus cura est tali pena dignos animos hominum noxie curiositatis retibus implicare: etiam uera predicant siue multa dicendo aliquãdo in aliquid ueritatis incurrant. Nobis tamẽ ista que uelut cõtra naturam fiunt et cõtra naturam fieri dicuntur quo more hoim locutus est apostolus dicendo contra naturã in olea insitum oleastrũ factũ esse participem pinguedinis olee & monstra ostenta: portenta pdigia nũcupantur hoc mõstrare dicitur hoc ostendere uel preostendere: hoc predicere quod facturus sit deus que de corporibus hominum se prenunciauit eẽ facturũ nulla impediẽte difficultate nulla prescribẽte lege nature. Quomõ aũt prenũtiauerit: satis in libro superiore docuisse me existimo decerpendo de scripturis sanctis & nouis & ueteribus nõ qdem omia ad hoc pertinentia sed que sufficere huic operi iudicaui.

IX. [Ge]henna [illegible] q; qualitate penarum.

QVod igitur de sempiterno supplicio damnatorum p suum pphetã deus dixit: fiet omnino fiet: uermis eoꝝ nõ morietᷣ: & ignis eorũ nõ extinguetur. Ad hoc enim uehementius cõmendandum etiam dominus Iesus cum membra que hominem scãdalisant p his hominibus poneret quos ut sua mẽbra dextera qs diligit: eaq; pciperet amputari. Bonum ẽ tibi inqt debilem introire in uitam q̃ duas manus habentem ire in gehennam in ignem inextinguibilem: ubi uermis eorum nõ moritur: & ignis eorũ nõ extinguitur. Similiterr de pede bonum ẽ tibi inquit claudum introire in uitam eternam q̃ duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis ubi uermis eorum nõ moritur: et ignis non extinguitur. Non aliter ait & de oculo. Bonũ ẽ tibi luscum introire in regnũ dei: q̃ duos oculos habentẽ mitti i gehennã ignis ubi uermis eorum nõ moritur: & ignis non extinguitur. Non enim piguit uno loco eadẽ uerba ter dicere. Quem nõ terreat ista repetitio et illius pene cõminatio tã uehemens ore diuino? Vtrũ aũt eoꝝ ignem scilicet ac uermẽ qui uolũt ad aĩe penas nõ ad corpis pertinere dicunt etiam uri dolore cum sero atq; infructuose penitẽtes eos qui fuerint a regno dei separati: & ideo ignem pro isto dolore urente nõ congrue poni potuisse contendũt. Vnde illud apostoli est. Quis scandalisatur et ego non uror? Eundem etiam dolorem: uermem putãt intelligendũ esse. Nam scriptũ ẽ inquiũt. Sicut tinea uestimentũ: & uermis lignum sic meror excruciat cor uiri. Qui uero penas & anime & corporis in illo supplicio futuras esse nõ dubitant igne uri corpus: animam autem

rodi quodammodo uerme merorís affirmát. Quod & si credibilius dicitur: quia utiq; absurdú ē ibi dolorē aut corporis aut anime defuturú. Ego tamē facilius estimo ut ad corpus dicam utrumq; ptinere q̄ neutrum: et ideo tantum in illis diuine scripture uerbis animi dolorem: quō cōsequens esse intelligitur: etiam si nō dicatur: ut corpore sic dolente animus quoq; sterili penitentia cruciet. Legitur quippe & in ueteribus scripturis: uindicta carnis impii ignis & uermis. Potuit breuius dici uindicta impii: Cur ergo dictú ē carnis impii: nisi qa utrúq; id ē ignis & uermis pena erit carnis: Aut si uīdictā carnis ppterea dicere uoluit: qa hoc ī hoīe uīdicabit̄ φ scd̄m carnē uixent. ppter hoc.n. ueniet ī mortē secúdā: quā significauit apostolus dicēs: si.n. scd̄m carnē uixentis morieminí. Eligat quisq; qd̄ placet: aut ignē tribuere corpori animo uermē: hoc proprie: illud tropice: aut utrúq; pprie corpori. Iam enī satis superius disputaui: posse animalia etiā in ignibus uiuere in ustiōe sine consumptōe: ī dolores sine morte: per miraculum omnipotentissimi creatoris: cui hoc possibile esse qui negat: a quo fit quidqd in naturis oībus mirat̄ ignorat. Ipse.n. est deus q omia in hoc múdo magna & parua miracula que cōmemorauimus: etiā incōpabiliter plura que nō cōmemorauimus fecit: eadem que ipo mundo atq; omnium maximo miraculo inclusit. Eligat ergo unú e duobus quisq; quod placet: utrum et uermem et ignem ad corpus ppne: an ad animú translato a corpalibus ad incorporalia uocabulo existimet pertinere. Quid autē istoꝝ uerú sit: res ipsa expeditius indicabit: quādo erit scientia tāta scōꝝ: ut eis cognoscendarum illarum penarum necessaria nō sit experiētia: sed ea que túc erit plena atq; perfecta. ad hoc enī sciendú sapientia sola sufficiat. Nunc enī ex pte scimus: donec uēiat qd̄ perfectú est: dum tamē nullo modo illa corpa talia futura credamus: ut nullis ab igne afficiant̄ doloribus. An ignis gehennalis si incorporalis est: possit malignos spiritus tactu. demones corporeo tactu suo adurere

Hic occurrit querere si nō erit ignis incorporalis sicut ē animi dolor: sed corpalis tactu noxius ut eo possint corpora cruciari: quō in eo erit etiā pena spirituum malignorú. Idem quippe ignis erit supplitio scilicet hominú attributus & demonú: dicente christo. Discedite a me maledicti in ignem eternú: qui pparatus est diabolo et angelis eius nisi quia sunt quedā sua etiā demonibus corpora sicut doctis hominibus uisum est: ex isto aere crasso atq; humido: cuius impulsus uento flāte sentitur. Quod genus elemēti si nihil igne perpeti posset: nō ureret ferue factus in balneis. Vt enim urat prior uritur: facitq; quod patit̄. Si autem quisq̄ nulla habere demones corpora asseuerat: nō est de hac re aut laborandú opposa inqsitione: aut cōtētiosa disputatōe certandum. Cur enī nō dicamus q̄uis miris tamē ueris modis etiam spiritus īcorporeos esse & pena corporalis ignis affligi: si spiritus hominú etiam ipsi profecto incorporei & nunc potuerint includi corporalibus membris: & tunc poterút corporum suorum uīculis insolubiliter alligari. Adherebút ergo si eis nulla sút corpa: spiritus demonú imo spiritus demones licet incorporei corporeis ignibus cruciādi: nō ut ignes ipsi qbus adherebút eoꝝ iunctura inspirentur: & animalia fiant que constēt spiritu & corpe: sed ut dixi miris & ineffabilibus modis adherendo accipientes ex ignibus penam nō dantes ignibus uitā: qa et iste alius modus quo corporibus adherent spiritus et aīalia fiunt: oīno mirus est nec cōprehendi ab hoīe potest: & hoc ipse homo ē. Dicerem quidem sic arsuros sine ullo suo corpore spiritus: sicut ardebat apud inferos ille diues quādo dicebat crucior in hac flamma: nisi cōueniēter respōden cernerem talē fuisse illam flammā: quales oculi quos leuauit & Lazarú uidit: qualis lingua cui humorē exiguum desiderauit infundi: q̄lis digitus Lazari de quo id sibi fieri postulauit: ubi

tamen erant sine corporibus anime. Sic ergo icorpalis & illa flamma qua exarsit: & illa guttula quam poposcit: qualia sunt etiã uisa dormientiũ siue i extasi cernentiũ res incorporales habentes tamẽ similitudinẽ corpm. Nam & ipse homo cũ spiritu nõ corpore sit in talibus uisis: ita se tamen tunc similem suo corpori uidet: ut discernere omnino nõ possit. Aut uero gehẽna illa quod etiam stagnum ignis & sulfuris dictũ est corporeus ignis erit & cruciabit corpora damnatorũ aut & hominũ & demonũ: solida hominũ: aerea demonũ. Aut tantum hominũ corpora cum spiritibus: demões autem spiritus sine corpibus herẽtes sumẽdo penã nõ impartiendo uitã corpalibus ignibus. Vnus quippe utrisq; ignis erit sicut ueritas dixit. An hoc ... non sint extrinsecora penarum tpora ... fuerint peccatorum.

SIc aũt qdã eorũ contra quos defendimus ciuitatem dei iniustũ putant. ut pro peccatis quãlibet magnis paruo scilicet tẽpore perpetratis pena quisq; damnetᵉ eterna: quasi ullius id unq̃ iusticia legis attẽdat: ut tãta mora tẽporis quisq; puniatᵉ: q̃nta mora temporis unde puniretᵉ admisit. Octo genera penarũ i legibus eẽ scribit Tullius. Damnum: uincula: uerbera: talionem: ignominiã: exiliũ: mortẽ: seruitutem. Quid horũ est quod in breue tempus pro cuiusq; peccati celeritate coartetᵉ: ut tanta uindicetur morula quãta deprehenditur perpetratum: nisi forte talio? Id enĩ ait ut hoc patiatur quisq; quod fecit. Vnde illud est legis. Oculum pro oculo: dentem pro dente. Fieri enĩ potest: ut tam breui tẽpore quisq; amittat oculũ seueritate uĩdicte: quem tulit ipse alteri improbitate peccati. Porro aũt si aliene femine osculũ infixũ: rationis sit uerbere uindicare: nõne qui illud puncto temporis fecerit: incorporabili horarum spacio uerberatur: & suauitas uoluptatis exigue diuturno dolore punitᵉ? Quid in uinculis? Nunquid ibi tam diu quisq; iudicandus est esse deberet: q̃ diu fecit unde meruit alligari: cum iustissime annosas penas seruus in compedibus pendat: qui uerbo aut ictu celerrime transeunter uel lacessiuit dominũ uel plagauit? Iam uero damnum: ignominia: exilium: & seruitus: cum plerunq; sic infligunt ut nulla uenia relaxentᵉ: nõne pro huius uite mõ similia penis uidentᵉ eternis? Ideo quippe eterna esse nõ possunt: quia nec ipsa uita que his plectitur porrigitur in eternũ. Et tamen peccata que uĩdicãtur longissimi tẽporis penis: breuissimo tempore ꝑpetrantᵉ: nec q̃s q̃ extitit q cẽseret tã cito nocentiũ finienda esse tormẽta: q̃ cito factũ ẽ uel homicidiũ uel adulterium: uel sacrilegium: uel qđlibet aliud scelus: non tẽporis lõgitudine: sed iniquitatis & impietatis magnitudine metiendũ. Qui uero ꝑ aliquo grandi crimine morte multatᵉ: nũqd mora qua occiditᵉ que ꝑbreuis ẽ eius suppliciũ leges existimãt: & nõ ꝙ eum in sempiternũ auferunt de societate uiuentium? Quod ẽ autẽ de ista ciuitate mortali: hoĩes supplicio prime mortis: hoc ẽ de illa ciuitate imortali hoĩes supplicio secunde mortis auferre. Sicut enim nõ efficiũt leges huius ciuitatis: ut in eã quisq; reuocetur occisus: sic nec illius leges ciuitatis admittũtᵉ: ut ad eius quis ultra be/atitudinem reuocetur eternam: secunda morte damnatus. Quomodo ergo uerum est inquiunt quod ait christus uester: in qua mensura mensi fueritis in ea remetietᵉ uobis: si temporale peccatum supplicio punitur et:mo? Nec attendunt nõ propter equale temporis spaciũ: sed propter uicissitudinẽ mali: id est ut q mala fecerit mala patiatᵉ: eandem dictam mensuram fuisse. Quamuis hoc in ea re proprie possit accipi de qua dominus cũ hoc diceret loquebatᵉ: id est de iudiciis & cõdemnationibus. Proinde qui iudicat et condemnat iniuste: si iudicatur & condemnatur iuste: in eadem mensura recipit. q̃uis nõ hoc qđ dedit. Iudicio enĩ fecit: iudicio patitur. Quãuis damnatiõem fecerit: qđ iniquũ est: patitᵉ damnationẽ quod iustũ est. De magn. ... pnac

Sed pena eterna ideo dura et iiusta sensibus uidet̃ humanis q̃a ĩ hac ĩfirmitate moribundorũ sensuũ deest ille sensus altissime purissimeq; sapientie quo sentiri possit quãtũ nefas in illa prima preuaricatione cõmissum ẽ. Quãto eni magis homo fruebat̃ deo: tãto maiore impietate dereliq̃t deum & factus est malo dignus eterno: qui hoc in se pemit bonũ quod esse posset in eternũ. Hinc ẽ uniuersa generis humãi massa damnata quoniã qui hoc primitus admisit: cũ ea que ĩ illo fuerat radicata sua stirpe punitus ẽ: ut nullus ab hoc iusto debitoq; supplicio nisi misericordia & ĩdebita gratia liberetur atq; ita disptiatur genus humanũ: ut in quibusdam demonstret̃ quid ualeat misericors gratia: in ceteris q̃d iusta uindicta. Neq; eni utrũq; demõstraretur in omnibus: q̃a si omnes remanerent in penis iuste damnationis: in nullo appareret misericors gratia redimentis: rursum si omnes a tenebris transferrẽtur in lucẽ ĩ nullo appareret seueritas ultiõis. In qua ppterea multo plures q̃ ĩ illa sunt: ut sic ostẽdat̃ q̃d omibus deberet̃. Quod si oĩbus redderet̃ iustitia uĩdicãtis: iuste nemo repͥhende/ret. q̃a uero tam multi exĩde liberant̃: ẽ unde agant̃ maxĩe gracie gratuito muneri laborãtis.

Platonici quidẽ quãuis impunita nulla uelint esse peccata: tamẽ omnes penas emendationi adhiberi putant: uel humanis inflictas legibus uel diuinis: siue in hac uita siue post mortem: si autem parcatur hic cuiq;: aut ita plectatur ut hic non corrigatur. Hinc est Varronis illa sententia: ubi cũ dixisset de terrenis corporibus moribũdisq; mẽbris: q̃d aĩe hinc metuũt cupiũt gaudẽtq; dolẽtq;: nec auras suscipiũt clause tenebris & carcere ceco: secutus adiũxit atq; ait. Quin et supremo cum lumine uita relinquit: id est cum die nouissimo relinquit eas ista uita. nõ tamẽ inquit omne malũ miseris: nec funditus omnes corporee excedũt pestes: penitusq; necesse ẽ multa diu cõcreta modis inolescere miris. Ergo exercentur penis: ueterũq; malorũ supplitia expendunt: alie pandunt̃ inanes suspense ad uentos: aliis sub gurgite uasto infectũ eluitur scelus: aut exunt̃ igni. Qui hoc opinant̃: nullas penas nisi purgatorias uolũt esse post mortem: ut quoniã terris superiora sunt elemẽta aqua aer ignis: ex aliqua istorum mundetur per expiatorias penas quod terrena cõtagione cõtractũ est. Aer q̃ppe accipit̃ in eo quod ait suspense ad uentos: aqua in eo q̃d ait sub gurgite uasto. ignis autem suo nomine expressus est cum dixit: aut exuritur igni. Nos uero etiam in hac quidem uita mortali esse quasdam penas purgatorias confitemur: nõ quibus affligunt̃ quorũ uita uel inde fit melior uel potius inde fit peior: sed illis sunt purga/torie: qui eis coerciti colligunt̃. Cetere omes pene siue temparie siue sempiterne: sicut unusquisq; diuina prouidentia tractãdus est inferunt̃: uel pro peccatis siue pͥteritis siue in quibus adhuc uiuit ille qui plectit̃: uel p exercendis declarandisq; uirtutibus per hoĩes & ãgelos: seu bonos seu malos. Nam & q̃sq; mali aliquid alterius ĩprobitate uel errore paciatur: peccat quidem homo qui uel ignorantia uel iniustitia cuiq̃ mali aliquid facit: sed nõ peccat deus: qui iusto q̃uis occulto iudicio fieri sinit. Sed tpãrias penas alii in hac uita tantum: alii post mortem: alii & nunc & tunc: uerũtamen ante iudiciũ illud seuerissimũ nouissimũq; patiunt̃. Non aũt ueniũt omes in sempiternas penas: que post illud iudiciũ his sunt future qui post mortẽ sustinẽt tempales. Nam quibusdã q̃d in isto nõ remittit̃: remitti in futuro seculo: id ẽ ne futuri seculi eterno supplitio puniantur: iam supra diximus. Rarissimi sunt autẽ: q nullas ĩ hac uita sed tñ post eã penas luũt. Fuisse tñ aliquos q usq; ad decrepitã senectutẽ: ne leuissimã quidẽ febriculã senserint quietãq; duxerint uitã: & ipi nouimus & audiuimus. De

XIIII Q Vanq̃ ipsa uita mortaliū tota pena sit: qa tota temptacio est, sicut sacre litere personāt: ubi scriptū est Nūquid nō temptatio est uita humana super terrā? Non.n. parua pena est ipsa insipientia uel imperitia: que usq; adeo fugienda merito iudicat, ut per penas doloribus plenas pueri cogant quecq; artificia uel literas discere. ipsumq; discere ad quod penis adiguntur tam penale est eis ut nonnunq̃ ipsas penas per quas compelluntur discere: malint ferre q̃ discere. Quis autem non exhorreat & mori eligat si ei proponatur aut mors perpetienda aut rursus infantia. Que qdem nō a risu sed a fletu ordit hanc lucem quo quid maloꝝ ingressa sit nesciens ꝓphetat quodammodo? Solum quando natus est ferunt risisse Zoroastrem nec ei boni aliqd monstruosus risus ille portendit. Nam magicarum artium perhibet fuisse inuētor. Que quidem illi nec ad presentis uite uanam felicitatem cōtra suos inimicos prodesse potuerunt. A Nino quippe rege assirioꝝ cū esset ipse bactrianoꝝ rex bello superatus est. Prorsus qđ scriptū est: graue iugū sup filios Adam a die exitus de uentre matris eoꝝ usq; in diē sepulture i matrē omnium: usq; adeo impleri necesse est ut ipsi puuli per lauacrū regenerationis ab originalis peccati quo solo tenebant uinculo iā soluti: mala multa patientes nonnulli & incursus spirituū malignorū aliqñ patiantur. Que quidē passio absit ut eis obsit si hanc uitā in illa etate etiā ipsa passione igrauescēte & animā de corpore excludente finierunt.

XV. V Eruntamē in graui iugo quod positum est super filios Adam a die exitus de uentre matris eorum usq; in diem sepulture in matrem omniū etiā hoc meditū mirabile reperit ut sobrii simus atq; intelligamus hanc uitam de peccato illo nimis nefario qđ in paradiso ꝑpetratū ē factam nobis esse penalē totūq; qđ nobiscū agit per testamētū nouū nō ꝑtinere nisi ad noui seculi hereditatē nouā ut hic pignore accepto illud cuius hoc pignus est suo tēpore cōsequamur nūc aūt ābulemus in spe: & ꝓficientes de die in diem spiritu facta carnis mortificemus. Nouit enī dominus q sūt eius. Et quotquot spiritu dei agunē hi filii sunt dei sed gratia nō natura. Vnicus enī natura dei filius: propter nos misericordia factus est hominis filius ut nos natura filii hominis filii dei per illū gratia fieremus. Manes quippe ille immutabilis: naturā nostrā i qua nos susciperet suscepit a nobis & tenax diuinitatis sue nostre īfirmitatis particeps factus est ut nos in melius cōmutati: q peccatores mortalesq; sumus eius īmortalitatis et iustitie ꝑticipatōe amittamus & qđ ī natura nostra bonū fecit: ipleti sūmo bono eius nature bonitate seruemus. Sicut enim per unū hoīem peccantem in hoc tam graue malum deuenimus ita per unū hominē eundemq; deū iustificātē ad illud bonū tam sublime ueniemus. Nec q̄sq̃ se debet ab isto ad illū trāsisse cōfidere: nisi cū ibi fuerit ubi temptatio nulla erit nisi pacem tenuerit quā belli huius in quo caro concupiscit aduersus spm̄ & spiritus aduersus carnē multis et uariis certaminibus querit. Hoc autem bellum nūq̃ ullum esset si natura humana per liberum arbitriū in rectitudine in qua facta ē perstitisset. Nunc uero que pacem felix cū deo habere noluit: secum pugnat infelix & hoc quoq; cum sit malū miserabile: melius est tamen q̃ priora uite huius. Melius confligitur qppe cum uitiis q̃ cum sine ulla conflictione dominantur. Melius est inquam bellum cum spe pacis eterne: q̃ sine ulla liberatiōis cogitatione captiuitas. Cupimus quidem etiam hoc bello carere & ad capessendam ordinatissimam pacem ubi firmissima stabilitate potioribus inferiora subdant igne diuini amoris accēdimur. Sed si qđ absit alibi tāti boni spes nulla eēt: male debuimus

in huius conflictationis molestia remanere: q̄ uiciis in nos dominationem non eis resistendo permittere.

Verum tanta est dei misericordia i uasa misericordie que preparauit in gloriã: ut etiam prima hominis etas id est infantia que sine ullo renisu subiacet carni: et secũda que puericia nũcupatur: ubi nondum ratio suscepit hanc pugnã & fere sub omnibus uiciosis delectatiõibus iacet: quia licet fari iã ualeat: & ideo infantiã trãsisse uideatur: nondũ in ea est precepti capax infirmitas mentis: si sacramenta mediatoris acceperit: etiã si hãc in eis annis uitam finiat translata scilicet a potestate tenebrarũ in regnũ xp̄i: nõ solum penis nõ preparetur eternis: sed ne ulla quidem post mortem purgatoria tormẽta patiatur. Sufficit enĩ sola spiritualis regeneratio: ne post mortẽ obsit quod carnalis generatio cũ morte contraxit. Cum autem uentũ fuerit ad etatẽ que preceptũ iam capit: et subdi põt legis imperio: suscipiendũ est bellum cõtra uicia & gerendũ acriter: ne ad damnabilia peccata perducat. Et siquidẽ nõdũ uictoriarũ cõsuetudine roborata sunt: facilius uincuntur & cedunt. si autẽ uincere atq; impare cõsueuerũt: laboriosa difficultate supant̃. Neq; enim id fit ueraciter atq; sinceriter: nisi uera delectatione iusticie. Hoc ẽ aũt fide xp̄i. Nã si lex iubens assit: & spiritus iuuans desit: p ipsã prohibitionem desiderio crescẽte atq; uincẽte peccati: etiã reatus preuaricatiõis accedit: ut nõnũq̄ sint apertissima uicia que aliis uiciis uicaunt̃ occultis. queq; putant̃ ẽẽ uirtutes: in quibus regnat superbia: & quedam sibi placẽdi altitudo ruinosa. Tunc itaq; uicta uicia deputanda sunt: cũ dei amore uincunt̃: quẽ nisi deus ipse nõ donat: nec aliter nisi per mediatorem dei et hominũ hominem xp̄m Iesum: qui factus est particeps mortalitatis nostre: ut nos participes faceret diuinitatis sue. Paucissimi autẽ sũt tãte felicitatis: ut ab ipsa ineunte adolescẽtia nulla damnabilia peccata cõmittant: uel in flagiciis uel in facinoribus: uel in nefarie cuiusq̄ impietatis errore: sed magna spiritus largitate opprimãt: q̄dq̄d in eis posset carnali delectatõe dominari. Plurimi uero precepto legis accepto: cum prius uicti fuerit preualentibus uiciis: & preuaricatores effecti: tunc ad gratiã confugiunt adiuuantem: qua fiant et amarius penitendo & uehemẽtius pugnando: prius deo subdita atq; ita carni p̄posita mẽte uictores. Quisq̄s ergo penas cupit euadere sempiternas: nõ solũ baptizet̃ uerũ etiam iustificet̃ in christo: ac sic uere trãseat a diabolo ad xp̄m. Purgatorias autem penas nullas futuras opinetur: nisi ãte illud ultimũ tremẽdumq; iudicium. Nequaq̄ tamen negandum est: etiam ipsum eternũ ignẽ p diuersitate meritorum: q̄uis malorũ aliis leuiorem aliis futurum esse grauiorem: siue ipsius uis atq; ardor pro pena digna cuiusq; uarietur: siue ipse equaliter ardeat: sed non equali molestia sentiatur.

De his qui [illegible] hominum penas in eternum esse mansuras.

Nunc iam cum misericordibus nostris agendum esse uideo: & pacifice disputãdũ qui uel omnibus illis hominibus quos iustissimus iudex dignos gehẽne supplitio iudicabit: uel quibusdam eorũ nolũt credere penã sempiternã futuram: sed post certi tẽporis metas pro cuiusq; peccati quãtitate lõgioris siue breuioris eos inde existimãt liberãdos. Qua in re misericordior profecto fuit Origenes: qui et ipsum diabolum & angelos eius: post grauiora pro meritis & diuturniora supplicia: ex illis cruciatibus eruendos atq; sociãdos sanctis angelis credidit. Sed illum & p̄pter hoc & propter alia nõnulla: & maxime p̄pter alternãtes sine cessatõe beatitudines & miserias: & statutis seculorũ interuallis ab istis ad illas: atq; ab illis ad istas itus ac reditus interminabiles: nõ immerito reprobauit ecclesia. Quia et hoc q̄ misericors uidebatur amisit: faciẽdo sanctis ueras miserias: quibus penas luerent: & falsas beatitudines in quibus uerum ac

securum hoc est sine timore certũ sempiterni boni gaudiũ nõ haberent. Longe aũt
aliter istoꝝ misericordia humão errat affectu: qui hominum illo iudicio damnatoꝝ
miserias temporales: omnium uero qui uel citius uel tardius liberant̃: eternam felicitatẽ
putant. Que sentẽtia si propterea uera & bona quia misericors est: tanto erit melior
& uerior quanto misericordior. Extendat̃ ergo ac profũdat̃ fons huius misericordie
usq; ad damnatos angelos: saltẽ post multa atq; prolixa quãtũlibet secula liberãdos.
Cur usq; ad uniuersam naturam manat humanam: et cũ ad angelicam uentũ fuerit
mox arescit. Non audent tamen se ulterius miserãdo porrigere: et ad liberationem
ipsius quoq; diaboli peruenire. Uerũ si aliquis audeat uincit nempe istos: et tamen
tanto inuenitur errare deformius: et cõtra recta dei uerba peruersius: q̃to sibi uidetur
sentire clementius.

Sunt etiam quales in collocutionibus nostris ipse sum expertus: qui cũ ueneran
uideant̃ scripturas sanctas: moribus improbandi sunt: et agendo causam suam:
multo maiorem q̃ isti misericordiam deo tribuunt erga humanũ genus. Dicunt enĩ
de malis & infidelibus hominibus diuinitus quidem uerum predictũ esse ꝙ digni sunt:
sed cũ ad iudicium uentũ fuerit: misericordiã eẽ superaturã. Donabit enĩ eos inquiũt
misericors deus: p̃cibus et intercessionibus sanctorũ suorũ. Si enĩ orabant pro illis qñ
eos patiebantur inimicos: quanto magis quãdo uidebũt humiles supplicesq; p̃stratos?
Neq; enĩ credendũ est aiũt tunc amissuros sanctos uiscera misericordie: cum fuerint
plenissime ac perfectissime sanctitatis. ut qui tũc orabant pro inimicis suis quãdo et
ipsi sine peccato nõ erant: tunc nõ orent pro supplicibus suis quãdo nullum ceperint
habere peccatum. Aut uero deus tunc eos nõ exaudiet tot et tãtos filios suos: quãdo
in tanta eoꝝ sanctitate nullũ inueniet orationis impedimẽtum. Testimonium uero
psalmi: & illi qui permittũt infideles atq; impios homines saltẽ lõgo tempore cruciari:
& postea de malis omnibus erui: sed magis isti pro se dicunt esse ubi legitur. Nũquid
obliuiscet̃ misereri deus: aut cõtinebit in ira sua suas miseratiões. Ira eius est inquiũt:
ut omnes ĩdigni beatitudine sempiterna ip̃o iudicãte puniant̃ supplicio sempiterno.
Sed si uel lõgum uel ullum esse permiserit: p̃fecto ut possit hoc fieri cõtinebit in ira
sua miseratiões suas: quod eum psalmus dicat nõ esse facturũ. Non enĩ ait affirmãdo
cõtinebit: sed negationẽ sub interrogatiõe ponẽs: cũ an cõtinebit interrogat: nimirũ
ostẽdit: quia nõ diu miserationes suas in ira cõtineat. Sic ergo isti uolunt iudicii dei
cõminationem nõ esse mendacem: q̃uis sit neminem damnaturus: quẽadmodum eius
cõminationem qua dixit euersurum se esse niniuen ciuitatẽ: mendacẽ nõ possumus
dicere: & tamen nõ est factum inquiunt quod sine ulla cõditione predixit. Nõ enĩ
ait niniue euertet̃ si nõ egerint penitẽtiã seq; correxerint: sed hoc nõ addito p̃nun/
ciauit euersionem futuram illius ciuitatis. Quam cõminationem propterea ueracem
putãt: qa hoc p̃dixit deus quod uere digni erãt pati: q̃uis hoc nõ esset ipse facturus.
Nã et si penitentibus pepercit inquiũt. utiq; illos penitentiã non ignorabat acturos.
& tamen absolute ac diffinite eoꝝ euersionem futuram esse predixit. Hoc ergo erat
inquiunt in ueritate seueritatis: qua erant digni: sed in ratione miserationis nõ erat:
quã nõ cõtinuit ĩ ira sua ut ab ea pena supplicibus parceret: quã fuerat cõtumacibus
cõminatus. Si aũt tũc pepercit aiũt: quãdo sanctum suũ prophetam fuerat p̃cendo
cõtristaturus: quãto magis tunc mirabilius supplicantibus parcet: quando ut parcat
omnes sancti eius orabunt. Sed hoc quod ipsi suis cordibus suspicantur: ideo putant
scripturas tacuisse diuinas: ut multi se corrigant uel p̃lixarum uel eternarum timore
penarum: & sint qui possint orare pro eis qui nõ se correxerint. Hec tamẽ opinant̃

omnimodo id eloqa diuina tacuisse. Nam quo ptinet inquiũt quod scriptũ est: q̃ multa multitudo dulcedinis tue domine quã abscõdisti timentibus te: nisi ut intelligamus propter timorẽ fuisse abscõditã misericordie diuine tam multã secretãq; dulcedinẽ? Addunt etiam propterea dixisse apostolum: cõclusit enĩ deus omnes in infidelitate ut omnibus misereat: quo significaret q ab illo nemo damnabitur. Nec isti tamen qui hoc sentiunt: hanc opinionem suã usq; ad liberationem uel nullam damnationẽ diaboli atq; angelorũ eius extendũt. Humana quippe circa solos homines mouent misericordia: & causam maxime agũt suam: per generalem in genus humanũ quasi dei miserationem impunitatem falsam suis perditis moribus pollicentes. Ac per hoc superabunt eos in predicanda dei misericordia: qui hanc impunitatem etiam principi demonũ et eius satellitibus pollicent.

ITem sunt alii ab eterno supplitio liberationem nec ipsis saltem omnibus hominibus pmittentes: sed tantũmodo christi baptismate ablutis qui participes fiunt corporis eius: quolibet uixerint: in quacũq; heresi uel impietate fuerint. propter illud qd̃ ait Iesus. Hic est panis qui de celo descẽdit: ut si quis ex ipso manducauerit nõ moriat. Ego sum panis uiuus qui de celo descendi. Si quis manducauerit ex hoc pane uiuet in eternum. Ab eterna ergo morte inquiunt necesse ẽ istos erui: & ad uitam eternam quandoq; perduci.

ITem sunt q hoc nec omibus habẽtibus baptismatis xp̃i & eius corporis sacramẽtũ: sed solis catholicis quãuis male uiuẽtibus pollicent: quia nõ solum sacramento sed re ipsa mãducauerũt corpus xp̃i: in ipso corpe eius cõstituti. De quo dicit apostolus. unus panis unum corpus multi sumus. ut etiam si postea in aliquã heresim uel etiam in gentilium idolatriã lapsi fuerint: tãtum quia in corpore christi id est in catholica ecclesia sumpserũt baptismum christi & manducauerunt corpus christi: nõ moriant in eternũ: sed uitam quandoq; cõsequant eternam: atq; illa omnis impietas quanto maior fuerit: non eis ualeat ad eternitatem: sed ad diuturnitatem magnitudinemq; penarum.

SVnt autem qui propter id quod scriptum est qui perseuerauerit usq; in finem hic saluus erit: nõ nisi ĩ ecclesia catholica pseuerantibus q̃uis ĩ ea male uiuẽtibus hoc pmittunt: per ignẽ uidelicet saluandis merito fundamenti de quo ait apostolus. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere preter id quod positũ est: qd̃ ẽ xp̃s Iesus. Si quis autem edificauerit supra fundamentum hoc aurum: argentum: lapides p̃ciosos: ligna: fenum: stipulam: uniuscuiusq; opus manifestabitur. Dies enĩ domini declarabit: qa ĩ igne reuelabit: & uniuscuiusq; opus quale sit ignis pbabit. Si cuius opus pmãserit qd̃ supedificauit: mercedẽ accipiet. Si cuius opus aũt arserit: detrimẽtũ patiet. ipse autẽ saluus erit: sic tamẽ q̃si p ignẽ. Dicũt ergo cuiuslibet uite catholicũ xp̃ianum xp̃m habere in fũdamẽto: quod fũdamẽtũ nulla heresis habet a corporis eius unitate p̃cisa: & ideo pp̃ter hoc fundamentum etiã si male uite fuerit catholicus christianus: uelut qui superedificauerit ligna: fenum: stipulam: putant eum saluum fieri p ignẽ: id ẽ post penas ignis illius liberari: quo igne in ultimo iudicio punient mali.

COmperi aũt etiam quosdam putare: eos tantummodo arsuros illius eternitate supplicii: qui pro peccatis suis facere dignas elemosinas negligunt. Iuxta illud

apostoli Iacobi. Iudiciū aūt sine misericordia fiet illi qui nō fecit misericordiā. Qui ergo fecerit inquiunt q̄uis mores in melius nō mutauerit: sed inter ipsas suas elemosinas nefarie ac nequiter uixit: cum misericordia illi iudicium futurum est: ut aut nulla damnatiōe plectat: aut post aliqd̄ tēpus siue paruū siue prolixū ab illa damnatiōe liberetur. Ideo iudicem ipsum uiuorum atq; mortuorum noluisse existimant aliud cōmemorare se esse dicturum: siue dexteris quibus daturus ē uitā eternā: siue sinistris quos eterno supplicio damnaturus: nisi elemosinas siue factas siue nō factas. Ad hoc pertinere aiūt: & in oratione dominica quotidianam postulationem. Dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quisquis enī illi qui in eum peccauit dimittit ignoscēdo peccatū: ꝓculdubio elemosinā facit. Quā rem dominus ip̄e sic cōmēdauit ut diceret. Si.n. dimiseritis peccata hominibus: dimittet uobis & pater uester peccata uestra. Si aūtē nō dimiseritis hominibus: neq; pater uester qui in celis ē dimittet uobis. Ergo & ad hoc genus elemosinaꝝ ꝑtinet qd̄ ait apostolus Iacobus: iudicium futurum sine misericordia ei q non fecit misericordiā. Nec dixit dn̄s inquūt magna uel parua: sed dimittet uobis pater uester peccata uestra: si et uos dimiseritis hominibus. Ac per hoc putant etiā eis qui perdite uixerint donec claudāt diem uite huius extremū: ꝑ hāc orationē qualiacūq; & q̄tacūq; fuerint oīa quotidie peccata dimitti: sicut ipsa quotidie frequētat̄ oratio: si hoc tantū mō custodire meminerint: ut quādo ab eis ueniā petūt qui eos peccato qualicūq; leserunt: ex corde dimittāt. Cum ad hec omnia deo donante respondero: liber iste claudendus est. [...] op[...]
[...] q dicunt nec diaboli nec hoim maloꝝ perpetua supplicia futura.

c. xxiii.

AC primum queri oportet atq; agnosci: cur ecclesia ferre nequiuerit omnium disputatiōem: diabolo etiā post maximas & diuturnissimas penas purgationē uel īdulgentiā pollicentē. Neq;.n. tot sācti & sacris ueteribus ac nouis literis eruditi: mūdationē et regni celorū beatitudinē post qualiacūq; & q̄tacūq; supplicia q̄libet/cunq; & quātiscūq; angelis inuiderūt: sed potius uiderunt diuinā uacuari uel īfirmari nō posse sententiam: quā se prenūciauit dominus in iudicio prolaturū atq; dicturū. Discedite a me maledicti in ignem eternum: qui paratus est diabolo & angelis eius. sic quippe ostēdit eterno igne diabolum & angelos eius arsuros. Et quod scriptum est in apocalipsi. Diabolus qui seducebat eos missus est in stagnum ignis et sulphuris: quo & bestia & pseudo propheta cruciabunt̄ die ac nocte in secula seculorū. Quod ibi dictum est eternū: hic dictū est in secula seculorum. Quibus uerbis nihil scriptura diuina significare cōsueuit: nisi quod finē nō habet temporis. Quamobrem prorsus nec alia causa nec iustior atq; māifestior īueniri potest: cur uerissīa potestate teneat̄ fixū & īmobile: nullum regressum ad iusticiam uitamq; sanctoꝝ diabolū & angelos eius habituros: nisi quia scriptura que neminem fallit dicit eis deum nō pepercisse: & sic ab illo eē inter impios predamnatos: ut carceribus inferni retrusi traderentur seruādi atq; ultimo iudicio puniēdi: quādo eos eternus ignis accipiet: ubi cruciabunt̄ in secula seculoꝝ. Quod si ita ē: quō ab huius eternitate pene uel uniuersi uel quidā homines post quantūlibet temporis subtrahentur: ac non statim eneruabit̄ fides qua creditur sempiternū demonū futurum esse supplicium? Si enim quibus dicetur discedite a me maledicti in ignem eternum qui paratus est diabolo & angelis eius: uel uniuersi uel aliqui eorū nō semper ibi erunt: quid cause est cur diabolus et angeli eius: semp ibi futuri eē credant̄? An forte dei sentētia que ī malos āgelos & hoīes ꝓferet̄: in āgelos uera erit: in homines falsa? Ita plane hoc erit si nō quod deus dixit: sed qd̄ suspicant̄ homines plus ualebit. Quod fieri quia nō potest: nō argumentari aduersus deum: sed

diuino potius dum tempus est debent parere precepto: qui sempiterno cupiūt carere supplicio. Deinde quale est eternum supplitiū pro igne diuturni temporis existimare: et uitam eternā credere sine fine: cum christus eodē ipso loco in una eademq; sentētia dixerit utrunq; cōplexus: sic ibunt isti in supplicium eternum: iusti autem in uitam eternā? Si utrūq; eternū: ꝑfecto aut utrūq; cū fine diuturnum: aut utrūq; sine fine ꝑpetuū debet intelligi. ꝑ pari. n. relata sunt. hinc suppliciū eternū: inde uita eterna. Diceret autē in hoc uno eodēq; sensu: uita eterna sine fine erit: suppliciū eternū finē habebit: multū absurdū ē. Unde quia uita eterna sanctoꝝ sine fine erit: supplitium quoq; eternū qbus erit: ꝑculdubio finem nō habebit.

Hoc aūt & aduersus eos ualet: qui suas agentes causas cōtra dei uētire uerba uelut misericordia maiore conantᷣ. ut ideo uidelicet uera sint: qa ea que dixit homīes esse passuros pati digni sunt: nō quia passuri sunt. Donabit enī eos inquiūt precibus sanctorum suorum: etiam tunc tāto magis orantiū pro inimicis suis: quāto sunt utiq; sanctiores: eoꝝq; est efficacior oratio et exauditiōe dei dignior: iam nullū habentiū omnino peccatū. Cur ergo eadē ꝑfectissima sanctitate: & cūcta impetrare ualētibus mūdissimis et misericordissimis precibus etiam pro angelis nō orabunt quibus paratus est ignis eternus: ut deus sententiam suam mitiget & reflectat in melius: eosq; ab illo igne faciat alienos? An erit forsitā quisq̄ qui et hoc futurū esse presumat: affirmans etiam sanctos angelos simul cū sanctis hominibus qui tūc equales erunt angelis dei: pro damnandis & angelis & hominibus oraturos: ut misricordia non patiantur quod ueritate merentur pati: quod nemo sane fidei dixit nemo dicturus est? Alioquin nulla causa est cur nō etiā pro diabolo nunc & āgelis eius oret ecclesia: quā magister deus ꝑ inimicis suis iussit orare. Hec igitᷣ causa q̄ fit ut nūc ecclesia nō oret ꝑ malis angelis: quos suos nouit esse inimicos: eadē ipsa causa ē qua fiet ut in illo tūc iudicio etiam pro hominibus eterno igni cruciādis: q̄uis perfecta sit sanctitate nō oret. Nūc enim propterea pro eis orat: quos in genere humano habet inimicos: quia tempus est penitētie fructuose. Nam ut qd maxime pro eis orat: nisi ut det illis deus sicut dicit apostolus penitentiam & resipiscant de diaboli laqueis: a quo captiui tenentur scd̄m ipsius uolūtatē? denique si de aliqbus ita certa eēt: ut q sūt illi etiā nosset: q licet adhuc in hac uita sint cōstituti: tamen ꝑdestinati sūt in eternū ignē ire cū diabolo: tā ꝑ eis nō oraret: q̄ nec pro ipso. Sed quia de nullo certa est: orat pro omnibus dumtaxat hominibus inimicis suis in hoc corpore cōstitutis: nec tamen pro omnibus exauditur. Pro his enī solis exauditur: qui & si aduersantur ecclesie: ita sunt tamen predestinati ut ꝑ eis exaudiatᷣ ecclesia: & filii efficiantᷣ ecclesie. Si q aūt usq; ad mortē habebūt cor īpenitēs: nec ex inimicis cōuertētur in filios: nūquid iam pro eis id est pro talium defunctorum spiritibus orat ecclesia? Cur ita: nisi qa in parte iam diaboli cōputantᷣ: qui dum essent in corpore nō sunt translati ad christum? Eadem itaq; causa est: cur nō oretur tunc ꝑ hominibus eterno igne puniendis: que causa est ut neq; nunc neq; tunc oretur pro angelis malis. que itidem causa est: ut q̄uis ꝑ hominibus nunc uiuis oretur etiā malis: tamen iam nec nunc oretur pro infidelibus īpiisq; defunctis. Nam pro defunctis quibusdam: uel ipsius ecclesie uel quorūdam piorum exauditᷣ oratio: sed pro his quorum in christo regeneratorū nec usq; adeo uita in corpore male gesta est: ut tali misericordia iudicentᷣ digni nō eē: nec usq; adeo bene ut talē misericordiā reperiantur necessariam nō habere: sicut etiam facta resurrectione mortuorum: nō deerunt quibus post penas quas patiuntur spiritus mortuorū impartiatᷣ misericordia:

ut in ignẽ non mittantur eternũ. Neq; enĩ de quibusdam ueraciter diceret: q̄ nõ eis remittatur neq; in hoc seculo neq; in futuro: nisi essent quibus & si non in isto tamẽ remitteret in futuro. Sed cũ dictũ fuerit a iudice uiuorum atq; mortuorum uenite benedicti patris mei possidete paratũ uobis regnũ a cõstitutiõe mũdi: & aliis ecõtrario discedite a me maledicti in ignem eternum qui paratus est diabolo et angelis eius: & ibunt isti in supplicium eternũ: iusti aũt in uitam eternam nimie presumptionis est dicere cuiq̃ eorum eternũ supplicium non futurũ: quos deus ituros in suplicium dixit eternũ & per huius presumptionis p̄suasionẽ facere: ut de ipsa quoq; uita uel despẽt uel dubitetur eterna. Nemo itaq; sic intelligat psalmum canentẽ Nunq̄d obliuiscẽt misereri deus: aut cõtinebit in ira sua miserationes suas ut opinet de hominibus bonis ueram: de malis falsam aut de bonis hominibus & malis angelis ueram: de malis autem hominibus falsam dei esse sentẽtiam. Hoc enĩ quod ait psalmus ad uasa misericordie pertinet: & ad ipsos filios promissionis: quorum erat unus etiã ipse propheta. Qui cũ dixisset nunquid obliuiscẽt misereri deus aut continebit in ira sua miserationes suas: continuo subiecit Et dixi nunc cepi. Hec est immutatio dextere excelsi. Exposuit profecto quid dixerit Nunquid cõtinebit in ira sua miserationes suas. Ira enĩ dei est etiam ista uita mortalis: ubi homo uanitati similis factus est & dies eius uelut umbra pretereunt. In qua tamen ira nõ obliuiscitur misereri deus: faciendo solem suũ oriri super bonos et malos: & pluendo super iustos & iniustos ac sic non continet in ira sua miserationes suas. Maximeq; in eo q̄d expressit hic psalmus dicendo nũc cepi. Hec est immutatio dextere excelsi: quoniam in hac ipsa eorũ uanissima uita que ira dei est: uasa misericordie mutat ĩ melius q̃uis adhuc in huius corruptiõis miseria maneat ira eius: quia nec ĩ ipsa ira sua cõtinet miseratiões suas. Cum ergo isto modo cõpleatẽ diuini illius cantici ueritas nõ est eam necesse etiam illic intelligi: ubi nõ pertinentes ad ciuitatem dei sempiterno supplicio punientur. Sed quibus placet istam sententiã usq; ad illa impiorum tormenta protendere: saltem sic intelligant ut manente in eis ira dei que eterno ẽ p̄nũciata supplicio nõ cõtineat deus ĩ hac ira sua miseratiões suas: & faciat eos non tanta quanta digni sunt penarum atrocitate cruciari ut eas penas uel nunq̃ subeant uel aliq̄n finiant sed ut eas mitiores q̃ menta sunt eorũ leuioresq; patiantur. Sic enĩ et ira dei manebit: & ĩ ipsa ira sua miseratiões suas non continebit. quod quidẽ nõ ideo cõfirmo: quia nõ resisto. Ceterũ eos qui putãt minaciter potius q̃ ueraciter dictum: discedite a me maledicti in ignem eternũ: & ibunt isti in suppliciũ eternum: & cruciabuntur in secula seculorum: & uermis eorum nõ morietẽ & ignis nõ extinguetur: & cetera huiusmodi: nõ tam ego q̃ ipsa scriptura diuina planissime atq; plenissime redarguit ac refellit. Niniuite quippe in hac uita egerunt penitentiam: & ideo fructuosam: uelut in hoc agro seminãtes in quo uoluit deus cũ lacrimis seminari: quod postea cũ leticia meteretur. Et tamen quis negabit quod dominus predixit in eis fuisse cõpletũ: nisi parum aduertat quẽadmodũ peccatores deus nõ solum iratus: uerum etiam miseratus euertat. Euertuntur enim peccatores duobus modis. aut sicut sodomite ut p̄ peccatis suis ipsi homines puniantẽ aut sicut niniuite ut ipsa hominũ peccata penitendo destruantẽ. Factum est ergo quod predixit deus. Euersa enĩ est niniue que mala erat: et bona edificata est que nõ erat. Stantibus enĩ menibus atq; domibus: euersa est ciuitas ĩ perditis moribus. Ac sic q̃uis propheta fuerit cõtristatus: quia non est factum quod illi homines timuerunt illo prophetante uenturũ. Factũ est tamẽ quod fuerat deo presciente predictum. quoniam nouerat qui predixit quõ in melius esset implendum. Ut autem nouerint isti in peruersum misericordes: quo

pertineat q d' scriptũ ẽ. Quã multa multitudo dulcedinis tue domine: quã abscõdisti timentibus te: legant & quod sequit': pfecisti aũt sperantibus in te. Quid ẽ abscõdisti timentibus: perfecisti sperantibus: nisi quia illis qui timore penarum suarũ suã uolunt iusticiam cõstituere: que in lege est nõ est iusticia dei dulcis: quia nesciũt eam. Non enĩ gustauerunt eam. In se nanq; sperãt nõ in ipso: & ideo abscõditur eis multitudo dulcedinis dei: quoniã timẽt quidẽ deũ: sed illo timore seruili qui non est in caritate. quia perfecta caritas foras mittit timorẽ. Ideo sperãtibus in eum perficit dulcedinẽ suam: inspirando eis caritatem suam: ut timore casto non quẽ caritas foras mittit: sed permanente in seculum seculi: cũ gloriant' in domino glorientur. Iusticia dei quippe christus est: qui factus ẽ nobis sicut dicit apostolus sapiẽtia a deo: & iusticia: & sãctificatio: & redemptio: ut queadmodũ scriptũ est: qui gloriatur in domino glorietur. Hanc dei iusticiam quam donat gratia sine meritis: nesciunt illi qui suã iusticiam uolunt constituere: & ideo iusticie dei q est christus nõ sunt subiecti. In qua iusticia est multa multitudo dulcedinis dei: propter quam dicit' in psalmo. Gustate & uidete q̃ dulcis est dominus. Et hanc quidẽ ĩ hac peregrinatione gestantes: nõ ad satietatẽ sumentes: esurimus eam potius ac sitimus: ut ea postea saturemur cum uidebimus eum sicuti est. & implebitur quod scriptum est. Satiabor cũ manifestabit' gloria tua. Ita pficit christus multam multitudinem dulcedinis sue sperantibus in eum. Porro autẽ si eam quam illi putant dulcedinem suam deus abscondit timentibus eum: qua nõ est impios damnaturus: ut hoc nesciẽtes & damnari timentes recte uiuant: ac sit possint esse qui orent pro non recte uiuentibus: quomodo eam pficit sperantibus in eum: quandoquidem sicut somniant per hanc dulcedinem non damnaturus est eos qui nõ sperant in eum. Illa igit' eius dulcedo querat': quam perficit sperantibus in eum: non quam perficere putatur contempnentibus et blasphemantibus eum. Frustra itaq; homo positus ĩ hoc corpore: occultorum dei iudiciorum sibi notitiam arrogare psumit. Illud quoq; apostolicum: conclusit enim deus omnes in infidelitate ut omnibus misereatur: non ideo dictum est q sit neminem damnaturus: sed superius apparet unde sit dictum. Nam cũ de iudeis postea crediturisapostolus loqueretur ad gentes: ad quas utiq; iam credentes scribebat epistolas. Sicut enim uos inquit aliquando nõ credidistis deo: nunc autem misericordiam consecuti estis in illorum incredulitate: sic et hi non crediderunt in uestra misericordia: ut et ipsi misericordiam consequantur. Deinde subiecit unde isti sibi errando blandiunt' atq; ait. Conclusit enim deus omnes in infidelitate ut omnibus misereatur. Quos omnes nisi de quibus loquebatur: tanq̃ dicens & uos & illos? Deus ergo & iudeos & gentiles quos presciuit et predestinauit conformes fieri imaginis filii sui: omnes in infidelitate conclusit. ut de amaritudine infidelitatis sue penitendo confusi: et ad dulcedinem misericordie dei credendo cõuersi: clamarent illud in psalmo. Quã multa multitudo dulcedinis tue domine: quã abscõdisti timentibus te: perfecisti autem sperantibus non in se sed in te. Omniũ itaq; miseretur: uasorum misericordie quidẽ omnium: & eoꝝ scilicet quos ex gẽtibus et eorum quos ex iudeis predestinauit: uocauit: iustificauit: glorificauit: nõ omnium hominum: sed istorum omnium neminem damnaturus.

Sed iam respondeamus etiã illis: qui nõ solũ diabolo & angelis eius sicut nec isti: sed ne ipsis quidem omnibus hominibus liberationem ab eterno igne pmittunt.

uerũ eis tantũ qui christi baptismate abluti: & corporis eius & sanguinis pticipes facti sunt quõlibet uixerint: in quacunq; heresi uel impietate fuerint. Sed contradicit eis apostolus dicens. Manifesta autẽ sunt opera carnis. Que sunt fornicatio: immũditia: luxuria: idolo℞ seruitus: ueneficia: inimicicie: cõtẽtiones: emulationes: animositates: dissensiones: hereses: inuidie: ebrietates: cõmessationes: & his similia: que predico uobis sicut predixi. quoniam qui talia agunt regnum dei non possidebunt. Hec profecto apostolica sentencia falsa est: si tales post quantalibet tempora liberati regnum dei possidebunt. Sed quoniam falsa nõ est: profecto regnũ dei nõ possidebunt. Et si in regni dei possessione nunq̃ erunt: eterno supplicio tenebũtur. quoniã nõ est medius locus ubi nõ sit in supplicio: qui illo nõ fuerit cõstitutus in regno. Quamobrem qđ ait dominus Iesus hic est panis qui de celo descendit: si quis ex ipso mãducauerit nõ moriet. ego sum panis uiuus qui de celo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane uiuet in eternum: quomõ sit accipiendũ merito querit. Et ab istis quidem quibus nũc respondemus: hunc intellectũ auferunt illi: quibus deinde respondendũ est. Hi sunt autem qui hanc liberationem nec omnibus habentibus sacramentum baptismatis et corporis christi sed solis catholicis q̃uis male uiuẽtibus pollicentur. Quia non solum inquiũt sacramẽto sed re ipsa mãducauerunt corpus christi: in ipso scilicet eius corpe constituti de quo ait apostolus. Vnus panis unũ corpus multi sumus. Qui ergo est in eius corporis unitate id est in christianorum compage membrorum cuius corporis sacramentum fideles cõmunicantes de altari sumere cõsueuerunt ipse uere dicendus est manducare corpus christi: & bibere sanguinẽ christi. Ac p hoc heretici & scismatici ab huius unitate corporis separati: possunt idem percipere sacramentum sed non sibi utile imo uere etiam noxium: quo iudicentẽ grauius q̃ uel tardius liberentẽ. Non sũt quippe in eo uinculo pacis: quod in illo exprimitur sacramento. Sed rursus etiã isti qui recte intelligunt nõ dicendum eum manducare corpus christi qui in corpore nõ est christi nõ recte promittunt eis qui uel in heresim uel etiã in gentiliũ supstitionẽ ex illius corporis unitate labuntur liberationem quandoq; ab eterni igne supplicii: Primo quia debent attendere q̃ sit intolerabile atq; a sana doctrina nimis deuium: ut multi ac pene omẽs q hereses ĩpias cõdidernit exeuntes de catholica ecclesia & facti sunt heresiarche meliores habeãt causas q̃ hi qui nunq̃ fuerunt catholici cũ in eorũ laqueos incidissent: si illos heresiarchas hoc facit liberari a supplicio sempiterno q; in catholica ecclesia baptisati sunt: & sacramẽtum corporis christi in uero christi corpe primitus acceperunt cũ peior sit utiq; desertor fidei & ex desertore oppugnator eius effectus: q̃ ille qui nõ deseruit quã nunq̃ tenuit. Deinde qa et his occurrit apostolus eademq; uerba proferens: & enumeratis illis carnis operibus eadem ueritate predicẽs: quoniam qui talia agunt regnum dei non possidebunt. Vnde nec illi in perditis et damnabilibus moribus debent esse securi qui usq; in finem quidẽ uelut in cõmuniõe ecclesie catholice perseuerant: intuentes quod dictum est. Qui perseuerauerit usq; in finem hic saluus erit & per uite iniquitatem ipsam uiam iusticie quod eis christus est deserunt siue fornicãdo siue alias immũdicias flagitio℞ quas nec apostolus exp̃mere uoluit in suo corpe ppetrando siue turpitudine luxurie diffluendo siue aliqd aliud eorum agendo: de quibus ait: quoniam qui talia agunt regnum dei nõ possidebunt. Ac per hoc quicũq; agunt talia: nisi in supplicio sempiterno nõ erunt: quia in regno dei esse nõ potuerunt. In his enĩ perseuerãdo usq; in huius uite finem: nõ utiq; dicẽdi sunt in christo perseuerasse usq; in finẽ qa in christo perseuerare est ĩ eius fide pseue/rare. que fides ut eam definit apostolus per dilectiõem operatur. Dilectio autẽ sicut

ipse alibi dicit malum nó operatur. Nec isti duo ergo dicẽdi sunt mãducare corpus christi: quoniam nec in membris computandi sunt christi. Vt enim alia taceam: non possunt simul esse & mẽbra christi & mẽbra meretricis. Denique ipse dicens q mãducat carnem meam & bibit sanguinem meum: in me manet et ego in eo: ostendit quid sit nó sacramẽtotenus sed reuera corpus christi manducare: & eius sanguinẽ bibere. Hoc est enim in christo manere: ut i illo maneat et christus. Sic enim hoc dixit tanq̃ diceret. Qui non in me manet & in quo ego nó maneo: nó se dicat aut existimet mãducare corpus meum: aut bibere sanguinem meum. Non itaque manẽt in christo: qui nó sunt membra eius. Non sunt aũt membra xp̃i: qui se faciunt mẽbra meretricis: nisi malũ illud penitendo esse destiterint: & ad hoc bonũ recõciliatione redierint.

SEd habent inquiunt christiani catholici in fundamento christũ: a cuius ueritate nó recesserunt. tamẽ & si huic fundamẽto superedificauerũt quãlibet pessimã uitam: uelut ligna: fenum: stipulam. Recta itaque fides per quã christus ẽ fũdamẽtũ: q̃uis cũ damno quoniam illa que sup edificata sunt exurentur: tamẽ poterit eos quãque ab illius ignis perpetuitate saluare. Respõdeat eis breuiter Iacobus apostolus. Si q̃s dicat se fidem habere opera autem nó habeat: nũquid poterit fides saluare eum? Et quis est inquiũt de quo dicit apostolus Paulus. Ipse autem saluus erit sic tamẽ quasi per ignem? Simul quis iste sit inquiramus. Hunc tamẽ nó esse certissimũ ẽ. ne duorum apostolorum sententias mittamus in rixam. Si unus dicit etiam si mala opera quis habuerit saluabit eum fides per ignẽ: alius autem si opera nó habeat nũquid poterit fides saluare eum. Inueniemus ergo qui possit per ignẽ saluari: si prius inuenerimus quid sit habere in fũdamẽto christũ. Quod ut de ipsa similitudine quãtocius aduertamus. nihil in edificio preponitur fundamẽto. Quisquis itaque sic habet in corde xp̃m: ut ei terrena & temporalia: nec ea que licita sunt atque cõcessa p̃ponat: fundamentum habet christum. Si autem preponit: & si uideatur habere fidem christi: nó est tamen in eo fundamentũ christus. cui talia preponũtur. Quanto magis si salutaria precepta cõtempnẽs committat illicita: etiã nó preposuisse christũ sed postposuisse cõuincit. quẽ post habuit imperantem siue cõcedentem: dum cõtra eius imperata siue concessa suam per flagicia delegit explere libidinẽ. Si quis itaque christianus diligit meretricẽ: eique adherẽs unum corpus efficitur: iam fũdamentum nó habet christum. Si quis aũt diligit uxorẽ suam: si scd̃m christũ: quis ei dubitet in fundamento esse xp̃m? Si uero scd̃m hoc seculũ: si carnaliter: si in morbo cõcupiscẽtiarũ sicut & gentes que ignorãt deum: etiam hoc scd̃m ueniam cõcedit apostolus. imo per apostolũ christus. Potest ergo & iste in fundamento habere xp̃m. Si enim nihil ei talis affectionis uoluptatisque preponat: q̃uis supedificet ligna: fenum: stipulam: xp̃s est fundamentũ. propter hoc saluus erit per ignem. Delicias quippe huiusmodi amoresque terrenos: p̃pter cõiugalẽ quidem copulam nó damnabiles: tribulationis ignis exuret: ad quẽ pertinẽt ignem: & orbitates & quecũque calamitates que auferũt hec. Ac per hoc ei qui edificauit erit edificatio ista dampnosa: quia nó habebit quod superedificauit: et eorum amissiõe cruciabitur: quibus fruẽdo utique letabatur. Sed per hũc ignẽ saluus erit merito fũdamẽti: quia & si utrũ id an christũ habere mallet a persecutore p̃poneretur: se malle christum habere q̃ ista liberrime profiteretur. Vide in apostoli uerbis hominem edificantem super fundamentũ hoc: aurũ: argẽtum: lapides preciosos. Qui sine uxore est inquit: cogitat que sunt dei quomodo placeat deo. Vide alium edificantem ligna: fenum: stipulam. Qui aũt matrimonio iunctus est inquit: cogitat que sunt mũdi quomodo

placeat uxori. Vniuscuiusq; opus quale sit manifestabitur. Dies .n. domini declarabit. dies utiq; ire dies tribulationis: quoniam in igne inquit reuelabitur. Eandemq; tribulationem ignem uocat. sicut alibi legitur. Vasa figuli probat fornax & homines iustos temptatio tribulationis. Et uniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus permanserit: permanet enim quod quisq; cogitat que sunt dei quomodo placeat deo quod superedificauit: mercedem accipiet id est unde cogitauit hoc sumet. Si cuius autem opus arserit: damnum patietur. quoniam quod dilexerat non habebit. Ipse autem saluus erit quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semouit. Sic tamen quasi per ignem. Quod enim sine illiciente amore non habuit: sine urente dolore non perdit. Ecce quantum mihi uidetur inuentus est ignis: qui nullum eorum damnet sed unum ditet alterum damnificet: ambos probet. Si autem ignem illum loco isto uoluerimus accipere: de quo dominus dicit sinistris. Discedite a me maledicti in ignem eternum: ut in eis etiam isti esse credantur qui edificant super fundamentum ligna fenum stipulam: eosq; ex illo igne post tempus pro malis meritis impertitum liberet boni meritum fundamenti quid arbitramur dextros quibus dicetur uenite benedicti patris mei possidete paratum uobis regnum nisi eos qui superedificauerunt super fundamentum: aurum: argentum: lapides preciosos? Sed in illum ignem de quo dictum est: sic tamen quasi per ignem: si hoc modo est intelligendus: utriq; mittendi sunt: et dextri scilicet et sinistri. Illo quippe igne utriq; probandi sunt de quo dictum est. dies enim domini declarabit quia in igne reuelabitur & uniuscuiusq; opus quale sit: ignis probabit. Si ergo utrumq; probabit ignis: ubi si cuius opus permanserit id est non fuerit igne consumptum quod superedificauit mercedem accipiat. si cuius autem opus arserit: damnum patiatur: profecto non est ille ipse eternus ignis. In illum enim soli sinistri nouissima et perpetua damnatione mittentur iste autem dextros probat. Sed alios eorum sic probat ut edificium quod super christum fundamentum ab eis inuenerit esse constructum: non exurat atq; consumat alios autem aliter: id est ut quod superedificauerunt ardeat damnumq; inde patiantur salui fiant autem quoniam christum in fundamentum stabiliter positum precellenti caritate tenuerunt. Si autem salui fient: profecto & ad dexteram stabunt & cum ceteris audient. uenite benedicti patris mei possidete paratum uobis regnum non ad sinistram ubi illi erunt qui salui non erunt. & ideo audient discedite a me maledicti in ignem eternum. Nemo quippe ab illo igne saluabitur: quia in supplicium eternum ibunt illi omnes: ubi uermis eorum non morietur & ignis non extinguetur quo cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum. Post istius sane corporis mortem: donec ad illum ueniatur qui post resurrectionem corporum futurus est damnationis & remunerationis ultimus dies si hoc temporis interuallo spiritus defunctorum eiusmodi ignem dicuntur perpeti quem non sentiant illi qui non habuerunt tales mores & amores in huius corporis uita ut eorum ligna et fenum & stipula consumatur alii uero sentiant qui eiusmodi secum edificia portauerunt. siue ubi tantum siue hic et ibi siue ideo hic ut non ibi: secularia quamuis a damnatione uenialia concremantem ignem transitorie tribulationis inueniant: non redarguo. quia forsitan uerum est. Potest quippe ad istam tribulationem pertinere etiam mors ipsa carnis que de peccati primi perpetratione concepta est & secundum cuiusq; edificium tempore suo ab unoquoq; suscepta. possunt & persecutiones ecclesie quibus martires coronati sunt & quas patiuntur quicunq; christiani probant utraq; edificia uelut ignis. & alia consumunt cum ipsis edificatoribus si christum in eis non inueniunt fundamentum: alia sine ipsis si inueniunt quia licet cum damno salui erunt ipsi non consumentur propter christi uidelicet meritum in fundamento repertum quod manet in eternum. Erit enim tribulatio in fine seculi tempore Antichristi: qualis nunquam antea fuit. quia multa

erunt tunc edificia siue aurea siue fenea super optimũ fundamentum quod est xp̄s Iesus ut ignis ille probet utraq; & de aliis gaudiũ de aliis inferat damnum. Neutros tamen perdat in quibus hec inuenietur propter stabile fundamentum. Quicũq; autem nõ dico uxorem cuius etiam cõmixtione carnis ad carnalem utitur uoluptatem: sed ipsa que ab huiusmodi delectationibus aliena sunt nomina pietatis: humano more carnaliter diligendo: christo anteponit: nõ eum habet in fundamento. Et ideo nõ per ignem saluus erit: sed saluus nõ erit: quia esse cũ saluatore nõ poterit: qui de hac re apertissime loquens ait. Qui amat patrem aut matrẽ plus q̃ me nõ est me dignus: & qui amat filiũ aut filiã super me: nõ est me dignus. Verum qui has necessitudines sic amat carnaliter: ut tamẽ eas xp̄o domino nõ p̄ponat: maliteq; ipsis carere q̃ xp̄o: si ad hunc fuerit articulum temptationis adductus: per ignẽ erit saluus: quia et earũ amissione tantum necesse est urat dolor: quãtum heserat amor. Porro qui patrem: matrem: filios: filias: scd̃m xp̄m dilexerit: ut ad eius regnũ obtinendũ eiq; coherẽdũ illis cõsulat: uel hoc i eis diligat q̄ mẽbra sunt christi: absit ut ista dilectio repiat̃ in lignis: feno: et stipula cõsumẽda. sed p̄rsus edificio aureo: argẽteo: gẽmeoq; deputabit. Quomõ aũt potest eos plus amare q̃ xp̄m: quos amat utiq; p̄pter xp̄m?

Restat eis respondere: qui dicunt eterno igno illos tantũmodo arsuros: qui pro peccatis suis dignas facere elemosinas negligunt: propter illud qđ ait apostolus Iacobus: iudicium autem sine misericordia illi qui nõ fecit misericordiam. Qui ergo fecit inquiunt q̃uis nõ correxerit perditos mores: sed nefarie ac nequiter inter ipsas suas elemosinas uixerit: cum misericordia illi futurum ẽ iudicium. ut aut nõ damnet̃ omnino: aut post aliquod tempus a damnatiõe nouissima liberetur. Nec ob aliud existimãt christũ de solo delictu atq; neglectu elemosinaꝝ discretionẽ inter dextros et sinistros esse facturum: quoꝝ alios in regnum alios i supplicium mittet eternum.

Vt autem quotidiana sibi opinentur que facere omnino nõ cessant: qualiacunq; & quantacũq; sint: per elemosinas dimitti posse peccata: orationem quam docuit ipse dominus. & suffragatricẽ sibi adhibere conant̃ & testem. Sicut enim nullus est inquit dies quo a xp̄ianis hec oratio nõ dicatur: ita nullũ ẽ quotidianũ qualecũq; peccatũ: quod per illam nõ dimittatur: cũ dicimus dimitte nobis debita nostra: si quod sequit̃ facere curemus: sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Nõ. n. ait dominus inquit: si dimiseritis peccata hominibus: dimittet uobis pater quotidiana parua peccata: sed dimittet inquit uobis peccata uestra. Qualiacunq; ergo uel quãtacunq; sint: etiam si quotidie p̄petrẽtur: nec ab eis uita discedat in melius cõmutata: per elemosinã uenia nõ negeta: remitti sibi posse p̄sumũt. Sed bene q̄ isti dignas pro peccatis elemosinas cõmonẽt esse faciendas. Quoniã si dicerent q̃lescũq; elemosinas p̄ peccatis quotidiãis & magnis & quãtacũq; scelerum cõsuetudine misericordiam posse impetrare diuinã: ut ea quotidiana remissio sequeret̃: uiderẽt se rẽ dicere absurdã atq; ridiculã. Sic enĩ cõgerentur fateri fieri posse: ut opulẽtissimus homo. x. denariis i diurnis elemosinas impẽsis: hõicidia et adulteria & nefaria queq; facta redimeret. Quod si absurdissimũ & isanissimũ est dicere profecto si queratur que digne sint elemosine pro peccatis de q̄bus etiã xp̄i p̄cursor ille dicebat: facite ergo fructus dignos penitentie: p̄culdubio nõ inuenient̃ eas facere: qui uitã suã usq; ad mortẽ quotidianoꝝ criminũ p̄petratiõe cõfodiunt. Primum quia in auferendis rebus alienis lõge plura diripiunt: ex quibus perexigua pauperibus largiẽdo christum se ad hoc pascere existimant: ut licentiam malefactorũ se ab illo emisse uel quotidie potius emere credentes: securi damnabilia

tanta cõmittant. Qui si pro uno scelere omnia sua distribuerent indigẽtibus mẽbris christi: nisi desisterent a talibus factis habẽdo caritatem que nõ agit perperam: aliquid eis prodesse nõ posset. Qui ergo dignas pro suis peccatis elemosinas facit: prius eas incipit facere a seipso. Indignũ est enim ut in se nõ faciat quod facit in proximũ: cũ audiat dicẽtẽ deum diliges proximum tuũ tanquam te ipsum. Item audiat. Miserere anime tue placens deo. Hanc elemosinam id est ut deo placeat nõ faciens anime sue: quomodo dignas pro peccatis suis facere elemosinas est dicẽdus? Ad hoc enim et illud scriptũ est. Qui sibi malignus est cui bonus erit? Orationes quippe adiuuant elemosine. Et utique intuendũ est quod legimus. Fili peccasti: nõ adicias iterũ: & de preteritis tuis deprecare ut tibi dimittantur. Propter hoc ergo elemosine faciende sunt: ut cum de preteritis peccatis deprecamur exaudiamur: nõ ut in eis perseuerantes licentiam malefaciendi nos per elemosinas comparare credamus. Ideo autem dominus & dextris elemosinas ab eis factas: & sinistris non factas se imputaturum esse predixit: ut hinc ostenderet quantum ualeãt elemosine ad priora delenda: nõ ad perpetua impune cõmittenda peccata. Tales autem elemosinas nõ dicendi sunt facere: qui uitam nolunt a cõsuetudine scelerũ in melius cõmutare. Quia & in hoc quod ait: quãdo uni ex minimis meis non fecistis mihi non fecistis. ostendit eos nõ facere etiam quando se facere existimant. Si enim christiano esurienti panem tanquam christo darent: profecto sibi panem iusticie quod ipse christus est non negarent. Quoniã deus non cui detur sed quo animo detur attendit. Qui ergo christum diligit in christiano: hoc animo ei porrigit elemosinã quo accedit ad xp̃m. nõ quo uult recedere impunitus a christo. Tanto enim magis quisque deserit christum: quanto magis diligit quod improbat christus. Nam quid cuiquam prodest quod baptizatur si nõ iustificatur? Nonne qui dixit nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto nõ intrabit in regnum dei: ipse etiã dixit nisi abundauerit iusticia uestra super scribarum & phariseorum: non intrabitis in regnum celorum? Cur illud timendo multi currant baptizari: & hoc nõ timendo nõ multi curant iustificari. Sicut ergo non dicit fratri suo fatue: qui cum hoc dicit nõ ipsi fraternitati sed peccato eius infensus est: alioquin reus erit gehenne ignis: ita ecõtrario qui porrigit elemosinã christiano: nõ xp̃iano porrigit qui non in eo diligit christũ: non autem diligit christũ qui iustificari recusat a xp̃o. Et quẽadmodum si quis preoccupatus fuerit in aliquo delicto: ut fratri dicat suo fatue: id est nõ eius peccatũ uolẽs auferre: sed cõuiciari iniusticie: parũ est illi ad hoc redimendũ elemosinas facere: nisi etiam quod ibi sequitur remedium reconciliationis adiungat. Ibi enim sequitur. Si ergo offers munus tuũ ad altare: & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuũ ad altare & uade prius recõciliari fratri tuo: & tunc ueniens offeres munus tuũ: ita parum est elemosinas quãtaslibet facere pro quocũque scelere: & in cõsuetudine scelerũ permanere. Oratio uero quotidiana quã docuit ipse dominus: unde et dominica nominatur: delet quidẽ quotidiana peccata cum quotidie dicitur: dimitte nobis debita nostra: quãdo id quod sequitur nõ solum dicitur sed etiã fit: sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Sed quia fiunt peccata: ideo dicitur: nõ ut ideo fiant quia dicitur. Per hanc enim uoluit saluator ostẽdere: quantũlibet iuste in huius uite caligine atque infirmitate uiuamus: nõ nobis deesse peccata pro quibus dimittẽdis debeamus orare: & eis qui in nos peccãt ut & nobis ignoscatur ignoscere. Nõ itaque propterea dominus ait: Si dimiseritis hominibus peccata dimittet uobis pater uester peccata uestra: ut de hac oratione confisi securi quotidiana scelera faceremus: uel potẽtia quod nõ timeremus hominum leges: uel astutia qua ipsos homines falleremus: sed ut per illã disceremus nõ putare nos esse sine peccatis: etiã

si a criminibus essemus immunes. sicut etiam legis ueteris sacerdotes hoc ipm deus de sacrificiis admonuit. qui iussit eos primũ pro suis deinde pro populi offerre peccatis. Nam etiam ipsa uerba tãti magistri & domini nostri uigilãter intuenda sunt. Non enĩ ait si dimiseritis peccatum hõibus: et pater uester dimittet uobis q̃liacũq; peccata: sed ait peccata uestra. Quotidianam orationẽ docebat: et iustificatis utiq; discipulis loquebatur. Quid est ergo peccata uestra nisi peccata sine quibus nec uos estis qui iustificati & sãctificati estis? Vbi ergo illi qui p hanc orationẽ occasionẽ ppetrãdoꝝ scelerum quotidie querunt. significasse dicũt dominũ etiam magna peccata. qm̃ nõ dixit dimittet uobis peccata parua. sed peccata uestra. ibi nos cõsiderantes qualibus loquebat̃ & audiẽtes dictũ peccata uestra: nihil aliud debemus existimare q̃ parua: quoniam talium iam nõ erant magna. Verũtamen nec ipsa magna a quibus omnino mutatis in melius moribus recedendum est dimittũtur orantibus. nisi fiat qđ ibi dicit̃ sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Si enĩ minima peccata sine quibus nõ etiã est uita iustorũ aliter nõ remittunt̃. quãto magis multis & magnis criminibus inuoluti etiam si ea perpetrare iam desinant: nullã indulgentiã consequunt̃. si ad remittendũ aliis quod in eos quisq; peccauerit inexorabiles fuerint. cum dicat dominus: si autem non dimiseritis peccata hominibus nec pater uester dimittet uobis. Ad hoc enĩ ualet quod etiam Iacobus apostolus ait. Iudicium futurum sine misericordia illi qui non fecit misericordiam. Venire quippe debet in mẽtem etiam seruus ille: cui debitori dñs suus relaxauit decẽ milia talentoꝝ. que postea iussit ut redderet qa ipse nõ misertus est cõserui sui qui ei debebat centum denarios. In his ergo qui filii sunt promissionis & uasa misericordie. ualet qđ ait idem apostolus cõsequenter adiungens: superexaltat autem misericordia iudicium. Quoniam & illi iusti qui tanta sanctitate uixerũt: ut alios quoq; recipiant in tabernacula eterna. quibus amici facti sunt de mammona iniquitatis. ut tales essent: misericordia liberati sunt ab eo q iustificat impiũ. imputãs mercedem scđm gratiam nõ scđm debitum. In eorum quippe numero est apostolus qui dicit. Misericordiam consecutus sum ut fidelis essem. Illi autem qui recipiuntur a talibus ĩ tabernacula eterna. fatendũ est q nõ sint his moribus pditi: ut eis liberãdis sine suffragio sanctoꝝ sua possit uita sufficere. ac p hoc multo ãplius in eis superexaltet misericordia iudicium. Nec tamen ideo putãdus est quisq̃ sceleratissimus nequaq̃ uita uel bona uel tolerabiliore mutatus. recipi ĩ tabernacula eterna: qm̃ obsecutus est sanctis de mãmona iniquitatis. id ẽ de pecunia uel diuitiis que male fuerant adq̃site: aut etiam si bene non tamẽ ueris. sed quas iniquitas putat esse diuitias. quoniã nescit que sint uere diuitie. quibus illi abundãt qui et alios recipiãt in tabernacula eterna. Est itaq; quidã modus uite. nec tã male ut his q eã uiuũt nihil prosit ad capessendũ regnũ celorum. largitas elemosinarum quibus etiam iustoꝝ sustentat̃ inopia. & fiũt amici qui in tabernacula eterna suscipiant. nec tam bone ut ad tantã beatitudinem adipiscẽdã eis ipsa sufficiat. nisi eoꝝ meritis quos amicos fecerit misericordiã cõseq̃nt̃. Mirari aũt soleo etiam apud Virgilium istã domini reperiri sententiam: ubi ait facite uobis amicos de mammona iniquitatis. ut & ipsi recipiant uos in tabernacula eterna: cuius ẽ illa simillima. Qui recipit pphetam in nomine pphete: mercedem prophete accipiet. & qui recipit iustum ĩ nomine iusti: mercedẽ iusti accipiet. Nam cũ elizeos campos poeta ille describeret: ubi putãt habitare animas beatoꝝ. nõ solũ ibi posuit eos qui propriis meritis ad illas sedes puenire potuerunt: sed adiecit atq; ait. Quiq; sui memores alios fecere merẽdo: id est qui pmeruerũt alios eosq; sui memores pmerẽdo fecerũt. Prorsus tanq̃ eis diceret quod frequẽtat̃ ore christiano: cũ se cuiq; sanctoꝝ

humilis quisq; commendat: & dicat memor esto mei: atq; ut id esse possit promerendo efficiat. Sed quis iste sit modus: & que sint ipa peccata que ita impediunt peruentionē ad regnum dei: ut tamen sanctorū amicorum meritis impetrent indulgētiā: difficillimū est inuenire. periculosissimū diffinire. Ego certe usq; ad hoc tempus cū inde satagerē: ad eorum indaginem peruenire nō potui. Et fortassis propterea latent: ne studium proficiendi ad omnia peccata cauenda pigrescat. Quoniam si scirent̄ que uel qualia sint delicta pro quibus etiā pmanentibus: nec puectu uite melioris assumptis. intercessio sit inquirenda & speranda sanctorum: eis secura se obuolueret humana segnicies: nec euolui talibus iplicamētis ullius uirtutis expeditiōe curaret: sed tantummō quereret aliorum meritis liberari: quos amicos sibi de mămona iniquitatis elemosinarum largitiōe fecisset. Nunc uero dum uenialis iniquitas etiam si pseueret ignorat̄: modus profecto & studium in meliora proficiendi: orando et instādo uigilantius adhibet̄: & faciēdi de mammōa iniquitatis sanctos amicos cura nō spernitur. Verum ista liberatio que fit siue suis quibusq; orationibus: siue intercedentibus sanctis: id agit ut in ignē quisq; nō mittatur eternum: nō ut cum fuerit missus post quantūcunq; inde tempus eruat̄. Nam & illi qui putāt sic intelligendum esse quod scriptum est: afferre terram bonā uberem fructū: aliam tricenū: aliam saxagenū: aliam centenū: ut sancti pro suorum diuersitate meritorum: alii tricenos homines liberent: alii sexagenos: alii cētenos: hoc in die iudicii futurum solent suspicari: nō post iudicium. Qua opinione quidam cum uideret homines impunitatem sibi puersissime pollicentes: eo q omnes isto modo ad liberationē ptinere posse uideantur: elegantissime respōdisse perhibet̄: bene potius esse uiuendum: ut inter eos quisq; reperiat̄ qui pro aliis intercessuri sunt liberandis: ne tā pauci sint ut cito ad numerum suū uel tricenū: uel sexagenū: uel cētenū: unoquoq; eorum puenīete: multi remaneāt q erui iā de penis illorum intercessiōe nō possint: & in eis inueniat̄ quisq; sibi spem fructus alieni temeritate uanissima pollicet̄. Hec me illis respōdisse suffecerit: q sacrarū literarum quas cōmunes habemus auctoritatē nō spernūt: sed eas male intelligēdo: nō qd̄ ille loquūtur: sed hoc potius putant futurum eē qd̄ ipsi uolunt. Hac itaq; respōsione reddita librū sicut promisimus terminamus. AV[illegible]LI AV[illegible]VSTINI LIBER XXII. INCI[illegible]

De condicione angelorum et hominum:

SIcut in proximo libro superiore promisimus: iste huius totius operis ultimus: disputationē de ciuitate dei eternaq; beatitudine cōtinebit. Que nō propter etatis per multa secula lōgitudinē tamen quantamcūq; finiendam eternitatis nomen accepit: sed quemadmodum scriptum est in euangelio: regni eius non erit finis. Nec ita ut aliis moriendo decedentibus: aliis succedētibus oriēdo: species in ea perpetuitatis appareat: sicut in arbore que perhenni frōde uestitur: eadem uidet̄ uiriditas permanere: dū labētibus et cadētibus foliis subinde alia que nascuntur faciem conseruant opacitatis: sed omnes in ea ciues immortales erunt: adipiscentibus & hominibus quod nunq̄ sancti angeli perdiderūt. Faciet hoc deus omnipotētissimus eius cōditor. Promisit enim nec mentiri potest: & quibus fidem hinc quoq; faceret: q multa sua & non promissa & promissa iam fecit. Ipse est enim qui in principio cōdidit mundū: plenum omnibus bonis uisibilibus atq; intelligibilibus rebus: in quo nihil melius instituit q̄ spiritus quibus itelligentiā dedit: & sue cōtemplatiōis habiles capacesq; sui prestitit: atq; una societate deuinxit: quam sanctam et supernam dicimus ciuitatem. In qua resideant: in qua sustentent̄ beatiq;

sint. Deus autem ipse illis est tanq̃ uita uictusq; cõmunis qui liberũ arbitrium eidem intellectuali nature tribuit tale: ut si uellet deserere deum beatitudinem scilicet suã: continua miseria esset secutura. Qui cum presciret angelos quosdam per elationem q̃ ipsi sibi ad beatam uitam sufficere uellẽt tanti boni desertores futuros: nõ eis ademit hanc potestatem: potentius & melius esse iudicans eciam de malis benefacere: q̃ mala esse nõ sinere. Que omnino nulla essent: nisi natura mutabilis q̃uis bona et a summo deo atq; incõmutabili bono q bona omnia cõdidit instituta: peccando mala ea sibi ipsa fecisset: quo etiam peccato suo teste cõuincitur bonam cõditam se eẽ naturam. Nisi enim magnum et ipsa licet nõ equale cõditori bonũ esset: pfecto desertio dei tanquam luminis sui malum eius esse nõ posset. Nam sicut cecitas oculi uicium est: & idem ipsum indicat ad uidendum lumen esse oculum creatum: ac per hoc etiã ipso uicio suo excellentius ostendit̃ ceteris mẽbris membrũ capax luminis. Non enĩ alia causa esset uicium eius carere lumine: ita natura que fruebat̃ deo: optimã se institutã docet etiam ipso uicio: quo ideo misera est: quia nõ fruitur deo. Qui casum angelorũ uolũtariũ iustissima pena sempiterne infelicitatis obstruxit: atq; in eo summo bono pmanentibus ceteris: ut de sua sine fine pmansione certi essent: tanquã ipsius pmium permansionis dedit. Qui fecit hominẽ etiam ipsum rectũ cũ eodem libero arbitrio: terrenũ quidem animal: sed celo dignũ si suo cohereret auctori: miseria similiter si eũ desereret secutura: qualis nature huiusmodi cõueniret. Quẽ similiter cũ puaricatione legis dei: per dei desertionẽ peccaturũ esse psciret: nec illi ademit arbitrii liberi ptãtẽ: simul preuidens quid boni de malo eius ipse esset facturus: qui de mortali progenie merito iusteq; damnata: tantũ populũ pp̃ter gratiam suam colligit ut inde suppleat et instauret partem que lapsa est angelorum: ac sic illa dilecta et superna ciuitas nõ fraudet̃ suorũ numero ciuiũ: quin etiã fortassis & uberiore letetur.

MVlta enim fiunt quidem a malis cõtra uolũtatem dei: sed tante est ille sapiẽtie tãteq; uirtutis: ut in eos exitus siue fines quos bonos & iustos ipse psciuit tẽdant omnia: que uolũtati eius uident̃ aduersa. Ac per hoc cũ deus mutare dicit̃ uolũtatẽ: ut quibus lenis erat uerbi gratia reddat̃ iratus: illi potius q̃ ipe mutant̃: & eũ quodãmõ mutatum in his que patiuntur inueniunt: sicut mutatur sol oculis sauciatis: & asper quodãmõ ex miti: & ex delectabili molestus efficitur: cũ ipse apud seipsum maneat idem qui fuit. Dicitur etiam uoluntas dei quã facit in cordibus obedientiũ mãdatis eius: de q̃ dicit apostolus: Deus est enĩ qui operat̃ in nobis & uelle. Sicut enĩ iusticia dei nõ solũ qua ipse iustus est dicit̃: sed illa etiã quã in homine qui ab illo iustificat̃ facit: sic et lex eius uocatur potius est hominũ sed ab illo data. Nam utiq; homines erant quibus ait Iesus: in lege uestra scriptum est: cũ alio loco legamus: lex dei eius in corde eius. Scd̃m hanc uolũtatẽ quã deus operatur in hominibus: etiã uelle dicere quod nõ ipse uult: sed suos id uolẽtes facit: sicut dicit̃ cognouisse: qd̃ ut cognosceret̃ fecit a quibus ignorabatur. Neq; enim dicente apostolo: nunc autem cognoscentes deum imo cogniti a deo: fas est ut credamus q eos tunc cognouerit deus pcognitos ante cõstitutionem mũdi: sed tunc cognouisse dictus est: quod tunc ut cognosceret̃ effecit. De his locutionũ modis iam & in superioribus libris memini disputatũ. Scd̃m hanc ergo uoluntatem q̃ deum uelle dicimus quod alios efficit uelle: a quibus futura nesciuntur: multa uult nec facit. Multa enim uolũt fieri sancti eius ab illo inspirata sancta uoluntate: nec fiunt: sicut orant pro quibusdam pie sancteq;: & quod orant non facit: cũ ipse in eis hanc orandi uoluntatẽ sancto spiritu suo fecerit. Ac p hoc qñ

scd̄m deum uolunt et orant sancti ut quisq; sit saluus: possumus illo modo locutiōis dicere uult deus & nō facit. ut ipsum dicamus uelle: qui utuelit isti faciat. Scd̄m uero illam uoluntatem suam que cū eius prescientia sempiterna est: profecto in celo & in terra omnia quecūq; uoluit non solum preterita uel presentia: sed etiam futura iam fecit. Verum anteq̄ ueniat tempus quo uoluit ut fieret quod ante tēpora uniuersa presciuit atq; disposuit: dicimus quādo deus uoluerit fiet. Si aūt nō solū tempus quo futurum ē: uerū etiā utrū futurū sit ignoramus: dicimus fiet si deus uoluerit: nō quia deus nouam uoluntatem quam nō habuit tūc habebit: sed quia id quod eternitate in eius immutabili preparatum est uoluntate tunc erit.

QVapropter ut cetera tam multa preteream: sicut in xp̄o nūc uidemus impleri quod promisit Abrae dicens: in semine tuo benedicentur omnes gētes: sic ita quod eidem semini eius promisit implebitur: ubi ait per prophetam. resurgent qui erant in monumentis. Et quod ait erit celū nouū et terra noua: et nō erunt memores priorū nec ascendent in cor ipsorū: sed leticiam et exultationem inuenient in ea. Et ecce ego faciam hierusalem exultationē & populū meū in leticiā: & exultabo in hierusalem: & letabor in populo meo: et ultra nō audietur in ea uox fletus. Et per aliū pp̄hetā quod prenūciauit dicens eidem prophete. In tempe illo saluabitur populus tuus oīs qui inuentus fuerit scriptus in libro: & multi dormiētium in terre puluere: siue ut alii interp̄tati sunt aggere exurgēt: hi in uitam eternā: & hi ī opprobriū et in cōfusionē eternam. Et alio loco per eundem pp̄hetam. Et accipient regnum sancti altissimi: & obtinebunt illud usq; in seculū: & usq; in secula seculorū. Et paulo post. Regnū inq̄t eius regnum sempiternum. Et alia que ad hoc ptinentia in libro uicesimo posui siue que nō posui: & tamē in eisdē literis scripta sunt: uenient et hec sicut et ista uenerunt que increduli nō putabant eē uentura. Idē qppe deus utraq; p̄misit utraq; uētura eē p̄dixit: quē p̄horrescūt numina pagāorū: teste etiā Porphirio nobilissīo philosopho ipsorū.

SEd uidelicet homines docti atq; sapientes cōtra uim tāte auctoritatis que oīa genera hominū sicut tāto ante predixit: in hoc credendū sperandūq; cōuertit: acute sibi argumentari uidentur aduersus corporū resurrectionem: & dicere: quod in tercio de republica libro a Cicerone cōmemoratū est. Nam cū Herculē & Romulū ex hominibus deos esse factos asseueraret: quorum non corpora inquit sunt in celum elata. Neq; enim natura pateretē: ut id quod esset e terra nisi ī terra maneret. Hec est magna ratio sapientium: quorū dominus nouit cogitationes qm̄ uane sunt. Si enī aīe tantūmodo essemus: id est sine ullo corpe spiritus: & in celo habitātes terrena aīalia nesciremus: nobisq; futurū esse diceret: ut terrenis corporibus animādis quodā uīculo mirabili necteremur: nonne multo fortius argumentaremur id credere recusantes: & diceremus naturā nō pati ut res incorporea ligamēto corporeo uinciretē. Et tamē plena est terra uegetantibus animis: quibus hec mēbra terrēa miro modo sūt cōnexa et implicata. Cur ergo eodem uolente deo qui fecit hoc animal nō poterit terrenum corpus in celeste corpus attolli: si animus omnia hec terrena transcēdens p hoc etiam celesti corpore prestabilior: terrēo corpori potuit alligari. An terrēa particula tam exigua potuit aliqd celesti corpore melius apud se tenere: ut sensum haberet & uitā: & eam sentientem atq; uiuentem dedignabitur celū suscipere: aut susceptā nō poterit sustinere: cum de re sentiat & uiuat ista meliore q̄ est corpus omne celeste? Sed ideo nunc nō fit: quia nōdum est tempus quo id fieri uoluit. Quid hoc quod prouidētia

dei multo mirabilius quam illud quod ab istis nō credit̄ fecit. Cur.n.nō uehemētius
admiramur incorporeos animos: celesti corpore potiores terrenis alligari corporibus:
q̄ corpora licet terrena sedibus q̄uis celestibus tamen corporeis sublimari: nisi quia hoc
uidere cōsueuimus: & hoc sumus: illud uero nōdū sumus nec aliq̄n adhuc uidimus. Nā
ꝑfecto sobria racione cōsulta: mirabilioris esse diuini operis reperitur: incorporalibus
corporalia quodāmodo attexere: q̄ licet diuersa: q̄a illa celestia ista terrestria: tamen
corpa & corpa copulare.

SEd hoc incredibile fuerit aliquādo. Ecce iam credidit mūdus sublatū terrenum
christi corpus in celum: resurrectionem carnis et ascensionem in supernas sedes
paucissimis remanētibus atq; stupētibus: uel doctis uel indoctis: iā crediderūt docti
et indocti. Si rem credibilem crediderunt: uideant q̄ sint stolidi qui nō credunt. Si
aūt res incredibilis credita ē: etiā hoc utiq; incredibile est: sic creditū ee q̄d icredibile
est. Hec igit̄ duo incredibilia: resurrectiōem scilicet nostri corpis in eternum: & rem
tā incredibilē mundum esse crediturum: idem deus anteq̄ uel unum eoꝝ fieret ambo
futura esse predixit. Unum duorū incredibilium iam factū esse uidemus: ut q̄d erat
incredibile crederet mundus. Cur id quod reliquū ē desperat̄: ut etiā hoc ueniat q̄d
incredibile credidit mundus: sicut iā uenit quod similiter incredibile fuit: ut rem tam
incredibilē crederet mundus: quandoq̄dem hoc utrūq; incredibile quorum uidemus
unum: alterū credimus: in eisdem literis predictum sit: per quas credidit mundus. Et
ipse modus quo credidit mundus si cōsideret̄ incredibilior inuenitur. Ineruditos libe/
ralibus disciplinis & omnino quātū ad istorū attinet doctrinas impolitos: nō peritos
grāmatica: nō armatos dialetica: nō rethorica inflatos: piscatores christus cū re tibus
fidei ad mare huius seculi paucissimos misit: atq; ita et ex omni genere tam multos
pisces: & tanto mirabiliores quāto rariores: etiā ipsos philosophos cepit. Duobus illis
incredibilibus: si placet immo q̄a placere debet: addamus hoc terciū. Iam ergo tria sūt
incredibilia: que tamē facta sunt. Incredibile ē xp̄m resurrexisse in carne: & in celū
ascēdisse cū carne. Incredibile est mūdum rem tā incredibilem credidisse. Incredibile
est homines ignobiles: infirmos: paucissimos: iperitos: rē tam icredibilē tā efficaciter
mūdo: et in illo etiam doctis ꝑsuadere potuisse. Horū trium incredibilium primum
nolunt isti cū quibus agimus credere: secundū cogūtur et cernere. quod nō inueniūt
unde sit factū: si nō credūt terciū. Resurrectio certe xp̄i: et in celū cū carne in qua
resurrexit ascēsio: toto iam mūdo predicat̄ et creditur: si credibilis nō est: unde toto
tarrarū orbe iam credita est. Sed multi nobiles: sublimes: docti: etiā uidisse dixerūt:
et quod uiderūt diffamare curarūt: eis mūdum credidisse nō mirū est. sed istos adhuc
credere nolle: perdurum est. Si autem ut uerū est: paucis: obscuris: minimis: indoctis:
eam se uidisse dicentibus & scribentibus credidit mundus: cur pauci: obstinatissimi qui
remanserūt ipsi mundo iam credenti adhuc usq; nō credunt: qui propterea numero
exiguo: ignobilium: infirmorū: imperitoꝝ hōim credidit: quia in tā cōtemptibilibus
testibus multo mirabilius diuinitas seipsa persuasit. Eloquia namq; persuadentium
que dicebant: mira fuerunt facta nō uerba. Qui eni christum in carne resurrexisse:
& cum illa in celū ascēdisse nō uiderant: hec se uidisse narrantibus: non loquentibus
tantū: sed etiā mirifica facientibus signa credebāt. Homines quippe quos unius uel ut
multum duarū linguarū fuisse nouerant: repente linguis omnium gentium loquētes
mirabiliter audiebāt. Claudum ab uberibus matris: ad eorū uerbum in xp̄i nomine
post.xl.annos incolumem cōstitisse. Sudaria de corporibus eorum ablata: sanandis
ꝓfuisse languentibus: in uia qua fuerant transituri positos in ordine innumerabiles

morbis uariis laborantes: ut ambulantium super eos umbra transiret continuo salutẽ solere recipere: & alia multa stupẽda in christi nomine per eos facta: postremo etiã mortuos resurrexisse cernebant. Que si ut leguntur gesta esse concedunt: ecce tot incredibilia tribus illis incredibilibus addimus: et ut credatur unũ incredibile: quod de carnis resurrectione atq; in celum ascensione dicitur: multorũ incredibiliũ testimonia tanta cõgerimus: & nõdum ad credendum ab horrenda duritia incredulos flectimus. Si uero per apostolos xp̃i ut eis crederet resurrectionẽ atq; ascẽsionẽ predicantibus christi: etiam ista miracula facta esse nõ credũt: hoc nobis unum grande miraculum sufficit: q̃ ea terrarum orbis sine ullis miraculis credidit.

Recolamus etiã hoc loco illud qđ de Romuli credita diuinitate Tulius admirat̃. Verba eius ut scripta sunt inseram. Magis est inquit in Romulo admirandum: q̃ ceteri qui di ex hominibus facti esse dicunt̃: minus erudítis hominũ seculis fuerũt: ut fingendi procliuior esset ratio: cum imperiti facile ad credendum impellerentur. Romuli autem etatem minus his sexcentis annis iam inueteratis literis atq; doctrinis: omniumq; illo antiquo ex inculta hominum uita errore sublato fuisse cernimus. Et paulopost de eodẽ Romulo ita loquitur: qđ ad hunc ptinet sensum. Ex quo ĩtelligi potest inquit: p multis annis ante Homerũ fuisse q̃ Romulũ: ut iam doctis hõibus ac temporibus ipsis eruditis ad fingendum uix quicq̃ esset loci. Antiquitas enĩ recepit fabulas: fictas etiam nõnunq̃ incõdite. Hec etas autem iam exculta p̃sertim eludẽs: omne quod fieri non potest respuit. Vnus e numero doctissimorum hominũ idemq; eloquentissimus omniũ: Marcus Tullius Cicero: propterea dicit diuinitatem Romuli mirabiliter creditam: q̃ erudita tempora iam fuerunt que falsitatem non reciperẽt fabularum. Quis autem Romulum deũ nisi roma credidit: atq; id parua & incipiẽs? Tum deinde posteris seruare fuerat necesse quod acceperant a maioribus: ut cũ ista superstitiõe in lacte quodammõ matris ebibita cresceret ciuitas: atq; ad tam magnũ perueniret imperium: ut ex eius fastigio uelut ex altiore quodam loco alias quoq; gentes quibus dominaret̃ hac sua opinione perfunderet: ut nõ quidem crederent: sed tamen dicerent deum Romulũ: ne ciuitatẽ cui seruiebant de cõditore eius offẽderẽt: aliter eum nominando q̃ roma que id nõ amore quidem huius erroris: sed cũ amoris errore crediderat. Christus autem quãq̃ sit celestis & sempiterne cõditor ciuitatis: non tamen eum quoniam ab illo cõdita est deum credidit: sed ideo potius est cõdenda qa credidit. Roma cõditorem suum iam cõst[...]ucta & dedicata tanq̃ deũ coluit in tẽplo: hec autem hierusalem deum christum cõditorem suum ut construi posset et dedicari: posuit in fidei fundamentum. Illa illum amando esse deum credidit: ista istum deum esse credẽdo amauit. Sicut ergo precessit unde amaret illa: & de amato iam libenter etiam falsum bonũ crederet: ita precessit unde ista crederet: ut recta fide nõ temere qđ falsũ: sed quod uerũ erat amaret. Exceptis enĩ tot et tãtis miraculis que p̃suaserũt deum esse christũ: prophetie quoq; diuine fide dignissime precesserunt: que in illo nõ sicut a patribus adhuc creduntur implende: sed iam a toto demonstrant̃ implete. De Romulo aũt quia cõdidit romam in eaq; regnauit: auditur: legitur: nõ quia factũ est qđ ante fuisset pphetatũ: sed q̃ sit receptus in deos creditũ tenent litere: nõ factũ docent. Nullus qppe rerũ mirabiliũ signis: id ei uere prouẽisse mõstrat̃. Lupa qppe illa fratrũ duorũ nutrix: quod uidet̃ quasi magnũ extitisse portentũ: q̃le aut quãtũ ẽ ad demõstrandum deũ? Certe enim & si non meretrix fuit lupa illa sed bestia: cum fratribus portentum cõmune fuerit ambobus: frater tamen eius nõ habet̃ deus. Quis

aũt ꝓhibitus ẽ aut Romulum aut Herculẽ aut alios tales hões deos dicere: & mon maluit q̃ nõ dicere. Aut uero aliq̃ gentiũ coleret iter deos suos Romulũ: nisi romãi nominis metus cogeret. Quis porro enumeret q̃m multi quãtalibet seuitia crudelitatis occidi: q̃ xp̃m deũ negare maluerũt. Proinde metus quãlibet leuis idignatõis: que ab animis romãoꝝ si nõ fieret posse putabatᷓ existere: cõpellebat aliq̃s ciuitates positas sub iure romão: tanq̃ deũ colere Romulum. A christo autem deo nõ solum colendo uerum etiam cõfitendo: tantam per orbem terre martirum multitudinẽ metus ullus aut terror reuocare nõ potuit. blãdicie nulle: ꝓmissio nulla demouit. Sed nec facul/tatũ uiolenta subtractio: nec acerbitas uniuersaꝝ uariarũq; penarũ & ipsius mortis que plus ceteris formidatur. Neq; tunc ciuitas xp̃i q̃uis adhuc peregrinaretᷓ in terris: & haberet tam magnoꝝ agmina populorum aduersus impios persecutores suos pro tẽporali salute pugnauit: sed potius ut obtineret eternã nõ repugnauit. Ligabantᷓ: includebantur: cedebantur: urebantur: torquebantur: laniabantur: cruciabantur: & multiplicabantᷓ. Non erat eis pro salute pugnare: nisi salutẽ ꝓ saluatore cõtẽpnere.

Scio i libro Ciceronis tercio nisi fallor de republica disputari: nullum bellũ suscipi a ciuitate optĩa: nisi aut ꝓ fide aut ꝓ salute. Quid aũt dicat ꝓ salute: uel itelligi quã salutẽ uelit alio loco demõstrãs. Sed his penis inqt quas etiã stultissi sentiũt: egestate: exilio uiculis: uerberibus: elabuntᷓ sepe priuati: oblata mortis celeritate. Ciuitatibus aũt mors ipsa pena ẽ: que uidetᷓ a pena singulos uindicare. Debet enĩ cõstituta sic eẽ ciuitas: ut eterna sit. Itaq; nullus interitus est reipuplice naturalis: ut hominis in quo mors nõ modo necessaria est: uerum etiam optanda persepe. Ciuitas autẽ cũ tollitᷓ: deletur: extinguitur: simile ẽ quodãmodo ut magnis parua cõferamus: ac si omĩs hic mundus intereat et cõcidat. Hoc ideo dicit Cicero: quia mundum nõ interiturũ cum platõicis sentit. Constat ergo eum pro ea salute uoluisse bellũ suscipi a ciuitate: qua fit ut maneat hic ciuitas sicut dicit eterna: q̃uis morientibus & nascẽtibus singulis: sicut perhennis ẽ opacitas olee uel lauri atq; huiusmodi ceterarũ arborũ: singulorũ lapsu ortuq; foliorum. Mors quippe ut dicit nõ hominũ singulorũ: sed uniuerse pena est ciuitatis. que a pena plerumq; singulos uindicat. Vnde merito queritur: utrum recte fecerint sagũtini: quãdo uniuersam ciuitatem suã interire maluerũt: q̃ fidem frãgere qua cũ ipsa romana republica tenebãtur. In quo suo facto laudantur ab omĩbus terrene reipublice ciuibus. Sed hi quomõ huic disputatõi possent obedire nõ uideo: ubi dicitur nullũ suscipiẽdum esse bellum: nisi aut pro fide aut pro salute. Nec dicitᷓ si in unum simul piculũ ita duo ista cõcurrerint: ut teneri alterũ sine alterius amissiõe nõ possit: quid sit potius eligendum. Profecto enĩ saguntini si salutẽ eligerent: fides eis fuerat deserenda. Si fides tenenda: amittenda utiq; salus sicut & factum est. Salus autem ciuitatis dei talis est: ut cum fide ac per fidem teneri uel potius adquiri possit: fide autem perdita ad eam quisq; uenire non possit. Que cogitatio firmissimi ac pa/cientissimi cordis tot ac tãtos martires fecit. qualẽ ne unum quidem habuit uel habere potuit: quando est deus creditus Romulus.

Sed ualde ridiculũ est de Romuli falsa diuinitate cũ de christo loqmur facere mentionem. Verumtamen cum sexcẽtis ferme annis ante Ciceronẽ Romulus fuerit atq; illa etas iam fuisse doctrinis dicatur exculta ut qđ fiere nõ potest omne respueret: quãto magis post sexcẽtos ãnos ipsius tẽpore Ciceronis maximeq; postea sub Augusto atq; Tiberio eruditioribus utiq; tempibus: resurrectionem carnis xp̃i atq; in celos ascẽsionẽ tanq̃ id quod fieri nõ potest mens humana ferre non posset:

eludensq; ab auribus cordibusq; respueret: nisi eã fieri potuisse: atq; factã eẽ diuinitas ipsius ueritatis uel diuinitatis ueritas: & cõstantia miraculorum signa monstrarẽt: ut terrentibus et cõtradicentibus tam multis tamq; magnis persecutionibus. precedens in xpõ deinde i ceteris ad nouũ seculum secutura resurrectio atq; immortalitas carnis & fidelissime crederet & predicaret intrepide & per orbẽ terre pullulatura fecũdius cum in martirũ sanguine sereret. Legebantur enĩ preconia p̃cedentiũ prophetarũ: cõcurrebant ostẽta uirtutũ: et persuadebatur ueritas noua cõsuetudine nõ cõtraria rationi donec orbis terre qui p̃sequebat furore p̃sequeretur fide.

...mundus in xpm crederet facta sunt. ... fieri mundo credente non desinunt.

viij. CVr inquiunt nunc illa miracula que predicatis facta esse nõ fiũt? Possem quidẽ dicere necessaria fuisse priusq̃ crederet mũdus: ad hoc ut crederet mundus. Quisquis adhuc prodigia ut credat inquirit: magnũ est ipse prodigium: qui mundo credente non credit. Verum hoc ideo dicũt: ut nec tunc illa miracula facta fuisse credantur. Vnde ergo christus tanta fide usq;quaq; cantat: in celum cũ carne sublatus? Vnde temporibus eruditis & omne qđ fieri nõ potest respuẽtibus: sine ullis miraculis nimiũ mirabiliter incredibilia credidit mundus? An forte credibilia fuisse et ideo credita esse dicturi sunt? Cur ergo ipsi nõ credunt? Breuis ẽ igit nostra cõplexio. Aut incredibilis rei que non uidebat: alia incredibilia que tamen fiebant et uidebant fecerũt fidem: aut certe ita credibilis ut nullis quibus p̃suaderet miraculis indigeret: istorũ nimiam redarguit infidelitatẽ. Hoc ad refellẽdos uanissimos dixerim. Nam facta eẽ multa miracula que attestarent illi uni grandi salubriq; miraculo quo xp̃s in celũ cũ carne in qua resurrexit ascendit: negare non possumus. In eisdem quippe ueracissimis libris cũcta scripta sunt: & que facta sunt & propter quod credendum facta sunt. hec ut fidem facerẽt innotuerũt: hec per fidẽ quã fecerũt multo clarius innotescũt. leguntur quippe in populis ut credant: nec in populis tamen nisi credita legerent. Nam etiã nũc fiũt miracula in eius nomine: siue p sacramẽta eius siue p orationes uel mẽorias sanctorũ eius. sed nõ eadẽ claritate illustrant: ut tanta quãta illa gloria diffament. Canon quippe sacrarũ literarũ: quẽ diffamatũ eẽ oportebat: illa facit ubiq; recitari: & memorie cunctorũ inherere populorũ. hec autem ubicũq; fiunt ibi sciuntur uix a tota ipsa ciuitate uel quocũq; commanẽtiũ loco. Nam plerunq; etiã ipsi paucissimi sciunt ignorãtibus ceteris: maxime si magna sit ciuitas. & quãdo alibi aliisq; narrant: nõ tãta ea cõmendat auctoritas ut sine difficultate uel dubitatione credant: quãuis christianis fidelibus a fidelibus indicentur.

Qđ uniuersa miracula q̃ per marti... in x̄i noie fiunt ... fidei testimonium ferunt ... in ... martires crediderunt

Ca. ix. MIraculum quod mediolani factũ est cũ illic essemus quãdo illuminatus ẽ cecus: ad multorum noticiam potuit peruenire: quia et grandis est ciuitas & ibi erat tunc imperator: & immẽso populo teste res gesta est: cõcurrente ad corpora martirũ Prothasii & Geruasii. Que cum laterent & penitus nescirentur: episcopo Ambrosio per somnium reuelata reperta sunt: ubi cecus ille depulsis ueteribus tenebris diẽ uidit.

Apud cartaginem autem quis nouit preter admodũ paucissimos: salutẽ que facta est Innocẽtio exaduocato uicarie p̃fecture: ubi nos interfuimus & oculis aspeximus nostris? Venientes enĩ de trãsmarinis: me et fratrẽ meum Allippium nõdum quidem clericos: sed iam deo seruiẽtes: ut erat cũ tota domo sua religiosissimus ip̃e susceperat: & apud eum tũc habitamus. curabat a medicis propter fistulas quas inumerosas atq; perplexas habuit in posteriore atq; ima corporis p̃te. Iam secuerant eum: & artis sue cetera medicamẽtis agebãt. Passus aũt fuerat in sectione illa & diuturnos et acerbos

dolores. Sed unus inter multos sinus fefellerat medicos: atq; ita latuerat ut eum non tangerent quē ferro aperire deberent. Deniq; sanatis omnibus que aparta curabāt: iste remāserat solus: cui frustra impendebat̄ labor. Quas moras suspectas ille babēs: multumq; formidans ne iterum secaret̄ quod ei predixerat alius medicus domesticus eius quē nō ad miserant illi ut saltē uideret cū primū sectus est quomodo id facerēt: iratusq; illum domo abiecerat uixq; receperat: erupit atq; ait. Iterum me secturi estis? Ad illius quē uoluistis esse p̄sentē uerba uenturus sum. Irridere illi medicū imperitū ceperunt: metumq; hominis bonis uerbis promissionibusq; lenire. Preterierunt et alii dies plurimi: nihilq; proficiebat omne quod fiebat. medici tamen in sua pollicitatōe persistebant: nō se illū sinum ferro sed medicamētis eē clausuros. Adhibuerūt & aliū grandeuū iam medicū: satisq; ī illa arte laudatū. Adhuc. n. uiuebat: Ammoniū dico. Qui loco inspecto idem quod illi eoꝝ diligētia peritiaq; promisit. Cuius ille factus auctoritate securus. domestico suo medico qui futuram predixerat aliam sectiōem: faceta hilaritate uelut iā saluus illusit. Quid plura? Postea tot dies inaniter cōsūpti transierunt: ut fessi atq; confusi faterentur eum nisi ferro nullo modo posse sanari. Expauit: expalluit: nimio timore turbatus. Atq; ubi se collegit fariq; potuit abire illos iussit et ad se amplius non accedere. nec aliud occurrit fatigato lacrimis: & illa iam necessitate cōstrictos nisi ut adhiberet alexandrinū quendam qui tūc cirurgus mirabilis habebatur ut ipse faceret qđ ab illis fieri nolebat iratus. Sed posteaq̄ uenit ille: laborēq; illoꝝ in cicatricibus sicut artifex uidit. boni uiri functus officio p̄suasit hominis ut illi potius qui in eo tantum laborauerūt quantū ipse inspiciens mirabat̄: sue curatiōis fine fruerent̄ adiciēs ꝙ reuera nisi sectus esset saluus esse non posset. Sed ualde abhorrere a suis moribus: ut hominibus quoꝝ artificiosissimā opam: īdustriā: diligētiam admirans in cicatricibus eius uideret. ꝑpter exiguū quod remansit palmā tanti laboris auferret. Redditi sunt aīo eius: & placuit ut eodē alexādrino assistēte: ipsi sinum illum ferro q iam cōsensu omniū aliter insanabilis putabat̄ aperirēt. Que res dilata est incōsequentē diē. Sed cū abissent illi: ex merore nimio domini tantus est in domo illa exortus dolor ut tanq̄ funeris planctus uix conprimeretur a nobis. Visitabant eū quotidie uiri sancti: episcopus tunc uralensis beate mēorie Satninus: & presbiter Gelosus: ac diaconi cartaginensis ecclesie. in quibus erat et ex qbus solus est nūc in rebus humāis iā episcopus: cū honore a nobis debito nominādus Aurelius: cum quo recordātes mirabilia opera dei de hac re sepe collocuti sumus: eumq; ualde meminisse qđ cōmemorāuiss uenimus. Qui cū eū uespe sicut solebāt uisitarēt rogauit eos miserabilibus lacrimis: ut mane dignarent̄ esse p̄sentes suo funeri potius q̄ dolori. Tantus. n. eum metus ex p̄oribus inuaserat penis: ut se inter medicorum manus nō dubitaret eē moriturū. Cōsolati sūt eū illi: & hortati ut ī deo fideret: eiusq; uolūtatē uiriliter ferret. Inde ad oratōem īgressi sumus. Vbi nobis ex more genua figētibus atq; incūbentibus terre: ille se ita p̄iecit tāq̄ fuisset aliquo grauiter īpellentē p̄stratus: & cepit orare. Quibus modis: quo effectu: quo motu animi: quo fluuio lacrimarum: qbus gemitibus atq; singultibus succutiētibus omnia mēbra eius & pene ītercludētibus spiritum: quis ullis explicet uerbis? Vtrū orarēt alii nec in hec eoꝝ auerteret̄ intētio nesciebam. Ego tamen prorsus orare nil poterā. hoc tantummodo breuiter in corde meo dixi. Domine quas tuorū preces exaudis: si has non exaudis? Nihil enim mihi uidebat̄ addi iā posse: nisi ut expiraret orando. Surreximus: & accepta ab episcopo benedictiōe discessimus: rogāte illo ut mane adessēt illis ut equo aīo eēt hortātibus. Illuxit dies qui metuebat̄. Aderant serui dei sicut se affuturos esse p̄miserāt. Ingressi

sunt medici: parantur omnia que hora illa poscebat. Tremenda ferramenta pferunt: attonitis suspensisq; omnibus. eis autem quorũ erat maior auctoritas defectũ animi eius cõsolãdo erigentibus. Ad manus secturi membra in lectulo cõponunt. Soluunt nodi ligamentorũ: nudat locus. inspicit medicus: & secãdum illũ sinum armatus atq; intẽtus inquirit. Scrutatur oculis digitisq; cõtrectat. Temptat deniq; modis omnibus: inuenit firmissimam sicatricem. Iam illa leticie laus atq; gratiarũ actio misericordi & omnipotenti deo: que fusa est ore omnium lacrimantibus gaudiis. nõ est cõmittẽda meis uerbis. Cogitetur potius q̃ dicat. In eadẽ cartagine Innocẽtia religiosissima femina de primariis ipsius ciuitatatis in mamilla cancrũ habebat. rẽ sicut medici dicũt nullis medicamentis sanabilem. Aut ergo precidi solet membrũ ubi nascat & a corpe separi. aut ut aliquãto homo quietius uiuat fomẽtis ẽ pestis mitiganda frequẽtibus. Nam ut inde mortem quãtumlibet tardius affuturam cõfidamus. scd̃m Ypocratis ut fertur sentẽtiã: omnis est omittẽda curatio. Hoc illo a perito medico & sue domui familiarissimo acceperat: & ad solum deũ se orando cõuerterat. Admonet in somnis ppinquãte pascha: ut in parte feminarum obseruanti ad baptisterium. quecunq; illi baptizata pmitus occurrisset: signaret ei locũ signo crucis xpi. fecit & cõfestim sãitas secuta est. Medicus sane qui ei dixerat ut nihil curationis adhiberet. si paulo diutius uiuere uellet: cũ inspexisset eam postea & sanissimam cõperisset. q̃ prius habere illud malum tali inspectiõe cognouerat. quesiuit ab ea uehemẽter qd adhibuisset curatõis: cupiens quantũ intelligi dat nosse medicamentũ quo Ypocratis diffinitio uinceret. Cumq; ab ea quid factum esset audisset: uoce uelut cõtempnentis & uultu ita ut illa metueret ne aliqd cõtumeliosum uerbũ proferret in Christum: religiosa urbanitate respõdisse fertur. Putabam inquit magnũ aliquid te mihi fuisse dicturã. Atq; illa iã exhorrescẽte mox addidit. Quid grande fecit Christus saluare cancrũ: q q̃triduanũ mortuũ suscitauit. Hoc ergo cũ audissem: & uehemẽter stomacharer in illa ciuitate atq; in illa persona nõ utiq; obscura. factũ tam ingens miraculũ sic latere. hinc eam & admonendam et pene obiurgandam putaui. Que cũ mihi respõdisset: non se inde tacuisse: quesiui ab eis quas forte tunc matronas amicissimas secũ habebat: utrum hoc antea scissent. Respõderunt se omnino nescisse. Ecce inq̃: quomodo nõ taces: ut nec iste audeant que tibi tanta familiaritate iũgunt. Et quia breuiter ab ea quesiuerã: feci ut illis audientibus multumq; mirantibus & glorificãtibus deum: totũ ex ordine quẽadmodum gestũ fuerit indicaret.

MEndicum quendam podagricum in eadem urbe: qui cum dedisset nomen ad baptismum. & pridie q̃ baptizaretur in somnis a pueris nigris curatis quos intelligebat demões: baptizari eodem anno prohibitus fuisset. eisq; non obtemperans etiã cõculcãtibus pedes eius in dolorem acerrimum qualem nũq̃ expertus est estuasset: magisq; eos uincẽs lauacro regenerationis ut uouerat ablui non distulisset. in baptismate ipso non solum dolore quo ultra solitum cruciabatur: uerum etiam podagra caruisse. nec amplius q̃diu postea uixisset pedes doluisse. qs nouit. Nos tamẽ nouimus & paucissimi fratres ad quos id potuit puenire e uicino. Quidam curubitanus nõ solum a paralisi: uerum etiam ab informi pondere genitalium. cum baptizaretur saluus effectus est. & liberatus utraq; molestia: tanq̃ mali nihil habuisset in corpore de fonte regenerationis ascẽdit. Quis hoc preter curubini nouit: & preter rarissimos aliquos qui hoc ubicunq; audire potuerunt? Nos autem comperissemus: cum hoc iubente sancto episcopo Aurelio etiam ut ueniret cartaginem fecimus. q̃uis a talibus prius audierimus: de quorum fide dubitare non possemus.

VIr Tribunitius Hesperius qui apud nos est: habet i territorio fussalensi fundú: zubedi appellatú: ubi cú afflictióe animalium et seruorú suorum domú suam spirituú malignorum uim noxiam perpeti compensisset: rogauit nostros me absente presbiteros: ut aliquis eorum illo pergeret cuius orationibus cederent: perrexit unus: obtulit ibi sacrificium corporis christi: orans qñtú potuit ut cessaret illa uexatio. deo q̃ ptinus miserante cessauit. Acceperat aút ab amico suo terram sanctã de hierosolimis allatam: ubi sepultus christus die tercio resurrexit: eãq; suspenderat in cubiculo suo: ne quid mali etiam ipe pateretur. At ubi domus eius ab illa infestatione purgata est: qd de illa terra fieret cogitabat: quã diutius í cubiculo suo reuerẽtie causa habere nolebat. Forte accidit: ut ego et collega tunc meus episcopus synitensis ecclesie Maximinus in proxío essemus: ut uẽiremus rogauit: & uenimus. Cũq; oía nobis retulisset: etiã hoc petiuit: ut infoderetur alicubi: atq; ibi orationú locus fieret: ubi etiã christiãi possẽt ad celebranda que dei sunt cógregari. Non restitimus: factum est. Erat ibi paliticus iuuenis rusticanus: qui hoc audito petiuit a parẽtibus suis: ut illú ad eum locum sciñ non cunctanter afferrent. Quo cum fuisset allatus orauit: atq; inde continuo pedibus suis sanus abscessit.

VIctoriana uilla dicitur que ab ypone regio minus .xxx. milibus abest. Mẽoria martirum mediolanensiú ibi est Prothasii & Geruasii. Portatus est illo quidã adolescens: qui cú die medio tẽpore estatis equú ablueret in fluminis gurgite demonẽ incurrit. Ibi cú iaceret uel proximus mortuo uel simillimus mortuo: ad uespertinos illuc himnos & oratióes: cú ancillis suis & quibusdam sanctimonialibus ex more domina possessióis intrauit: atq; himnós cãtare ceperũt. Qua uoce ille quasi pcussus excussus est: & cum terribili fremitu altare cóprehensum mouere non audens siue nó ualens: tanq̃ eo fuerit alligatus aut affixus tenebat: et cum grandi eiulatu parci sibi rogãs: cófitebatur ubi adolescentem et quãdo et quomodo inuaserit: postremo se exiturú esse denũtiãs: membra eius singula nominabat: que se amputaturú exiens minabat. Atq; inter hec uerba discessit ab hóie. Sed oculus eius in maxillã fusus tenui uenula ab interiore quasi radice pẽdebat: totúq; eius mediú qđ nigellú fuerat albicauerat. Quo uiso qui aderant: cócurrerant autẽ etiam alii uocibus eius acciti: et se omnes pro illo in orationem strauerãt. q̃uis eum sana mente stare gauderẽt: rursus tamẽ ppter eius oculum cótristati medicú querendum esse dicebant. Ibi maritus sororis eius q eú illo detulerat: potens est inquit deus sanctoꝝ orationibus q fugauit demóem lumen ei reddere. Tunc sicut potuit oculú lapsum atq; pẽdentẽ: loco suo reuocatú ligauit orario: nec nisi post septem dies putauit esse soluendum. Quod cú fecisset sanissimum inuenit. Sanati sunt illic & alii de quibus dicere longú est. Yponensem quandã uirginem scio: cú se oleo punxisset: cui pro illa orãs presbiter instillauerat lacrimas suas: mox a demonio fuisse sanatam. Scio etiam episcopú semel p adolescente quẽ a demonio correptú uidit orasse. illúq; illico demone caruisse.

ERat quidam senex florentius yponensis noster homo: religiosus & pauper qui sartoris se arte pascebat. Casulã perdiderat: & unde sibi emeret. nó habebat. Ad xx. martires quoꝝ memoria apud nos est celeberrima: clara uoce ut uestiret orauit. Audierũt eum adolescẽtes qui forte aderant irrisores: eumq; discedentem exagitãtes prosequebanť: quasi qui a martiribus quinquagenos folles unde uestimentú emeret petiuisset. At ille tacitus ambulans eiectum grandem piscem palpitatẽ uidit í litore: eumq; illis fauentibus atq; adiuuantibus apprehendit: et cuidam coco Cartoso nomíe bene christiano ad coquinam conditariam indicans quid gestum sit trecẽtis follibus

uendidit lanam compare inde disponens: ut uxor eius quomó posset ei quo indueret afficeret. Sed cocus côcidens piscê anulum aureum in uentriculo eius inuenit: moxq; miseratione flexus & religione pterritus homini eum reddidit dicens. Ecce quomodo te .xx. martires uestierût. Ad aquas tibilitanas episcopo afferête Proiecto reliqas gloriosissimi Stephani martiris: ad eius memoriam ueniebant magne multitudinis côcursus et occursus. Ibi ceca mulier ut ad episcopû portantê pignora sacra duceret orauit: flores quos ferebat dedit: recepit: oculis admouit: protinus uidit. Stupêtibus cunctis qui aderant preibat exultâs: uiam carpens & uie ducem ulterius nó requirês.

Memorati memoriam martiris que posita est in castello sinicensi: quod yponêsi colonie uicinum est: eiusdem loci Lucillus episcopus populo precedête atq; sequête in manu portabat fistulam: cuius molestia iam diu laborauerat: & familiarissimi sui medici eam secare uellêt: operiebat manus illius pie sarcine uectatóe. Ubi uero scâs attigit reliquias repête sanata est. Nam deinceps eam in suo corpore nó inuenit.

EUcharius psbiter ex hispâia chalame hâbitâs: uetere morbo calculi laborabat. Per memoriâ supradicti sâcti martiris quâ possidimus illo aduexit episcopus: saluus factus est. Idem ipse postea morbo alio preualescente mortuus sic iacebat: ut ei iâ pollices ligarêtur. Opitulatióe memorati martiris: cû de memoria eius reportata fuisset: & sup iacêtis corpus missa ipsius psbiteri tunica: suscitatus ést. Fuit ibi uir in ordine suo primarius nomine Marcialis: euo iam grauis: & multum abhorrens a religione christiana. Habebat sane fidelem filiâ: & generû eodem anno baptizatû. Qui cû eû egrotantê multis et magnis pcibus et lacrimis rogarêt ut fieret xpianus: prorsus abnuit: eosq; a se turbida indignatóe submouit. Uisum est genero eius ut iret ad memoriâ sancti Stephani: et illic quantum posset pro eo oraret: ut deus illi daret bonam mêtem: qua credere nó differret in christû. Fecit hoc ingenti gemitu & fletu: & sinceriter ardente pietatis affectu. Deinde abscedens aliqd de altari florum quod occurrit tulit: eiq; cû iam nox esset ad caput posuit. Tunc dormitum est. Et ecce añ diluculum clamat: ut ad episcopum curreret: qui forte mecû tunc erat aput yponê. Cum ergo eum audisset absentem: uenire presbiteros postulauit. uenerunt: & statim credere se dixit admirantibus atq; gaudêtibus omibus baptizatus ê. Hoc qdiu uixit in ore habebat. christe accipe spirtû meû: cû hec uerba beatissimi Stephani quâdo lapidatus est a iudeis ultima fuisse nesciret: que huic quoq; ultima fuerunt. Nam nó multopost etiâ ipe defûctus ê. Sanati sunt illic p eundê martirê etiâ tres podagrici: duo ciues: pegrinus unus. sed ciues omnimó: pegrinus aût p reuelationê qd adhiberet quâdo doleret audiuit: et cû hoc fecisset dolor côtinuo conqeuit.

ANdurus nomê est fundi: ubi ecclesia ê & i ea mêoria martiris Stephani. Puerû quendam peruulum cum in area luderet: exhorbitantes boues qui uehiculum trahebant rota obtriuerunt: & côfestim palpitauit expirans. Hunc mater arreptam ad eandem memoriam posuit: & nó solum reuixit: uerû etiam illesus apparuit.

Sanctimonialis quedam in uicina possessione que caspaliana dicit: cum egretudine laboraret ac desparet: ad eâdem memoriâ tunica eius allata ê. Que anteq̃ reuocaret illa defuncta ê. Hac tamen tunica operuerunt cadauer eius parentes: & recepto spû salua facta est. Apud yponem bassus quidam syrus ad memoriam eiusdê martiris orabat p egrotâte & periclitante filia: eoq; secum uestem eius detulerat cû ecce pueri de domo cucurrerût q ei mortuâ nûciarêt. Sed cû orâte illo ab amicis eius exciperêt: prohibuerunt eos illi dicere: ne per publicum plangeretur. Qui cum domum redisset iam suorum eiulatibus personantem: et uestem filie quam ferebat super eâ piecisset:

reddita uite ē. Rursus ibidē apud nos hyrenei cuiusdā collectarii filius: egritudīe extinctus ē. Cūq; corpus iaceret exanime: atq; aliis gemētibus & lamentātibus exeqe pararentur: amicorū eius quidam inter aliorū cōsolātium uerba sugessit: ut eiusdem martiris oleo corpus pungeret. factū ē: & reuixit. Itēq; apud nos uir Tribunitius Eleusinus sup memoriam martirū que in suburbano eius ē egretudine exanimatum posuit infantulū filium: & post orationem quam multis cū lacrimis ibi fudit uiuentē leuauit.

Quid faciam? Vrget huius operis implenda promissio: ut nō hic omnia possim cōmemorare que scio: & procuLdubio pleriq; nostrorū cū hec legent: dolebunt me pᵗermisisse tam multa que utique mecū sciunt. Quos iam nūc ut ignoscant rogo: & cogitēt q̄ prolixi laboris sit facere: quod me hic nō facere suscepti operis necessitas cogit. Si enim miracula sanitatū ut alia taceam ea tantūmodo uelim scribere: que p hunc martirem id est gloriosissimum Stephanum facta sunt in colonia chalamensi: et in nostra: plurimi cōfitiendi sunt libri: nec tamē omnia colligi potuerūt: sed tantū de quibus libelli dati sunt qui recitarenē in populis. Id nanq; fieri uoluimus: cū uiderremus antiquis similia diuinarū signa uirtutū etiam nostris temporibus frequētari: & ea nō debere multorum noticie deperire. Nondū est autē bienium ex quo apud yponem regium cepit esse ista memoria: & multis quod nobis certissimū est nō datis libellis de his que mirabiliter facta sunt: illi ipsi qui dati sunt ad. lxx. ferme numerū peruenerant: quādo ista cōscripsi. Chalame uero ubi et ipsa memoria prius esse cepit et crebrius dantur: incōparabili multitudine supant. Vrali etiam que colonia utice uicina est: multa preclara per eundem martirem facta congnouimus: cuius ibi memoria lōge prius q̄ apud nos ab episcopo Euodio constituta est. Sed libellorum dandorū ibi cōsuetudo nō est: uel potius nō fuit. nam fortasse nūc esse iam cepit. Cū enī nuper illic essēmus: Petroniam clarissimā feminā que ibi mirabiliter ex magno atq; diuturno in quo medicorum adiutoria cuncta defecerant languore sanata est: hortati sumus uolēte supra dicti loci episcopo ut libellū daret q recitaretᵗ ī populo: & obiētissime paruit. In quo posuit etiā quod hic reticere non possū: q̄uis ad ea que hoc opus urgēt festinare cōpellar. A quodā iudeo dixit sibi fuisse psuasum: ut anulū capillatio uinculo insereret: quo sub omni ueste ad nuda corporis cingeret. q anulus haberet sub gemma lapidem in renibus inuētum bouis. Hoc alligata quasi remedio: ad sancti martiris limina ueniebat. Sed profecta a cartagine cum in cōfinio fluminis bagrade in sua possessione mansisset: surgens ut iter per ageret: ante pedes suos illum iacētem anulum uidit: & capillaciā zonam qua fuerat alligatus: mirata temptauit. Quam cū omnino suis nodis firmissimis sicut erat cōperisset astrictam: crepuisse atq; exiluisse anulum suspicata est. Qui etiam ipse cum integerrimus fuisset inuentus: future salutis quodammodo pignus de tāto miraculo se accepisse presumpsit atq; illud uinculum soluens: simul cum eodē anulo proiecit in flumen. Non credunt hoc qui etiam dominum Iesum per integra uirginalia matris enixum: et ad discipulos suos ostiis clausis ingressum fuisse nō credūt. Sed hoc certe querant: & si uerū inuenerint: illa credāt. Clarissima femina ē nobiliter nata: nobiliter nupta: cartagine habitabat: ampla ciuitas ampla persona rem querentes latere non sinunt. Martir certe ipse quo impetrante illa sanata est: in filium pmanentis uirginis credidit: in eū qui ostiis clausis ad discipulos ingressus ē credidit. Postremo propter quod omnia ista dicunē a nobis: in eum qui ascendit in celum cum carne in qua resurrexerat credidit: et ideo per eum tanta fiunt: quia pro ista fide animam posuit.

Decem fr̃es ob maledictũ [illegible] / [illegible] matris [illegible]

F Iunt ergo etiã nunc multa miracula eodẽ deo faciente ꝑ quoſ uult: & queãd/
modum uult: qui et illa que legimuſ fecit: ſed iſta nec ſimiliter innoteſcũt: neq;
ut nõ excidant animo: quaſi clara memorie crebra lectione tunduntur. Nam & ubi
diligentia eſt que nũc apud noſ eſſe cepit: ut libelli eorum qui beneficia percipiunt
recitent̃ in populo: ſemel hoc audiunt qui aſſunt: plureſ que nõ aſſunt: ut nec illi qui
affuerunt poſt aliquot dieſ quod audierunt mente retineant: et uix quiſq̃ reperiatur
illorum: qui ei quẽ non affuiſſe cognouerit indicet qđ audiuit. Vnum eſt apud noſ
factum non maiuſ q̃ illa que dixi: ſed tam clarum atq; illuſtre miraculũ: ut nullum
arbitrer eẽ yponenſiũ q̃ hoc uel nõ uiderit: uel didicerit nullũ q̃ obliuiſci ulla ratiõe
potuerit. Decem quidem fratreſ quorũ ſeptem ſunt mareſ: treſ femine: de ceſarea
capadotie ſuorum ciuium non ignobileſ: maledicto matriſ recenti patriſ eorũ obitu
deſtitute: que iniuriam ſibi ab eiſ factam acerbiſſime tulit: tali pena ſunt diuinituſ
coerciti: ut horribiliter quaterent̃ omneſ tremore membrorũ. In qua fediſſima ſpecie:
oculoſ ſuorũ ciuium non ferẽteſ: quaq̃querſum cuiq; ire uiſum ẽ: toto pene uagabant̃
orbe romano. Ex hiſ enim ad noſ uenerunt duo frater et ſoror: Pauluſ & Palladia:
multiſ aliiſ lociſ miſeria diffamante iam cogniti. Venerũt autem ante paſcha ferme
dieſ .xv. et eccleſiam quotidie ingredienteſ: in ea memoriam glorioſiſſimi martiriſ
Stephani frequẽtabãt: oranteſ ut ſibi iam placaret̃ deuſ: & ſalutẽ priſtinã redderet.
Et illic et quocũq; ibant: cõuertebant in ſe ciuitatiſ aſpectũ. Nonnulli qui eoſ alibi
uiderant cauſãq; tremoriſ eorũ nouerant: aliiſ & cuicũq; poterant indicabant. Venit
et paſcha: atq; ipſo die dominico mane cũ iam populuſ frequenſ preſenſ eſſet: & loci
ſancti cancelloſ ubi martirium erat idem iuueniſ oranſ teneret: repente proſtratuſ eſt
& dormiẽti ſimillimuſ iacuit: nõ tamẽ tremẽſ ſicut etiã per ſomnũ ſolebat: ſtupẽtibuſ
qui aderant: atq; aliiſ pauentibuſ aliiſ dolẽtibuſ cũ eum quidã uellẽt erigere: nõnulli
prohibuerunt: ſed potiuſ exitum expectandũ eſſe dixerunt. Et ecce ſurrexit & nõ
tremebat: qm̃ ſanatuſ erat et ſtabat incolumiſ intuẽſ intuẽteſ. Quiſ ergo intuẽtium
ſe tenuit a laudibuſ dei? Clamãtiũ gratulantiũq; uocibuſ eccleſia uſq;quaq; cõpleta
eſt. Inde ad me currit̃ ubi ſedebã iam proceſſuruſ. Irruit alter quiſq; poſt alterũ: oĩſ
poſterior quaſi nouum quod aliuſ priuſ dixerat nuntianteſ. Meq; gaudente & apud
me deo gratiaſ agente: ingredit̃ etiam ipſe cum pluribuſ. Inclinatur ad genua mea:
erigitur ad oſculum meum. Procedimuſ ad populum: plena erat eccleſia: perſonabat
uocibuſ gaudiorum: deo gratiaſ deo laudeſ nemine tacente: hinc atq; inde clamãtiũ.
Salutaui populũ & rurſuſ eadem feruentiore uoce clamabãt. Facto tandem ſilẽtio
ſcripturarũ diuinarũ ſunt lecta ſolennia. Vbi autẽ uentum eſt ad mei ſermoniſ locũ:
dixi pauca pro tempore & pro illiuſ iocunditate leticie. Magiſ eñi eoſ in ope diuina
quãdam dei eloquentiã nõ audire: ſed cõſiderare ꝑmiſi. Nobiſcum homo prandit: et
diligẽter nobiſ omnẽ ſue fraterne ac materne calamitatiſ ĩdicauit hiſtoriã. Sequẽti
itaq; die poſt ſermonẽ redditum: narrationiſ eiuſ libellũ in craſtinũ populo recitãdũ
ꝑmiſi. Quod cum ex dominico paſche die tertio fieret: in gradibuſ exedre in qua de
ſuperiore loquebar loco: feci ſtare amboſ fratreſ: cũ eorũ legeret̃ libelluſ. Intuebat̃
populuſ uniuerſuſ ſexuſ utriuſq; unũ ſtantem ſine difformi motu: alteram membriſ
omnibuſ cõtremẽtem. Et qui ipm̃ nõ uiderant quid in eo diuine miſericordie factum
eſſet: in eiuſ ſorore cernebant. Videbant enim quid in illo gratulandum: quid pro illa
eſſet orandum. Inter hec recitato eorũ libello: de conſpectu populi eoſ abire precepi:
& de tota ipſa cauſa aliquanto diligentiuſ ceperam diſputare: cũ ecce me diſputante
uoceſ alie de memoria martiriſ noue gratulationiſ audiuntur. Conuerſi ſunt eo qui

me audiebant: ceperuntq; concurrere. Illa enim ubi de gradibus descendit in quibus steterat ad sanctũ martirẽ orare perrexerat. Que mox ut cancellos attigit collapsa: similiter uelut frater eius post sompnum sana surrexit. Dum ergo requireremus qd factum fuerit unde ille strepitus letus extiterit: ingressi sunt cum illa ĩ basilicam ubi eramus: adducentes eam sanã de martiris loco. Tum uero tãtus ab utroq; sexu admirationis clamor exortus est: ut uox cõtinuata cum lacrimis: nõ uideret̃ posse finiri. Perducta est ad eum locum ubi pauloante steterat tremens. exultabant eam similẽ fratri factam cui doluerant remansisse dissimilẽ & nõdum fusas preces suas pro ea: iam tamen preuiam uoluntatem tam cito exauditam esse cernebant. Exultabant in dei laudem uoce sine uerbis tanto sonitu: quãtum nostre aures uix ferre possent. Quid erat in corde exultantium: nisi fides xp̃i pro qua Stephani sanguis effusus est?

CUi nisi huic fidei attestantur ista miracula: in qua christus predicat̃ resurrexisse in carne: & ĩcelũ ascendisse cũ carne. Nam & ip̃i martires huius fidei martires id est huius fidei testes fuerũt: huic fidei testimoniũ phibẽtes: mundũ inimicissimũ & crudelissimum pertulerũt: eumq; non repugnando sed moriendo uicerunt. Pro ista fide mortui sunt: qui hec a domino impetrare possunt: propter cuius nomen occisi sunt. Pro hac fide precessit eoꝝ mira paciencia: ut in his miraculis tanta ista potentia sequeret̃. Nam si carnis in eternum resurrectio uel nõ preuenit in christo: uel nõ neutra est sicut prenuntiat̃ a christo: uel sicut prenuntiata est a prophetis a quibus prenuntiatus est christus: quare martires tanta possunt: qui p ea fide qua hec resurrectio predicat̃ occisi sũt? Siue.n. deus ipse p se ip̃m miro modo quo res temporales operatur eternus: siue per suos ministros ista faciat: & eadem ipsa que per ministros facit: siue quedam faciat etiã per martirũ spiritus: sicut per hõines adhuc in corpe cõstitutos: siue oĩa ista per angelos quibus inuisibiliter ĩmutabiliter & incorporaliter imperat operet̃: ut que p martires fieri dicũtur: eis orantibus tãtum et impetrãtibus nõ etiam operantibus fiant: siue alia istis siue alia illis modis: q nullo modo cõprehendi a mortalibus possunt: ei pfecto attestantur hec fidei: in qua carnis in eternum resurrectio predicatur.

HIc forte dicturi sunt etiam deos suos aliqua mira fecisse. Bene. si iam incipiunt deos suos mortuis hominibus compare: adiciũt etiã se habere deos ex hominibus mortuis: sicut Herculem: sicut Romulũ: sicut alios multos quos in deorũ numerum receptos opinantur. Sed nobis martires non sunt dii: quia unum eundemq; deum & nostrum scimus et martirũ: nec tamen miraculis que per memoriam martirũ nostroꝝ fiunt: ullo modo sunt comparanda miracula que facta per templa phibentur illorũ. Verum si qua similia uidentur: sicut a Moyse magi pharaonis: sic eoꝝ dii uicti sunt a martiribus nostris. Fecerũt aũt illa demões eo fastu impante superbie: quo eorũ dii eẽ uoluerũt. Faciũt aũt ista martires uel potius deus uel orantibus aut coopantibus eis: ut fides illa pficiat qua eos non deos nostros esse: sed unum deum nobiscũ habere credãus. Deniq; illi talibus diis suis & tẽpla edificauerũt: & statuerũt aras: & sacerdotes instituerũt: & sacrificia fecerunt: nos autem martiribus nostris nõ tẽpla sicut diis: sed memorias sicut hõibus mortuis quorum apud deum uiuunt spiritus fabricamus: Nec ibi erigimus altaria ĩ quibus sacrificemus martiribus: sed uni deo et martirũ & nostro sacrificiũ immolamus: ad qđ sacrificiũ sicut homines dei qui mundũ in eius cõfessione uicerũt: suo loco & ordine nominatur: non tamen a sacerdote q sacrificat inuocant̃.

Deo qppe nõ ipsis sacrificat: q̃uis in memoria sacrificet eorũ quia dei sacerdos est nõ illorum. Ipsum uero sacrificium corpus est christi quod nõ offerẽ ipsis: quia hec sunt & ipsi. Quibus igit̃ potius credendũ est miracula faciẽtibus? Eis ne qui seipsos uolũt haberi deos ab his quibus ea faciunt: an eis qui ut ĩ deum credat̃ quod et christus est: faciunt quidqd mirabile faciunt? Eis ne qui sacra sua etiã crimina sua esse uoluerũt: an eis q nec laudes suas uolũt ẽẽ sacra sua sed totũ ꝙ ueraciter laudãt̃ ad eius gloriã proficere in quo laudantur? In domino quippe laudantur anime eorũ. Credamus ergo eis & uera dicentibus: et mira facientibus. Dicendo enĩ uera passi sunt ut possent facere mira. In eis ueris est precipuũ ꝙ xp̃s resurrexit a mortuis: et immortalitatem resurrectionis in sua carne primus ostẽdit quã nobis affuturam uel in principio noui seculi: uel in huius fine promisit.

CONtra quod magnũ dei donũ ratiocinatores isti quoꝝ cogitationes dominus nouit quoniam uane sunt de ponderibus elementoꝝ argumentant̃ quoniam scilicet magistro Platone didicerũt mũdi duo corpa maxima atq; postrema duobus mediis aere scilicet et aqua esse copulata atq; cõiuncta. Ac p hoc inquiunt quoniam terra ab hinc sursum uersus est prima secũda aqua super terram: tercius aer sup aquã: quartũ super aera celũ: nõ potest esse terrenũ corpus in celo. Momentis enĩ propriis ut ordinẽ suũ teneant: singula elementa librant̃. Ecce q̃libet argumẽtis omnipotẽtie dei humana cõtradicit infirmitas: quam possidet uanitas. Quid ergo faciunt in aere terrena tot corpora: cum a terra sit aer tercius? Nisi forte q per plumarũ & pennarũ leuitatẽ donauit auium terrenis corporibus ut portẽtur in aere: immortalibus factis corporibus hominũ nõ poterit donare uirtutem qua etiam in summo celo ualeant habitare? Animalia quoq; terrena que uolare nõ possunt in qbus et homines sunt: sicut sub aqua pisces que sunt aquarum animalia sic sub terra uiuere debuerũt. Cur ergo nõ saltem de secũdo id est de aquis: sed de elemẽto tercio terrenũ animal carpit hanc uitã? Quare cũ pertineat ad terram in secundo quod super terram est elemẽto uiuere si cogatur continuo suffocatur: et ut uiuat uiuit in tercio? An errat hic ordo elementoꝝ uel potius nõ in natura rerum sed in istorum argumentacõibus deficit? Omitto dicere quod iã in terciodecimo libro dixi q̃ multa grauia terrena sint corpa sicut plumbum: et formã tamẽ ab artifice accipiant qua natare ualeant super aquã: & ut accipiat qualitatem corpus humanum qua ferri in celum et esse possit in celo omnipotenti artifici cõtradicit. Iam uero contra illud quod iam dixi superius: etiam istum cõsiderantes atq; tractantes elementorũ ordinẽ quo cõfidunt non inueniunt omnimodo quid dicant. Sic est enim hinc sursum uersus terra prima aqua secunda: tercius aer quartũ celũ: ut super om̃ia sit anime natura. Nam & Aristotiles quintum corpus eam dixit esse & Plato nullum. Si quintũ esset: certe superius esset ceteris. Cũ uero nullum est: multo magis superat omnia. In terrẽo ergo quid facit corpore? In hac mole quid agit subtilior omnibus? In hoc põdere quid agit leuior omnibus? In hac tarditate qd agit celerior omnibus? Ita ne p huius tã excellentis nature meritũ non poterit effici ut corpus eius leuet̃ in celum et cum ualeat nũc natura corporum terrenorũ deprimere animas deorsum: aliquo modo & anime leuare sursum terrena corpora nõ ualebũt? Iam si ad eoꝝ miracula ueniamus que facta a diis suis opponũt martiribus nostris nõne etiã ipsa p nobis facere & nobis repient̃ om̃ino pficere? Nam inter magna miracula deoꝝ suorũ: profecto magnũ illud est q̃d Varro cõmẽorat: Vestalem uirginem cũ periclitaretur falsa suspitione de stupro cribrũ implesse aqua

de tiberi: & ad suos iudices nulla eius parte stillante portasse. Quis aque pōdus supra cribrū tenuit. Quis tot cauernis patētibus nihil inde ī terrā cadere pmisit? Respōsuri sunt: aliquis deus uel aliquis demon. Si deus: nunqd maior est deo q fecit hūc mūdū? Si demon: nunquid potentior est angelo qui deo seruit a quo factus est mūdus? Si ergo deus minor uel angelus uel demon potuit pondus humidi elemēti sic suspēdere: ut aquarum uideatur mutata fuisse natura: ita ne deus omnipotens qui ipsa creauit elementa terreno corpori graue pondus auferre non poterit: ut in eodem elemento habitet uiuificatum corpus in quo uoluerit uiuificās spiritus? Deinde cū aerē mediū ponāt inter ignem desuper & aquam subter: quid est q̄ eum inter aquam & terram sepe īuenimus? Quid enim uolunt esse nubes aquosas inter quas & maria aer medius inuenitur? Quo nam queso elementorum pondere atq; ordine efficitur: ut torrentes uiolentissimi atq; undosissimi anteq̄ sub aere in terris currant: super aera in nubibus pendeant? Cur deniq; aer est medius inter summa celi & ima terrarum: quaq̄uersum orbis extenditur: si locus eius inter celum et aquas. sicut aquarū inter ipsum et terras est constitutus? Postremo si ita est elementorum ordo dispositus: ut scd̄m Platonem duobus mediis id est aere et aqua: duo extrema id est ignis et terra iungantur: celiq; obtineat ille summū locū: hec autem imi uelut fundaminis mundi: et ideo in celo esse nō potest terra: cur est ipse ignis in terra? Scd̄m hanc quippe rationem: ita ista duo elementa in locis propriis imo ac summo terra et ignis esse debuerūt: ut queadmodū nolunt in summo esse posse quod imi est: ita nec in imo posset esse quod summi est. Sicut ergo nullam putāt esse uel futurā esse pticulā terre in celo: ita nullā pticulā uidere debuimus ignis in terra. Nūc uero nō solū in terris uerū etiā sub terris ita est: ut eū eructēt uertices mōtiū: pter qđ in usibus hōim & eē ignē in terra: & eū nasci uidēus ex terra: qn̄ qdem & de lignis & de lapidibus nascitur: que sunt corpa sine dubitatiōe terrena. Sed ille inquiunt ignis est tranquillus: purus: innoxius: sempiternus: iste aūt turbidus: fumeus: corruptibilis atq; corruptor. Nec tamen corrūpit montes in quibus iugiter estuat cauernasq; terrarū. Verū esto: sit illi iste dissimilis: ut terrenis habitationibus cōgruat. Cur ergo nolunt ut credamus naturam corporum terrenorū aliqn̄ incorruptibilem factam celo cōuenientem futuram: sicut nunc ignis corruptibilis his cōueēit terris? Nihil igitē afferūt expōdentibus atq; ordīe elementorū: unde omīpotēti deo quo minus faciat corpa nostra talia ut etiā in celo possint habitare pscribant.

Sed scrupolosissīe querere & fidē qua credimus resurrecturā tamē ita querēdo assolent irridere: utrū fetus abbortiui resurgant. Et quoniā dominus ait: amen dico uobis capillus capitis uestri nō peribit: utrū statura et robur equalia futura sint omnibus: an diuerse corporum quantitates? Si enī equalitas erit corporū: unde hēbūt quod hic non habuerunt in mole corporis illi abbortiui: resurgent et ipsi: aut si non resurgent: quia nec nati sunt sed effusi? Eandem questionem de puulis uersant. unde illis mensura corporis quam nunc defuisse uidemus accedat: cū in hac etate moriunē. Neq; enim dicturi sumus eos non resurrecturos. qui non solum generationis capaces sunt: uerum etiam regenerationis. Deinde interrogant: quemadmodum ipsa eq̄litas habitura sit. Si enī tam magni et tam longi erūt omnes q̄ fuerūt quicūq; hic fuerūt maximi atq; lōgissimi: nō solum de paruulis sed et de plurimis magnis querūt: unde illis accessurum sit qđ hic defuit: si hoc quisq; recipiet quod hic habuit. Si autem quod ait apostolus occursuros nos omnes in mensurā etatis plenitudinis xpi: & illud alterū quos predestinauit cōformes fieri imaginis filii sui: sic intelligendum est: ut statura &

modus corporis xp̄i omnium qui in regno eius erunt humanorũ corpoꝝ sit futurus: multis erit inquiunt de magnitudine & lõgitudine corporis detrahendũ. Et ubi iam erit: capillus capitis uestri nõ peribit? si de ipsa corporis quantitate tam multũ pibit? Quãuis & de ipsis capillis possit inqri: utrũ redeat quidqd tondẽtibus decidit. Quod si reditturũ est: quis nõ exhorreat illã deformitatẽ? Nam hoc et de unguibus uidetẽ necessario secuturum; ut redeat tam multũ quod corporis curatura desecuit. Et ubi erit decus: quod certe maius q̃ in ista esse corruptione potuit: in illa iã immortalitate esse debebit? Si autẽ non redibit: ergo peribit: quõ igitur inquint capillus capitis non peribit? De macie quoq; uel pinguedine similiter disputant. Nam si equales omnes erunt nõ utiq; alii macri alii pingues erunt. Accedet ergo aliis aliquid: aliis minuetẽ. Ac per hoc nõ quod erat recipiẽdum: sed alicubi addendum est qđ nõ fuit: & alicubi perdendum quod fuit. De ipsis etiam corruptiõibus & dilapsiõibus corpm mortuoꝝ: cum aliud uertatẽ in puluerem: in auras aliud exaletẽ: siue quos bestie siue quos ignis absumat: naufragio uel quibuscũq; aquis ita quidem peant: ut eoꝝ carnes in hũorem putredo dissoluat: nõ mediocriter permouẽtur: atq; omnia ista recolligi in carnem & reintegrari posse non credunt. Consectantẽ etiam quasdam feditates & uicia siue accidant siue nascantẽ: ubi & monstruosos partus cũ horrore atq; irrisiõe cõmemorãt: & requirunt que nã cuiusq; deformitatis resurrectio sit futura. Si enĩ nihil tale redire in corpus hominis dixerimus: responsionẽ nostram de locis uulnerũ cũ qbus dominũ christum resurrexisse predicamus: se cõfutaturos esse presumunt. Sed inter hec omnia questio illa difficillima proponitur: in cuius carnẽ reditura sit caro q̃ corpus alterius uescentis humana uiscera fame cõpellente nutrit. In carnem quippe cõuersa est eius qui talibus uixit alimentis: & ea que macies ostenderat detrimẽta suppleuit. Vtrum hoc illi redeat homini cuius caro prius fuit: an illi potius cuius postea facta ẽ: ad hoc percũctantẽ ad fidem resurrectionis illudant: ac sic anime humane aut alternantes sicut ait Plato ueras infelicitates falsasq; ꝑmittãt beatitudines: aut post multas itidẽ per diuersa corpora reuolutiones: aliquãdo tamẽ eã sicut Porphirius finiri miserias: & ad eas nũq̃ redire fateantur: non tamen corpus habẽdo immortale sed corpus omẽ fugiendo.

AD hec ergo que ab eorum parte contraria me digerente mihi uidentẽ opposita: misericordia dei nisibus meis opem ferẽte respondeam. Abortiuos fetus qui tum iam uixissẽt ĩ utero ibi sũt mortui: resurrecturos ut affirmare ita negare nõ audeo: Quamuis non uideam quomodo ad eos nõ pertineat resurrectio mortuorum: si nõ eximuntur de numero mortuorum. Aut enim non omnes mortui resurgent: & erunt alique humãe anime sine corporibus in eternum: que corpa humana quamuis inter uiscera materna gestarunt: aut si omnes humane anime recipient resurgẽtia corpora sua que habuerũt ubicũq; uiuentia: ac monẽtia reliquerũt: nõ inuenio queãdmodũ dicam ad resurrectionem nõ pertinere mortuoꝝ: quoscunq; mortuos etiam in uteris matrũ. Sed utrũlibet de his quisq; sentiat: qđ de iam natis infantibus dixerimus: hoc etiam de illis intelligendum est si resurgent.

QVid ergo de infantibus dicturi sumus: nisi qa nõ in ea resurrecturi sunt corpis exiguitate qua mortui: sed quod eis tardius accessurum erat tempore: hoc sunt illo dei ope miro atq; celerrimo recepturi. In sentẽcia qppe domini ubi ait Capillus capitis uestri nõ peribit: dictũ est nõ de futurũ esse qđ fuit: nõ aũt negatũ ẽ affuturũ esse qđ defuit. Defuit aũt infanti mortuo ꝑfecta q̃titas sui corporis. perfecto qppe

infāti deest utiq; pfectio magnitudinis corpalis. que cū accesserit: iā statura lōgior esse nō possit. Hūc pfectōis modū sic habēt omnes ut cū illo cōcipiant atq; nascant. sed habent in ratiōe nō mole. sicut ipsa mēbra omnia iam sunt latenter in semine. cū etiam natis nōnulla adhuc desint. sicut dētes ac si qd eiusmodi. In qua ratiōe unius/cuiusq; materia indita corporali iam quodāmodo ut ita dicam innatum esse uidetur quod nōdū est: imo quod latet: sed accessu tēporis erit uel potius apparebit. In hoc ergo infans iam breuis aut longus est: qui breuis longus ue futurus est. Scd̄m hanc ratiōem profecto in resurrectiōe corporis detrimenta corporis nō timemus. quia et si equalitas futura esset omniū ita ut omnes usq; ad gigāteas magnitudines puenirēt: ne illi qui maximi fuerunt minus haberent aliqd in statura quod eis cōtra sentēciā xp̄i periret. qui dixit nec capillum capitis eē periturū. creatori utiq; q creauit cūcta de nihilo: quomō deesse posset unde adderet. qd̄ addendū esse mirus artifex nosset?

SI utiq; xp̄s in ea mēsura corporis in qua mortuus est resurrexit. nefas ē dicere: cum resurrectionis omniū tempus uenerit accessurā corpi eius eā magnitudinē quā nō habuit. quando i ea discipulis in qua illis notus erat apparuit. ut longissimis fieri possit equalis. Si autem dixerimus ad dominici corporis modum etiam quorūq; corpa maiora redigenda. peribit de multorū corporibus plurimū: cū ipse nec capillū periturū esse pmiserit. Restat ergo ut suā recipiat quisq; mensuram: quā uel habuit in iuuentute etiam si senex est mortuus: uel fuerat habiturus si ante est defunctus. Atq; illud quod cōmemorauit apostolus de mensura etatis plenitudinis christi. aut pp̄ter aliud intelligamus dictum esse. id est ut illi capiti in populis xp̄ianis accedēte omniū perfectiōe membrorū. etatis eius mēsura cōpleat: aut si hoc de resurrectione corpm dictum est. sic accipiamus dictum: ut nec ultra nec infra iuuenilem formā resurgāt corpa mortuorum. sed in ea etate & robore usq; ad quā hic xp̄m puenisse cognouimus. Circa triginta quippe annos diffinierunt esse etiam seculi huius doctissimi homines iuuentutem. que cū fuerit proprio spacio terminata. inde iam hominē in detrimēta uergere grauioris ac senilis etatis. et ideo nō esse dictum in mensuram corporis uel in mēsurā stature. sed in mensurā etatis plenitudinis christi.

ILlud etiā qd̄ ait predestinatos fieri cōformes imaginis filii dei. potest et scd̄m interiorē hominē intelligi. unde nobis alio loco dixit. Nolite conformari huic seculo: sed reformamini i nouitate sensus uestri. Ubi ergo reformamur ne cōformemur huic seculo: ibi conformamur dei filio. Potest et sic accipi: ut quēadmodum ille nobis mortalitate. ita nos illi efficiamur imortalitate cōformes. qd̄ quidē & ad ipam resurrectionē corporum pertinet. Si autem etiam in his uerbis qua forma resurrectura sint corpora sumus admoniti. sicut illa mensura ita et ista cōformatio nō quātitatis intelligenda est sed etatis. Resurgēt itaq; omnes tam magni corpore: q̄ uel erant uel futuri erant iuuenili etate. q̄uis nihil oberit etiam si erit infātilis uel senilis corporis forma. ubi nec mentis nec ipsius corporis ulla remanebit infirmitas. Unde etiā si quis in eo corporis modo in quo defūctus est resurrecturum unumquēq; cōtendit. non est cū illo laboriosa contradictione pugnandum.

NOnnulli propter hoc q dictum est: donec occurramus omnes in uirū perfectū in mensuram etatis plenitudinis christi. et cōformes imaginis filii dei. nec i sexu femineo resurrecturas feminas credūt. sed in uirili omnes aiunt. quoniam deus solum

uirum fecit ex limo: feminã ex uiro. Sed mihi melius sapere uident̃: q utrũq; sexum resurrecturũ esse nõ dubitant. Non enĩ libido ibi erit que cõfusionis est causa. Nam prius q̃ peccassent nudi erant: & non cõfũdebant̃ uir & femina. Corporibus ergo illis uicia detrahentur: natura seruabitur. Non est autẽ uiciũ sexus femineus: sed natura. que tunc quidem & a cõcubitu & a partu immunis erit: erunt tamen mẽbra feminea: nõ accõmodata usui ueteri sed decori nouo: quo nõ alliciat̃ aspicientis cõcupiscẽtia que nulla erit: sed dei laudetur sapientia atq; clemẽtia: qui et quod non erat fecit: et liberauit a corruptione quod fecit. Vt enim in exordio generis humani de latere uiri dormiẽtis costa detracta femina fieret: christũ et ecclesiã tali facto iã tunc pphetari oportebat. Sopor quippe ille uiri mors erat christi. cuius exanimis in cruce pendẽtis latus lancea perforatum est: atq; inde sanguis et aqua profluxit: que sacramenta esse nouimus quibus edificat̃ ecclesia. Nam hoc etiã uerbo scriptura usa est: ubi nõ legit̃ formauit aut finxit: sed edificauit eam in mulierem. Vnde et apostolus edificationẽ dicit corporis christi: quod est ecclesia. Creatura est ergo dei femina sicut uir: sed ut de uiro fieret unitas commendata est. ut autem illo modo fieret xp̃s ut dictum est et ecclesia figurata est. Qui ergo utrunq; sexum instituit: utrũq; restituet. Deniq; ipse Iesus interrogatus a saduceis qui negabant resurrectionem: cuius septem fratrum erit uxor quã singuli habuerunt: dum quisq; eorũ uellet defuncti semẽ sicut lex p̃cepat excitare: erratis inquit nescientes scripturas neq; uirtutem dei. Et cũ aptus locus esset ut diceret: de qua enĩ me interrogatis uir erit ipsa nõ mulier: nõ hoc dixit: sed dixit. in resurrectione enim neq; nubent neq; uxores ducẽt: sed sunt sicut angeli dei in celo. Equales utiq; ãgelis immortalitate ac felicitate: nõ carne sicut nec resurrectiõe qua nõ indiguerũt angeli: qa nec mori poterũt. Nuptias ergo dominus futuras negauit esse in resurrectione non feminas: et ibi negauit ubi talis questio uertebatur: ut eam negato sexu muliebri celeriore facilitate dissolueret: si eum ibi prenosceret nõ futuꝝ. imo etiã futurũ esse firmauit dicendo: nõ nubẽt qđ ad feminas pertinet: nec uxores ducent qđ ad uiros. Erunt ergo que uel nubere hic solent uel ducere uxores: sed ibi hoc non facient.

PRoinde quod ait apostolus occursuros nos omnes in uirum perfectũ: totiusq; ipsius circũstantiã lectionis cõsiderare debemus. que ita se habet. Qui descendit inqt ipse ẽ et q ascendit super omẽs celos. ut adimpleret omnia. Et ipse dedit quosdã quidem apostolos: quosdam autem pphetas: quosdam uero euangelistas: quosdã aũt pastores et doctores: ad cõsumationẽ sanctorum in opus ministerii: in edificationem corporis christi: donec occurramus omnes in unitatẽ fidei & agnitionẽ filii dei: in uirũ perfectum in mensuram etatis plenitudinis christi: ut ultra nõ simus paruuli iactati & circũlati omni uento doctrine: in illusione hominum: in astutiã ad machinationẽ erroris. Veritatẽ aũt facientes in caritate augeamur in illo per omnia qui est caput christus: ex quo totũ corpus cõnexum & cõpactũ: p omnem tactũ subministratiõis scd̃m opationẽ in mẽsurã uniuscuiusq; partis: incrementũ corporis facit i edificationẽ sui in caritate. Ecce qui est uir perfectus: caput et corpus qđ cõstat omnibus mẽbris que suo tempore cõplebuntur. Quotidie tamẽ eidem corpori accedũt dum edificat̃ ecclesia: cui dicit̃ uos autem estis corpus christi et membra. Et alibi pro corpore inqt eius quod est ecclesia. Item alibi. unus panis unũ corpus multi sumus. De cuius corpis edificatione & hic dictum est. Ad cõsumationem sanctoꝝ in opus ministerii in edificationem corporis xp̃i. Ac deinde subiectũ est: unde nũc agimus: donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionem filii dei: in uirum perfectũ in mensurã etatis

plenitudinis christi & cetera donec eadem mensura in quo corpore intelligenda esset ostēderet dicēs. Augeamur ī illo per om̄ia qui est caput christus ex quo totū corpus cōnexum & cōpactum: per omnem tactum subministrationis scd̄m operationem in mensuram uniuscuiusq; partis. Sicut ergo est mensura uniuscuiusq; partis: ita totius corporis qd̄ omnibus suis partibus constat est utiq; mēsura plēitudinis de qua dictū est: in mensuram etatis plēitudinis xp̄i. Quam plenitudinem etiam illo cōmemorauit loco ubi ait de xp̄o. Et ip̄m dedit caput sup omnē ecclesiā que ē corpus eius: plēitudo eius qui omnia in omnibus adimplet. uerū si hoc ad resurrectionis formā in qua erit unusq̄sq; referēdū esset qd nos impediret nomīato uiro intelligere & feminā: ut uirū pro homine positū acciperemus sicut in eo qd̄ dictum est. Beatus uir qui timet dn̄m: utiq; ibi sunt & femine que timent dominum.

Quid iam respondeā de capillis atq; unguibus? Semel quippe intellecto ita nihil periturū esse de corpore: ut deforme nihil sit in corpore: simul intelligit̄ ea que forme factura fuerant enormitatē masse ipsi accessura esse nō locis: in quibus mēbrorū forma turpet̄. Velut si de limo uas fieret qd̄ rursus ī eūdē limū redactū totū de toto iterū fieret: nō esset necesse ut illa pars limi que in ansa fuerat ad ansam rediret: aut que fundū fecerat ipsa rursus faceret fundū: dū tamē totū reuerteret̄ in totum: id est totus ille limus in totum uas nulla sui perdita parte remearet. Quapropter si capilli totiēs tōsi unguesue desecti: ad sua loca deformiter redeūt: nec tamē cuiq; resurgēti peribunt: quia in eandē carnē ut quecūq; ibi locū corporis teneant seruata partium cōgruētia materie mutabilitate uertent̄. Quāuis quod ait dominus capillus capitis uestri nō peribit: nō de lōgitudine sed de numero capillorū dictū multo aptius possit intelligi. Unde & alibi dicit. Capilli capitis uestri nūerati sūt. Neq; hoc ideo dixerī: quo aliqd existimē corpi cuiq; periturū qd̄ naturaliter inerat sed quod deforme natū fuerat. nō utiq; ob aliud nisi ut hinc quoq; ostenderet̄ q̄ sit penalis cōditio ista mortalium: sic esse reditură: ut seruata integritate substantie sola substātie deformitas pereat. Si n. statuā potest artifex homo quā ppter aliquā causam deformē fecerat: conflare & pulcerrimā reddere: ita ut nihil inde substantie sed sola deformitas peat: ac si quid in illa figura priore indecēter extabat nec paritati partiū cōgruebat: nō de toto unde fecerat āputare atq; separare: sed ita cōspargere: uniuerso atq; miscere: ut nec feditatē faciat nec minuat quantitatem: quid de omnipotente artifice sentiendum est? Ergo ne poterit quasq; deformitates humanorum corporum nō modo usitatas: uerū etiā raras atq; mōstruosas que huic misere uite cōgruūt abhorrēt autē ab illa futura felicitate scōrū: sic auferre aut perdere ut quecūq; earum faciunt et si naturalia tamē īdecora excremēta substātie corpalis nulla eius diminutiōe tollant̄? Ac per hoc nō est macris pinguibus ue metuendū: ne ibi etiā tales sint quales si possēt nec hic esse uoluissent. Omnis enī corporis pulchritudo est partiū cōgruētia: cū q̄dam coloris suauitate. Ubi aūt non ē partiū cōgruētia: aut ideo quid offēdit qa prauum est aut ideo quia parū: aut ideo qa nimium. Proinde nulla erit deformitas quā facit incōgruētia ptiū: ubi et que praua sūt corrigent̄ et qd̄ minus ē q̄ decet unde creator nouit inde supplebitur & qd̄ plus ē q̄ decet materie seruata integritate detrahetur. Coloris porro suauitas quāta erit: ubi iusti fulgebūt sicut sol ī regno patris sui? Que claritas in xp̄i corpore: cum resurrexit ab oculis discipulorū potius abscōdita fuisse q̄ defuisse credēda ē. Non. n. eā ferret humanus atq; itq; infirmus aspectus: quādo ille a uis ita deberet attēdi: ut posset agnosci. Quo prinuit etiā ut cōtrectātibus ostēderet

suorum uulnerū cicatrices ut etiam cibum potūq; sumeret nō alimētorū indigētia: sed ea qua & hoc poterat potestate. Cum autem aliquid nō uidetur q̄uis assit a quibus alia que pariter assunt uidentur sicut illam claritatem dicimus affuisse non uisam: a quibus alia uidebantur aorasia grece dicit quod nostri interpretes latine dicere non ualentes: in libro geneseos cecitatem interpretati sunt. Hanc enī passi sunt sodomite quādo querebant ostium iusti uiri: nec poterant inuenire. Que si cecitas fuisset qua fit ut nihil possit uideri: nō ostium quo ingrederentur: et duces itineris a quibus inde abducerentur inquirerent.

NEscio quo autem modo sic efficimur amore martirum beatorū ut uelimus in illo regno ī eorum corporibus uidere uulnerū cicatrices que p̄ xp̄i nomīe ptulerūt. Et fortasse uidebimus. Non enī deformitas in eis sed dignitas erit & quedā q̄uis in corpe nō corporis sed uirtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamē si aliq̄ martiribus amputata & ablata sunt membra sine ipis membris erūt in resurrectionē mortuorū: quibus dictū ē: capillus capitis uestri nō pibit. Sed si hoc decebit in illo nouo seculo: ut indicia gloriosorum uulnerum in illa immortali carne cernantur ubi membra ut preciderentur percussa uel secta sunt ibi cicatrices sed tamē eisdem mēbris redditis nō perditis apparebūt. Quāuis itaq; omnia que acciderunt corpori uicia tūc non erunt: nō sunt tamen deputanda uel appellanda uicia sed uirtutis indicia. Absit autē ut ad resuscitāda corpora uiteq; reddenda nō possit omīpotētia creatoris om̄ia reuocare: que uel bestia uel ignis absumsit uel quidqd in puluerē cinerem ue collapsum: uel in humorem solutum: uel in auras est exalatū. Absit ut sinus ullus secretūq; nature ita recipiat aliquid subtractū sensibus nostris ut omniū creatoris aut lateat cognitionē: aut effugiat potestatē. Deū certe uolens sicut poterat diffinire Cicero tātus auctor ipsorum mens quedam est inquit soluta et libera: secreta ab omni cōcretione mortali: om̄ia sentiēs & mouens: ipsaq; predita motu sempiterno. Hoc aūt reperit in doctrinis magnorum philosophorū. Vt igitur scd'm ipsos loquar: quomodo aliquid uel latet omnia sentiētem: uel irreuocabiliter fugit omnia mouentē. Vnde iam etiā questio illa soluēda est que difficilior uidet' ceteris ubi queritur: cū caro mortui hominis etiā alterius fit uiuentis caro: cui potius eorū in resurrectione reddatur. Si enim quispiam cōfectus fame atq; cōpulsus uescat' cadaueribus hominū qđ malū aliquocies accidisse & uetus testatur historia et nostrorum temporum infelicia experimenta docuerūt. Non q̄squā ueridica ratōe cōtendet totū digestū fuisse p̄ imos meatus nihilq; inde in eius carne mutatum atq; cōuersum cū ipsa macies que fuit et nō est satis indicet que illis escis detrimēta suppleta sint. Iam itaq; aliq̄ pauloante p̄misi: que ad istū quoq; nodū soluendum ualere debebunt. Quidqd enī carnium exhausit fames: utiq; in auras est exalatum. Vnde diximus omnipotentem deū posse reuocare quod fugit. Reddet' ergo caro illa homini: in quo esse caro humana primitus cepit ab illo quippe altero tanq̄ mutuo sumpta deputanda est que sicut es alienū redhibenda est unde sūpta est. Sua uero illi quē fames exinanierat: ab eo qui potest etiā exalata reuocare reddet'. Quamuis et si omnibus perisset modis nec ulla eius materies in ullis nature latebris remansisset unde uellet eam repararet omnipotens. Sed propter sentēciam ueritatis qua dictū est capillus capitis uestri nō peribit absurdū ē ut putemus: cū capillus hōis perire nō possit tantas carnes fame depastas atq; cōsumptas perire potuisse. Quibus om̄ibus p̄ nostro modulo cōsideratis atq; tractatis hec sūma cōficit': ut ī resurrectōe carnis in eternū eas mensuras habeat corporū magnitudo quas habebat perficiende

siue perfecte cuiusq; indita corpori ratio iuuentutis. in membrorum quoq; omnium modulis cõgruo decore seruato. Quod decus ut seruet̃. si aliqd demptũ fuerit indecẽti alicui granditati in parte aliqua cõstitute: quod p totũ spergatur: ut neq; id pereat et cõgruentia partium ubiq; teneatur: non est absurdũ ut aliqd inde etiã stature corpis addi posse credamus: cũ omnibus partibus ut decorẽ custodiant id distribuitur quod si enormiter in una esset: utiq; nõ deceret. Aut si cõtenditur in ea quẽq; statura corpis resurrecturũ esse in qua defunctus est: nõ pugnaciter resistendũ est: tantũ absit omĩs deformitas: omnis infirmitas: omĩs tarditas: omĩsq; corruptio: & si qd aliud. illud nõ decet regnum in quo resurrectionis et promissiõis filii equales erunt angelis dei: si nõ corpore: nõ etate: certe felicitate.

Restituetur ergo & quidqd de corporibus uiuis: uel post mortem de cadaueribus periit: & simul cũ eo qd in sepulcris remãsit: in spiritualis corporis nouitatẽ ex aĩalis corpis uetustate mutatum resurget: icorruptõe atq; imortalitate uestitũ. Sed et si uel casu aliquo graui: uel inimicoꝝ imãitate totũ penitus cõteratur in puluerem: atq; in auras uel in aquas dispersum: quantũ fieri põt nusquã esse sinatur: omnino nullo modo subtrahi poterit omnipotẽtie creatoris: sed capillus in eo capitis nõ pibit: erit ergo spiritui subdita caro spiritualis: sed tamẽ caro non spiritus: sicut carni subditus fuit spiritus ipse carnalis: sed tamẽ spiritus non caro. Cuius rei experimentũ habemus in nostre pene deformitate. Nõ enĩ scd̃m carnem: sed utiq; scd̃m spiritum erant carnales quibus apostolus ait. Non potui uobis loqui quasi spiritualibus: sed quasi carnalibus. Et homo spiritualis sic in hac uita dicitur: ut tamen corpore adhuc carnalis sit: & uideat aliã legẽ in mẽbris suis repugnantem legi mẽtis sue. Erit aũt etiã corpus spũale: tũ eadẽ caro sic resurrexit: ut fiat qd scriptũ ẽ. Seminatur corpus animale: resurget spirituale: que sit aũt & q̃ magna corpis spũalis gratia: que nondũ uenit in expimentũ: uereor ne temerarium sit omne quod de illa pfertur eloquiũ. Verũtamẽ quia spei nostre gaudiũ ppter dei laudẽ nõ est tacẽdũ: & de intimi ardentis sancti amoris medullis dictũ est: domine dilexi decorem domus tue: de donis eius que in hac uita erũnosissima bonis malisq; largitur: ipso adiuuante coniciamus: ut possumus: q̃tũ sit illud qd nondũ expti utiq; digne eloq nõ ualemus. Omitto enĩ quando fecit hominẽ rectũ: omitto uitã illã duorũ cõiugũ in paradisi fecũditate felicẽ: quãdo tam breuis fuit ut ad nascẽtiũ sensũ nec ipsa peruenerit: in hac quam nouimus in qua adhuc sumus: cuius tẽptatiões imo quã totã tẽptationẽ q̃diu in ea sumus: q̃ntũlibet proficiamus ppeti non desinimus: que sint indicia circa genus humanũ bonitatis dei: quis poterit explicare?

Nam qd ad primã origin pertinet: oĩm mortalium progeniem fuisse dãnatam: hec ipsa uita si uita dicẽda ẽ: tot & tãtis malis plena testat̃. Quid enim aliud indicat horrẽda quedam profũditas ignorantie: ex qua omnis error existit: q omẽs filios Adam tenebroso quodã sinu suscipit: ut hõ ab illo liberari sine labore: dolore: timore nõ possit. Quid amor ipe tot rerũ uanaꝝ atq; noxiarũ: & ex hoc mordaces cure: pturbatões: merores: formidies: isana gaudia: discordie: lites: bella: isidie: iracũdie: inimicicie: fallacia: adulatio: fraus: furtũ: rapina: pfidia: superbia: ambicio: iuidẽtia: homicidia: parricidia: crudelitas: seuicia: nequicia: luxuria: petulantia: impudentia: impudicicia: fornicatiões: adulteria: incesta: & cõtra naturã utriusq; sexus tot stupra atq; immũdicie: quas turpe est etiam dicere: sacrilegia: hereses: blasphemie: periuria: oppressiones innocentiũ: calumnie: circũuentiões: preuaricationes: falsa testimonia:

iniqua iudicia: uiolentia: latrocinia: & quidqd taliū malorum in mentē nō uenit: et tamen de uita ista hominū nō recedit? Verū hec hominū sunt maloꝝ: ab illa tamen erroris & peruersi amoris radice uenientia: cū qua omnis filius Adam nascit. Nam qs ignorat cū quāta ignorantia ueritatis: que iam ī infātibus manifesta est: et cū quāta abundātia uane cupiditatis que in pueris incipit apparere: homo uēiat in hāc uitā: ita ut si dimittat̄ uiuere ut uelit & facere quidqd uelit: ī hec facinora & flagitia que cōmemoraui & que cōmemorare nō potui uel cūcta uel multa pueīat? Sed diuina gubernatiōe nō omnimō deserēte dānatos: & deo nō cōtinēte in ira sua miseratiōes suas: in ipsis sensibus generis humani ꝓhibitio et eruditio cōtra istas cū qbus nascimur tenebras uigilant: et cōtra hos impetus opponuntur: plene tamen etiam laborum & dolorum. Quid enim sibi uolūt multimode formidines: que cohibendis paruulorum uanitatibus adhibentur? Quid pedagogi: quid magistri: quid ferule: quid lora: qd uirge: quid disciplina illa qua scriptura sancta dicit dilecti filii latera esse tundēda: ne crescat īdomitus domariq; iam durus aut uix possit: aut fortasse nec possit? Quid igitur agit̄ his penis omnibus: nisi ut debellet̄ imperitia: et parua cupiditas refrenet̄: cum quibus malis in hoc seculo uiuimus? Quid est enī qd cū labore meminimus: sine labore obliuiscamur: cū labore discimus: sine labore nescimus: cum labore strenui: sine labore inertes sumus? Nonne hinc apparet: in quo uelut pōdere suo procliuis & ꝓna sit uiciosa natura: et quāta ope ut hinc liberetur indigeat: desidia: segnicia: pigritia: negligētia? Vicia sunt utiq; qbus labor fugitur: cū labor etiā ipse qui est utilis pena sit. Sed preter pueriles penas: sine quibus disci nō potest qd maiores uolunt: qui uix aliquid utiliter uolunt: quod et quātis penis genus agitet̄ humanū: que nō ad malitiā nequitiamq; iniquoꝝ: sed ad cōdicionem pertinēt miseriāq; cōmunē: quis ullo sermōe digerit: quis ulla cogitatiōe cōprehēdit: qtus ē metus: qta calamitas: ab horbitatibus atq; luctu: a damnis & damnatiōibus: a deceptiōibus & mendaciis hoim: a suspitiōibus falsis: ab omnibus uiolentis facinoribus et sceleribus alienis: quando quidem ab eis et depdatio & captiuitas: & uīcula et carceres: & exilia & cruciatus: et āputatio mēbroꝝ & priuatio sensuū: & oppressio corporis ad obscenam libidinē opprimētis explendā: & alia multa horrēda sepe cōtingūt? Quid ab innumeris casibus q forinsecus corpori formidant: estibus et frigoribus: tempestatibus: imbribus: alluuionibus: coruscatione: tonitru: grandine: fulmine: motibus: hiatibusq; terrarum: oppressionibus ruinarū: ab offensiōibus & pauore uel etiam malitia iumentoꝝ: a tot uenenis fruticū: aquarum: aurarū: bestiarum: ac ferarum: uel tantūmodo molestiis: uel etiā mortiferis morsibus: a rabie que contingit ex rabido cane: ut etiam blanda et amica suo domino bestia: nōnūq̄ uehementius & amarius q̄ leones dracones q; metuat̄: faciatq; hominē quem forte cōtaminauerit cōtagiōe pestifera ita rabiosum: ut a parentibus: coniuge: filiis: peius omni bestia formidetur. Que mala patiuntur nauigātes? Que terrena itinera gradientes? Quis ambulat ubicūq; non inopinatis subiacens casibus? De foro quidam rediens domum sanis pedibus suis cecidit: pedem fregit: & ex illo uulnere finiuit hanc uitam. Quid uidet̄ sedente securius? De sella in qua sedebat cecidit Heli sacerdos: et mortuus est. Agricole imo uero omnes homines: quod et quantos a celo & terra uel a perniciosis animalibus casus metuunt agrorū fructibus? Solent tamen de frumentis tandem collectis & reconditis esse securi. Sed quibusdam quod nouimus: prouentum optimū frumentorū fluuius improuisus fugientibus hominibus de horreis eiecit atq; abstulit. Contra milleformes demonū incursus quis innocentia sua fidit: quādoquidē ne quis fideret: etiam paruulos baptisatos quibus certe nihil est innocentius aliquādo

sic uexantur ut in eis maxime deo ista sinente monstretur huius uite flenda calamitas: & alterius desideranda felicitas? Iam uero de ipso corpore tot existūt morboꝝ mala: ut nec libris medicoꝝ cūcta cōprehensa sint: in quoꝝ pluribus ac pene oibus etiā ipsa adiumēta & medicamēta tormenta sunt: ut homies a penaꝝ excio penali eruantur auxilio. Nōne ad hoc pduxit sitiētes homies ardor immanis: ut urinā quoq; hūanā uel etiam suā biberent? Nonne ad hoc fames ut a carnibus hominū abstinere se non possent: nec inuētos homies mortuos: sed ꝑpter hoc a se occisos: nec quoslibet alienos: uerū etiam filios matres icredibili crudelitate quā rabida esuries faciebat assumerēt? Ipse postrēo somnus qui ꝑprie quetis nomen accepit: qs uerbis explicet sepe somnioꝝ uisis q̄sit inquietus: & q̄ magnis licet falsarū rerū terroribus: quas ita exhibet & quodāmodo exꝑmit: ut a ueris eas discernere nequeamus: aiam miserā sensusq; ꝑturbet? Qua falsitate uisorū etiā uigilātes in qbusdā morbis & uenenis miserabilius agitant: q̄uis multimoda uarietate fallacie hoies etiā sanos maligni demōes nōnūq̄ decipiant talibus uisis: etiā si eos p hec ad sua traducere nō potuerint sensus eorum: tamen solo appetitu qualitercūq; persuadēte falsitatis illudant. Ab huius tam misere q̄si qbusdā inferis uite: nō liberat nisi gratia saluatoris xp̄i dei ac domini nostri: hoc enī nomen est ipse Iesus: interpretat̄ qppe saluator: maxime ne post hāc miserior ac sēpiterna suscipiat: nō uita sed mors. Nam i ista q̄uis sint pfecta & p sanctos curationū magna solatia: tamen ideo nō semper etiā ipsa beneficia tribuūtur petentibus: ne ꝑpter hoc religio queratur: que propter aliā magis ubi mala nō erūt omnino ulla querenda ē. Et ad hoc meliores quosq; i his malis adiuuat gratia: ut q̄nto fideliore tāto fortiore corde tolerentur: ad quā rem etiā prophetiā pdesse dicūt docti huius seculi: quam diu quibusdam paucis ut ait Tulius uerā dederūt. Nec hominibus inqt ab his an̄ datū est maius donū: aut potuit ullū dari: usq; adeo & ipsi contra quos agimus quoquomodo cōpulsi sunt: i habēda nō quacūq; sed uera philosophia diuinā gratiā cōfiteri. Porro si paucis diuinitus datū est uere philosophie cōtra miserias huius uite unicū auxlium: satis et hinc apparet humanū genus ad luendas miseriarū penas esse damnatū. Sicut aūt hoc ut fatentur nullū diuinū maius est donū: sic a nullo deo dari credēdum est: nisi ab illo quo et ipsi q multos deos colunt nullū dicūt esse maiorē.

PReter hec aūt mala huius uite bonis malisq; cōmunia: habent in ea iusti etiā proprios quosdā labores suos: quibus aduersus uicia militāt: & in taliū pliorum tēptationibus periculisq; uersantur. Aliquādo enī cōcitatius: aliquādo remissius: non tamen desinit caro cōcupiscere aduersus spiritū: & spiritus aduersus carnē: ut non ea que uolumus faciamus: omnē malā cōcupiscētiā cōsumēdo: sed eā nobis q̄tū diuinitus adiuti possumus: nō ei cōsentiendo subdamus: uigilus continuis excubantes: ne opinio uerisimilis fallat: ne decipiat sermo uersutus: ne se tenebre alicuius erroris effundant: ne quod bonū est malum: aut qđ malū bonum ee credat. Ne ab his que agēda sunt metus reuocet: ne in ea que agēda nō sūt cupido p̄cipitet: ne sup iracūdiā sol occidat: ne inimicicie ꝓuocēt ad retributionē mali p malo: ne absorbeat inhoesta uel immoderata tristicia: ne imptiēdorū beneficioꝝ ingerat mēs ingrata torporē: ne maledicis rumoribus bona cōsciencia fatiget: ne temeraria suspicio nostra decipiat: ne aliena de nobis falsa nos frangat: ne regnet peccatum in nostro mortali corpe ad obediēdum desideriis eius: ne mēbra nostra exhibeant iniqtatis arma peccato: ne oculus sequatur cōcupiscētiā: ne uindicandi cupiditas uincat: ne in eo qđ male delectat uel uisio uel cogitatio demoretur: ne improbū aut indecēs uerbū libēter audiat: ne fiat quod nō

[illegible]

licet etiã si libet ne ĩ hoc bello laboꝝ periculorũq; plenissimo uel de uiribus nostris speretur facienda uictoria uel uiribus nostris nostra facta tribuãtur: sed eius gratie de quo ait apostolus Gratias aũt deo qui dat nobis uictoriam per Iesum christum dominũ nostrũ Qui et alio loco In his inq̃t omibus supuincimus per eũ qui dilexit nos Sciamus tamen quantalibet uirtute preliandi uitiis repugnemus. uel etiam uitia superemus uel subiugemus quãdiu sumus in hoc corpore nobis deesse nõ posse unde dicamus deo dimitte nobis debita nostra In illo aũt regno ubi semper cũ corporibus immortalibus erimus nec prelia nobis erunt ulla & debita que nusq̃ & nunq̃ essent si natura nostra sicut recta creata est pmaneret Ac per hoc etiã iste tunc conflictus in quo piclitamur et de quo nos uictoria nouissima cupimus liberari ad uite huius mala pertinet quam tot tantorũq; testimonio maloꝝ probauimus esse damnatam.

Nunc iam cõsiderandum est hanc ipsam miseriam generis hũani in qua laudatur iusticia punientis quãlibet & q̃ multis impleuerit bonis eiusdem bonitas cũcta que creauit administrantis Primũ benedictionẽ illam quã protulerat ante peccatũ dicens Crescite et multiplicamini & replete terrã nec post peccatũ uoluit inhibere: mansitq; ĩ stirpe damnata donata fecunditas nec illam uim mirabilem seminũ imo etiã mirabiliorem qua efficiũtur et semina inditam corporibus humanis & quodãmõ intexta uitium peccati potuit auferre quo nobis impacta est etiã necessitas mortis: sed utrũq; simul currit isto quasi fluuio atq; torrente generis humani malum quod a parente trahitur et bonum quod a creante tribuitur In originali malo duo sũt: peccatũ atq; suppliciũ In originali bono alia duo: propagatio & conformatio Sed quãtum ad presentem pertinet intentionẽ nostram de malis quorũ unum de nostra uenit audacia id est peccatũ alterũ de iudicio dei id ẽ supplicium: iam satis diximus. Nunc de bonis dei que ipi quõq; uitiate damnateq; nature contulit: siue usq; nunc confert dicere institui Neq; enim damnãdo aut totũ abstulit quod dederat alioqn nec esset oĩno aut remouit a sua potestate etiã cum diabolo penaliter subdidit: cum nec ipm diabolum a suo alienauerit imperio quãdoquidem ut ipsius quoq; diaboli natura subsistat ille facit qui summe est et facit eẽ quidqd aliquo modo est Duum igit̃ illorũ que diximus bona etiã in natura peccato uitiata suppliciõq; damnata: de bonitatis eius quodam ueluti fonte manare propagationẽ in primis mundi operibus benedictiõe largitus est a quibus operibus die septimo requieuit Confirmatio uero in illo eius opere est: quousq; nunc operatur Efficacem qppe potẽtiam suam si rebus subtrahat nec progredi poterunt & suis dimensis motibus peragere tempora: nec prorsus in eo ꝙ create sunt aliquatenus permanebunt Sic ergo creauit hominẽ deus: ut illi adderet fertilitatem quãdam qua alios hoĩes propagaret congenerans eis etiam ipsam propagandi possibilitatem non necessitatem. Quibus tamen uoluit hominibus abstulit eam deus: et steriles fuerunt Non tamẽ generi hũano abstulit semel datam primis duobus cõiugibus benedictionẽ generandi Hec ergo ppagatio quãuis peccato ablata non fuerit non tamẽ etiã ipsa talis est: qualis fuisset si nemo peccasset. Ex quo enim homo in honore positus: posteaq̃ deliquit comparatus est pecoribus: similiter generat. Non in eo tamẽ penitus extincta ẽ quedã uelut scintilla rationis. in qua factus est ad imaginẽ dei Huic aũt propagatiõi si cõformatio non adhiberetur: nec ipsa in sui generis formas modosq; pcederet Si enĩ nõ cõcubuissent homines et nihilominus deus uellet implere terras hõibus quomõ creauit unum sine commixtione maris & femine sic posset omnes: concumbentes uero nisi illo creante

bona et mala in originali
[illegible]

generantes esse nō possunt. Sicut ergo ait apostolus de institutōne spiritali qua hō
ad pietatem iusticiamq; formatur: neq; qui plantat ē aliquid neq; qui rigat: sed qui
incremētum dat deus. Ita etiā hic dici pōt: nec qui cōcumbit nec q seminat est aliqd:
sed q format deus. Nec mater que conceptū portat & partū nutrit est aliqd: sed qui
incremētum dat deus. Ipse nanq; opatione qua nunc usq; opatur: facit ut numeros
suos explicēt semina: et a qbusdam latētibus atq; inuisibilibus inuolucris in formas
uisibiles huius quod aspicimus decoris euoluant. Ipse incorpeam corpeāq; naturam:
illā prepositā istam subiectā: miris modis copulans & cōnectens aiantem facit. Quod
opus eius tam magnū & mirabile est: ut non solū in hoie quod est aial rōnale: et ex
hoc cūctis terrenis aiantibus excellentius atq; pstantius: sed in qualibet minutissima
muscula bene cōsideranti stuporem mentis ingerat: laudemq; pareat creatoris. Ipse
itaq; aie hūane mentē dedit: ubi ratio & intelligentia in infante sopita ē quodāmō
quasi nulla sit: excitanda scilicet atq; exercenda etatis accessu: qua fit sciētie capax
atq; doctrine: et habilis perceptiōi ueritatis & amoris boni. Qua capacitate hauriat
sapiam: uirtutibusq; sit predita: qbus prudēter fortiter: tempanter & iuste aduersus
errores et cetera igenerata uicia dimicet: caq; nullius rei desiderio nisi boni illius sū/
mi atq; incōmutabilis uincat. Quod et si non faciat ipsa talium bonoꝝ capacitas in
natura ratōnali diuinitus instituta: q̃tum sit boni q̃ mirabile opus omipotentis quis
competenter effatur aut cogitat? Preter enim artes bene uiuēdi: et ad immortalem
puenīēdi felicitatē que uirtutes uocant: et sola dei gratia que in xp̄o est filiis pro/
missionis regniq; donātur: nōne humano ingenio tot tanteq; artes sunt inuente &
exercitate: partim necessarie ptim uolūtarie? Et tam excellens uis mentis atq; rōis:
in his etiā rebus quas supfluas imo & piculosas pniciosasq; appetit: q̃tum bonū hēat
in natura unde ista potuit uel inuēire uel discere: uel exercere testat. Vestimentorū
et edificioꝝ ad q̃ mirabilia q̃ stupēda industria hūana puenerit: quo in agricultura:
quo in nauigatiōe pfecerit: que in fabricatiōe quorūq; uasoꝝ uel etiā statuarum &
picturarū uarietate excogitauerit et impleuerit: que in theatris mirabilia spectan/
tibus: audiētibus incredibilia facienda & exhibenda molita sit: in capiēdis occidendis
domandis irrōnabilibus aiantibus: que & q̃ta repperit: aduersus ipos hoies tot genera
uenenoꝝ: tot armoꝝ: tot machinamētoꝝ: et p salute mortali tuēda atq; reparanda
quot medicamēta atq; adiumēta cōprehendent: p uoluptate faucium quot cōdimēta
et gule incitamenta reperit: ad iudicandas & suadendas cogitatiōes q̃ multitudinem
uarietatēq; signoꝝ: ubi precipuū locū uerba & littere tenēt: ad delectādos aios quos
elocutionis ornatus: q̃ diuersoꝝ carminū copiam: ad mulcendas aures quot organa
musica: quos cātilene modos excogitauerit: q̃tam pitiam dimēsionū atq; numeroꝝ:
meatusq; & ordines siderū quāta sagacitate cōprehenderit: q̃ multa rerū mundanarū
cogitata cognitiōe se impleuerit quis possit eloqui: maxie si uelimus non aceruatim
cuncta cōgerere: sed in singulis immorari? In ipis postremo erroribus & falsitatibus
defēdendis q̃ magna claruerint ingenia philosophoꝝ atq; hereticoꝝ quis existimare
sufficiat? Loqmur eni nūc de natura mentis hūane: qua ista uita mortalis ornatur:
non de fide atq; itinere ueritatis qua illa immortalis acquiritur. Huius tante nature
cōditor cū sit utiq; deus uerus & sūmus: ipso cūcta que fecit administrāte: et summā
ptātem summāq; habente iusticiā: nunq̃ pfecto in has miserias decidisset: atq; ex his
preter eos solos q liberabunt in eternas esset itura: nisi nimis grande peccatū in hoie
primo de quo ceteri exorti sunt precessisset. Iam uero in ipo corpe q̃uis nobis sit cū
beluis mortalitate cōe: multisq; eaꝝ reperiat infirmius: q̃ta dei bonitas: q̃ta puidētia

tanti creatoris apparet? Nõne ita sũt in eo loca sensuũ & cetera membra disposita: speciesq; ipa ac figura & statura totius corpis ita modificata: ut ad ministeriũ aĩe rõnalis se indicet factum? Non enĩ ut aĩalia rõnis expertia prona eẽ uidemus in terram: ita creatus est hõ: sed erecta in celũ corpis forma admonet eũ que sursũ sũt sape. Porro mira mobilitas que lingue ac mãibus attributa ẽ ad loquẽdũ & scribendũ apta atq; cõueniens: et ad opa artiũ plurimaꝝ officiorũq; cõplenda: nõne satis ostẽdit q̃li aĩe ut seruiret tale sit corpus adiunctũ? Quanq̃ et detractis necessitatibus operandi: ita oĩm ptiũ cõgruentia numerosa sit & pulchra sibi parilitate rñdeat: ut nescias utrum in ea cõdenda maior sit utilitatis habita rõ q̃ decoris. Certe .n. nihil creatũ uidemus in corpe utilitatis cã quod nõ habeat etiã decoris locũ. plus aũt id nobis appareret: si nũeros mẽsuraꝝ qbus inter se cũcta cõnexa sũt & coaptata nossemus: quos forsitan data opa ĩ his que foris eminẽt hũna posset inuestigare solertia. Que uero tecta sũt atq; a nostris remota cõspectibus: sicut est tanta perplexitas uenarũ atq; neruorũ et uiscerũ secreta uitaliũ: inuenire nullus potest. Quia et si medicoꝝ diligẽtia nõnulla crudelis: quos anathomicos uocãt laniauit corpora mortuoꝝ: siue etiã inter manus secantis & pscrutãtis morientiũ: atq; in carnibus hũanis satis inhũane abdita cuncta rimata est: ut qd & quõ et qbus locis curandũ eẽt addisceret: numeros tamẽ de qbus loquor: qbus coaptatio que armonia grece dicit: tanq̃ cuiusdam organi extrinsecus atq; intrinsecus totius corpis cõstat. Quid dicam? Nemo ualuit inuẽire: quos nemo ausus ẽ querere: ꝙ si noti eẽ potuissent: interioribus quoq; uisceribus que nullũ ostẽtant decus ita delectaret pulchritudo rõnis: ut omi forme apparenti que oculis placet: ipius mẽtis que oculis utit ꝓferreẽ arbitrio. Sunt uero quedã ita posita in corpe: ut tãtũmõ decorẽ hẽant nõ etiã usũ sicut habet pectus uirile mãmillas: sicut facies barbã quã non eẽ munimẽto sed uirili ornamẽto: indicant pure facies feminaꝝ: quas utiq; infirmiores muniri tutius cõueniret. Si ergo nullũ mẽbrũ est in his qdem cõspicuis: unde ambigit nemo ꝙ ita sit alicui operi accõmodatũ: ut nõ etiã sit decoꝝ: sunt aũt nõnulla quoꝝ solũ decus & nullus est usus: puto facile intelligi in cõditione corporis dignitatem necessitati fuisse ꝓlatam. Transitura ẽ qppe necessitas: tempusq; uenturꝝ qñ sola inuicẽ pulchritudĩe sine ulla libidine pfruamur: quod maxĩe ad laudẽ referendum est cõditoris: cui dicit in psalmo. Confessionẽ & decorẽ induisti. Iam cetera pulchritudo & utilitas creature: que hõi licet ĩ istos labores miseriasq; proiecto atq; dãnato: spectãda atq; sumẽda diuĩa largitate cõcessa ẽ. Quo sermõe terminari põt: in celi & terre et maris multimoda & uaria pulchritudĩe: etiã ipius lucis tanta copia: tãq; mirabili specie ĩ sole ac luna et sideribus: in opacitatibus nemoꝝ: in coloribus & odoribus floꝝ: in diuersitate ac multitudĩe uolucrũ garrulaꝝ atq; pictarũ: in multiformi spẽ tot tãtarumq; aĩantiũ: quoꝝ illa plus hñt admiratiõis que molis minimũ: plus enĩ formiculaꝝ & apiculaꝝ opa stupemus: q̃ immẽsa corpora balenaꝝ in ipius quoq; maris tã grandi spectaculo: cũ sese diuersis coloribus uelut uestibus induit: et aliqñ uiride: atq; hoc multis mõis: aliquãdo purpureũ: aliqñ ceruleũ est? Quã porro delectabiliter spectat̃ etiã qñcunq; turbat̃: et fit inde maior suauitas: qa sic demulcet intuentẽ: ut nõ iaceat & q̃tiat nauigantẽ. Quid ciboꝝ usq; q̃q; copia cõtra famẽ: qd sapoꝝ diuersitas cõtra fastidiũ nature diffusa diuinitus: nõ cocoꝝ arte ac labore quesita? Quãta in multis rebus tuẽde ac recupãde salutis auxilia? q̃ grata uicissitudo diei alternãtis & noctis: auraꝝ q̃ blãda tempies: in fruticibus & pecoribus indumẽtoꝝ cõficiẽdoꝝ q̃ta materies: oĩa cõmẽorare quis possit? Hec aũt sola que a me uelut in quẽdã aggerẽ sunt coartata: si uellẽ uelut colligata inuolucra soluere atq; discutere:

quãta mihi mora eẽt in ſingulis qbus plurima cõtinẽtur? Et hec oĩa miſeroꝝ ſunt dãnatorũq; ſolacia: nõ p̃mia btõꝝ. Que igit̃ illa ſunt: ſi tot ac talia & tãta ſunt iſta? Quid dabit eis quos p̃deſtinauit ad uitã: q hec dedit eis quos p̃deſtinauit ad mortẽ? Que bona in illa beata uita faciet eos ſumere: p qbus in hac miſeria unigenitũ filiũ ſuũ uoluit uſq; ad mortẽ mala tanta pferre? Vnde apoſtolus de ipis in illud regnũ p̃deſtinatis loquens. Qui ꝓꝓo inqt filio nõ pepcit: ſed p nobis oĩbus eũ tradidit: quõ non etiã cũ illo oĩa nobis donauit? Cũ hec pmiſſio cõplebit̃: qd erimus: q̃les erimus: que bona ĩ illo regno accepturi ſumus: qñqdem xp̃o moriẽte p nobis tale iã pignus accepimus? Qualis erit ſpũs hoĩs nullũ oĩo habens uiciũ: nec ſub quo iaceat: nec cui cedat: nec cõtra quod ſaltẽ laudabiliter dimicet: pacatiſſima uirtute pfectus? Rerũ ibi oĩm q̃ta q̃ ſpecioſa q̃ certa ſciencia: ſine aliquo errore uel labore: ubi dei ſapiẽa de ipſo ſuo fonte potabit̃ cũ ſũma felicitate: ſñ ulla difficultate? Quale erit corpus qd̃ oĩmõ ſpiritui ſubditũ: et eo ſufficiẽter uiuificatũ: nullis alimoniis indigebit: non eñ aĩale ſed ſpũale erit: habens qdem carnis ſed ſñ ulla carnali corruptiõe ſubſtantiã?

VErũ de aĩmi bonis qbus poſt hanc uitã beatiſſimus pfruet̃: nõ a nobis diſſentiũt philoſophi nobiles: q de carnis reſurrectione cõtendunt. Hãc q̃tum poſſunt negãt: ſed credentes multi negantes paucíſſimos reliquerũt: et ad xp̃m q hoc qd̃ iſtis uidet̃ abſurdũ in ſua reſurrectiõe mõſtrauit: fideli corde cõuerſi ſunt docti & indocti: ſapiẽtes mũdi & inſipiẽtes. Hoc. n. credidit mũdus: qd̃ p̃dixit deus: q etiã hoc p̃dixit: ꝙ hãc rem mũdus fuerat crediturus. Neq;. n. Petri maleficiis eã cũ laude credenciũ tanto añ p̃nunciare cõpulſus eſt. Ille ẽ eñ deus quẽ ſicut iam dixi aliquotiẽs nec cõmemorare me piget: cõfitente Porphirio atq; id oraculis deoꝝ ſuorũ pbare cupiẽte: ipſa numĩa phorreſcũt. Quẽ ſic laudauit: ut eũ et deũ prẽm & regẽ uocaret. Abſit. n. ut ſic ĩtelligẽda ſint que p̃dixit: quõ uolũt hi q hoc cũ mũdo nõ crediderũt: ꝙ mundũ crediturũ eſſe p̃dixit. Cur. n. nõ potius ita ſicut crediturus tanto añ p̃dictus ẽ mũdus: nõ ſicut pauciſſimi garriũt: q cũ hoc mũdo ꝙ crediturus p̃dictus ẽ credere noluerũt? Si eñ ꝓpterea dicũt alio mõ eẽ credẽda: ne ſi dixerint uana eẽ cõſcripta: iniuriã faciãt illi deo cui tã magnũ phibẽt teſtimoniũ: tantã prſus ei uel etiã grauiorẽ faciũt iniuriam: ſi aliter dicũt eſſe intelligẽda: nõ ſicut mũdus ea credidit quẽ crediturũ ipe laudauit: ipſe pmiſit ipſe cõpleuit. Cur. n. nõ põt facere ut reſurgat caro & uiuat in eternum? An ꝓpterea credẽdum non ẽ id eũ eẽ factuꝝ: qa malũ ẽ atq; indignũ deo? Sed de oĩpotentia eius que tot & tãta facit incredibilia: iã multa diximus: ſi uolũt inuẽire qd̃ oĩpotens nõ põt habẽt. prſus ego dicã: mẽtiri nõ põt. Credamus ergo qd̃ põt: nõ credendo qd̃ nõ põt. Non itaq; credẽtes ꝙ mentiri poſſit: credãt eẽ factuꝝ qd̃ factuꝝ eſſe pmiſit. Et ſic credãt ſicut id credidit mũdus: quẽ crediturũ eẽ p̃dixit: quẽ crediturũ eẽ laudauit: quẽ crediturũ eẽ pmiſit: quẽ credidiſſe iã oñdit: hoc aũt malũ eſſe unde demõſtrauit. Non erit illic ulla corruptio: qd̃ eſt corpis malũ. De ordine elemẽtoꝝ iam diſputauimus: de aliis hoĩm cõiecturis ſatis diximus. Quãta ſit futura ĩ corpe incorruptibili facilitas motus: de p̃ſencis ualitudis bone tempamẽto: que utiq; nullo mõ illi cõpanda ẽ immortalitati: in libro. xiii. ſatis ut opĩor oñdimus. legãt ſupiora opis huius: q uel nõ legerũt: uel nolũt recolere qd̃ legerũt.

SEd Porphirius ait inqũt: ut beata ſit aĩa corpus oĩe eſſe fugiẽdum: nihil ergo pdeſt qa incorruptibile diximus futurũ corpus: ſi aĩa beata nõ erit niſi corpus

omne effugerit. Sed iam & hinc in libro memorato q̃tum oportuit disputaui. uerum hic unū inde tantū cōmemorabo. Emendet libros suos istoꝝ olim magister Plato: et dicat eorum deos ut beati sint sua corpora fugituros: id est esse morituros: quos in celestibus corporibus dixit inclusos. Quibus tamē deus a quo facti sunt quo possent esse securi immortalitatē id est in eisdem corporibus eternam permansionē non eorū natura id habente sed suo consilio preualente promisit. Vbi etiā illud euertit quod dicunt: qm̄ est impossibile ideo resurrectionē carnis nō esse credendam. Apertissime quippe iuxta eundem philosophū: ubi dii a se facti promisit deus nō factis immortalitatem: quod impossibile est se dixit esse facturū. Sic enī eū locutū narrat Plato. Quoniam estis orti inquit: immortales esse & dissolubiles non potestis. Non tamen dissoluemini neq; uos ulla mortis fata perimentur nec erūt ualentiora q̃ consiliū meū: quod maius est uinculum ad perpetuitatē uestram q̃ illa qbus estis colligati. Si non solum absurdi sed surdi non sunt qui hec audiunt non utiq; dubitant diis factis ab illo deo qui eos fecit secūdum Platonē quod est impossibile fuisse promissum. Qui enim dicit uos qdem immortales esse nō potestis sed mea uolūtate immortales eritis: quid aliud dicit q̃ id quod fieri nō potest me faciente tamē eritis. Ille igitur carnē incorruptibilem immortalem spiritualem resuscitabit qui iuxta Platone id quod impossibile est se esse facturum promisit. Quid adhuc quod promisit deus: q, deo ꝓmittenti credidit mūdus qui etiā ipe promissus est crediturus: esse impossibile clamāt: quādoqdem nos deum qui etiā secūdum Platonem facit impossibilia: id facturū esse clamamus. Non ergo ut beate sint anime corpus est omne fugiendum sed corpus incorruptibile recipiendū. Et in quo cōuenientius incorruptibili corpore letabunt: q̃ in quo corruptibili gemuerunt. Sic enim non in eis erit illa dira cupiditas quam posuit ex Platone Virgilius ubi ait. Rursus & incipiēt in corpora uelle reuerti. Sic inquā cupiditatem reuertendi ad corpora nō habebunt: cum corpora in que reuerti cupiūt secū habebunt et sic habebūt ut nunq̃ non habeant: nunq̃ ea prorsus uel ad exiguū quālibet tempus ulla morte deponant.

Singula quedam dixerunt Plato atq; Porphirius que si inter se communicare potuissent: facti essent fortasse christiani. Plato dixit sine corporibus aīmas in eternū esse nō posse. Ideo enī dixit etiā sapientiū aīas post quālibet longū tempus tamē ad corpora redituras. Porphirius aūt dixit aīam purgatissimā cum redierit ad patrem: ad hec mala mundi nunq̃ esse redituram. Ac per hoc quod uerū uidit Plato si dedisset Porphirio: etiā iustorum atq; sapientium purgatissimas aīmas ad hūana corpa redituras: rursus quod uerū uidit Porphirius si dedisset Platōi: nunq̃ redituras ad miserias corruptibilis corporis aīas sanctas ut nō singuli hec singula sed ambo ut singuli utrunq; dicerent: puto q, uiderent esse iam cōsequens ut & redirent aīme ad corpora: et talia reciperēt corpora: in qbus beate atq; immortaliter uiuerēt. Quoniā scd'm Platonē etiā anime sancte ad hūana corpora redibunt scd'm Porphirium ad mala mūdi huius sancte anime non redibunt. Dicat itaq; cum Platone Porphirius redibunt ad corpora dicat Plato cū Porphirio non redibūt ad mala: et ad ea corpa redire consentient: in qbus nulla patiantur mala. Hec itaq; non erunt nisi illa que promisit deus. beatas aīas in eternum cū sua eterna carne facturus. Hoc enī quantū existimo iam facile nobis cōcederent ambo ut qui faterent ad immortalia corpora redituras animas esse sanctoꝝ: ad sua illas redire permitterent in quibus mala huius seculi pertulerunt in quibus deum ut his malis carerent pie fideliterq; coluerunt.

NOnnulli nostrum propter quoddam preclarissimũ loquendi genus: et propter
nõnulla que ueraciter sensit amantes Platonem dicũt eum aliquid simile nobis
etiam de mortuoꝝ resurrectione sensisse. Quod quidem sic tangit in libris de repub/
lica Tullius: ut eum lusisse potius q̃ ꝙ id uerũ eẽt affirmãdo dicere uoluisse. Inducit
enĩ hominem reuixisse: et narrasse quedã que platonicis disputatiõibus cõgruebãt.
Labeo etiã duos dicit uno die fuisse defunctos: et occurrisse inuicẽ in quodã cõpito.
Deinde ad corpa sua iussos fuisse remeare: et cõstituisse inter se amicos se eẽ uicturos:
atq; ita esse factum donec postea morerẽtur. Sed isti auctores talem resurrectionẽ
corporis factam fuisse narrarunt: quales fuerunt eorũ quos resurrexisse nouimus: &
huic quidem redditos uite: sed non eo modo ut non morerentur ulterius. Mirabilius
autẽ quoddã Marcus Varro ponit in libris quos cõscripsit de gente populi romani:
cuius putaui uerba ipsa ponẽda. Genethliaci qdam scripserunt inquit esse in renas/
cendis hominibus quã appellant palingenesiam greci: hanc scripserunt cõfici in annis
numero quadringẽtis quadraginta: ut idẽ corpus et eadẽ aĩa que fuerant coniuncta
in homine aliquando: eadem rursus redeant in cõiunctionem. Iste Varro quidem
siue genethliaci illi nescio qui: nõ enim nomina eoꝝ prodidit quoꝝ commemorauit
sententiam aliqd dixerunt qđ licet falsũ sit: cũ enĩ semel ad eadẽ corpa que gesserũt
aĩe redierunt: nunq̃m ea postea sunt relicture: tamen multa illius impossibilitas que
contra nos isti garriunt argumenta conuellit et destruit. Qui enim hec sentiunt siue
senserunt: non eis uisum est fieri nõ posse: ut dilapsa cadauera in auras: in puluerem:
in cinerem: in humores: in corpora uescentium bestiarum: uel ipsorũ quoq; hominũ:
ad id rursus redeant quod fuerũt. Quapropter Plato et Porphirius: uel potius qcũq;
illos diligunt et adhuc uiuunt: si nobis consentiũt: etiam sanctas animas ad corpora
redituras sicut ait Plato: nec tamẽ ad mala ulla redituras sicut ait Porphirius: ut ex
his fiat cõsequẽs qđ fides p̃dicat christiana: talia corpa recepturas in quibus sine ullo
malo in eternũ feliciter uiuant. Assumant etiã hoc de Varrone: ut ad eadẽ corpora
redeãt in qbus antea fuerũt: & apud eos tota questio de carnis ĩ eternũ resurrectione
soluetᷣ.

NVnc iam quid acturi sint in corporibus immortalibus atq; spiritualibus sancti:
non adhuc eorũ carne carnaliter sed spiritualiter iam uiuẽtes: q̃tũ dñs dignatur
adiuuare uideamus. Et illa qdem actio uel potius quies atq; otiũ: q̃le futuꝝ sit si ueꝝ
uelim dicere nescio. Non .n. hoc unq̃ p sensus corpis uidi. Si aũt mẽte .i. intelligentia
uidisse me dicam: q̃tum est aut quid est nostra intelligentia ad illã excellentiam. Ibi
est enim pax dei que sicut dicit apostolus supat omnẽ sensũ uel intellectũ: quem nisi
nostrũ: aut fortasse etiã sanctoꝝ angeloꝝ. Non .n. & dei. Si ergo sancti in dei pace
uicturi sunt: pfecto in ea pace uicturi sũt: que supat omnẽ intellectũ. Quoniam ꝙ
nostrũ qdem supat nõ est dubiũ. Si autẽ supat & angelorum: ut nec ipsos excepisse
uideatᷣ qui ait omnẽ intellectũ: scđm hoc dictum esse debemus accipere quia pacem
dei qua ipse deus pacatus ẽ. sicut deus nouit non eam nos sic possumus nosse: nec ulli
angeli. Superat itaq; omnem intellectum: non dubium ꝙ preter suum. Sed quia et
nos pro modo nostro pacis eius participes facti: summam ĩ nobis atq; inter nos & cum
ipso pacem: quantum nostrum summum est obtinebimus. Isto modo pro suo modo
sciunt eam sancti angeli: homines autem nunc longe infra quantumlibet prouectu
mentis excellant. Considerandum est enim quantus uir dicebat. Ex parte scimus et

ex parte prophetamus: donec ueniat quod perfectum est. Et uidemus nunc per speculum in enigmate: tunc autem facie ad faciem. Sic iam uidēt sancti angeli: qui etiam nostri āgeli dicti sunt: quia eruti de potestate tenebrarum et accepto spiritus pignore translati ad regnum christi ad eos angelos iam cepimus pertinere cū quibus nobis erit sācta atq; dulcissima de qua iam tot libros scripsimus dei ciuitas ipsa communis. Sic sunt ergo angeli nostri qui sunt angeli dei: quemadmodum christus dei christus est noster. Dei sunt quia deum nō reliquerunt nostri sunt: quia suos ciues nos habere ceperunt. Dixit aūt dominus Iesus. uidete ne contempnatis unum de pusillis istis. dico enim uobis quia angeli eorum in celis semper uident faciem patris mei: qui in celis est. Sicut ergo illi uidēt: ita et nos uisuri sumus: sed nondū ita uidemus: ppter quod ait apostolus quod paulo ante dixi. Videmus nunc per speculum i enigmate: tunc autem facie ad faciem. Premium itaq; fidei nobis uisio ista seruatur. De qua et Iohannes apostolus loquēs: cum apparuerit inquit similes ei erimus quoniam uidebimus eum sicuti est. Facies autem dei manifestatio eius intelligenda est: nō aliquod tale mēbrorum quale nos habemus in corpe atq; isto noie nuncupemus. Quapropter cum a me queritur: quid acturi sunt sancti in illo corpore spirituali non dico quod iam uideo: sed dico quod credo: scd̄m illud quod in psalmo lego. Credidi propter qd̄ locutus sum. Dico itaq;. uisuri sūt deum i ipso corpore sed utrum per ipsum sicut per corpus nunc uidemus: solem lunā stellas mare ac terram & que sunt i ea nō parua questio est. Durum est enim dicere: q sancti talia corpora tunc habebunt: ut non possint oculos claudere atq; aperire cum uelint. Durius autem q ibi deum quisquis oculos clauserit non uidebit. Si enim propheta Heliseus puerum suum Giezi absens corpore: uidit accipientem munera que dedit ei Naaman syrus quem ppheta memoratus a lepre deformitate mundauerat: quod seruus nequam domino suo non uidente latenter se fecisse putauerat quāto magis in illo corpore spirituali uidebūt sancti omnia nō solum si oculos claudant: uerum etiam unde sunt corpore absentes. Tunc enim erit perfectum illud de quo loquens apostolus: ex parte inquit scimus & ex parte prophetamus. cum autem uenerit quod perfectum est: euacuabitur quod ex parte est. Deinde ut quomodo posset aliqua similitudine ostenderet quātum ab illa que futura est distet hec uita: nō qualiūcunq; hominum uerū etiam q precipua hic sanctitate sūt prediti: cum essem inquit paruulus: quasi paruulus sapiebam quasi paruulus loquebar quasi paruulus cogitabam. Cum autem factus sum uir: euacuaui ea que paruuli erant. Videmus nunc per speculum in enigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc scio ex parte: tunc autem cognoscā sicut et ego cognitus sum. Si ergo in hac uita: ubi hominum mirabilium prophetia ita comparanda est illi uite quasi paruuli ad iuuenem uidit tamen Heliseus seruū suum accipientem munera ubi ipse non erat ita ne cū uenerit qd̄ perfectū est nec iam corpus corruptibile aggrauabit aīam sed incorruptibile nihil impediet: illi sancti ad ea que uidēda sūt: oculis corporeis qbus Heliseus absens ad seruum suū uidendum nō indiguit indigebunt. Nam scd̄m interpretes. lxx. ista sunt ad Giezi uerba prophete. Nōne cor meū erat tecū: quādo conuersus ē uir de curru in obuiā tibi: & accepisti pecuniā: & cetera? Sicut autem ex hebreo iterpretatus est psbiter Hieronimus. Nōne cor meū inquit in psenti erat: qn̄ reuersus ē hō de curru suo i occursū tui. Corde ergo suo se dixit hoc uidisse ppheta: adiuto qdem mirabiliter nullo dubitāte diuinitus. Sed q̄to āplius tunc omes munere isto abundabunt: cū deus erit omnia in omibus habebūt tamē etiā illi oculi corporei officiū suū: & in loco suo erūt utet'q; ille spiritus p spirituale corpus. Neq; eni & ille

propheta qa nõ eis indiguit ut uideret absentẽ nõ eis usus est ad uidenda presentia:
que tamẽ spiritu uidere posset etiã si illos clauderet: sicut uidit absentia ubi cũ eis ipse
nõ erat. Absit ergo ut dicamus illos scõs in illa uita deũ clausis oculis nõ uisuros: quẽ
spiritu semp uidebũt sed utrũ uidebũt & p oculos corpis cũ eos apertos habebũt: inde
questio est. Si enĩ tãtum potuerũt in corpore spirituali eo modo utiq: etiã ipsi oculi
spirituales: qñtũ possunt isti quales nũc habemus: proculdubio p eos deus uideri non
poterit. lõge itaq: alterius erũt potẽtie: si per eos uidebit' icorpea illa natura: que nõ
cõtinet' loco: sed ubiq: tota est. Non enĩ quia dicimus deum & in celo esse & in terra:
ipse quippe ait p prophetã: celũ & terrã ego impleo: aliã partẽ dicturi sumus eũ in
celo habere: & aliam in terra: sed totus in celo ẽ totus i terra: non alternis temporibus
sed utrũq: simul: qđ nulla corpalis natura põt. Vis itaq: p̃pollentior oculorum erit
illo2: nõ ut acutius uideant q̃ quidam perhibentur uidere serpentes uel aqle: q̃talibet
enim acrimonia cernendi eadẽ quoq: animalia nihil aliud possunt uidere q̃ corpora:
sed ut uideant & incorpralia. Et fortasse ista uirtus magna cernendi data fuerit ad
horam etiam in isto mortali corpore oculis sancti uiri Iob: quando ait ad deum: In
obauditu auris obaudiebam te prius: nũc autẽ oculus meus uidet te: pp̃terea despexi
memetipm & distabui: & existimaui me terrã & cinerem. Quãuis nihil hic phibebat
oculũ cordis intelligi: de qbus oculis ait apopostolus: Illumiatos oculos habere cordis
uestri. Ipsis aũt uideri deũ cũ uidebit'. christianus ambigit nemo: qui fideliter accipit
qđ ait ille magister deus: Beati mũdo corde quoniã ipsi deũ uidebũt. Sed utrũ etiã
corpalibus ibi oculis uideat': hoc in ista questione uersamus. Illud enim qđ scriptum
est & uidebit omis caro salutare dei: sine ullius nodo difficultatis sic intelligi potest: ac
si dictũ fuerit. Et uidebit omnis homo christũ dei: qui utiq: in corpore uisus est et in
corpe uidebit': qñdo uiuos & mortuos iudicabit. Quod aũt ipse sit salutare dei: multa
sunt & alia testimõia scriptura2. Sed euidẽtius uenerãdi illius senis Symeonis uerba
declarant. Qui cũ infantẽ christũ accepisset in manus suas. nũc inqt dimittis domine
seruũ tuũ scđm uerbũ tuũ in pace: quoniã uiderũt oculi mei salutare tuũ. Illud etiã
quod ait supra mẽoratus Iob: sicut in exemplaribus que ex hebreo sunt inueni': et
in carne mea uidebo deũ: resurrectiõem qdem carnis sine dubio prophetauit. Non
tamẽ dixit p carnẽ meã. Quod quidẽ si dixisset: posset deus christus intelligi qui per
carnem in carne uidebit'. Nunc uero potest & sic accipi. In carne mea uidebo deum
saluatorẽ meũ. Ac si dixisset. In carne mea ero cũ uidebo deum. Et illud quod ait
apostolus: facie ad faciẽ: nõ cogit ut deũ p hãc faciẽ corpalẽ ubi sũt oculi corpales:
nos uisuros esse credamus: quem spiritu sine intermissione uidebimus. Nisi enim esset
etiam interioris hominis facies: non diceret idem apostolus. Nos autem reuelata facie
gloriam domini speculantes: in eandem imaginẽ transformamur: de gloria in gloriã:
tanq̃ ad domini spiritu. Nec aliter intelligimus quod in psalmo canitur. Accedite ad
eum & illuminamini: et facies uestri non erubescent. Fide quippe acceditur ad deũ:
quam cordis esse constat non corporis. Sed quia spiritale corpus nescimus quantos
habebit accessus: de re qppe iexperta loqmur: ubi aliqua que aliter intelligi nequeat
diuinarum scripturarum non occurrit: sed succurrit auctoritas: necesse est ut cõtingat
in nobis quod legitur in libro sapientie. Cogitationes mortalium timide et incerte
prouidẽtie nostre. Ratiocinacio quippe illa philosophorum: qua disputãt ita mẽtis
aspectu intelligibilia uideri: et sensu corpis sensibilia id est corporalia: ut nec intelli-
gibilia per corpus: nec corporalia p seipsam mens ualeat intueri: sed posset nobis esse
certissima. profecto certum eẽt per oculos corporis etiã spirituales nullo modo posse

uideri deũ. Sed istã rõcinationẽ et uera ratio & ꝓphetica irridet auctoritas. Quis. n. ita sit auersus a uero: ut dicere audeat deum corporalia ista nescire? Nunquid ergo corpus habet: per cuius oculos ea possit addiscere? Deinde quod de propheta Heliseo pauloante diximus: nõne satis indicat etiã spiritu nõ ꝑ corpus posse cerni corpalia? Quãdo enĩ seruus ille munera accepit: utiq; corpaliter gestũ est: quod tñ ꝓpheta nõ ꝑ corpus sed ꝑ spiritũ uidit. Sicut ergo cõstat uideri corpora spiritu: quid si tanta erit potentia spũalis corporis: ut corpore uideat᷑ & spiritus? Spiritus enĩ est deus. Deinde uitam qdem suam qua nunc uiuit in corpore: et hec terrena membra uegetat facitq; uiuentia: interiore sensu quisq; nõ ꝑ corporeos oculos nouit: alioꝝ uero uitas cũ sint inuisibiles per corpus uidet. Nam unde uiuẽtia discernimus a nõ uiuẽtibus corpora: nisi corpa simul uitasq; uideamus: quas nisi ꝑ corpus uidere nõ possumus? Vitas aũt sine corpibus corporeis oculis nõ uidemus. Quãobrem fieri põt ualdeq; credibile est: sic nos eẽ uisuros mũdana tũc corpora celi noui et terre noue: ut deũ ibiq; ꝑsentem & uniuersa etiã corporalia gubernantẽ: ꝑ corpora que gestabimus et que cõspiciemus: quaquersũ oculos duxerimus clarissima ꝑspicuitate uideamus: nõ sicut nũc inuisibilia dei per ea que facta sũt intellecta cõspiciunt᷑: per specuꝉũ in enigmate et ex parte: ubi plus i nobis ualet fides qua credimus q̃ rerũ corpaliũ species q̃ ꝑ oculos cernimus corporales: sed sicut hoĩes inter quos uiuẽtes motusq; uitales exerentes uiuimus: mox ut aspicimus non credimus uiuere sed uidemus: cũ eoꝝ uitam sine corporibus uidere nequeamus: quã tamẽ in eis per corpora remota omĩ ambiguitate conspicamus. Ita quacunq; spũalia illa lumina corpoꝝ nostroꝝ circũferemus: incorporeum deũ omĩa regentẽ etiã ꝑ corpa cõtuebimur. Aut ergo sic ꝑ illos oculos uidebitur deus: ut aliqd habeãt in tãta excellẽtia mẽti simile: quo & ĩcorpea natura cernat᷑: qd᷑ ullis exẽplis siue scꝑturarũ testimoniis diuinaꝝ uel difficile uel impossibile ẽ ostẽdere. Aut qd᷑ est intelligendum facilius: ita deus nobis erit notus atq; conspicuus: ut uideatur spiritu a singulis nobis i singulis nobis: uideat᷑ ab altero in altero: uideatur in seipso: uideat᷑ in celo nouo & in terra noua: atq; in omĩ que tũc fuerit creatura: uideat᷑ et ꝑ corpa in omĩ corpore: quocũq; fuerint spũalis corporis oculi acie ꝑueniente directi: patebunt etiã cogitationes inuicẽ nobis. Tunc enĩ implebit᷑ quod apostolus cũ dixisset nolite ante tempus quicq̃ iudicare: mox addidit donec ueniat dñs et illuminet abscondita tenebrarum: et manifestet cogitationes cordis: et tunc laus erit unicuiq; a deo.

QVanta erit illa felicitas: ubi nullũ erit malum: nullũ latebit bonũ: uacabit᷑ dei laudibus: q erit oĩa in omĩbus? Nã qd aliud ageẽ: ubi neq; ulla desidia cessabit᷑: neq; ulli indigẽtia laborabitur nescio. Admoneor etiam sancto cantico ubi lego uel audio Beati qui habitãt in domo tua dñe: in secula seculorum laudabũt te. Omnia membra et uiscera incorruptibilis corpis: que nunc uidemus ꝑ usus necessitatis uarios et motus distributa: qm̃ tũc nõ erit ipsa necessitas: sed plena: certa: secura: sẽpiterna felicitas: proficiẽt laudibus dei. Omẽs qppe illi de qbus iam sum locutus: q nũc latent armonie corporalis numeri: non latebunt: intrinsecus et extrinsecus ꝑ cuncta corpis dispositi: et cũ ceteris rebus que ibi magne atq; mirabiles uidebunt᷑: rationales mẽtes in tanti artificis laude rationabilis pulchritudinis delectatiõe succedent. Qui motus illic taliũ corpoꝝ sint futuri: temere definire nõ audeo: quod excogitare nõ ualeo. tamẽ et motus et status sicut ipsa species decens erit: qcunq; erit ubi quod nõ decebit non erit. Certe ubi uolet spũs ibi erit ꝓtinus corpus: nec uolet aliquid spũs quod nec spm̃ possit decere nec corpus. Vera ibi gloria erit: ubi laudantis nec errore quisq̃ nec

adulatione laudabit. uerus honor: q̃ nulli negabitur digno: nulli deferet̃ indigno. Sed nec ad eum ambiget̃ ullus indignus: ubi nullus permittet̃ esse nisi dignus. Vera pax ibi est: ubi nihil aduersi nec a seipso nec ab alio quisq̃ patietur. premiũ uirtutis erit ipse q̃ uirtutem dedit: eiq̃ seipsum quo melius & maius nihil possit esse promisit. Quid est enim aliud qđ per ꝓphetam dixit: Ero illorũ deus: & ipsi mihi erũt plebs: nisi ego ero unde satientur: ego ero queciq̃ ab omnibus honeste desiderantur: & uita & salus & uictus et copia: & gloria et honor: et pax & omnia bona. Sic. n. & illud recte intelligit̃ quod ait apostolus: ut sit deus omnia in omnibus. Ipse finis erit desideriorum nostrorum: qui sine fine uidebit̃: sine fastidio amabitur: sine fatigatiõe laudabit̃. hoc munus: hic affectus: hic actus profecto erit omnibus: sicut ipsa uita eterna cõis. Ceterũ qui futuri sint pro meritis premiorum etiã gradus honorum atq̃ gloriarũ: quis ẽ idoneus cogitare: Quãto magis dicere: Quod tamen futuri sint non est ambigendũ. Atq̃ id etiã beata illa ciuitas magnũ in se bonũ uidebit: quod nulli superiori ullus inferior inuidebit: sicut nũc nõ inuident archãgelis angeli ceteri tam nolet ẽẽ unusq̃sq̃ quod non accepit: quãuis sit pacatissimo concordie uinculo ei qui accepit obstrictus: q̃ nec in corpore uult oculus esse q̃ est digitus: cũ membrũ utrunq̃ cõtineat totius carnis pacata cõpago. Sic itaq̃ habebit donũ alius alio minus. ut hoc quoq̃ donũ habeat: ne uelit amplius. Nec ideo liberũ arbitriũ nõ habebũt: q̃a peccata eos delectare nõ poterũt. Magis quippe erit liberũ a delectatione peccandi: usq̃ ad delectationem non peccãdi indeclinabile libertate. Nam primũ liberum arbitriũ quod hoĩ datũ est q̃n primũ creatus ẽ rectus: potuit nõ peccare sed potuit et peccare. hoc autem nouissimũ eo potẽtius erit: quo peccare nõ poterit. Verũ hoc quoq̃ dei munere: non sue possibilitate nature. Aliud est eni esse deũ: aliud participẽ dei. deus natura peccare nõ põt: particeps uero dei ab illo accipit ut peccare nõ possit. Seruãdi aũt gradus erant diuini muneris: ut primũ daret̃ liberũ arbitriũ quo nõ peccare homo posset: nouissimũ quo peccare non posset. atq̃ illud ad cõparandum meritum: hoc ad recipiendũ premium ptineret. Sed q̃a peccauit ista natura cũ peccare potuit: largiore gratia liberatur: ut ad eam pducatur libertatẽ in qua peccare nõ possit. Sicut enĩ prima immortalitas fuit quã peccando Adam pdidit posse non mori: nouissima erit non posse mori: sita primũ liberum arbitriũ posse nõ peccare: nouissimũ non posse peccare. Sic enim erit inamissibilis uolũtas pietatis & eq̃tatis: quõmõ et felicitatis. Nam utiq̃ peccando nec pietatem nec felicitatem tenuimus: uoluntatem uero felicitatis nec perdita felicitatẽ perdidimus. Certe deus ipse nunquid quia peccare nõ potest: ideo liberum arbitrium habere negandus est? Erit ergo illius ciuitatis & una in omnibus et inseparabilis in singulis uolũtas libera: ab omni malo liberata: et impleta omi bono: fruẽs indeficienter eternorũ iocunditate gaudiorũ: oblita culparum: oblita penarũ: nec tamẽ ideo sue liberatiõis oblita: ut liberatori suo sit ingrata. Quãtum ergo attinet ad sciẽtiã rationalem: memor preteritorum etiã malorum suorum: q̃tum aũt ad experientis sensum prorsus immemor. Nam et peritissimus medicus sicut arte sciuntur omnes fere morbos corporis nouit: sicut aũt corpe sentiũtur plurimos nescit: quos ipse nõ ẽ passus. Vt ergo sciẽtie malorum due sunt: una qua potentiã mentis non latent: altera qua expientis sensibus inherent: aliter quippe sciuntur omnia uicia per sapientie doctrinam: aliter p insipientis pessimã uitam ita et obliuiones malorum due sunt: aliter ea naq̃ obliuiscit̃ eruditus & doctus: aliter expertus & passus. Ille si peritiã negligat: iste si miseria careat. Sed in hãc obliuionẽ quã posteriore loco posui: nõ erunt memores sancti preteritorum malorum. Carebũt enim omnibus malis: ita ut penitus deleantur de sensibus eorum. ea tamẽ potentia

scientie que magna in eis erit: nō solum sua preterita: sed etiā damnatorū eos sempiterna miseria nō latebit. Alioqn̄ si se miseros fuisse nescituri sūt: quō sicut ait psalmus misericordias domini in eternū cantabunt? Quo cantico in gloriā gratie xp̄i cuius sanguie liberati sumus: nihil erit profecto illi iocūdius ciuitati. Ibi p̄ficietur: uacate et uidete q̄m ego sum deus. Quod erit uere maximū sabbatū non habens uesperam. quod cōmendauit dominus in primis opibus mūdi ubi legitur. Et requieuit deus in die septima ab om̄ibus opibus suis que fecit: et benedixit deus diem septimū & sanctificauit eum: qa in eo requieuit ab om̄ibus opibus suis que inchoauit deus facere. Dies enī septimus etiā nosipsi erimus: qn̄ eius fuerimus benedictiōe & sanctificatiōe pleni atq; refecti. Ibi uacantes uidebimus quoniā ipse ē deus: quod nobisipsi eē uoluimus: qn̄ ab illo cecidimus audiētes a seductore eritis sicut dii: et recedētes a uero deo quo faciente dii essemus eius participatiōe non desertione. Quid enī sine illo fecimus: nisi q̄ in ira eius defecimus: a quo refecti & gratia maiore prefecti uacabimus in eternū uidentes quia ipse est deus: quo pleni erimus quādo ip̄e erit om̄ia in omnibus. Nam et ipsa opera bona nostra: quādo ipsius potius intelligūtur q̄ nostra: tūc nobis ad hoc sabbatum adipiscendū imputātur. Quia si nobis ea tribuerimus seruilia erūt: cum de sabbato dicatur. Om̄e opus seruile in eo nō facietis. Propter quod & per Ezechielē prophetam dicitur. Et sabbata mea dedi eis in signū inter me & inter eos: ut scirent qa ego dominus qui sanctifico eos. Hoc p̄fecte tunc sciemus qn̄ p̄fecte uacabimus: et p̄fecte uidebimus qa ipse est deus. Ipse etiā numerus etatū ueluti dierū: si secūdum eos articulos temporis cōputentur qui in scripturis uidētur expressi: iste sabbatismus euidentius apparebit q̄m septimus inuenitur. Ut prima etas tanq̄ primus dies sit ab Adam usq; ad diluuiū. Secūda inde usq; ad Abraā: nō equalitate tēporū sed numero generationū. denas q̄ppe habere reperiuntur. Hinc iam sicut Matheus euangelista determinat: tres etates usq; ad xp̄i subsequūtur aduentū: que singule denis & q̄ternis generatiōibus explicātur. Ab Abraam usq; ad Dauid una. Altera inde usq; ad transmigrationē in babiloniam. Tercia inde usq; ad xp̄i carnalē natiuitatē. Fiunt itaq; om̄es qnq;. Sexta nūc agitur nullo generationū numero metienda: propter id quod dictū est. Non est uestrū scire tēpora que pater posuit in sua potestate. Post hanc tanq̄ in die septimo requiescet deus: cū eundē diem septimū q̄d nos erimus in seip̄o deo faciet requiescere. De istis porro etatibus singulis: nunc diligēter longū est disputare. Hec tamē septima erit sabbatū cuius finis non erit uespera: sed dominicus dies uelut octauus eternus qui christi resurrectione sacratus est: eternam non solum sp̄us uerum etiā corporis requiem p̄figurans. Ibi uacabimus & uidebimus: uidebimus et amabimus: amabimus & laudabimus. Ecce quod erit in fine sine fine. Nam quis alius est noster finis: nisi peruenire ad regnum cuius nullus est finis?

Videor mihi debitū ingentis huius operis adiuuante domino reddidisse. Quibus parum uel quibus nimium est: mihi ignoscant. Quibus autē satis est: non mihi sed deo mecū gratias congratulantes agant. Gloria & honor patri et filio & spiritui sancto: omnipotenti deo in excelsis in secula seculorum Amen.

Hoc Conradus opus suueynheym ordine miro
Arnoldusq; simul pannarts una ede colendi
Gente theotonica rome expediere sodales.

In domo Petri de Maximo. M.CCCC.LXVIII.

